De uithangteekens

in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd

J. van Lennep en J. ter Gouw

bron
J. van Lennep en J. ter Gouw, *De uithangteekens, in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd* (2 delen). Gebroeders Kraay, Amsterdam 1868

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/lenn006uith01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

[Eerste deel]

*1

J. van Lennep en J. ter Gouw, *De uithangteekens*

De Uithangteekens,
in verband met Geschiedenis en Volksleven beschreven
door
Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw.
Eerste deel.
·in·duizend·vreezen·
Amsterdam,
Gebroeders Kraay.
1868.

Voorbericht.

Toen wij, in 't laatst van het jaar 1866, het voornemen hadden opgevat, een werk over de *Uithangteekens* te schrijven, ontveinsden wij 't ons niet, dat wij, om hierin naar wensch te slagen, de medewerking behoefden van belangstellende landgenooten uit de verschillende oorden des rijks. Wij riepen dan ook, zoowel opentlijk door de dagbladen en tijdschriften, als door brieven aan bijzondere personen gericht, die medewerking in, en - niet te vergeefs. Meer dan wij hadden kunnen hopen of verwachten, werd aan onze roepstem gehoor verleend; en niet alleen stroomden ons reeds spoedig van alle zijden hoogst welkome bouwstoffen toe, maar de sympathie met onze onderneming bleek met den dag te vermeerderen, en zelfs nog dagelijks zien wij ons vereerd met bijdragen en mededeelingen.

Indien met de vreugde en voldoening, welke zoo groot een belangstelling ons smaken doet, eenig leedgevoel vermengd is, dan ontspruit dit alleen uit het besef der noodzakelijkheid, waarin wij ons geplaatst zien, een aanmerkelijk deel van het gezondene, voor 't oogenblik, ongebruikt te laten liggen. Immers in ons Eerste Hoofdstuk[1)] hebben wij gezegd, dat wij geen *Verzameling* wilden leveren, en dat, naar den aard van het plan door ons ontworpen, niet *alle* uithangteekens en opschriften zouden kunnen worden opgenomen. Maar bovendien bleek het ons onder 't schrijven, dat ons boek een veel grooter omvang verkreeg, dan wij ons aanvankelijk hadden voorgesteld, en wij zagen ons dus genoodzaakt dien in te krimpen, wilden wij getrouw blijven aan onze verplichtingen, zoowel jegens onze uitgevers als jegens onze lezers.

Dit zal, hopen wij, voor de inzenders dier bijdragen geen teleurstelling zijn, wanneer wij hun het uitzicht openen, dat vermoedelijk de thans onder ons berustende en niet gebruikte bouwstoffen, zoowel als die ons nog mochten worden toegezonden, later grootendeels zullen kunnen dienen tot het optrekken van een nieuw gebouw.

1) Zie bl. 8.

Onzen opentlijken dank betuigen wij aan allen, wier welwillende bijstand ons bij onzen arbeid is te stade gekomen: hunne namen zijn aan den voet der bladzijden vermeld, en onze lezers zullen zelf kunnen oordeelen, hoe groot het getal is dergenen, aan wie wij ons verplicht gevoelen. Doch meer bijzonder nog moeten wij den tol onzer erkentenis voldoen jegens hen, die zich voor ons werk buitengewone moeite en zorgen hebben getroost. Wij noemen hier als zoodanig:

de Heeren SCHUTZE VAN HOUTEN en F.B.O. OBREEN te Rotterdam, waarvan de eerstgemelde ons ongeveer een vijftigtal keurige afteekeningen van gevelsteenen en beeldjes toezond, door een jeugdigen kweekeling der Akademie aldaar vervaardigd; terwijl de andere ons fraaie teekeningen van zijn eigen hand vereerde; -

de Heeren Mr. J. SOUTENDAM te Delft, SMITS VAN NIEUWERKERK te Dordrecht, Mr. G. VAN LEEUWEN te Alkmaar, P. GOEREE te Vlissingen, Jhr. VICTOR DE STUERS te Maastricht, en Jhr. Mr. TH. SERRARIS te Hulst, aan wie wij uitvoerige, door teekeningen toegelichte, lijsten verschuldigd zijn van de merkwaardigste uithangteekens in hunne woonplaats aanwezig; -

den Heer Jhr. C.A. VAN SYPESTEYN en den Heer Adj^{k}.-Bibliothekaris bij de Kon. Bibliotheek CAMPBELL te 's Gravenhage, en Mr. W.B.S. BOELES te Assen, aan wier mededeelingen wij veel te danken hebben; -

en den Heer R.E.J. ROETERINK, Stads-Architekt te Harlingen, die ons met een fraaie verzameling teekeningen verplichtte.

Nog een opmerking ten slotte.

Niet zelden werd ons dezelfde opgave van meer dan ééne zijde toegezonden; ja sommige uithangteekens schijnen zoo veler belangstelling opgewekt te hebben, dat ze ons door een dozijn of meer verschillende inzenders werden medegedeeld. Natuurlijk moesten wij in die gevallen niet allen, maar den eersten inzender noemen. Maar ook zijn ons dikwijls mededeelingen gedaan van zaken, die ons door eigen nasporing bekend, en reeds in ons handschrift opgenomen waren. Wanneer dus deze of gene, die ons een opschrift of de beschrijving van een uithangteeken heeft toegezonden, bij de vermelding daarvan in ons boek zijn naam te vergeefs zoekt, of wel een ander als inzender genoemd vindt, schrijve hij zulks niet aan achteloosheid of onbeleefdheid onzerzijds, maar eenvoudig aan de gemelde reden toe.

J. VAN LENNEP.
J. TER GOUW.

Januari 1868.

Naamlijst der inteekenaars.

Z.M. DE KONING.
H.M. DE KONINGIN.
Z.K.H. PRINS ALEXANDER DER NEDERLANDEN.
Z.K.H. PRINS HENDRIK DER NEDERLANDEN.
Z.K.H. PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN.

Het Archief der stad Utrecht.
De Bibliotheek van het Genootschap ‘Doctrina et Amicitia’ te Amsterdam.
De Bibliotheek der Stad Delft.
De Bibliotheek der Hoogeschool te Groningen.
De Bibliotheek der Hoogere Burgerschool te Leeuwarden.
De Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden.
De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
Het Genootschap ‘Diversa sed Una’, afdeeling Fraaie Kunsten en Wetenschappen, te Dordrecht.
Het Letteroefenend Genootschap ‘tot Nut en Beschaving’ te Amsterdam.
De Nederlandsche Handelmaatschappij.
Het Leesgezelschap ‘Charitas’ te Amsterdam.
Het Leesgezelschap ‘Keur van Letteroogst’ te Amsterdam.
Het Leesgezelschap ‘Tot Nut en Verpoozing’ te Amsterdam.
Het Leesgezelschap ‘Verscheidenheid,’ te Amsterdam.
Het Leesgezelschap te Apeldoorn.
Het Leesgezelschap ‘Erasmus’ te Arnhem.
Het Leesgezelschap te Bandjermasin.
Het Leesgezelschap te Banjoewangie.
Het Leesgezelschap ‘’t Jonge Holland’ te Batavia.
Het Leesgezelschap ‘’t Jonge Indië’ te Batavia.
Het Leesgezelschap ‘Tot Nut en Vermaak’ te Batavia.

Het Leesgezelschap van H.H. Officieren van het 2de Regiment Vestingartillerie te Breda.
Het Leesgezelschap ‘Varia’ te Buitenzorg.
Het Leesgezelschap ‘Eenheid door Verscheidenheid’ te Charlois.
Het Leesgezelschap te Cheribon.
Het Wetenschappelijk Leesgezelschap te Culemborg.
Het Leesgezelschap ‘Onderzoekt en behoudt het goede’ te Delft.
Het Leesgezelschap ‘Verscheidenheid’ te Deventer.
Het Leesgezelschap ‘Leeslust’ te Dordrecht.
Het Leesgezelschap ‘Tot Nut en Uitspanning’ te Heereveen.
Het Leesgezelschap ‘Ieder wat wils’ aan den Helder.
Het Leesgezelschap der Officieren van het 5de Reg. Infant. te 's Hertogenbosch.
Het Leesgezelschap van het 1ste Bataillon 5de Reg. Infant. te 's Hertogenbosch.
Het Leesgezelschap ‘Huins en Baard’ te Huins.
Het Leesgezelschap ‘de Harmonie’ te Kollum.
Het Leesgezelschap ‘Amica Veritas’ te Leeuwarden.
Het Leesgezelschap ‘Lees, Leert en Betracht’ te Leeuwarden.
Het Leesgezelschap ‘Proza en Poëzij’ te Leiden.
Het Onderwijzers Leesgezelschap te Lemmer en Joure.
Het Leesgezelschap te Lippenhuyzen.
Het Leesgezelschap ‘Kunst en Smaak’ te Middelburg.
Het Leesgezelschap te Modjokerto.
Het Theologisch Leesgezelschap te Nieuwe Niedorp.
Het Leesgezelschap te Ouddorp.
Het Leesgezelschap ‘Door Eendragt en Smaak, Tot Nut en Vermaak’ te Ouderkerk a/d IJssel.
Het Leesgezelschap ‘Varia’ te Padang-Pandjang.
Het Leesgezelschap te Pontianak.
Het Leesgezelschap voor Nieuwere Letterkunde te Rotterdam.
Het Leesgezelschap: ‘Onderzoekt alle dingen en behoudt het goede’ te Rotterdam.
Het Leesgezelschap te Scherpenzeel.
Het Leesgezelschap ‘Tot Nut en Genoegen’ te Schiedam.
Het Leesgezelschap ‘Groenhuizen’ te Sneek.
Het Leesgezelschap ‘Concordia’ te Soest.
Het Leesgezelschap: ‘het Nuttige gepaard met het Aangename’ te Utrecht.
Het Leesgezelschap te Zuidlaren.
Het Leesgezelschap te Zwartsluis.

Het Leesgezelschap ‘Vermaak en Leering’ te Zwolle.
Het Leesgezelschap Ring van Zwijndrecht.
De Onderwijzers-Leesinrigting te Delft.
De Leeskamer der Maatschappij ‘tot Nut van 't Algemeen’ te Amsterdam.
‘De Leeskring’ (Leesgezelschap voor Onderwijzers) te 's Hage.
Het Leesmuseum te Amsterdam.
Het Leesmuseum te Haarlem.
De Leesvereeniging ‘Voor Nederlandsche Poëzie en Proza’ te Amsterdam.
De Katholieke Leesvereeniging te Rotterdam.
De Stads-libry te Gouda.
De School van Z.M. Koning Willem III te Apeldoorn.
De Nieuwe of Litteraire Societeit te 's Hage.
De Vereeniging ‘Kunst en Wetenschap’ te Rotterdam,
De Bouwkundige Vereeniging te Deventer.
Het Weeshuis der Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam.

Aalsmeer.
C. de Vlaming.

Aarlanderveen.
Mr. H. Timmers Verhoeven.

Alkmaar.
Herm. Coster & Zn.
A. Groenier.
Johs. Roem.

Almelo.
Mr. J. Kalff.
Joh. Wilmes.

Alphen.
G. van Overbeek.

Amersfoort.
J. Apeldoorn.
Jhr. J.F.L. Coenen van 's Gravesloot.
H. van Goudoever.
J. Harthoorn.
A. van der Leeuw.
Ph. Meijers.
W.L. Okhuyzen.
A.M. Slothouwer.

Amsterdam.
Van Aken.
J.D. Altink.
T.J. Anspach.
J.B. Aukes.
J. Baak.

Mr. W.C. Backer.
L. van Bakkenes & Co.
C. Barends.
F.F.C. Bartels.
C. Batelt.
S. Batelt.
C.W. Beelenkamp.
L.M. Beels van Heemstede.
J.H.L. Beling.
J.A. van Bemmel.
W. Bekker.

D.C. Berg.
Jhr. F.O.G. Berg.
Jhr. Mr. W.E.J. Berg van Dussen Muilkerk.
A.H. Siepman van den Berg.
Mr. E.A. Berkhout.
Mr. P.J. Teding van Berkhout.
P. Berkhuyzen.
Gebr. Binger.
Luit. Bisschop.
Blikman & Sartorius.
Willem Boggia.
J.H. Bok, Jr.
P.B. van Waning Bolt.
G. Theod. Bom.
W.C. Bonebakker.
J. Bonnike, Jr.
J. Bos.
A.N. Bosch.
D. van den Bosch.
A. van Bosse.
J.T. van Bosse.
V.J.H. Brackenhoeft.
J. van Someren Brand.
A.L. Brandt.
J.C. Brandt, Jr.
Johs. W. Braun.
J.H. Bredenberg.
Ten Brink & de Vries.
C.L. Brinkman.
F.H. Brinkman.
J.H. Brinkman.
Jan D. Brouwer.
Mejufvr. C.F. Brummelkamp.
B.J.A. Bruynesteyn.
A.H. Buchler, D.Dzn.
H. Bührman.
L. de Bull.
Mejufvr. Buys.
Mr. A. van Eyk Bijleveld.
Mr. W. Voorbeytel Cannenburg.
J.W. Carp.
D. Henriques de Castro.
D.B. Centen.
Ch. le Chevalier.
R. le Chevalier.
H. Claus.
J.E. Clausing.
Gebr. van Cleef.
D. de Clercq.
Jhr. P. Clifford.
M. Cortius.

H.H. Cretier.
Mr. C.A. Crommelin.
H. Daalgreen.
Mr. H.G. van Doesburgh.
Mr. H.G. Dull.
C.B.A. Dusseau.
Dr. C.P.C. Dusseau.
Mejufvr. H.E.J. Dijk.
G.J. Dijk.
D. van Dijk.
Mevr. van Eeghen Labouchère.
C.P. van Eeghen.
P. van Eeghen.
P. Ehrensperger.
Mr. J. van Eik, Jr.
B. Eisendrath.
T.D. Engel.
P. Engelenberg.
J.C. van Essen.
Mr. J.P. van Etten.
Everts.
Jhr. W.J. van Eys.
H.B.C. Falck.
P.H.J. Feije.
J.C. Fiedeldij.
S.A. de Flines.
Mr. C. Fock.
F. Franke.

D. Franken, Dzn.
G.L. Funke.
J.M. Furstner.
P.A. Gaffel.
J.H. Gebhard.
Th. Genet.
J.P. Gildemeester.
A.N. Godefroy.
C.M. van Gogh.
J. van Goor.
P. van der Goot, Pz.
A.C. de Graaf.
Mejufvr. A.E. Groh.
J.G. de Groot Jamin, Jr.
C.F. de Grijs.
C.F. Gülcher.
Dr. A.A.G. Guye.
A.J. Haages.
A.T. Hartkamp.
Mr. H.A. Hartogh.
Mejufvr. Hartsen.
L.F.J. Hassels.
G. van Heerde.
C. Heilbron, Dz.
A.G. Heineken, Hzn.
Gerard A. Heineken.
C. van Helden.
J.G.J. Herpel.
J.H. & G. van Heteren.
Mejufvr. H.A. van Heukelom.
J. Heydanus.
Mr. S.J. Hingst.
Mejufvr. Hodshon.
W. ten Broecke Hoekstra.
J.F.R. Holtzapffel.
Jhr. Hooft van Woudenberg van Geerestein.
A. Hoogenboom.
H. de Hoogh.
Mr. Th. van Hoorn.
H. Höveker.
Wed. L. van Hulst & Zoon.
P.J. Ihnken.
J.P.A. de Jong.
H. Jung.
P.N. van Kampen.
J. Karseboom.
G. Kehlenbrink.
W.H.J. van Kempen.
H.W. Kesper Azn.
H.J. van Kesteren.
Wed. J.C. van Kesteren & Zn.

W.H. Kirberger.
H.J.A. Kirchner.
Joh. Kleeblad.
W.E. Kleeblad.
H.C. Kleinpenning.
J.S. Kleinpenning.
H. Klouzing Jr.
Mr. W.P. Sautijn Kluit.
P. Knoll.
E. Kok.
D. Koning.
Mr. J.C. de Koning.
J.A. Korte.
Gebr. Koster.
T. Kouwenaar.
J. Kraan.
P.A. Kuhn.
M.H. Kijzer.
P.A. van der Laan.
J.F. Lambert.
Gerhardus Langenberg.
C.L. van Langenhuysen.
B. Langerhuizen.
J. Langeveld, Tzn.
J.G. Lankelma.
Jan Leendertz.
H.T. Leepel.
H.S. van Lennep.

P. van Limmik.
F.A. Linse.
C.L. Loder C.Lzn.
P.G. van Lom.
Loman & Verster.
Mr. W.M. Loofs.
Mevr. de Douairière van Loon.
Jhr. H.M.J. van Loon.
J.H. Lugt.
Mr. J.M. van Maanen.
P.M. van der Made.
Dr. H.G. Maes.
J.H. Marlof.
F.H. Maschhaupt.
C.W. Matthes.
J.G. Matthes.
J.F. Melvil.
J. ter Meulen.
W.G. Meulevelt.
J.A. Meyboom.
D.C. Meijer, Jr.
E. Meijer.
H.A. Meijer.
J.M.E. Meijer.
S.H. van Minden.
H.J. Mickenhagen.
H. Mohrman.
C. Molenpage.
W. Moll.
Mr. J.A. Molster.
J. Moltzer.
P. Mom.
B.J. Momma.
H.W. Mooy.
Mr. W. Mulder.
Fred. Muller.
Johannes Müller.
W. Muller.
J. Noordendorp.
Mr. L.J.G. van Ogtrop.
Jb. Olie Jbzn.
R.A. Oosterhout.
W. Otte.
A. van Otterloo.
H. van Overklift.
J.H. Overmeijer Hzn.
F.C.A. Pantekoek.
J.C. van Pappelendam.
H. Parson, Jr.
Paspoort van Grijpskerke.
P. Pet.

G. van Peursem.
C. van der Voordt Pieck.
Jhr. Mr. Jb. P. Ploos v. Amstel.
C.W. Pohlmann.
G. Portielje & Zn.
Mr. J.P. Portielje.
W.B. Posno.
C.G. van der Post.
P.L. Posthumus.
B. de Pré.
Mevr. de Wed. Proost.
S. Püncke.
Raadsveld.
D. Rahusen.
Mr. F.J.M.A. Reekers.
N.J. van Rees.
Mr. J.Q. van Regteren Altena.
A. Rendorp.
F. Rendorp.
W. Repelius.
J.H. Reuter.
H. de Ridder Fz.
C. van Rinsum, Jr.
C.W.A. van Rinsum.
Y. Rogge.
A.C. Rolff.
B.H. de Ronden.
P.H. Roos.
A. Rössing.

J.H. Rössing.
H. Rotterdam.
J. de Ruyter.
P. Salm.
K.H. Schadd.
Schalekamp, v.d. Grampel & Bakker.
Dr. P. Scheltema.
Scheltema & Holkema.
O.W.J. Schlencker.
C.L. Schleijer & Zn.
J.C. Schlömann.
Prof. G.E.V. Schneevoogt.
E.A. Scholten.
P. Schorn Jr.
J.A. Schooneveldt.
J.H. Schuymer Hz.
Mevr. Wed. Siebelhoff.
J.G. Sillem.
J.J.C. Biesman Simons.
Jhr. J.P. Six.
H. Slingenberg.
W.E.J. Smissaert.
D. Sondervan Jr.
H. Steenberg.
C.F. Stemler.
H.J. Steuven.
G. Stoové.
N.W. Straub.
J.E. Stroeve.
A.A. Stuart.
J. Stijger.
Mevr. S.A. Suasso de Bruin.
J.D. Sijbrandi.
J. Taanman.
G.J.W. Terbeek.
M.H. Testas.
Mr. C.J.A. den Tex.
J. Tichelaar, Jzn.
Bruno Tideman.
H. Tiedeman.
J.H. Tielkemeijer.
J. Tjasink.
G.D. Uhlenbroek.
F.N. de Vicq.
A. Vinke.
Mevr. de Wed. Dr. V. Huurkamp van der Vinne.
P.C. van Beeck Vollenhoven.
Mr. J. Messchert van Vollenhoven.
W.J. de Voogt.
F.T. van Voorst, Jzn.
H. van Voorthuizen.

G.J. Vos, Azn.
J.T. Vos.
J. G de Vos.
Jacob de Vos, Jacobszn.
W. de Vos, Jacobszn.
C.J. Voute.
H.J. Voute.
J.M. Vrickx.
R.W.P. de Vries.
Mr. J.C. de Vries.
D. Vrijdag, Dzn.
P.A. de Waal.
Mejonkvrouwen Walkart.
A.C. Wertheim.
P.N. Westendorp Jut.
G.F. Westerman.
M. Westerman & Zoon.
W. Marten Westerman.
F.J.B. Westerwoudt.
Weytingh & Brave.
H.W. Willems.
Wed. J. Willen.
A. Willet.
D.J. Willet.
J.C. Wins.
H. Wittich.

R. Daniel Wolterbeek.
G. Wouters, jr.
Mejufvr. Wurfbain.
J.J. Wijchers.
J. Wijtman.
C.L.W. van IJsendijk.
Zeelt en Vos.
Mevr. de Wed. Zimmerman.

Apeldoorn.
J. Boddens.
T.D.H. Pull.

Appingadam.
Mr. H. Frima.
J. Smedes Houwerzijl.

Arnhem.
W.H. Bierman.
H.B. Breijer.
Mejufvr. P.W.M. van Driest.
L.H. Eberson.
J. van Egmond, jr.
J. van der Feltz.
Jhr. G.H.Q. van Kinschot.
J.P. Koster.
W.H. Stenfert Kroese.
Dr. T.T. Kroon.
J.A. van Löben Sels.
E. Minkman.
Is. An. Nijhoff & Zn.
P. Slagregen.
Gerards Thesingh.
Mr. A. Ver Huell.
Dr. Verschoor.
de Waldkirch Zieprecht.
H.A. Tjeenk Willink.

Assen.
Mr. W.B.S. Boeles.
H.A.M. Brumsteede.
H.P. Agema van Gorcum.
J.O. van Houten.
Mr. J. Oosting.
G. Maynard Tetrode.
Jhr. H.J.L. van der Wijck.

Baambrugge.
T.T. Legrom.

Bathmen.
G.J. Rink.
P.H. Wimmers.

Beemster.
Jb. Bouman.

Beerta.
H. Bouman.

Beetsterzwaag.
Mr. B.P. Baron van Harinxma thoe Slooten.
Jhr. Augustinus Lijcklama à Nijeholt.
J. Posthuma.

Bergen op Zoom.
J. van Dort.
P. Harte.
J. Steenmeijer.

De Bilt.
G. Fraser.

Bloemendaal.
J.H. Stoel, Azn.

Borculo.
Ant. Bos.

Bovencarspel.
J. Buys, Gzn.

Breda.
Broese & Co.
Dr. van Hattum.
M. de Leeuw.
P.B. Nieuwenhuis.
L.F. Schmid.
G.G. de Voogt.

Breede.
J. Woldringh.

Breukelen.
G.J. Bos.

Brielle.
J.J. Hofstede.
J. Lux.

Brummen.
W.J. Gordon.
Mr. A.F.L. Metelerkamp.

Brussel.
Ferd. Claasen & Co.
H.V. van Gogh.

Buurmalsem.
H.W. de Vlugt.

Charlois.
P. van der Pols.

Colijnsplaat.
J.H. Bijbau.

Culemborg.
A.J. Blom.
Dr. L. Fangman.
G.J. de Sitter.

Curaçao.
Mr. C. Henriques.

Darmstadt.
Mevr. de Bar. v.d. Capellen van Bijnkershoek v. Hoogstraaten.

Delft.
W. Beets.
Jhr. Mr. A. van der Goes van Naters.
H.P. Hennefeld.

H. van Kan.

Delftshaven.
Dr. L.A. Bruin.
G.B. van Duyl.
H.F.W. von 't Groenewout.
J.H. Henkes.
H. van Hoven.
C. Kam.

Deventer.
G. Brouwer.
Dr. A.M. Ledeboer.
Jac. van der Meer.
J.B. Poestkoke.
A.J. van den Sigtenhorst.
Jhr. C.M. Storm van 's Gravesande.
D.J. Wilterdink.

Dieren.
J.H. van Geuns.

Dirksland.
D. Houtkamp.

Dockum.
R. Dijkstra.
J.J. Hansma.
W. Posthuma.
A. Schaafsma.

M.W. Scheltema, Ezn.
Doederus de Vries.
Mr. W.R. van der Weide.

Doesborgh.

B.F.J. Bloemers, Jr.
Mr. W.N.J. van Hengst.
A. van der Hoeve, Jr.
Mr. J.G. van der Schaaff.
J.V. Schattenkerk.
G.P. Versteegh.

Doetichem.

H.M.G. Koolhaas.
J.D. Pasteur.
W.J. Raadgeep.
S. de Waard.
C. Willink Ketjen.

Doorn.

Baron d'Ablaing van Giessenburg.

Dordrecht.

H. den Bandt.
J.H.M. den Bandt.
Blussé & van Braam.
F. Boekee.
P.K. Braat.
Mr. E. Baron Collot d'Escury.
Dr. J.C. van Deventer.
Dr. B. van der Elst.
W. van der Elst.
O.J. van Elst van Bleskensgraaf.
J. Giltay.
J.H. Giltay.
P.C. de Groot.
Mr. S. van Gijn.
C.G. de Kat.
W. van der Koogh.
A.H. Kuipers.
C. Kuipers.
M.C. Lebret.
G. Lehmann de Lehnsfeld.
N.F.v.d. Linden.
H. Linse.
D.J.P. van der Made.
C. Morks, Jzn.
M.A. Perk.
Jhr. P. Repelaar van Spijkenisse.
J.P. Revers.
G.J.H. de Roo.

J.W.M. Roodenburg.
Dr. N. Rovers.
A.J. Schouten.
J. Schuyten, Hzn.
A. Simons.
W.J.O. Sluiter
P. Smits, Tzn.
J.A. Smits van Nieuwerkerk.
A. Vos van Hagesteyn.
H.L. de Vries.
Dr. J.H. Zilver Rupe.

Dornach.
Mevr. Dollfus.

Driebergen.
W.H. Linse.

Dronrijp.
Mr. A. Quaestius.

Druten.
J.F. Pool.

Edam.
Wed. P. de Boer, Pzn.
G.J. van Bommel.
P. Costérus, Wzn.
N.A. Dekker.

Eemnes-binnen.
N. Peters.

Eindhoven.
M.F. van Piere.

Enkhuizen.
A.C. Daniels van Wijkhuysen.
G.P. Nijhoff.
Dr. A. Romein.

Gent.
Degerickx.
Frans de Potter.
W. Rogghé.

Goes.
L. de Fouw.

Goor.
J. Damman.
Mr. W.C. Verwey Mejan.

Gorinchem.
H. Horneer.
G.F. de Gezelle Meerburg.
J. Knuppe.
W. Stokhuyzen.

Gouda.
Ds. J. Broedelet.
J. van Bentum & Zoon.
G.B. van Goor.
P.C. Maas, Jr.

's Gravenhage.
P.J. Alix.
J. Andriessen, Jr.
P.D.R. van Ardenne.
A.H. Bakhuyzen.
M.A.J. Bakhuyzen.
Gebrs. Belinfante.
Mr. P.L.F. Blussé.
G.J.C. Schlündt Bedien.
Mr. C.H.B. Boot.
Mr. E.J.H. Borret.
J. Bosscha.
Van Meeteren Brouwer.
Mr. C.J.E. Graaf van Bylandt.
Jhr. Mr. J. de Witte van Citters.

Gebrs. van Cleef.
M.M. Couvée.
Crombrugghe.
J.P. Delprat.
H.J. Dirksen.
Erven Doorman.
J.C. Estor, Jr.
W.J. van Eyk.
J.G. Frederiks.
J.A. Frentrop.
J.C. Gaade.
Mejufvr. M.A.J. Gampert.
Jhr. A.C. Gevers.
G. Gimberg.
C. Goekoop.
Jhr. Mr. A. van der Goes.
Baron van Grovestins, Markies de Casa Sirtema.
Baron Sirtema van Grovestins.
J.M. van 't Haaff.
Jhr. C.J.G. Baron van Hardenbroek van Berg-Ambacht.
Jhr. Mr. E.L. Baron van Hardenbroek van Lokhorst.
Mejufvr. Harder.
H. van den Heuvel.
Jhr. Mr. F. Graaf van Hogendorp.
A. van Hoogstraten & Zn.
Dr. J.K. Hummel.
K.L. Hüpscher.
W.J. Huygens, Jr.

Jhr. Mr. J.K.J. de Jonge.
F.P. Keuskamp.
W.H. Köhler.
P.J. Kraft.
D.W. Kraijenbrink.
Mejufvr. C.J. Landry.
Gebrs J.&H. van Langenhuysen.
J. Laurillard.
Mejufvr. S. van Lier.
Jul. Mahieu.
A.M. Malée, Jr.
J. Margadant.
J.Z. Mazel.
L. Mazel.
J. Meurs.
Jhr. J. Mock.
Mart. Nijhoff.
J. van Ossenbruggen, Dzn.
Den Oude.
Jhr. C.C.A. Baron van Pallandt Steengracht.
A.W. Philipse.
K.W. Pickhardt.
B.J. Dona Pieck.
Is. C. Playter.
G.J. Ponthier.
F.W. van der Putten.
J.J. Rochussen.
F. Rumscheidt.
J.D. van Sandwijk.
E. Scholder.
Schimmelpenninck van der Oije.
Jonkvr. van Slingelandt van Goidschalksoirt.
H.H. Snel.
W.C.A. Staring.
W.P. van Stockum.
Jhr. F.V.A. Ridder de Stuers.
H.C. Susan, C.Hzn.
Mr. J.P.R. Tak.
H.G. Tersteeg.
D.R. Thierry.
De Erven Thierry & Mensing.
Tideman.
Mr. J.P. Vaillant.
A.A. van de Velde.
Jhr. Mr. P.A. van den Velden.
Wed. L.J. Verhoeven & Co.
Mr. Verkerk Pistorius.
Verwey.
M.J. Visser.
H.P. Vogel.
Van Weelden en Mingelen.

E.J. Weenink.
M. van Weerden.
T. van Westhreene, Wzn.
H.C. Windt.
Mr. W. Wintgens
Mr. J.P.J.A. Graaf van Zuylen van Nyevelt.
F.J. de Zwaan.

Groningen.

C.P. del Campo, genaamd Camp.
Mejufvr. J.P. Cramer.
Mr. H.O. Feith.
L. van Giffen.
Prof. H.C. van Hall.
J.D. Hesselink.
Van Heyningen Bosch & Co.
J.B. Huber.
J.W.C. baron van Ittersum.
Jhr. Mr. J.D. Lewe Quintus.
Mr. A. Modderman.
Mr. H.E. Moltzer.
A. Munniks.
Dr. W. Muurling.
C. Star Nauta.
J. Neiszen.
P. Noordhoff.

H.R. Roelfsema.
Prof. M. Salverda.
R.J. Schierbeek.
Mr. W.L. Schiffer.
G. Acker Stratingh.
J.H. de Vries.
F. Wilkens.
G. Witteveen.
J.B. Wolters.
P. van Zweeden.

Haarlem.
Jhr. H.G. Barnaart.
Jhr. Mr. J.P. Teding van Berkhout.
J.W. Bodegrave.
Erven F. Bohn.
J.J. van Brederode.
J.P. Ciriaci.
P. van Cittert, Jr.
Jhr. F. von Daehne.
J.F. van Dobben.
Dr. C. Ekama.
Dr. A.L. Gastmann.
J.J. Graaf.
Jhf. Q. Hoeufft.
C. de Koning.
J.J. de Koning.
J.H. Krelage.
W.L. Lalau.
Dr. J. Sluyterman van Loo.
Erven Loosjes.
F.J. Macdonald.
E.E. von München.
E. Ritsema.
Mejufvr. H.J. Schubertz.
K. Sijbrandi.
C. van Asperen van der Velde.
J.W. Weijermann.
Mr. S.G. van Velsen Wiersma.

Hallum.
A.T. Brockens q.q.

Harderwijk.
Mr. A.L.S. van der Boon Mesch.
J.D.B. Brouwer.
H.C. Hallegraeff.
J.K. Koot.
M. van Vledder.
J. Wedding.

Harlingen.
J.F.V. Behrns.

Heerde.
J.J. van Toorenenbergen.

Heereveen.
Jhr. Mr. F.H. van Beyma thoe Kingma.
Mr. Ph. van Blom.
F. Hessel.
Dr. R.J. Keestra.

's Heerjansland.
W.N. Wolterink.

Heinkenszand.
Mr. A.E. van Dishoeck.

Helder.
Johs. Dijserink.
S. Giltjes.
J. Rinner.

's Hertogenbosch.
W.C. van Heusden.
Gebrs. Muller.
Mr. W.A. Verhellouw.
F.C.J. de Wijs.

Heusden.
L. Veerman.

Hillegersberg.
A.M. Maas Geesteranus.
Mr. A.L. van Mierop.
P.J. Velderman.

Hilversum.
A. Perk.

Holwerd.
Waling Dijkstra.

Hoogezand.
Mr. J. Piccardt.

Hoorn.
Jhr. Mr. D. van Akerlaken.
Jhr. P. Opperdoes Alewijn.
C. Boldingh, Hzn.
Mr. J. Pan.
Gebrs. Vermande.
Mr. W.C.J. de Vicq.

Houten.
H.C. Broekman.

Joure.
H. Stoffels.

Jutphaas.
Jhr. Mr. J.J. de Geer van Rhijnhuysen.

Kampen.
N. van Berkum Bijsterbos, Jr.
J.L. ten Cate.
J.B. Spaan.
S. van Velzen, Jr.

Klaaswaal.
Lt. Quartel, Cornsz.
P. Visser.

Kollum.
D. Wijma.

Koudum.
Mr. B.J. Buma.

Kralingen.
G. Blom.
P.F. van der Wallen.

Kruiningen.
K. de Back.

Leeuwarden.
Mr. J. Dirks.
W. Eekhoff.
Jhr. Mr. F.J.J. van Eysinga.
R. Hoekstra.
J. Keyzer.
H. Kuipers.
C. Noé, Lzn.
Dr. J.E. Simon.
Hugo Suringar.
R. Velstra.
Eelco Verwijs.
Mr. W.J. van Welderen Baron Rengers.

Leiden.
Mr. M. d'Aumerie.
E.W. Berg.
J. Bolhuis van Zeeburgh.
H.W.E. van der Borch tot Verwolde.
E.J. Brill.
D.J. Couvée.

Mr. I.J. Del Baere.
S.C.v. Doesburgh.
D. la Grappe Dominicus.
G.J. Dommer van Poldersveldt.
P. Engels.
Dr. F.C.J. van Goens.
Dr. G. van Gorkom.
Jac. Hazenberg, Czn.
Van den Heuvel & van Santen.
Gebrs. van den Hoek.
Th. de Haan Hugenholtz.
Dr. L.J.F. Janssen.
M. Jorritsma.
Dr. W.M.S. Junius.
F. der Kinderen, Tzn.
Mr. K.J.F.C. Kneppelhout.
J. de Koning.
C. Kooyker.
B.F. Krantz.
A.L.F. van Krieken.
J.W. van Leeuwen.
J.W.J. ter Meulen.
Mr. W.C.D. Olivier.
G.R. Palm.
R. Prins.
E. Pijzel.
D. van Riessen.
Dr. W.N. du Rieu.
H.C. Rogge.
Mr. A. Schmidt.
Mr. L.A.J.W. Baron Sloet van de Beele.
J.J. Smits.
A. van Traa.
Dr. M. de Vries.
Jhr. W.S.J. Waterschoot van den Gracht.
Dr. H. Bourse Wils.
Dr. L.A. te Winkel.

Leiderdorp.
E.B. Gunning.

Lemele.
D. Blikman Kikkert.

Lienden.
J.C. van Driest.

Lithoijen.
J. Dijkhoff.

Lochem.

Mr. C.J. Sickesz.

Maarssen.
Mejufvr. L. Abels.
H.M. Heek.
Jhr. Mr. J.J. Huydecoper van Maarsseveen.
J. van Veen.

Maartensdijk.
Mr. F.N.M. Eyk van Zuilichem.

Maastricht.
Mr. P.J.A.M. van der Does de Willebois.
Gebrs. Muller.
J.M. Vervat.
J.C. Wencker.

Mechelen.
J.H.C. Wagenaar.

Medemblik.
K.H. Idema.
P. Leendertz, Wzn.

Meppel.
H. ten Brink.
C.J. Stephanus.

Metslawier.
Mr. S. Witteveen.

Middelburg.
J.C. & W. Altorffer.
Van Benthem & Jutting.
A.J. 's Graeuwen.
A.C. Houpt.
Dr. H. Polman Kruseman.
Mr. M.F. Lantsheer.
Jhr. Mr. R.W. Baron van Lijnden.
J.A. Snijders, A.J. Czn.
N. Bal Snijders.
Mr. J.H. de Stoppelaar.
F.P.J. Sibmacher Zijnen.

Moerstraten.
A.W.M. Jongeneel.

Muiderberg.
A.J. de Koning.

Mijdrecht.
K. van Wieringen, Hzn.

Naaldwijk.
B.S. van Deinse.

Naarden.
I.J. Egbers.

Nederhemert.
M. Baron van Nagell.

Ned. Oost-Indië.
Ed. D. Levyssohn Norman.
P.L. de Gaey Fortman.

Nes.
M. Huizinga

Nieuwediep.
H. Annokkee.
J.C. de Buisonjé.
L.A. Laurey.

Nieuwe Niedorp.
J. Groot.

Nieuwer-Amstel.

R.T. Hart.
J.W. Roeloffs Valk.

Noordbroek.
S.G. Noording.

Numansdorp.
M. Verboon.

Nijmegen.
Van Berckel.
A. Blomhert.
A. Collard.
Jhr. W. Engelen van Pijlsweert.
H. ten Hoet.
Ds. G.J. Molengraaff.
C.H. Robbers.
Dr. J.H.A. Scheers.
H.C.H. Thieme.
C.A. Vieweg & Zn.

Oldeboorn.
Mr. B.J. Buma.
Jhr. W.H. Lijcklama à Nyeholt.

Ooltgensplaat.
A. van Weel, Dzn.

Oosterbeek.
J. Kneppelhout.

Oosterhout.
H.J. Moonen.

Oosterwijk.
L.G. Rooijaards.

Oost-Kapelle.
Jhr. Mr. de Jong van Ellemeet.

Overveen.
H. Bijvoet.

Ouwerkerk (in Duiveland).
Hk. Schoo Jzn.

Purmerend.
J. Schuitemaker.

Renkum.
Mevr. van den Broecke.

Rhede.
J.W. Wurfbain.

Roermond.
A.S. Kok.
J.J. Romen.
H.J. Schäeffer Reidel.

Rotterdam.
Altmann & Roosenburg.
Hendrik van Andel.
J. van Baalen & Zonen.
P.M. Bazendijk.
G.W. van Belle.
A. van Binsbergen, Jr.
D. Vis Blokhuyzen.
Dr. S. den Boer.
D. Bolle.
Frits Bouwmeester.
F.H.L. Broedelet.
C. Bruyn.
G.P. Bunk, Czn.
J.B. Crol.
M.J. van Dam van Noordeloos.
G.H. Deege.
F.C. Delfos.
Ds. G.H.M. Delprat.
H. van Doesburgh.
Donker Curtius.
J.C.H. Dupré.
D. Dunlop.
J.C.J. Duys.

J.F.L. Ellinkhuysen.
J. Eyl.
Dr. K.M. Giltay.
G.M.H. Giroldi.
T.T. Gleichman.
J. van Gorcom, Jr.
J.W.L. van Gijzelen.
T.P. Hammer.
L.K. Harmsen.
G.C. Hemken.
Gebrs. Hendriksen.
H.T. Hendriksen.
C. van Hoboken.
H.J. van der Hoeven.
G.B. 't Hooft.
Hoog & Kruyt.
A. van der Hoop, Jzn.
J. van der Hoop, Azn.
W. van Houten, Pzn.
Albt. L. Jacobson.
C. Kempff.
P. Kloek.
H.G. Klufsener.
A. Kluit.
J.J. Kluit, Czn.
H.A. Kramers.
Jos. de Kuyper.
A.D. de Lange.
C. Leijerdorp.
L.V. Ledeboer, Bzn.

J.F.C. van der Linde.
K. Loos.
Dr. C.H. van der Looy.
D.J.P. Storm Lotz.
Jhr. P.H.A. Martini Buys.
M.J. Mensing.
P.J. Mersel.
N.T. Michaëlis.
J. Graham Millar.
Dr. G.J.G. Minderop.
R.N.L. Mirandolle.
F.W. van Nahuys.
E.H. de Neve.
J. Ooms.
G. Pelt, Jr.
K.G.P. Post.
Dr. de Prez.
J. Pronk.
Mr. E.E. van Raalte.
L.M.A. Rant.
Jac. G. Robbers.
J. Rodriques.
A.M.C. Roest.
Gerard van Rijen.
C. van der Schaft, Jr.
J.H. Scheffer.
H. Schot.
Mr. J.W. Sluiter.
Michael Sohn.
W.L. Stoeller.
E.H. Tassemeijer.
A.J. den Toorn.
C. Verbaten.
F.A. Vink.
C.E. Viruly.
Casp. Vlierboom.
Mr. M.L.A. Vorstman.
Dr. G. Vrolik.
J. van Wageninge.
W. Wenk.
M. Wessel, Wzn.
J.F. Wischerhoff.
H. Wijnmalen.
M. Wijt & Zonen.
C. van der Zwet.

Rijperkerk.
Mr. A. Looxma IJpey.

Rijswijk.
C.L. Jungius.

Samarang.
G.C.T. van Dorp.

Schiedam.
Van Dijk & Co.
H.A.M. Roelants.
H.W.M. Roelants.
Dr. C.J. Vaillant.

Sluis.
P.J. Evers.
Gez. Jansen.

Sneek.
W. Cool van Bokma.
Van Druten & Bleeker.
T.S. Feenstra.
F. Holtkamp & Zn.
Mr. D. Wouters.

Soerabaya.
Gebrs. Gimberg.

Soest.
P.H. Poggenbeek.

Steenwijk.
G. Hovens Gréve.
H. Spanjaard.

Ternaard.
J. Heeringa, Gzn.

Texel.
Mr. W. Bok.
Wed. C.J. Honigh.

Tholen.
J.J. Bijbau.

Tiel.
J. Hora Adama.
B.N. Geboren.
C.W. van den Heuvel.
D. Mijs.
Mr. W. van de Poll.
Wed. D.R. van Wermeskerken.
H.J. van Wessem.

Tirns.
W. Winkler.

Twello.
J.L. Marius.
H.N. Schutstal v. Woudenberg.

Utrecht.
D.A. Balfoort.
Freules de Beaufort.
J.O. van Beek.
A.J. van den Berkhoff.
J.L. Beijers.
A.F. Blanche & Co.
H.C. Blom.
Mejonkvr. M.C. Boellaard.
J.G. Broese.
J. Bijleveld.
Mr. F. van Dam van Isselt.
W.F. Dannenfelser.
P.F. Dekema.
C.W. Dumont.
J. van Doorn.
A. van Dorsten. Jr.
Mr. A.R. Falck.
A.A. Gaymans.
Mr. J. Gerlings.
J. Greven.
M.J. van Hasselt.
P. Haverkorn van Rijsewijk.
Mr. J.H.C. van Hengst.

C.J. Heyl.
G.A. van Hoften.
A.J.v. Huffel.
Jhr. Mr. E. Huydecoper van Nigtevegt.
Corstiaan de Jong.
Kemink & Zoon.
J.J.H. Kemmer.
Mr. A. de Koning Knijff.
D. Koert.
C. Koker.
J. de Kruyff.
C.B. Loose.
Jhr. R.D.B. van Lijnden.
Z. Mariella.
H. Melder.
W.J.F. Nieuwenhuyzen.
Mr. N.F. van Nooten.
J.H. Nijhuis.
C. van der Post, Jr.
Jhr. G.A. du Quesne.
G.L. Quien.
Jhr. Mr. A.G.A. Ridder van Rappard.
Jhr. Mr. F.A.L. Ridder van Rappard.
Mr. O. van Rees.
A.J. Rooijaards.
A.J. Servaas van Rooijen.
B. van Schelven.
J.J. Schot.

J.W. Schröder.
Mr. J.N. Stellingwerff Slagt.
J.W. van Sonsbeeck.
W.F. Spengler.
M.D. Grave v. Limburg Stirum.
J.G. van Terveen & Zoon.
Jhr. J. Lampsins van den Velden.
Mr. G.J. Verloren van Themaat.
G. Vogelpoot.
J.M. Vorst.
Mr. H. Wallei.
G.P. van Zutphen.

Veendam.
Herman Barends.
Roetering.

Velp.
E. l'Archer Houth.
G.H. van Hengel, Jr.
J.W.U. de Ridder.
H. de Vos.
De Roo van Westmaas.

Vlaardingen.
J.F.C. Brückwilder.

Vlissingen.
A.W. de Gelder.
P.G. de Vey Mestdagh.
J.H.V. Riemeus.

Voorburg.
P.C. van Driem.
P. Veeneka.

Voorst.
W.A. Baron Schimmelpenninck van der Oije.

Wageningen
Baron van der Duyn v. Maasdam.
W.W.L. van Goudoever.
H. Kleyn van de Poll.
E.A. Romswinckel.
Wed. W.J. Tibout.

Wassenaar.
G. van Leeuwen.

Wedde.

Mr. J.S.G. Koning.

Weesp.
F. Boogaard.
G.G. Brugman.

Wierden.
F. Wesselman.

Willemstad.
N.G. Koomans.

Winschoten.
J.R. van Eerde.
P. Huisingh.
D.C. Rademaker.

Winterswijk.
K.M.J. van Tiffelen.

Wissenkerke.
W.J. Vader.

Wolvega.
S.F. Klijnsma.

Workum.
Erven Brandenburgh.
K.S. Nauta.

Woudrichem.
A. van Helden.

Woudsend.
M.H. Tromp.
W.A. Tromp.

Wijk bij Duurstede.
Joh. G. Andriessen.
Mr. A.E. Croockewit.

IJsselmonde.
J.C. van Wagtendonk.

IJsselstein.
C. van Berkel.

Zaandam.
P.N. Sombeek, Czn.

Zaandijk.
T.H. de Beer.
J. Heynis, Tzn.
J. Honig, Jz., Jr.

Zalt-Bommel.
Mr. H.F. de Bas.
W.J. Bonte.
Dr. E. Epkema.
H.J. van de Garde.

Zandvoort.
Dr. C. Smit.

't Zandt.
H.F. Deel.

Zeist.
Jhr. Mr. M.C.H. Ridder Pauw van Wieldrecht.
Mevr. Philipse de Ranitz.

Zierikzee.
A.M.E. van Dishoeck.
Mr. J.P.N. Ermerins.
Jhr. Mr. Baron J.C.E. van Lijnden
S. Ochtman, Jzn.

Zoelen.
J.A. Volcker.

Zuidbroek.
R.H. Koops.

Zuidwolde.
Dr. W. Offerhaus.

Zutphen.
B.H. Colenbrander.
J.H. Coster.
T. van Iterson.
C. Roeters van Lennep.
Mr. J.G. van Löben Sels.
J. Schoonman.
J.H.A. Wansleven & Zn.
J.A. Willemsen.

Zweelo.
H. Vriend.

Zwolle.
B.D. Dwars.
W.A. Elberts.
Joh. Le Heux.
Van Hoogstraten & Gorter.
W.E.J. Tjeenk Willink.
Erven J.J. Tijl.
Mr. G. Wicherlink.

Eerste afdeeling.
De uithangteekens in het algemeen beschouwd.

Eerste hoofdstuk,
Dat tot inleiding dient.

Elke uiting van het volksleven is een bijdrage tot de volkshistorie, en iedere vorm, waarin 't zich openbaart, is belangrijk. Daarom vestigen wij de aandacht op de u i t h a n g t e e k e n s . Zij toch zijn gewis eene der krachtigste, levendigste en sprekendste uitingen van het volksleven: - rijk in verscheidenheid, weelderig van vormen, en in ontwikkeling steeds gelijken tred houdende met bloei, welvaart en beschaving.

Een stad vertoont en vertelt, ook in haar uithangteekens, geschilderde borden en gehouwen steenen, figuren aan luifels en ijzeren stangen, opschriften en rijmen, haar geschiedenis. Gij leest daarop, wat er al is omgegaan, waardoor zij bloeit of gebloeid heeft, wat er gewerkt en gekweekt, zelfs wat er gedacht wordt. Op die uithangteekens kunt gij, al wandelend langs de straten, het maatschappelijk en huiselijk leven der bewoners bespieden, hun bedrijf en hun welvaart, hun kleedij en hun huisraad, ja, zoo gij de gave der opmerking bezit, leest ge er hun gedachten en gevoelens, hun wenschen en begeerten, en kunt er hun ernst en hun ijdelheid, hun hopen en hun vreezen, hun deugd en hun gebreken, hun wijsheid en hun dwaasheid, hun gemoedelijke vroomheid en hun ondeugende spotternijen gadeslaan.

Een stad zonder uithangteekens en opschriften heeft iets ongezelligs en houterigs, iets doods en akeligs: zulk een stad is als een doofstomme, als een overeindstaand lijk. Pompeji en Herculanum zelfs schenen weêr eenig teeken van leven te vertoonen, toen men er ook uithangteekens terugvond. De uithangteekens zijn de zichtbare getuigen van het leven en werken, van het denken en streven eener bevolking.

Daartoe vestigen wij de aandacht op de uithangteekens, en gewis zal de keuze van dit onderwerp geen verdere rechtvaardiging behoeven. Maar wel achten wij ons verplicht, onzen lezers mede te deelen, hoe wij op het denkbeeld gekomen zijn, dit boek te schrijven.

In 1866 verscheen te Londen een werk, dat tot titel voert: *The history of Signboards, from the Earliest Times to the Present Day, by* JACOB LAKWOOD *and* JOHN CAMDEN HOTTEN, met een honderdtal houtsneedjes. Dit boek trok onze aandacht en deed bij ons den lust ontstaan, een dergelijk werk in onze taal samen te stellen. Geen vertaling echter, geene navolging zelfs. Al ware 't ook, dat dit denkbeeld een oogenblik bij ons had kunnen oprijzen, wij zouden er spoedig van zijn teruggekomen. Want vooreerst bleek ons reeds terstond bij de lezing, dat daarin veel voorkomt, dat bij den Nederlandschen lezer weinig belangstelling wekken zou, en ten andere kunnen wij ons met de wijze van bewerking, door de Engelsche schrijvers gevolgd, niet geheel vereenigen. Met dit te zeggen, willen wij echter geen ongunstig oordeel over het boek onzer voorgangers uitspreken. Verre van daar, wij brengen hulde aan hun arbeid, die van grondige studie, verbazende kennis en belezenheid en onvermoeide navorschingen getuigt, en wij erkennen gaarne, zeer veel aan de lezing van hun werk verschuldigd te zijn. Heeft al hun wijze van bewerking, naar ons oordeel, haar leemten en gebreken, wij erkennen tevens, hoe het in den aard der zaak ligt, dat zij, die een nieuw veld van studie ontginnen, even als hij, die een nieuwe uitvinding doet, terstond geen onverbeterlijk werk kunnen leveren. Vooral, waar een ontelbare en ongeördende menigte van bouwstoffen beschikbaar ligt, zal de keuze, de verdeeling, de rangschikking, in den aanvang niet zoo gemakkelijk vallen, en zij, die later een gelijken arbeid aanvaarden, zullen daarin licht iets te verbeteren vinden. Dat Guttenberg beter drukwerk leverde dan Coster, en dat de typografie later een nog hooger vlucht nam, ontneemt niets aan den roem, die den Haarlemmer als uitvinder toekomt. En schoon 't ons al gelukken mocht, in dit werk een betere wijze van behandelen te volgen dan de Engelsche schrijvers deden, zoo blijft hun de eer, de eersten geweest te zijn: het valt zwaarder, een woesten akker te ontginnen, dan door lateren arbeid dien nog beter te maken, en te minder zouden wij er ons op mogen verhoovaardigen, daarin eenige woekerplanten gewied, eenige heggen verschikt, en nieuw plantsoen te hebben aangebracht, naarmate wij ons meer hebben toegeëigend van de vruchten, die hij droeg.

Uit deze laatste woorden kan ieder opmaken, dat het ons voornemen is, zooveel ons in het Engelsche werk belangrijk en bruikbaar voortkomt, daaruit over te nemen. Inzonderheid zal dit het geval zijn met hetgeen het buitenland betreft, en daarom zal men ook *the history of Signboards* meermalen aan den voet onzer bladzijden vinden aangehaald. Maar daaruit volgt tevens, dat hetgeen wij aan de Engelsche schrijvers ontleenen

niet dan een betrekkelijk kleine bijdrage tot ons werk zal leveren, daar wij, voor Nederlanders schrijvende, ook hoofdzakelijk over Nederlandsche uithangteekens handelen willen, waarvoor wij onze bouwstoffen wel niet dan bij uitzondering uit het buitenland te wachten hebben.

Alzoo, terwijl wij erkennen, het denkbeeld tot het schrijven van dit boek verschuldigd te zijn aan de lektuur van het Engelsche, en tevens, 't een en 't ander, dat ons dient, daaruit zullen overnemen, bewandelen wij niettemin onzen eigenen weg en volgen onze eigene wijze van behandelen. Dit moge hem, die 't Engelsche werk kent, al dadelijk in 't oog vallen; daar wij het onze in twee Afdeelingen splitsen, waarvan de Eerste de uithangteekens in het algemeen, de Tweede die in 't bijzonder te beschouwen geeft.

Uithangteekens: het is noodig, dat wij zeggen, waarom wij dat woord verkozen hebben, en wat daaronder te verstaan zij.

Reeds van ouds bezigde men ten onzent het woord *uithangen* in een zeer ruimen zin. Wel is waar gaf een uitdrukking als: ‘daar hangt de pelikaan uit,’ oorspronkelijk alleen te kennen, dat aan het huis, waarvan sprake was, zich een staaf of stok bevond, waaraan een bord hing, met een pelikaan daarop geschilderd, en deze: ‘daar hangt de roode laars uit,’ dat er aan een stang of haak een van hout gesneden en rood geschilderde laars was opgehangen. Maar toen de huizen luifels kregen, werd de figuur veeltijds daarop geschilderd of, in hout gesneden, daar bovenop gezet, en, toen nog later de steenen gevels algemeen in zwang kwamen, werden de figuren *en relief* uit een steen gehouwen in den gevel gemetseld. Ook deze werden gezegd uit te hangen. Wil men een bewijs?

In den *Belachelijken Jonker* van Bernagie, het zevende tooneel, vraagt de kruier:

‘Wat *hangt* hier *uit?* Is 't niet de Baviaan?’

En Katrijn antwoordt daarop bevestigend. Maar in 't volgende tooneel zegt Joris:

‘Is dat dan niet een Baviaan, die men *booven op je luyfel* ziet?’

En Katrijn weêr:

‘Ja, 't is een Baviaan, maar ik ken hier geen Neeltje Joosten.’

Zoo had toen, en heeft nog, het woord *uithangen* in dezen zin een zeer ruime beteekenis. ‘Daar hangt de pelikaan uit’ gaf en geeft nog heden te kennen, dat aan of op het bedoelde huis, op wat wijze dan ook, een pelikaan is voorgesteld - onverschillig of die op een uithangbord of op een luifel of op een deur geschilderd is, of wel in hout gesneden aan een stang hangt of op den luifel staat, of in een gevelsteen gebeiteld is of zelfs op den top van het huis prijkt; - ja al is 't ook, dat de *naam* alleen in letters op een bord of steen te lezen staat - daar *hangt* de pelikaan *uit*.

Het woord *uithangbord*, ofschoon het ook met *uithangen* is samengesteld

heeft steeds een meer beperkte beteekenis behouden. Men moge het al dien naam geven, ook al *hangt* het niet, het blijft altijd een *bord*, en behoort dus maar tot een bijzondere soort van uithang*teekens*. 't Is daarom, dat wij dit laatste woord als algemeenen term verkozen hebben.

Maar zoodanige uithangteekens, dienende, 't zij om 't beroep of bedrijf aan te duiden, 't zij ter herinnering van een naam of feit, 't zij ter uiting van gevoelens of meeningen, vond men niet alleen aan de huizen, - neen, ook aan hakkeborden, mastschilden en kliks van vaartuigen, op kratten van wagens, aan hekken van tuinen en velden, waren die van ouds en worden die nog aangebracht: overal, waar zij in 't oog vallen en de opmerkzaamheid trekken kunnen. Al wat op die wijze aan den openbaren weg te zien wordt gegeven kan alzoo een onderwerp van beschouwing voor ons worden en zijn plaats vinden in ons boek.

Onder u i t h a n g t e e k e n s verstaan wij dus:

1°. *Uithangborden*, het zij die, naar de oude wijze, met ijzeren krammen hangen aan een geribd houten balkje, dat van den gevel uitsteekt, en dat voorheen niet zelden, boven en behalve hetgeen op het bord te

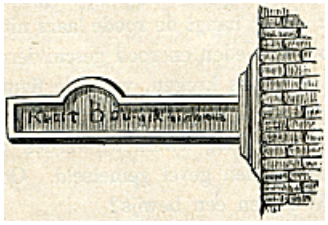

zien en te lezen was, nog met een afzonderlijk opschrift pronkte, - het zij die, naar zeventiende-eeuwschen trant, aan een ijzeren stang, die cierlijk met krulwerk was opgeschikt, hangen, - het zij die, naar den nieuwsten smaak, onbewegelijk boven de deur of tegen den gevelmuur zijn vastgeklonken, - het zij, eindelijk, uitgestoken bordjes, vroeger *vaantjes* genaamd, en tot deze vaantjes behoort ook het huisbordje (in de volkstaal *vlaggetje*) met het opschrift EEN HUIS TE HUUR. of, in akademiesteden, 't deftiger *cubicala locanda*.

2°. *Gevelsteenen:* gebeeldhouwde *basreliefs*, in den gevel gemetseld.

3°. Uithangende of uitstekende figuren, als:

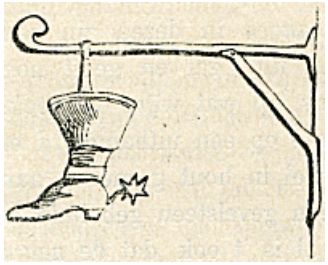

De Roô Laars.

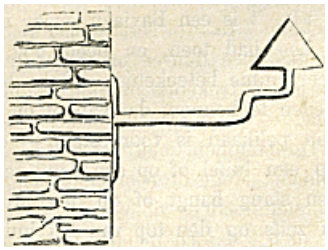

De vergulde Troffel.

4°. Figuren, in het snijraam gebeeldhouwd of geschilderd.

De Lansknecht.

5°. Figuren, op den luifel geschilderd of, in hout gesneden, daar boven op geplaatst. In plaats van uithangbord stond er somtijds een levensgroote pop op den luifel.

6°. Figuren, op de deur of op de luiken geschilderd - aan winkels meestal op de onderdeur. - Het schilderen van beeldjes op de huisdeur is al oud. In de middeleeuwen schilderde men de beelden van Heiligen, die als patronen tegen zekere kwalen werden aangemerkt, op de deur, ten einde daardoor den boozen geesten, bewerkers dier kwalen, het binnendringen te beletten en zijn gezin daarvoor te vrijwaren. Zoo werd vaak het beeld van St. Antonius op de deuren der huizen gevonden, ten einde men door zijn voorspraak bevrijd mocht blijven van de pest.[1)]

7°. Figuren op den geveltop, waarbij ook sommige windwijzers in aanmerking komen.

8°. Figuren op kratten of paneelen van wagens geschilderd of gebeeldhouwd.

9°. Figuren op hakkeborden, mastschilden en kliks.

10°. Figuren op hekken van tuinen en velden.

Al deze figuren kunnen van opschriften en rijmen vergezeld zijn, die daarmede een geheel uitmaken; maar wij moeten ook afzonderlijk gewag maken van

11°. Opschriften en rijmen, zonder illustratie voorkomende, doch de plaats van een uithangteeken vervullende.

Terwijl 12° almede onder de uithangteekens te brengen zijn de figuren en namen in de daken van boerenwoningen en van werkplaatsen, als looierijen e.d.g., door pannen van verschillende kleur, doorgaans rood tegen donkerblaauw, aangebracht.

Ziedaar alzoo wat wij onder de algemeene benaming van u i t h a n g t e e k e n s rangschikken. Wij willen ook opgeven, wat wij daar n i e t toe brengen. In de eerste plaats: al wat zich *binnen* de gebouwen bevindt, en dus geen figuren of opschriften boven deuren of schoorsteenmantels, of op gedenkteekenen binnen raadhuizen, kerken of andere openbare gebouwen; - in de tweede plaats: alle voorstellingen en opschriften op zerken en graftomben, ook zoodanige, die zich op openbare begraafplaatsen bevinden. Moge deze of gene ook meenen, dat er tusschen deze soorten van voorstellingen en de vroeger opgegevene eenige verwantschap te bespeuren is, men zal toch moeten toestemmen, dat die evenwel niet onder de u i t -

1) *Volks-Alm. voor Nederl. Kathol.*, 1855, bl. 8.

h a n g t e e k e n s te schikken zijn, en als het klaarste bewijs kan daaromtrent gelden, dat van de door ons uitgezonderde figuren en opschriften nimmer gezegd is dat zij u i t h i n g e n .

Wij hebben alzoo de grens getrokken, binnen welke wij ons bewegen, en meenen die reeds wijd genoeg te hebben uitgezet, door er ook de figuren en opschriften op wagens en vaartuigen in op te nemen, wat echter onvermijdelijk was. Maar al hebben wij die grens getrokken, daaruit volgt nog niet, dat wij in geen geval een voetstap daar buiten zullen zetten. Die vrijheid toch behouden wij ons voor, waar het noodig of wenschelijk mocht zijn, als b.v. een voorstelling, spreuk of rijm, op een glasruit, op een beker, op een grafsteen of waar ook, tot toelichting van ons onderwerp kan dienen of om bijzondere reden te pas gebracht moet worden. En wij vleien ons, dat niemand ons zulks euvel duiden, of ons daarom beschuldigen zal van ontrouw aan ons stelsel.

Onze beschouwing zal, gelijk de titel van het boek aanduidt, van historisch-kritischen aard zijn, dat wil zeggen, wij zullen pogen in 't licht te stellen wat de Geschiedenis *in 't algemeen* ons leert met betrekking tot den oorsprong en ontwikkeling van het gebruik der uithangteekens in oude en latere tijden, bij verschillende volkeren, maar meest in ons eigen vaderland. Wij zullen de uithangteekens en opschriften, onder afzonderlijke hoofd- en onderdeelen gebracht, aan een *bijzondere* beschouwing onderwerpen, vooral de zoodanige, die als bouwstoffen kunnen worden aangemerkt voor de kennis van de zeden en gewoonten, van den aard, het karakter, den geest en ontwikkeling onzer natie. Men meene dus geenszins in ons boek *alle* uithangteekens en opschriften bijeenverzameld aan te treffen: wij hebben naar dit onbereikbaar doel niet gestreefd. Alleen zulke, die wij geschikt achten, bij elke rubriek als proeven of als voorbeelden te dienen, zullen er een plaats in vinden; en, dewijl dat getal reeds aanzienlijk genoeg zal zijn, willen wij door de vermeerdering daarvan ons boek niet nutteloos doen uitdijen.

Men heeft dus hier iets anders te verwachten dan een eigentlijke *Verzameling* van uithangteekens. Wie deze zoekt, kan die elders vinden. Men kent als zoodanig de *Koddige en Ernstige Opschriften op Luyffens, Wagens, Glazen, Uithangborden en andere Tafereelen van langerhand by een gezamelt en uitgeschreven door een liefhebber derzelve, T'Amsterdam by* JEROEN JEROENSE; een werk dat, ofschoon daar veel in voorkomt, 't welk onzen verfijnden smaak ergert, - een eigenschap, die 't met onze kluchtspelen, ja, wat zonderlinger klinkt, met onze oude schoolboeken[1)] gemeen heeft -

1) Zie daarover: de Tentoonstelling voor Onderwijs te Amsterdam in 1860, uitgegeven door H.W. BLOEM en J. TER GOUW, bl. 32, 33. - J. TER GOUW, *Oude Schoolboeken*, in het *Maandblad van het Nederl. Onderw. Genootschap*, 1864, bl. 106, 107.

toch zijn groote waarde heeft voor de geschiedenis der zeden en gewoonten, en dat wij daarom ook dikwijls zullen aanhalen. Jeroen Jeroense, of, gelijk zijn naam luidde wanneer hij zijn zondagspak aanhad, Hieronymus Zweerts, moest, op raad van zijn arts, zich geruimen tijd van ernstiger bezigheid ontspannen, en wist geen beter middel daartoe uit te denken dan het bijeenbrengen van dezen bundel, waarvan tusschen 1682 en 1700 vier deeltjes het licht zagen[1].

De schrijvers der *History of Signboards* klagen[2] dat ten hunnent nimmer uithangteekens en opschriften verzameld werden, die toch een belangrijke en karakteristieke bijdrage tot de volksliteratuur hadden kunnen leveren. Zij roemen hunne Nederlandsche naburen, die meer oplettendheid aan dat onderzoek hebben gewijd, en zij wijzen op 't werk van Jeroense, waarvan zij in hun boek dikwijls gebruik hebben gemaakt; terwijl zij verder nog, als bewijs hoeveel aandacht men in Nederland wijdde aan dien tak van letterkunde, zeker boekje aanhalen, dat ten onzent in 1693 uitkwam, en rijmen bevatte, voor alle soorten van winkel-uithangborden geschikt, zoo dat al wie een opschrift noodig had het boek maar had open te slaan om er zijn gading in te vinden.

Dat boekje nu, waarvan de titel luidt: 'HET GESTOFFEERDE *Winkel en Luyfen* BANQUET, *dienstig voor alle Winkeliers die eenige Rymen* (*haar Koopmanschap betreffende*) *aan Luyfens, Deuren, of in Pakpapieren willen zetten, wat Waren yder te verhandelen heeft, koddig gerymt voor de Winkeliers en Liefhebbers te grabbel gegooyt door* M^r^. ISAAC VAN DEN BERG JC^tus^. Fumus gloria Mundi. *Noyt voor dezen gedrukt*, t'Amsteldam by *Jacob van Royen*, Boekverkooper in de Kalverstraat over de Kapel 1693,' is vrij zeldzaam geworden[3]; doch dewijl het een verzameling is, niet van bestaande, maar juist van niet bestaande uithangborden, heeft het voor de geschiedenis niets belangrijks; terwijl het zich evenmin als letterkundig produkt, noch zelfs door geestige invallen, aanbeveelt. Zelfs is 't ons niet gebleken, dat men er ooit een enkel opschrift uit heeft overgenomen, en dat zal dan ook wel de reden zijn, waarom het tweede deel, dat door den Schrijver was toegezegd als 't eerste beviel, nimmer in druk is verschenen. Toch heeft het, voor zoo verre de tijd, in welken de toestanden, waaronder het geschreven werd, er zich in terugspiegelen, een betrekkelijke waarde, waarom wij er hier en daar, zij 't slechts in 't voorbijgaan, nog op zullen terugkomen.

1) Van later uitgegeven verzamelingen, die slechts uittreksels waren uit JEROEN JEROENSE, behoeven wij niet te spreken.
2) p. 17, 18.
3) 't Was zelfs bij den Boekhandel onbekend geraakt; een exemplaar daarvan, dat op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage berustte, is ons door de heuschheid van den Heer Adj. bibliothekaris CAMPBELL ten gebruike verstrekt.

Zeker is het te bejammeren, dat een taak, als wij thans ondernemen, niet reeds veel vroeger door anderen is ten uitvoer gebracht. Verbazend veel toch van wat vroeger was is thans onherroepelijk verdwenen. Onze eeuw doet alles veranderen, al het oude verdwijnen. Het voorkomen onzer steden, kleine zoowel als groote, is reeds een geheel ander dan 't in de voorgaande eeuw, ja dan 't nog voor dertig jaren was. De uithangteekens hebben in het algemeene lot gedeeld, zij zijn niet meer wat ze vroeger waren, noch in verscheidenheid, noch in vorm: het geschilderd uithangbord vooral en de gebeitelde gevelsteen hebben niet langer de beteekenis en het gewicht, die zij vroeger hadden; en het onnaspeurlijk verdwijnen van vele is er 't gevolg van geweest. Maar deze bedenking kon ons niet weêrhouden, thans nog te beproeven wat wij zouden gewenscht hebben dat reeds vroeger gedaan ware geweest. Is er veel verdwenen, veel is er nog bewaard gebleven, zoo al niet in 't aanzijn, dan toch in 't geheugen. Veel is ook nog door nasporing te ontdekken, en het is dus, hoewel een moeilijke en omslachtige, toch nog geen onmogelijke poging, een geschiedenis der uithangteekens te schrijven. Daarom ook hebben wij de hulp en medewerking ingeroepen van al wie in zoodanige nasporingen belang stelt; en het heeft ons verheugd, dat wij de blijken dier belangstelling reeds ruimschoots hebben mogen ontwaren.

Tweede hoofdstuk.
Over de uithangteekens bij de ouden.

Om te beginnen met het begin, beginnen wij met een blik in de oudheid en spreken allereerst van Oosterlingen, Egyptenaren, Grieken en Romeinen.

't Is ons niet gelukt, bij de Oosterlingen eenig spoor te ontdekken van uithangteekens, borden of opschriften voor winkels of werkplaatsen. Ook in de gewijde schriften vinden wij daarvan geen blijk. 't Schijnt, dat die cieraden den Oosterschen winkelier of handwerksman steeds een overtollige weelde zijn toegeschenen.

't Was in oude tijden daar, even als 't er nog is: - de kooplieden van gelijksoortige waren vindt men er bijeen, en evenzoo vindt men er de werkplaatsen der verschillende ambachten steeds van elkander gescheiden en de gelijksoortige nevens elkander geplaatst. Dit was van ouds en is nog, naar Oostersche zede. In een Oostersche stad zijn alle beroepen en bedrijven naar een bijzondere straat verwezen, of naar de bijzondere kramenrij van een bazaar of bezestan. Wilt ge er pijpen of reukwerk koopen, zoekt ge er juweliers of winkels van zijden stoffen, gij vindt ze allen in hun eigen kwartier. Ook ontwaart gij er bij koopman of winkelier die bedrijvigheid noch die levendigheid, die in onze Westersche landen heerschen; gij ziet hem zitten in zijn open kraam, deftig en bedaard, met echt Muzelmansch *otium cum dignitate*, op een soort van lage toonbank zijn pijp rookende en zijn koffie slurpende, in kalme afwachting van wie hem zal willen bezoeken om hem zijn waren af te koopen. En daar nu de kooper vooruit weet, in welke straat of in welk kwartier hij te recht kan komen, daar hij nog bovendien met een oogopslag alles kan overzien wat de winkel of kraam bevat, en zelfs, ten minste zoo hij geen vreemde of nieuweling is, elken winkelier van aangezicht kent, - en daar bij dat alles de winkelier te traag of te zeer *otiosus* is, om aan zijn winkel meer uitstal en opschik te maken dan zijn buurman, die 't even kalm opneemt als hij, zoo hebben daar noch kooper noch verkooper behoefte aan die

schilderachtige of symbolische vercierselen, die in onze steden de winkelhuizen van oudsher onderscheidden.

Bij de oude Egyptenaren willen de schrijvers der *History of Signboards* reeds een spoor van uithangteekens zien in korte opschriften, met een passend zinnebeeld daarbij, die den aard van den handel of den arbeid aanduidden[1]. En hoe weinig 't moge zijn, dat daarvan te onzer kennisse gekomen is, men schijnt daaruit toch te kunnen besluiten, dat bij deze oude natie reeds eenig begrip aanwezig was van 't gebruik en 't nut der uithangteekens.

Intusschen, in de koopkontrakten van huizen vindt men wel de persoon van den eigenaar beschreven, en evenzeer het pand zelf, doch nergens wordt aan het huis een n a a m gegeven, waaruit, naar onze meening, afgeleid moet worden, dat het ook geen naam en bij gevolg geen uithangteeken bezat; er zijn in Egypte wel tempels, maar geen woonhuizen uit vroegere eeuwen bewaard gebleven, en, zoo men al mag aannemen, dat zich deze door symbolen hebben onderscheiden, dan zijn die met de gebouwen verdwenen. Men kent er zelfs geen fragmenten van. - Een enkel voorbeeld, dat niet onvermeld mag blijven, levert ons een voorstelling, die menigwerf op de tempelmuren voorkomt, namelijk die van groote m a s t e n met v l a g g e n, die voor de tempels gezet werden, om aan te kondigen, dat er een groote feestplechtigheid zou gevierd worden.

Of nu in Egypte, even als in het Oosten, de verschillende beroepen elk hun eigen wijk hadden, is onzeker. Wel was dit omtrent enkele bedrijven niet alleen g e w o o n t e, maar zelfs uitdrukkelijk v o o r g e s c h r e v e n. Zoodanige bedrijven namelijk, als betrekking hadden tot het begraven van lijken, mochten alleen in bijzondere wijken gedreven worden.

Men zou mogen verwachten, dat wij van de gewoonte der Grieken te dien opzichte meer kunnen weten; toch is onze kennis daarvan zeer beperkt en onbeduidend. Wel treffen wij bij Aristofanes, Lucianus en andere schrijvers nu en dan zinspelingen aan, waaruit men zou meenen te kunnen opmaken, dat aan de huizen in de Grieksche steden uithangteekens werden gevonden; wel spreekt Aristoteles van ‘voorwerpen, die boven de winkels hingen, en die, ofschoon klein, toch breedte en diepte bleken te hebben’[2]; maar van welken aard die voorwerpen waren, of 't geschilderde of uitgehouwen symbolen, dan wel de voorwerpen en gereedschappen zelve waren, die men ophing, is ons onbekend. Uit de aangehaalde plaats blijkt, dat zij niet bijzonder in 't oog vielen. Voor 't overige is 't uit verschillende plaatsen bij Demosthenes en andere schrijvers bekend, dat, te Athene

1) Zie *Sir* GARDINER WILKENSON, *Ancient Egyptians*, III. p. 158, en ook ROSELLINI, *Monumenti dell' Egitto e della Nubia*.
2) *Problematum* X. 14.

aant.

althans, de winkelwaren, op de markten en pleinen, in open kramen werden uitgestald, en wel soort bij soort, zoo zelfs, dat de plaats er naar genoemd werd, en, even als men ten onzent van de G r o e n -, de S t r o o -, de H o u t markt sprak, naarmate er g r o e n t e , s t r o o of h o u t verkocht werd, zoo heette ook het plein te Athene, waar men o l i e verkocht, de O l i e m a r k t [1]. Ieder wist dus, waar hij zijn gading kon vinden, en er bestond, zoo min als in 't Oosten, behoefte aan afzonderlijke teekens, om de opmerkzaamheid der voorbijgangers te trekken. 't Kan echter zijn, dat, behalve die kramen op de markten, er nog besloten winkels waren, en dat aan deze of wel, aan de huizen, waar een beroep of bedrijf werd uitgeoefend, zulks door uiterlijke teekens werd aangeduid; doch iets bepaalds hebben wij daaromtrent niet vermeld gevonden.

Maar wel kenden de Grieken bordjes, die aan de huizen werden aangeslagen, om te kennen te geven, wie er woonde, soms met het bijschrift: ‘dat niets wat kwaad is hier binnenkome,’ of wel, dat zij t e h u u r of t e k o o p waren[2]. Ook hadden zij pilaren, die mede in zekere opzichten als uithangteekens beschouwd kunnen worden. Sommige daarvan dienden als grenspalen, om de eigendommen aan te wijzen[3]; op andere, bepaaldelijk te Olympia, werd de tekst gegrift der traktaten, die verschillende volkeren van Griekenland onderling hadden gesloten[4]; en op weder andere, rondom den tempel van Eskulapius, te Epidaurus, hield men register van de namen der kranken, van den aard hunner ziekten, en van de middelen, waaraan zij hunne genezing te danken hadden.[5]

Met de Romeinen gaat ons meer licht in de zaak op, en dat de uithangteekens van allerlei soort bij hen bekend waren, kunnen wij uit talrijke plaatsen bewijzen.

In de eerste plaats hadden bij hen de wijnhuizen veelal, even als bij ons in de middeleeuwen en nog lang daarna, een *krans* uithangen: zeker aanvankelijk een natuurlijken krans van wijngaardblâren, maar later een min vergankelijken in hout: wat toen reeds oorsprong gaf aan 't spreekwoord: ‘goede wijn behoeft geen krans.’

Een *ansa* of hengsel van een aker was het uithangteeken van hun posthuizen, en daarom werden die instellingen zelve *ansae* genoemd[6], een woord, waaruit ons h a n s e , de naam der groote middeleeuwsche handel-maatschappij, geboren is.

1) Ἔλαιον. Zie hiervan meer voorbeelden bij CASAUBONUS, *Comm.* ad *Cap.*. IX. *Theophrasti* p. 127.
2) Zie BARTHÉLÉMY, *Voyage d'Anacharsis*, Tom. II. p. 247 en de aldaar aangehaalde schrijvers.
3) *Ibid.* p. 315.
4) *Id.* Tom. III. p. 315. Zie de *Nalezingen* achter deze Afdeeling, *Aanteekening* A.
5) *Ibid.*
6) HEARNE, *Antiq. Disc.* I. 39.

aant.

Doch niet alleen zulke eenvoudige, primitieve uithangteekens, ook meer gekompliceerde, waar de kunst het hare bij in 't werk had gesteld, prijkten voor de huizen der Romeinen. Wij noemen, als eerste voorbeeld daarvan, den *Beer met den hoed op*, den *Ursus pileatus*, een uithangbord, dat zijn naam aan een geheele wijk - den *vicus Ursi pileati* in de *Esquiliae* - gaf, even als ten onzent een *geketende duivel*, op een bord afgebeeld, zijn naam aan het *duyvel-aan-kettings-steechje* gaf. Bij dien g e h o e d e n Beer kunnen wij ook een g e h e l m d e n voegen, althans indien de fragmenten echt zijn, in 1615 door Pighius uitgegeven, en die betrekking hebben op zaken, te Rome voorgevallen in de jaren 586, 692 en 699 na de stichting van Rome (168, 62 en 55 vóór Kr. g.)[1] Het t w e e d e dier fragmenten luidt aldus:

> den vierden der Kalenden van April
> onder 't konsulaat van Licinius
> bliksemde en donderde het en werd een eik getroffen.
> Op den Veius is kort na den middag
> een twist ontstaan in een kroeg aan de benedenpoort en
> is de waard in den *Gehelmden Beer* zwaar
> gewond (enz.)[2].

Die *Gehelmde Beer*, was zeker een soldatenkroeg, even als *de Beer met den Hoed* op een kroeg van gewone reizigers; immers, dewijl de Romeinen geen hoed opzetteden dan wanneer zij op reis gingen, was bij hen de hoed het symbool van den reiziger.

En, moge al de echtheid dier fragmenten bestreden worden[3], toch blijkt er uit, hoe de vernuftige bol, die ze in geval van onechtheid zou hebben verdicht, het bestaan van uithangteekens vóór de Romeinsche kroegen voor een uitgemaakte zaak hield, en opmerking verdient het, dat niet alleen geen der bestrijders van de echtheid, als Wesselingh en Le Clerc en nu onlangs ook Heinze, een grond ontleend heeft aan het niet bestaan van zoodanige teekens, maar dat juist zij, die, als vroeger Isaac Vossius en Dodwell, en later Lieberkuhn, de echtheid verdedigden, die kroegnamen juist onder hun bewijsgronden ten voordeele van hun beweren hebben opgenomen. - Maar wel degelijk echt zijn de blijspelen van Plautus; en nu laat deze, in den *Trinummus*, Lysitites zeggen: "t is een onzinnige kwaal, zich te laten vervoeren naar de herberg, waar *Kupido* uithangt,'[4] en ofschoon de man zich van een beeldspraak bedient en eenvoudig zeggen wil: "t is verkeerd, de meisjes na te loopen,' bewijst die beeldspraak toch, dat er aan de herbergen gewoonlijk een uithangbord prijkte.

Dat die uithangteekens voor de deur op palen gesteld werden, blijkt uit

1) Zie de laatste uitgave dier fragmenten door HERMAN HEINZE, *Gryphisvaldiae*, 1860.
2) Zie *Aant.* B.
3) Zie *Aant.* C.
4) *Trinummus. Act.* III. *sc.* 2, *vs.* 47. Zie *Aant.* D.

aant.

twee plaatsen, de eene bij Horatius, de andere bij Katullus te vinden. Horatius namelijk zegt[1]: ‘Geen kroeg, geen *paal*, zal mijn boeken vertoonen,’ - en Katullus spreekt[2] van ‘een kroeg, die de negende *paal* van de *Broeders met den hoed op* afstaat.’ - Die *Broeders met den hoed op* waren Kastor en Pollux, de patronen der zeevarenden, die daarom ook, even als de Beer van zoo even, den reisboed droegen; en die waren vermoedelijk op een paal afgebeeld of gesteld, om de opmerkzaamheid der voorbijgangers te vestigen op het wijnhuis, dat zich daar achter bevond.

Maar dat de Romeinen ook geschilderde uithangborden hadden of wel muurschilderingen, die tot hetzelfde oogmerk dienden, blijkt insgelijks uit plaatsen van meer dan eenen schrijver. Fedrus verhaalt, dat het verslaan der muizen door een leger van wezels een historie was, die men aan de kroegen kon zien afgebeeld[3]. En dat er onder die schilderingen moeten geweest zijn, aan welke geen kunstwaarde ontbrak, leert ons wederom Horatius, waar hij met lof gewaagt van de houding der kampvechters, die hij met roodaard of houtskool geteekend zag, zoo levendig en vol natuur in 't hanteeren der wapenen en 't afweeren der slagen[4].

Ook Cicero heeft, volgens sommige uitleggers, op een uithangbord gedoeld, waar hij, zekere grap van den redenaar Krassus verhalende, dezen aldus sprekende invoert: ‘Nu zal ik u wijzen, hoe gij er uitziet. - Doe dat als 't u belieft, antwoordde de ander. Toen wees ik met den vinger naar den Haan, die op 't schild van Marius Cimbricus op de Nieuwmarkt staat afgebeeld met zijn uitgestoken tong en slappe hangwangen - wat een algemeen gelach veroorzaakte[5].’

Plinius zegt, dat Lucius Mummius de eerste te Rome was, die een geschilderd bord tegen de buitenzijde van zijn huis hing, en, na dit verhaald te hebben, vervolgt hij aldus: ‘Voorts vind ik, dat die borden gewoonlijk op de Markt waren geplaatst; van daar die grap van Krassus (hier volgt de aardigheid van den haan van Marius). Ook zag men op de Markt de voorstelling van den Ouden Herder met zijn staf, waarvan de Germaansche afgezant, op de vraag hoe hij dat vond, antwoordde, dat hij zoo'n vent zelfs levend niet prezent wou hebben[6].

Ook Fabius deelt, volgens Quinctilianus, de geschiedenis van den haan mede, welke hij aldus zou hebben verklaard: ‘er waren kroegen rondom de markten, en die schilderij hing daar als een uithangbord ten toon.’[7]

1) *Lib.* IV. *Sat.* 1. Zie *Aant.* E.
2) *Carm.* XXXVII. Zie *Aant.* F.
3) *Lib.* VI. *Tab.* VI. Zie *Aant.* G.
4) *Lib.* II. *Sat.* VII. Zie *Aant.* H.
5) CICERO, *de Oratore. Lib.* II. *cap.* 71. Zie *Aant.* I.
6) *Hist. Nat. Lib.* XXXV. *cap.* 5. Zie *Aant.* K.
7) *Inst. Orat.* VI. 3. 38. Zie *Aant.* L.

aant.

Wij kunnen dus gerust als bewezen beschouwen, dat er te Rome uithangteekens, ja geschilderde uithangteekens in gebruik waren, en dat de laatste belangwekkend genoeg waren om de aandacht van schrijvers en dichters te trekken en om ze den vreemdelingen aan te wijzen: en wij kennen zelfs twee dier geschilderde uithangborden aan wijnhuizen op het Forum: *het Schild van Marius Cimbricus*, en *den Ouden Herder*[1].

Maar wat behoeven wij ons eigentlijk in een onderzoek te verdiepen aangaande de vraag of er uithangteekens waren in de hoofdstad van 't Romeinsche Rijk, wanneer wij ze in milden overvloed vinden in de bouwvallen der provinciesteden? Uit een grafsteen, te Narbonne gevonden, blijkt, dat aldaar, in de dagen toen die stad den Romeinen onderworpen was, zekere Eros L. Afranius, vrijgelaten van Cerealis, kastelein was *in den Haan*.[2] En om bewijzen uit denzelfden of uit vroegeren tijd te vinden, hebben wij slechts het oog te wenden naar Herkulanum en Pompeji. Enkele waren geschilderd; maar meestal werden zij in steen of *terra cotta* gebeeldhouwd en in de pilasters geplaatst, die voor het open winkelfront stonden. Zoo heeft

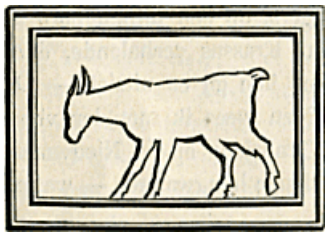

men er een *Geit*, ten teeken, dat daar melk te krijgen was; zoo een *Ezel in den molen*, het uithangteeken van een bakker. Twee apothekers te Pompeji, de een in de *Herkulanum-straat*, de ander tegenover de bazilika, hadden op hun uithangborden de slang van Eskulaap, met een ananas in den bek. Aan een wijnhuis te Pompeji

hing een bordje uit met twee slaven, die een grooten wijnzak aan een stok droegen, niet ongelijk aan de afbeelding van twee bierdragers, die men op een gevelsteen kan vinden, als men van den Voorburgwal komt en, de Dirk-van-Hasseltssteeg[3]

1) Zie *Aant.* M.
2) Zie *Aant.* N.
3) Wordt in ons werk de gracht, straat of steeg of het plein genoemd, waar zich zoodanig uithangteeken bevindt of bevond, en noemen wij er de stad niet bij, dan is die stad altijd Amsterdam.

inslaande, zich aldaar in het Louwensteegje begeeft, een eng slopje, alleen voor dunne lieden toegankelijk. De steen is aldaar laag in den

muur gemetseld en blijkbaar van elders

aangebracht, wellicht van het Bierdragershuisje, dat weleer op den Nieuwezijds-voorburgwal tegenover de Nieuwe Kerk stond. De kleeding duidt de eerste helft der zeventiende eeuw aan.

Aan een ander wijnhuis te Pompeji zag men Bacchus zelf, een tros druiven uitpersende. Nog vond men aan een parfumeurswinkel in de Merkuriusstraat een uitvoerige voorstelling van verscheidene handelingen, die tot het vak behoorden, als: vier man, een groote doos torschende, vol potten met welriekend vocht: anderen, bezig met een lijk te balsemen, enz. Ook een bord, niet ongelijk aan dat, waar Horatius van spreekt, *de Twee Kampvechters* vertoonende, en daar onder: ‘wie dit schendt, zal den toorn van Venus op zich laden,’ of eigentlijk, in het Pompejaansche *jargon*, dat Romeinsche schoolmeesters voor een kakografie konden doen dienen: *Abiat*[1] *Venerem Pompeiianama iradam*[2] *qui hoc laeserit*. Zonderling verschil van toen en thans. Toen schrikte men de straatschenders af met ‘den toorn van Venus’; thans met een ‘op order van de Politie.’ - 't Zou niet onbelangrijk zijn te onderzoeken, voor wie van beiden de rinkelrooiers meer ontzag hebben, voor Venus of voor een agent: en wij bevelen 't onderwerp een' d o c t o r a n d u s voor een antiquarisch-economico-politisch-literarisch-juridische dissertatie aan.

Een Pompejaansche schoolmeester had op zijn uithangbord een jongen, die een pak slaag krijgt. Zet vrij groote oogen op, *paedagogi* en schoolverzorgers onzer dagen. Dat heette de school uitlokkend maken voor de jeugd, niet waar? Die blinde heidenen, die onderwijzen en ranselen als woorden van eenerlei beteekenis beschouwden! Maar, zonder eens te gewagen van de Hebreeuwsche schoolmeesters, aan wie Salomo de roede rekommandeerde, 't was bij ons juist hetzelfde. Hier gaf de Rektor van 't Groot-school Kristelijk onderwijs, en nog voor kort geleden stonden in den gevel van het huis in de Gravenstraat, waarin hij gewoond heeft, p l a k e n g a r d in den gevel uitgehouwen; 't zou intusschen almede nog eens te onderzoeken staan, hoe de jongens er over denken, (waar 't hier toch in de eerste plaats op aankomt) en of ze zulk een kastijding, als op 't uithangbord vertoond werd, afschuwelijker vinden dan de marteling van 't schrijven van eenige werkwoorden of verzen als strafwerk. Gij moogt er voorloopig de *Grammatica latina* op naslaan blz. 106 en 111[3].

1) *Habeat*.
2) *Iratam*.
3) Eens, dat ik bij mijn achtingswaardigen vriend Sir John Lefebvre te Londen aan 't *luncheon* was aangezeten, herinnerden de Bisschop van St. Davids (Thelwall) en de Graaf van Albemarle (Keppel) elkander, hoe er op een school in Engeland een oproer onder de jongens was uitgebarsten, omdat men er 't gebruik van roede en rotting had willen *afschaffen!* - En wij allen, zoo veel wij daar zaten, konnen het best begrijpen.
J.v.L.

Op andere bordjes zag men *het anker, het schip*, een soort van *kruis;* te Herkulanum een zeer aardig schoenmakers-bordje: een mooi geschilderd Kupidootje, met een paar damesschoentjes, waarvan hij er een boven 't hoofd en 't ander in de hand hield: wat toch bevalliger was en smaakvoller dan onze Hollandsche bordjes, met een schoen aan de eene en een laars aan de andere zijde beschilderd, en daartusschen den naam van den baas, met zijn gildetitel: 'M^{r}. Schoen- en Laarzemaker.'

Maar bij ons deed de schoenmaker 't dikwijls af met een leest uit te hangen, en dat de Romeinsche ambachtslieden de werktuigen en gereedschappen van hun handwerk tot uithangteekens gebruikten, is niet alleen daarom waarschijnlijk, omdat dit de eenvoudigste en sprekendste aanduiding was van hun beroep, maar een blik op de grafsteden in de katakomben leert het ons. Daar ziet men op de zerken allerlei figuren afgebeeld, zinspelende òf op den naam òf op het beroep van den ontslapene. Wat de eerste betreft, wij herkennen daarin reeds diezelfde liefhebberij om met namen te spelen, waaraan wij in later tijd, zoo wel op wapenschilden als op uithangborden, ruimschoots zien bot vieren. Op 't graf van Draconius prijkt een draak, op dat van Onager een woudezel, op dat van Umbricius een schaduwrijke boom, op 't graf van Herbacia een paar mandjes met kruiden, op dat van Porcula een bigge. En, gelijk deze figuren niet zonder beteekenis waren, zoo waren die van de andere soort het evenmin. Op den grafsteen van Diogenes den doodgraver is een houweel met een lamp afgebeeld, op dien van Bauto en Maxima, timmerlieden, een zaag, een beitel en een boor; op dien van Veneria de modiste een spiegel en een kam. Voorts heeft de arts een kopglas op zijn graf, een poelier een mand met wild, een landmeter een duimstok, en een bakker een molensteen met korenaren. - Was het nu bij de Romeinen gebruikelijk, zelfs nog op de rustplaatsen der dooden, door de werktuigen of symbolen van het ambacht aan te duiden, met welken arbeid zij bij hun leven den kost verdienden, dan mag men zonder te groote vermetelheid aannemen, dat diezelfde of dergelijke teekens ook aan de woonplaatsen der leven-

den uithingen, waar zij hun zeker ruim zoo veel dienst en voordeel konnen doen.

Maar bovendien, op de vazen, potten en andere voorwerpen van Romeinschen oorsprong, die in de laatste jaren werden opgedolven, treft men telkens een fabriekmerk aan. Werd dit op het gefabriceerde aangebracht, als bewijs der echtheid van den oorsprong, dan moest onmisbaar een dergelijk merk aan de fabriek zelve als uithangteeken aanwezig zijn. En hadden de fabrieken uithangteekens, dan zullen die bij de beroepen wel niet ontbroken hebben.

Zoo zien wij reeds bij de Romeinen het gebruik van allerlei uithangteekens, zoo wel borden en gevelsteenen, als zinnebeeldige werktuigen in volle ontwikkeling, en, in 't algemeen genomen, reeds vrij gelijk aan die, welke onze voorouders bezigden, hoewel toch ook, als wij later zullen aantoonen, met een aanmerkelijk verschil.

Nog een uithangteeken, dat de Romeinen hadden, verdient, om zijn eigenaardigheid, niet onvermeld te blijven. Voor menigen winkel namelijk of kroeg placht men bij hen een kooi uit te hangen, waarin een papegaai of ekster zat, die den voorbijganger zijn *salve* (‘wees gegroet’) toesnaterde, op die wijze zijn aandacht trekkende en hem als 't ware uitnoodigende, binnen te treden. Wij durven niet stellig beweeren, dat deze bevallige gewoonte ook bij latere volkeren is nagevolgd; maar zeker is het, dat wij ons, vooral uit onze jeugd, menige dorpsherberg herinneren, waar een makke raaf of ekster op het erf liep en den bezoeker of bezoekster met een ‘dag baas!’ of ‘goeje morgen juffrouw!’ verwelkomde. Dat de vogel zich bij zijn toespraak nooit in de sekse vergiste durven wij niel verzekeren.

Dat het bij de Romeinen ook niet ongewoon was, naambordjes voor de huizen te plaatsen, daarvan kan men zich nog in de Zilversmidsstraat te Pompeji overtuigen. Ook kenden zij de te huur- en te koop-bordjes en, even als de Grieken, de platen, waarop de hypotheken werden ingeschreven[1]. Al die uithangteekens waren bekend onder den algemeenen naam van *signum*, vooral onder dien van *titulus*. Dat woord *titulus* schijnt bij verdubbeling gekomen van *tollo* (ik draag) en de naam werd het eerst gegeven aan de vierkante plankjes, die, bij gelegenheid van den optocht, te Rome den zegevierenden veldheer toegekend als loon zijner dapperheid, op speerpunten voor hem werden uitgedragen. Vervolgens werd de naam van *titulus* gegeven aan elk biljet, dat op plankjes werd aangeplakt, 't zij het een naam- of huurbordje was, 't zij het de hypotheek vermeldde, gevestigd op het huis, tegen 't welk het was vastgespijkerd. In de derde plaats noemde men met dat woord den band, die om een rol perkamenten geslagen was, en op welken de opschriften der perkamenten,

1) Zie de L. 22 § 2 D. *Quod. vi aut clam* en het daarop aangeteekende door CUJACIUS.

aant.

in de rol bevat, stonden vermeld. Van daar kregen natuurlijk die opschriften zelve den naam van *titel*, en sprak men van den *titel* van een *boek*, van een *wet*, enz. Eindelijk, in de vijfde plaats kwam het woord in gebruik voor ‘bewijsteeken’ of ‘aanspraak’ en, wanneer men zegt: ‘welken *titel* doet gij gelden?’ wat is uw rechts*titel?* onder welken titel bezit gij dat erf? - dan ligt in dat woord *titel* het oorspronkelijk denkbeeld van ‘uithangteeken’ opgesloten[1]. 't Is hier het *teeken*, dat als rechtsmiddel geldt, even als, in de uitdrukkingen: ‘uit *naam* van wien komt gij? - op wiens *naam* is dat gekocht?’ het de naam is, die vooropgezet wordt. - Natuurlijk werd dan ook bij de Romeinen - en dit was door geheel Italiën het geval, groote waarde aan den *titel* gehecht, en dit wordt ons door verschillende wetten bewezen.

In verscheidene wetten en dekreeten is bij de Romeinen de onschendbaarheid van den *titel* gehandhaafd, en zijn bepalingen daaromtrent vastgesteld, zoo b.v., dat niemand zijn teeken of merk op goederen plaatsen mocht vóór de uitspraak van het vonnis, dat ze hem toewees[2]; zoo, dat niemand zijn pandmerk stellen mocht op het erf, dat door een ander bezeten werd[3]; zoo, dat niemand zich mocht aanmatigen zoodanige titels of koninklijke vlaggen[4] als waar de eigendommen van den keizer of van groote heeren meê pronkten op zijn huizen of gronden te stellen[5]. Dat, wanneer verbeurdverklaringen plaats hadden, er bordjes werden aangeslagen, schijnt evenzeer uit de Romeinsche wetten te kunnen worden opgemaakt[6]. Voorts werd gewaakt tegen hetgeen sommige zich veroorloofden, die op de roerende goederen van overledenen m e r k t e e k e n s (*signacula*) stelden, en aan de onroerende b o r d j e s (*tituli*) hingen[7].

Dat de Consuls van andere steden of volkeren, even als de *πρόξενοι* bij de Grieken, ook bij de Romeinen hun uithangteeken *tessera hospitalis* hadden, schijnt aan geen twijfel onderhevig[8].

Ten slotte dient nog de *phallus* als uithangteeken vermeld. Velen, die hem niet alleen aan onderscheidene Pompejaansche gevels vonden, maar ook elders aantroffen, als verciersel, en in tallooze vormen[9], hebben zulks

1) Even als bij ons in *titel*, ging 't Lat. *titulus* in 't H.D. over in *zettel*, met dezelfde beteekenissen. Zie wijders over *titulus* voor *affiche*, BRISSONIUS *de verb. signif.* in v.
2) L. 1. *Cod. Ut nemini liceat sine judicis auctoritate signa rebus imponere alienis*.
3) L. 1. *Cod. de His, qui potentiorum nomine titulos praediis affigunt*.
4) *Vela regia* staat er in 't oorspronkelijke.
5) L. 1 et 2. *Cod. Ut nemo privatus titulos praediis suis vel alienis imponat, vel vela regia suspendat*.
6) L. 2. *Cod. de Aquaeduetu:* L. 2. *Cod. de Bonis vacantibus*.
7) *Nov*. CLXIV. *Praef.*
8) Zie *Aant.* O.
9) Inzonderheid in het kurieuse aanhangsel van de beroemde verzameling Oudheden, door HOUBEN te Xanten bijeengebracht, in alle soorten en vormen te vinden.

willen aanvoeren als een bewijs voor de verregaande losbandigheid en liederlijke zeden der Romeinen. Zonder deze te willen verdedigen, moeten wij protest aanteekenen tegen het daaruit geput bewijs. De *phallus* had toch en heeft nog ongeveer gelijke beteekenis als het kruis, op een boerenhofstede geteekend of aan een snoer op 't lijf gedragen: hij diende ter afwering der booze geesten. De invloed vooral van den *mal' occhio* werd vóór 18 eeuwen in Italiën, en bijzonder in het zuidelijk gedeelte, evenzeer gevreesd als thans, en daar tegen droegen toen en dragen nog mans en vrouwen talismans bij zich, die den vorm van den *phallus* vertoonen of waar een *phallus* op afgebeeld is. Heeft, ook in onze dagen, een Italiaan zoodanigen talisman niet bij zich en vreest hij den boosaardigen invloed van dezen of genen, dien hij ontmoet, dan haast hij zich, met de vingers de figuur van het afweeringsteeken na te maken.

Derde hoofdstuk.
Over den oorsprong der uithangteekens hier te lande.

Dat onze voorouders 't gebruik der uithangteekens van de Romeinen hebben overgenomen, is, volgens de schrijvers der *History of Signboards*[1] vrij duidelijk: immers, al valt ook in zoo vroegen tijd nog aan geen winkelhuizen te denken, de herbergen langs de wegen konnen de uithangteekens moeielijk missen, voor zoo ver zij verlangden zich aan den voorbijganger bekend te maken. Wij willen die schrijvers een oogenblik in hun redeneering volgen; - want, schoon zij op Britten en Angelsaksers het oog hadden, zoo kunnen wij hun beschouwing evenzeer op onze voorouders toepassen; de verwantschap is nog-al naauw: men zei reeds voor eeuwen:

> Good butter and good cheese
> Is good English and good Freese.

en daar is nog heden waarheid in.

'Van ouds' zeggen zij, 'was het ook hier, gelijk bij de Romeinen, de groene krans, die den reiziger of voorbijganger aanwees, waar hij een teug ter verkwikking bekomen kon. De krans behoort buiten twijfel tot de oudste en meest populaire uithangteekens: wij vinden dien bij de Romeinen en wij vinden dien in de middeleeuwen bij ons. Allengs werden verschillende teekens daarbij aangenomen om de aandacht te trekken van verschillende soorten van reizigers. Zoo werd hier h e t K r u i s uitgehangen voor de Kristenen, ginds d e Z o n of M a a n voor den Heiden. Andere zinnebeelden, vermoedelijk aan hun veldteekens ontleend, znllen gediend hebben om, hier aan den Saks, daar aan den Frank, ginds aan den Fries, elders aan Noor en Deen te wijzen, waar hij landslieden vinden kon. De waard, wien het te doen was, krijgslieden tot zich te lokken, moest een of ander wapentuig uithangen; hij, die zijn klanten onder de vreedzame handwerks-

1) p. 4.

lieden zocht, het gereedschap van den arbeid, die in zijn nabuurschap 't meest gedreven werd.

'Maar van lieverlede zag men, nevens deze eenvoudige teekens, ook wapens en heraldieke figuren op de uithangborden verschijnen. Verschillende redenen kunnen tot de keuze daarvan hebben bijgedragen; de voornaamste was deze. In de middeleeuwen werd in de kasteelen der Edelen den reizigers voeding en nachtverblijf verleend, en, daar aanzienlijke Heeren dikwijls meer dan een huis bezaten, het zij in de steden of op 't land, zoo werden in het huis, 't welk niet door den Heer zelven bewoond werd, de gasten gewoonlijk ontvangen en geherbergd. Dewijl nu aan zoodanig huis steeds het wapenschild van den Heer boven den ingang prijkte, zoo gaf de meest in 't oog vallende figuur, die in dat wapen voorkwam, in 't spraakgebruik der reizenden een naam aan 't gebouw. Met de terminologie der heraldiek minder bekend, spraken deze lieden van 't goed onthaal, dat zij genoten hadden in *den Gouden Leeuw*, in *den Helm*, in *'t Roode Hert* in *de Drie Kruisen*, enz. Zoo waren kasteelen in Engeland bekend onder den naam van *de Roos, de drie Pelikanen* ('t wapen van Pelham) *de Katten* (eigentlijk l u i p e r t s , schildhouders van Dorset). Toen zulke namen beroemd werden wegens 't goed onthaal dat men in de alzoo gedoopte huizen genoot, begonnen sommige herbergiers ze allengskens ook aan te nemen, en lieten ook een *Gouden Leeuw*, een *Helm*, een *Rood Hert*, enz. op hun uithangborden schilderen, ten teeken, dat men ook bij hen goed te recht kon.'

Zoo verre ongeveer het betoog der Engelsche schrijvers.

Wij gelooven met hen, dat het allereerst gebruik van uithangborden in de streken, waarin zich Romeinen gevestigd hadden, ook aan die natie te danken valt; want de Romeinen hebben aldaar, en hier niet het minst, den bloei des handels bevorderd, en zelfs *fora* (markten) ten behoeve der kooplieden opgericht, waarbij natuurlijk ook Romeinen herbergen en winkels openden en er ongetwijfeld ook, als te hunnent, teekens en borden uithingen.

Ook vinden wij in de kaart van Peutinger, aan een der groote heirwegen tusschen Carvo en Albiniana, een plaats aangeteekend, die *Niger Pullus* genoemd is. Dit *Niger Pullus*, 't welk ook elders als wisselplaats aan de Romeinsche heirwegen voorkomt, zal wel niet anders geweest zijn dan een herberg, waar het *Zwarte Veulen*[1] of, wat nog waarschijnlijker is, het *Zwarte Kuiken* uithing. Hier, meenen wij, hadden onze voorouders uit de derde eeuw een wit houten bord voor oogen, waarop met zwarte verf de figuur van een kip geschilderd of geklad was, juist zoo als wij 't nog dagelijks voor de kroegen aan den openbaren weg kunnen zien.

1) In den *Brinio* van Mr. J. VAN LENNEP wordt de plaats herhaaldelijk genoemd en de naam op deze wijze verklaard.

aant.

't Is waar, de heer Mr. L. Ph. C. van den Bergh heeft voor eenige jaren van dien naam *Niger Pullus* een andere verklaring geöpperd[1)], en wat bij dien geleerde nog maar een gissing was, is onlangs in een zitting der Letterkundige Afdeeling van de Koninklijke Academie van Wetenschappen door een zijner medeleden als een onaantastbare waarheid voorgesteld, waaraan 't zelfs belachlijk ware geen onderworpen geloof te schenken. 't Spijt ons, van twee mannen van gezag, als de heeren Van den Bergh en Leemans, te moeten verschillen; doch zij zullen 't ons niet ten kwade duiden, dat wij, waar 't een wetenschappelijk punt betreft, ons aan geen gezag kunnen onderwerpen, waar 't ons alsnog aan bewijs ontbreekt.

Volgens hen dan zou de plaats eenvoudig *Nikkerpoel* geheeten, en de Romeinen, die 't woord niet verstonden, er *Niger pullus* van gemaakt hebben. 't Is vernuftig uitgedacht en 't heeft een schijn van aannemelijkheid, omdat men, even als daar de N i k k e r s , in *Albiniana* de A l v e n of E l v e n kan terugvinden, en in 't mede op de kaart genoemde *Matilo* een m a d e en een l o o : - allen, echt Dietsche woorden. Maar - en zie hier onze eerste tegenwerping - die woorden Albiniana en Matilo hebben geen bepaalde beteekenis: 't eerste zou ons op zekeren Albinus wijzen; doch van dezen is in de geschiedenis geen sprake: - en dewijl dat Albiniana juist lag ter plaatse waar nu Alfen ligt, is er geen groot bezwaar tegen de gissing, dat wij hier aan A l v e n of, wat even zeer mogelijk is, aan A l - v e e n te denken hebben. Doch *Niger pullus* is, vooreerst, goed en verstaanbaar Latijn, waarvan men dus, zoo lang daartoe geen bepaalde aanleiding bestaat, geen andere beteekenis behoeft te zoeken dan die 't uit zijn aard bezit. Ten andere heeft de naam niets vreemds of zonderlings: in tegendeel hebben wij in het vorige hoofdstuk den *haan* bij de Romeinsche kasteleins meer dan eens als uithangteeken zien voorkomen. Waarom dan niet evenzeer het *kuiken?*

Maar, ten derde - en dit vooral komt hier in aanmerking - Niger Pullus lag ongeveer ter plaatse waar nu Woerden ligt, en Van Loon kende aldaar een *Zwarte-kieken-buurt*.

Wanneer de geschiedenis ons leert - als wij nader zullen aantoonen - dat meer dan eene plaats haar naam aan een uithangteeken heeft ontleend, dan zal ons het ontstaan van die k i e k e n b u u r t - of s t e e g uit de oude wisselplaats of kroeg aan den heirweg niet dan zeer natuurlijk voorkomen.

Ook Luïscius[2)] grondt zijn betoog, dat Niger Pullus bij Woerden lag, op de omstandigheid, dat ‘er een straat of wijk in die stad is, *het zwartekieken-straatje* genaamt.’ En nu kan het niemand vreemd dunken, dat er bij die Batavische *woerden* (begraafplaatsen) een herberg is geweest. Mis-

1) In NIJHOFF'S *Bijdragen*, deel X. blz. 11.
2) *Alg. Hist. Geogr.* en *Gen. Woordenboek*, VIII Deel. bl. 459.

aant.

schien had die ‘zwarte kip’ wel een symbolische beteekenis, met betrekking tot het doodenrijk, of was die aan Hela gewijd.

Men ziet, wij voeren ten minste onzerzijds gronden aan voor onze meening, wat van de andere zijde niet het geval is. Immers de heer Leemans heeft tot staving van de zijne n i e t s bijgebracht en de heer Van den Bergh alleen dit, dat er bij Brussel een *Nikkergat* is en dat hij de Zwarte-kiekenbuurt niet kende. Maar dat er een Nikker*gat* bij Brussel is, bewijst nog niet voor een Nikker*poel* bij Woerden; en het niet bekend zijn van den heer Van den Bergh met de meergenoemde buurt kan als negatief argument geen waarde hebben, waar wij aantoonen, dat die buurt bij anderen zeer goed bekend was, ja zelfs de verzekering er kunnen bijvoegen, dat er nog heden binnen de bebouwde kom der gemeente Woerden een straatje van dien naam bekend is.

Wie nu, na dit alles, liever wil verknutselen dan vertalen en zich in dien Nikkerpoel blijven verlustigen, wij gunnen 't hem van harte; alleen vergunne hij ons wederkeerig, ons voor als nog te houden aan de door ons gegeven verklaring, als die boven de andere 't voorrecht heeft, eenvoudig en ongezocht, en door bijkomende gronden zoowel als door een nog bestaanden naam gesteund te zijn.

En na deze uitweiding, waarvoor wij den lezer verschooning vragen, doch die wel noodig was nadat ons beweeren in een o p e n b a r e zitting der Academie als bespottelijk was voorgesteld, keeren wij tot onze middel-eeuwsche uithangteekens terug.

De *krans*, dien de Romeinen voor hunne huizen zagen, was ook hier in de middeleeuwen het algemeene teeken der wijnhuizen; en niet slechts in de middeleeuwen, maar ook zelfs in de zeventiende eeuw - waarover later. Even juist mag de opmerking heeten aangaande het verschil der uithangteekens van herbergen voor Heidenen met die van herbergen voor Kristenen, want Kristenen en Heidenen verdroegen elkander niet en zouden niet gaarne onder één dak vertoefd hebben. Wij weten, dat er al vroeg Kristenen in ons land waren; doch wij weten ook, dat nog eeuwen lang de volksgodsdienst de heidensche bleef. 't Zullen echter niet alleen *Zon* en *Maan* geweest zijn, die aan de herbergen der Heidenen uithingen, maar gewis allerlei symbolen, aan den Wodansdienst ontleend: *Thors hamer*, de hem gewijde *Eik*, de *Pijl van Hadu*, de *Fenrirs-wolf*, de *Midgards-slang*,

> Dat wonder aller zeegedrochten,
> Dat, in zijn duizend kringelbochten
> Als met een gordel, de aard omsluit[1)];

de *Haan Gullinkambi*, de *tak Misteltein*, en zoo vele anderen, wier oude benamingen ons zelfs niet bekend zijn. Wellicht is het nog uit dien vroe-

1) *Adegild*, III^{de} zang.

geren tijd herkomstig, dat in de Ardennen een pijnboomtak, aan den gevel opgehangen, het huis aanduidt, waar herberg gehouden wordt.

Wij zeiden, dat vele der oude benamingen van die symbolen ons niet meer bekend zijn, en wij voegen hier deze opmerking bij. Een uithangteeken gaf niet enkel zijn naam aan het huis waar 't voor te zien was, maar ook niet zelden aan de buurschap, die rondom de herberg ontstond. Is nu die buurschap later een dorp, ja somtijds een stad geworden, dan is dat uithangteeken de wortel geweest, waaruit de tegenwoordige naam van het dorp of de stad is voortgesproten. Wij behoeven het bewijs niet in de verre oudheid te zoeken. Men kent *de Drie Baarsjes* of *Baarsdorp* bij Amsterdam en *'t Kalf* bij Zaandam: *de Spijkerboor* in Noord- en *Schuddebeurs* in Zuidholland - allen buurten naar herbergen genoemd. Niets, dat meer de aandacht des volks tot zich trekt, dan 't uithangbord van een herberg, vooral buiten aan den weg, en geen namen, die beter in 't geheugen blijven, dan die zijn voorgesteld op 't schild of vaantje van een huis, waar de reizende man rust en verkwikking vindt. Zeker heeft die wijze van naamgeving in vorige eeuwen nog meer gewerkt dan in den nieuweren tijd. En daar nu de namen der zinnebeelden op de uithangborden uit het halfheidensche tijdperk ons onbekend zijn en wij die, zoo wij er al de sporen van terug vonden, grootendeels niet meer zouden verstaan, zoo is het niet alleen mogelijk, maar zelfs waarschijnlijk, dat vrij wat stads- en dorpsnamen, waarvan de oorsprong den oudheidkundigen aanleiding gegeven heeft tot allerlei geleerde en vernuftige, ook tot zeer vermakelijke gissingen, eigentlijk afkomstig zijn van een herberg, die, in den vroegsten tijd, toen de stad of het dorp uit een buurschap van hutten ontstond, aldaar gevestigd was; terwijl de ons onbekende naam van 't voorwerp, doorgaans aan de heidensche oudheid ontleend, op het uithangbord dier herberg voorgesteld, in 't lang verloop van eeuwen en volkstaal eindelijk den vorm verkreeg, waarmede thans de plaats genoemd wordt, maar die wij thans niet meer weten te verklaren, omdat de sleutel sinds lang verloren is.

Voorbeelden te willen geven, zou een te gewaagde poging zijn, omdat het hier duistere en onzekere naamsoorsprongen betreft en wij niet anders kunnen doen dan gissen. Alleen willen wij herinneren, hoe een onzer uitstekendste oudheidkenners[1] den naam van Utrecht (*Ul-trajectum*) afleidde van *Ullertrecht*, d e t r e c h t of o v e r v a a r t van den sneeuwgod *Uller*[2]. Dat er aan het veer aldaar een herberg geweest is, zal wel niet twijfelachtig zijn, en waarom zou die niet den naam van den barren wintergod hebben gedragen?

1) T.W.J.H. HALBERTSMA, op blz. 21 en volgg. van zijn belangrijk vertoog, getiteld *Avoort*, voorkomende in den *Overijsselschen Almanak* van 1841.
2) Ook *Ulrum* schijnt naar dien Ullr (*Wollegod*) genoemd. Zie t.a.p. blz. 24.

Maar wij behoeven hier niet alleen aan namen van heidensche godheden of symbolen te denken. 't Is al een oud gevoelen, dat Leeuwarden zijn naam en oorsprong dankt aan een herberg, waar *de Leeuw* uithing en die daarom in 't Friesch *Liouwerd* genoemd werd. Men heeft zelfs het huis *Aed Liouwerd* in de Groote-kerkstraat aangewezen als de plaats, waar die herberg weleer, nabij de Middelzee, zou hebben gestaan. En is men, na allerlei gegist te hebben aangaande den naamsoorsprong van Vlissingen, en er zelfs Ulysses te hebben bijgehaald, niet steeds teruggekomen op de flesch, omdat men die in 't wapen ziet? 't Moest dan toch de flesch van Willebrord zijn, dat klonk deftig en eerwaardig. Ongetwijfeld; maar eenvoudiger en natuurlijker komt het ons voor, dat die flesch het uithangteeken was van de herberg aan 't veer op Vlaanderen, rondom welke de buurt ontstaan is, die 't begin der latere stad Vlissingen is geweest.

Wij nemen dan als waarschijnlijk aan, dat de allereerste uithangteekens hier te lande van Romeinschen oorsprong waren, dat de wijnhuizen op de *fora* en de herbergen langs de wegen, dat de kramen der kooplieden en zoetelaars in de legerplaatsen 't voorbeeld hebben gegeven, dat dit voorbeeld door de Friezen en andere Nederlandsche stammen nagevolgd, en ook na 't vertrek der Romeinen behouden, en naar eigen zeden en begrippen toegepast en ontwikkeld werd. Maar wanneer wij 't oog slaan op een tijd, tot welken wij, over uithangteekens sprekende, niet met gissen maar, 't vroegst, met zekerheid kunnen opklimmen, dat is tot in de vijftiende of uiterlijk tot in 't laatst der veertiende eeuw, en wij die teekens in vormen en bijzonderheden gadeslaan, zoo als deze, toen en later, hun, tot op onzen tijd, steeds eigen waren, dan bespeuren wij daarin een heerschend karakter, dat niet van Romeinschen oorsprong kan zijn en waarmede de Romeinsche invloed niets gemeens heeft.

't Is de invloed der heraldiek, dien wij bedoelen. Bij den eersten blik op onze vroegere en latere uithangteekens is die invloed onmiskenbaar. Ook de Engelsche schrijvers, wier beschouwing wij bij den aanvang van dit hoofdstuk mededeelden, konnen dit niet onopgemerkt laten en wezen daarom naar het herberghouden op de kasteelen der Edelen. Dit echter alleen is niet voldoende ter verklaring van den heraldieken oorsprong onzer uithangteekens, op welken wij thans de aandacht moeten vestigen.

Men kent de wapenschilden en helmteekens van den krijgshaftigen adeldom der middeleeuwen. Om zich kenbaar te maken in strijd en tornooi, plaatsten de Edellieden op hun krijgsschild figuren en beelden van allen vorm, bontgekleurd en in schilderachtige verscheidenheid, en op hun helm dezelfde of andere zinnebeelden, als een opgestoken teeken, waaraan men hen zelfs van verre herkennen kon. Die wapenbeelden en helmteekens, beroemd geworden bij ridderfeest en wapenspel, ontzagverwekkend door herinneringen van bloedigen strijd en schitterende overwinningen, werden

den Edelen dierbaar en heilig: ze werden hun roem en hun trots: ze werden erfelijk in de geslachten. Weldra voerde de Adel die blazoenen en teekens niet enkel meer op schild en helm, maar hing die ook ten toon aan staken en muren, deed die beitelen en schilderen boven de voorpoort van den burg; terwijl de banieren en vanen, beschilderd met diezelfde kleuren en teekens en beelden, wapperden van de tinnen of ter spiegaten van de torens uitstaken. Ziedaar den oorsprong van *onze* gebeitelde en geschilderde uithangteekens: en zelfs is het woord s c h i l d e r e n uit het s c h i l d voortgekomen.

In de dertiende eeuw kwamen de Poorterijen op en in de veertiende ontwikkelden zich meer en meer de Vrije Steden. In alles poogden zij den Adel, tegen wien zij 't hoofd opbeurden, na te streven. De bemuurde middeleeuwsche stad was geheel naar 't model van den b u r g ingericht zelfs de naam van b u r g e r s ging op de stedelingen over, en hunne Overheden noemden zich b u r g e m e e s t e r s . Hadden de Edellieden wapens, de poorters namen in navolging daarvan teekens of d e v i e z e n aan, en cierden er in beeld- of schilderwerk de gevels en deuren van hun winkels en herbergen mede, gelijk de Edellieden de torens en poorten hunner kasteelen. Het huis van den poorter was zijn kasteel, en dit moest geblazoeneerd worden met wat hij zich tot zinnebeeld gekozen had, 't zij, wanneer hij koopman of winkelier was, met een voorwerp of symbool van zijn handel, 't zij, wanneer hij een ambacht dreef, met een werktuig van zijn beroep. Maar velen ook kozen zich zinnebeelden naar luim of vernuft, of deden den heiligen Patroon van hun beroep als uithangteeken prijken. Anderen weêr kopiëerden de dieren en wapenstukken, die de schilden der Edelen vercierden, en zoo pronkten weldra de herbergier even goed met den *Rooden Leeuw* als de Graaf van Holland zelf.

Ongetwijfeld zullen 't wel de herbergen en wijnhuizen zijn geweest, die in 't aannemen dier blazoeneeringen zijn voorgegaan. Immers waren dat in de opkomende steden de meest in 't oogvallende huizen en tevens die, welke ook de meeste behoefte gevoelden om zich in 't oog te doen vallen. Maerlant vermeldt ze reeds in de dertiende eeuw, en Van Wijn meent ze ook elders en vroeger te hebben gevonden[1)], wat ons niet verwonderen kan. 't Waren toch de plaatsen, waar de vreemdelingen hun intrek namen, en waar de poorters tot gezellig verkeer bijeenkwamen: de plaatsen, waar steeds wat nieuws te hooren en omgang met menschen te vinden was, en die - wat men later ook van de kroegen hebbe kunnen zeggen - in onze opkomende steden krachtig hebben meêgewerkt tot de ontwikkeling en bevordering van beschaving en welvaart.

In de kasteelen der Edelen (zoo wel als in de kloosters, want ook daar

1) *Histor. Avondst.*, Deel II, blz. 56.

werden reizigers ontvangen)[1], waren een of meer vertrekken tot herberg aangewezen. De overblijfselen van een vierkanten toren, tot de ruïne van Brederode behoorende, worden nog als de herbergstoren aangeduid[2]. En wij mogen vermoeden, dat in de vroegere middeleeuwen, toen de Vrije Steden nog niet ontstaan waren, en er buiten de kasteelen nog weinig veiligheid bestond, maar integendeel rooven en plunderen tot de alledaagsche gebeurtenissen behoorden, behalve Edelen, ook veelal kooplieden van den intrek in die kasteelen zullen hebben gebruik gemaakt. In de benaming van kastelein, aan een herbergier toegekend, herkennen wij nog een overblijfsel van het middeleeuwsche gebruik. Want de kooplieden en reizigers, die vroeger gewoon waren geweest op de kasteelen, on dus bij den kastelein te logeeren, deden, toen zij, bij 't oprichten van goede herbergen in de steden, daar hun intrek namen, ook, volgens de kracht der gewoonte, even als Don Quichot, en brachten den naam van kastelein op den herbergier over. Bij deze poorterlijke kasteleins zal men wel 't eerst heraldieke uithangteekens gezien hebben, die door andere neringdoende lieden spoedig moesten worden nagevolgd. Het verband tusschen uithangborden en heraldiek is zoo innig, dat daaruit zelfs het compositum uithangborden-heraldiek is ontstaan: een woord, dat meer dan eene beteekenis heeft, doch waarop wij in de Tweede Afdeeling terugkomen. Thans moeten wij zien, hoe de poorters in hun uithangborden de heraldieke vormen nabootsten, en hoe wij daarvan, tot heden toe, de blijken rondom ons aanschouwen kunnen.

De gevelsteen of 't basrelief in den gevel gemetseld, en 't geschilderd uithangbord boven de deur zijn navolgingen van de wapenborden boven de voorpoort of tegen den muur van 't kasteel uitgehouwen of opgehangen. 't Vierkante bord, hangende aan een houten staak of ijzeren stang, is een navolging van de uitgestoken banier (fig. 1.) De langwerpige vaan, die in een punt uitliep, zien wij nog nagevolgd in de langwerpige en puntige of afgeronde bordjes, aan de deurpost

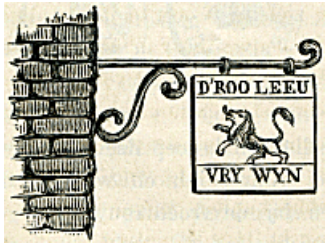

Fig. 1.

uitgestoken, die nog in de keuren van 't laatst der 17de eeuw met het woord *vaentje* werden aangeduid (fig. 2). De vlag of banier, wapperende aan een lans of steng, die voor de tent in den grond gestoken werd, vinden wij terug in het houten bord aan een staak of paal, zoo als wij dat nog wel buiten de steden langs de wegen ontmoeten (fig. 3).

1) Op oude afbeeldingen van kloosters ziet men meermalen een reizenden man, wien een monnik uitgeleide doet.
2) HOFDIJK, *Brederode*, blz. 6.

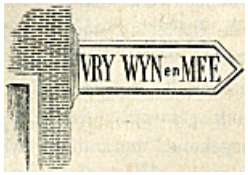

Fig. 2.

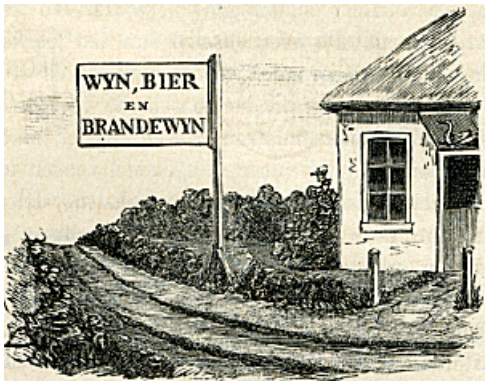

Fig. 3.

De schildvorm was steeds in trek en is het zelfs nog in de uithangteekens en borden voor den gevel of boven de deur. 't Is het schild in elken heraldieken vorm, zoo wel 't zoogenaamde antieke, als die, welke bij de heraldisten onder de benamingen van 't Fransche, 't Engelsche, 't Duitsche, 't Spaansche en 't Italiaansche schild bekend zijn.

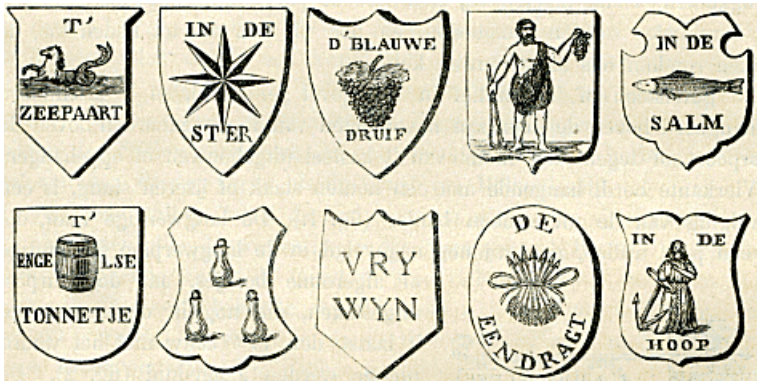

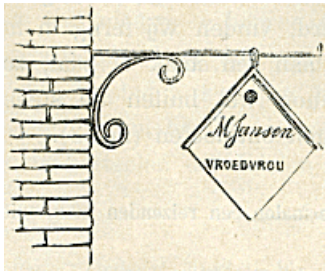

Vrouwen, die een beroep dreven, kozen natuurlijk het ruiteschild, en wij zien dit nog algemeen bij de vroedvrouwen in gegebruik.

Zelfs de vorm der heraldische kerkbanier (*gonfanon*) vindt men onder de uithangborden terug, gelijk onder anderen er een hangt aan de boereherberg *Koren en Veldzicht* bij Laren aan den straatweg.

En in de figuren, op uithangborden of gevelsteenen voorkomende, valt telkens de invloed der heraldiek in 't oog: wij willen dit kortelijk in eenige bijzonderheden nagaan.

1°. Is de *gedaante* van vele figuren op uithangborden en gevelsteenen juist zoo als zij op de wapenschilden voorkomen. Men zie b.v. te Amsterdam in een gevel, in de Handboogsstraat of in de Goudbloemsstraat, *de Meermin* of in een anderen, op de Rozen-

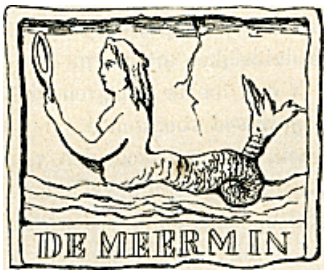

gracht, *den Meerman:* 't zijn de heraldieke figuren[1)]. *De Struisvogel* is immer de heraldieke, met het hoefijzer in den bek[2)]. Ook *de Pelikaan*, die nog al dikwijls voorkomt, verschijnt aan de gevels in die 'bijzondere en eigenaardige houding', welke de heraldiek haar toekent; terwijl 't getal harer jongen ook altijd d r i e is, even als in de wapens[3)]. Even zoo is het met *den dubbelen Arend, het Zeepaard, de Wereld* en een menigte andere figuren.

2°. Ook de *stand* en de *schikking* der voorwerpen herinnert ieder oogenblik de heraldiek. Twee stokvisschen verschijnen *en sautoir;* zeven bloemen staan 2, 3, 2: - schuiten en booten ziet men, en wel bepaald op de oudere gevelsteenen en in oud snijwerk boven de deuren van winkelhuizen, altijd in een stand, zoo als zij nimmer op 't water kunnen drijven, maar wel in een schild kunnen staan, te weten - op hun kant met de holte naar den toeschouwer gekeerd. Ook leeuwen, adelaars, enz. treden in hun heraldiek karakter te voorschijn, en wel met minder afwijking, naarmate de voorwerpen ouder zijn.

3°. De *soort* der figuur wijst doorgaans almede op de heraldiek. Onder de dieren b.v. leeuwen en herten: onder de vogels adelaars en valken: onder de bloemen rozen en leliën: - juist dezelfde, die ook in de wapens 't meest voorkomen.

4°. Het *getal* der voorwerpen is zeer dikwijls d r i e , even als op de wapenschilden. Op het uithangbord als op het schild gewoonlijk 2, 1; doch

1) Vergelijk RIETSTAP *Handb. der Wapenkunde*, blz. 276.
2) *Ibid*, 193.
3) *Ibid*, 194.

op de gevelsteenen omgekeerd, 1, 2. En dit heeft ook weêr zijn reden; want het veld van den gevelsteen is vierkant, terwijl 't schild in zijn oorspronkelijken vorm driehoekig was, waardoor de plaatsing 2, 1, regel bleef.

5°. De *kleur* der figuren is doorgaans heraldisch en niet natuurlijk. De r o ô leeuw, de w i t t e leeuw, de g o u d e n leeuw, het w i t t e , het g r o e n e het g o u d e n hert, de w i t t e , de b l a a u w e , de g o u d e n arend, de b l a a u w e haan, de b l a a u w e lelie, de g r o e n e helm, de g r o e n e laars, de g r o e n e hekel, de z w a r t e bijl, de z w a r t e hand, de g e l e hand, de g o u d e n voet, de v e r g u l d e draak, de g u l d e n roos, het w i t t e klaverblad, de g o u d e n engel, enz. - Zulke dieren daar-en-tegen, die niet aan de heraldiek ontleend zijn, maar bloot als aanwijzing van 't beroep dienen, vindt men zelden anders dan met hun natuurlijke kleuren en houding. Zoo ziet men aan stallen natuurlijke paarden, bij slagers natuurlijke ossen, kalveren en schapen, bij melkboeren of aan boerekroegen natuurlijke koeien. Dit doet het heraldieke karakter der andere te duidelijker uitkomen.

6°. Aan denzelfden heraldieken invloed is 't ook toe te schrijven, dat de voorwerpen op de gevelsteenen zoo dikwijls *gekroond* voorkomen.

Men kent in de heraldiek de soort van kroon, die, onderscheiden van de waardigheidskroon, geenerlei rang aanduidt; die, als heraldieke figuur, in het schild boven allerlei stukken, maar vooral op den kop der leeuwen, en zoo wel in kleur als metaal, verschijnt, - dezelfde, die als helmkroon soms den wrong vervangt, als middellid tusschen den helm en 't helmteeken[1]. Die kroon van drie of vijf eikebladeren (*fleu-*

rons) is het, die doorgaans ook op de uithangborden en gevelsteenen voorkomt, en ons alle mogelijke voorwerpen, ook gebeeldhouwde uithangteekens, als gekroond doet aanschouwen, bij voorbeeld: den gekroonden Gaper, den gekroonden Waterhond, den gekroonden Stang, de gekroonde Jaaglijn, den gekroonden Haring, 't gekroond Kompas, den gekroonden Blokkemaker, de gekroonde Vier Evangelisten, enz. Ook afbeeldingen, ja bloote namen van steden komen gekroond voor: 't gekroond Leeuwarden, 't oud gekroond Kopenhagen.

Zeldzaam slechts treft men een kroontje van anderen

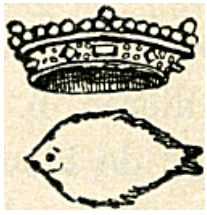

vorm aan. En waar dit het geval is, als op de St. Antonies-Breestraat te Amsterdam met *de gekroonde bot*, daar mag men 't aan een achteloosheid van den steenhouwer toeschrijven, die ons te minder verwonderen kan, omdat ook in de wapenkunst zelve ten opzichte der kroonen, in de laatste eeuwen onnaauwkeurigheid genoeg is ingeslopen.

Eindelijk, zoo de heraldiek grooten invloed op de uithangteekens heeft gehad, omgekeerd hebben deze den hunnen aan de heraldiek doen onder-

1) Vergelijk VON HEFNER *Grundsaeze der Wappenkunst*, S. 20, 16.

vinden. Na de middeleeuwen en den ondergang van 't feodale systeem zijn vele uithangteekens de vaders van nieuwe wapens geworden, en mogelijk zelfs is hieraan, voor geen gering deel, de verbastering der heraldiek, vooral sedert de 16de eeuw, te wijten. Ménage maakte daaromtrent de opmerking, dat die nieuwe wapens van nieuwbakken Edellieden meestal ontleend waren aan de uithangborden hunner ouders, want dat zij daar nog naar riekten[1]. En men verhaalt, hoe zeker Fransch Edelman van dat slach het bekende *Respice finem* ('zie op het einde') als devies onder zijn schild liet stellen; maar hoe zekere ondeugende spotboef stilletjes de eerste en de laatste letters uitwischte, waardoor er te staan kwam: *espice fine* ('beste kruidenierswaren')[2].

1) *Menagiana* T. II. p. 211.
2) A FOKKE SIMONSZ. *Proeve van een Iron. Com. Woordenboek*, II. St. blz. 195.

Vierde hoofdstuk.
Geschiedenis der uithangteekens vóór de zestiende eeuw.

Hoewel wij de opmerking hebben gemaakt, dat er vóór de 15de eeuw aangaande de uithangteekens niet veel tot onze kennis is gekomen, kunnen wij hier toch beginnen met de 12de eeuw.

Voor den oudsten gevelsteen wordt de steen gehouden, die weleer stond ‘boven den ingang der kerke tusschen de twee hooge Toornen,’ behoorende tot de abdij te Egmond. Hij dagteekent van 't midden der 12de eeuw. De gedaante is halfrond. De apostel Petrus is daarop uitgehouwen tusschen graaf Dirk VI aan de eene en zijn moeder Petronella van Saxen aan de andere zijde, beiden in biddende houding. Een randschrift behelst een bede tot den apostel, en twee onderschriften geven te kennen,

dat daar Dirk bad, en dat Petronella 't gebouw verfraaid had. Van Wijn heeft over dezen steen gehandeld in zijn *Huiszittend Leven*[1], en Loots er een allergeestigst dicht op gemaakt, bij gelegenheid, dat hij - de steen namelijk - in den tuin van het Trippenhuis, waar men hem nog kan zien, zijn plaats moest inruimen aan eenige uit Java gezonden afgodsbeelden.

1) I. blz. 442 en volgg.

Wellicht van nog hoogeren, althans van geen minderen ouderdom, is een andere steen, die in een muur van datzelfde gebouw was gemetseld en een leeuw in *basrelief* voorstelde. Mogelijk mede een geschenk van den graaf van Holland[1].

Alkemade bezat een steen, die gevonden was in een zanderij onder Bennebroek, en waarop een vrouwenhoofd met een muts of kapsel was uitgehouwen. Naar den vorm te oor deel en kan die steen wel een gevelsteen zijn geweest; doch de juiste oudheid en herkomst zijn niet te bepalen[2]. Jonger dan de 13de eeuw zal hij echter niet zijn.

Dat er, zoowel hier te lande als elders, vóór die 13de eeuw uithangborden hebben bestaan, schijnt wel in den aard der zaak te liggen. Indien Le Grand[3] zulks al ten opzichte van Frankrijk in twijfel trekt, wanneer hij beweert, dat de herbergier aldaar gewoon was aan zijn deur te staan en uit te roepen wat daar binnen te krijgen was, b.v. *excellent vin!* wij gelooven, dat een handeling als deze, die op den duur wat heel vermoeiend, ja niet vol te houden zou geweest zijn, alleen plaats had bij buitengewone gelegenheden, als er een nieuwe voorraad of een min dagelijksche soort van verversching was aangekomen. Trouwens dan had zoodanig uitroepen van wijn, bier, of wat het wezen mocht, ook hier te lande plaats, zelfs nog wel driehonderd jaar later; maar 't geschiedde door den omroeper, die rondging met zijn koperen bekken. Tot aanduiding van het dagelijksch bedrijf was het uitgestoken bordje wel het eenvoudigste en dus ook het gewone middel.

Bij Sliedrecht ligt nog een buurt, die den naam van *Niemandsvriend* draagt, en waarvan de naam reeds in de 13de eeuw bestond. Immers in 1303 ‘in Sinte Bonifacius daghe’ gaf graaf Jan II ‘te Nyemensvrient’ een brief ter gunste van Jacob van der Woude en zijn twee zusters[4]. Nu was bij een tol doorgaans een herberg; want de tolgaarder, al mocht men hem een *niemands-vriend* heeten, had toch gaarne voor het geld van den schipper, voerman of reiziger een verkwikking over. Zulk een herberg kreeg een naam en dus een uithangbord - gewoonlijk een toepasselijk, en, gelijk elders de *Voetangel*, zoo hier de *Niemandsvriend*. Bij tolhuis en herberg kwamen later meer woningen, en de buurt behield denzelfden naam tot op heden toe.

Zoo vinden wij hier de herinnering bewaard van een uithangteeken van

1) Afgebeeld in het *Huisz. Leven.* 1, blz. 464.
2) Aldaar afgebeeld blz. 518.
3) *Fabl. et Cont.* T. III. p. 13, aangehaald bij VAN WIJN, *Hist. avondst.* deel II. blz. 57, noot *a*.
4) Deze brief berustte in originali in de verzameling van wijlen Jhr. Mr. F.A. Ridder van Rappard.

vóór 1300. De herberg moet zelfs al vrij aanzienlijk geweest zijn, dat er de Graaf in 1303 zijn verblijf hield.

Later schijnt de naam *Niemandsvriend*, bij wijze van tegenstelling, aanleiding gegeven te hebben tot een anderen, n.l. *Niemandsverdriet*, die, vermoedelijk ook van een herberg afkomstig, nog als geslachtsnaam voortleeft.

Reeds in de eerste helft der 14de eeuw schijnt er te Delft een aanzienlijk huis geweest te zijn, waar *de Mol* uithing, en naar 't welk het geslacht *Mol* zijn naam voerde[1]. In 't laatst der 14de eeuw bestond er te 's Gravenhage een herberg, waar *de Helm* uithing; - alzoo reeds een heraldiek uithangteeken[2]. Die helm zal wel hebben moeten aanduiden, dat daar edele heeren gehuisvest werden; althans 't zijn twee vreemde edellieden, die wij er in 1390 vinden, en die er acht dagen lang werden vrijgehouden door hertog Albrecht. 'Gequiit,' zoo staat er in de Trezoriers rekening 'ter herberghe in den Haghe *in den Helm*, daer si VIII daghen laghen'[3].

Dirk, een zoon van Hertog Albrecht, hield ook herberg. Het herbergierschap was dus in dien tijd nog al een geächt vak. Bij Dirk logeerden de Heer en Vrouwe van Hoogstraten, toen zij de bruiloft van Albrecht hielpen vieren, en zij werden ook door den bruigom vrijgehouden: 'gequiit van IIII ℔b jegens Dirc, mijns Heren zoon, als si tot mijns Heren brulofte gecomen waren.' En een zekere Engelmans hield mede herberg in den Haag. Bij hem logeerde in 1396 de gravin van Kleef.

Waren Vorsten en Edelen op reis, dan lieten zij hun wapenschild ophangen voor de herbergen, waar zij hun intrek namen.

Bij dat w a p e n s c h i l d werd natuurlijk een wacht gesteld, die de s c h i l d w a c h t genoemd werd, en deze benaming leeft nog bij ons voort, hoezeer de schildwacht in onzen tijd geen s c h i l d meer te bewaken heeft. Graaf Willem VI van Holland deed in 1408 een reisje naar Kleef, en een schilder, die Dirckskin heette, leverde hem niet minder dan honderd-en-twintig kleine schilden, om die op te hangen vóór de herbergen, waar de Graaf vertoeven zou[4]. Zoo bracht de Vorst zijn eigen uithangteeken meê; doch dat de herbergen te dier tijd ook reeds het hunne hadden, bewijst *de Helm* in den Haag.

Van keuren en verordeningen op de uithangteekens in de 14e eeuw is ons niets bekend: in Engeland echter waren die toen reeds in werking;

1) Mr. J. SOUTENDAM, Mededeelingen uit het archief, blz. 15.
2) *De Helm* was nog in de 17de eeuw een zeer gewoon uithangteeken, dat in vele steden voorkwam.
3) VAN WIJN, *Hist. avondst.* II. bl. 56.
4) Id. bl. 57.

immers in 1393 werd een brouwer van Chelsea, Florence North, beboet, omdat hij geen bord had uitgestoken[1].

Zoo lang de steden nog klein en schaars bevolkt waren en de maatschappelijke beschaving en ontwikkeling nog op lagen trap stonden, en dus ook het aantal open huizen, dat zijn: winkels en herbergen, nog gering was bleef de mededinging beperkt en moesten dus ook de uithangteekens slechts weinig in getal zijn, - even als zulks nog tegenwoordig op stille dorpen het geval is. Geschilderde uithangborden zijn dus toen nog zeldzaam, en wel schier uitsluitend aan de voornaamste herbergen te vinden geweest. Aan de winkels en werkplaatsen der ambachtslieden waren enkele voorwerpen of werktuigen van 't beroep, vermoedelijk boven de deur opgehangen, als uithangteekens voldoende.

't Was reeds in het laatste vierdedeel der 14de eeuw, doch vooral in de 15de, dat het aanzien der steden in ons vaderland, bij de ontwikkeling van handel en nijverheid, buitenmate toenam. Het getal der inwoners wies aan en de steden werden vergroot. Bij het vermeerderen der huizen vermeerderde ook natuurlijk het getal dergene, waarin dezelfde nering gedreven werd: ook het aantal wijnhuizen en herbergen groeide aan, en men vond er meer werkplaatsen dan vroeger, waar 't zelfde ambacht gedreven werd. Dit alles deed meer en meer de behoefte ontstaan om zich door bijzondere uithangende teekens van anderen te onderscheiden.

Aan borden met enkele namen en letterschrift, als die in onze dagen de gevels bevrachten, valt in den tijd, waarvan wij spreken, niet te denken. Niet zoo zeer omdat - als een te gewoon zeggen is - in die eeuw, buiten de geestelijkheid, niemand lezen kon. In ons vaderland althans waren de scholen al even oud als de vrije steden, ja nog ouder zelfs dan de vrijheid der poorterij,[2] en men kan dus niet gelooven, dat onze welvarende burgerstand destijds zoo geheel onervaren zal geweest zijn in de kunst van lezen en schrijven, te meer dewijl de bloei des handels in deze landen die kennis onmisbaar maakte. Maar letters en cijfers, ook al konnen onze voorouders ze verstaan, waren voor hen niet voldoende. Zij waren minnaars van al wat beeldrijk en zinnelijk was. De kunstzin was bij hen, schoon ze dan ook op een lager trap van wetenschappelijke ontwikkeling stonden, levendiger dan bij ons. Misten zij het beschaafde en gepolijste, dat thans vóór alles gezocht wordt, zij hadden ook onze koel prozaïsche stemming niet. Zij waren vol zin voor al wat dichterlijk en schilderachtig was. Er lag een poëtisch element in hun ziel, en een beeld maakte op hun geest vrij wat levendiger indruk dan stijve letters en dorre cijfers, die beter aan onzen tijd geëigend zijn.

1) *Hist. of Signboards*, p. 10.
2) Vergelijk J. TER GOUW, *Historisch Overzigt van onze Nationale Schoolwetgeving*, bl. 6.

Daarom gebeeldhouwde of geschilderde onderscheidingteekens: geschilderde aan de luifels of op houten borden, die aan uitstekende staken hingen, of in den gevel waren geplaatst; - gebeeldhouwde figuren, uitgestoken of op den luifel geplaatst. En daartoe werd alles gebezigd wat zich aan 't oog, neen, wat zich aan de verbeelding voordeed. Symbolen en zinspelingen, geestig uitgedacht, afbeeldingen van heiligen, patronen van gild of ambacht, of die de huisheer als de beschermgeesten van zijn geslacht of zijn persoon beschouwde, alle soorten van dieren, van den leeuw tot de vlieg, van den arend tot de vink; boomen en bloemen, zon, maan en sterren, alles werd aan het gevelblazoen schatplichtig gemaakt. De bijbelsche voorstellingen bleven niet achter; - afbeeldingen van beroemde mannen uit ouden en nieuweren tijd, van steden en dorpen, van werktuigen en gereedschappen, van kleeding en huisraad, - alle zichtbare en onzichtbare, bestaande en niet bestaande dingen, werden op de luifels en uithangborden geschilderd, werden gebeiteld en gebeeldhouwd en als uithangteekens voor de huisgevels aangebracht. Alles om de aandacht te trekken en zich bekend te maken - met één woord, om zich een naam te verwerven.

Nu was dit alles met den aanvang der 15de eeuw nog wel niet tot volle ontwikkeling gekomen; maar 't bestond toch en breidde zich meer en meer uit, en men zag in die eeuw in onze Hollandsche steden de koopmans- en winkelhuizen en herbergen reeds met allerlei uithangteekens vercierd. Zoo hing bij den apteeker een *gaper* (over wiens beteekenis wij later spreken), een kopstuk met gapenden mond, met een narrekap en bellen, soms met een stormhoed of met een kroon gedekt. Aan de wijnhuizen hing de groene krans, aan de bierhuizen de kan uit; bij den peltier of bontwerker *St. Jan de Dooper* in 't haren kleed. De snijder, wiens ambacht in de vijftiende eeuw al van vrij wat beteekenis was, vertoonde een groote *Schaar* op bord of luifel: de verver had een bordje uithangen, beschilderd met de kleuren waarin hij verfde - meest blaauw en zwart - en doorgaans met de afbeelding er naast van eenig kleedingstuk, dat verondersteld werd, geverfd te moeten worden. De steenkooper en metselaar had een houten raampje uithangen, waarin een paar baksteenen met verheven beeldwerk gevat waren, somtijds ook *den Toren van Babel*, op een bord of aan de deur geschilderd; terwijl de timmerman meestal zijn gildepatroon *St. Jozef* of *de Vlucht naar Egypte* uithing.

Maar behalve dat zag men aan de huizen der meest aanzienlijke inwoners - regeeringsleden en voorname kooplieden - uithangteekens van allerlei soort, die ten doel hadden, het huis met e e n n a a m te onderscheiden. Zoo zag men te Amsterdam in de 15de eeuw afbeeldingen van menschen: de Keyser, de Munnick, de Prins, de Ackerman: - van dieren: de Paeu, de Swaen, de Haen, de Harinck; - van planten: de Boom, de Pereboom, de Lely: - van schepen: de Baerdze, de Smack: en voorts van allerlei

aard: het Vagevyer, de Duyvel, de Bril, de Gulde hant, de Kan, de Ster, de Poort, en soms ook spreuken.

In de Gasthuissteeg stond in 1477 een smeerhuis, dat *de Pereboom* heette, en aan een huis in de Warmoesstraat, op den hoek van de 'Waterstege', die, sedert, de Guldehandssteeg genoemd is, hing *de Gulde Hant* uit en woonde in 1481 aldaar een zekere Claes, die kapitein was der wakende burgerij in de wijk van 'die nyewe brugge'. In 't midden der 15de eeuw was er 'een bert voor een huys, waerinne *het Vagevyer* uything', en dat bord werd op zekeren vastenavond door eenige vroolijke gasten 'die als gecken ende narren met Fackelen ende Toortsen langhes ter straten liepen', in brand gestoken.[1] De beroemde Willem Eggert woonde in 't begin der 15de eeuw in 't huis *de Bril*, dat gelegen was tusschen 't oude stadhuis en de Nieuwe Kerk, in dat blok huizen, 't welk met het bouwen van 't nieuwe stadhuis (thans het paleis) verdwenen is. - De *Lelie* hing al vóór 1403 uit aan een huis nabij de plaats, waar thans de Grimmenessersluis is, en daarin vestigden zich toen 'Susteren' en stichtten er een klooster, dat gewoonlijk 'den huse ter Lelyen' en, later, het klooster *ter Lelien* genoemd werd. Even als in later eeuw de Roomsche kerken, zoo behielden in de middeleeuwen de kloosters meermalen den naam naar de uithangteekens der huizen, waarin de broeders of zusters zich 't eerst gevestigd hadden.

Meestal gaf het uithangteeken ook een toenaam aan den bewoner en werd deze daarbij niet slechts 'in de wandeling', maar ook in openbare stukken genoemd. In 1452 was Pieter Claesz van Neck *in den Keyser* schepen van Amsterdam, en in 1481 evenzoo Pieter Laurensz *in den Haen*. Men ziet uit het eerste voorbeeld, dat het uithangteeken er bij genoemd werd, ook al was de huisheer reeds in 't bezit van een familienaam. Simon Dirksz. *uyt die poort*[2] was in 1475 burgemeester en Jan *uyt die poort* in 1481 kapitein der wakende burgerij in de wijk van *Sint Jeroens toorn*. Men ziet, hier is 't niet *in de* maar *uit de*, en evenzoo zal de stamvader der *Uyt-ten-Bogaerts* wel in een huis gewoond hebben, waar een *Boomgaard* uithing. Soms ook was 't *van den*, als *van den Anxter*, welke naam reeds in 1356 gedragen wordt door den man, van wien Vondel zingt:

Heer Roemer Arent van den Anxter zag men treden
Als burgermeester, voor drie eeuwen, ruim getelt,
Om 's Burgermeesters stoel op 't out stadhuis te kleeden,
Hij voerde een rooden balck met eere in 't gouden veld.

1) WALICH SIEUWERTSZ. f°. 18 v°.
2) Die *poort* zal wel een 'gulde poort' geweest zijn; want dit uithangteeken kwam dikwijls voor.

Michiel *in de Starre*, Ysbrand *in de Baerdze*, Jan *in de Smack*, waren in 1498 kooplieden te Amsterdam[1)] en Michiel *in de Sterre* vinden wij in 1481 ook als kapitein der wakende burgerij, gelijk mede Claes *in de Zwan* (z w a a n).

Dikwijls ook werd de naam van 't uithangteeken zonder eenig voorzetsel achter den naam gevoegd en ging daardoor te eer in een blijvenden toenaam over. Egbert Jansz. *Prins* was in 1480 Raad der stad en zijn zoon Dirck Egbertsz. *Prins* in 1481 kapitein. Een ander kapitein was Cornelis *Paeu*, en Melis *Pauw* was in 1481 Raad der stad. Peter *Harinck* was in 1475 Schepen en in 1483 Burgemeester: in 1481 kapitein der burgerij. Andere Kapiteinen waren Willem *Munnic* en Pieter *Can;* terwijl in 1470 Henrick Jansz. *Ackerman* Schepen en in 1486 Willem *Boom* Raad was.

In de 15de eeuw vindt men onder de regeeringsleden een familie Boel, en een tak daarvan voerde den toenaam van *Duyvel*. In 1420 was Jacob Boel, *gezegd Duyvel*, Burgemeester, in 1470 Jacob Boel Claasz., *gezegd Duyvel*, Schepen, en in 1486 Coert Jacobsz. Boel, *gezegd Duyvel*, Schepen en in 1490 tevens Raad. 't Is niet te onderstellen, dat men aan mannen, die alzoo bleken het vertrouwen hunner medeburgeren te bezitten, dien leelijken toenaam zou gegeven hebben, of dat zij zich dien zouden hebben laten aanleunen, indien het niet was omdat het huis, door hen bewoond, naar het teeken, dat er uithing, dien naam voerde. Ook een geslacht van dien naam was er in de laatste helft der volgende eeuw te Amsterdam bekend en een der leden daarvan behoorde tot de Watergeuzen.

Van Goeds weghen schijnt in het laatste der 15de eeuw een gevel- of luifelschrift te zijn geweest, waar een der burgerkapiteinen den toenaam naar droeg: Symon *van Goeds weghen*. Vondel leert ons in zijn *Bespiegelingen*,

> *dat* Godheit goetheit *is*,

en zoo beteekende *van Goeds wege* bij onze voorouderen dan ook niet anders dan *van Gods wege*, en drukte een gevoel van dankbaarheid uit. 't Schijnt, dat die spreuk in den loop der 16de eeuw, wellicht door al te ruime toepassing, iets satirieks gekregen heeft, althans Breêro betitelde er in zijn *Griane* 't wijf van Bouwen Lang-Lijf mede: ‘sinnelijcke Nel van Goosweghen.’ In de 17de eeuw werd het:

> Van Gods wege
> Dit verkrege.

1) WAGENAAR, *Amst.* Deel I, blz. 206.

Toen de boekdrukkunst was uitgevonden en meer algemeen verspreid geraakt, was het den eigenaars van drukkerijen niet genoeg, dat het door hen gekozen zinnebeeld voor woning en drukkerij te zien was, zij deden 't ook in houtsnede afdrukken op de titels hunner boeken, met het dubbele doel om zich door hun teeken bekend te maken, zoo ver die boeken verspreid werden, en om op hun werk een stempel ter waarborg van echtheid te drukken. Reeds Benedictus Hector, een van de eerste Boloneesche boekdrukkers, gaf in zijn 'Justinus en Florus' de volgende waarschuwing: 'Kooper, let op, wanneer gij boeken koopen wilt, herkomstig van mijne drukkerij, en kijk wel naar het merk op het titelblad; dan kunt gij niet bedrogen worden. Want er zijn boosaardige drukkers, die mijn naam plaatsen op hun slecht gekorrigeerde en van fouten krielende werken, in de hoop van ze daardoor te eer aan den man te brengen.'[1)]

Jodocus Badius te Parijs gaf een dergelijke waarschuwing: 'Wij verzoeken den lezer naar het merk te zien; want er zijn menschen, die den naam en titel van Badius op bedriegelijke wijze willen gebruiken en zoo onzen arbeid rooven.'[2)]

Ook onze Nederlandsche boekdrukkers der 15de eeuw plaatsten op gelijke wijze hun teeken op het titelblad. Jan Andrieszoon was in 1486 boekdrukker te Haarlem en zijn teeken, dat hij op den titel zijner boeken stelde, was een leeuw, die twee schilden vast hield; 't eene het wapenschild van Haarlem, 't andere met het naamcijfer van den drukker[3)] Een Antwerpsche drukker in 't laatst der 15de eeuw plaatste op het titelblad zijner werken: 'Handwerpen binnen die Camerpoerte in *'t Huys van Delft*'[4)].

Het meer en meer toenemend gebruik der uithangteekens maakte natuurlijkerwijze ook keuren en verordeningen op dat stuk noodzakelijk. Die verordeningen konnen ten doel hebben 1o het voeren van een uithangteeken voor sommige bedrijven verplichtend te stellen, en 2o het weeren van misbruiken en ongeregeldheden in 't belang der openbare veiligheid.

Wat het eerste betreft vinden we in de vijftiende eeuw in ons land nog niets: wel in Engeland, waar die, als wij zagen, reeds in de 14de eeuw bestonden; terwijl bij een wet onder Hendrik VI (1431) werd bepaald, dat wie te Cambridge wilde bier brouwen en verkoopen, zijn bord moest uithangen

1) *Emptor, attende quando vis emere libros formatos in officina mea excussoria, inspice signum quod in liminari pagina est, ita nunquam falleris. Nam quidam malevoli Impressores libris suos inemendatis et maculosis apponunt nomen meum ut fiant vendibiliores*.
2) *Oratum facimus lectorem ut signum inspiciat, nam sunt qui titulum nomenque Badianum mentiantur et laborem suffurentur*.
3) Mr. G.W. VAN OOSTEN DE BRUYN, *Haarlem*, blz. 242.
4) BOITET, *Delft*, blz. 651.

op verbeurte van zijn bier[1]. Hier wordt dus een brouwer bedoeld, die tevens tapper was, gelijkerwijze Van Zeggelen in zijn bekende vertelling ook onderstelt, dat Jan Steen was, als hij van diens brouwerij zegt:

> Het bier was in huis en de kan hing er buiten.

Zoodanige bepalingen schijnen echter alleen gemaakt te zijn voor de bedrijven, die aan excijs onderworpen waren, terwijl men de andere aan eigen goeddunken overliet. Dat evenwel zulk een verplichting den brouwers in ons land toen nog niet was opgelegd, zou men moeten opmaken uit de omstandigheid, dat die brouwerijen in openbare stukken enkel bij den naam van den brouwer werden genoemd. Zoo leest men in 1505 van de brouwerij van *Brunnick die brouwer* (aan den Nieuwezijds-voor-burgwal bij de Brouwerssteeg) en in 1565 van *Pieter Blekers brouwerije* (op den Oudezijds-voorburgwal bij den Grimburgwal) en *Cornelis Jacobsz. brouwerije* (op den Oudezijds-achterburgwal bij 't Vredenburgsteegje).

En wat het tweede betreft, het tegengaan van 't belemmeren der openbare straat, dit moest al spoedig noodzakelijk worden. Daar toch het hoofddoel der uithangteekens was, de opmerkzaamheid der voorbijgangers tot zich te trekken, wedijverden al spoedig de winkeliers met elkander in 't vergrooten en 't ver vooruit brengen hunner teekens en houten borden. En nu mocht dit aan de straten een recht pittoresk en schilderachtig aanzien geven, 't begon toch spoedig voor hen die er door moesten gevaarlijk te worden; daar er zelfs geen windvlagen noodig waren, om hen gevaar te doen loopen, een afvallend bord of voorwerp op het hoofd te krijgen; terwijl de verder en verder vooruitkomende luifels het reeds niet al te helle licht, dat in de enge straten doordrong, geheel belemmerden. Daarom moesten de stadsgerechten het wel noodig achten, keuren te maken, waarin zoowel de lengte van den stang, die 't uithangbord droeg, als de wijdte der luifels, werd bepaald.

Luifels en uithangteekens waren van ouds naauw samen verbonden. Het uithangteeken was dikwijls op den luifel geschilderd of daarop vastgespijkerd: ja de stang, waaraan het bord hing of de uitgestoken figuur was bevestigd, werd dikwijls, in plaats van aan den gevel, aan den luifel vastgemaakt, om op die wijze het uithangteeken verder in de straat te doen vooruitspringen. Ook werd dikwijls een gebeeldhouwde figuur, soms een levensgroot houten beeld, boven op den luifel gesteld en zulk een figuur werd even goed gezegd, u i t t e h a n g e n, als een die werkelijk h i n g. U i t h a n g e n was, als reeds in ons eerste hoofdstuk gezegd is, de algemeene benaming.

1) *Quicunque de villa Cantebrigg bracciaverit ad vendendum exponat signum suum, atioquin omittat cerevisiam.*

't Was in de tweede helft der 14de, maar vooral in de 15de eeuw, toen de winkelnering zich in onze steden meer en meer ontwikkelde, dat de huizen van luifels werden voorzien. Zij dienden om de uitgestalde koopwaren tegen zon en regen te beschutten. Die uitstalling had plaats voor de vensters op de neêrslaande luiken, die veeltijds op een pothuis rustten, en boven welke zich de luifel beschermend uitstrekte. De luifels waren aanvankelijk gedekt met stroo of riet; wat ons te minder verwonderen moet, omdat dit evenzeer het geval was met de huizen zelve. Nog in het midden der 16de eeuw zag men in de steden veel huizen met rieten daken. In Delft woedde in 1536, toen de stad reeds beroemd was om haar schoone gebouwen, een zware brand, die bijna de geheele stad vernielde; want ‘het woei een harde wind en daer veel riete dacken waren.’ Te Gouda verbrandde in 1552 de hoofdkerk, en 't werd als een wonder beschouwd, dat de huizen rondom de kerk en over de geheele stad, ‘die overvloedich van weeck rietdack waren’ gespaard bleven. Te Rotterdam was in 1563 een zware brand ‘en daer waren veel riete daken, soo dat den brant niet te stutten en was.’ Te Enkhuizen, in 't laatst der 16de en in 't begin der 17de eeuw een bloeiende zeestad, waren in 1617 nog huizen met ‘riedt-dacken. In Amsterdam echter waren de ‘ryen of stroe-dacken’ in 1492 reeds verboden, en sedert 1521 begon men er de houten huizen te weeren. ‘Het meestendeel van de huysen’ waren er toen nog ‘ghemaekt van houte wanden aen beyde de syden, d'een den anderen niet rakende, ende nochtans soo wijt van malkanderen niet staende, dat men in tijden van brant daer tusschen soude mogen komen.’ En daarom beval keizer Karel, ‘dat van nu voortaen niemant, wie hij sij, sal mogen maken of edifieren eenige huysen of edificien in Amstelredamme anders dan van steenen.’ Zoo werden in Amsterdam de houten huizen allengs door steenen vervangen. Reeds vóór 't midden dier eeuw waren er verscheidene steenen huizen gebouwd, doch vooral in 1551 en volgende jaren zijn in de Warmoesstraat, op den Nieuwendijk, in de Kalverstraat, op den Zeedijk, op de Tesselschekaai en in de Oude-teertuinen vele steenen huizen gebouwd. Evenwel werden toch nog weêr in 't begin der 17de eeuw, bij de derde vergrooting van Amsterdam, binnen de stad ‘rietdacken’ gemaakt, die bij een keur van 1616 verboden werden. En wat de houten huizen betreft, - ingewortelde gewoonten verdwijnen niet zoo ras - men zag die in 1662 zelfs nog op 't Damrak en 't Rok-in; - ja weêr in 1681 waren er op nieuw ‘gantsche houten getimmertens’ gebouwd, die de Regeering toen gelastte ‘te demolieeren.’ En nog in onzen tijd hebben wij in Amsterdam houten gevels gekend in 't midden der stad, o.a. op den Nieuwendijk en op den hoek van Cingel en Korsjespoortssteeg, waar er twee naast elkander stonden. Op 't Begijnhof kan men er nog een merkwaardig exemplaar van vinden.

Doch wij keeren tot de luifels in de 15de eeuw terug. Zij waren althans tot

aan 't midden dier eeuw gedekt met riet of stroo. Te Amsterdam was 't even zoo: daar werd al in 't begin der 15de eeuw voorgeschreven, dat op de ‘luyffenen ende anders alle dat men noemen mach, het sij groote of cleyne, die met riede ghedeckt sijn,’ het gespreide riet geleemd moest worden ‘driemael dicke met ghebeerden cleye.’ Ook werd toen het pikken en teren der huizen al verboden, maar evenwel het teren nog in 1616 voor de luifels toegelaten. ‘Niemant sal oock aen eenighe huysen, hoedanigh die sijn, yetwes moghen teren dan de luyffens alleen.’ In het midden van de 15de eeuw werd in de meeste steden het riet en stroo van de luifels geweerd, vermits daaruit zeer dikwijls gevaar ontstond: zoo hij voorbeeld beval, in Amersfoort, een keur van 1441 dat alle ‘lueffelen’ voor de deuren, met week dak gedekt, moesten worden weggebroken.

Een ander bezwaar, dat door de luifels ontstond en al spoedig moest worden tegengegaan, was, dat ze ook ter zijden gesloten werden, waardoor het licht voor de buren zeer belemmerd werd. In een der oudste willekeuren van Naarden leest men: ‘Niemant lufenen te maecken voor sijn huys, die lufenen sijn aen beyden sijden open, soo dat die bueren aan beyden syden daer door moghen sien.’

Op de luifels en uithangteekens te Amsterdam bestonden in de 15de eeuw al verscheidene verordeningen; een keur van 1565 zegt ‘dat in v o o r t i j d e n diverse willekeuren, statuyten ende ordonnantien gemaeckt sijn geweest op 't stuck van.... de uythangende borden.’ Wij hebben echter geen andere keur gevonden dan deze: ‘Soo en sal nyemant eenige luyffene voor sijn huys aen die straete houden, noch maecken, ten sij dat se aen dat nederste eynde acht voeten hooch sij boven der straten, ende dat wijtste van die luyffene niet wijder en sy dan zeven vierendeel van twee ellen ende gheen houten schut aen de luyffen te setten.’ Doch vermits de keur van 1565 er in eenen adem bijvoegt, ‘dat ze niet geobserveert zijn’, kunnen wij ons 't gemis van de andere uit vroeger tijd getroosten. In Engeland schijnen 't vooral de herbergiers geweest te zijn, die ver uitstekende uithangborden hadden; verordeningen in de 15de eeuw zijn uitsluitend tegen hen gericht[1)]

1) *Hist. of Signboards. p.* 6.

Vijfde hoofdstuk.
Geschiedenis der uithangteekens in de zestiende eeuw.

In de zestiende eeuw zien wij reeds de ruimste verscheidenheid van voorstellingen aan gevels en luifels en op uithangende borden. Wij hebben om zulks aan te toonen slechts een blik te werpen op de Amsterdamsche uithangteekens van dien tijd en dan vinden wij:

Afbeeldingen van aanzienlijke personen: de Keizer, de Prins van Oranje: - van anderen: de Engelsman, de Gouwenaar, de Landmeter, de Wildeman; - van lichaamsdeelen: 't Gouden Hoofd, de Gulde Hand, de Schrijvende Hand; - van dieren: de Roode Leeuw, 't Hert, 't Reekalf, 't Kalf, 't Blaauw Paard, 't Schaap, de Engelsche Dog, de Kat, de Kater, de Bonte Koe, 't Vliegende Varken, de Otter, de Mol, de Haan, de Vogel, de Vink, de Kalkoen, de Papegaai, de Witte Valk, de Vijf Vliegen, de Schol, de Haring, de Baars; - van planten: de Wijngaard, de Rozekrans; - bijbelsche en kerkelijke: 't Heilig Land, 't Paradijs, Samson, de Kuil der Leeuwen, de drie Koningen, de drie Engelen, S^{t}. Andries, de Duivel aan de ketting, 't Kruis, 't Roode Kruis, de Preêkstoel; - van steden en landen: Parijs, Hamburg, Neurenburg, Doornik, Delft, Deventer, Spanje; - van gebouwen: Ruyschenstein, Ruytenburg, Engelenburg, 't Hof van Holland, de Groninger Toren, de Gulden Poort, de Roômolen, de Fontein: - van vaartuigen: de Smak, de Hulk, 't Schuitje;- van muntstukken: de Gouden Reaal, de Zilveren Reaal; - van werktuigen en allerlei voorwerpen: de Vergulde Passer, de Wijnpers, de Builkist, de Fuik, de Oven, de Gouden Kan, 't Marsje, 't Krom Hout, 't Romenijboot, de Pot, de Klok, de Roôwagen, de Hoppezak, 't Vlasvat, 't Doodshoofd, de Sleutel, de drie Estrikken, de drie Koperen Potten, 't Engelsche Tonnetje, het Zadel, de Bas, enz.

Op den Dam was een voorname herberg, waar 't *Hof van Holland* uithing, een andere, mede op den Dam, had op haar uithangbord den *Prins van Oranje* afgebeeld: aldaar was in 1566 Jacob van den Dijk kastelein, bij wien Hendrik van Brederode meermalen zijn intrek nam en vrolijke maaltijden hield, nu eens met de burgemeesters, dan weêr met eenige aanzienlijke

burgers[1]. *Doornik* hing uit aan een derde voorname herberg in de Warmoesstraat over de Papenbrugssteeg, waar in 1573 Dukdalf logeerde. Een vierde was *Spaengnen* op den Nieuwendijk bij de Dirk-van-Hasseltssteeg, waar in 1535 Hans van Ghelen, een van de hoofden der Wederdoopers, zijn intrek nam om den grooten heer te vertoonen. *De Witte Valk* hing uit aan een herberg op den hoek van den Nieuwendijk en de Kapelsteeg, en *de Kater* aan een andere op den hoek van de Baafjessteeg. *De Gulden Poort* was in 1533 de herberg, waar de handboogschutters op 'heiligh Sacramentsdagh in die vasten' hun grooten maaltijd vierden. *Engelenburgh* was in 1525 het uithangteeken voor den boekwinkel van Doen Pieterszoon in de Warmoesstraat bij de Papenbrugssteeg, en werd in 1568 door Willem Jacobszoon naar de S^{t}. Annastraat overgebracht. In 1544 hing achter de nieuwe kerk *de Schrijvende Hant* uit. 't Was de winkel van den beroemden Cornelis Anthonisz., schilder en kaartteekenaar, die in zijn tijd een zeer geächt man, ook schepen en raad der stad is geweest. Hij was de schilder van den *Braspenningsmaaltijd* en andere schutters-stukken, die nog op 't stadhuis hangen. Hij schilderde de stad Amsterdam in vogel-perspektief en gaf diezelfde afbeelding vervolgens, in hout gesneden, in twaalf bladen uit. Hij teekende ook verscheidene kaarten voor de stad, onder anderen in 1543 twee van de Oostzee, en in 1544 en 1547 vier van de Lastaadje. - In 1569 had de 'boeckprenter Harman Jansz.' den *Vergulden Passer* uithangen; hij leverde in dat jaar aan de stad vier kaarten van Amsterdam, 'twee gestoffeert en twee witte,' vermoedelijk exemplaren van de groote houtsnêekaart van Cornelis Anthonisz., wiens opvolger hij schijnt geweest te zijn. Een ander kaartteekenaar, tevens ingenieur en architekt, de met lof bekende Joost Jansz. - ook B i l h a m e r en B e e l t s n i j d e r bijgenaamd - woonde in een huis, waar *de Landmeter* uithing; hij stierf er in 1590. Dit huis stond waarschijnlijk in de Kalverstraat; althans daar woonde hij in 1586.

De Mol hing uit aan 't huis op 't Damrak bij den Dam, waar de burgemeester Hendrik Dirksz. woonde, en *de Papegay* aan 't huis van burgemeester Joost Buyck. *De Keizer* aan den ijzerwinkel van Lenard Jansz. de Graeff op den Vijgendam; de *Gouden Reael* op 't Water aan 't huis van Laurens Jacobszoon: en *de Hulk* bij den korenkooper Jacob Simonsz., die zich later als Jacob Simonsz. de Rijk onder de Watergeuzen een naam heeft gemaakt. Die *Hulk* had een tegenhanger in de *Blaauwe Hulk* te Enkhuizen, die uithing aan de woning van Jacob Sieuwertsz, die in 1572 onder den naam van B l a e u w h u l c k medewerkte om de Spanjaarden uit de stad te houden en later burgemeester werd; terwijl er bovendien te Amsterdam ook een *blaauwe hulk* was, want Jan IJsbrandsz. Blaauwhulk was serjant der schutterij in 1580.

1) Dr. P. SCHELTEMA, *Hendrik van Brederode* blz. 11.

De Builkist was 't uithangteeken van een huis in de Kalverstraat naast het Oudemannenpoortje (waar nu de ingang is van het Burgerweeshuis), de *Vijf Vliegen* op den Nieuwe-zijds-achterburgwal op den hoek der steeg, die thans de Vliegendesteeg heet en waar Jan Vijf Vliegen woonde, een weldadig man, die een hofje voor weduwen stichtte, de Jan-Vijf-Vliegen-huisjes genaamd. Het huis *de Pot* stond aan de Zuidzijde van den Middeldam nevens de plek, waar in 1563 de haringmarkt was[1)]: als bewoner van dat huis vinden wij in 1567 Kornelis Barendszoon *in de Pot*, en in 1578 Heindrick *in de Pot*, handboogschutter. Het huis *Ruytenborch* was in de 16de eeuw het hoekhuis van den Vijgendam en de Warmoesstraat; en op den hoek der steeg, die thans de Gaperssteeg heet, hing te dier tijd een *oven* uit; vermoedelijk woonde daar een bakker of een gaarkeukenhouder.

Voorts vinden wij in de 16de eeuw te Amsterdam vermeld: 1511 Claes *in de Gulde Hant*, Regent van 't Oude-zijds-Huiszittenhuis: 1513 Claes Jacobsz. *in 't Paradijs*, Raad, en echtgenoot van Haasje, de stichteresse van 't Burgerweeshuis; - 1519 Frans Hendriksz. *in den Wildeman*, Regent van 't Oude-Zijds-Huiszittenhuis: - Claes *in de Cat*, Regent van 't gasthuis: 1547 Hendrik Cornelisz van Marcken *in de Roômeulen*, Raad, en Olfert *in de Fuyck*, geërfde in de Lastaadje: 1548, Jan Oom Jansz in *de Roghe*, - 1555 Claes Dirksz. *in de drie Koningen*, Regent van 't Burgerweeshuis: 1561 Jan Claesz Samson, verver *in de drie Koningen*, Raad: - 1566, Adriaen Reinierszoon *in 't Crom Hout*, Hendrick Simonszoon *in den Hoppezak* en de weduwe van Pieter Dirkszoon *in 't Vlasvat:* 1567, Jan en Cornelis Pieterszonen *in Deventer*, Klaas Boelensz *in Hamburg*, Jan Janszoon *in 't Hert*, Andries koperslager *in Neurenburg*, Jan, Volckert en Fredrik Sieuwertszonen *in den Haen*, Klaes Hendrikszoon *in den Sleutel*, Jacob Janszoon Coster *in de Kalkoen*, Andries Boeleszoon *in 't Gouden Hooft*, Jacob *in den Rosekrans*, Hendrik Sweerts *in den Groninger toren*, Jan *in 't blaeuwe Paert*, Willem Lubbertsz *in den Helm*, Barend Janszoon *in den Engelschen Dog*, Lysbet *in den Zilveren Reael*, weduwe van een korenkooper, Jacob Cornelisz *in St. Andries*, Regent van 't Burgerweeshuis; - 1571. Cornelis Jansz. *in 't Roode Cruys*, die verlof vroeg om een kruitmolen op te richten: - 1573 Evert Corsz. Sorg *in 't Marsgen*, Raad: - welk uithangteeken vermoedelijk zijn oorsprong te danken had aan een koopman, die als marskramer begonnen was en 't zoo ver had gebracht, dat hij een eigen huis had kunnen doen bouwen; - 1578 Mr. Cornelis Jansz. *in 't Romenyboot*, een wijnkoopers uithangbord[2)], Hendrik *in den Engelsman*, Aecht Simonsdochter *in de Wijnpers*, Jonge Kees Speelman *in de Dry*

1) Hand. van Amst, blz. 895.
2) *Romeny* schijnt te komen van *romanée*, de meest geächte wijnsoort uit Borgonje, evenzoo wordt van *malvoisie malvezy* gemaakt.

Estrikken, (vloersteenen): Claes Franszoon *in de Drie Koperen Potten*, Dirck Jan *in Deventer*, Joost Janszoon *in de Fontein*, Simon Pieterszoon *in den Kuil der leeuwen*, Jan Corneliszoon *in 't Roode Cruys*, Hendrik Meindertszoon, smid *in 't Engelsche tonnetje*, Barent Claeszoon *in de Drie Engelen*, Regent van 't Burgerweeshuis, 1590 Jacob Jansen Benning *in 't Vliegende Varken*, Regent van 't Burgerweeshuis.

Velen ook hebben den toenaam zonder voorzetsel. Wij behoeven ten bewijze daarvan de Regeeringslijsten slechts na te zien, en dan vinden wij er de schouten Symon Sillemoer Claesz. *Schol* in 1509 en Willem Maartensz. *Kalf* in 1578, de burgemeesters Floris Jan Claesz. *Otter* in 1510, Jacob Huyg Pietersz. *Haring* in 1532, Goossen Jansz. *Reecalf* in 1535, Dirck Hillebrants *Otter* in 1547 en Jan Claesz. *Kat* in 1579: de schepenen Hendrik Jan *Baers* in 1507, M^{r}. Pieter Olie *Haring* in 1525, Jacob Hendriksz. *Sael* in 1538, Hendrick Jansz. Kroock *Swaerd* in 1559, Henrick Olfertsz *Fuyck* in 1578, Jan Pietersz. *Reael* in 1579, Fredrik *Vogel* in 1580, Egbert Pietersz. *Vinck* in 1584, Otto *Vogel* in 1586, Jan Laurensz. *Spieghel* in 1589, Reynier *Paeu* in 1590, Pieter Jacobsz. *Bas* in 1594 en D^{r}. Dirk *Bas* in 1596, en de Raden Willem Claesz. *Koeck* in 1536, Allert Dirck *Fa-sol* (zeker het uithangteeken van een muzikant) in 1541, Cornelis Jansz. *Roôcruys* in 1567, Marten Symonsz. *Schuytgen* in 1574; Gerrit Jansz. *Koesveld*, Gerrit Jacobsz. *Schaep* en Gerrit Jansz. *Delft* in 1578. - Voorts kennen wij nog in 1512 Jan Lambertse *Goedekan*, kerkmeester der Oude Kerk: in 1566 Geurt Dirkszoon *Doodshooft* op 't Rok-in: in 1567 Gerijt Jansz. *Preeckstoel*, Regent van 't Burgerweeshuis: in 1578 Gerrit Jansz. *Parijs*, kloveniersschutter, Claes Cornelis *Roôwagen* en Thomas Willemsz. *Bontekoe*.

En niet alleen te Amsterdam, ook elders vond men dezelfde verscheidenheid. Te Delft b.v. hing in de eerste helft der 16de eeuw aan een huis *de Bok* uit, waar de Boksbrug naar geheeten werd; elders (1536) *het Anker*, en (1537) *de Twee Rapen*. Op de Oude Delft hing op den hoek van een steeg een groote houten *Sleutel* uit; 't was het uithangteeken eener brouwerij. In 1567 hing aan een ander huis *de Blinde Wereldt* uit, en voorts vindt men genoemd: meester Willem *in de Vergulde Pot*, Sasbout Beukelsz. *in de Vergulde Buys*, Sasbout Cornelisz. *in den Bock*, Pieter Pieterszoon *in den Briel*, - denkelijk *de Bril*, want er was nog in de 17de eeuw te Delft een huis *de Bril* bij de Schreibrug, en *Bril* en *Briel* wisselden in dien tijd, de stad *den Briel* werd ook *de Bril* gespeld[1)] - Pieter Jacobsz. *in 't Schilt*, Dirk Vincentszoon, brouwer *in de Kandelaer*, Gijsbrecht Willemsz.,

1) Wt Utrecht die catyven
Trocken na den Bril,
Om de Geusen te verdryven.
Geuseliedtboeck.

brouwer *in de Kop;* en de brouwers *in de halve Maen, in de Starre, in de Slange, in den Bonten Mantel, in 't Dubbele Kruis*.

Ook buiten'slands, te Londen, te Parijs, was 't al even zoo. In elke dier steden treft men nog een bijzonderheid aan, die hier niet te vinden was. Volgens H. Sauval, *Antiquités de la ville de Paris*, plachten de winkeliers banieren boven hun deuren en uit hun vensters te hangen, waarop het teeken van hun winkel als hun blazoen geschilderd was. Wij kunnen echter moeilijk gelooven, dat hier aan wapperende vlaggen te denken valt, wier gebruik toch weinig aan 't doel zou beäntwoord hebben, daar het rimpelend en golvend doek zelden duidelijk te zien geeft wat daarop geschilderd is, en bovendien in een straat vol winkels de eene vlag de andere voor 't oog bedekt. Wij gelooven dus eerder, dat men onder deze banieren geschilderde zeilen te verstaan heeft, gelijk aan die, welke wij nog aan onze kermistenten zien opgehangen. Ook waren in Frankrijk in de 16de eeuw de gebeeldhouwde uithangteekens zeer algemeen, hoewel niet afzonderlijk staande of hangende, maar een deel vormende der houtkonstruktie van 't gebouw. Onder dit beeldwerk vond men inderdaad meesterstukken, zoo keurig van bewerking als die der *Stalles* in de Domkerken. Enkele treft men nog te Rouaan en in andere oude steden aan: sommige ook zijn in plaatselijke *musea* van oudheden bewaard.

Te Londen had men nog een andere wijze om zekere soort van huizen aan te duiden. Onder Hendrik VIII werd bepaald, dat de bordeelen, die langs den rivierkant gevestigd waren, gewitte muren moesten hebben en hun kenmerkende teekenen op die muren geschilderd staan. De namen van sommige worden bij schrijvers van dien tijd vermeld, en 't blijkt daaruit; dat de figuren zelve niets buitengewoons hadden: *de Gekruiste Sleutels, het Kanon, het Kasteel, de Kraan, de Kardinaalshoed, de Klok, de Zwaan*. Een voorschrift van dien aard kwam in de steden van ons vaderland niet te pas, vermits 't houden van bordeelen of geheel verboden of tot bepaalde plaatsen beperkt was. Te Amsterdam werd nog den 31sten January 1591 verboden, huizen te verhuren aan bordeelhouders.

Bij de boekdrukkers bleef alom, als in de voorgaande eeuw, de gewoonte bestaan om hun uithangteekens op den titel hunner werken of te drukken of te vermelden. En ook de waarschuwingen tegen nadrukken bleven noodig. Wij vinden er eene van den beroemden Venetiaanschen drukker Aldus, in de voorrede van zijn Livius, 1518: ‘Ten slotte moet ik den vlijtigen lezer berichten, dat sommige Florentijnsche drukkers, ziende, dat zij onze naarstigheid in druk en korrektie niet kunnen evenaren, hun toevlucht hebben genomen tot hun gewone kunstgrepen. Zij hebben de “*Institutiones Grammaticae* van Aldus” op hunne persen nagedrukt en daarop ons welbekend merk gezet: den dolfijn om het anker geslingerd. Intusschen hebben zij dit zoo onhandig gedaan, dat elk, die maar eenigszins met de boeken van onze drukkerij bekend is, terstond het onbeschaamd bedrog

ontdekken kan. Immers hun dolfijn kijkt links, terwijl de onze rechts gewend is.'[1)]

Onze Nederlandsche drukkers stelden even zoo hun uithangteekens op het titelblad, als: in 1525: 'Gheprent tot Amstelredam aen die Oude Zijde, in die Kercstraet by die Papenbrugghe. Bi my Doen Pieterfoen. *In Enghelenburch*.' En om er niet weêr op terug te komen vermelden wij hier tevens, dat die gewoonte in de 17de eeuw almede in zwang bleef. Zoo had Blaeu een *Zonnewijzer* op zijn huis en op den titel zijner boeken, Abraham de Wees een *Putje*, Thomas Pietersz een *Fontein*, Jacob Aertsz een *Vurige Kolom*, Dirck Pietersz een *Vergulde Pers*. En wanneer zij de figuren niet in houtsnede drukten, werden die toch met namen vermeld. Ja ook de waarschuwingen tegen bedriegers en nadrukkers vinden wij bij ons, soms zelfs in zeer levendige en gekleurde uitdrukkingen, b.v. voor 'den tweeden druck' van de '*Beschryvinge der Wijdt-vermaarde Koop-Stadt* Amstelredam' door M. Fokkens, uitgegeven door Markus Willemsz Doornick boeckverkooper bij de Nieuwe-brugh op de Tesselsche Kay in 't *Kantoor-Inkvat* Anno 1662, waar 'Heeren en Boekverkoopers en alle anderen' gewaarschuwd worden tegen 'zeker snoode Broddelaer, Nakladder of *Uytzuyper*' - hoe schilderachtig! de nadrukker van eens anders boek wordt vergeleken bij een, die eens anders glas leêgdrinkt! - En de 'waerschouwinge' eindigt met de verzekering, dat 'deze onbeschaemde lantloopers - dat zijn weêr de nadrukkers - slachten de Mugge, die, langh om de kaers gevlogen hebbende, ten laetste haer doodt woelt; doch als 't al niet deugen wil, hij kan dan noch met een kraam vol papieren en nieuwe tijdingen na Vianen trekken, daer zal hy welkom zijn.'

Nog in de 18de eeuw drukten onze boekdrukkers hun uithangborden, in hout of koper gesneden, op den titel af. Zoo heeft Halmaas Tooneel der Vereenigde Nederlanden, in 1725 te Leeuwarden uitgegeven 'by Hendrik Halma, Landschaps- en Akademiedrukker,' op den titel het beeld van *Con-*

1) *Extremum est ut admoneamus studiosissimum quemque, Florentinos quosdam impressores, cum viderint se diligentiam nostram in castigando et imprimendo non posse assequi, ad artes confugisse solitas; hoc est Grammaticis Institutionibus Aldi in sua officina formatis, notam Delphini Anchorae involuti nostram apposuisse; sed ita egerunt ut quivis mediocriter versatus in libris impressionis nostrae animadverlit illos impudenter fecisse. Nam rostrum Delphini in partem sinistram vergit, cum tamen nostrum in dexteram totum demittatur.* - De Stefanussen te Parijs en te Geneve, Aldus te Venetiën, en Plantijn te Antwerpen, waren in hun tijd de beroemdste drukkers van Europa. ANTONIDES, in den vierden zang van zijn *Ystroom* de Blaeuwen te Amsterdam vermeldende, prijst hen als

> die heerlyker dan Steven
> En Aldus en Plantijn, de konst der drukkerij
> Volmaeken.

stantinus Magnus Aug., of keizer Konstantijn de Groote, en daarbij 't devies *In hoc signo* (in dit teeken). En 't waren de boekverkoopers alleen niet, die hun uithangteeken als merk lieten drukken op de werken, die zij afleverden. Ook de tabaksverkoopers deden 't evenzoo op de zakken, waarin zij hun tabak pakten, en verzochten, even als de drukkers, op hun merk te letten. Zoo zei b.v. de tabaksverkooper De Bly te Leeuwarden, in een rijm dat hij er bij gaf:

Puik Varinas, zoet van geurtje,
Zoekje die, zoo komt bij mij,
Goed van smaak, van reuk en kleurtje
Vindt gij altijd bij *de Bly*.
Daarom bid ik, goede luiden,
Ziet mijn Merk en Zegel aan,
Dat er van geen andre kruiden
In mijn briefjes word gedaan.[1)]

Doch wij keeren tot de 16de eeuw terug, om nog een blik te werpen op de historische uithangteekens.

Onder de ingezetenen van Amsterdam, die in 1568 wegens hunne anti-Spaanschgezinde gevoelens de wijk hadden genomen en door Alva opentlijk werden ingedaagd, vinden wij genoemd Pieter Janszoon *na den brand van Delft*. Die bijnaam wijst op een afbeelding of een opschrift aan zijn gevel. De brand van Delft had plaats in 1536 en was zoo vreeslijk, dat die stad voor drie vierde gedeelten vernield werd en de schrik door heel Holland sloeg. Amsterdam bestond te dier tijde nog grootendeels uit houten huizen, en de Regeering had al voor eenige jaren een maatregel genomen en daartoe machtiging van keizer Karel verworven om 't bouwen van steenen huizen te bevorderen. De schrik, dien de brand van Delft verspreidde, bewoog toen verscheidene Amsterdammers, hun houten woningen af te breken en er steenen huizen voor in de plaats te stellen: de Regeering spoorde er krachtig toe aan, ja dwong er zelfs toe, waar zij onwil bespeurde, gelijk o.a. aan eenige bewoners der Oude- en Nieuwebrugssteegen in 1536 door Mijne Heeren van den Gerechte bevolen werd, de houten wanden hunner huizen door steen te doen vervangen. En nu leert ons dit opschrift van het huis van Pieter Janszoon, dat het ook na den brand van Delft gebouwd werd, en de bouwheer de herinnering van dit feit, of van den doorgestanen schrik, die hem tot den bouw bewogen had, op die wijze had willen levendig houden. Wellicht stond boven het opschrift een afbeelding van het in puin verkeerde Delft.

Meer nog dan voorstellingen van gebeurtenissen werden afbeeldingen van bekende en doorluchtige personen op de uithangteekens gevonden.

1) JEROEN JEROENSE.

Dat aan een voorname herberg te Amsterdam *de Prins van Oranje* uithing hebben wij reeds gezien. En, even als de Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht op de uithangborden geschilderd werd, zoo had men ook de Keizerlijke Majesteit zelve afgebeeld, o.a. op den Vijgendam voor 't huis, waar de ijzerkooper Lenard Janszoon de Graeff woonde, later een groot voorstander der hervormingspartij, en te wiens huize, na de beweging op 25 Februari 1567, onderhandeld werd over een verdrag tusschen de Spaansch-gezinde Wethouderschap en de Burgerij[1]. En 't lijdt naauwlijks twijfel, of zijn huis was niet het eenige, waar *Keizer Karel* uithing. - Onder de kerkmeesters der Oude Kerk vindt men in 1513 een Hendrik de Koninck. Was hij naar zijn uithangteeken genoemd, dan zal die *Koning* geen andere dan Filips de Schoone geweest zijn.

In den Geuzentijd moeten de gebeurtenissen van den dag aanleiding gegeven hebben, dat men op uithangborden er op zinspeelde. Dat dit geheel en al in den geest van den tijd was, bewijst ons een ballade van 1572, die ons in 't 'Geuseliedtboeck' is bewaard gebleven, en waarin Alva, Oranje, Egmond en Hoorne, Brederode, de Koning van Frankrijk en de Koningin van Engeland, worden voorgesteld als Waarden, die elk een bijzonder uithangbord hebben. Alva heet de waard *in 't Schaakbord*, met toespeling op zijn wapen, dat een schaakbord was van zilver en lazuur; Oranje de waard *in 't Gulden Vlies*, omdat hij Vliesridder was; Brederode de waard *in de Roô Leeuw;* de Koning van Frankrijk de waard *in de Drie Leliën;* Koningin Elisabeth de waardin *in de Roos;* allen met zinspeling op hun wapens.

Ghy borghers, hoort al mijn vermaen,
Ick soude u gheerne ten besten raen:
Wilt den weert *int schaeckbert* vlieden,
En wilter niet te biere gaen,
Men sieter veel boosheyt geschieden.

Om tappen was hy eens wel bedocht,
Seer neerstich heeft hy een huys ghesocht,
t' Antwerpen is hy ghecomen,
Zijn *dambert* heeft hy mede ghebrocht,
Daer heeft hy een huys vernomen.

Den weert *int gulden vlies* ydoon[2]
Boyen al de tappers voerde hy de croon,
Zijn bert sach men afbreken,
Om meer te tappen was hem verboon
En dat *dambert* isser wtgesteken.

1) WAGENAAR I. bl. 298.
2) B e k w a a m .

Noch twee notabele weerden[1] vroet
Die daer bewoonden haer eyghen goet
Sy tapten tot haerder vromen[2]
Haar berden smeet hy onder den voet,
Met syn volck is hy in haer huys ghecomen.

Om vechten waeren sy stracks bereyt,
Die twee weerden hebben sy neder gheleyt,[3]
't Volck was beroert met hoopen.
Den weert *int gulden vlies* voorseyt
Neerstich sach men 't ontloopen.[4]

De weert *in de roô leeuw* vermaert
Was met sijn volck byeenvergaert,
Maer hy was oock haest verdreven;
Elck was van desen weert vervaert
Maer dry tappers zijn daer ghebleven.[5]

De weert *int gulden vlies* met sin
Woont met den weert *in de dry lelien* in,
Zy hebben haer huys vol knechten;
Twee tappers in één huys, tis onmin,
Men sietse dick kijven en vechten.[6]

Den vreemden weert *int dambert* hier,
Die heeft nu omme doen roepen zijn bier,
Eer dat hem begonst t' ontsueren.[7].
Hy wil dat vercoopen hooghe en dier,
Maer ten sal hem niet ghebeuren.

Zijn gasten, die hij voor vrienden hult,
Die hadde hy geerne met listen verdult,
Soo 't daer wel heeft gebleken:[8]
Hy hadde geerne zijn beurse ghevult,
Het tiende bier wild' hy haer ontreken[9].

1) E g m o n d en H o o r n e .
2) T o t h u n v o o r d e e l .
3) Egmond en Hoorne onthalsd.
4) Oranjes vertrek.
5) De Prins van Oranje, de Koning van Frankrijk, en de Koningin van Engeland.
6) Hij wil zeggen: de Prins zoekt heul bij Frankrijk, maar wij kunnen op de Franschen niet vertrouwen, die zelf door burgeroorlog geteisterd worden.
7) Zuur worden.
8) Namelijk aan Egmond en Hoorne.
9) Zinspeling op den 10^{den} penning.

Die gasten maeckten soo groot gheluyt,
Sy smeten den weert ten deuren uyt,
Met syn volck quam hy int sneven[1],
Sy seyden: packt uyt, ghy vreemden guyt,
Wy hebben sulcx noyt ghegheven.

Soo menich borgher heeft dit verstaen,
Sy en wilden niet meer te biere gaen,
Haer gelt sal hem nu faelen;
Hy is met sijn groote huyshuere belaen,
Hoe dat hy die sal betaelen.

Als ghy met vreuchden u ghelt verteert,
Gaet liever tot den besten weert,[2]
Buyten d'oosterpoort[3] in de werelt ghepresen.
Daer vindy bereyt wat ghy begheert,
En daer wil elck mensche wesen.[4]

Buyten de noordpoort op dit termyn,
Daer woont een vrouken, hups en fijn,
In de roose, over een waterken wijden,[5]
Men drinckter goetkoop bier en wijn,
't Volck coemter aen alle sijden.

Neemt oerlof doch van dit bediet,
Als hy[6] u meer te gast ontbiet,
Wilt van u ghelt niet wijcken;
Want den arbeyt van uw handen, siet,
Die soude hy gheerne strijcken.

Wij ontwaren uit dit rijm tevens, dat het destijds de gewoonte der herbergiers was, hun bier te laten omroepen, op gelijke wijze als wij nog in onzen tijd te Amsterdam de visch hoorden doen, als de heraut met zijn koperen bekken de stad rondging.

Jammer, dat die uithangborden uit den geuzentijd ons niet bewaard of beschreven zijn; wij kunnen nu naar 't geen daarop te zien is geweest slechts gissen.

Zeker heeft menig liefhebber van den Prins *de Pelikaan* uitgehangen, met het rijm daaronder:

1) *Int sneven* is ‘in 't vallen’, *en déclin*. Dit koeplet bewijst dat de ballade geschreven is na 1 April 1572.
2) De Prins van Oranje.
3) Duitschland. - 't Lied dagteekent vóór 's Prinsen terugkomst.
4) Hij wil zeggen: Op den Prins stelt elk zijn vertrouwen.
5) Hij raadt aan op de hulp van Elisabeth meer dan op die van Frankrijk te vertrouwen.
6) Alva. - Hij waarschuwt tegen de Spaansche listen.

Ick voede miin jongen met miin bloet,
Bis ick vertere miin liif end goet.

En na de inneming van den Briel zal men gewis allerlei stekelige zinspelingen hebben aanschouwd; niets toch was meer geschikt om de Geuzen, die weldra bijna geheel Holland en Zeeland vervulden en die graag ‘te biere’ gingen, binnen te lokken, en de waarden kenden hun belang te goed om daarvan geen partij te trekken. Behalve dat ook de partijhaat zelf er toe leiden moest om, ook bij anderen dan bij herbergiers, lucht te geven aan een lang bedwongen wrevel. Ongetwijfeld zag men op menig uithangbord de voorstelling van de negen penningen met den tienden op de punt van den degen, die zelfs op het wapenschild van 't Brielsche Nieuwland is overgebleven; - of ook wel den kop van Dukdalf, met het onderschrift: *de Geuze Duyvel*.

Immers, dat het uithangen van des gehaten Hertogs tronie toen en later niets ongewoons was, bewijst de bijzonderheid, dat men op onderscheidene plaatsen dezen of genen kop heeft aan te wijzen, waarvan de overlevering zegt, dat het die is van Dukdalf. Te Zutfen wilde elk in het leelijke aangezicht buiten de Nieuwstadspoort steeds het zijne herkennen, en 't zelfde is men van oudsher gewoon geweest elkaâr te vertellen van zekeren niet minder leelijken kop in den gevel van een huis te Amsterdam in de Warmoesstraat over de Oudebrugsteeg. 't Kan zijn, dat daar voorheen een werkelijke Dukdalf heeft uitgehangen, waarvoor men in de 17de eeuw dien steenen kop heeft in de plaats gezet. - Den titel van *Geuse-Duyvel* heeft Melchior Fokkens ons bewaard.

Een andere toespeling op den Hertog, namelijk, een hond met een menschenhoofd en een bril op de neus, en het onderschrift *in den Gebrilden Hond*, zal ook wel niet ontbroken hebben; noch ook de voorstelling van Lumey, die met de eene hand aan Alva een toom in den mond wringt en hem met de andere een bril op den neus drukt, en daaronder:

Ducdalven mach verdraghen nood'
Den bril op sijnder neuse groot.

noch, eindelijk, de schilderij van *de Vos, de Wolf en de - Gans*, waarbij de Vos Alva, de Wolf de Spanjaarden, en de Gans de Geuzen verbeelden moest. 't Geuseliedtboeck heeft er nog een liedje van bewaard:

De Ganse heeft vernomen
Met so menich cleen dier,
Hoe de Vos sonder schroomen
Den Wolf wil senden hier
Om haar jongen te berooven,
Nemen de thiende wt den nest,
En ooc van alle schooven
Te plucken, daer aen haar best

Souden sy hebben gemest.
Dese mare is vertogen
Onder menich voghel cleyn.
Byeen sijn die nu gevloghen
En comen al ghemeyn
Om den Vos te verdrijven,
Te smijten den Wolf doot
En noch comen sy stijven
Met een ganse vloot;
Nu is de Vos in grooter noot.

Doch, zoo er een van deze of een andere voorstelling in gelijken geest op uithangborden verscheen, 't was zeker niet voor 1578, dat men die te Amsterdam zag, waar tot dien tijd de Spaanschgezinde Regeering ze wel verboden zou hebben.

Van dien tijd, namelijk van 1578, moet het uithangbord *de Verjaagde Geus* te Amsterdam geweest zijn. Bij het 8ste punt der Satisfactie van 8 Februari 1578 was bepaald, dat alle burgers, die gebannen of uitgeweken waren, (en aan wie allen men den naam van G e u z e n toekende), zouden mogen wederkeeren en hun poorter- en gilderecht genieten. Het zal kort daarna, of drie maanden later, toen de Regeering veranderd was, zijn geweest, dat een hunner, ter herinnering eener ballingschap, waarop hij, als vele anderen, roem droeg, *den Verjaagden Geus* uithing. 't Bord hing er tot diep in de 17de eeuw, toen 't verwisseld werd tegen 't *Oog in 't Zeil*.[1)]

Doch er waren reeds vroeger meer uithangteekens weggenomen of tegen andere verwisseld. Toen in de laatste helft van de 16de eeuw overal in Holland en langzamerhand ook in elke stad van ons vaderland, die zich aan 's Konings gezag onttrok, de beelden uit de kerken genomen en de monniken uit de kloosters gedreven werden, sprak het wel van zelf, dat men aan de open straat geen voorstelling gedoogd zou hebben, die ‘naer de paepse superstitiën smaecte.’

Zoo verdwenen de beelden van de ‘Moeder Godts’ en de Heiligen uit de nissen der gevels, waarvan enkele voorbeelden tot in onze dagen zijn overgebleven, die ons nog de ledige nissen als historische herinneringen vertoonen[2)]. En tevens verdwenen toen alle ‘Sancten ende Sanctinnen,’ die in ‘huyskens’ of kapelletjes aan hoeken van straten en bruggen stonden. Waren die al geen uithangteekens van 't huis, aan welks muur zij bevestigd waren, toch kunnen wij ze als uithangteekens der buurt beschouwen, vermits zij de zichtbare vertegenwoordigers waren van de devotie der buurtgenooten, die er hun waslicht offerden, en zij bovendien aan de

1) JEROENSE.
2) Men kan er een afgeteekend vinden in het *Ned. Mag.* 1864, bl. 281.

buurt of straat den naam gaven, waarvan in alle steden de voorbeelden te vinden zijn.

Een dier beeldjes gaf eens te Amsterdam aanleiding tot een kluchtige historie, die echter de partij op 't kussen graag ernstig zou hebben opgevat.

Daar, als we zeiden, de buurtgenooten hun waskaars offerden aan den heilige van de buurt, zoo had ook gewoonlijk in de onmiddellijke nabijheid een vrouw haar kraampje opgeslagen (niet zonder verlof van 't geestelijk gezag), die de vereischte kaarsen te koop had. Nu stond er te Amsterdam, aan den hoek van de Langebrug ‘een huysken, daarin een Mariabeeldeken;’ en 't was de vrouw van een zanddrager, die daar ‘haar kraam voor hield.’

't Was in de maand December 1566, nadat het gansche land in opschudding was geweest door de beeldstormerij, die ook al in de Oude kerk begonnen, doch gestuit was, en terwijl de Prins van Oranje als Stadhouder van Holland binnen Amsterdam vertoefde, om maatregelen te beramen ‘tot ruste der stad.’ In een kroeg zaten eenige mannen ‘op den drink-bank’ en daaronder de zanddrager, zoo even genoemd, die, dronken zijnde, door zijn makkers wat geplaagd werd, en aangepord om 't gelag te betalen. ‘Gij meugt dat wel,’ zeiden zij, ‘want uw wijf is in maatschap met Onze Lieve Vrouw; zij deelen immers 't kaarsgeld samen.’ Daarop loopt de kerel met een dronken kop de deur uit, ‘smijt de kraam om verre,’ en geeft zijn vrouw eenige muilperen en schoppen. Zij op de vlucht, en 't zanddragershuisje in, - hij haar na. Met dat hij in 't huisje is, snapt zij er uit en slaat de deur toe. De dronken vent, zich opgesloten ziende, grijpt het touw van den bengel, en ‘klept met 't kloksken dat er hing,’ - zoodat al de buren en voorbijgangers te zamen stroomden, vragende, of er brand of oproer of commotie was? Eindelijk toen hem 't bengelen verveelde, schoof hij 't raam open, sprong er uit, en zette het op een loopen naar de Regulierspoort heen. Al 't volk hem na. De schutters, die de wacht hielden aan de poort, meenden dat er oproer was, en, den zanddrager voor den aanvoerder aanziende, namen zij hem gevangen. Maar toen de hopman bespeurde, dat het niets anders dan een dronkemansrelletje was, liet hij hem loopen.

Maar inmiddels waren al een paar gedienstige geesten, die 't omgeworpen kraampje gezien hadden, naar 't stadhuis geloopen, om den Burgemeesteren aan te dienen, dat bij de Langebrug de beeldstormers weêr doende waren. De Burgemeesters, die het graag geloofden, liepen dadelijk bij den Prins, zeggende, dat er nu zelfs in zijn tegenwoordigheid beeldstormerij gepleegd was, en hopende hem daardoor tot strengheid tegen de Hervormden te bewegen. Wat hun echter niet gelukte, want de Prins wist het beter, en ‘zocht de vrede der stad’, waartoe hij ook eenige dagen later een verdrag deed sluiten.

Het in zwang komen in de 16de eeuw van steenen gebouwen vordert van ons, ook over gevelsteenen te spreken.

De *History of Signboards* verhaalt ons[1)] dat de gevelsteenen te Londen eerst van de tweede helft van de 17de eeuw dagteekenen, want dat na den grooten brand van 1666 vele huizen, in plaats van de vroegere uithangborden, steenen bas-reliefs in den gevel kregen. In ons vaderland zijn deze laatsten al meer dan honderd jaren ouder. Dat we ze als uithangteekens te beschouwen hebben, is reeds in ons eerste hoofdstuk gezegd: dat zij inderdaad doorgaans niet anders waren en de plaats der borden of andere teekens vervingen, zouden wij nog nader kunnen aantoonen uit de daarbij geplaatste op- of onderschriften. Zoo leest men te Amsterdam op de Appelmarkt, onder een afbeelding van de stad Vollenhove: '*dit is in*

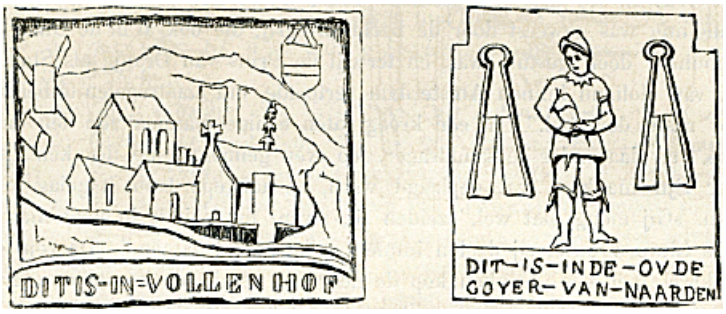

Vollenhof' Op den Nieuwendijk onder die van een Goojer boertje: *dit is in de Oude Goyer van Naarden*.' - en in de Westerstraat *in de Prumboom*.

In vele steden zijn nog aan oude huizen zestiende-eeuwsche gevelsteenen te vinden. Te Delft is de oudste, van 1536, waarop een anker, en een andere van 1537, waarop twee rapen. Te Amsterdam placht op het Rok-in een huis van 1549 te staan, dat *het Gulden Vlies* in den gevel had; maar thans staat de oudste

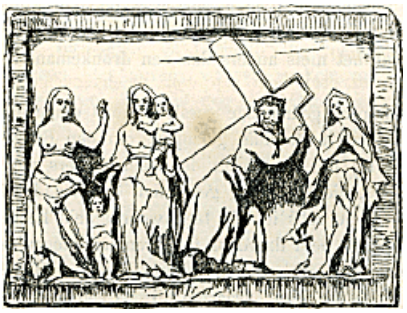

gevelsteen op de Tesselsche kaai, aan 't hoekhuis van 't Damrak. Deze is van 1558, en wij geven er later de afbeelding van. Een andere van 't zelfde jaar, doch alleen met het jaartal gemerkt, bevindt zich op den Oude-zijds-achterburgwal over de Bloedstraat. Een zeer fraaie 'Kruisdraging' in de Enge-kerkssteeg bij 't Oude-kerks-

1) P. 16.

plein - dus weleer tegenover 't Kerkhof - schijnt ook uit het midden der 16de eeuw te zijn. En nog voor weinige jaren zag men er op den Oude-zijds-achterburgwal bij de Molensteeg twee van 1561, met de wapens van Holland en Amsterdam. In de Prinsenhofssteeg staat er nog een aan een poortje, van 1560; aan een zijkapel der Oude kerk, een van 1571; aan

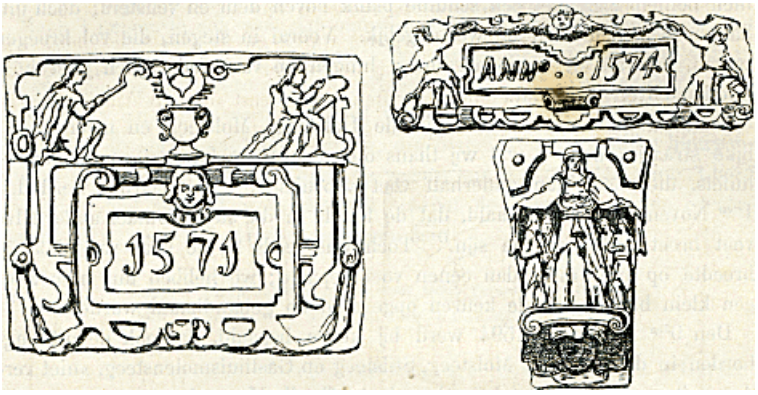

de poort van 't Begijnhof een van 1574; aan de St. Pieterspoort een van 1584; op het Rok-in, aan den hoek der Lommertssteeg van 1588, en in de Kalverstraat bij de Begijnensteeg van 1599. Ook het steentje in het pakhuis *de Duif* op de Kromme-waal bij de Bantammerstraat schijnt uit het laatst der 16de eeuw te zijn. En in de St. Nikolaasstraat staat een zeer oud steentje met het opschrift *Niwt Bettelem*, dat wel 'Nieuw Bethlehem' zal beteekenen.

Al in de 16de eeuw staken de luifels en borden ver over de straten vooruit; ieder winkelier was bezield met de zucht om zijn bord of teeken voorbij dat van zijn buurman te doen uitspringen, en zoo werden de straten als met een houten verhemelte voorzien. De keur van 1565 zegt, dat, door 't niet observeeren der gemaakte keuren, 'veel en verscheyden ongeregeltheden ter contrarie ende in prejudicie van dien by diversche personen gepleegt sijn geweest ende noch dagelijcx gepleegt worden, waer deur groote inconvenienten, disordre ende ongelijckheden gesproten ende geresen sijn.' En 'om daarinne te remediëeren' werd ten aanzien der luifels en uithangteekens bepaald (in art. 30), dat op 't Water, de Burgwallen en in de Hoofdstraten de wijdte der stoepen mocht zijn zeven vierendeel eener el, en dat de luifels ook niet wijder mochten wezen, 'ende andere borden ofte uythangende teyckenen, van gelijcken; sonder dat men eenige borden ofte plancken, voor ofte besijden de luyffenen sal mogen hangen ofte stellen.' - In 't volgende artikel werd voor elke kleine straat of steeg afzonderlijk bepaald, of er al of niet stoepen mochten zijn en hoe wijd, en dat 'daernaer oock uyt-hangende borden ende luyffenen gestelt

sullen moeten worden.' En zegt daarop art. 31, 'niemant en sal sijne luyffenen ofte uythangende borden verder mogen uytsteken dan sijn stoepen.' Derhalve, waar geen stoepen mochten zijn, gelijk in een groot aantal stegen het geval was, ook geen luifels of uithangborden. Wat nu de luifels aangaat, deze heeft men in de bedoelde stegen ook niet gehad; men behielp zich met een schuine plank boven deur en vensters; doch uithangborden had men er wel degelijk. Vooral in stegen, die vol kroegen waren, zoo als de Hasselaarssteeg, hingen ze van wederzijden juist in 't midden boven de straat.

In 1594 hadden de huizen in de Halsteeg, Molsteeg en meer dergelijke straatjes nog - wat wij thans ons naauwlijks kunnen voorstellen - luifels, die meer dan anderhalf voet vooruitstaken, en daarom werd den 1sten November 1594 bepaald, dat de luifels in die stegen 'maer anderhalve voet breet sullen mogen sijn.' Toch was reeds bij de keur van 1565 de breedte op niet meer dan eenen voet bepaald; wij hebben dus hier weêreen klein bewijs, hoe de keuren opgevolgd en gehandhaafd worden.

Den 9den November 1594 werd bij keure bepaald, dat ook de uithangborden in de Halsteeg, Molsteeg, Stilsteeg en Gasthuismolensteeg, 'niet verder sullen mogen uytsteken dan de luyffen.' Maar alweêr met deze uitzondering 'dat degene die eenige borden jegenwoordelick uyt-stekende hebben, die breeder syn dan de luyffen, by dispensatie gegunt wort dat deselfde dien niettegenstaende sullen mogen uytsteken.' - Men kan begrijpen, welk een fraaie uitwerking een keur moest hebben, waarbij aldus het bestaande misbruik in stand gehouden werd, en alle borden zullen er na 1594 wel *oude borden* geheeten hebben.

Een gelijke bepaling werd den 19den November 1594 op de St. Luciënsteeg, den 1sten April 1605 op de Oudebrugs- en Kapelsstegen, en in 1613 en 1614 op de Graven-, St. Jans- en St. Annen- en andere straten toegepast.

In Engeland gold de regel, dat het intrekken der vrijheid om te tappen met het intrekken van het uithangbord gepaard ging. Hierop zinspeelde de tooneeldichter Massinger in de volgende verzen:

> 'k Ontneem u om uw wandaad uw patent:
> 'k Verbied u, meer te tappen en te schenken,
> En 'k zal, ik zelf, door dienaars van 't gerecht,
> Uw uithangbord terstond doen nederhalen[1)].

1) *For this gross fault I here do damn thy licence*,
Forbidding thee ever to tap or draw;
For instantly I will in mine own person,
Command the Constables to put down thy sign.
A new way to pay old debts. IV. 2.

En dat reeds van ouds ook hier te lande dezelfde regel in acht genomen werd, bewijzen de woorden uit de hierboven aangehaalde ballade:

> Zijn bert sach men afbreken,
> Om meer te tappen was hem verboon.

Maar 't gebeurde ook wel, dat onderlinge geschillen aanleiding gaven tot het afbreken van een uithangbord. Wij vinden er een voorbeeld van in de verzameling van Jeroense. Te Haarlem hing ergens *de Tooren* uit, maar d o o r q u e s t i e werd het bord weggehaald, en wel door een vrouw, 't zij door de verhuurster der woning, die mogelijk achterstallige huurpenningen te vorderen had, 't zij door de weeuw van den schilder, wien 't bord misschien niet betaald was. Daarop schreef de bewoner op den overgebleven arm, waar 't bord aan gehangen had:

> Door 't Toren-bouwen quam door Godt verscheide Talen;
> Door Toorn liet het boos wijf hier 't uithangbort afhalen.

Ook werden ergerlijke of onkiesche uithangborden soms door 't Gerecht afgehaald, als de navolgende voorbeelden bewijzen kunnen. Twee daarvan werden te Antwerpen gegeven; 't eene betrof een bord, waarin de geestelijken beschimpt werden, en dat op hun verzoek door 't Gerecht werd afgehaald; 't ander was een bontwerkers-uithangbord: *in de Bonte Kat*, dat wegens onkieschheid verboden werd. Een derde, insgelijks door Jeroense aangehaald, betreft een voorval te Franeker, waar, omstreeks 't midden der 17de eeuw een burger, die meende, dat hem in een geding onrecht was aangedaan, een uithangbord liet schilderen, waarop Cromwell vertoond werd, wien de duivel twee horens opzette, met dit onderschrift:

> Die gelooft dat *Krom Wel* is,
> Gelooft, dat er geen duivel in de hel is.

Welk bord het Gerecht liet wegnemen. Wel kon men daarbij zeggen, dat het ten deze de schoen voelde en daarom aantrok.

Ook onder het Schoutsambt van Nijmegen vertoonde zich een dergelijke kitteloorigheid onder het Gerecht. Een tapper had op zijn uithangbord verscheidene groote en eenige kleine pijpesteelen doen schilderen, en daaronder geschreven:

> Groote stelen en kleine stelen; maar groote stelen 't meest.

Er kwam last het bord te veranderen; waarop hij er een snoek op liet schilderen, die een kleinen visch inslokte en daaronder zette:

> Groote visschen eten de kleine.

Dit stak den Schout weêr in 't oog, en de man moest op nieuw zijn voorstelling uitwisschen; hij bestreek toen het geheele bord met blaauwe verf en schreef er onder:

> Als ik de waarheid niet mag schrijven,
> Dan zal ik alles maar blaauw blaauw laten blijven.[1)]

Een dergelijke vertelling werd ons medegedeeld[2)] aangaande zekeren landbouwer te Hem in Noordholland, in 1794, toen de Engelsche hulptroepen in 't land waren,[3)] die, een grooten afkeer van de Engelschen hebbende, op het achterkrat van zijn wagen een hooischelf liet schilderen, waar een zestal mannen met roode rokken om heen stonden, bezig er het hooi uit te halen, en daaronder de volgende versregels:

> De wereld is een hooihoop zoo men ziet;
> Elk plokt er van, maar ik toch niet.
> Ik wou er ook wel wat aan plokken;
> Maar ik kan er niet by van al die roode rokken.

Onze man kwam met zijn vercierden wagen te Hoorn, doch moest er, op bevel van den Schout, het achterkrat in handen van 't Gerecht laten. Hierop sloeg hij een eenvoudig bordje achter zijn wagen aan, met dit opschrift:

> Ik Piet van Hem,
> Raakte in de klem.
> Door den Schout van Hoorn
> Heb ik mijn achterkrat verloren.

Maar ook dit bordje werd, bij zijn eerste bezoek te Hoorn, door den Schout prijs verklaard. Toen liet hij een nieuw krat maken en - even als de Nymegenaar van zoo even - dit geheel blaauw schilderen met nagenoeg hetzelfde onderschrift.

Dan wij keeren van onze afdwaling, die ons twee eeuwen verder gebracht heeft, naar de 16de eeuw terug.

Ofschoon wij nergens gevonden hebben, dat ten onzent algemeene voorschriften bestonden, waarbij aan tappers de verplichting werd opgelegd een uithangbord te hebben, zoo maken wij toch op uit de omstandigheid, dat, [+]

1) Medegedeeld door D^{r}. Ribbius te Buren.
2) Door den heer J. Blaau Az. te Rijp, en gedeeltelijk door den heer J.A. Smits van Nieuwerkerk te Dordrecht, die ook de vorige anecdote mededeelt, doch in beiden 't voorval te Dordrecht laat plaats hebben.
3) De Engelschen deden, door hun knevelarijën, de ingezetenen naar de komst der Franschen, als een verademing, verlangen. Zie M^{r}. J. VAN LENNEP, *De voornaamste Geschiedenissen van Noord-Nederland*, IV Afd. bl. 117.

\+ [errata] Blz. 62. -Wij hadden, na van *'t intrekken* van 't uithangbord gesproken te hebben, ook van *'t terugbrengen* moeten spreken. Dit was echter vrij zeldzaam; maar we kunnen er toch een voorbeeld van geven, waarbij dat terugbrengen zelfs met zekere plechtigheid geschiedde. Wij vonden 't in de *Ned. Jaarb.* 1795, blz. 302.
In Mei 1794 hadden Burgemeesteren van Amsterdam den boekverkooper Van Laar Mahuet zijn winkel doen sluiten, en zijn uithangbord ingetrokken, omdat te zijnen huize leesgezelschappen vergaderden. Men weet, dat die gezelschappen destijds de stookhaarden der revolutie waren. Maar toen de omwenteling daar was - op Vrijdag den 23sten Januari 1795 - kwam het leesgezelschap Letter Z, in plechtigen optocht, 's mans uithangbord terugbrengen. Eerst hield de president een oratie over ‘de gezegende omwending’; daarna werd het ‘uitsteekbord’ weêr op zijn oude plaats boven de deur gespijkerd, en eindelijk de

met het intrekken van de vrijheid tot tappen, ook het bord werd weggenomen, dat hier als elders patent en bord onafscheidelijk werden geächt. Dat dit te Amsterdam althans het geval was, bewijst een keur van 28 April 1590, waarin wij lezen: ‘alsoo dese Stadt dagelijcx in hueren Excijsen van de Wijnen wert vercort, deurdien de Tappers, wijn tappende, geen *teycken* ofte *krans* uyt en hangen, bij dewelcke is blijckende dat sij wijn tappen’ enz.; waarop wordt voorgeschreven, dat alle die wijn tappen of wijngelagen zetten, een *krans* zullen *moeten* uithangen op een boete van drie gulden. - 't Is waar, hier wordt alleen het niet hebben van een *krans* beboet; doch wij zouden niet durven beweeren, dat de verplichting tot het houden daarvan zich ook uitstrekte tot hen, die reeds door het hebben van een uithangbord hun beroep aankondigden. De maatregel werd genomen om alle *heimelyke* tapperijen, die zich aan het toezicht onttrokken, te beletten; en die maatregel was dus noodeloos waar 't uithangbord alle gedachte aan een *clandestine* tapperij reeds buitensloot. Deze keur spreekt dan ook in de premissen van een *teycken* of *krans*; maar dewijl nu het hebben van een *teycken* of uithangbord altijd een min of meer kostbare zaak was, en geen tapper daar-en-tegen zoo onvermogend, of hij kon wel een *krans* uitsteken, zoo gissen wij, dat de bedoeling was, dat wie geen teeken bekostigen kon voor 't minst een krans moest hebben. Op de dorpen hing men dikwijls bord en krans uit, gelijk oude prenten bewijzen, waarop men den krans aan den stok van 't bord ziet hangen.

En nog tegenwoordig is de krans niet geheel in onbruik geraakt; zelfs bierhuizen hangen dien uit, zij 't dan ook slechts geschilderd. In 's Gravenhage, op den hoek van den Fluweelen-burgwal, staat op een uithangbord een krans geschilderd rondom een bierglas, met het bijschrift: *de Bierkrans*.

Nog een opmerking in 't voorbijgaan ten opzichte van den k r a n s . Wij hebben vroeger reeds aangewezen, hoe die, als uithangteeken, al eeuwen oud was en hoe k r a n s en w i j n h u i s woorden van eenerlei beteekenis waren geworden. Dit verklaart den naam van k r a n s , die nog heden ten dage gegeven wordt aan gezellige bijeenkomsten. Die wijnhuizen, waar de krans uithing, waren voor onze oude poorters, die toen nog weinig andere gelegenheid hadden tot uitspanning, de plaatsen van gezellig samenzijn. Was hun dagwerk in winkel of werkplaats of kantoor afgeloopen, dan gingen zij waar de *krans*, ook al was die sedert lang door een cierlijk uithangbord vervangen, nog altijd heette uit te hangen, en waar zij hun vrienden, dikwijls ook vreemdelingen, vonden, en gelegenheid, 't zij tot het spel, 't zij tot genoegelijke kout of leerzaam onderhoud. Bij gemis van nieuwsbladen, tijdschriften en al wat wij thans hebben, hoorde men toen het nieuws uit den vreemde en de verhalen uit verren lande van hen, die gereisd hadden of van elders kwamen. En de vrouwen, die daar niet mede konnen gaan, zochten inmiddels meê wat gezelligheid bij gebuur en vriendin en hadden den *krans* bij zich aan huis. Man of vrouw, ieder heette dus

plechtigheid besloten met een aanspraak ‘door den herstelden burger’, om zijn dankbaarheid te betuigen.

naar z i j n k r a n s te gaan, en die uitdrukking bleef bestaan, ook daar, waar de oorspronkelijke beteekenis sedert lang haar toepassing verloren had.

In Frankrijk bestonden, ten opzichte der herbergiers, gelijke algemeene verordeningen als in Engeland; ook daar, en wel bij edikt van Moulins, in 1567 uitgevaardigd, werd hun voorgeschreven, de Overheid bekend te maken met hun naam en woonplaats, en hun *affectes et enseignes;* terwijl Hendrik III, bij een edikt van Maart 1577, beval, dat alle herbergiers voor hun huis een uithangteeken moesten hebben, *aux lieux les plus apparents*, zoodat iedereen, 't zij men lezen kon of niet, zou kunnen weten, welk beroep er gedreven werd.

Ten onzent luidden de voorschriften zoo omstandig niet; toch lezen wij in een Amsterdamsche keur van 30 November 1581, art. 2, 'dat geene poorters voortaen de Neringe van Gebrande-wijn te maken ofte te bernen sullen mogen doen, voor en aleer syluyden hunne namen op het Excyshuys deser Stede sullen hebben doen opteyckenen, *noemende* de Huysen ende plaatsen daer zy heure Ovens setten, enz. - '*Noemende* de huizen', zegt de keur: *hoe* moesten zij die noemen? nummers waren er niet en een bloote aanwijzing van straat of plein was niet voldoende: - natuurlijk alzoo bij de uithangteekens, die verondersteld werden, ja bedektelijk voorgeschreven; want wie geen uithangteeken had kon zijn huis niet noemen.

In een keur van 19 Juli 1586 lezen wij, wel is waar: 'Alle degene die van voortaen begeren sullen, schar-bier te tappen ofte uyt te slyten sullen gehouden wesen, aleer sy 't selve doen, hare namen te doen aenteyckenen op 't Excys-huys.' Hier wordt alleen gevorderd de opgave van den naam, niet van 't huis; doch men bedenke hierbij, vooreerst, dat deze keur alleen t a p p e r s geldt, niet, als de vorige, s t o o k e r s, bij wie de kennis van de plaats van meer aanbelang was[1)], en ten andere, dat wie zijn naam noemde, ook tevens zijn huis of uithangteeken noemde. Te zeggen, dat men Jan Dirksz of Klaas Pietersz heette, zou maar een zeer onbestemde aanduiding geweest zijn; want er waren er meer, die dezen naam droegen, en zoo voegde ieder, die zijn doopnaam en die van zijn vader opgaf, er in eenen adem achter: *in 't Kalf*, of *in de Pot*, of *in 't Houten Aangezicht*, enz.

En nu ten slotte, van wanneer dagteekent het vrij algemeen gebruik onder den welvarenden boerenstand om het achterkrat van den wagen te doen beschilderen? Wellicht reeds uit de 15de eeuw; maar wij kunnen het niet later stellen dan de zestiende.

Bij een oppervlakkige beschouwing zou 't kunnen schijnen alsof dat gebruik jonger gesteld moest worden en als een boersche navolging beschouwd

1) Dit onderscheid is tot heden toe in alle belastingwetten gebleven. De stooker moet niet alleen het nummer maar ook het *kenteeken* van zijn branderij opgeven; - de tapper is daaraan niet gehouden.

van de weelde der aanzienlijken ten aanzien hunner koetsen. Immers in de voorgaande eeuw was het gebruikelijk, de paneelen der rijtuigen te beschilderen, en daarbij soms buitengewonen zwier aan den dag te leggen. Sommige koetsen waren inderdaad kunstgalerijen op wielen, gelijk o.a. die, welke men nog in het South Kensington Museum te Londen bewonderen kan[1]. Ook hier te lande ontbrak het niet aan fraaie, met snijwerk en verguldsel voorziene en met keurig schilderwerk vercierde koetsen, die soms wel op twintig duizend gulden te staan kwamen.

Maar de boerewagens waren hier ouder dan de koetsen. Deze laatsten werden eerst tegen 't midden der 17de eeuw meer algemeen. De eerste koets was door Louise de Coligny uit Frankrijk ontboden, omdat haar de Hollandsche boerewagens in 't rijden niet bevielen. Nog ten tijde der Dordtsche Synode was de karos van Walraven van Brederode te Dordrecht wat nieuws. Toen Louise de Coligny haar intocht in Holland deed, reed zij *dans un de ces chariots découverts de Hollande*, en was gezeten *sur une belle planche*, zoodat zij van het ritje van Rotterdam naar Delft *se trouva toute froissée et toute rompue*[2]. Die wagen was alzoo wat wij nu een boerewagen zouden noemen.

En wat hier te lande, gelijk overal waar bij wijlen strenge winters heerschen, nog ouder was dan de wagens, waren de sleden, 't zij die, als de narresleden, met een paard bespannen werden, 't zij die, als de ijs- of duwsleden, met de handen bestuurd werden. Ook aan deze soort van voertuigen was reeds vroeg verciering aangebracht; inzonderheid op de ijs- en narresleden, die eenigszins als rijtuigen van weelde werden beschouwd. De ijssleden prijkten met voorstellingen van het ijsvermaak, of ook wel met Bijbelsche tafereelen, b.v. Ruth, aren lezende; - de narresleden, geen paneelen hebbende en nergens ruimte aanbiedende om er schilderijen op te plaatsen, moesten daarom uitmunten door verguldsel en cierlijkheid van beeldwerk. Vooral eigende hun slanke vorm er zich toe om ze te bewerken in de gedaante van dieren en vogels, en vertoonde zich de slede nu eens als een gevederde zwaan, dan weder als een geschubde draak, of een gevleugelde griffoen. Dat dit aanbrengen van schilder-, snij- en beeldhouwwerk reeds van overouden tijd is, schijnt aan geen twijfel onderhevig. De roofschepen reeds der Noorsche Zeekoningen, - maar al te veel hier te lande bekend, - waren aan steven en achterschip met fantastische figuren en schilderwerk vercierd: - men had deze slechts na te bootsen en gewis heeft men dit niet verzuimd.

't Beschilderen nu van die wagens op het achterkrat was in de 17de eeuw, althans in de welvarende streken, alom in gebruik; het gebruik zelf reeds

1) *Hist. of Signb.* p. 38.
2) *Mémoires de Du Maurier*.

overoud. Die eeuwenoude wagens, waarin de Schotsche grooten nog in de 17de eeuw met hun gansche gezin plaats namen, en die door acht paarden getrokken werden, - groote, lompe, leêren hokken - waren met al de beesten uit Noachs ark beschilderd. En zoo zal ook de gewoonte onzer rijke boeren om hun staatsiewagens te doen beschilderen, wel van lang voor de 17de eeuw dagteekenen.

Opmerking verdient het, dat in en om Hagestein de boeren hun wagens vercieren met een geschilderd snijwerk, dat den *Hollandschen tuin* voorstelt[1)]. Men weet, dat de overlevering den oorsprong van dien tuin wil toegeschreven hebben aan de belegering van 't Slot te Hagestein door Graaf Willem VI in 1406. Nu is er wel geen stellig bewijs, dat die wagenbeschildering tot zoo vroeg in de 15de eeuw opklimt; maar, dat men juist in *die* streek zoo algemeen *deze* voorstelling aantreft, wijst toch op een zeer oud gebruik. Ook in gevelsteenen voor heerenhuizen is de Hollandsche tuin daar niet ongewoon.

1) Medegedeeld door den Heer A. Aaltsz, te Vianen.

Zesde hoofdstuk.
Geschiedenis der uithangteekens in de zeventiende eeuw.

Het vermeerderen van het aantal uithangborden en gevelsteenen had, bij de verbazende toeneming van handel en bedrijven van allerlei soort, gelijken tred gehouden met de daaruit voortgesproten vermeerdering van bevolking en huizen, en de weelde in 't voeren van groote, mooie, sterk in 't oog vallende uithangteekens, gelijk niet minder de verscheidenheid van vindingen en vormen, blonk meer en meer uit, natuurlijk in de voornaamste steden 't meest. De bijzonderheid, dat onder de voorstellingen, die op de uithangborden prijkten, er sommige waren, door voorname meesters geschilderd, zullen wij later bespreken; doch dit was en bleef een uitzondering. Immers, vooreerst, waren schilders van naam niet altijd tot zoodanigen arbeid genegen; ten andere waren zulke kunstwerken den meesten winkeliers te kostbaar; en ten derde zagen zij over 't geheel de noodzakelijkheid niet in om van een uithangbord een kabinetstukje te maken. De groote hoop onder de winkelbezoekers zou toch zelfs door een Madonna van Rafaël zich minder hebben voelen aantrekken, dan door een helschitterende en bontkleurige figuur. Maar ook voor de winkeliers, die een ruime kas bezaten en smaak bovendien, bestond er nog een reden om liever geen geld aan een keurig uithangbord te verkwisten. Het schilderwerk toch stond bloot aan 't bederf door zon en regen, weêr en wind, en niet minder aan de baldadigheid van straatjongens bij dag en van pierewaaiers en rinkelrooiers bij nacht.

't Was dan ook om die reden, dat menigeen, die er niet tegen opzag een aanzienlijke som aan een fraai uithangteeken ten koste te leggen, liever beeldhouwwerk in hout koos, dat aan een stang werd uitgestoken; - of steenen bas-reliefs, die in den gevel boven de lijst der eerste verdieping werden ingemetseld; - of ook ijzeren figuren, aan welker cierlijke bewerking men veel zorg besteedde; de kunst toch van ijzersmeden stond in de laatste helft der 16de en in de 17de eeuw op een hoogen trap, en vooral ons vaderland leverde daarin hoogst bekwame werkmeesters. Zoo al niet het

geheele uithangteeken van ijzer was, werd het bord gehangen aan of het beeld geplaatst op een ijzeren stang, rijk met krulwerk beladen en in den gevel bevestigd.

Buiten de steden, op de dorpen en langs de wegen, waren de uithangteekens meestal houten borden, en, even als in de steden, zoo ver uitstekend en in 't oog vallend mogelijk. En daar de huizen dikwijls een weinig achterwaarts en niet onmiddellijk aan de straat of den openbaren weg stonden, werd het uithangbord niet zelden aan een boom gespijkerd, of op een paal gezet.

In Engeland zag men in de provinciesteden en op de dorpen, waar de straat genoegzaam ruimte liet, het uithangteeken gewoonlijk in een soort van houten portaal of triumfboog hangen: zoo dat een Franschman, die in 1719 Engeland bezocht, en die vertooning herhaaldelijk in de dorpen rondom Londen ontwaarde, de vraag deed, of al die bogen ter eere van Bacchus waren opgericht[1]. Zij waren deels van hout, deels van ijzer, en vercierd met snijwerk, bonte kleuren en verguldsel. De afbeeldingen van sommige kunststukken van dien aard zijn in de prenten van oude meesters bewaard gebleven[2].

In Londen zelfs muntten de uithangborden uit door grootte en door ver vooruit te steken. De zoo even genoemde Franschman verbaasde zich er over. ‘Te Parijs,’ zeide hij, ‘schrijven de politieverordeningen voor, dat zij niet te groot mogen zijn noch te ver vooruit hangen. Maar in Londen zijn zij zoo groot mogelijk, en in sommige naauwe straten stooten zij tegen elkander. Zelden is er iets op te lezen; maar zij zijn cierlijk beschilderd en verguld, en sommige kosten, met het ijzerwerk, dat ze draagt, meer dan honderd guinjes.’

Neemt men nu in aanmerking, dat de meeste straten in Londen destijds niet wijd waren, en dat de bovenverdiepingen der huizen, naar den toenmaligen bouwtrant, doorgaans vooruitsprongen, en voegt men dan daar die menigte bij van over de straat heen reikende borden, dan, zegt een Engelschman[3], kan men berekenen, hoeveel licht en lucht er voor den zeventiende-eeuwschen wandelaar overbleef. Verbeeld u den jonker dier dagen, met zijn mooien satijnen rok, gevederden hoed, lage schoenen en zijden kousen, over de slecht geplaveide straten trippelende, op een natten en winderigen Novemberdag, als mist, sneeuw en regen om 't meesterschap kampten (en parapluies had men toen nog niet); terwijl de bloempotten van de vensterbanken nederwoeien en overal dikke droppels van de roestige uithangborden op den voorbijganger regenden.

Wij behoeven wel naauwlijks te zeggen, dat deze Londensche teekening gelijkelijk voor Amsterdam kan gelden. Alleen nemen wij den Engelschen

1) *Hist of Signb.* p. 26.
2) *Ibid:* p. 8.
3) *Ibid:* p. 16.

satynen Jonker weg, en laten in zijne plaats een koopmanszoon kuieren uit de dagen van Breêro, in zijn ‘weyts pack’, met zijn fluweelen hoed, rijklijk opgetooid door den hoedstoffeerder Joost van den Vondel de oude, in de Warmoesstraat, waar *de Trouw* uithangt, met zijn Kamerijksche kraag uit den winkel van Abraham de Wolff in den Niezel, zijn bonten mantel uit den lakenwinkel van Anselmus Hartsen op den Nieuwendijk, en zijn wijden broek: - of dien anderen, uit Jan de Witts tijd, met zijn kaneelkleurigen overrok, zijn lubben van Brusselsche kant en zijn pruik in folio.

Ook de Parijzenaars, al roemde een hunner in 1719 zijn politie-verordeningen, leden in 't midden van de 17de eeuw aan dezelfde misbruiken, en de uithangteekens waren er van reusachtige afmetingen. ‘Ik zag er,’ zeî een reiziger van dien tijd, ‘pluimballen uithangen, die zes voet hoog waren, paarlen als okshoofden en veêren tot aan de derde verdieping.’ En die zucht voor kolossale figuren heeft zich ook te Londen - evenzeer ten onzent - niet onbetuigd gelaten. Nog kan men in Engelands hoofdstad voor de theekoopersdeuren trekpotten zien, schier zoo groot als de winkel zelf, bij de schoenmakers vervaarlijke leesten en elsten, bij de hoedemakers met goud getoomde hoeden, nog te wijd voor den Herkules van Wilhelmshöhe, en voorts laarzen als die van den Reus in Klein Duimpje, blaauwe monsterkousen en gekleurde hamers als die van Thor. - En Amsterdammers herinneren zich nog die reuzepijp in de Kalverstraat bij de Osjessluis, en dat Enaksbeen aan een Wittenburgschen kousewinkel, en zien nog de groote parapluie, voor wie, zoo ze opgezet kon worden, de Nieuwendijk te smal zou zijn: voorts, op den Cingel de groote kop en schotel, die een theeschenkster wanhopig zouden kunnen maken: elders de groote lamp, een boom gelijk, de reusachtige cigaren, stalen pennen, enz. In de Tweede-anjeliersdwarsstraat hangt een reusachtige bruîgomspijp uit, wellicht die van Oome-Goliath, onder den gemodernizeerden titel van *de Versierde Pijp*.

Eene soort van uithangteekens echter heeft zich nimmer aan eene der genoemde zonden schuldig gemaakt, de straat nooit belemmerd, den voorbijganger nooit zijn licht benomen of hun door onbehouwen grootte verschrikt. Wij bedoelen de g e v e l s t e e n e n , die, in den gevel gemetseld, niemand in den weg stonden: en 't is vooral in de 17de eeuw, dat wij die gevelverciering talrijk en in groote verscheidenheid ontmoeten.

Niet alle gevelsteenen strekten tot vervanging van uithangende borden of uitgestoken figuren: men vindt ze ook aan huizen, waar nimmer een winkel gehouden of een ambacht gedreven was. Maar toch zijn er in de 17de eeuw vele borden en uitgestoken teekens door steenen bas-reliefs vervangen. In de Eggertsstraat ziet men een grooten gevelsteen, waarop een arm is uitgehouwen, die uit een leeuwebek komt, en in de hand een gekroonden rondvisch houdt, met het onderschrift *in de Rontvis*. 't Is de afbeelding van den houten arm, die weleer bij den stokvischkooper uitstak.

Even zoo te Rotterdam in de Hoogstraat een gevelsteen, waarop een arm met een hamer in de hand is uitgehouwen, en daaronder: *de Roode Hamer*. Somtijds is de herinnering van zulk een arm, die vroeger uitstak, nog alleen in een opschrift bewaard gebleven, gelijk b.v. boven de deur eener tapperij op de Leidschestraat te lezen staat: *de Vergulde Arm*.

Ook had menig huis gevelsteen en uithangbord beiden. Wanneer namelijk een zeventiende-eeuwer bij 't vernieuwen van zijn gevel de figuren van zijn uithangbord in steen had doen houwen, en in den gevel had doen metselen, dan kon dikwijls zijn opvolger in die woonstede, die een gansch andere zaak dreef als hij, zich daarmede niet vereenigen, en koos hij zijn eigen blazoen, waarvoor hij 't steenen bas-relief vergat, en dat hij op een geschilderd bord uithing. Eén voorbeeld slechts uit vele. Op de Tesselschekaai had een zestiende-eeuwer, vermoedelijk een drukker of boekverkooper, *Erasmus* in steen doen beitelen en in den gevel geplaatst; maar ruim honderd jaar later, hing er *de Vergulde Draek* uit, niettegenstaande de beroemde Rotterdammer steeds op zijn oude plaats bleef prijken.

De gevelsteenen moeten in de zeventiende eeuw vrij algemeen gekleurd zijn geweest; - later, wanneer zij slechts voor memorie bleven staan, als een ander bedrijf een ander uithangbord deed te voorschijn komen, werden ze wit of graauw overgeschilderd, gelijk wij nu de meesten zien.

Over 't algemeen zijn de kleinste steenen de oudste: later werden zij, even als de borden, van lieverlede grooter. Hun plaats is doorgaans aan de tweede verdieping; sommige echter staan hooger, ja zelfs aan den top van den gevel, waar ze al bijzonder weinig in 't oog vallen. Zoo vindt men in een huis op de Leidschestraat X. 724 een voorstelling van *de Huysduynder Visser*, die zeer fraai is, maar te hoog staat om door den voorbijganger goed gezien of

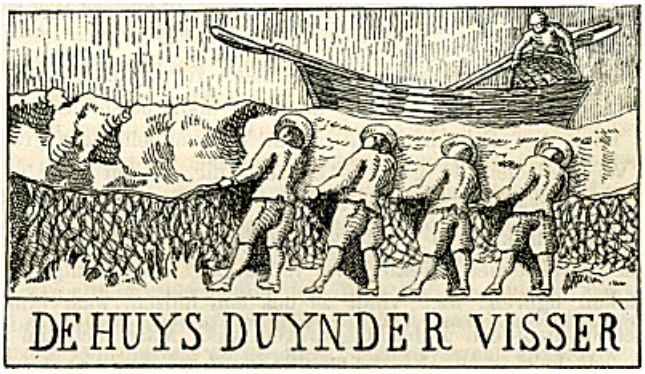

zelfs opgemerkt te worden; men zou bij sommigen een luchtbal noodig hebben om te ontcijferen wat er op voorgesteld of geschreven is: - wat bewijst, dat onze voorvaderen scherper oog hadden en meer den blik naar boven richt-

ten dan wij. Sommige huizen zijn dubbel bedeeld en hebben een gevelsteen zoo wel aan de derde als aan de tweede verdieping, of een ter rechter en een ter linkerzijde, of wel een dubbelen steen, waarin twee voorstellingen nevens elkander gevoegd zijn. Van elk een voorbeeld.

Op de Prinsengracht bij de Brouwersgracht ziet men *het Dorp van Sloten* en *'t Gekroond Scharlaken* in denzelfden gevel. Zoo iets gebeurde, wanneer de huisheer zich een nieuw blazoen koos en 't oude liet staan. Op 't Hekelveld heeft een groot pakhuis twee gevelsteenen, een rechts en een links in den gevel: *'t Eilant Wieringen* en *Abrahams Offerhande*. Dit pakhuis

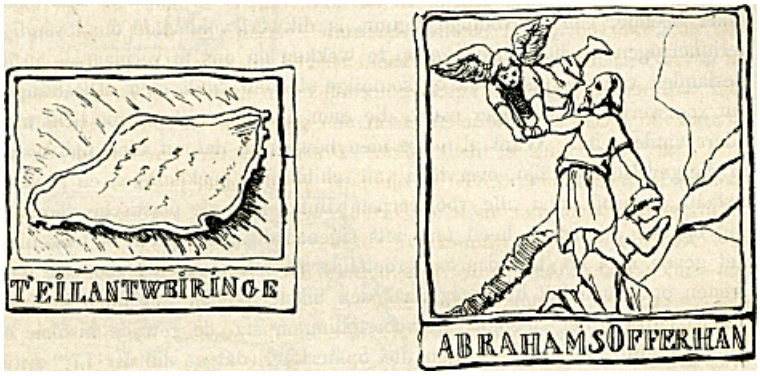

beslaat ongetwijfeld de plaats van twee huizen, die er vroeger stonden, en waarvan de blazoenen in den pakhuismuur zijn bewaard gebleven. Maar somtijds ook werden bij herbouwing de oude en de nieuwe figuur te zamen in een steen vereenigd en zoo ontstonden die dubbele steenen, waar wij nog een voorbeeld van kunnen vinden in de Wijde-kapelsteeg, van 1691. De rechter helft vertoont *het Out Vergulde Kalf* - een kalf met een kroon boven den rug: de linker helft *de Stad IJsselstein*. Dat die steen zijn dubbele gestalte aan een verandering van 't oorspronkelijke blazoen te danken heeft, bewijst het adjectief *out*, bij 't *Kalf* gevoegd.

Aan zeventiende-eeuwsche gevels ziet men ook dikwijls drie gevelsteenen op gelijke lijn in den gevel gemetseld, twee aan de zijden en een in 't midden - die te zamen een geheel vormen, en gelijktijdig daar in zijn geplaatst tot meerder cieraad. Zoo, o.a. te Amsterdam in de Laurierstraat, een *Os*, een *Schaap* en een *Kalf*, die hun oorsprong wel aan een slager zullen te danken hebben. Ook in kleinere steden, te Muiden b.v., ziet men die weelderige gevelverciering. In de meeste gevallen bestaat zij uit afbeeldingen van dieren.

Enkele malen ook ziet men *vijf* gevelsteenen op een rij aan twee gevels, die uit één hand gebouwd zijn.

't Verdient opmerking, dat men in de 17de eeuw die gevelsteenen zoo

wel aan de toehuizen der aanzienlijken als aan de winkelhuizen vond. Nog tegenwoordig ziet men er verscheidene, zoowel op de Heeren- en Keizersgrachten, als in de Jordaan, den Duivelshoek en in de naauwste steegjes. Vele dier steenen zijn thans, 't zij door ouderdom of door beschadiging, 't zij door 't herhaald oversmeren met de verfkwast, naauwlijks meer te herkennen; maar ook ziet men er nog, die inderdaad fraai en met zorg bewerkt zijn, en op menigen steen vindt men beeldjes, waar 't oog met welgevallen op rust.

Andere steenen zijn belangwekkend om de daarop uitgehouwen voorstellingen. En dit behoeven niet altijd historische tafereelen te zijn. Een enkel beeldje, een eenvoudige figuur, is dikwerf voldoende om levendige herinneringen uit het verledene op te wekken en ons te verplaatsen in de toestanden van voorheen. Ja op sommige steenen vindt men afbeeldingen van voorwerpen uit vroeger eeuw, die men moeilijk, althans zoo licht niet, elders vinden zou. Want al moge men beweeren, dat uit dien tijd, waaruit die gevelsteenen zijn, overvloed van schilderijen, teekeningen en prenten bestaan, waarop men alle voorwerpen vinden kan, de plastische voorstelling op den gevelsteen heeft toch iets eigenaardigs, dat prent of teekening niet geven kan, en 't is daarom grootelijks te betreuren, dat zoo vele dier steenen onophoudelijk hun weg naar den biksteenkelder gevonden hebben.

Ten aanzien der steenen met voorstellingen, aan de gewijde historie of aan de traditie ontleend, verdient het opmerking, dat in die der 17de eeuw nog steeds de opvattingen te herkennen zijn, in oude tijden aangenomen en gedurende eeuwen gevolgd en volgehouden, waardoor, ook bij verschil van stijl, er steeds groote overeenkomst tusschen die voorstellingen onderling blijft bestaan.

Even als de uithangborden wel eens van het eene huis naar het andere overgingen, zoo hebben ook gevelsteenen, hoewel ingemetseld en dus vaster zittende, toch wel eens zulk een nomadisch leven geleid en zijn van den eenen gevel naar den anderen verwandeld. Aan 't hoekhuis van den Binnenkant en de Kalkmarkt stond voor honderd jaren in den zijmuur een gevelsteen met een schip en 't jaartal 1592[1)]. Daar nu evenwel het Nieuwewaals-eiland eerst in 1646 betimmerd is, zoo moet deze steen van elders daar heengereisd zijn. Erger is 't, wanneer steenen met merkwaardige afbeeldingen de wijk gaan nemen naar achterbuurten, gelijk onze Erasmus gedaan heeft; doch daarop komen wij later terug.

Nog in de 17de eeuw plaatste men somtijds in steenen gevels houten bas-reliefs; enkele malen ook een geschilderd tafereel, als 't ware een uithangbord in den gevel gemetseld. Van beiden vindt men een voorbeeld

1) Voorkomende op een teekening van Vinkeles, in de verzameling van den heer Louis Splitgerber.

op de Bickersgracht te Amsterdam: een houten bas-relief, dat *Elias* voorstelt, door de raven gespijsd en dat vrij

goed van bewerking is: en een geschilderd bord in den gevel, *de Visser*. Maar dit zijn zeldzaamheden. In de 17de eeuw werd 't gebruik van steenen in den gevel te plaatsen zoo algemeen, dat zelfs de namen der pakhuizen, anders en nog tegenwoordig, op de luiken geschilderd, toen in steen gebeiteld en in den gevel gemetseld werden. Voorbeelden daarvan zijn nog vele te vinden. Zoo ziet men te Amsterdam in de Wijdesteeg: NOOYT GEDAGT in twee steenen; op den gedempten Achterburgwal, tegenover die steeg: VRANKRIJK, en op het Spui bij de Luthersche Kerk in twee steenen: HET SWARDT OLI-HUIS.

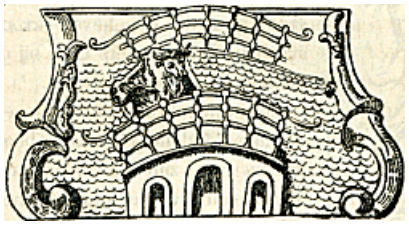

Wat de keuze der voorstellingen aangaat, menigeen ontleende die aan zijn naam. Wie Van der Sluis heette liet een S l u i s op zijn gevelsteen beitelen: wie Van Son heette een Z o n ; en wie Van Ossenbrugge of Van Osnabrug heette, een b r u g , waar een o s over kuierde, gelijk men daarvan een exemplaar in de Hazenstraat kan zien.

Somtijds plaatste de huisheer niet enkel zijn naam, maar ook zijn portret in den gevel, waarvan wij hier een Rotterdamsch voorbeeld geven, nog te vinden in de Zandstraat; - ja somtijds zelfs zijn persoon ten voeten uit, zoo als een steentje in de Dirk-van-

Hasseltssteeg ons *den Jongen Barent* te zien geeft, een metselaar met schootsvel en troffel, 't Is een sprekende adreskaart, welke de metselaar, die hier zijn beroep dreef, in den gevel van zijn huis zette, - 't zij dat wij moeten aannemen, dat die steen hem zelven voorstelde, als de *affaire* beginnende, 't zij dat die 'jonge Barent' zijn zoon was, die den eersten steen van 't huis gelegd had. - Meer dan twee eeuwen heeft die steen daar gestaan, en hij levert ons een proef van de burgerlijke eenvoudigheid dier dagen, zoo afstekende tegen de blinkende en winderige *annonces* en *réclames* van onzen tijd.

Een derde soort van voorstellingen was ontleend aan het beroep of bedrijf; de voorbeelden daarvan zijn overal voorhanden; en soms bevatten de figuren een niet onaardige zinspeling. Zoo bij een bontwerker een bord met het opschrift: *in de Koude Winter*, een voor een gaarkeuken met: *in de Pot van Egipte*.

Een heugelijke gebeurtenis in het gezin gaf soms de aanleiding tot het plaatsen van een tafereel in den gevel, - het geboren worden van een tweeling bij voorbeeld. En wij willen het voorbeeld er zelfs bijvoegen, en ontleenen 't aan een huis te Rotterdam in de Prinsenstraat. Men ziet het, de bazuinen drukken de blijdschap uit, die 't gezin vervulde, en de opgeheven kroon symboliseert 's vaders trots bij de geboorte van zijn tweeling.[1)]

Een vijfde bron voor de gevelsteenen vond men in de afbeeldingen van zijn geboorteplaats. Mannen, die van elders gekomen waren - en natuurlijk vond men die in de koopsteden bij legio - herinnerden zich gaarne ‘de plek, waar hunne wieg eens stond’. Vandaar zoovele afbeeldingen van steden en dorpen in de gevels. Te Rotterdam op den Visschersdijk ziet men een fraaie afbeelding van 't dorp Besoijen.[2)]

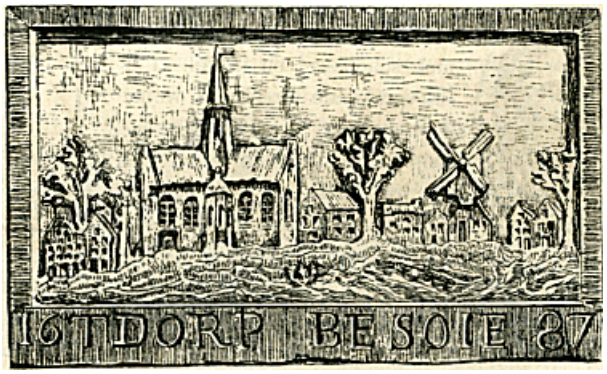

1) Medegedeeld door den heer Schutze van Houten te Rotterdam.
2) Medegedeeld door den heer Schutze van Houten te Rotterdam.

De vrome zin van velen deed hen bij voorkeur schriftuurlijke of kerkelijke voorstellingen kiezen. Men vindt de geheele Bijbelsche historie in de gevelsteenen vertegenwoordigd; doch geene, die meer voorkomen dan de arke Noachs, 't Land van belofte, Elias met de raven en de Vlucht naar Egypte.

Somwijlen ook zijn de figuren ontleend aan den naam van de straat, waarin of waarbij het huis gebouwd werd: zoo, in de Goudsbloemsstraat, *de Jonge Goudsbloem*, in een dwarssteeg van de Kalverstraat *'t Vergulde Kalf*.

Eindelijk ook werd bij 't betimmeren van geheel nieuwe straten de keus der figuren bepaald door 't getal der huizen, die men bouwen liet. Wie er drie naast elkander deed zetten, noemde ze 't *Geloof, de Hoop* en *de Liefde*, die op vele plaatsen te vinden zijn, ofschoon er niet zelden een aan 't drietal ontvallen is. De nevenstaande afbeeldingen zijn genomen uit gevels in de Korte-pannekoeksstraat te Rotterdam[1] - of ook *de Zon, de Maan* en *de Ster:* zoo als in de Handboogstraat,

en ook weleer in de Spiegelstraat, waar thans nog alleen *de Zon* te zien is, zijnde *Maan* en *Ster* ondergegaan in de Handel-

1) Medegedeeld door den Heer Schutze van Houten.

maatschappij. - De Maan verscheen ook soms gekroond, als te Rotterdam achter de Groote Kerk[2)]. - Wie v i e r huizen deed bouwen, noemde ze naar de vier Evangelisten, wie v i j f , naar de vijf zinnen; waarvan nog een

2) Medegedeeld door den Heer Schutze van Houten.

voorbeeld, hoewel ook al niet geheel ongeschonden meer, op de Utrechtschestraat te zien is. En wie z e v e n huizen op een rij plaatste, noemde ze naar de Zeven Planeten of naar de Zeven Provinciën. Of, zoo 't pakhuizen waren, kregen zij den eigenaardigen naam van *de Zeven vette jaren van Egypte*.

Het heeft ten onzent ontbroken aan iemand, die 't zelfde deed wat een Londensche straatslijper uit de dagen van Jacobus I gedaan heeft, wellicht omdat in die dagen de Hollanders in 't algemeen en de Amsterdammers in 't bijzonder wel wat beter te doen hadden, en 't ras der *flaneurs* hier te lande nog niet geboren was. Gemelde Londenaar namelijk had de namen gelezen en opgeteekend van al de herbergen, kroegen en stegen, die zich te dier tijde bevonden tusschen Whitehall en den Tower[1] en wij kunnen met hem dien geheelen hoofdader van Londen bekijken.

Op onzen weg van Whitehall naar Charing-Cross gaan wij, zegt hij, voorbij *het Witte Hert, den Rooden Leeuw, de Meermin, de Drie Vaten, de Salutatie, den Hazewind, de Klok* en *den Gouden Leeuw*. Nabij Charing-Cross vinden wij: *den Kouseband, de Kroon, den Beer met den knoestigen Stok* (Leycesters blazoen), *den Engel, Koning Hendriks Hoofd:* - altijd dat van Hendrik VIII, die, vreemd genoeg, door de Engelschen steeds bij voorkeur werd voorgesteld: de straat van Charing-Cross naar de City gaande ontmoeten wij: nog een *Wit Hert, den Arend met het Kind, den Helm, de Zwaan, de Klok*, een tweede *Koning Hendriks Hoofd; de Lelie, den Engel, 't Heilig Lam, den Beer met de Egge, den Ploeg, het Schip, de Zwarte Klok*, een derde *Koning Hendriks hoofd* (was 't omdat die gekroonde beul zoo vele koppen liet afslaan, dat men den zijnen zoo gestadig vertoonde?), *den Ossekop, den Gouden Stier*, (een ordinaris, waar men voor zes stuivers zijn maaltijd deed) nog een *Lelie, den Rooden Leeuw, de Horens, 't Witte Paard, 't Prinsenwapen, Bell-Savage Herberg, St. Jan den Dooper, den Talbot, het Oorlogschip, St. Dunstan, den Herkules of de Oudemanskroeg, den Mijter*, nog eens *de Drie Vaten*, en nog een *Drie-Vatenkroeg*, nog een *Hazewind*, nog een *Mijter*, nog weêr een *Koning Hendriks hoofd*, en eindelijk *de Drie Kranen*. Inderdaad leverde die Londensche straatslijper een prachtige bijdrage voor een afschaffers-oratie.

De waterpoëet Taylor wilde niet voor hem onderdoen, en telde, eenige jaren later, onder de regeering van Karel I, in een zijner spotrijmen, de volgende herbergen in Londen op: 20 *Koningshoofden* en maar één *Koninginnehoofd;* doch daarentegen 33 *Maagdehoofden* (vermoedelijk dat der m a i d e n Q u e e n) 4 *Paushoofden*, 7 *Konings Wapens*, 8 *Prinsen Wapens*, 5 *Engelen*, 10 *Meerminnen*, 8 *Gouden Leeuwen*, 6 *Roode dito*, 4 *Beeren*, 5 *Beeren en Dolfijnen*, 4 *Zwarte Stieren*, 5 *Ossekoppen*, 9 *Witte Herten*, 4 *Witte Paarden*, 8 *Paardekoppen*, 6 *Honden*, 5 *Hazewinden*, 7 *Groene Draken*, 3

1) Het H.S. berust bij de verzameling van Harley's m.s.s. 6150 fo. 31, *H. of Signb.* p. 8.

Gulden Vliezen, 2 *Monden*, 10 *Mijters*, 7 *Drie Kroonen*, 4 *Kruisen* (roode en witte) 7 *Halve Manen*, 10 *Kasteelen*, 13 *Zonnen*, 8 *Sterren*, 8 *Wereldbollen*, 4 *Ankers*, 6 *Klokken*, 5 *Fonteinen*, 5 *Eggen:* voorts: een *Adam en Eva*, een *Antwerpsche Kroeg*, een *Kat*, een *Kristoffel*, een *Geit*, een *Kouseband*, een *Hertshoorn*, enz.; want het dunkt ons al genoeg! Maar de lijst is daarom niet onaardig, omdat al wie Londen kent zal opmerken, dat dezelfde namen er nog voorkomen: wat wel bewijst voor het taai en krachtvol leven der Londensche *inns* en *taverns*.

In een ander werk geeft Taylor de uithangteekens op van de kroegen en bierhuizen in tien Graafschappen rondom Londen, al nagenoeg aan de vorige gelijk: wij begeeren er geen nadere kennis mede te maken; er waren er 680 à 690. Maar uit een traktaatje, getiteld: 'Nieuws van de Bartholomeus-Kermis,' willen wij een proefje van zijn waterpoëzy - zoo min mogelijk verwaterd - mededeelen.

> Van wijn was er vrij wat verkoop en vertier:
> Van hypocras, ale en kostelijk bier,
> Voor iedere streek en bij iedere natie
> Speciaal te Billingsgate in *de Salutatie*.
> Aan den *Beerekop* meê, bij den Londenschen Steen,
> In *de Zwaan* te Downgate, beroemd bij elkeen,
> In *den Myter* te Cheapside en in *d' Ossekop*,
> Deden er heel wat hun purpere neuzen op.
> Indien gij *den Beerekop*, in de Oude-Vischstraat,
> En *de Drie Kranen* in de Vintree al misgaat,
> Noch bij *Sint Maarten* in de Sentree ten disch gaat,
> *De Molen* in Lothbury, *'t Schip* bij de Beurs
> En *'t Koningshoofd* in de Nieuwe-Vischstraat schaffen u keurs.
> In Cornhill lacht *de Meermin* u aan,
> En in de Oude-Vischstraat *de Witte Zwaan*.
> En als ge op Newgate-Market *de Drie Vaten* hielpt leêgen,
> Dan brult op het Strand *de Roode Leeuw* u nog tegen.

Na den straatslijper en den waterpoëet willen wij het woord geven aan een Delvenaar, en, na de Londensche herbergen en kroegen, de Delftsche brouwerijen van voor ruim derd'halve eeuw van buiten opnemen. Bekend is het, welk een luister het oude prachtige Delft altijd aan die brouwerijen heeft geschonken, en hoe 'een kanneken Delftsch' de lust en liefhebberij van een Oud-Hollander was - niet het minst van de Oud-Amsterdammers, die er zelfs in hun stad opzettelijk een D e l f t s c h e b i e r k a a i op nahielden. Al in de 15de eeuw roemde men 'de Delftsche Keyte, dat toen een zeer excellente dronck biers was!' Hadrianus Junius verhief den roem van Delft boven dien van 't Grieksche Delfi, omdat, als hij zeî, 't Orakel van Apollo maar een 'frivole, leugenachtige en ydele saecke,' de roem van de Delftsche ketels daarentegen een reëele waarheid was. Dousa maakte er zelfs verzen op:

Dit 's Delft, de derde Stadt, vermaeckelijck gelegen,
Die overvloeyt van volck, van neeringh en van zeegen,
Een Stadt, daer welvaert is, en die haer leckre Bieren
Met groote menichte door Neêrlant kan vertieren.

Ja Grotius, als echte Delvenaar niet minder in verrukking over dat heerlijke bier, bezong het in Latijnsche verzen, die wij nu maar niet zullen uitschrijven, maar ons liever eens verbeelden, dat een Delvenaar uit het begin der 17de eeuw uit het graf weêr oprijst, om ons te vertellen, welke brouwerijen hij zoo al in zijn lieve vaderstad kent en welke symbolen daar uithangen. De man zou 't graag, als Dousa en Grotius, in verzen willen doen: hij begint zelfs reeds:

In *'t Dubbele Passertje* wordt het gebrouwen
Voor ieder, die altijd zijn maat weet te houen:
En 't eeuwig-verveelend napraters-geslacht
Vindt in *'t Papegaaitje* spraakwater vol kracht.
De Ster blinkt van ver, *de Twee Pijlen* daarneven,
Die 't pittigste bier uit hun brouwketels geven;

doch hij wil het maar liever in proza vertellen, omdat de namen dier brouwers-symbolen, hoe dichterlijk misschien in veler oog, zich niet zoo gewillig in 't gareel van maat en kadans laten slaan. Als hij dan, zoo verhaalt hij, van de Schiedamsche of Ketelpoort begint, en langs de Westzijde van de Oude Delf naar de Wateringsche poort wandelt, dan ontmoet hij op zijn weg: *de Dubbele Passer, de Papegay, de Sterre, de Twee Pylen, de Diamantring, de Witte Hoorn, het Claverblad, de Hertshoorn, de Groote Klock* (naar welke de K l o k s t e e g haar naam kreeg) het *Trueel, de Witte Lelie, de Roô Leeu, de Klok met de Kroon, de Drie Haringen, de Passer, de Handt, de Dubbele Vuysthamer, de Buys, de Dubbele Sleutel, de Simbel* of *Rosbel, de Slang*. Wandelt hij nu van de Haagpoort weêr naar de Kolk, dan ziet hij *de Cop, het Dubbele Kruys, de Baers* en *de Kit*. En van de Kolk tot de Rotterdamsche poort langs de Westzijde van de Voorstraat, de Hypolitus-buurt, de Wijnstraat, de Korenmarkt en de Geer ontmoet hij: *de Witte Leeu, de Flapkanne, de Schaer, de Hantboogh, de Ruyt* (waarnaar de R u i t b r u g genoemd is) *de Muyltromp* of *het Dubbele Anker, de Drie Sterren, het Laersgen, de Beugel, de Paeu, de Drie Klokken, de Dubbele Beugel, de Drie Kroonen, de Drie Simbellen, het Hellebaart, de Drie Hoefijzers, de Wereld*. En aan de Oostzijde van diezelfde passage: *de Drie Trueelen, het Hamertgen, het Dubbele Hellebaert, het Paert, de Drie Aeckeren*, (waarnaar de D r i e - a k e r s t e e g geheeten is), *het Hoefijzer, het Dubbele Kruys achter de Kerk, de Swerten Eenhoorn, den Os, de Twee Bijlen* of *Pauw, de Visch*, (waar de V i s c h s t e e g naar heet) *de Oyevaer*, de *B., de Bril* of *het Hert met de Kroon, de Trechter* (waar de T r e c h t e r s t e e g naar heet), *de Klaeu, de Drie Lelyen, de Pot met de Kroon, de Metalen Pot, het Trueel*

met de Kroon, het Swaenshals, den Eenhoorn, de Halve Maen met de Kroon, de Drie Halve Maenen, de Grieksche A. En laat hij nu zijn blik eens rondgaan langs Achterom en Turfmarkt, achter de Nieuwe Kerk, en in 't Oosteinde, dan ontdekt hij daar nog *de Kroon, de Schenkkan, de Roskam, den Ham, de Verkeerde Werelt, het Swaert, de Drie Hameren, den Aecker, de Ring, het Heck, den Rooden Leeuw, de Drie Klaveren, den Dissel* en *het Conduyt* of *de Drie Sonnen*.

En rees er dan naast den Delvenaar van de 17de nog een uit de 46de voor ons op, hij zou er nog meer kunnen noemen. Ik heb, zou hij zeggen, aan de Oude Delf nog gekend: *de Halve Maen, 't Wapen van Holland, 't Wapen von Spanje, 't Wapen van Portugaal, 't Zwarte Paert, 't Spykerboor, de Sleutel, de Twee Swaerden, de Roos, de Rooster, 't Swaentje:* en aan de Korenmarkt: *de Hamer met de Kroon, het Dubbele Kruys, de Witte Roos, de Keizerskroon, de Baers, de Vergulde Kop, het Schilt:* en, verder nog: *het Vosken, den Vergulden Voet, de Spade, het Witte Klaverblad, de Bijl, de Kandelaer, het Paertgen, de Twee Ringen, het Ankertjen, den Haspel*. - En zoo tellen wij al over de honderd brouwerijen, en gelooven gaarne, dat er nog meer zijn geweest. Wij voegen er twee opmerkingen achter:

Vooreerst, dat uit die brouwerijen met haar plebejisch klinkende namen het Delftsch Patriciaat is voortgekomen.[1)] Immers Dousa zegt:

> Wat dunckt u Leser, heeft dat volck niet wel gebrout,
> Dat s' hare kassen zien voor m o u t gepropt met g o u t?

Ten tweede, dat het navolgen van bestaande teekens ook hier in zwang ging. Was er een Passer, een Hamer, een Anker, een Hellebaard, een Sleutel, anderen kwamen, en staken een d u b b e l e n passer, een d u b b e l e n hamer, enz. uit - zeker om te verkondigen, dat hun bier ook d u b b e l zoo goed was. De konkurrentie verloochent zich nooit, en de een wil steeds den ander overtreffen. Had er een het trueel uithangen, een ander kwam met d r i e trueelen te voorschijn of zette er een k r o o n op; als om te toonen, dat zijn bier de kroon spande. Doch van al dien wedijver, van al dien glans heeft Delft sedert lang alleen de herinnering meer over.

Zijn wij nu niet in staat, van Amsterdam, even als onze straatslijper van de straten van Londen, al de uithangborden op te geven, die men, in de 17de eeuw, op een wandeling van 't eene naar 't andere hoofdpunt, aldaar voor de herbergen kon aanschouwen, toch gelooven wij, dat er weinige vergeten zijn in het navolgende verslag van een tochtje, naar en door Amsterdam, door zekeren eerzamen burger van Amersfoort gegeven, en

1) BOITET, *Delft*, bl. 646.

zoo goed mogelijk in hedendaagsch Neêrduitsch overgebracht: in hedendaagsch Neêrduitsch, zeggen wij; want even zoo zeer als wij de liefhebberij afkeurên, die sommigen hebben, om aan schrijvers der 17de eeuw onze 19de-eeuwsche taal en spelling op te dringen, even zoo dwaas achten wij het, tegen ons hedendaagsch publiek verouderd Hollandsch te spreken:

Laatst bood mij Aaldert, die naar Amsterdam zou gaan,
Een plaatsje naast hem in zijn bolderwagen aan.
'k Had zoo veel wonders van de groote stad vernomen,
Dat ik zoo schoone kans om ook daar eens te komen
Niet liet voorbijgaan, en, zoo eerst Mary, mijn vrouw,
Maar half getroost was, dat ik haar verlaten zou,
'k Beloofde haar, - en dat scheen daadlijk haar te troosten -
Een keurs, zoo fraai van stof als die van Trijntje Joosten,
Voor haar te koopen, en een nieuwe beugeltasch,
De mooiste, die er maar voor geld te krijgen was.
Ik nam mijn afscheid dan van vrienden en van magen
En stapte Zondag nacht in buurman Aalderts wagen.
Wij reden van zijn huis bij heldren maneschijn
De poort uit, om in tijds in Amsterdam te zijn.
Dan zie! zoo onderweg, daar kwam in mijn gedachten
De vraag op, waar ik ginds het schiklijkst zou vernachten.
Ik wist van Aaldert, dat die steeds zijn intrek nam
Bij Jilles Jillissen, zijn zwager, op den Dam,
Maar die geen herberg deed, dat had hij reeds te voren,
Toen hij mij noodigde, mij duidlijk laten hooren.
Maar toen ik hem om raad in dees mijn twijfling vroeg,
‘Och!’ zeî hij, ‘heb geen zorg: de stad biedt keus genoeg;
Sinds Amsterdam de markt der wereld is geworden
Zoo krielt schier elke straat aldaar van uithangborden,
Waarop men “herberg” leest, “vrij wijn”, of “goed logijs”:
Je vindt er naauwlijks meer in Londen of Parijs:
Je hebt dus, benje eens daar, maar rechts en links te kijken,
En zelf te zoeken, waar je 't zeiltje neêr zult strijken.’
- ‘Wel!’ zei ik, ‘'t zij zoo; ‘'k laat het over aan 't geval;
Maar 'k ben nieuwsgierig toch, waar ik belanden zal.’
Wij reden zoetjes voort; 't begon aldra te dagen,
En 't was acht uren in den morgen, toen de wagen
Aan d'Amstel en aldaar voorbij een herberg kwam,
Omtrent een boogscheut weegs aan dees zij Amsterdam.
Ik keek er naar; het scheen een deftig huis te wezen:
Het Schild van Frankrijk stond op 't uithangbord te lezen,
'k Zag achter 't huis een hof, met heggen in het rond,
Waar menig kostlijk beeld heel fraai te prijken stond.
- ‘Ja kijk maar, Jorden!’ riep toen Aaldert: ik durf zweren,
Je zoudt te vrede zijn, als jij er gingt logeeren.
't Is alles kostlijk, wat men daar in *'t Schildje* heeft
De wijn is lekker en de hospita beleefd.

Je kunt in Amsterdam er wie je wilt naar vragen,
Je hoort vast ieder van mooi Saartjes lof gewagen:
't Is 's avonds daar steeds vol van nobele Sinjeurs[1)]
En 't gaat er lustig toe; maar 'k zeg vooruit, de beurs
Dient wel gespekt te zijn; men laat er licht een veertje:
Geen kalis dien het past of zelfs geen halfblanks heertje.
- 'Neen,' zei ik toen: 'ik ben niet gierig; maar 'k beken,
Dat ik een vijand van onnoodige uitgaaf ben,
En dan - 't is vrij wat ver; 'k zou liefst in stad vertoeven.'
- 'Je kost voor ééne nacht het anders wel beproeven,'
Zei Aaldert: 'en, indien je zuinig leven wilt,
Het huis te Bot hier is goedkooper dan *het Schild*. -
Ook niet? - of zou misschien *'t Fortuin* u meer behagen?
Daar stijgen we af: 'k stal daar mijn paarden en mijn wagen,'
Met hield hij stil en wierp den knecht de leidsels toe,
Wij stapten uit; 'k was van 't gehos en 't schomlen moê.
Wij gingen in *'t Fortuin* een morgenslokje nemen;
Doch 't was mij daar te druk, en, zonder lang te teemen,
Betaalde ik mijn gelag, vertoefde voor de deur,
Tot Aaldert uit den stal terugkwam, waar Sinjeur
De paarden had bezorgd, en ging toen met hem verder.
Drie kroegen gingen wij voorbij: *den Jongen Herder*,
Den Koning David en *den Engel Gabriël;*
Maar vorder niet, dat ik u veel daarvan vertel.
'k Zou ook niet denken dat zij wonder veel beduiden
Of sterk bezocht zijn, dan misschien door povre luiden. -
Wij sloegen nu weldra een hoek om, en daar deed
Zich straks de poort op, die naar Sint Antonie heet.
Straks waren we in de stad. Wat ongemeen krioelen
Van menschen zag ik hier! wat dringen, schreeuwen, joelen!
Naauw kon ik hooren, half versuft van al 't gedruis,
Wat Aaldert zei, die, bij de Sint-Antonie-sluis,

1) Dat deze lof niet overdreven is blijkt uit de navolgende regels, te vinden in de *St. Nicolaas milde gaven* van GANSNEB TENGNAGEL 1640.

't Fransche Schiltje by moy Saertje
Vinje 's avonds selden leegh;
Want daer komt soo menigh vaertje
Die zijn wijf loopt uit de weegh,
En veel liever by de stralen
Van de soete Weespervliet
Zijn vermaken wil gaen halen....
.... dat *Schiltje* is verheven
Boven menigh andre plaets
Daer men 't beste weet te leven
Met de jonge en oude maets.

Mij op een herberg wees, of die mij ook mocht lijken.
Op 't bord stond *Adam* met zijn wederhelft te prijken,
Maar 'k schudde 't hoofd, en dacht: ‘logeere daar wie 't lust,
Daar heeft gewis een mensch bij dag of nacht geen rust.’
Wat verder, bij een steeg, wees Aaldert mij om 't hoekje,
En 'k zag daar, voor een kroeg, een fraai gebeiteld *Snoekje;*
Maar 'k zei weêr: ‘dankje wel. - ‘Je valt wat keurig, vriend,
Sprak Aaldert: ‘bliefje niet van deze twee gediend,
Ik kan je zoo terstond verwijzen op een ander:
Zie ginds eens uit: daar is de *Vuurge Salamander*.’
- ‘Neen,’ zei ik: ‘buurman; zoo ik daar kwam aangeland,
Wie weet, of ik dan niet gevaar liep in een brand
Te raken, die zoo licht niet weêr was af te koelen.’
- ‘Wel!’ zei hij: ‘kijk dan hier: ginds is de *Schutters Doelen*.’
(Wij gingen op dat pas juist de Oude Hoogstraat in);
Maar 't scheen mij daar wat heel briljant toe naar mijn zin.
- ‘Nu!’ zei hij: ‘volg mij dan dees steeg door zonder vreezen,
Hier is *de Pijl:* daar zulje t' avond welkom wezen;
Maar 't is nu dag: en vast ligt ieder nog te bed.’ -
Zoo sprak hij en meteen verhaastte hij zijn tred
En kwamen we aan den Dam: ‘hier,’ zei hij, ‘woont mijn zuster,
De vrouw van Jillis: treê met mij naar binnen, rust er
Een weinig uit en proef van haar vierguldens-bier.’ -
Zoo deed ik. Nu! 't onthaal was best, en toen ik hier
Een wijl vertoefd had, gaf zij mij een jonksken mede,
Die verder mij den weg zou wijzen door de stede.
Ik gaf mij met den knaap dan weder op de baan
En ving den kruistocht met vernieuwde krachten aan:
Eerst door de Warmoesstraat, waar kostbre winkels palen
Aan winkels en mijn oog verbaasd in 't rond bleef dwalen
Naar al den schat, hier voor een welgevulde beurs
Te koop. Daar wees de knaap mij 't *Logement van Meurs*[1)]
En 'k dacht: ‘licht zal ik hier mijn anker nederleggen;
Maar 'k wil eerst hooren wat er Aaldert van zal zeggen,
Te meer, dewijl het aan geen kroegen hier ontbreekt:
'k Zie daar een *Appel*[2)], die van uit een luifel steekt,
Of 't schijnt wel een *Granaat:* en ginter, voor die woning
Een Koe met laarzen![3)]; 't is een wondere vertooning,
Wie voor den drommel gaf dat huis zoo dwazen naam?
Hier is *het Haasjen* en nu komen we aan *de Faam*,
En aan *de Gulden Hand*, waarnaar een steeg genoemd is.’
Maar 'k stond welhaast aan 't Y, aan 't Y, dat zoo beroemd is,
En vond er huis aan huis, dat goê logies kon biên,
Te veel dat ik ze noem - doch meest voor varensliën.

1) *De Liesveldsche Bijbel*.
2) *De Granaat-appel*.
3) *De Gelaarsde Koe*.

'k Moest langs de Nieuwe Brug naar 't Damrak oversteken,
En toen ik nog een poos had links en rechts gekeken,
Nam ik mijn afscheid weêr van Ykant en van stroom
En sloeg een steegjen in, alwaar een *Rozeboom*
Mij scheen te noodigen, met bloemen, rijk van kleuren,
Ofschoon, als ik vermoed, niet al te versch van geuren.
'k Was, naar mijn leidsman zei, nu op den Nieuwendijk
Gekomen, mede een straat, aan fraaie winkels rijk.
Daar zag ik *Sinterklaas*, den grooten kinderheilig,
In steen gehouwen; - toch scheen mij 't logies niet veilig;
En voorts, een deftig huis, waar ik een *Witte Zwaan*,
Heel netjes uitgebeeld, zag op den luifel staan.
Wat verder kwam *de Zon*, als uit een graauwen nevel
Verrijzend, schittrend zich vertoonen aan den gevel.
Toen voerde 't jonksken mij door 't Vrouwensteegje naar
Het Damrak: 't was alleen een uitstap, zei hij, waar
Hij voor een herberg mij iets koddigs zou doen kijken.
Dat was - een *Ezel*[1], die geblinddoekt zat te prijken.
Toen, door een steegje, waar een *Valk* in 't hoekhuis staat,
Den Nieuwendijk weêr op, en naar de Gravestraat,
Waar, in de *Friesche Spruit*, naar 't uithangbord mij leerde,
Men vrij tabak verstrekte aan al wie daar verkeerde,
En puik Varinas, naar ik van den knaap vernam.
Zoo voerde ons onze weg weêr op den Middeldam.
Hier heerschte een drukte, die ik moeilijk kan beschrijven.
'k Moest door dien drang van volk, van visch- en appelwijven,
Een weg mij banen, en 't was weinig naar mijn zin,
Doch 'k raakte aan de overzij en heelhuids op 't Rok-in,
'k Zag daar den *Vogelaar* uit de Ovensteeg[2] mij wenken,
Toen bleef ik aan *de Duif* een wijl mijn aandacht schenken,
En hield de *Lelybloem* een oogenblik mij staan.
Ik was vervolgens ook *den Moor* voorbijgegaan;
Maar 'k dacht nu: ‘'k moet in 't eind dien langen tocht besluiten,
Stap ik nog verder door, 'k zou op de poort[3] licht stuiten.’
En, bij de Lange Brug ging ik, nu moede en mat,
Mijn intrek nemen in *het Heidelberger Vat*.

Wij herinnerden in het vorige hoofdstuk, hoe 't nog in de 16de eeuw gebruikelijk was, iedereen, 't zij aanzienlijk of gering, aan te duiden, zelfs in officieele stukken, met het uithangteeken van zijn huis achter zijn naam. Dit vinden wij in de 17de eeuw reeds veranderd. Onder de deftige en beschaafde standen waren de geslachtnamen in gebruik gekomen of werden allengs meer ingevoerd. Sommigen, niet enkel onder de regenten,

1) *De Blinde Ezel*.
2) Nu *de Gaperssteeg*.
3) *De Regulierspoort*.

maar ook onder de kooplieden en fabrikanten, kochten heerlijkheden aan, waar zij zich naar lieten noemen, en niet slechts lieten zich mannen als Dr. Bicker en de Huydecopers *Engelenburg, Zwieten* of *Maarseveen* noemen, maar zelfs, nog vóór hun tijd, liet zich een eenvoudig lakenkoopertje als Michiel van Vaerlaar, den naam van *Jaarsveld* aanleunen. Het vermelden van 't gevelblazoen verdween dan ook van lieverlede uit de openbare stukken. Maar in het spraakgebruik, en vooral onder de lagere standen, bleef de oude gewoonte in volle kracht voortduren en noemde men mannen, vrouwen en kinderen bij hun doopnaam en hun uithangbordje. *Floor in de Klok, Mie in de Witte Kool* bleven dagelijksche taal, en het ver over de straat uitsteken der borden dagelijksche gewoonte, vooral in de meest bevolkte straten.

De overlast, dien men daarvan had, en de gevaren, die ze veroorzaakten, lokten, zoo wel in Engeland en Frankrijk als hier te lande, maatregelen ter beteugeling uit.

Karel II vaardigde in het zevende jaar zijner regeering een wet uit, die gebood, dat voortaan geen uithangbord meer over de straat mocht hangen, maar tegen den gevel of op een andere plaats ter zijde van het huis moest worden aangebracht.

Lodewijk XIV vaardigde in 1669, alzoo gelijktijdig met Karel, een edikt uit, waarbij alle monsterfiguren, zoo wel als te groote en te wijd uitgestoken borden, verboden werden, op grond, dat hierdoor de wegen bij dag verduisterd werden en bij nacht het licht der lantaarns er door onderschept werd.

Te Parijs vinden wij in 1693 ook het voorschrift van den k r a n s . Lodewijk XIV gelastte, dat alle herbergiers een bord en een krans zouden uithangen, en dat niemand in Parijs en de voorsteden herberg houden mocht, zonder die beiden te vertoonen. Ook bij ons vond men die veelal vereenigd. Aan de herberg van Gerrit Dirksz. *den Uyl* te Sloten, in 1680, ziet men op de prent bij Jeroen Jeroense[1] beiden uithangen: en dat dit in der tijd een beroemde kroeg was, bewijst de plechtige begrafenis, die den kastelein ten deele viel, waarop niet minder dan 20 okshoofden wijn, 70 half-vaten bier, 1100 pond vleesch, behalve de rest, ‘geconzumeert’ werden.

In 1695 werd in 't Engelsche Huis der Gemeenten een voorstel gedaan, om een belasting te heffen op de uithangborden[2]. Dit evenwel niet zoo zeer ter beteugeling, als wel om geld te maken.

Om tot Amsterdam terug te keeren, daar waren in de eerste helft der 17de eeuw luifels en uithangborden in volle tier. De luifels waren niet langer licht opgeslagen verdekken, met riet of stroo gedekt, maar zware hou-

1) Deel II, blz. 33.
2) *Hist. of Signb.* Preface p. VI.

ten gevaarten, wel stevig met ijzeren stangen aan den gevel bevestigd. Onder die luifels waren van weêrszijde banken, op welke in de week bij dag de winkelgoederen werden uitgestald, en waarop, als 't niet te guur was, de huisgenooten des avonds of 's zondags tusschen en na kerktijd bij elkander zaten. Bij feesten, bij plechtige intochten, en bij elke gelegenheid, dat er voor 't volk wat te kijken viel, werden de luifels beklommen als nu de stoepen, soms op uitnoodiging van den bewoner of althans met zijn vergunning, maar ook niet zelden diens ondanks. Het voorste gelid zat er op met afhangende beenen, en achter dit stonden doorgaans nog twee gelederen kijkers; - gelijk men 't op de platen en teekeningen van dien tijd kan zien. Wel was zulks niet altijd zonder gevaar, en Barléus vertelt dan ook, in zijn beschrijving van den intocht van Maria de Medicis, dat men de luifels onderstutten moest om de menigte dergenen, die daar op klommen. Het staan op de luifels werd ook, ter voorkoming van ongelukken, bij keure verboden; maar juist bij zulke gelegenheden waren, even als nu nog, de nieuwsgierigen niet te weêrhouden en 't verbod niet te handhaven.

Van de Amsterdamsche uithangborden vinden wij een schilderachtige beschrijving in een keur van 13 November 1642, die wij, daar zij niet te langdradig is, in haar geheel hier uitschrijven:

'Alsoo myne E. Heeren van den Gerechte dagelijcx sien ende ondervinden, dat de uythangborden ofte de ysers of houten, daer deselve aen hangen, soo verre uyt-steken, dat 't gesicht van de straten verhindert ende gedeformeert wort, tegen verscheyde goede keuren ende ordonnantiën hier voren geëmaneert, ende de voornoemde Heeren 't selve willende weren ende in toekomende voorkomen, soo is 't, dat hare E. (inhererende de voorsz. oude keuren ende ordonnantiën) wederom ordonneren ende statueren, dat niemant binnen dezer stede, 't sij in wat straet ofte burgwal, of gedeelte van de Stadt 't selve soude mogen wesen, sijn uythangbort, oft uyt-steecksel, daer 't selve aen hangt, verder van sijn huys sal mogen laten uytsteken als de luyffen, ende daer geen luyffens mogen sijn, deselve tegen de huysen sal moeten aenhangen, op pene van drie gulden by de Contraventeurs te verbeuren, ende voorts de uythangborden ende uyt-steecksels in te trecken.' - 't Is zeer opmerkelijk, hoe elke keur ons steeds verhaalt, dat haar voorgangsters niet behoorlijk nageleefd zijn. Ook deze ging 't niet beter; de uithangteekens bleven uitsteken als vroeger.

Geen straat in Amsterdam, die rijker met uithangborden gedekoreerd was dan de Warmoesstraat. Melchior Fokkens had ze geteld; hun getal was *twee honderd dertig*. Trouwens 't was de voornaamste winkelstraat van Amsterdam, waar van ouds 'de beste van de Stadt' woonden. Breêro laat in zijn 'Klucht van de Koe,' Vriesche Giertje, de 'Waerdin int Swarte Paert', van een jonge dochter zeggen:

> Se het hielle rijcke vrienden.....
> Ja van de beste van de Stadt, sy wonen in de Warmoesstraet.

Maar, zegt Melchior, dat was vóór de ‘vergrootinghe van 't jaar 1612.’ In 't midden der 17de eeuw woonden er ‘de grootste winkeliers al in aanzienlijke, kostelijke woningen’; daar waren ‘de rijkste winkels der sijde stoffen en kostelijke Lakenen’; andere ‘vol van allerley Neurenburgsche waren, France winkels, daer al wat men bedenken kan voor Heeren en Juffers te koop is.’ De open deur dier winkels was met een kleed behangen, als een gordijn dat men toeschoof. Het getal der huizen in de straat was 220, zoodat sommige huizen dubbel van uithangborden voorzien waren.

In het vorige Hoofdstuk spraken wij van de verplichting der wijnhuis-houders om een krans uit te hangen. In het laatst der 17de eeuw kwam hieromtrent een alternatief, gelijk wij o.a. uit het navolgende rijmpje[1] kunnen leeren:

> Al waar men wijn verkoopt, daar is een *krans* gespannen
> Of uithangbord, voorzien met *tinn' of aarde kannen*.

Die *tinn' of aarde kannen* of zoogenaamde p i n t k a n n e n vinden wij vermeld in een keur van 29 April 1682. ‘De wijn-tappers sullen gehouden sijn een *krans* of *twee pinten* uyt te hangen waarbij blijken mag, dat sy sijn wijn tappende op een boete van vijf-en-twintig guldens, te verbeuren, t'elkens als sy bevonden sullen worden, geen Krans of Pinten uythangende te hebben.’

De verplichting voor de wijnhuizen was reeds vroeger ook tot de bierhuizen uitgebreid. Bij een keur van 14 Februari 1675 werd voorgeschreven: ‘dat de *vrije herbergiers* gehouden sullen sijn, een *krans* voor haer huys te hangen, opdat de bierdragers sullen konnen sien, wie vrije herbergiers sijn, die het vrij sal staen, allerhande soorten van bieren te tappen.’ Bij die zelfde keur werd nog een ander uithangteeken voorgeschreven: ‘een vaentje oft bortje, daer op geschreven staet: Hier verkoopt men kleyn bier by de kan tot gerief van de borgeren.’ (Dat b o r g e r e n klinkt ons mogelijk wat dubbelzinnig: 't wil zeggen *burgers;* want *borgers* kon de herbergier wel missen). Dit vaantje dan moest door ieder worden uitgehangen, die ‘geadmitteert was, om bier by de hael-kanne te mogen verkoopen.’

Verdween eerlang de krans van de herbergen in de steden, buiten, op dorpen en langs 's heerenwegen, bleef hij nog lang in wezen. En nog is hij niet geheel vergeten, maar leeft voort in herinneringen, in liederen en gezangen, ja in de nieuwste zelfs. Slaan wij b.v. den bundel *Volksdichten* van J.P. Heije[2] op, dan zien wij er nog,

> Als de Leeuwrik komt te fluiten,

1) JEROEN JEROENSE, Deel II. blz. 2.
2) 1865, Deel 1, blz. 135.

een mooi Klaartje ‘'t blonde kopje’ en ‘'t blanke handje’ buiten steken, om den g r o e n e n k r a n s voor den gevel te hangen, die de gasten nooden moet; en ten slotte zegt dan de dichter:

> 'k Weet wel, wat er alle mans
> Heenlokt naar den groenen krans.

Nog voor een ander beroep dan voor dat van wijn- of biertapper was in de 17de eeuw een uithangteeken verplichtend gesteld, t.w. voor dat van *wisselaar*. 't Was wel geen bord of vaantje, maar toch een teeken, dat in 't openbaar vóór den winkel moest prijken. Bij ‘Placcaet ende ordonnantie van mijne Heeren die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, soo opten cours van 't gelt, enz. Anno 1606,’ was in het 61ste art. verordend als volgt: ‘De Wisselaers sullen gehouden sijn, in 't openbaer voor haren winckel te houden uytstaende *den Schotel ofte Nappe metten wapenen der voorsz. Provintien daerop gheschildert*, ten eynde een yegelick mach weten, dat sij tot sulcx gecommitteert sijn, op de poene van een Nederlantsche Ducaat, soo menichmael als sy des gebreckelick bevonden sullen sijn.’

Ten slotte nog een woord over het vroedvrouwsbordje.

Vóór 1668 gaf ieder zich voor vroedvrouw uit, die zich zelve ‘daertoe genoegsame kennisse en bequaemheyt’ toekende, en waarschijnlijk hingen zij toen ook reeds het bordje uit, dat in 1675 het ‘gewoonlijk Vroedvrouws-bortje’ genoemd werd; toen echter werden zij onderworpen aan een voorafgaand examen, ten einde ‘acte van bequaemheyt’ te verwerven. In 1675 werd op voorstel der *Inspectores Collegii Medici* vastgesteld, dat geen vrouw tot het examen zou worden toegelaten, dan na vier jaren als leerling onder een geadmitteerde vroedvrouw te hebben gedient en 't vroed-werk bijgewoont.’ Daarna volgden nog van tijd tot tijd verschillende nadere voorschriften, waaruit wij alleen hebben aan te teekenen wat de uithangborden betreft.

De vroedvrouws-leerlingen begonnen, bij eenige vorderingen in de praktijk, reeds vóór haar examen ‘een gewoonlijk vroedvrouws-bortje of diergelijk teeken uyt te hangen of te affigeren’, wat haar bij ordonnantie van 2 Maart 1691 verboden werd. Terzelfder tijd werd gelast, dat op de bordjes der Stads-vroedvrouwen de omschrijving van hare wijk ‘met leesbare letters’ te vinden moest zijn. Wij komen hierop in 't volgende hoofdstuk terug.

Zevende hoofdstuk.
Geschiedenis der uithangteekens in de achttiende en negentiende eeuw.

In de 18de eeuw bleven de huizen in onze steden met luifels en uithangborden voorzien. Zelfs voor kelders, waarin winkelnering gedreven werd, staken luifels uit.

Verreweg het grootste gedeelte der gevelsteenen, die thans gevonden worden, is uit de 17de eeuw en de eerste helft der 18de, maar er zijn er ook uit het laatste der 18de eeuw te vinden. Te Amsterdam ziet men er op de Achtergracht bij 't Weesperplein een van 1773: *de Twee Gebroeders;* op den Kadijk: *de Drie bloeyende Korenaren*, van 1777 en *de Pelikaan* van 1779. Een enkelen nieuwen vindt men zelfs uit onzen tijd. Op de Prinseneilandsgracht staat *de Stoomboot*, een stoomschip met drie masten, uitgehouwen.

Bij achttiende-eeuwsche vertimmeringen heeft men dikwijls de gevelsteenen, die er niet zeer oogelijk meer uitzagen, weggenomen en de voorstelling aangebracht in het krulwerk of andere vercieringen van lijsten of deurposten. Menig voorbeeld is daarvan langs grachten en straten op te merken, vooral in 't soms zoo

weelderig oprijzend cierloof boven achttiende-eeuwsche deuren, dat ons denken doet aan de hooggekuifde kapsels dier dagen. Want was mijnheer goed gekapt, en mevrouw nog iets mooier, hun deur en hun gevel mochten in die dagen ook hun eigenaardig kapsel niet ontbeeren. Maar zoo vinden wij in die ‘bouwkunstige versierselen aan lijsten en bogen, aan deurposten en vensterkozijnen,’ als Dr. Leemans ze noemt, doorgaans nog voorstellingen van reeds verdwenen gevelsteenen terug.

In den morgen van den 28sten September 1736 zag men aan de uithangborden der kroegen te Londen een vertooning, die, voor zoo verre wij weten, hier nimmer te zien is geweest: zij waren allen in den rouw: zij treurden om het overlijden van hun welbeminden Patroon J e n e v e r . Hij scheen morsdood geslagen door een Parlements-akte tegen den sterken drank. Maar spoedig legden alle uithangborden 't rouwgewaad weêr af; Jenever was niet doodgeslagen, Jenever leefde nog: hij had slechts een oogenblik in zwijm gelegen en toen hij weder oprees, scheen hij zelfs krachtiger dan te voren, als een, die door een slaapje verkwikt is. Vijftien jaar later schilderde Hogarth zijn J e n e v e r s t e e g , en toen was die drank zeker goedkoop genoeg: immers, zoo wij het uithangbord in die schilderij gelooven mogen; want daarop leest men, dat ‘heeren en anderen’ zich daarbinnen voor eenen stuiver dronken, en voor twee stuivers smoordronken konnen drinken, en dat hun in 't laatste geval nog versch stroo *gratis* werd verstrekt[1].

In 1762 bereikten de uithangborden in Engeland het middagpunt van hun luister: zoo zelfs, dat er te Londen een ten-toon-stelling van gehouden werd. Zij was door Bonnell Thornton ontworpen en werd door Hogarth ondersteund, en zij had, wellicht juist om haar potsierlijk karakter, een groot succes[2]. Die ten-toon-stelling scheen den uithangborden in Engeland een nieuw tijdperk van glorie te voorspellen: - ook nog in 1765 werd een Franschman, die Engeland bezocht, reeds van 't oogenblik, dat hij te Doever aan wal stapte, van verbazing getroffen over de geweldig groote uithangborden aan de herbergen, de bespottelijke overlading daarvan met ornamenten, en de hooge triomfbogen, waarin de borden hingen, - en toch hun val was nabij.

Niet meer dan vier jaren na die schitterende ten-toon-stelling werd al wat zich hoog verhief neêrgehaald en al wat uitstak ingekort en plat tegen de muren gedrukt. Parijs was voorgegaan en aldaar bij een acte van 17 September 1761 verordend, dat binnen eene maand alle uithangborden vlak tegen de gevels geplaatst moesten worden, en al wat uitstak, ook het mooiste ijzerwerk, weggenomen. Dit werd te Londen nagevolgd, en bij verschillende verordeningen van George III alles in de eene straat na de

1) *Hist. of Signb.* p. 13.
2) Ibid. p. 28.

andere opgeruimd. Daarop volgde de nummering der huizen. Deze echter scheen den Londenaars aanvankelijk zoo weinig voldoende toe, dat velen hun huizen, om ze beter te onderscheiden en in 't oog te doen vallen, met een eigen kleur beschilderden en zich aanduidden als de *roode*, de *groene*, de *blaauwe*, de *witte* winkel. Even als wij nog op den Nieuwendijk *den blaauwen winkel, den bruinen winkel* vinden. Zij, die noodig hadden, bij avond of bij nacht onderkend te kunnen worden, koffiehuizen, kroegen, nachthuizen, plaatsten lantaarns met gekleurde glazen aan hun huis: en de apteekers die verlichte groote glazen bokalen met veelkleurig vocht er in, welke wij er nog heden ten dage zien schitteren. De meeste winkelhuizen echter richtten hun uithangborden weêr op en maakten ze even mooi als te voren; doch hielden ze nu plat tegen den gevel gedrukt, en menigeen vermenigvuldigde ze en bedekte er zijn geheelen gevel meê. Zoo was het te Londen reeds met den aanvang dezer eeuw.

Maar reeds veel vroeger dan te Londen heeft men bij ons die huizen gehad, naar hun kleur genoemd. Zoo b.v. wordt *'t Blaauw huys* op de Heerengracht reeds bij Fokkens vermeld[1)]. Op het Spui vond men een *Swardt Olihuis;* op den Haarlemmerdijk het *Roode huis* (waar nog *Van ouds het roode huis* in den gevel staat). Te 's Hertogenbosch: *het Groen huis*, waarvan nog een logement den naam draagt.

Te Amsterdam vinden wij in de achttiende eeuw enkele bepalingen, en wel ten aanzien van zulke beroepen, die met het Chirurgijnsgild in betrekking stonden - pruikemakers, vroedvrouwen en barbiers - zoowel ten aanzien van het uithangen als van het intrekken dier teekens.

De pruikemakers, ‘die met eenig teken, het sij een uythangbord, of andersints (hoe het ook soude mogen sijn) doen blijken ofte te kennen geven, hair te snijden,’ waren verplicht, ‘alle jaren aan 't Chirurgynsgilde te betalen vier gulden’, volgens een ordonnantie van 31 Januari 1710.

Als een barbier ‘eenige punten van de Chirurgie exerceerde,’ werd door de Overlieden van 't Chirurgijns-gild zijn winkel voor den tijd van drie maanden gesloten, en hem ‘gelast, van stonden aen zijn *uythangbekkens* in te trekken,’ volgens een ordonnantie van 30 Januari 1733.

Wat de vroedvrouwen betreft, even als in de 17de gaven zij ook in de 18de eeuw aanleiding tot verschillende keuren, waarvan eene in de Fasten der uithangborden al een geheel bijzonder, ja alleen staande bepaling inhoudt. Welke die bepaling was zullen wij zoo aanstonds zien. Eerst moeten wij gewag maken van een verordening van 8 Januari 1704, waarbij de inhaling van het bordje werd gelast zoo dikwerf een vroedvrouw ‘gesuspendeert’ was voor zes weken of langer, als straf voor dat zij niet nuchteren tot het werk gekomen was of zich anderzins misdragen had.

1) Blz. 73.

Nu was hetzelfde feit, waartegen reeds bij de keur van 1691 een verbod was uitgegaan, dat namelijk ongeëxamineerden een bordje uithingen, zich des-niet-te-min blijven herhalen, en daarom werd den 30sten Januari 1712 de zeldzame bepaling gemaakt, waar wij zoo even op doelden, namelijk, dat de vroedvrouwsbordjes *bezegeld* moesten zijn. Elke wettig geädmitteerde vroedvrouw moest het bordje, dat zij wilde uithangen, en waarop 'haare naamen volkomen uytgeschreven' moesten staan, brengen op het *Collegium Medicum*, om aldaar door de *Inspectores Collegii Medici* en den Professor Ruysch met het Zegel van het *Collegium Medicum* gemerkt te worden.

Eindelijk werd nog den 30sten Januari 1742 bepaald, dat de Stads-vroedvrouwen 'aan haare huysen een buyten uytstekend bord moeten hebben, waarop met groote en leesbare letters staat uitgedrukt STADS VROEDVROUW, en daaronder het nommer met de beschrijving van de wijk.

Zonderling klinkt het, dat in onze steden somtijds de eigenaar van een huis, die een gevelsteen, waarop een figuur was afgebeeld, die niet in zijn smaak viel of bij zijn bedrijf niet paste, wilde wegnemen, daarin door de Overheid verhinderd werd. De Heer P.F. Bohn te Haarlem deelde ons daarvan een voorbeeld mede, dat nog al opmerkelijk is.

In 1791 kocht zijn vader een huis, gelegen op het Verwulft bij de Groote-Houtstraat, en genaamd *'t Gekroond Oost en West Indisch Worstvat*, boven den gevel waarvan in steen een vat vol worst prijkte, met twee horens van overvloed, waar de worsten uitvallen, aan wier geur zich ter wederzijde een varken te goed doet. De kooper liet het huis gedeeltelijk verbouwen en wilde ook die varkens, enz. verwijderen, als niet ten onrechte van meening zijnde, dat zulk een embleem gansch niet voegde boven een boekdrukkerij. Maar de toenmalige Stads-fabryk (de Stads-bouwmeester) verbood het; de varkens, waarvan wij hiernevens de afbeelding geven, staan er nog, en hebben niet belet, dat gedurende vijftig jaren de zaak in het huis gebloeid heeft.

En zou de scherpe Bataafsche blik van 1795 ook de uithangborden niet getroffen hebben? Wij vinden er de bewijzen van in de *Handelingen van de Municipaliteit der Stad Amsterdam*, reeds in den aanvang van 'het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid.'

‘19 Febr. Het Committé van Algemeene Waakzaamheid stelt voor, de uithangborden van koningen, prinsen enz., weg te nemen. Op welk voorstel, na omvraag, geconcludeerd wordt, de herbergiers, winkeliers, enz., wier uithangborden koningen, prinsen, enz. voorstellen, onder de hand door den Maire te doen verwittigen, van dezelve door andere te verwisselen.’

‘22 Febr. In gevolge de onlangs genomen resolutie omtrent het intrekken der uithangborden, waarop beeltenissen van koningen, enz. voorgesteld worden, wordt de Maire met de volgende qualificatie voorzien:

VRIJHEID, GELIJKHEID en BROEDERSCHAP.

De provisionele representanten van het Volk van Amsterdam, in overweging nemende, dat in deze gelukkige tijden van zegepraal der vrijheid er geene merkteekenen van slavernij en monarchale regering behooren in wezen te zijn, waardoor ook de goede gemeente aan de oude, schadelijke en afgodische denkbeelden van hoogheid en rang zoude kunnen gehecht blijven, authoriseren en qualificeren mits dezen den Maire dezer stad, om de noodige maatregelen te nemen, ten einde alle uithangborden en beeldtenissen van koningen, vorsten en potentaten bij herbergiers, logementhouders, kooplieden, winkeliers, of bij wie het ook zijn mogt, worden ingetrokken en weggenomen.

Amsterdam, den 22sten February 1795, het eerste jaar der Bataafsche vrijheid.

Ter ordonnantie van voornoemde representanten

(Get.) R.W. TADAMA,

Secretaris.’[1)]

Zoo deze resolutie al ten gevolge moge hebben gehad, dat er eenige uithangborden met konings- of prinsenkoppen werden weggenomen, zeker is het, dat niet alle beeltenissen van koningen en prinsen daarbij voor goed verdwenen, want er bestaan er nog op dit oogenblik verscheidene, die van lang vóór 1795 dagteekenen. Doch 't ging met die afbeeldingen als met de wapens; eenige werden voor goed, vele alleen tijdelijk weggenomen, en later hersteld; andere vielen niet in 't oog en bleven.

Ook de regeering van koning Lodewijk liet zich ten aanzien der uithangborden niet onbetuigd; hoewel het toen niet meer de vorstelijke figuren waren, maar de lange uitsteeksels, waartegen men 't geladen had. In *Het tegenwoordig Amsterdam* van 1809 leest men: ‘De uithangborden, die eertijds aan lange ijzeren staven waren vastgemaakt, zijn thans, ter voorkoming van ongelukken, tegen de muren der huizen gehecht. Behalven dat de voorbijgangers, bij hevige stormwinden, gevaar liepen om onder het gewigt dezer uithangborden, die meestal beweegbaar waren, verpletterd

1) *Handel. van de Municip. der stad Amsterdam*, deel I, blz. 106 en 127, medegedeeld door D^{r}. P. SCHELTEMA.

te worden, maakten zij ook, door den wind heen en weêr geslingerd, een onaangenaam geluid. Ook verspreidden zij bij nacht breede schaduwen over de straten, die het lantaarnlicht verminderden.'[1)]

Als een voorbeeld der verordeningen op de uithangborden onder 't Keizerrijk, kiezen wij er eene, door den Maire van Leuven afgekondigd den 18^{den} Juli 1812: 1°. dat elk ingezeten, die een nieuw bord wilde uithangen of 't oude veranderen, vooraf daarvan kennis moest geven op het bureau van politie, met naauwkeurige aanduiding der teekens, figuren, zinnebeelden en opschriften, welke men wilde ten toon stellen; 2°. dat de kommissarissen van politie gemachtigd waren de vergunning te verleenen; - waarop natuurlijk ook de noodige strafbedreigingen volgden.

Ten aanzien der latere verordeningen in België merken wij alleen op, dat daarin ook *taal* en *spelling* niet vergeten worden. In eene, te Eecloo, afgekondigd den 26sten Augustus 1859, leest men: 'Er zal alsmede gelet worden, dat op uithangborden en bij opschriften de wetten, de zeden en de *taalregelen* worden geëerbiedigd.' En in een Leuvensche: 'Het opschrift van 't bord moet in *goede spelling* zijn, onder straffe van intrekking.'

Nog ernstiger heeft de Gemeenteraad van Milaan die zaak ter harte genomen, en den 2^{den} Juli 1861 besloten, een ambtenaar aan te stellen, door wiens zorg al de uithangborden van winkels en herbergen de noodige korrektie in taal en spelling moeten ondergaan. Of de maatregel aan het oogmerk voldoet, hebben wij niet vernomen.

De jongste voorschriften te Amsterdam, de luifels en uithangborden betreffende, zijn de 'Verordening tot bescherming van de Rigtingslijn der gebouwen' van 15 Maart 1854, en die 'op het Bouwen en Sloopen' van 10 Julij 1861.

Art. 1 der 'Verordening tot bescherming van de Rigtingslijn' luidt:

'Buiten de rigtingslijn der gebouwen, zoo als die thans bestaat of nader zal worden aangewezen, mogen geene uitstekken, balkons, *luifels*, winkelkassen, bloemhekken, droogstokken, rolzeilen, naar buiten openslaande deuren, luiken, vensters, schermen, *uithangborden*, getimmerten of vaste voorwerpen, onder welke benaming ook, aan de gevels of zijmuren langs den openbaren weg binnen de Gemeente aangebragt noch behouden worden, zonder schriftelijke vergunning van Burgemeester en Wethouders.'

In de laatste verordening luidt art. 13 aldus:

'Buiten het rigting-vlak der gevels aan den openbaren weg, zoo als die thans bestaat of nader zal worden aangewezen, mogen geen stoepen, bordessen, buiten- of keldertrappen, pothuizen, vaste steigers, hekken, banken, palen, uitstekken, *luifels*, winkelkasten, bloemhekken, droogstokken, rolzeilen, schermen, *uithangborden*, noch andere werken worden aangebragt,

1) Bij L.A.C. Hesse. 1809, blz. 42.

veranderd noch verplaatst, zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders.

Deze zijn bevoegd in het aangevraagde werk wijzigingen te brengen.

Zoowel de bestaande als de nog te maken werken, in de eerste zinsnede van dit artikel vermeld, moeten, wanneer Burgemeester en Wethouderen daartoe last geven, ingekort, verplaatst, anders ingerigt, of geheel weggenomen worden.'

Zoodra hier te lande eindelijk de zoo lang gezochte spel-eenparigheid zal gevonden zijn, zal 't mogelijk ook hier nuttig geöordeeld worden, iemand aan te stellen, om te zorgen, dat geen uithangborden meer tegen die eenparigheid zondigen.

Wij keeren thans weêr eenige jaren terug. Om het overzicht der Keuren en Verordeningen op 't stuk der Uithangborden, dat noodig was, zouden de lezers den aard en den geest dier voorschriften leeren kennen, niet af te breken, hebben wij het voortgezet tot op onzen tijd, en behoeven er dan nu verder ons niet meer meê bezig te houden. Wij willen onze blikken nu elders wenden, en wel naar Gent. Gaven wij in 't voorgaande hoofdstuk een overzicht van Londensche, Delftsche en Amsterdamsche uithangteekens in de 17de eeuw, een dergelijk overzicht der Gentsche in 1820 ontleenen wij aan een werkje, dat wij zoo aanstonds zullen noemen[1]. Aan herbergen te Gent zag men in dat jaar: *de Eeuwigheid*, op den Reep: *Jan Aberdaan*, Kromme-elleboog; *het Dobbel Vierslag*, Korenmarkt; *Boerenhol*, Kouter; *de Gebloemde Os*, buiten de Keizerspoort; *de Lier van Apollo*, Hoogstraat; *de Opperliefde*, buiten de Petercellepoort; *de Rebbe*, Lieve; *de Gaper*, Brugsche poort; *Katje vangt de Muis*, Rasphuisstraat; *de Schommynkel*, Brandstraat; *de Vogelzang*, Graslei; *au Vert de Galand*, Bennesteeg; *het Smaksken*, Predikheerenlei. Doch wij hebben het aan Leo d'Hulster, die, in een *Nieuwjaarswensch van den knaap der Letterkundige Maatschappij te Gent*, met de slecht gestelde of zonderlinge opschriften den spot dreef, te danken, dat wij nog meer Gentsche uithangborden uit het zelfde tijdvak kunnen noemen.

Eerst zie 'k een huis hetwelk is *Godt bequaem*,
Wat verder staet geplaesterd op een muerken,
In plaets van: *in het Verken, in het* U e r k e n ;
En eer ik aen den *Pommemaecker*[2] ben,
Zie 'k op een blik: *Hier scheirt en coffert*[3] *men*,
Hier is de *Gaud-blomme; in het Schiepken, in de Strre;*
Daer *verft men zeyde en anderre goederre;*
Hier *Loozert*[4] men; daer *in den Hovennier;*

1) Het boek der Vermaarde Uith. bl. 74 en 75.
2) Pompemaker.
3) Coëffeert ('kapt').
4) Logeert.

Ginds *in den Bir*[1] *vercoept men weyn en bier*.
En moet ik langs 't welriekend Meirhem dolen,
Daer lees ik: *Hier vercoept men houilli-coolen*.
Een uithangbord draegt in den *Patrizot*,
En op dat woord, gesteld voor Patriot,
Gedenk ik nog hoe wij onz' vorst verbanden,
Omdat hij hier het keersken woû doen branden.
Dan snel ik voort, vlieg *St. Arnijt*[2] voorbij,
En loop op nieuw *hier logert men* op zij';
De *Zeytmaete*[3] is gelukkiglijk verdwenen;
Maer weêr is mij iets fraei voor 't oog verschenen:
Savaenstraet, die (waer hemel, of men 't haelt!)
Zoo schoon in 't fransch door *Zeep-strate* is vertaeld.

Middelerwijl ging men in Frankrijk voort met vernuft uit te kramen, al moest er dan ook veel valsch vernuft onder loopen. H. de Balzac, drukker te Parijs, en ook als romanschrijver bekend, gaf in 1823 een *Dictionnaire des Enseignes de Paris* uit, welke ons de Fransche uithangborden van den tijd der Restauratie leerde kennen als meest spelende met calembours en epigrammen. Later schreef A. Berty een artikel over de uithangborden in de *Revue Archéologique de Paris* (1855); Alfred de Bougy *Enseignes de Paris*, A. de la Quèrière *Recherches historiques sur les Enseignes*, behalve eenige- andere bijdragen in verschillende jaargangen van 't *Magasin Pittoresque*.

In België aanvaardde Frans de Potter de taak een werk over de uithangborden te schrijven; het verscheen in 1861 te Gent onder den titel: *Het boek der Vermaarde Uithangborden, verzameld door* FRANS DE POTTER. 't Is een beknopt werkje van slechts 180 bladzijden in klein formaat, en met eenige weinige afbeeldingen vercierd, maar dat evenwel veel merkwaardigs bevat, en voor de kennis der Vlaamsche uithangborden inzonderheid belangrijk is. De schrijver is zeer ingenomen met zijn onderwerp, tevens, als een echt Vlaming, een ijveraar voor de eer zijner moedertaal; maar de ingenomenheid met het eerste heeft den ijver voor de laatste een kleinen trek gespeeld, en hem verleid een misselijk basterdwoord de Vlaamsche poort binnen te smokkelen, het woord: U i t h a n g b o r d o l o g i e , - dat wij alleen noemen, om te verklaren dat wij 't afkeuren en zulk een basterd niet in ons Hollandsch zullen toelaten.

Werd zoo ten onzent als elders het wegnemen van oude en beroemde uithangborden, dat veelal het gevolg was der gemaakte verordeningen, doorgaans in de groote steden met onverschilligheid aangezien, niet zoo in

1) Beer.
2) Sint Arnout.
3) Zoutmaat.

kleine gemeenten of op 't land, waar zij niet zelden als eene der hoofdkurioziteiten van de plaats werden en nog worden aangemerkt. Men zal zich herinneren, hoe algemeen het verdwijnen van den vermaarden *Geleerden Man* te Bennebroek werd besproken en betreurd, ja hoe het zelfs aanleiding gaf tot een berijmde weeklacht[1]. Even zoo gaf het uitbreken van een geheele straat te Londen minder aanleiding tot gepraat en geredetwist, dan het wegnemen van een uithangbord in een landstad. Voor weinige jaren kwam er een artikel in *Punch* voor, dat tot opschrift voerde: 'de ezels te Kantelberg'[2], en waarin de draak gestoken werd met de kommissie voor de publieke werken in die stad, die zware deliberaties had gehouden betreffende het uithangbord, dat *Sir John Falstaff* vertoonde en voor de herberg van dien naam prijkte, een huis, dat ruim drie eeuwen achtereen ten gerieve van het publiek had opengestaan. De beroemde ridder uit Shakspere's treurspelen van Hendrik IV hing aan een fraai ijzeren krulwerk hoog boven de straat en vormde een van de meest in 't oog vallende voorwerpen in het westelijk gedeelte van Kantelberg. Toen in 1787 aldaar een algemeen bevel werd uitgevaardigd tot het afnemen van al de uithangborden, waarvan velen het vrije verkeer belemmerden, werd dit eene met zoo veel eerbied aangezien, dat men het bij uitzondering op zijn plaats liet - tot in 1863, toen het zonder eenige bepaalde reden veroordeeld werd te worden afgenomen. Het was echter niet zonder groote moeite, dat men lieden vinden kon, genegen dat werk te verrichten, en het kostte vrij wat kannen biers om hen daartoe aan te zetten - zoo veel ontzag had vooral de mindere klasse voor het oude bord. Acht pond sterling werd aan 't werkvolk betaald, en het afnemen geschiedde, uit vrees voor een oploop, te drie uren in den ochtend; toch, volgens een nieuwsblad uit de plaats, niet dan onder het gefluit en gemor van den verzamelden volkshoop. De daad van Wandalisme was voorafgegaan door niet geringe uitboezemingen der publieke meening: de dagbladen waren vol artikels, die er over handelden: een adres met 400 onderteekeningen, waaronder die van een Parlementslid, van de Kanonniken en van de Geestelijkheid der hoofdkerk was aan de Kommissie gezonden, het verzoek bevattende, dat het bord bewaard mocht blijven, en de geheele gemeente was er over in opschudding. Een nieuw bord, dat den ridder zittende voorstelt, heeft het oude vervangen, doch is niet half zoo populair. +

Al mochten in Frankrijk de uithangborden niet langer over de straat uitsteken, de liefhebberij om ze met mooie, geestige en belangwekkende voorstellingen en opschriften te voorzien bleef in vollen bloei en menig winkelier te Parijs ontzag geen kosten om te dien opzichte aan den smaak

1) In den Almanak Holland voor 1860.
2) *The asses of Canterbury*.
\+ [errata] Blz. 96. -In Engeland wordt thans het afschaffen der gewoonte om uithangteekens te gebruiken - volgens den *Illustrated Times* - beschouwd als een bewijs van beschaving en vooruitgang.

zijner stadgenooten en vooral aan hun liefhebberij in kwinkslagen en woordspelingen te voldoen. Zoo zag men er een groep kindertjes, beschreven als: *A la réunion des bons enfants*. Zoo, bij een pruikemaker, onder zijn gepruikt kopstuk: *Au ci-devant jeune homme;* terwijl een slager op zijn geslachte lammeren een roerende toespeling maakte met een: *Au tendre souvenir*, een ordinaris een aangekleeden os vertoonde, met hoed, falie en omslagdoek, en daaronder: *Boeuf à la mode*, en een kousekooper een jonge juffer, die een nieuwe kous aanpaste, terwijl het knechtje voor haar geknield lag, met het onderschrift: *A la belle occasion*. Voor den winkel des barbiers las men gewoonlijk: *Ici on rajeunit*. Enkelen, dichterlijk gestemd, schreven:

La Nature donne barbe et cheveux,
Et moi, je les coupe tous les deux.

Of:

A toutes les figures
Dédiant mes rasoirs,
Je nargue les censures
Des fidèles miroirs.

En de Fransche kappers doen niet onder. Een kunstenaar in dat vak te Parijs in de Rue de l'Echaudé, heeft dezen vierling op zijn uithangbord:

o Têtes sans Coiffeur qui cherchez au hasard
Si vôtre barbe est longue et vos cheveux sans art,
Arrêtez-vous ici, vous êtes à l'enseigne
Du merveilleux rasoir et du magique peigne.

Een p e r r u q u i e r - c o i f f e u r , in de Rue Notre-Dame de Nazareth heeft ter wederzijde van zijn deur:

Vous satisfaire est ma loi
Pour vous attirer chez moi.

Aux dames, par mon talent,
Je veux être un aimant.

En in de hoofdplaats van 't gewest Caux woont een haarsnijder-restaurant:

Touissaint, perruquier,
Donne à boire et manger,
Potage à toute heure
Avec légumes.
Par dessus on coupe les cheveux!

Snijdt de haren boven die *potage avec légumes!*

Vooral ontleenden in Frankrijk meer en meer de uithangborden hun voorstellingen aan 't geen het onderwerp van de gesprekken van den dag uitmaakte; zoo zag men in onze dagen achtereenvolgens als zoodanig winkels *A la Dame blanche, à la Sonnambule, aux Enfants d'Eduard, à la Tour de Nesles, au Sonneur de Saint Paul, aux Trois mousquetaires, au Prophête*, allen,

naar aanleiding van 't s u c c e s , dat de aldus genoemde operaas, tooneelstukken of romans hadden opgeleverd; doch vooral was de in 't lied van Beranger vereeuwigde *Roger Bontemps* een geliefkoosd type. Van de borden, naar aanleiding van gebeurtenissen van den dag geheeten, noemen wij: *A la Présidence, à la Tour de Malakoff, au Palais d'Industrie, à la Bataille de Solferino*, enz. - Sommige van deze uithangborden zijn zeer goed geschilderd: *Les Noces de Vulcain*, op den Quai aux fleurs, is een waar meesterstuk.

Ook hier heeft men, even als te Parijs, niet zelden de uithangborden - of laat ons liever zeggen de namen - der winkels zien ontleenen aan de indrukken van het oogenblik. Zoo zag men ook te Amsterdam den *Profeet*, al was 't dan slechts in letters, op een bord verschijnen, toen de opera van dien naam hier *fureur* maakte, en kwam, kort na de opvoering van 't blijspel *de Droom van Kaliforniën*, boven de deur van een huis op den hoek van 't Rok-in en de Taksteeg[1] het opschrift *Californië* te voorschijn. Toen de verschijning eener prachtige *komeet* aller oogen tot zich trok, kwam dat woord ook in zwarte letters voor een winkel te staan. In de zeventiende eeuw zou zeker wel een gaarkeuken zich daarvan hebben meester gemaakt en, al of niet indachtig aan zeker versje

> Wat of de lieden, die 't niet weten
> Toch zulk een angst geeft voor *komeeten?*
> Te noen, al hebb' ick goet ontbeten,
> Hoor ik toch geerne 't woort: *Kom eeten!*

't woord hebben doorgesneden. Thans zet men zulk een naam boven winkels, waar ze geen de minste beteekenis of toespeling hebben. Maar dat wij tegenwoordig al zoo ver gekomen zijn, om, zelfs op onze uithangborden, ons met letters te behelpen, is wel een doorslaand bewijs voor de stijfheid en magerheid en 't gebrek aan kunstzin onzer eeuw. Even als met de komeet, ging 't met de doorgraving van *Holland op zijn Smalst*. Wel kwamen, toen daar een dagelijksch gepraat en geschrijf over was, de vier kursief gedrukte woorden voor menige tapperij te staan; maar 't was voor de chassinet-schilders bewaard, er zinspelingen op te maken. Ter gelegenheid der illuminatie kwam in de Rapenburgerstraat tegenover de Joden-houttuinen een chassinet met de voorstelling van een vrouw, zeer smal gerokt, aan wie een koopman een crinoline aanbood, met de woorden: ‘Jij bent Holland op zijn smalst.’

Zelfs de enkele geschilderde of gebeeldhouwde voorstellingen, die de gebeurtenissen van den dag op de uithangborden deden ontstaan, leve-

1) 't Huis werd gebouwd in de plaats van een ander, dat met zijn jaartal ons nog de dagen van Leycester herinnerde.

ren nog geen bewijs van groote vinding op. Althans kunnen wij die niet zien in de omstandigheid, dat, toen in 't jaar 1830 onze schutters uittrokken en de t' huisblijvenden de hoofdwacht aan 't paleis betrokken, aan den ingang der Ellendigesteeg *de Schutter* als uithangbord verscheen (nu reeds: *Van ouds de Schutter!*), noch dat er, anderhalf jaar later, een monster-*metalen Kruis* te Dordrecht voor een koffijhuis kwam te pronken - een uithangteeken, dat, 25 jaar later, zich overal in 't oneindige vermenigvuldigde.

Zeer klaar, dat, ook tot in de 19de eeuw, politieke uithangborden, die aan de heerschende partij min welgevallig schenen, wel eens moesten worden weggenomen. Dit althans was het geval met het opschrift, dat in 1815 boven een boerenherberg bij Cannes te lezen kwam, toen Buonaparte, van Elba komende, daar op 1 Maart in de buurt aan wal gestapt was.

Chez moi s'est reposé Napoleon,
Venez boire et celebrez son nom.

't Bord kwam natuurlijk na 1830 weêr te voorschijn en lokte sedert dien tijd menigen drinker uit.

Aardiger is het gebeurde met een bord, dat na den dood van den banneling van St. Helena voor een Parijsch bierhuis kwam te hangen, en waarop onder een zerk met een treurwilg, *Tombeau de Napoléon* te lezen was. Er kwam last, dit oproerige motto te veranderen, en zoo deed ook de tapper, die zich schotvrij maakte met in de plaats daarvan te zetten: *Bière de Mars*.

De gewoonte, om de lieden te noemen bij hun uithangbord, bleef, als in de 17de eeuw, nog lang onder de lagere volksstanden in zwang: zij leefde tot aan het begin dezer eeuw door en is nog niet geheel uitgestorven. Ja, niet slechts bij de doopnamen, ook bij de spotnamen, die den waren naam geheel deden vergeten, noemden de buren elkander. Zoo hing op Oostenburg, in de dagen, toen dat eiland nog bloeiende was onder de koesterende stralen der Oostindische Compagnie, aan een winkelhuis *'t Garenvat* uit. De winkelierster was een kort, ineengedrongen wijfje en daarom heette zij in de wandeling: *Kop en gat in 't Garenvat!* - en niemand in de buurt zelfs wist meer, hoe zij gedoopt was. Men ziet, het rijmt ook; en 't moest rijmen, anders was het niet bruikbaar: t ongerijmde wellicht, maar niet het rijmelooze konnen van ouds de Hollandsche ooren verdragen, en een stuk, dat niet op rijm was, zou in de 18de eeuw niet op het *répertoire* zijn toegelaten. Er leefde nog tot in 't begin van *onze* eeuw - langer niet; haar beschavende vijl nam alle scherpe punten weg - bij 't volk een rijm- en spotlust, die ons nog immer de helden van Breêro herinnerde. Rijm wist het volk altijd te vinden, bepaald als 't op bijnamen aankwam. In een Jordaansche straat hing, nu 50 of 60 jaar geleden, aan een aardappelenhuis *'t Zeeuwsche Schip* uit, en de bazin van dat huis, die met een paar leelijke scheele oogen uitkeek van onder de

grijze haren, die haar steeds uit de muts hingen, was bij niemand onder een anderen naam bekend dan als *de Scheele wip uit het Zeeuwsche Schip*.

Zoo sterk was die zinnebeeldige taal der uithangborden in de spreektrant van 't dagelijksch leven ingeweven, dat zelfs wij nog in onzen jongen tijd niet van de mooie dochter van Jan Willemsen of Willem Jansen, maar van de mooie dochter uit *den Rookenden Moor* of uit *den Palmboom* spraken: en zoo kon 't gebeuren, wat van mooi Truitje verteld wordt, die, ter kathechisatie zittende, op de vraag der oude matres: 'Welke is uw eenige troost?' ten antwoord gaf: 'de zoon *uit het Wieltje*.' Wat natuurlijk door gezegde matres voor een ingeving des satans werd uitgekreten.

De gewoonte van huizen bij 't uithangteeken te noemen is nog niet geheel vergeten, zelfs al is het teeken zelf onder de handen van sloopers en herbouwers, in onze dagen zoo bijzonder werkzaam, geheel verdwenen. De Heer C.H. van der Noordaa te Maastricht schrijft ons, hoe daar nog vele huizen bekend zijn onder de namen van voorwerpen, die vroeger in den gevel waren gebeiteld, maar door ontruiming zijn weggeraakt; ja, dat men daar nog gewoon is te zeggen, niet: ik woon in d i e of d i e straat en in nummer z o o v e e l, maar ik woon *in het Zinkroer*, of *in de Smokschier* (Snuiter) of *in de Stad Remun* (Roermond): ik moet een boodschap doen *in de Roozekrans* of *in het Zweerd*.

Ook te Amsterdam is die gewoonte van huizen naar hun uithangteeken te noemen, schoon sinds lang reeds zeldzamer geworden, toch nog niet uitgestorven. Wij spreken niet van herbergen; daarbij leeft zij nog voortdurend in volle kracht; maar van deftige woonhuizen. Nog zegt men: op de Keizersgracht *over de Gouwe Ketting:* op de Heerengracht *naast de Moriaantjes* - even als men dit voorheen in de adresboekjes las.

Dat in de aloude kinderdeuntjes, die wij van onze overgrootmoeder of van bakers en minnemoêrs gehoord hebben, dat u i t h a n g e n een hoofdrol speelt, bij voorbeeld:

> Torentje, torentje, bossekruit!
> *Wat hangt er uit?*
> Een gouwe fluit, enz.

kan ons niet verwonderen; vermits die deuntjes, naar hun oorsprong, ons eenige eeuwen achterwaarts wijzen. Maar ook in onze dagelijksche spreekwijze leeft nog immers het oude denkbeeld, dat ieder wat u i t h a n g t. De eigenschappen, die wij iemand toekennen, bepaald de min gunstige, laten wij hen nog altijd u i t h a n g e n. Zoo heet het nog: 'den luiaard uithangen, den grooten heer uithangen, den gebraden haan uithangen, de fijne beschuit uithangen,' enz.

Achtste hoofdstuk.
Algemeen overzicht der uithangteekens.

Men zou de uithangteekens kunnen verdeelen in *algemeene* en *bijzondere*. Zoo zijn de twee v a a t j e s met het oude *Vrij Wijn*, die vroeger aan elke kroeg te zien waren, een *algemeen* uithangteeken, doch 't geschilderde b o r d met: *de Rustende Jager*, dat uithing aan den gekrulden ijzeren stang, is een *bijzonder* uithangteeken. Maar tusschen die beide soorten zweven nog andere, die wel niet algemeen kunnen genoemd worden, maar toch zeer veelvuldig aan dezelfde soort van winkels voorkomen. Op die *algemeene* en ook op die *veelvuldig voorkomende* uithangteekens willen wij thans een blik werpen.

Vooraf echter een paar opmerkingen.

't Is geenszins ons voornemen alle bestaande of bestaan hebbende beroepen of winkels op te tellen, - het zijn niet deze, maar de algemeene uithangteekens, waarvan wij een overzicht willen geven, en van zulke beroepen en winkels, die geen algemeen uithangteeken hadden, behoeven wij dus ook niet te spreken. En die waren er vele. De K u i p e r s , bij voorbeeld; - trouwens, wat behoefden die er een? Zij oefenden hun beroep op straat uit, met luiden weêrklank, en hadden immer den wallekant met tonnen bezet; - deze kon de doove zien, en de blinde kon hun rusteloos kloppen hooren. Ook de B r o u w e r s hadden geen uithangteeken, dat hen algemeen kenmerkte; - zij hadden 't evenmin noodig als de kuipers; ook bij hen was uitstalling van tonnen genoeg op de straat en bovendien van waterschuiten in de gracht. Maar wel had elke brouwer zijn bijzonder uithangteeken en hij had dit noodig om zijn fabrikaat te kenmerken.

Dat Advokaten, Procureurs, Medicinae Doctores, Makelaars, immer een eigenaardig uithangteeken, hun ambt of beroep aanduidende, hebben gehad, is ons niet gebleken; zij hadden zoo min een algemeen als een bijzonder uithangteeken.

Wel heeft M^{r}. Isaac van den Berg in zijn 'Winkel en Luyfen Banquet' ook voor *Advocaten Winkels, Procureurs Winkels, Ma-*

kelaars Winkels en voor *Doctoren in de Medicijnen* eenige rijmen ‘te grabbel gegooyt,’ en mag men daaruit dus vermoeden, dat te dien tijde werkelijk sommige Advokaten, Procureurs, enz. zich door dergelijke opschriften aan den luifel of boven de deur bij 't publiek zochten aan te bevelen; maar die rijmen bevestigen tevens, dat bij hen toch geen uithangteekens te vinden waren. Want terwijl Van den Berg bij alle beroepen en winkels, boven het rijm ook het uithangteeken, waarbij 't gebruikt kan worden, uitdrukkelijk noemt, geeft hij bij deze beroepen enkel rijmen zonder uithangteeken. Wij willen, alleen om de zeldzaamheid, daar 't boekje, als wij reeds in 't Eerste hoofdstuk opmerkten, naauwelijks meer bij naam bekend is, hier eenige van die rijmen mededeelen.

Voor *Advocaten Winkels*.

Heeft men gelijk of ongelijk,
Hier woont een Advocaat van 't rijk:
Die ymands zaak, 't zij onregt, reden, (?)
Met korte woorden kan ontleden.

Voor *Procureurs Winkels*.

Die Zaak of Pleyt niet kan voorstellen,
Moet hier aan schel of klopper bellen: (?)
Daar desen man is Procureur,
Die alle luyden helpt daar deur.

Voor *Makelaars Winkels*.

De Maakklaar die hier binnen woont,
Allerley Waar den luy vertoont,
Of loopt met haar aan alle huysen,
Daar goede winst is uyt te pluysen.

Voor *Doctoren in de Medicijnen*.

Hier woont den Doctor a la mode, (!)
Die voor goed geld en ronde goden,
De luyden van haar siektens helpt,
Eer dat het hert word overstelpt.

Ook voor *Deurwaarders Winkels* gaf hij rijmen, bij voorbeeld:

Waar dat ik kom, vertoon den Stok
Die mijn van Regters is gegeven:
Om af te halen, man of rok,
Als 't vonnis regt leyd, naar het leven. (?)

En voor *Quaksalvers winkels*.

Hier woont de suyvre Jan Pottagie[1)]
Die Pokken, Lempten, Podagra.
Alsmede Sweren en Krauwagie
Neemt te cureren voor en na.

Deze kleine bloemlezing moge tevens tot een proefje strekken van 't ‘banquet,’ dat Van den Berg ‘te grabbel gooyde.’

I.

Wij beginnen ons overzicht der algemeene uithangteekens met de N o t a r i s s e n . Zij hadden van ouds en nog tot in de vorige eeuw een bord boven hun deur, waarop met groote letters te lezen stond: *Notarius publicus of Notaris publicq*, en 't laatste zal menigeen onder onze lezers zich nog herinneren vaak gezien te hebben op een (thans helaas! verdwenen) zijscherm van 't fraaie A m s t e r d a m s c h e b u u r t j e in den Stads-Schouwburg. Er is zelfs een spreekwoord uit ontstaan, dat nog in Vlaanderen gebruikt wordt: ‘Dat lijkt wel een verguld A B C bordje, zei de boer, en hij zag een notaris-bord uithangen.’ Dat de notaris zich door zulk een uithangbord voor ieder kenbaar maakte, was zeer natuurlijk; want hij kwam bij elke handeling in het dagelijksch leven te pas, en ieder oogenblik in aanraking met het publiek. In de vroegere middeleeuwen geschiedde de overdracht van eigendom, naar oude herkomsten, met meer of minder plechtigheden, overeenkomstig de overgeërfde begrippen en gebruiken in elke Gouw. Somtijds geschiedde zulks ‘over openen grave,’ alsof men daarbij de schimmen der voorvaderen tot getuigen riep[2)] - elders onder een zeker getal getuigen. Ja, men heeft den oorsprong van het woord *oorkonde* willen vinden in een gewoonte van oude tijden, om bij 't verkoopen van vaste goederen, bij 't plaatsen van een scheipaal van een grenssteen, enz. alle jongens uit de buurt bij de plechtige handeling tegenwoordig te doen zijn, hun duidelijk voor te zeggen, wat er geschiedde en hen daarop duchtig ‘ten *oorkonde* van dien, bij d' ooren te grijpen en te *rek-ooren*,’ dat is, te onthalen op oorvijgen, ten einde hun een levendigen indruk te geven, en hen in staat te stellen zich nog op hun ouden dag te herinneren, hoe ze er, bij deze of die gelegenheid, of op de be-

1) De algemeene benaming van den Kwakzalver, of liever, van zijn hansworst, bij de Franschen *Jean Potage* genoemd.
2) Ook het sluiten van huwelijken geschiedde in de middeleeuwen soms op de graven. En nog in de 16de eeuw bepaalden sommigen bij testament een zekere som ten voordeele van jonge lieden, die op hun graf zouden trouwen. Dit deed, onder anderen, de schilder Marten Heemskerk.

paalde plek, van langs hadden gehad, en derhalve ook getuigenis der waarheid te kunnen geven[1]. Wij laten, al nemen wij 't feit aan, het verband tusschen *oorvygen* en *oorkonde* op zijn plaats; maar zeker is 't, dat in denzelfden tijd, waaruit wij de vroegste stedelijke keuren bezitten, ook de verplichting werd ingevoerd, om van alle transporten van eigendom, huwelijksche voorwaarden, testamenten, enz. schriftelijke oorkonden op te maken. Zoo lezen wij in de oudste keuren van Naarden: ‘waer 't saecke dat yemant goedt overgave *over openen grave*, die sal binnen ses weecken aen die gerechte brenghen, ende *een brief* daer of te maecken, of ten is van gheenre waerde. - Item, desgelijcke die in hijlicksvoorwaerde goet loofde of voorwaerde maeckte, dat soud men mede *bebrieven* binnen ses weecken, of die tuyghen en souden van geenen waerden wesen.’ - En voor dat *bebrieven* van alle handelingen, die 't *mijn* en *dijn* betroffen, was een bekwaam en bevoegd persoon noodig, bij 't Gerecht erkend en toegelaten. Ziedaar den *Notarius publicus*, en omdat het publiek zijn dienst ieder oogenblik kon behoeven, maakte hij zich door een uithangbord bekend.

Was hij een zeer geestig man, dan voegde hij er nog wel eens een rijm bij; bij voorbeeld:

Hier copyeert en dicteert men tot yders believen.
Hier schrijft men Testamenten,
En stelt ook geld op renten;
Men wisselt hier ook in des *Toonder Dezes* brieven
Voor 5 percent, wat meer of wat min.
Elk wort gedient hier na zijn zin.
Men maakt ook Contracten en Huweliks Voorwaarden,
Voor hun die Trouwen of vredig leven willen op aarden.[2]

Sommige Notarissen waren tevens Translateurs: dit blijkt uit de rijmen, door Van den Berg voor hen opgesteld, bijvoorbeeld uit het volgende:

Hier translateert men uit het Spaans,
Portugees, Hoogduyts, Italiaans:
In Duytsche woorden, naar de brieven,
Dat men de luyden kan gerieven.

Wij kunnen hier tevens opmerken, hoe onze taal toen nog de *Duitsche* bij uitnemendheid heette[3], en de taal, die thans dien naam voert, nooit anders dan de *Hoog*duitsche werd geheeten. En zoo was het tot over de helft der vorige eeuw, toen onze naburen langzamerhand ook een letterkunde begonnen te krijgen.

1) BOITET, Delft, bl. 535; maar vooral J.H. Halbertsma in zijn stuk over *Avoort* in de Overijs. Alm. 1841, bl. 65.
2) JEROEN JEROENSE.
3) Wij spreken immers altemaal,
D' oprechte zuivre Duitsche taal?

vraagt Krelis Louwen in Langendijks blijspel van dien naam. Ook de Engelschen noemen ons *Dutchmen* (Duitsche mannen). Zie Mr. J. VAN LENNEP. *De Grondwet verduitscht*, bl. 1.

II.

De C h i r u r g i j n s hadden, zoo lang zij tevens den baard schoren, de geelkoperen *bekkens* tot algemeen uithangteeken. Te Parijs was het van ouds bovendien de gewoonte, dat zij hun winkels rood of zwart, dat is: bloed- of rouwkleurig, lieten verven[1)]. In Engeland, waar voorheen insgelijks Chirurgijn en Barbier één waren, was van ouds hun uithangteeken: *the barber's pole*, een geschilderde staak; hier te lande de vlaggestok. Toen zij later 't scheermes beneden zich achtten, lieten zij ook de bekkens aan de baardscheerders over, en hadden geen uithangteeken meer. Niettemin schreven zij nog wel eens iets voor hun luifel, gelijk een op de Kolk te Amsterdam in de 17de eeuw:

> Den Chirurgijn
> Vermindert de pijn
> Door Gods Genade.

In 't Oudheidkundig Museum te Lyon wordt een chirurgijnsbord uit de eerste jaren der 16de eeuw bewaard, waarop de chirurgijn en zijn patient zijn afgebeeld, de eerste in een peinzende houding, de andere naar hem opziende, met een paar oogen die smeeken om hulp.

A p o t h e k e r s , C h e m i s t e n en D r o g i s t e n hebben, en hadden al vóór eeuwen, toen die beroepen nog vereenigd waren, hun *Gapers*. Geen uithangteeken heeft zoo zeer de aandacht getrokken als dit. Vreemdelingen hebben soms gemeend, in die figuren langs de straten het sprekendst bewijs te mogen zien van het flegma der Hollanders. Omdat, beweerden zij, de Hollanders te droog en te koud zijn om te kunnen lachen, en lachen evenwel een behoefte is voor de menschelijke natuur, zoo hebben zij van afstand tot afstand narren-troniën gesteld, opdat het aanschouwen daarvan tot lachen wekken mocht. Volgens G. van Hasselt[2)] is de *Gaper* het zinnebeeld of liever het portret van den Schalknar of Willensdwaas, dien de Groote Heeren er op nahielden, en waar de apothekers de afbeelding van voor hun deuren plaatsten, tot een uitnoodiging voor de lieden, om bij hen binnen te treden en een likeurtje te komen drinken. Wij moeten daar echter tegen opmerken, dat niet alle gapers een zotskap met bellen dragen noch droegen; zij waren op alle mogelijke wijzen uitgedoscht, en zijn dat nog, sommigen met een kroon, anderen gehelmd, met den Salamander als cimier: - ook getulband als een muzelman. Ja, op de Leidschestraat hangt er zelfs een uit, die netjes een zwarten hoed (waterproef) op den bol heeft, wat voor een gaper al heel potsierlijk staat. Jacobus Scheltema maakte +

1) Mag. Pitt. 1862, p. 151.
2) *Arnhemsche oudheden*, II D. bl. 23. - Vergl. *Navorscher* I. D. bl. 111.

\+ [errata] Blz. 105. -De zucht, om de Gapers op alle mogelijke wijzen uit te dosschen, leeft nog in volle kracht. Wij zagen een nieuwen (op den boek van de Noordermarkt en de Lindenstraat) die eenig in zijn soort is. Hij heeft een stroohoed op, met een groen lint om den bol en een roos daaraan, en lijkt precies op een Lindenstrater, die gaat hartjesjagen.

van den gaper niet het kopstuk van een gek, maar van een stads-dienaar, terwijl hij de apothekers zelve tot stads-ambtenaren verhief, die den stadsdienaar, gekleed in stads-livrei voor hun venster plaatsten. En van hier, zegt hij, 'de lachende gapers met bellen.'[1] Wel mocht de Franschman vragen naar '*le moyen de siffler quand on baille*,' toen hem verweten werd, dat hij bij de opvoering van zeker prulwerk niet meê gefloten had; en evenmin ook kunnen wij begrijpen, hoe men tegelijk *gapen* en *lachen* kan. Trouwens de geheele gissing gaat boven ons begrip.

Niet minder vermakelijk is de verklaring, die een *Ex-drogist* in den *Navorscher*[2] van dit uithangteeken gaf. Volgens hem leefde er in de 14de eeuw een drogist, die GAPER heette, (mogelijk te Gouda, dan zouden de *Goudsche gapers* zijne afstammelingen kunnen zijn). Deze GAPER nu was wereldberoemd om zijn uitmuntende kruiden. Toen hij dood was, plaatste zijn opvolger de beeltenis des wereldberoemden mans voor den winkel, en, 't zij te diens eere, 't zij uit konkurrentie-zucht, deden alle drogisten 't zelfde. Wat men met n a v o r s c h e n al niet ontdekken kan!

Wij noemden daar in 't voorbijgaan de *Goudsche Gapers*. Dat het een schimpnaam was, gelijk de poorterijen gewoon waren elkander toe te voegen, lijdt geen twijfel. Maar 't blijft de vraag: waarom? en bij welke gelegenheid? De een heeft dien naam afgeleid van de Hoeksche en Kabeljaauwsche geschillen; de ander van de gekookte mosselen; een derde van 't hekelen en lijndraaien[3]; 't geen duidelijk bewijst, dat zij 't niet wisten. De Gouwenaars weten 't zelve niet, en Junius wist het ook niet, en de Middelburgsche Gaper, die er een rijmpje op had:

> Gij gaapt na mij, ik gaap op U.
> Schoon dat mijn wezen heeft een gruw,
> 'k Ben, als gij zien kunt, zo geschapen,
> Gelijk de Gouw'naars, die staâg gapen[4].

wist het ook niet, en wij weten 't evenmin. Maar wel weten wij, dat het gapen al veel ouder is dan onze gapers en de stad Gouda. Want Zerubbabel wist den Koning Darius al te vertellen van groote Heeren, die als zij een schoone vrouw zagen, haar *met gapende monde* aankeken[5], wat toen zeker voor zeer galant doorging. Ja, die Zerubbabel had zelfs gezien, dat de groote Koning Darius zijne liefste *met openen monde* had zitten aankijken[6]! De gapers zijn dus wel van ouden en edelen oorsprong, en 't

1) *Gesch. en Letterk. Mengelwerk*, IV D. 2e St. bl. 238.
2) I D. bl. 149.
3) *Novorscher* II D. bl. 63 en WALVIS, *Gouda*. I bl. 37 en 38.
4) JEROEN JEROENSE.
5) III B. ESDRE cap. IV vs. 19.
6) Idem, vs. 31.

is mogelijk, dat daarom oudheidkundige apothekers ze gekroond hebben willen voorstellen.

Ons dunkt de eenvoudigste verklaring van den oorsprong en de beteekenis der gapers als uithangteeken deze. 't Is een sprekend blazoen. *Gapen* toch is 't geen de geneesheer (en de apothekers bemoeiden zich van ouds ook met dokteren; zij doen 't in Engeland nog) den kranke verzoekt te doen als hij diens tong bekijken wil; *gapen* is noodig om likkepotjes te slikken; *gapen* deden ook zij, die vroeger den apothekerswinkel binnentraden, om er een teug witte of roode ypocras[1] of een kruiderwijntje te genieten, of iets bitters voor de maag te nemen, of ‘cruyden die ganc maken.’ Van g a p e r s leefde de apotheker; is 't wonder, dat hij een g a p e r tot zinnebeeld koos? En schoon nu wel zijn klanten niet zulke fantastische hoofdtooisels droegen, is 't echter klaar, dat de apotheker er zijn gaper meê opschikte, daar hij toch ook iets moest doen, om er de aandacht op te vestigen, - een gaper als die op de Leidschestraat is al te natuurlijk.

Maar schoon men in 't algemeen de eenvoudigste verklaringen voor de aannemelijkste houden mag, zoo willen wij toch ook aan de verklaring van Van Hasselt niet alle gewicht ontzeggen. Het is waarheid, dat voorheen de gapers met narrekap en bellen en met een aap op den schouder, talrijker waren dan tegenwoordig. Men zag zelfs gapers blootshoofd met een aap op den kop, die in 't haar parazietjes scheen te zoeken; doch die de kiescher smaak dezer eeuw heeft doen verdwijnen. En 't is zeer wel mogelijk, dat die uitmonstering van den gaper in verband staat met den *bootsmaker*, die, nevens den aap, de trouwe metgezel der oude kwakzalvers en kokelers was[2]. Onder de vertooningen, welke deze laatsten den rondom saamgevloeiden toekijkers gaven, behoorde vooral ook deze, dat zij hun nar quasi een kies trokken, waarbij de lijder natuurlijk g a p e n moest en dan allerlei gebaren en grimassen maakte, tot groot vermaak der omstanders. En dewijl 't publiek den bootsmaker dus 't meest en 't liefst als *gaper* zag, zou er niets vreemds in zijn, dat hem de kwakzalver, toen hij, zwervens moê, zich met zijn elixirs en pillen in een winkel vestigde, hem in dat gestalte voor zijn deur plaatste.

Reeds in 't midden der 17de eeuw waren de drie beroepen gescheiden. De apothekers werden te Amsterdam in 1638 tot ‘een apart Gilde’ gemaakt. Hun werk was ‘'t prepareeren der medicamenten,’ anders gezegd: ‘recepta toemaken,’ - en daarom moesten zij ook ‘de Latijnse tale redelicker wijse verstaen.’

1) Dit woord wil men tegenwoordig *Hippocras* gespeld hebben, en leidt het dan van Hippokrates af. Ook Te Winkel heeft HIPPOCRAS (*Woordenlijst*). 't Is heel geleerd, maar even mooi als *kom en eisch* voor *komenij*. Niemand heeft ooit daarin een *hippo* laten hooren; 't luidde altijd en overal *ipo*.

2) Vergl. Mr. J. VAN LENNEPS *Roos van Dekama*.

De D r o g i s t was de ‘verkoper van gedroogde of versche kruyden;’ de ‘C h y m i s t’ bereidde de ‘Chymicalia.’ Van toen of had elk der drie beroepen bij den Gaper, die hun gemeen goed was, ook nog een eigen uithangteeken, - bij de A p o t h e k e r s hing *de Vijzel* uit, bij de D r o g i s t e n : *de Snuit van den Zaagvisch, de Hertshoorn en een rist Slaapbollen*, en bij de C h e m i s t e n *de Salamander*, het dier, waarvan verteld werd, dat het in 't vuur leeft. 't Blijkt uit een keur van 1726 dat toen reeds verscheidene apothekers tevens Chemisten waren, - wel had de apotheker zijne ‘proef alleenlijk gedaan in *Galenica* en was over zulks ongehouden de *Chymicalia* te kunnen prepareeren,’ maar toch waren er toen reeds verscheidene ‘van hunne confraters hen dies best verstaande.’

Te Lyon, en waarschijnlijk ook elders, waren de apothekers gewoon allerlei dieren uit te hangen, die in den vijzel stampten, soms van hout soms van ijzer. Men vindt daar nog een *Beer* in die gestalte. Te Nantes bewaart men in 't Museum het beeld van een man, die dat werk verricht; het stond er vroeger op den hoek der H. Kruisplaats. En in dezelfde stad hing voor twintig jaren nog een apothekersbord uit, dat zeer merkwaardig was. Het was een houten bas-relief, mooi gekleurd, en stelde den apothekersleerling voor, in het kostuum uit den tijd van Lodewijk XIII, die kruiden in een mortier stampte. Dergelijke zag men voor weinig jaren, en wellicht nog, ook te Argenteau. Te Sillé-le-Guillaume ziet men op den hoek van een zestiende-eeuwsch huis, tegenover het kasteel, een halfver-heven beeldwerk met een gelijk personaadje. Pilaar en figuur zijn groen geverfd, en daaronder staat: *Au pilier vert*.

Eer wij 't geneeskundig vak kunnen verlaten, moeten wij ook nog van de V r o e d v r o u w e n spreken, en van haar vrouwelijk ruiteschild. Wij zagen, dat het sedert 1712, bij haar naam, ook het zegel voerde van 't *Collegium Medicum*. Dat ‘Vroedvrouws-bortje’ in de gedaante van een ruit zal wel reeds verscheidene eeuwen oud zijn, en 't was ook weleer met allerlei toepasselijke symbolen vercierd, waarvan het volgende opschrift van een vroedvrouw te Amsterdam in de 17de eeuw ten blijke kan strekken:

> Laat andere vrij *de Volewijk* of *het Verlangend Hert* uithangen zooveel als zij willen,
> Ik heb ook noit een ander bij mijn werk gehad, en ik laat mij ook niet bedillen,
> En als ik uit roeyen ben staat er gedurig alderhande volk op mijn vloer.
> Ik haal zo veel kindren als een Stads-Vroemoer.[1)]

Te Parijs hebben de vroedvrouwen, waaronder mede begrepen worden zij, ten wier huize bedrogen of niet bedrogen vrijsters haar kraam komen

1) JEROEN JEROENSE.

uitleggen, of bij wie pas geboren kinderen worden besteed, een veel cierlijker uithangbord dan de Amsterdamsche ruit. 't Is een smaakvol gekleede juffer ten voeten uit, met hoed en sjaal, die een kind in de lange kleêren op den arm heeft. Die schilderij moge op grooter of kleiner schaal voorkomen, 't model is overal 't zelfde.

III.

En nu gaan wij tot het onderwijs over. De S c h o o l m e e s t e r s hadden ook hunne uithangborden en wel zeer sprekende. Gewoonlijk was daarop een *school* geschilderd met het een of ander kluchtig tooneel uit het schoolleven, - 't zij dat er al de jongens als razend rondom den meester sprongen, of dat een duivelskop achter 's meesters stoel opkeek, of dat er een vader en een moeder wat beweging kwamen maken. 't Opschrift was: *Hooftzweer*, of, als de meester zich met een kroontje had laten vercieren. *het Gekroonde Hooftzweer*. - Vraagt men nu wat dat *hooftzweer* beteekende? dan mag een zeventiende-eeuwsche schoolmeesters-stoel uit Bolsward het antwoord geven.

Tyzel-hoofden, toorn bedwingen,
Spijt verkroppen,
Bijster koppen,
Wirrewerren, Oor-getuyt,
Zinne-dwelmen, Raasgeluyt,
Suizebollen,
Katerkrollen,
Geestequellen,
Moed ontstellen,
Vaegvyers-hell' en
Dan nog duizent zulk geveert
Plaagt hem die een school regeert.[1)]

Maar behalve een bord hingen de schoolmeesters der 17de eeuw ook nog een ‘Kaerte ofte Monster’ uit, ten proeve hunner bekwaamheden. Die Kaarte moest met eigen hand gemaakt en geschreven zijn. Doch waar sluip het bedrog niet binnen? Men had er, die hun Kaarte door anderen lieten maken, en dan bluften dat ze die d e h u n n e mochten noemen; - een fopperij, die hun bij de reglementen verboden werd, maar die, spijt alle reglementen, toch haar gang ging. Bovendien hadden zij dikwijls ook nog een mooi vers onder die Kaarte, althans wanneer ze, gelijk met velen het geval was, ook leveranciers waren van alle soorten van Verjaar-, Bruilofts-Nieuwjaars-gedichten, enz. Hendrik Zeel, schoolmeester in de Wolven-

1) JEROEN JEROENSE

straat in 't midden der 17de eeuw, moge ons daarvan een voorbeeld geven. Zijne aanbeveling luidde aldus:

> Liefhebbers sta wat stil, bedwing uw vlugge treden,
> Doorlees dit weinig schrift van boven tot beneden.
> Mijn dienst ik presenteer, om yder sijn begeeren,
> Al wat hier onder staat perfect en wel te leeren:
> Latijn, Hoogduitsch, Muziek. prompt lezen en wel schrijven,
> Boekhouden, Cijfren meê, om Koopmanschap te drijven.
> Dit alles op het kort. Ook doen ik mijn verpligten,
> Te maken naar Uw wensch en Jaar- en Trouwgedichten.[1)]

Andere schoolmeesters, die meer van mozalizeeren dan van poëtizeeren hielden, schreven een deftige zedespreuk voor hun luifel, als:

> Daar is geen Silver of Vergult
> Zoo schoon als 't leven zonder schuit.[2)]

of:

> De straffe moet gematigd gaan
> Na 't quaat dat imant heeft gedaan.[3)]

En volgens 't opschrift voor een meisjesschool bij de Koningsstraat moest de goede educatie, die de juffertjes daar ontvingen, blijken aan 't servetten vouwen:

> ESCOLE FRANÇOISE.
> Hier leert men ook Servetten vouwen,
> Tot cier van de Tafel en lof der Juffrouwen.[4)]

In de tweede helft der 18de eeuw deden 't de schoolmeesters vrij wat eenvoudiger af. Zij hadden toen slechts een bord met de woorden; SCHOOL VOOR D' JEUGD. En dit was nog in den aanvang dezer eeuw de geijkte benaming voor de gewone lagere school. In *het Tegenwoordig Amsterdam* (1809) lezen wij, dat *de scholen voor de jeugd* (die tusschen de *klein-kinder-scholen* en de *kostscholen* in stonden) de zulke waren, waarin men de regelen der spelkunst, lezen, schrijven, rekenen, psalmzingen, de beginselen van den godsdienst en het radbraken van eenige fransche woorden leerde.[5)] Te Antwerpen in de Zirkstraat las men in 1861, en wellicht staat er nog:

> Avondschool in het Fransch en Vlamsch, alsook leerende voor de eerste communie aen eenen civielen prijs en hier schrijft men brieven door de weduwe X.[6)]

Verdient die vrouw geen acte van bekwaamheid?

S c h r i j f m e e s t e r s hadden een bordje uithangen met een *schrijven de hand*. Dit uithangteeken komt ook al in de 16de eeuw voor. Doorgaans hadden

1) JEROEN JEROENSE.
2) JEROEN JEROENSE.
3) JEROEN JEROENSE.
4) JEROEN JEROENSE.
5) Bl. 65.
6) DE POTTER. blz. 122.

zij een rijm daarbij. Tot voorbeeld diene dat van den zeventiende-eeuwschen copiïst Swichenius te Leeuwarden:

> Hier zoek ik mijn Pennekunst
> Ider mensch na zijn behagen,
> En mijn dienst na vriendengunst,
> Ras en veerdig opte dragen:
> Toon dan uw gunstig hert, o Lezer, wie gij zijt,
> G.M. Swichenius ontziet nog uur nog tijt.[1)]

De kleine kinderscholen waren volgens de zoo even genoemde beschrijving van Amsterdam[2)] instellingen van 'openbaar onderwijs - welke gewoonlijk gehouden worden door *oude vrouwen*, die zich veel moeite geven (sic) om de letters van het alphabeth, als ook eenige gebeden in het geheugen der kinderen te prenten, door hen, hetgeen de matres op een ellendigen toon opzegt, op een temende wijze te doen nazingen.' Zie hiernevens het uithangbordje dier instellingen van 'openbaar onderwijs,' dat

gemeenlijk aan een keldertje uitstak. In het *Schol en Braje* herkennen wij, zoowel de trouwe navolging van het volkdialekt als de verkortingszucht, die onze letterschrijvers steeds kenmerkte.

IV.

Daar nu de Ambachten aan de beurt liggen, moeten wij in de eerste plaats een uithangteeken noemen, dat zeer algemeen was, t.w. den *gildepatroon;* maar er tevens bijvoegen, dat geen meer verscheidenheid opleverde, omdat niet alleen ieder ambacht zijn eigen patroon had, maar ook vele ambachten in verschillende steden verschillende heiligen als patroon vereerden.

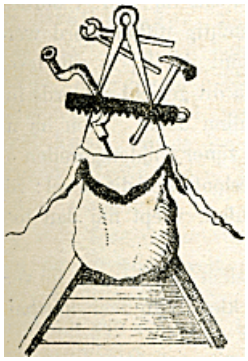

Boven de werkplaats van een Timmerman, wanneer die namelijk vrij stond, en niet in een kelder was weggestommeld, waren dikwijls de werktuigen van zijn beroep, *zaag, hamer, boor, nijptang, passer* en *schootsvel* - tot een groep zaamgevoegd, op den top van den gevel geplaatst.[3)] Nog ziet men 't meermalen zoo op de dorpen.

1) JEROENSE.
2) Bl. 64.
3) Geteekend te Bussem.

De M e t s e l a a r kenmerkte zich doorgaans eenvoudig door een verguld *troffeltje* uit te steken. De S m i d pronkte met een kunstig gesmeed tralie- of krulwerk, niet zelden met den *smid voor zijn aanbeeld* aan 't uiteinde, gelijk nog

in de Beulingsstraat, - thans nog vrij algemeen met een gouden *sleutel*, die somtijds zelfs gekroond is. Stak dit aan den gevel uit, boven deur of luifel had de smid zijn *proefslot*. Te Bergambacht ziet men op een deurpost een voorstelling van een smeederijtje van 1670, althans zij

bestond er nog in 1843, en er was toen ook nog een smeederij in dat huis gevestigd[1]. De L o o d g i e t e r had een voorwerp van lood, meestal een *pomp*, soms ook een *triton op een dolfijn* op bank of pothuis staan; maar altijd aan een ijzeren kettingje bevestigd, omdat die looden kunststukken wel eens al te ijverige bewonderaars vonden. Het uithangteeken van den G l a z e m a k e r was zijn *glazebak*, die op het neêrgeslagen vensterluik of op 't pothuis stond, de voorzijde fraai beschilderd, met een landschapje of binnenhuisje; dikwijls met een tafereeltje, dat Jan Steen scheen afgekeken.

K l e ê r m a k e r s hadden een *schaar* uithangen, of *een hand met een schaar*. Natuurlijk was die schaar dikwijls verguld, en hieruit ontstond het spreekwoord: ‘Daar hangt de gouden schaar uit,’ voor: men moet er duur betalen. In Vlaanderen hangt *de Schaar* nog bij snijders uit, b.v. te Loochristy:

> In de Schaere, bij J. Maereen,
> Liever geld of geen.[2]

wat wel zal moeten zijn: liever geld *als* geen. Dat de oogen van de schaar almede aanleiding tot een spreekwoord hebben gegeven is bekend, en wij vinden daaromtrent een oud verhaal, dat wij hier tusschenvoegen.

Er was eens een kleêrmaker, die geweldig veel door de oogen van zijn schaar gehaald had. Nu droomde hij op een nacht, dat hij voor 't oordeel Gods geroepen was, en dat hem daar een reusachtig uithangbord werd voor oogen gesteld, waarop al de lappen pronkten, die hij in zijn leven door de oogen van de schaar had laten glijden. Bij dit gezicht sidderde hij, bad om genade en beloofde 't nooit meer te zullen doen. Toen hij nu 's anderen daags met gekruiste beenen te midden zijner snijdersgezellen op de tafel zat, verhaalde hij hun zijn droom, en besloot met dit bevel: zoo gij mij ooit weêr gereed ziet er iets door te halen, roept mij dan toe: ‘Meester! 't uithangbord!’

Dit ging geruimen tijd goed; maar ten laatste sleet de vrees, en hij vergat zijn vroom voornemen. Bezig zijnde aan een kleed van zeer kostbare

1) Medegedeeld door den Heer. J. Fabius J.C.z.
2) DE POTTER, bl. 93.

stof, trok hij op eens weêr een groot stuk door het wijde oog van de schaar. Eensklaps klonken de stemmen zijner gezellen: ‘Meester! meester! 't uithangbord!’ - ‘Wat, wat uithangbord!’ zei hij - ‘'t uithangbord komt hier niet bij te pas, want van deze prachtige stof was er geen lapje op te zien!’ - 't Is een Oostersche parabel van Lockman; wij verheugen ons dit er bij te kunnen voegen, want wij houden ons verzekerd, dat men in onze Westersche landen nimmer zulke gewetenlooze snijders gevonden heeft.

De Schoenmaker hing oudtijds een *Leest* uit; maar toen deze meer bepaald het uithangteeken werd van hen die schoenmakersgereedschap verkochten, een houten *Laars*, die rood geschilderd en om de randen verguld was, om van verre gezien te kunnen worden. Somtijds ook, om meer uitstalling te maken, behing hij zijn ganschen luifel met schoenen en laarzen, gelijk o.a. de schoenmaker in de Kalverstraat op den hoek van 't Weespleintje in de 17de eeuw deed.[1] Weleer, en nog in deze eeuw, was het bij de Amsterdamsche schoenmakers een zeer gewoon opschrift: *schoenen en muilen tegen Overtoomschen prijs*. De Overtoomsche weg was toen door menigte van schoenmakers bewoond, die goedkoop werk maakten. Later hebben die Overtoomsche goedkoope schoenen en muilen voor de Waalwijksche moeten plaats maken.

De Huidekoopers, die met de schoenmakers in één gild vereenigd waren, hadden en hebben nog een *Ossekop* aan den gevel; somtijds met een groenen krans om den hals, hetgeen den Gilde-os herinnerde, en de voortreffelijkheid van het leêr moest aanduiden. Een *Hoed* of *drie Hoeden* was 't vrij algemeen uithangteeken van Hoedemakers en Hoedestoffeerders (welk laatste ambacht de vader van den grooten Vondel dreef): natuurlijk dat de laatste niet vergaten hun hoed behoorlijk met goud-galon en koorden of pluimen te vercieren. En bij den hoed behoorde de pruik. De Pruikemakers hadden ook iets buiten staan, dat niet altijd veilig was voor baldadige handen; 't waren de Pruikemakerspoppen. Te Amsterdam noemde men die: *Kamijnpoppen*, een naam, die nog voor circa een halve eeuw bekend was, maar nu vergeten is. Waar die naam van daan kwam, wordt ons in de volgende legende verklaard. Eens - wanneer doet er niet toe, 't was natuurlijk in 't bloeiendst van den pruikentijd - woonde op de Leidschestraat bij de Keizersgracht een pruikemaker, die zich zeer verdienstelijk maakte door het redden van drenkelingen, - een deugd, voor welker beöefening toen nog geen premiën en medailles werden uitgereikt. Nu kregen Latijnsche schoolknapen den goddeloozen inval om zijn pop weg te nemen en in de gracht te plompen, en toen naar den pruikemaker te hollen met de kreet: ‘Baas! daar leit er een in 't water!’ Hij er op af, met een langen haak, en al wat op straat beenen

1) Zie 't prentje in LE LONG, Ref. van Amst. bl. 567.

reppen kon, hem na. 't Groot rumoer dreef eenige oogenblikken later ook zijn vrouw de deur uit. Maar de goede man had het bedrog al ontdekt, en riep zijn vrouwlief van verre toe: ‘Ka, blijf maar! Ka, 't is mijn pop!’ En sedert dien tijd heette elke pruikepop een Kamijnpop.

Te Parijs hingen de pruikemakers, wanneer zij ook den baard schoren, *linnen* of *blikken Bekkens* uit, in onderscheiding van de chirurgijns of barbiers, die ze van *geel koper* hadden. De O u d e - p r u i k e m a k e r s woonden in de 18de eeuw op den *Quai de l'horloge*. Deze schoren niet, en hadden daarom geen bekkens uithangen; maar hun uithangteeken was ‘*un marmot, espèce de vieille tête de bois avec une très-vieille perruque. Ils pouvaient faire de neuf; mais à condition de mêler du crin aux vrais cheveux et de mettre au fond de la coiffe cette inscription: Perruque mêlée. C'étaient les perruquiers des pauvres gens*.’[1] De arme luî moesten toch ook een pruik hebben.

De B r o o d b a k k e r had *het Gezegend Brood* of *de Gezonde Apotheek* of *de Lekkere Bakker* uithangen. Dezen laatsten titel kennen wij bij traditie nog in de Kalverstraat bij het Burger-weeshuis; en wie gemeend heeft dat die aan dezen bakker alleen eigen was heeft zich vergist; hij kwam in vroeger eeuwen dikwijls voor. De K o e k e b a k k e r had den *Olifant*. Wij

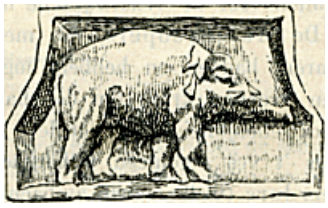

geven er hier een, die te Rotterdam in de Hoogstraat in steen gehouwen is. Soms was het *de Vergulde* of *de Zwarte Olifant*, maar meest *de Witte;* dikwijls als *d' Witte O-lyp-hant* betiteld, en rechts en links geflankeerd met een schuins gestelden koek; - 't zij dat ze dat beest gekozen hadden, omdat het de grootste koeketer, 't zij omdat het de vertegenwoordiger van 't land der specerijen is.

Maar ook *Sinterklaas* was, even als de *Bijekorf*, geen ongewoon koekebakkers-uithangteeken; 't laatste om den zoeten honig. De oude Sinterklaas ging van lieverlede in *de Bisschop* over, waarvan wij nog enkele grooter en kleiner exemplaren hebben gekend; nog staat er een kleine op den hoek der St. Antonies-breêstraat en Moddermolensteeg. De P a s t e i b a k k e r s hadden vroeger *de Gebraden Haan* uithangen, waarvan de spreekwijze herkomstig is: ‘Hij hangt den gebraden haan uit,’ voor: hij schaft goed op. Dat de pasteibakkers in 't begin der 17de eeuw tevens P o e l i e r s waren, leeren wij o.a. uit hetgeen Reym in den *Warenar* van Hooft vertelt, als zij wanhopig uitroept:

> Best, dat ik me verhang hier ergens in de Nes
> Aen een Pastey-bakkers haak, zoo ben ik uit het vrezen.
> Mijn tanden wateren as ik denk watten kalkoen dat ik zou wezen.

1) *Magasin pittoresque*, 1862.

De S l a g e r s hadden, als we reeds vroeger opmerkten, een of meer afbeeldingen van hun slachtvee uithangen, meest in gevelsteenen; - men ziet er nog een aantal exemplaren van aan huizen, waaruit de slager sinds lang verdwenen, terwijl zijn uithangteeken in den gevel gebleven is. S p e k s l a g e r s hingen natuurlijk een varken uit; meest *het Geleerde Varken*, soms ook *'t Vette-* of *'t Beemster-* of *'t Weespervarken*. Dit laatste uit den tijd, toen de vrome Daniël Willink, bij de Weesperpoort staande, zong:

Hoe grimm'len langs dees buitenvest
De Varkens die naar Weesop wandelen,
Om eerst door spoeling vet gemest
Dan weêr aan andre te verhandelen.[1)]

Eigentlijk hadden noch slagers noch spekslagers uithangteekens noodig, daar de eersten de stukken vleesch aan mooie gekrulde ijzers met haken, - de laatsten de doorgehakte varkens aan roodgeschilderde palen uithingen.

De K a a r s e m a k e r s hadden vier houten *vieren* (kaarsen van vier in een pond) aan een ijzeren stang uithangen, en bij de T i n n e g i e t e r s stond een *spiraalswijs gedraaide tinnen Stang* buiten. G o u d s l a g e r s hadden *den Vergulden Arm met den Hamer;* Z w a a r d v e g e r s *een Arm met een Zwaard*, waarvan 't laatste exemplaar te Amsterdam nog lang heeft uitgestoken in de Kalverstraat op den hoek der Begijnensteeg.

Kaartspelen was hier al van ouds druk in zwang. Hoe de Heeren en Dames in 't midden der 17de eeuw zich daarmeê bezig hielden, wanneer ze in een jacht van den Haag naar Rotterdam voeren, kan men bij Huygens lezen in zijn 'Journael van de gedenckwaerde Kijckreis gedaen in 't jaer 1660.'[2)] Maar reeds in de 15de eeuw was dat spel, toen *Quairten* genoemd, hier al even geliefd, en 't werd ook met het *Scaken* en *Scijfspelen* (schaken en dammen) onder de betamelijke spelen geteld, die uitgezonderd werden, toen het dobbelen verboden werd. Doch de kaarten werden hier niet alleen gebruikt, maar ook gemaakt, en 't uithangteeken der kaartemakers was *Vier Kaarten*, natuurlijk van elke kleur een.

V.

Wij gaan tot de Winkels over, en laten twee opmerkingen voorafgaan, omtrent winkels die geen algemeen uithangteeken hadden, waartoe wij nog eens het 'Winkel- en luyfen-Banquet' in de hand nemen.

De eerste opmerking maken we, om onze lezeressen genoegen te doen, - immers we mogen ons vleien, dat ons boek belangwekkend genoeg zal zijn, om ook op lezeressen te mogen rekenen, - en zij betreft de m o d e -

1) *Amst. Buitensingel*, bl. 251. - Van daar heeft ook het: 'Weesper Student' zijn oorsprong.
2) *Korenbloemen*, IX B. bl. 551.

w i n k e l s der 17de eeuw. Dat deze ooit een algemeen uithangteeken gehad hebben is ons niet gebleken, maar Van den Berg gaf verscheidene rijmen voor die winkels, waaruit wij de namen leeren kennen der cierlijke dingen, die daar verkocht werden. 't Waren: *Fontansen* (*fontanges*), *Piejoiren* of *Pinjoiren* (*peignoirs*) 'die cierlijk op de hoofden staan', - *Kuyven, Refuziën, Kornetten, Dassen*, die toen ook door de juffers gedragen werden, - *Mefronsen* 'voor juffers, die door straten gonsen,' - *Halve Passen, Agesjanten* (*engageantes*), nette *Huyven, Kappen*, enz. Al dat moois vatte Van den Berg te zamen onder den titel: 'Juffers Snorrepijpen.'

De tweede opmerking strekt, om de Redaktie van 't Nieuwe Woordenboek opmerkzaam te maken op een wellicht nog onbekend adjektief. Voor een M e s s e m a k e r , die, zoo hij wilde, *het Krakkeel-mes* kon uithangen, gaf Van den Berg dit rijm:

> Liefhebbers van een *sneebaar* werk,
> Hier maakt men messen hecht en sterk.
> Om in krakkeel, wang, neus en ooren
> Met éénen snee, door 't huyd te boren.

Wat den inhoud van 't rijm betreft, verwijzen wij naar 't slot van 't volgende hoofdstuk; het adjektief, dat we bedoelden, hebben we kursief doen drukken, - en daar de genoemde Redaktie zich nog altijd met de letter A bezig houdt, zal onze mededeeling zeker niet te laat komen.

En thans de algemeene uithangteekens der Winkels. Wij beginnen met de K o m e n i j , omdat dit een eeuwenoude en deftige naam is. 't Gewone uithangteeken der komenijen is een stapel houten kazen met een of drie houten boterkluiten daarboven op; wij zagen dit in onze eeuw op een bankje in de stoep gezet, in de 17de eeuw stond die stapel dikwijls boven op den luifel[1]; - en daarbij een bord met de woorden: *zout, zeep en komenijswaren*.

Een vernuftige geest maakte daarvan eens: kom / en / ijs / waren, en verbeterde het toen tot: *kom en eisch waren*. Deze grap werd in ernst opgenomen, zoodat niet alleen de voormelde onzin op een tal van komenijen te lezen kwam (wat daar nog als een aardigheid beschouwd kon worden) maar ook in adresboeken, en zelfs op titels van tooneelstukken[2] en in deftige boeken werd uitgekraamd. Zeker was voor de lieden van 't vak deze woordspeling begrijpelijker dan die, welke Bilderdijk uitgevonden heeft, die 't woord *kommenijswinkel* schreef en 't afleidde van 't Engelsche: *Shop of common ease*, gelijk men (naar zijn beweren) in Engeland de zoetelaars-kraampjes noemde. Volgens Jacobus Scheltema moest *komenij* een verbas-

1) Zie de afbeelding van den brand van 't Stadhuis in 1652 door Jan van der Heyde.
2) b.v. *Teeuwis Knokkel, de Kom-en-eisch-man*.

tering zijn van *Compagnie;* ‘want,’ zei hij, van de specerijen sprekende, ‘om den drukken verkoop van die waren der Oostindische Compagnie werden die winkels bij uitstek *commenys winkels* [Compagnies-winkels] geheeten’[1]. Al wat bewijst, hoe ook groote geleerden soms naar kaarsjes kunnen zoeken bij klaren dag. Immers het Hollandsche *Comen* of *Coman*, dat als samentrekking van *Koopman* lang vóór de dagen van Leycester of van de Oostindische Compagnie bestond, komt ook in het zeventiende-eeuwsche Hollandsch dikwijls voor. Wij willen nu geen oude charters of keuren aanhalen, maar kiezen liever een blijspel. In den *Warenar* lezen wij:

> en reeden t' zaemen in
> Gelijk de kleine *kometjes* op de groote vaerten.

Van *comen* kwam *komenschap*, en zoo heet het elders in 't zelfde blijspel:

> Of je 'r an hijlikt, of zijn compeer wort of maetschappij
> Van eenige *komenschap* meê zoekt te maken.

En zoo vinden wij bij J.J. Lustburgh, in zijn *Amsteldamsche Avondt-Wandelingh*, die in 1633 uitkwam:

> Doch soo wie sijn *Coome-schappen*
> Meer veylt als het wel behoort,
> Die doet heel de markt verslappen.

Komenij is dus eenvoudig *koopmannij*, de koopmanswinkel, waar van alles te koop was, en het *Kommenijswinkel* van Bilderdijk is een pleonasmus. In de 17de eeuw kende men de ware beteekenis van 't woord nog te goed, dan dat men toen achter *Komenij* nog eens *winkel* zou hebben gevoegd; men schreef toen, als in een keur van 1651: *Comeny-houders*. Intusschen was er toen nog eenig verschil tusschen Komenij-houder en V e t t e w a r i e r , daar de laatste alleen vette waren, spek, ham, boter, kaarsen, enz. -

de eerste, bij diezelfde waren, ook nog bier, erwten, boonen, gort, meel, luiwagens, boenders, zwavelstokken, graauw papier, enz., verkocht. En daar natuurlijk het *vette* hunner waren op hun toonbank kleefde, zoo werden beiden, *Komenij* en *Vettewarierij*, in de volkstaal door ‘Smerig toonbankie’ aangeduid.

Op de komenijen laten we de T a b a k s w i n k e l s volgen, die in de taal der 17de eeuw *tabacx-kroegen* heetten, niet alleen omdat men toen steeds sprak van *tabak drinken*, maar ook omdat de tabaksverkooper bij den tabak

1) *Gesch. en Lett. Mengelwerk*, IV D. 2e St. bl. 281.

ook zwaar bier verkocht en brandewijn tevens, even als nu, omgekeerd, in kroegen en koffiehuizen sigaren te koop zijn. De tabakswinkels waren in 't laatst der 17de eeuw in onze steden, vooral te Amsterdam, al zeer talrijk, en hun algemeen uithangteeken was toen, gelijk nog heden, de 'taback-rollen.' Maar bij dat algemeene uithangteeken had, en heeft nog, elke tabakswinkel ook zijn bijzonder uithangbord, dat in blaauw geteekend stond op al de snuifpotten met koperen deksels en in hout of koper gesneden

stond afgedrukt op den papieren tabakszak. 't Nevensstaande[1] hing in de vorige eeuw bij *Steinbömer en Lubinus* te Norden in Oostfriesland uit. Die tabaksprentjes, gelijk men ze noemde, plachten in de vorige eeuw dikwijls zeer goede koperen plaatjes te zijn, sommige van de hand van Vinkeles of andere graveurs van naam. In de 17de eeuw stonden er doorgaans rijmpjes onder (als vaak met de zakjes van de koekebakkers, grutters en kruideniers mede 't geval was). Wij hebben er in 't Vijfde hoofdstuk reeds een medegedeeld; hier volgt nog een ander van een tabaksverkooper, die eerst tooneelspeler was geweest:

Eerst leerde ik Rollen uit papier,
Nu kan ik Rollen bij het vier:
Wanneer wij van de Rollen rooken,
Dan wordt van Rollen veel gesproken.
En die mijn Rollen haat of laakt,
'k Wensch dat zijn hoofd op Rollen raakt;
Men moet toch door de werelt Sollen
Totdat wij Rollen bij de Mollen.[2]

Een zwartje met een gestopte pijp in den mond, betiteld als *Rookend Moortje*, - of wel een boer of een aap, die een pijp scheen te rooken, - geplaatst boven de deur of in 't venster, strekten soms nog tot een extra-cieraad van den tabakswinkel.

De Kruidenier heeft zijn uithangende *Koffiebaaltjes* of *Suikerbrooden*, - de Grutter zijn *Molentje* of een geschilderd bord met *een Paard in de grutmolen*, - de Theewinkel zijn *Groote Theebos*, of den *Theeboom* met den *Chinees* er naast, - de Katoenwinkel den *Katoenboom*, - de Chocoladewinkel den *Cacaoboom*, - de Zwitsersche-kaaswinkel een bord, waarop *de Zwitsersche Kantons* door een Zwitsersch landschap met eenige figuren waren voorgesteld.

1) Uit de verzameling van den Heer Mr. B.W.S. Boeles te Assen.
2) JEROEN JEROENSE.

De winkeliers in N e u r e n b u r g e r w a r e n hadden doorgaans *Neurenburg* uithangen. Die Neurenburger waren bestonden in kerkkroonen, kandelaars, blakers en allerlei koper- en ijzerwerk, en wij hebben reeds in 't Vijfde hoofdstuk gezien, dat een Koperslager *in Neurenburg* woonde. De S p e e l g o e d w i n k e l s hadden *de Vergulde* of de *Gekroonde Trompet*, of wel een *aangekleede pop*, de G a r e n - en L i n t w i n k e l s *het Garenvat* of *de Garenklos* of, later, *de Kluw*.

De V e r f w i n k e l s hadden het *Verftonnetje* met ronde plekken van allerlei kleuren; en de winkelier in S c h e e p s b e h o e f t e n hing al in de 17de eeuw een groote *Vlag* uit, gelijk men zulk een winkel aan de Slijpsteenen ziet op een ets in Dappers Beschrijving van Amsterdam, waar een vlag uithangt met het Amsterdamsche wapen in 't wit.

De H a r i n g k o o p e r s hingen, als de nieuwe haring in 't land was, de groene *Haringkroon met gouden vlaggetjes* uit. Zulke kroonen hing men oudtijds ook in de bruiloftszalen op, als men op een plaat bij Cats zien kan, en hij schreef er onder:

> Geen rinck, geen feest, geen kroon, geen kruyt,
> Maer reyne liefde maeckt de bruyt.

En nog wordt er jaarlijks de Bruiloft van Kloris en Roosje meê vercierd.

De S t o k v i s c h k o o p e r s die vroeger vooral te Amsterdam zeer talrijk waren, en wier grootste winkels men op den Nieuwendijk vond, hadden in de 17de eeuw gewoonlijk een *Arm* uitsteken, die een *Stok-* of *Rondvisch* in de hand hield. Later een uithangbord tegen den gevel, waarop *de Gekroonde Stokvisch* of *de Twee* of *Drie Gekroonde Stokvisschen;* deze visschen waren doorgaans verguld, op een blaauwen grond. 't Uithangteeken der A a r d a p p e l h u i z e n was, en is nog, *een Scheepje* met het onderschrift: *Regt door zee* of: *Oog in 't zeil* of: *Men laveert* of

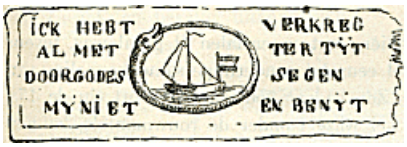

met een of ander rijm, als het nevensstaande dat te Maassluis te zien is. Alles voorzeker dagteekenende uit den tijd, toen de aardappelen hier nog niet inheemsch waren, of grootendeels althans, met schepen werden aangevoerd. Bijna niemand heden ten dage, die 't zich meer voorstellen kan, dat eerst in de laatste vijftig jaren de aardappelen het meest algemeene voedsel zijn geworden, dat men ze in 't begin van deze eeuw zelden anders dan bij visch, en nog wel alleen bij bepaalde soorten van visch, op tafel zag verschijnen, en dat men ze vóór honderd jaren nog in de weeshuizen niet kende, maar rijst met rapen at Kluchtig is daarom het anakronisme van zekeren novellenschrijver, die den vader van Elsje van Houweningen (volgens hem een tuinier) in 1615 aardappelen liet opdisschen!

De Zoete Inval was weleer een zeer algemeen uithangteeken van winkels waar 't zoogenaamde *zoet goed* verkocht werd. Die *zoete inval* werd voorgesteld door een jongen, meest een weesjongen, die hals over kop in een suiker- of stroopvat buitelde. Men zag 't ook aan enkele kruideniersen koekwinkels, maar meer algemeen aan de zoogenaamde B a l l e t j e s h u i z e n .

De R o u w w i n k e l s hadden oudtijds een uithangbord, waarop een *Rouwmantel met kan en glas*. Waartoe die twee laatste dingen? Omdat er geen begrafenis kon gevierd worden of er moest behoorlijk bij gedronken worden. En daarom verhuurde de rouwwinkelier bij de rouwmantels ook het drink-gereedschap. En omdat in 1667 ‘verscheyde aansprekers en rouwwinckeliers’ te Amsterdam zich zoo verre hadden ‘verstout en vergrepen dat sij buyten weten, ende tot vilipendie van 't respect, 't welck sij mijne E. Heeren van den Gerechte schuldig sijn, onder hen, met uytsluytinge van alle andere, monopolie hadden opgerecht,’ zoo bepaalden Mijne Heeren van den Gerechte, hoeveel zij voor 't verhuren van rouwgoed, en ook voor de flapkannen, de schenkkannen, de Heylbronse roemers en de bierglazen rekenen mochten. Glas en kan waren dus op 't bord van den somberen rouwwinkel gansch niet misplaatst. Ook 't rijm kwam er bij:

> Hier verhuert men rouw-goet om de doden mé te begraven,
> Ook kannen en glazen, om daar uit het hart te laven.[1)]

Maar wanneer de rouwwinkelier, wat meermalen 't geval was, tevens aanspreker was, dan kon dit wel eens tot zonderlinge samenkoppeling van denkbeelden aanleiding geven. Zoo had er een van die soort (in de 17de eeuw alweêr, want nu zijn ze wel wijzer) onder de rouwmantels, kannen en glazen, die op zijn bord pronkten, doen zetten:

> Sterven is ons erven.
> Alles tot een civielen prijs.[2)]

Waarvan de eerste regel den aanspreker, de tweede den rouwwinkel gold, maar die toch in één adem gelezen werden.

De A a n s p r e k e r s , die in onzen eenvoudigen tijd maar een bordje met de tien letters van hun titel hebben uitsteken, hadden er vroeger altijd een

1) JEROENSE.
2) JEROENSE.

rijmpje bij. En daarin speelde het: *Aanspreker van de dooden* een hoofdrol, omdat het rijmde op *nooden, geboden* en *gebraden en gezoden*. Maar Jeroen Jeroense verhaalt ons iets van ‘een Koddigen Haan,’ die aan die aansprekers van de dooden den doodslag gaf.

Een aanspreker in de S^{t}. Jacobsstraat had op zijn bordje het volgende staan:

> Hier woont een Aanspreker van de Dooden:
> Die mijn dienst heeft van nooden
> Kan mij laten ontbieden:
> Mij zal vriendschap geschieden.

U.L. Dienaar,
Claes Cornelisz.

De ‘Koddige Haan’ liet hem ontbieden. ‘Ben jij Claes Cornelisz., de aanspreker van de Dooden?’ - ‘Ja wel, mijnheer,’ antwoordde Claes met een diepe buiging. - ‘Goed! eergisteren is mijn Peetje gestorven, en wij, erfgenamen, vinden in haar testament eenige dubbelzinnige bepalingen, waarover wij 't onderling niet eens kunnen worden. Daar jij nou een aanspreker van de Dooden bent, heb ik je laten roepen, om haar eens aan te spreken, en haar te vragen, hoe haar eigentlijke meening geweest is.’ - De aanspreker, die nu eerst begreep, dat hij voor mal gehouden werd, liep gramstorig de deur uit, en, om 't niet ten tweeden male gedaan te worden, haalde hij aanstonds zijn bordje in, en liet er een ander rijm op schrijven:

> Claes Cornelisz. die ter Begraeffenis bid en aanspreekt,
> Die is het, die hier dit bordje uitsteekt,
> Tot uwen dienst om de Lijken te geleyden
> En ook om te schencken op Bruyloften en Maaltijden.[1)]

De V e r c i e r s t e r s , die in de 17de eeuw haar kwartier in de Rosmarijnsteeg hadden, maar later door de gansche stad verspreid raakten, hadden een cierlijk en bevallig uithangteeken, - de *Verciersterskastjes*, die sinds eenige jaren gansch verdwenen zijn. 't Waren glazekastjes, die een half

achtkant vormden, en met de platte zijde tegen den gevel hingen, - waarin rosmarijn, kransjes, bloemtakken, en in 't midden *de dominé op den preekstoel*, en een bruid en bruidegom voor hem. Zoo werden, in vroeger tijd, de oogen der jeugd, heel de stad door, steeds met

1) JEROENSE.

die liefelijke voorstelling gestreeld, wat een zoet vooruitzicht voor den geest bracht. 't Is echter maar beter, dat ze er niet meer zijn; de jeugd zou er toch niet meer bij kunnen staan kijken. Dat ging goed, toen er stoepen waren, waarin men veilig stond: op de trottoirs staat men niet, maar loopt er of wordt omvergeloopen.

De Scheerwinkels hebben nog, als reeds vóór drie eeuwen en langer: *de Uythangbeckens*, en hun ridderlijk schild daarbij. Op dorpen en

in kleine steden missen echter de baardscheerders die heraldieke vormen; zij hebben er slechts een bordje, waarop *Scheermes, Kam* en *Bekken* geschilderd of geklad zijn. Bijschrift onnoodig, - want of zij 't *na de mode* doen of niet is den boeren onverschillig.

Te Steenbergen in Noord-Brabant, in de Blaauwstraat, woonde in 1825 een wel beklant barbier, een dik, rond en grappig kereltje, die liegen kon of 't gedrukt was, en ieder lachen deed. Op zijn uithangbord had hij een kam en twee scheermessen benevens twee flesschen en eenige glazen geschilderd, en daaronder:

> Die wilt zijn zoet en zacht geschoren,
> Die komt 's morgens of daags te voren;
> Want die mij 's avonds komt bezoeken,
> Vindt niets als botte messen en vuile doeken.

's Morgens wilde zeggen: 's Zondag-morgens, en *daags te voren:* Zaturdag, want op Zondag liep het den ganschen dag storm van polderboeren, die zich 't gezicht eens in de week lieten schrabben, en Wantje had niets te doen dan in te zeepen, terwijl de baas schoor. De meid schonk terwijl schiedammertjes in, en den baas stond onder 't scheren de mond niet stil. Omstreeks negen ure in den ochtend waren de doeken reeds vuil en de messen bot, zoodat de boeren, die na dat uur kwamen, geraspt werden, dat hun de tranen over de wangen liepen. ‘'t Is je eigen schuld,’ zei de baas, als ze pruttelden, ‘ik heb je gewaarschuwd; wat doe'k 't aêrs op mijn uithangbord te schrijven; kom vroeger, en drink een borrel te meer, terwijl je zit te wachten.’ En den boeren schoot niets anders over, dan dien raad te volgen, want de baas had er dadelijk een grap bij te vertellen, die den heelen troep lachen deed.[1)]

Eindelijk, daar Stallen en Lommerds voor ieder open staan, kunnen wij deze ook wel bij de winkels plaatsen.

De Stalhouder had, en heeft soms nog, op de staldeuren *Twee tegen elkander opspringende Paarden* geschilderd, om aan te duiden, dat het wak-

1) De Potter. bl. 99.

kere beestjes waren, die hij er op nahield. En boven die deuren een langwerpig bord, waarop een statige koets met twee paarden, een wagentje en een sjees, en daarbij met groote letters: *Hier stald en verhuurd men paarden en rijtuigen*.

De Sleeper van vroeger dagen had geen springend paard op zijn staldeur; dat zou een persiflage zijn geweest; maar toch ook een bord boven die deur, waarop links een vrachtsleê met vaten en rechts een toesleedje met een juffrouw er in, en daaronder het bericht: *N.N. sleeper rijd met vragt en toesle*.

De Inbrengers en Inbrengsters, door Commissrissen der Bank van Leening aangesteld, hadden in de vorige eeuw een bord uitsteken, waarop te lezen stond: *Hier gaat men in de bank van Leeninge*. En in onzen tijd hebben we nog de pandjeshuizen gekend, met hun dubbel bordje, dat met een hoek naar voren sprong, en waarop aan elke zijde onder 't Stads wapen te lezen stond: *Geadmitteerd klein-pandjeshuis*.

VI.

En nu - de herbergen en kroegen. De laatste noemde men in de 16de en 17de eeuw *Smalherbergen*.

'Ga ick in een smalherberghe, om een Trijn, ick drinck maer ien paertje,' zegt Bouwen Langlijf in Bredero 's *Griane. Smal* heeft hier denzelfden zin als in *smalsteden* (minores civitates), *smaldeel, smaldoek, smalle gemeente*. En zoo zegt men nog in 't Engelsch: *a small public-house*.

De krans was van ouds, als we zagen, het algemeen uithangteeken der wijnhuizen. En dit waren toen werkelijk *wijn*huizen, waar poorter en vreemdeling binnen trad om een beker Moraete, Garnate, Clareite, Malveseye, of anders 'een cleyn groen wijnken' te drinken, en waar ze in de 17de eeuw de Fransche, Rijnsche en Spaansche wijnen met volle teugen genoten. Die krans ging in de tweede helft der 17de eeuw over in *Twee Pinten*, wier opvolgers wij in onzen tijd nog hebben gekend als *Twee vaatjes*, met het oude opschrift: *Vrij wijn*, - welke laatste, toen eenmaal de naam *wijnhuis* zijn ware beteekenis verloren had en op alle kroegen was overgegaan, dikwijls te lezen stond, waar nimmer een druppel wijn geschonken werd.

Wat beteekende dat *vrij wijn?* - Of er soms nog een ander woord achter gevoegd werd, en men nu eens las: *Vrij wijn en mee*, dan: *Vrij wijn en mol*, dan weêr: *Vrij wijn en sterke dranken*, doet niets ter zake; *vrij wijn* was het oude en algemeene. En 't trok zelfs de aandacht van vreemdelingen, wien 't, zoo zij met onze taal eenigszins bekend waren, een onoplosbaar raadsel bleef, hoe een waard bestaan kon, die zijn' lanten den wijn *vrij*, dat is: *voor niet* gaf. Één echter - Vincent Lombard de

Langres - was slim genoeg, om een andere verklaring aan die woorden te geven. Trouwens, dit kan ons niet verwonderen, want hij was een diplomaat - dus een man van diep doorzicht: een republikein - dus iemand, die ondersteld wordt met de zeden en denkwijze van 't volk grondig bekend te zijn; bovendien een man van de groote natie - dus op de hoogte van alles. *Wijn*, begreep hij, was *vin*, en *vrij* klonk als *vrai*, en zeer in zijn schik met die tekst-verklaring, verzekerde hij zijn' landgenooten in volle ernst, dat de Hollanders in elke kroeg, waar dat te lezen stond, *vrai vin*, onvervalschten wijn, dronken. Aan wie vragen mocht wie die Lombard de Langres was? antwoorden wij: Fransch gezant bij de Bataafsche Republiek.[1)]

Ongetwijfeld had deze of gene grappige Hagenaar of Representant des Bataafschen Volks hem beet genomen; want het foppen van een vreemdeling in 't algemeen, maar van een diplomaat in 't bijzonder, is van oudsher een zwak geweest onzer *goedmoedige* Hollanders. Had men den onder-zoeklievenden man de gildebrieven van de wijnkoopers en de oude keuren op den wijn-excijs eens voorgelezen en uitgelegd, hij zou beter achter de waarheid gekomen zijn.

Voor wie begeerig is te weten, wat dat *vrij wijn* beteekende, toen 't nog beteekenis had, moge 't volgende dienen.

Wie te Londen of elders in Engeland, in een oester- of kreeftehuis, in de restauratiekamer van een Vaux-Hall, of eenig ander gebouw van openbare vermakelijkheid komt, en, bij de spijze, die hij daar besteld heeft, een glas wijn, pons, ale, grog of anderen krachtigen drank eischt, krijgt negen-en-negentig maal van de honderd ten antwoord: *I am not licensed*, met andere woorden: 'ik heb geen *vrijheid* om te tappen.'[2)] Voor de huizen, waarvan de bewoner de *license* verkregen heeft, - behalve voor de *ginpalaces* (jeneverpaleizen) die open zijn, en waar iedereen van buiten kan zien wat er verkocht wordt - staat dan ook altijd; *licensed to sell*..... wijn, bier, of welken accijnsplichtigen drank het zijn moge.

Ziedaar hetzelfde als bij ons; - dat *licensed to sell* (bevoegd tot verkoop) werd uitgedrukt door ons *vrij wijn*. Die dat aan zijne deur zette, gaf daarmeê te kennen, dat hij 't recht voldaan en alzoo *vrijheid* had, wijn te verkoopen. Hij was een *vrije tapper*. Want even als men weleer onder de Rederijkerskamers *vrije* en *onvrije* had, naarmate ze al of niet wettig erkend waren[3)]; - even als de wettige gildebroeder een *vrijmeester* was, en de beunhazen *onvrije* gasten heetten, - zoo stond ook de *vrije* wijntapper tegen over den *sluik*- of *smokkeltapper*, wien 't verboden was

1) Vergl. *Navorscher* XI. bl. 132.
2) Maar van die 99 is er gelukkig niet 1, die, als gij hem het geld er voor geeft, het bestelde niet voor u haalt, bij zijn buurman... die niet ver af woont.
3) KOPS, in de *Werken van de Maatsch. der Ned. Lett. te Leiden*, II. D. bl. 219.

gelagen te zetten.[1] Bij den krans, dien hij uithing, stak dan ook de vrije tapper zijn bordje uit, waarop zijn recht tot tappen werd vermeld, of schreef het, toen de krans verviel, op de pintjes of vaatjes aan zijn deur, opdat ieder 't mocht weten, dat bij hem *vrij wijn* gedronken kon worden, zonder dat men gevaar liep, den onderschout te zien binnentreden, om 't gansche gelag in beslag te nemen. En 't is in onze eeuw met dat *vrij wijn* gegaan als met vele dingen, die nog geruimen tijd in 't leven gehouden worden, nadat ze reeds alle beteekenis verloren hadden.

De meest voorkomende uithangteekens aan onze herbergen en kroegen zijn in de steden: *de Toelast*, een groot wijnvat '*qui contient six cent quarante bouteilles de vin*'*;* (wij laten dit een ander zeggen, omdat wij 't zelf niet nagemeten hebben) - *'t Rinse Wijnvat, 't Anijsvat, de Drie Fleschjes*, nooit één, altijd drie, om den overvloed aan te duiden; - *de Roemer* of *de Vergulde Roemer*; *'t Zwijnshoofd*, voor de lekkerbekken; - *'t Zwaantje*, een zeer geliefkoosd zinnebeeld, waarop wij in de Tweede Afd. terugkomen; - *'t Dorstige Hart*, een drinkend hert, maar dat zeer dikwijls met *de Maan* in verband werd gebracht, zoodat het volgende rijm, min of meer gevariëerd, voor ontelbare herbergen in alle Provinciën voorkwam en nog voorkomt:

Een dorstig vermoeid van 't gaan,
Rust hier wat in de

Voorts: *de Wildeman*, symbool van den dronkaard; *de Hoop*, uitdrukking van 't gevoel van den waard bij 't openen van zijn etablissement; *'t Fortuin*, omdat velen 't hunne in de herberg zochten; - *de Druif*, de *Blaauwe*, de *Witte* of de *Vergulde; de Wijnberg, de Oranjeboom*. Ten platten lande of in de voorsteden: *de Reizende Man, 't Vissertje, 't Jagertje* of *de Rustende Jager; Herten* en *Valken* van alle kleuren, vooral in die streken, waar groote jacht bestond. In Schie- en Delfland, waar Prins Willem III, ja, lang voor hem, de Graven van Holland, een uitgestrekt, jachtveld hadden, vindt men ze bij menigte[2]. Ook bij den Haarlemmerhout vindt men de *Valken*.

In de 17de eeuw waren *de Vier Heemskinderen* een zeer gewild uithangteeken voor kroegen, waarom dan ook een spotvogel dier dagen in een herberg, waar zij uithingen, op het glas schreef:

De Vier Heemskinderen moesten wis den drank geweldig minnen,
Wijl zij zijn 't Uithangbord bij waarden en waardinnen.[3]

1) Handv. v. Amst., bl. 1190, 1222.
2) Men zie slechts hoevele herbergen met die uithangborden voorkomen in VAN OLLEFEN, *Stad- en Dorpbeschr.*, en hij noemt niet eens alle, maar slechts de voornaamste.
3) JEROENSE.

Talrijk ook waren de tapperijen, en men kan ze nog hier en daar vinden, waar, onder de voorstelling, die op 't bord geschilderd was, te lezen stond:

De ..... die gij hier ziet,
Die kan U niet vermaken,
Maar kom eens in, en proef mijn drank,
Die zal U beter smaken.

Vul nu in den eersten regel in, wat er dikwijls stond, *de Roemer* of *de Wildeman*, - of, als gij nog te Arnhem in de Ruiterstraat zien kunt, *de Kurassier*, - of welke andere voorstelling er op 't bord mocht gestaan hebben, - zelfs *de Groote Raap* en *de Rammenas* kwamen er in voor.

Ook de naam *Dronkemanshuisje* werd vroeger op menig uithangbord buiten de steden gevonden. Aan den Sloterweg was een kroeg van dien naam, die in de vorige en nog in 't begin dezer eeuw door Amsterdammers druk werd bezocht. De waard van een ander Dronkemanshuisje, dat tegenover Endenhout - aan 't eind van den Haarlemmerhout - stond, redde in 1748, bij 't woeden der pachters-oproeren, gemelde hofstede, die aan den Pachter van 't gemaal te Amsterdam, Lublink, toebehoorde, van plundering[1]. De naam bewijst intusschen, hoe weinig schandelijks men vroeger aan de benaming d r o n k e m a n hechtte. Trouwens dit was niet vreemd in een tijd, toen de Heeren van Schieland 't noodig oordeelden, zelfs aan advokaten bij keure te verbieden, dronken te zijn als zij voor hen kwamen pleiten! En dit was in Schieland alleen niet, maar elders al evenzoo. En 't eerste dat een zeventiende-eeuwer aan zijn dochter of nichtje voorspier gelde, als ze lust tot trouwen kreeg, was, bij 't wiegetouw ook een d r o n k e m a n , en hij zong haar 't oude liedje voor:

Vrijster, als je trouwen wilt,
en dat is jou bereid:
Suija, suija kindetje!
dat in de wiege leit,
Suija, suija, kindetje!
daarbij een *dronkeman!*[2]

Kroegen, die door een gildeknecht gehouden werden, hadden tot uithangbord: de afbeelding van 't ambacht, met het opschrift: *Het ..... s Welvaren*. Zoo had men toen Welvarens van alle ambachten. Na de afschaffing der gilden bleven die *Welvarens* nog jaren lang in leven, (en enkele ziet men nog) dewijl de bestelders van knechts de voormalige gilde-knechts vervingen.

1) WAG. IV. bl. 114.
2) BERNAGIE, *de Huwelijken Staat*.

Vele herbergen en kroegen (ook koffiehuizen, waarop wij later terugkomen), zoo hier als in het buitenland, ontleenden hun naam aan de plaats-gelegenheid of aan de naastbijstaande gebouwen. Zoo zijn hier de *Schoonzichten*, als in Frankrijk of Duitschland, de *Bellevues* of *Schöne Aussichten* niet te tellen. Zoo heeft te Londen de St. Pauluskerk haar naam aan een *Cathedral-hotel* en aan een *St. Paul's Coffee-house* (mede voorheen een herberg) gegeven. Zoo vindt men te Parijs bij de Beurs een *Hôtel de la Bourse*, in de *Rue de la Paix* een hôtel van dien naam, en evenzoo bij het *Louvre*. Zoo kwam te Amsterdam al in de 17de eeuw op 't Rok-in bij de Beurs een koffiehuis *de Beurs*, nevens de Nieuwe Kerk, waarvan de toren in de steek bleef, een *Onvolmaakte Toren*, en bij 't Postkantoor *de Koerier*. Herbergen, bij markten gelegen, hadden de afbeelding dier markt, of een zinspeling op 't geen daar verkocht werd, uithangen. Zoo ziet men nog op den hoek der Rosmarijnsteeg een schilderijtje van de Boom- en Bloemmarkt, dat schier onkenbaar is geworden - en ook niet meer herkend behoeft te worden, nu die eenmaal zoo bloeiende en druk bezochte markten zelve verdwenen zijn. Op de Groenmarkt waren er verscheidene, onder andere *de Nobele Groenmarkt;* bij de voormalige Ossemarkt zag men *het Boertje van Schagen* en *de Liggende Os* uithangen, en bij de Varkenmarkt weleer *Spek en Ham*.

Mogelijk heeft het weleens sommiger aandacht getrokken, dat men boven logementen dikwijls het opschrift ontmoet: *de Romein, de Oude Romein, de Jonge Romein*, en heeft men zich stilzwijgend verwonderd over dien anti-quarischen zin bij onze kasteleins, die met hun naamgevingen zoo verbazend hoog opklommen. Ja wie weet welke resultaten een navorschende geest daar niet al uit heeft afgeleid; misschien wel gedroomd, dat daar eenmaal Julius Cezar of Germanikus zijn nachtkwartier betrokken heeft! En mogelijk heeft wie daar logeerde wel eens gedacht aan 'tgeen *Monsieur de Crac* zegt, in het stukje van dien naam:

> On peut être touché
> De dire: Je me couche où César a couché!

Ongelukkig zou zulk een streelende gedachte door het nuchtere proza der oude gildebrieven gestoord worden. Er valt hier aan geen wereld-veroveraars te denken. Die logementen, waar *de Romein* uithangt, waren vroeger *wijn*huizen, en ze hebben daarvan dat opschrift nog behouden. Het waren de wijntappers zelf, die hier, vóór en in de 16de eeuw, *Romeinen* genoemd werden.[1)] Het Wijntappersgild heette het *Romeinengilde*, en

1) Nog in 't begin dezer eeuw leefde bij oude lieden de herinnering, dat de tappers *Romeinen* waren.

het gildealtaar in de Nieuwekerk *den Romyenen-altaer*.[1] Vermoedelijk is die naam *Romein* af te leiden van de *Romeny*[2], de welbekende wijnsoort uit Bourgonje, in 't Fransch *Romanée*, die hier te lande in de 16de eeuw even hoog geächt werd als nog heden, en - misschien omdat de lichter Bordeaux-wijnen toen en lang daarna nog onbekend waren - nog algemeener gebruikt. Wanneer dus de wijntapper zijn huis *de Romein* noemde, schreef hij slechts zijn eigen titel op 't uithangbord.

In *the History of Signboards*[3] leest men, dat in Engeland *de Hollander* voorkomt als patroon der kroegen, en dat wel uit hoofde zijner vermaardheid als goed drinkebroêr. Als voorbeelden worden daar bijgebracht de herberg te Marsden bij Huddersfield, waar *the two Dutchmen*, en een andere te Crick in Derbyshire, waar *the Jovial Dutchman* uithangt. En al meenen nu de schrijvers dier *History* dat de jovialiteit van den Hollander wel wat 'questionable' is, zoo houden ze het toch voor een uitgemaakte zaak, dat hij ten allen tijde een lustige drinker is geweest; wat zij met Shakspere en andere schrijvers zoeken te betoogen.[4] en ten slotte met dit distichon:

> Death's not to be, - so Seneca doth think;
> But Dutchman says: 't is death to cease to drink.[5]

Zeker speelde den maker van dit versje het opschrift door het hoofd, dat destijds voor tal van kroegen te lezen stond:

> Drink ik, zoo bederf ik;
> Drink ik niet, zoo sterf ik;
> Beter gedronken en bedorven,
> Dan niet gedronken en gestorven.

En krachtens dien fraaien naam, door ons in Engeland verworven, wordt, nog de dapperheid, of liever de krakeelzucht, door overmatig gebruik van jenever opgewekt, aldaar bestempeld met den naam van *Dutch courage*. Wij bevelen dit onderwerp aan de attentie der afschaffings-genootschappen, voor wie 't niet onbelangrijk is.

1) In 't *Kerkelijk Amsterdam*, deels M.S., berustende in 't Archief te Amsterdam, vindt men op bl. 111 een gildebrief dezer tappers van 1536, waarin men leest, dat toen ''t getal van de Romeinen zeere vermindert' was. Op den kant staat: Copie van den Romeynen-gilde alias de tappers, verleent den 11 April 1536.'
2) Wagenaar schrijft: 'het Romeinen- of Romenien-altaar.'
3) p. 425, 426.
4) Zij hadden er Thiers nog kunnen bijvoegen, die in Mei 1813, bij gelegenheid dat er een traktaat over de wijnen tusschen Frankrijk en ons Land gesloten werd, van de tribune verkondigde: '*que* 2½ *millions de Hollandais consommaient plus de vin que* 30 *millions d'Allemands*.' Hij sprak echter alleen van Fransche wijnen.
5) WITT'S *Recreation*, 1640.

Boven Z e e m a n s k r o e g e n luiden de opschriften, onder de afbeelding van een driemaster met volle zeilen, veelal: *de Zeevaart, de Nobele Zeevaart, de Welvaart, de Groote Vaart;* vroeger ook, onder de afbeelding van een aan wal stappenden zeerob: *Welkom t' huis*. Boven matrozenkroegen van nog wat lageren rang zag men niet zelden: *'t Matroosje* of *de Vrolijke Matroos*, - en Janmaat, met een blaauw en wit gestreepten broek aan en een wapperend oranje lint om den hoed, met het jeneverglas in de eene, en een meisje aan de andere hand.

Boven V e e r h u i z e n vond, en vindt men nog hier en daar, een uithangbord, waarop de afvarende trekschuit geschilderd was, en op die uithang-bordjes zag men soms aardige landschapjes, en zelden ontbrak er de toesleê, waarmeé een deftig paar zich naar het veerhuis brengen liet. Want het was in den bloeitijd der trekschuiten de gewoonte, alles op zijn gemak te doen, en men zat eerst nog eenigen tijd in 't veerhuis, tot dat het daar vereenigde gezelschap door den binnentredenden schipper met een: 'mag ik de vrinden verzoeken?' werd uitgenoodigd zich in te schepen. 't Opschrift was eenvoudig: *Het..... Veerhuis*. En als het veerhuis later een aanzienlijk logement werd, behield het vaak zijn ouden naam, waaronder 't bekend was, zoo als *het Bosscher Veerhuis* in den Haag. Maar weleer hadden ze ook-al hunne rijmen; zoo las men, in 't midden der 17de eeuw, voor 't Weesper-, Muider- en Naarder-veerhuis buiten de S^{t}. Antoniespoort te Amsterdam:

> Dit is in 't Veerhuis van waarden,
> Van Wezop, Muiden en Naarden.

't Was, met dat *waarden*, enkel om 't rijmen te doen.

Op uithangborden van herbergen even buiten of even binnen de poort zag men niet zelden een dubbel uithangbord, op de zijde naar de poort gekeerd: *de Eerste Aanleg*, op de keerzijde: *de Laatste Aanleg* (of wel *de Eerste Stuiver* en *de Laatste Stuiver*) en waarbij niet verzuimd was een gezelschap aanleggers in schilderij te zien te geven. Dergelijke zinspelingen vindt men ook buiten 's lands; eene der aardigste is die, welke men zien kan op een kroeg, die zich op de uiterste punt van 't Engelsch graafschap Cornwall bevindt. Komt men van de zeezijde dan leest men er op: *the first house in England*, van de landzijde: *the last house in England*.

Geringe S l a a p h u i z e n , zoo als er overal, maar te Amsterdam in den Duivelshoek vele zijn en vroeger nog meer waren, hadden gewoonlijk:

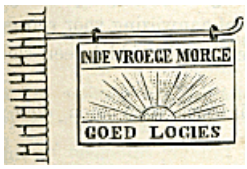

of:

Dit opschrift *Goed Logies* was weleer vrij algemeen gebruikelijk om een

logement aan te duiden; men zag 't vóór honderd jaren nog aan fatsoenlijke herbergen, en dikwijls zelfs met de bijvoeging: ‘te voet en te paard.’

Ook die *Reizende* of *Rijzende Man* (aan de spelling stoorde men zich niet, en misschien wel zag men er een woordspeling in) is al oud: in de 17de eeuw stond te Beverwijk voor den luifel:

> Die brandewijn behoeft
> Uit roemers, glas of kan,
> Die kom vrij onbedroefd
> In de Reysende Man.[1)]

En elders:

> De Rijsende Man gaat over 't velt,
> Hier hout men slapers, en eet er om gelt.[2)]

‘Kan ik hier voor mijn geld eten?’ vroeg een ‘rijsende man’ aan den waard in *de Fruweele Kurketrekker*, die voor zijn deur stond. ‘Wel zeker’ was 't antwoord. De reiziger liet zich goed opdisschen, at voor drie en dronk voor zes. Toen het op betalen aan kwam, haalde hij een dubbeltje uit zijn zak, en stelde het met veel deftigheid den kastelein ter hand. ‘Wat beteekent dat?’ vroeg deze. ‘Wel dat is mijn geld,’ was 't antwoord. - ‘Maar je rekening bedraagt twee gulden vijftien stuivers en zes penningen.’ - ‘Maar je hebt gezegd, dat ik hier kon eten voor *mijn geld;* - en zet me nou op m'n kop: er zal geen duit meer uit m'n zak vallen; dat dubbeltje is *mijn geld*.’

De waard keek zuinig, wreef zijn kin, doch, begrijpende dat er van den vent toch niet meer te halen was, besloot hij in de zaak te berusten, en er partij van te trekken om zijn konkurrent, die schuins tegen over hem woonde, op gelijke wijze te betrekken. ‘Vrind,’ zei hij, ‘ik geloof, dat je gelijk hebt, en ik wil er verder niets over zeggen; hou voor mijn part je dubbeltje, maar doe mij 't genoegen en verkoop morgen dezelfde grap aan Maarten Gerritsz., hierover, in *de Gouwe Diamant*.’ - ‘Dat zou ik graag doen,’ zei de ander, ‘maar ongelukkig ben ik daar gisteren al geweest, en hij is 't, die mij hier heeft gestuurd.’

Aan herbergen, vooral op dorpen, waar een diligence, vroeger postwagen, stilhoudt, hangt steeds *de Vergulde Wagen* uit, tot aanwijzing voor reizigers die ‘meê willen,’ waar zij den wagen afwachten, en inmiddels een slokje krijgen kunnen.

In sommige, groote herbergen aan pleisterplaatsen vond men dien af-

1) JEROEN JEROENSE.
2) JEROEN JEROENSE.

rijdenden wagen (soms ook de afvarende schuit) ook binnen 's huis op den wand gereproduceerd, als o.a. te Halfweg Haarlem en Amsterdam, bij Koot, waar het behangsel bovendien de afbeelding (misschien de eenige) bewaarde van de Schans, ten tijde van Napoleon aldaar opgericht, en die naauwelijks een jaar bestaan heeft.

Eindelijk nog ziet men aan dorpsherbergen meermalen de eenvoudige aanduiding van ‘bier en brandewijn’, op een houten bord aan een houten balkje. En aan zulke, waar tevens stalling is, komen meest de gekoppelde paarden, of 't *Witte, Zwarte, Bruine, Graauwe* of *Bonte Paard* voor.

VII.

Wij besluiten dit hoofdstuk met een blik te slaan op eenige kleine neringen. Mogen deze, op zich zelve beschouwd, wat onbeduidend schijnen, toch mogen zij volledigheids-wille niet in dit Overzicht gemist worden.

Wij beginnen met de P o p p e k a s t . De opvolgers van den ouden trompetter Jan Klaassen hadden, en enkelen hebben 't nog, aan den ingang der steeg, waar zij huisden, een groot bord uitsteken, weleer over de straat, later, toen dit niet meer toegelaten werd, plat tegen den zijmuur van 't hoekhuis gespijkerd. In 't midden van dat bord de poppekast, in vollen bedrijve, met macht van toeschouwers, en d e v r o u w (gelijk zij, bij monde van Jan Klaassen genoemd werd, als hij het publiek verzocht, niet weg te loopen, als zij kwam) met de bus op den voorgrond; terwijl het bijschrift luidde:

JAN ‘zus’ of ‘zoo’ SPEULT DEN MARIANETTE EN SINESE SCHIM OP PARTEIJE EN KINDEREFISITE.

Ook de poppekast zelf had haar uithangteeken. Jan en Katrijn hielden een schild vast, naar welks opschrift de eerste met den vinger wees. En dat opschrift, dat tweehonderd jaren lang boven elke poppekast heeft te lezen gestaan, was:

E l k p a s t
o p z i j n
z a k k e .

Een waarschuwing aan de omstanders, die gansch niet overtollig was. Immers terwijl de argelooze toeschouwers of -sters slechts oog en oor hadden voor de artisten die zij vóór zich hadden, liepen zij gevaar, niet te bemerken, dat er een ander artiste achter hen bezig was, die 't op zakdoek, knipje of beugeltas gemunt had.

De ingangen van dergelijke steegjes, als waarvan we spraken, inzonderheid die op de Bierkaai of in den Duivelshoek, ook menigeen in

de Jordaan, konnen vroeger - toen het den uithangborden nog vergund was, zoo ver zij maar wilden over de straat heen te reiken - soms al zeer schilderachtig zijn uitgemonsterd. 't Was geen zeldzaamheid, een half dozijn of meer borden en bordjes elkander te zien verdringen, en te wedijveren om boven en voor elkander uit te steken. Behalve 't genoemde poppekastebord zag men er een: *Lysie de Porster*, een: *Jan de Kruyer*, een: *Hier woond Betje de Mangelvrou*, een: *Hier Suygt men borste uyt*, een: *Hier Verkoopt men Gijtemelk;* en bovendien nog een bord met een paar huisdieren beschilderd, dat een *Honde- en Kater-snijder* aanduidde, en een ander met een bas en een viool, waaronder 't oude: *Speuld op Burger en Boere Bruiloft*. Terwijl men dan vervolgens, bij opmerkzamer beschouwing, nog een: *Hier bakt men Obli*, en een: *Hier Kramt men en Mat Stoele* ontdekte, die zich nederig in de schaduw der overige verscholen.

Niet aan naauwe steegjes, maar meest aan trapdeuren in dichtbevolkte straten zag men weleer, waar nu 't eenvoudige: *Besteedster* boven de deur staat, een lang smal bord uitsteken.

Somtijds ook hielp deze of gene poëet uit de buurt ze aan een dichterlijke aankondiging, zoo als de volgende, bij een Besteedster te Middelburg, die tevens van bijbel-vastheid getuigen moest:

> Doe Jacob bij Rachel sliep wierd Lea jaloers.
> Hier besteed men Meisjens en Minnemoers.[1)]

K r u i e r s hadden boven hun pothuis hun voornaamste uithangteeken: - 't zoo even genoemde duidde alleen zijn woning aan, maar 't pothuis was met het bord vercierd, waarop men hem zag in de uitoefening van zijn vak. In 't midden was hij met zijn kruiwagen geschilderd en op den achtergrond nog eens in 't karakter van tapijtklopper, en daarbij de legende: *Jan de Kruijer klopt Tapyte uyt stuurt Dekens na de Volmolen*.

1) JEROENSE.

De V o d d e v r o u w heeft gewoonlijk de Voddemolen op haar bordje geschilderd.

M e l k b o e r s b o r d j e s vertoonden gemeenlijk een koe in de wei of een boerin met emmers. Aan de E i e r k e l d e r s ziet men nog *d' Leggende Hen*, ten bewijze van de eeuwigdurende verschheid van eieren. Aan M a n g e l k e l d e r s hing een bordje, waarop dit bedrijf, dikwijls niet onaardig, was afgeschilderd; terwijl men, waar s t i j f s e l verkocht werd, weleer een

bordje zag, waarop een pot, van buiten rood, van binnen blaauw; en de naam *blaauwe-stijfselpot* was zoo populair, dat men dien ook toepaste op de blaauwe slaapmutsen, die turfdragers en ander werkvolk droegen.

E e t k e l d e r s , gelijk Melchior Fokkens die beschreven heeft: 'veel kelders zijn hier daar men Bier en Wijn en allerhande gare kost verkoopt,' - hadden een uithangbord, waarop al dat lekkers geschilderd stond, met het devies: *Aanzien doet gedenken*. In de 17de eeuw zag men die kelders in grooten getale op het Damrak, omdat het daar toen 'altijdt swierde met duyzenden van allerhande slach van menschen, meer als het elders deed.[1)]

Dit waren echter geen gaarkeukens, waar men zijn maal ging doen, maar veeleer smulkelders, die den meesten aanloop van 't zeevolk hadden; men kon er ham en worst, gebakken visch en eieren, pannekoeken en sla krijgen, en zich bovendien aan wijn, bier en brandewijn te goed doen. De gaarkeukens voor den gemeenen man, waar deze e t e n ging, hadden oudtijds deze woorden uithangen: *Hier schept men op*. Dit opschrift is bij ons thans lang vergeten; slechts leeft het nog in een oud liedje:

> Bij Moeder Schep-op daar is 't niet kwaad,
> Die woont daar in de Foeliestraat.

Maar in de Vlaamsche gewesten, waar vele oude dingen langer bewaard zijn gebleven dan in Holland, leest men 't nog, - o.a. te Antwerpen op den Kouwenberg.

De S c h a f t k e l d e r s , of, zoo als men te Amsterdam zegt, S c h o f t k e l d e r s , waren doorgaans op een mooi uithangbord gesteld. 't Moest wat uitlokkend wezen voor den werkman. Men zag daarop een gezelschap van ambachts- en sjouwerlui met de witte sloofjes voor en het pijpje in den mond - 't symbool van rust - om een tafel gezeten, terwijl een wijfje hun de koffie aandroeg. 't Opschrift was onveranderlijk: *Hier zet men volk om te schoften*. Wat door de kwâjongens gelezen werd: *Hier zit het vol onbeschoften*.

1) M. FOKKENS, *Beschr. van Amst.*, bl. 60.

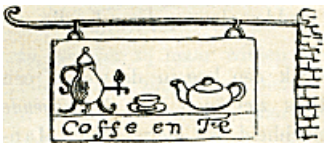

De K o f f i e k e l d e r s hadden een uithangbord als het nevenstaande, wat de getrouwe afbeelding is van een, dat vóór bijna 50 jaren in de Vijzelstraat bij de Kerkstraat hing, en toen al vrij oud was.

De W a t e r - en V u u r k e l d e r s hingen den waterketel boven een

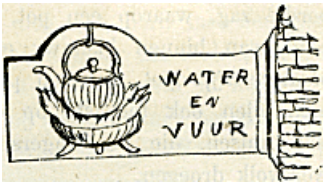

vlammend vuurtje uit; en dit bewijst ons tevens, hoe het verhaal van de water- en vuurvrouw, die, daar ze niet lezen kon, zich bij vergissing een bordje aanschafte, waarop: *Hier liggen voetangels en klemmen* stond, en daardoor haar nering verloopen zag - een verhaal door den schoolmeester van Oude-Tonge weleer zoo roerend in trippelmaat bezongen[1] - alle waarschijnlijkheid mist; immers, de vrouw had geen kennis van *a* of *b* noodig om de figuur van een waterketel te kennen. Juist dit was het voordeel der beschilderde uithangborden, dat ze voor elk te lezen waren, en niemand zich daarin vergissen kon.

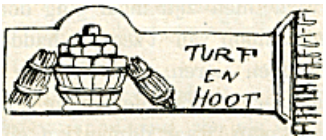

T u r f - en H o u t k e l d e r s hadden den *turfmand* tusschen *twee bossen hout*, die er als *tenants* nevens gesteld waren, zoodat men ook daar zelfs de heraldieke vormen in acht nam.

S c h o o r s t e e n v e g e r s staken maar den bezem aan of op een stok uit; en de P i j p e b r a n d e r s, die nu op 't uitsterven staan, hadden

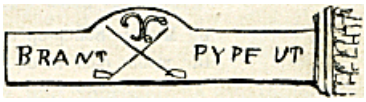

weleer, toen de Gouwenaars nog aan die vuurproef onderworpen werden:

Van het P o r d e r s b o r d j e behoeven wij niet te spreken; dat kan men vinden in de *Grammatica Latina* op pag. 71; terwijl het onderwerp door Binger bezongen is in zijn lied van *Porre-porre-klop!*[2]

Dat onder keizer Alexander Severus zekere Verronius Turinus r o o k verkocht en er voor gestraft werd, is bekend, en 't spreekwoord: *Vendere fumum* voor: 'ijdele beloften doen' of 'met holle praatjes afschepen,' is er van herkomstig; maar dat men in de 19de eeuw te Amsterdam ook *lucht* verkocht, zal menigeen verwonderen. Toch hebben wij meer dan eens, voor dertig jaren, in de Korte-Korsjespoortssteeg bij de Oude-nieuwstraat, tusschen Singel en Achterburgwal een bordje gezien, waarop te lezen [+]

1) *Gedichten* van GERARDUS SAMUEL VAN KRIEKEN, in leven schoolonderwijzer te Oude Tonge, Rotterdam, 1844, bl. 81.
2) *Ned. Volks-Alm.* 1863, bl. 162.
\+ [errata] Blz. 134, 135 - De Heer A. Heinsius te Amsterdam deelt ons mede, dat hij dat uithangbordje met: *Lugt te koop* ook gekend heeft, doch dat het niet in de Korte-Korsjespoortssteeg, maar drie schreden van daar, in de Korte-Kolksteeg hing, - en dat

stond: *lugt te koop*. Hadden wij toen kunnen droomen, dat wij ooit een boek over uithangteekens en opschriften zouden schrijven, wij waren stellig dat winkeltje eens binnengeloopen, waar men een element verkocht, aan 't welk men, naar den uiterlijken schijn te oordeelen, aldaar juist gebrek moest hebben. Nu kunnen wij ons alleen tot een gissing bepalen, die wij voor een betere geven. *Lucht* heeft in de gewone spreektaal de beteekenis van ‘reuk.’ Van een reuklooze bloem zegt men: ‘er is geen *lucht* aan.’ Van spijzen - ook van menschen, - die ons tegenstaan, zeggen wij: ‘ik kan ze *luchten* (d.i. “ruiken”) noch zien.’ - Die *lucht* uit het winkeltje kan dus eenvoudig ‘reukgoed’ geweest zijn, waarmede de dienstmeisjes des Zaturdags het loddereindoossie kwamen ‘ferneeren’ dat zij 's Zondags daarop onder de preêk aan haar buren zouden ‘prissenteeren.’

Ten slotte nog een opmerking, betreffende den *onvolmaakt verleden tijd*, in dit hoofdstuk gebruikt. Wij weifelden meermalen tusschen 't gebruik van dezen en den *tegenwoordigen tijd*. Vooreerst, omdat het zeer moeilijk is, het juiste tijdpunt aan te wijzen, wanneer een uithangteeken uit de rij der bestaande dingen verdwijnt; daar dikwijls van 't gene dat op uitsterven staat en op de plaats, waar men 't vroeger kende, al niet meer gezien wordt, toch elders nog hier en daar een oud exemplaar bestaan kan. Ten andere, omdat er verscheidene uithangteekens zijn, die nog niet uit het gebruik verdwenen en toch vertegenwoordigers van een vroeger tijdperk zijn. Zoo, b.v. het Kruiersbordje. Het behoort bij 't pothuis; en beiden behooren tot een vroegere orde in het stedelijk huishouden. Evenwel, zoolang er nog een pothuis is, zal er ook nog zulk een bordje zijn, en eerst met het laatste pothuis zal ook het laatste bordje verdwijnen. Men lette dus wel op de letterlijke beteekenis van *onvolmaakt verleden tijd*, en versta dien tijd in zoodanigen zin, dat hij de mogelijkheid van 't nog bestaan van 't genoemde voorwerp niet uitsluit.

lugt geen *reukgoed* is, maar integendeel *gezwavelde linnen lappen*, die de wijnkoopers gebruiken, om hunne vaten te zuiveren.

Negende hoofdstuk.
Over eenige uithangteekens van bijzonderen aard.

I.

Behalve de uithangteekens, die tot aanduiding van een beroep dienen, bestaan er nog andere van verschillenden aard en bestemming, en wij brengen daartoe in de eerste plaats het bekende huisbordje, dat aangeslagen wordt wanneer een huis of kamer *te Huur* is: - ook wel, als 't een huis is, met de bijvoeging: *of te Koop*. Over dit bordje hebben wij vroeger reeds gesproken: doch wij willen er hier nog een zonderling exempel van zoodanig bordje bijvoegen, dat in een der laatste jaren van de 17de eeuw ‘op kerstijt’ (van ouds en nog op vele plaatsen de gewone tijd om een huis te huur te zetten) aan een huis te Rijswijk werd aangeslagen:

> Dit Huis is te huur of te koop,
> De Man is op de loop:
> De Vrou leit ziek te bed.
> Daarom is dit Huis te huur of te koop gezet.[1)]

Geldt het roerende goederen, een wagen of vaartuig, een stuk huisraad of gereedschap, dat men verkoopen wil, dan kan daaraan geen bordje worden bevestigd, doch wordt naar oud gebruik zoodanig voorwerp aan den openbaren weg geplaatst en een b o s j e s t r o o daaraan vast gebonden. Hoe een bos stroo als symbool in meer dan één geval dienst deed en nog doet, zullen wij in een ander gedeelte van dit hoofdstuk verhalen: dat het gehecht werd aan wat geveild werd, is een gewoonte, die tot de hoogste Oudheid opklimt. De vroeger vrij algemeene, thans nog maar alleen onder 't gemeen gebezigde spreekwijze: ‘ik zal je met een bosje stroo om je hals te koop zetten,’ dagteekent ongetwijfeld uit de dagen toen de slavernij nog bestond, en het tot de gewoonten der Germanen behoorde, den slaven, die zij te koop stelden, een bosje stroo aan den hals te hangen.

1) JEROEN JEROENSE.

Tot de uithangteekens van winkels behooren ook nog een bijzondere soort van bordjes, waarop niets anders te lezen staat, dan welke taal men er spreekt, maar die vooral de bestemming hebben om de vreemdelingen tot wegwijzers bij 't winkelbezoek te dienen. Men vindt ze nergens talrijker dan te Parijs, waar de bordjes met: *English spoken; Man spricht Deutsch; Aqui se habla Espanol* ontelbaar zijn.

Waarschuwen de bordjes, in den aanvang van dit hoofdstuk vermeld, den voorbijganger, waar hij woning vinden kan, zoo hij er een behoeven mocht, nog andere waarschuwingen worden tot hem gericht op bordjes die van de huurbordjes niet veel in grootte verschillen, namelijk die welke de Politie laat uithangen, en die niet zelden precies het tegenovergestelde te weeg brengen van wat er mede bedoeld wordt; getuigen de afschuwelijke vuilnishoopen, die men zoo dikwijls vergaderd vindt aan een staak, welks uiteinde de vermaning draagt: HIER GEEN ASCH OF VUILNIS NEDER TE WERPEN. Dresden vooral munt uit in dergelijke vermaningen: geen stap kan men daar of in den omtrek doen, zonder dit of dat verbod van wege de 'Polizey' te lezen, en te schrikken voor de geweldige boeten, waarmede men bij overtreding bedreigd wordt.

Doch erger straf dan een boete kon in vroeger dagen ten onzent den onvoorzichtige treffen, die, buiten de stad, zich op een anders erf waagde; daar toch overkwam het hem licht, met den voet in een klem te raken of door een angel deerlijk gekwest te worden, wanneer hij het bordje, dat aan het hek of aan de schutting uithing: HIER LEGGEN VOETANGELS EN KLEMMEN MET KONSENT, niet gezien of de daarop gestelde waarschuwing in den wind geslagen had. Thans ziet men nog hier en daar die bordjes; doch wij twijfelen er zeer aan of nog ergens de b e d r e i g d e voorwerpen (zoo als een Lid van de Kamer zeggen zou) aanwezig zijn. Zij zijn zoowat gelijktijdig met de pijnbank en ander foltertuig verdwenen en leven alleen nog in het bekende spreekwoord: 'er ligt een *angel* onder 't gras.' De jachtpalen en de ten zelven einde dienende b o r d j e s en de w e g w i j z e r s, die allen mede als uithangteekens kunnen worden beschouwd, vermelden wij alleen

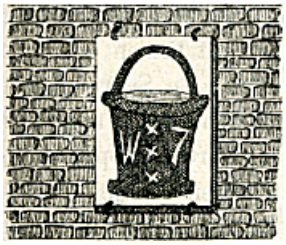

pro memoria. Even zoo de bordjes met den *brandemmer*, die vroeger van stadswege aangeslagen werden, 'ten eynde dat men op de straten van buyten aan de huysen soude konnen sien waar Stads-brandemmers' waren,[1)] en waarvan nog hier en daar een enkel exemplaar bij toeval is overgebleven, - zoowel als de hedendaagsche bordjes tot aanwijzing van de plaats, waar men, als 't noodig is, een brandmeester vinden kan - en ook de plaatjes, die de B r a n d w a a r -

1) Keur van 8 Oct. 1681.

b o r g - m a a t s c h a p p i j e n aan de gevels slaan, - en wij gaan tot cierlijker voorwerpen over.

II.

Het bekende gebruik der Haarlemmers, om, zoodra de vrouw des huizes bevallen is, een fraai vercierd k r a a m k l o p p e r t j e , d.i. een vierkant plankje, met roode zijde en kant overdekt - en, wanneer 't kind een meisje is, met een wit papiertje in 't midden beplakt - op de deur te hangen, heeft aanleiding gegeven tot de vertelling, dat dit een historische herinnering zou zijn van de inneming der stad door de Spanjaarden in 1573; - dat toen Alva aan de Haarlemsche kraamvrouwen zou vergund hebben, dit teeken te doen plaatsen voor de deur van haar huis, waardoor dit laatste van plundering verschoond zou blijven. Die vertelling berust op een dwaling. Het gebruik van kraamkloppers bestaat even zoo te Enkhuizen en op vele dorpen van Noordholland, al zijn ze daar zoo mooi niet als te Haarlem, en is ouder dan de Spaansche tijd.

Bij onze Germaansche voorouders was de plek, waar een kraamvrouw lag, heilig. De Ripuarische en Salische wetten bepaalden straffen tegen dengene, die een zwangere vrouw beleedigde, of de woning eener kraamvrouw overlast aandeed. In de middeleeuwen werden in geheel Duitschland, en ook in onze Nederlanden, de huizen der kraamvrouwen ontzien, zoodat zij zelfs vaak ten toevluchtsoord verstrekten voor vervolgden bij beroerten en burgerkrijg. Tegen kraamschenders waren straffen bepaald. Zou men nu echter het huis eener kraamvrouw ontzien, dan moest er ook een teeken uithangen ter herkenning. Dat teeken wees zich van zelf aan. Waar een zieke in huis was, moest alle gedruis vermeden worden, en, om het hard en hinderlijk geluid van den klopper te dooven, was het gebruikelijk dien met een lap grof doek te omwoelen. Doch nu, als het kraamvrouwen gold, gebruikte men daartoe wit linnen. - Reeds Erasmus gewaagde hiervan in de samenspraak *Puerpera*, die hij omstreeks 1525 schreef. ‘Zijt gij een vreemdeling in dit land,’ zoo liet hij Fabulla aan Eutrapelus vragen, ‘dat gij niet eens weet hoe de klopper, met een wit linnen doekje omwonden, het kenteeken is van een kraamvrouw?’ - En Schrevelius teekende er honderd jaar later bij aan, dat die gewoonte toen nog in zeer vele Nederlandsche steden bestond, opdat niet door hard geklop de kraam vrouw in haar rust zou worden gestoord. - Dat linnen doekje bezigt men zoo te Haarlem als elders nog; maar men windt het nu om de schel of bel - en de klopper, als zoodanig, is toch in onbruik. Doch daar, even als te Enkhuizen, is de zucht tot pronk en weelde te hulp gekomen om een uithangteeken, waarvan de oorspronkelijke bestemming vervallen was, als een cieraad te behouden. ‘De saak is noodsaaklijk geweest,’ schreef

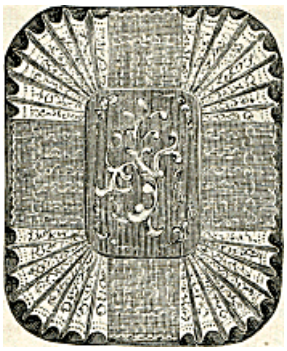

Ludolf Smids., ‘maar het verciersel is er bijgekomen.’ Voorts beschreef hij het kloppertje als ‘een langwerpigh vierkant cieraadtje van wit linnen, met gelobde kant omset.’ ‘Is het een jongetje,’ zei hij, ‘’t is aan het selve kennelijk; en is het een meisje, het is ook seer wel te sien. Sijn er tweelingen, gij hebt twee soodanige teekenen op de deur geset’[1].

Op de dorpen bleef, althans in sommige streken van Noordholland, de oude eenvoudige gewoonte tot op onzen tijd in zwang. Zoo verhaalt ons *de Aardbol* bij de beschrijving der zeden en gewoonten in Noordholland, voor 25 jaren nog, hoe, bij de geboorte van een kind, de zilveren brandewijnskom omgaat, terwijl men den deurklopper met een wit doekje omwoelt, als het een jongen is geheel, als het een meisje is, slechts ten halve[2].

In andere streken van ons land plachten de boeren bij de geboorte van een kind een bosje palm te binden aan de deurpost of aan het hek der hofstede.

III.

Ook bij sterfgevallen werden, en worden nog op vele plaatsen zekere kenteekens uitgehangen of uitgezet, die echter niet in alle gewesten dezelfde zijn.

Te Amsterdam bestond nog in de 17de eeuw het gebruik om, bij 't overlijden van een kind, een stok uit te steken, die met palm vercierd was. Aan 't einde van dien stok was een witte doek, om een hoepel gespannen en met strikjes aan de vier punten opgehangen. In dien doek lag een kussen en daarop zat een wassen beeldje (jongetje of meisje). 't Een en ander was, naar den stand der ouders, prachtiger of eenvoudiger. Voorts ontbrak de rosmarijnkrans niet, dien de speelkameraadjes vlochten, als wij leeren uit het aandoenlijk lied van VONDEL, op de *uitvaert van zijn dochterken:*

1) *Schatkamer*, bl. 96.
2) Deel III 1841, blz. 41. Vergelijk ook LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Nat. Hist. v. Holland*, Deel III, 4e stuk, blz. 1230; V. HALL, *Bijdr. tot Regtsgel.*, Deel IX 1835, blz. 175. VAN IDSINGA, *Staatsr. der Vereen. Nederl.*, Deel I, blz. 156, Deel II, blz. 325.

De speelnoot vlocht, toen 't anders niet mocht zijn,
Een krans van *roosmarijn*[1)]
Ter liefde van heur beste kameraet.
O kranke troost! Wat baet
De groene en goude lover.
Die staetsi gaet haest over.

De rosmarijn was van ouds, als men weet, aan de dooden gewijd, gelijk ook deze twee regels uit het lied van *Malbroek* getuigen:

On dit que sur sa tombe
Romarin *l'on planta*,

en daarom heette de steeg, waar de V e r c i e r s t e r s woonden, waarvan hierboven (blz. 121) gesproken is, de *Rosmarijnsteeg*.

In Noordholland werd en wordt nog op sommige plaatsen, wanneer een sterfgeval plaats heeft, bij protestanten een r o u w m a n t e l , gelijk aan dien, welken de aansprekers dragen, in 't midden der straatdeur gehangen: bij roomschen wordt een z w a r t k r u i s op de stoep gezet. Die teekens blijven tot op den dag der begrafenis.

Te Deventer en op meer andere plaatsen langs den IJsel was 't een overoud gebruik, een geel koperen l a n t a r e n of *luchte*, met een gebluschte kaars, uittehangen aan een sterfhuis. De lantaren hing altijd aan die zijde der deur, welke naar de begraafplaats gekeerd was. Voor ongehuwden werd de lantaren vercierd met zwarte, witte en groene linten. Sedert ruim dertig jaren is dat gebruik echter allengs uitgesleten.

Een dergelijk gebruik is nog te Waalwijk in zwang, maar daar is de lantaren zwart geverfd en met een doodshoofd beschilderd, en bovendien zonder kaars, ja zelfs zonder bodem[2)].

In Zeeland kent men het uitzetten van het l i j k s t r o o . In de steden is die gewoonte sinds jaren in onbruik geraakt; op de dorpen wordt er nog de hand aan gehouden, hoezeer niet overal op gelijke wijze. Is de doode een klein kind, dan zet men doorgaans een bos stroo uit, met een palmtakje gestoken in het uiteinde, dat naar de straat is gekeerd; terwijl een of twee steenen op het stroo gelegd worden om het verschuiven of het verwaaien te beletten. Voor een jonkman of jonge dochter legt men d r i e bossen, 1, 2, uit, en voor een man of vrouw z e v e n , 3, 4.

In vroegere eeuwen werd het lijkstroo na de begrafenis verbrand. Daarin

1) Beter *rosmarijn*. 't Heeft met *roos* niets te maken. Plinius noemt het *ros marinum*. Columella *ros marinus*, Horatius en Ovidius *ros maris* (zeedauw).
2) Overijsselsche Almanak 1846.

wilden sommigen nog een bewijs gezien hebben van de oude Germaansche lijkverbranding. Het uitleggen van stroo is een eenvoudig zinnebeeld des doods; daar 't ontzielde lichaam een ledigen halm gelijk is.

In Zeeuwsch Vlaanderen bestaat mede de gewoonte van een dunnen bundel stroo uit te leggen, wanneer er een jong kind overleden is; doch bij den dood van volwassenen of oudere kinderen, duidt men zulks aan door een doodbaar of berrie omgekeerd tegen den muur van 't huis bij de deur te zetten. Op boerenhofsteden wordt, bij het overlijden van een klein kind, e e n bos stroo binnen 't hek, aan den ingang, gezet: bij den dood van volwassenen of van oudere kinderen worden z e s bossen opgestapeld, 1, 2, 3. De plaatsing rechts of links van de deur of het hek duidt het geslacht van den overledene aan. Die teekens worden na de begrafenis weêr weg genomen.

In Noordbrabant kent men evenzeer het lijkstroo. Te 's Hertogenbosch en op de dorpen in den omtrek noemt men ze s t r o o i k e n s , en door onderscheidingsteekens wijzen zij aan, of de overledene man of vrouw, gehuwd of ongehuwd, kind of volwassene, roomsch of protestant was.

Hoe dit leggen van strooikens geschieden moest, werd te 's Hertogenbosch in 1661 nog zelfs bij een keur voorgeschreven. Zoo lang het lijk boven aarde stond moest een bos stroo uitgelegd worden met steenen daarop - voor oude lieden v i j f , voor jonge lieden d r i e steenen. Naderhand werden de strooikens cierlijker gemaakt. Men maakte er twee vastgepakte en gelijk gesneden ronde bossen van, van drie voet lang en met zwarte leêren riemen omwonden. Het getal der riemen was voor ongehuwden d r i e , voor gehuwden v i j f , ook voegde men er roodgeverfde plankjes in gelijken getale bij, die pot- of dakscherven heetten voor te stellen, en, even als het stroo, symbolen zijn van de broosheid van 't leven.

Te Breda, Eindhoven en elders hangt men, naar oud gebruik, een l a n t a r e n zonder licht het venster uit.

Te Turnhout wordt, zoo lang er een lijk in huis is, een k a a r s boven de deur gezet. In de omstreken van Brussel is een z w a r t v a a n d e l , met een doodshoofd beschilderd, het uithangteeken van een sterfhuis.

Vlaanderen heeft ook het l i j k s t r o o . Daar legt men voor het sterfhuis vier bossen stroo, kruiswijze geplaatst, met een steen op 't middelpunt. Was de overledene een jonkman, dan ziet men palmtakken op het stroo, en rosmarijn als 't een maagd is; terwijl voor een knecht of dienstmeid slechts een halve steen op het stroo wordt gelegd. In eenige streken wordt nog het stroo na de begrafenis verbrand.

Eindelijk was 't in vele streken van ouds in gebruik, en wellicht geschiedt het nog hier of daar, ook aan een oud huis, dat tot afbraak bestemd was, stroo uit te hangen, en wel, met een touw gebonden aan een uitgestoken stok.

IV.

In alle steden van ons vaderland gold, in de middeleeuwen, en tot nog laat in de 16de eeuw, de wet, dat een huis, met pest besmet, een b o s s t r o o tot uithangteeken hebben moest. Ook hierin stond het iedereen vrij, een zinnebeeld van den dood te zien, als riep dat stroo den voorbijganger toe: ‘Hou af! De dood is in huis.’ 't Kan ook zijn, dat dit uithangteeken van stroo oorspronkelijk dienen moest om de booze geesten te keeren, wier invloed de kwaal had aangebracht; immers men achtte voor hen het stroo een krachtig middel tegen tooverij[1].

Te Amsterdam werd in 1469, 1471 en 1493 bij keure gelast, voor huizen, waar de pest binnen was, ‘een groet bossche stroe’ uit te hangen. In 1534, was elk huis, waar iemand aan de pest gestorven was, gehouden, zes weken lang een bos stroo uit te hangen, gebonden met drie banden, ieder een hand breed van elkander verwijderd. Doch in 1655 was men reeds tot de overtuiging gekomen, dat wellicht het branden van piktonnen nog een beter middel kon zijn om de besmetting te verwijderen.

Te Middelburg werd in 1568 gekeurd, zes weken lang, ‘ter vensteren uyt te hangen een bint stroo ten minste dick een grofve mans die[2] en een elle lanck, gebonden met drie banden een voet van den anderen.’

Te Zierikzee in 1515, almede zes weken lang, ‘uyt den huyse uytsteken een strooywisch van der lencten en dicten van eenen arm.’

Te Leiden vindt men, in de keuren der 15de eeuw, gelijke bepaling. Doch in 1483 heet het daar: ‘voir hoir huys hangen een *stroey hoedt* van een vierendeel wijdt.’

Eindelijk - om geen meer voorbeelden te noemen - te Utrecht had men er in 1467 wat anders op bedacht en schreef men voor, dat, aan de huizen, waar de pest heerschte, moest uitgehangen worden, ‘een *witte lappe* van linnen laken, een half el lanc ende een vierendeel breet, ende die laten wten huse hanghen ses weken lanc.’ Doch in 't volgende jaar kwam men weêr op de oude gewoonte terug en was 't daar, als elders: ‘een strowis als een scaft gebonden wten huse steken, een maent lanc.’

Later is het met dit uithangteeken gegaan als met meer andere: een *opschrift* heeft het *symbool* vervangen, en voor een huis waar b.v. *kinderziekte* heerscht, leest men dat woord op een vierkant stuk papier - wat een uitmuntende waarschuwing is.... voor hen, die lezen kunnen. De anderen begrepen den stroobos beter.

1) Zie in de *Nederl. Legenden* van J. VAN LENNEP de noot achter den *Adegild*, Deel II, blz. 69. 1ste uitgave.
2) D i e is *dij*.

V.

In Vlaanderen in het Thieltsche ziet men aan de herbergen dikwijls een groenen tak uitsteken, en leest er 't woord *Baarloop* bij. Dit woord is afgeleid van 't l o o p e n achter de b a a r , 't gaan ter begrafenis, na welke plechtigheid een eet- en drinkpartij in de herberg volgde. Baarloop geeft nu te kennen: hier is een koekebrood, een baarkoek te verspelen met den bal, en een kleiner met de kaart. Zulk een koek is opzettelijk voor de partij gebakken, en vercierd met allerlei figuren. 't Is een oud Vlaamsch vermaak, dat altijd veel volk naar de herberg placht te lokken, doch thans ook al niet meer zoo druk gezocht wordt. In het Dixmuidensche is een soortgelijk vermaak bekend onder den naam van *Koekezondag*[1].

Tot de uithangteekens kunnen ook gebracht worden de vercieringen van kransen en kroontjes, bij huwlijksfeesten aan de deuren aangebracht, en de vlaggen op molens en schepen, wanneer er een bruid aan den molen of aan boord is. Zoo ook het vercieren op Meinacht van de deuren der woningen van jonge dochters, met meien en bloemen door haar minnaars[2]. Voorts 't aloude gebruik, dat vrijsters, op St. Jan in den zomer, bloemen samenvlochten en boven de huisdeur ophingen, om zegen over zich zelve en het huis te brengen; - de gewoonte, om gewijde takken aan den gevel op te hangen, gelijk men dit nog in Kleefsland ziet;- ook de k r u i s e n , met witte verf op de muren der boerewoningen geschilderd, doch, sedert de vermeerdering der welvaart bij den boerestand, op vele plaatsen, inzonderheid in de zoogenaamde Streek tusschen Hoorn en Enkhuizen, door gebeeldhouwde en fraai bewerkte kruisen vervangen. Over deze kruisen, dienende om den toegang voor heksen uit te sluiten[3], hebben wij in het tweede hoofdstuk reeds met een woord gesproken.

K o g e l s in de muren van kerk, toren en huizen gemetseld, zijn eigenaardige uithangteekens van vestingen, ten blijke der belegeringen, die zij hebben doorgestaan. De vesting pronkt daarmeê als een oud soldaat met zijn lintjes, medailles en litteekens. Enkele malen vindt men er zelfs bijschriften bij, als te Vlissingen in de Nieuwstraat, waar een bom in den gevel is gemetseld met de woorden:

> Door mijnen val
> Is dit, huis een beestenstal.

Het is een Engelsche bom, die in 1809 dit huis vernielde.[4]

1) DE POTTER, bl. 119.
2) 'Dit geschiedt nog te Breda', schreef HOEUFFT, *Bredasch taaleigen*, bl. 385.
3) D^{r}. C.R. HERMANS in *den Aardbol*, III D., blz. 583.
4) Medegedeeld door den Heer Goeree te Vlissingen.

Eindelijk hadden ook de vermaarde b e k k e s n i j e r s hun uithangteeken: - een mes, boven de deur opgehangen, als een uitdaging van den voorvechter van het dorp aan elk, die 't tegen hem durfde opnemen[1]. 't Moest een mes zijn zonder punt, want het bekkesnijden was geen moordenaars of wildemanswerk; het geschiedde als elke andere kunst, naar vaste regels, en op voorwaarden, waar niet van afgeweken werd. En die kunst stond eenmaal in zoo hooge achting, dat het jonge vrouwvolk van een vrijer walgde, die geen h a l f m a a n t j e, geen r o o d l i n t j e of geen k r u i s j e in zijn tronie kon laten zien.

VI.

Bij en na de vorigen mogen ook ten slotte de *wandelende* en de *rijdende* uithangborden niet onvermeld blijven. 't Is te Londen, zoo wij ons niet bedriegen, dat die hun aanzijn hebben ontvangen. 't Begon met een half dozijn of meer arme drommels, wien men ieder een houten bord te dragen gaf, aan een stok of lat bevestigd, en waarop in groote, zwarte letters een adres te lezen stond met den naam van het artikel, dat er te koop was, of met de aankondiging van de openbare vermakelijkheid, die er plaats zou hebben, en welke personen, alsdan door de stad werden uitgezonden om die in alle hoeken te doorkruisen, tot zij er van vermoeienis bij neêrvielen. Doch weldra waren sommigen van oordeel, dat een paard het langer kan uithouden dan een man, en als het vermoeid is of lafenis behoeft, niet in de kroeg en uit het gezicht loopt, maar zijn natje en zijn droogje des noods op straat gebruiken kan; en voorts, dat op de vier zijden van een groote kist meer letters kunnen komen te staan dan op de twee zijden van een opgestoken bord: en zoo kwamen zij tot het besluit, karren te doen vervaardigen in de gedaante van een kolossale houten kist op wielen, die kist te doen beschilderen met aankondigingen in veelkleurige letters, op elke zijde het adres van de fabriek of den winkel des eigenaars vermeldende en hetgeen daar te bekomen was. Zoo wel op de gedragen als op de voortgereden borden kwamen ook somtijds afbeeldingen te staan, meestal potsierlijke en zoodanige, als geschikt zijn om de aandacht te trekken: en het getal van die rijdende en wandelende uithangborden vermenigvuldigde en vermenigvuldigt zich nog van jaar tot jaar.

1) Ook binnen 's huis, in de kroeg, hing de kampvechter soms zijn mes aan een touw of stak het in de tafel. Wie snijenslust had, raakte het aan, even als oudtijds, op de tornooien, de ridder het opgehangen schild van zijn tegenpartij aanraakte. Maar ook de arme en onwetende reiziger, die zich was komen ververschen en 't mes bij ongeluk aangreep, werd door den op de loer zittenden uitdager tot vechten gedwongen. Zie een zoodanig voorval beschreven in VAN LENNEPS *Ferdinand Huyck*, Deel I, hoofdst. 2.

Ook op het vaste land kwamen zij in gebruik: wij hebben nog voor weinige jaren de Amsterdamsche *badauds* met verbazing de lieden zien aangapen, die de *réclames* van de Hollandsche Illustratie op den nek droegen; terwijl wij, wat de rijdende uithangborden betreft, ze reeds voorlang eenigermate bezaten in de handkarren der bakkers, en in de gereden karren der molenaars, die den naam des bakkers of dien van den molen vermelden. Die vermelding van den persoon, de onderneming, de fabriek, het magazijn, of waartoe het vervoermiddel, 't zij kar of schuit, behoorde, werd van lieverlede meer en meer algemeen; doch van de Engelsche karren, voor zoo verre zij bloot als uithangborden dienst doen, kunnen wij ons alleen een denkbeeld vormen uit de wagens van meubelmagazijnen en piano-makers of -verkoopers, en dan nog is de voorname bestemming van deze wagens minder om een adres door de stad rond te voeren, dan wel om de artikelen van 't vak te bezorgen of af te halen. Dat zoowel rijdende als wandelende uithangborden (in den strikten zin zoo genoemd) op 't vaste land nog schaars voorkomen, is daaraan toe te schrijven, dat in de steden aldaar doorgaans overvloedige gelegenheid tot a a n p l a k k i n g bestaat, wat in Londen geheel niet het geval is, waar het *stick no bills*[1] u bij elken voetstap voor de oogen springt, zoo dat men er vrij wat moeite heeft, anders dan bij wijze van advertentie in de dagbladen, iets aan het publiek mede te deelen. Heeft er ergens een vertimmering plaats, wordt een erf van houten rasters of schuttingen omzet, terstond ziet men balken, palen, latten en planken met aanplakbiljetten bedekt: begeeft men zich naar de voorsteden, men ziet er - en dit is geheel Engeland door het geval - geen ringmuur, geen schutting, waarop niet, met letters, die men dikwijls op een mijl afstands al lezen kan, opschriften voorkomen als: BARCLAY ET PERKINS ENTIRE, WARRENS BLACKING 30 STRAND en dergelijke. En nog helpt deze wijze van aankondiging niet genoegzaam, en zien de meesten onder hen, die 't publiek tot zich trekken willen, zich genoodzaakt, hun aankondigingen, op dun papier gedrukt, den voorbijganger in handen te doen stoppen: welk middel vooral door theaterdirekteurs en ondernemers van preêk- en oefeningbijeenkomsten en andere openbare vermakelijkheden wordt bij de hand genomen, en in Engeland weinig kostbaar is, omdat die affiches aan geen zegel zijn onderworpen.

1) ‘Plak niet aan!’

Tiende hoofdstuk.
Opmerkingen van verschillenden aard.

I.

In tijden van burgeroorlog, partijschappen en onrust hebben ook uithangborden niet zelden uit meer dan eene oorzaak vermaardheid verworven. Uit haren aard toch waren de herbergen vereenigingspunten, waar lieden van dezelfde denkwijze of kleur elkander ontmoetten, en werd dien ten gevolge de naam, dien het huis van samenkomst droeg, met dien van de partij als 't ware vereenzelvigd, wat meer dan eens de waard, soms het huis zelf ontgelden moest. Wij zullen hiervan zoo straks eenige voorbeelden geven: eerst echter, ook ter wille der kronologische orde, willen wij een staaltje geven, hoe, in dagen van fellen politieken strijd, de naam van een uithangteeken iemand aan de galg kon brengen.

In den tijd van de twisten tusschen de Witte en Roode Roos in Engeland, en wel onder de regeering van koning Eduard IV, stond er in Cheapside te Londen een herberg waar *de Kroon* uithing. Eens, dat men in de gelagkamer onder een glas bier bijeen zat, zeide de waard, dat hij zijn zoon erfgenaam zou maken van de K r o o n . Deze zeer onschuldige scherts werd hem als misdaad aangerekend, en de rechters waren dom of bang genoeg om er een misdaad van gekwetste majesteit in te zien, en den kerel te doen ophangen.

In de woelige dagen der 16de eeuw, tijdens de verbreiding hier te lande der hervormingsbegrippen, bij de pogingen om die tegen te gaan, en onder de politieke beroerten, die daarnevens of daaruit ontstonden, kon 't al niet anders, of de uithangborden moeten hier en daar partij gekozen hebben. Dat zulks geheel in den geest des tijds lag, bewijst de ballade, die wij in 't Vijfde Hoofdstuk uit het Geuzeliedeboek hebben aangehaald; en dat zulken, die de tegenpartij ‘Lutheranen, Wederdoopers en andere vertwijfelde menschen’ noemde, elkander in herbergen ontmoetten, bewijzen de plakkaten en bevelschriften dier dagen.

Volgens Jacobus Scheltema zouden de zoo veelvuldig voorkomende *Zwaan* en het *Zwijnshoofd* op de uithangborden van herbergen afkomstig zijn uit de woelingen der 16de eeuw. 'Het *Zwijnshoofd*,' zegt hij, 'is het blazoen geweest der Heeren van Brederode, en men hing dit blazoen, of liever, *het Schild van Vianen* uit, om de misnoegden tegen den Kardinaal van Granvelle, na 1560, te lokken; en *de Zwaan* diende waarschijnlijk ten vereenigingsteeken voor de Lutherschen'[1]. - Die meening is echter wel aan eenige bedenkingen onderhevig; wij komen er in de Tweede Afdeeling, bij 't behandelen dier uithangteekens, op terug.

Uit de 17de eeuw herinneren wij ons vertellingen betreffende Oldenbarneveld. Deze en gene herbergier - want het wordt met betrekking tot onderscheiden plaatsen verhaald - zou, na 't onthoofden van den ongelukkigen staatsman, diens hoofd op een uithangbord hebben doen schilderen, met een of ander stekelachtig bijschrift, maar ook even spoedig dat bord weder hebben moeten innemen; waarna 't bord dan, even als dat van den Nymeegschen tapper, van wien wij vroeger spraken[2] effen blaauw werd geschilderd, met het opschrift:

> Op order van de Heeren Staten
> Zal ik 't blaauw blaauw laten.

Ook aanzienlijke lieden, die omstreeks dien tijd een huis lieten bouwen, zouden Oldenbarnevelds kop eenige malen in steen hebben doen houwen, om dien in bogen en lijsten aan den gevel te plaatsen; doch, op hooger last daarin verhinderd, uit spijt duivelskoppen daarvoor in de plaats hebben gezet. En zoo verklaarde men den oorsprong der zonderlinge duivelsen saterstroniën, die aan sommige huizen te zien waren. Dit zijn echter slechts volksvertellingen, waar weinig staat op is te maken, al mogen zij dan eenige waarheid ten grondslag hebben.

In Engeland vond iets dergelijks plaats bij de onthoofding van Karel I. De meergenoemde waterpoëet John Taylor, royalist in merg en been, had de stoutheid, zijn verontwaardiging over die te-recht-stelling aan den dag te leggen door een uithangbord voor zijn bierhuis in Long Acre te hangen met *de Kroon in de rouw;* maar 't werd hem spoedig geleerd, het in te rukken.

Richard Flecknoe verhaalt in zijn *Aenigmatical Characters* (1665), hoe geweldig zich de Puriteinen ergerden aan al wat naar pausgezindheid zweemde[3], en hoe zij uit dien hoofde ook menig uithangbord herdoopten. *De Salutatie van O.L. Vrouw* werd onder hun bestier *de Soldaat en Bur-*

1) *Gesch. en Letterk. Mengelwerk*, Deel IV. 2de stuk, blz. 246.
2) Zie blz. 62.
3) *Hist. of Signb.*, p. 11.

ger: St. Katharinaas Rad werd, bij aangename woordspeling, *de Kat en het Rad*. Ja zoo belachlijk gingen zij, volgens hem, daarbij te werk, zulke vijanden waren zij van alle vrolijkheid, dat zij zonder twijfel ook *de Kat met den Vedel* zouden van boven neêr hebben gehaald, had het beest maar zoo hard gespeeld dat zij 't hooren konnen.

In 1672, ongeveer drie maanden voor den moord der De Witten, liet de Amsterdamsche poëet Jan Zoet de beeltenissen van Joannes de Dooper, Joan van Oldenbarneveld en Joan de Witt op zijn deur schilderen - of 't een voor- of achterdeur was, wordt niet gemeld; wij zouden waarschijnlijkst achten, dat die niet aan de openbare straat was - en daaronder deze verzen:

> 't Is zestien honderd jaar of daar omtrent geleden,
> Dat d' eersten Heer Sint Jan het hoofd wierd afgesneden,
> En vijf en vijftig zijn vervuld op dezen dag,
> Dat hier de tweede 't hoofd verloor met eenen slag.
> En als de derde komt een wreede doot te sterven,
> Dan zal ons Vaderlant weêr d' oude vrijheit erven[1].

Jan Zoet was hier, voor zooveel den dood van den Advokaat betreft, een weinig met de kronologie in de war; doch 't gebeurde wel eens meer, dat zijn hoofd niet volkomen helder was. Dan, als profeet, zag hij beter in de toekomst dan in 't verledene, en zijn profetie aangaande den ‘wreeden doodt’, aan Jan de Witt beschoren, werd te droef vervuld.

Er waren er in dien tijd meer, die op uithangborden profeteerden. Toen er in 1674 sprake was om Prins Willem III tot Hertog van Gelder te verheffen, en velen de vervulling reeds nabij waanden, ja men zelfs zeide, dat Gelderland zich zou moeten haasten, wilde 't niet door Holland voorgekomen zijn[2], schreef een Arnhemsche snijer op zijn uithangbord:

> Mijn hart getrou
> Aan den Hoog Edel Geboren Sijn Koninklyke Majesteit den Prins van Nassou,
> Ik wensch u toe uit al mijn verstant,
> Dat Gy moogt worden Hertog van Gelderland,
> Daartoe een Graef van Holland uitgelezen.
> Wie drommel zou daar tog tegen wezen?[3]

Wie? - de Staten van Holland, die 't den Prins welmeenend ontraadden, en toen de Prins, aan dien raad gehoor gevende, de aangeboden waardigheid van de hand wees, in Februari 1675, zal onze snijer ook wel

1) JEROEN JEROENSE.
2) WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, Deel XIV. blz. 345.
3) JEROEN JEROENSE.

even spoedig zijn bord weêr hebben moeten intrekken. Maar werd 's mans w e n s c h niet vervuld, de p r o f e t i e , die in de titulatuur in den tweeden regel lag opgesloten, kreeg veertien jaar later haar vervulling.

In de Engelsche nieuwsbladen van de 18de eeuw vindt men de uithangteekens bestendig gebezigd als zinnebeelden van of als scherpe toespelingen op de politiek van den dag. Zoo werd in het *Weekly Journal* van 17 Augustus 1718 gezinspeeld door de Oppositiepartij op de *Salutatie* in N e w g a t e s t r e e t (‘de straat van 't nieuwe hek’), waarop het koningsgezinde blad *the Original Weekly Journal* antwoordde met de beschrijving en de verklaring van een vrij onkiesch uithangbord, dat ondersteld werd, zich in K i n g s s t r e e t (‘de Koningsstraat’) te bevinden[1].

In 1720 maakte de actiehandel te Amsterdam niet weinig beweging, en werd *Quincampoix* berucht. 't Was 't uithangbord van een koffiehuis bij den Dam, waar de voornaamste vergaderplaats der actiehandelaars was, en de naam was ontleend aan een dergelijk lokaal te Parijs. Toen de actiehandel zich oploste in ‘bobbel en wind’, raakte 't graauw op de been en ging, op den morgen van den 5den October 1720, met groot rumoer, dat aan velen hoed en pruik kostte, op den Dam de lijkstaatsie der Actionisten vieren, terwijl het, toen de avond gevallen was, het nog erger maakte, door het koffiehuis *Quincampoix* te plunderen. Er bestaat daarvan een zinnebeeldige plaat, onder den titel *Quincampoix in duigen*, waarop men 't koffiehuis, deerlijk gehavend, op een stellaadje ten toon gesteld ziet, terwijl er een vlag is uitgestoken, met het opschrift: *het spul is uyt*.

In de jaren 1748 en 1749 was 't *Oranjetuintje* in de Plantaadje berucht, waar de hoofden der Doolisten bijeenkwamen, en waar ze, bij glas en kan, wakker ‘vivant d e Patriotten!’ juichten: bijeenkomsten, die net zoo lang duurden, tot dat, op 20 Augustus 1749, eenige schuitevoerders er een inval deden, waarop een afkondiging van Mijne Heeren van den Gerechte volgde, die er een einde aan maakte.

Bij de plunderingen van 1748 maakte de herberg *Grootendorst*, op den hoek der Keizers- en Brouwersgrachten, zich beroemd, door dat er de plunderaars dapper werden afgewezen. Wie op dien naam van *Grootendorst* eenige aanmerking maakt, wete, dat het geen jeneverkroeg was, maar een bierhuis. Men dronk er echt Rotterdammer; want recht daar tegen over lag de Bierkaai, waar die drank met schepen aankwam; zoo dat men er hem uit de eerste hand had. Nu stond Grootendorst mede op de lijst der huizen, waarvan 't gepeupel, dat met gansche benden de stad doorkruiste, zich de plundering had toegezegd. Maar de kastelein had in tijds voor een goede verdediging gezorgd, en, toen de troep op Grootendorst afkwam, had hij een keurbende van bierdragers, bierbeschooiers en bierdrinkers,

1) *Hist. of Signb.*, p. 12.

met bijlen en kaasmessen gewapend, tot garnizoen. Zoodra 't graauw voor de deur verscheen, trad een stevige gast van binnen hun te gemoet, met een kan Rotterdammer in de linker- en een kaasmes in de rechterhand, en sprak hun toe:

> Hebje lust om te drinken, kom binnen, 't is puik:
> 't Is echt Rotterdammer, het smeert je de buik.
> Maar dacht je te plonderen, dan zal het er donderen,
> Ik hak je door midden van boven tot onderen.

Deze poëtische toespraak van den modernen Tyrtéus, en niet minder het gezicht der welgewapende bezetting hadden het gewenschte gevolg, dat de plunderhoop stilletjes verder voortmarcheerde[1].

De dood van den beruchten Raap, in 1754, werd wel met geen uithangbord, maar toch met een chassinet aan de straat zinnebeeldig gevierd. 't Was bij den schilder Bugge, in de Warmoesstraat, die wel eens meer chassinetten beschilderd en geïllumineerd had. In den avond dan van Raaps overlijden zag men er den duivel, een r a a p in de klaauwen knijpende en er 't sap uitpersende, dat in een flesch droop, met het opschrift *Raapesop*. De vertooning werd eenige avonden herhaald, en toen, laat genoeg, ‘op hooger order verboden’[2].

In 1763 vond men in verscheidene nieuwsbladen het volgende paskwil, dat gezegd werd, in Holland uitgevonden te zijn[3].

HÔTELS POUR LES MINISTRES DES COURS ÉTRANGÈRES AU FUTUR CONGRÈS.
De l'Empereur.
A la Bonne Volonté, *rue* d'Impuissance.
De Russie.
Au Chimère, *rue* des Caprices.
De France.
Au Coq déplumé, *rue* du Canada.
D'Autriche.
A la Mauvaise alliance, *rue* des Invalides.
D'Angleterre.
A la Fortune, *Place* des Victoires, *rue* des Subsides.
De Prusse.
Aux Quatre Vents, *rue* des Renards, *près de la Place* des Guinées.
De Suède.
Au Passage des Courtisans, *rue* des Visionnaires.
De Pologne.
Au Sacrifice d'Abraham, *rue* des Innocents, *près de la Place* des Dévôts.

1) JAC. KOK, *Amst. Jaarb.* III, blz. 280.
2) WAGENAAR, *Amst.*, Deel IV, blz. 224.
3) *Hist. of Signb.*, p. 13.

Des Princes de l'Empire.

Au Roitelèt, *près de l'Hôpital* des Incurables, *rue* des Charlatans.

De Wirtemberg.

Au Don Quichotte, *rue* des Fantômes, *près de* la Montagne en Couche.

De Hollande.

A la Baleine, *sur le Marché* aux Fromages, *près du* Grand Observatoire.

Als een kleinen tegenhanger dezer aardigheid kunnen wij hier iets plaatsen, dat geen paskwil, maar waarheid was.

'AMSTERDAM 1809.

Het Bureau van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken wordt gehouden op de *Doodkistemakersgracht*[1].

Had een satiriek vernuft het scherper kunnen ten toon stellen, dan hier de werkelijkheid eener officieële aankondiging het deed, hoe, onder de regeering van Napoleons vazal, bij de politieke onbeduidendheid van 't koninkrijk Holland, het tijdstip van een groote nationale begrafenis was aangebroken?

In de dagen der Patriotten werden de uithangborden *de Prins* of *de Vrijheid* uitgehangen, naarmate de kroeg en haar bezoekers tot de eene of andere partij behoorden, en naarmate men er *Oranje* of *Vaderlandsche slokjes* dronk[2]. En 't waren de herbergen niet alleen, die met haar uithangborden partij kozen. Een patriottische bakker te Dordrecht, Lipjes genaamd, hing een afbeelding uit van Prins Willem V met zijn vrouw en drie kinderen, en daaronder dit vers:

> Een drukker, opdat elk zijn nering ras zou merken,
> Hangt Laurens Koster uit, die 't eerst de letters vond.
> Een tapper neemt een Zwaan, die zich met kop en vlerken,
> Graag in het nat verbergt en, of men 't niet verstond,
> Zet ik bij Brood en Koek een vijftal groote Vraten,
> Die zelfs het gansche land afkluiven tot de graten[3].

De slimmert begreep intusschen niet, dat de laatste regel niet sloeg met hetgeen vooraf ging. Even min als 't een d r u k k e r op C o s t e r, of een t a p p e r op een Z w a a n zou doen, moest hij op g r o o t e V r a t e n schelden; want die waren zijn beste klanten.

Te Ouderkerk aan den Amstel had men in de tweede helft der 18de eeuw twee uithangborden met *Prinsen;* 't een was *de Oude Prins*, 't ander *de*

1) *Het tegenwoordig Amsterdam*, bij Hesse, 1809, blz. 49.

2) Op den 19den Januari 1795, daags na de omwenteling, kwam iemand in *'t Wapen van Emden* en eischte een glas bitter. 'O r a n j e ?' vroeg de kastelein; 'neen, burger! 't is alleen k l a a r V a d e r l a n d s c h dat wij hier schenken.'

3) Medegedeeld door den Heer J.A. Smits van Nieuwerkerk te Dordrecbt; - vergelijk ook *Navorscher* III, blz. 313.

Jonge Prins. De helden van den Rijngraaf van Salm hadden *den Ouden Prins* niet kunnen dulden en 't bord weg doen nemen, waarvoor *Brugzicht* in de plaats kwam. *Den Jongen Prins* lieten ze staan[1].

In den Kattenburgschen oorlog van 1787, dien de schrijvers van dien tijd schrikverwekkend noemen[2] - trouwens zij hadden niet veel van dien aard gezien - waren *'s Lands Welvaren* en *'t Onvolmaakte Schip* vermaard, beiden uithangborden van wijnhuizen, waar Oranjelui bijeenkwamen, 't eerste staande op de Reguliersgracht, 't ander op den Oosthoek der kleine Kattenburgerstraat. 't Eerste werd reeds in den morgen van 29 Mei geplunderd: 't ander vertoonde, zoodra de Patriotten Kattenburg veroverd hadden, binnen weinige oogenblikken 'de kenmerken van den uitzinnigsten wrevelmoed.'

't Huis te Hoop kreeg in 't zelfde jaar een historische vermaardheid. 't Was een herberg bij de Duivendrechtsche brug, die, met vier batterijen versterkt, als of 't een kasteel was, door de Pruisen duchtig beschoten, door de Patriotten hardnekkig verdedigd werd[3].

In 1795 blinken ons te Amsterdam *'t Wapen van Emden* op den Nieuwendijk en *de Karseboom* in de Kalverstraat tegen. In *'t Wapen van Emden* kwamen de leden van *Doctrina et Amicitia* bijeen, sedert die Societeit, toen het middenpunt der beweging, op hooger last gesloten was, en op de stoep van dat koffiehuis hield op den 18den Januari de burger Krayenhoff zijn 'hartelijke aanspraak aan 't volk', dat 'eene revolutie begeerde.' In den *Karseboom* vestigde het Comité Revolutionair zijn zetel. Den kasteleins in beide lokalen bracht die revolutie geen onaardig stuivertje op: - er werd nog al wat verteerd, en wat niet betaald - zelfs wat niet gebruikt was - aan het vrijgevig Nieuwe Bestuur in rekening gebracht[4].

Spek en Ham was het uithangbord van een herberg op den hoek van 't Amstelgrachtje bij de Varkenmarkt, die in 't begin van 1813 op een treurige wijze van zich spreken deed. Daar werden wat al te vroeg gesprekken gevoerd over een afschudden van 't Fransche juk. Dit kwam den woordvoerders, August Maas en Thomas de Jongh op den kogel, en den herbergier, Dirk Valentijn[5] met verscheidene anderen, op gevangenschap te staan. En om denzelfden tijd kregen *de drie Zwanen*, te Zaandam, gelijke

1) *Ned. Stads- en Dorpsbeschrijver*. 't Is VAN OLLEFEN, hoezeer in ernst, die de manschappen van Salm helden noemde.
2) WAGENAAR IV, blz. 428.
3) *Ned. Stads- en Dorpsbeschrijver*.
4) Zie die rekening in de noten achter de Feestrede op 't 75jarig bestaan van *Doctrina et Amicitia*.
5) Op den Omwentelingsdag van 15 Nov. 1813 werd Valentijn met grooten triomf in een rijtuig t'huis gebracht. Vier mannen, met oranje vercierd, stonden als lakeien achterop. Een dichte volkshoop met oranjevlaggen en linten omringde het rijtuig, en Valentijn werd letterlijk uit den wagen getild en in huis gedragen.

treurige vermaardheid. Ook daar werden vergaderingen gehouden, die tot volksbeweging leidden en ten gevolge waarvan ook een zestal mannen met den kogel werd gestraft.

En toen den 15den November 1813 de Amsterdammers 'Oranje boven!' riepen, toen werden ook de uithangborden niet vergeten, maar alle, die met den keizerlijken adelaar pronkten, afgerukt, stuk geslagen en verbrand.

Onder de zwakheden van Koning Leopold I behoorde ook, dat hij wel wat al te mild was in 't uitdeelen van zekere decoratie. Toen in 1856 België het jubelfeest van dien Koning vierde, las men te Antwerpen op den hoek der Zak- en Zerkstraten bij een schoenlapper:

> Sire, gij moet u niet geneeren
> Om hier uw botten te creveeren,
> Ik zal ze gratis repareeren,
> En dan kunt ge mij er voor decoreeren.[1)]

In de Hoogstraat te Oudenaarden is een herberg waar *het Varken* uithangt. In den Patriottentijd, dat is in 1790, was dat Varken de vergaderplaats der Oudenaarder heethoofden, die er zoo veel lawaai maakten, dat men er zich te Weenen over verwonderde. Het Varken heeft zijn vurig patriotismus nog niet verloren. Toen, in 1860, in geheel België een openbare betuiging plaats had tegen den Franschen annexatiegeest, werd er op het oor van 't beest een Belgische kokarde gespijkerd, die er nog op zit, en aan dat varkentje een zeer vermakelijk voorkomen geeft. Bij die zelfde gelegenheid heeft een lid van den gemeenteraad te Villers-Orval in Luxemburg zich een uithangbord laten maken, dat er nog hangt, en waarop men den Napoleontischen adelaar ziet, die België met gretigen blik aanschouwt, en waarboven de Fransche driekleur wappert. De ware beteekenis van dit bord is twijfelachtig en voor tweederlei uitlegging vatbaar.[2)]

II.

Wanneer men de Engelsche uithangteekens nagaat, dan verwondert men zich over de menigte kombinatiën, en wel van dingen die geenerlei betrekking tot elkander hebben. Dat. b.v. *de Hond en de Haas* of *de Kat en de Muis* op een uithangbord vereenigd zijn, is zeer natuurlijk; maar wat hebben *de Bijbel en de Zwaan*, wat *de Vos en de Zeven Sterren*, wat *de Beer en Bacchus*, wat *de Klok en de Leeuw* met elkander uitstaande? En wel honderd meer zulke zonderlinge samenkoppelingen kan men in Engeland vinden. Zij behooren tot de laatste tweehonderd jaren. In 't begin der 17de eeuw waren de Engelsche uithangborden nog e e n v o u d i g ; eerst na dien tijd onstonden al die t w e e v u l d i g e , wat aan drie oorzaken wordt toegeschreven.

1) DE POTTER, bl. 165.
2) Id. bl. 153 en 125.

1e. De Engelsche uithangborden plachten vroeger geen op- of onderschriften te hebben, wat in Frankrijk en ten onzent steeds het geval is geweest. Zag men op een Hollandsch uithangbord een boom geschilderd, men behoefde nooit te twijfelen, welke boom er bedoeld werd; immers men las er onder: *d' Oranjeboom, d' Appelboom, de Lindeboom, 't Rozeboompje*, of wat boom het wezen mocht. Zelfs nog heden ziet men bij ons geen gouden leeuw uithangen, (een figuur, waarin niemand zich toch vergissen kan), of er staat bij te lezen, dat het *de Gouden Leeuw* is. Nog in 1719 verwonderde zich een Fransche reiziger, die Engeland bezocht, dat daar niets onder de uithangborden te lezen was[1]. Maar hieruit volgde dan ook, dat het publiek wel eens, door misvatting, aan het afgebeeld voorwerp een verkeerden naam gaf, en zoo ontstonden sommige dubbele namen, die dan vervolgens de herbergier ook beiden schilderen liet, omdat zijn huis nu eenmaal bij die twee namen bekend was.

2e. De volksuitspraak verbasterde dikwijls de benaming, en maakte uit een twee, die dan ook weêr aanleiding gaven tot een dubbele afbeelding. Zoo zou het bij ons hebben kunnen gebeuren dat *de Kraaiende Haan* overging in *de Kraai en de Haan*, of *'t Blokzeilder schip* in *'t Blok en 't zeilend Schip*, indien namelijk bij ons niet steeds onder de voorstelling de naam te lezen ware geweest.

3e. Bij overneming van winkels en herbergen koos de nieuwe eigenaar dikwijls zijn eigen symbool, maar behield ook, om de oude klanten te behouden, het oude er bij: zoo ontstonden vereenigingen van voorwerpen, die geen verband tot elkander hadden.

Deze laatste oorzaak heeft ook bij ons kombinatiën doen ontstaan; hoewel niet zoo talrijk als in Londen. Onder de Amsterdamsche logementen van 't laatst der 17de eeuw vindt men: *de Smak of de Koning van Zweden, de Brug van Londen of de Oude Prins van Oranje: 't Wapen van Holland of 't Groot Keizershof: 't Groote Schild van Frankrijk of de Plaats Royaal De Keizerskroon of de Oude Befaamde Berg*. In 1616 vond men op den Dam: *het Rat van Avonture en den Olijfboom:* en nog ziet men in de Wijde-Kapelsteeg: *de Stad IJsselstein en 't Out Vergulde Kalf*. Hier valt intusschen bij op te merken, dat alleen in het opschrift op den Dam een werkelijke samenkoppeling bestaat van de twee genoemde voorwerpen. Bij al de vijf eerste benamingen toont het afscheidend voegwoord *of*, dat de aangeduide herberg twee verschillende namen heeft, een ouden en een nieuwen, en in 't laatste voorbeeld wordt dit evenzeer aangetoond door 't adjektief *Out* voor *Vergulde Kalf* gezet. Te Brugge heeft men *La Vache of den Hollander;* te Zwijnaarde: *St. Antonius of het Schaerken*.

Ook bij de samensmelting van twee Genootschappen tot één ontstonden

1) '*They seldom write upon the signs the name of the thing represented in it.*' *Hist. of Signb.* p. 26.

zulke kombinatiën; doch men wist die hier doorgaans, met Hollandsch overleg, vrij goed tot een geheel te brengen. Toen in 1632 te Amsterdam de Oude Kamer met de Akademie vereenigd werd, uit welk huwelijk de Amsterdamsche Schouwburg geboren is, werden ook beider blazoenen samengevoegd, en de Bijkorf der Akademie met de Eglantier der Oude Kamer omvlochten, terwijl de beide deviezen Yver en In liefde bloeyende in-een-smolten tot: *door Yver in Liefde bloeyende*. En toen twee Doopsgezinde gemeenten, die van de Arke Noachs en van de Zon, zich vereenigden en een hofje stichtten, dat beider blazoen moest dragen, werd dit een Ark door de Zon beschenen; en het hofje heette: *de Zon en de Arke Noachs*.

Wanneer een beeld weggenomen en door een ander vervangen is, en 't oude onderschrift is blijven staan, of omgekeerd, dan kunnen er ook vrij zotte kombinatiën van figuur en bijschrift ontstaan. Van elk een voorbeeld.

Te Parijs, in de rue St. Croix de la Bretonnerie, leest men met verwondering onder de roode Carotte van een tabaksverkooper: *Ecce mater tua*. In 't latijn; - omdat de aardigheid voor advokaten en geestelijken bestemd is? Neen, de uitlegging is eenvoudig deze: op de plaats, waar nu het uithangteeken van den tabaksman staat, stond vroeger een Maria-beeldje, waarvan de nis nog aanwezig is. Het beeldje is weggenomen, maar het onderschrift is blijven staan onder de carotte, welke de voorbijganger alzoo uitgenoodigd wordt met allen eerbied als zijn lieve moeder te groeten.

Te Heemstede zag men weleer aan een luifel een *Kat* en een *Muis* geschilderd, met dit onderschrift:

> Heemsteê is wel schoon
> Maar Haarlem spant de kroon.[1)]

Niemand begreep wat die kat en muis met Haarlem en Heemstede te maken hadden. En zij hadden ook niets gemeens; onder die beide diertjes had weleer een ander onderschrift gestaan, doch dat, als meer onderschriften, een weinig aanstootelijk was. Een nieuwe bewoner had het uit laten strijken, doch de onschuldige diertjes laten staan, en er een nieuw rijm van eigen maaksel onder gezet.

Wij hebben echter nog op een andere soort van zonderlinge kombinatiën te wijzen, die vooral hier te lande voorkomt, en wel in de opschriften, zoo berijmd als onberijmd, waarin somtijds de meest uiteenloopende denkbeelden op de verrassendste wijze worden samengevoegd. Zeer veel komen die voor met invoering van personen of teksten uit den Bijbel; doch die

1) JEROENSE, Deel II, blz. 121.

bespreken wij in de Tweede Afdeeling. Hier geven wij eenige voorbeelden van gemengden aard:

Boven 't huis van een Vischkooper te Schevelingen, die tevens Katechizeermeester was, las men:

Hier verkoopt men zoutevis
En leert men zijn belijdenis.

Boven zeker veerhuis:

Hier zet men koffi, thee en over.

Te Utrecht, op een uithangbordje;

Hier scheert, wascht en geneest men honden,
En maakt men ook zuurkool in.

Voor een halve eeuw of iets langer geleden, las men te Rijswijk, boven een kleinkinderenschooltje:

Hier onderwijst men de jeugd.
Mijn man is ook Notaris.[1)]

En, volgens een andere mededeeling[2)] zag men 50 jaar geleden, in de Lemmer voor een winkel: *Hier verkoopt men koffy en kousen*.

Boven de deur van een Sluiswachter, die tevens Veldwachter was, stonden de regels, waarmede, in het 1ste tooneel der *Athalia*, Joab Abner toespreekt:

Celui qui met un frein à la fureur des flots,
Sait aussi des méchants arrêter les complots.

Kombinatie van twee talen kan men in België vinden, waar Fransch en Vlaamsch al strijdend zich vermengen. Wij zullen er slechts eenige voorbeelden van geven: Te Loochristy: *in de Groote Grosse Caisse;* te Balegem: *In Sint Ivo bon bier*. Te Aygem bij Aalst:

*** peintre et vitriers.
Hij zet ook cheesen.

Wat zijn *cheesen?* rijtuigen? neen; - stoelen? neen; wat dan? *scheersen*, 'dat zijn scheermessen.' *Cheesen* verbeeldt een verfransching *à la belge* van *scheersen*. En de verklaring van de kombinatie is deze: de vader is schilder en glazemaker; de zoon is schareslijper, die zich bijzonder toelegt op het slijpen en zetten van scheermessen, - het verhevenste deel van dit vak.

Te Antwerpen bij de Leopoldstraat leest men: *Ici on schenk di café op*.

Te Berchem bij Antwerpen: *In de belle Zwaen*.

1) Medegedeeld door den Heer M. Macalester Loup te Breukelen.
2) Door L. Eindhoven bij Zwolle.

Te Lier:

Atelier doreur et encadreur,
In 't oud steen. - Estaminet,
A... L.....

Te Ruysbroek:

in de Vanpeur
Ano Jourdhoi Pour de Lar Geat
de Main poer Rein
Bij Pilet.

Eindelijk kan ook een kombinatie van verscheidene talen in een en 't zelfde opschrift wellicht in sommige streken een nuttig middel zijn om zich voor reizigers van alle natiën verstaanbaar te maken. Wij halen 't voorbeeld uit Afrika. Van Kaapstad naar Simonsstad reizende, vindt men, op ongeveer een uur afstands van deze plaats, een herberg, op welker uithangbord de navolgende inscriptie te lezen staat:

Zum sanften Schäfer der Salisbury-Ebene,
Multum in parvo! Pro bono publico!
Entertainment for men and beast all of a row.
Lekkere kost as much as you please.
Excellent beds without any fleas.
Nos patriam fugimus: now we are here,
Vivimus, let us live by selling beer,
On donne à boire et manger ici;
Come in and try it, whoever you be[1].

Zijn Hollandsch bepaalt zich tot twee woorden: *Lekkere kost;* maar zeker zeggen dan ook die woorden voor Afrikaansche Hollanders al wat noodig is.

III.

De schrijvers van *the History of Signboards* wijzen er op, hoe, in lateren tijd, de uithangteekens, die eenigen naam hadden verworven, gekopieerd werden, en hoe uit de doodslag is geweest voor die teekens in 't algemeen, vermits zij daardoor hun beteekenis verloren[2]. Wij gelooven, dat zulke praktijken altijd en overal hebben plaats gehad en achten het onnoodig, onze meening met een lange lijst van voorbeelden te staven. Reeds is hierboven, in 't Zesde Hoofdstuk, bij de Delftsche brouwerijen, op de middelen van dien aard gewezen, die men aanwendde om zich klandizie te verschaffen; en dezelfde praktijk blijft voortdurend in zwang. Wanneer men te Amsterdam den Haarlemmerdijk langs gaat, zijn schreden

1) LYONS MCLEODS *Travels Eastern Africa. London* 1860, I. p. 95.
2) p. 31.

naar de poort richtende, dan kan men achtervolgens boven twee herbergen, slechts weinige schreden van elkander verwijderd, ook twee uithangborden zien, elk met een bruin paard beschilderd. Maar de eene herberg noemt zich *Van ouds het Bruine Paard:* een teeken, dat aldaar de zaak het eerst werd uitgeöefend[1].

Doch wij willen nog eenige voorbeelden geven van vroeger en later dagteekening en verschillend van aard.

Een oud Oostinjevaarder, die de zee vaarwel zei, doch daarom toch het varen niet kon verlaten, kocht een vlotschuit, huurde een huis in de Brouwersstraat en schreef voor zijn luifel:

> Hier woont Jan Cornelisz met syn vier keyeren en syn wyf,
> Is driemael in Oost-Indiën geweest en nou voert hy een vlotschuit tot iders geryf[2].

Een ander, die nog een kind meer had, stak hem de loef af en schreef voor zijn luifel op de Palmgracht:

> Hier woont Jan Claasz, met vijf kinder en zijn wijf.
> Is driemaal in Oostinje geweest en voert nu een vlotschuit tot ieders gerijf[3].

Voor een bakkerswinkel te Warnsveld leest men op een uithangbord de hiernevens geplaatste afbeelding van een Uil met een Kat, aan

weêrszijden van een oranjeboom in een pot, en op die pot een doode Muis; - daaronder de navolgende samenspraak:

> *De Cat.*
> Uil ghy doet my ongelyk;
> De muis is voor mij toebereid.
> *De Uil.*
> Nu Cat! ghy moet het weten,
> Het ongegunde brood dat wordt het meest gegeten[4].

Een dergelijke voorstelling was voor omstreeks vijftig jaar te Utrecht bij de Witte-vrouwepoort op een uithangbord te zien, en daaronder:

1) Het jongste paard is, sedert wij dit schreven, alweêr op stal gegaan en vervangen door een nieuw uithangbord, waarop de *Waag van Alkmaar* geschilderd is; blijkbaar naar een fotografie. Maar die 't ziet, zal vragen: of Alkmaar een tweede Pompeji is? Een uitgestorven stad: geen levende ziel op de leêge straat!
2) JEROENSE.
3) JEROENSE.
4) Ons van een onbekende hand geworden.

O Uil! Gij doet mij ongelijk,
Ja Kat, dat moet gij weten:
Het ongegunde brood
Dat wordt het meest gegeten[1].

Ook op de luiken van een boerenherberg aan den weg tusschen Breda en Tilburg zag men op het eene luik de Kat, op het andere de Uil, en luidden de rijmen:

O Uil! gij doet mij onrecht groot,
Gij eet het ongegunde brood.

Ja Kat! dat wil ik weten.
Dat wordt het meest gegeten[2].

Te Veendam, voor een werfhuis, placht een uithangbord te zijn, waarop de Uil de muis in den bek had en de Kat daar tegen over, zeggende:

Uil! gij doet mij groot onrecht,
De muizen zijn mij toegezegd.

Waarop de Uil antwoordde:

Ja Kat, dat moet gij weten.
Ongegund brood wordt het meest gegeten.

Onder stond: *Hier verhuurt men zeevolk*[3].

En eindelijk nog vond men altijd datzelfde bord met nagenoeg het laatst opgegeven rijm aan de Voorstraat over de Vriesestraat te Dordrecht en werd de aanleiding tot de plaatsing daarvan toegeschreven aan de bijzondere omstandigheid, dat er een militaire kleêremaker woonde, die het regiments-werk van een kollega had weten af te snoepen, en, toen deze zich bitter over zijn handeling beklaagde, hem nog met dit bord bespotte[4].

Aan den weg tusschen Steenbergen en Wouw werden *Kat* en *Uil* ook gevonden aan twee herbergen tegen over elkander, en daarvan wordt de volgende geschiedenis verhaald.

In de vorige eeuw was de Kat reeds een welbeklante herberg; onder de afbeelding van *de Kat* las men: *in de Kat tapt men*. Baas Stock, de bezitter van 't huis aan de overzijde, besloot zijn konkurrent te worden, en liet een *Muis* op zijn uithangbord schilderen, en daaronder: *in de Muis tapt men*. Dadelijk liet baas Broos uit *de Kat* zijn bord veranderen, en gaf zijn kat een muis in den bek. Dit vond Baas Stock al te *bijtend*, hij

1) Medegedeeld door wijlen Jh^{r}. M^{r}. F.A. van Rappard, te Utrecht.
2) Medegedeeld door Mevr. Van Buuren, te Naarden.
3) Medegedeeld door J. Blouw, Az.
4) Medegedeeld door den Heer J.A. Smits Van Nieuwerkerk, te Dordrecht.

wierp zijn *Muis* weg, en liet een *Uil* schilderen die ook een muis in den bek had. Naauwelijks hing die *Uil* daar, of baas Broos liet onder zijn *Kat* schrijven:

O Uil, wat dat gij nu benijdt,
De muis die is mij toegezeid.

Baas Stock, niet linksch, deed dadelijk onder zijn Uil het antwoord schrijven:

O Kat, hoe zijt Gij zoo vermeten?
Het onrechtsbrood wordt meest gegeten.

In 1825 woonden de zoons van beide konkurrenten nog elk in hun tapperij en leefden als goede buren. Doch de beide uithangborden waren toen reeds lang verdwenen, en de herbergen bekend als *de Kat* en *de Muis*[1].

[+]En vermoedelijk zijn de hier aangehaalde zes voorbeelden de eenige niet, die van dergelijke voorstelling van een U i l en een K a t te geven zijn. Welke nu van deze de oorspronkelijke en welke navolgingen zijn, is niet uit te maken: vermoedelijk waren ze allen kopijen van een bestaande prent met de bijbehoorende toelichting. Het uitgedrukte denkbeeld was wel geschikt om in den smaak des volks te vallen.

Van navolgingen sprekende, zij hier tevens aangemerkt, dat zelfs de opschriften aan Godshuizen, al waren die ook van geen minder dichter dan van Vondel, niet voor plagiaat beveiligd bleven. En had men ze nog maar letterlijk overgenomen; doch zij werden v r i j g e v o l g d - en verknoeid.

Ieder kent het opschrift van het Burgerweeshuis te Amsterdam, bij de afbeelding der weeskinderen:

Wij groeien vast In tal en last:
Ons tweede vaders klagen.
Ay, ga niet voort Door dese poort,
Of help een luttel dragen[2].

Dit werd nagevolgd op den boog van de poort van het Burgerweeshuis te Vlissingen[3] en ook op een steen in den muur van de binnenpoort van het Roode of Burgerweeshuis te Groningen, mede bij een afbeelding van weeskinderen. Op den laatsten werd het aldus verknoeid:

Wij groeyen vast
Tot grooten last
Der voogden, dies ze ook klagen.
Gaat toch niet voort
Door dese poort,

1) DE POTTER, bl. 88 en 84.

\+ [errata] Blz. 160. -Ook in het Weeshuis der Diakonie te Sneek zijn Vondels verzen nagevolgd, en niet alleen: *Wij groeien vast, enz.* maar ook de andere, die wij op blz. 301 hebben meêgedeeld. Zie: E. NAPPES, *Hist. Chronyk of Beschr. van Oud en Nieuw Sneek*, 1772. Overigens zijn 't niet alleen deze Weeshuisverzen, maar ook andere, die elders zijn nagevolgd. Het schoorsteenstuk van Govert Flink in Burgemeesterskamer op 't (helaas! gewezene) Amsterdamsche Stadhuis, den Consul M. Curius bij zijn schoteltje rapen voorstellende, werd in Burgemeesterskamer van 't Purmerender Stadhuis nageschilderd, en ook de verzen van Vondel, die er onder staan:
Op 's Burgemeesters wacht magh Rome veiligh slapen, enz.
nageschreven. In G. VAN SANDWIJK, *Beschr. van Purmerende*, 1839, blz. 159, vindt men ze terug; doch den schrijver van dat boekje was 't zeker ontgaan, dat ze van Vondel waren; immers bij geeft er den naam aan van 'een toepasselijk versje'.

2) VONDELS WERKEN, uitgave van Mr. J.v.L., Deel III, bl. 59.

3) Medegedeeld door den Heer P. Goeree.

Of helpt wat mede dragen[4)].

4) Medegedeeld door den Heer T. van Halteren te Wildervank.

Ook van Gildebekers en -kannen werden opschriften ontleend, zoo ze in den smaak vielen van den kroeghouder die er een noodig had; - hoezeer doorgaans met eenige varianten. Op een tinnen wijnkan van het koren-dragersgild te Nijmegen leest men:

Dinck. ic. win. soo. bederf. ic.
Drinck. ic. water. soo. sterf. ic.
Nochtans. is. het. beter. win. gedronke. en. bedorve.
Dan. water. gedronke. en. gestorve.[1)]

Eene der vele varianten op dit vierregelig gedicht hebben wij reeds gegeven in het Achtste Hoofdstuk: eene andere kan men te Dordrecht in de Nieuwstraat voor een tapperij lezen, en wij achten 't onnoodig er meer aan te halen.

De navolgingszucht kan zelfs tot naäperij overgaan. Wij kiezen de voorbeelden uit België en Zwitserland - twee landen, waar men gaarne de Franschen naäapt.

'Blinddoekt eenen vreemdeling' zegt Frans de Potter[2)], 'voert hem uit zijn land tot in het midden onzer Vlaamsche streken, b.v. aan de spoorwegstatie te Mechelen; neemt hem daar den doek van de oogen, en laat hem raden in welk gewest der wereld hij zich bevindt - wat zal hij zeggen? *A la Cour Impériale, Au Pavillon Français, A la tour de Malakoff, - A Sêbastopol;* - wel ik ben hier in Frankrijk!

O België, o apenland! in dit antwoord ware gantsch uwe geschiedenis vervat sedert de dertig jaren uws bekrompenen bestaans.'

En nu naar Zwitserland. 'De hoogste trap der aardigheid is bereikt te Lausanne, waar men vindt: *Café-estaminet à l'instar de Paris*. Hier is niets buitengewoons aan; maar op een kleine zijdeur van 't huis heeft men heel ernstig geschilderd: *Entrêe de l'instar*. Er zijn dus in Zwitserland ook apen;' voegt Frans de Potter er tot troost zijner landslieden bij.[3)]

IV.

Dat men menige fout in spelling en stijl in de opschriften der uithangborden en gevelsteenen vond en vindt is niet te verwonderen: 't is een gevolg van de onkunde der schilders en steenhouwers, die ze maakten.

De onderschriften van oude gevelsteenen vertoonen dikwijls een opmerkelijke overeenkomst met de randschriften van de zegels der middeleeuwen, die vol solecismen en barbarismen zijn niet alleen, maar ook door ver-

1) J.V. W. KRUL VAN STOMPWIJK en Dr. J.H.A. SCHEERS, *de Gemeente-Verzameling te Nijmegen*, bl. 97.
2) Bl. 67.
3) Bl. 144.

kortingen en samentrekkingen, door 't enclaveeren of 't weglaten van letters, niet zelden alles behalve duidelijk zijn. Prezen wij het zoo even, dat bij ons de afbeelding van een boom nimmer haar verklarend onderschrift miste, zoo kunnen wij 't wederkeerig een geluk noemen, dat het opschrift, 't welk men te Amsterdam in de Westerstraat vinden kan - I.D. PRVMB^{o}M - uit den daarboven afgeheelden *Pruimeboom* wordt verklaard. In de Tweede-goudsbloemsdwarsstraat vindt men, onder een S c h u i t , *S. Pieters Vloschuit* staan: - hier is 't v l o t in een v l o gemetamorfozeerd; maar daar en tegen lezen wij elders onder een dergelijke afbeelding: *In d'Oude Vlotschu*, waar de *it* zijn weggelaten omdat er geen plaats meer voor overschoot.

Somtijds zijn het zotte vergissingen, die men ontmoet. Bij een pasteibakker achter de Hal te Amsterdam las men, in 't begin der 18de eeuw: *de Bruyloft van Canaän*[1)]. Ongetwijfeld bedoelde de man de bruiloft te Cana in Galileën en geenszins die, welke de zoon van Cham in zijn dagen gevierd mag hebben.

Over fouten in spelling ook in onzen tijd, willen wij niet spreken. Fijn-schilders hebben even goed recht er eene op hun eigen hand te hebben als die tegenwoordig taal*geleerden* heeten: en dat zij geen onderscheid kennen tusschen *ij* en *y* is hun te eerder te vergeven, omdat die taal*geleerden* en taal*meesters* dat ook niet schijnen te kennen, en bovendien elk ze van jongs af leert verwarren, dewijl men in de spelboekjes, die de lieve jeugd in handen krijgt, ze ook nevens elkander ziet staan, als ware 't precies eene en dezelfde letter. Op de *reizende* en *rijzende* zonnen en mannen willen wij hier evenmin terugkomen, noch hun - den fijnschilders - die onschuldige woordspeling kwalijk nemen; vooral niet sinds onze hedendaagsche dichters geen ooren meer hebben voor 't verschil van klank in *ij* en *ei*.

Stijlfouten zijn in een bloot opschrift moeielijk te maken; en toch werden en worden zij aangetroffen als er maar gelegenheid toe bestaat. Zoo b.v. las, en leest men herhaaldelijk, voor barbierswinkels: *Hier Scheerd en Snijt men het Haar;* als of het haar eerst afgeschoren en dan nog eens kort en klein gesneden moest worden. In den laatsten tijd echter is dit oude opschrift aan menigen scheerwinkel reeds vervangen door de eenvoudige infinitivi: *Scheeren en Haarsnijden*.

De Vlaamsche gewesten zijn het ware vaderland der geradbraakte opschriften. Wij zullen er een kleine bloemlezing van geven, waarbij onze Hollandsche geheel in den schaduw gesteld worden.

Te Landegem aan de brug leest men:

Roetkis maeker
Pyp. De Smet in het
Schiepershuis Estaminet.

1) *Navorscher* 1863, bl. 63.

Gij ziet, het rijmt ook nog: *Smet, het, net*.

Te Rousselaar bij een koffieschenker:

> Deckmijn Cardon,
> Maekt kaffé bon
> Aen een stuiver de man
> Voor die betalen kan.

Te Gent, in de Bagattestraat: *Hier verkoopt men alle soorten van Vies*.[1] - Bij den Cruisberg: *in den Ariun de boom;* dit moet *Oranjeboom* verbeelden; - in de Wijngaardsstraat: *Hier verkoopt men bier en geeft men heette*[2]*;* - in de Keizersstraat stond onder de afbeelding van een kurassier: *in 't Kassierke;* doch toen de waard daarom uitgelachen werd, liet hij 't verbeteren, en er staat nu: *in 't Kasseeuwke;* - op een ander bordje staat onder de figuur van een vogel, die een nachtegaal moet heeten: *in de Achtergael*. In de Kerkstraat te Gent leest men: *Barrier in haersnijder*, en bij een blikslager op de Vrijdagsmarkt: *in de Gaude Plum*.

Te Belcele aan den straatweg leest men:

> A. SOULIERE.
> *Koperslager pompmaker hijzer Magazijn*
> *Fabrikant in parapluen verkoopen en repareren*.
> *pre fick*.

Te Sint-Maartens-Laethem: *in ce bas pold verkoept men drank*. Dat heet: *in Sebastopol verkoopt men drank*.

Te Seevergem leest men: *in de Konyngin;* zeker zult gij hier *Koningin* uitmaken. Mis, lezer, gij kent geen Vlaamsch; er staat op 't bord een *Konijntje* geschilderd.

Te Eecke vinden we iets nog fraaiers: *Bij J.B. Dekien, antiquar verkoopt men àlle soorten van kruideniers waeren catoen catoenette neusdoekken koussen, alle soorten van rijsblome, gruis, kerkens en rijsblome, matrasseslager en pluimkuischer aen eenen civieln prijs*. Die *antiquar* verdient, dat het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap hem tot medelid benoeme.

Te Sint-Jan-in-Eremo staat voor een herberg: *in de Klap-Coote*. Wat beduidt dat? *Klap = babbel* en *Coote = huisje*, dus: *in 't babbelhuisje*, een origineele naam voor een kroeg. Te Loochristy leest men: *in den grijsen hinckst bij J. de Bruyne taebt* (in den grijzen hengst, bij J. de Bruyne, tapt.) En te Waarschoot: *In den handel van commercie!*

Met een paar Antwerpenaars willen wij deze bloemlezing besluiten; want

> Loin d'épuiser une matière
> Il n'en faut prendre que la fleur.

1) Visch.
2) Eten.

In de Hemelstraat staat te lezen voor wie 't lezen kan:

> Hier reparert men guta persika galohcen.

en in de Klaverstraat: *Taffepot en taminet*, lees: ‘koffiehuis en estaminet!’

Uit de provincie Antwerpen nemen wij slechts te Westerloo: *in de nief Ploeg tapt men goed disters bier bij Moeder An*, en langs den weg van Forthem naar den Rabbelaar:

> Bij de wedu Laplaise
> een weinig vertier landst
> den Straete kant, verkopt
> men weet zand.[1)]

Dat het Belgisch-fransch niet beter is dan het Vlaamsch is natuurlijk: een Vlaming, wien gevraagd werd, waar hij de twee laatste jaren had doorgebracht, antwoordde: *j'ai été un âne à Anvers et encore un âne á Louvain*. Wij kiezen slechts enkele voorbeelden uit. Te Gent schrijft een prentverkooper in de Vander-Donckt-gaanderij op zijn bord: *Les six fette flamande vinq frans*. Te Meirelbeke aan den straatweg: *Ici on loece au pied et à cheval*. Te Gent loopt een drankverkooper rond met de blikken kas op den rug, waarop te ontcijferen staat:

> marhand
> delimona
> staminet
> sur la rue
> a 2 ct
> a 5 centime
> levere.

Fraaie bouwstoffen voor een vermakelijke fransche Spraakkunst.

Dendermonde levert ons de volgende:

> Au Palais de Justice
> Estaminet
> JOZEF DURICKX.
> *Accoucheuse* *Beefsteakx*
> *diplomée.* *a toute heure*.

Waarschijnlijk is de vrouw, of een inwonende bloedverwant van den kastelein, vroedvrouw. Denzelfden titel vindt men te Schooten aldus gespeld: *accousieuse jure*.

1) DE POTTER, blz. 96-124.

Te Antwerpen in de Groenendalstraat leest men: *Ici on lave à neuf*. Een die 't las, en hem nog overtreffen woû, schreef op zijn bord: *Ici on lave à dix*. En te Eleweit, tusschen Brussel en Mechelen, vindt men: *in den quvila, qwinzenjer maker;* wie kan 't lezen? Het zal moeten zijn: *in den qui va là, cuisinièremaker*, maar duidelijk is 't nog niet.

Intusschen kan men ook zelfs te Parijs wel wonderlijk fransch vinden. Op de *Place du Caire*, bij een katersnijder, leest men: *Armand Thibaut, couppe les chat, sa femme ossi et va ten ville*. En in 1855 las men buiten Parijs, dicht bij 't bosch van Vincennes, op een boerehuis: *Laid chaux matin o soire;*[1] hetgeen zeggen wilde, dat men er 's morgens en 's avonds warme melk kon krijgen.

1) DE POTTER, blz. 130-143.

Elfde hoofdstuk.
Nut en invloed der uithangteekens.

I.

Wij zagen vroeger, dat de uithangborden nog al wat ongelegenheid aan de voorbijgangers konnen veroorzaken, en dat hun vermetelheid in 't voorwaartsdringen onophoudelijk door keuren bestreden moest worden. Maar wij zouden onrechtvaardig zijn, wanneer wij ook niet hun goede eigenschappen vermeldden en het nut, dat zij aan het publiek bewezen. - Wij bedoelen hier niet zoo zeer, dat zij hun roeping volbrachten en den voorbijganger toonden, waar hij de spijs en drank, de koopwaar of den arbeid bekomen kon, die hij behoefde: - daar waren zij voor; wij bedoelen zoodanige diensten als zij bewezen, ook buiten de bedoeling van hem, wien ze toebehoorden.

Vooreerst waren zij de wegwijzers voor vreemden of onbekenden. In den tijd, toen er nog geen naambordjes aan de straten waren, waar op men lezen kon waar men was, - toen er nog geen a g e n t e n op de hoeken der grachten stonden (?) aan wie men kon vragen waar men was, - toen men nog zelfs geen wijk- of buurtbordjes en geen letters met nummers aan de huizen vond - toen waren de uithangborden de wegwijzers. Ja, wij durven beweeren, dat het toen nog gemakkelijker ging dan nu, om iemand den weg aan te duiden, dien hij te gaan had. - 'Al recht uit,' klonk het, 'tot datje komt aan een straatje, waar *de Witte Valk* op den hoek staat: - dat straatje in, recht uit, de brug over: - en dan zieje, rechts, een *Gouden Arm met een Hamer:* dan gaje daarbij langs en recht voor je tot datje aan *de Zwaan* komt, daar vlak tegenover hebje een steeg: die loopje in, en dan komje in een andere straat: het derde huis rechts hebje *de Omgekeerde Pot*, en daarnaast woont m^{r}. Luyt, daar je wezen moet.' - Zoo wees men toen iemand den weg en hij vond dien vrij wat gemakkelijker, zelfs bij avond en slechte verlichting, dan tegenwoordig met behulp van gaslicht, letters en cijfers; - en althans had hij

het droevig lot niet te vreezen van den armen Brusselaar, die in W. 424 wezen moest, en over wiens onvoorspoedige wandeling men den *Holland* van 1858 kan nalezen. - Ook in Engeland schatte men het voorrecht hoog, dat de uithangborden zulke goede wegwijzers waren: daarom ook gaf een Engelsche dichter aan alle reizigers, die vreemde steden bezochten, den navolgenden raad:

> Let wel op de uithangborden, waar gij gaat;
> Zij wijzen u den weg langs kaai en straat.[1)]

Daarbij waren zij ook weêrprofeeten: - volgens de weêrkundigen van vroeger dagen was er geen zekerder voorteeken van een op- handen- zijnden storm, dan 't kraken der uithangborden.

Ten derde waren zij de onderwijzers der jeugd, althans in 't lezen. De meeste jongens in vroeger tijden oefenden zich liever op de uithangborden dan in de verveelende boeken, die men hun op school voor den neus leî. En menigeen, die nooit school had gegaan, had toch lezen geleerd op de uithangborden.

Ten vierde eindelijk gaven zij den leêglooper bezigheid - den opmerkzamen beschouwer stof tot nadenken: - den doortrekkenden reiziger afleiding en onderhoud: - hem, die een goed geheugen had, gelegenheid om dit te oefenen. Men vertelt, dat Hugo de Groot, na de monstering van eenige vendels soldaten te hebben bijgewoond, de namen van al de manschappen onthouden had: - en evenzoo, toen hij van Parijs naar Zweden gereisd was, en den weg over Amsterdam genomen had, ook al de uithangborden, die hij onder weg voorbij gegaan was, naar de rij af wist op te noemen. Wij durven niet beslissen wat sterker was, al die Hans Michielses en Peer Heinzes, of al die Witte Zwanen en Gouden Leeuwen in 't geheugen te bewaren; doch zeker was het zijne buitengemeen.

Toch, ondanks dat verheven voorbeeld, begonnen eenigen tijd later sommigen met dat lezen van uithangborden reeds den spot te drijven. In de *Romanzieke juffer* van BERNAGIE zegt Izabella: ‘Laatst bracht mij een heer t' huis, in plaats van deftige discoursen las hij onder 't gaan de uithangborden. Dit is Parijs, zei hij: dat is een Oliphant, juffrouw: - een Oliphant is evenwel een groot beest. Ik schaam mij als ik 't hoor.’ -

Wat zou die juffer wel gezegd hebben van ons, die niet alleen uithangborden lezen, maar er zelfs een dik boek over schrijven? - Trouwens, alles heeft zijn tijd, en wie een jonge juffrouw t' huis brengt en geen betere stof vindt om met haar te bespreken dan de Olifanten, die hij op uithangborden ziet, verdient, dat zij, t' huis gekomen, den draak met hem steekt.

1) *Be sure observe the signs; for signs remain*
Like faithful Landmarks to the walking Train.
GAY.

II.

Er is reeds op gewezen, hoe de huizen naar de uithangteekens genoemd werden. Men zei voorheen: ik woon in *'t Land van Belofte:* ik ga naar *de Maan* ('t wijnhuis, waar de Maan uithing): ik slaap in *de Omgekeerde Pot* (in 't logement, waar die uithing).' Die spreekwijze kon tot nog zonderlinger uitdrukkingen aanleiding geven, gelijk wij onder anderen lezen in 't Examen van Mr. Herman Schinkel[1], 'daer is een geweest, die somtijds drie weecken lanck aen malkander hier stont op de Marckt ende voor het Pothuys van *de Maen* recht over het Stadhuys met allerley goet groot of kleyn.' Nu zullen echter alle sterrekundigen getuigen, dat zij nog nimmer, ook met de beste teleskoop, een P o t h u i s in de M a a n hebben kunnen ontdekken. Maar de verklaring is zeer eenvoudig: er stond in 't midden der 16de eeuw op de markt te Delft tegen over 't Stadhuis een huis, waar de *Maan* uithing, en tegen 't pothuis van dat gebouw had zekere Hans uit Gelderland een boekestalletje opgeslagen; wat Herman Schinkel eenvoudig uitdrukte met te zeggen, dat hij stond voor het Pothuis van de Maan.

Dat grachten, straten, pleinen, bruggen en stegen dikwijls hun namen aan uithangteekens te danken hebben, is al meermalen gezegd: zoo was 't reeds in 't oude Rome, zoo was 't in Amsterdam, zoo was 't in alle landen en steden. Wij zouden een dik boek kunnen vullen alleen met de voorbeelden op te tellen, die de steden van ons Rijk daarvan opleveren[2]. En men noemde de straten en stegen niet alleen in dien vorm, waarin wij ze nog kennen, als Duifjessteeg, Wittepaardssteeg, maar ook met de meeste vrijheid, zonder koppeling, bij voorbeeld te Delft; *de steeg van 't Paart*[3], te Amsterdam: *'t straetgen, daer op't houcxken staet die Witte Valck*[4]

Ook buurten hebben dikwijls den naam gekregen naar 't uithangbord van de herberg: zoo bij Amsterdam *De drie Baarsjes*, bij Zaandam *'t Kalf. Schud je Beurs* of *Schud de Beurs* was voorheen een eigenaardig opschrift op uithangborden van herbergen, waarbij dan een omgekeerde beurs, die leêg geschud werd, geschilderd was. Nog voert een buurt in 't land van Putten den naam van *Schuddebeurs*, en een ander *Schuddebeurs* vindt men op 't eiland Schouwen, bij het dorp Noordgouwe, gelijk mede, wat verder westwaarts op 't zelfde eiland, een buurt, die 't *Moriaanshoofd* heet. *De Roode Haan* en *de Oude Roode Haan* zijn twee buurten bij Groningen.

Vooral zijn het de burgerlijke geslachtnamen geweest, die, in ontelbare me-

1) BOITET, *Delft*, blz 681.
2) Zie, wat Amsterdam betreft, J. TER GOUW, *Oorsp. en afl. van de namen*, enz. 1ste en 2de stuk, Vierde hoofdstuk.
3) BOITET, *Delft*, blz. 590.
4) *Navorscher* XIV, bl. 301.

nigte, van uithangteekens hun oorsprong hebben ontleend - niet alleen bij ons te lande, maar ook in Engeland, in Frankrijk, overal, en al konnen wij een alfabetische lijst leveren van de bestaande familienamen, die uit die bron zijn gevloeid, het opstellen daarvan zou voor ons en het lezen daarvan voor den lezer even verveelend zijn. Liever willen wij in eenige voorbeelden nagaan, h o e die ontstaan zijn en kiezen die uit Amsterdam: zoo als 't hier geschied is, is 't overal geweest.

In 1522 was Claes *in de Kat* Regent van 't Gasthuis: 34 jaar later vinden wij Jan Claesz. *Kat*, blijkbaar zijn zoon, die nu reeds zijn toenaam in geslachtnaam had doen overgaan[1)].

In 1547 vindt men Olfert *in de Fuyk*, tegen wien en eenige andere 'geerfden van de Lastagie' de Stad toen een proces voerde voor den Grooten Raad van Mechelen. In 1578 is zijn zoon Schepen en Raad en heet toen reeds Hendrik Olfertszoon *Fuyck*. In een stuk van 1579 wordt hij slechts Hendrik Olferts genoemd; doch zelf teekende hij onder dat stuk *Hendrik Olferts Fuyck*[2)].

In 1565 komt als Regent van 't Gasthuis voor Cornelis Jansz. *in 't Roode Kruys:* - twee jaren later heet hij, als Kerkmeester der Oude Kerk: Cornelis Jansz. *Rootkruys* van Lis[3)]. De laatste bijvoeging duidt de plaats zijner herkomst aan.

Op deze wijze laat zich de oorsprong verklaren van vele familienamen, die van dieren, vogels, visschen, boomen, bloemen, werktuigen, enz. ontleend zijn. Somtijds zijn die namen nog met een bijvoegelijk woord of met een getal samengesteld, wanneer de figuur op het uithangbord ook daarmede was aangeduid. Bekend zijn *Bontekoe, Swartenhout, Roothaan, Geelvinck, Groenevelt, Vijf-Vliegen*[4)], *Driehuizen*, enz. Van daar ook de veelvuldig voorkomende namen van *Keizer, Koning, Prins, Hertog, Graaf*, van daar die van *De Liefde, Van der Hoop, Fortuin, Van Zon, Van der Ster, Van der Molen* of *Meulen*, enz., allen ontleend aan de namen, waaronder het huis van den stamvader bekend had gestaan.

Ontmoeten wij geslachtnamen, die uit verscheidene woorden zijn samengevoegd, dan kunnen wij ook herhaaldelijk hun oorsprong op een uithangbord vinden. Zoo b.v. *Regt-door-zee*, naar de afbeelding van een schip, met het onderschrift *Regt door zee:* zoo *Bierenbroodspot, In 't Velt*, enz. In 1624 vinden wij als Regent van 't Nieuwezijds-huiszittenhuis: Jan Gerritsen *Verlooren-Arbeyd:* en den gevelsteen met *de Verloren Arbeyd* kan men nog in de Wolvenstraat zien.

1) WAG. III D. IV B. COMMELIN blz. 554.
2) D^{r}. P. SCHELTEMA, *Aemstels Oudheid*, III deel, bl. 254 en WAG. III D. IV B. Bijl. L^{r}. A.
3) COMMELIN, blz. 444, 554.
4) *Jan Vijf Vliegen* was de stichter van eenige huisjes voor arme vrouwen. Even als de daaraan gelegen steeg ontleende hij zijn naam van dien zijner woning. Zie TER GOUW t.a. pl., 2de stuk, blz. 50.

De beroemde Joost Jansz., die vóór 1583 meermalen voorkomt met de toenamen *Bilhamer* en *Beeltsnijder*, vermoedelijk naar de uithangteekens van zijn toenmalig woonhuis, heette van 1583 af aan bestendig Joost Jansz. *Landtmeter*, omdat hij te dier tijd *in de Landtmeter* woonde, waar hij ook in 1590 stierf.

Op de lijst der brandmeesters van 1616 vinden wij: Cornelis Pietersz. *Cater*, Adriaan Willemsz. *Hardebol*, Simon Jansz. *Fortuyn*, Pieter Martensz. *Hoefijzer*, Simon Simonsz. *Vijf Ringhen*, Arent *de Bisschop*, Jochem Hendricsz. *Swartenhont*, Lambert Pietersz. *Sneeker Wapen*, Hendrick Hendricksz. *Christelijn-Spieghel:* - allen namen, die blijkbaar van de figuren aan den gevel ontleend zijn. En deze brandmeesters behoorden tot de deftigste burgers; want ook Harmen Gijsbertsz. Van der Pol, Raet deser stede, en Jacob Van Neck, Out Schepen, komen op de lijst voor, gelijk ook de namen van Hooft, Bors, Corver en Cromhout, welke laatste mede een gelijken oorsprong had, even als die van Reael, waarover reeds gesproken is.

De Hinlopens ontleenden hun naam van 't huis *Hinlopen* op den Nieuwendijk bij de Dirk-van-Hasseltssteeg, welk huis in de 16de eeuw 't huis *Spanje* had geheeten, doch in de 17de een steen in den gevel kreeg met een afbeelding der stad Hinlopen[1)].

De dichter Bredero droeg dien naam mede naar 't uithangbord van 't huis, waarin hij geboren werd en waarop Hendrik van Brederode geschilderd was[2)]. Daarom noemde hij zich ook in 1612, in het onderschrift zijner Klucht van de Koe: Gerbrant Adriaansz. *in Bredero*.

Hoe vooral boekdrukkers en boekverkoopers, voor zoo verre zij nog geen toenaam hadden, dien van hun uithangteekens kregen, is reeds in 't Vijfde Hoofdstuk gezegd.

Vondels zwager Hans de Wolff woonde in de Warmoesstraat *in die Wolf*. Doch hier had zich de zaak anders toegedragen en had hij of zijn vader de figuren in den gevelsteen met toespeling op zijn naam laten beitelen. Immers de *Wolven* waren reeds zoo geheeten, toen zij uit Keulen naar Amsterdam kwamen.

Even zoo is 't vrij waarschijnlijk, dat Pieter Adriaansz. Block van Emmerik, wiens zoon in 1663 met Elisabeth van Lennep, dochter van Warner[3)] trouwde, en die op den Nieuwendijk '*in 't Block*' woonde, zijn naam niet van het huis, maar wel het huis dat uithangteeken en dien naam van hem gekregen had. Zeker is 't, dat de handel in dit huis gedreven bleef; immers 's mans zoon Laurens Pietersz., die eerst *in 't Vergulde Becken* mede

1) *Navorscher*, dl. I, blz. 102.
2) Dr. J. TEN BRINK, *Nederl. Volksalm.*, 1863, blz. 66.
3) Deze Warner was stamvader van den Amsterdamschen tak der Lenneps.

op den Nieuwendijk gewoond had, nam na zijns vaders dood zijn intrek *in het Block*.[1)]

En dit zinspelen op den naam van den bewoner of eigenaar in 't gevelteeken vond eerlang meer plaats, als wij te zijner plaatse zullen zien.

De naam Rothschild, thans door de geheele wereld beroemd, is almede van een uithangbord afkomstig. De stamvader van de Bankiers der koningen, Meyer-Anselm, kwam, voor ruim een eeuw, met een zak op den rug te Frankfort aan, en begon er in den Jodenwijk een winkeltje, waar *het Roode Schild* uithing.

En als men te Parijs twee schoenmakers vindt, waarvan de een *Molière* en de ander *Boileau* heet, twee kleêremakers, die *Corneille* en *Racine*, een fruitverkooper, met name *Virgile* (in 't Quartier Latin), menigvuldige *Rousseau's*, een *Boyeldieu* die kaas verkoopt, *Bayard*, enz., dan ligt de verklaring voor de hand, dat hun grootvaders of overgrootvaders die geslachtnamen aan uithangborden, waarop die beroemde mannen waren afgebeeld, te danken hebben.

Niet zelden ook vindt men voorbeelden, dat het uithangteeken met den bewoner verhuisde. Zoo woonde in 1685 Michiel van Eeghen, boekhanlaar te Middelburg, in de Gravestraat, na 1687 op de Burcht aldaar, en had aan beide winkels het teeken van *Erasmus*[2)]; en daarvan zullen ons later nog meer voorbeelden voorkomen.

Ook kan de toevallige overeenkomst van geslachtnaam en beroep soms opmerkelijk zijn. B.v. een bakker, die *Bakker*, en een molenaar die *Mulder* heet, een kleêrmaker, die *Snijders*, een andere die *Passens*, een derde die *Schreuder* heet; - voorts een tooneeldirecteur, die *Van Lier*, een kapper, die *Kapper*, een ijzerkooper die *Van IJzer* genaamd is. Voor een paar jaren geleden lazen we aan een kelder in de Jodenbuurt *de wed*^{e} *Zieken-oppasster*, en in de Joden-kerkstraat vinden wij een zuurverkooper, die *Zurel* heet, en 't volgend rijm op zijn uithangbord heeft:

> In de Nieuwe Aanleg gaat men zitten rusten,
> En eet eijeren en augurken met lusten,
> 't Is alles gereed en wel
> Bij B.L. Zurel.

Te Oosterloo in West-Vlaanderen woont een kaarsemaker, die *Keersenmaakers* heet, te Lier een herbergier *Van Craen*, te Basele een biersteker *Stoop*, te Mechelen een kleêremaakster *Verschaeren*, te Evergem een *De Bleeker*, die bleekwater fabriceert.

Te Parijs vindt men een *Taillebois*, timmerman, *Fildesoye*, zijdehandelaar,

1) Medegedeeld door den Heer P. van Eeghen alhier.
2) Als voren.

Desboeufs, vleeschhouwer, *Desjardins*, bloemist, *Libermann*, boekbinder, *Maréchal*, hoefsmid.

Dit alles zijn evenwel slechts toevalligheden, die alleen bewijzen, dat heden een naneef juist weder 't zelfde beroep drijft als zijn voorvader, die 't eerst de geslachtnaam aangenomen heeft.

Maar, behalve van personen, vinden wij ook voorbeelden van fabrikaten die hun naam ontleenden aan de fabriek, waaruit ze herkomstig waren. Bekend is alom het *Haantjes*-bier uit de Brouwerij *de Haan*, en zoo vindt men ook: *Leeuwenbier, Bokbier*. De *Lammertjes-zalf* of *Griete Lammertjes-zalf* is aldus genoemd omdat men die haalde bij *Griet in 't Lammetje*. En al werd later die zalf door anderen gefabriceerd en verkocht, de naam, waaronder zij haar reputatie verworven had, bleef behouden. De *Jerusalemsche* zeep kwam gewis niet uit het Heilige land, en de *Keulsche* jenever was niet te Keulen gestookt; zij waren vermoedelijk afkomstig uit fabrieken, naar den naam dier steden geheeten. Evenzoo waren de *Beerenburger*-maagkruiden herkomstig uit een winkel, waar op het uithangbord een *Beer* was afgebeeld, boven een *Burg* uitkijkende. In de 17de-eeuw was te Haarlem de *Wildeboeren*zalf vermaard, die haar naam dankte aan *de Wilde Boer* op 't uithangbord. Het ging den verkooper als het den echten Farina te Keulen ging, wiens keurig reukwater door tal van distillateurs wordt nagemaakt, die zich van zijn naam bedienen: ook hij had met namakers te kampen en zijn opvolger schreef daarom op zijn luifel:

> In d' oude Wilde Boer, die geneest er veel van gebreken,
> Want van zijn zalf kan de heele werelt spreken.
> Hij rijd te paart, maar zijn opvolgers gaan te voet,
> Schoon dat de zalf bij mij daarom is even goet;
> Maar zoek na Arent, laat uw oogen niet verblinden.
> Ik ben zijn zoon niet, maar een van zijn naaste vrinden[1)]

En wie kent, nog in onze dagen, de anisette *uit het Loodsje* niet? *Vous avez chez vous deux fameux distillateurs*, hoorde de schrijver dezer regels een Parijsche huismoeder eens zeggen: *pour le curaçao monsieur* Faquin *et pour l'annisette monsieur* Louche.'[2)]

En even als deze den naam van de stookerij voor dien des stookers hield, zoo zal men er weêr anderen in 't buitenland aantreffen, die stijf tegen u volhouden, dat *Fockink* de naam is van een Hollandsch dorp, dat groote stookerijen bezit.

1) JEROEN JEROENSE.
2) Om een vraag in den *Navorscher* te voorkomen, teekenen wij aan, dat *Monsieur Faquin* niemand anders is dan Fockink in de Pijlsteeg, en *Monsieur Louche* het Loodsje op de Rozengracht.

III.

Uithangteekens, zelfs die van kroegen, bij wie men 't niet zoeken zou, hebben dikwijls een zedelijke strekking. Een kroeghouder te Maldegem is, zoo goed als de beste afschaffer, een vijand van de dronkenschap:

> Den dronkaerd krijgt geen drank,
> Den vloeker moet zijn gank.
>
> |Zijn gang gaan, heengaan|.

En wie zal durven ontkennen, dat niet zulk een opschrift, op hen voor wie 't bestemd is, meer indruk maakt, dan oratiën en predikatiën, waarvan ze doorgaans weinig verstaan en nog minder begrijpen.

Anderen vermanen tot welgezindheid; te Astene aan den straatweg tusschen Gent en Kortrijk leest men:

> In den *Welgezinden*
> Is er drank en vleesch te vinden.

En 't zelfde of eenigszins gewijzigd komt ook te Waarschoot en op andere dorpen voor.

Te Vladsloo heet het:

> Zijt gij braef en hebje geld, dan geeft Jan Verhulst u bier.
> Maar zijt gij boos en hebt g' er geen, van dezen Jan krijgt g'er geen zier.

Boven een klein kroegje, tusschen Sint Margariet en Sint Laureins, waar een Nicodemus schijnt te wonen, leest men het dichterlijk opschrift:

> Debbaut Nicodemus, die woont hier,
> En verkoopt Mee en bier.
> En niets heeft hij hier te wenschen
> Als den zegen van den Heer
> En de gunst van de menschen.

Sommige uithangteekens bewijzen den taalvorschers gewichtige diensten. Bescherelle zocht den oorsprong van 't fransche woord *estaminet* in het vlaamsch, en vond dien in een opschrift, dat voor 8 of 9 jaren nog te lezen stond boven de deur van een oud huis te Leysele in West-Vlaanderen: STAMENAY. Volgens hem bestond oudtijds onder de familiën in Vlaanderen de gewoonte, zich beurtelings bij een lid der familie te vereenigen, en noemde men dit *in stamme* zijn[1]. Daarvan zou het vlaamsche woord *stamenay* en van dit weder het Fransche *estaminet* ontsproten zijn. Wat, zoo 't al niet waar mocht zijn, toch vernuftig gevonden is.

1) DE POTTER, bl. 119, 120.

Een ander uithangteeken hielp een ander geleerde aan een even vernuftige verklaring van den oorsprong van den naam *restauratie*. De eerste inrichting van dien aard werd in 1763 te Parijs in de rue des Poulies geopend, welke naderhand werd overgebracht in het *hôtel d' Aligre*. Men diende er bouillon, wildbraad en eieren voor, en wel zonder tafellaken op kleine marmeren tafels. Boulanger, de baas van 't huis, had voor kenspreuk zijner nering gekozen dit woord uit het Evangelie: *Venite ad me omnes qui stomacho laboratis et ego vos* RESTAURABO. Van dit laatste woord kwamen, volgens Fournier, de benamingen *restaurant* en *restauratie*[1].

Andere uithangborden gunnen ons soms een blik in de volks-zeden te werpen. Te Antwerpen op de Korenmarkt leest men: *Hier verhuert men hoeden om te trouwen*. Een hoed huren om meê te trouwen te gaan! Kunnen de zeden van onzen tijd scherper worden ten toon gesteld dan in dit opschrift?

Somtijds ook kunnen uithangborden tot zonderlinge vergissingen aanleiding geven. Voor zeker bierhuis las men: *Hier drinkt men vreemde bieren*. Nu was er iemand, die zich veroorloofde, de bierglazen van andere lieden leêg te drinken, zoodra zij zich even omkeerden. Op de daad betrapt beriep hij zich op 't uithangbord, waarop de uitnoodiging te lezen stond, aan welke hij eenvoudig voldaan had.

Te Londen had een andere verkeerde opvatting plaats. Een winkelier in Greatstreet had op zijn deur een briefje geplakt met de korte woorden: *Een jongen noodig*. Den volgenden morgen vond hij een lachend knaapje, dat maar weinige dagen oud scheen, in een mandje voor zijn deur, met dit kort bericht op een briefje er bij: *Hier is er een*.

Eindelijk had in 't laatst van 1857 een jonkman te Weenen, die een nieuwen manufactuurwinkel opende, het volgende opschrift uitgehangen, om zich spoedig den toeloop van dames te verzekeren: ‘De eigenaar van dezen winkel zou gaarne een braaf meisje of knappe jonge weduwe trouwen.’[2]

1) *Paris démoli*.
2) DE POTTER.

Twaalfde hoofdstuk.
Schilders van uithangborden en beeldhouwers van bas-reliefs en uithangteekens.

't Is bekend, dat, reeds in vroeger tijden, mannen van naam, zij 't ook bij uitzondering, hun bekwaamheid aan 't schilderen van uithangborden hebben gewijd.

In 't muséum te Bazel vindt men twee tafereelen van een school, die Holbein op zijn veertiende jaar voor zijn schoolmeester vervaardigde. De *Muilezeldrijver* in de Sutherlandsche galerij is, naar men verzekert, door Correggio als uithangbord voor een herberg geschilderd. Een steenen basrelief, *de kuische Suzanna* voorstellende, voor een winkel in de Rue aux Fèves te Parijs, was het werk van Jean Goujon en werd door een liefhebber aangekocht, die een steenen model er voor in de plaats zette, dat er mogelijk nog staat, als de straat niet gesloopt is. Watteau schilderde een uithangbord voor een modemaakster bij Nòtre Dame, en zijn arbeid werd verdienstelijk genoeg geöordeeld, om in plaat gebracht te worden. Men verhaalt, dat Horace Vernet in zijn jonge dagen eenige uithangborden geschilderd heeft, en in een der dorpen nabij Parijs vindt men er nog een met een wit paard, dat aan Guéricault wordt toegeschreven.

Nog meer fraaie uithangborden heeft men te Parijs gehad, waarvan de makers onbekend zijn gebleven. In 't begin der 18de eeuw wekte een uithangbord, aan den Pont Neuf geplaatst, *le petit Dunkerque*, de algemeene bewondering; terwijl onder Lodewijk XV een uithangteeken van een wapensmid bij de brug S^{t}. Michel om zijn buitengewone cierlijkheid door een vermogend burger voor zijn kunstverzameling werd aangekocht. Te Amsterdam ziet men nog heden bij een smid in de Beulingsstraat een uithangteeken, dat niet minder die eer verdienen zou. In het begin dezer eeuw was er een hoogst verdienstelijk schilderwerk op de luiken van een porceleinwinkel in de straat S^{t}. Honoré, doch dat bij een vertimmering ongelukkig werd vernield. Het uithangbord *La Fille mal gardée*, aan een

ballet ontleend, trok in 1808 aller aandacht. Zeer rijk was in die dagen de straat Vivienne aan goede uithangborden, als *la toison de Cachemire, les trois Sultanes, le couronnement de la Rosière, Joconde*, allen verdienstelijke kunstvoortbrengselen. Er was een geestige *Comte Ory* op den Boulevard des Italiens en een allerliefste *Blanche Marguerite* in de straat Montmartre. Die allen zijn nu verdwenen, en ook te Parijs als hier heeft de poëzy der symbool bijna overal voor het proza der opschriften plaats gemaakt; toch vindt men er nog enkele staaltjes van redelijk schilderwerk - maar een liefhebber van oude gevelsteenen behoeft er niet van Amsterdam heen te reizen om wat aardigs op te snuffelen; daar heeft de Wandaal Haussmann voor gezorgd.

Ofschoon in Londen de uithangborden, jaren achtereen, meer bepaald geleverd werden door lieden, die er hun beroep van maakten en meest in Harp-Alley en Shoe-lane hun werkplaatsen hadden, trof men echter nu en dan in de straten voorbeelden aan van gewrochten, die zich boven het middelmatige verhieven. De Spectator van 8 January 1743 n°. 744 roemt een allerkeurigste afbeelding van koningin Elizabeth, die in Ludgate-street te zien was en die verdiende een galerij te vercieren. Ongelukkig is de naam des schilders onbekend gebleven. Voor een afbeelding van Shakspere, die in de vorige eeuw in Little Russellstreet uithing en door Clarkson geschilderd was, werd niet minder dan £500 betaald. Gemelde Clarkson was een rijtuigschilder, of liever een rijtuigstoffeerder; want de mode om rijtuigen te hebben, waarvan de paneelen met allegoriën en tafereelen beschilderd waren, was in die dagen ten top gevoerd, en de daaraan besteede arbeid, die rijkelijk betaald werd, vorderde dan ook bekwame en geöefende handen. John Baker, die in 1771 overleed, en Lid der Koninklijke akademie was van haar stichting af, schilderde ook menig uithangbord; ook Charles Catton, die als leerling zijn makker was geweest en in 1798 stierf. Vooral worden geroemd een door hem vervaardigde *Leeuw*, die bij den rijtuigmaker Wright in Long Acre, en een *Turkskop*, die voor een linnenwinkel in Yorkstreet, Coventgarden, hing.

Ook de Florentijn Giovanni Batista Cypriani († 1785) insgelijks een rijtuig- en uithangbordschilder te Londen, was Lid der Akademie, gelijk mede Samuel Wale, een jaar later overleden, die een vermaard afbeeldsel van Falstaff vervaardigde en een portret van Shakspere ten voeten uit, dat, in een prachtig vergulde lijst gevat, en aan cierlijk ijzerwerk gehecht, voor een wijnhuis op den hoek van Little Russell-street kwam te prijken. Maar niet lang had dat kunststuk de aandacht der voorbijgangers getrokken, toen het moest worden weggenomen, ten gevolge van een Parlementsakte, die alle belemmerende uithangteekens verbood. Het werd voor een geringe som gelds verkocht aan een uitdrager in Lower Grosvenorstreet, bij wien het verscheidene jaren tegen de deurpost stond en eindelijk door weêr en wind geheel bedierf.

Lamb en Gwynne, beiden rijtuigschilders, Robert Dalton, opzichter der schilderijen van George III, Ralph Kirby, die George IV in het teekenen onderwees, de zeeschilder Thomas Wright van Liverpool, Smirke en andere kunstenaars, die later grooten naam verwierven, hadden in hunne jeugd met het schilderen van uithangborden den kost verdiend. Peter Monamy († 1749) beschilderde het rijtuig van den Amiraal Byng met schepen en trofeën, en vervaardigde de afbeelding van 't schip van den Amiraal Vernon voor een koffiehuis in S^{t}. Martin's Lane, dat naar dat bord onder den naam van *Portobello* vermaard werd.

Maar ook meesters van den eersten rang vermaakten zich nu en dan met het schilderen van een uithangbord. Aan hun hoofd mogen wij Hogarth noemen, wiens *Man met euvel bezwaard*[1] nog te zien is in Oxfordstreet. 't Is een schilderij, wel geschikt om ieder te doen schrikken voor zulk een euvel als dat booze dronken wijf, dat den armen man op de schouders zit, met een glas jenever in de hand, een ekster en een aap, zinnebeelden van zinloos gesnap en ondeugendheid, nevens haar, wijzende op het slot, dat aan een ketting om zijn hals hangt en waarop 't woord *wedlock*[2] te lezen staat; terwijl op den achtergrond dat zelfde wijf haar huisraad en haar mans japon bij den pandjeshuishouder brengt, en de woning van den armen drommel twee groote hoornen op den top voert. - De voorstelling van het echtpaar doet ons denken aan die, welke Bernagie, wel niet met verven, maar niet min schilderachtig met woorden, in zijn ‘Ontrouwe Kantoorknecht’ (1684) teekende van Jorden en zijn Fijtje - Fijtje, die haar ‘Pothuismannetje’ met een ‘end houts’ op de ‘magere ribben’ komt, en hem opsluit in ‘het duivehok’ of ‘in een hol, daar zon noch maan schijnt,’ en hem belooft: ‘ik zalder jou acht dagen laaten leggen.’ - Waarlijk, wie 't kluchtspel leest, zou kunnen twijfelen of Hogarth er niet, zij 't uit een vertaling, meê bekend was geweest.

Richard Wilson († 1782) schilderde voor een kroeg in Noord-Wallis *De Drie Botterikken:* en naar dat uithangbord kreeg de buurt, die hier nabij de stad Mould ontstond, haar naam (*Loggerheads*). Het bord bestond nog

1) *A Man loaded with Mischief or Matrimony*, met dit versje er onder:

A Monkey, a Magpie, and Wife
Is the true Emblem of Strife.

De voorstelling, die *The History of Signboards* als titelplaat verciert, doet denken aan de bekende plaat naar de teekening van Adriaan van der Venne, waarmeê het tweede deel van CATS *Spiegel van den O. en N. Tijdt* aanvangt, de zinnebeeldige voorstelling van: *'t zijn stercke beenen, die weelde dragen konnen*. Zelfs heeft de vrouw op deze een glas in de hand even als op die van Hogarth - al is 't geen jenever, maar zeepwater. Doch zij z i t beter, en de kleeding is vrij wat bevalliger dan op de Engelsche schilderij.

2) ‘Huwlijk’, letterlijk ‘trouwslot.’

in 1824, doch er was weinig meer van Wilsons hand aan te bespeuren, daar het dikwijls was bijgeschilderd. Ditzelfde is 't geval geweest met *den Gelaarsden Bok* van George Morland, die op Fulham Road hing - de bok namelijk. Morland schilderde ook voor een herberg te Paddington, waar hij zich dikwijls met zijn vrienden Ibbetson en Rathbone ging vermaken, een *Witten Leeuw*, en nog in 1824 was er een uithangbord in wezen, de *Cricket-Spelers* voorstellende, dat hij voor een kroeg bij Chelsea-Bridge geschilderd had. Ibbetson schilderde een bord voor een dorpskroeg te Troutbeck (Forellen-beek) bij Ambleside, en zulks tot betaling der vertering, welke hij gemaakt had gedurende eenige weken, die hij aldaar met schetsen maken, hengelen en niets doen had doorgebracht. Het bord vertoonde twee aangezichten: het eene mager en bleek, 't andere frisch en fleurig: en onder die gezichten stond:

Gij sterflijk mensch, die leeft bij brood,
Hoe ziet uw bakkes toch zoo rood?

Gij malle gek, zoo schraal en geel,
't Is rood van Tommy Burketts *ale*[1].

David Cox schilderde voor een kroeg in Denbingshire een *Konings-Eik*, die gelukkig ingenomen en achter glas bewaard is. De oudste Crome schilderde te S^{t}. Martins bij Norwich een bord met *de Houtzagers*, dat insgelijks door den eigenaar in huis genomen en als schilderij opgehangen werd. Voor een uithangbord te Epsom schilderde Harlow, om zijn gelag te betalen, een portret van Koningin Charlotte, waarbij hij de manier van Sir Thomas Lawrence nabootste en dat hij teekende T.L. Naauwelijks had Lawrence dit vernomen, of hij gloeide van gramschap, en zwoer, als hij Harlow ontmoette, hem van 't eene eind der straat naar 't andere te schoppen: ‘Nu!’ zei Harlow koeltjes, toen hem dit overgebracht werd, ‘dan mag ik lijen, dat Sir Thomas daartoe een korte straat uitkiest.’ - Of immer de ontmoeting heeft plaats gehad, meldt de historie niet.

Sir Charles Ross heeft in zijn jonge dagen ook een uithangbord geschilderd, en wel te Sudbury een *Ekster*. Dertig jaar later kwam hij, die toen de portretschilder der Londensche aristokratie was, in een koets met vier paarden, dat stuk nog eens bekijken, wat de waardin aan ieder, die haar huis bezocht, met niet weinig ophef placht te vertellen.

Te Doncaster hangt nog een *Witte Leeuw* uit, waarop men leest: ‘door

1) *Thou mortal man, that liv'st by bread,*
What made thy face to look so red?

Thou silly fop, that looks so pale,
't Is red with Tommy Burkett's ale.

Herring geschilderd.'[1] Millais vervaardigde een *St. Joris met den Draak*, met druiven er om heen, voor een herberg te Hayes in Kent. Een uithangbord had twee leden der Kon. Akademie tot makers; de een schilderde aan de eene zijde een vermoeiden en smachtenden pelgrim; de ander op de keerzijde denzelfden pelgrim, geheel verkwikt. Deze voorstelling was natuurlijk voor een herberg bestemd[2] en had als zoodanig iets klassieks: zij herinnerde ons den tijd, toen de vermoeide pelgrim, die in verre oorden een gewijde plaats ging bezoeken, den hemel dankte, wanneer hij, afgemat en schier bezwijkend, een herberg aan den weg ontdekte, en vervolgens, met nieuwe krachten gesterkt, het gastvrij huis weêr verlaten kon om zijn vromen tocht met verschen moed voort te zetten. Het stuk werd echter nimmer als uithangbord gebezigd.

Hoe te dier tijde de uithangborden in Engeland zooveel belangstelling wekten, dat er in 1762 zelfs een Ten-toon-stelling van te Londen gehouden werd, hebben wij reeds in het Zevende hoofdstuk verhaald[3].

In Duitschland heeft men nog in onze dagen voorbeelden van beroemde schilders, die het niet beneden zich achten, hun penceel tot dergelijken arbeid te leenen. Aan de herberg in 't zoogenaamde *Gestein* (ook onder den naam van ''t Hol van Neander' bekend) bij Dusseldorp hangt een keurige schilderij - van Achenbach, wiens uitmuntend kunsttalent men zoo vaak op Tentoonstellingen heeft mogen bewonderen. Aan de herberg te Ober-Wezel hangt een bord uit, met figuren uit de middeleeuwen, dat onder den naam van *de Kurketrekker* bekend en het werk van Schrötter, een ander beroemd schilder, is[4].

Dat ook in ons vaderland menig verdienstelijk kunstenaar van vroegeren en lateren tijd zich met het schilderen van uithangborden heeft ingelaten, is wel aan geen twijfel onderhevig; ofschoon ons daarvan niet zoo veel berichten en opgaven bewaard zijn als wij wel zouden wenschen.

Het schijnt, dat hier te lande, zoowel in vroeger eeuwen als nog tegenwoordig, kunstenaars, die uithangborden geschilderd hadden of hebben, zulks liefst bedekt hielden en nog houden, als of zij vreesden, dat daardoor hun kunstenaarsnaam schade zou lijden. Een bekrompen begrip, doch dat men in ons land, waar zoo velerlei bekrompen begrippen heerschen, wel dulden moet. Intusschen wordt het ons daardoor onmogelijk gemaakt, zoo vele namen te noemen, als wij wel zouden wenschen; terwijl wij zelfs sommige namen van nog levende schilders, die wij zouden k u n n e n noemen, bescheidenheidshalve niet m o g e n noemen.

Bekend is de overlevering, en ook buiten 's Lands verspreid, dat Paulus

1) *Painted by Herring*.
2) Te Singleton in Lancashire.
3) Zie bl. 89.
4) Medegedeeld door den Heer J.G. Schwartze.

Potter zijn beroemden *Jongen Stier* eigentlijk zou hebben geschilderd voor een slagers-uithangbord, waarvoor 't echter nimmer heeft gediend, daar 't door een liefhebber werd gekocht. Volgens een andere lezing, zou 't niet deze, maar een andere door hem geschilderde stier zijn geweest, die tot zoodanig einde bestemd was en wel voor zijn huisheer, om er de huur van zijn woning meê te voldoen.

Van Rembrandt wordt de volgende anekdote verhaald. Eens had een leelijke, oude gierigaard zich door hem laten schilderen, maar had geen lust den gevorderden prijs te betalen, en weigerde de schilderij te ontvangen, onder voorgeven, dat het portret niet gelijkend was. De schilder bedacht een middel om den vrek tot rede te brengen. Recht tegenover diens deur was een herberg, waar *de Aap* uithing. Hij trad er binnen en zei tot den waard: ‘Baas Versteene, mag ik een paar dagen een aap, dien ik geschilderd heb, boven uw deur hangen?’

‘Met pleizier, meester!’ antwoordde Versteene, die dacht: ‘daar zal ik geen schade bij hebben.’

Een uur later hing het portret van den ouden gierigaard boven de deur der herberg, met het opschrift: *in den Aap*.

Het duurde niet lang of er stond een groote menigte volks voor de herberg, en onder luid gelach klonk het: ‘He! dat is de oude Hans Veerle!’ Ook Hans zelf, die van 't mooie bord gehoord had, dat elk ging kijken, kwam aanloopen; maar toen hij onder 't algemeen gelach zijn eigen portret gewaar werd, kreeg hij van schrik schier een beroerte. Terstond liep hij naar den schilder, en eischte zijn portret, dat hij ten volle wilde betalen. Maar deze wees hem naar den kastelein, dien hij eerst tevreden moest stellen. En zoo had de gierigaard, boven de gevraagde som aan den schilder, tevens nog een aanzienlijke vergoeding aan Versteene te betalen voor 't gemis van zijn mooi uithangbord.

De namen Versteene en Veerle klinken Vlaamsch; 't is dus te vermoeden, dat er zoo iets met een Vlaamschen schilder kan hebben plaats gehad, dat later op rekening van Rembrandt is gesteld. Doch wat er van de waarheid van deze en dergelijke overleveringen zijn moge, zij bewijzen althans, dat het schilderen van uithangborden door voorname kunstenaars geen ongehoorde zaak was. Wij zagen in 't voorbeeld van eenige Engelsche schilders reeds, hoe 't vrolijk verkeer in een herberg, 't maken van verteringen en schulden, hun aanleiding gaf om uithangborden te schilderen. 't Zelfde heeft ongetwijfeld ook hier meermalen plaats gehad; ofschoon daarvan tot ons leedwezen geen bijzonderheden zijn bewaard. Maar stel u 't vrolijk leven van kunstbroeders in een herberg voor, hoe licht gaf een belofte, in vrolijke opgewondenheid aan den waard gedaan, of soms een weddingschap, aanleiding dat deze of gene aan 't schilderen van een mooi uithangbord gehouden bleef? En ook zal 't wel eens den Hollandschen schilder gegaan zijn als den vrolijken Harlow, dat hij, om zijn gelag te

betalen, 't penceel moest opnemen en den waard op de bovengenoemde wijze betaalde. En licht kon 't soms geschieden, dat in tijden van geldverlegenheid - fortuin en kunst zijn geen tweelingzusters - een schilder blijde was als zijn huisheer in plaats van met klinkende munt zich met een uithangbord wou te vrede stellen.

Van Albert Cuyp weten wij, dat hij op een deur voor de hofstede Dordwijk, buiten Dordrecht, een mansbeeld ten voeten uit schilderde, en 't laat zich vermoeden, dat hij in die stad ook wel andere deuren, misschien ook luifels en uithangborden, zal beschilderd hebben. Geenszins is 't onwaarschijnlijk, dat ook andere kunstenaars, minder dan hij door de fortuin begunstigd, als in de 16de eeuw Frans en Gillis Mostert, Aart Klaasz., Maarten van Heemskerk en Cornelis Molenaar, in de 17de Adriaan Brouwer, Barent Gaal, Jan Micker, Joannes Torrentius, zich door dergelijken arbeid meer dan eens een middel van bestaan moesten verschaffen; doch zekerheid levert hieromtrent de geschiedenis niet. Wat wij echter weten is, dat in de 17de eeuw, vooral te Haarlem, een tal van bekwame kunstenaars dien arbeid niet beneden zich rekenden, zoo zelfs, dat Vincent Laurens van der Vinne (geb. 1629 † 1702) door Berkheyden, wellicht niet zonder zinspeling op 's mans reis naar Italië, de R a f a e l d e r u i t h a n g b o r d e n genoemd werd. En 't schijnt bijna zeker, dat zijn drie vrienden, Cornelis Bega, Willem Dubois en Theodoor Helmbreker, en zijn drie zoons, hun penceel meer dan eens tot het vercieren van uithangborden geleend hebben. Zeer waarschijnlijk was Paulus Wouwerman, even als de overigen een Haarlemmer en vader van drie beroemde broeders, ook een schilder van uithangborden, en 't zou ons niet bevreemden, zoo in die dagen, voor deze of gene herberg binnen of buiten genoemde stad, een wit paard of een ruiter te zien ware geweest, door de meesterhand van Filip Wouwerman op 't paneel gebracht.

Nog is ons de naam van een anderen Haarlemschen uithangbordschilder bewaard gebleven, en wel in een rijm, opgenomen in de verzameling van Jeroense. 't Was meester Joris, een Gentenaar, die voor een huis in den Haarlemmerhout een uithangbord geschilderd had, waarop een hond een haas heette te jagen: doch zoo, dat 't moeilijk te onderscheiden viel, wie de hond en wie de haas was. Wij laten 't rijm zelf spreken:

> Meester Joris, schilder van Gente,
> Had met zijn ante (*hand*) een onte (*hond*) en een aze (*haas*) geschildert op een groen felte;
> En als men hem zey, dat de onte een aze geleeke,
> Veranderde Meester Joris niet een streeke;
> Maar om te betoonen dat hij was Meester ende Baze,
> Schreef hij daarbij: ‘dit is den Onte en dit is den Aze[1].’

1) Van den Uithangborden-schilder in dit *genre* geeft DE POTTER een geestige teekening in zijn *Boek der Verm. Uith.* bl. 65.-71.

In de 18de eeuw wijdde vooral te Dordrecht menig schilder evenzeer zijn bekwaamheid aan het vercieren van uithangborden. Tot dezen arbeid, die ook hier te lande gepaard ging met het schilderen van paneelen van rijtuigen, zoowel als van deur- en schoorsteenstukken en tuincieraden, begaven zich onder anderen Joris Ponse (geb. 1723, † 1783) en zijn bekwame leerling Pieter Hofman (geb. 1755, † 1837)[1]. Van de hand van dezen laatsten zijn waarschijnlijk nog wel geschilderde uithangborden aanwezig.

In 't midden der 18de eeuw woonde in de Warmoesstraat de uithangbord- en chassinetschilder Bugge, die uitmuntte door geestige scherts.

Van die uithangborden in vorige eeuwen, door meesters in de kunst vervaardigd, zijn de meesten, zoo niet allen, sinds lang verdwenen, of onherkenbaar geworden door overschildering, of door den vernielenden invloed van weêr en wind.

Datzelfde lot zal, zoo 't niet reeds heeft plaats gehad, ook gewis te beurt vallen aan de uithangborden, nog in de 19de eeuw door bekwame handen vercierd. Want ook meer dan één kunstenaar onzer dagen, die zich een doorluchten naam verwierf, heeft het niet beneden zich geächt, 't zij omdat hem in den aanvang zijner loopbaan het loon voor zulken arbeid wel te stade kwam, 't zij om een vriendschapsdienst te bewijzen of om aan een vrolijke luim te voldoen, zijn talent daaraan te besteden. Wij herinneren ons, voor een ijzerwinkel in de Halvemaanssteeg nog voor 25 jaren een uithangbord te hebben gezien, door den verdienstelijken Carel Lodewijk Hansen (geb. 1765, † 1840) vervaardigd: en ook moeten er in den Haag en elders bestaan van de meesterhand van Antoine Waldorp (geb. 1803, † 1867).

Voor omstreeks vijftien jaar geleden werd boven een tabakswinkel op den hoek van de Haringpakkerij een uithangbord geplaatst, voorstellende een gezicht op den voormaligen Haringpakkers-toren bij winter, dat zeer fraai was uitgevoerd. Het was geschilderd door N.M. Wijdoogen, naar de teekening van zijn bekwamen leermeester, den Heer H. Vettewinkel Dz.[2]. Jammer slechts, dat dit bord reeds weinige jaren later op droevige wijze verwaarloosd werd.

Ook nu nog kan men hier en daar goed geschilderde uithangborden vinden, bij voorbeeld, een *Paleis voor Volksvlijt* op de Utrechtschestraat, een *Bruin Paard*, op de Prinsengracht bij de Anjeliersstraat, een *Druiventros*, op de Appelmarkt, een bord aan een restauratie *A la Normande* op de Botermarkt bij de Bakkersstraat, enz.

Het is intusschen moeilijk in ons vochtig klimaat, de uithangborden lang in goeden staat te bewaren, en het inzien daarvan zal ook wel de hoofdoorzaak zijn geweest, dat velen, al hadden zij voor 't overige smaak genoeg om 't onderscheid tusschen het schoone en 't middelmatige te zien en geld genoeg er voor over gehad om een kunstenaar van naam

1) Zie IMMERZEEL. *Levens der Kunstschilders*, in v.
2) Medegedeeld door den laatstgenoemde.

aan 't werk te zetten, er van afzagen om een schilderwerk te bestellen, dat toch zijn verf verliezen moest. Ook aan die vrees voor bederf was het toe te schrijven, dat sommigen, die fraaie uithangborden bezaten, ze liever binnen hun winkelhuis hielden, gelijk wij er nog hier en daar enkele aantreffen, o.a. op de Leidschestraat bij de Prinsengracht een fraai schilderstuk van een slachterij bij een slager, en aan de tapperij bij 't Station de Vogelezang een dergelijk, dat een groenkelder voorstelt, beiden van of in de manier van Adriaan van Utrecht en die hoogstwaarschijnlijk tot uithangborden hebben gediend.

Op een bontkleurigen *Flodoardo* op den Nieuwendijk en een niet min bontkleurigen *Willem Tell* in de Kalverstraat, die wij voor 40 à 45 jaren gekend hebben, doch die ook spoedig onder den invloed van 't weêr of om andere oorzaken verdwenen zijn, komen wij later terug. Ook een fraai bord in de Oude-teertuinen, waarop *het Oude Stadhuis* geschilderd was, bood niet lang weêrstand aan zon en regen, aan glazewasscherspuit en werksters boenders. En nog in later tijd zagen wij op 't Damrak een mooi geschilderden *Zaanstroom* verschijnen. 't Bord hangt thans in de Kalverstraat boven een tapperij; maar niemand zal daarin meer herkennen wat het eens in den eersten glans zijner nieuwheid geweest is.

Beter dan de uithangborden zijn de gevelsteenen tegen weêr en wind bestand gebleven. Hier heeft zich echter de verfkwast niet onbetuigd gelaten, en door het herhaald overstrijken is menig kostbaar steenen basrelief bedorven.

Dat de eerste meesters zich met dat werk hebben bezig gehouden, bewijst o.a. het voorbeeld van den beroemden Hendrik de Keyser. De drie keurige tafereeltjes in den gevel van 't Huiszittenhuis te Amsterdam, de be-

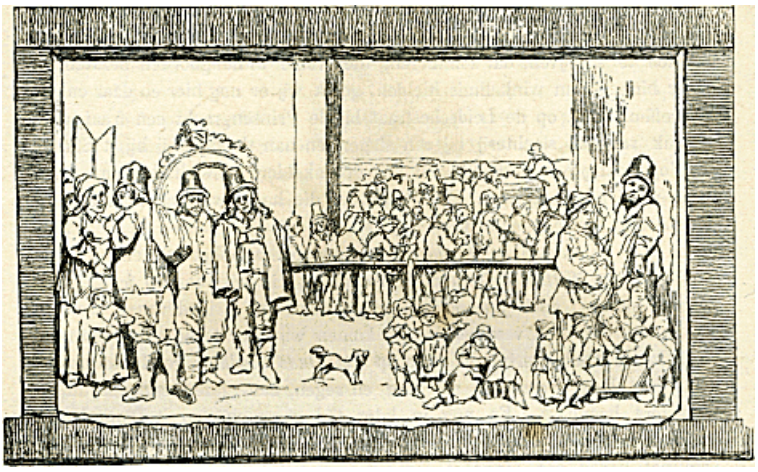

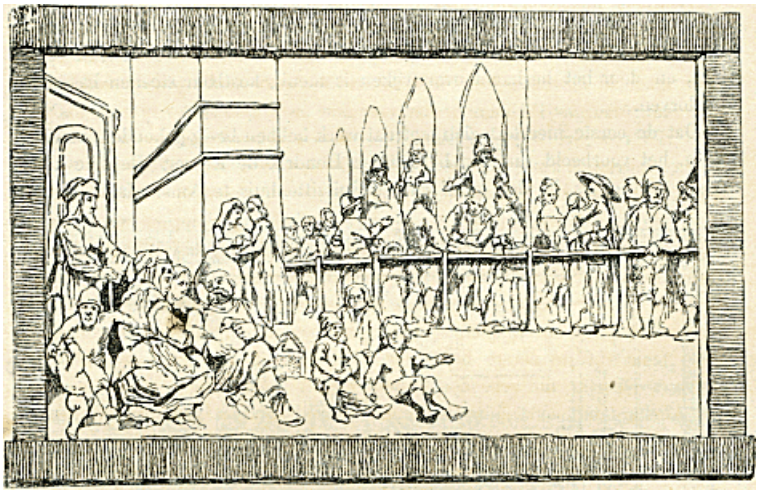

deeling der Huiszitten-armen voorstellende, zijn van zijne hand. Een ander meesterstukje leverde hij in den gevel van 't voormalig Spinhuis - den wit marmeren gevelsteen met drie vrouwebeeldjes en een kat, waaronder Hooft, op zijn verzoek, in 1607 het bekende

> Schrik niet; ick wreeck geen quaet; maer dwing tot goedt:
> Straf is mijn hand; maer lieflijk mijn gemoedt.

vervaardigde. Die steen staat nu al sinds meer dan tachtig jaren verschoven in een achterhoek, - in den zijmuur van 't werkhuis.

Wanneer men ook de gevelsteenen, die nog in een groot aantal gevels van burgerwoningen te vinden zijn, gadeslaat, dan, zeker, zijn daar ook onder, die blijkbaar slechts 't werk van gewone steenhouwers zijn; doch ook zal men er opmerken, waarvan de flinke bewerking de meesterhand verraadt. Maar - de namen dier meesters ontbreken ons; zij zijn, als zoo veel van vroegere dagen, bij gebreke van aanteekeningen, verloren gegaan.

De smeêkunst bloeide reeds in de middeleeuwen, en nog tot in de 16de eeuw getuigden de wapens en harnassen van de kunst der wapensmeden. Toen de ijzeren wapenrustingen van 't oorlogsveld verdwenen, maar daarentegen de huisbouw in de steden toenam in pracht, wijdde de smid zijn hamer aan architektonische vercierselen. De meesters van dat werk waren gewone gildebroeders, wier namen niet bewaard zijn gebleven. Een echter, die in zijn tijd boven allen schijnt te hebben uitgemunt, een Amsterdamsche smid uit de eerste helft der 17de eeuw, is ons bij name bekend, Wouter Geurtsz, die zelfs een buitenlandsche vermaardheid verworven had. Te Amsterdam heeft hij ‘veel konstig werck’ gemaakt, niet alleen in uurwerken, maar ook ‘ysertralien met loof-werck en krullen’. Vooral waren twee traliën van zijne hand beroemd, de eene op 't Cingel bij de Gasthuismolensteeg, de andere op 't Rok-in aan 't Huis de Moor. Ook had hij in 't jaar 1616 het uurwerk op den Oudekerkstoren gemaakt. - Die smeêkunst ging echter reeds in 't laatst der 17de eeuw haar ondergang te gemoet: zij vond in de 18de alleen nog aanmoediging in de cierlijke ijzeren stangen voor uithangteekens van allen vorm, en waarvan men aan de werkplaatsen der smeden zelve dikwijls fraaie proeven kon vinden, gelijk daarvan nog een voorbeeld te zien is in de Beulingsstraat.

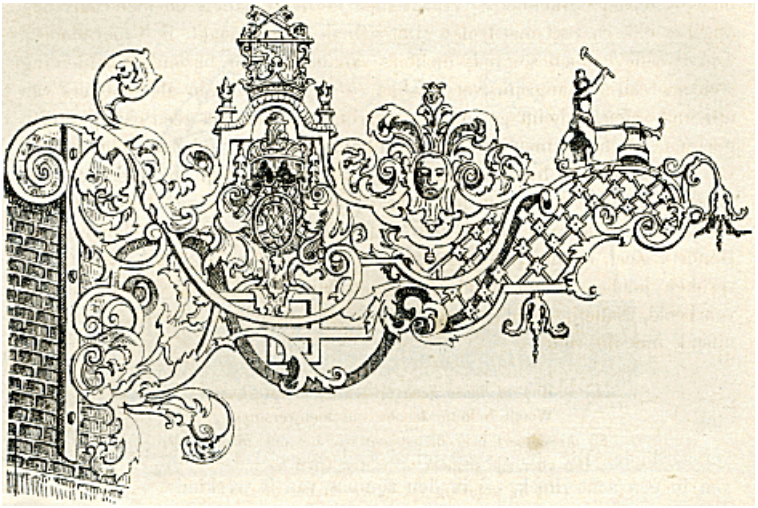

In onzen tijd wordt geen werk van dien aard meer van den smidshamer gevorderd; tegelijk worden de gevelsteenen, zoo dikwijls men een ouden en schilderachtigen gevel omverhaalt, om dien door een nieuwen, platten, vierkanten en smakeloozen te doen vervangen, naar den biksteenkelder verwezen, en worden de uithangborden eenvoudig met groote letters gevuld, zoodat er aan schilderwerk geen behoefte meer is: *Vox praetereaque nihil*. Waar de effene platheid en rechtlijnige gladheid heerschen, heeft de kunstzin geen aanspraken meer.

Wij zouden hier nu ten slotte een woord moeten bijvoegen over de d i c h t e r s der rijmen voor uithangborden. Maar wij moeten tot ons diep leedwezen bekennen, dat zij over 't algemeen even onbekend zijn als de vervaardigers der lyrische uitboezemingen, die bij elke Amsterdamsche kermis zich plotslings alom onder de vrolijke gemeente verspreiden en met zoo veel gevoel door schoone baszangers aangeheven en door springende dienstmeisjes worden nagegalmd.

De volgende opmerkingen zullen echter voldoende zijn, om op dit veld onzer litteratuur ook eenig licht te verspreiden. Vooreerst is een groot aantal der uithangrijmen gemaakt door den tapper, winkelier (of wat hij was die 't bord uithing) zelven. Bij voorbeeld, als we op een uithangbordje van een kroeg ergens aan den weg lazen:

> Hebje dorst, kom maar binnen
> En verzet eens je zinnen.

dan hadden we naar geen poëet te zoeken, maar konnen dien in den kroeg-

houder zelven herkennen. Vraagt men er naar, dan is de man zelfs nog opgehemeld, en zegt met trots: ‘Dat heb ik zelf gemaakt, is 't niet mooi?’ Ten tweede hebben somtijds dichters van naam door bijzondere aanleiding weleens een uithangrijm vervaardigd, - doch dit, even als schilders van uithangborden, geheim gehouden; waarom wij dan ook geen naam kunnen noemen, ofschoon men onder de uithangrijmen er enkelen opmerkt, die van een geöefende hand afkomstig zijn. Ten derde zijn ook zeer vele uithangrijmen het werk van hen, die rijmenleveranciers van beroep waren, en dat opzettelijk aan hunne deur aankondigden, zoo als de Schoolmeester Hendrik Zeel in de Wolvenstraat, van wien wij in het 8ste hoofdstuk gesproken hebben[1)], en honderden zijner kunstbroeders of -zusters, als, bij voorbeeld, Nelletje Jacobs, die aan den gang, waarin zij woonde, een bordje uitstak met dit rijm:

Hier in deuse gang op ien na 't leste huys
Woont Nelletje Jacobs van Nieuwersluys.
Sij presenteert haar dienst aan wie het ook mach wesen,
Om yder sijn planeet te hooren laten lesen,
Of hij gelukkig sal wesen en hoe die meld.
Sij schrijft ook brieven en refereynen om gelt.

Haar eigen planeet schijnt der arme dichteres niet bijzonder fortuinlijk te zijn geweest. Intusschen, ieder die een referein op zijn luifel of uithangbord begeerde, kon 't bij haar krijgen, en wellicht is menig rijm, dat wij uit Jeroense aanhaalden, aan haar te danken.

Eindelijk kunnen we nog een paar namen noemen van poëten, die aan het maken van uithangrijmen hun vernuft hebben besteed. De eerste is Jan Zoet, dien we reeds in het voorbijgaan hebben vermeld, die omstreeks 1670 een B e n d van poëten te Amsterdam had opgericht van gelijk slach als hij zelf was, en in wier gezelschap hij heul zocht tegen het verdriet, dat zijn lieve wederhelft Machteldje Klaasse van Medemblik hem te huis aandeed ‘door haren gemelijken aart’. Overigens kan Jan Zoet wel eenige schuld aan de gemelijkheid van zijn vrouw hebben gehad; want dat hij meer dan half gek was, kan zijn tooneelspel *Hel en Hemel* getuigen, zoowel als zijn zotte waan, dat hij nooit sterven zou. De andere poëet is Jan van Gijzen, wiens naam nog in de kinderdeuntjes en in den mond van bakers en minnemoêrs leeft. Hij leverde zelfs het krantennieuws op rijm, hetwelk een jaar of tien achtereen 's wekelijks aan blaadjes in den smaak van *Louw en Krelis* bij Jacobus van Egmont op best monnikengraauw-papier gedrukt, en langs straat door de nieuwswijven voor *twee duiten* uitgevent werd, - en hij had in zijn tijd onder het lagere publiek te Am-

1) Zie bl. 110.

sterdam een groote vermaardheid.[1] Zijn portret is gegraveerd door Folkema, en door Langendijk met een bijschrift voorzien. In den Atlas van Amsterdam van Gerrit Lamberts, die in 1850 in het *Huis met de Hoofden* is verkocht, berustten zijn handteekening, zijn wapen en begrafenisbriefje. Het laatste deelen wij mede, om daarmeê deze afdeeling van ons werk te besluiten.

Anno een duizend zevenhonderd twee en twintig in vreden,
Den derde van Sprokkelmaand wert UEd. ter begraefnisse gebeden,
Met JAN VAN GIJZEN, Poëet, *die nimmer schreef dan op maat*.
Het lijk zal uitgedragen werden in de Egelantiersstraat,
Ten huyse van *Belleflam*, hairsnijder, daar hij woonde,
En aan de Buuren steeds zijn goede gunst betoonde.
't Is aan de zuydzij bij de derde dwarsstraat, om wel te verstaan,
En om niet verkeerd of door abuys voorbij te gaan.
Zoo zulje daar de Baar voor een gang zien praalen,
Daar men het LIJK met ordentelijkheid op zal haalen.
U naam zal geleezen werden, om te gaan, met verlof,
Tegen drie uuren na het KARTHUYZERS KERKHOF.

1) Hij heeft ook een aantal kluchtspelen gemaakt. Al zijne werken berusten in de Bibl. der Maatsch. der N. Letterk. te Leiden.

Nalezing.
Aanteekeningen op het tweede hoofdstuk.

Blz. 13. *Aant.* A. Het was te Athene de gewoonte, de hypotheken, die op een erf gevestigd waren, met de namen der pandhouders in te schrijven op een steenen tafel, die tegen den muur bevestigd was; of op een paal, die er voor stond. Zulk een tafel of paal werd *ὅρος*, later *σανίς* genoemd. Zie BÖCKH, *die Staatshaushaltung der Athener*, I. pag. 147. Berlin 1817, *Corp. Inscript.* Tom. II. n°. 530, waar het een restant koopprijs geldt: *ὅρος κωρίον τιμῆς ένο φειλομένην φαναστρέτῳ παιάν XX*. - Ook Tom. II. n°. 2264 en n°. 2347. Isaacus in zijn redevoering over de nalatenschap van Filoktemon (ed. *Ranke* blz. 144) spreekt van *ὄρους τιθέναι* (pandmerken stellen), in betrekking tot goederen, ten behoeve van pupillen verpand. Bij Demosthenes wordt van iemand gesproken, die de pandmerken van zijn huis afneemt om minder dan hij verschuldigd is te betalen: *ἀφαιρεῖν τούς ὅρους ἀπὸ τῆς οικίας*. Zie ook POLLUX *Onomast*, VI. 85. ZÜRKER *Real Lexicon* in v. *ὅροι*, Ross *Demer von Attika*, n°. 33.

Blz. 14. *Aant.* B. Het fragment luidt in 't oorspronkelijke:

IV. KAL. APRILEIS.
FASCEIS. PENES. LICINIVM.
FVLGVRAVIT. TONVIT. ET QUERCVS. TACTA.
IN. SVMMA. VELIA. PAVLLVM. A. MERIDIE.
RIXA. AD. IANVM. INFIMVM. IN. CAVPONA. ET.
CAVPO. AD. VRSVM. GALEATVM. GRAVITER.
SAVCIATVS. *caet*.

Blz. 14. *Aant.* C. In het tiende fragment wordt ook gewag gemaakt van een waard *in de drie Kroegen;* doch daar is 't niet de naam van het w i j n h u i s , maar van de b u u r t .

A.D. III. KAL. SEPT.
.....
CAVPO. AD. TRES. TABERNAS. OCCISVS.
A. THRACIBVS EBRIIS. IN. VIA.
PVBLICA.

d.i.

den derden der Kalenden van September
is de waard in de drie Kroegen omgebracht,
door dronken Thraciërs op den
openbaren weg.

Ald. *Aant.* D.

Insanum 'st malum in hospitium *devorti* ad Cupidinem.

Blz. 15. *Aant.* E.

Nulla taberna meas habeat neque pila *libellos*.

Ald. *Aant.* F.

Salax taberna vosque contubernales

A pileatis *nona* fratribus pila.

Ald. *Aant.* G.

Quum victi mures mustelarum exercitu,

Quorum historia in tabernis pingitur.

Ald. *Aant.* II.

Contento poplite minor

Proclia, rubrico picta aut carbone, velut si

Re vera pugnent, feriantque vitentque moventes

Arma viri.

Ald. *Aant.* I.

De Oratore Lib. II. cap. 71. *Jam ostendam cujusmodi sis: quum ille: ostende quaeso: demonstravi digito pictum* gallum *in mariano scuto cimbrico sub Novis, distortum ejecta lingua, buccis fluentibus; risus est commotus*. Wij hebben in den tekst *gallus* met h a a n vertaald, en niet met G a l l i ë r , gelijk sommigen oordeelen dat het zijn moet. De vergelijking toch van den man, die ten doel strekte aan de scherts van Krassus, met een leelijken Galliër, zou een flaauwe grofheid geweest zijn; - hem met een haan te vergelijken. kon ten minste voor een aardigheid doorgaan. Bovendien, juist bij een haan bespeurt men dien tong uit den bek en die hangende kwabben aan weêrszijde, waarvan gesproken wordt.

Ald. *Aant.* K. *Deinde video el in foro positas vulgo. Hinc enim Crassi Oratoris lepos... In foro fuit et illa pastoris senis cum baculo, de qua Teutonum legatus respondit, interrogatus quanti eum aestimaret, sibi donari nolle talem vivum verumque*.

Ald. *Aant.* L. *Tabernae autem erant circa Forum, ac scutum itlud signi gratia positum*.

Blz. 16. *Aant.* M. Opmerkelijk is ook de navolgende plaats bij FRIEDLANDER, *Darstellungen an das Sittinggeschichte Roms in der Zeit von August*, caet. Leipzich 1865. Not. 1. ‘Bilder eines Wildverkaufers und eines Garkoches. Reliefs bei Zoëga *Bass. Ant.* Tav. 27, 28. Schild eines Pernauers bei JAHN, Vor. Sach. Gesch. 1861 pag. 353 ff. Schild einer Taberne (*signum imago Galli in scuto cimbrico picta*). QUINET VI. 38. Vielleicht bereiten sich, wie C.L. VISCONTI *bull. de l'Inst.* p. 20 meint, Bezeichnungen wie *Lintearius de subura majori ad nympheas. Alipensa Tritone, menestrator ab Hercule primigenio* auf die Schildfiguren der betreffenden Taberne.

Ald. *Aant.* N. Het opschrift, dat ontleend is aan den *Delectus Inscript. Rom.* van C. ZELL, waar het voorkomt onder n°. 720, en dat het eerst was uitgegeven door SPON, in zijn *Misc. erud. antiq*, p. 199, luidt in zijn geheel aldus: L. AFRANIUS CEREALIS L(ibertus) EROS INNI AUG DOMO TARRACONE OSPITALIS A GALLO GALLINACEO etc. Het is een grafschrift voor Eros, voor zijn vrouw Afrania Procula, insgelijks *Cerealis* L(iberta) en hun dochtertje Afrania Urania, elf jaar oud. Naar de Hoogleeraar Boot vermoedt (door wien wij de bron hebben leeren kennen, waaruit de schrijvers der *Hist. of the Signboards* hetgeen zij pag. 205 omtrent dezen Eros zeggen hadden geput) staat er op den steen niet INNI AUG, maar VIV AUG, en was in dat geval de man *Sevir* (zes-man) te Narbonne, een post, waartoe in de municipiën dikwijls vrijgelatenen gekozen werden.

Blz. 20. *Aant.* O. PAULY *Real Encyclop* III. p. 1525 s.v. HOSPITIUM 'Dass die Patronen ganzer Städte und Völker, wie die *πρόξενοι* den betreffender Gemeinwesen eng

verbunden waren und mit ihren in ein hospitalischen Verhaltniss waren ist eben so natürlich, als es gewiss ist, dass solches Verhaltniss durch ein offentlich ausgestelltes Document anerkantt und sanctionirt wurde. Dieses document genannt tessera hospitalis (vom *hospitium privatum* übergetragen) wurde bisweilen sogar an der Hausthüre des Patronus angebracht, um Jedes, den es interessirte, schnell und leicht zu belehren.' Vgl. *Mémoires des l'académie des Inscriptions* XLIX. p. 502. REINES *Syntagon Inscr.* VII. 17, 18. MAFFEI *Storia Diplom.* p. 37. ff. GIUSEPPE SPOLETTI *Dichiarazione di una* tavola ospitale. *Rom.* 1774, 4. *Thes. Antiq. Graec*, IX, p. 219 f.

Aanteekening op het derde hoofdstuk. Blz. 24 en 25.

Nadat het tweede blad was afgedrukt, ontvingen wij van Dr. TE WINKEL te Leiden nog een brief over *Niger Pullus*, die 't gevoelen, door ons in den tekst voorgedragen, volkomen bevestigt, en bovendien taalkundige beschouwingen bevat, te belangrijk, dan dat wij die niet in deze Nalezing zouden mededeelen. Wij laten den Heer TE WINKEL zelven spreken.

'Sedert dat woord onlangs in de Koninklijke Akademie weder ter sprake is gekomen, heb ik er eens opzettelijk over nagedacht, met het gevolg, dat ik voor mij zelf overtuigd ben, dat *niger pullus* waarschijnlijk goed zuiver Latijn is, en geene verkeerde opvatting van eene Germaansche uitdrukking, althans niet van *nikkerpoel*.

'Ik weet niet, of het door de geleerden uitgemaakt is, omtrent welken tijd de kaart, die naar Peutinger genoemd wordt, moet vervaardigd zijn; doch zooveel is zeker, dat het na 97 *p. Chr. n.* en vóór het begin der 4de eeuw moet zijn geschied. Het *Forum Hadriani* toch staat er op afgebeeld, en de Franken wonen er nog aan de Noordzijde van den Rijn, en zijn derhalve nog niet voor goed naar België en Gallië vertrokken. Er volgt uit, dat de kaart gemaakt is na de eerste klankverschuiving, hetgeen onder andere zeggen wil: na den tijd, dat in de taal de *g*'s in *k*'s, en de *k*'s in *h*'s of *ch*'s veranderd waren. Een *nikker* heette derhalve toen reeds *hnikar* of *hnikkar*. Vóór de klankverschuiving moet *nikker* den vorm *knigar* of *kniggar* gehad hebben; doch wat men ook aanneme, *hnikar* of *knigar*, het is niet waarschijnlijk, dat de Romeinen een dier vormen als hun *niger* opgevat hebben. Dat zij de consonanten-verbinding *hn* of *chn* niet weêrgaven, zou begrijpelijk wezen, maar het onderscheid tusschen *g* en *k* was hun te zeer bekend, dan dat hun gehoor hen te dien aanzien zou hebben kunnen bedriegen. Neemt men aan, dat onze voorouders nog *knigar* uitspraken, dan is de verwarring met *niger* even onverklaarbaar, want ook *kn* is een bekende Latijnsche lettervereeniging, b.v. in den eigennaam *Cnaeus*, in *cnecus, cnissa*, etc.

‘*Pullus* voor *poel* heeft nog meer bezwaar. *Poel* is het Latijnsche *palus*, dat wij van de Romeinen overgenomen hebben. Dit blijkt daaruit, dat het woord in geene andere Germaansche taal voorkomt, behalve in het Hoogduitsch, doch daar eerst zeer laat, en onder den vorm *Phuol*. Uit de woorden *paling*, d.i. *poelvisch*, en *de Peel* (in N. Brab. en Limb.) blijkt, dat het woord aanvankelijk bij ons *palu* en *pali* moet geluid hebben, en dat het eerst later *pual* en *puol* moet geworden zijn, op dezelfde wijze als *damnare* in *duaman, duoman* en *doemen* overging. De klanken *ua* en *uo* nu werden door de Romeinen niet opgevat als hun *u* (*oe*), maar, gelijk uit een aantal Germaansche eigennamen blijkt, als *ua* of als *ô*.

‘Stelt men dat *nigro pullo* moet beteekend hebben *bij* of *aan den nikkerpoel*, dan moet men aannemen, dat de Romeinen die klanken gehoord hebben in eene der uitdrukkingen: *knigarapalu, hnikarapalu* of *hnikarapuolu*.

‘Bij de beide eerste vormen is zulks ondenkbaar, en bij de laatste, die als *chnikara-poeoloe* luidde, ook niet waarschijnlijk. Intusschen weet ik geen ander Germaansch woord te bedenken, dat naar het Latijnsche *nigro pullo* zweemt; dit komt mij derhalve als echt Latijn voor.

‘Ook *albanianis*, dat, als *verblijf van alven*, den *nikkerpoel* steunen en schragen moet, komt mij uiterst verdacht voor. Die *albaniani* woonden vooreerst eenige mijlen van den nikkerpoel af; en het woord laat zich op die wijze niet verklaren. Een verblijf van alven heette oudtijds *alfheim*, zoowel in ons land als in het hooge Noorden; maar van *albanianis* is zoo iets niet te maken. Moet er *alf* in zitten, dan gaat het goed met het eerste gedeelte *alba*, doch wat volgt is dan onverstaanbaar; het Germaansch levert niets op, dat naar *-nianis* gelijkt. Moet het woord volstrekt Germaansch zijn, dan zou ik lezen: *albania* of *albanja*, dat *al-verwonder* of *al-moorder* kan beteekenen; *banja* voor *wond* of *slag* toch heeft bestaan, en *-ja* is ook een uitgang, die een persoonlijken werker beteekent. *Tu albanjam* (dativ. pl.) *bij de almoorders* kan verlatijnscht *albanian-is* gegeven hebben, maar dan zijn ook de *alven* verdwenen.

‘In Noord-Brabant ligt een dorp *Alphen*, dat volgens V.D. BERGH voorheen *Alfheim* heette. Ook het Hollandsche *Alphen* zal wel zoo, en dus in de tijden van de kaart *Albhaims* geheeten hebben; doch dit verschilt m.i. te veel van *Albanianis* om die beide woorden voor identiek te houden; ook ligt dit laatste op de kaart niet aan den Rijn, maar op eenigen afstand zuidelijker.’

Tweede afdeeling.
De uithangteekens in het bijzonder beschouwd.

Eerste boek.
Historische figuren.

Het opschrift, dat wij boven dit Boek stellen, vereischt al aanstonds een korte toelichting. Wij nemen hier 't woord h i s t o r i s c h niet in dien streng wetenschappelijken zin, waarbij de kritiek haar heerschappij doet gelden om de grenslijn te bepalen tusschen w a a r h e i d en m y t h e n en uitspraak te doen over g e s c h i e d of n i e t g e s c h i e d.

In verband tot het onderwerp, dat wij behandelen, vatten wij 't woord in ruimer beteekenis op, en verleen en in de historische groep een plaats ook aan mythe en traditie, aan fabel en roman. Mocht ook de klassieke Muze der historie, zoo als zich de 18de eeuw haar voorstelde, alleen de grootere dingen, voorgevallen op staats- en krijgstooneel, een vermelding in haar gedenkrollen waardig keuren, en de bijzonderheden, die 't eenvoudige leven des geringen burgers betreffen, met een minachtend stilzwijgen voorbijgaan, - waar 't een beschouwing der uithangteekens geldt, daar mogen die bijzonderheden niet gemist worden, omdat juist die uithangteekens eene der sprekendste uitingen zijn van 't volksleven; omdat, vooral in vroeger eeuw, de neringdoende poorter zich met zijn uithangteeken geheel vereenzelvigde en het leven en de gedachten der menschen zich er in terugspiegelden. Alzoo, niet die deftige, preutsche, gekapte Zanggodin met poeder en hoepelrok, die wij zoo even noemden, neen, de echte, antieke Klio, met haar open en vrolijk gelaat, met haar luchtig opgebonden haren, met haar schranderen, vrijen en alles doorspiedenden blik, moet onze leids-

vrouw zijn, en, op het voorbeeld van den ouden Herodotus, dien zij met haar levenwekkenden adem zulk een wondere kracht en frischheid had ingeblazen, gunnen wij gewillig een plaats aan al wat strekken kan tot leering of vermaak des lezers, tot afronding of voltoojing onzer tafereelen, onverschillig of wij onze stof bij machtige en wereldberoemde Egyptenaren, Persen of Grieken, dan wel bij de Pygmeën of Troglodyten uit den achterhoek, gaan zoeken.

Met dat al, wij zijn lieden van orde en willen niet alles dooreen haspelen. 't Is voegzaam, dat de elementen, waaruit onze historische groep is samengesteld, zorgvuldig van elkander gescheiden blijven, en wij verdeelen daarom dit Eerste Boek in zeven Hoofdstukken, als:

1°.	Hoofdstuk.	- Afbeeldingen van merkwaardige personen.
2°.	Hoofdstuk.	- Historische herinneringen en overleveringen.
3°.	Hoofdstuk.	- Zinnebeelden en Opschriften aan openbare gebouwen.
4°.	Hoofdstuk.	- Mythologische uithangteekens.
5°.	Hoofdstuk.	- Uithangteekens, ontleend aan tooneelstukken, fabels, romans, enz.
6°.	Hoofdstuk.	- Uithangteekens, zinspelende op levensbijzonderheden van eigenaar of bewoner.
7°.	Hoofdstuk.	- Gedenksteenen.

Eerste hoofdstuk.
Afbeeldingen van merkwaardige personen.

De Grieken vereerden hun groote mannen met standbeelden, de Romeinen door zegepralen - de volkeren van den nieuweren tijd deden het door hen uit te hangen aan kroegen of winkelhuizen, of door hen, in een vierkant steentje gebeiteld, in den gevel te metselen. Ook ten onzent was dit van ouds het gebruik.

> Hier pronkte Maarten Tromp bij hengsels, schoppen, tangen,
> Van Galen streelde ginds met wafels tong en keel,
> Daar zag men Vondel bij een boekverkooper hangen,
> En ginds d' Oranje-vorst bij erwten, gort en meel.

Dewijl nu elk een uithangbord naar verkiezing nam, konnen die groote mannen soms al wonderlijk geplaatst zijn. Tevens moeten wij er bij opmerken, dat die uithangende monumenten, in de meeste gevallen, niet van langen duur, en de roem en de populariteit, daaruit geboren, vrij wisselvallig waren. De menschen zijn over 't geheel als de theaterdirekteurs en pronken graag met een NOOIT VERTOOND; zoo heeft dan ook, op die uithangborden even als op de troonen, telkens opvolger na opvolger den voorganger doen vergeten. Eén beeld echter bleef in ons Vaderland langen tijd in eer en aanzien; - *de Prins* - natuurlijk de Prins van Oranje, in verschillende gestalten - maar ook dat oude vaderlandsche blazoen werd een poos op zijde geschoven en 't is thans zeldzamer dan het te voren was.

Ook de Engelsche schrijvers der *History of Signboards* hebben de opmerking gemaakt, dat geene vermaardheid korter duurt dan de uithangborden-vermaardheid, en zij geloofden, dat, ware die soort van hulde reeds in de dagen van den Prediker bekend geweest, deze er een bewijs te meer in zou gevonden hebben voor de ijdelheid van al het ondermaansche.

Horace Walpole kon er zelfs over zuchten, en schreef in een zijner brieven: ‘ik ben gisteren de stad uit geweest, en zelfs de uithangborden

deden mij, terwijl ik de dorpen doorreed, al wonderlijke opmerkingen maken over de vergankelijkheid van roem en populariteit. Ik merkte op,

hoe bijna overal de Hertogskop dien van Admiraal Vernon vervangen had, even als de laatste vroeger weinig sporen van dien van den Hertog van Ormond had laten overblijven. Ik overwoog deze dingen in mijn hart en zei tot mij zelven: 'V o o r w a a r , a l l e r o e m i s s l e c h t s a l s e e n u i t h a n g b o r d !'

Toch hadden, ook daar te lande, de uithangborden weêr gunstelingen, die ze in waarde hielden. Dat waren voornamelijk Hendrik VIII - *bluff King Hal*[1] - en Elizabeth, die als bestendige typen dienden van 't konings- en koninginnehoofd. Men zag *the Queen Elisabeth* echter ook wel ten voeten uit, met den *vertugadin*, den halskraag als een paauwenstaart, en schoenen met hooge hakken.

Wij zullen ons bij onze beschouwingen hoofdzakelijk bepalen bij vaderlandsche uithangborden, en slechts van de buitenlandsche spreken waar zulks tot opheldering of aanvulling dienen kan.

I.

Wij beginnen met de klassieke oudheid - met Grieken en Romeinen. *Achilles* voorop! gij kent hem, den held der Ilias:

> Achilles, Peleus zoon, die ridder razend knap,
> Wien 'siedend oorlogh-sucht reed door sijn leden rap;'
> Die boven alle Grieken in dapperheid heeft uitgeblonken,
> Omdat hij (volgens Hooft) was opgevoed 'met mergh uyt leeuwen-schoncken,'
> Die met Agamemnon ruzie maakte om een mooie meid,
> Maar dol werd, toen hij hoorde, dat Hektor zijn vriend Patroklus had neêrgeleid;
> 'Dat zal ie niet weêr doen!' riep Achilles en straks had hij den anderen in zijn nek gegrepen,
> Om hem, achter aan zijn kar gebonden, rondom de muren van Troje te slepen.

Maar hoe komen nu de Aansprekers aan dien klassieken titel of bijnaam van 'Achilles?' De reden is dood eenvoudig: Achilles wordt bij Homerus herhaaldelijk

1) Zie hierboven, blz. 208.

d e s n e l v o e t i g e (*πόδας ὠκὺς*) genoemd, en onze aansprekers dienen ook rap ter voet te zijn, willen zij hun betrekking naar eisch vervullen. Die spotnaam van ‘Achilles’ werd zelfs in onze jeugd

door al wie maar een tinktuur van 't Grieksch had ingenomen of zich althans het voorkomen wou geven dat hij er wat van beet had, nooit gebezigd dan met het epitheton *podas okus* er voor. Doch men zou tusschen Achilles en den Aanspreker nog meer punten van overeenkomst kunnen aantreffen. Achilles draafde Troje rond, de Aanspreker de stad zijner inwoning: Achilles was 't een lust, den grond te herscheppen in een doodenakker; den Aanspreker even zoo, want die leeft van de dooden: bij Achilles was 't, als hij in 't veld kwam: leve de dood! hoe meer lijken hoe prachtiger! - zoo denkt de Aanspreker ook. Trotsch en koelbloedig stapte Achilles over lijk bij lijken heen; de Aanspreker even zoo; want het kerkhof is zijn muzeum. Eindelijk, Achilles kende geen vrees, en de Aanspreker evenmin[1)].

Geen wonder dan, dat de Aansprekers trotsch waren op dien eeretitel, en, zoo ze dien nu voor een spotnaam houden, is 't omdat zij er nu de beteekenis niet meer van weten en om het Grieksch en de Ilias even weinig meer geven als een kandidaat in de medicijnen of een lector in de wisen natuurkunde; - ja zelfs niet eens meer het prachtige tooneelstuk lezen, dat de vernuftige DIRK JEMANS geschreven heeft, onder den titel: *Achillis, of de spreek-an op zijn praatstoel, pleitende voor zijn Hoog-Illustre bediening*, en dat gedrukt is *in 't vergaarhuis der Spreek-annen*. Maar in de 17de eeuw waren ze beter in de klassieke wereld t' huis en ze stelden er eere in, naar den zoon van Peleus te heeten, en zijn naam op hun uithangbord te schrijven. Zoo was er een te Amsterdam:

> Al was Achilles een stout Ridder
> Nogtans woont hier een Aanspreek-bidder,
> Die hem ook niet ontsiet om stoutelijk en zeer zaan
> In alle sterfhuizen uit en in te gaan.[2)]

Men ziet het: de man beroemt zich, e v e n s t o u t te zijn, als Achilles, en als deze z e e r z a a n ter gang: - weder hier het *podas okus*. Immers *zaan* is ‘snel; vlug, zonder weifelen,’ - 't is een oud woord, waarvan nog in Engeland famielje leeft onder den naam van *soon*.

Maar toch, wie weet, als de aanspreker tegen levenden had moeten optrekken en het sterfhuis een omwalde stad ware geweest, uit welke men hem met pijlen en werpschichten begroette, of hij er dan zoo *stoutelijk en zeer zaan* op afgegaan ware. Tegen hazen en hoenders is 't makkelijk

1) Zie hierachter Hoofdst. VI.
2) Ter vervanging van telkens terugkeerende nootjes zullen wij voortaan elke aanhaling uit de verzameling van JEROEN JEROENSE met een * teekenen. Men weet dan met een, dat het vers, waar dit * voor staat, niet van lateren tijd is dan de 17de eeuw; is 't van vroeger, dan zullen wij 't er telkens bij zeggen.

vechten; die schieten niet weêrom: en de naam van Achilles zou niet tot ons zijn gekomen, indien hij zich er bij bepaald had, als zijn hedendaagsche naamgenooten, de dooden naar 't graf konvooi te verleenen.

Maar niet alleen de Aanspreker was het, die zich Achilles tot patroon of, wil men, tot blazoen koos. De Zwaardveger meende er ook recht op te hebben; en niet zonder reden. Hij toch, die 't zwaard smeedde of veegde waarmeê de koppen werden afgehakt, mocht wel mede den woedenden Achilles voor zijn luifel schilderen, en daaronder schrijven:

* Dit is in Achilles, dien Grieschen helt vermaart.
Hij velde Hektor van Troje ter neder met het swaart.
Sij quamen malkander als leeuwen bespringen.
Hier verkoopt men musquetten, snaphanen en Solingerklingen.

Zonderling echter is 't, een lakenkooper Achilles te zien uithangen, als weleer in 's Hertogenbosch:

* Hier in Achilles, dien dapperen held,
Die Hektor heeft ter neêr geveld,
Verkoopt men Lakens en Baaijen
Ook Luikse en Leidse Heere-Saaijen.

Waarschijnlijk zal die lakenkooper bij 't opzetten van zijn winkel dien Achilles reeds aan den gevel gevonden en te prachtig geoordeeld hebben om hem weg te nemen. Op die wijze gingen meermalen uithangteekens van den eenen winkelier op den anderen over, en 't is daaraan toe te schrijven, dat somtijds de beeltenissen van beroemde mannen voorkomen bij neringen, waar zij even veel betrekking op hebben als het d u b b e l e w o r s t v a t [1] op de drukkerij van Bohn.

Zoo b.v. is het ook niet duidelijk, welke betrekking de Trojaansche *Hektor* kan hebben gehad tot de lijndraaierij, en toch hing hij uit aan een lijnbaan te Amsterdam, die in 1657 afbrandde.

Het borstbeeld van *Hippokrates*, den oudsten en beroemdsten onder de Grieksche geneeskundigen, en die vier eeuwen voor Kr. geb. leefde, staat, met dat van Eskulaap, die gezegd werd zijn stamvader te zijn - trouwens alle lieden van 't vak kunnen hem als zoodanig zich toeschrijven - boven den ingang der vergaderplaats van 't voormalig *Collegium medicum* (later die van de Stedelijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt) te Amsterdam. Eerst in 1779 zijn deze borstbeelden, die vroeger in de Nes stonden, naar den Voorburgwal verhuisd.

Ook hing *Hippokrates* uit bij den Groningschen boekdrukker Hendrik Vichnerus, die (van 1744 tot 1787) waarschijnlijk vooral geneeskundige werken het licht deed zien.

1) Zie bladz. 91.

Op de Prinsessengracht te 's Gravenhage, N°. 13, staat boven de deur een antiek borstbeeld, door Meerman, die hier gewoond heeft, met andere oudheden uit Italië medegebragt. Volgens sommigen stelt het Hippokrates, volgens anderen Sokrates voor, en mogelijk is 't geen van beiden.

Boven de poort van den Hortus Medicus te Amsterdam stonden weleer, nevens het borstbeeld van *Hygieia* (de godin der gezondheid), die van *Theofrastus* en *Dioskorides*. Theofrastus genoot die eer, omdat hij de beroemdste natuurkundige was van 't Oude Griekenland, en Dioskorides, die een Grieksch geneeskundige was uit de 1ste eeuw na Kr. geb. van groote vermaardheid, omdat hij in zijn werk *de materie medica* een zeer belangrijk vertoog over de botanie geschreven heeft.

'Schoenmaker, hou je bij je leest,' riep de beroemdste schilder der oudheid den neuswijzen schoenmaker toe, die buiten zijn vak ging. En dit billijkte een Hollandsche schoenmaker, die natuurlijk veel verstandiger was dan zijn Grieksche konfrater, en 't op zijn luifel door dit opschrift bewees:

* *Apelles* de schilder leerde eens een botten beest,
Zich enkel te houden bij zijn eigen leest.
De man had gelijk; indien wij dat allen deden,
Zag men niet een mensch langer leven in onvreden.

Zoo wijsgeerig redeneerden de Oud-Hollandsche schoenmakers. - Maar een gevelsteen in de Bloemstraat bij de Prinsengracht, groot en goed bewerkt, levert ons een filosofische wereldbeschouwing. *Demokriet* en *Herakliet* hebben de wereld tusschen hun tweetjes op een bankje gezet om die eens goed te bekijken, en zitten er, met volle wijsgeerige belangstelling, ieder het hunne van te denken.

Die twee Grieksche filosofen van zoo tegenovergestelde richting vielen bij onze voorouders bijzonder in den smaak. In hun almanakken, rarekieken en luimige vertellingen brachten zij die telkens te pas, en ze vercierden er gaarne de gevels hunner huizen meê. De borstbeelden der twee wijzen stonden te prijken boven de voorpoort, die naar den voormaligen Schouwburg op de Keizersgracht, door Nikolaes van Campen gebouwd, geleidde, en hun aanwezigheid aldaar werd verklaard door 't zesregelig vers van Vondel, dat in 't portaal hing:

Tooneelspel quam in 't licht tot leersaem tijtverdrijf.
Het wyckt geen ander spel, nocht koninclycke vonden.
Het bootst de wereld na; het ketelt siel en lijf,
Het prickeltse tot vreughd of slaet ons soete wonden,
Het toont in 't kleyn begryp al 's menschen ydelheyt,
Daer Demokrijt om lacht en Heraklijt om schreyt.

Maar niet enkel voor gevels of poorten van openbare gebouwen of in steden, ook voor poorten en hekken van buitenplaatsen kan men onzen huilenden en onzen lachenden filosoof nog tegenover elkander zien geplaatst:

zoo ook o.a. in den voorgevel van het voormalig buitenverblijf - thans boerenplaats - Koldenhove, onder Oldenbroek[1].

En nu *Zoïlus* nog. Die Thraciër, die zich verbeeldde een fijn rhetorikus en scherpzinnig kritikus te zijn, was, in zijn tijd - gelukkig vele eeuwen geleden, zoodat wij geen last meer van hem hebben en zijn geslacht totaal uitgestorven is - de onverdragelijkste vitter en de brutaalste hekelaar, die te bedenken viel, en die zelfs aan Homerus en Plato dorst knabbelen en knagen. Hij droeg, om er geleerd uit te zien, een langen mantel en een langen baard; hij zou ook wel een bril gedragen hebben, maar die waren toen nog niet in de mode. Doch - *barba non facit philosophum* (‘de baard maakt nog geen wijsgeer,’) zeiden de Romeinen, en de Grieken noemden Zoïlus ‘den rhetorischen hond,’ omdat hij iedereen aanblafte; terwijl de nakomelingschap zijn naam vereeuwigd heeft, door elken kwaadaardigen of verveelenden vitter een Zoïlus te noemen. Daaraan dacht ook eens een zeventiende-eeuwsche Amsterdammer, die in de Warmoesstraat bij de Nieuwe-brugssteeg woonde en 't zijnen stadgenooten eens wilde voorhouden. Misschien was hij ook door een Morandt van die dagen over den kam gehaald; - wat daarvan geweest moge zijn, hij liet Zoïlus met baard en mantel voor zijn luifel schilderen en daaronder:

* Merkt hoe Zoïlus met list
Sijns naasten feylen teekent,
En daer hy selfs in mist
Niet eens en telt noch rekent.

't Is echter alweêr niet oorspronkelijk, maar een verminkte navolging van wat Vondel, in zijn ‘Gulden winckel’ N°. XLII boven het tafereel van Momus geschreven had:

Ey ziet, hoe Momus hier zijns naesten feylen teeckent,
En al wat hij misdoet vergeet, en niet en reeckent.

Gij herinnert u ongetwijfeld dien ouden Romein - of liever, dien jongen Romein uit den ouden tijd, dien Mutius Cordus, die er op uitging om Koning Porsenna den hals af te snijden, doch zich in de persoon vergiste en den Direkteur van 's Konings Kabinet overhoop stak, waarop hij zoo geweldig 't land kreeg aan zijn rechterhand, dat hij die dadelijk levend verbrandde. 't Was niet te verwonderen, dat Porsenna daar vreemd bij stond te kijken, ja dat hem een koude rilling over den rug ging, toen hij Mutius hoorde mompelen, dat er nog 299 jonge luî in Rome waren, die er even weinig om gaven als hij. ‘Wat blieft?’ vroeg de Koning: waarop Mutius deklameerde: *Agere et pati fortia romanum est*[2] d.i.:

1) Medeged. door den Heer B. Mulder.
2) LIVIUS.

‘Nu zie je eens wat kerels de Romeinen zijn,
Zij doen dingen, daar jij van schrikt en ze weten van geen pijn.

Die historie van Mutius Gordus, of *Scevola*, gelijk hij zich, toen hij ten gevolge van dat verbrandings-proces l i n k s c h geworden was, bij den burgerlijken stand liet inschrijven, was bij de Romeinen niet alleen, maar ook bij onze voorvaderen, bijzonder populair. Deze laatsten bezongen die in treurspelen en op andere wijzen en zelfs sloegen zij er gedenkpenningen op: soms de enkele hand in de vlammen[1)], soms de man ten voeten uit, met den sidderenden Porsenna er bij[2)]. Ja een Delftsche aanspreker, die in zijn jonge jaren meê dapper van leêr had getrokken, koos zich dien Scevola tot uithangbord, en schreef er onder:

* In den moedigen Romein Scaevola, dat was een dapper held.
Ik heb in 't gevaar door doôn eertijds meê durven draven,
Doch bedien nu bruiloften en help de doôn begraven.

Wij veroorloven ons hier twee gissingen: 1° dat onze vriend Jeroense het opschrift zelf nooit heeft gezien, maar er door een derde of vierde hand een afschrift van bekomen heeft; waardoor een regel, als b.v.:

Gelijk ons Livius in zijn geschiedenissen meldt,

of wel:

Gelijk mij toen 'k nog schoolging mijn meester heeft verteld,

na den eersten regel komen en er op rijmen moest; - zulk weglaten, 't zij van een of twee voeten, 't zij van een geheelen regel, hebben wij in de ons toegezonden poëtische opschriften ook wel eens waargenomen; schoon 't echter, in dit geval, wel mogelijk is, dat de maker van 't vers begreep, dat bij de voorstelling van een d e f e k t e personaadje, ook een d e f e k t vers behoorde. 2°. Dat de moedige Achilles als Scevola linksch kan zijn geweest, maar toch stellig beide zijn handen behouden had: het tafeldienen zou hem anders niet h a n d i g afgaan.

Dat des grooten *Cezars* naam niet alleen in Galliën, 't welk hij in zijn gedenkschriften beschreef, en waar nu een hedendaagsche Cezar hem die beleefdheid reciproceert, bij de menigte leven bleef, maar ook in Engeland en hier te lande, is uit tal van getuigenissen te bewijzen. Geen oude toren, geen muur- of aardwerk, waarvan de oorsprong onbekend is, of hij werd als een stichting van Cezar aangemerkt, en zijn beeltenis en naam was op tal van uithangborden te vinden. Uit Engeland zouden wij hiervan menig voorbeeld kunnen aanhalen: met betrekking tot ons land vergenoegen wij ons, op Nijmegen te wijzen, waar in de 17de eeuw voor een zadelmakers luifel zijn portret uithing, met deze regels:

1) Legpenning van Brederode (1566) met het omschrift: *Agere aut pati fortiora* (grootere dingen doen of lijden).
2) Penning van 1580 met het onderschrift: *Pro libertate patriae agere aut pati fortiora* (voor 's Lands vrijheid zullen wij, enz.).

* Hier in Vorst Caesar, dien beheerscher van Oud Romen,
Daar menig dapper helt nog is van voortgekomen,
Daar maakt men zadelen en teugels om te paart
Te stijgen vol van moet en rijden onvervaart.

De zadelmaker moest het natuurlijk van 't paardevolk hebben en den moedigen ruiter moest het beeld van den overwinnenden Cezar wel uitlokkend zijn. 't Schijnt voorts, dat die zadelmaker in zijn vrije uren ook wat deed aan de genealogie, en met zijn:

Daar menig dapper helt nog is van voortgekomen,

zinspeelde hij ongetwijfeld op al die edele geslachten, die, volgens de *Mythologie du moyen âge*, hun stamboom van Cezar afleiden.

De *Keizer van Rome* - 't zij dan Augustus of Augustulus - hing in 1660 uit bij den wijnkooper Itinga op den Nieuwe-zijds-voorburgwal over de Kolk, blijkens het volgende begrafenisbriefje:

*** Anno 1660, op Donderdag, zijnde den 26 Augusti, word UE. genodigt ter begraving van S^{r}. Westfalingh.**

Op, Van Kempen, nu aan 't draven,
Noodigt vlijtig tot begraven,
Al die op dees cedel staan,
Dat zij snedig komen aan.

Michel Hart, Adriaen Kleerbesem en Jan Robben,
Gilles Joosten, Tjerk Gerritsz en Frederik Jobben,
Reyer Simons, Willem Jansz en Hendrik Klokkende Snijjer,
Rijkert Tjerksz, Jan Dirksz, en Simon Jansz de Vrijjer,
Gerrit Hendriks Ruyter, Gerrit Klooster, Joost Sas en Pieter Buys
Moeten komen tol Itinga in huys,

Wijnkooper op den Voorburgwal, in de *Keizer van Rome* bij de Steene Roeland.

Als vriend in huys te komen. Ten dry uren precys, met zakgeweer.

Blijkbaar was dit begratenisbriefje maar een grap. Die Sinjeur Westfalingh, was een h a m , die in de maag der gasten begraven stond te worden. Waarom zij dan ook worden uitgenoodigd, hun zakgeweer - d.i. hun m e s , mede te brengen. In die dagen toch was men van tafelgereedschap nog niet ruim voorzien, althans bij burgerlieden; men droeg zijn mes - dikwijls ook mes en lepel - in zijn zak; en hoe men die bezigde kan men op de schilderij van Van der Helst of op andere schutters-maaltijden zien. Ook de toenamen der genoodigden schijnen grollen te zijn:

Kleerbesem is een die goed vegen kan; - *Klokkende Snijjer*, een drinkebroêr, die al klokkende snijdt en eet; - *Sas*, een wiens keel een sluisgat is; - *Pieter Buys* beteekent *dronken Piet*. En de overige bijnamen zullen ook om bijzondere redenen onder de vrienden wel duidelijk zijn geweest.

Van de helden en vorsten gaan wij over tot de groote vernuften.

't Waren vooral de boekverkoopers, die de borstbeelden van beroemde geleerden tot blazoen kozen. Inzonderheid hing *Cicero*, als vertegenwoordiger der klassieke studie, aan menigen boekwinkel uit. Zoo, onder anderen, in 1700 aan dien van Joannes van Oosterwijck, bezijden 't Stadhuis (nu Paleis). Weinige jaren later (1711) vinden wij hem in de Kalverstraat bij Pieter de Coup, den uitgever van Ludolf Smids ‘Schatkamer,’ met het devies:

> *Vita sin e litleris mors est*,
> 't geen een lid van de ‘Dorstige Pleiaden’ vertaalde met
> ‘een leven zonder *letters* is een dooie boel.’

Ook te Middelburg hing in de 17de eeuw Cicero uit bij den boekdrukker Wilhelmus Goeree op de Burght en (voor of na hem) bij Michael Schrijver, aan de Beurs: - ook te Groningen (1783-1814) bij Jacobus Dikema, boekverkooper in de Zwanenstraat.

In Engeland kwam *Cicero* niet minder dan bij ons als uithangteeken voor, en dan was 't meest zijn borstbeeld, 't welk men, niet naar zijn toenaam, maar naar zijn voornaam, *Tully's head* (‘het hoofd van Tullius’) noemde. - In 't voorbijgaan zij hier opgemerkt, dat, ten onzent, waar het borstbeeld of het eenvoudig hoofd van een persoon op een uithangbord voorkwam, men het toch naar de persoon zelve noemde, b.v. *de Keizer, de Prins, Ceres, Cicero, de Ammiraal Tromp, de Indiaan*, enz. Doch waar in Engeland een borstbeeld of een hoofd uithing luidde het altijd: *the King's head, Queen's head, Tully's head*, enz.

Nu hing te Londen dat hoofd van Tullius o.a. uit bij de half Hollandsche firma T. Becket en P.A. de Hondt (aan onze Hondiussen verwant?), boekverkoopers op ‘the Strand.’ En niet ver van daar had een ander Hollander, Abraham van den Hoeck, die met George Richmond geässocieerd was, *Virgilius* uithangen.

De groote Stoïsche filozoof *Seneka*, kwam insgelijks te Londen in de 17de en 18de eeuw bij meer dan een boekverkooper voor; en te Amsterdam, in de 17de, prijkte hij voor den boekwinkel van Joannes Pauli, op den Nieuwendijk[1]. Maar hoe 't een koopman in stroop in de gedachten kwam, Seneka tot patroon te kiezen, is ons onbegrijpelijk[2]. Seneka was

1) *Navorscher* van 1866.
2) Onbegrijpelijk, ja, maar niet ongewoon. Reeds vroeger heb ik doen opmerken, welk een slag er onze voorvaders van hadden om de dingen wonderlijk bijeen te schikken, vgl. *Gilden*. blz. 42.
J. T G.

toch niet gewoon, met den strooppot te loopen. En evenwel zag men hem zoo in de 17de eeuw, en dat nog wel in een akademie-stad - te Utrecht achter den Dom - met dit rijm verheerlijkt:

* In Seneca, dien wijzen Philosoop,
Verkoopt men zuiker, honig en stroop.

Wellicht had de man alleen een rijmwoord op *stroop* gezocht, en er geen ander gevonden dan *Philosoop* en zoo kwam hij van zelfs op Seneka. Doch juist dat dwaze rijm toont alweêr de dwaasheid aan van het bezigen dier *ph* waar wij een *f* kunnen gebruiken. Die *ph* heeft er nooit bij ons volk in gewild en zal er nooit in willen, welke moeite men ook doe, en spijt alle woordeboeken. Onze bijbelvertalers schreven *Joseph* en ten allen tijde hebben alle ma's, kameniers en kindermeisjes, wier lievelingen Jozef gedoopt waren, van *J o s e p p i e* gepraat, en onze jonge meisjes van ‘den *rechten Josep*,’ dien zij wachtende waren.

Heden ten dage hoort men diezelfde meisjes nooit anders spreken dan van den *podegraveur*... wellicht denkende, dat 't woord met *podagra* in verband staat!!

Het Italjaansch, dat toch een telg is van 't Latijn, heeft al die *ph's* en *th's* en *chr's*, die bij haar mama in gebruik waren, en die zij dus bij erfenis gekregen had, gerepudieerd; wat doen wij ze dan in ons Hollandsch, waar zij niet dan door misbruik zijn ingeslopen, te bewaren?

II.

Het aantal beroemde mannen uit de middeleeuwen, die wij op uithangteekens vinden of vonden, is uiterst gering, en wij beginnen met *Floris den Vijfde*.

Sommige uithangteekens hebben een historisch verband tot de plaats waar zij voorkomen. Zoo vindt men in Engeland het portret van Koning *Alfred den Groote* - natuurlijk volmaakt gelijkend - op een uithangbord te Wantage in Berkshire, om geen andere reden dan dat Wantage voor de geboorteplaats van dien Vorst gehouden wordt. Evenzoo ziet men in den zijmuur van een herberg tegen over 't Station Vogelezang Graaf Floris uithangen aan den ingang der Bekselaan[1)] die naar de plek geleidt,

1) *Bekse-laan* zou doen denken aan iemand, die *Bek, Beks of Becks* heette en naar wien die laan genoemd was. Doch behalve het Huis te Vogelezang is 't mij niet bewust, dat daar vroeger eenig huis heeft gestaan, waar die Becks zou gewoond hebben. Mij is steeds verhaald, dat B e k s e l a a n een verkorting was van *behekste-laan*: en zeker, ook heden nog, in onze verlichte(?) 19de eeuw en in de streek, die tusschen de stad van Coster en de Alma mater Leiden ligt, heerscht bij het meerendeel van 't landvolk nog voortdurend het geloof, dat, op den viersprong, waar do landweg van Bloemendaal op de Vogelezang de Bekselaan doorsnijdt, te middernacht de h e k s e n haar rondedans houden. Ja 't is nog geen 100 jaar geleden, dat een schoolmeester, 's nachts naar zijn kort daarbij gelegen woning keerende, door die dames werd aangehouden en mêegevoerd in haar wilden dans, tot dat hij van uitputting neêrzonk aan den voet van een boom, waar men hem 's morgens meer dood dan levend vond liggen. De man vertelde 't geval zelf, en daar hij 't natuurlijk best moest weten, gelijk wijlen mijn vriend pastoor Coppens, van wien ik de anecdote heb, zeer te recht aanmerkte, waren zij, die het geval anders uitlegden, natuurlijk booze lasteraars.
J.v.L.

waar voor zes eeuwen zijn jachtslot stond: dat jachtslot, aan den voet van 't boschrijk duin gesticht, en waar hij, aan de zijde van de schoone Agnes van der Sluse of van Katharina van Durbuy, zoo vaak uit vliegen en jagen ging.

Ware 't in Engeland, dan zou men er zeker de overlevering bij hebben, dat het borstbeeldje nog tot den tijd van Floris zelven opklimt en nog van 't oude lusthuis herkomstig is. Immers van zoodanige antiquarische dweeperij zijn de Engelschen groote liefhebbers. Zien zij een beeld van een hunner Angelsaksiche koningen uithangen, dan moet het ook van dien tijd zijn. Te Chester hangt aan een herberg in Bridgestreet *Koning Edgar* uit, en nu voegt de Chestersche legende er bij, dat dit bord, althans de herberg onder dien naam, reeds bestaan heeft sedert de regeering van dien Koning.[1)]

Maar ongelukkig is dit noch met de herberg over 't Station, noch met het borstbeeld, het geval. Immers de herberg is van nog latere dagteeking dan 't stationsgebouw, en 't borstbeeld, wien 't dan ook heb' moeten voorstellen, draagt een Spaanschen kraag en een *henri-quatre*. 't Stond vroeger aan een paal tusschen de prachtige boomen, die hier den ingang tot de laan omgaven, en toen hier een station kwam, met zoo veel andere, vallen moesten. De kop verdween toen een tijd lang en werd later gemetseld in den zijmuur der herberg, ongeveer ter zelver plaatse waar hij vroeger gestaan had.

Maar waar de pop dan ook gevonden of van waar zij gekomen moge zijn, en hoe zij dien naam van Graaf Floris gekregen hebbe, zeker blijkt uit die naamgeving zelve, dat men op de plek, waar hij vroeger zich onthouden had, nog steeds zijner indachtig was. En hierbij valt op te merken, dat hij onder onze Hollandsche Graven de eenige is, wiens populariteit de eeuwen heeft verduurd, en wiens naam nog bij ieder bekend is, ja zelfs op de Gooische heide nog met eerbied wordt genoemd. Hij schijnt ook de eenigste te zijn, wiens naam op uithangteeken en vaartuig leeft; immers, niet enkel aan de Vogelezang schiet hem de stoom in 't gezicht; ook de Naarder stoomboot draagt zijn naam.

En die populariteit, waaruit laat zij zich verklaren? - Hij was, zal men

1) *Hist. of Signb.* p. 46.

zeggen, bekend als 'der K e r l e n God,' en dezelfde reden als waardoor *Henri Quatre*, die aan elken boer een hoentje in zijn pot gunde, in de nagedachtenis des Franschen volks blijft leven, moest ook voor Floris gelden. Maar er was gewis nog een andere reden. Ook Hendrik VIII, de heersch-zuchtige autokraat, die met alle eeden en plichten speelde, bleef, als wij hier boven[1)] hebben aangemerkt, steeds als *bluff King Hal* de lieveling der Engelschen. Maar behalve dat alle drie zich jegens 't landvolk gemeenzaam aanstelden, hadden zij nog iets, dat hun gemeen was; zij waren alle drie groote minnaars der schoone sekse. En al mocht nu Hendrik van Bearn menig liefdesavontuurtje op zijn geweten hebben gehad, waarin hij een alles behalve fraaie rol had gespeeld, en al mocht Floris V door zijn minnarijen in ongelegenheid zijn gekomen, en al liet King Hal, na zijn eerste vrouw op vrij gemeene manier te hebben weggezonden, aan twee zijner latere vrouwen achtereenvolgens het hoofd afslaan, toch bleven de Fransche en Hollandsche en Britsche schoonen dat alles met toegevende verschooning aanzien. De vrouwen over 't algemeen vergeven en vergoelijken hetgeen een man uit liefde bedrijft, en hoe meer hij zich van die zijde doet kennen, hoe meer hij haar belangstelling wekt. Katharina van Arragon bleef in haar ballingsoord toch haar ellendeling van een man betreuren: noch Jane Seymour, noch later Anna van Kleef, werden door het lot van Anna Boleyn afgeschrikt om hem te huwen, en even zoo, nadat hij ook aan zijn vijfde vrouw, Katharina Howard, het hoofd had laten afslaan, was er weêr een nieuwe gereed, om het als de zesde met dien Blaauwbaard te wagen. 't Waren dan ook niet enkel de boeren, 't waren de vrouwen vooral, op wier tongen de roem dier drie gekroonde Lovelace's leven bleef. Dat is alles zeer weinig moreel; maar het is waar.

Vinden wij alleen Floris V, als uithangteeken, uitdrukkelijk genoemd, wel vinden wij *den Graaf van Holland*, in 't algemeen, zonder aanduiding van naam. In 1693 woonde de wijnkooper Johannes van Lunen in de Warmoesstraat *in de Graeff van Hollant*, en in denzelfden tijd hing aan een logement in de Kalverstraat *de Graaf van Holland* uit. In de eerste helft der 18de eeuw kwam er, als een uitvloeisel der navolgingszucht, die zich, als op menig ander gebied, ook op dat der uithangteekens werkzaam betoont, nog een tweede bij, en zoo had men een *Ouden* en een *Jongen Graaf van Holland;* wat eigentlijk een dwaasheid was, vermits er in die eeuw van geen jonge graafjes van Holland meer sprake kon zijn. Hun tijdperk was al voor lang en onherroepelijk gesloten.

't Beeld van een beroemd ridder aan een hoekhuis te vinden, in volle wapenrusting met schild en zwaard, was weleer in de steden niet on-

1) Bl. 198.

gewoon. Wat daarvan in onze steden te zien mocht geweest zijn, is al sinds de 16de eeuw verdwenen. In Duitschland vindt men er nog voorbeelden van. Te Neurenberg pronkt nog op den hoek van een huis het meer dan levensgroote beeld van den Ridder Marten Koetsel. Die goede man reisde tweemaal naar Jeruzalem, om geen andere reden dan om precies te weten hoe lang de weg was, dien Kristus, het kruis dragende, had afgelegd, omdat hij juist even ver van 't Johannis-kerkhof wilde wonen. En die zeldzame vroomheid heeft hem zoo beroemd gemaakt.

Op de uithangborden der 17de eeuw vinden wij onzen middeleeuwschen adeldom slechts door een tweetal personen vertegenwoordigd.

Dat een kalk- en steenkooper uit de 17de eeuw *Gerard van Velsen* voor zijn luifel liet schilderen, mag met reden vreemd geächt worden. Misschien echter was het huis reeds voor dat hij het bewoonde onder dien naam bekend. 't Kan ook zijn, dat hij de poëzy lief had en dat het treurspel van Hooft tot de keuze aanleiding gaf en hem er dit bij deed schrijven:

* Hier in de Velzer Heer, die Graaf Floris verwant (*vermoordde*),
Verkoopt men kalk, steen en zant.

Beter naam dan die Velzer Heer heeft de Zeeuwsche Ridder Jan van Renesse nagelaten, schoon hij dan almede een vijand was van een anderen Graaf van Holland, Jan II. Maar deze laatste mocht het aan zijn eigen verkeerde staatkunde wijten, dat hij dien schrandersten, dappersten en edelsten onder de Zeeuwen zich tot vijand gemaakt had. Men weet, dat Renesse in 1304 bij het overvaren van de Lek verdronk. Een Utrechtsche kurkesnijder maakte er een uithangbord van en schreef er onder:

* Bij het veer van Beusekom
Kwam Heer Jan van Renes om,
En op den dijk stond zijn peetje te huilen.
Maar 't waren toen toch verbruste uilen;
Want had hij zoo'n paar kurken gehad, als je hier kan koopen,
Dan was Heer Jan niet in de Lek verzopen.

Op 't uithangbord van kapitein Vrijenburg, te Leeuwarden, in 't laatst der 17de eeuw, was keizer *Adolf van Nassau* geschilderd. Deed die kapitein een winkel? Hield hij een herberg? 't Is ons onbekend; maar ook zonder dat kon hij een uithangbord hebben. Dat had menigeen, ook al dreef hij geen beroep, en dan hing hij daarop de gevoelens te luchten, die bij hem 't levendigst waren. Waarschijnlijk behoorde kapitein Vrijenburgs uithangbord tot deze soort, immers er kwam geen aanduiding op van eenige koopwaar of nering, maar wel, onder 's Keizers beeltenis, de navolgende uitboezeming:

* Hier wort het Nassouws bloet in 's Keysers beelt vertoont,
Ik wensch ook dat ons Vorst als Keyser wiert gekroont.

's Mans bedoeling was zeker uitmuntend, maar de wensen vrij zonderling; want vooreerst was een Keizerschap, of eigentlijk Koningschap, als dat van Adolf geweest was, waarlijk niet zoo wenschenswaard; immers deze had het kortstondig genot van dien titel met rassche teleurstelling en een vroegen dood moeten bekoopen: - en ten anderen grensde 't wel wat aan 't ongerijmde, te verwachten, dat de Keurvorsten des Rijks een Stadhouder van Friesland tot den Keizerstroon zouden roepen. Wij moeten echter niet nalaten hierbij op te merken, dat Keizer Adolf in verzen of in schilderij te pas gebracht werd, zoo dikwerf men een telg uit het Huis van Nassau bezong of feesten tot diens eere gaf[1)] en het dus zeer begrijpelijk is, dat dit den braven kapitein door 't hoofd speelde.

Op de keerzijde van het bovengemelde bord stond de Rijksadelaar geschilderd, en daaronder gaf kapitein Vrijenburg een vrije vertaling van een Oud-Romeinsch spreekwoord, welke hij, naar den stijl te oordeelen, waarschijnlijk aan een Latijnschen schoolmeester te danken had:

* Al waar den Arent is de Vader van den stam,
Wie zag oyt dat een duif uit zijn geslachte quam?

Dat *Laurens Coster*, als uitvinder der drukkunst, een geliefkoosd uithangteeken voor drukkerijen en boekwinkels wezen moest, begrijpt ieder. Te Haarlem vond men hem, in 't midden der vorige eeuw, ook bij den stadsdrukker, Joannes Enschedé. Coster zat er, gekleed in een tabbaard met bont omzoomd, en de bonnet op 't hoofd, onder een boom letters uit hout te snijden; terwijl een ruige vent, op den voorgrond, het Spaarne verbeeldde. Onder het tafereel las men:

Hae literarum cunae.
d.i.:
Hier is de wieg der letteren.

Ook hing hij omtrent dienzelfden tijd uit bij Jacob Bolt, boekverkooper te Groningen tegenover 't Stadhuis, en men kan hem er nog aan 't zelfde huis zien prijken: gelijk hij ook nog heden hier en daar uithangt, en te Amsterdam op de Nieuwmarkt boven een boekwinkel te zien is.

Rudolf Agricola, de beroemde wijsgeer, die in 1443 op het dorp Bafloo in Groningen geboren werd, en in 1484 als Hoogleeraar te Heidelberg stierf, hing in het midden der vorige eeuw uit aan den boekwinkel van Warner Fabius, aan de Breêmarkt te Groningen[1)].

1) Wil men bewijzen, men vindt ze in *Vondels leven en werken* door Mr. J.v.L. Deel II. blz. 589, 635, 668: III. blz. 24, 26: IV. 127: VII. 625, 755: VIII. 111.

1) Zie *Bouwstoffen tot eene Geschiedenis der Boekdrukkunst en van den Boekhandel in de Stad en Prov. Groningen, verzameld door* J. OOMKENS JZ., 2de vermeerderde druk, 1864.

Columbus, de ontdekker van 't vierde werelddeel, hing uit bij G. Colom, wijn-, likeur- en tabaksverkooper aan 't Nieuwediep, en dit levert ons een voorbeeld, hoe men ook met historische figuren wist te zinspelen op den naam, dien men droeg: - trouwens de voorstelling van den landontdekker bij uitnemendheid was in een plaats, dagelijks en uitsluitend door zeevarenden bezocht, niet kwalijk gekozen.

III.

Wij gaan over tot de merkwaardige personen der zestiende eeuw.

Boven de tegenwoordige Societeit *Sic Semper* te Utrecht stond vroeger, onder een groot gekleurd beeld: *Dux Gelriae*[1]. 't Lijdt wel geen twijfel, of die Hertog van Gelder zal de beroemde Karel van Egmond zijn geweest. Maar ook nu nog wordt 's mans herinnering op meer dan eene plaats in zijn voormalig Hertogdom en Graafschap bewaard. Als men, van Zutfen komende, de IJselbrug overgaat, vindt men, rechts den weg opslaande, onder de schaduw van twee lindeboomen een uithangbord, met het opschrift: *In den Ouden Hertog;* doch gaat men links, dan vindt men een herberg, waarvoor niet alleen het opschrift *de Jonge Hertog* prijkt, maar ook, daar boven, de blijkbaar dikwijls overgeschilderde, maar toch nog altijd te herkennen afbeelding van den beroemden en beminden Vorst. Dat 's mans groote naamgenoot en tegenstander, *Keizer Karel V*, onder anderen te Amsterdam op den Vijgendam uithing, hebben wij reeds in de Eerste Afdeeling vermeld[2]. 't Was in dat huis, en dus onder het *auspicium* des grooten Keizers, dat in den avond van 25 Februari 1567 de vrede gesloten werd tusschen Amsterdammers en Amsterdammers, die den geheelen dag tegen elkander in 't geweer hadden gestaan en wel hard geschreeuwd, maar toch geen droppel bloeds vergoten hadden. Nog heden pronkt 's Keizers beeld in een gevel op den Nieuwendijk bij de Oude-Haarlemmersluis, waarvan ook de winkel, die in 't huis gevestigd is, *het Oude Keizershof* genoemd is. In West-Vlaanderen langs den straatweg van Gent naar Oudenaarden vindt men schier in elk dorp een bord met *den Keizer*. De Potter maakt daarbij deze opmerking: ‘Onloochenbaar bewijs, dat Karel V langs daar veel poetsen moet hebben uitgericht, of minstens, dat hij die streek veel malen moet bezocht hebben. Inderdaad, was 't niet te Audenaarde dat zekere Johanna van der Gheenst woonde?’[3]

Te Petegem, aan den weg naar Cruyshauthem vindt men: *in den Souverain*. De overlevering zegt, dat de herberg zoo genoemd is ter gedach-

1) N. Utr. Courant 1867 n° 502.
2) Blz. 52.
3) Blz. 110, 111.

tenis, dat eenmaal Keizer Karel er zou zijn afgestapt, toen hij een nabij gelegene Heerlijkheid ging bezoeken.[1)]

Te Ursel, almede in Vlaanderen, leest men op een uithangbord: *in den gekerden Keyzer bij J. van Aelst, verkoopt men drank*. Wat beteekent dat *gekerden? - gekarden* wellicht? De Keizer op een zegekar? - Te Diest eindelijk vindt men: *den Keizer binnen Diest*, waarbij mogelijk ook de kastelein u verhalen zal, dat Karel V daar eens, toen hij Diest doorreisde, afgestapt is en een fluitje geleêgd heeft.

Bij Turnhout hangt ook nog een Keizer uit, maar welke weet men niet; het onderschrift is een staaltje van Belgisch-Fransch:

A lempereur On
vand du bier Diest bon.

Ook *de Keyzerinne* hing in de 16de eeuw te Amsterdam in de Warmoesstraat uit.[2)]

En de leermeester van Keizer Karel, P a u s A d r i a a n , wie kent hem niet, al ware 't maar uit het schoolboekje van 't Nut van 't Algemeen[3)] of uit ‘het Rust-uur van den Kardinaal Ximenes,’ dat juweeltje van Mw. Bosboom-Toussaint? En gewis weet men dan ook, dat zijn borstbeeld nog ten toon staat in den gevel van het huis, waar hij Ao. 1459 geboren werd op de Oudegracht te Utrecht? Maar voor wie 't niet weten mocht, voegen wij er bij, dat het huis toen een geheel ander voorkomen had dan tegenwoordig, en dat het onder den naam B r a n d a a behoorde onder de versterkte huizen, die weleer in Utrecht gevonden werden.

Koning F i l i p s II hebben wij nergens gevonden; maar aan de lijst van 't oude huis op den hoek der Warmoesstraat en Oudebrugssteeg vertoont zich, te midden eener aardige kollektie van mannen-, vrouwen-, duivels- en engelenkoppen, ook een kop met een hoed op, die wellicht *Filips II* heeft moeten voorstellen.

Truydeman met sijn wijf was in de eerste helft der 16de eeuw een weldadig paar menschen te Hoorn. Zij gaven den armen brood om niet; want de man was bakker. Hij had een ezel, die wonderlijk verstandig was, wat anders de ezels juist den naam niet hebben te zijn. Die ezel ging alleen de stad rond bij al zijn meesters klanten, liet het brood uit zijn mand nemen en keek toe, dat het geld daarin gelegd werd. Eens leî iemand valsch geld in de mand: maar de ezel zag - of rook - het terstond, en, in plaats

1) Bl. 187.
2) *Nav.* 1867 bl. 222.
3) Wordt er ooit een nieuwe druk van dat boekje bezorgd, dan hoop ik, dat men er een verbeterde levensbeschrijving in geven zal van *Jan Steen* en niet langer een der bekwaamste, kundigste en werkzaamste onzer schilders aan de lieve jeugd zal blijven voorstellen als een liederlijken losbol, die zijn zaken verslingerde.
J.v.L.

van zijn loop te vervolgen, keerde hij onmiddellijk tot zijn meester terug, die eerst niet wist waar 't aan toe te schrijven was, dat zijn trouwe langoorige werkbode dus vóór zijn tijd

weer t'huis was; doch niet weinig over de schranderheid van 't beest versteld stond, toen hij er de oorzaak van had ontdekt. De gansche stad was, als men denken kan, over 't mirakel verbouwereerd.

Nog komt de afbeelding dier beide menschen voor in een gevelsteen op het Oost te Hoorn, met dit rijm:[1)]

Dese Hofstede heeft bewoont
Truydeman met sijn wijf, wilt dat verstaan.
Sij hebben haar eerste deelbroot laten uitgaan.
Sij backten, haare ezel het broot verkogt.
Ontfing quaat gelt heeft het t' huis gebrogt.
Hierom was de burgerij seer bevaan (*bevangen*)
Vreesde dat Hoorn soude vergaan.

Het oude huis werd in 1658 vernieuwd en er toen nog dit rijm bijgevoegd:

Truydeman met sijn wijf, wilt weten,
Sy hebben den armen niet vergeten:
Wie uyt liefde bloot
Den armen in den noot
Bijstaat,
Die zal voorwaar
De Heer der heirschaer
Hebben te baat. 1658.[2)]

Voor 't huis in de Nieuwstraat te Hoorn, waar in 1511 de beroemde Hadrianus Junius geboren werd, stond vroeger zijn hoofd in den gevel met het volgende onderschrift, door Hendrik Bruno gesteld:

Hier lag eerst Junius nog taal-loos als een Kind,
Wiens wederga men niet in zeven Talen vind.[3)]

of zijn kop er met lange of korte haren stond, weten wij niet: wel, dat hij, na veel reizens te Hoorn teruggekeerd, ergernis gaf door zijne (naar de Italiaansche mode) kort gesneden haren: hetgeen hem aanleiding gaf, die korte haren te verdedigen in een Latijnsch boek *de coma*.

1) Volgens D^{r}. ABBING (*Hoorn* enz., bl. 43) stonden afbeelding en ‘versje’ *aan den luifel* van 't huis, en was daarop ook de ‘met brood beladen ezel’ te zien.
2) NYHOFFS *Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudh.* IV. D. blz. 177.
3) Dr ABBING, *Hoorn* enz. bl. 49.

In het huis in de Wijde-kerkstraat te Rotterdam, waar in 1467 de groote Geert Geertsen, meer bekend onder zijn Latijnschen naam van Desiderius Erasmus, geboren werd, stond weleer in den gevel:

* In dit huys is geboren
Erasmus seer vermaert,
Die Godts woort uitverkoren
Ons heerlyck heeft verklaert.

Dit opschrift verdween echter, bij gelegenheid, dat, in 1834, de woning verbouwd werd.

Maar *Erasmus* staat ook, en wel zeer goed, uitgehouwen in een achterbuurt van Amsterdam, n.l. in de Eerste-Batavierdwarsstraat, en aldaar in den gevel van een woning, die al zeer weinig in overeenstemming is met den roem en luister van zijn naam. Het onderschrift luidt:

Anno 1476
den 8 Octobar gebaert
Erasmus voormaert
is den 12 July 1536 geaert[1].

Getuigt de kop van goede bewerking, het onderschrift getuigt van hoogen ouderdom. De steenhouwer heeft echter bij 't beitelen der letters twee fouten begaan: hij heeft in den eersten regel twee cijfers omgewisseld, en in den tweeden een cijfer uitgelaten, want er moest staan: *Anno* 1467 *den* 28 *October*. Dikwijls is de vraag gedaan[2]: hoe komt die steen daar? de uitlegging van Amsterdam, waarin die straat gelegen is, is immers van veel jonger datum dan de 16de eeuw, waarin blijkbaar de steen t'huis behoort? 't Is zoo; doch de zaak is niet onverklaarbaar.

Als men Le Longs ‘Reformatie van Amsterdam’ opslaat, blz. 401 en 402, dan ziet men, dat diezelfde steen, die thans in de Eerste-Batavierdwarsstraat staat, toen, in 1729, stond voor een huis op de Tesselschekaai, het zesde van de Nieuwebrug. Le Long beschreef den steen als groot ‘omtrent een en halve voet in 't vierkant, vertoonende het borst-

1) Deze regel ontbreekt in de afbeelding; hij schijnt zich voor den teekenaar onzichtbaar gehouden te hebben.
2) Zoo nog onlangs in 't *Leeskabinet*.

beeld van Erasmus seer wel van weesen na hem gelijkende, aan hebbende een Professoraalen Rok, met een bonte lijst geboort, een muts op 't hooft, en houdende een open boek in de slinkerhandt, hebbende de rechterhandt omhoog, alsof hy iets uyt het Boek verhaalde.' En hij gaf er de afbeelding bij. 't Lijdt dus geen twijfel, of 't is wel dezelfde steen.

Wij weten alzoo, dat Erasmus, die thans in de Eerste-Batavierdwarsstraat staat, voor bijna 140 jaren nog stond op de Tesselschekaai, en tevens, dewijl die steen zelf bewijst een zestiende-eeuwer te zijn, dat hij op de Tesselschekaai ongeveer twee eeuwen lang moet gestaan hebben.

Vermoedelijk had hij zijn plaatsing aldaar aan een boekwinkel te danken. De groote brand van Delft had plaats gehad in 't begin van Mei 1536 en heel Holland een schrik op 't lijf gejaagd. Het gevolg daarvan was, gelijk wij dit reeds in de Eerste Afdeeling hebben doen opmerken[1)], dat in den loop van dat jaar en weinig later verscheidene Amsterdammers hun houten huizen lieten afbreken en van steen herbouwen. Datzelfde zal ook die boekverkooper op de Tesselschekaai gedaan hebben, en, dewijl in den zomer van datzelfde jaar 1536 de vermaarde Erasmus overleed en te Bazel in de hoofdkerk met groote staatsie begraven (*geaert*) werd, gaf dit den boekverkooper een gereede aanleiding om een mooie afbeelding van Erasmus in steen te doen houwen, en daarmede zijn nieuwen steenen gevel te vercieren.

Maar hoe komt nu diezelfde Erasmus in de Eerste-Batavierdwarsstraat verzeild? - Op een zeer eenvoudige manier. Toen de gevel op de Tesselschekaai in de vorige eeuw was afgebroken en geheel vernieuwd, is de afbraak van den ouden gevel verkocht en zijn de steenen gebruikt om daarvan den gevel in de meergenoemde straat op te metselen, en zoo kwam de beeltenis van Erasmus daar een plaats te vinden. Dit gebeurde meer, en daaraan is ook dat verhuizen van gevelsteenen toe te schrijven, waarop wij in de Eerste Afdeeling gewezen hebben.[2)] Inderdaad mogen wij het nog voor een geluk rekenen, dat Erasmus op die wijze is bewaard gebleven, zij 't ook in een achterbuurt, en niet, als reeds zoo menige gevelsteen, die den gevel, waarin hij t' huis behoorde, verlaten moest, naar den biksteenkelder is gegaan. Toch zou 't wenschlijk zijn, dat aan dien steen, die zoo wel door ouderdom als door bewerking eenige waarde heeft, een betere plaats gegeven werd.

Nog een Erasmus vindt men te Amsterdam aan een herberg in de Teertuinen, op den hoek van de Groote-houtstraat. Wat heeft de geleerde man met een tapperij te maken? En toch is hij 't; want onder de beeltenis, aan beide zijden geschilderd op het uithangbord, staat uitdrukkelijk: *Erasmus van Rotterdam*, en een distilleerketel op den stok.

1) Blz. 51.
2) Blz. 72.

De hervormer K a l v i j n hing in de eerste helft der voorgaande eeuw te Groningen uit, en wel bij den boekdrukker en boekverkooper Lucas van Colenbergh in de Botteringestraat: *in Calvinus*. Voorts werd hij met vele anderen herinnerd op het navolgende luifelschrift, dat in de 17de eeuw nog te Workum te lezen was:

* Luther, Calvinus, Beza verheven,
Met vele anderen doen 't Pausdom beven.
Lasco, Dathenus, Menso, Antonius,
Brengen Menno sijn gelooven om een sus,
En doen dat de gemeynte triumpheert,
Dat oock sijn Rijck op aerde vermeert.

Of nu al die geleerde lui er op de luifel bij uitgeschilderd waren weten wij niet, doch twijfelen er aan. Ook was het stellig geen opschrift aan een winkel of eenige nering, doch vermoedelijk aan een toehuis, waar een ijverig voorstander der Gereformeerde Gemeente woonde, die op deze wijze van zijn gezindheid blijk gaf.

Voor den gevel van het huis, waarin de dichter Gerbrand Adriaensz Bredero in 1585 geboren is, in de Warmoesstraat op den hoek der St. Jansstraat, hing een uithangbord met het borstbeeld van *Hendrik van Brederode*.[1] Dat uithangbord schijnt daar geplaatst te zijn ter herinnering, dat, in 1567 die Hendrik,

Het edel hoofd van roomsche en onroomsche eedgenooten,

gelijk G. Brandt hem heel deftig betitelt, of *le grand geu*, zoo als men hem noemde bij zijn komst te Amsterdam, in dat huis, waar toen Cornelis Loefszoon woonde, zijn intrek genomen had. Aan dat uithangbord ontleende ook de dichter zijn toenaam, gelijk blijken kan uit het onderschrift zijner 'Klucht van de koe,' waar hij zich *Gerbrand Adriaensz.* in *Bredero* noemde.

Ook elders zag men *Hendrik van Brederode* uithangen, als, b.v. bij Gouda aan de Kromme Gouw, met dit rijm daaronder:

* Vrees God,
Houd zijn gebod
Vroeg ende spade.
Niemand bespot
Maar doet als Lot
In Sodomade.

Dit rijm schijnt nog uit de 16de eeuw te dagteekenen, en zoo oud ook 't uithangbord zelf, en de aanhaling van Loths vlucht uit Sodom een zinspeling te zijn op Brederodes vlucht uit de Nederlanden: maar de vergelijking gaat toch mank; want al werden die van Sodom door he-

1) Dr. JAN TEN BRINK in den *Ned. Volksalm.* 1863 blz. 66.

melsch vuur verbrand en de ketters door vuur, dat met menschenhanden gestookt was, toch zal de maker van 't rijm deze laatsten wel niet met die van Sodom hebben willen vergelijken. Ook geleek Brederode machtig weinig op Loth, en zijn Amelia van Nieuwenaar nog minder op een zoutpilaar. Doch dat nam men toen zoo naauw niet, en men was best in zijn schik, als 't maar een schriftuurlijke, vooral oud-testamentische kleur had.

En nu nog eens naar Hoorn. Toen in Februari van het jaar 1574 de Spanjaarden de dorpen aan den Zaankant overvielen en plunderden, was er te Westzaan een 'jongman', *Lammert Meliszoon* genaamd, die, als Soeteboom verhaalt[1], 'besorgt sijnde voor sijn oude Moeder, welcke niet gaan en konde, de selve op een Burry sette en langs 't Ys tot Hoorn voor de Westerpoort sleepte, tot verwonderinge van alle die het aansagen. Tot gedachtenis van dese daat heeft de Magistraat van Hoorn hem, ter eere, doen uythouwen in een Balck aen de Westerpoort.'

Merkwaardig is het, welke zegen er op het kloek bedrijf van den jongeling rustte. Niet alleen klom hij in de stad, binnen welke hij zijn verblijf vestigde, tot eer en aanzien, maar ieder ingezeten van Hoorn, en in de eerste plaats al wie tot de patricische geslachten behoort, draagt er roem op, Lammert Melisz. tot overgrootvader of oudoom gehad te hebben.

De oude Westerpoort werd in 1807 vernieuwd, en hetzelfde had plaats met de afbeelding van Lammert Melisz. en zijn moeder op de burrie. Men leest er onder:

> Toen dwinglandij den Staat en Westzaan deden zuchten,
> Bevrijd' dees' brave zoon zijn moeder van den dood,
> En kwam op dit fatsoen van daar tot hiertoe vluchten;
> Zoo blijft een edel kind zijn ouders trouw in nood.

Dat deze Nut-van-'t-Algemeen-poëzy niet van 1574 dagteekent, behoeft wel niet gezegd te worden, en ook bij Soeteboom (1658) vindt men ze nog niet, die integendeel de volgende verzen van Bergius opgeeft:

> Raadt wiens eer 't Vaderlandt meer dienen sal tot baken:
> Of deeses Soons? die dus sijn Moeder vrijt[2] uyt moordt;
> Of onse Vaderen? die 't Spaanse juk verbraken;
> Of deses Raadts? die dit tot spoor stelt aan dees poort.

IV.

Dat de Prins als uithangteeken in ons vaderland langen tijd boven alle anderen geliefd en populair is geweest, hebben wij reeds opgemerkt, 't Volk

1) *Saanlandts Arcadia*, blz. 486.
2) Niet dat hij naar zijn moeder *vreê;* maar hij *bevrijdde* haar uit den moord.

had den Prins lief, en zag gaarne wien 't lief had en dronk gaarne een glaasje op 't welvaren van den Prins. Ja, niet slechts aan herbergen, bij alle neringen werd *de Prins* uitgehangen.

Wij vinden *den Prins* reeds in 1480[1)]; den *Prins van Oranje* echter in 't midden der 16de eeuw, toen Willem I Stadhouder van Holland was.

In Mei 1566 bevond Hendrik van Brederode zich te Amsterdam en de Burgemeesters onthaalden hem op een maaltijd in *den Prins van Oranje*, een herberg op den Dam, waar toen Jacob van den Dijk kastelein was. En op 29 Juni van 't zelfde jaar was Brederode andermaal in 't zelfde logement, en banketteerde er met eenige aanzienlijke burgers.[2)] In de 17de eeuw werd die herberg kortaf *de Prins* genoemd. Zij stond in dat blok huizen tusschen de Vogelsteeg en de Nieuwekerk, dat met het bouwen van 't nieuwe Stadhuis verdwenen is. Op een geteekende kaart van Danckerts in 1639, berustende in de verzameling van den Heer Louis Splitgerber, vinden wij 't hoekhuis der Vogelsteeg aangeduid als *Claas Luy* (men was toen nog niet keurig op namen) - het 2de huis: *IJsbrand Hem;* het 3de *'t Bottervat;* het 4de *het Schilt van Frankrijk;* en het 5de *de Prins*. Isaac Commelin noemde, nog eenige jaren later, die herberg *de Oude Prins* - die was toen ook al minstens een eeuw oud, en de Prins, die op de afbeelding herdacht werd, had al drie opvolgers gehad. Toch was de herberg nog in vollen bloei en Commelin beschreef haar als eene van de voornaamste der stad en ‘vermaert wegens de verkooping der Huysen en andere vaste Goederen die daar des Winters gehouden wiert.’[3)]

Wij voegen er nog een drietal van elders bij, die ook op Willem I betrekking hebben.

Bekend is 't, hoe onze voorouders liefhebbers waren van bijbelsche toespelingen; maar wij vinden er een kurieus voorbeeld van op een uithangbord, waar *Prins Willem I* op geschilderd stond en alles door elkander gehaspeld werd:

In den Ouden Prins Willem.

*Mozes on Aaron waren voorstanders van de Joodse Gemeente,
Maar Pagters en Kraaijers knagen nu tot het gebeente.
Dog Jephta dien helt
Street in het velt
En was in campagne
Als Willem van Oranje.

Het volk, dat in hart en nieren Oranjegezind was, weet doorgaans alle lasten en kwalen aan de Heeren Staten en aan de Regenten; terwijl 't in

1) Blz. 40.
2) Dr. P. SCHELTEMA. *Hendrik van Brederode*, blz. 11.
3) DOMSELAAR, III B. blz. 224.

den Prins 's lands Vader en Weldoener zag. 't Schijnt, dat de rijmer op dit uithangbord die gedachte op zijne wijze heeft willen uitdrukken.

Veel eenvoudiger deed een Vlissinger haken- en boomenkoopman het af:

* In de Oude Prins Willem, die te Delft is doorschoten,
Maakt men, tot ieders gerijf, haken, boomen en alderhande bepikte goten.

Te Harlingen bewees een Fries zijn hulde aan de Batavieren, zeker nog uit oude betrekking, te gelijk met die aan Vader Willem. De man deed een victualie-winkel.

* Hier in Prins Willem, 't Hooft van Hollants Batavieren,
Verkoop ik, maar met winst, Victali voor de geen,
Die om 's Lands neering haare scheepen zeewaart stieren
Om onder 't bootsvolk dat te deelen in 't gemeen.

Te Gent in de St. Lievenstraat vindt men *den Zwijger*, en op St. Pieters Voetweg *den Ouden Zwijger*.

Nog tot in 1795 hing te Sparendam *Prins Maurits* aan een herberg uit. Elders pronkte hij, waar wordt niet vermeld, met dit wijdluftig opschrift:

* Des Princen Mauritii daden worden verhaelt
Van daer de Son opgaët tot daer sij onderdaelt.
Geen Prins so getrou
Als die van Oranje en Nassou.

Even als dit luifelschrift blijkbaar nog tot den leeftijd van Maurits behoort, even zoo een gevelsteen te Amsterdam, waarop men nog dien Prins kan zien afgebeeld met het onderschrift: P.M.D. NASSAV, d.i. *Prince Maurice de Nassau*. Hij is te vinden op de Egelantiersgracht, voorbij de laatste dwarsstraat.

Ook te Londen hangt *Maurits* uit; echter niet met den titel van Prins, dien de Staten van Holland hem hadden toegekend toen Leycester hier 't eerst kwam,[1)] ten einde hun Stadhouder een hooger titel zou voeren dan de algemeene Landvoogd, doch dien men hem in Engeland niet verkoos te geven, en waarop hij dan ook eigentlijk, zoolang zijn broeder Filips Willem nog leefde, geen recht had. Maar voor 't overige was hij bij de Engelschen, wegens zijn heldhaftige bestrijding der Spanjaarden, zeer populair, en men had er zelfs gaarne gezien, dat hij een dochter van Ko-

1) WAGENAAR. *Vad. Gesch.* VIII. blz. 106.

ning Jacobus ten huwelijk had gevraagd[1]: geen wonder dan ook, dat, toen hij in 1612, te gelijk met zijn neef, den Paltsgraaf Frederik, die later Koning van Boheme werd, de Orde van den Kouseband ontving, zijn uithangbord te Londen voor onderscheiden herbergen kwam te hangen; voor twee daarvan, de eene in Whitechapel Road, de andere in S^{t}. Leonard's Road is het nog heden te zien, met het opschrift *de Grave Maurits*, welk woord *Grave* door de Londenaars, die geen Hollandsch meer verstaan en de beteekenis van 't woord niet kennen, voor een bijvoegelijk naamwoord wordt aangezien, en waardoor onze krijgshaftige Oranje-vorst in een d e f t i g e n *Maurits* wordt herschapen[2].

Vermoedelijk was het *Frederik Hendrik*, dien een Delftshavenaar voor zijn luifel schilderen deed, met dit bijschrift:

* Den Prins van Oranje en Nassou
Getrou
Wij willen wezen,
Die door Godts hant
Ons deed bijstant
Om geen vijant
Te vreezen.
Die vrome helt
Trok voor ons uit in 't velt,
Als in voortijden.
Wij willen vroet
Met lijf en goet
Blij met hem strijden,
Die lijd en ziet
Brengt nijt tot niet.
Lijd met gedult al u mishagen,
Niemant en sal het hem beklagen.

Wij vonden geen opschrift, dat bepaald tot P r i n s W i l l e m II betrekking had. 't Is echter mogelijk, dat het te zijner eere was, dat een kaarsemaker te Middelburg voor zijn luifel schreef:

* Hier in Zijn Hoogheid, Heer Prins Willem van Oranje,
Gesproten uit het huis en helden van Almanje,
Baron van Breda, Heer van Vlissingen en ter Veer,
Verkoopt men kaarsen, olie en smeer.

In de dagen, toen 't Hollandsche Volk, in spijt der Loevesteinsche faktie, zong:

Al is ons Prinsie nog zoo klein
Al evel zal ie Stadhouder zijn!

1) Ald. IX. 856.
2) *Hist. of Signb.* p. 53, en mededeelingen van den Heer BULLEN, ambtenaar van't Britsch museum.

toen hing te Ursem een Noordhollander den jongen Prins *Wilhelm* (III) *van Oranje* uit en schreef er onder:

* Is hij of is hij 't niet? Wilhelm van Oranje!
God laat hem worden groot,
Bewaar hem voor de doot,
Dat kleine Manje.

Manje voor *mannetje*, om 't rijm niet alleen, maar ook overeenkomstig de oude spreektaal. 't Is nog geen halve eeuw geleden, dat wij 't woord nog dagelijks in den mond van bestemoêrs en peetemeujes konden hooren.

Op een penning van 't jaar 1654 met het opschrift *Time Deum*, staat het k l e i n P r i n s j e afgebeeld; wellicht ontleende onze Ursemsche kastelein daaraan het portret dat op zijn uithangbord kwam te staan.

Een ander Noordhollander volgde 't na en schreef op zijn Prinslijk uithangbord:

* God bewaar het kleine manje,
Weet je wis
Wie het is?
't Is de Prins van Jan Ranje.

Licht zou een negentiende-eeuwer vragen, of in dat Jan Ranje geen spotternij verborgen lag; 't was echter niets minder dan dat. Reeds in Breêroos 'Moortje' vinden wij 't, maar weêr eenigszins verzacht: 'Aplen van *Jeranje*.' *Jan* werd in de volkstaal van ouds en oorspronkelijk gebezigd om een persoonlijkheid, welke dan ook, uit te drukken, en in de plaats te staan voor elken naam, dien men niet kende of niet verkoos te noemen: van daar noemde men en noemt men nog bij ons elken knecht in herberg of koffiehuis *Jan*. De Oost-Indische Compagnie werd *Jan Compagnie*, de matroos *Janmaat*, zijn mes *Kortjan*, een flaauwe vent *Jan Salie* of *Jan Hen* en 't kanalje *Jan Rap*[1]. En dit was niet alleen zoo bij ons, maar evenzeer bij onze naburen. De Franschman noemde zich *Jean Bonhomme* of *Jean Potage*, de Engelschman *John Bull* of *Jack Pudding*, de Hoogduitscher *Hans Michel* of *Hans Wurst*, en zoo heeft de Engelschman nog zijn *John Com-*

1) Een tal van andere *Jannen*, die men vinden kan in het geestige stuk van POTGIETER, getiteld, *Jan, Jannetje en haar jongste kind*, voorkomende in den *Gids* van 1842. En wie de *Jantjes* uitgeteekend wil zien verwijzen wij naar de Vermakelijke Spraakkunst bl. 30.

pany. Doch wat meer eigenaardig bij ons t' huis behoort is de intensieve kracht, die men van lieverlede aan dat woord *Jan* heeft toegekend, en waardoor het, in de meeste gevallen iets buitengewoons, iets ontzagverwekkends kwam te beteekenen en die beteekenis mededeelde aan het woord, waar het werd bijgevoegd: ''t Is een *Jan!*' wou zeggen: ''t Is een held, een bol, een kerel!' en van daar 't werkwoord *Jannen* voor 'bluffen, roemen, braveeren.' En *Hans* wisselde *Jan* soms af. In 't reeds genoemd 'Moortje' roept Kackerlack:

> Wel an ghij *Janneef!* tapt nu eens een kit en suypt dat je swiet,
> En geeft hem een lustige klater *die Hans hiet!*

En een wijf op de Vogelmarkt, die haar waar prijst, roept ook: 'dat's een vogel *die Hans hiet!*'

Geen krachtiger vloeken dan die met *Jan* begonnen: 't was *Jan*doome, *Jan*dorie, *Jan*doppie, en de geliefkoosde drank werd geen *je*-, maar *jan*never geheeten. En zoo zei ook het volk, om 't krachtig en met vollen nadruk uit te brengen, voor 'Oranje' *Jan Ranje*, 't geen om 't rijmen der syllaben te meer in den smaak viel.

Maar toen dat *Kleine Manje* reeds een groot man en de redder van 't benaauwde Vaderland, en daarna zelfs Koning van Groot-Brittanje geworden was, las men op menig uithangbord in steden en dorpen: *Koning William;* menige boer, die vroeger *de Prins* op 't beschilderd achterkrat van zijn wagen gevoerd had, liet schilderij en opschrift beiden veranderen. Zoo had er een:

> * Te voren stond de Prins hier als een helt ten toon,
> Nu voert hij een scepter in zijn hant en op zijn hoofd een kroon.
> Eerst was het: Viva Prins van Oranje!
> Nu roep ik: Schrik en strijk voor de Koning van Brittanje.

En een ander, die tevens blijk wilde geven, dat hij een ijverig protestant was:

> * William, Prince van Oranje,
> Is nu geworden Koning van Groot-Brittanje.
> Hij is door Godes zegen wel bemint.
> Hij blijft altijd der Protestanten vrint.
> Hij heeft het alles bijgelegt,
> Dat door Koning Jacobus was gemaakt heel slegt.

Op de verheffing van Willem III tot Koning van Groot-Brittanje schijnt ook te doelen de afbeelding op een steen te Vlissingen, in den zijgevel van een gebouw, dat thans aan de stad behoort. Die steen stelt een ruiter voor, gekleed met een korten broek en een rok met panden, doch met een helm op 't hoofd en een degen in de vuist. Een Engel, die achter hem zweeft, houdt in de linkerhand een wimpel, in de rechter een kroon, die

hij den Prins op 't hoofd schijnt te willen zetten. Eenige torens, waar de Prins op aanrijdt, schijnen Londen te moeten voorstellen, en de woorden: *Principi Wilhelmo Conceretum* (Consecratum) op Willem III te wijzen.

Aan den hoek van den steen staat een wapen. 't Is doorsneden; boven: de dubbele adelaar met een schildje op de borst, half uitkomende; onder: gedeeld; rechts: vier leeuwtjes; links: een tak[1]. Denkelijk het wapen van hem, die de voorstelling heeft doen vervaardigen.

Met zijn gemalin hing Koning Willem in Engeland uit als *William and Mary*.

Dat Willem III als *de Koning van Engeland* in de laatste jaren der 17de eeuw hier veelvuldig uithing, vooral aan tabakswinkels, maar ook aan kroegen, mag men daaruit opmaken, dat Mr. Isaac van den Berg in zijn 'Gestoffeerde Winkel- en Luyfen-Banquet' niet minder dan 50 opschriften ter keuze aanbiedt. Bij die voor tabakswinkels wordt gedurig gespeeld met het woord r o o k e n - met p i j p e n en met k a n o n n e n ; bij die voor de kroegen behoefde men naar geen woordspelingen te zoeken. Daar dronk men op de gezondheid van ieder groot en beroemd man, inzonderheid van Willem van Oranje.

Sommigen waren met éénen Prins niet te vrede, maar hingen *de Vijf Prinsen* te zamen uit: Willem I, Maurits, Frederik Hendrik, Willem II en Willem III - het gansche huis van Oranje! Zoo b.v. een Alkmaarder, die ze voor zijn luifel schilderen deed en er bij schreef.

In de Vijf Prinsen.
* Men blaast hier uit de Faam van Prinsen vijf op aarde,
Die door haar naam en faam de Thuin van 't land bewaarden.

Een Haagsche kwastemaker deed er niet voor onder:

* Dit is in de Vijf Princen van Oranje.
Hier maakt men hupze quasten met franje.

Dat moeten prachtige uithangborden geweest zijn.

Op een groot aantal uithangborden las men enkel *de Prins*, en dan was het alleen door 't zien der afbeelding mogelijk - dikwijls ook n i e t mo-

1) Medegedeeld door de Heer Goeree te Vlissingen.

gelijk - te bepalen welke Prins er bedoeld werd. 't Was in elk geval altijd o n z e Prins, een Prins van Oranje. Niet alleen aan herbergen hing hij uit, maar aan allerlei winkels, bij grutters zoo wel als bij kaarsemakers, bij kuipers zoo wel als bij borduurwerkers. In 't laatst der 17de eeuw had de kleêremaker Hendrik Nieuwenhove op het Cingel over de Appelmarkt *de Prins van Oranje* uithangen, en even zoo de kuiper van de Admiraliteit Klaas Groen, die in de Kerkstraat tusschen de Utrechtschestraat en den Amstel woonde.

Voor de luifel van een herberg bij de Koepoort te Leiden stond *de Prins* geschilderd en daaronder:

* Hier logeert men menschen, beesten en boeren.
Treedt in, men zelje voeren
Ieder naar zijn competentie,
Dit is in Sijn Hoogheit, Princelijke Excellentie.

Dat ongelukkige rijm, waardoor de b o e r e n achter de b e e s t e n komen te staan!

Niet minder cierlijk schreef een grutter in de Jordaan, die ook al met een *Prins* op zijn uithangbord pronkte, er onder:

* In de Prins van Oranje, bij mijn keel,
Hier verkoopt men Erreten, Gort en Meel.

Een borduurwerker drukte 't wat netter uit:

* In den Prince van Orangiën, seer valjant,
Ik verkoop hier koorden en kant,
En ik leef voor Oranje
In spijt van Spanje.

In de Spinhuissteeg vergat een kuiper zijn nering er bij, om alleen den roem van den Prins te verkondigen:

* Onze Prins, den Oranjehelt,
Die lestmaal heeft int velt
Zijn vijanden doen beven
Den brant geblust
Het lant gestelt in rust
Met prijkel voor zijn leven.

En aan een herberg te Loosdrecht werd, vermoedelijk in 1674, ook *de Prins van Oranje* uitgehangen, met dit bijschrift, dat zich vooral tot de Amsterdammers richtte, die zeker den waard de meeste nering verschaften:

* Een Oranjespruit uit een Oranjestam,
Die met rust en vrede in ons land quam:
Dat weten nog alle liefhebbers te Amsterdam.

Natuurlijk! - In Amsterdam woonden liefhebbers genoeg, zoo van de kroeg, als van den Prins: - men had er immers - behalve tal van P r i n s e n g a n g e n - in de Goudsbloemsbuurt zelfs een P r i n s e n - l i e f h e b b e r s - g a n g !

In 1628 was er ook een herberg *de Prins* te IJselstein, waar Konstantijn Huygens, toen hij in Juni van dat jaar met zijn vrienden een speelreisje door Holland en 't Sticht deed, zijn intrek nam, maar het onthaal er zoo prinslijk niet vond als hij verwachtte.

> Korts hadden wy 't soo weêr op Ysselstein geladen,
> En seiden opentlick, 't was 't Princenhuys, soo 't hiet;
> Maer 't was de rechte kass van sulcken grootheit niet[1].

Te Amsterdam vond men op het einde der 17de eeuw ook nog op den Zeedijk een *Ouden Prins van Oranje*[2]. Ook aan een menigte dorpsherbergen hing *de Prins* uit, als te Goudswaard, te Piershil, te Nieuw-Beijerland, te IJselmonde, te Mijnsheerenland, te Charlois, en natuurlijk ook te Hondsholredijk[3]; maar hoe zullen wij 't gansche land doorwandelen om ze allen op te noemen? Nog zijn er hier en daar overgebleven, ondanks Bataafschen en Franschen tijd; onder anderen heeft nog Breda, de oude hoofdstad van 's Prinsen Baronij ook zijn logement *de Oude Prins*, en Wormerveer, *de Jonge Prins*, en den Haag, op 't Zieken, zijn *Prins van Oranje*.

't Waren niet altijd borstbeelden, die de borden vertoonden; sommige hadden *den Prins te paard*. Zoo liet een tabakskooper hem op zijn deur schilderen; ofschoon niemand begreep, hoe dat bij het pijpjesrooken te pas kwam. Maar de tabakskooper rijmde er toch op:

> * In *de Prins te paart*.
> Hier verkoopt men Toebak,
> Tot ieders gemak,
> Seer goet van aart.

Ook vindt men, zoowel te Hoorn als te Maastricht, nog gevelsteenen met een *Prins te paard*[4].

Maar wat niet minder vreemd zal schijnen dan die *Prins te paard* voor een tabakswinkel, was dat, in de vorige eeuw, tot aan 1795 toe, er altijd een schip bij 's Lands vloot was, dat dien naam droeg en wiens boeg met het beeld eens Vorstelijken ruiters prijkte.

Bij de Leidschepoort te Amsterdam had een zeventiende-eeuwsche lin-

1) HUYGENS *Korenbloemen*, VIII. B. blz. 506.
2) *Ned. Magaz.* 1860, blz. 23.
3) VAN OLLEFEN, *Stads- en Dorpsbeschr.*
4) NYHOFFS *Bijdr.*, IV D, blz. 173, en mededeeling van Jhr. V. de Stuers te Maastricht.

nenwinkel *de Prins ter jacht* tot uithangbord. Wellicht was 't een kopie van David Vinckenboons schilderij ‘Prins Maurits ter jacht rijdende,’ die thans op 't Trippenhuis berust. 't Kan echter ook Willem III hebben voorgesteld, die herhaaldelijk ‘van het divertissement van de jacht profiteerde,’ gelijk de ‘O p r e c h t e H a e r l e m s e ’ van die dagen zich uitdrukte. - Wat er van zij, men las er onder:

> Liefhebbers van goet linnen,
> Zo gij vlas zoekt om te spinnen,
> Zo kom in de *Prins ter jagt*,
> Daar hekelt men met groote kragt.

Wij zien uit al deze voorbeelden, hoe de uithangborden niet altijd toepasselijk waren op de nering. Ieder nam wat hij mooi vond. Toch zou wellicht menige keuze zich ophelderen, wanneer wij den naam of de bijzondere liefhebberij van den eigenaar kenden. Zoo is het zeer mogelijk, dat de eigenaar van den linnenwinkel *van der Jagt* heette, of zelf een minnaar van de jacht was en daarom er behagen in schepte, den *Prins ter jacht* uit te hangen.

Ook de Friesche Stadhouder werd uitgehangen. En daar nu eenmaal *de Prins* de geijkte term was, werd hij, ter onderscheiding, *de Prins van Friesland* genoemd. Zoo hing hij nog op 't einde der vorige eeuw aan een herberg te 's Graveland uit[1)]. Maar te Amsterdam zag men daarop nog een variante in 't laatst der 17de eeuw. Aan een logement in de Dubbele-worststeeg hing uit: *Hendrik Cazimir Graaf van Vrieslant*. De waard nam het zoo naauw niet - zijn gasten waarschijnlijk evenmin. Hij trok kortheidshalve *Graaf van Nassau-Dietz en Stadhouder van Friesland* samen tot *Graaf van Vrieslant*. - Vraagt men, hoe die Friesche Stadhouder daar verzeild kwam, het antwoord is zeer eenvoudig: 't was een herberg voor Friesche schippers en kooplui; want in het Damrak was de gewone ligplaats der schepen, die op de Friesche havens, Groningen en Emden voeren[2)].

In het laatst der voorgaande eeuw zag men aan tallooze herbergen in steden en dorpen *Oude* en *Jonge Prinsen*, te weten: *Willem IV* en *Willem V*, of, later, *Willem V* en *de Erfprins:* den laatsten vooral, toen hij zich in de veldtochten van 1793 en 1794 geen geringen naam had verworven.

Willem IV stond op 't uithangbord van een bakker te Maastricht op de *Groote Staat;* en wel mocht deze zich zoo Prinselijk voordoen, want hij had den naam, het lekkerste brood van de stad te bakken[3)].

Dat de Patriotten in 1787 te Ouderkerk een *Ouden Prins* in *Brugzigt* deden veranderen, doch den *Jongen Prins* lieten voor 't geen hij was, heb-

1) *Nederl. Stads- en Dorpsbeschrijv.*
2) Zie MELCHIOR FOKKENS, bl. 61.
3) Medeg. door den Heer van der Noorda te Maastricht.

ben wij reeds in de Eerste Afd. vermeld[1]. Ook Weesp had in dien tijd zijn *Oude Prins*, dien de Patriotten niet weghaalden, zoodat hij er in 1795 nog stond. En aan 't voornaamste logement te Hilversum hing te dien tijde *de Jonge Graaf van Buuren* uit - zoo luidde de titel van den toenmaligen erfprins, den zoon van Willem V, die later als Willem I den koningstroon beklom.

Na 1795 werden een aantal *Prinsen* door andere zinnebeelden vervangen. Te Heiloo veranderde de Prins in *den Rustenden Jager*, te Sparendam in de *Gouden Leeuw*, te Ouderkerk aan den IJsel in *het Rechthuis*, te Geervliet in *den Lindeboom*.

De Vorst, die in de geschiedenis, en ook eenigermate in de liefde des volks, gedurende korten tijd, de opvolger der Prinsen is geweest, moge hier ook, als uithangteeken, op de Prinsen volgen. *De Koning van Holland* (Lodewijk) hing te Blokzijl uit, met het onderschrift:

> Wel te doen en vrolijk zijn
> Is 't beste deel op aarden.
> Hier verkoopt men Bier en Wijn
> En Haver voor de paarden[2].

Waarschijnlijk hebben wij in de aanvangswoorden *wel te doen* een toespeling te erkennen op de spreuk der Orde van de Unie, door Koning Lodewijk ingesteld: ‘doe wel en zie niet om.’

De keuze dier zinspreuk, om dit in 't voorbijgaan te herinneren, had iets aandoenlijks, als Lodewijks aard zoo geheel kenschetsende. Hij had zijn koningsrol ernstig opgenomen: hij had besloten het welzijn zijner onderdanen te raadplegen, liever dan het belang zijns keizerlijken broeders, en des noods diens ongenoegen te trotseeren. Dat sprak ook uit de vraag, die hij aan Roëll deed, toen hij met dezen over de instelling der nieuwe orde raadpleegde. ‘Ik wenschte,’ zeide hij, ‘tot devies te hebben: *fais ce que dois advienne que pourra;* maar hoe drukken wij dat in 't Hollandsch uit?’ ‘Doe wel en zie niet om,’ antwoordde Roëll, en het Hollandsche spreekwoord gaf het Fransche terug; maar toch was de uitdrukking van dit laatste krachtiger.

V.

In een land als het onze kunnen de zeehelden op de uithangteekens niet ontbreken. De eerste onder hen, dien wij daarop vinden, is *Piet Hein:* de man, wiens naam sinds derd'halve eeuw onafscheidelijk verbonden is met dien der Zilvervloot, zoodat men zelden den een en zonder den

1) Blz. 152.
2) Medegedeeld door den Heer Endhoven te Zwolle.

anderen hoort uitspreken, genoot dan ook in de eerste jaren na dat feit ruimschoots de eer der uithangborden-populariteit. Uit Vlissingen is er ons een bewaard gebleven. Onder zijn portret las men:

> * Piet Heyn, die won de Sulvervloot
> En sloeg Spek-jan den Spanjaert doot
> En brogt ons koninklyken buyt,
> Toebak en alderhande fruyt,
> Lamoenen en meer, toen was er geen noot.
> Syn naem die leeft nog na syn doot.

Spek-jan de Spanjaert is eigentlijk een pleonasmus; of liever 't laatste woord is een verklaring van 't eerste. Immers *spek* was de naam, waarmede men, in die dagen en vroeger, den Spanjaard aanduidde. In een lied van 1570 in het ‘Geuseliedtboeck’ leest men:

> Den Duk d' Alba is int lant ghecomen,
> Veel *Specken* bracht hij met
> Om die te maken vet.

In een ander op den tocht naar Kadix in 1596:

> Den *Spek* was seer ghestoort.

In 't liedje van Hendrik Hooft op Jan Willemsz. Bogaart in 1628:

> Dese halve *Speck* (halve Spanjaard).

En Jan van der Veen in zijn *Zinnebeelden:*

> Siet den getaanden Spek, Jan-dwarsvoet den Seinjoor!

Somtijds ook, als 't rijm zulk vereischt, is het *Specht*, b.v. in een lied van 1573 in het ‘Geuseliedtboeck:’

> Wat seyt men van de *Spechten?*
> Het zijn Duc d' Alvens knechten.

Bredero gebruikte ook de twee woorden onverschillig, zelfs buiten den dwang van 't rijm, b.v. in ‘'t Moortje:’

> De *Specken*, die haer lijf met gelt niet konden boeten,
> Die nam het grauw gezwind en spoeldense de voeten.[1)]

En:

> Want de *Spechten* de'en hier
> So veel quaets niet als wel de Bloet-raet en het vier.

Dat dan ook *spek* en *specht* gelijkbeteekenend was, blijkt uit Kiliaen, die s p e c k v o g e l = s p e c h t v o g e l opgeeft.

1) Naar den bekenden rechtsregel *qui non habet in aere luat in pelle*.

Dat de naam *Jan* er weêr als persoonsaanduiding achter kwam, zal niemand vreemd voorkomen, die gelezen heeft wat wij omtrent het gebruik van dat woord eenige bladzijden vroeger hebben neêrgeschreven.

Van Jan sprekende, doen wij even een vooruitsprong naar *Jan van Galen*. Wie zou dezen onversaagden vuurvreter aan een wafeltjeshuis hebben gaan zoeken? En toch was hij daar te Amsterdam te vinden, met het bijschrift:

> * Dit is in den Manhaften Zeeheld Jan van Galen.
> Hier bakt men Wafelen, alzo lekker alsje ze in de Slijkstraat kunt halen.

Hieruit kan men leeren, dat men in de 17de eeuw in de Slijkstraat (geen lekkere naam) de lekkerste wafelen bakte.

Zoo niet meer dan één uithangbord met Piet Hein en met Van Galen ter onzer kennisse is gekomen, des te overvloediger vonden wij die met de afbeeldingen der *Trompen;* en, na den *Prins*, is het de naam van *Tromp*, die 't meest op opschriften bezongen en de beeltenis, die 't meest aan luifels, uithangborden en gevels, geschilderd en gebeiteld werd.

Marten Harpertsz., de schepper onzer zeemacht, de held van Duins, had zich bij onze natie een populariteit verworven, die overgegaan was op zijn zoon, den Achilles van de vloot, en die nimmer aan De Ruyter, ondanks zijn hooge verdiensten en billijk verkregen roem, in gelijke mate ten deel viel. De Trompen waren en bleven al hun leven de lievelingen des volks. De Ruyter daar-en-tegen heeft zelfs gevaar geloopen, zijn huis geplunderd te zien. Waaraan dat verschil in 's volks genegenheid was toe te schrijven, hebben wij hier niet te onderzoeken: wij wijzen alleen op 't feit, dat wij tal van uithangteekens met de Trompen en niet één met De Ruyter[1] aantroffen. Zelfs op de dorpen, vooral in Holland, hingen de herbergiers *den Admiraal Tromp* uit, en, hoe ook in den loop der tijden door 't wisselend rad der vernieuwingszucht op zij gedrongen, toch heeft hij nog hier en daar stand gehouden. Aan Amsterdamsche gevels kan men hem ook nog vinden: op de Bierkaai op den hoek der Zwartlakensteeg, en op de Prinsengracht bij de Looijersgracht - een kniestuk boven de deur, met den t r o m p van een kanon nevens zich, welke toespeling bij de afbeelding van Tromp nooit ontbreken mocht. Omstreeks 1700 hing *de Admiraal Tromp* aan de herberg van Jan Boets op den Fluweelen Burgwal en aan een kroeg in de Servetsteeg[2] ofschoon 't zich naauwelijks begrijpen laat, hoe in dat enge slop ruimte was voor een uithangbord. En nog meer zag mende Trompen in de 17de eeuw, met allerlei toespelingen. Waar wij alleen *de Admiraal Tromp* als uithangteeken of in het opschrift genoemd vinden,

1) Toch moet hij er op zijn voorgekomen; anders had *I.v.d. Bergh* het niet noodig geächt, er in zijn W. en L. Banquet stanzaas voor op te geven; - toch maar 10 voor de Ruyter, 10 voor Brakel en 20 voor K. Tromp.
2) *Navorscher*, 1863, bl. 63.

is het voor ons twijfelachtig, wie bedoeld werd, vader of zoon. Op Marten hebben wij de navolgende bijschriften. Het eerste werd door een ijzerkooper te Middelburg onder 's mans afbeelding gesteld, kort nadat in 1639 de Spaansche vloot in Duins vernield was en al de Zeven Provinciën weêrgalmden van den lof des ongelijkbaren zeehelds.

* In TROMP, die Spanjaerts vloot in Duins versloeg met lof;
Dan keerde hij verheugt weêr naar het Hollants hof.
Daar wiert hy van de Prins met groote vreugt ontfangen.
In d' Yzerwinkel van die Tromp verkoopt men hengsels, schoppen en tangen.

Een ander winkelier maakte zinspelingen op 's mans doopnaam en stelde hem naast Maarten Luther en Maarten van Rossum. +

Dit is in den Admirael Tromp.

* Drie Maartens broghten de werelt in roeren;
D'een bruide de Papen en d'ander de Boeren;
Maar onze Maarten Harpertszoon Tromp
Kan de Engelschen de staart afkappen; want sijn swaart is niet stomp.

Dat ‘staart-afkappen’ is eigenaardig in die eeuw. Onze Hollandsche zeelieden beroemden er zich op, dat zij de Engelsche haaien den staart wel zouden afkappen en zinspeelden daarmeê op de oude gewoonte der matrozen om een gevangen haai den staart af te kappen en hem zoo verminkt weêr over boord te werpen.

Voor 't overige was *Staart* of *Staartman* de oude scheldnaam der Engelschen. ‘Staerten,’ schreef Aitzema, ‘soo wierden de Engelschen genoemt: het was staert hier, slaert daer. Elck Zeeuw scheen een staert in den mondt te hebben, gelijck men de Muys in de mondt van de Kat schildert’[1)]. Maar even zeker als de oudheid van dien bijnaam is, even onzeker is de oorsprong. Men heeft dien zelfs teruggevoerd tot den tijd van Koning Hendrik II en afgeleid van 't afsnijden van den staart van 't paard, waarop Thomas a Becket reed, en op welke schennis aan 't rijdier van zoo eerwaard een man de straf des hemels niet achterbleef, maar alle nakomelingen der boosdoeners, die 't feit gepleegd hadden, met staarten deed geboren worden. Een ander spreukje maakt de herkomst nog ouder en verhaalt, hoe 't gebeurd is, dat de Heilige Augustinus, toen hij in Engeland kwam om 't Evangelie te prediken, door 't volk met vischstaarten geworpen werd en dat dit voor die smijters de zoo even genoemde straf ten gevolge had. Wat die sprookjes bewijzen is, dat de scheldnaam ‘staart’ al zeer oud is, ja dat men er reeds voorlang den oorsprong niet meer van kende. Natuurlijk gaven de Hollanders er zoodanige uitlegging

\+ [errata] Blz. 230. -Die vergelijking der drie Maartens was alweêr geen splinternieuw idee. Reeds een eeuw vroeger had de Antwerpsche Schoolmatres ANNA BIJNS in een harer rijmen een vergelijking van *twee* Maartens geleverd: *Merten van Rossom en Merten Luthere*. Zij maakte er een referein van acht strofen, elk van achttien regels, van, wat trouwens geen wonder was, want zij schreef het, volgens haar eigen getuigenis: ‘bezwaert zijnde met melancolyen,’ - een stemming, waarin men altijd saaie verzen maakt. De verdienste van onzen zeventiende-eeuwer bestond dus alleen hierin, dat hij er den *derden* Maarten bijvoegde, en 't wat korter maakte dan zijn voorgangster, natuurlijk omdat hij niet zoo melankoliek was.

1) Saken van Stad en Oorlogh XXXIV. bl. 912.

van als zij goedvonden en als met ieders bijzonderen kring van denkbeelden overeen kwam. De matroos vertolkte s t a a r t m a n met ‘haai’, de staatsman met ‘vos’, de dichter met ‘schorpioen’. Isaac Massa schreef in 1614 aan de Staten-Generaal, ‘dat se den Engelsmans *simulatien* niet te seer in dese tijden en betrouwen, maer wel acht nemen op haren steert’[1]. Hij dacht dus aan 't geen Bilderdijk noemt:

> De listen van de Vossenstaart[2].

Jan Zoet teekende Kromwel uit met een langen staart:

> Kromwel, op het Rad geklommen,
> Rijk van Koninglikke schat
> Met een langen staart aan 't g..,
> Zat gelijk de droes te brommen
> In het roofziek Wolve-nest
> Tot een schrik voor Oost en West[3].

In de ‘Herstelde Zee’ (1654) heet het:

> Dien Engelsman hier Staertman heet,
> Die elk scheen trou en vrunt te weezen,
> En die als *Scorpioen*, zeer wreet,
> Elk quelt en steeckt, zwaer te geneezen.
> D' opreghte belgen 't haer dan niet,
> Dat d' ander snood' een *staertman* hiet.

En de ‘Hollandsche Mercurius’ van 1655 beschreef den Z e e h o n d als ‘een dier met korte ooren, om geen reden te hooren; met een schoon wezen, om zijn verslindent kinneback te bedecken; met een staart, om als een sphincx te streelen. Somma, een Beesjen als den s t e e r t m a n , een mensch suffisant om ongelijck te doen, onder 't veynsen, rooven en moorden.’

Geen wonder, dat onze Hollanders het bedwingen van den Brit zinnebeeldig uitdrukten door 't afkappen van zijn staart, al wist niemand recht te zeggen, hoe hij aan dien staart gekomen was.

Vondel echter laat dien in plaats van afkappen *opbinden*, in zijn ‘Protecteur Weerwolf’:

> Och arme gentelmans, beschreit uw oude zonden:
> Nu wort u de staert eerst ter deegh opgebonden.

En na deze uitweiding terugkeerende tot Marten Harpertszoon, halen wij nog een derde bijschrift aan, op hem toepasselijk. Toen, op den 10^{den}

1) *Isaac Massa* door Dr. A. VAN DE LINDE bl. 31.
2) *De Waarheid en Esopus*.
3) *Dichtk. werken* bl. 43.

Augustus 1653, Tromp, in den zeeslag voor de Maas, door een kogel in 't hart geschoten werd, liet juist een Haarlemmer, in de Groote-Houtstraat, bij wien *de Vergulde Kroon* uithing, die kroon nieuw vergulden. Hij bewaarde het aandenken van dien noodlottigen dag, door op den stok van zijn uithangbord te doen schrijven:

* Ons Tromp bleef doot,
Als men dees kroon
Al van een loot,
Vergulde schoon,
August den tiende dag.
Geschiedde daar een slag.

Zulke bijzonderheden mogen ons thans nietig toeschijnen; - zij waren 't onzen voorvaderen niet. Elke kleinigheid, die op den roem des Vaderlands en op de helden der Natie betrekking had, was hun dierbaar, en zoo waren in die dagen ook uithangborden historische dokumenten, die al 't volk lezen kon.

Kornelis Tromp bepaaldelijk was het, die uithing bij een Zwolschen zwaardveger, te midden van degens en snaphanen, met dit bijschrift:

De jonge Tromp.

* Hier in de jonge Tromp, de schrik van Brittenland,
Verkoopt men deegens en geweer na ieders hant.

Ook was hij het waarschijnlijk, die bedoeld werd in het navolgende opschrift, dat voor een tabakswinkel te lezen was:

In d' Admiraal Tromp.

* Den Admiraal Tromp heeft noit de vlag voor zijn vijant willen strijken.
Zoo heeft ook mijn Tabak voor geen andere te wijken.

Beter dan Jan van Galen aan een wafeltjeshuis voegde de admiraal *Van Gent* bij een zeilemaker. Een Delvenaar blazoeneerde zijn gevel met ‘die lant- en zeesoldaat,’ en gaf elk, die bij hem een zeil kocht, nog een zegen-wensch op den koop toe:

* In de Ammeraal van Gent, die lant- en zeesoldaat,
Wiens dappre oorlogsdeugt in menig hert nog staat,
Daar maakt men zeilen om gelukkig meê te vaaren,
'k Wensch, die ze koopt, goe reis, bevrijt van wree barbaren.

Te 's Gravenhage in de Wagenstraat over de Weverplaats ziet men voor een huis, in een medaljon, het portret van *Witte Corneliszoon de With*, die daar gewoond heeft, nadat hij, in 1650 uit Braziliën teruggekeerd, op last van Prins Willem II was gevangen genomen en een tijd lang op de Gevangenpoort had doorgebracht. In 1795 werd dit huis bewoond door den Graaf van Heiden en diens zoon, die, toen nog maar luitenant, later als admiraal in Russischen dienst zijn naam beroemd maakte, in 1827 bij

Navarino de Turksche en Egyptische vloten hielp vernietigen, en in 1850 in 79 jarigen ouderdom overleed[1].

Somtijds kwam de spotternij wel eens in 't spel. Zoo b.v. op een uithangbord, waar de Admiraal *Wassenaer-Opdam* op stond afgebeeld. Daar las men, aan de eene zijde:

* De Heer van Opdam

aan de andere zijde

Zal vegten als een lam.

Natuurlijk was dit gesteld bij 's mans leven, dewijl er anders geen *zal vegten* bij te pas kon komen. Maar even zeker is 't, dat de wakkere Opdam zich nimmer schaapachtig betoonde, allerminst toen hij in de Sont Wrangel versloeg: en ook niet in den slag van 1665, waarin hij met onverschrokken dapperheid vocht, tot dat hij in de lucht sprong. Waarschijnlijk hebben wij in dat uithangbord nog een gedenkteeken van den partijgeest dier dagen, waaraan Opdam in Holland vele vijanden en van Hunne Hoogmogenden soms onaangename aanschrijvingen te danken had.[2]

Wat den steen betreft, met het borstbeeld van den Luitenant-Admiraal-Generaal *De Ruyter*, in den gevel van zijn voormalige woonplaats op het Nieuwe-waalseiland, die is geen gedenkstuk der 17de eeuw, maar eerst in 't begin van deze aldaar door den toenmaligen eigenaar en bewoner gesteld.

VI.

In de ‘Oprechte Haerlemse’ van 27 April 1683 No 16 werd een verkooping van schilderijen aangekondigd ‘ten huyse van de weduwe van wijlen Nicolaas Berghem, in zijn leven konstrijk schilder op de Lauriergracht over *de Burgemeester Huydecoper*.’ Dit laatste was een uithangteeken. De Burgemeester Joan Huydecoper van Maarseveen toch woonde niet op de Lauriergracht, maar had zich een groot en prachtig huis doen bouwen op 't Cingel tegen over den Regulierstoren, waarvan nog een gravure bestaat door A. Blotelingh, naar een teekening van Ruysdael. Later heeft de familie zich gevestigd in het aanzienlijk gebouw op de Keizersgracht over de Westermarkt, dat in de 17de eeuw ‘het huis van Coymans’ werd genoemd.

De Burgemeester Huydecoper op de Lauriergracht was een gevelsteen, waarop het borstbeeld van dien Burgemeester stond uitgehouwen, het hoofd met laurier omkranst. En welke betrekking deze tot de Lauriergracht had leert ons Von Zesen. ‘Op deze gracht,’ schreef hij in 1663, ‘staan veel

1) *La Haye, par un habitant*, Tom. II. p. 200.
2) Vergel. VAN WIJN op WAGENAAR, XIII. blz. 81.

schoone en welgebouwde huizen, waarvan een groot getal gebouwd is door den Ridder en Burgemeester dezer stad, den nu zaligen Heer van Maarseveen, Joan Huydecoper, wien, wegens zijne hooge verdienste, de onverwelkelijke lauwerkroon billijk toekomt.'[1)] De steen stond dus reeds in 1663 aan een der huizen van de rij, door den Burgemeester gebouwd. Latere vertimmering heeft hem doen verdwijnen niet alleen, maar zelfs is de plaats, waar hij gestaan heeft, in 't vergeetboek geraakt.

In de verzameling van Jeroen Jeroense leest men, dat, toen de Ambassadeur *De Liefde* op de vredehandeling uittoog, een bakker voor zijn luifel schreef:

> * De Liefde is uit om de Vrede te halen:
> Ik vrees, zij zullen beide verdwalen.

Een spekverkooper in de Dijkstraat volgde dit op zijn uithangbord na, maar met eenige uitbreiding:

> * De Liefde is uit om de Vrede te halen;
> Ik vrees, zij zullen beide verdwalen.
> Zelden tyt
> Zonder stryt.
> *In 't geleerde Varken*.
> Hier verkoopt men Spek en Boter, so men zyet,
> Van daag om geld, morgen om nyet.

Wij moeten bekennen niet te weten, wie deze ambassadeur De Liefde was, noch welke vredehandeling hier bedoeld wordt. De bekende leden van het Rotterdamsch geslacht De Liefde, waarvan de beroemdste geweest is de Vice-Admiraal Jan de Liefde, die in den zeeslag van 21 Augustus 1673 sneuvelde, en ter wiens eere in de Groote Kerk te Rotterdam een graftombe is opgericht, waren zeelieden. 't Kan zijn, dat een hunner belast is geworden met een zending om vredesonderhandelingen aan te knoopen; doch wij hebben niet kunnen vinden wanneer en bij welke gelegenheid zulks zou geschied zijn.

Op Boomsloot staat in een gevelsteen voor een huis van 't jaar 1645 een borstbeeld zonder naam; - wij wagen 't niet te beslissen wien 't voorstelt, doch voegen de afbeelding hierbij.

Dat de gebroeders *de Witt* en andere Ministers van Staat, Goeverneurs van Bezittingen, Koloniën of Provinciën uit vroegeren of lateren tijd op de plechten van schepen en stoombooten voorkomen, zij hier alleen *pro memorie* vermeld.

1) S. 209.

VII.

Geleerden en dichters hingen bij voorkeur bij boekverkoopers uit; schilders bij prentverkoopers.

Hugo Grotius hangt uit in de Kalverstraat bij den Dam aan 't zelfde huis waar in 't laatst der 17de eeuw de boekverkooper Hendrik Wetstein woonde, van wien nog de latijnsche inscriptie voor den gevel afkomstig is[1]. Toen Wetstein daar woonde, stond Grotius hier niet, maar hing uit op den Nieuwendijk bij den Dam, bij Isaäc Tirion, den uitgever van den *Tegenwoordigen Staat;* en toen Tirion naar de Kalverstraat verhuisde, bracht hij Grotius derwaarts over[2].

De groote Delvenaar hing ook in den Haag uit bij den boekverkooper A. van Dolen. Nevens die van *Cicero* en *Schiller* staat zijn borstbeeld thans splinternieuw voor den boekwinkel van den heer R.J. Schierbeek te Groningen[3].

Vondel hing in de vorige eeuw uit op het Rok-in bij de Taksteeg, bij den boekverkooper Marcelis van Heems[4]. Waar ziet men hem thans? - Vrij wat trotscher zijn de Engelschen op hun *Shakspere*, wiens beeltenis te zien is in elke stad, waar een schouwbnrg bestaat[5]; terwijl ook *Milton, Pope, Johnson* en anderen niet ontbreken. Onze natie is te nederig om veel met haar groote geesten te pronken.

De geleerde Jezuiet en latijnsche dichter *Sidronius Hosschius* hangt in zijn vaderland nog uit, en wel te Merckhem, in Belgiën, aan een herberg.

Zoo ergens kunstenaars moeten uithangen, dan is het in den gevel van *Arti et Amicitiae* op 't Rokin, en wij zien er dan ook een zestal pronken, t.w. *Hendrik de Keyser, Lucas van Leiden, Goltzius, Ruysdael, Rembrandt* en *Jacob van Campen*.

Rembrandt hangt op 't Rok-in uit aan een winkel van teeken- en schilderbehoeften. Eigentlijk is hij daar een aandenken aan 't voormalig Rembrandtspleintje, dat, voor 25 jaren, een tijd lang de plaats heeft ingenomen waar de oude Beurs placht te staan; maar welks kortstondig bestaan, uit de heugenis van vele ouderen van dagen reeds verdrongen, bij vele jongeren geheel onbekend gebleven is. Toch zal deze of gene stadgenoot, als hij dien Rembrandtskop op 't Rok-in ziet, zich, met ons, dat langwerpig pleintje herinneren, met zijn drumpeltje en zijn muurtje, dat wel bestemd was om 't standbeeld van den grooten schilder te dragen, maar, eer 't hem nog gezien had, schuil ging achter een hooge, smerige schutting,

1) Op dien komen wij terug in het Tweede Boek.
2) *Navorscher*, XI. bl. 319.
3) Prov. Gron. Courant van 1 Sept. 1866.
4) *Nav.* Dec. 1866.
5) *Hist. of Signb.* p. 66.

en, toen deze weêr weggebroken werd, onherroepelijk verdwenen bleek te zijn. Ook op andere plaatsen is sedert althans de *naam* van Rembrandt op uithangborden te voorschijn gekomen, - zelfs leest men voor een tapperij buiten de Raampoort tegenwoordig: *Café Rembrandt*.

Londen is ons in 't uithangen van Rembrandt lang vóór geweest. Reeds in 't midden der vorige eeuw was zijn beeltenis voor twee prentewinkels te zien. En ook zijn kunstbroeder *Van Dijk* hing daar terzelfder tijd bij een anderen prentverkooper[1)].

Een poëet te Londen hing zijn eigen kop uit. 't Was de waterpoëet (*poeta aquaticus*) John Taylor, van beroep schuitevoerder op de Teems en kroeghouder in Long Acre, volksdichter en warm koningsgezinde. Toen hij, als reeds in de Eerste Afdeeling vermeld is[2)], na de onthoofding van Karel I *de Kroon in de rouw* had uitgehangen, maar die spoedig had moeten innemen, besloot hij, om alle aanmerking te voorkomen. zich zelf uit te hangen. Hij liet zijn portret schilderen en schreef er onder:

> Hangt zoo menig kop als teeken,
> Waarom zou de mijne ontbreken?[3)]

Hij vond weldra navolging. Pasqua Rosee van Ragusa, die in 1652 te Londen een koffiehuis opende, hing ook zijn portret uit. Overigens was het afbeelden van zich zelf niets buitengewoons. Meermalen had al vroeger een waard, die voor bijzonder vrolijk of geestig wilde gehouden worden, zich zelven op zijn uithangbord laten schilderen. En ook aan partikuliere huizen zag men dikwijls, ja, ziet men aan oude gevels nog, op gevelsteenen, een mans- en een vrouwekop uitgehouwen, die de beeltenissen voorstellen der echtelingen, die in der tijd in dat huis het huwelijksgeluk smaakten. Wij noemen ten voorbeelde slechts den trapjesgevel in het Haagsche Voorhout, waar men in twee steenen een mans- en een vrouweportret ziet uit den tijd, toen Huygens zijn *Batava Tempe* dichtte.

Jan Pietersz. Hooft, een Noord-Hollandsche boer, in 't laatst der 17de eeuw, liet zich zelven, zijne koeien melkende, op 't krat van zijn wagen schilderen, en daaronder:

> * Ik, Jan Pieterse Hooft,
> Melk mijn koeijen verheven,
> De goede God, zoo ik heb gelooft,
> Salder mij eerlick van doen leven.

Welke verhevenheid er te vinden is in 't melken van koeien, heeft

1) *Hist. of Signb.* p. 32.
2) Blz. 147.
3) *Hist. of Signb.* p. 48.

Jan Hooft wellicht beter begrepen dan wij. Zijn naam trekt meer onze aandacht. Vermoedelijk was hij een afstammeling van dien Willem Hooft, die, in 't midden der 16de eeuw leefde, en van wien men verhaald vindt, dat hij eens met vijf zoons, elk een schip voerende van tusschen de tweeen driehonderd last, de Sont passeerde, en door den Koning van Denemarken te gast genood werd. Volgens Soeteboom + waren de Amsterdamsche Hoofden met dezen Willem verwant[1].

VIII.

Wij gaan over tot de buitenlandsche Vorsten. Vreemdelingen, die hier een winkelnering kwamen opzetten, schilderden niet zelden den Koning, Hertog, of wat hij wezen mocht, van hun vroeger vaderland op hun uithangbord, of deden hem, wanneer 't hun zoo goed gegaan was, dat ze een eigen huis konnen koopen, in een steen beitelen en in den gevel metselen. Zoo zag men Potentaten van verschillenden rang en van allerlei natiën op luifels, uithangborden en gevels pronken.

In 't begin der 18de eeuw hing in de Voetboogsstraat de *Graaf van Starrenburg* uit[2]. Wij twijfelen er zeer aan, of thans velen nog wel zouden weten waar in de wereld dat Graafschap Starrenburg te zoeken is. Immers, dat het met de geografie in de hoofden onzer tijdgenooten al zeer slecht gesteld moet zijn, bleek ons nog gisteren, toen wij iemand, die anders zeer knap en in de historie van den dag volkomen op de hoogte is, in vollen ernst hoorden beweren, dat Deventer in Pruisen ligt[3]. Wij begrijpen niet, hoe 't mogelijk is, zich zóó te vergissen; maar weten wel dat de menschen nog in de voorgaande eeuw veel knapper waren in de geografie, en toen ook wel wisten dat het Graafschap Starrenburg in Neder-Oostenrijk, en Deventer niet in Pruisen lag.

Emden was in de tweede helft der zestiende eeuw het toevluchtsoord geweest van tal van Amsterdammers, die, om de religie, ten lande moesten uitwijken. Geen wonder, dat sommigen hunner, toen later hun haan koning kraaide en zij triomfeerend in hun geboortestad terugkeerden, de afbeelding van den *Graaf van Emden* (of 't wapen dier stad) tot uithangteeken kozen, inzonderheid zij, die een herberg of tapperij deden, waar zij de Oostfriezen, die aan Amsterdam een tegenbezoek brachten, hun gastvrijheid - tegen klinkende munt - konnen reciproceeren. Maar zelfs, al hadden de politieke gebeurtenissen den band niet versterkt, de aanwezigheid van talrijke uithangborden op die wijze geblazoeneerd, was toch

+ [errata] Blz 237 - Soetebooms beweeren wordt bevestigd in den *Navorscher* 1867, blz. 348.

1) Saanlandtse Arcadia, bl. 527-529.

2) *Nav.* 1863, blz. 63.

3) Wij schrijven dit in July 1867.

verklaarbaar geweest uit de veelvuldige betrekkingen, die handel en scheepvaart tusschen de beide steden hadden doen ontstaan.

Zeker niet tot de deftigste soort behoorde het kroegje, waar, in Brederoos ‘Spaanschen Brabander’, Robbeknol, zijns moeders historie vertellende, van zegt:

> So trockse mit me en mit heur goetjen hier t' Amsterdam
> En sy huerden een huisjen en sy hing uyt *de Graef van Embden*
> En zy lei slapers om gelt en zy wos de bootsluy haer hembden.

De Graef van Meurs was omtrent 1600 een beroemde herberg te Amsterdam. ‘Nou,’ wordt in Brederoos ‘Moortje’ een' straatslijper in de Nes toegeroepen:

> Nou, Moncksuer Kackerlack, gheeft nou reis een vaen in *de Graef van Meurs*
> Bij onse ouwe kittebruers? - nou niet sey'k; ick mot nou deuse wech kiesen.

De Vorst van Holsteyn hing in de 17de eeuw aan een kroeg in de Hasselaarssteeg uit - als aanwijzing voor de Holsteiner kofschippers, waar zij wezen moesten.

Zijne Roomsch Keizerlijke Majesteit vercierde een kroeg op den Zeedijk, zijn *Zeven Keurvorsten* een hofje in de Tuinstraat, *De Keurvorst van Brandenburg*, ongetwijfeld de *Groote* Keurvorst, hing uit aan een logement op den Nieuwendijk. Te Haarlem ziet men zelfs een *Hertog van Brandenburg* en wel in de Damstraat, het tweede huis van Teylers museum, op een steen, in drie vakken afgedeeld. Boven 't middelste staat een krijgsman in 't harnas, op een tafel aan zijn linkerhand een helm. Op de drie vakken:

Sy Deus Pronobis quys Kontranos - Dit is in den Hertog van Brandenborch - Is Godt met ons wie mach tegen ons 1610.

Nu moge de geschiedenis beweeren, dat Brandenburg wel Markgraven en Keurvorsten, maar nooit een Hertog heeft gehad, deze steen beweert het tegendeel, en misschien - wie weet het? dat huis van Brandenburg is altijd nog al genegen geweest tot vooruitgang - kan het opschrift ook zien op een proefneming om de kroon van Markies met dien van Hertog te verwisselen - een klein voorspel van hetgeen een eeuw later - en weêr een eeuw later - gebeuren moest? In allen gevalle bevelen wij het bestudeeren van dezen steen onzen Professoren in de antiquiteiten aan. Hij kan aanleiding geven tot een vertoog, belangrijker nog - voor ons althans - dan die over Assyrische en Egyptische Vorsten handelen, en zeker zal het een nieuw bewijs opleveren, wat men uit een steen niet al halen kan.

Een Hes, die te Amsterdam een gaarkeuken opzette, liet op het uithangbord zijn *Landgraaf te paard* schilderen en zette daaronder:

> * In den Landgraaf van Hessen te paard gezeten,
> Kan men voor vijfd' halve stuiver drinken en eten.

Goedkoop *diner!* zal men zeggen; maar 't is nog geen honderd jaar geleden dat men, naar de getuigenis van geloofwaardige lieden, onder anderen in de Halvemaanssteeg, in een dergelijk etablissement, voor e e n s t o o t e r een zeer smakelijken hutspot met een broodje en een glas bier er bij bekomen kon, en wij mogen dus aannemen, dat anderhalve eeuw vroeger, bij grooter waarde van het geld, men voor een zesthalf zich vrij wel te goed kon doen[1)].

De *Paltsgraaf* hing in 1694 bij den hoedstoffeerder Carel Danckertsz in de Stilsteeg uit. De *Graaf van Vlaanderen* hangt in België uit, maar - zelfs in Vlaanderen, te Aalst, in de Zonnestraat - in het zoogenaamde Fransch: *au Compte de Vlaendre*. Verder vond men hier en ginds *de Paus, de Koning van Portugal, de Hertog van Lotharingen, de Vorst van Lunenburg, de Prins van Luik, de Keurvorst van Keulen*, en een aantal anderen. Ook *de Turksche Keizer* kwam in de 17de eeuw te Amsterdam voor, o.a. op de Pijpenmarkt en in de Hazenstraat. Hierbij heeft men echter aan geen Turken te denken, door of voor wie hij werd uitgehangen; hij had een andere beteekenis en daarop komen wij in 't volgende hoofdstuk terug.

Even als men b o n t e honden, paarden en koeien op uithangborden had, zoo had men er ook b o n t e vorsten, 't zij om der verscheidenheids wille, 't zij om de kleeding waarin zij werden voorgesteld. *De Bonte Hertog* hing nog in de eerste jaren dezer eeuw uit aan een koffiehuis op den hoek van 't Rok-in en de Papenbroekssteeg. Zoo moet er ook in de 17de eeuw ergens een *Bonte Koning* hebben uitgehangen, waarvan de geslachtsnaam van Bontekoning zijn oorsprong ontleent.

Te Gent schijnt weleer ook een *Roode Koning* uitgehangen te hebben, want men vindt er de Roode-Koningsstraat. Te Burght in België hangt *de Koning* uit bij iemand, die *de Koninck* heet, derhalve slechts een speling met eigen naam, maar het bijschrift, is lezenswaard:

In den Koninck
Bij J.B. de Koninck
al om vermaerd als volgt:
doctor, chirugijn, in heel en vroedkunde,
veeaerts, grofsmid, koperslager, pomp, stof,
slot, en horlogiemaker. waerom zou ik niet
aen een wijf geraken. verzoekt wat werk van
de menschen.
Prijs - prix - fix - just.
Burght 5 Wijk, Seefhoek No. 142
Pekelharing straet[1)].

1) Ik heb, in 1834, te Londen in Leadenhall-street nog een vrij goed middagmaal gehad voor a c h t s t u i v e r s
J.V.L.

1) DE POTTER, bl. 123.

De Koning van Denemarken hing te Leeuwarden uit in 't Ruiterkwartier en te Amsterdam op 't Kamperhoofd; Rhenen heeft nog zijn logement *de Koning van Denemarken*, en te Amsterdam ziet men zijn borstbeeld boven in een gevel op den Haarlemmerdijk bij 't Plein. *De Prins van Denemarken* kwam in 1662 op het uithangbord van een logement in de Warmoesstraat voor. Ook te Londen is de Koning van Denemarken als uithangbord bekend en schrijft men er een zeer feestelijken oorsprong aan toe. Dat bord zou namelijk dagteekenen van de regeering van Koning Jacobus I, die met een dochter van Kristiaan IV van Denemarken trouwde, bij welke gelegenheid de vader der bruid, in Juli 1606, een bezoek te Londen bracht, dat tot veel rijden en rossen en andere vermakelijkheden aanleiding gaf. Zeer mogelijk, dat bij die gelegenheid de herberg naar den naam van den doorluchtigen gast werd genoemd, even als er, zes jaar later, andere, gelijk wij hierboven verhaald hebben, naar Prins Maurits en diens neef den Paltsgraaf genoemd werden. Intusschen zijn de Engelschen te groote liefhebbers van glorieuse traditiën dan dat wij altijd evenzeer op de echtheid daarvan zouden durven afgaan; en wij weten althans, dat onze *Koning van Denemarken* op den Haarlemmerdijk aan geen huwelijk of feesten zijn aanzijn te danken heeft, maar wel waarschijnlijk alleen aan de omstandigheid, dat daar voor een paar honderd jaar een Deen, die zijn koetjes op 't droog had, een eigen huis zal gebouwd hebben. En even zoo gelooven wij niet, dat het uithangbord *de Prins, van Denemarken* ooit iemand in den waan gebracht heeft, dat daar een Deensche Prins zijn bruiloft gevierd had; 't zal wel eenvoudig een wegwijzer geweest zijn voor Denen, die gaarne bij een landsman of met landslieden kwamen logeeren.

Aan een ander logement in de Warmoesstraat hing *de Koning van Zweden* uit, en op den Zeedijk *de Groote Koning van Frankrijk* (Hendrik IV of Louis XIV?): in de Nieuwstraat *de Jonge Koning van Spanje* (die, hoe oud hij werd, altijd jong bleef). Voor 't overige waren hier *Koningen van Spanje* bij menigte te vinden: een daarvan, blijkbaar al een ouden, kan men nog te Dordrecht zien in den Dolhuishoek of Cellebroersstraat[1].

In den *Koning van Engeland* - Karel of Jakobus, dat deed er niet toe - woonde een bakker op de Brouwersgracht bij de Palmgracht:

> * In de Koning van Engelant, leest het vrij overluit,
> Men verkoopt er goed brood en bakt harde beschuit.

Ook *de Prins van Walles* hing hier en daar uit, misschien om geen andere reden, dan dat zijn naam een rijm leverde op *alles*, b.v. te Gouda:

> In den jongen Prins van Walles,
> Koopt en verkoopt men van alles.[2]

1) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.
2) Medegedeeld door den Heer W.H.J. van Kempen.

Tegenwoordig zouden zij dit rijmwoord ontbeeren, althans zoo 't stelsel veld wint van sommige koerantiers, die niet alleen *Mainz, Carlsruhe* en *Lille* voor *Ments, Karelsrust* en *Rijssel*, maar zelfs *Wales* schrijven voor *Wallis*.

De bloeiende graanhandel gaf aanleiding, dat, vooral te Amsterdam, *de Koning van Polen* ontelbare malen voorkwam, op uithangborden van kroegen en logementen, op luifels van korenkoopers, zelfs van suikerbakkerijen. Van elk een voorbeeld:

Aan een kroeg las men dit bijschrift op den stok, waar 't bord aan hing:

* *In de Koning van Polen*,
Die 't niet wist zou ligt doolen.

Op 't Water bij de Korenbeurs hing *de Koning van Polen* aan een logement uit, waar hij natuurlijk volkomen op zijn plaats was.

Op een andere plaats stond hij voor een luifel afgebeeld, en daaronder:

* Dit is in de Poolse Koning verheven,
Die ons graan stiert om van te leven.

Vóór 1660 hing ook aan de suikerbakkerij van Cornelis Nuyts, op de Heerengracht tegenover de Warmoesgracht, *de Koning van Polen* uit. 't Was een zeer groot gebouw, dat van achteren met een wijden gang aan de Keizersgracht uitkwam. Maar de suikerbakkerij brandde af in de nacht van den 4^{den} Januari 1660, en in de plaats daarvan verrees een groot heerenhuis, of, als men in de 17de eeuw zeî, ‘een prachtige witte gevel,’ die het borstbeeld van den Poolschen Koning weêr boven de deur kreeg, waar 't nog staat.

In 't midden der 18de eeuw hingen de Londenaars zelfs *Kouli-khan* uit en *de Groote Mogol*, en niet zonder reden; want het was in dien tijd, dat de Engelschen hun veroveringen in Indiën maakten, en er hun uitgebreide heerschappij vestigden. Dewijl de Hollanders daar geen deel aan hadden, kwamen zulke vertooningen hier minder te pas.

De tot hier genoemde waren algemeene aanduidingen van Vorsten, met den titel alleen; doch men vond ook bepaalde afbeeldingen, met naam en titel.

Een huis te Hoorn, op den hoek van de Turfhaven en 't Nieuwe Noord, heeft in zijn beide gevels de afbeeldingen van vier vorstelijke personen. In den westelijken gevel ziet men *Jacobus I*, Koning van Engeland, met zijn gemalin *Anna van Denemarken;* in den noordelijken 's Konings ouders, de Koningin *Maria Stuart* met haar gemaal *Hendrik Darnley*, afgebeeld. Boven de beide eersten meldt een Latijnsch opschrift hun naam en titel, met het jaartal 1618; terwijl ieder beeldje nog een bijschrift naast zich heeft: de beide eersten in 't Latijn, de beide laatsten in 't Engelsch. 't Zal wel vermoedelijk een Schot zijn geweest, die zich in 1618 in het

toen bloeiende Hoorn vestigde en zijn Koning met diens familie in den gevel deed uithouwen[1]. +

Elizabeth, de dochter van Jacobus, pronkte te Londen, als *the Queen of Bohemia*, op een uithangbord in Drury-Lane. Men weet, hoe haar gemaal, Frederik van den Paltz, de ongelukkige winterkoning, door eerzucht gedreven, de Boheemsche kroon aanvaardde, maar door hen, op wier hulp hij vertrouwd had, verlaten werd. Hij kwam er intusschen nog beter af dan een vorst uit onze dagen, met wien onlangs juist hetzelfde plaats had.

Immers hij ontsnapte (na zijn neêrlaag bij den Weissenberg) nog in tijds en kwam als vluchteling in Holland, waar hij eenige jaren een blok aan 't been van zijn familie was en een alles behalve vrolijk leven leidde. Toch maakte zijn verblijf hier te lande eenig effekt; althans zijn beeltenis staat nog in een vrij grooten gevelsteen op de Egelantiersgracht, voorbij de laatste dwarsstraat: - een steen, kennelijk uit dien tijd herkomstig.

C h r i s t i a a n van B r u n s w i j k , de held uit den dertigjarigen oorlog, zoo ridderlijk en avontuurlijk als 't een Ridder van de Ronde tafel of een Paladijn van Karlemanje geweest kon zijn, - hij, die den handschoen van de Koningin van Boheme op zijn hoed stak en oorlog voerde onder de leus: *Gottes freund, der Pfaffen feind*, ontvonkte de geestdrift van een bakker, die hem te paard op een uithangbord liet schilderen, en daar onder:

* Dit is *in den dollen Hartog te Paart*, zeer valjant,
Sijn spreekwoort was: Gottes freund der Pfaffen vyant.

Gustavus Adolphus hing te Leeuwarden aan een herberg op de Vischmarkt uit[2]. Een andere afbeelding van den grooten Zweedschen Koning kon men te Utrecht vinden, boven den kelder van... een stilleveeger, en 't rijm luidde aldus:

* Dit is *in Gustaaf Adolf*
Die heel het Keizerrijk overwolf[3]
Met zijn heirkrachten.
Maar in de kelder een weinig leeger
Woont mancke Job de Stilleveeger
By dagen en by nachten.

1) NIJHOFFS *Bijdragen*, IV dl. blz. 173 en 174, waar zij ook zijn afgebeeld. Naar de platen te oordeelen zijn de afbeeldingen niet het werk van een groot kunstenaar.
\+ [errata] Blz. 242, noot 1. - 't Is ons later gebleken, dat de beeldjes zoo slecht niet zijn, maar dat de afbeelding in NIJHOFFS *Bijdragen* allerslechtst is. Zoo ons voornemen, in 't Voorbericht uitgesproken, tot uitvoering komt, zullen wij in de gelegenheid zijn, een fraaie afbeelding te geven.
2) *Reisboek door de Ver. Nederl. Provinciën* 1689. blz. 248.
3) 'Overstroomde, bedekte.' 't Woord is niet om 't rijm gemaakt: 't is een oude vorm voor 'overwelfde', even als *bedolf* van *delven*.

Boven de deur van een huis op de Heerengracht tegenover de Korsjespoortssteeg staat de Koning van Frankrijk, Lodewijk XIII - *Ludovicus Justus*. Vóór 1636 stond er *de Werelt* in den gevel: het huis was gebouwd door Jan van Aldewerelt, die ook zelf in 't huis daarnaast aan de zuidzijde woonde, en die dat uithangteeken zal gekozen hebben met zinspeling op zijn naam. Toen kwam er *Louis le Juste* voor in de plaats, vermits het huis in eigendom overging aan een Franschman, Raye genaamd, doch verwant met de aanzienlijkste Hollandsche geslachten. Immers zijn zuster Marie was getrouwd met Hieronymus Coymans, Heer van Meerestein, wiens dochter Katharina in 1643 de vrouw werd van Konstantijn Sohier de Vermandois,[1] en zijn eigen dochter, - door Vondel in zijn bruiloftslied[2] genoemd:

> de schoone R a y ,
> Schoon van aengebore zeden
> En vernuft, en wat een maeght
> In haer levens lent getreden,
> Als een geur van bloessem draeght,
> Die een eedle vrucht beloven,
> D' eer en 't puick van Aemstels hoven,

trouwde in 1660 met Cornelis Backer, Raad en Schepen der stad Amsterdam.

Nog in 't laatst der 17de eeuw was de zoon van den bovengenoemde, Jean Raye, doch die ook op zijn Hollandsch Jan Raey genoemd werd en Heer was van Breukelerweerd, eigenaar van 't huis. In 1734 werd het verkocht aan Anthony Waterman, die 't liet afbreken en twee huizen daarvoor in de plaats bouwen, waarvan 't noordelijkste toen den naam van *de Koning van Frankrijk* bleef behouden, als blijkt uit een akte van 1746, ‘wegens het beschiete van de muer van *de Koning van Vranckrijck*’; terwijl 't daarentegen bij de boedelscheiding tusschen Jean Raye en zijn beide zusters *Louis le Juste* werd genoemd. 's Konings beeltenis staat nog immer, gelijk voor twee eeuwen, boven de deur.

De ongelukkige K a r e l I van Engeland is, zoo veel we hebben kunnen ontdekken, hier te lande, al mocht ook zijn lot bij sommigen veel deelneming verwekken, nooit op een uithangbord verschenen. Wel in Engeland, waar de voorstelling van zijn beeltenis doorgaans een tragisch karakter aannam en somtijds onder den naam van 't *Martelaarshoofd* uithing.

In 1656 hing op de Prinsengracht, tusschen de Beeren- en Reestraten, *Casimirus* uit. In dat huis was toen een R.K. kerk.

1) Zie: *Véritable origine de la très-ancienne et très-illustre Maison de Sohier*, in 1661 te Leiden gedrukt.
2) VONDELS *Leven en Werken*, Dl, VIII. bl. 100.

Die Casimirus zal wel de toenmalige Koning van Polen, Joan Casimier, geweest zijn, de laatste der Wasa's in Polen. Hij was Jezuiet en Kardinaal, maar zond, na zijn verheffing tot den troon in 1648, den Kardinaalshoed aan den Paus terug. Gedurende zijn twintigjarige regeering verloor Polen zijn schoonste provinciën, en werd de kiem gelegd van die onlusten en regeeringloosheid, die nimmer weder hersteld werden en op Polens verval en ondergang uitliepen.

Dat de namen van Lodewijk XIV en Jakobus II hier in 1685 en later op ieders lippen zweefden, is niet te verwonderen: en wat op de lippen was kwam ook op de uithangborden. Beiden stonden te Rotterdam op een schoenlappersbordje heel majestueus boven een pothuis te pronken, met dit versje er onder:

* Als ik met vreugt mag lappen, en rooken mijn pijpje met vrede,
Ben ik geruster als Louis de Veertiende en Jacobus de Tweede.

Een Hagenaar had dezelfde potentaten ook op zijn uithangbord, maar hij was er wat minder ironisch, en wat scherper bij:

* Weetje wie 't grootste schelmstuk tusschen vier oogen smeede?
Lowijs de Veertiende en Jacobus de Tweede.

Maar toen, in 1689, Willem III Engeland had bevrijd, en Jacobus den troon doen ruimen, kwam er onder te staan:

* Maar weetje ook wel, wie er kaal afkwamen, toen 't anders uitviel als zij wel miende?
Jacobus de Tweede en Lowijs de Veertiende.

Verwonderen mag 't, dat men in Vlaanderen nog met Lodewijk XIV en zelfs met den XV^{den} dweepen kan, en *estaminets* met hun naam betitelt. Wel mogen de Flaminganten zich aan *zulk* een franschgezindheid dubbel ergeren[1)].

Christoffel Bernhard van Galen, de beroemdste der Bisschoppen van Munster, of liever de eenige onder hen, wiens naam beroemd is gebleven, werd in Westfalen doorgaans *Berndje von Galen*, maar in Groningen *Bommen-Berend*, en in Holland, en overal, waar de gedachten aan Westfalen en aan spek onafscheidelijk verbonden waren, *de Zwijnen-Bisschop* genoemd. Een blaasbalgmaker te Deventer, die zich de overhaaste vlucht van den Bisschop in 1672 niet anders verklaren kon, of 't moest door de kracht van zijne instrumenten geschied zijn, liet hem op zijn luifel schilderen en daaronder:

* In *Barend van Galen*, den bisschop der Zwijnen,
Maakt men blaasbalken bij dozijnen.

1) DE POTTER, bl. 148 en 50.

Nog zwieriger deed het een spekslager, die Bernd op zijn winddeur voorstelde, rijdende op een varken, en daaronder dit deftig epigram:

* Hier ziet gij Barent van Galen, in zijn Pontificaal verheven,
Zo als hij ter jagt plagt te rijden in zijn leven,
Gevolgt door zijn adeldom in gelijke pragt,
Als opperste jagermeester van de Westfaalsche Swijnenjagt.

De groote Zaer van Moscoviën zag men nog kort geleden in de Langestraat uitgehouwen in een gevelsteen uit het midden der 17de eeuw[1]. Hij was te paard voorgesteld en, natuurlijk, in Russische kleederdracht. 't Was Alexis, de vader van Peter den Groote, die dertig jaren over Rusland geregeerd en door zijn daden den naam van *de Groote Zaer* ten volle verdiend heeft.

Het is bekend, dat, reeds in de 16de eeuw, de Nederlanders handelsbetrekkingen hadden met Rusland. Wel schrijft Wagenaar, dat de Amsterdammers zich eerst na 1598 op dien handel begonnen toe te leggen; doch wij vinden, dat, bij een zwaren brand te Amsterdam in 1597 op de St. Antoniesbreêstraat, ook een pakhuis verbrandde, dat vol Moskovische waren lag, en welks waarde op de toen zeer aanmerkelijke som van vijftig duizend gulden geschat werd. In den aanvang der 17de eeuw wendden onze kooplieden hun beste pogingen aan om hun handel op Rusland uit te breiden, waarin zij echter door de Engelschen gedwarsboomd werden. Boven allen was het Isaac Massa van Haarlem, die, in 't eerste gedeelte der 17de eeuw, zich moeite en opofferingen getroostte, om zijn landgenooten handelswegen in Rusland, of, als men toen zeî, in Moskoviën, te openen, en zich ook zeer verdienstelijk maakte ten opzichte van de kennis van dat land, door het uitgeven van landkaarten. 't Was echter eerst onder de regeering van Alexis (1639-76) dat de betrekkingen met diens rijk van gewicht begonnen te worden. Niet alleen de handel bloeide, maar ook de Russische ijzermijnen werden door Nederlanders ontgonnen. Geen wonder, dat Moskoviën in het midden der 17de eeuw meer en meer de aandacht tot zich trok. Tal van Hollandsche kantoren werden binnen Moskou opgericht, en jaarlijks sleepten onze schepen, als Melchior Fokkens in 1662 schreef,

1) Die gevelsteen bevond zich aan de westzijde der straat, het derde huis van de Korsjespoortssteeg, in de richting van den Blaauwburgwal, waar het jaartal 1664 boven in den gevel staat. De gevelsteenen verdwijnen met den dag. Daarom diene hier de opmerking, dat, wanneer wij er soms een als bestaande mochten noemen, die bij een bezoek op de aangewezen plaats niet meer gevonden wordt, zulks een bewijs is, dat zulk een steen verdwenen is tusschen het oogenblik, waarop wij onze aanteekening maakten en het tijdstip, waarop het geschrevene in 't licht verscheen. Ieder zal erkennen, dat wij ons bezwaarlijk telken reize op de plaats zelve kunnen gaan verzekeren of de slooper nog niet tusschen beiden is getreden om te vernietigen wat gisteren nog bestond.

een grooten schat uit Moskoviën naar Amsterdam. Zeker zal 't wel iemand geweest zijn, die bij den handel op dat land belang had, 't zij een bontwerker of een koopman in Russisch ijzer, die den *Grooten Zaer* voor zijn gevel deed pronken.

Toen later T s a a r P e t e r d e G r o o t e te Amsterdam kwam, zal 't hem zeker pleizier gedaan hebben, als hij de Langestraat - de straat, waar elk, die een snijder noodig had, de schreden heenrichtte[1)], - eens doorkuierde, zijns vaders portret te vinden. Maar zijn eigen afbeelding, waar vinden wij die? Wij hebben vruchteloos naar een uithangteeken gezocht, dat ons Tsaar Peter herinnerde: en toch zijn er die stellig wel geweest.

Te Londen hing hij uit in Great-Towerstreet, en de overlevering zeî, dat hij daar met andere scheepstimmerlieden 's avonds bier en brandewijn kwam drinken en zijn pijpje rooken. Waarom zijn onze vaderen niet even zorgvuldig geweest als de Engelschen in 't bewaren van dergelijke overleveringen? Dan zou men misschien, even als men te Saardam het huisje toont waar hij geslapen heeft, ook te Amsterdam de kroeg hebben kunnen aanwijzen, waar de machtige Grootvorst in zijn timmermanspakje met andere maats had zitten borrelen en dampen. Maar, helaas! *decorum*, preutschheid en deftigheid, die vernissen, waarmede onze burger-helden uit het laatst der 16de eeuw hun gebrek aan aangeboren hoffelijkheid zochten te bedekken, mengden zich in handel en wandel, in geschiedenis en poëzy, en verdrongen, aan de eene zijde die gemakkelijkheid en losheid van manieren en vormen, die den edelman kenmerkten, aan de andere, die echte naïviteit en vrolijken luim, onzen landaard weleer eigen, en wier laatste uitingen zich in de volksliederen van die dagen, in de kluchten van Bredero, in de zangen van Starter en in de hekeldichten van Vondel vertoonen. Niet enkel in de geschiedenis, maar ook in het dagelijksche leven mochten de personen, over wie gesproken werd, niet anders dan in hun zondagspak, en, naar het veranderen der mode het voorschreef, met halskraag, bef of witten das worden voorgesteld. In den halskraag was nog iets van 't oudridderlijke overgebleven; de bef gaf voor 't minst achtbaarheid aan 't voorkomen; maar de witte das werd eenvoudig het zinnebeeld van die pedante stroefheid, waardoor heden ten dage onze natie zich nog van alle andere blijft onderscheiden.

Karel XII, Koning van Zweden, stond in 1748 geschilderd op 't uithangbord van een Amsterdamschen kleêrmaker, op den Nieuwe-zijds-voor-burgwal bij de Nieuwstraat. De Koning was er op geschilderd, gelijk hij

1) In geen straat van Amsterdam woonden zóóveel kleêrmakers. Jan Zoet zeî:

Hendrik-oom, mijn beste maat,
In de lange Langestraat
Wonen (spijt al hun benijders)
Nu niet min dan *vijftig* snijders.

gewoonlijk op de afbeeldingen voorkomt, zonder hoed op 't hoofd. Daarover verkoos een Zweed zich te ergeren, en, roepende, dat hij zijn Koning niet zonder hoed wilde zien, eischte hij, dat de snijder zijn bord zou inhalen. En hij verwekte zulk een oproer, dat er een kompagnie schutters aanrukte, en er kogels bij te pas kwamen, en hij zelf, van drie kogels getroffen, er 't leven hij liet[1].

Der alte Frits werd in de tweede helft der voorgaande eeuw meermalen afgebeeld. Op uithangborden zag men hem gemeenlijk te paard, met den degen in de hand, zijn welbekende steek op 't hoofd en 't staartje in den nek. Ook voor luifels zag men zijn borstbeeld, en soms stond hij in hout gebeiteld en met kleuren beschilderd, ten voeten uit, boven op een luifel. In deze gestalte vertoonde hij zich in 1755 levensgroot op den luifel van 't hoekhuis der Utrechtschestraat en Botermarkt (westzijde)[2]. En zoo populair was hier ter stede *der alte Frits*, dat, toen een paar jaren later het oude hofje van Claes van Medemblik, in de Vinkenstraat, waar honderd jaren lang *de Vier Evangelisten* hadden uitgehangen, door de Diaconie herbouwd werd, ook daar de Pruisische gekroonde filozoof de Evangelisten kwam vervangen. Hij stond er, met de hand ten hemel wijzende, en het onderschrift: *Hy is mijn borcht*[3]. Hij staat er niet meer, maar is in den Bataafschen tijd vervangen door een man met een Evangelieboek in de eene hand en een knaap aan de andere hand, met nagenoeg gelijk onderschrift: *Hij is mijn borg*.

Keizer Jozef II hing in 1789 uit in de Warmoesstraat aan den tabakswinkel van den tooneeldichter Pieter Pijpers[4]. Aan den straatweg van Gent naar Eecloo staat voor een herberg:

A l'empereur Joseph Chez J. Deweerdt Halfwege Eecloo en Gent.

Een borstbeeld in profil van *Keizer Napoleon* ziet men op een gevelsteen in de Hoogbruggestraat te Wijck bij Maastricht[5] en te Aygem in 't land van Aalst leest men onder een afbeelding van hem:

A l'ancien Napoleonist et arpenteur.

Die landmeter, die zich *Napoleonist* noemde, is zeker een oud soldaat van 't groote leger geweest, die gelukkig weêr t' huis gekomen was. Op een Henegouwsch dorp vindt men: *Au centre de Napoleon*.

Dat *Leopold* dikwijls in België uithangt, spreekt wel van zelf; slechts een paar voorbeelden van die Belgische Vorstenvereering. Te Saffelaer:

1) KOK, *Amst. Jaarb.* III D. bl. 287.
2) Teekening van Jan de Beijer, Atlas Splitgerber, 6^{e} Kunstb. N°. 20.
3) WAG. II. bl. 353.
4) *Dietsche Warande*, blz. 318, 335.
5) Medegedeeld door Jhr. Victor de Stuers te Maastricht.

In
Leopol
Taep men
bij P.V.V.

En te Laeken:

In den Leopol staminet
Magasijn van Houille[1].

IX.

Een Gentsche schoenmaker had in 't begin der 17de eeuw den Franschen Veldheer *Biron* op zijn uithangbord doen schilderen, met dit rijm:

* Hier in Biron, weleer de blixem van de Franssen,
Daar maakt men schoenen, zo tot loopen als tot danssen.

Charles Gontaut, Hertog van Biron, was een der grootste veldheeren

van zijn tijd, doch die door overmatige eerzucht ten val werd gebracht en in 1602 zijn hoofd verloor op het plein der Bastille. Wat hij met de schoenmakerij te doen had weten wij niet; echter is het zeer mogelijk, dat, even als andere Fransche groote Heeren uit die dagen, als Bussy, Roquelaure, enz., en als de Comte d'Orsay in de onze, hun naam aan verschillende soorten van door hen uitgedachte kleedingstukken hebben gegeven, hij de uitvinder was van een nieuw-modisch schoeisel.

Het huis *de Markies van Spinola* op de Spaanschekaai te Rotterdam, is nog steeds met het beeld van dien dapperen tegenstander van Prins Maurits vercierd. Het schijnt vroeger een logement te zijn geweest, en vermoedelijk heeft Spinola er zijn intrek genomen, toen hij in 1609 overkwam om het Bestand te sluiten.

1) DE POTTER, bl. 112-140.

Cromwell verscheen hier in 't midden der 17de eeuw ook op uithangborden, doorgaans met toespeling op de staatkunde der partij, die hier na 1650 op 't kussen zat, waartoe de beide lettergrepen, waaruit de naam bestaat, elk op zich zelf genomen gereede aanleiding gaven. Wij hebben er reeds in de Eerste Afdeeling een voorbeeld van gezien[1]. In welken reuk hij hier te lande bij 't volk stond, kan 't Oude Doolhof bewijzen, waar hij naast Alva geplaatst en diens broeder genoemd werd: 'Duck d'Alba en sijn broeder Olivier Kromwel'[2]. Zeker kluchtig genoeg is die tweelingschap, toegeschreven aan den voorvechter van 't Pausdom en den hoofdbeschermer van 't Protestantsch geloof.

Nog is hij in Engeland ten platten lande zeer populair, schier even als Cezar, doch in juist tegenovergestelden zin. Immers, even als Cezar daar genoemd wordt als de stichter van elken ouden muur of aarden wal, wiens oorsprong onbekend is, zoo geeft men den Protektor de schuld van elke ruïne, die men in de drie Koninkrijken aantreft.

In de Spuistraat te 's Gravenhage, het tweede huis van de Wagenstraat, hangt een oud koperen bord, waarop men leest *in de Roode Kat*. Die kat is een historisch personaadje. 't Bord is herkomstig van den messemaker Bertrand, die, uit Frankrijk verbannen, een winkel opzette in 't Achterom, en daar een bord uithing, dat aan de eene zijde een Roode Kat vertoonde, en aan de andere zijde het portret van den Kardinaal Mazarin, aan wien hij zijn ongeluk weet. Hierom plaatste hij op zijn bord het opschrift: *aux deux méchantes bêtes*. De Regeering kon zoo iets in de hofstad, onder 't oog van alle diplomaten, niet toelaten, en gelastte den messemaker, het portret van den Franschen minister weg te nemen. Toen kwam er een tweede Kat voor in de plaats. De winkel werd later, toen Bastet de eigenaar was, naar de Spuistraat overgebracht, waar nog dezelfde zaak wordt uitgeöefend; doch, bleef het bord bewaard, het onderschrift heeft plaats gemaakt voor een ander[3].

Bij den koopman Soffren Jensen Lansby (een Deen) op de Gelderschekaai hing in 1690 *de Deensche Admiraal* uit. Die admiraal zal wel Niels Juhl zijn geweest, die met onzen Kornelis Tromp in den oorlog tegen de Zweden (1675-79) zijn meesten roem behaald had, en wiens naam nog tegenwoordig bij elken Deen bekend is.

Zelfs de Jezuiet P e t e r s , ook Pater Peter genoemd, ontbrak op de uithangborden niet. Hij was, gelijk men weet, de voornaamste raadsman van Koning Jakobus II - dezelfde, die op den penning met het omschrift: *Sic non heredes deërunt* (zoo zullen er nimmer erfgenamen ontbreken) uit de kas der verborgenheid het Prinsje van Wallis omhoog

1) Bl. 61.
2) M. FOKKENS, bl. 302.
3) La Haye *par un habitant*, II. p. 188.

steekt, en die, te recht of te onrecht, de schuld kreeg van al wat Jacobus gedaan had om zijn drie Koninkrijken te verliezen. Een tabaksverkooper te Hoorn schilderde hem op zijn uithangbord, ter aanprijzing van zijn tabak:

* Geen beter tabak in deze stad te vinden,
Als *in Pater Peter*, die de oogen van den Koning van Engeland kon verblinden.

Zeker zal, toen even min als nu, iemand recht begrepen hebben, wat verband er zijn kon tusschen goeden tabak en slechte staatkunde.

‘Meer wellicht dan gij denkt,’ schrijft ons een lid der Volksvertegenwoordiging, aan wien wij onze onkunde op dat punt hadden medegedeeld. ‘Ik heb,’ vervolgt hij: ‘ministers van geheel verschillende kleur in de koffiekamer der Tweede Kamer cigaren zien rooken, en daarbij wel eens opgemerkt, dat zij, die de beste cigaren hadden, niet altijd de knapste staatslieden waren. Het zou daarom de moeite niet onwaardig zijn, een economisch-politisch-medisch vertoog te schrijven over den invloed van rook- en snuif-tabak op Staat en Maatschappij. Men zou daar b.v. kunnen handelen:

‘In 't Eerste boek:

‘I. Over de Vorsten, die goeden tabak rookten of snoven, - b.v. Frederik de Groote, Napoleon, enz..

‘II. Over de Vorsten, die een slechte pijp rookten.

‘III. Over de Vorsten, die in 't geheel niet rookten, maar champagne dronken.

‘Het Tweede Boek, op gelijke wijze verdeeld, zou over de Staatslieden moeten handelen.

‘Het Derde Boek over de Veldheeren en Zeehelden.

‘I. Over de Generaals, die te paard rookten, als b.v. Dessau, Blucher, enz. En over den invloed van de moffepijpen op de krijgstaktiek.

‘II. Over de Zeehelden, - als b.v. Jan Bart, die, ter audiëntie toegelaten, met zijn pijpje in den mond en de beide handen in de broekzakken, zich wijdbeens voor Lodewijk XIV plaatste, - en Piet Hein, die bij 't veroveren van de Zilvervloot met een doorrokertje tusschen de tanden op de kampanje stond.

‘Het Vierde Boek over de rookende geleerden en dichters, waarbij vooral in 't licht dient te worden gesteld, welken invloed successievelijk de neuswarmertjes, de lange pijpen en de cigaren op de poëzy hebben uitgeöefend.

‘Het Vijfde Boek over de Rookers in en buiten de kroeg:

‘I. De rooker bij Schiedammer klare.

‘II. De rooker bij 't Dominees-bittertje.

‘III. De rooker bij 't half fleschje Beiersch.

‘IV. De rooker bij de kop koffie.

‘V. De afschaffer-rooker.

‘Het Zesde Boek over den invloed van den Tabak op ongehuwden:

‘I. Op schoolknapen en secondanten.

‘II. Op jongelieden, die de Hoogere burgerschool bezoeken, gelijk mede op hunne leeraren.

‘III. Op oude vrijers, bij wie meestal de historie, *waarom zij vrijers gebleven zijn*, met het rooken in verband staat. Sommige b.v., die de gewoonte hadden in hun jeugd, den pink van hun meisje voor pijpuithaalder te gebruiken, enz., enz.

‘Het Zevende Boek over den invloed van den Tabak op de gehuwden:

‘I. Op den rooker zelven.

‘II. Op 't humeur, 't lichaamsgestel, enz. der beminde van den rooker.

‘III. Op 't kroost van beiden.

‘Het Achtste Boek over den verschillenden invloed van Pijp, Cigaar en Snuifdoos op den stand der Wijsbegeerte en Godgeleerdheid.

‘Het Negende Boek over de rookende Vrouwen:

‘I. Over die van de hooge aristokratie, die verzot zijn op zware cigaren.

‘II. Over de *lionnes*, die papieren *cigarettes* rooken.

‘III. Over de Gipsies en over de Oude Wijven in Gooiland, die korte pijpjes rooken.

‘Het Tiende Boek over de Vrouwen, die snuiven:

‘I. Die pratende snuiven, en snuivende praten.

‘II. Die lezende snuiven, en de boeken meê laten snuiven.

‘III. Over snuivende Keukenmeiden, die pikante sausen maken, en voorts over koek- wafel- en andere baksters, die boven 't baksel snuiven.

‘Het Elfde Boek over den invloed van het snuiven op de filantropie.

‘Het Twaalfde Boek kan eenige merkwaardige of vermakelijke anekdoten bevatten, uit de Rookwereld ontleend.

‘Het Dertiende Boek moet de toepassing behelzen.

‘En het Motto zou zijn:

FUMUS GLORIA MUNDI.’

Heel goed! - Wij zullen 't in gedachten houden; maar voor 't oogenblik hebben wij 't met onze uithangteekens te druk om aan iets anders te denken.

Aan de logementen in de Nederlanden pronkten in de 17de en 18de eeuwen onderscheiden Veldheeren, die een Europeesche vermaardheid hadden. In de 17de eeuw kwam de *Maréchal de Turenne* veel voor, die zich lang heeft staande gehouden. Nog kan men hem zien op de Nieuwe Markt te 's Gravenhage; en 't logement, waar hij uithangt, is vermaard door 't verblijf van een aantal doorluchte personen. Hijzelf heeft er als knaap en jongeling gewoond, toen hij, onder de Prinsen Maurits en Frederik Hendrik, zijn ooms, de kunst des oorlogs leerde: - natuurlijk, dat dit gebouw den naam bleef dragen van hem, die zich in rijper leeftijd zoo grooten roem verwierf.

In die herberg - of hôtel, gelijk men nu zegt - logeerden onder an-

deren eens: de Koning van Denemarken, Christiaan VII: de Koning van Zweden, Gustaaf III: de Keurvorstin-weduwe van Saksen, toen zij den 30sten Augustus 1771 *incognito* in den Haag kwam: de Grootvorst en Grootvorstin van Rusland, ouders van onze gewezen Koningin Anna Paulowna, toen zij, onder de namen van Graaf en Gravin van 't Noorden, eenige dagen in den Haag doorbrachten: en de Hertog van Cumberland, wiens afbeelding te paard nog hangt in de zaal, die door hem betrokken werd. Ook Prins Frederik der Nederlanden bracht er de eerste nacht door na zijn komst hier te lande[1].

In 't begin der 18de eeuw zal ongetwijfeld hier aan den *Hertog van Marlborough*, wiens populaire naam *Malbroek* luidde, en aan *Prins Eugenius* de uithangbordenhulde niet onthouden zijn. Beiden genoten in Engeland gelijke eer. Later echter moesten ze weêr voor anderen ruimen. Hier te lande was 't, na 't midden der 18de eeuw, vooral de *Generaal Laudon*, Gideon Ernst, Vrijheer van Laudon, die zich als veldheer in den zevenjarigen oorlog een naam maakte, en aan een groot aantal herbergen een deel leende van den glans, daaraan verknocht.

De *Hertog van Wellington* was vóór een halve eeuw hier zeer populair; zijn naam verbond zich aan dien van Waterloo, en nog hangt hij zoowel te Rotterdam als te Vlissingen uit.

Wij besluiten dit hoofdstuk met een anekdote betreffende een uithangbord in een kleine Poolsche stad.

In die stad waren twee logementen: *de Grijze Ezel* en *het Gouden Kieken*. Het eerste was beroemd en druk bezocht; al de voorname reizigers namen daar hun intrek, en, wat de waard uit het Kieken ook doen mocht, de Ezel kaapte hem de klanten voor den neus weg. Eens hield de Generaal Suwarow zich eenige dagen in 't stadje op, en logeerde alweêr in den Grijzen Ezel. Toen de Generaal vertrekken zou, kwam de waard met de muts in de hand voor hem staan, en verzocht hem verlof, ter herinnering van dit doorluchtig bezoek, zijn logement voortaan *de Generaal Suwarow* te mogen noemen. Dit werd hem door den krijgsman gaarne vergund, en de Grijze Ezel maakte plaats voor den beroemden Veldheer. Maar wat doet nu de waard in het Gouden Kieken? Een, twee, drie laat hij ook een nieuw bord schilderen, smijt zijn kieken, dat geen eieren gelegd had, naar de maan, en hangt *den Grijzen Ezel* uit. Alles ging nu als weleer naar *den Grijzen Ezel*, en *de Generaal Suwarow* stond even verlaten, als hij zelf in 1799 in Zwitserland, doch hier met minder roem dan daar. De waard, zijn ouden naam willende handhaven, plaatste toen op zijn uithangbord onder de woorden: *de Generaal Suwarow*, nog deze toelichting: *Dit is de echte Grijze Ezel*[2].

1) *La Haye*, II. p. 104.
2) DE POTTER, bl. 154.

Tweede hoofdstuk.
Historische herinneringen en overleveringen.

Verscheidene uithangteekens, die historische herinneringen behelsden, hebben wij reeds vermeld in het 10de Hoofdstuk van de Eerste Afdeeling. 't Waren die, welke in verband stonden met partijschappen en oproeren. Op deze soort behoeven wij hier niet terug te komen.

Vele andere, die tot historische herinneringen of opmerkingen aanleiding geven, moeten, om den aard der figuren, die zij voorstellen, onder latere hoofdstukken gerangschikt worden: wat bovendien wenschelijk is, willen wij niet het Hoofdstuk, dat wij thans aanvangen, tot een onmatige lengte zien uitdijen.

I.

Het Schip Argo hing vroeger meermalen uit: een vaartuig van antieken vorm, opgevuld met krijgslieden, waarvan men niet veel meer dan de gehelmde koppen en ovale schilden zag. Ook de historie van 't G u l d e n V l i e s kwam hier te lande meermalen voor. 't Was Jason, die, met den voet op den overwonnen draak trad, in de rechterhand een knots hield en met de linker de gouden schapenvacht, aan een lint hangende, ophief. Te Amsterdam hing, op 't einde der 17de eeuw en in 't begin der 18de, *'t Goude Vlies* uit aan een logement op den Nieuwendijk; terwijl een ander in dezelfde straat zich van 't voorgaande onderscheidde, door een gouden kroontje boven de hangende schapenvacht te plaatsen en zich *'t Gekroonde Vlies* te noemen. In Engeland kwam *'t Gulden Vlies* mede voor en gold er als blazoen voor den wol- en lakenhandel; doch prijkte er ook aan menige herberg. Te Parijs hing 't in 1687 bij den boekdrukker Jean Camusat in de Rue St. Jacques uit. 't Stelde Jason voor, het vlies van den boom nemende, waar 't aan hing, met dit onderschrift: *tegit et quos tangit inaurat*[1], wat men dus zou kunnen overzetten:

1) *Hist. of Signb.*, p. 72.

In zoo'n kleed gehuld,
Ben je wel verguld. -

Wat Vondel in het voorspel van zijn ‘Gysbrecht’ gezegd had:

't Aeloude *Troje* word herboren
En gaet te gronde in 't gloeiende Amsterdam!

maakte de Amsterdammers zoo gemeenzaam met de stad van Dardanus, dat zelfs een tapper haar op zijn uithangbord schilderde, met dit tweelingvers:

* Gelijk Troyen eertyts is verdistrueert,
Zo wort hier ider voor zijn gelt getracteert.

De waarschuwing kwam niet te onpas: ieder wist nu, hoe hij in die kroeg ‘getracteerd’ stond te worden en dat hij die niet dan ‘verdistrueerd’ verlaten zou.

II.

't Schip van Damiate, dat ons terugvoert naar de 13de eeuw en den eersten Willem van Holland, is een zeer oud uithangbord boven een herberg in de Haringpakkerij. 't Dagteekent vermoedelijk uit de 16de eeuw, toen deze herberg juist tegenover de Haarlemmerpoort gelegen was, die te dien tijde stond waar thans de Nieuwe-Haarlemmersluis ligt. Men weet, dat de overlevering aan Haarlem een bijzondere aanspraak op de eer der verovering van Damiate toekent; dat Schip van Damiate was dus toen een lokkende uitnoodiging voor Haarlemmer ‘schippers en koopluî.’

Bij de vergrooting der stad raakte dit Schip niet alleen ver van de poort verwijderd, maar werd ook door een bijgebouwd blok huizen in een hoek teruggedrongen. Toch bleef 't een druk beklante herberg, zoo lang er een druk en woelig leven was bij den Haringpakkerstoren en aldaar op ieder uur van den dag een veerschip op Saardam afvoer - dat toen nog geen Z a a n d a m heette dan bij enkele wijze lieden, die ook Amsterdam in A m s t e l d a m herdoopten[1]. - Wie toen den overtocht te zamen wilden doen, bescheidden elkander in 't Schip van Damiate. Een bewijs van den toeloop, die er ook nog in 't laatst der vorige eeuw plaats had, vinden wij o.a. in de hier volgende bijzonderheid. Toen in Augustus 1787, bij de tweespalt, die in de Provincie Utrecht heerschte, en bij het voorzien van een mogelijken inval der Pruisen, de Regeering van Amsterdam het

1) Even als men *Amste*R*dam* spelt, behoorde men ook *Saa*R*dam* te spellen, gelijk o.a. Huygens:

Sooverr' was 't Antwerps bott van 't geestige Saerdams
Of van haer hoofsche spraeck, het suyver Amsterdams.
(*Voorb. van Tr. Corn.*).

noodig had geöordeeld, de stad Utrecht, die men als den voormuur van Amsterdam beschouwde, te versterken, door er vrijwilligers, onder den naam van w a a r d g e l d e r s , heen te zenden, en een onmiddellijke werving had gelast, liet zij door de tamboers der Schutterij, voorafgegaan door twee personen met koperen bekkens, de werftrom roeren en op de hoeken der straten uitroepen, dat al degenen, die in deze kommerlijke tijden het vaderland van dienst wilden zijn, en geen leden der Schutterij waren, zich konnen aanmelden in .... de Druif en in het S c h i p v a n D a m i a t e [1]. Blijk genoeg, hoe men overtuigd was, dat daar altijd leêgloopers genoeg over de vloer waren.

't Is nu met het Schip van Damiate gegaan als met de overlevering, waar 't zijn naam aan dankt: beiden hebben hun tijd gehad.

Dat ook elders de herinnering van de kruistochten is bewaard gebleven, toont een huis te Gent in de Keizersstraat aan, waar *de Kruisvaerders* uithangen.

Toen Amsterdam in de 17de eeuw de eerste koopstad der wereld was geworden, vonden de Amsterdammers er bijzonder behagen in, juist van wege het kontrast, zich het arme visschersdorp van vier eeuwen vroeger voor den geest te brengen. De stedebeschrijvers luisterden er den schilderachtigen aanhef hunner kronijken meê op, en de poëten lieten in verbeelding zoo'n ouden visscher nog eens op de wereld terug komen, om zijn verbazing uit te drukken, bij 't aanschouwen van dat ‘schiprijck Ye.’ Ja zelfs de eenvoudigste burgers hadden er soms pleizier in, zoo iets voor hun luifel te lezen te geven. Zoo schreef een Haarlemmerdijker voor den zijnen:

* De luiden aan het Y
Geneerden haer van outs met de visserij;
Zo dat, eer Amsterdam in wallen lag,
Men hier de vissers wonen zag.

't Is wel mogelijk, dat de man zelf Visser heette en dus daarin de aardigheid van zijn rijm te zoeken was.

Het heldenfeit van Witte van Haemstede, die in 1304 de Vlamingen van voor Haarlem verdreef en Holland van uitheemsche banden verloste, is aan onze lezers uit de geschiedenis bekend. In de meeste boeken en boekjes, waarin die gebeurtenis verhaald wordt, vindt men er bij aangeteekend, dat het aanzienlijk getal Vlaamsche m a n n e n , die op hun vlucht langs zeker bepaald p a d verslagen werden, aanleiding gaf tot den naam van *het Manpad*, die aan een aldaar staand kasteel gegeven werd, dat later in een ruime heerenhuizing herschapen werd en in welks nabijheid nog een gedenkteeken het bovenstaande wapenfeit, zoo wel als de mislukte

1) Verv. WAGENAAR, deel XVII, bl. 151.

poging, in den Spaanschen tijd door Batenburg tot ontzet van Haarlem aangevoerd, aan de voorbijgangers herinnert[1].

Hoezeer de privilegiën van ouds een groote rol in onze geschiedenis hebben gespeeld, hebben zij, voor zoo ver ons bekend is, hier nooit tot uithangteekens gediend. Wel in Engeland, waar de *Magna Charta* van 1215 nog te Hull uithangt[2]. Zeker een schilderachtig bord - en echt heraldiek als 't wapen van Frankrijk onder Lodewijk Filips!

't Was in de middeleeuwen, en ook later nog, als wij te zijner plaats zullen zien, niet ongebruikelijk, opschriften aan de poorten te stellen, die doorgaans betrekking hadden op de goede bewaring der stad en alzoo als uithangteekens der gansche poorterij mochten gelden. Enkele voorbeelden zijn nog bewaard gebleven: - maar enkele - omdat die oude poorten veelal verdwenen zijn. Een oude steen boven de Oude-Wijker - vroeger Duitschepoort te Maastricht, bevat de volgende herinnering en waarschuwing:

In 't jaer MCCCC en acht
Die Luick hadden Tricht belacht.
Daernaer MCCCC en twelve
Maeckte die Stat dese brug selve.
Seit voersinnich ende overdrechtich
Ende laet niet soe veel in ti er seit mechtich.

Op een anderen steen in de oude S^{t}. Maartenspoort te Wijk, over Maastricht, leest men:

Nempt Got voer oghen ende sijt voersinnich ende overdrechtich
Ende laeter niet meer in, ghy en sijt dien mechtich.
Bemynt beide uwe lantsheeren
Soe blijft ghy altyt in eeren.
Gescreven anno MDXLVI.
Pauwels Bonten Paymeester[3].

Niemand kan 't verwonderen, wanneer het groote publiek het wegnemen van zulke inscriptiën met koude onverschilligheid aanziet, om de eenvoudige reden, dat het er geen woord meer van verstaat. Een korte verklaring is dan ook wel noodig.

'Die Luick' zijn de Luikenaars, die in 1408, 'Tricht' (Maastricht) 'belacht' (belegerd) en zeer geteisterd hadden, hoewel zij eindelijk door den dapperen weêrstand der burgerij tot den aftocht genoodzaakt werden. Daarom waarschuwden de opschriften, nooit meer vreemd krijgsvolk binnen te laten, dan de burgerij machtig was in bedwang te houden. De beide

1) Wie meer byzonderheden aangaande het Manpad wenscht te vernemen, kan die vinden in het *Leven van M^{r}. C. van Lennep*, blz. 43-51.
2) *Hist. of Signb.*, p. 46.
3) Medegedeeld door den heer v.d. Noorda te Maastricht.

landsheeren, waarvan gesproken wordt, waren de Hertog van Brabant en de Prins-Bisschop van Luik.

Ook de torens en bolwerken der steden hadden in de middeleeuwen hun uithangteekens, die soms in figuren, soms in opschriften, of in beiden bestonden. Niet ongewoon was het, daarop dit rijm, in steen gehouwen, te lezen:

.....borch is minen naem[1)]
Thegens de vianden ben ic bequaem.

Het opschrift *Swycht Utrecht* of *Swicht Utrecht* heeft een groote vermaardheid verkregen, omdat het in meer dan eene Hollandsche stad voorkwam. Het mocht getuigen van de vijandschap en wrok, die eenmaal tusschen Utrecht en Holland bestaan heeft en waaraan Bilderdijk dacht, toen hij in 't eerste tooneel van zijn 'Floris de Vijfde', Gijsbrecht zeggen liet:

Heeft Utrecht niet genoeg den leeuw naar 't hart gestoken?
Dank Hemel! Hollands Graaf regeert in 't *nijdig* Sticht.

Te Amsterdam staat S v y c h W t r e c h t nog, schoon naauwlijks meer leesbaar, aan den Klovenierstoren. De overwinningen, door de Amsterdammers, in den oorlog van 1481 op de Stichtenaars behaald, gaven hun aanleiding om, 'tot een gedachtenis-teeken, dat d' Uitrechtsen voor hen swigten en doorgaans te kort schooten', een steen met dat opschrift in dien toren,

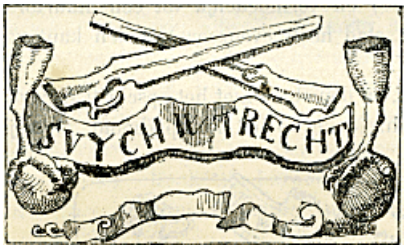

die in 't volgende jaar voltooid was, te plaatsen.

De hier afgebeelde steen is echter niet van 1481, maar van 1522, toen de toren den Kloveniers-schutters tot een Doelen geschonken werd. Er moet vroeger een andere steen in den toren gestaan hebben, waarop dezelfde woorden met groote letters stonden; want de naam is ouder dan 1522. In 't begin der vorige eeuw waren de letters verguld, om beter in 't oog te vallen.

Zonderlinge loop van 's werelds zaken! de toren, die, als een 'geweldige Tooren', gebouwd was, om de Utrechtsche gasten met kogels en schroot te ontvangen, ontving eerlang en ontvangt nog alle - ook Utrechtsche - gasten, met smakelijk eten en goeden wijn. Reeds in 't begin der 17de eeuw was de Kloveniers-doelen een plaats geworden, waar lustig werd gegeten en gedronken, en zoo gaven vrolijke Amsterdammers aan 't opschrift ook een andere beteekenis, dat n.l. de Amsterdamsche schutters die van Utrecht in 't d r i n k e n hadden doen zwichten; wat mogelijk ook wel eens gebeurd is; want als Bredero in zijn 'Moortje' een jongeling zeggen laat:

1) Vul voor de puntjes een of anderen naam in, b.v. *Sonnen-, Leeuwen-, Starcken-*, enz.

Wy hebben hier oock noch volck die lustich drincken kennen,
Dat bleeck wel an dat uytghelesen vaandel van den Dam,
Dat met sulcken grooten eer van 't trotsche Utrecht quam,
Ghelijck als onse maets met groote smaeck vertellen:
Siet daerom wy *Swyght Wtert* voor onse Doele stellen.

schijnt hij toch op een bepaald feit te zinspelen, waarvan echter de gebefte Klio der 17de eeuw geen aanteekening heeft gehouden.

In dienzelfden Utrechtschen oorlog, waarvan wij zoo even gewaagden, had ook Naarden een overrompeling ondergaan. Op een Decembermorgen waren de Utrechtenaars, verkleed als boerinnen die ter markt gingen, met mandjes en korven aan den arm en platte, breede emmers en vaatjes op het hoofd, de stad binnengekomen, die zij uitplunderden. 't Feit bleef niet ongewroken: van Naarden uit, dat opgepropt werd met krijgsvolk van allerlei landaard en wapenen - Hollandsche schutters en krijgsknechten, Walen, Engelschen, Biscaaiers van Salazaar - werd het gansche Sticht geplunderd en platgebrand en de Utrechtenaars zelve liepen niet vrij. Toen werd ook te Naarden een toren met het opschrift *Swicht Utrecht* gebouwd. Later kreeg die toren een anderen, ook wel een brommenden, maar toch min deftig klinkenden naam - het V l i e g e n g a t - en in 1681 is hij afgebroken[1].

Ook leest men dat zelfde *Swicht Utrecht* op een steen, die even buiten IJselstein aan den weg te zien is[2] en vermoedelijk tot een muurtoren zal behoord hebben; - want die stad heeft evenzeer van den kant van Utrecht niet weinig te lijden gehad.

Wie kent den Schreierstoren niet, en den steen met het opschrift *Scrayer-houck* 1569? Een vrouw staat schreiende op het Kamperhoofd, en wijst

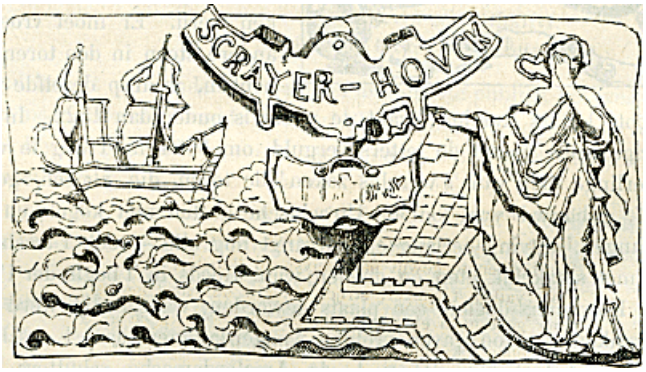

1) Sla nu den *Aardbol* op, een '*Magazijn* van hedendaagsche Land- en Volkenkunde' - het Derde deel, geschreven in 1840, bl. 81 - en gij leest daar, dat te Naarden toen nog die toren *Swicht Utrecht* bestond. Zoo naauwkeurig zijn die Land- en Volken-kundigen!
2) Medegedeeld door den Heer A. Aaltsz te Vianen.

over de borstwering heen met den vinger op een wegzeilend schip. Volgens de overlevering zou in dat jaar een vrouw, door 't lang beschreien van haar uitblijvenden man, krankzinnig zijn geworden. De waarheid is, dat niet naar ééne vrouw, maar naar zoo vele duizenden vrouwen en meisjes, als hier in den loop der eeuwen afscheid van haar mans of vrijers genomen hebben, die hoek zijn naam gekregen en behouden heeft tot heden toe. 't Moet daar een aandoenlijk plekje geweest en de grond wel van vrouwetranen doorweekt zijn. En 't waren de liefsten van Janmaat niet alleen, die daar snikten en schreiden: daar werden tranen van alle standen gestort, en toen Hooft in 't jaar 1623 een ‘Klaght over 't vertrek des Heeren Laurens Reaal’ dichtte, vergat hij ook niet, diens liefste te laten jammeren:

> Windt, ongenaage windt, nu ghy gaat maaken t' zoeck
> Mijn Eedlaart, maakt ghy my doodteetster aan Schreyhoeck.

Bij welke regels hij aanteekende: ‘een tooren aan 't Y: zoo genoemt naar 't schreijen der vrouwen, die haar mans zien afvaaren.’ Het bewijst, dat Hooft het sprookje van 1569 òf niet kende, òf niet geloofde.

De naam van den toren is dan ook al veel ouder dan 1569: *de Schreyhoeck* komt reeds in een keur van 1512 voor. De toren is tusschen 1480 en 1490 gebouwd; en buiten twijfel bestond de naam al vroeger. Immers *Schreiershoek, Schreihoek, Schreihorn*, onder alle welke benamingen hij in de 16de eeuw voorkomt, duiden eenvoudig een uitspringenden hoek gronds aan: 't was het hoofd, waar de schepen afvoeren, die naar zee gingen, waar afscheid genomen en g e s c h r e i d werd, en die daarom Schreihoek of Schreiershoek heette, waarom later ook de toren den naam van *Schreierstoren* kreeg. De eerste benaming troffen wij reeds bij Hooft aan, de beide laatsten vinden wij bij Vondel; men hoore hem in zijn ‘Lof der Zeevaart’:

> Wy naecken Schreyers hoeck, daer lieffelijck en bly
> Een Waterlandsche Rey, de juffertjens van 't Y,
> Met ongehuyfde pruyck en kletten geestigh singen,
> En nae den toon van sangh en spel haer treden dwingen.
> Twee Diertjens[1)] in den hoop aenminnigh groeten ons.
> D'een volght met soet musyck des anders violons,
> En hebben toegewijt haer kuysheyd Phoebus suster.
> Laet vallen 't ancker, strijck, hier is de vloed geruster.
> Hier gaet noch eb noch tij: hier hoort men geen geruys.
> Hier open ick mijn reys in 't saligh Roemershuys;
> Wiens vloer betreden word, wiens dorpel is gesleten
> Van schilders, kunstenaers, van sangers en Poëten.

1) ‘*Two* dear *girls*,’ zou een Engelschman gezeid hebben: Anna en Tesselschade Roemer Visschers dochters, die daar in de buurt woonden.

De *Schreierstoren*, waar Vondel Gysbrecht heenstuurt om naar 't gevecht te gaan kijken, is de gewone naam gebleven.

III.

Een h o o f d , dat in een p o t kijkt, benevens een paar s t e r r e n , aan de Waag te Deventer, herinneren ons de dagen van Karel van Gelder.

't Was in 1528. De burgers van Deventer zagen aan de overzijde van den IJsel twee blokhuizen opgeworpen, waarin de Gelderschen genesteld waren, en zij hadden aan die overburen een gruwelijken hekel. 't Eene blokhuis, dat het dichtst bij de stad lag, heette d e M o r g e n s t e r , doch de Deventerschen noemden het K i j k i n d e P o t , omdat de Gelderschen, van daar uit, de stad bespiedden: het andere lag hooger en heette A l t e n a (Zeer nabij). 't Gebeurde op een goeden morgen, dat de bezettingen der beide blokhuizen, op een valsche tijding van de nadering der Borgondische legermacht, de sterkten in allerijl verlieten: en even spoedig waren de Deventerschen, die wel wisten, van waar die valsche tijding gekomen was, de sterkten binnengetrokken, waar 't aanstonds op een slechten en sloopen ging. Morgenster en Al te na werden omver-, en de bouwstoffen binnen Deventer gehaald, en een nieuwe Waag daarmede gebouwd, die men juist noodig had. Aan die Waag werden zinnebeelden geplaatst in grooten getale, ter bespotting der Gelderschen; doch de meesten reeds in 1532 weêr weggenomen; de Sterren echter, met het Hoofd, dat in de Pot kijkt, zijn gebleven. Het jaar der gebeurtenis wordt ons herinnerd door een opschrift aan de Noordwestzijde van 't gebouw:

> Int jaer ons Heren MD ende XXVIII
> Op Sinte Mariendach
> wherd den ersten sten van dese Waghe gelacht.
> 1528.

Aan een zijmuur ziet men een zonderling uithangteeken. 't Is een groote koperen k e t e l , zeer oud en reeds half vergaan. De overlevering vertelt, dat daarin een valsche munter is gekookt, en de overlevering zegt deze keer de waarheid. Die valsche munter was ‘die muntemeister van Batenborch’, die ‘up sente Peters avent ad vincula’ in het jaar 1434, in die ketel ‘gesoden wart.’ Tot afschrik voor alle valsche munters werd die ketel in 't midden der stad ten toon gehangen[1)].

In 1535 werd te Munster een groot treurspel gespeeld, waarin Jan van Leiden de hoofdrol vervulde, en dat - 't zij in 't voorbijgaan gezegd -

1) *Overijss. Alm. voor Oudh. en Letteren* 1840.

in niets op den *Prophète* van Scribe geleek. Daarmede stond in verband wat hier voorviel, toen eerst in Februari, de

> oploop hier binnen Amsterdam
> Mit brangt uyt de Soutsteeg quam
> Door die mit siep gesmeerde krijtende naaktloopers,

en toen vervolgens, in Mei, die armee der 'opinieuse Anabaptisten,' veertig man sterk, met vliegend vaandel en slaande trom uit de Pijlsteeg kwam oprukken, de gansche stad in rep en roer bracht en den Dam in een slagveld deed verkeeren. Niet enkel werden, ter herinnering daarvan, verzen geschreven binnen 't Stadhuis en

> in de nuwe kerck an de hane-balcken,

maar ook hing, voor zeker huis, dat waarschijnlijk in 1535 gebouwd werd, dat jaartal uit, met dit opschrift:

> In dit jaar begon het Herdoopers geloof zeer quaat,
> Als te Munster aen de poorte staat:
> eCCe peCCata tVa VenerVnt sVper CapVt tVVM[1].

Wel maken de talletters van den Latijnschen regel juist 1535, maar de eerste regel liegt; want niet in 1535 was het Herdoopersgeloof b e g o n n e n . Dewijl een tijdgenoot zich niet zoo had kunnen vergissen, is ongetwijfeld het geschrift van latere dagteekening.

Naar tijdsorde volgt nu het uithangteeken *Na den brand van Delft*, 1536, waarvan reeds in onze Eerste Afdeeling (blz. 51). gesproken is. Te Delft vindt men nog, in den gevel van een huis achter de hoofdwacht, t w e e k r u i s l i n g s g e p l a a t s t e K o l v e n [2]. Dit uithangteeken herinnert ons, dat daar eenmaal was *die Coomans-kolf*, ook wel *'t Keysershof* genaamd, het gildehuis der Delftsche kooplieden, waar zij bijeenkwamen om er 'te veylen ofte koopen' en om te *colfferen*, d.i. 'onder een glaesie den tijd te korten'[3].

In de 16de eeuw stond, volgens Guicciardini, te Brugge op de Markt, een oud huis, dat *de Drie Beurzen* voor den gevel had, en waar de kooplieden gewoon waren bijeen te komen - dus ook hun gildehuis. In dit uithangteeken zou de historische oorsprong te zoeken zijn van den naam Beurs, aan de vergaderplaaten der kooplieden gegeven. En dit vindt bevestiging in 't geen Aitzema verhaalt wegens zijn bezoek te Brugge in

1) 'Ziet, uwe zonden zijn op uw eigen kop neêrgekomen.'
2) Mr. J. SOUTENDAM, *Mededeelingen uit het archief van Delft*, bl. 171.
3) BOITET, *Delft* bl. 288, 290. Zie ook J. TER GOUW, *Gilden*, bl. 28-30.

1652: ‘Mij wiert getoont de oorspronck van de *Beursen:* Namelijck een Huys daer *de Beurse* in voortijden uythingh, niet wijdt van de Herberge *de Goude Poort*. Omtrent en in dat Huys *de Beurse* plegen haer de Kooplieden op den middagh te vinden. Men versekerde mij, dat na dat exempel de Beursen vervolgens waren gebouwt tot Antwerpen, Londen, Amsterdam, Hamburg, &ca., hoewel van andere architecturen, nochtans dien naem behoudende’[1]. Er is slechts dit verschil tusschen Guicciardini en Aitzema, dat de eerste van *de Drie Beurzen*, en de laatste van *de Beurs* spreekt. Mogelijk hebben beiden gelijk, en heeft er vroeger een schild uitgehangen, waarop drie beurzen geschilderd waren, later een gevelsteen, waarop één beurs uitgehouwen was.

In 't midden der 17de eeuw hing aan 't hoekhuis van de Vinkenstraat en 't Haarlemmerplein een schild uit, waarop een *vink* geschilderd was, zittende op *'t riet*. 't Was nog een herinnering der oude R i e t v i n c k , in de 16de eeuw, een stuk lands buiten de oude Haarlemmerpoort tegenover het Karthuizers-klooster gelegen, waar den 31sten Juli 1566 de eerste openbare preêk der Hervormden plaats vond, en die lag ter plaatse, waar nu de Vinkenstraat en de Haarlemmerdijk liggen: - immers men vergist zich, als men meent, dat wat nu binnendijks ligt, het toen ook deed: de richting van den dijk in de 16de eeuw verschilde nog al van de tegenwoordige.

Te Clercken, een dorp in België, vindt men *in den Preekboom:* vermoedelijk nog een herinnering van de oude hagepreêken, hoewel 't ook mogelijk is, dat die naam afkomstig is van een grooten boom, die voor de deur gestaan heeft. Trouwens den naam van p r e ê k b o o m en p r e ê k s t o e l e n placht men vroeger aan tal van prieëlen of afzonderlijk staande boomen te geven, die den vorm van een preêkstoel hadden, al was daar nooit in 't openbaar gepreêkt; en geen buitenplaats, in onzen

jongen tijd, die niet, behalve haar heggen, doolhoven en geschoren boomen, ook haar p r e ê k s t o e l kon vertoonen.

Aan de herberg te Brielsch Nieuwland hangt *de Tiende Penning* uit: of van dat bord 't wapen der gemeente herkomstig is[2], dan omgekeerd, laten wij in 't midden.

Op de Markt te Zutfen staat in een gevel een oude steen waarop een boom is uitgehouwen, met het onderschrift:

Dit hus is wal bekat
I de zoere boe is dit gent,

of, vol-uitgeschreven:

1) Saken van Staet en Oorlogh, 32e boek bl. 733.
2) Zie bl. 55.

Dit huus is wal bekant
In de zoere boom is dit genant,

wat, in verstaanbaar Nederduitsch, klinkt:

Dit huis is wel bekend,
In den dorren boom is dit genaamd.

Volgens de overlevering zou voor dit huis een lindeboom gestaan hebben, waarin, tijdens de Spaansche furie, de bewoner of bewoonster een schuilplaats vond en gespaard bleef, terwijl alles om hem of haar heen ten offer viel van de woede der krijgsknechten. Ongelukkig wordt de echtheid van 't verhaal weêrsproken door het jaartal 1548, dat mede, en zeer duidelijk, op den steen staat. Is er dus in den grond der legende eenige waarheid, dan is in allen gevalle de gebeurtenis 24 jaren te laat gesteld.

Ook Naarden had in 1572 zijn Spaansche furie, en tot geen gissingen behoeft de steen aanleiding te geven, die in de Gasthuisstraat te Naarden in den gevel der voormalige Waag[1)] prijkt en waarop de aanvang van den moord is afgebeeld. Men ziet daarop, door de geöpende deur, het gebouw opgepropt met menschen, daar te zamen geroepen,

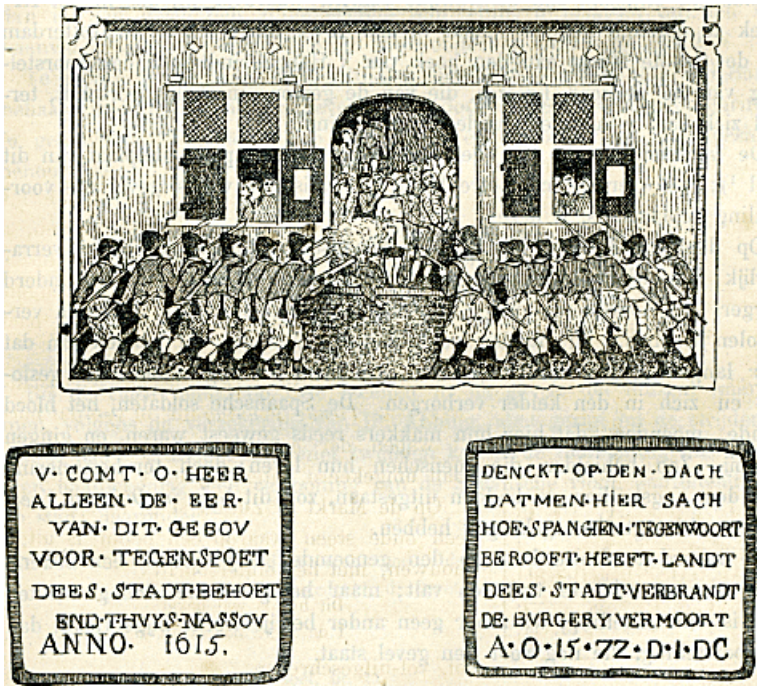

1) Deze Waag werd in 1615 gebouwd, in de plaats der voormalige Gasthuiskerk, welke in 1572 tot stadhuis diende.

om, als Hortensius schreef, ‘de vredesvoorwaarden aan te hooren.’ Voor 't gebouw scharen zich de Spaansche soldaten en leggen de snaphanen op hen aan. - Ter wederzijden van dezen gevelsteen staan twee anderen met opschriften, en, op de hoeken van den gevel, het wapen van Naarden.

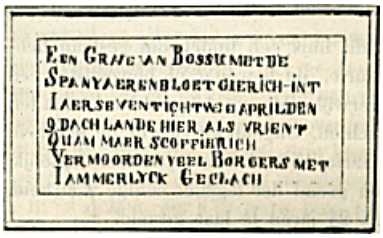

Ter plaatse, waar vroeger de Oostpoort te Rotterdam stond, is nog een marmeren steen te vinden, die in een der gevels van die poort was ingemetseld. Men leest hierop de navolgende inscriptie, die almede het jaar 1572 herinnert:

> Een Grave van Bossu met de Spanyaeren bloetgierich
> Int jaer seventich twee April den 9 dach
> Lande hier als vrient quam maer scoffierich
> Vermoorden veel Borgers met jammerlyck geclach.

In duizend vreezen - het schaap te midden der wolven - is een zinnebeeld ontleend aan de Gewijde Schrift, waarover wij dus in het IV^{de} Boek te spreken hebben. Maar in den gevel van een huis te Rotterdam op de Groote Markt aan den hoek van 't Hang, vindt men een voorstelling van de *Duizend Vreezen*, die van de gewone merkelijk verschilt, terwijl zich aan 't huis een overlevering verbindt.

De voorstelling, die wij bedoelen, vindt men op de titelplaat van dit deel[1)]; de overlevering betrekkelijk het huis, in welks gevel die voorstelling geplaatst is, is deze:

Op den 9^{den} April 1572, toen de Spaansche soldaten van Bossu verraderlijk Rotterdam binnendrongen en tusschen de drie- en vierhonderd burgers vermoordden, zouden verscheidene lieden in dit huis zich verscholen hebben. Zij hadden eerst een bok geslacht, en 't bloed van dat dier langs drempel en stoep laten stroomen, vervolgens de deur gesloten en zich in den kelder verborgen. De Spaansche soldaten, het bloed ziende, meenden, dat hier hun makkers reeds geweest waren, en gingen voorbij. Zoo behielden die menschen hun leven; doch, ter herinnering aan den angst, dien ze hadden uitgestaan, zou dit huis *in Duizend Vreezen* tot uithangteeken gekregen hebben.

De moord te Rotterdam op den genoemden 9^{den} April is een bekend feit, waaraan niet te twijfelen valt; maar het geval met den geslachten bok is een vertelling, waarvoor geen ander bewijs wordt bijgebracht, dan de voorstelling, die nog voor den gevel staat.

1) Het tafereel is geen gevelsteen; maar bestaat uit twintig gekleurde tegels, die een oppervlakte van ongeveer een halve Ned. el in 't vierkant beslaat.

Het eenigste, dat ons uit officiëele stukken van dien tijd blijkt, is, dat, toen de Spanjaards ‘met een gedruys die poort indrongen,’ zij terstond *het marctvelt* ingenomen hebben[1]. 't Laat zich dus wel begrijpen, dat de bewoners, niet alleen van dit, maar van alle huizen op de Groote Markt, op dien dag *in duizend vreezen* zullen verkeerd hebben.

De voorstelling in den gevel bevat ook niets, wat tot bevestiging van de zoo even genoemde overlevering strekken kan; evenwel schijnt zij een historische beteekenis te hebben. Vermoedelijk doelt zij op de mishandeling, den hoon en den moedwil, waaraan Rotterdam gedurende het verblijf der Spanjaards vier maanden lang heeft bloot gestaan[2], zoodat de stad gedurende al dien tijd in duizend vreezen is geweest.

't Verdient opmerking, dat dit huis herbouwd is in 1594. 't Was in dien tijd, dat de gebeurtenissen van 1572 en de beide volgende jaren een bijzondere belangstelling wekten, en op verschillende wijzen werden afgebeeld; - de Middelburgsche tapijten, voorstellende de daden der Zeeuwen in 1572, 73 en 74, en het Leidsche tapijt, het beleg dier stad voorstellende, zijn in denzelfden tijd vervaardigd. 't Is dus vrij waarschijnlijk, dat de Rotterdammer, die 't huis heeft doen bouwen, niets anders bedoeld heeft, dan in den gevel een zinnebeeldige voorstelling te plaatsen van den benaauwden toestand van Rotterdam gedurende den zomer van 1572.

Te Hoorn werd, nog korten tijd geleden, de overwinning, op Bossu behaald in 1573, in tal van gevelsteenen door afbeeldingen en opschriften in geheugenis gehouden. Zoo b.v. voor een poortje, aan 't Weeshuis behoorende:

Anno 1573 men zagh
In October den elfden dagh
Graef Bossu hier vervoert tot Hoorn,
Gevangen in dit huys hij lagh
Even drie jaren nae den slagh,
Die hij op de Zuyderzee heeft verlooren.

Bij de Oosterpoort, op drie steenen in de gevels der huizen, waaruit men, volgens de verzekering van D^{r}. Abbing, ‘het gezigt op de strijdende vloten had’[3], zoodat men niet twijfelen kan of de voorstelling was volkomen naauwkeurig, een vertooning van de Spaansche vloot, aanzeilende op de stad; daaronder:

O loffelijke daed! o schoone gulde tyden!
Wie dat er aan gedenkt, die moet hem nog verblijden,

1) Zie NIJHOFFS *Bijdr.*, VII. deel, bl. 21.
2) Van 9 April tot 13 Augustus, toen de stad door Lumei weêr aan de zijde van den Prins werd gebracht.
3) *Hoorn enz.*, bl. 42.

Het lant dat schut en beeft, den vyant die komt aen;
Hij wil met Amalek gants Israël verslaen,
Hij komt met groote magt, maer Godt heeft ons gegeven
Ook Arons ende Hurs, wier namen zijn geschreven,

Uit den tweeden regel - trouwens overal uit taal en stijl - blijkt, dat de verzen van veel later tijd dan 1573, en uit den slotregel, dat ze van een katechiseermeester moeten zijn. Immers wie anders zou, in plaats van Josua, bij voorkeur Aäron en Hur hebben genoemd, die gedurende den slag met Amalek niet meer deden dan van verre na 't vechten te kijken en Mozes tot armstoel te dienen? Doch men hoore verder: op een tweeden steen ziet men het Hoornsche Hop, en daaronder wordt het rijm vervolgd:

Tot eer van haer geslagt, tot lof van dese daet,
Die klampen hem aen boort, die weten noch wel raed.
Hier is een Hoorens Hop, daer gaet het op eeu veghten,
Daer siet men 't eene schip vast aen het ander heghten,
Daer siet men reghte liefde, daer doet men onderstant,
Daer veght men sonder geldt voor 't lieve vaderlant.

Heel duidelijk! Wie er nooit iets van vernomen heeft, zal uit deze regels een klaar denkbeeld krijgen van 't geen in het Hoornsche Hop is voorgevallen. Of zal ons dat misschien blijken uit de vier slotverzen onder den derden steen, waarop men de stad Hoorn ziet afgebeeld met de biddende burgers?

En sonder twijfel dit, daer sijnder ook in 't midden,
Daer sijnder op het lant, die Godt met Mooses bidden,
Tot dat men overwint, gelijck het is geschiet,
Waervan men huyden nogh het klare teeken siet.

't Eenige wat men zeer klaar te zien komt, is, dat de maker van dit gerijmel de eer van de overwinning geeft, niet zoo zeer aan hen, die ‘sonder geldt’ zich wakker gekweten hebben, als aan hen, die t'huis zijn gebleven.

Er viel vroeger te Hoorn nog meer op te merken, dat tot den slag betrekking had; - doch 't meeste is verdwenen of raakt verdwenen.

Het *Beleg van Leiden* in 1574 werd op den luifel van een bakker in de Breêstraat vertoond, met dit opschrift:

* Hier bakt men koekjens, krakelingen en krensen.
In de belegering van Leiden stierven veel mensen.
Doch om 't leven te behouden vint men hier broot en hiernaast boekwijte flenssen.

Zeker vond de man geen treffender tegenstelling met zijn welvoorzienen winkel, dan een stad, waar hongersnood heerscht.

't Ontzet van Leiden of anders *Leyden ontset* hing weleer menigmaal uit;

het laatste zag men o.a. in 1770 en 80 bij Gerrit en Jan de Broen, boekverkoopers in de Kalverstraat, bij wie men toen de Schutters-wachtbriefjes haalde.

De moord van Prins Willem I in 1584 werd ook op een luifel herdacht, en wel in de stad zelve, waar die gepleegd was:

* Toen Prins Willem doorschoten wiert had hij een rok aen van bont.
Hier gaat men uit schilderen en men verkoopt alderhande Olyverf by 't pont.

Waarom de rok, die de Prins aan had, hier zoo byzonder in aanmerking komt, schijnt in 't eerst raadselachtig; maar de behoefte aan een rijmwoord op *pont* geeft de oplossing.

Een ander Delvenaar in de Jacob-Gerritsstraat, blijkbaar een tijdgenoot, troostte zich in zijn droefheid over 't verlies van Vader Willem met Job I, vs. 21: ‘de Heere heeft gegeven ende de Heere heeft genomen’, en stelde *Job op den mesthoop* voor zijn gevel, met dit onderschrift:

Dit huishouen is God bequāē [bekwaam]
God gaf, God nā Guilāē[1] [*nam Guillaem* - Willem].

Twee steenen met den S l e u t e l v a n S t . P i e t e r, de een aan de St. Pieterspoort van 1584, de ander aan 't hoekhuis van 't Rok-in en de Lommerdssteeg van 1588[2], herinneren ons het oude St. Pieters-gasthuis, dat omstreeks 1500 ‘het vermaertste hospitaal van heel Hollant’ was; terwijl zij ons tevens in de beide jaartallen den tijd aanwijzen, dat het gesloopt en door burgerwoningen vervangen werd.

't Is ons niet bekend of *het Turfschip van Breda* nog hier of daar op een uithangbord voorkomt. Nog in 't laatst der 17de eeuw hing het tegenover den Haringpakkerstoren uit, bij Jan Vastrik den kompasmaker, en nog lezen wij den naam op een pakhuis in de Jordaan.

IV.

Te Geertruidenberg las men op een luifel:

* Als God bewaert de Schans
En de Prins van Oranje,
Dan heeft de Duivel geen kans
En de Koning van Spanje.

Dit dagteekende waarschijnlijk van 1601, toen de Spanjaarden een aanslag hadden gesmeed, om Geertruidenberg door verraad in handen te krijgen, die echter mislukte: wat een der verraders, die gegrepen was, zekere François de Provence, met den hals boette.

1) Medegedeeld door den heer M^{r}. Soutendam.
2) Dezer dagen verdwenen.

Dat onze beroemdste zeevaarders uit het laatst der 16de en in 't begin der 17de eeuw mede in den glans der uithangborden-glorie geschitterd zullen hebben, en dat, omstreeks 1600 en later, aan menige herberg, vooral in de zeehavens, een Houtman, een Willem Barents, een Olivier van Noort, een Schouten of een Bontekoe zal hebben uitgehangen, mag men gerust aannemen; maar hun historische vermaardheid heeft hun uithangborden-vermaardheid overleefd. Een paar bijzonderheden, twee hunner betreffende, zijn ons toch voorgekomen: en al gaan wij, met de eerste althans, eenigszins buiten ons boekje - of, om juister te zeggen, buiten 't onderwerp van ons b o e k - toch zal de vermelding hier niet ongepast schijnen.

In 1780 werden twee stukjes geschut, die Olivier van Noort te Utrecht had laten gieten en die met hem de reis rondom de wereld gemaakt hadden, versmolten en daarvan een nieuw klokkespel voor den stadhuistoren te Schoonhoven gegoten. Om den grootsten klok leest men deze regels:

> Mijn schor geloei op reis van dapperen Van Noort
> Klinkt, na een lange rust, thans met een fraai accoord[1].

De andere bijzonderheid geldt Willem IJsbrantsz. Bontekoe, wiens woning nog gewezen wordt te Hoorn, bij het Hoofd, waar een bonte koe in

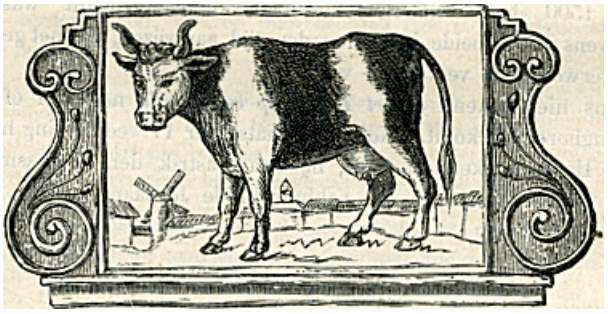

een gevelsteen is uitgehouwen[2]. 's Mans vader heette IJsbrant Decker, en hield een herberg, waar *de Bonte Koe* uithing, waarom de zoon dan ook in de wandeling W i l l e m i n d e B o n t e K o e geheeten en onder dien toenaam beroemd werd[3].

Later in de 17de eeuw heeft zich nog een andere Bontekoe vermaard gemaakt, en wel Dr. Cornelis Bontekoe, Raad en lijfarts van den Keurvorst van Brandenburg, Karteziaansch filozoof, maar vooral bekend door

1) Medegedeeld door den Heer Mr. D. Hoola van Nooten.
2) Door de bezorging van den Heer Handelaar, te Hoorn. Vgl. NYHOFF. *Bijdr.* IV. blz. 179.
3) Zie POTGIETER, *Liedekens van Bontekoe*.

zijn aanprijzing van de thee als geneesmiddel, een aanprijzing, die toen overdreven geächt en bespot werd; maar wat zouden de spotters wel gezegd hebben, indien zij een halve eeuw later terug hadden kunnen komen, om te zien hoe, in Engeland en Holland vooral, de thee niet meer als bloot geneesmiddel, maar als dagelijksche drank, den toon boven schier alle andere dranken had verworven? Ook deze Bontekoe had zijn toenaam aan zijn vaders uithangbord te danken; 't was echter geen Hoornsche, maar een Alkmaarsche K o e , van 60 jaar later, op den hoek van het straatje, dat nog de Bontekoessteeg heet.

Reeds in de Eerste Afdeeling hebben wij een Amsterdamschen Bontekoe van 1578 vermeld en wellicht komen wij later nog wel op het uithangbord terug. 't Was vrij algemeen, en wij hebben nog menige oude koe uit de sloot te halen.

Een vergulde b e k e r , met het wapen van Hugo de Groot vercierd, staat boven de deur van een winkel op den Nieuwendijk bij de bocht. Heeft dit betrekking op 's mans verblijf in Amsterdam in 1632? en werd hem toen in dat huis de beker der verwelkoming of des afscheids gereikt? - De tegenwoordige bewoner

> Spelt zijn naam zoo als hij; maar famielje is het niet,

zou d e S c h o o l m e e s t e r zeggen.

De jaren 1634-1637 zijn berucht als de ‘narrejaaren’, toen Flora den ‘geckskap’ had opgezet en ‘d'eene Geck d'ander uytbroeide’, toen de *Tulipomanie* heerschte en per slot niemand rijk maakte dan - de herbergiers.

Niet op eenmaal echter was die liefhebberij in tulpen ontstaan. Reeds vóór 1634 had men voor schoone tulpen hooge prijzen betaald. 't Was, naar men verhaalt, in 't midden der 16de eeuw, dat de tulpen voor 't eerst in Nederland werden overgebracht, en wel door Busbecq, een Vlaamsch Edelman, die 's Keizers gezant was geweest bij Soliman II. Hij bracht de bloem, die in Perzië *tulibant* heette[1)], naar Vlaanderen, waar de naam in *tulipa, tulpan* en *tulp* overging. Het eerste exemplaar te Amsterdam was te zien bij den apteeker Walich Sieuwertsz - denkelijk den bekenden schrijver der ‘Roomsche Mysteriën’, die in 1604 een oud man was. Vervolgens werden de bollen aangekweekt door D^{r}. Carolus Clusius, die in 1592 Hoogleeraar te Leiden was geworden. Toen reeds maakte de zeldzaamheid ze duur: ‘wat niemandt hadde was om gheen geldt te coop.’ En daar D^{r}. Clusius ‘soo dier met sijn Tulpen was,’ nam de lust de list te baat: de schoonste werden hem 's nachts ontstolen en zoo raakten ze alom verspreid; hoewel de bezitters ze op hoogen prijs bleven houden. De tulp werd een

1) Zie *Navorscher*, 1862, bl. 301. Heette nu de bloem naar het Oostersche hoofddeksel, of omgekeerd? Wij zullen 't niet beslissen; maar in allen gevalle bestond de bloem vóór het hoofddeksel.

voorwerp van weelde, pracht en tooi, ja verving een geruimen tijd den diamant en andere juweelen. Parijs gaf den toon, en 't was er mode, den vrouwen tulpen aan te bieden, die soms duizend gulden gekost hadden. De Pensionaris van Amsterdam, Adriaan Pauw, had te Heemstede in zijn slottuin een bed vol tulpen, en, in 't midden daarvan, ‘een cabinet rontsom met glasen, in de welcke alle de bloemen haer reflexie soo cierlijk wierpen, dat het scheen een Coninckljicke stoel te wesen’: - wat toen voor Oostersche pracht mocht gelden.

In 1623 reeds werd een S e m p e r A u g u s t u s voor duizend gulden verkocht, en bracht menigeen zijn *pretiosa* in de Lommerd om een tuintje te kunnen koopen en tulpen aan te kweeken. In 1624 gold de Semper Augustus al ƒ1200: voortdurend stegen de bollen in waarde, navraag en zucht tot aankweek namen toe, en de handel steeg in 1634 tot ware razernij,

> Soo dat er voor een pond der raerste Tulpans bollen
> Acht tonnen gouts en twee betaelt moet sijn ten vollen[1)].

Geen wonder, dat ieder zich tot ‘de negosi in blomme,’ begaf en geen wever aan zijn weefgetouw bleef, en even natuurlijk was het, dat dartelheid en brooddronkenheid met dien dwazen handel gepaard gingen. ‘Luyden, die naulijcks, nochte in haer vaders, nochte in haer eygen huys, scherp-bier en boeckende-meelen-brij krijgen kosten, wisten nu niet, hoe sy haer aenstellen souden, want wijn was haer naulicks genoeg, men most *Vin brulé* ofte met suycker daerin, ofte Spaense wijn en Hoentjes, *gelaerst* en *gespoort* ofte andere délicatesse hebben.’

In alle steden van Holland werd die windhandel gedreven; 't sterkst echter te Haarlem en te Amsterdam. Maar in 't begin van 1637 brak de bom los, en plotselinge daling verwekte algemeene verslagenheid. Vermogenden, die nog betalen konnen, werden natuurlijk in processen gewikkeld; de rijk geworden en wederom geruïneerde ambachtslieden trachtten hun vorig bedrijf weder op te vatten. Voor de eerstgenoemden maakten de Staten van Holland een plakkaat; op de laatstgenoemden Jan Zoet een rijm:

> Vrou Flora had gemaekt van Wevers en van Snijers
> En ander slegt gespuys, Kales' en Paerde-rijers,
> Die stadigh in de kroeg by Wijn en lecker Bier
> Men lustig teeren sagh als kleyne Heertjes schier;
> Dog siet wat vreemdigheyd, die 't volk voor weynigh dagen
> Noch op een braven Hengst zeer moedigh rijen sagen,
> Die sitten nu alweêr op 't mager houten Paert
> En speelen poff, poff, poff, na al der Wevers aert[2)].

Te dier tijde werd te Haarlem, in de Groote-Houtstraat, een afgebrand

1) *Lofdicht van Calliope over de Goddinne Flora*.
2) Digtk. werken, bl. 370.

huis weder opgebouwd en de eigenaar plaatste, ter gedachtenis der Tulpanisten, dit rijm voor den gevel:

* Doen men dit Huys uit asch herboude
Kocht menig mensch dat hem beroude.[1)]

Van een huis op het Noord te Hoorn verhaalt de overlevering dat het in 1636 voor drie tulpenbollen werd verkocht. Met zinspeling hierop plaatste in 1755 de toenmalige eigenaar een steen met *Drie Tulpen* in den gevel, waarvan wij de afbeelding later zullen geven, wanneer wij over de bloemen handelen. Het huis is thans een R.K. pastorij, terwijl het gedeelte op het Achterom uitkomende tot een kerk is ingericht[2)].

Te 's Gravezande was weleer een herberg, van ouds genaamd *de Spaanse Vloot*. Daar hing een bord uit, waarop het vernielen der groote Spaansche vloot in Duins, door de Hollanders onder Tromp, in 1639, geschilderd was, en daaronder:

* Ziet hier de Spaense vloot, die door des Heeren zegen
Van twalef schepen wiert bevogten en gejaagt
In Duyns, en daar vernielt, daar eeuwig roem af draegt
Ons Hollants Admiraal, door 't heil aldaar verkregen.

Hier, om de tijdsorde te bewaren, springen wij naar 't buitenland over, en wel naar Atrecht, dat men voor onwinbaar hield, en waar sedert de dagen van Karel V, de volgende uitdaging voor eene der poorten stond:

Quand les François prendront Arras
Les souris mangeront les chats.

Toch namen in 1640 de Franschen de stad in en gaven zij den steller van 't rijm zijn bluf op geestige wijze terug door 't rijm te laten staan en alleen de *p* in den eersten regel uit te wisschen.

Bij de belegering van steden in de 17de eeuw had ieder der bevelhebbers zijn legerplaats of kwartier; dat van den Prins van Oranje heette 't P r i n s e n k w a r t i e r. Een tapper in de Kerkstraat bij 't Amstelveld, vermoedelijk een oud ruiter, deed het op zijn uithangbord schilderen met:

* In *'t Prince-quartier*,
Stalt men, en tapt goet bier.

1) Zie *Navorscher*, 1859, blz. 121. Het opschrift is in 1858, bij verbouwing van dit huis, verdwenen.
2) Dr. C.A. ABBING, *Beknopte Geschiedenis der stad Hoorn*, bl. 45. - Zie wijders, over den Tulphandel, WASSENAER, *Histor. Verhaal; Nederl. Magaz.* 1861, blz. 70, de verhandeling van Mr. W.P. SAUTIJN KLUIT, voorkomende in de *Mededeelingen*, gedaan in de vergaderingen van de Maatsch. der Nederl. Lett. te Leiden, 1865-66; vooral ook *de drie t' zamenspraeken tusschen*. Waermondt en Gaergoedt *over de Op- en Ondergangh van* Flora enz. tot Haerlem bij Joh. Marshoorn, 1734.

Doch ook een *Oranje-Tent* hing voor een bierhuis uit en wel in 1688, te 's Gravenhage, als men uit den Oprechten Haarlemmer van 28 September van dat jaar kan leeren. - Egidius Pelgrim woonde omtrent denzelfden tijd (in 1687) te Amsterdam 'op de Keysersgracht over de *Princestal*'[1].

De hofstede *Welna* aan den Amstel herinnert den aanslag op Amsterdam in 1650. Zoover was Graaf Willem Frederik met de troepen genaderd, toen de beide afgevaardigden der Amsterdamsche Regeering hem ontmoetten, en dus w e l n a . De overlevering meldt, dat die hofstede den naam van *Welna* aan die gebeurtenis te danken heeft - en die meening is al oud. In Domselaers 'Beschrijving van Amsterdam,' uitgegeven in 1665, vinden wij reeds bij den naam *Welna* aangeteekend: 'Een hofstede toebehoorende Dirk Witiers, zedert die tijt daarom alsoo genaamt'[2]. En toch gelooven wij daaraan te moeten twijfelen. De schrijvers, die de gebeurtenis verhalen, volgen Wicquefort en Aitzema. De eerste noemt de plaats niet, waar de Amsterdamsche Heeren Graaf Willem ontmoetten, en zegt enkel dat het was 'à la portée du canon de la Ville'[3]. Maar Aitzema wist het naauwkeuriger: 'op den Amstelwegh voor de Hofstede van Sr. Dirck Wittiers, ghenaemt *Welna*, hebben zij ghevonden Sijn Exellentie Graef Willem'[4]. Hieruit blijkt echter, dat die hofstede toen reeds *Welna* genaamd was. De hofstede van Wuytiers bestond reeds lang vóór 1650, en een andere naam dan *Welna* is niet bekend: - ongetwijfeld was die naam zoo oud als de buitenplaats zelve, en eenvoudig (als *Nabij-buiten, Om en bij*, enz.) aan de ligging in de nabijheid der stad ontleend. Intusschen was het toch opmerkelijk, dat het juist voor *Welna* was, dat de ontmoeting plaats vond, en daardoor verkreeg die naam van dat oogenblik af inderdaad een historische vermaardheid.

Zoowel ter bevordering der reinheid als om de vuilnis te verzamelen en ten voordeele der stad te verkoopen, waren er te Amsterdam, in 't midden der 17de eeuw, niet alleen vuilnisvaten aan de burgwallen voor het uitloopen der straten of stegen geplaatst, maar ook kleine houten huisjes daarbij gezet, die voor een kleinigheid aan schoenlappers verhuurd werden. Deze schoenlappers hadden het toezicht over de 'vullesvaten' en 't recht, zekere boete te vorderen van al wie onreinheden elders dan in den bak wierp. Dit kon nog al aardig wat opbrengen, zoodat het zitten in zoo'n huisje een postje was, dat door menigeen begeerd werd.

Aan deze huisjes hing gemeenlijk een gewoon schoenlappers-bordje uit. Een dankbare lapper schreef op het zijne:

* Na werk zit ik en wacht,
En dank degeen die mij dees plaats toebracht.

1) *Navorscher* 1867, bl. 156.
2) I Boek, bl. 368.
3) *Hist. des prov. Unies*, T. I, p. 309.
4) *Herstelde leeu.* bl. 32.

Aan den opgang van een koffiekamer op de Stroomarkt, tegen den zijmuur van 't hoekhuis van den Nieuwendijk, hing, tot nog voor eenige jaren geleden, een groot langwerpig bord, vrij goed geschilderd, waarop al 't gewoel der *Haringpakkerij* was afgebeeld. Op de beide hoeken stonden wapens: aan de eene zijde dat van Amsterdam; aan de andere een wit schild, met een haringbuis beladen, waarin de Hollandsche Leeuw met een haring in den klaauw. Wellicht was dit bord een navolging van een ander, dat in de 17de eeuw tegen den Haringpakkerstoren hing en waarop mede de gansche nering was voorgesteld, doch bovendien nog iets te zien was, dat aan 't latere ontbrak, n.l. een welaangerechte tafel, en daarbij de baas, een kan biers omhoog heffende, met deze woorden:

* Als gij u werk hebt gedaan,
Dan zult ge aan dees Tafel eeten gaan.

't Is niet te denken, dat deze aanlokkelijke belofte alle dagen gehouden werd; en misschien gold zij ook niet voor alle haringpakkers. Dit bord zal het uithangteeken geweest zijn van het kantoor der gezworen haringpakkers en keurmeesters, en de voorstelling gedoeld hebben op een soort van gildemaal, dat ze eens of tweemaal 's jaars in den toren hielden.

Op deze herinnering der oude haringpakkerij laten wij er een vijftal volgen van oude markten te Amsterdam. 1°. De gevelsteen met *Sinterklaes*, op den Dam in den zijmuur van het hoekhuis van 't Damrak gemetseld, herinnert ons nog de voormalige en lang vergeten S i n t e r k l a e s m a r k t .[1]. 2°. De gevelsteen met een *stapel kazen* (naar alle gedachten Stolksche, immers in 't wapen van Stolkwijk komt die juist zoo voor), bezijden 't Paleis, is nog een aandenken der B o t e r - en K a a s m a r k t , die daar eertijds zoo veel gewoels veroorzaakte. 3°. Een gevelsteentje met *Drie Botjes*, in den achterhoek bezijden de tegenwoordige Beurs, was alleen nog als herinnering overgebleven van de zoo beroemde G r o o t e V i s c h m a r k t op de Damsluis[2], die nu 26 jaar geleden haar bestaan vernietigd zag. De geest der eeuw, die met alle overleveringen breekt, kon ook dat onnoozel gedenkteekentje van zoo veel lust en heerlijkheid niet dulden, en zond het, nu voor vier jaar, naar den biksteenkelder. Gelukkiger is de *Leckerkerckse Salm* - een smakelijke naam - in de Nes bij de St. Pieterspoort, die nog de Vischmarkt, welke hij vertegenwoordigt, in wezen ziet, schoon dan ook niet meer dan een schaduw van wat zij eertijds was. - 4°. Op den Oude-zijds-voorburgwal bij de Lommerdssteeg ziet men, in een trapjesgevel van 1620 à 1630, twee en een halven gevelsteen: in den middelsten *drie risten uien:* rechts *kool en appelen:* links een *halve bos wortelen*, de andere helft is verdwenen; want de steen is doorgehakt. Vermoedelijk

1) Zie J. TER GOUW, *Amsterd. kleinigheden*.
2) Zie J. TER GOUW, *Amsterd. kleinigheden*.

hadden twee trapjesgevels naast elkander te zamen vijf steenen, met voorstellingen, betrekkelijk tot de G r o e n - en W o r t e l m a r k t , die, vóôr 1644, hier tusschen de Lommerdsbrug en Varkenssluis was geplaatst. 5°. Een oude steen in een trapjesgevel op den hoek van de Nieuwe-zijdskolk en Voorburgwal, vertoont in 't midden een wassende maan met drie sterren, rechts het wapen van Amsterdam, links dat van Weesp, aan weêrszijde biertonnen daaronder. Die wassende maan met drie sterren is het *Wapen van Dockum*, vermoedelijk het oude uithangbord dezer herberg; maar de biertonnen en de wapens herinneren ons de 17de eeuwsche 'Weseper-bierkaey,' op deze Kolk gevestigd.

Twee huizen in de Tichelstraat hebben een bleekmand in den gevel en hieraan verbindt zich een niet onaardige herinnering. Tot in 't midden der 17de eeuw was die streek, waar thans de Karthuizers- en Tichelstraten loopen, nog onbetimmerd: 't waren er enkel tuinen en groene bleekvelden. Nadat in 1650, op een gedeelte van den grond van 't voormalig Karthuizers-klooster, het Huiszitten-weduwenhof was gesticht, werden in 1655 de overgebleven gronden tot erven afgedeeld en verkocht, en de beide genoemde straten aangelegd. Toen deed zekere waschvrouw, die veel gelds gewonnen had met linnen wasschen en bleeken, *vijf* huizen naast elkander bouwen in de Tichelstraat en plaatste, ter gedachtenis,[1] de bron van haren rijkdom, de *Bleekmand*, in den gevel. Twee van die vijf huizen hebben nog hun oorspronkelijke gedaante behouden.

Iets dergelijks schijnt ook een gevelsteen in de Tweede-looiersdwarsstraat aan te duiden. Het huis, waarin hij staat, is een bouwval. Hij vertoont een *Kleêrmand*, en daaronder:

> Grietye yans heeft dit
> gekreege door Gods hant.

Wij wenden ons van de wasch- en bleekmanden tot een voornaam personaadje.

Te Franeker, als men de stad van de stationszijde binnenkomt, ziet men in het hoekhuis, dat vroeger een Weeshuis was, nog een grooten gehouwen steen, die de voorstelling bevat van het ongeluk, aan Vorst Joan Maurits van Nassau overkomen, toen hij, van de begrafenis van Prins Willem Frederik terugkeerende, met nog vijf ruiters, door 't breken der brug in 't water viel, waaruit hij, onder zijn paard geraakt zijnde, niet dan met veel moeite gered werd.[2]

'*Ick kiek nog in*' leest men onder een fermen kop met grooten baard, die aan den voorgevel van een aanzienlijk huis op den hoek van de Oude Kijk-in-'t Jatstraat te Groningen nabij de Boog, uitziende in de Noorder-

1) Zum ewigen Gedenkzeichen ihrer Spahrsamkeit, zegt VON ZESEN S. 220.
2) Vergelijk VONDELS *Leven en Werken*, X. dl. bl. 459-461.

haven, staat uitgehouwen. Toen, in 1672, de stad door den Bisschop van Munster opgeëischt werd, zei Rabenhaupt, de moedige stadskommandant, naar 't zeegat wijzende: ‘ick kiek nog in’; willende te kennen geven, dat, zoo lang hij daar nog een vrij uitzicht had en van die zijde niet was ingesloten, er nog aan geen gevaar te denken viel.[1)]

Toen in 1672 Karel II zich met Lodewijk XIV tegen ons Land verbonden had, was dat bondgenootschap in Engeland verre van populair. Spijt allen naijver jegens ons, hadden de Engelschen over 't algemeen hun bekomst van 't oorlogvoeren en konnen bovendien niet dulden, dat hun Koning zich met een Katholiek vorst vereenigde tot onderdrukking eener Protestantsche Republiek. Dit wist men hier te lande, en was tevens overtuigd, dat wij, met de Engelschen vrienden zijnde, den Franschen 't hoofd wel bieden konnen. Toen dan in 1674 Karel II door 't Parlement, dat geen geld meer tot den oorlog wilde toestaan, genoodzaakt werd, den vrede te sluiten, was er in het land groote blijdschap, die zelfs een boer op zijn wagenkrat uitdrukte in de navolgende regels, die hij er, onder *de Hollandsche Maagd in den Tuin*, op plaatsen liet:

* Hollant is de bruit, daar Koningen om danssen,
Vrede met Engelant, wij lacchen met de Franssen.

De vrede te Nijmegen, die vier jaar later gesloten werd, gaf aanleiding, dat voor een huis in de Kerkstraat bij de Spiegelstraat, *het Vrededuifje* in den gevel geplaatst werd. Tot 1796 was in dat huis een R.K. kerk gevestigd, die later naar de Prinsengracht bij de Reguliersgracht verplaatst

werd. Ook te Rotterdam op den Visschersdijk bewaart een steen de herinnering van dien vrede, schoon vrij onnauwkeurig. 't Is nog nooit iemand in de gedachte gekomen, een jaar als 1673 als een vredejaar te betitelen en menigeen heeft reeds met verbazing op dat steentje staan turen. De zaak is echter zeer eenvoudig. De steenhouwer had een V vergeten, doch merkte 't niet: de eigenaar merkte 't evenmin en liet den steen goedschiks in zijn gevel passen. Later gold de zaak voor een raadsel, waarop navorschende geesten zich stomp praktizeerden. De oplossing is niet moeilijk: lees MDCLXXVIII.

Ofen, de hoofdstad van Hongarijen, was anderhalve eeuw lang in de macht der Turken geweest. Toen die stad in 1686 door den Keizer weêr veroverd werd, was dit een gebeurtenis, die door heel Europa weêrklonk. Een Amsterdamsche zijdewinkelier op de Reguliersgracht verkondigde die op zijn luifel aldus:

1) Medegedeeld door den H^{r}. F. van Halteren te Wildervank.

* Hier maekt en verkoopt men alderhande zijde stoffen.
Voor weinig tijt won van den Turk de Keizer Offen.

Was die laatste regel een uitboezeming, bestemd om 's mans vreugde te doen kennen over den triomf door 't kruis op de halve maan behaald? Wel mogelijk, indien hij althans eensgevoelend was met vader Vondel, die gedurende de laatste helft zijns levens niet nagelaten had, alle Kristen Mogendheden tegen den Turk in 't harnas te roepen, en stellig de honderd jaren bereikt zou hebben indien hij nog zoo iets had mogen beleven. Maar anders waren onze landgenooten over 't geheel meer Turks- dan Keizersgezind, en onze zijdehandelaars, die hun waven van de Levant trokken en hun kantoren en korrespondenten te Konstantinopel hadden, zouden weinig heils hebben gezien in een oorlog met Turkijen. Misschien diende dan ook de mededeeling tot een vernuftig uitgedachte waarschuwing, dat, nu de zaken van den Grooten Heer minder goed stonden, de zijden waren wel eens konnen opslaan en onze winkelier ze dus niet meer voor denzelfden prijs kon laten.

Een slachthuis op het Zieken te 's Gravenhage had tot in 't begin van September 1862 in den voorgevel drie tafereelen van verglaasde tegels; elk tafereel hoog z e s en breed e l f tegels. Het middelste stelde het wapen van Groot-Brittanje voor; dat ter linkerhand het inschepen van het leger van Willem III tot den tocht naar Engeland in 1688; dat ter rechterhand een zeegevecht.

Het huis was voorheen een plateelbakkerij. De tegels in den gevel zijn in 1862 voor ƒ100 verkocht aan een Engelschman, die ze natuurlijk heeft meêgenomen.

Iets dergelijks vinden wij ook nog te Amsterdam in de Tweede-boomdwarsstraat, maar zoodanig geschonden, dat geen Engelschman er meer op verlieven zal. Het stelt een zeeslag voor; maar welken? Dat laat zich niet meer bepalen; daar het geheel zeer beschadigd is en overal stukken zijn uitgevallen, die met andere steentjes zijn aangevuld. Toch is het, toen 't nog in welstand was, een schoon en prachtig tafereel geweest. 't Beslaat de gansche breedte van den vrij breeden gevel tusschen de lijst en de bovenvensters. De hoofdkleur is blauw, hier en daar gemengeld met andere kleuren, vooral rood en geel. Men ziet het zinken van sommige schepen en kan niet alleen de vlaggen, maar ook de beelden op de spiegels nog onderscheiden. In 't verschiet vertoont zich een kust met duinen en kerktorens; in 't midden een groot kasteel, van 't welk de Engelsche vlag waait: op de beide zijden, groote leeuwen.

't Zal ongetwijfeld een steentjesbakkerij zijn geweest, even als het gebouw in de Anjeliersstraat, in welks gevel ook nog tafereelen, uit geschilderde tegeltjes gevormd, te zien zijn, hoewel geen historische voorstellingen bevattende, maar waar men boven de lijst in cierlijk bloemwerk nog het opschrift: *de Steentjesbackerey* leest.

Wij spraken zoo even van den Turk en den Keizer, en dit herinnert ons den *Turkschen Keizer* weér, dien wij in 't vorige Hoofdstuk slechts g e n o e m d hebben, met belofte, er hier op terug te komen. Wij zagen, hoe die te Amsterdam op verscheidene plaatsen uithing en ook zoo te Londen. Daar waren 't bij voorkeur *Amurath* en *Soliman, Mustafa* of *Achmet*, en die zullen 't ook hier wel geweest zijn.

Die Turksche Keizers waren in de tweede helft der 17de eeuw koffiehuis-uithangborden; wellicht ook in 't begin der 18de; doch spoedig kwamen ook andere namen in gebruik: dit bewijzen *'t Café Italien*, te Utrecht, *'t Fransche Koffijhuis* in den Haag en *Quincampoix* te Amsterdam.

Wat Jacobus Scheltema schrijft[1] aangaande den tijd, waarop de eerste koffiehuizen in Engeland, en later hier, zouden zijn opgericht, en er verder over vertelt, is grootendeels onjuist en onnaauwkeurig. Hij plaatst althans die oprichting een halve eeuw te laat.

Volgens Anthony Wood[2] gaf in Engeland een jood, Jacob genaamd, in 1650, 't eerst koffie in zijn winkel te proeven. In 1652 bracht zekere Edwards, een koopman, er een grooten voorraad van mede, *a sort of liquor, called coffee*, en niet lang daarna richtte een Griek, Pasqua Rosee, een koffiehuis op te Londen. In 1658 bestond aldaar *the Sultanes Cophee House*, en in 1662 een ander, *Morat the great*[3]. In 1670 telde men er ten minste drie, en ten tijde van Willem III waren zij reeds zeer talrijk. Doorgaans vond men er tegen wand of schoorsteen een soort van reglement in verzen. Reeds onder Jacobus II hadden de Engelsche koffiehuizen een politiek karakter aangenomen, wat niet weinig tot hun vermeerdering en bloei had bijgedragen. Dit karakter behielden zij ook later. Zij verdeelden zich in partijen en weldra ook naar de standen. Zoo had men er voor Whigs en voor Tories, voor officieren en voor geleerden, voor tooneelspelers en voor dagbladschrijvers, voor kooplieden en koopvaardijschippers.

In Frankrijk, en wel bepaald te Marseille, was de koffie reeds in 1644 ingevoerd; zij kwam er van Egypte, doch vond niet veel aftrek. Soliman Aga, Ambassadeur van Sultan Mohammed IV in 1669, poogde het gebruik er van te bevorderen. In 1670 opende een Armeniër het eerste koffiehuis te Parijs, doch vond zoo weinig debiet, dat hij den boêl weêr inpakte en naar Londen ging. In 1671 werd te Marseille de zaak nog eens beproefd, en in 1672 te Parijs, door den Amerikaan Pascal. Het kostte echter nog moeite om de Parijzenaars smaak in dien drank te doen krijgen. Aan Mevrouw de Sévigné wordt - door 't in verband brengen van twee plaatsen uit geheel verschillende brieven van haar - het gezegde toegeschre-

1) Geschied- en Letterk. Mengelwerk, IV D. II stuk, bl. 224-230.
2) *Hist. of Signb.* p. 268.
3) *Ibid.* p. 51.

ven, *que Racine passeroit comme le café*. Had zij, of wie ook, het gezegd, 't ware een profecy geweest; want beiden Racine en de koffie zijn hoe langer hoe meer gewaardeerd.

Wanneer 't eerste koffiehuis te Amsterdam is opgericht, weten wij niet; maar 't is al vroeger dan men gewoonlijk meent - vermoedelijk tusschen 1660 en 1670.

In het kluchtspel 'Pefroen met het Schaapshoofd,' dat van vóór 1670 dagteekent, antwoordt Otje de knecht, op de vraag: 'waar 's jou meester?' - 'In 't koffiehuis.'

Bernagie spreekt in zijn kluchtspelen van de koffiehuizen, als van inrichtingen, waar iedereen verkeert en van alles gebabbeld wordt. Bij voorbeeld, in den 'Ontrouwen Kantoorknecht' (geschreven in 1684), zegt Jasper tegen Jorden: 'Ik ga het altemaal aan de vrienden in 't Coffihuis vertellen, en dan weet het volks genoeg.'

Bij een keur van 7 October 1689 werden 'de Coffijschenckers, Coffijhuis houdende' aan gelijke Stads-excijns onderworpen als de wijntappers, en bij een keur van 31 Januari 1692 werd het dobbelen en spelen in de 'coffijhuyzen' verboden.

De koffiehuizen zijn bij ons nimmer heel fraai geworden; doch in die dagen waren zij dood eenvoudig. Een bufet had men nog niet: de koffiekan, de chokolaatketel, suikerpot en wat er verder bij behoorde waren op een tafel uitgestald, terwijl men onder 't drinken den 'Hollandschen Mercurius' - later ook dien van Jan van Gijzen - de 'Oprechte Haerlemse' van Abraham Casteleyn, enz. te lezen kon krijgen. De koffie werd gebruikt z o n d e r of m e t s o e t, en zelfs bij het toedienen van de chokolaat luidde de vraag: 'issie soet genoeg?' terwijl, bij ontkennend antwoord, er nog een lepel suiker werd ingeroerd. De kop koffie zonder s o e t kostte een stuiver, met s o e t tien duiten: wat 'een chokolaatje' kostte weten wij niet; maar voor een gestopte pijp gaf men vier duiten. Van het rooken in de koffiehuizen spreekt de zoo even genoemde Otje reeds: het was dus al voor 1670 in zwang. Ook t h e e dronk men er toen reeds, en 's zomers f l a m b o z a d e (brambozen-nat) s o r b e t t o, r u b i u m (?), l i m o n a d e en likeuren. Wat er verder al zoo te krijgen was, vinden wij vermeld in de volgende advertenties, voorkomende in de 'Oprechte' van 17 Januari en van 3 April 1688.

> 'Pieter Berassa, koopman in 's Gravenhage, heeft te koop de beste Sicolate met seeckere compositie, by niemant bekent. Oock heeft hy een bysondere manier, de Bonen van de Coffy te branden; zijnde voor desen alleen by syn Ouders tot Antwerpen gemaeckt. Hy is woonachtig in 't Coffy-huis, naast de Ruyter-wacht, op 't Buyten-Hof.'
> 'Tot Amsterdam, by Pieter de Graef in de Kalverstraet, in 't Royael Coffy-huis, is te bekomen de Kracht en 't Gebruyck van de *Pil Scorbutica*, eerst uytgevonden door D^{r}. Willis van Londen: Als mede de Kracht en 't Gebruyck van d'oprechte Engelsse Spiritus of Geesten van Lepel-bladeren op een extraordinaire wyse bereyt by Nathaniel Powel.'

Men heeft wel eens beweerd, dat de koffiehuizen in den aanvang der 18de eeuw nog hun naam in waarheid droegen, dat men er alleen bijeen kwam tot gezellig verkeer, onder 't genot van een kop geurigen moka - en dat het eerst de aktiehandel is geweest, die ze heeft doen verbasteren in vergaderplaatsen voor politieke tinnegieters, roervinken en raddraaiers. 't Moge met enkele 't geval zijn geweest: over 't geheel zijn zij altijd geweest wat ze nog zijn: Koffie-, thee-, chokolaat-, likeur-, wijn-, bouillon-, déjeunee-, soupee-, praat- en rookhuizen.

Het beroemdste koffiehuis hier te lande was in zijn tijd het *Café Italien* te Utrecht. De beruchte Italiaan Lucio Roselli, wiens zonderlinge lotgevallen ons bewaard zijn gebleven in een zeer vermakelijk boek - waarvan wij zelden weten of wij met een historie of met een roman te doen hebben[1] - kwam eindelijk te Utrecht zijn fortuin zoeken. Hij sprak een menigte Oostersche en Westersche talen, was altijd zwierig gekleed en maakte vrij wat bombarie. In 1707 wendde hij zich tot de Regeering, met een request in de Latijnsche taal, verzoekende om een leerstoel voor de Theologie, of, kon dit niet, dan om verlof tot het oprichten van een koffiehuis. 't Was 't oude deuntje:

> Als Jantje geen professor wordt,
> Dan wordt hij knecht in 't koffyhuis.

Zoo ging 't Roselli ook: de Utrechtsche Heeren hadden in zoo'n avontuurlijken Professor geen zin; maar lieten hem met zijn koffiehuis begaan.

De toeloop daarheen was buitengemeen, - de straat altijd vol koetsen en rijtuigen, zelfs van Vorstelijke personen uit den Haag en van elders. Hiertoe droeg zeker niet weinig bij, dat Roselli voorlezingen hield over de Kabbala en andere mystieke onderwerpen, en geesten verschijnen liet zoo goed als de knapste spiritist van onze dagen.

Jacobus Scheltema verzekert, dat het huis, waarin Roselli dat *Café* geopend had, hetzelfde was, waarin de boekdrukker N. van der Monde in onzen tijd woonde, en dat deze nog in 't bezit was van Roselli's uithangbord. Hij kon 't echter, - namelijk Roselli, en niet Scheltema, - wegens zijn twistzieken aard ook binnen Utrecht niet lang uithouden, en verhuisde naar Amsterdam. Ook daar bleef hij niet lang, maar trok naar den Haag, waar hij den 10den Februarij 1719 in 62jarigen ouderdom zijn rusteloos leven eindigde en te Eikenduinen begraven werd.

1) De titel luidt: *d' Ongelukkige Napolitaan of zeldzaam levensbedrijf van* Roselli, *behelzende een historisch verhaal van zijn geboorte, Turkse slavernij, kloosterleven, zitten in de Inquisitie, en wat figuren hij verder in Italië, Frankrijk en Holland gemaakt heeft, uit het Fransch vertaald. Verrijkt met een groot getal fijne kopere platen* te Utrecht, bij Jacob van Poolsum, 1716. - De Fransche uitgave is van 1709 en Roselli was zelf de schrijver.

Omstreeks denzelfden tijd, of iets vroeger, hadden ook twee koffiehuizen te 'sGravenhage naam verworven. Het eene was opgericht door Willem Jacob van 's Gravezande en Justus van Effen, die in 1703 te Londen waren geweest als Sekretarissen van het Gezantschap, dat koningin Anna met haar troonsbestijging geluk was gaan wenschen, en er de koffiehuizen der geleerden en letterkundigen hadden leeren kennen. Na hun terugkomst richtten zij een dergelijk koffiehuis op in 't Korte Voorhout. Niet lang daarna kwam er een tweede bij op het Plein, *het Fransche Koffyhuis* van monsieur Benachi[1]. Aanzienlijk is 't getal vernuftige werken, gekomen uit den koker van de schrandere bollen, die zich aldaar vereenigden. Het getal koffiehuizen groeide aan; jammer maar, dat het getal geestige werken en schrandere vernuften 't niet in dezelfde verhouding deed.

't Blijkt niet, dat te Amsterdam de geleerdheid of de fraaie letteren hun zetel in de koffiehuizen gezocht hebben. De Steeles en Addisons mochten in Londensche *Coffee-houses* hun licht hebben doen stralen, gelijk de Drydens en de Johnsons in de *Taverns*, de Van Effens en Van 's Gravezanden in den Haag dat voorbeeld gevolgd hebben, - te Amsterdam bewoog het koffiehuis-vernuft zich liever op 't gebied van ‘snaaksche uien’ en ‘drollige invallen.’

Evenzoo ging 't in de meeste zoogenaamde k o l l e g i ë n , s o c i e t e i t e n of zoo als de besloten koffiehuizen meer mogen heeten: toch volgden zij de Engelschen in zoo verre na, dat men er ook doorgaans een reglement voor den schoorsteen of tegen den wand plakte, meest in rijm vervat: zoo las men in een daarvan, dat in 1707 was opgericht:

> Die in dees broederkring met gratie wil verkeeren,
> Die foppe of wordt gefopt, of moet nog foppen leeren.

Ja, nog in 1788 poogden eenigen een navolging te leveren door de oprichting van een f o p p a g i e - c o l l e g i e .

In onzen tijd zijn allerlei specialiteiten van koffiehuizen te voorschijn gekomen, die wij meest aan Parijs te danken hebben, als *le café chantant, le cafê théatre*, enz. Trouwens, *verba valent usu*, dat zijn te Parijs de ware koffie-huizen; want in wat men daar *un café* noemt, is de r e s t a u r a t i e eigentlijk de hoofdzaak, en de koffie maar een zeer ondergeschikt bijwerk. *Café Restaurant*, wat voor eenige jaren op den hoek van Dam en Kalverstraat te lezen stond, moest dus den Franschman als een pleonasme in de ooren klinken.

En nu ten slotte nog een blik op de uithangborden der koffiehuizen.

In de 17de eeuw hadden zij, als wij zagen, dikwijls een Turkschen Kei-

1) Vermoedelijk de opvolger van, zoo niet dezelfde als *Berassa*, van wien op blz. 278 gesproken is.

zer, het zij genoemd of ongenoemd, uithangen, en in Engeland soms ook fraai geschilderde uithangborden, gelijk *Portobello*, waarvan vroeger reeds gesproken is. In Frankrijk kreeg men *le Café Cardinal, le Café Procope, le Café Molière* en andere meer, met doorluchte namen vercierd. Hier lei men nooit bijzonder veel vindingskracht aan den dag, - eerst nu geeft den Haag het voorbeeld, sommige zijner straten en pleinen naar beroemde stadgenooten te noemen - en toen Roselli en Benachi hun koffiehuizen naar hun geboorteland *'t Italiaansche* en *'t Fransche* gedoopt hadden, werd dat voorbeeld overal steeds nagevolgd en kreeg men het *Engelsche*, het *Hoogduitsche*, het *Zwitsersche*, het *Poolsche*, het *Hollandsche* koffiehuis; maar ook het *Amsterdamsche*, het *Haagsche*, het *Rotterdamsche*, enz.

Ook werd de naam, even als bij herbergen en kroegen, naar de lokaliteit bepaald, b.v. de *Munt*, de *Beurs*, enz.; en dit was reeds in de 17de eeuw het geval; want in het reeds genoemde kluchtspel 'Pefroen' vinden wij dien laatsten naam aan een koffiehuis gegeven:

> waar dikwijls veel messieurs
> De beurs vergeten in *de Beurs*.

Veeltijds wordt zulk een naam, om door vreemdelingen verstaan te worden, in 't Fransch gesteld en zoo heeft men het *Café du Théâtre, Café de la Bourse, Café du Pont Royal*, enz. - Waar echter de koffiehuizen de plaatsvervangers waren van oude wijnhuizen, behielden zij den naam, dien zij vroeger gedragen hadden, en bleven zich *de Paauw, de Arend, de Roode Leeuw, het Vosje, de Karseboom*, enz. noemen.

V.

't Bekende opschrift *Blaauw-Jan* op den Kloveniersburgwal wekt herinneringen op, die met den naam zelf echter in geen 't minste verband staan. Die naam zal wel afkomstig zijn van dezen of genen blauwverver, die J a n heette, uit het laatst der 16de eeuw; maar van hem weten wij niets. De vermaardheid van Blaauw-Jan is een achttiende-eeuwsche. Daar was toen een diergaarde gevestigd, waar men leeuwen, tijgers, rhinocerossen, struisvogels, kasuarissen en allerlei gedierte en gevogelte zag: - daarnevens ook wondermenschen, als den Finschen reus Kajanus van 8 voet, en den Frieschen dwerg Wijbrant Lolkes van 29 duim, of wel Langen Jaap van Sneek en Klein Janneken van Waddingsveen; ja tot zelfs een bosjesman of een roodhuid. Zoo beroemd was Blaauw-Jan in die dagen, 'dat geen vreemdeling de stad verliet zonder de merkwaardigheden daar even te bezichtigen.'[1)] Vreemde Vorsten en Vorstinnen werden er door Burge-

1) *Navorscher* I, bl. 231.

meesteren heengeleid: - 't laatst nog Keizer Jozef in 1781. Drie jaren later werd Blaauw-Jan gesloten en verkocht.

De gewichtigste gebeurtenissen worden ons somtijds door de nietigste uithangteekens herinnerd. Als men te Utrecht op 't Springweg een stal voorbij gaat, kan men boven een deur nog lezen: *'t Vredejaer* 1713.[1] Zoo vereeuwigde een stalbaas den Utrechtschen vrede, waarvan wij mogelijk nergens elders een openbaar gedenkteeken vinden.

Een groote en fraaie steen op den hoek van de Spuistraat en de Raamsteeg herinnert den vrede te Aken:

1748.

In troubel tijdt is aangeleyt
In Vreedens tijdt volbragt.
In Godt heb ik mijn hoop gevleyt
Van wien ik alles wagt.

Een gevelsteen met *den IJzeren Man* te Leeuwarden in de Voorstraat bij de Wortelhaven levert ons een herinnering op van den bekenden rekenmeester L. Oling, die er het beroep van zilversmid dreef. Hij was ook burgervaandrig van Oostminnema-Erpel, en, toen hij op 8 April 1786 als zoodanig werd ontslagen, vereerden hem zijn medeschutters een zilveren eerepenning, waarvan de voorzijde een vlammend hart voorstelde binnen een lauwerkrans, met deze rijmen ter verklaring:

Elk schutter voelt zijn dankbaar hart ontvonken
Voor Oling, zijn gewezen officier:
Elk vraagt: waar meê dien braven man beschonken?
Hoogachting roept: bekranst hem met laurier.

Op de keerzijde ziet men een zinnebeeldige afschetsing van hetgeen op 24 Maart 1786 voorviel, bij de invoering van het nieuwe regeeringsreglement[2] en daaronder:

Oprecht, standvastig, vrij, getrouw,
Leg ik mijn wapens neer,
Eer ik dat stuk bezweeren zou,
Ik acht dien eed te teêr.

De fraaie gevelsteen, waar de IJzeren Man uithing, is, bij de verbouwing van het huis, naar de rechterzijde daarvan in de steeg verplaatst[3].

Omstreeks denzelfden tijd was zekere Beyts (later Baron Beyts), geboortig

1) N. Utr. Courant 1867 N° 501.
2) *Verv. op Wagenaar*, XIII. blz. 127.
3) *Nav.* 1867, blz. 70.

van Ghistel, Primus aan de Hoogeschool te Leuven. De Bruggelingen[1] die van ouds door de Gentenaars voor z o t t e n werden gescholden, hadden thans werkelijk de zotheid, dien Primus te vieren, alsof hij een inboorling van Brugge was geweest, en dreven zelfs de onbeschaamdheid zoo ver, dat zij boven de Gentschepoort den volgenden vierling uithingen:

Gentenaars, ghi botte donders,
Komt naar Brugge, en ziet wat wonders:
Onder al die zotte liên
Zult ghi nog een Primus zien.

Eenige jaren later, in 1793, had Gent een Primus aan dezelfde Hoogeschool, namelijk Joannes Baptista Hellebaut, ter wiens eere de Gentenaars feest vierden. Maar nu hingen zij op hunne beurt een vierling uit, en wel aan de Brugschepoort, van dezen inhoud:

Komt Brugsche zotten, Brugsche donders,
Komt all' naar Gent en ziet wat wonders,
Want van de tachtig duizend liên
Is er geen eenen zot te zien[2].

In 1811 hing aan een kroeg in de Korte-Leidschedwarsstraat, tusschen de Kruisstraat en 't Spiegelpleintje, een bordje uit, waarop een flesch met een gevuld glas stond geschilderd en daaronder:

Het Metselaars Welvaren.

De flesch, de kelk en 't edel nat,
Drink uit, er is nog meer in 't vat.

1) *Bruggelingen* schrijven wij, en niet, als sedert de vorige eeuw de Tegenwoordige Staat- en Aardbol- en Woordeboekschrijvers hebben goedgevonden: Brugge*naars*. Bruggelingen, is de rechte naam, even als Iperlingen, Vlamingen (samentrekking van Vlaanderlingen) enz. Wij hebben van dat nare *naar* al meer dan te veel, en 't is niet noodig dat nog te vermeerderen; als b.v. Antonides en Haren deden, die zelfs A m s t e r d a m m e n a a r schreven. Vondel wist wel beter en schreef (*Leven en Werken*. III D. bl. 95)

opdat het streck' tot Bruggelings bederf.

In plaats van oude bevallige vormen aan den invloed der Hollandsche taalverstijving te onderwerpen, moesten de L a n d - e n V o l k e n k u n d i g e n zoowel als de T a a l g e l e e r d e n liever pogen ook bij ons den *naars* van een aantal stede- en dorpelingen met *lingen* te dekken. Menige naam zou, met *lingen* samengesteld, vrij wat aangenamer klinken dan hij dit nu doet, daar honderden om strijd hun *naars* laten kijken. Ja zelfs *Naardenaars* hebben wij gelezen! o.a. in de *Nalezingen en Bijvoegsels op de opkomst en ondergang der stad Naarden van Hortensius* door A. Perk (Werken van 't Hist. Gen. te Utrecht, Nieuwe Serie N°. 5, bl. 213). Ook in den *Nederl. Stad- en Dorpbeschrijver*, bl. 10, vindt men de Naardenaars, en nog wel in alexandrijnen.

2) DE POTTER, blz. 161.

De man heette Steffens en was een metselaar. Zijn zoon Bart ging ter schole bij Jan Vernuft - wat een prachtige naam voor een schoolmeester! - in de Lange-Leidschedwarsstraat, en leerde er een mondvol Fransch. Toen nu Keizer Napoleon in October van dat jaar Amsterdam bezocht, deed hij een ritje langs den Buitensingel. De najaarslucht - of was 't een snuifje uit zijn beroemde doos? - deed hem niezen. '*Bien vous fasse, monsieur!*' riep Bart, die met andere Leidschebuurt-genootjes den stoet volgde. Napoleon liet hem voor zich komen en vroeg, of hij Fransch sprak? '*Un peu, Sire*,' antwoordde Bart. De knaap behaagde den Keizer, die voor zijn opvoeding wilde zorgen. Bart werd te Gent ter schole gelegd en later op 't Lyceum te Parijs. Wat zoo'n *bien vous fasse* den wenscher zelf al goed kan doen: misschien was Bart maarschalk des Rijks geworden - maar daar kwam de slag van Leipzig tusschen beiden. Napoleons zon taande en Bart werd onder de pupillen gestoken. De Keizer ging naar Elba en Bart weêr naar Holland, waar hij dienst nam, te Waterloo tegen zijn voormaligen Patroon streed en later ook zijn w e l v a r e n zocht bij

de flesch, de kelk, en 't edel nat.

De Herstelling, ook wel *de Herstelder*, een enkele naam zonder figuur of schildering, komt meermalen voor. Men ziet het waar een huis vernieuwd is, vooral als 't voor een tapperij is bestemd. 't Schijnt vrij onbeduidend, maar is toch al zeer oud; men ziet er nog uit de 17de eeuw, zelfs in steen gehouwen, o.a. *d' Herstelder* in de Spuistraat bij de Raamsteeg. Toch had het woord ook nog wel een andere beteekenis: - de kastelein schreef 't op het vaatje, dat hij uithing (gelijk men o.a. zien kan op den hoek van de Spuistraat en Huiszittensteeg) en 't diende daar als herinnering hoe men uit dit vaatje zijn krachten h e r s t e l l e n kon. Maar - wat hier ter plaatse te pas komt - op ééne plaats heeft het een historische beteekenis. Op den Buitenkant bij de Peperstraat stond, in 1813, een groot gebouw, dat, toen men in November aan 't Oranje-boven roepen ging, aan 't verbranden der Douane-huisjes en aan 't plunderen van de woningen en *bureaux* der Fransche ambtenaren, mede heel wat te lijden had. Dit gebouw, dat toen boven in den gevel de spreuk voerde: *zoo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn?* strekte tot een kazerne der Douanen, en werd in den vroegen morgen van den 14^{den} November door de uitgelaten menigte geplunderd en vernield[1)]. 't Werd herbouwd tot een pakhuis, dat *de Herstelling* genoemd werd - wat zinspelen kon op die van het huis en tevens op die van 't vaderland.

De naam *La Belle Alliance*, dien een herberg draagt, aan den straatweg van Brussel naar Namen gelegen, is algemeen bekend en herinnert de ont-

1) Medegedeeld door den Heer H.A. Bultman Hz. te Amsterdam.

moeting tusschen Wellington en Blucher, toen zij aldaar elkander in de armen vielen na den slag van Waterloo. Toch is die naam niet van die ontmoeting herkomstig, de herberg droeg dien al vroeger. Zij was namelijk in 1758 opgericht door zekeren Dave, die haar *Tri-Mottaire* noemde. Hij huwde een beeldschoon meisje, Barbe geheeten, doch stierf spoedig daarna. Barbe hertrouwde, en werd ten tweeden male weduwe. Tot derden man nam zij een stalknecht, Debauche geheeten, die mede om zijne schoonheid beroemd was - en zoo werd de herberg *La Belle Alliance* herdoopt.

Een andere herberg in België, tusschen Seveneecken en Lokeren, heeft op 't uithangbord: *Ruste van Leopold I, Koning der Belgen*. De aanleiding hiertoe is, dat gemelde Vorst, bij zijn eerste bezoek aan die streek, aldaar van paarden verwisseld en er een hartversterking genomen heeft.

VI.

Ten slotte nog een woord over b i j n a m e n , te weten, niet aan bijzondere personen, maar aan de bewoners eener stad *communiter* toegekend.

't Was overal, en niet het minst in Nederland, van ouds de gewoonte, bijnamen aan de inwoners eener naburige plaats te geven. Zoo zegt Le Francq van Berkhey:

> Wie ontkent het, geen stad zelfs of men hiet er
> K o e c k - e t e r tot Amsterdam, en tot Delft k a l v e r - s c h i e t e r .

Men zou een heel boek van al die schimpnamen kunnen schrijven, en dat is thans ons voornemen niet. Wij willen alleen doen opmerken, hoe die stekelige zinspelingen ook wel eens op de uithangteekens verschenen, hoewel daar thans, ten gevolge der toenemende beschaving en toenadering over en weder, maar weinige sporen meer van te vinden zijn.

In de 17de eeuw had een banketbakker te Schiedam op zijn luifel staan:

> * Suikerbanket
> Zeer net
> Men u verkoopen sal.
> Twintig van Delft, negentien mal.

De laatste regel heeft met de drie voorgaande geen het minste verband en is er alleen uit hatelijkheid bijgevoegd; want de Schiedammers hadden 't op die van Delft geladen, als de Haarlemmers op de Amsterdammers. Maar nu schreef een Delftsche banketbakker uit weêrwraak:

> * Hier verkoopt men suikerbanket met looveren,
> Twintig van Schiedam, negentien kunnen tooveren.

Dit laatste zinspeelt op een heksen-proces, dat in 't laatst der 16de eeuw te Schiedam was gevoerd, en ten gevolge waarvan vijf vrouwen waren ten vure gedoemd. Nog lang daarna werden de Schiedammers voor toovenaars gescholden. - Of nu de andere hatelijkheid in eenig verband stond met de beruchte historie van 1573, toen de Delvenaars, meenende tegen Spanjaarden uit te trekken, niets als een vet kalf doodschoten - een geval in tal van liedjes en gedichten van dien tijd af tot op onze dagen (door Van Oosterwijk Bruyn) bezongen, is ons niet gebleken.

Doch ergerden zich de Delvenaars aan den spotnaam K a l v e r s c h i e t e r s , de Amsterdammers lieten zich dien van K o e k e t e r s stil aanleunen, ja rechtvaardigden dien met de daad. 't Ergerde hen volstrekt niet, als zij, met de trekschuit naar Haarlem gevaren, om van daar op den Blinkert een zandbad te gaan nemen en den achtermiddag in den Hout te slijten, reeds dadelijk bij hef binnentreden der Spaarnwouderpoort dat oude uithangbord voor zich zagen, waarop een kop geschilderd stond, met halve-cirkel-vormig geöpenden mond, waarin de hand een heele koek stopte, met het onderschrift: *d' Amsterdamse Koek Eeter*. In tegendeel, zij traden den winkel binnen en deden er den noodigen voorraad op, die, bij de scharretjes in een zakdoek geknoopt, op den tocht mede genomen en gaande weg verorberd worden moest. - Dan, helaas! sedert de spoortrein 't brandpunt van 't reisgewoel verplaatst heeft, is zoowel de Amsterdamsche Koeketer verdwenen als de Spaarnwouderpoort bij de meeste Amsterdammers vergeten.

Weleer vermaakte men zich met allerlei rijmen, waarin de Steden van 't een of ander gewest gekarakterizeerd werden, en zijn vele van die rijmen uiterst laf, niet zelden toch wordt de herinnering van een eigenaardigen volkstrek of historische bijzonderheid er in bewaard. Ons gaan zij echter niet aan, dan voor zooverre zij op uithangborden of luifels voorkwamen, en deze moeten dan daarom ook aan 't slot van dit hoofdstuk hun plaats vinden.

Omstreeks 1700 las men voor een herberg buiten Tholen het rijm, waarin de voornaamste bezigheden der bewoners van de zes Zeeuwsche steden op niet onaardige wijze werden aangeduid:

* Drie Middelburgers, twee koopluy,
Drie Vlissingers, twee stroopluy, [kapers]
Drie Veerenaars, twee Nassouluy,
Drie Goesenaars, twee Bouluy,
Drie Zierikzeenaars, twee Advokaten,
Drie Tertolenaars, twee Soldaten.

De Drenters waren lang zeer ten achteren in beschaving; - Bredero stelt hen met Walen en Poepen of Moffen gelijk:

ick wijck hier in een stoep,
En sie wie dat het is, een Wael, een Drent, of Poep.

En te Hazeluinen las men op een luifel:

* Een swarte Swaan,
Een witte Moriaan,
En een beleefde Drent
En heb ik nooit gekend.

Maar alle dingen veranderen: niet alleen kent men tegenwoordig zwarte zwanen en witte Mooren, maar ook beleefde Drenters.

Te Antwerpen las men in de Lepelstraat voor een huis van vermaak 't volgende rijm op de vier Brabantsche steden:

* Leuven zich met drank verblijd,
Mechelen veel sotten slijt,[1)]
Brussel voert een grooten staet,[2)]
Antwerpen heeft de Lepelstraet.

Ook Huygens, in 't voorbericht van zijn Trijntje Cornelis, sprak van:

De noble Lepelstraet, het steeghjen van der minnen,
Daer nyet als vreught en woont en vriendlicke goddinnen.

Een Franschman, wellicht een der *réfugiés*, die in 't laatst der 17de eeuw te Amsterdam een wijnhuis had opgezet, karakterizeerde op zijn uithangbord een half dozijn natiën, die er elk door een beeldje op vertegenwoordigd waren, op de volgende wijze:

* Un Sennor en Espagne,
Un Milorde en Angleterre,
Un Monsieur en France,
Un Hidalgo en Portugal,
Un Evêque en Italie,
Un Comte en Germanie,
Sont pauvre Compagnie.

Natuurlijk had hij liever een rijken m i j n H e e r te gast.

Eindelijk vermelden wij nog een rijm, dat waarschijnlijk ook op een bord (misschien op een glas) heeft gestaan, en al vrij oud is.

* Die te Utrecht is geboren
En te Leuven lag ter schole

1) Dit komt overeen met de regels in 't beroemde Latijnsche distichon:

Magnis Bruxella viris, formosis Bruga puellis,
Gandavum laqueis gaudet, Mechlinia stultis.

d.i.:
'Brussel pronkt met groote mannen, Brugge met mooie meisjes, Gent met stroppen, Mechelen met zotten.'

2) Dit komt overeen met de regels in 't beroemde Latijnsche distichon:

Magnis Bruxella viris, formosis Bruga puellis,
Gandavum laqueis gaudet, Mechlinia stultis.

d.i.:
'Brussel pronkt met groote mannen, Brugge met mooie meisjes, Gent met stroppen, Mechelen met zotten.'

En te Douay leerde Wals [Fransch]
Is een muitmaker in zijn hals.

Bedriegen wij ons niet, dan moet dit rijmpje gebracht worden tot de eerste jaren der 16de eeuw, toen Utrecht met zijn Bisschoppen overhoop lag, de Hoogeschool te Leuven om den vrijzinnigen geest harer leerlingen, en Fransch Vlaanderen, vooral Douay, wegens groote kittelorigheid op 't punt zijner rechten en vrijheden, berucht waren.

Er is echter ook nog een andere lezing daarvan, die door Prof. Vreede in zijn *Geschied- en Letterkundige Herinneringen*[1] aangehaald is:

> Die te Gendt is geboren
> En t' Utrecht licht ter schole
> En te Luyck leert zijn wals
> Is een Muytmaker door zijn hals:
> En koom dij dan noch wat te kort
> Soo moech dij aenspreken die van Dort.

Er waren van dergelijke rijmen doorgaans velerlei varianten in omloop, omdat ieder ze toepaste op zoodanige plaatsen en omstandigheden, als hij op 't oog had, en ze zelfs vermeerderde om er nog andere in te betrekken, als hier met Dort het geval is.

1) 2e Stuk bl. 71.

Derde hoofdstuk.
Zinnebeelden en opschriften aan openbare gebouwen.

't **K**an ons voornemen niet zijn een volledige verzameling te geven van alle uithangteekens dezer soort: zulk een verzameling zou, en door haar uitgebreidheid, en door 't gedurig herhalen van dezelfde of gelijksoortige dingen, en door veel onbeduidends, driewerf vervelend zijn. Wij willen alleen den aard dier uithangteekens doen kennen, en wij bepalen ons daarom tot een overzicht van 't meest kenmerkende, met bijvoeging van eenige voorbeelden ter opheldering.

I.

De S t a d h u i z e n plachten gewoonlijk eenige beelden en opschriften in den gevel te voeren, toepasselijk op regeeringsbeleid en rechtspleging. Wij halen er drie voorbeelden van aan, genomen uit de rezidentie, uit een kleine stad, en uit een gemeente ten platten lande.

Het Haagsche stadhuis heeft twee Latijnsche spreuken in den gevel. De eene, die bewijzen moet, dat men 't niet ieder naar zijn zin kan maken, luidt:

Ne Jupiter quidem omnibus.

De andere is de oude Hollandsche vermaning om te waken en op God te vertrouwen:

Vigilate Deo confidentes.

Onder de raadhuizen van kleine steden munt dat van Naarden door zijn bouwtrant uit, en 't gold dan ook meer dan derd'halve eeuw voor 't kapitool van Gooiland. Op het frontespies boven den ingang staan drie beeldjes: de *Gerechtigheid* in 't midden, de *Godsdienst* en de *Hoop* ter wederzijden, en op de lijst daaronder leest men: *Godt regiert al Anno* 1601. Hooger in den gevel staan nog twee steenen met opschriften: 't een in 't Latijn:

QVICQD ERIT, SVPERANDA.
OĪS FORTVNA EERĒDOEST.

welk laatste woord *ferenda est* zal moeten beteekenen 't Ander:

Ist lijden ist vruecht
Draegtet soot Godt vuegt.

Te Spijkerboor leest men voor 't Rechthuis van de Starnmeer, waarvan de bewoners doorgaans 't lokaal met het veer in pacht hadden:

't Heyl van de Starnmeer is de steun van mijn bestaan,
Dat het haar Bestuurders en Bewooners wel mag gaan,
Moet elk weldenkend mensch als een goed Christen wenschen,
Gods hand bescherm dit Huys en have en vee en menschen.
J. HEYNIS.[1)]

De G e m e e n - l a n d s h u i z e n zijn vercierd met de wapens van 't Hoogheemraadschap en van de plaatsen, uit welke de Hoogheemraden afgevaardigd worden en hebben soms een opschrift in den gevel, waarin te kennen gegeven wordt, dat men in dit huis voor de beveiliging zorgt van de landerijen tegen de woede der zee. Zoo luidt b.v. het opschrift voor 't huis aan den Diemerdijk, 't welk tevens het jaar der herbouwing aangeeft:

hIC De fretI bataVI fVrore
arCenDo agrIs tVendIs
agItVr.

't Gemeen-landshuis van Rijnland onderscheidde zich door de Z w a n e n op de kolommen, waarom het dan ook als 't huis *Zwanenburg* bekend was. Dat van Delfland is van buiten en van binnen vercierd met r o s - of s i m b e l l e n : zelfs de stoep schijnt uit een opstapeling van zulke bellen gevormd.

Aangaande die bellen bestaat een overlevering. Het gebouw is in 't begin der 15de eeuw gesticht door Jonker Jan de Heuyter, Schout van Delft en Baljuw van Delfland. Deze Schout had zeker rijk koopman, die, elders van misdaad beschuldigd, was komen vluchten, in zijn bescherming genomen, ja hem een geruimen tijd huisvesting verleend. Die vreemdeling kwam ten huize van den Schout te sterven en maakte dezen tot zijn erfgenaam. Daardoor werd Jonker Jan zeer rijk en liet zich een prachtig nieuw huis bouwen. De overledene had zijn schatten gewonnen door den handel in Neurenburger waren, voornamelijk in b e l l e n , toen een zeer gezocht cieraad, en de Schout wist 's mans gedachtenis niet beter in eere te houden dan door 't gansche huis met bellen te vercieren.

De O o r l o g s m a g a z i j n e n hadden en hebben nog doorgaans een grooten vierkanten steen in den gevel, waarop allerlei oorlogstuig is uitge-

1) Medegedeeld door den Heer J. van der Vliet te Rijp.

houwen. Wij kiezen, als voorbeelden, die te Delft en te Naarden, - de eerste een der fraaiste, de laatste een der eenvoudigste. Op dien te Delft ziet men Mars, zittende op allerlei krijgsgereedschap; boven hem, den Staten-leeuw, met het opschrift:

> *Armamentarium Ordinum Hollandiae et Westfrisiae*.
> d.i.
> 'Wapenhuis der Staten van Holland en Westfriesland,'

Daaronder de spreuk van Holland: *Vigilate Deo confidentes*.

Rondom: de wapens der stichters, en 't jaartal 1692 onderaan.

Wel is de steen in 't Oorlogsmagazijn te Naarden eenvoudiger; maar toch ook van goede grootte en met een trofee van wapens en vaandels, doch zonder bijschrift.

De Admiraliteitsgebouwen hadden in den gevel gewoonlijk den *Leeuw* in den tuin, de twee gekruiste ankers vasthoudende, of ook alleen de *gekruiste ankers* met de letters P P (*Pugnare Pro Patria*, 'strijden voor 't vaderland') terwijl op torentjes en schoorsteenen een *Oorlogschip* boven twee gekruiste ankers als windwijzer pronkte.

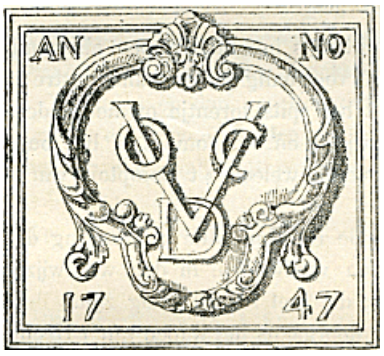

De gebouwen der Oostindische Compagnie hadden, tot kenmerkend teeken, boven den ingang of in den gevel, de samengevoegde V(ereenigde) O(ostindische) C(ompagnie) in de letter der Kamer gestoken. Zoo te Delft een D, te Amsterdam een A - terwijl de Westindische Compagnie de samengevoegde G(eöctroyeerde W(estindische) C(ompagnie) voor den gevel harer gebouwen aantoonde. Tot windwijzer zag men op de gebouwen der beide Compagniën niet zelden een *Driemaster*.

Wij hebben reeds een paar malen windwijzers genoemd en moeten daar thans een oogenblik bij stilstaan.

Op Kerktorens (behalve op die der Lutherschen) zag men al van ouds het *Haantje*. Over dat wakkere Haantje zijn al zoo vele verklaringen gegeven, dat men nu niet meer weet of 't een Kristelijk symbool is, dat den haan van Petrus, of wel een herinnering van de les: 'Waakt en bidt' voorstelt, - dan wel of 't van Gallischen, Noord-Germaanschen, Oud-Siciliaanschen of Oud-Persischen oorsprong, of wel van den Kretenzer Zeus herkomstig is. Maar zoo veel is zeker, dat het gebruik der Haantjes op kerktorens hier te lande al vrij oud is, en dat is ons voor 't oogenblik genoeg. Reeds ziet men er een op de teekening, voorkomende in het Evangelieboek, door

Graaf Dirk II en zijn vrouw Hildegaard in de 10de eeuw aan de Egmonder Abdij geschonken.[1)]

Op de torens van de Kasteelen der Edelen stonden *Vaantjes* tot windwijzers, natuurlijk ontleend aan de ontploken banieren. Die vaantjes gingen vervolgens over naar de Steden - en zoo zijn nog de weêrhaantjes en windvaantjes de twee meest algemeene vormen van windwijzers op torens, schoorsteenen en geveltoppen of in 't veld geplante staken.

Naast deze vertoonden zich echter eerlang velerlei bijzondere vormen, zinspelende op de bestemming van een gebouw of op 't bedrijf van den bewoner. In zooverre hebben de windwijzers, ofschoon die nimmer gezegd worden uit te hangen, toch met de uithangteekens eenige verwantschap.

De Windwijzers op de Stadhuizen stellen doorgaans 't Stadswapen voor. Somtijds zijn het *Vaantjes*, waarin het wapen is uitgesneden, somtijds het wapenschild, somtijds de losstaande wapenfiguur. Dit laatste is te Brussel het geval, waar de *Aartsengel Michaël* met den Duivel onder den voet den wind aanwijst, en even zoo te Naarden, waar een *Dubbele Arend* de rol van windvaan vervult. Somtijds is 't niet het wapen, maar het zegel, gelijk te Amsterdam het, *Koggeschip*, wat thans, nu het stadhuis in een Paleis herschapen is, vrij zonderling staat.

Ook op Stadsgebouwen plaatste men dikwijls het Stadswapen als windwijzer, gelijk men 't op het torentje van 't voormalig Athenaeum Illustre te Amsterdam kan zien. Daarentegen heeft het spits torentje op het hedendaagsche Stadhuis een *Triton* tot windwijzer, en wel, omdat in het oude St. Ceciliën-kerkje, waarop dit torentje stond, weleer ''t Comptoir van 't Convooi' gevestigd was.

En heeft men van de poort van 't oude Rasphuis alle herinnering der vroegere bestemming van 't gebouw doen verdwijnen, in den windwijzer wordt die nog bewaard door *twee boeven*, die met *raspen* bezig zijn.

Op Gemeen-landshuizen zag men doorgaans het wapen van 't Heemraadschap als windwijzer, doch op dat van Delft een *Meerman*, ontleend aan 't wapen van Dirk Meerman, die, in de tweede helft der 17de eeuw, toen 't gebouw door 't Heemraadschap werd gekocht en tot gebruik daarvan ingericht, Burgemeester van Delft en Hoogheemraad van Delfland was.

De Doelens hadden dikwijls een *Papegaai*, somtijds ook een *St. Joris*, of eenvoudig een *Pijl*. - Toen, vóór 1668, de Amsterdamsche Beurs nog met een tamelijk hoogen toren voorzien was, voerde deze een *Meerman* met schild en zwaard tot windwijzer; - denkelijk een zinspeling op den toestand in den tijd der stichting, toen de koopvaardij gewapend werd gedreven.

1) V. Wijn, *Huisz. Leven*, IIe Deel.

De oude Waag op den Dam had twee windwijzers, een *Neptunus* en een *Fortuin;* het Burgerweeshuis toont nog boven zijn schoorsteenen het *Duifje*, als zinnebeeld van den H. Geest.

Ook op de lokaliteit werd somtijds gezinspeeld. De oude Haringpakkerstoren had een *Haring* op den top; de Regulierstoren, in de eerste helft der 17de eeuw, toen de Ossemarkt op de Reguliersbreêstraat was, een *Os*, die later weêr plaats maakte voor een *Haantje;* en de Montelbaanstoren heeft nog den gewapenden *Meerman*, herinnerende den tijd, toen die toren aan een uithoek tegen 't Y stond, en tegenover zich de werven en de magazijnen had der Admiraliteit en der Oostindische Compagnie, waar toen de echte meermannen werden uitgerust.

Op Stationsgebouwen aan de spoorwegen ziet men dikwijls de *Lokomotief* als windwijzer, en op Posthuizen of Herbergen, waar de *Posthoorn* uithing of uithangt, een *Posthoorntje*. 't Schijnt zelfs, dat de voorbijgaande jaagschuit zulk een hoorntje in 't leven heeft geroepen - b.v. op 't Rechthuis te Sloterdijk.

Fabrieken hadden en hebben nog op schoorsteen of geveltop tot windwijzer allerlei figuren, aan den arbeid ontleend: Brouwerijen meestal hun eigen uithangteeken.

Op Stallingen ziet men veeltijds een *Paard*, ook wel eens (als te Velzen) een *Centaurus;* en somtijds (b.v. te Laren aan den straatweg) een *Paard* op den paarde-, een *Koe* op den koestal als windwijzer.

Ziet men op den geveltop eener burgerwoning een *Schip* met volle zeilen - en de voorbeelden zijn niet zeldzaam - dan mag men zich verzekerd houden, dat daar eens een oud zeeman woonde, die 't er op liet plaatsen.

II.

R.K. Kerken hebben steeds het *Kruis* of aan den gevel of op den toren; Lutherse doorgaans de *Zwaan*, zoo niet aan den gevel, dan toch als windwijzer.

Aan oude kerkgebouwen vindt men wel eens, boven den ingang, figuren, wier beteekenis onzeker is. Zoo staat boven de deur der Hervormde Kerk te Laren in Gooiland een groote *Eikel*, wellicht het emblema van iemand, die vroeger de kerk begiftigd heeft. Meermalen hebben kerken

symbolen aan den ingang, die niet tot haar zelve betrekking hebben, maar tot het kerkhof, dat weleer haar omringde - doorgaans doodshoofden, doodsbeenderen, gebluschte fakkels, korenaren, enz. Een der zonderlingste van dien aard is de *Aap*, die met een doodshoofd speelt, aan den ingang der Oude Kerk op het Oudekerks-

plein. De Aap heeft een halsband om, waaraan een koord zit, dat door den muur schijnt heen te gaan, zeker opdat het beest niet wegloopen zou. 't Is werk uit de 15de eeuw, en 't zinnebeeld behoorde bij 't kerkhof, dat hier lag, en bij 't bekkeneelshuisje, dat dicht bij dezen ingang stond. Zoo gaf de middeleeuwsche bouwmeester den voorbijganger in dit beeldschrift een zedeles, die wij dus vertolken kunnen:

Hoe stout gij stapt, hoe fier gij prijkt,
  En 't hoofd met zijden pluim laat streelen,
Och! eer een enkele eeuw verstrijkt,
  Gaan de apen met uw kopstuk spelen.

Een vermaning van anderen aard was vroeger te lezen op een steen boven een portaal, dat weleer aan een der ingangen van de Martini-kerk te Groningen uitgemetseld was: 't was daar om geven te doen:

  Mit aelmissen te geven,
Gerechtigheyt te plegen, daer ende neven,
Beërven wy in Gode dat ewighe leven.
Gedenckt den armen in uw testamenten,
Want Ghy en hebt geen beter renten[1].

Hindeloopen heeft aan haar Hervormde kerk, op een steen boven den ingang, weêr een andere vermaning, die tevens een zinspeling bevat op den naam en het wapen der stad:

  Des Heeren woort
Komt daartoe met hoopen
  Met aandacht hoort
Als h i n d e n l o o p e n[2].

Niemand zal deze wijze van uitnoodiging tot getrouw kerkbezoek geestig vinden. Aardiger is Vondels speling met hetzelfde woord (doch als familienaam) in den aanhef van zijn lied ‘Op den jaeger van Eickhof’:

Hindelopen loopt de hinden
  En de hazen achter aen.[3]

Deftiger spreekt een andere steen boven de kerkdeur te Wons in Wonseradeel.

Zoekt gij, o mensch! het goet dat onverganklijk is,
Hoor dan op 's Heeren dag naar Gods getuigenis,
En leeft gij door 't Geloof naar Jezus reine leer,
Gewis gy vindt by Godt eens sulks en nog veel meer[4].

1) Medegedeeld door den Heer F. van Halteren te Wildervank.
2) Medegedeeld door den Heer D. Hibma te Workum.
3) VONDELS *Leven en Werken*, Deel II. blz. 172.
4) Medegedeeld door den Heer D. Hibma te Workum.

Boven de deur der Groote Kerk te Maassluis lezen wij:

Olim qui fueram Marti sacratus et armis
Nunc Christi sacris sum locus ipse sacer.

waaronder deze vertaling:

Een oorloghschans ick was, den Chrychslien toegewesen,
Nu Christi Kerck ick ben een bedehuis verresen.
Anno 1639.

Voor het zoogenaamde Menno-Simonshuisje te Witmarsum:

Witmarsum mag met recht op Menno Simons roemen
En Nederland in hem zijn kerkhervormer noemen.
Hier was het, dat hij stout het Priesterjuk verbrak
En in dit huisje 't eerst voor 't vrij geweten sprak.[1)]

't Huisje dient nog den Doopsgezinden tot kerk.

Te Yerseke leest men boven den ingang van de Kerk de Havermolen:

Als Quir□ Vlasmā hier Godts woort leerde
Wert ick begonnē doch swaerlijck volent
De Kerckm^{er} die met hem mijn val keerdē
Waere Ingel Gospvt, Adolph vā Oostee bekent.[2)]
1603.

Op een uithangbord voor een huis te Leiden, dat vroeger een konvent, en later een wevery was:

* Eertijts hadden hier de *Paters*
Haer dommenatie;
Maer nu wonender andere *Fraters*
Door Godts gratie.

III.

De gast- of ziekehuizen hadden meestal boven den ingang de afbeelding van een zieken man en een zieke vrouw.

Het H. Sacramentshuis te Dordrecht - weleer het klooster der Magdalena-Zusters, in 1301 gesticht, den 29sten Junij 1457 afgebrand, later herbouwd, en in 1616 ingericht[3)] tot een gasthuis voor mannen en vrouwen, pronkt nog heden met deze voorstelling boven de poort, waarop

1) Medegedeeld door den Heer Hibma te Workum.
2) Medegedeeld door den Heer J. Franssen te Kruiningen.
3) Zie BALEN, *Beschr. van Dordrecht*, blz. 171.

men 't dragen van zieken ziet afgebeeld. Zonderling is 't, dat in beide tafereelen de optocht door een man op krukken wordt voorgegaan; ver-

moedelijk was het om te verhinderen, dat zij, die goed ter been waren, te veel vooruitkwamen, en de lammen en zwakken achteraan bleven, dat een kreupele den pas aangaf - en wellicht is het spreekwoord: ‘kreupel wil altijd vooraan dansen’, van dat gebruik herkomstig.

In den gevel van 't zelfde gebouw staat, boven 't venster, ter zijde van de poort, ook deze steen:

Steenen, die opwekkingen tot liefdadigheid behelsden of op 't loon der milddadigen wezen, waren in de gevels van liefdadigheids-gestichten zeer gewoon. Behalve de drie prachtige tafereelen

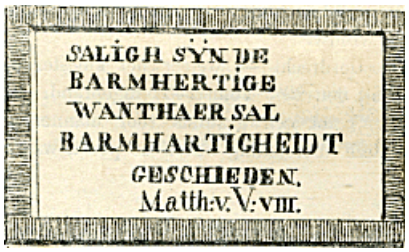

van De Keyser, die wij in de Eerste afdeeling hebben medegedeeld, ziet men nog een drietal steenen met spreuken in den gevel van dat Huiszittenhuis.

Boven het S t . C a t h a r i n a - g a s t h u i s te Arnhem in de Bakkersstraat, las men: *Insula Dei* (‘Godswaard op de Veluwe)[1)]. Het doel van gemeld gesticht, dat in 1636 naar de Beek werd verplaatst, stond op de volgende wijze omschreven:

Hic defessa labore senectus, claudus et amens,
Hospitio fruitur, curat sua vulnera miles.

Later trof men, tot 1860, boven de nu afgebroken poort van dit gesticht de volgende overzetting aan van dat distichon:

Siet hier worden onderhouwen
Oude swakke mans en vrouwen,
Sinloos mens en sieck soldaet
Vint hier ook een toeverlaet.

Die zieke soldaat herinnert ons tevens een ouden steen in den muur van 't Gasthuis te Amsterdam, die nog uit de dagen van Leicester is. 't Is de groote steen van 't s o l d a t e n - g a s t h u i s , die nog altijd zijn oude plaats blijft bewaren en er nog even krijgshaftig uitziet, al is ook dat gasthuis lang vergeten en de poort toegemetseld. Het tafereel vertoont een legerkamp naar den

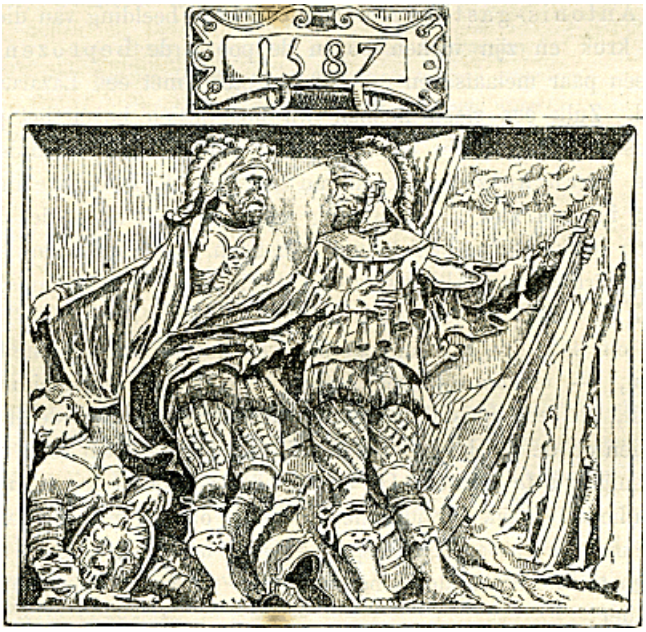

smaak dier dagen, een weinig ‘op sijn antycks’: twee soldaten, de een met een vaandel, de ander met een haakbus gewapend, kijken u nog ferm

1) Zie over dit veelbesproken opschrift TULLEKEN, *de Insula Dei*.

onder de oogen; maar een derde op den voorgrond heeft weinig in te brengen: hij ligt er bij neêr, laat het hoofd hangen en toont u, wie eigentlijk die toegemetselde poort werden ingebracht. De achtergrond is vol legertenten, waartusschen eenige soldaten komen uitkijken.

Boven den ingang van den voormaligen Beyert te Amsterdam - een open huis voor zwervers, die er drie nachten gratis mochten logeeren, las men:

> Drie nachten, langer niet, herberg ik die 't behoeft.
> De vierde jaeg ik uyt de scoysters en 't geboeft.

In den steen van 't voormalige Dolhuis zag men een uitvoerige voorstelling van de verpleging der krankzinnigen, en daaronder dit kurieuse rijm:

> Die met kranksinnigheyt sijn begaeft
> Die worden hier gespyst en gelaeft.

Men heeft dit, dwaas genoeg, aan Vondel willen toeschrijven; doch het is van vóór zijn tijd. Dat van Vondel, in 1631 gemaakt, luidde:

> Tre zacht, en wandel onbeschroomt,
> Hier wort de razerny getoomt.

De S^{t}. Antonis-gasthuizen hadden een afbeelding van dien Heilige met zijn kruk en zijn varken boven de poort: de Leprozenhuizen, die van een paar melaatschen - ook een steen met een Lazarusklepje in den gevel. Zulk een steen hebben wij nog gezien boven het poortje in de Lazarussteeg, dat weleer de ingang was van het Leprozenhuis[1)].

Ook de Tuchthuizen werden van ouds tot de liefdadige instellingen gerekend; immers met de oprichting daarvan in 't laatst der 16de eeuw schijnt men werkelijk ten doel gehad te hebben, de gevangenen door arbeid zedelijk te verbeteren. Althans in een resolutie der Amsterdamsche vroedschap van 19 Julij 1589 leest men uitdrukkelijk, dat Schepenen zwarigheid maakten, om sommige kwaaddoeners ‘overmids hunne jongkheit Capitaal te straffen,’ - ter dood te verwijzen, - en dat zulks aanleiding gaf tot het besluit, om een huis te stichten ‘tot castyement van deselven.’ De zinnebeelden op de prachtig gedekoreerde poorten van 't Rasphuis gaven dit ook eenigszins te kennen. Op de lijst der voorpoort zag men ‘Raspijn, den Tuchtheer,’ gelijk Vondel hem noemt, op zijn wagen, beladen met campêchehout en raspen, en bespannen met leeuwen, beeren, tijgers en wilde zwijnen, die door den voerman met de zweep werden gestreeld, en daaronder:

Virtutis est domare quae cuncti pavent.

hetgeen Hooft vertaalde:

1) De afbeelding van een Haarlemmer Lazarusklep vindt men in 't *Ned. Magaz.* 1862, blz. 56.

Hetgeen daar alle man voor zwight,
Te temmen is manhaftheidts plight.

En Melchior Fokkens:

Het is een deught van 't kloek gemoet,
Te temmen dat elk schrikken doet.

doch waar de Amsterdammer een vertaling op zijn eigen hand voor had, die kort en krachtig luidde:

Hier temt men leeuwen en beeren.

Boven op het frontespies zag men in de 17de eeuw het Amsterdamsche wapen met de twee leeuwen, waarom ook Raspijn destijds *Janvaer in de twee klimmende Leeuwen* placht te heeten. Later kwam er de *Castigatio* voor in de plaats, voorgesteld door drie groote beelden, die thans, na geruimen tijd overdekt te zijn geweest, weêr ontbloot zijn. Op de binnenpoort stonden - en staan nog, maar onzichtbaar - twee half naakte tuchtelingen, die hout raspen.

Het S p i n h u i s , een werk- en tuchthuis voor vrouwen, en waar, althans in den eersten tijd van zijn bestaan, ook ondersteuning werd verleend aan arme kraamvrouwen, kreeg, bij zijn oprichting in 1596, een vrij naïef rijmpje boven de poort:

Om schaamle meyskens, maeghden en vrouwen,
't Bedelen, leechgaen en dool-wech te doen schouwen,
Is dit Spinhuys gesticht, soo men hier sien mach;
Elck laet sich niet verveelen noch rouwen,
Uyt Charitaet hier aen de handt te houwen,
Wie weet wat hem ofte de sijne noch geschiên mach.

't Duurde echter niet lang of dat G o d s h u i s , als 't in den beginne genoemd was, werd een gevangenhuis voor hoeren en dieven, en in 't begin der 17de eeuw kwam er die T u c h t i g i n g van Hendrik de Keyser met de bekende regels van Hooft te staan, waarvan wij de afbeelding reeds gegeven hebben in de Eerste afdeeling[1].

Op de binnenplaats van 't Stadhuis te Hoorn ligt nog een steenen kop, die vroeger als uithangteeken van de gevangenis heeft gediend. Volgens de overlevering zou het den kop voorstellen van een beruchten boef, Platte Tijs genaamd, die reeds beproefd had boven de deur van de oude en sedert 1818 gesloopte binnen- of gevangenpoort op het Oost een gat te breken om er uit te vluchten, maar nog juist in tijds verhinderd werd en feliciter werd opgehangen; terwijl zijn hoofd, in steen nagebootst, in de plek, door welke hij had willen ontsnappen, werd geplaatst, als een waarschuwing voor anderen.[2]

1) Blz. 185.
2) Medegedeeld door den heer Jhr. Opperdoes Alewijn te Hoorn.

Oude-Mannen- en Vrouwen-huizen hadden doorgaans een paar oudjes boven de poort, of wel een *bril*, volgens Cats het zinnebeeld der grijsheid.

Boven een voormalig Besjeshuis te Dordrecht, thans een bewaarschool, las men:

> Ziet hier worden onderhouen,
> Ouwe kouwe zwakke vrouwen,
> Trotse vrijsters, fiere jeughd,
> Ziet hoe dat gij worden meught.
> Na CATS.

Boven de poort stond, in Bentheimersteen, een bestje uitgehouwen, gehuld met een lebbendoek, met een doodsteen in de hand: - de steen is kort geleden weggenomen.[1)]

En boven die van het Oude-Vrouwen-Konventje te Maastricht, gesticht door zekeren Maarten Francken, stond *S*^{t}. *Maarten*, twistende met den duivel, en daaronder het tijdvers:

> MartInI pVra LIberaLItate ConDItVr.[2)]

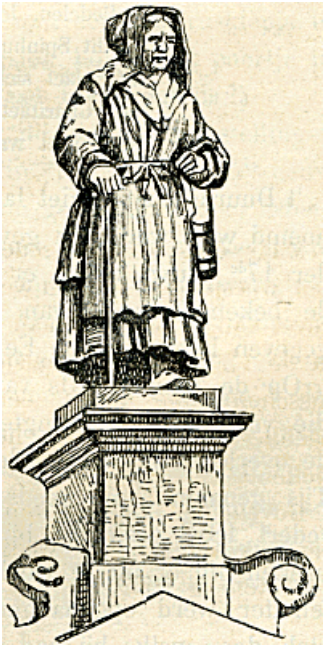

Dat is: Dit werd door Maarten gesticht uit pure liefdadigheid. - 1715.

Op de poort van 't Oude-Vrouwen-huis te Rotterdam op de Hoogstraat staat een aardig oud vrouwtje, waarvan wij de afbeelding geven. Het is bekend onder den naam van *Kaat*. En op de Weesperstraat te Amsterdam, bij de Keizersgracht, leest men nog op een steen:

> Des Hemels gunst bestraalt en zegent en behoedt,
> Die d'oud bejaarde liên staâg ondersteunt en voedt.

Dit huis is van 1749 tot 1798 het Portugeesch-Israelitisch Oude-Mannenhuis geweest. De naam van 't gesticht - ‘steun der oude mannen,’ - staat nog in 't Hebreeuwsch daarboven.

1) Medegedeeld door den heer A.A. Grondhout A.Az. te Dordrecht.
2) Medegedeeld door den heer v.d. Noordaa te Maastricht.

Eindelijk moeten wij nog, als een keurig proefje van testamentenstijl op rijm, het opschrift vermelden van 't Oude-vrouwenhuis te Etten in Noord-Brabant:

Ter eeren Godts en van Godts uytverkoren vat,
Sint Paulus tot gebruyck van dertien arme vrouwen,
H^{r}. Joost de Nobelaer dit Godtshuys heeft doen bouwen,
Gelijck Vrouw Beatrix van Heussen eertijdts hadt
Sijn soon heer Jan Louis belast bij codicille:
Die sijnde door de doodt van dat te doen belet,
Voldeed sijn Vader dus aen beyder goeden wille,
En gaf den grondt van 't sijn waerop het is geset.
MDCLXXXJ. *Romane*.[1)]

W e e s h u i z e n en meer bepaald de S t a d s - of B u r g e r w e e s h u i z e n hadden weleer altijd de afbeelding van een weesjongen en weesmeid in hun eigenaardig kostuum, en men kan die nog op vele plaatsen zien. Te Amsterdam ziet men ze nog in een zeer uitvoerig tafereel aan de Weespoort in de Kalverstraat, met het reeds aangehaalde[2)] bijschrift van Vondel en tegen de beide zijmuren met de fraaie regels van denzelfden:

Geen armer wees op aerde zwerft,
Dan die der Weezen Vader derft,
Der Weezen Vader derft hij niet,
Die Weezen troost in haer verdriet.
Dies sla uw oogen op ons neêr.
Ons aller Vader troost u weêr.

En:

Hier treurt het Weeskint met gedult.
Dat arm is zonder zijne schult,
En in zijn armoê moet vergaen.
Indien gij 't weigert bij te staen.
Zoo gij gezegent zijt van Godt,
Vertroost ons met uw overschot.

Maar ook plachten sedert 1622 twee meer dan levensgroote beelden - een weesjongen en een weesmeisje - aan de beide hoeken te staan van den gevel van 't hoekhuis aan de S^{t}. Luciënsteeg en 't Weespleintje. Ook had in de 17de eeuw het meisjes-weeshuis over den ganschen voor- en zijgevel, tusschen twee lijsten, een zeer fraai en uitvoerig tafereel met ontelbare beeldjes, de verpleging, het onderwijs en de spelen der weesmeisjes voorstellende.

Boven den ingang van het B u r g e r w e e s h u i s te Zutfen staat, onder een weesjongen en weesmeisje in steen gehouwen, de vermelding der regenten in 1669, en nog lager:

Hier wordt de Burgerwees
In tucht en Godes vrees,

1) Medegedeeld door den heer E.G. Volkersz. te Zutfen.
2) Zie blz. 160.

Door vaderen beleid,
Gebragt tot mundigheid.[1)]

En boven den ingang van het D i a k o n i e - W e e s h u i s aldaar zag men nog niet lang geleden een houten kap, waarop twee knielende kinderen geschilderd waren, en daaronder in Gothisch schrift:

De Heere bewaert de vreemdelinghe: Hy slaet den wees en de weduwe gade; maer den weg der goddeloose keert hij om.[2)]

In den voorgevel van 't R.K. Weeshuis te Leiden leest men:

Toen d' arme Roomsche Wees wanhopend nederzat,
Of, schreijend doolde op 't puin der halfverwoeste stad,
Werd hem, op d'eigen grond van zijn vernielde woning,
Dit ruim verblijf gesticht door Hollands eersten Koning.
Thans zeegnen hier te zaam, de Vorstengunst en deugd
Behoeftige ouderdom en hulpelooze jeugd.
Help nu, Weldadigheid, dit werk der liefde kroonen.
De God der liefde zelf zal 't eenmaal rijklijk loonen.

Verwoest 1807.
Herbouwd 1808.

Dat zijn goede verzen: trouwens, in het tijdvak, waarin de onbekende dichter van deze regels leefde, hadden ook zelfs de middelmatigste poëten nog een goed besef van melodie en waagden zich niet aan 't schrijven van verzen, zonder de regels van den versbouw te kennen, waar thans ook velen, die onder de bollen gerekend worden, zich niet aan stooren. Bij hen heet de gedachte alles, en daarbij vergeten zij, dat een gedicht, dat tegen maat en kadans zondigt, den kenner even weinig behagen kan als een schilderij, waar fouten in voorkomen tegen anatomie of perspektief - al is in beiden de vinding nog zoo gelukkig.

Op een der binnengevels van bovengenoemd gebouw leest men:

De Heer
Martinus Carolus
van Beurden
heeft de eerste
steen gelegt van
dit gebouw
17 12/9 60.

Toen Leydens Roomsche weezen treurden
Ley hier den eersten steen Van Beurden,
Zoo als hier boven staat vermeld.
Maar gansch vernield door buskruids woede,
Heeft Koning Lodewijk de Goede
Dit liefdehuis zoo schoon hersteld.

1) Medegedeeld door den heer dr. W.J.A. Huberts te Zutfen.
2) Medegedeeld door den heer dr. W.J.A. Huberts te Zutfen.

In een steen boven de deur van 't Weeshuis te Buren staat:

't Gelooff door hoop en liefde crachtich.
Heeft beweecht dees princesse goetdadich,
Te stichten ter eere van Godt almachtich
Dit Weeshuis om daer in gestadich
d' Arme weese te geven alimentatie.
Bethoent oock leser tot dese fundatie,
U christlick milt hert, doet augmentatie,
Godt sal v geven syn ewige gratie.
Anno 1613.

'Dees princesse goetdadich' was Maria van Nassau, de weduwe van den Graaf van Hohenlohe.

Te 's Gravenhage staat boven het Diaconie-Armen of Oude Vrouwen- en Kinderhuis een wapenschild in hardsteen, vastgehouden door twee Leeuwen, en daarop D[iakonie] A[rmen] H[uis]: hooger:

Twee kroonen zijn van Godt berijdt,
Den Armen der Lydzaemhydt,
Den Rieke der Mildaedighydt.

Te Amstelveen leest men voor het Armenhuis:

Den armen wees tot nut,
Den ouden tot een stut,
Bragt men dit huis tot stand,
In Nieuwer Amstelland.

en boven het Diakoniehuis aldaar:

De liefde omhelst 't verlaten weeske hier,
Om z'in haar schoot te voên en te onderwijzen,
Verkwikt, versterkt met wijs bestier,
De oude, arme en afgewerkte grijzen.
O Amstelland, wie roemt en volgt u niet
Als men dit huis met zijn bewoners ziet?

Heel gaarne; mits maar niemand den Amstellandschen rijmelaar een voorwerp van navolging achte.

Het Charitaat-huis te Delft in de Schoolsteeg, aan den H. Geest gewijd en dat weleer recht had op het beste kleed van ieder, man of vrouw, jonkman of jonge dochter, die te Delft kwam te sterven, heeft tot uithangteeken een fraai beeld der Liefde, dat gezegd wordt het werk van Hendrik de Keyser te zijn[1)] met het jaartal 1614, en daaronder het oude opschrift:

DE CAMER VAN CHARITATE.

Het Hofje van Gratie, te Delft, had voorheen tot opschrift:

1) BOITET, *Delft*, blz. 464.

Voor Man en Vrouw sijn dese Hofges van gratie
Gemaeckt tot een eeuwige fondatie.
1575.

en daarboven prijkte het wapen van den stichter, Pieter Pietersz Sasbout. In 1660 werd het herbouwd en kwam, in een anderen steen, er dit versje bij, dat veel van een rekenkundig raadseltje heeft:

Wij stonden eertijts op de Geer,
Ses in getal, maar nu een meer.
Op nieuw herbouwd en hier gebragt
Door twee der oudste van 't geslagt.
1660.

Voor het Hofje van Van der Dussen te Delft las men op een ouden steen, in den muur gemetseld, het volgende rijm van het jaar 1604:

't, Komt al van Godt.
Onderhout sijn gebodt.
Dat is van allen boecken het slodt.
Het is al niet
Die de Wereld besiet.

Waaronder de vermaning;

Peist om die doot die niemant spaart.

en ter wederzijde van een doodshoofd:

Respice finem en *Spero melius*.

Boven den ingang van het Bovenhof, te Zutfen, staat met vergulde letters op zwarten grond, tusschen de afbeelding van een paar bejaarde lieden en eenige familiewapens:

Hier vloeit een springbron van weldadig onderhoud
Voor oude liên, het zij dan mannen ofte vrouwen.
Des Heeren Bovenhof, in Zutphens stad gebouwd,
Kan die behoeftig zijn weldadig onderhouwen[1].

Een *Hofje* te Dordrecht heeft voor den gevel een liggend geraamte, in een steen uitgebeiteld, en daarboven dit geestig rijm:

Dat ik wel gaf is mijn gebleven,
En dat ik hielt heeft mijn begeven[2].

Boven 't Hofje van P. Loredan, te Leiden op de Varkenmarkt, leest men:

1) Medegedeeld door den Heer Huberts te Zutfen.
2) Medegedeeld door den Heer Grondhout te Dordrecht.

Die rijk is van geloof en eerlijk van gemoedt
En in zijn ouderdom schuwt voor den arremoedt
Wordt hier, al was hij vreemt, van deze zorg verlicht,
Nu Pieter Loredan voor hem dit hofje sticht.

Boven dat van P e r s i j n in de Stoofsteeg aldaar:

Hier ziet men uit het puin van een bouvallig nest
Een fraai gebouw gesticht door vruchtbare echtgenoten
Voor veel behoeftigen, schoon vreemden, die verstooten
Zijn uit hun vaderland en rustig hier gevest.

Op een steen, ter rechterzijde van gemeld Hofje, in 1865 daar geplaatst:

On this spot
Lived, thought and died,
John Robinson.
1611-1625.

Boven de buitenpoort van het H o f j e v a n S a m u e l d e Z e e op de Koepoortsgracht te Leiden:

Voor goeden, doch niet voor rijke neven en nichten,
Deedt Samuel de Zee dit bij zijn leven stichten,

wat die rijke neven en nichten buiten gis ging. Dat gemelde Samuel de Zee de zucht tot kwinkslagen aan dien tot weldoen paarde, bewijst nog een ander opschrift, dat hij boven de binnenpoort van 't gebouw liet zetten:

Dees was mijn zin: een ieder praet
Na zijn begrip, en zoo 't niet staet
Tot uw genoegen, blijf maar buyten.
Ik kan mijn poort, uw mond niet sluyten.

In 't dorp Goudswaard vindt men acht woningen voor behoeftigen, gebouwd in 1635 en in eigendom behoorende aan de groote of H. Geestarmen der Heerlijkheid. Op het huis staat op een blaauwen steen:

Dit werck heeft Godt gegeven,
En 't werd hem toegeschreven.
Dit werck heeft Godt geboudt,
En 't wordt hem voorts betroudt.

C. DIRCKSE, 1635. P. CLEMENTIUS,
Schout. *Predikant*.

Boven de poort van een H o f j e te Vlissingen, leest men, tusschen de wapens van Zeeland en Vlissingen het volgende opschrift:

Dit huys heeft gesticht Cornelia Quackx,
Weduwe van Karel Nys Saligher.

Spaersaemheyt is goet,
Den armen gheven is soet,
Maer van Godt compt den overvloet.
Die den armen wil gedencken,
Godt wilt hem zijn Hemelrijck schencken.
Cornelia Nys. Dit 's mijn advys.

of: ‘zoo denk ik er over.’ 't Behoorde tot den spreektrant der vaderen, daar mede te besluiten als zij een krachtig woord gesproken hadden. Zoo laat ook Vondel Gijsbreght zeggen, nadat deze zijn verhouding tegenover zijn vijanden geschetst heeft:

Soo leyd de saeck by my en daerop ga ick aen.

Boven de B e y e r s k a m e r e n op de Lange Nieuwstraat te Utrecht vindt men een grooten steen:

D.O.M.
Den Armen Getrouw.
Adriaen Beyer heeft ons gefundeert en Alet Jans Dochter sijn Huisvrouw,
A^{o}. 1597.[1)]

En boven de V r i j w o n i n g e n achter de S^{t}. Nikolaaskerk in dezelfde stad, op een steen:

sta DoCh beneDe
Leer hIIr [hier] de reDe .... [1652]
de Hr. en Mr. Jan van Gronsvelt, advocaat
des Hovs van Utricht,
heef zes Kameren die gij siet
uyt liefde puur gesticht,
door louter charitaet
tot bijstant van de liên om Godswil anders niet.

Verplaatst en vernieuwt in 1756.[2)]

In het frontespies van 't C o r v e r s h o f te Amsterdam staat *de zorg voor behoeftige ouden* in hardsteen uitgehouwen, maar de verzen van Brouërius van Nidek onder de wapens der stichters zijn evenmin der vermelding waardig als die, eenige schreden verder, voor 't B e s t e d e l i n g h u i s van Johanna Bontekoning, en voor zoo menig ander liefdadig gesticht te lezen staan. Zelfs Vondel scheen door 't onderwerp niet geïnspireerd, althans schreef hij op 't R a p e n h o f j e alleen:

Peter Raep, de Trezorier,
Boude uit mededogen hier
't Weduwen- en Weezenhof.
Men gebruik het tot Godts lof.

1) *N. Utr. Courant*, 1867, N°. 501.
2) *N. Utr. Courant*, 1867, N°. 501.

Neen, niet hoog poëtisch; maar toch een model: in drie regels alles zeggende, wat noodig is te weten, en er de moraal in een vierden bijvoegende.

Eindelijk kunnen wij ook de B a n k e n v a n L e e n i n g onder de liefdadige instellingen rangschikken; althans zoo wij het doel der instelling voor oogen houden, het beveiligen der ‘noodtdruftigen’ tegen de woekeraars en de ongenade der ‘Lombairden.’

In de Nauwe-lommerdssteeg vertoont een aardig tafereel hoe, in 't be-

gin der 17de eeuw, de vrouwen haar pandjes in ‘de Banck van Leeninge’ brachten, boven het poortje waar Vondel zoo veel jaren lang uit- en in is gegaan. Het bijschrift luidt:

> Tot behulp voor den noodtdruftigen is hier gestelt
> De Banck van Leeninge voor een cleyn geit.

Later voldeed dit eenvoudige rijm niet meer en stelde Balthasar Huydecoper in 1740 een nieuw en natuurlijk langer rijm boven den nieuwen ingang op den Voorburgwal: - een rijm, dat er niets bij verloren had, als het tot de twee eerste regels beperkt ware geweest:

> Hebt gij noch geld noch goed? Gaa deze deur voorbij.
> Hebt gij het laatste en mist gij 't eerste? Kom bij mij.

IV.

Ofschoon er in alle steden van ons vaderland voortdurend tooneelstukken vertoond werden, en zelfs, althans in den Haag, balletten gegeven werden, kon, tot op het midden der voorgaande eeuw, alleen Amsterdam

op een vasten schouwburg bogen. Deze had tot uithangteeken de *Bijekorf* met het woord *Yver*. De oudste afbeelding van het blazoen is te vinden op den titel van Brederoos spelen, uitgegeven bij Cornelis Luidewijksz. van der Plassen, waar 't dit omschrift heeft:

Fervet opus redolentque thymo fragrantia mella,

hetwelk, vrij vertaald, beteekent:

Hier ruischt en bruischt het dartlend rijm:
De geurge honig riekt naar thijm.

De steen van den afgebranden schouwburg, voor welken men in den houten schouwburg geen plaats wist te vinden, is verzeild in een muur aan de Schans achter den schouwburg, waar men, 't bruggetje overgaande, er recht op aanloopt.

Toch staat de Bijekorf nog in het frontespies van den zijgevel van 't houten gebouw, en wel in een medaljon, vastgehouden door een oud man en een weesmeid. 't Is een figuurlijke voorstelling van Vondels verzen, die weleer op het tooneelgordijn stonden:

De Bijen storten hier het eêlste datse lesen,
Om d' oüden stock te voên en ouderloose weesen.

De Anatomiën of Ontleedkamers, vroeger ook Snijburgen genoemd, hadden - immers wanneer zij een opzettelijk daartoe bestemd gebouw hadden en niet, als de Amsterdamsche Snijkamer, een verdieping boven een oude poort en, om dadelijk voorraad te bekomen, achter 't schavot, - een *geraamte* tot uithangteeken. Wij nemen de Delftsche Anatomie tot voorbeeld:

Een liggend geraamte en daarboven een gevleugelde zandlooper en een Grieksche inscriptie, die aan al wie Grieksch verstond vertelde, dat het leven vleugels heeft en wegvliegt. Natuurlijk ook een zeis om 't leven weg te maaien en bloemen als symbolen der vergankelijkheid, benevens twee gieren, die op 't vleesch azen en blijkbaar zinspelen op de anatomisten zelve, die genoeg treuren om 't in onbruik raken van 't halsrecht, dat hun vroeger zulke gezonde lijken bezorgde. - Bij dat alles nog een piramide boven op de lijst en het motto:

Decrescit dum crescit,

dat is:

Al toenemende neemt het af,

n.l. het leven, zoo wel als de piramide.

Het gewone uithangteeken van Latijnsche scholen was van ouds *Plak* en *Gard*. Men heeft, tot nog voor weinige jaren, er een te Amsterdam in de Gravenstraat kunnen zien, in een gevelsteen, die waarschijnlijk nog dagteekende van 't jaar 1597. Hij stond in den gevel van 't huis,

dat tot 1666 den Rector der Nieuwe-zijds-Latijnsche school tot woning verstrekte.

In den zomer van 1863 heeft de ambachtsschool, die zulke symbolen van tucht niet zoo goed dulden kon als de Stads-Armenschool, die er vroeger, zooveel jaren lang, gevestigd was, *plak en gard* naar de maan gejaagd. Toch is de afbeelding nog bewaard; wij wijzen hieronder aan, waar men die vinden kan.[1)]

Boven de poort van 't school op 't Cingel las men, eer dat de teeken-achtige gevel gemodernizeerd of bedorven was:

Disciplina vitae scipio,

't geen men, naar verkiezing, vertalen kan met

De w e t e n s c h a p is de s t a f van het l e v e n .

of met

Je l e v e n geen beter middel van tucht dan een ferme r o t t i n g .

Boven de deur van 't P a r o c h i e s c h o o l te Deventer schreef de beroemde Rector Johannes Cele, die ongaarne zijn leerlingen van hoogen stand den Jonker zag spelen, in 't jaar 1417:

Qui vult domicellari nec fas esse scholari,
Ille domi maneat et domicellus eat.

d.i.:

Wie steeds den Jonker spelen wil,
Wien 't schoolgaan mocht vervelen,
Die blijve t' huis en moge aldaar
Dan vrij den Jonker spelen.

Het K w e e k s c h o o l v o o r d e Z e e v a a r t te Amsterdam heeft natuurlijk het beeld der zeevaart boven de poort.

En daar wij ook de dorpsscholen niet vergeten mogen, kiezen wij er een, dat gebouwd is in 't zelfde jaar toen de schoolwet was ingevoerd, waaraan weleer alle verbetering van het onderwijs en alle vooruitgang en beschaving werd toegeschreven. Boven het school te Tuil, gebouwd in 1806, leest men:

Daal, daal, Jehovah! met uw zegen,
Op deze school ter oefning neêr,
Daal, daal, gelijk een zomerregen
Op haar als op een kweekhof neêr,
Zoo moet dan nutte kennis groeijen,
De maatschappij der burgren bloeijen.[2)]

Minder zalvend en hoogdravend, maar zinrijker en natuurlijker was het rijm, dat in 't laatst van de vorige eeuw voor een school in Westfriesland gelezen werd:

1) J. TER GOUW, Nalezing op mijne *Amstelodamiana*.
2) Medegedeeld door den heer D. Buddingh te Delft.

De schrift seyt: Godt heeft den mensch na sijnen beelde geschapen,
Maar de schrift meynt die groote menschen, niet mijn rekels van knapen.

V.

Tot de openbare plaatsen behooren de K e r k h o v e n en B e g r a a f p l a a t s e n. Ook deze hadden en hebben nog hunne uithangteekens, en wel - als te begrijpen is - de symbolen van dood en onsterfelijkheid, doodshoofden en beenderen, zoo wel als kapellen en korenaren, omgekeerde zoo wel als hoog opflikkerende fakkels, met *Spes altera vitae* (‘de hoop op een ander leven’) of een dergelijke spreuk.

U wacht ik ook of *ik wacht u* was weleer een geliefkoosd opschrift aan den ingang van dorpsbegraafplaatsen. Men vindt het nog hier of daar, hoezeer 't een zeldzaamheid geworden is. In onze dagen mocht men zulk een barre waarschuwing, waar zij eenmaal staat, nog laten staan, doch die te plaatsen en opzettelijk den gaanden en komenden man er een schrik meê op 't lijf te jagen, zou men wat kras vinden. Nu luidt het liever: *Rustplaats der dooden, verwachting der levenden*, gelijk men dit o.a. lezen kan te Delftshaven, ter plaatse waar eenmaal de eerwaardige S^{t}. Jobskapel gestaan heeft, die in 1573 door de Spaanschgezinden vernield werd, alleen omdat iemand beweerd had, dat daar een monnik de hervorming gepreêkt had, en waar sedert een begraafplaats is aangelegd, of een *God-sakker*.. gelijk nu de mode is te zeggen, zonder er bij te denken, dat het woord niet slechts een akelig germanisme is, maar bovendien de aanhef van een heel leelijken vloek, en dus in geen geval over beschaafde lippen moest komen of uit een beschaafde pen vloeien.

VI.

De D o e l e n s hadden doorgaans boven den ingang of somtijds op den geveltop het beeld van den Schutterpatroon - hier te lande meest *St. Joris* of *St. Sebastiaan* - enkele reizen ook *St. Antonius* of *St. Michiel;* terwijl boven het poortje, waardoor men naar den schutbogaard ging, *bogen en pijlen, stormhoeden* en *harnassen* waren uitgehouwen. Nog kan men zulk een poortje, dat voor derd' halve eeuw in de Kalverstraat stond, in de Handboogsstraat zien.

De uithangteekens der G i l d e h u i z e n waren van vierderlei aard; de Gildepatroon, het Gildeblazoen, de Werktuigen van 't ambacht of een Gildebroeder. Van de beide eerste soorten kan men voorbeelden zien aan drie poortjes van 't oude gebouw op de Nieuwmarkt, waar nog *St. Lukas* en de blazoenen van 't metselaars- en 't St. Elooisgild te vinden zijn, en van

de derde soort aan 't Korenmetershuis op de Kolk; terwijl van de vierde nog ongeveer 25 jaar geleden een prachtig exemplaar te vinden was op het Rusland boven de poort van 't voormalig leêrkoopers-, looiers- en schoenmakers-gildehuis. 't Was een levensgroote *Gildebroeder*, met heide handen een huid oplichtende, welke hij scheen te beschouwen of te veilen.

Ook het oude Bierdragershuisje[1] achter de Begijnen, dat voor ongeveer dertig jaren gesloopt is, had een grooten steen in den gevel, waarop twee zeventiende-eeuwsche Gildebroeders stonden afgebeeld, en vrij gelijk aan den steen, dien wij reeds in de Eerste Afdeeling hebben gegeven[2]. Maar wij voegen hier een andere afbeelding bij, welke Pater Abraham van St. Clara van de Bierdragers geeft: ‘een soort van volk, dat niet alleen het bier aan den boom maar ook in den buik draagt, die somtijds precies even rond als een bierton is. De Bierdragers gaan nooit tot de slechtste vaten of de dunste bieren, 't geen hun smerige bierbaarden, die er somtijds uitzien of ze door de stroop gehaald waren, genoegzaam uitwijzen.’

Het meest gewone uithangteeken der V l e e s c h h a l l e n was een Ossekop in den gevel en een Schapekop boven den ingang. Te Rotterdam in de nabijheid van het stadhuis staat een V l e e s c h h u i s , gebouwd in de 16de eeuw: op zijde van de breede deur bevinden zich twee bijna levensgroote beelden, een man en een vrouw voorstellende: boven de deur een steen met een tamelijk fijn bewerkte voorstelling van het slachten van een beest.

Zelfs B r u g g e n hadden en sommige hebben nog hun opschriften: zoo las men boven den middelsten boog van de steenen Doelenbrug te Amsterdam weleer deze verzen van Vondel:

> Acht suylen op de ry, een brugh van swaeren last,
> Begront den Aemstel niet en staet allijck wel vast.

De zuilen namelijk rustten niet op den bodem van den Amstel (het Rok-in), maar stonden toch ‘wel vast’; want zij waren goed geheid - een geruststelling voor de burgerij, die nu niet behoefde te vreezen, dat ze op een mooien dag met brug en al naar de diepte zou gaan: - een ongeval, dat in de 17de eeuw niet zonder voorbeeld was; immers in 1656 zonk de steenen brug van de Prinsengracht voor de Leliegracht met al de menschen die er op waren onverwachts in de diepte; - ‘wonderbaerlyck,’ zegt Melchior Fokkens, ‘was hier 't fondament gants wech gesonkken.’ Dit had men met de Doelenbrug niet te vreezen en daarom stond er die poëtische geruststelling bij.

Ten slotte nog eenige voorbeelden van B u r g e r w o n i n g e n :

In de Koestraat, naast het voormalige Latijnsche school, zien wij, boven een deur, lampjes, vurige draken en waterspuwende slangen uitgehouwen.

1) Afgebeeld in de verzameling van den heer Louis Splitgerber, Kunstboek IX, no. 26.
2) Op blz. 17.

't Herinnert ons, dat daar eenmaal de man woonde en werkte, aan wien wij de uitvinding der slangbrandspuiten en de verbetering der stads-verlichting te danken hebben, Jan van der Heyde - tevens verdienstelijk schilder en graveur.

Van de Koestraat te Amsterdam naar de Koepoortsgracht te Leiden is een natuurlijke overgang. In deze laatste ziet men voor een huis drie medaljons tusschen de penanten van twee schuiframen der eerste verdieping. Zij hangen af van twee gestrikte koorden, onder elkander, en het bovenste geeft in een wit marmer cirkelrond met ingebeitelde zwarte letters te lezen:

A^{o} 1807 is dit huis neergeveld.

Het tweede medaljon is ruitgewijs en verbeeldt de papieren noodmunt in 1574 bij het beleg gestempeld met het oude stadszegel, waar rondom stond *Godt behoedt de Stadt*, welk laatste echter niet zuiver is gebeiteld kunnen worden.

Het derde is cirkelvormig als het eerste en heeft tot omschrift:

A^{o} 1808, in dit jaar weer hersteld.

Onder de borstweringen der gezegde schuiframen zijn twee graauwe arduinsteenen, en daarop in Romeinsche letters:

I.

Toen Buschkruit d'Oude Stat Tot puin verbrijzeld had
De wanden van dit Huis Neêrstortten met gedruisch
Het volk in doodsangst bij 't verpletterd Maagschap schreide.
Zag God ontfermend neêr. Hij hielp gelijk weleer
In zijn geducht opzet De Bange Stad ontzet
En Hollands Hoogeschool bleef 't Hoofdjuweel van beide.

II.

O Leydsche Borger-Rey Gaat hier dan niet voorbij.
Als gij met Pracht Herbouwd Dees Koepoortsgracht Beschouwt
Leer dan uw Naageslacht Gods wonderen verbreiden.
Dank Hollands Majesteit Uw Troostbare Overheid!
De Trouwe Ridderstand En 't Volk van Nederland!
Zoo treet met Vrede en Heil de Welvaart weêr in Leyden.

Johannes le Francq van Berkhey[1)], die nog altijd een te groot Oranjeman was om ook Koning Lodewijk in zijn dankbetuigen op te nemen.

Voor een ander huis te Leiden, op de Heerengracht, leest men:

1) Medegedeeld door den Heer D^{r}. Jb. Baart te Leiden.

Door Gonst van Got
Staet hier dit slot
Met Lest Vergroten.
Dat 's Heeren Gragt
Dies si Toe Bragt
Hegt Heeft Gesloten[1].

Bemint Godt boven al las men op een zeer oude deurpost in het dorp Ammerstol bij Schoonhoven in 1843[2].

De vrome dorpeling, die voor meer dan twee eeuwen die deur had doen maken, wilde, dat hem die les steeds bij zijn in- en uitgaan zou voor oogen wezen.

Een Rotterdammer op het Spuiwater liet voor zijn gevel deze verzuchting in steen beitelen:

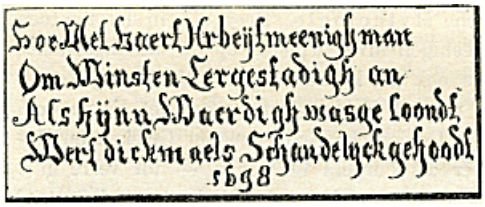

Hij wilde daarmede zeggen: ‘Als iemand veel gewerkt heeft om winst en eer te behalen en ze eindelijk wel verdiend heeft, dan wordt hij dikwijls nog schandelijk gehoond’.

Dit las een burger uit de Lange-torenstraat en was zoo innig overtuigd van de waarheid van dat gezegde, dat hij dadelijk een steentje in zijn gevel liet metselen met de woorden:

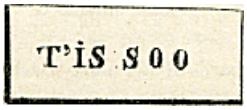

Maar een ander, uit de Begijnenstraat, die niet wist, waar dat op sloeg, en alleen gedreven werd door de heerschende zucht bij al wat van vrouwen geboren is om tegen te spreken, liet dadelijk voor zijn huis zetten:

Men ziet hier tevens een proeve van de wijze, waarop soms zonderlinge en voor al wie den sleutel mist onverstaanbare uithangborden zijn ontstaan.

1) Medegedeeld door den Heer Dr. Jb. Baart te Leiden.
2) Medegedeeld door den Heer J. Fabius, J.C.zn. te Amsterdam.

Vierde hoofdstuk.
Mythologische voorstellingen.

Wij hebben in het 3de Hoofdstuk der Eerste Afdeeling met een woord gesproken over de Germaansche M y t h o l o g i e . Heeft die, in den tijd toen hier nog heidenen woonden, eenigen invloed gehad op de uithangteekens, met den laatsten heiden was ook de herinnering van de laatste Noordsche Godheid verbannen en uit het Zuiden waren met het Kristendom - kluchtig genoeg - ook de Heidensche Godheden der Grieken en Romeinen binnengerukt om hier als burgers te wonen - tot verre in 't eerste derde der 19de eeuw. Toen kwam het romantische tegen hen strijd voeren en verdreef hen uit de poëzy zoo wel als uit de voorportalen, zalen en tuinen, doch zonder ons vooreerst heel veel beters in de plaats te geven; want de pogingen om Thor, Balder, Freya en hoe die famielje ook verder heeten mag, weder in den smaak te brengen, is tot heden bitter mislukt.

't Is waar - een uithangbord in het dorp Bacht in Oost-Vlaanderen zou nog een herinnering kunnen schijnen van de Oud-Germaansche periode. Daar leest men namelijk:

> In het nieuwe *land van Nevel*,+
> Met zijnen witten gevel
> Verkoopt men heden drank voor iet
> En morgen gansch voor niet.

Wie verbeelding bezit zal in dat Land van Nevel het *Niftheim* der Scandinaviërs herkennen; - doch een prozamensch zal eenvoudig de opmerking maken, dat wij in de Nederlanden mistige dagen genoeg hebben en dat, als wij onze toevlucht moeten nemen tot de Scandinavische mythologie om de benaming 'Land van Nevel' te verklaren, wij even goed in den *Oranjeboom*, die hier of daar uithangt, een herinnering van den tuin der Hesperiden kunnen zien.

Even als op de letterkunde oefende de mythologie der Grieken en Ro-

+ [errata] Blz. 314. - Schreven wij een Handboek voor de Aardrijkskunde, dan zouden wij hier zeker gezegd hebben, dat *Nevele* een dorp is in Oost-Vlaanderen, met zooveel inwoners, enz. Maar zulke dingen behoeven wij niet te vertellen; men kan die in elk Aardrijkskundig Woordeboek vinden.

meinen een machtigen invloed op de uithangteekens, en meer bijzonder waar het er op aankwam, beroep of handel, zeevaart of kunst, te symbolizeeren. Somtijds ook werden die teekens als persoonlijk devies in den gevel geplaatst, of strekten zij tot figuurlijke voorstellingen der Zeven Planeten, of dienden zij tot geestige of satirieke toespelingen. Wij willen de voorbeelden in een beknopt overzicht samenvoegen.

De Goden, die 't menigvuldigst voorkwamen, zijn B a c c h u s en V u l k a a n : wij geven hun alzoo den voorrang.

Een mollig Bacchusje met dikke wangen, schrijlings op een vaatje zittende, was een zeer gewoon uithangteeken van kroegen, zoo hier te lande als in Engeland. Bij een wijnkooper te Gouda hing er een uit met dit rijm:

* *In den Vorst Bacchus*, die de wijnstok dede planten,
En in triumphe voert, gedient van sijn Bacchanten,
Verkoopt men Wijn by 't vat, niet by de kleine maat,
Mits ik de Pagter niet, nog hy my regt verstaat.

Voor wie hier den spreker even min verstaan mocht als de Pachter het deed, diene tot verklaring, dat hij niet in de beste verstandhouding met den Pachter leefde en, om geen gemaal met dezen te hebben, liever wijnkooper dan tapper was.

Te Dordrecht aan de Augustijne-kamp hing *Bacchus op 't vat* uit, met dit rijmpje:

* Hier in dit Vat
Daar is nog wat,
En 't is niet voor de vroomen.
Wie vechten haat
En borgen laat
Mag vrij hier binnen komen.

Een rijm, dat, als wij later nog wel eens zullen opmerken, zeer dikwijls voorkomt, telkens met varianten. Zeer bijzonder is 't, dat de wijn hier niet voor de vromen is, terwijl 't anders juist deze zijn, die er op genoodigd werden.

Dat Bacchus hier te lande tot de meest geächte goden behoorde, blijkt o.a. daaruit, dat, ofschoon hier geen wijn gewonnen werd, hij nevens Ceres, even als Mars bij Pallas, en Apollo bij Diana, op de Keizersgracht voor 't vermaarde Huis met de Hoofden prijkt.

Dirck Pieterszoon Pers, die den eersten zang van zijn epos aan Bacchus wijdde, bezingt in de beide andere de Godin B i e r a n a en den God B r a n d e m o r i s , die echter, zoo verre wij weten, nooit op uithangborden en slechts zelden bij schrijvers zijn voorgekomen. Bij ons was, in 't algemeen, Bacchus niet slechts de God des wijns, maar de Patroon van alle bedwelmende dranken. Wil men er een voorbeeld van, vij kiezen uit velen hetgeen de volgende verzen uit Vondels ‘Warande der Dieren’ ons leeren:

Volght dan des waerheyds less', leert soberheyd gebruycken;
En vlied, als eene pest, zinlose Bacchi kruycken,
Let voor al op de spreuck: Alst b i e r is in de man,
Dan is al zijn verstand en wijsheyd in de kan[1)].

Niet in al de Nederlanden echter schreef men aan Bacchus zulke onedele bemoeiingen toe. In Brabant, zoowel als in Duitschland, had men een bierkoning C a m b r i n u s als uithangteeken voor de bierhuizen. Hij was echter geen persoon uit de mythologie, maar uit de legende, en, volgens deze, een koning van Brabant, die de bierbrouwerij uitvond en daarom van Keizer Karel den Groote de vergunning verwierf, een h a a n op zijn schild te voeren: - zeker omdat hij de stichter was van een brouwerij *De Haan*. Ook ten onzent komt hij voor aan enkele bierhuizen (die dan vermoedelijk door Duitschers of Brabanders waren opgericht) en wel in de gedaante van een zwaar gebaarden middeleeuwschen Vorst, met de bierkan in de opgeheven rechterhand.

'Vulkan *bezeichnet das irdische feuer, wie* Vesta *das himlische*,' zegt Filips von Zesen: en dat alzoo *Vulkaan* de patroon der smederijen moest zijn, spreekt van zelf. Geen wonder, dat hij in de 17de eeuw te Amsterdam, toen, bij de groote ontwikkeling van scheepvaart en scheepsbouw aldaar vele en groote smederijen waren, vooral in de buurt van 't Y, veelvuldig voorkwam.

Zoo zag men hem o.a. bij een smid op 't Nieuwe-waalseiland, met dit onderschrift aan de eene zijde:

* Vulkaan doet aan alle smids de weet,
Dat zij 't ijzer smeden terwijl 't is heet.

en aan de andere:

God geve hen geluk en eer,
Daar ik van win wat ik verteer.

Een smid te Medemblik hing hem uit met deze regels:

* Hier in *Vulcanus*, die God Mars zijn wapens smeedde,
Daar smeed ik ijzer, dat tot oorlog dient en vrede.
'k Maak sloten na de kunst, ook leuning, traliewerk,
Dat overduurzaam is en onverbreeklijk sterk.

Een ander - wij durven niet zeggen of 't ook een smid was; misschien hield hij een smidskroeg - had het volgende stekelig rijm: - men herinnere zich, dat Vulkaan Venus tot vrouw had:

* *Vulcanus* was een horenbeest,
Sijn wijf een schoon juweel.
Sijn huis is vóór een smids geweest
En achter een bordeel.

1) VONDELS *Leven en Werken*, Deel I, blz. 603.

Omdat Vulkaan de God van 't vuur was en er evenmin vuur zonder rook als rook zonder vuur is, zoo was hij hier te lande van den aanvang af bij de tabakskoopers in aanzien. Wie van smoken hield moest bij Vulkanus wezen. Reeds op de platen bij de gedichten van Starter en van Pers wordt hij onder de Goden voorgesteld als ‘een toebackje drinckende.’ Zoo ook voor tabakswinkels, b.v.:

* *Vulcan* die lamme smid als hij was moei van smeden
Ging hy wat zitten neer en ruste zijne leden;
De Goden zagen 't aan: hy haalden uit zijn zak
Zijn pijpjen en zijn doos en rookte doen tabak.

In Vulcanus.

* Hy steeckt zijn pijp op aan het vyer.
Die goe tabak wil hebben, die komt alhier
Je krijgt een gestopte pijp toe en op kermis een glas dik bier.

Vulkaan hing met Bacchus te zamen op één bord aan een ‘tabacxkroeg’:

* *Vulcanus* plant tabak, *Bacchus* plant den wijn,
Het een tot vermaak, het ander tot medicijn.

Geen geringe rol speelden in de Mythologie de eenoogige C y k l o p e n . Onder hen had men, even als onder de menschen, werkzame en luie; van de werkzamen vindt men er maar drie genoemd: Brontes, Steropes en Pyrakmon, die bij Vulkaan als gezellen werken; de luien waren talrijk en onder hen was Polyfeem de voornaamste. Doch deze, een *gentleman farmer*, was een veel te groot heer om zich in dienst van wie ook te begeven: in tegendeel schroomde hij niet, den Oppergod Jupiter te braveeren - als men 't bij Ovidius lezen kan, en meteen, hoe hij zijn hof maakte aan de schoone nimf Galatea. 't Was hierop, dat zekere tabakskooper te Amersfoort zinspeelde, die, zeker in de meening verkeerende, dat alle Cyklopen ook smidsknechts waren geweest, Polyfeem in plaats van Vulkaan op zijn bord liet schilderen, en daaronder:

* *Polyphemus* aan de stranden
Voelde branden
Zijn jonk hert in heete min,
Zo voel ik jou, nobel pijpje,
En ik nijpje;
Want er is nog olie in.

Ieder weet, hoe de oude heer *Saturnus* de manie had om, even als sommige varkens nog wel doen, zijn eigen jonkjes op te peuzelen. 't Is in die aangename bezigheid dat hij ons op de Prinsengracht bij de Raamstraat op een gevelsteen wordt voorgesteld. - Op den Haarlemmerdijk doet hij zich deftiger voor, t.w. als *de Tijd*, en wel bij een horlogiemaker, waar hij met zijn vinger het uur aanwijst, met de vermaning:

Ziedaar, het uur nadert, waarop gij moet sterven,
Wacht a voor zonde, dan zult Gij heil verwerven.

Niet ver van daar verschijnt *Jupiter* in een gevelsteen, en aan 't naaste huis *Merkurius;* wellicht twee overblijvers van de Z e v e n P l a n e t e n , die meermalen, als op de galerijen rondom de Burgerzaal op 't Stadhuis, door Godenbeelden werden voorgesteld. Zoo ziet men nog op de Nieuwe-heerengracht over de Parkbrug aan drie huizen. *Mars, Merkuur* en *Cybele*, welke laatste de aarde voorstelde; - terwijl *Sol, Luna, Venus, Jupiter* en *Saturnus* wel bij de vertimmering der gebuurhuizen zullen verdwenen zijn.

Merkurius hebben wij, in steen, ten voeten uit gekend, toen hij, zich in het Rok-in spiegelende, van verre aan elk verkondigde, waar men de Beurs kon vinden. Zeker heeft men in onze dagen gevreesd, dat hij de geheimen der markt te veel verklappen zou, en hem daarom, toen de kooplieden, eerst naar den Dam, toen naar het Damrak, verhuizen moesten, van zijn voetstuk gerukt en gebracht... Joost weet waarheen. Toch kwam er een miniatuur-Merkuriusje te staan in dat onding, waar nu de handelaars vergaderen. Moet dat zinnebeeld dienen om een vergelijking te maken tusschen den Amsterdamschen handel, zoo als die weleer in het oude, door Vondel bezongen, ‘koopslot’ gedreven werd, en den hedendaagschen? wij hopen, dat niemand zoo boosaardige bedoeling gekoesterd hebbe; maar, zoo niet - wat doet zoo'n *Mercuriolus* dan in ons Mercurialium?

Niet alleen als uithangteeken voor de Beurs, ook elders prijkte hij, als zinnebeeld van den bloeienden koophandel. Ook heden nog komt hij als zoodanig dikwijls met het onderschrift *d' Koophandel* op tallooze borden voor, inzonderheid voor tabakswinkels, die meer dan andere winkels betrekking tot Maja's zoon schijnen te hebben. Zelfs hebben wij hem ergens[1)] gezien in zijn gewoon kostuum, d.i. in het gewaad der natuur, en met den staf in de hand..... een cigaar rookende.

In zijn andere hoedanigheid, als Bode der Goden, die 't nieuws aanbracht, hing hij in 1673 op den Dam uit bij den boekverkooper Cornelis Jansz. Zwol, die *la Gazette d' Amsterdam* uitgaf.

Meermalen ook kwam en komt nog *Merkurius* in vereeniging met *Neptunus* voor. Zoo b.v. op 't gordijn van den voormaligen schouwburg, gelijk Jaep dat in Langendijks ‘Boertige beschrijving van het vertoonen van Aran en Titus’ aan Kees vertelt:

Daar hong ien zwarte doek, so bried as de stellazies,
Waar op ien doofpot [de Bijekorf] stond, en ook twee Jan Pottaezies,
De ien, die Neef Teun hiet, 'k loof 't is al ien ouwe sangt,
Reê op ien Walvisch met een hooivork in de hangd:
En de aêre hiet Malkuur.

1) Waar, kunnen wij ons met zekerheid niet herinneren. 't Moet te Rotterdam of te Schiedam zijn geweest.

Zoo ook ziet men beiden nog heden op den top van een gevel op 't Cingel bij de Driekoningenstraat. Natuurlijk was 't een koopman, die daar zijn beschermgoden plaatsen deed. Een ander, die zijn profijt deed met de zeevaart, doch tevens een liefhebber zal geweest zijn van muziek, vercierde zijn huis op de Keizersgracht over de Walekerk met *Neptunus* en diens zoon, den zanger *Arion*. Ieder weet hoe deze laatste, met scheepsgelegenheid van Tarentum komende, waar hij veel geld verdiend had met het geven van koncerten, er achter was gekomen, dat het scheepsvolk, belust op zijn schatten, hem vermoorden wou, en hoe hij zich redde door met zijn snarenspel de visschen tot zich te lokken, over boord te springen, een dolfijn te bestijgen, en al muziceerende zich naar de haven te laten voeren. Zóó zien wij hem afgebeeld op de titelprent van Spieghels 'Hert-Spieghel.' Immers Spieghel had den Griekschen harpspeler tot devies gekozen, en nog in de vorige eeuw stond dit in den gevel van een huis op de Bloemmarkt, dat hem heeft toebehoord, en waar thans nog de naam *d'Arion* te lezen staat.

Op de Heerengracht bij de Vijzelstraat zien wij *Neptunus* met *Triton* op de beide gevelhoeken[1)] verschijnen. Triton was zijn trompetter en deed voor die van Jericho niet onder; immers toen hij als zoodanig dienst deed in den oorlog tegen de Titans, joeg hij hen door zijn vervaarlijk getoet allen op de vlucht en verschafte alzoo den Goden de overwinning.

Neptunus, zittende op zijn schulpkar met zeepaarden bespannen, of ook wel staande op een zeepaard, natuurlijk altijd met den drietand in de eene en de teugels in de andere hand, kwam dikwijls voor op uithangborden voor zeemanskroegen, met het opschrift NEPHTUNUS. Een mooie *Neptunus* staat te Delftshaven met het onderschrift *Neuwe Noordzee*.

Somtijds ook is Neptunus ver genoeg landwaarts in verdwaald,

1) De Amsterdamsche gevel uit de 2de helft der 17de eeuw is hoog en smal. Het bovendeel springt ter weêrszijde met een enkelen trap in, en vormt dus twee rechte hoeken, veelal met krullen en loofwerk, maar somtijds ook met groote beelden aangevuld, die mede als uithangteekens te beschouwen zijn, daar zij niet zelden op 't beroep of bedrijf van den bewoner zinspelen. Zij zullen ons nog meermalen voorkomen.

en staat hij te prijken waar geen zee te bekennen is, als in 't front van een huis aan 't kanaal te Maastricht[1].

Niet alleen de zee, elke stroom, ja elk beekje, had bij de Grieken en Romeinen zijn eigen Godheid. In de Ilias spelen de Xanthus en de Simoïs een rol: bij Virgilius de Tibergod; hij Ovidius vindt men Vlietgoden bij honderden. Natuurlijk moesten wij ze ook hebben. Amsterdam had zijn *Y*- en *Amstelgoden*, de *Vecht* wordt door Hooft in zijn 'Geeraart van Velsen' ten tooneele gevoerd, en de *Vechtgoden* in Vondels 'Vechtsang;' terwijl Lukas Schermer een needrig stroomgedicht aan de 'Vlietgodinnetjes' van 't Sparen wijdde. De voorstelling van deze en tallooze andere godheden van dien aard is bestendig dezelfde: de stroomgoden zijn ruiggebaarde mannen, met biezen in de verwarde haren, een roeispaan in de rechterhand, en met den linkerarm rustende op een kruik, waaruit water neêrstroomt; de Stroomnimfen, bevallige maagden, half verscholen tusschen riet en lies, met een krans van waterleliën door 't haar gevlochten en de kruik nevens zich. De Amsterdamsche Ygod onderscheidt zich door een antiek scheepsroer, dat hij in de hand, en een scheepskroon, die hij op 't hoofd draagt. Beiden *Y*- en *Amstelgod* - vertegenwoordigers van den ouden bloei en grootheid - vercieren een gevel op de Keizersgracht bij de Utrechtschestraat, en de *Amstelnimf* pronkt voor een balkon op de Heerengracht bij den Amstel.

Juno vindt men met *Diana* op een fraaien gevel aan den ingang der Bisschopsstraat te Deventer.[2]

't Spreekt van zelf, dat *Pallas Athene* de torentoppen of gevels der Hoogescholen verciert; - te Londen staat zij in Regent-Street, voor 't naar haar genoemde A t h e n a e u m , welke echter geen geleerdheids-school is, als de voorbijganger denken zou, maar eenvoudig een Societeit of Club. Wel is waar, elders komt zij in Engeland ook voor als Patrones der scholen, doch ook - wat wonder schijnen mag - als patrones der schoenmakers en ververs![3]

Te Maastricht staat de kop van Pallas voor een gevel op de Groote markt, met het onderschrift: *In den Vergulden Cop* 1792.[4]

Te Amsterdam prijkt *Minerva*, 't hoofd gehelmd als 't betaamt, met den uil als cimier, op een geveltop op de Heerengracht bij de Huidenstraat; en haar kop, als reeds gezegd is, voor 't Huis met de Hoofden.

1) Medegedeeld door den heer Victor de Stuers te Maastricht.
2) Medegedeeld door den heer G.J. Dozy te Deventer.
3) *Hist. of Signb.* p. 69.
4) Medegedeeld door den heer Victor de Stuers te Maastricht.

Onze zeventiende-eeuwers hadden veel met Pallas op; waarom? zij was

> Het pronkstuk aller Goddelijke wijven,
> Volleerd in 't weven, stikken, vechten, kijven,
> Professorin in alle kunstbedrijven![1)]

Apollo, ‘der kunsten God *weleer* met geestdrift aangebeên’ - een geestdrift, die thans merkelijk is afgekoeld - verciert met zijn kop nog altijd het frontespies des voorgevels van den houten Schouwburg op 't Leidscheplein. Het *Theâtre des Variétés* in de Amstelstraat heeft hem ten voeten uit in den gevel gesteld; doch laat hem de lier met de linkerhand bespelen. Is dit een *persiflage* op de hedendaagsche kunst? of moet het bewijzen, dat Apollo links even handig is als rechts? Wij durven 't niet beslissen. Zeker is 't, dat de God er al sints jaren staat, en linksch is en linksch blijft. Dat Apollo voorts als schutspatroon voor tal van muziekkollegiën en societeiten prijkt, behoeven wij niet te herinneren, noch ook, dat hij, terwijl wij dit schrijven, van 't oude Oosterblokhuis werd weggedreven om ruimte te maken voor het plein van 't Amstel-hôtel.

De *Lier van Apollo* hing in 1820 aan een herberg te Gent uit, en *Pegazus* was, onder het opschrift *het Vliegende Paard*, in de 17de, zeker ook nog wel in de 18de eeuw, te zien aan tal van herbergen in Vlaanderen, waar Rederijkers-kamers hare bijeenkomsten hielden.

De M u z e n schijnen zich als uithangteekens hoogst zeldzaam te vertoonen, - wellicht omdat ware verdiensten altijd bescheiden zijn; - althans wij zagen het Negental nimmer vereenigd. Wel *Melpomene* en *Thalia*, die niet alleen boven de *loges grillées* in den ‘Grooten Schouwburg’ staan, maar ook den gevel van het *Théâtre des Variétês* in de Nes vercieren. Zeker zijn zij er buiten gezet, omdat men ze daar binnen niet hebben wil.

Eskulaap, de zoon van Apollo, doch die er vrij wat ouder en deftiger uitziet dan zijn vader, staat, als borstbeeld, nevens dat van *Hippokrates*, boven de poort van 't voormalig *Collegium Medicum*[2)]. En dat van zijn dochter, de lieve *Hygieia*, aan wie alle *medici* nog steeds ijverig het hof maken, ja die zij troetelen en liefkozen, op 't gevaar af van haar dood te drukken, stond vóór meer dan honderd jaren boven den ingang van den *Hortus Medicus*[3)].

Orfeus ging ook voor een zoon van Apollo door; trouwens, welk dichter of muzikant wil er niet voor doorgaan? Zeker is 't, dat Orfeus de hexameters uitvond, wat al die andere Apolloos zonen niet gedaan hebben, en dat hij, toen zijn vrouw dood was, naar de hel ging om haar weêrom te halen, wat zij nog veel minder hebben beproefd. 't Is waar, volgens Crémieux en Offenbach deed hij dit laatste ook alleen om zijn fatsoen te

1) KINKER, *de geboorte van Pallas*.
2) Zie blz. 200.
3) Zie blz. 201.

houden en zijn muzieklessen niet te verliezen. - Een Brusselaar, die vermoedelijk een muziekwinkel had, liet hem voor zijn luifel schilderen, met dit bijschrift:

* Dit's in *Orpheus*, die weleer door lieflijk speelen,
De menschen, de beesten, ja de boomen kon streelen;
Maar zijn navolgers zijn zo vermeert in getal,
Dat men ze loopen ziet als bedelaars overal:
Waardoor dit snoot gespuis goê meesters roem bevlekken;
Maar doch zal men er haast k..huizen meê gaan dekken.

P l u t o hebben wij nergens als uithangteeken gevonden; maar wel, te Parijs, *la Barque de Caron*.

Zeker is er geen godin, die meer dan V e n u s gevierd werd; en 't mag daarom vreemd schijnen, dat zij als uithangteeken niet voorkomt. Is dit een gevolg van den eerbied, dien men haar toedroeg? of omdat haar eerdienst liefst buiten 't oog der profanen gevierd wordt? - Zeker is 't, dat men met haar krullebol van een jongen gemeenzamer omsprong. *Kupido* placht bij ons, *Cupid* bij de Engelschen en *le Dieu d'amour* bij de Franschen voor menigen winkel te prijken. Een Amsterdammer der 17de eeuw had hem op zijn bord, met het volgende bijschrift:

* *Amor vincit omnia*.
Dat liegje, zei Pecunia:
Daar ik, Pecunia, niet bin,
Daar zijt gij, Amor, zonder min.

La toilette de Psyché en *les trois Grâces* kwamen te Parijs aan modewinkels voor.

Flora pronkt op een gevelsteen van 1698 in de Tweede-leliedwarsstraat en zij was dan ook in dien *Jardin* (Jordaan) volkomen op haar plaats. Bovendien schonk zij haar naam aan tallooze lusthoven, bloemtuinen en bloemkweekerijen, ja ook aan winkels van *lingeries et nouveautés*, als op den Nieuwendijk. Onder den titel *à la reine des Fleurs* stond zij voor jaren geschilderd op het uithangbord van een parfumeurswinkel op den hoek van Amstel en Halvemaanssteeg. Maar hoe schoon en liefelijk en onschuldig zij ons voorkomt, toch heeft zij haar kwade buien gehad, zoodat ze op den ‘Mallewagen’ gezet[1)] en gescholden werd als ‘de Boeff-goddin’ en ‘de groote Thuyn-hoer’! ja zelfs, zittende op een ezel, gegeeseld werd door de te-leur-gestelde Floristen[2)]. Alles natuurlijk in 1637, toen de Tulpomanie in 't water viel. In de reeds door ons aangehaalde verzameling betreffende den ‘Op- en Ondergang van Flora’ komt op blz. 104 een ‘Samenspraak over Floraes gekskap’ voor, tusschen Fop Huysenkooper en

1) Zelfs Jan Zoet rijmde een *Floraas Mallewaagen*.

2) Op de plaat *Floraes Geckskap*, Catal. KUHN, n°. 558.

Crijn Duyvenmelker, in den aanvang waarvan een schilderij, die te Haarlem voor een schilderswinkel stond, aldus wordt uitgelegd:

> FOP. Wat 's dat voor koddery? Ay Crijnmaet kayk een reys.
> CRIJN. Wel sieje dat niet, Fop? 't is ien schilderaey van de rayke koopluy van 't jaer 1637, doe er mier duysenden in ien maandt verhandelt wierden, als nouw in ses jaeren t'Amsterdam op de Beurs.
> FOP. Waer sittense daer in, aen ien Tafelken, mit ien goud-schaeltje te weegen?
> CRIJN. In ien groote Gekskap! Maer als er al in souwen, die aen die Covel geriect hebben, ick mien, datse vrij grooter als half Haerlem sou moeten weesen.
> FOP. Wel dit 's klugtigh! Sit men nouw mit hiele selschappen in ien kap? van ouds plagt men die op t Hoofdt, op de Mantel, en hiel kleyntjes op de Tabberts te dragen. Maer daer stiekt ien Vaendel uit: is 't er kormis?
> CRIJN. Neen! of ja, 't is 't u i t h a n g b o r d , daer twie domme harssenloose malkaer stooten willen. En sieje niet watter onder staet: *In de Twee Sotte-Bollen*.
> FOP. Ja 'k werentigh! Maer wie sit daer op een Ezel, die vast van îen diel fatsoenlijck Volckje egieselt wordt?
> CRIJN. Dat 's *Flora* selver, die de Floristen ierst schier te k....n droegen en nouw uyt spijt, veur haer ligtvaerdigheid, van hen uytgeboent wordt.
> FOP. Die daer zijn hoofd slaet en klouwt, wat is dat voor ien?
> CRIJN. Den iene of de andere Kalis, die Flora al mee op hoop rayk gemaeckt had, en nouw slecht staet en siet, dat sijn spillen in de as leggen, en sijn goedje in de lommert staet, om op de Comparitiën te komen, en nouw als een armen bloedt weer aen 't wercken moet.
> FOP. Wel, dat 's so ien beursen-handel! Maer daer staet er ien die lacht. Dat laykt al ien klugtigen Haen te wesen.
> CRIJN. Dat 's een Weert, die heeft vetpot by de Bloemisten gespeult; want niemand is er beter by gevaeren als dat volkje, (*enz.*)

De Faam was zeker wel het blufferigste, dat men kiezen kon, maar daarom juist als uithangteeken te aannemelijker. De beroemde firma Van Waesberge dreef haer boekhandel *in de Fame* te Rotterdam op de Markt.

Nergens mogelijk ziet men zoo vele Famen in een klein bestek bijeen als in en om Naarden. Wat zij daar merkwaardigs hebben te verkondigen, heeft niemand ons tot heden

kunnen verklaren. De Faam namelijk dient er tot vleugel aan de zoogenaamde g e k k e n op de schoorsteenen, zoodat men wel zeggen mag, dat die stad rijk is aan *befaamde* gekken.

Atlas, de wereldtorschende, was een zeer eigenaardig uithangteeken voor uitgevers van land- en zeekaarten, en vermoedelijk heeft het afdrukken van dat teeken op het titelblad hunner werken aanleiding gegeven dat men een verzameling van kaarten een 'Atlas' noemt. *Atlas* kwam dan ook meermalen voor, o.a. in de 17de

eeuw, bij Thomas Danckerts op den Nieuwendijk, en evenzoo in 1684 en 1688 bij 's mans opvolger Albert

Magnus, den uitgever der treur- en blijspelen van Bernagie. Ook in de Molenbuurt van Westzaandam hing hij in 't midden der 18de eeuw uit bij Jan Broekhuizen. Meestal stond hij los, 't zij op een luifel, 't zij op een stang, zelden in een gevelsteen. Maar in de Oudekennissteeg staat hij zelfs op een wapenschild - en daar komen wij in het Tweede Boek op terug.

Herkules komt, als zinnebeeld der kracht, even dikwijls voor als zijn bijbelsche tegenhanger *Simson*. In het laatst der 17de eeuw stonden beiden naast elkander aan twee logementen op 't Cingel[1], en nog vindt men hun namen, naast elkander, op pakhuisdeuren geschilderd. Op den Oudezijds-voorburgwal bij de Oudekennissteeg zien wij hem in een gevelsteen voorgesteld als een man met een knots, die een wild paard schijnt te willen temmen, met het onderschrift *Harckulis*. Of nu dat paard doelt op de paarden van Diomedes, die hij hun baas liet opeten, is ons onbekend; maar wel waarschijnlijk was 't een 17de eeuwsche paardekooper of paardrijder, die dezen paardetemmer tot uithangteeken koos.

Te Dublin hing Herkules bij een boekverkooper uit, en wel in 1735 bij J. Pennel, in St. Patrick Street. Wij zouden ons mogen verwonderen, dat onze hedendaagsche gymnastiekscholen hem nog niet tot uithangteeken gekozen hebben, daar hij er juist voor passen en heel goed zou staan; - doch 't is waar; men wil geen beeld- of schilderwerk meer - en dan nog wel een naakten vent? wel foei! men kan het wel met letters af.

De oude Waag op den Dam had tot uithangteeken de worsteling van Herkules met den reus Anteüs, gebeiteld in een steen, die boven den hoofdingang was geplaatst[2]. Anteüs was, als ieder weet, de zoon der Aarde, die, zoo dikwerf zijn voeten den grond raakten, nieuwe krachten van zijn moeder kreeg; doch Herkules beroofde hem van dat hulpmiddeltje, door hem op te tillen en dood te drukken. 't Was een zinspeling op 't geen bij 't wegen plaats heeft. Maar 't volk, dat de mythologie niet kende, had er een andere legende op. Eenmaal, heel lang geleden, hadden twee broeders, die Oost en West gezworven hadden,

1) *Nederl. Mag.* 1860, blz. 23.
2) Die steen wordt thans op 't Archief bewaard.

na een vijfentwintigjarige scheiding elkander voor de Waag ontmoet: zij waren in elkanders armen gevallen en, tot verbazing der toeschouwers, onbewegelijk in die houding gebleven. Zij waren beiden, van louter aandoening, dood.

En ter eeuwiger memorie
Dier aandoenlijke historie
Hadden de Heeren van de wet
Dat tafereel voor de Waag gezet.

Ook op den Groeneburgwal ziet men, in een gevel, de worsteling dier beide reuzen. 't Zal wel een overman zijn geweest van 't Waagdragersgilde, die daarmede zijn woning vercierde. Te 's Gravenhage op 't Buitenhof staan, boven de deur van een huis, gebouwd door den schilder Willem Doudijns, de beelden van Herkules en Flora, - waarschijnlijk de symbolen van de kracht en de bevalligheid, die hij aan zijn penceel wist te geven.

De roekelooze *Faëton*, die eens als voerman van den zonnewagen wilde ageeren, maar hemel en aarde in brand stak, en zijn naam aan een soort van rijtuig gaf, paste natuurlijk niet kwalijk op 't krat van een wagen:

* Voerluyden precijs,
Glorieus, neuswijs,
Zijn ze heden ten dagen;
Maar rijden, als *Phaëton*,
Tot haer verderf de zon
Al op haar vaders wagen.

Maar hoe hij, en zijn vallen uit den hemel, bij wafels en oliekoeken te pas kon komen, verantwoorde degeen, die in de 17de eeuw voor zijn luifel schreef:

* Gelijk als *Faëton* door hoogmoet uit den hemel viel,
Zo bakt men hier Wafels en Oliekoeken bij mijn ziel.

Bij Faëton voegt *Ikarus*, die ook hooger stijgen wou dan hem paste. Ook dezen schilderde een 17de-eeuwer op zijn wagenkrat, met dit epigram in Alexandrijnen, die zelve wel wat aan de wassen vleugels van den ongelukkige doen denken:

* Ziet dit hoovaerdig mensch zig zelf in top verheffen,
Grootmoedige[1] Ikarus, uw val zal lijdig treffen:
Uw vleugels smelten: zij en kunnen niet bestaan,
De zon verteert haar en uw kragten zijn gedaan.
De Vader raakt er deur, die laag heeft kunnen vliegen;
Zoo komt de grootsheit ook veel menschen te bedriegen.

1) *Grootmoedig* werd vroeger bij vele schrijvers, en ook hier, gebruikt voor ‘groot van moed,’ in den zin waarin wij nu ‘overmoedig’ zouden zeggen.

Want hedendaags ziet men dat kinderen haer staet,
In kostlijkheit en pragt ver boven de ouders gaat.

Eindelijk hebben wij nog de *Sirenen*, die vroeger in Frankrijk veel plachten uit te hangen.[1)] Waarschijnlijk echter waren het niet de echte Sirenen, maar 't zij M e e r m i n n e n , 't zij N i x e n , alle welke soorten van denkbeeldige wezens gezegd worden zich aan of in zee of stroomen op te houden, en daarom doorgaans met elkander verward worden. De *Loreley*, de *Undine*, het *Vrouwtje van den Donau*, en hoe al die Nixen al meer mogen heeten, al spelen zij dezelfde rol als de Sirenen der Odyssee, in zoo verre, dat zij de lieden door haar gezang tot zich lokken en ze vervolgens doorgaans verdrinken, worden, wat haar gedaante betreft, geheel anders voorgesteld als de Sirenen, en beiden weder anders als de door Horatius beschreven Meermin. Alleen de eerstgemelden behooren tot de Mythologie, en *die* hebben wij nooit op uithangteekens gezien. Van de anderen zal te zijner plaatse gesproken worden.

1) DE POTTER, blz. 21.

Vijfde hoofdstuk.
Uithangteekens, die ontleend zijn aan tooneelstukken, fabels en romans.

Reeds in de Eerste Afdeeling is met een woord er op gewezen, hoe ook tooneelstukken en balletten aan winkeliers onderwerpen voor hun uithangborden leverden, natuurlijk zulke, die tijdens de opening van den winkel opgang maakten en veel toeloop hadden. De winkeliers, wien het ook te doen was om opgang te maken en veel toeloop te hebben, hoopten, door 't uithangen van datgene, wat juist de aandacht van 't publiek gespannen hield, een deel dier aandacht tot zich te trekken en zich daardoor klandizie te verschaffen. Wij moeten echter doen opmerken, dat uithangteekens van die soort ten onzent nimmer zoo talrijk waren als te Parijs of te Londen, en dat zij hier spoediger weêr verdwenen om door andere vervangen te worden, zoodat zij weinig sporen achterlieten.

Voor ruim vijftig jaren maakte de bevallige Opera *Cendrillon* (wel te onderscheiden van de later vervaardigde C e n e r e n t o l a), die op de Ertenmarkt in 't oorspronkelijke Fransch, in de Amstelstraat in 't Hoogduitsch, en op 't Leidscheplein in 't Hollandsch werd vertoond, grooten opgang. Wie nog een exemplaar van de Hollandsche vertaling bezit kan er M^{w}. Kamphuizen geb. Snoek op den titel zien afgebeeld, in 't kostuum van Asschepoestertje, welke rol zij misschien 20 of 30 keeren achtereen vervulde. Men kan zien, hoe het debiet van ‘komedieboekjes’ toen grooter was dan thans, daar er zelfs een prent op kon overschieten. En ongeveer ditzelfde portret, ten voeten uit, dansende met den tamboerijn in de hand, kwam voor een kleêremagazijn in de Kalverstraat bij de Osjessluis uit te hangen, met het onderschrift: *à la petite Cendrillon*.

Iets later kwam voor een ander kleêremagazijn, op den Nieuwendijk, het slottooneel van *Aballino* te prijken, met Flodoardo in 't midden, Contarini, die opstaat en zich doodsteekt, den oude Doge, die heel verbaasd, en de saamgezworenen, die op hun neus kijken. Grimaldi was er op voorgesteld in zijn kardinaalspak, 't welk hij toen op het tooneel nog droeg. Men heeft hem dit later laten verruilen tegen de gewone kleedij eens

edelmans; door welk toegeven aan de hemel weet welk vooroordeel de personaadje nu alle beteekenis mist. Mocht men in Aballino geen kardinaal van een ongunstige zijde voorstellen, waarom mocht zulks dan wel in ‘Montigny’ en in den ‘Dood van Karel’ geduld worden? om niet van Richelieu, Mazarin en zoo vele andere Kerkvorsten te spreken als nog in de laatste jaren ten tooneele verschenen.

Iets later hing een ander kleêremagazijn in de Kalverstraat *Willem Tell* uit, den appel op 't hoofd zijns zoons doorklievende. 't Is opmerkelijk, dat deze soort van uithangborden bij voorkeur aan kleêrmakers-winkels gezien werden; ongetwijfeld was het de gelegenheid om prachtige kleederen te vertoonen, die daartoe uitlokte. - 't Was ook wederom aan zulk een winkel, dat voor eenige jaren de *Profeet* kwam uit te hangen, toen de Opera van dien naam het onderwerp van den dag was. Daar echter kwam geen blinkend tooneelkostuum, maar enkel zwart letterschrift.

Te 's Gravenhage las men in 't laatst der 17de eeuw voor een luifel:

> * Iemant vāls zoekt Niemant te agterhalen,
> Maar hier is Niemant vrij en Iemant moet betalen.

't Welk, eenigszins uitgebreid, aan een andere kroeg in dezelfde stad werd nagevolgd.

> * In *Iemant* en *Niemant* en *Niemendalle*,
> Daar tapt men na Iemants welgevallen,
> Dog Niemant is hier vrij van 't gelag,
> Maar Iemant betaalt er gelijk hij plag.

Niet vreemd zou het ons voorkomen, dat die uithangborden waren ontleend aan het zinnespel van Isaak de Vos ‘Iemand en Niemand.’ Wij kunnen hier echter niet voor instaan, wel voor de echtheid der navolgende anekdote. Gemeld blijspel zou eens op een Zuid-Hollandsch dorp vertoond worden, toen de helft van 't gezelschap in den sneeuw bleef steken en niet op 't bepaalde tijdstip aanwezig was. Niet weinig zat de direkteur in den brand. De zaal in de herberg, waar de voorstelling zou plaats hebben, liep al vol met boeren en boerinnen, en de man had weinig lust, het ontvangen geld terug te geven. Hij redde zich op de volgende wijs. Toen 't uur sloeg, dat men beginnen moest, liet hij 't gordijn ophalen, kwam te voorschijn, boog drie malen, en zeide toen: ‘Ik ben *Iemand*, en na mij komt *Niemand*,’ - waarna hij nogmaals boog en aftrok. De toeschouwers dachten, dat dit de aankondiging van 't stuk was en bleven een geruimen tijd met open mond en de oogen strak op het gordijn gericht, in afwachting der dingen die komen zouden. Doch er kwam niets; zij werden ongeduldig, begonnen te trappen, te schoppen, te roepen, te fluiten, te schreeuwen, en liepen eindelijk het tooneel op. Maar ja wel: daar was Niemand, Iemand was al lang met de ontvangst heengereisd en de boeren zagen Niemendalle. De grap werd alom bekend, en 't is niet onwaarschijnlijk, dat de Haagsche uithangborden onder den indruk van dat tooneelnieuws gemaakt zijn.

Aan de herberg van Dubbeldam hing *de Krispijn* uit. De naam van Krispijn werd in de kluchtspelen der 17de en 18de eeuw veelal door de knechts van den 'Minnaar' gedragen, die dezen in zijn minnarijen bijstond, en zijn kostuum was, even als dat van den Italiaanschen Scharmoes, effen zwart, met een zwart manteltje, een paarsche kraag, geel lederen bandelier, en een lang rapier op zijde; doch gewoonlijk nam hij dan, om den onnozelen 'Vader,' den gierigen 'Voogd' of den gehaten 'Medeminnaar' te verschalken, allerlei vermommingen aan, als dit uit tal van tooneelstukjes blijkt. Pluymer schreef een *Krispijn poëet en officier*, Van Rijndorp een *Krispijn soldaat, koopman en advokaat*, Rijk een *Krispijn dragonder*, De Graaf een *Vermomde Krispijn*, Rosseau een *Krispijn wijvebeul*, en *de Vermakelijke Krispijn*, enz. en in tal van stukken, als b.v. in Langendijks 'Zwetser' speelt Krispijn, zonder dat zijn naam op den titel voorkomt, een belangrijke rol. Zeker had een reizende kermistroep de Dubbeldamsche boeren op een dier Krispijnen vergast en vercierde de waard er daarom zijn uithangbord meê.

Te Rotterdam had in de 17de eeuw een waschvrouw aan haar kelder *Hillebrant* uithangen, met dit onderschrift:

* In *Hillebrant* dien Griekschen helt,
Daar wascht men voor de luy om gelt.

Die Hillebrant zal wel geen Griek zijn geweest, maar de held uit het 'Bly-eindend spel' van M. Voscuyl: 'Ouden en Jongen Hillebrandt'[1], die, naar de wijze der 17de eeuw, 'op zijn antieks' ten tooneele verscheen, en daarom voor een Griek aangezien kan zijn.

Maar wat bewoog toch wel een waschvrouw, zulk een held uit te hangen, die met haar beroep niets gemeens had? Had zij voor de 'komedianten' gewasschen! Of hebben wij hier aan eene dier woordspelingen te denken, waarop ons volk van ouds zoo verzot was? *Hillebrant* = H e l l e b r a n t = h e l d e r als een b r a n d . 'Zoekt gij een heldere waschvrouw, die woont hier,' wilde zij zeggen.

De Verdwaalde Maagd, die te zelfder tijd te Rotterdam aan een wijnhuis uithing, met dit bijschrift:

* Al die liefhebbers zijn en mijn wijn behaagt,
Beproeft haar kracht en ziet hier *de Verdwaalde Maaght*,
Want die aan 't doolen zijn die moet men beter leeren;
Dies drinkt gij wijn en brengt hier maegden tot bekeeren.

zal ook wel aan een tooneelstukje ontleend zijn geweest, al kennen wij er geen onder dien titel. Maar wel mag 't merkwaardig genoemd worden, dat in de 17de eeuw juist een w i j n h u i s tot voorlooper van een A s y l - S t e e n b e e k dienen moest.

1) Gedrukt bij J. Lescaille, 1663.

Een oude tooneelheld van lageren rang en waarop niet weinig liedjes gemaakt zijn, die wij in onze kindsche jaren met veel stichting opdreunden, was *Pierlala* (Pierre La-la). Hier te lande vonden wij hem niet meer als uithangteeken, maar wel in Vlaanderen. Een kastelein, die zelf op de flesch was geraakt, en zijn deur had moeten sluiten, was in betere omstandigheden gekomen, en had zijn beroep weêr opgevat. Hij hing zijn vroeger bord, met *Pierlala*, weêr uit en schreef er onder:

Pierlala is wederom verrezen,
Hij is van zijn oude kwaal genezen.
Hij verkoopt weêr bier en wijn,
Iedereen wil bij Pierre zijn.

Maar niet alleen aan tooneelstukken, ook aan fabelen, vertellingen, balladen, enz. werd soms een voorstelling op luifel, uithangbord of gevelsteen ontleend. Wij beginnen met den *Lupus in Fabula*.

Weleer stond in den gevel van 't hoekhuis van 't Haarlemmerplein en de schans een steen met den *Wolf in 't Schaepskleet* uit de fabel[1]. De afbeelding van dien Wolf, die, in een schaapsvacht gehuld, den hamel dacht te verschalken, kan men zien in Vondels 'Warande der Dieren', n°. XVIII; terwijl men hem op n°. LIX in 't zelfde kostuum terugvindt, maar, tot straf voor zijn schurkestreken, opgeknoopt aan een boom.

In dezelfde Warande, n°. XLV, vindt men de fabel der kikvorschen, die Jupijn om een koning baden, en daarop van hem ontvingen een

hollen stronck als vooght van 't rijck,
Die voor fluweel aantrock een rock van 't fijnste slijck.

Maar de kikkers, daarmede niet tevreden, begeerden een levenden koning, waarop Jupijn hun een reiger zond, die ze opvrat. Deze fabel gaf in de 17^{e} eeuw te Moerkapelle, een dorp, dat zijn naam aan de m o e r a s s e n ontleent, en waar het dus aan geen kikkers ontbrak, iemand aanleiding, om *de Drie edele Kikvorschen*, die, als vertegenwoordigers der natie, tot Jupijn waren afgevaardigd, voor zijn luifel te doen schilderen, met dit rijm daarnevens:

* In de drie edele kikvorschen, die Jupijn om een koning gingen verzoeken.
Hij gaf hun een stuk houts, dat zy gingen verkloeken.
Dog Jupijn gaf tot straf hun toen een Oyevaar[2]
Die zij ontfingen; dog haar leven liep gevaar.

1) Een fraaie teekening van dien gevel berust in de verzameling van den heer Louis Splitgerber.
2) *Oyevaar*, in de plaats van 'reiger,' om 't rijm.

Die willig 't juk ontvangt moet daar niet over klagen,
Die Heerschers zoekt moet ook haar Heerschappij verdragen.

In de S^{t}. Luciënsteeg ziet men een gevelsteen, waarop *de Rinck in 't Diep* is voorgesteld: een zegelring, nog half boven de golven zichtbaar, als of hij daar in geworpen is en wegzinkt. Wij zien daarin een zinspeling op de bekende vertelling,[1)], betreffende Polykrates van Samos, den overgelukkige. Eens wierp hij, om zijn geluk op de proef te stellen, een ring van groote waarde in zee en, toen eenige dagen later zijn kok hem visch toebereidde, kwam die ring weêr uit den buik van het dier te voorschijn. Wellicht had onze Amsterdammer een heimlijke hoop, dat dit symbool eenige aantrekkingskracht op de Geluksgodin oefenen en hem tot een nieuwen Polykrates zou maken.

De Vos en de Druiven, een fabel, zoo bekend, dat zij geen herinnering behoeft, hing ergens aan een tabakswinkel uit, mogelijk om geen andere reden, dan dat de winkelier *Vos* heette.

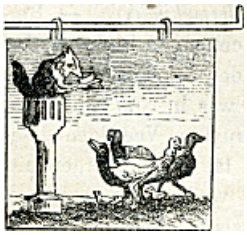

De Vos die de passie preekt hangt, of hing althans, te Straatsburg uit. Aan dit uithangbord is de volgende anekdote verbonden. Zeker visscher, die zijn netten uitwierp in de vaart, welke den Rijn met de Ill verbindt, was rijker aan kinderen dan aan geld. Hij zag de vette eenden van zijn rijken buurman in 't water plassen, en filosofeerde over de ongelijke bedeeling der menschen door de Fortuin. Zijn geweten begon van lieverlede wat rekkelijker te worden. ‘Wel!’ zeide hij bij zich zelven: ‘den visch mag ik wel vangen; waarom juist alleen in 't water; waarom niet in de maag van die eenden?’ - Zoo wierp hij 's morgens vroeg kleine stukjes spek aan touwtjes uit, die de eenden inslikten, waarna ze door hem werden ingepalmd. Zijn disch voer er wel bij: maar Buurman kwam er tegen op, en de visscher van 't pluim-gedierte werd voor een dag of wat in 't cachot gestopt. Weder vrijgesteld, vertelde hij zijn wedervaren aan een schilder, die zijn hut voorbijging. ‘Ik zal je wel helpen,’ zeî de goedhartige kunstenaar, en schilderde den Vos, die voor eenige eendvogels de passie preekt. Dat bord kwam boven de deur van den visscher te hangen, en van nu af stroomde er 't volk elken Zondag heen om gebakken visch te smullen. Ja 't ging onzen visscher zoo goed, dat hij weldra een beter huis betrekken kon, waar hij 't zelfde bord uithing. *L'enseigne fait la chalandise*.

In de Lindenstraat vindt men *de Krab en de Vos*. 't Is een gevelsteen van een schuitevoerder, die zelf het midden van den steen inneemt, met

1) Zij komt o.a. voor in den *Gulden Winkel*, N°. LXV.

den Vos ter rechter- en de Krab ter linkerzijde. 't Is de fabel van den Vos, die de Krab bespotte, omdat deze rugwaarts ging om vooruit te komen. De schuitevoerder paste dit op zich zelf toe, vermits hij ook, om zijn schuit een voorwaartsche beweging te geven, zelf, met den boom tegen de borst, den tegenovergestelden kant moest oploopen.

De Gelaarsde Kat uit de vertellingen van 'Moeder de Gans' of van Perrault, is nog in Frankrijk op vele plaatsen te vinden en placht ook te Amsterdam bij een schoenmaker uit te hangen; en zeker is 't een zeer sprekend schoenmakersblazoen, ja men mag zich verwonderen, dat, toen nog onlangs die kat met zooveel succes ten tooneele is gevoerd, geen enkel kweekeling van S^{t}. Krispijn haar tot zinnebeeld gekozen heeft. Ook *de Schoone Slaapster* kwam vroeger op een uithangbord voor, en wel aan een beddewinkel, waar zij mede volkomen op haar plaats was. Immers 't moet wel een recht zacht bed zijn geweest, waar een Prinses honderd jaren op slapen kon.

De epische gedichten der Middeleeuwen hebben mede stof geleverd voor uithangteekens. Voornamelijk waren het de *Vier Heemskinderen*, - Reinout, Ritsaart, Writsaart en Adelaart, zoons van Heimen, te zamen op het beroemde strijdros Bayaart gezeten - die helden der Karel-sagen - die daartoe gekozen werden. *De Vier Heems-Kinderen* was in 1677 't uithangteeken van 't huis van Joan Ooms te Dordrecht 'uytten Veertigen deser Stede.'[1] Dat zij in de 17de eeuw ook aan een tal van herbergen uithingen, is reeds vroeger gezegd[2]. Daar zijn zij verdwenen; maar nog kan men ze hier en daar op gevelsteenen vinden, als o.a. in de Westerstraat en op den hoek van de Heerengracht en Leidschegracht, naast het huis, waar vroeger de tabakskelder was van George Hendrik de Wilde, den wakkeren kapitein der Schutterij, die in 1787 Ouderkerk zoo manhaftig tegen de Pruisen verdedigde. Ook in het Noorden van Frankrijk,

in Brabant en Vlaanderen kwamen zij schier in elke stad en dorp voor. Te Leuven hingen *de Vier Heymskinderen* in 1468 aan een brouwerij uit. Te Gent staan ze nog in een houten bas-relief boven de deur van een huis op den Steendam n°. 45.[3] Te Evreux ziet men er nog een uit het laatst der 15de of 't begin der 16de eeuw, waarvan de afbeelding hiernevens gevoegd wordt.

1) Balen, Dordr. bl. 70.
2) Blz. 125.
3) DE POTTER, bl. 22.

't Laat zich vermoeden, dat in de eerste helft der 16de eeuw aan een kroeg op de Lastaadje, het kasteel van *Montelbaan* (door Reinout aan de Gironde gebouwd) is te zien geweest, en dat daarvan de toren, die in 1516 aan den hoek dier voorstad gebouwd werd, tusschen 1531 en 37, zijn naam ontleende. En vermoedelijk had tevens ook het huis, waar dat uithangbord aan hing of gehangen had, denzelfden naam bewaard; immers waar Vondel, in 1627 in zijn 'Rommelpot van 't Hanekot', zingt:

> Het geviel dat graauwe geusen
> Wonnen 't huys te Monckelbaen,

bedoelt hij blijkbaar niet den toren, maar zinspeelt op een huis op de Lastaadje, dat zoo heette en door 't graauw geplunderd werd.

Gelijk de Frankisch-Germaansche landen hun Karlemanje met zijn twaalf Paladijnen, zoo hadden de Britsche hun Koning Arthur met de Ridders van de Tafel-Ronde. In Engeland ziet men *King Arthur's Round Table* aan verscheiden herbergen. Te Antwerpen hing de *Tafel ronde* in de 14de eeuw uit aan een huis op den hoek 'van de Merckt,' blijkens twee schepenbrieven van 1334 en 1378[1]. In de 17de eeuw was te Parijs een beroemde herberg *la Table Roland*[2], dat natuurlijk een abuis was, hoedanige de Franschen in 't algemeen en de Parijzenaars in 't bijzonder wel meer plegen, waar 't vreemde namen geldt. Zoo b.v. zullen er onder de laatstgemelden 99 van de 100 zijn, die, als gij hen van de *Saône* te Lyon, of van de *Senne* te Brussel spreekt, u ter goeder trouw zullen antwoorden: *Oui, c'est ce que nous appellons la* Seine *à Paris*.

Roeland, de neef van Karlemanje, de held van Ronceval, was de Achilles van de Middeleeuwen. Wat heeft de goede Bisschop Turpijn niet al wonderen van hem verteld! Of, zoo hij 't niet gedaan heeft, dan heeft men 't op zijn naam gedaan, en in tallooze zangen en romans werden de groote daden van Roeland, 't zij in populairen vorm, 't zij, als door Ariosto, met al de toovermacht der poëzie, onder 't volk verspreid.

Op verschillende plaatsen leeft nog zijn naam. Bij een tocht langs den Rijn wijst men elkander nog het hooge Rolands-Eck en verbeeldt zich den held, die daar de kluizenaarspij heeft aangetrokken en in weemoed nederziet op het klooster van de Nonnen-weerd, dat de voor hem verloren geliefde bewaart. Maar die dweepende, van *sehnsucht* wegkwijnende Roeland is een heel andere figuur dan de Fransche Roeland, die om de ontrouw van de schoone Angelika razend werd en zoo vele dolle streken bedreef. Gelijk nu 'Roelands-Hoek' aan den Rijn, zoo wijst men in de

1) *Antwerpen*, bl. 148.
2) *Hist. of Signb.* p. 79.

Pyreneën de ‘Roelands-bres.’ Daar was 't, dat hij, door een rotsmuur gestuit, hooger dan de Utrechtsche dom, zoo toornig werd, dat hij zijn onvergelijkelijk zwaard Durandal opnam en met eenen slag een bres in de rots hakte, driehonderd voet breed. Wie 't niet gelooft, kan de bres met zijn eigen oogen gaan zien, en met zijn eigen duimstok meten.

Klokken werden naar hem gedoopt: men kent de groote klok van Gent, en het rijmpje:

> *Roeland* heet ik: als ic cleppe dan is't brant,
> Als ic luye dan ist oorloge in Vlaenderlant.

En in de volksspreekwijzen leeft hij nog altijd voort. ‘'t Is een razende Roeland,’ zegt men van een dolleman; of, van een stijven Steven: hij staat er bij als een steenen Roeland. In ‘Willem Leevend’: ‘Rijzig ontstelde; hij stond eerst als de stomme Stiene Roeland.’ En weleer strekte den Amsterdammers het zeggen: ‘je hebt te nacht met den steenen Roeland gevochten’ tot een eufemisme voor: ‘je bent dronken geweest.’ Zoo zegt Jan de Regt in zijn ‘Slechte Tijd’:

> Een ander ziet men met den *Steenen Roeland* vechten.

Behalve den Roeland van steen, waarover zoo aanstonds meer, zullen te Amsterdam en elders in ons vaderland ook wel plaatsen geweest zijn, waar hij uithing. Reeds in de 17de eeuw echter was hij uit den smaak; immers wij vinden maar een enkel voorbeeld van een uithangbord, dat hem voorstelde, en wel te Koevorden, bij een parser, met dit opschrift:

> ***In Roeland van Breemen*.**
>
> * Dit 's Roeland met zijn Durandal,
> Die om een vrouwmensch wierde mal,
> Al was hij nog zoo'n dapper helt.
> Hier parst men voor de luy om gelt.

Zeker behoorde dat epitheton *van Breemen* niet bij den Paladijn, maar bij den parser, die van Bremen herkomstig en misschien zelf Roeland geheeten was, zoo dat hij in dit opschrift zijn adres gaf.

En nu - de *Steenen Roeland*: 't laatste exemplaar stond tot in 't laatst der vorige eeuw in de stoep van een huis op den Nieuwe-zijds-voorburgwal tegen over de Kolk. 't Was een geharnast krijgsman, die vroeger een opgeheven zwaard moet in de hand hebben gehad; maar 't beeld was al voor honderd jaren zoo zwaar beschadigd, dat het schier onherkenbaar was: vermoedelijk een gevolg van de aanvallen, die het van de zoo even genoemde nachtloopers had te verduren gehad. Le Francq van Berkhey zei er van: ‘men vind ter stede van Amsterdam een zeker beeld van een hoogen ouderdom, dat nog heden een overtuigelijk bewijs draagt van de gestalte en de kleeding der oude Nederlanders [ook van de j o n g e ?] in

8ste eeuw na Christus geboorte[1]. Dit bewijs was echter zoo o v e r t u i g e l i j k niet; want vooreerst was er weinig meer van te zien, daar het toen reeds een schier onherkenbare steenklomp geworden was, en ten andere zullen, zoo er o u d e N e d e r l a n d e r s in de 8ste eeuw aan 't Y woonden, deze toch hun visschersbuurt wel niet met zulk een beeld vercierd hebben. - Niet lang nadat Berkhey dit geschreven had, den 4den Januarij 1774, werd het beeld, op last van Burgemeesteren, weggenomen.

Oude Amsterdammers (niet uit de 8ste maar uit de 18de eeuw) wisten zich nog te herinneren, dat er vroeger d r i e Steenen Roelands te Amsterdam gestaan hadden[2], doch waar? dat zeiden zij niet. Volgens Wagenaar en Kok zouden die beelden de merkteekenen zijn geweest van vrije keizerlijke marktplaatsen, en de eerste voegt er bij, dat ze in Duitschland ook bekend waren, wat volkomen juist is; want in de steden van het Noordwestelijk gedeelte van Duitschland kende men de *Rolandssäulen Rutlandsbilder;* - beelden, ongeveer van dezelfde soort als 't Amsterdamsche en somtijds met opschriften op het voetstuk; terwijl ook daar de overlevering zegt, dat ze ter eere van Roeland, den neef van Karlemanje, waren opgericht.

Sommige Duitsche geleerden echter oordeelen er anders over. Zij meenen, dat, bij den geest, die de volken dier landen bezielde, en die alles behalve Frankischgezind was, het verheerlijken van Roeland niet waarschijnlijk is te achten en die beelden van lateren oorsprong zijn. Volgens hen werden bij die beelden de rechtsdagen gehouden en doodvonnissen voltrokken, en is de naam verbasterd uit R u g e l a n d s - s ä u l e n en van het oud-Duitsche *Ruge* (gericht) af te leiden[3]. Deze afleiding zou aannemelijker zijn indien de naam luidde *Rugesäulen;* doch waar blijven die geleerden nu met dat *land?* Wij gelooven, dat zij, met al hun geleerdheid, het mis hebben, en de volksoverlevering hier meer geloof verdient. Uit dien volkshaat van de 8ste en 9de eeuw laat zich niets bewijzen; juist omdat die Roelandsbeelden van lateren oorsprong zijn, en uit een tijd, toen de oude vete der Saksische stammen tegen Karel den Groote lang geweken was, en de naam van Roeland in de sagen en zangen weêrklonk, van Tiber en Guadalquivier tot aan Donau en Elbe.

Prins Rogier hing in 1448 uit aan een herberg bij de Begijnenstraat te Antwerpen, als blijkt uit een schepenbrief van dat jaar. Dat hier de Prins Rogier zou bedoeld zijn, die zich in de 12de eeuw tot koning van Siciliën wist te verheffen, en zich door zijn dapperheid zoo beroemd maakte, is mogelijk; maar niet waarschijnlijk. Veeleer meenen wij ook

1) *Nat. Hist. van Holland*, III Dl. bl. 488.
2) KOK, *Amst. Jaarb.* III. Dl. bl. 451.
3) K. TÜRK, *de Statuis Rolandinis*, Rostock 1824.

in hem een der helden uit de Karel-sage te herkennen, en wel hem, die in de Epos van Ariosto de meest belangwekkende rol speelt, den minnaar van Bradamante, wiens overwinning op Rodomont het gedicht besluit.

Ook een ander held der Sage, de Z w a n e r i d d e r , die, zoo als ieder, die Bilderdijks 'Elius' gelezen heeft, weet, den Rijn kwam afvaren in een bootje, door een Zwaan getrokken, hing in 1480 uit bij den boekdrukker Peter de Cesaris in de Rue S^{t}. Jaques te Parijs, met het opschrift: *Le Cygne et Soldat*. Moge 't ons vreemd klinken, dat een ridder als soldaat betiteld werd, 't was in de middeleeuwen, en zelfs nog lang daarna, de gewone benaming[1)], en de vertaling van 't Latijnsche *miles*. Ook in Brabant en Vlaanderen hing de *Ridder met de Zwaan* meermalen uit.

Een steen in de Waterpoort te Gorkum herinnert den wandelaar de sage van den sterken Heer van Arkel. 't Was Jan VIII, die, eens dat hij die poort doorreed, den inval kreeg, aan de voorbijgangers gratis een herkulische voorstelling te geven, gelijk ze op kermis zelfs voor geld niet te zien kregen. Hij greep een balk boven zich met beide handen, klemde zijn paard tusschen de knieën en tilde zoo zich zelven en zijn paard in de hoogte; ja, of dit niet genoeg ware, hij kneep het arme dier zoo geweldig tusschen de knieën, dat, volgens Simon van Leeuwen, die 't zeker naauwkeurig wist, 'het sijn tong van benautheit uytstak'[2)]. En dit is 't, wat de steen nog heden ten dage duidelijk te zien geeft[3)].

Van Karel V zijn in Vlaamsch-België nog verschillende sagen in omloop. Eene daarvan heeft betrekking tot een uithangbord, dat te Berchem S^{t}. Agatha, een dorp bij Brussel, voor de herberg hangt, of althans voor eenige jaren nog hing: *Karel hou de lantaarn*[4)]. 't Gebeurde namelijk eens, dat Karel V, toen nog jong en 't leven volop genietende, alleen en onbekend was uitgegaan en in den avond bij dit dorp 't spoor bijster was. Hij klopte aan de herberg en verzocht den waard, hem met een lantaarn naar Brussel te geleiden, dat deze aannam te doen, tegen goede betaling, en na vooraf den gast naar zijn naam gevraagd te hebben. 'Ik heet Karel,' was het antwoord, waarmede de boer zich te vrede stelde, weinig droomende, aan welken Karel hij tot geleider strekken zou. Onderweg even ter zijde willende afgaan, duwde hij de lantaarn den keizer in de hand, met de woorden: 'Karel, hou de lantaarn.' Te Brussel gekomen, liet de keizer zich aan zijn hof brengen en maakte zich bekend, waarvan de boer zoo ontsteld was, dat hij naar zijn dorp terugdraafde zonder om te zien en zijn leven lang dat: 'Karel, hou de lantaarn,' niet vergeten kon. 't Geval werd

1) Nog in 't begin der 17de eeuw schreef Buchelius: 'Heer Giselbertus van Amstel, soldaat. - Arnoldus van Amstelle, de broeder van Giselbertus, soldaat,' enz.
2) *Bat. Ill.* bl. 848.
3) Medegedeeld door den Heer Mr. C.W. van den Honert.
4) *Aardbol*, IV. Dl. bl. 61.

weldra ruchtbaar en zijn herberg werd niet anders genoemd dan *Karel hou de lantaarn*. Zijn opvolger liet het voorval op een uithangbord schilderen: den keizer met den boer, op 't oogenblik, dat deze hem de lantaarn in de hand duwt, en plaatste de woorden er onder.

Minder bij ons dan in Engeland en Duitschland, waar zij meer t' huis is, heeft de b a l l a d e stof voor uithangborden geleverd. Zoo die van den *Blinden Bedelaar* (*the Blind Beggar* of *Bethnal green*), wiens beeltenis sinds onheuchelijke tijden over geheel Engeland te zien was en 't nog heden is voor een kroeg in Whitechapel-road. De ballade, onder de regeering van koningin Elizabeth geschreven, heeft, als men weet, betrekking op Henry van Montfort, die in den slag van Evesham onder de regeering van Hendrik III zou gesneuveld zijn. Nog talrijk zijn de uithangborden, waar de beroemde ballade-held *Guy van Warwick* op prijkt, die uit liefde voor de schoone Fillis een kluizenaar werd en later in Normandije 's Keizers dochter won; doch wiens hoofd-exploit het verslaan was der monster-koe, die op de heide van Dunsmore graasde en grooter was dan een olifant. *Hem* kan men in Field-Lane zien, te paard, in volle wapenrusting en een zwijnskop aan de punt van zijn speer omhoog houdende: en de *Koe* tusschen Durham en York en op andere plaatsen aan den weg.

Maar van de helden, die door balladen en op uithangborden vereeuwigd zijn, wint het er geen van *Robin Hood* en zijn schildknaap *Little John*. Trouwens, niemand heeft ooit in Engeland een populariteit genoten, gelijk aan die van den wakkeren *outlaw*[1], wiens boogschot nimmer miste, en wiens vrolijke en heusche geäardheid de min juiste denkbeelden, die hij omtrent het m i j n en d i j n koesterde, over 't hoofd deed zien. Wie kent haar ook bij ons niet, die wakkere figuur, die zulk een gewichtige rol speelt in den ‘Ivanhoe’ van Walter Scott? - Op uithangborden, die hem voorstellen, leest men niet zelden opschriften als de navolgende:

> Ei proef mijn bier: 't is versch en goed:
> Kom binnen, drink met *Robin Hood*.[2]
> Mocht hij van huis zijn, 'k zeg u dan:
> Kom binnen, drink met *Janneman*.

Dat wij *Little John*, eigentlijk ‘Klein Jantje’, met ‘Janneman’ vertalen, is, om dat deze laatste het equivalent was van den kleinen Engelschman, en, als deze, de held der deuntjes, waarmede onze bakers en minnemoêrs ons in slaap wiegden, of die onze grootouders zongen, als zij ons op hunne knieën lieten dansen. Ook hij kwam gewis vroeger wel op uithangborden voor; en zoo de talrijke liedjes, waarin hij voorkomt, in 't vergeetboek raken, zijn naam wordt nog bewaard in een rijm onder een zeldzame ets van Claes Visscher, van 1608.

1) Letterlijk ‘buiten de wet gestelde.’
2) Spreek 't woord op zijn Engelsch uit: *hoed;* anders rijmt het met.

De Sieckgens zijn zeer verblijt
Als sy sien den Coppertijt,
Om te maken den kanne-man;
Den trommel sy dan reppen,
Met de clappen sy cleppen,
En spelen ook met Janne-man.[1)]

Even als in een 'Deuntien' van Hooft uit denzelfden tijd ongeveer:

Als Jan Sybrech sou belesen
En haer sprack van liefden an,
Seyse: Jae maer, Janneman,
Soud' et reyne liefde wesen?

In Duitschland vindt men de *Lore-Ley*, als reeds gezegd is, *den Wilden Jager, den Berggeest*, en tal van andere fantastische of wezentlijke personaadjes, die in balladen bezongen zijn, op tal van uithangborden terug.

Maar ook de romans, zoo in proza als in verzen, hebben hun kontingent geleverd. *Robinson Crusoe* prijkt voor menige matrozenkroeg in de Britsche zeehavens: *Tam o' Shanter* van Burns, de *Lady of the Lake, Rob Roy, Dandie Dimmont* en andere door Walter Scott geteekende personaadjes, *Doctor Syntax*, de *Pickwick* van Dickens, en, later nog, *de Hut van Oom Tom* komen in de Britsche eilanden, sommigen ook daar buiten, op uithangteekens voor[2)]. In Frankrijk was het de *Atala* van Châteaubriant, en, in lateren tijd, menige held van Dumas en Sue, aan wien die eer te beurt viel. Hier te lande herinneren wij ons niet, uithangborden, aan romans ontleend, gezien te hebben. Sedert kort echter is er een in de Oude-teertuinen verschenen voor een distilleerderij, dat z e v e n s t e r r e n vertoont en het toepasselijke opschrift voert: d e D o r s t i g e P l e i a d e n.

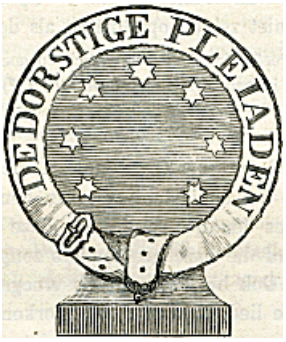

1) In de Verzameling van den heer Louis Splitgerber.
2) *Hist. of the Signb.* p. 81.

Zesde hoofdstuk.
Uithangteekens, die zinspelen op levensbijzonderheden van den eigenaar.

Vijf-en-twintig mannen te hebben gehad is zeker een bijzonderheid, die in de levens der merkwaardige vrouwen wel allerzeldzaamst zijn zal; of zij daarom ook benijdenswaardig is, mogen onze lezeressen beslissen.

In 't midden der 17de eeuw hing voor een huis aan den dijk tusschen Amsterdam en Sloterdijk een geschilderd bord[1)], waarop het beroemde *Vrouwtje van Sloterdijk* - onder een anderen naam kennen wij haar niet - met al haar 25 mannen, den laatsten gekroond, te zien was. Sir William Brereton, die in 1634 een verhaal gaf van zijn reizen door ons vaderland[2)], had in 't huis, waar zij gewoond had, een kan bier gedronken; want het was toen een herberg, waar *de Frissche Roomer* uithing. Hij zag er haar portret, en een schilderstuk, waarop al haar mannen waren afgebeeld. 't Waren er volgens hem 24, waarvan 6 verdronken en 2 vermoord; met één had zij zeven jaren geleefd. Ook had zij verscheiden kinderen, en zou omstreeks 1629 te Amsterdam overleden zijn.

Filips von Zesen, die 30 jaar later schreef, spreekt ook van deze vrouw,[3)] doch noemt evenmin haar naam - wat trouwens geen wonder was als zij zoo dikwijls van naam verwisselde: - maar verzekert, dat zij zeer groote vermaardheid had en ‘in den umliegenden ländern sonderlich bekänt’ was. Volgens hem had zij, hoewel nog niet hoog bejaard toen zij stierf, 25 mannen gehad, meest schippers of visschers. De laatste overleefde haar en stond daarom op die schilderij, die Von Zesen insgelijks had gezien, met een kroon op 't hoofd, waarschijnlijk in navolging van een derge-

1) Ik heb mij vergist, toen ik in 't *Ned. Magaz.* 1865 bl. 43 heb geschreven een *Steen.* Waaruit die vergissing ontstaan is doet hier niets ter zake; ik verbeter slechts de fout.
J.T.G.

2) *Travels in Holland and the United Provinces*, 1634. Zie *Navorscher*, 1867. No. 3.

3) Blz. 138.

lijk, nog sterker voorval, dat te Rome had plaats gehad, waar een weduwenaar van 20 vrouwen een weduwe, die 22 mannen had gehad, getrouwd en begraven had, en toen in triomf achter het lijk naar 't kerkhof gevoerd was.

Tusschen het verhaal van Von Zesen en van den Engelschman bestaat een klein verschil: Von Zesen n.l. geeft aan 't Vrouwtje van Sloterdijk 25 mannen en Brereton 24; - doch deze kan er een bij 't tellen hebben over 't hoofd gezien, en wij moeten hier meer aan de telling hechten van Von Zesen, die te Amsterdam woonde, dan aan die van den toerist. Ook hing de schilderij, toen Von Zesen haar zag, buiten 's huis; waarschijnlijk had zij toen, om de aandacht der bezoekers te trekken, den Frisschen Roomer vervangen.

Een ander knap wijf woonde in de 17de eeuw op 't Kuiperspad buiten Amsterdam, waar zij een kroegje had. Zij was met naam en toenaam bekend als Aagt de Tamboer en haar heldenfeiten werden beschreven op het uithangbord, dat voor haar deur hing:

* Hier woont Aagt de Tamboer, die 't nog als de beste wel zou klaren[1].
Sy heeft tweemaal met Tromp voor matroos gevaren,
Sy is van leden gesont en fris,
En kan swemmen als een vis.
Gelijk sy nog onlangs een kint uit het water verlosten.
Die er wil sien heeft het maar een glas bier te kosten.

Trouwens, om zulke dingen zette men toen minder groote oogen op dan men nu zou doen. Van Nederlandsche vrouwen en meisjes, die ten oorlog gingen of voeren, bestaan meer voorbeelden[2], en de zwemkunst werd, althans in 't begin dier eeuw, nog door vrouwen, zelfs uit den beschaafden kring, beöefend. Onder de uitstekende begaafdheden, waardoor de drie dochters van Roemer Visscher zich onderscheidden, vindt men ook vermeld, dat zij goed zwemmen hadden geleerd.[3]

Ook om op reizen naar Oost en West te bluffen, werden de uithangborden gebezigd. Wij hebben er reeds in de Eerste Afdeeling een paar voorbeelden van aangehaald[4]. Een kroeghouder pronkte er ook meê:

* Hier verkoopt men wijn en bier,
Ik en mijn wijf en kint en meit, dat 's vier.
Eens na Brasiliën, tweemaal na Oostindië, en weerom met een gesont lijf.
Hier verkoopt men tabak tot ieders gerijf.

Maar niet ieder had zulke schrikverwekkende herinneringen als de Groenlandsvaarder Jonge Kees te Zaandam. Tot den laatsten Maart 1836 (toen 't afbrandde) kende daar ieder het huis met *den Man onder den beer*.

1) Namelijk met trommelen.
2) Vergl. J. TER GOUW, *Amsterdamsche kleinigheden*, blz. 94 en vgg.
3) VONDELS *Leven en Werken*, Dl. I. Nalez. en aant. blz. 59.
4) Blz. 158.

Cornelis Gerritsz., in de wandeling Jonge Kees genoemd, lag in 1668 met zijn schip *de Hoop op Zwarten Walvisch* bij Groenland aan 't ijs. Zijn volk had dien dag twee visschen in de vaten gestoken en rustte wat uit, toen een beer, die op de ijsschots, waaraan 't schip vast lag, zitten kwam, Jonge Kees lokte om met een man of wat er op af te gaan. De beer nam de vlucht, maar Jonge Kees bracht hem met zijn lans een wonde toe, waaraan hij dacht dat het beest genoeg zou hebben, vermits het ingewand uit den buik kwam. De beer zwom weg en klauterde op een andere schots, waar Jonge Kees hem op nieuw met een harpoen te gemoet ging, met dat gevolg, dat de beer, dien hij reeds stervende waande, zich onverhoeds op hem wierp. Het geschreeuw der matrozen, die 'den baas' in doodsgevaar zagen, deed den beer schrikken en wegloopen. Zoo was Jonge Kees er ongedeerd afgekomen, doch behield levenslang de bleekheid van den schrik op 't gelaat. Later ging Jonge Kees stil te Zaandam wonen, en plaatste den steen in zijn gevel, waarop 't geval stond uitgehouwen. Men vindt er de afbeelding van in 't Zaanlands jaarboekje van 1853[1].

Oude zeelui, die 't varen zat waren, werden dikwijls aansprekers. Immers men was in de 17de eeuw nog niet boven alle bijgeloovige indrukken verheven: de vrees voor lijken zat den menschen nog in 't bloed en er behoorde moed toe om er meê om te gaan. Daarom is 't ook karakteristiek, dat de aanspreker zich met den toenaam van o n b e v r e e s d kenmerkt[2]. Twee ten voorbeelde:

* Hier woont Jan Jacobsen Onbevreest,
Die zevenmaal in Oostindiën is geweest;
Gelijk men kan bewijzen,
Met het schip, daar hij meê is komen rijzen,
Alzoo hij was vroeg bedurven[3].
Nogtans zijner van deze week 150 dooden gesturven.

Dit was toen ongeveer het normale getal der dooden te Amsterdam; maar veranderde Jan Jacobse zijn cijfer elke week[4]?

Er is baas boven baas. Een ander schreef:

1) Jonge Kees liet van die schrikverwekkende ontmoeting een aantal afbeeldingen maken - op een schilderij, op zijn wijnglazen, op een kinderwagentje - al welke voorwerpen, zoowel als 't portret van den man thans in 't bezit zijn van den Heer J. Honig Jsz. Jr. te Zaandijk. Zelfs op de grafzerk van Jonge Kees werd de Man onder den beer gebeiteld.
2) Zie, over den bijnaam van 'Achilles', aan den aanspreker gegeven, blz. 198.
3) D. i: hij was in zijn jeugd wat ondeugend, en moest daarom 't zeegat uit.
4) Het was toen ook gebruikelijk bij 't heerschen eener epidemie het getal overledenen op een bord aan 't Stadhuis opentlijk bekend te maken Op de schilderij van Lingelbach, den Dam voorstellende in 1656, toen er een besmettelijke ziekte heerschte, ziet men voor 't Stadhuis een huisje, waar de dooden aangegeven moesten worden, en waar een bordje uithangt, waarop men leest: 895 *dooden*.

* Hier woont Jan Gerritsz. Onbevreest,
Heeft achtmaal in Oostindiën geweest,
In spijt,
Van die 't benijt,
U L. Dienaar op Bruiloft en Maaltijt.

Een spekmof in de Stilsteeg vereeuwigde zelfs den dag, toen hij aan de Oudebrug opgeheschen[1] was, op zijn bord:

* Hier verkoopt men Spek en Ham,
Den agtsten October in Amsterdam.

Iets dergelijks vond men aan de poort van een boereplaats aan de Noordervaart in de Schermer:

Den 29sten Maart,
Reed ik met paard,
Langs deze vaart,
Met een slee met hout,
Daar deze poort van is gebouwd[2].

Vermoedelijk vond men voorheen zulke aanduidingen van dagteekeningen meer; doch, dewijl zij geheel persoonlijk waren, werden zij natuurlijk door de opvolgende bewoners verwaarloosd en gingen verloren.

Men weet, hoe, nog in de vorige eeuw, de Barbarijsche Roofstaten de zeevarenden immer met slavernij bedreigden, en hoe de Zeemogendheden van Europa hun schatten hebben opgebracht als losprijzen en geschenken. 't Was buiten twijfel iemand, die een tijd lang bij hen gevangen geweest

en later te Amsterdam was komen wonen, die, ter herinnering, daarvan, aan zijn woning aan den hoek van de Eerste-Batavierdwarsstraat en de Oude-schans zijn beeltenis in een steen liet metselen, met het onderschrift: *in de Turckse Slaef*.

Zelfs huiselijke omstandigheden werden op de uithangborden ter algemeene bekendheid gebracht. Een man was door zijn vrouw verlaten, en bovendien bestolen; zoodat hij, om de kost te winnen, een tabaks- en brandewijns-kroeg had moeten opzetten. Deze gewichtige levensbijzonderheid bracht hij aldus ter openbare kennis:

1) *Aan de Oudebrug opgeheschen;* een spotternij waarmeê de Amsterdammers de bovenlanders begroetten.
2) Medegedeeld noor den Heer J. Blaauw te Rijp.

* Had mijn wijf, die feex, niet met mijn goet doorgeloopen,
Ik had hier geen brandewijn noch toebak hoeven te verkoopen.

Een smids-uithangbord beschreef de gansche familie, waaronder zelfs een honderdjarige was:

* Hier woont een Smit van tagtig jaar,
Nog leeft zijn vaar,
Maar zijn moer is doot,
Dat 's trouwens geen noot.
Al zijn er zeven kinderen,
Hij wint de kost, het kan ze niet hinderen.

Zulke uithangborden, die den ouderdom van hun eigenaar vermeldden, moesten, zoo niet ieder jaar, dan toch van tijd tot tijd veranderd worden.

Een kleêremaker te Kuilenburg in de Slotstraat was nog uitvoeriger in het beschrijven zijner historie: hij voegde er zelfs zijne bezittingen bij.

* Hier woon ik Frerik Aartsz Coppier.
Ik hou meer van wijn als van bier.
Doe mijn vrou stierf had ik vijf kinders,
Dat mij heeft te weeg gebragt veel hinders,
Ik heb ze evenwel groot gemaakt
En ben er meê door de werelt geraakt.
Al is mijn winning niet zeer kuis,
't Is evenwel mijn eigen huis.
Daartoe heb ik een stukje land,
Dat vrij is, en heel niet verpand,
Het is waar, dat het ligt in 't Sticht,
En daarom is de waarde ligt.
Dog ik win altoos met mijn naalt
Meer als menig die langs de straten praalt;
Ik ben er uogtans meê te vreên,
En, Lezer, gij kunt nu wel gaan heen.

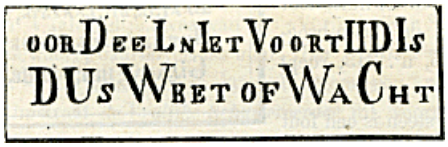

Dezen steen uit wit marmer vindt men in een gevel te Rotterdam op de Wijnhaven, wijk 2, n°. 269. De overlevering meldt, dat, toen dit huis gebouwd werd, - blijkens de talletters, in 1684, - de spraak ging, dat de eigenaar 't niet zou kunnen betalen. 't Bleek echter aldra, dat hij wel tien zulke huizen betalen kon; daarom liet hij deze aanmaning, tot zijn beöordeelaars gericht, in den gevel plaatsen:

OORDEEL NIET, VOOR [het] TIJD IS
DUS WEET OF WACHT.

Honderd jaar later woonde in dat zelfde huis een rijke erftante, naar wier dood eenige neefjes en nichtjes met groot verlangen uitzagen, en dit zelfs niet voor zich konnen houden. Nu geviel 't, dat het huis opgeschilderd, en de letters in den gevel op nieuw verguld moesten worden. 't Zij bij toeval, 't zij bij opzet, begon de schildersknecht van achteren en had juist zijn werk af tot op drie letters na, toen het schofttijd werd en hij heen ging: de drie onvergulde voorletters vielen dus niet in 't oog en de voorbijgangers lazen alleen deze vermaning, die zij aan 't adres van de hunkerende bloedverwanten brachten:

... DEEL NIET VOOR HET TIJD JS.

In de Tuinstraat te Amsterdam ziet men een gevelsteen van 1637, waarop

een heer en een juffer, deftig gekleed, onder een boom staan en elkaâr de hand geven. Tegen den boomstam, boven hun handen, vertoont zich een brandend hart. Wie weet, welke teedere herinneringen aan dezen steen verbonden waren, ofschoon door 't gemis van eenig bijschrift de beteekenis er van voor ons verloren is.

In de Goudsbloemsstraat vertoont een fraai bewerkte steen een net gekleed vrouwtje tusschen twee boompjes met het bijschrift ‘Door dwang A^{o}. 1745.’ Wie zegt ons, welke dwang 't moge geweest zijn, die op dat aardig wijfje werd uitgeöefend?

Een Rotterdammer, die verscheiden huizen had doen bouwen, besloot,

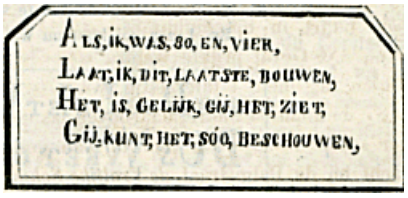

toen hij 84 jaren bereikt had, er een einde aan te maken, en in den gevel van 't laatste huis, door hem gesticht, in de Wijde-broederssteeg, wijk 5, n°. 313, roept hij u nog toe:

Ook in dezen steen is een fout begaan en heeft de steenhouwer aan 't einde van den derden regel het woord HIER weggelaten.

Te Leiden, dicht bij de Hooglandsche kerk, woonde eens een echtpaar in een zeer smal huisje. De vrouw wilde volstrekt een nieuwen gevel voor haar woning hebben, en plaagde haar man daar onophoudelijk om. Hoe weinig lust de man er in had, was hij toch eindelijk wel genoodzaakt, vrouwlief haar zin te geven; doch hij deed het onder voorwaarde, dat hij meester zou zijn om den gevel zoo te laten

maken als hij goedvond. Dit stemde de vrouw toe, en de nieuwe gevel kwam voor 't huis. Boven de

deur liet de man nu een vrouwehoofd beitelen, dat met den hals uit een ronde opening scheen te voorschijn te komen, en een vrij scheef gezicht trok, terwijl aan den bovenrand een hand uitstak. Dit moest nu verbeelden: M a n s h a n d b o v e n. Intusschen was 't een vrij schrale triomf voor den gevelbouwer, - daar 't, wel beschouwd, toch bewees, hoe de vrouw, met een scheef gezicht te zetten, haar zin had weten te krijgen.

Te Boschkapelle bij Hulst vindt men een ander gedenkteeken van huiselijk gekibbel. In den muur eener pachthoeve is een gevelsteen gemetseld, waarop te lezen staat:

Jan Buijens
ende
Apelonia Verdurmen.
Dezen Woon Cost MIJ VeeL geLt.
Van WeInIge na hUn zIn gesteLt.

Bij het bouwen dier woning waren man en vrouw het ijsselijk oneens geweest; wat Jan liet opbouwen, deed Apelonia weêr afbreken. Zoo had het bouwen tien jaren geduurd (van 1780 tot 1790). En toen 't huis eindelijk gereed was gekomen, had het veel geld gekost en voldeed geen van beiden.[1)]

De merkwaardige of vermakelijke gebeurtenissen in de buurt werden in vroeger tijd dikwijls, tot verlustiging der buurtgenooten, op de uithangbordjes van kroegjes en schoftkelders geschilderd, met een of ander kernachtig bijschrift. Natuurlijk hadden zulke bordjes veel bekijks; doch zelden hingen ze lang, vermits de held van 't avontuur, dat er op afgebeeld was, de eerste donkere nacht de beste waarnam om 't schilderstuk weg te halen en in de aschpot te begraven. Exemplaren zijn er dan ook niet van overgebleven; maar een paar voorbeelden kunnen wij toch noemen. Een turfdrager in de Mouthaanssteeg schopte met groot rumoer zijn wijf de deur uit, waarbij de heele buurt in opschudding raakte en de Vinkenstraat leêg liep om ‘te kijken’. 't Geval prijkte weldra voor den schoftkelder op den hoek: in 't midden zag men 't tafereeltje, waarvan de ‘Vermakelijke Spraakkunst’ op bl. 87 de kopie bewaart; daarboven las men: *Hier schoft men*, en daaronder: *Hier schopt men*. - En voor tal van jaren hing aan een kroeg op de Baangracht bij de Palmstraat *de Vrolijke Schuitevoerder* uit, voorgesteld door een kerel, die zijn vrouw op muilpeeren trakteerde, en daaronder:

Klaas Kloet
Slaat zijn wijf op haar snoet.[2)]

Ten slotte nog een luifelschrift, dat niet doelde op een bijzonderheid uit het leven van een enkel persoon of van een buurt, maar uit het leven

1) Medegedeeld door Jhr. Mr. Th. Serraris, te Hulst.
2) *Claes Kloet* was al van ouds vermaard; hij komt reeds bij Breêro voor, doch daar als smid.

onzer voorouders in 't algemeen. Voor een luifel op de Prinsengracht bij de Reguliersgracht las men:

* Die met vreden
Dit huis wil betreden
Zonder verschil,
Die moet verdragen
Der wijven vlagen
En zwijgen stil.

Mogelijk zou men meenen, dat dit opschrift juist niet zeer vleiend voor de vrouw des huizes was, en 't wonder achten, dat zij dit bijtend epigram voor haar deur liet staan. Maar 't pikante viel nog al in den smaak der 17de eeuw, en de vrouw des huizes vond misschien zelve behagen in zulk een opentlijk erkennen van haar huisvoogdij, en bovenal in de zinspeling op datgeen, waarop Hollandsche vrouwen bovenal trotsch waren - op die wijd beroemde zindelijkheid! Men mag daarover den 'Spectator' van Van Effen nalezen, of, zoo men diens tafereel wat overdreven acht, een bezadigden stedebeschrijver, die nooit overdrijft, den stijfdeftigen Delvenaar Boitet[1]. 'Bij veele,' zegt hij, 'is het ongeoorlooft, de trappen op te klimmen, of in eenige beslote kamers te treeden, tenzij men de schoenen uittrekt; en zoo men in dit geval de v r o u w e l i j k e z w a k h e i t [een eufemisme voor wat het opschrift *der wijven vlagen* noemt] niet te gemoet quam, zouw zulk een voor een onbeleefden bij haar te boek staan, en zelden de eer hebben van de beste kamers te bezien, waarom op sommige plaatsen muilen, van oude hoeden gemaakt, bij de hand zijn, om die zindelijke vloer en matten te betreden. Ja de zindelijkheid van sommigen is zoo hoog gesteigert, dat men 't wel een afgoderij zouw mogen noemen, dewijl zij tienmaal meer haar kamers als haar gewisse[2] zuiveren, en met zindelijke deugden versieren.' De waarschuwing voor de luifel was dus niet geheel misplaatst. En zulke opschriften kwamen meer voor, soms boven een deur in de lijst gesneden:

Al. wie. hier. komt. moet. wel. besinne.
Met. vuile. voete. mach. niemant. binne[3].

Wij hebben evenwel nog een opmerking te maken omtrent het luifel-

1) Blz. 607.
2) Hij had er wel mogen bijvoegen 'en haar lijf'. Immers niet ongewoon is 't nog heden in Holland, in de best geschrobde, geboende, geschuurde, geveegde vertrekken, de vrouw of de dochter des huizes te ontmoeten, met handen, die de blijken dragen van nooit behoorlijk gewasschen te zijn geweest, en men kent de anekdote van den vreemdeling, die in zoo'n vertrek de bewoonster in 't aangezicht spoog, omdat het de eenige vuile plek was, die hij zag en waar hij 't zonder schade te doen kwijt kon raken.
3) Mr. J. VAN LENNEP, *Vertellingen en Tafereelen*, bl. 78.

schrift op de Prinsengracht. In de onmiddellijke nabijheid stond het onlangs afgebroken Weeshuis der Doopsgezinden, dat in 1676 gesticht was en boven welks ingang men het devies las dier lijdzame sekte:

Die verdraagt en zwijgt,
Overwint en verkrijgt.[1)]

Dit v e r d r a a g t e n z w i j g t had den bewoner van 't eerstgenoemde huis vermoedelijk den tekst voor zijn rijm aangegeven, maar hij parodieerde het, door te zeggen:

Die moet *verdragen*
Der wijven vlagen,
En *zwijgen* stil.

1) Deze regels bleven in den gevel, ook nadat het gebouw een Armenschool geworden was. 't Wordt thans tot onderscheiden burgerwoningen verbouwd.

Zevende hoofdstuk.
Gedenksteenen.

De gedenksteenen zijn de oudste soort van monumenten. De mensch, in den vroegsten tijd der beschaving, richtte een steen op, wanneer hij een plaats wilde kenmerken of zich eenig feit herinneren. Zoo stelde Jacob, na zijn merkwaardigen droom, den steen, dien hij tot hoofdkussen had gebruikt, 'tot een opgerecht teeken'[1]: even zoo moest een steen het gedenkteeken zijn van zijn verbond met Laban[2], en richtte Jozua te Gilgal twaalf steenen op na het overtrekken der Jordaan[3].

Hetzelfde deden onze half-wilde voorouders op de Germaansche heidevelden.

De oudste gedenksteenen met opschriften hier te lande zijn van Romeinschen oorsprong. Die steenen zijn in menigte gevonden en worden in de musea van oudheden bewaard. In de middeleeuwen volgde men het voorbeeld der Romeinen, en nog wordt in de gemeente-verzameling te Nijmegen een gedenksteen bewaard, die een Latijnsch opschrift in Gothische letters bevat, betrekking hebbende op de herbouwing van het Valkhof door Frederik Barbarossa in 1155. Deze steen werd in 1670 teruggevonden in den muur van het kerkhof bij de St. Stevenskerk.

Wij spreken alleen van die gedenksteenen, welke buiten aan gebouwen worden gevonden en daarom tot de uithangteekens gerekend moeten worden. Zij zijn zesderlei:

1°. Die de woning van een beroemd man aanduiden.
2°. Die op de stichting of herstichting van een gebouw betrekking hebben.
3°. Die ter herinnering van branden geplaatst zijn.
4°. Merksteenen van watervloeden.

1) *Genesis* XXVIII:18.
2) *Genesis* XXXII:45.
3) *Jozua* IV:20.

5°. Die den naam van een voormalig gebouw bewaren.
6°. Die eenig feit herinneren.

Wij geven natuurlijk geen verzameling van deze steenen; maar slechts van elke soort zoovele voorbeelden als ons genoegzaam dunkt om er den aard van te doen kennen.

I.

De gedenksteenen, die de woning van een beroemd man aanwijzen, bevatten doorgaans alleen den naam. Op de Bakenessegracht te Haarlem ziet men aan een huis, dat thans aan de R.K. gemeente behoort, boven de deur een steen, met den naam PHILIP WOUWERMAN; daar woonde de beroemde schilder, en de steen is daar geplaatst door wijlen den Pastoor J. Fronhoff, die toen dat huis bewoonde.

Een huis op de St. Antonies-breestraat bij de Hoogstraat draagt een blaauwen arduinsteen in den gevel, waarin REMBRANDT is gebeiteld. Die steen is daar geplaatst in 1830 door wijlen A. Brondgeest, wien E. Maaskamp dit huis had aangeduid als Rembrandts woning. Aan de juistheid dier aanwijzing is echter herhaaldelijk getwijfeld; doch met zekerheid weet men, dat de schilder gewoond heeft ‘op de Breestraat over de St. Tonissluys 't tweede huys’[1)], en na de viering van het Rembrandtsfeest in 1852 is ook in dien gevel een gedenksteen met 's mans naam geplaatst.

De nieuwste van deze soort is die, welke op den 26sten Maart 1867 gesteld is in den voorgevel van het huis op de Prinsengracht te 's Gravenhage. In dat huis woonde WILLEM BILDERDIJK van 1 Augustus 1786 tot 26 Maart 1795, toen hij, wegens de bezwaren, door hem gemaakt tegen den eed, die door de provizioneele Representanten van het volk van Holland van de advokaten gevorderd werd, bij besluit dier Representanten uit Holland gebannen werd. De steen vermeldt eenvoudig 's dichters naam en de genoemde jaartallen.

II.

Gedenksteenen ter herinnering van het leggen van den eersten steen in de gevels of zijmuren van huizen gemetseld, zijn bij honderden te vinden; doch zij leveren niets merkwaardigs op, dan een nieuw bewijs van de ijdelheid der menschen, die aan den voorbijganger meenen te moeten verkondigen wat hem geen oortje schelen kan. Uit eerbied voor de oud-

1) Dr. P. SCHELTEMA, *Rembrand*, bl. 50.

heid willen wij er toch een paar vermelden, wien meer dan twee eeuwen heugen.

Te Arnhem leest men voor een huis in de Klaverstraat:

Als men schreef Anno 1630 wel becant,
Heeft Warner Jansen deze huysen geplant.

Huizen planten, zei men meer. Aan de Glip bij Bennebroek leest men aan een molen, waar *de Nachtegaal* uithangt, op een steen:

De Nagtegaal hier seer plaisant
Is door Cornelis Beeck geplant,
Pieter en Ysbrant Beeck met vleyt
Die hebben de eerste steen geleyt.

Hoe onbeduidend deze soort van gedenksteenen zelfs aan openbare gebouwen veeltijds zijn, blijkt uit het volgende opschrift aan de Stads-Waag te Franeker:

Paulus van Gemmelich die lagh
Toen hij zijn elfde jaer insach,
Aen dit gebou den eersten steen
Tot Nut en Wacht van het gemeen.[1)]

De bovenvertrekken der Wagen en Vleeschhallen dienden meestal tot wachtkamers voor de Schutterij of de Stads-soldaten; daarop doelt vermoedelijk ook hier het woord *wacht* in den laatsten regel.

De belangrijkste steenen zijn die, welke men aan zeer oude gebouwen vindt en die ons den juisten tijd der stichting aangeven, omtrent welken wij anders wellicht in 't onzekere zouden kunnen verkeeren. 't Gebeurt somtijds zelfs, dat 't gebouw reeds geheel verdwenen is, terwijl de steen nog is overgebleven. Het hoekhuis van den Nieuwe-zijds-achterburgwal en de Huiszittensteeg was weleer het Huiszittenhuis. 't Was in 1486 gesticht en werd in 1710 herbouwd. Maar in den zijmuur werd toch de oude gedenksteen der stichting weder ingemetseld, die er nog staat en, in schier onleesbaar schrift, deze woorden bevat:

Dit huus is ghetim̄ert in
die ere Gods tot behofte
des Armē huyssitten, anno
MCCCC en̄ LXXXVI.

Ook aan de oude stadspoort op de Nieuwmarkt verkondigt nog een gedenksteen in Gothisch schrift den dag der eerste-steenlegging:

1) Medegedeeld door den Heer J. Doorenbos te Franeker.

M. CCCC. LXXXVIII
den XXVIII. dach.
in. April. wart. den.
eersten. steen. van.
dese. poert. gheleit.

Zeldzaam kent men van oude gebouwen de som, die zij gekost hebben; maar van deze poort hebben zeventiende-eeuwers aangeteekend, dat zij in alles maar gekost heeft vijf duysent drie hondert vijf gulden en vier stuyvers. De werkmeesters verdienden twee stuyvers daags, de knechts een stuyver en een half.[1)]

Boven de poort van 't voormalig kasteel te Marsch, in Gelderland, las men:

Duc d' Alba's felle crieg
Men siet hoewel ic swieg
Evert van Linteloo,
Salmen in vridom vroo
wierp mi onder den voet,
wat Godes segen doet,
vrou Arnolda van Hoemen,
mine herstigters noemen.

De Nieuwebrug te Amsterdam was in 1681 geheel nieuw van steen herbouwd en bovendien was er een nieuwe waterkeering aan den Ykant met vier schutsluizen gemaakt; de gedachtenis aan dat groote werk moest vereeuwigd worden. Aan de buitenzijde der Nieuwebrug werden twee groote wit marmeren gedenksteenen geplaatst, met de wapens van Burgemeesteren en Thesaurieren, van welke de eene in 't Latijn, de andere in 't Hollandsch verkondigden wat men lezen kan in Commelins Beschrijving van Amsterdam, blz. 626 en 627. Een dier gedenksteenen staat nog op zijn plaats, doch is betimmerd.

En voor de groote IJselbrug te Kampen werd, behalve 't jaartal der stichting, enz., aan al wie er overging verteld, dat die brug te K a m p e n was gebouwd. Natuurlijk wilden de Kampenaars er de eer van hebben, en men had anders licht kunnen denken, dat de brug in 't jaloersche Zwol, of misschien wel, dat die te Amsterdam aan een steenhouwers winkel was vervaardigd.

III.

Rijmen ter gedachtenis van branden, zoowel aan openbare als aan bijzondere gebouwen, zijn legio, en doorgaans vrij onbeduidend. Die van ouderen tijd zijn dikwijls tijdverzen. Wij kiezen een Haarlemmer tot voorbeeld.

Nog was Haarlem niet van de rampen der belegering bekomen, of het werd getroffen ‘deur een afgrijselicken brant,’ waardoor, volgens het

1) Domselaer, VI Boek, bl. 151.

schrijven van de Regeering aan den Prins van Oranje, de helft der stad in puin lag. In de nacht namelijk tusschen 22 en 23 October 1576 stookten eenige Duitsche soldaten, in dronkenschap, zoo onvoorzichtig, dat het wachthuis bij 't Spaarne in brand vloog. 't Woei een stijve koelte uit den Noordwesten, die de vlammen voortdreef, zoodat er vijfhonderd huizen afbrandden en de schade op meer dan vier ton werd geschat. De nagedachtenis daarvan werd in het navolgende tijdvers bewaard:

den drIe en tWIntIChsten Van oCtober
Was tot haerLeM de VreVChde sober,
Want het VIer heeft VersLonden
bII VIIfhondert hVIIsen In Corter stonden.

Die der 17de eeuw zijn somwijlen beknopt en puntig; - ook hiervan een paar voorbeelden.

In 1654 ontstond in de Rijp een brand, door de schuld van een snijdersknecht, die onvoorzichtig met schietgeweer omging. Die brand vernielde het heele dorp, behalve 't Rechthuis, en daar werd toen het volgende opschrift gesteld:

* Dit dorp is verbrant,
Door een scheute
Van een snijjers quant,
So loopen de geute.

De laatste regel is een oud spreekwoord, dat nog in den mond des volks leeft; doch 't staat hier onvolledig. ‘Zoo loopen de geuten als het regent’ zegt men, voor: ‘dat zijn de gevolgen.’

Voor een huis in de Diemermeer las men in 't laatst der 17de eeuw:

* Dit huis is tweemaal van het vuur zeer fel bestreden,
Door wint omver gerukt van boven tot beneden;
Nu is het weêr herbouwt, en wil 't niet blijven staan,
Zo zal, dit zweer ik, noit de hant daar weêr aan slaan.

Somwijlen kan de naam van 't huis aan zulke rijmen iets zonderlings geven, b.v. te Grootebroek:

Toen hier was brant
Aan alle kant
Zijn door Gods geboden
Bewaard *de Drie Brooden*. 1666.[1)]

En op een ander dorp in Noord-Holland:

Toen de waerelt schreef 1636 out.
Is Jeruzalem voor de derde reis herbout.

1) Medegedeeld door den Heer Handelaar te Hoorn.

Een huis, waar Jeruzalem uithing, was drie malen afgebrand.

De brandrijmen der 18de eeuw komen meestal zoo wat op 't zelfde neêr. Dit hoort te Pijnakker te huis.

1773 9/12.

Is door Gods hant, [Gods hand krijgt altijd de schuld.]
Het oude huis verbrant,
Hetwelk mij rouwt. [Hoe naief!]
Nu weer opgebouwt
En op God vertrouwt,
Dat het niet weêr beuren mag, [Dat Gods hand het nooit weêr doen zal.]
Het zij bij nacht of dag.[1)]

En toen in 1759 het dorp Strijen in de asch gelegd was en herbouwd werd, kwam voor een der huizen dit rijm, dat door Jan van Vliet, denkelijk den schoolmeester van het dorp, gemaakt was:

't Was twee maal tien en nog twee dagen, [De brand vond plaats op 22 Mei.]
Dat ik in May wierd neêrgeslagen
Door een ontzaggelijken brand.
Ruim honderd van mijn rampgenooten
Zijn nevens mij ter neêr gestooten
Door Gods geduchte slaande hand. [Alweêr krijgt Onze Lieve Heer de schuld.]

O God! Uw oordeel is rechtvaardig: [Maar niet zijn oordeel over God, aan wien hij de schuld geeft.]
Ons zonden zijn dees rampen waardig;
Wij hebben dit verdiend, o Heer!
Wij smeeken om uw ouden zegen,
Stort dien, gelijk een zomerregen,
Op ons bedrukte Strijen neêr.[2)]

Een paar andere opschriften op gedenksteenen van torenbranden leverden ons de bijzonderheid op, dat ze ons van meer dan twintig verschillende zijden werden medegedeeld, terwijl wij ze bovendien in de verzameling van De Potter reeds gedrukt vonden[3)], hetgeen wel bewijst, dat die opschriften bijzonder in de belangstelling deelen. Wij mogen dus niet verzuimen, ze ook hier te plaatsen, maar zullen er een woord tot opheldering bijvoegen.

Het eerste betreft den St. Maartenstoren te Zalt-Bommel, die weleer, volgens Pontanus, nog hooger was dan de Utrechtsche Domtoren. Maar in 1598 sloeg de bliksem in den toren en vernielde de spits, die er niet weder op kwam; daarentegen werd het volgende opschrift aan den toren gesteld:

1) *Ned. Stad- en Dorpbeschr.*
2) *Ned. Stad- en Dorpbeschr.*
3) Blz. 25.

Iksem, bliksem, dommele
Sloeg in den toren te Bommele.
Heer oom
Doe 't niet weêrom.

De beide laatste regels schijnen te bewijzen, dat men het ongeluk aan een boozen invloed toeschreef. En toen in 1603 de toren netjes opgewit werd, kwam er nog onder te staan:

In 't jaar zestienhonderd dritte
Liet Jan van Luiken de toren te Bommele witte.

De bede, dat de bliksem niet weêr in den toren slaan mocht werd niet vervuld, want den 26sten Juli 1696 gebeurde 't andermaal en brandde de toren af 'tot aan de eerste tinne'.

Het andere opschrift vindt men aan den toren te Vucht in Noord-Brabant:

In 't jaar zestienhonderd
Is deze toren omgedonderd.
Wij bidden u, o Heer!
Donder dezen toren niet weêr neêr.

IV.

Merksteenen van watervloeden waren in de 16de eeuw ook dikwijls van tijdverzen voorzien, b.v. die van den Allerheiligenvloed, te Amsterdam aan de Damsluis geplaatst:

het laer en peIL hIer aengeVVeesen Is
hoe op noVeMber De see gereesen Is.

Er bestond nog een ander tijdvers, ter gelegenheid van dien vloed gemaakt:

aLLerheIILIgen noort-VVesten VLoet
heeL hoLLanDt sChIer sInCken Doet.

Te Venloo was een steen aan de rivier, merkende hoe hoog het water in 1571 gerezen was, met dit rijm:

In 't jaer 'tseventigh een
Stont het water op dese steen[1].

Maar er zijn ook merksteenen, die aanwijzen waar stellig de vloed n i e t, heeft gestaan. Een onzer kennissen kwam in een stad in Friesland, die wij niet noemen zullen, en vond daar hoog in den gevel van een huis een steen, waarop te lezen stond, dat in zeker jaar het water tot aan dien

1) WASSENAAR, *Hist. Verh.* blz. 74.

steen had gestaan. ‘Maar bij zoodanig een vloed moeten al de inwoners wel verdronken zijn!’ riep onze vriend, geheel verbaasd, uit. - ‘Neen, maar mijn Heer,’ viel hierop zijn wegwijzer in, ‘die steen heeft vroeger niet meer dan een el ongeveer van den beganen grond gezeten; maar de straatjongens pleegden er baldadigheid aan, en toen heeft het Gemeentebestuur verordend, dat hij hooger zou gesteld worden, zoodat dit rappalje er niet meer bij kon. 't Was wel wijs gehandeld van de Heeren, vind UE. niet? - anders was toch maar de heele herinnering van dat merkwaardige feit verloren gegaan.’

Iets dergelijks moet hebben plaats gehad met een steen, die te Utrecht op de Neude gemetseld is in den gevel van een huis, dat onder den naam van K i n d j e s h a v e n is bekend, met welken naam ook de daaraan belendende steeg genoemd wordt. Ofschoon de steen zeer oud en verweerd is, ziet men er nog duidelijk een schuitje op, dat door de golven dreigt te worden verslonden; ook boomen en huizen en eenige menschen. Het opschrift luidt *Kintgenshaven*. Ongelukkig staat er geen jaartal bij, zoodat het niet is uit te maken, op welken vloed het zinspeelt. Maar zeker is het, dat, als ooit te Utrecht het water zoo hoog gestaan had als waar nu die steen geplaatst is, heel Amsterdam op dat tijdstip overstroomd en met torens en al voor een poos onzichtbaar zou zijn geworden. Wij gissen dus met den Heer Banning, die ons op de zaak opmerkzaam heeft gemaakt[1)], dat de steen oorspronkelijk niet aan dit huis heeft behoord en zelfs met de Neude niets te maken heeft, maar er van elders, vermoedelijk van deze of gene plaats aan de rivier is overgebracht, 't zij bij toeval, 't zij omdat de eigenaar hem bij zijn verhuizing meênam.

V.

In de Karthuizersstraat naast het kerkhof ziet men in een gevel een oud steentje, waarop de woorden C A T V I S E R S K L O S T E R uitgehouwen staan. Dat steentje bewaart den naam van 't groote en rijke Karthuizersklooster, ‘een overoud en Vorstelijck gesticht,’ dat men ‘'t Convent van den Haven der Zaligheyt’ noemde, en dat tot in 't laatst der 16de eeuw te dier plaatse gelegen was - toen een goed eind weegs buiten de stad Amsterdam, die zich destijds tot niet verder dan 't Cingel uitstrekte. 't Is dat Karthuizersklooster, dat we in Vondels Gysbreght ten tooneele zien verschijnen; maar dat in Vondels dagen reeds voorlang zijn kloosterlijke somberheid had afgelegd, en, als herberg, de uitspanningsplaats der Amsterdammers geworden was, waarvan ook Trijn in Brederoos Spaanschen Brabander verhaalt:

> Ick gingh met me speul-noot buyten in de Kathuysers.

1) Zie *Europa* 1867, blz. 193.

Sommigen hebben gemeend, dat de bovengemelde steen nog van het oude klooster afkomstig zou zijn en boven de kloosterpoort zou hebben gestaan; doch zoo oud is hij niet. Naast dit huis staat nog een ander, dat wel grooter, doch van gelijken bouwtrant is. Dit laatste huis heeft drie steenen in den gevel: in 't midden de d u i f met uitgespreide vleugels - 't symbool van 't Burgerweeshuis, dat beide huizen heeft doen bouwen[1] - en ter wederzijde twee steentjes, 't eene met het; woord *Anno*, 't ander met het jaartal 1619. De vorm nu van den steen met de woorden C a t v i s e r s - k l o s t e r is volkomen gelijk aan dien, waarop 1619 staat, en de stijl, waarin hij bewerkt is, evenzeer kennelijk uit het begin van de 17de eeuw.

Die steen heeft alzoo nimmer boven de kloosterpoort gestaan, maar was het uithangteeken van den herbergier in de N i e u w e K a r t h u i z e r s, het tweede drink- en lusthof van dien naam, dat omstreeks 1619 is opgericht, naast het kerkhof gelegen, en tot 1655 bestaan heeft, toen het, met het aanleggen der Karthuizersstraat, is verdwenen[2].

Een gedenksteen te Utrecht in de Strooisteeg, waarop men leest:

Kalendis Octobris XXXI A CICICCXVII.[3]

is nog een overblijfsel van de vroegere Luthersche kerk, die later naar de Hamburgerstraat is verplaatst.

Voor de Hoofdwacht te Haarlem leest men op een steen:

Wanneer de Graef hier op het sant
Zijn princenwoning had geplant
Soo was dit loflick oudt gesticht
Tot Haerlems raethuys ingericht.

Dit rijm is natuurlijk niet uit de dagen van den Roomsch-Koning Willem; het is eerst in de eerste helft der 17de eeuw aldaar gesteld, om de herinnering te bewaren, dat in het midden der 13de eeuw het tegenwoordige stadhuis het Hof van Willem II was, toen de Groote Markt nog den naam van het S a n t[4] droeg en door een smal watertje, de B e e k genaamd, doorsneden werd; terwijl het gebouw op den hoek der Smeestraat, dat dit rijm op 't voorhoofd draagt, Haarlems oudste stadhuis was, - althans op de plaats waar het oudste stadhuis stond, gebouwd is; want dat het datzelfde ‘loflick gesticht’ is, zal wel niemand beweeren.

In de Oude-kapelsteeg te Amsterdam heeft, tot in 't begin dezer eeuw, een huis gestaan met het opschrift: ‘Het Oude Stadhuis’, en werkelijk zeî de overlevering, dat daar ter plaatse het oudste stadhuis had gestaan. Kort voor 't midden der 17de eeuw stond daar nog een zeer oud huis,

1) Het Burgerweeshuis bezit sedert 1579 de goederen der Karthuizers.
2) Zie J. TER GOUW, *Amsterdam* 2de stuk, blz. 35 en 36.
3) Anno 1617. - Zie *N. Utr. Cour.* 1867. No. 502.
4) Beschreven in de *Roos van Dekama*. Hoofdst. XIV.

waaronder verwulfde kelders waren, ‘daar zware ringen en traliën in plachten vast te zijn’. Dit huis is omtrent 1650 afgebroken en vernieuwd; doch de overlevering, dat dit het oude stadhuis was geweest, bleef in leven, en deed vervolgens het genoemde opschrift voor den gevel stellen.

In den gevel van 't Huiszitten-weduwenhof in de Karthuizersstraat staat een *Schepel* te midden van vijf schilden, op ieder van welke men een naam leest: *Keizerrijk, Opmeer, Vechters-Boogaert, Peereboom* en *Jan-Wif-Vliegen* (Jan-Vijf-Vliegen), namen, wier vereeniging veel heeft van een opgegeven raadseltje, zoo heterogeen zijn zij samengebracht. 't Zijn uithangteekens, die de namen bewaren van oude Hofjes, uit welker koopprijs het groote Weduwenhof is gesticht. 't Schepel herinnert ons Ytgen (Ietje, verkorting van Margareta) Willem Schepels dochter, die in 1584 de Voldershuizen op den Heiligeweg van de Stad had gekocht en ze tot een gesticht voor oude vrouwen doen inrichten.

VI.

't Is algemeen bekend, hoe, op den eersten December 1417, de laatste vertegenwoordiger van den moedigen en machtigen stam der Arkels, de erfgenaam van Gulik en Gelder, in de Krijtsteeg (thans Revetsteeg) te Gorkum, strijdende tegen Gravin Jacoba om het bezit zijner ‘Vaderlijcke Stad’, met duizend zijner mannen den dood der helden stierf, tot smart der jonge Gravin zelve, die gehoopt had, hem gevangen te nemen en hem met de vrijheid haar hand te schenken. En wie 't niet weet, kan 't lezen in het treurspel van Paffenrode of in het berijmd verhaal ‘Jacoba en Bertha’, en de aanteekeningen op dit laatste raadplegen. Bovendien wordt de herinnering bewaard op de plaats zelve, door een arduinsteen aan het huis in de steeg, zuidzijde, waar men, ter wederzijde van de Gorkumsche wapenpoort, leest:

Doe men schreef den 1 Dezember MCCCCXVI en een

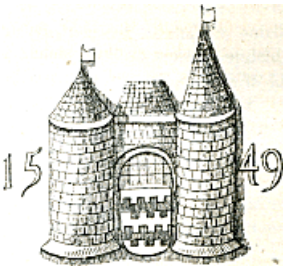

Doe bleef den Edelen Hoochgeboren Willem van Arkel voor desen steen[1)].

1) Medegedeeld door den heer Van den Honert.

Maar vreemd is het, dat men tot uithangteeken van de Gorkumsche stoomboot niet hem gekozen heeft, maar *Jan* van Arkel, zonder zelfs er bij te voegen, welken van al die Jannen men bedoelde. Zeker kwam hier het bijgeloof in 't spel, en achtte men, dat de naam van den jongeling, in wien de stam te gronde ging, van slechte voorbeduidenis zou wezen voor de toekomst der boot.

Te 's Gravenhage, op het midden der Plaats, vindt men een steen, waarop zeven kerven. Volgens de overlevering is dit de z o e n s t e e n voor den moord, aan Aleid van Poelgeest gepleegd.

Te Gent, aan 't huis op den Kalanderberg, n°. 16, leest men:

Ici périt, victime d'une faction, le 24 *Juillet* 1345,
JACQUES VAN ARTEVELDE,
qui éleva les communes de Flandre à une haute prospérité.

Een opschrift ter eere der nagedachtenis van Jacob van Artevelde in 't Fransch! Kan Vlaanderen zich zelf vinniger in 't aangezicht slaan?

Maar dit is nog niet genoeg: boven den kelder van 't huis hangt een bord met dit fraaie opschrift:

Souterrain
d' Artevelde
by Ct van Achte sceert en snyd
men haer[1)].

1) DE POTTER, bl. 146, 148.

Tweede boek.
Heraldiek.

Over den invloed der heraldiek op de uithangteekens hebben wij reeds vroeger[1] gesproken en daarbij het woord u i t h a n g b o r d e n - h e r a l d i e k genoemd: dit woord heeft drieërlei beteekenis.

Vooreerst zinspeelt het op de wapens, door nieuwbakken edellieden aan de uithangborden hunner voorvaderen ontleend en waar Ménage den spot meê dreef[2].

Ten andere duidt men er de zin- en smakelooze en onheraldische richting mede aan, die sedert het verval der wapenkunst is ingeslopen en ons zonnige landschapjes met een hengelaartje[3], Arkadische herders[4], of den dijk bij Pampus met een Amsterdammer, die punthoed en rotting draagt en naar de scheepjes kijkt[5], op de wapenschilden heeft te zien gegeven.

Ten derde verstaat men er eenvoudig de w a p e n s door, op u i t h a n g b o r d e n voorkomende. Het is uitsluitend deze laatste, waarvan wij thans gaan spreken, en wij plaatsen er de g e v e l s t e e n e n - h e r a l d i e k nevens.

Beiden komen hierin overeen, dat ze ons een ontelbare menigte wapens te aanschouwen geven; doch in een voornaam opzicht verschillen zij. Terwijl de uithangborden-heraldiek ons de wapens in kleuren vertoont, met de namen er onder, mist de gevelsteenen-heraldiek, althans tegenwoordig, bijna altijd de *émaux* en dikwijls ook het onderschrift; waardoor de wapens, vooral die van min bekende familiën, veelal niet te herkennen zijn. Jammer, dat men niet gewoon is geweest, ook onder de wapens op gevelsteenen, den naam van 't geslacht te plaatsen; zij zouden dan een rijke bron opleveren voor de heraldische en genealogische wetenschap.

1) Blz. 27-33.
2) Zie blz. 33.
3) Von Vischer, in Wurtemberg.
4) De Pastoret, in Frankrijk.
5) Dijkman, te Amsterdam.

De uithangborden-heraldiek wemelt van fouten. Wèl erkennen wij, dat menig uithangend wapen goed en naauwkeurig geschilderd is, ja somtijds blijk geeft van studie; - maar veel grooter is 't getal dergenen, die, door onkundigen, naar slechte voorbeelden of gebrekkige opgaven zijn geklad en 't wapen vertoonen zoo als het n i e t is. Wij behoeven niet ver te wandelen om 't wapen van Gelderland met een veld van sinopel in plaats van lazuur te zien, - of Purmerend te zien pronken met een schild van keel in plaats van sabel, dat wellicht den schilder te somber dacht, - of een zwarte kip - een moderne *niger pullus*[1)] - de plaats te zien innemen van den Pruisischen adelaar, - of het schild van Holstein beladen te vinden met een paar gouden luiperts in stede van het zilveren netelblad; - fouten van dezen aard zijn ontelbaar.

Vele zoodanige fouten ontwijkt de gevelsteenen-heraldiek, die geen *émaux* vertoont; doch ook wat de teekening betreft is ze doorgaans zuiverder dan de andere. Toch begaat ook zij soms dwaze zonden. Eén voorbeeld: men ziet in de Oude-kennissteeg op een gevelsteen een schild, beladen met een Atlas, en gedekt met een helm, behoorlijk met lambrekijns vercierd. Maar de wapenfiguur steekt boven den rand van 't schild uit - wat natuurlijk een heraldieke onmogelijkheid was - zoo dat de wereldbol den helm in de hoogte tilt, en men de kurioziteit aantreft, dat niet het schild, maar de figuur, met den helm gedekt is. - Doorgaans, hoe ouder de steen, hoe beter het heraldische type.

Wij zullen dit Boek in vier Hoofdstukken verdeelen, als:

1°. Hoofdstuk. - Wapens.
2°. Hoofdstuk. - Heraldische Figuren.
3°. Hoofdstuk. - Vlaggen.
4°. Hoofdstuk. - Zegels en Merken.

Eigentlijk behooren deze laatste wel niet tot de h e r a l d i e k , en zouden onder een afzonderlijken titel: S f r a g i s t i e k moeten verschijnen; doch vermits er van die soort van uithangteekens slechts weinig te zeggen valt, zoo laten wij ze hier als laatste hoofdstuk volgen.

1) Zie blz. 23-25.

Eerste hoofdstuk.
Wapens.

Om bij de beschouwing van deze soort van uithangteekens, zoo talloos en in zoo bonte verscheidenheid voorkomende, met orde te werk te gaan, moeten wij natuurlijk beginnen met Adams wapen.

I.

‘Adams wapen?’ vraagt deze of gene met een glimlach van verwondering: ‘zeker een vijgeblad van sinopel op een veld van vleeschkleur?’ Zoo zouden vermoedelijk moderne heraldici, die veel op ‘naturel’ in de wapens gesteld zijn, het ontwerpen; doch zoo is het niet. - ‘Maar heeft die oudvader dan een wapenschild gehad?’ - Wel waarom niet? De geleerde schrijfster van het oudste werk over de wapenkunde, het zeldzame en zonderlinge *Boke of St. Albans*, klom zelfs tot nog hooger op. Toen Lucifer en zijn legioenen overwonnen waren, verhief het Opperwezen zijn goede en getrouwe Engelen, tot loon hunner dapperheid, allen in den adelstand en verleende hun wapens. Ons is de wapenkaart nooit voorgekomen; wellicht had *Dame Julyan Barnes* er een in haar Kloosterbibliotheek.

Daar alle oude kronijken en genealogiën van den echten stempel beginnen met Adam - dus ook de heraldisten *von der alten Schule* - zoo wist dan ook Sylvan Morgan, die in 1661 zijn *Sphere of Gentry* uitgaf, precies te zeggen, dat Adam, in 't Paradijs, zijn wapen van keel gevoerd had met een hartschild van zilver. Dit laatste was Evaas wapen, en Adam voerde dit (naar Engelschen trant) in 't hart van 't zijne, als pretentiewapen, omdat - let wel! - Eva een erfdochter was.

Doch 't is hier de vraag niet, of Adam een wapen had, maar of 't ergens als u i t h a n g b o r d voorkomt. Ja wel! bij Engelsche kasteleins, die zich echter evenmin om Dame Julyans oudheidkunde als om Morgans

geleerdheid bekommeren, maar een *Adams-wapen* op hun eigen hand hebben gefabriceerd: ‘een tinnen b i e r k a n , overkruist met twee t a b a k s p i j p e n ’; waarvan de symbolische beteekenis is, dat alle Adams zonen van nature bierdrinkers en rookers zijn.

II.

Wapens van Edelen hingen reeds in de middeleeuwen niet zelden aan herbergen en komenijën (dit woord in zijn toenmalige beteekenis) uit. Niet alleen om zulk een bijzondere reden als waarom, in de tijden der kruistochten, een koopman te Venetiën 't wapen van Arkel uithing[1)]; maar om allerlei redenen. Al wie in eenige betrekking tot een Edelman stond, stelde zich gaarne onder diens bescherming en dat deed hij door zijn wapen uit te hangen. Of hij deed dit, omdat hij den winkel of de herberg in leen of in pacht hield van den Heer - of om andere redenen meer. En nog lang nadat het leenstelsel in duigen was gespat, bleef nog altijd de nabuurschap van een kasteel een aanleiding om het wapen van den Heer aan herberg of winkel uit te hangen.

En als in de 17de eeuw, en later nog, een man, die 't zwerfziek krijgsleven moede was, een kroeg opzette, hing hij 't wapen uit van den Heer, onder wiens banier hij gediend had. Had hij vroeger krijgsavonturen gezocht, hij vertelde ze nu, al drinkende met zijn gasten en hen op die wijze tot laat in den avond bij 't gelag houdende. - ‘Zou 't waar gebeurd wezen?’ zei dan wel eens in 't naar huis gaan Jaap tegen Jasper. - ‘'t Doet er niet toe’, zeî Jasper: ‘'t is toch mooi om te hooren.’

't Was bij herbergiers, vooral in hofplaatsen, of langs de wegen, die er heen leidden, ook van ouds de gewoonte, het wapen uit te hangen van deze of gene groote personaadje, die er gelogeerd had. Montaigne geeft er uit Frankrijk een voorbeeld van: ‘*A Plombieres*,’ zegt hij, ‘*il me commanda à la faveur de son hostesse, selon l'humeur de la nation, de laisser un escusson de ses armes en bois, qu'un peintre du dict lieu fist pour un escu; et le fist l'hostesse curieusement attacher à la muraille par dehors*.’

En Sir Dudley Digge, in de voorrede van zijn *Complete Ambassador* (1654) van Engelsche Ambassadeurs gewagende, zegt: ‘*we have hardly any notion of them, but their arms*, which are hung up in the inns *where they passed*.’ Die gewoonte was algemeen: het wapen strekte den kastelein tot een certifikaat. Even als nu iemand, die een nieuw geneesmiddel gebruikt heeft en van zijn kwaal hersteld is, of die geprofiteerd heeft van een nieuwe schrijfmethode tot verbetering van zijn krabbelpoot, een getuigschrift af-

1) 't Geval van den Heer van Arkel en den marskramer behoeven wij hier niet voor de 1001ste maal te vertellen.

geeft, dat dienen moet om het middel in de krant aan te bevelen, even zoo gaf toen een man van aanzien aan den waard, over wiens onthaal hij te vrede was, verlof, zijn wapen uit te hangen als een openbare rekommandatie.

Wapens van Vorsten en Edelen aan kerken, kloosters of godshuizen duidden die Heeren aan als stichters of begiftigers. Eén voorbeeld uit velen. De gymnastiekschool in den Kapucijnengang te Maastricht prijkt in den gevel met het wapen van Lens. De Baron van Lens was de voornaamste weldoener geweest der Kapucijnen, en dit gebouw was voorheen hun kerk[1].

In het eerste deel van den Navorscher[2] vindt men een ouden steen afgebeeld, die boven een poortje in den muur naast het Koning-Willems-huis te Alkmaar geplaatst was. Daarop komt een wapenschild voor, beladen met een Jeruzalemskruis en gedekt met een helm, die twee Jeruzalemsveêren, vergezeld van drie konijntjes, tot cimier heeft; - en een opschrift daarboven, onder een hand, die er met twee vingers naar wijst:

BLYT HIER
OPYNENE REGEER^{T}

Al die navorschende geleerdheid, die er bij omgehaald is, daargelaten, komt het ons vrij duidelijk voor, 1°. dat de steen niets met het Koning-Willems-huis te maken had, als zijnde de muur, waarin hij zich bevindt, van veel later datum; 2°. dat de steen eenvoudig het uithangteeken was van een Jeruzalemsvaarder[3] en 3°. dat het opschrift een bloote variatie is op de oude spreuk: ‘de opiniën der menschen regeeren de wereld.’ Bij den Jeruzalemsvaarder nu regeerde, *blijt opynene*, een vrolijke zin; hij had aangename indrukken van zijn Oostersche reize medegebracht; wat zeker niet met alle bedevaartgangers het geval was.

De geslachtwapens, aan de gevels van burgerwoningen uitgehouwen, zijn, ook na dat er zoo vele duizenden verdwenen zijn, nog ontelbaar.

Reeds in de 15de en 16de eeuw viel die wijze van gevelverciering in den smaak, doch gevelsteenen werden toen nog alleen aangebracht aan de groote s t e e n e n huizen.

Het uithouwen van 't wapen in steen was toen eigentlijk al een modern gebruik. De oude middeleeuwsche gewoonte was het schild of de schilden voor den gevel te hangen, in hout geschilderd, zoo als dit nog in Engeland en inzonderheid in 't westeinde te Londen plaats heeft, en waarvan wij bij ons nog onlangs een voor-

1) Medegedeeld door den Heer v.d. Noordaa.
2) Blz. 127.
3) Niet een k r u i s v a a r d e r , maar iemand die ter bedevaart is geweest naar 't H. Graf.

beeld zagen aan 't huis der Huydecopers op de Keizersgracht over de Westermarkt. Maar in de 17de en 18de eeuw werd het aanbrengen van gevelsteenen met wapens ook aan eenvoudige burgerwoningen een mode, ja een passie.

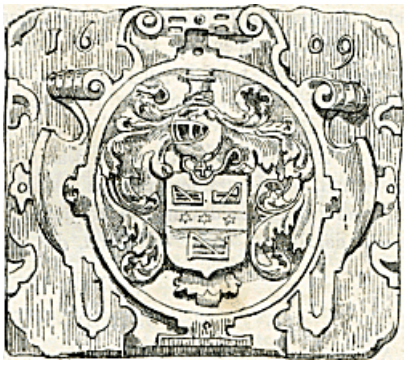

Onder de geslachtwapens aan de huizen in onze steden zijn zeer groote en prachtige, met schildhouders en cimier: dikwijls twee schilden nevens elkander, rechts de heer, links de vrouw ('t laatste in oudere afbeeldingen r u i t, in latere o v a a l). Verreweg de meesten echter zijn eenvoudiger en van kleiner vorm.

In de eerste helft der 17de eeuw hing men de wapenschilden veeltijds aan een liggenden boomtak, die verondersteld werd uit den stamboom gesproten te zijn en op deze wijze tevens tot *soutien* en *cimier* diende. Wij zagen er

vroeger vele van die soort aan gevels, die sedert verbouwd zijn. Toch kunnen wij er nog een voorbeeld van aanwijzen in de Wijdesteeg, waar in 1635, de Bewindhebber der O.I. Compagnie Sieuwert Sem en zijn vrouw Marretje Bouwers een hofje gesticht hebben. Beide wapens, in den gevel uitgehouwen, hangen met een lint aan een boomtak.

De beteekenis der wapens, waarvan wij spreken, is eenvoudig: zij duiden, aan godshuizen of hofjes den stichter, aan bijzondere huizen den eigenaar aan. Prijkten verscheidene huizen op een rij met hetzelfde wapenschildje in den gevel, dan bewees dit, dat zij weleer, bij 't bouwen van nieuwe grachten en straten, een gemeenschappelijken stichter hadden gehad. Als kinderen van één vader droegen[1] zij 't familiemerk op 't voorhoofd.

Bij den verbazenden rijkdom van stof moeten wij ons tot deze algemeene en natuurlijk slechts oppervlakkige beschouwing beperken, doch voegen hier nog een viertal opmerkingen bij.

1) *Droegen*, zeggen wij: vroeger zagen wij er vele voorbeelden van, doch vinden die thans niet meer. Slooper en hernieuwer hebben ze doen verdwijnen.

1°. Vele geslachtwapens in gevels zijn uitgehakt; niet enkel in den Bataafschen tijd,[1] maar ook bij verwisseling van eigenaar, als de nieuwe bezitter het wapen van zijn voorganger niet verkoos voor zijn gevel te behouden. Een voorbeeld hiervan levert de onderstaande afbeelding.

Op de Heerengracht over de Driekoningenstraat stond weleer een zeer groot en fraai wapen boven in den gevel. Nog pronken de schildhouders als twee prachtige S^{t}. Markus-leeuwen en het cimier als twee handen, die een Evangelieboek vasthouden; - doch 't wapen zelf is *in blanco*.

2°. De gevelsteenen-heraldiek levert soms zonderlinge figuren op. Op het Damrak bij den Dam ziet men, boven in den gevel, een schild, beladen met een *zwarte kip* - die door een hand in den rug wordt gegrepen. Alweêr een *niger pullus;* doch 't zal wel geen Romein, maar eenvoudig een *poelier* zijn geweest, die dit wapen heeft uitgedacht.

Op de Bierkaai bij de Pijlsteeg, aan 't huis *Parijs*, vertoont zich hoog in den gevel een groot wapen, dat gedeeld is, en rechts beladen met een keper, die vergezeld is van drie menschenhoofden met uitstekend lange neuzen, alsof 't vertegenwoordigers waren van het gilde van Jonkheer

1) Toen waren ze aan den v o o r g e v e l kontrabande; doch menigeen, die er aan gehecht was, bracht ze naar achteren of liet ze schilderen boven zijn tuin of achterhuis. Zoo heb ik, jaren lang, uit mijn studeerkamer, mijn eigen wapen, heel mooi in kleuren kunnen zien prijken in 't frontespies van den achtergevel niet van mijn, maar van mijn buurmans stallen - ofschoon mijn buurman geen Van Lennep heette; - maar omstreeks 1795 had een Van Lennep - welke weet ik niet - daar gewoond. Nu is 't wapen verdwenen, dat daar dan ook geen zin had. J.v.L.

Domphoorn tot Snuytenborg[1]. De stichters van dit huis waren *réfugiés*, en heetten *Mamouchette*, - het wapen is dan ook het hunne, en die neuzen zijn dus van Fransche afkomst.

3°. Zeer onbeduidende wapenschilden hebben bekendheid en vermaardheid verworven, omdat zij de uithangteekens waren van winkels, waar 't een of ander geneesmiddel of elixir verkocht werd, dat opgang maakte bij 't publiek. Zoo hing, overal waar het O p r e g t e v a n d e r V e e n ' s e l i x i r verkocht werd, een schild uit met *drie turven boven een zwarten veengrond*, gedekt met een helm, en een leeuw tot cimier. Dit heette 't wapen van Van der Veen, en de waarborg der echtheid van het elixir.

Waar de Haarlemmer olie van Tilly, genaamd *medicamentum gratia probatum*, verkocht werd, stond het wapen van Tilly op het uithangbord geschilderd: een duifje met een olijftak, omgeven van het symbool der eeuwigheid, een slangerond. Of deze Tilly's, die te Haarlem op 't Spaarn woonden, verwant waren aan den held uit den dertigjarigen oorlog, weten wij niet: zij wisten 't zelf niet en 't kon hun ook weinig schelen: hun titel tot glorie was hun Haarlemmer olie. Deze hadden zij, als ze in hun biljet verklaarden, bij erfelijke opvolging verkregen van Claes Tilly, die de olie sedert 1698 gemaakt en verkocht had.

4°. Wapens aan boerehofsteden, die vroeger heerehuizingen waren, wijzen op den voormaligen eigenaar. Nabij Vlissingen aan den Boschweg staat een huis, Baskensburg geheeten, thans een boerderij, weleer het buitenverblijf van de Lampsinsen, wier wapen nog pronkt boven een arduinen poort van 1639. Aan dit huis hecht zich de overlevering, dat het weleer door Albrecht Beyling is bewoond geweest, en dat hij daar voor 't laatst van vrouw en kinderen afscheid nam[2]. Ook Helmers heeft in zijn ‘Hollandsche Natie’ die overlevering gevolgd:

1) Voor wie dien Jonkheer Domphoorn niet kennen mochten, voegen wij hierbij, dat hij in 't begin der 17de eeuw een gildebrief uitgaf, waarin alle soorten van neuzen werden opgeteld, in houtsnede afgebeeld en getaxeerd.
Zie hier eenige uit zijn lijst:
Een breede Neus ende lanck naer advenant.
Een middelbare Neus met een bult.
Een Neus vol pockputten ende cleyn gecarbonckelde Peerelen.
Een roode Carmosijn-Neus.
Een roode Kalckoen-Neus.
Een blaauwe Kalckoen-Neus.
Een ingevallen Neus, die by malkanderen geschrinkt is.
Een platte Domphoorn-Neus.
Een kromme Domphoorn-Neus.
Een dito met andere cleyne jonge Neuskens ofte wratten daeraen gewassen.
Een lange Neus, wat omgecromt boven met een Sentinelhuysken ofte wratte.
Een Cameus-Neus, die er deur de banck veel sijn.
Een cleyn Chamosken, so dat men byna geen Neus siet, enz.

2) Medegedeeld door den heer P. Goeree.

Niet ver van Vlissings wal, in Zeelands vruchtbre streken,
Was 't nedrig landverblijf, waar, 't stadsgewoel ontweken,
Thans Beyling met zijn gâ, de rust van 't land genoot.

Men herkent in deze regels van Helmers weêr den echten 18de-eeuwschen Amsterdammer, die zich Beyling voorstelt als een renteniertje, die 's winters in de stad woont, en, als 't zomer wordt, naar zijn ‘optrekje’, een kwartiertje buiten de poort, gaat.

III.

Gedurende het geheele tijdperk der Republiek is het *Prinsenwapen* hier te lande populair geweest. De burger zag 't gaarne op uithangbord en drinkglas, op tafelbord en schuttersvaandel. Zelfs als 't heette: ‘er is geen Prins in 't land,’ wilde men toch 't Prinsenwapen niet missen: en toen 't in 1653 uit het vaandel der Haagsche Schutterij genomen was, werden de schutters daar zoo kwaad om, dat ze op hun eigen vaandel aanleiden en er doorheen schoten. Een kroeg, waar 't Prinsenwapen uithing, was zeker, bezoekers te lokken; en al mocht de Staatspartij den Prins van het staatstooneel weeren, 't volk bleef hem handhaven en hief hem en zijn wapen, waar het maar kon, ten toon. Op geen enkel uithangbord echter zag men ooit Jan de Witt verheerlijkt; - wel een bewijs, dat het volk hem niet lijden mocht.

De boeren zelfs, al wisten ze ook van heraldiek weinig af, cierden toch graag hun wagen met 's Prinsen wapen. Een hunner liet het op zijn achterkrat schilderen, met twee boeren als tenants, en daaronder:

* Hier staan wy, twee boeren, sonder beswaren,
Om het Princewapen te bewaren.
Mijn naam is Salomo en daarmeê ga ik wandelen.
Mijn woorden zijn zo zoet als suikere amandelen.

Een ander had onder zijn Prinsenwapen, op 't achterkrat:

* Al scheurt de tak, al buigt het riet,
Nochtans en treurt Oranje niet.

Een voerman, die den vrachtwagen op Gouda reed, liet onder 't zelfde wapen stellen:

* Dees voerman rijdt naar Godts behagen
Bij nagten en dagen
Een ieder om loon;
Maar 't Princewapen staat schoon.

Ja, op de turftonnen zelfs vond men het:

* Dees ton met 's Princen wapen,
Ter eeren al van het Lant.
De Leeu en sal niet slapen,
En de turf moet sijn verbrant.

Trouwens, men weet, hoe goed Oranje van ouds de Turfdragers waren.

Onder de gevelsteenen met 's Prinsen wapen kiezen wij nevensstaanden ten voorbeeld, die aan 't hoekhuis van de St. Antoniesbreêstraat en de Moddermolensteeg staat. 't Is het wapen van Prins Maurits, kenbaar aan 't hartschild van Saksen, terwijl de oranjetak, waaraan 't schild hangt en die uit een afgehouwen tronk is opgeschoten, ons het devies van Maurits herinnert: *Tandem fit surculus arbor* (Eens wordt de spruit een boom.) 't Wapen is van den tijd toen hij nog geen Prins was, maar alleen Graaf van Nassau: daarom ook een Gravenkroon boven het schild. 't Jaartal 1752 is later, bij vertimmering, in den steen gehouwen.

In plaats van 's Prinsen volle wapen, werd nog in de eerste helft der 17de eeuw ook dikwijls het enkele *Hoorntje van Oranje* op gevelsteenen en gebouwen gezien. Zoo zag men 't nog onlangs voor een (sedert gesloopten) gevel van 1631, in de Koningsstraat, en nog ziet men 't zoo in de Engelschesteeg. De vorm van den hoorn is juist als op het titelblad bij De la Pise[1] en zeker, even als vele, die thans verdwenen zijn, van denzelfden tijd.

Als een tegenhanger van 't Prinsenwapen nemen wij dat van Christoffel Bernard van Galen, den strijdlustigen Bisschop van Munster. Men zag 't in of kort na 1675 uithangen voor een herberg, met deze uitduiding:

* Ich Berent von Gottes Gnaden
Henker zu Lubeck und Racker zu Staden.

Dit doelde op zijn veldtocht in 1675, toen hij, in dienst van den Keizer, het zwaard tegen de Zweden keerde, de Wezer overtrok, een aantal steden vermeesterde en eindigde met Staden in te nemen.

1) *Tableau de l'Histoire des Princes et Principauté d'Orange*. La Haye, 1638.

IV.

De wapens van hedendaagsche Soevereinen en Staten, die als uithangteekens voorkomen, zijn van vijfderlei aard.

1°. De geschilderde wapenborden der Consulaten. Wij vinden daarop geheel Europa en Amerika vertegenwoordigd. Die wapenborden zijn over 't algemeen goed geschilderd, en men ziet, dat de vervaardigers naar goede voorbeelden werken.

2°. De geschilderde borden en gebeeldhouwde wapens der hofleveranciers: in den regel niets nieuws vertoonende. Wij zonderen er toch een uit, dat vóór eenige jaren bij een hofleverancier in de Kalverstraat hing, en waarop de leeuw rechts-om-keert had gemaakt[1].

3°. Het wapen van den Soeverein als uithangteeken van fabrieken, die vergunning hebben bekomen, zich K e i z e r l i j k , K o n i n k l i j k , enz. te noemen.

4°. Het *Rijkswapen* aan rijksgebouwen - dat vooral, bij alle oproeren, als 't meest in 't oog loopende, altijd den eersten aanstoot lijdt. Zoo begon ook hier de omwenteling van 1813 met het neêrhalen der *Keizerlijke adelaren* en met er een S^{t}. Maartens-vuurtje van te stoken, onder 't dansen der juichende menigte en 't zingen van:

> Den arend is gevlogen,
> Het is Oranje boven!

5°. Wapens van verschillende Vorstelijke personen, waarmede gebrevetteerden boven deur en lijst braveeren, ten blijke hunner knapheid en roem in 't vak.

't Schijnt meer en meer de mode te worden, de wapens onder 2, 3 en 5 aangeduid, niet meer in kleuren te vertoonen, maar geheel verguld, - wellicht om ze te blinkender te maken: wat schrikkelijk dom is; want een wapen, van zijn *émaux* beroofd, is zich zelf niet meer. Het wapen van Pruisen is van zilver, met een adelaar van sabel; maar een adelaar van goud op een veld van goud is geen Pruisisch wapen, - 't is een onding.

V.

Wapens van allerlei R i j k e n en S t a t e n komen voor herbergen en winkels, voor pakhuizen en fabrieken, in ontelbare menigte voor, nu eens op een bord of schild, dan weêr op 't glas boven de deur, soms gebeiteld in een gevelsteen of in den geveltop. Wilden wij er een lijst van geven, 't zou een volledig wapenboek worden; wij hebben daar geen plan op, en

1) Een misselijke misslag, die toch, onbegrijpelijker wijze, meer begaan wordt. Men kan er nog een voorbeeld van vinden in 't *Nederl. Mag.* 1863. blz. 385.

zeggen eenvoudig, dat alle bestaande en vele niet meer bestaande wapens op die wijze benuttigd zijn.

Wanneer gij een koop- of havenstad bezoekt, en weten wilt, met welke landen zij handel drijft of welke schepen er binnen vallen, kijk dan maar naar de uithangborden, die met wapens beschilderd zijn; zij zeggen 't u dadelijk. Dit is de algemeene beteekenis dier soort van uithangteekens; de bijzondere wijst u op de herkomst of handelsbetrekking van hem, die 't wapen koos. Christiaan Votten woonde in 't laatst der 17de eeuw op de Gelderschekaai en hing *het Schild van Denemarken* uit; waarom? omdat hij een Deen was. En wanneer men op Uilenburg twee naast elkander staande pakhuizen ziet, die ieder het *Wapen van Portugal* in den gevel voeren, dan zullen die wel gebouwd zijn door een koopman, die handel op Portugal dreef, en vermoedelijk zelf een Portugeesche jood was. De wapens van Portugal en Spanje kwamen, ten gevolge der levendige handelsbetrekking, reeds in de 16de eeuw, in Holland en Zeeland veelvuldig voor: ook o.a. aan Delftsche brouwerijen. *'t Wapen van Portugal* op de Gelderschekaai was in 1656 een R.K. kerk; *'t Wapen van Spanje* ziet men, even als dat van *Amerika*, niet zelden voor de tabakswinkels prijken.

Sedert de 17de eeuw zijn het de wapens van Frankrijk en van Engeland, die het talrijkst vertegenwoordigd zijn: het eerste bestendig als *het Schild van Frankrijk* - een vertaling van *l'Escu de France*.

In de Eerste Afdeeling hadden wij een Amsterdamsch ‘Fransch Schiltje by moy Saertje’[1]; nu een Rotterdamsch voorbeeld:

> Daer siet ghij 't Oude Hoofd, daer d' Admiraliteyt,
> Hier 't Schilt van Vranckryck, daerm' om gelt eet, als men 't heit,

zei Konstantijn Huygens op een wandeling door Rotterdam in 1660: en niet alleen at men er, men hield er ook publieke verkoopingen; de Oprechte van 3 Januari 1688 kondigde aan:

> Op Maendagh den 12 January sal tot Rotterdam in *'t Schilt van Vranckryck* verkocht worden een kostelijcke Imboel, waeronder veel raer out kraeck-porselein en kostelijck gedreven gout en silver.

Men ziet, reeds toen werd oud porcelein in waarde gehouden. Wellicht waren er nog schalen met sprinkhanen-gevechten bij, omstreeks 1430 vervaardigd door den beroemden Lo, of de kunstvolle gezusters Sien; of vazen van Tscheu uit de Keizerlijke fabriek te Tschangtan, die in 't laatst der 16de eeuw bloeide: kunststukken, die met duizenden betaald werden.

In 1672 rijmde een poëet, die hier zijn uithof hield:

> * In 't Schilt van Vranckrijck, daer verkoopt men france waaren,
> Schoon dat die Koninck ons voor vijant komt verklaaren.

1) Zie blz. 80 en 81.

Die *france waaren* doelden op 't glas Borgonje, dat hij in de hand hield, en waarop hij aangenomen had een *extempore* te maken. Oorlog of vrede, - Fransche wijnen, Fransche modes en Fransche kappers bleven hier in trek.

't Wapen van Engeland (eigentlijk dat der Vereenigde Rijken) werd, ja wordt nog dikwijls betiteld als *'t Wapen van Londen*. Dit schijnt vreemd; doch de verklaring is deze: onder het Wapen zag men doorgaans een gezicht op de Teems en de hoofdstad, met den naam LONDON daarboven - dus o n d e r het wapen: - en dit gaf aanleiding tot het misverstand.

VI.

Van de wapens der Nederlandsche G e w e s t e n komt dat van Drente - de H. Maagd met het kind Jezus - het minste voor. Toch vindt men 't *Wapen van Drenthe*, behalve aan een logement te Assen, aan een tabakswinkel te Groningen. Daarentegen zijn die van Holland en Friesland het talrijkst vertegenwoordigd, en de konkurrentie deed ook hier fijne onderscheidingen maken. Zoo is er als uithangteeken een wezentlijk verschil tusschen *'t Wapen van Friesland* en *'t Friesche Wapen*, want beiden waren konkurrenten, die telkens hun klanten verzochten, wel op 't onderscheid te letten. Een Friesch Wapen op den Haarlemmerdijk tusschen de Brouwersstraat en Eenhoornssluis was van 1620 tot 1687 een R.K. kerk.

Op den Nieuwendijk bestond in de 17de eeuw een logement, waar 't *Wapen van Hollant* uithing. Straks trad er in de Kalverstraat een op, met *het Gekroonde Wapen van Hollant*.

In de Oostenburger-middelstraat ziet men op een gevelsteen wel het bekende Wapen der provincie Zeeland; maar de Schildhouders zijn - in plaats van

een Meerman en een Meermin - twee W i l d e m a n n e n , en het onderschrift luidt: *Wapen van Seelant*, (1664). Die Wildemannen nu zijn D e e n s c h ; en de Deen, die deze heterogene kompozitie van een Nederlandsch wapen met Deensche tenants uitdacht, had eenvoudig ons Zeeland met zijn Seelant vereenzelvigd.

Tessel was de reê van Amsterdam: geen wonder dat hier dus 't *Wapen van Tessel* veelvuldig voorkomt; - zoo ook dat van Ter Schelling. In Friesland hangen de wapens der Grietenijen dikwijls uit. Wij geven hier een der bijzondere wapens van de Groninger Ommelanden: *het Wapen van Hunsingo*, dat aan een tabakswinkel te Warfum uithangt.

't Is een Ridder, rijdende op een bruin paard, achter wien een jonge dame met loshangende haren zit: achter het paard blinkt een zilveren Ster. Hierbij valt op te merken, dat het wapen van de Marne een galoppeerend bruin paard vertoont, waarop een jonkvrouw met lossen teugel, en 't paard met de linkerhiel sporende, weg ijlt: Ridder en Ster ontbreken hier. De legende is deze: de jonkvrouw was bij nacht (dit wijst de ster aan) en tegen haar wil (als de loshangende haren aanduiden) door een ridder ontvoerd; maar onderweg had zij den schaker een beentje gewipt en van 't paard doen tuimelen, terwijl zij toen (nu komen wij aan 't Marner wapen) den teugel gewend en bij dag (daarom geen ster meer) haar woning weêr bereikte. Zulk een flinke deerne verdiende in 't wapen te staan.

Buitenlandsche gewestelijke wapens treffen wij ten onzent op uithangteekens zelden aan, behalve dat van Borgondiën, wegens vroegere betrekking van dat Hertogdom tot de Nederlanden. De hierbij gevoegde steen staat aan

een huis in de Nieuwstraat te Vlissingen[1]. Over de spreuk later. Het onderschrift beteekent ongetwijfeld *Borgondiën*. Werd die steen daar in de 17de eeuw geplaatst door een Vlissinger, die nog afstamde, of meende af te stammen van Maximiliaan van Borgondiën, den eersten Markgraaf van Vlissingen? Maar zoo hij gemeend heeft, het voorvaderlijk wapen voor te stellen, is hij niet gelukkig geslaagd; want daar hapert nog al wat aan, en die twee gekruiste staven lijken heel weinig op 't Borgondisch kruis.

VII.

Als wij tot de S t e d e w a p e n s overgaan, merken wij vooreerst op, dat in elke stad in ons vaderland, groot of klein, haar eigen wapen 't menigvuldigst als uithangteeken voorkomt. Vooreerst in de gevels der stadsgebouwen, als dekoratie en als merk van eigendom. Ten andere aan herbergen en winkels; want elke stad, hoe klein ook, is steeds ingenomen geweest met haar eigen wapen, en de Heusdenaar hangt even gaarne zijn *Wieltje* uit, als de Naarder zijn dubbelen Arend op het gouden veld met het opschrift *het Naarder Wapen* pronken doet.

Somtijds zelfs is het uithangen van 't Stadswapen verplichtend geweest. In een Haagsche keur van 21 Mei 1671 werd den slijters van bier gelast,

1) Medegedeeld door den Heer Goeree te Vlissingen.

‘voor hare huysen te hangen een Vaentje met *'s Haegs Wapen*, waerin met groote letteren geschreven: *Hier verkoopt men kleyn bier*.’

Ook de zoogenaamde O u d e W a p e n s - te Amsterdam het *Koggeschip*[1)],

te Haarlem de *Dorre Boom*, te Schiedam de *Zandloopers*, met de spreuk: *fluit arena ruit hora* - werden vaak uitgehangen, en deze als een bijzondere weelde, om dubbel te blazoeneeren, vooral aan openbare gebouwen. Een huis op de Leidschestraat bij de Keizersgracht levert hier ook een voorbeeld van. In de beide gevelhoeken zijn twee ovale schilden gehouwen, 't een met het driekruisig wapen, 't ander met het Koggeschip.

Zijn, als uithangteekens, de wapens van Rijken en Staten talrijk en verscheiden, nog meer zijn het die van Steden: meest aan logementen en kroegen; maar ook aan allerlei winkels. In 1642 b.v. hing bij den boek-verkooper Hans van der Hillen te Middelburg *het Wapen van Oudenaarde* uit, vermoedelijk omdat de man uit die stad afkomstig was.

't Is opmerkelijk, dat van alle Stedewapens in Holland geen meer voorkomt dan dat van Leiden. 't Had dan ook vier titels tot roem: zijn Hooge-school, waar men van alom leerlingen heenzond, zijn beleg, zijn lakens en zijn kaas. Geen wonder, dat de kasteleins van dien roem voor hunne nering partij trokken; doch, zoo'n beroemd wapen uithangende, wisten zij er ook naar te rekenen. Dat ondervond Huygens, toen hij, ‘in Junio 1628’ een ‘Speelreise’ doende, in *'t Wapen van Leyden* te Rotterdam met zijn reisgenooten het middagmaal gehouden had:

> Daer boorde men in 't slot van onse bors, die maeghd was,
> Met dobble sleutelen; soo datter schier gevraeght was,
> Hoe komt de Visch soo dier, Waerdinne?

Die ‘dobbele sleutelen’ zinspelen op de t w e e s l e u t e l s van 't Leidsche schild, en Huygens weet het daaraan, dat hij zoo duur betalen moest.

1) In de afbeelding is het schild van den man achter den mast niet nauwkeurig; het vertoont een kruis, doch het moesten vier leeuwtjes zijn.

't Was ook in een Wapen van Leiden te Emden, op de Appelmarkt, dat Abraham Blansaert in 1623 werd gevangen genomen.

Op het dorp Spijk bij Gorkum staat dit wapen voor den gevel van een boerehuis gebeiteld, en op *het Wapen van Leyen* rijmen nog twee regels:

> Godt wil dit Huys van quaet bevryen
> En zijn inwoonders gebenedyen.

Volgens de overlevering zou een afstammeling van den Leidschen burgemeester Van der Werff dit huis hebben doen bouwen[1].

De Hollandsche Stedewapens, die te 's Gravenhage nog aan verscheidene aanzienlijke gebouwen pronken, - aan 't Rijksarchief dat van Amsterdam, aan 't Ministerie van Oorlog dat van Rotterdam, enz. - herinneren, dat die hotels oorspronkelijk, ten tijde der Republiek, door die Steden waren gebouwd tot huisvesting van hare afgevaardigden ter Staten-vergadering. Het bestuur over die logementen der steden was gewoonlijk opgedragen aan de vrouwen der regeerende burgemeesteren. Het logement van Amsterdam is in 1819 door het Rijk gekocht voor ruim ƒ70,000: het is daarna ingericht tot een paleis. Eerst woonden er de Prinses-weduwe en de Hertogin van Brunswijk; in 1823 Prins Frederik; later de Prins van Oranje. In 1855 is het Rijks-archief er gevestigd.

De uithangborden met Stedewapens hebben, even als alle andere, namen aan straten en aan personen gegeven, als b.v. te Antwerpen *het Wapen van Doornik* aan de Lange-Doornikstraat. Te Amsterdam vindt men een *Wapen-van-Delft*-steeg: en onder de brandmeesters, die in 1616 aldaar werden aangesteld, een Lambert Pietersz. *Sneeckerwapen*.

Somtijds vindt men wapens, die niet eens meer als zoodanig herkend worden. Voor een pakhuis in de Haarlemmer-houttuinen staat een Gekroond Vat, vastgehouden door twee Leeuwen in steen, met het jaartal 1649. Dit is het wapen van Hall in Tyrool, een stad, die een belangrijke zoutgroeve bezit. Het zal dus wel een 17de eeuwsche zoutkooper geweest zijn, die hier, aan zijn pakhuis, het wapen der Tyroler zoutstad uithing. Maar de acht- of negentiende-eeuwer, die daar niets meer van wist en 't wapen niet kende, lette alleen op de leeuwen, en zoo werd het *Wapen van Hall* in de *Twee Leeuwtjes* herdoopt.

De rijmen, die bij deze wapens voorkomen, zijn er doorgaans met de haren bijgesleept. Bij een draaier op 't Hekelveld hing het *Haagsche Wapen* uit, en daaronder las men:

> * In het Haagse Wapen, met rooje pooten,
> Daar draait men allerhande klooten,
> Die rollen[2] en die onder kassen staan[3].
> Was ik rijk, dan was mijn draaijen gedaan.

1) Medegedeeld door den Heer M^{r}. C. van den Honert te Gorkum.
2) Kegelballen.
3) Bolvormige pooten onder kasten en kabinetten.

Wel is een wapen m e t p o o t e n in de Heraldiek onbekend; doch de draaier kon zich redden met de navolgende sluitrede:

Het wapen van den Haag is een Ojevaar;
Een Ojevaar heeft roode pooten;
Ergo heeft het wapen van den Haag roode pooten.

In de Peperstraat hing aan een garen- en lintwinkel *het Wapen van Emmerik* uit, met de volgende geografische te-rechtwijzing:

* Dit is in 't Wapen van Emmerik, dat leid in 't land van Cleef.
Hier verkoopt men Veeters, Naalden, Zijd en Lind, half te geef.

Even als of het de vrouwtjes, die veters en naalden kwamen koopen, wat schelen kon, of Emmerik tot Kleefs- of tot Gelderland behoorde; een kwestie, die al eeuwen oud was, doch waarvan men de beslissing op geen uithangbord zou gaan zoeken.

Somtijds was er tusschen de rijmen en het wapen geen het minste verband. Te Leeuwarden hing het *Wapen van Zwol* uit, en daaronder stond:

* Och! dat de wereld eens omwendde,
En elk zijn eigen zelve kende!
En liet een ander sijn gebreken staen,
Het sou veel beter in de werelt gaen.

Een verzuchting, die men even goed onder de *Omgekeerde pot* of *'t Hoofd vol muizenesten*, als onder dit wapen, had kunnen schrijven.

VIII.

De wapens van D o r p e n komen meest op de dorpen zelve waar ze t' huis hooren voor; want van ouds was het Rechthuis tevens de voornaamste herberg van 't dorp, en 't is op sommige plaatsen nog zoo: daarom hangt aan de herberg te Schipluiden de *Driemaster* uit; te Wassenaar het oude wapen van 't Geslacht, te Nieuwenhoorn de *Zilveren Hoorn* op 't veld van keel; en te Oud Diemen staan de *Drie Zwemmende Eendjes* nog voor 't huis, dat vroeger 't Rechthuis was.

Ook in steden, doch dan meer bepaaldelijk aan de veerhuizen, waar de marktschuiten aankomen, hangen dorpswapens uit. Enkele malen ook aan een molen of aan een scheepstimmerwerf, zoo als op 't Bickerseiland het *Wapen van Aalsmeer*.

Zeldzamer vindt men dorpswapens op gevelsteenen, en dan duiden zij de geboorteplaats van den eigenaar aan. Te Delftshaven zette in 1652

een Rijper zich neêr en oefende de haring-visscherij uit: en men ziet er nog het wapen van de Rijp met de haringen in den gevel.

Als een bijzonderheid teekenen wij aan, dat op de Oude-waal bij de Bantammerstraat een wapen van een Friesch dorp voorkomt. 't Is *het Wapen van Molqueren*, een schild, beladen met een gans met opgeslagen vleugel. Immers de wapens der Friesche dorpen - voor zoo verre zij die ooit gehad hebben - zijn in vergetelheid geraakt, dewijl sedert lang de wapens der oude Grietenijen als gemeente-wapens gelden[1].

IX.

K o r p o r a t i e - w a p e n s , als: van Heemraadschappen, Dijkkollegiën, Polderbesturen, Schutterijen, enz. pronken voor de gebouwen, waar die kollegiën vergaderen of vroeger hun zetel hadden; de blazoenen der H o o g e S c h o l e n voor de Akademiegebouwen: die der G i l d e n weleer voor de gilde-huizen, waarvan nog enkele overblijfselen hier en daar te vinden zijn.

Wij vertoonen hier de afbeelding[2] van een fraaien gevelsteen, in der tijd vervaardigd op kosten van het K u i p e r s - en W i j n v e r l a t e r s - G i l d e te Rotterdam. Dit gild, hoewel niet tot de oudste der stad behoorende,

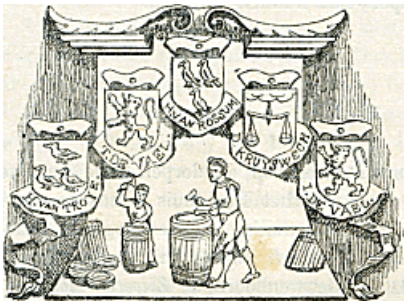

was buiten twijfel een der aanzienlijkste en vermogendste, blijkbaar o.a. daaruit, dat het zijn eigen gildehuis had, terwijl het meerendeel der andere gilden zich ver genoegen moest met te vergaderen in een vertrek boven eene der stadspoorten,

1) Zoo komt er dan ook in het wapenboek van D'ABLAING VAN GIESSENBURG geen enkel wapen van een Friesch dorp voor.
2) Medegedeeld door den Heer Fr. D.O. Obreen, te Rotterdam.

hun daartoe door de Stads-Regeering ten gebruike afgestaan.[3] Zij wilden dit wel weten, en plaatsten daarom in den voorgevel van hun huis gemelden steen,

3) 't Verdient opmerking, dat het wapen van den Deken H. van Rossum hetzelfde is als dat van den beroemden Maarten van Rossum, en dat ook nog door de gemeente Rossum gevoerd wordt.

waarop een kuipers-werkplaats, omgeven van de wapens hunner ‘hoofdluyden’. Dit geschiedde in de 18de eeuw, blijkens de namen der toen aan 't bestuur zijnde hoofdluiden.

Ook nieuwe korporatiën slaan hun wapen voor hun hoofdgebouw aan: zoo hangt voor den gevel van 't hoofdkantoor der Nederlandsche Handelmaatschappij op de Heerengracht het *Anker* uit, met het boveneinde van een Merkuriusstaf en het jaartal der stichting (1824), en prijkt in het frontespies van Arti et Amicitiae het oude *S*t. *Lukasschild*, met den gevleugelden ossekop.

Sommige uithangteekens, die geen heraldieken vorm vertoonen, danken toch hun oorsprong aan een gildeblazoen. *De Vlucht naar Egypte* is herkomstig van 't oude blazoen van 't St. Jozefs of Timmermansgild: de *Troffel* van dat der Metselaars, de *Gouden Beker* of *Kop* van dat der Goudsmeden. Nog ziet men op 't Binnenhof in den Haag een steen met zulk een kop, aan een huis, waar vroeger de Keurkamer was van 't Goudsmidsgild.

X.

B e r o e p s w a p e n s onderscheiden zich daardoor van de Gildewapens, dat zij geen korporatie-wapens maar persoonlijk zijn, en ook geen officiëel karakter hebben, maar willekeurig door ambachtsman of winkelier zijn uitgedacht, met zinspeling op beroep of bedrijf. Zij bestaan dan ook alleen als uithangteekens, en worden in geen heraldieke werken vermeld, hoewel zij ook daar hun spoor hebben achtergelaten, vermits verscheidene geslachtwapens van beroepswapens zijn afgeleid[1)],

Van het S n i j d e r s w a p e n ziet men een ouden vorm uitgehouwen op een deurpost te Naarden, die 't jaartal 1595 draagt.

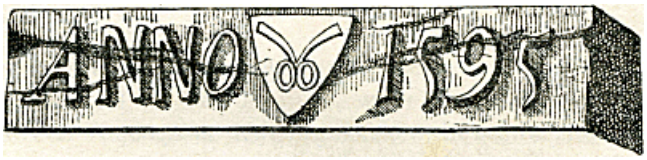

Later maakte men dat wat zwieriger, en men zag 't boven de deur van menigen snijder, mooi verguld, aldus: de *Schaar* geöpend in den vorm van een St. Andries-kruis, en twee leeuwen als tenants, die den eenen voorpoot aan 't blad van de schaar slaan en met den anderen de kroon boven de schaar houden, terwijl zij den vooruitgezetten achterpoot door 't oog der schaar steken.

Het B a k k e r s w a p e n - een gekroonde *Krakeling* vastgehouden door

1) J. TER GOUW, *Studiën over Wapen- en Zegelkunde*, blz. 95 en 96.

twee leeuwen - vindt men nog boven eens bakkers deur op den Nieuwendijk bij den Dam.

Een T a b a k s v e r k o o p e r s w a p e n zag men weleer op het Droogbak vóór een tabaksfabriek geschilderd: een vollen *Knaster*, ook alweêr gekroond en door twee Leeuwen vastgehouden.

In den Haag stond, in 't laatst der 17de eeuw, voor een schoenmakers-luifel in de Lange Pooten, *het Schoenmakers Blazoen*, met dit zonderling onderschrift:

> * Wer dar? Vive Orangie!
> Weetje wat ik denk? Laat de gek loopen.
> Is er ymant die er na vraagt? Zeg dat je er niet af en weet.
> Dat is in het Schoenmakers blazoen,
> Die 't beter wil hebben, mag 't beter doen.

De laatste regel kwam dikwijls voor, omdat *doen* op *blazoen* rijmt. Welke sutorisch-heraldische kompozitie de Haagsche Krispijn hierbij had doen schilderen, weten wij niet. De drie eerste regels schijnen te zinspelen op de gebeurtenissen van den dag. Misschien behoorden zij tot Juni 1672, en de schoenmaker tot de gematigde Oranjepartij, en wilde hij op die wijze aan 't volk een vermaning geven, om Jan de Wit ongemoeid te laten.

Tweede hoofdstuk.
Heraldische figuren.

Schreven wij een boek over de heraldiek, zoo moesten wij beginnen met het S c h i l d ; nu wij echter de uithangteekens beschouwen, moeten wij beginnen met hetgeen 't meest in 't oog valt - de K r o o n .

I.

D e K r o o n e n wedijveren in talrijkheid met de Leeuwen: deze om hun heraldische vermaardheid, gene om hun glans en uitstekendheid.

> Boven al de tappers voerde hy de Croon,

zegt het oude liedje, dat wij in de Eerste Afdeeling hebben meêgedeeld[1)].

De Kroonen kwamen ook, even als de Leeuwen, van ouds uitsluitend, later voornamelijk, aan de herbergen voor. Werd er gesproken van ‘mooi Kaatje uit de Kroon,’ dan dacht niemand aan een spekslagers- of kruideniersdochter, maar ieder begreep terstond dat hij, om haar te zien, naar de herberg moest gaan.

De vorm der kroon was natuurlijk die, welke de eigenaar er aan geven wilde, toch meestal die van de kroon, welke de Soeverein droeg. Daarom in Engeland en Frankrijk de K o n i n g s k r o o n . In ons vaderland kennen wij geen uithangende kroonen vóór de 16de eeuw, dus niet voor den tijd, toen alle gewesten onder eene kroon vereenigd waren, en dan vinden wij die in tweeërlei vorm: de P r i n s e n k r o o n (een gouden band met fleurons en paarlen), en de K e i z e r s k r o o n . De laatste was natuurlijk ter eere en gedachtenis van Keizer Karel; de eerste, die ook boven de meeste stedewapens gevoerd werd, was vermoedelijk herkomstig van den Hertog van Borgondiën, die niet alleen P r i n s van koninklijken bloede was, maar ook hier te lande ‘onse lieve P r i n c e ’ betiteld werd.

1) Blz. 52.

Sedert ons vaderland een Koninkrijk geworden is, hebben wij ook hier de *Koningskroon* zien uithangen; terwijl ook, in een land als het onze, waar steeds vele vreemdelingen zich vestigden, uitheemsche Kroonen nu en dan naast de inheemsche een plaats innamen. Zoo valt ons, terwijl wij dit schrijven, juist een fonkelnieuwe Engelsche *Golden Crown* op den Zeedijk in 't oog.

Doch de twee bovengenoemde vormen zijn hier sedert drie eeuwen - van vroeger hebben wij geen naricht - inheemsch. Men kan beiden te Amsterdam vertegenwoordigd zien, in twee groote exemplaren van ongeveer denzelfden tijd, op twee groote pakhuizen, recht tegen over elkander, op de Brouwersgracht. Aan de Zuidzij, tusschen de Keizers- en Prinsengrachten, staat de Prinsenkroon in den gevel uitgehouwen, daar tegen over de Keizerskroon (1618). Het eerstgenoemde pakhuis heet dan ook eenvoudig *de Kroon;* het heeft van 1659 af, een tijdlang en tot aan het voltooien der koepelkerk, tot Luthersche Kerk verstrekt, en 't was in 't begin dezer eeuw een lokaal voor publieke verkoopingen. Het andere pakhuis *in de Keyserscroon*, was in 1656 een R.K. kerk, waarin destijds een talrijke gemeente vergaderde, en de dienst verricht werd door een priester, die Alckemade heette.

De Keizerskroonen zijn door alle steden van ons vaderland verspreid, reeds van Keizer Karels tijd af. Delft had er reeds in de 16de eeuw een onder zijn brouwerijen; te 's Gravenhage op 't Plein vond men *de Groote Keizerskroon*, waar Van der Does van zong:

> Daer yder Keyser is, daer nyemant wert verschoven,
> Maer die syn maeltijt hier het best betalen kan,
> Is aangenaem in 't hof al was 't geen edelman[1].

Ook Haarlem heeft zijn Keizerskroon op de Groote Markt, ook Zutfen, en Zwolle en hoeveel andere steden nog? zelfs Naarden had er kort geleden nog een voor een logement tegenover de Utrechtschepoort, en meende er mogelijk te meer recht op te hebben, omdat het een dubbelen Arend in zijn wapen voert.

Maar nergens waren de Keizerskroonen steeds talrijker dan te Amsterdam; een natuurlijk gevolg van het recht, in het laatst der 15de eeuw haar geschonken, om die boven haar wapen te voeren.

Onder die Keizerskroonen was steeds de beroemdste die in de Kalverstraat. 't Gebouw had in de 16de eeuw tot Burgerweeshuis gediend en vermoedelijk naar de kroon op 't stadswapen in den gevel dien naam verkregen. Er werden steeds aanzienlijke verkoopingen gehouden, zooals in 1657, toen Barend Jansz. Schuurman er kastelein was, die van Rembrandts inboedel; en in 1670, toen Cornelis Prins er 't roer in handen had, van de ‘pam-

1) *La Haye par un habitant*. II. p. 31.

piere konst' (dat wil zeggen: de prenten en teekeningen) van Jean Fontaine; terwijl in September 1688, ten huize van denzelfden Cornelis Prins 'waart in de Keyzerskroon', verkocht werden de boeken en prentkunst, 'nagelaten by wijlen Frans Coerten, in syn leven vermaert a f s e t t e r ' - men versta dit epitheton niet verkeerd: 't beteekent 'prentekleurder.' De verkooping duurde verscheiden dagen en begon te 8 uren 's ochtends: - de heeren stonden toen wat vroeger op dan tegenwoordig. In 1725 werd de Keizerskroon herbouwd en was in 1787 de zetel der Oranje-societeit, wier tegenstanderes, de Vaderlandsche-societeit, mede in de Kalverstraat, doch dichter bij den Dam, haar zetel had. In 't begin dezer eeuw hadden in de Keizerskroon de verkoopingen plaats van wijnen, brandewijn, oliëteiten, enz.

Onder de fabrieken, die de Keizerskroon uithingen, muntte in de 17de eeuw de Brouwerij op de Keizersgracht bij de Leliegracht uit, die, als Filips von Zesen getuigt, haar kroon te recht droeg, daar zij om haar overheerlijk bier boven alle andere brouwerijen uitmuntte.

De *Landskroon*[1] was de personifikatie van de Soevereiniteit[2]. Zoo b.v. komt zij voor in de Groote Staat te Maastricht, als zinspeling op de twee landsheeren, Brabant en Luik, waarom er dan ook twee septers kruislings door heen zijn gestoken[3]. Dat zij ook in Holland niet onbekend was, bewijst *de Gulden Lantskroon*, die nog in de Wijnstraat te Dordrecht op een uithangbord te zien is[4] en die daar al vrij oud moet wezen, dewijl men in Holland al sedert het laatst der 16de eeuw geen lands-*kroon* meer had, vermits toen de Soevereinen des lands geen gekroonde hoofden meer waren.

Niet alleen vindt men de kroon met verschillende bijvoegsels, als: te 'sGravenhage *de Gouden Kroon*, te Apeldoorn *de Nieuwe Kroon*, op het Loo *de Oude Kroon;* maar ook met kleuren: op de Brouwersgracht bij de Prinsengracht in 1670 op een pakhuis *de Blaeuwe Croon*[5]: elders *de Witte Croon*, enz.

In Engeland ontbreken de *Crown Taverns* evenmin als hier, en van eene daarvan vinden wij vermeld[6], dat de gelagkamer door Isaac Fuller († 1672) beschilderd was met de Muzen, Pallas, Mars, Ajax, Ulysses en andere heeren en dames van dien tijd, en dit schilderwerk door Ned Ward zeer geprezen werd. Zulke beschilderde kamers in herbergen waren in

1) Dezelfde vorm als de Prinsenkroon. Zie blz. 379.
2) Zoo verbeeldt in Vondels 'Leeuwendalers' een der personaadjes, *Lantskroon*, den Koning van Spanje:

Mijn naam is Kroon van 't Lant....

3) Medegedeeld door den Heer v.d. Noordaa.
4) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.
5) *Nederl. Mag.* 1863, bl. 298.
6) *Hist. of Signb.* p. 101.

dien tijd niet zeldzaam, zeggen de Engelsche schrijvers, en wij voegen er bij: dat waren zij bij ons evenmin.

Aan 't hoofd der herbergen in onze steden stonden in de 17de eeuw de Doelens. Nadat in 't laatst der 16de eeuw de aloude Schuttersgilden waren opgeheven en met de Burgervendelen vereenigd, en de Doelens hun bestemming verloren hadden, werden die van stadswege tot herbergen verhuurd, omdat zij daartoe geschikte ruimte aanboden. Van daar, dat men in deze streken schier in geen stad komt, waar men geen logement *de Doelen* vindt. De voormalige groote Schutterszalen waren met schilderijen vercierd van de eerste meesters, en nu zochten de herbergiers, die hun huis aanzien wilden geven, ook hun gelagkamers met fraai schilderwerk te doen pronken en overtroffen althans te dien opzichte onze logementen die van alle andere landen. Nog heden kan men in menige herberg buiten langs de wegen zoowel als in landstadjes - in de groote steden is alles voor lang gemodernizeerd en wat oud was weggestommeld - menig overblijfsel van vroegeren kunstzin terugvinden, en soms landschappen, stadsgezichten, stillevens, enz. ontmoeten, die 't bewijs opleveren, dat onze voorvaderen in de herbergen nog wel ander genot zochten dan dat van kan en kaart.

De Kroon komt ook in 't meervoud voor. De t w e e kroonen vindt men nog op een gevelsteen op den Nieuwe-zijds-voorburgwal, tegenover de St. Jacobsstraat: 't zijn twee Prinsen-kroonen naast elkander gesteld. Delft had reeds in de 17de eeuw een brouwerij *de Drie Kroonen*, en te Utrecht is een nog oudere gevelsteen *in de* 3 *Crone*[1]. In Engeland is dit uithangteeken ook bekend[2] en volgens Bagford zou het zijn oorsprong verschuldigd zijn aan kooplieden, die op Keulen handelden

en de Drie Kroonen uithingen uit het wapen dier stad. Ook wij achten die herkomst van den Keulschen handel zeer waarschijnlijk, vermits die ook hier vroeger zeer levendig was. De afbeelding van 't volle Keulsche wapen kan al spoedig vereenvoudigd zijn tot die van de meest kenmerkende figuur de Drie Kroonen.

Ook zullen de meeste onzer lezers zich de van ouds vermaarde ‘Drie Kroonen’ nog wel herinneren, die jaar op jaar onze kermissen kwam opluisteren, en als ‘kinderespul’ 't meest de aandacht trok der moeders, grootmoeders en meujes.

> Wel ouwe Giertje Goossens uyt de Witte Veere-sack,
> Wat sinje moy van daegh, in jou nuwe sundaghspack.
> Wel, seise, Trijntje Pickstock, mot 'n mens 'er niet opmoyeren?
> Ick ga mit de kyeren nae de kormis koyeren.

1) N. Utr. Courant 1867, No. 501.
2) Verg. Deel I. blz. 77.

Wel seise, Giertje, weetje waerje gaet? In 't spul van dry cronen,
Och seise, daer sieje de comedie mit levendighe poppen vertonen.
Wel kijnt, seise, wat segje? mit poppen, die levendigh binnen?
Ja Giertje, seise, 'k hebbet selvers ghesien, je soutet je leven nyet versinnen

Wel zullen het Keulsche kermis-reizigers geweest zijn, die 't eerst met die vertooningen in hun tent de verrukking des volks gaande - en de Drie Kroonen, die er uithingen, vermaard hebben gemaakt; maar wanneer zij daarmede zijn opgetreden, kunnen wij niet bepalen: vermoedelijk niet later dan 't begin der 17de eeuw. In de eerste jaren der 18de hadden zij *de Vier Kroonen* tot konkurrent, en voortaan wedijverden beiden in 't vertoonen van fraaie kunstwerken en perspektieve gezichten, met maanlicht en aanbrekende dageraad, alsmede in het opvoeren van treur- en blijspelen, met beweegbare beeldjes, de grappen van Jan Klaassen en den vermakelijken Harlekijn en de Sineesche schimmen tot besluit.

Geen sterker bewijs is er bij te brengen voor hun populariteit, dan dat wij de Drie en de Vier Kroonen zelfs op de titels van treur- en blijspelen vinden. Van elk een staaltje.

1o. 'Het spel van de Drie Kroonen of de Poppedans der Societeits Axionisten, bevattende:

De Societeits hollende waagen,
Beladen voor die er na vraagen,
Met lappen en looren,
Van halfbakken Doctoren.

2o. Guaskur en Rosamira door H. van Elvervelt, treurspel:

Om te vertoonen
Als de Vier Kroonen.

Niet alleen verscheen de Kroon als zelfstandig uithangteeken, maar ook als cieraad boven een uithangteeken[1] En niet alleen de voorwerpen, die men uithing, ook 't gebouw zelf kreeg soms een kroon, zoo b.v. een oester- of een koffiehuis. Te Rotterdam las men op een uithangbord:

* Hier in 't *Gekroont Oesterhuis*,
Daar vint men altijt iemant t'huis.
Om gelt te winnen zijn wij niet moê.
Hier verkoopt men oesters, open en toe.

En in de Haarlemmer Courant van 25 November 1688:

'Augustijn van der Camp, t'Amsterdam, op de Botermarkt *in 't Gekroonde, Hollantse Coffyhuys* zijnde komen wonen, presenteert zijn dienst aan alle liefhebbers van puycke coffy, chocolade &ca.'

1) Blz. 32.

Die voorwerpen, waarboven een kroontje gesteld is, noemen wij g e k r o o n d [1]; de Engelschen daarentegen noemen beiden, kroon en voorwerp, zelfstandig. Daardoor ontstaan bij hen een menigte schijnbaar zonderlinge kombinatiën, zoo b.v. *Kroon en Rasp* (altijd de kroon voorop), waar wij *de Gekroonde Rasp* zouden zeggen, wat juister is; dewijl de Rasp de hoofdzaak is en de Kroon niet dan een cieraad, dat boven duizend andere voorwerpen komt.

In de 17e eeuw hadden wij echter nog een andere wijze van uitdrukking, die 't midden hield tusschen de beide genoemde: men noemde eerst het voorwerp en daarna de kroon, b.v.: *de Klok met de Kroon, de Pot met de Kroon, de Halve Maan met de Kroon*[2], enz. Maar ook bij deze wijze van uitdrukking bleef het voorwerp de hoofdzaak en de kroon slechts toevoegsel.

De Gekroonde Rasp, zoo even als voorbeeld aangehaald, was weleer een geliefkoosd uithangteeken voor de snuifwinkels. Er is er nog een te zien in den gevel van een huis te Londen, Pall Mall bij Haymarket, waar in 1781 Fribourg en Freijer hun winkel hadden: - en waarom juist een rasp? Het was in de 17de eeuw het gebruik der snuivers, niet om hun snuif als poeder in een doos bij zich te dragen, omdat daardoor te veel verloren ging van den geur: maar zij hadden in hun kamizoolzak een raspje met een droogen tabakswortel; wilden zij snuiven, dan wreven zij even den wortel over den rasp, lieten het poeder op de saamgeknepen hand vallen, en brachten het zoo aan den neus. Van daar de naam *rapé* ('geraspt'), voor een soort van snuif, en *la Carotte d'or*, die in Frankrijk dikwijls als uithangteeken voorkomt. Die raspjes waren voorwerpen van weelde, van ivoor gemaakt en met goud of zilver ingelegd. Men kan er nog keurige exemplaren van zien in 't Musée Cluny te Parijs.

Later had men zoogenaamde *rapé*- of *grivoise*-doozen, waarin een stukje tabakswortel geborgen werd; terwijl het deksel van binnen met een klein raspje was voorzien. Wilde men nu een vriend een snuifje aanbieden, dan streek men den wortel over het raspje, en stak hem de doos toe: wat veel bevalliger houding had dan het toesteken der saamgeknepen hand[3].

II.

De H e l m was, als uithangteeken, nog vrij wat ouder dan de Kroon[4], gelijk hij ook in de Heraldiek, als schilddekking, de Kroon is voorgegaan.

1) Een enkele, maal vindt men het voorwerp g e k r o o n d genoemd, zonder dat de Kroon aanwezig is. Zie blz. 91.
2) BOITET, *Delft.* blz. 648, 649.
3) *Hist. of Signb.* p. 105.
4) Zie blz. 36.

Doch kwam de Helm vroeger, hij ging ook vroeger heen. Na de 17de eeuw verminderen de Helmen, en de weinige, die nog bestaan, zijn eeuwen oud.

Duidde de Helm oorspronkelijk een herberg voor edelen aan, ook later bleef daaraan het denkbeeld van een deftige herberg verbonden, al waren 't niet altijd fatsoenlijke lieden, die er hun intrek namen. In den Helm op den hoek van 't Noordeinde en 't Hartogsstraatje logeerde in 1623 Van Dijk, die tot de saâmgezworenen tegen Prins Maurits behoorde, en 't was daar, dat de koffer met wapens door Slatius bezorgd werd. Die herberg bestond nog in 't begin dezer eeuw. En, aardige samenloop der dingen! 't Was ook in den Helm, te Emden, dat hun medeplichtige, Jan Blansaart, gevat werd.

Te geschikter was de Helm tot uithangteeken van een herberg, vermits hij in het helmteeken de gelegenheid aanbood tot een toepasselijke voorstelling, b.v. een mannetje met een schuimende bierkan op de hand. En daarom dan ook geen stad van aanzien, die niet haar herberg de Helm had. Te Maastricht komt er eene voor in 1550, in een register van gronden en renten van de Broederschap van St. Servaas. Zij stond op den hoek van het Vrijthof en de straat, die nog de Helmstraat heet, en is eerst voor een half dozijn jaren afgebroken[1)].

Te Amsterdam behoorde in de woelige jaren 1566 en 1567 een Helm tot de plaatsen, waar de hervormingsgezinden hunne vergaderingen hielden; althans Willem Lubbertsz, die er woonde, had zich met de overigen uit de voeten gemaakt, en was een dergene, die op 29 Mei 1568 door Alva voor den Raad van Beroerte werden gedaagd; - een uitnoodiging, waarvan natuurlijk geen hunner gebruik maakte.

Te Delft staat op de Markt een huis, het zesde van den N.W. hoek afgerekend, dat nog een steenen Helm op den geveltop heeft. Dezen Helm vindt men reeds in de stads-rekeningen van 1572, toen de bewoner, Jan Jacobsz, 50 pond betaalde in de kollektatie, waaruit de soldij der vreemde soldaten betaald moest worden[2)].

Tongeren heeft nog heden ten dage zijn hôtel *de Helm*, en dat huis draagt dien naam ook al sedert eeuwen. In datzelfde huis bestelde Graaf Hendrik van den Berg, in 1632, toen Prins Frederik Hendrik het beleg sloeg voor Maastricht, diegene, ‘die beter traktement begeerden,’ dat wil zeggen, die ontevreden waren, en van partij verwisselen wilden.

1) Medegedeeld door den Heer v.d. Noordaa.

2) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.

Eindelijk, om niet meer op te tellen, te Amsterdam was in de 17de eeuw ook een R.K. kerk, waar de Helm uithing, op den Oude-zijds-voorburgwal.

Daar het vergulden der uithangleekens, zoo tot onderscheiding als om ze meer in 't oog te doen vallen, zeer gebruikelijk was, had men natuurlijk ook v e r g u l d e Helmen.

In *den Vergulden Helm* te Leeuwarden op de Nieuwstad, woonde in 1565 Gabbe Selma, bij wien Herbert van Raephorst, Frederik van Egmond, en Albert van Huchtenbroeck, afgevaardigden der Verbonden Edelen, hun intrek namen[1]. Te Dordrecht is nog een uithangteeken in de Wijnstraat, met dien naam[2].

Schoon wij niet gelooven, dat de helmen, toen zij nog gedragen werden, ooit geverfd waren, komen zij toch onder de uithangteekens met verschillende kleuren voor. Stijntje in *den Blaauwen Helm* werd in 1566 in de Nieuwe Kerk ter aarde besteld[3]. De *Blaauwe Helm* komt hier en daar meer voor, ook *de Witte* o.a. te Leeuwarden[4], maar de *Groene Helm* schijnt te Amsterdam eigenaardig te zijn geweest. Zoo hing hij in 1656 uit aan een R.K. kerk op den hoek van den Oude-zijds-achterburgwal en Molensteeg, en op de Keizersgracht tegen over het Huis met de Hoofden - 'een overgroot en heerlijk gebouw' - en, vlak daarachter, aan een brouwerij op de Prinsengracht. Wellicht was die Groene Helm de helm van den Meerman, over wien wij later zullen spreken.

III.

Ook H e l m t e e k e n s komen als uithangteekens voor: hoewel niet bij ons, althans niet a f z o n d e r l i j k , maar in Engeland, wat een gevolg is van het Engelsch gebruik om het helmteeken ook op zich zelf te voeren, waardoor 't het karakter van een wapen aanneemt, en even als een wapen op de uithangborden geschilderd wordt. Wij willen daarvan drie voorbeelden geven: het eerste heeft ook tot onze historie eenige betrekking.

De Beer met den knoestigen Stok is het uithangteeken van een herberg te Cumnor[5], welke ieder zich wel herinneren zal, die de aandoenlijke historie van Amy Robsart in Walter Scotts *Kenilworth* gelezen heeft. 't Is het helmteeken van het Huis van Warwick, waarom Shakspere den beroemden Graaf van dien naam deze woorden in den mond legt:

1) GABBEMA blz. 445. TE WATER I, 95
2) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.
3) Alweêr een bewijs, hoe de naam van het uithangteeken met dien van den mensch, zelfs na den dood, verbonden bleef.
4) Medegedeeld door den Heer Johan Winkler te Leeuwarden.
5) Vergelijk bl. 76.

Bij Vaders leus, bij Nevils helmcieraad,
Den Beer, geketend aan het knoestig hout,
Ik zal dees dag mijn helmtop hoog verheffen![1)]

Volgens de legende was Arthgal, de eerste Graaf van Warwick en tijdgenoot van koning Arthur, zoo sterk, dat hij een beer in zijn armen klemde en doodkneep. Daarvoor kreeg hij zelf den bijnaam van d e B e e r . Een ander lid van dat geslacht, Morvidius, eens een reus ontmoetende, trok een boom uit den grond en sloeg er den reus meê dood. De herinnering van beider heldendaden werd vereenigd in 't helmteeken van den ‘Beer met den knoestigen Stok,’ dat het geslacht ter eeuwiger memorie van zulke voorvaderen voeren bleef.

Toen nu, 1000 jaar later, Robert Dudley, Graaf van Leicester, Goeverneur en Kapitein-Generaal der Vereenigde Nederlanden was, stonden de Staten-Generaal, ‘om zijne Excellentie te believen,’ den 30sten Juni 1586 toe, dat hij in zijn zegel het schildje met den Beer (dien hij van de Warwicks had geërfd) op de borst van den Staten-Leeuw mocht voeren[2)]. Dit ergerde niet weinigen hier te lande: de een zei, dat de Leeuw gebrandmerkt was; de ander, dat Leicester opentlijk toonde, hoe 't hem om de opperheerschappij te doen was, maar een derde, die eens 's Graven schild met den Beer voor zijn herberg hangen zag, waar 't naar oud gebruik was aangeslagen, schreef er onder:

Ursa caret cauda, non queat esse Leo.

d.i.:

Den beer ontbreekt een staart en nooit wordt hij een Leeuw,

welke aardigheid in den smaak zelfs der Engelschen viel, die haar over zee meênamen. Zij wordt nog heden ten dage in Warwickshire als spreekwoord gebezigd.

Jan van Luxemburg, koning van Boheme, was, in weêrwil zijner blindheid, een bij uitstek dapper man. In den slag van Créci - in 1346 - liet hij zich tusschen twee ruiters binden, reed zoo op den dichtsten drom des vijands aan en hieuw en hakte voor zich heen tot hij zelf werd neêrgehouwen. De overwinnaar, de Zwarte Prins, eigende zich hierop de witte Struisveêr toe, die de Koning tusschen twee Grijpvogels met gouden lindenbladeren bezaaid, en de spreuk: *Hou moet, ich dien*, op zijn helmkam voerde, en, sedert dien tijd, zijn drie zoodanige pluimen, met het genoemde motto, het helmteeken der Prinsen van Wallis. In Engeland was dat teeken ten allen tijde zeer geliefd en pronkte voor menig herberg of winkel een uithangbord met *de Prins-van-Wallis-Pluimen* of eenvoudig *de Pluimen*.

1) *Henry VI*., Part. II. a.v.s. 1.
2) De afbeelding van dit zegel vindt men in NIJHOFF'S *Bijdr*. Deel VII, blz. 107.

Een wij zonderling uithangteeken kwam in Engeland dikwijls voor, zoo bij boekverkoopers als aan herbergen en kroegen: *de Arend en het Kind*[1]; een ingebakerd kind in een korfje, waarop een arend staat, die het wicht schijnt te willen verslinden.

Dit is het helmteeken van het Huis van Stanley. Onder de regeering van Eduard III leefde Sir Thomas Latham, voorvader der Stanley's en Derby's. Hij had slechts één wettig kind, een dochter, Izebel genaamd; maar bovendien nog een onechten zoon bij zekere Mary Oscatell, en wilde gaarne dit knaapje in zijn huis opvoeden, zonder dat het zijn vrouw ergernis gaf. Hij liet het kind te vondeling leggen onder een boom, waarin een arend zijn nest had gebouwd, en leidde op de wandeling, schijnbaar toevallig, zijn vrouw langs dien boom, en bewoog haar, dat kind als het hare aan te nemen. De knaap droeg later den naam van Sir Oscatell Latham. De vader had, bij het opnemen van het kind, den rugwaartszienden arend tot helmteeken gekozen, die later veranderd werd in de bovengenoemde figuur.

IV.

Even als in de heraldiek sommige geslachten een effen schild zonder eenig figuur (*écu plein*) voerden, zoo komt ook onder de uithangteekens het schild zonder figuur, ja somtijds zelfs zonder kleur voor.

Delft had in de 16de eeuw de brouwerij *het Schilt*, en te Antwerpen hing in de Beukelaersstraat *den Beukelaar* uit.

Doorgaans echter had het schild een bepaalde, liefst een schitterende kleur. *'t Roode Schild* was in 1468 een brouwerij te Leuven.

't Vergulde Schilt hing omstreeks 1600 uit op den Nieuwendijk, het zevende huis ten noorden van de S^{t}. Jacobsstraat, bij den lakenkooper Claes Claesz. Anslo, den grootvader van Reinier Anslo.

Te Antwerpen in de Lange-ridderstraat vond men *den Rooden Schild* en *de Roden Schild* te Dordrecht was in 1677 't huis van Arend van Hage[2], terwijl in de Jodenwijk te Frankfort, voor een eeuw, aan 't winkeltje van Meyer Anselm *het rood Schild* uithing, later met de drie letters I.C.I.[3], het blazoen van de Joden der koningen. *L'escu de Sable* (het Zwarte Schild) hing weleer aan een herberg te Roeaan uit.

Ook verdrievoudigd hing het Schild uit. *De Drie Schilden* bij schilders, omdat het S^{t}. Lucasschild uit drie zilveren schildjes op een lazuren veld

1) Zie blz. 76.
2) BALEN, *Dordr.*, blz. 70.
3) *Industria, Concordia, Integritate:* maar 't kon ook beteekenen: '*C'est* ICI *qui'il faut venir.*'

bestaat. En nog kan men te Amsterdam *De drie Roode Schilden* zien hangen aan een ververij, en wel naar de oude manier, drie werkelijke schilden aan een stang boven de deur.

V.

De Roode Leeuw van Holland werd natuurlijk reeds in de middeleeuwen, het geheele Graafschap door, in de steden en langs de wegen, aan tal van herbergen uitgehangen.[1] Hoe kon de waard beter aanduiden, dat hij tapte met 's Graven vergunning? dat zijn huis ter goeder fame stond en een man van eere er gerust zijn intrek kon nemen? ja, dat de vreemdelingen er

> in sekerheyd gerust op moghten slaepen[2]?

Maar ook buiten Holland was eerlang de Roode Leeuw lang niet zeldzaam[3]. De Hollandsche kooplieden waren steeds op reis, zoowel te land als te water; waar zouden zij buiten hun vaderland eerder hun intrek nemen, dan waar 't wapenbeeld van dat vaderland uithing, en zij bijna zeker waren, landsluî aan te treffen?

Wij zullen geen lijst geven van al de Roode Leeuwen, die wij in en buiten Holland aantroffen,[4] maar slechts van elk éên voorbeeld, en nog een, wegens de bijzondere samenstelling.

Te Zaandam hing aan een herberg *de Roode Leeuw* uit, met dit rijm er onder:

> * Dit is in de Oude roode Leeuw.
> Hier verkoopt men vrij wijn, maar voor geen Stäart[5] noch Zeeuw.

Aardig is die afwijzing op 't uithangbord, dat anders een aanwijzing was voor ieder, om binnen te treden. Maar men had van ouds in 't Noorderkwartier een afkeer van de Engelschen, en in Zeeland niet minder. Te zonderlinger is het, dat hier Engelschman en Zeeuw beide worden afgewezen. Het adjektief *Oude* bij Leeuw geplaatst doet vermoeden, dat die Leeuw opklimt tot in de 14de eeuw, toen de Saenerdam gelegd werd en 't eerste huis, dat daarbij gebouwd was, wel een herberg zal geweest zijn.

In een advertentie in de ‘Oprechte’ van 17 Juni 1688 werd

‘aen alle Heeren en Passagiers bekent gemaekt, dat Jacobus Vollaert, gewese conchiergie uyt *de rode Leeu* Lot Sluys in Vlaenderen, verhuyst in de vermaerde herberg *de Kroon*, de conchiercie 's Lants van Vrije, voorsien van alle accommoditeyten voor de Reysigers.’

1) Zie blz. 28, 29.
2) *Gysbr. v. Aemstel*, 1ste bed., 2de toon.
3) Zie blz. 76.
4) Ook van die Roode Leeuwen ontstonden geslachtsnamen: de moeder van Sybrand Feitama heette Katharina Roo Leeuw.
5) ‘Engelschman.’ Zie blz. 230.

Uit deze advertentie blijkt tevens, dat in Staats-Vlaanderen, in die dagen, c o n c h i e r g i e [1] en c o n c h i e r c i e woorden van eenerlei beteekenis waren met ‘kastelein’ en ‘herberg.’

Somtijds werden aan den Leeuw nog figuren toegevoegd: ook hiervan een voorbeeld. Te 's Gravenhage zag men, tot in 1866 (toen het door verbouwing verdwenen is), een gevelsteen, waarop een Roode Leeuw, met een manskop ter eene, en een vrouwenkop ter andere zij; onder den Leeuw stond: *in de Roo Leeu;* onder den manskop: *anno;* onder 't vrouwenhoofd: 1639. Gezegde Roo Leeu wordt reeds in een schepenbrief van 1562 genoemd, als ‘staande neffens het verbrande huys *de Wolsack*.’ De beide koppen zullen de echtgenooten hebben voorgesteld, die in 1639 het huis bewoonden. Dit afbeelden van zich-zelf was niet ongewoon[2].

Waar reeds een Rôo Leeuw bestond, en een konkurrent opdaagde, die hem ook wilde uithangen, schreef deze, ter onderscheiding, *de Hollandsche Leeuw*, als men nog hier en daar, o.a. te 's Gravenhage, lezen kan.

Dezelfde opmerkingen, die in Holland gelden met betrekking tot den Rooden, gelden voor Brabant en Gelderland ten aanzien van den *Gouden* en voor Vlaanderen van den *Zwarten* Leeuw.

Den Gouden Leeuw kan men nog in de gewesten, die eertijds 't Hertogdom Brabant uitmaakten, telkens ontmoeten; niet slechts hangt hij aan tapperijen en logementen uit, maar ook aan burgerwoningen. Te Antwerpen woonde *in 't Gulden Leeuken* de kunstkooper Gillis Hendriksz, en in 1677 was 't zijn sterfhuis, waar een groote verkooping gehouden werd van de kunst, die hij naliet.

Doch ook in de Zeven Provinciën was de Gouden Leeuw - als Generaliteits-leeuw - sedert de 17de eeuw algemeen verspreid. In *den Gulden Leeuw* te 's Gravenhage in de Kalverstraat logeerden in 1618 de Russische Gezanten[3]. Wat later was te Amsterdam in de Kalverstraat een herberg *de Gulden Leeuw*, bekend als een verzamelplaats van lustige drinkebroêrs, als een tijdgenoot zong of rijmde:

> Waar Jan en nog een Jan zich zij aan zij vermengen,
> En spreken van een glaasje frans of rins te plengen.

In *den Gouden Leeuw* op 't Buitenhof in den Haag vergaderde in 't voor-

1) In 't Amsterdamsch van 't begin der 17de eeuw werd het woord *concierge* als *konsarje* uitgesproken. Zoo zegt Byateris in Brederoos ‘Spaanschen Brabander.’

> Ik koom uyt de Stadts-koocken,
> Daar heb ick de *konsarje* teugen 'en maandach besproken.

2) Zie blz. 73.

3) *Isaac Massa*, door Dr A.v.d. Linden, blz. 48.

jaar van 1787 de ‘Oprechte Vaderlandsche Societeit’ onder presidium van Bentinck-Rhoon. De Zilveren Leeuw komt niet voor, wel de Witte. Zilver komt in 't algemeen zeldzaam voor onder de uithangteekens. De Witte Leeuw schijnt zelfs niet als plaatsvervanger van den Zilveren, maar als tegenhanger van den Rooden gebruikt te zijn en hangt dikwijls in de onmiddellijke nabijheid van dezen laatsten uit. Te Amsterdam had men op den Dam, al vóór 1600, den Roô Leeuw, aan den hoek van de steeg, die thans de Kromelleboogs- maar toen 't Roôleeuwensteegje heette, en, weinige schreden verder, aan den hoek waar toen de sleepersstal was, doch later de Beurssteeg is aangelegd, *de Witte Leeuw*. Ook Delft had ze beiden onder zijn brouwerijen, en op de gevelsteenen wisselen zij elkander af.

De Zwarte Leeuw is ons enkele malen voorgekomen: o.a. stond hij nog voor weinige jaren op 't Haringvliet te Rotterdam, met een rijm, dat er wonderlijk bij paste:

> Dit huis verlaedt
> De zonde haedt,
> En Godt aenkleeft,
> Die eeuwig leeft.[1)]

Wellicht hield de goede man, die dit gerijmd heeft, den *Zwarten Leeuw* voor een zinnebeeld van den Booze.

Ook op spiegels van 's Lands schepen kwam de Leeuw dikwijls voor in eene der vier bovengenoemde kleuren.

In Engeland ziet men ook den *Blaauwen Leeuw*; - men acht dien oorspronkelijk uit het Deensche wapen, dat er populair werd sedert het huwelijk van Jacobus I met Anna van Denemarken.[2)]

De Leeuw met de pijlen uit het Generaliteitswapen, met het devies ‘Eendracht maakt macht,’ kwam en komt nog aan herbergen voor, en heet dan *de Eendracht*, misschien als waarschuwing tegen twisten onder 't gelag. Maar ook aan pakhuizen, b.v. op 't Cingel bij de Openhartsteeg, waar een groote Staten-leeuw, met het onderschrift *d'Eendracht* boven in den gevel is gemetseld. Voorts nog aan vele scheepstimmerwerven. Somtijds echter werd de Eendracht op schilden aan herbergen, even als op onze oude stuivertjes, door den enkelen pijlbundel gesymbolizeerd.[3)]

Te Schelderode in Vlaanderen ziet men op een uithangbord een Leeuw geschilderd, met het zwaard in den eenen klaauw, terwijl de andere een driehoekig schild houdt, beladen met twee gekruiste zwaarden, een Leeuw, en een Arend: welk wapen dat is, weet men daar zelf niet: het onderschrift

1) De steen is thans in de oudh. verzameling op 't Raadhuis. - Medegedeeld door den heer Fr. D.O. Obreen.
2) *Hist of Signb.*, p. 146.
3) Zie de afbeelding blz. 30.

is slechts: *in den Lieuw*. De Belgen, die altijd de annexatie-vrees hebben, zien daar een toespeling op.[1)]

De T w e e L e e u w e n zijn ontleend aan de schildhouders der wapens, en werden daarom ook wel, als aan een brouwerij te Delft in de 18de eeuw, de *Twee Klimmende Leeuwen* genoemd: - en, naar de schildhouders van 't Amsterdamsche wapen, dat boven de poort van 't Rasphuis stond, heette de binnenvader aldaar ‘Janvaêr in de twee klimmende Leeuwen.’

Onder een dergelijke voorstelling op een uithangbord stond:

* Dese Twee Leeuwen die hacken en klouwen
En dat voor 't huys van Nassouwen.

VI.

De L u i p e r t hing hier vroeger meer uit dan thans: 't beest is uit de mode geraakt. Te Maastricht op de Groote Staat heeft nog een huis *de Gekroonde Luipert* in den gevel. Het strekte, met *de Landskroon* zijn gebuur, tot zetel der stedelijke administratie van het ‘Lage Gericht’, en waarschijnlijk namen er oudtijds de Prins-Bisschop van Luik en de Hertog van Brabant hun intrek.[2)]

Te Amsterdam vinden wij den naam - *de Leupart* - alleen nog maar aan het einde van den Oude-zijds-achterburgwal: een oude naam voor een nieuwen gevel, die in 1858 verbouwd is, wanneer ook deze naam een oude afbeelding vervangen heeft. - Betiteld als *de Lybaert* hing hij in de 16de eeuw op den Zeedijk uit[3)].

Het heraldische *Paard* komt ook zeldzaam voor. Op een gevelsteen te Dordrecht (C. No. 593) staat *'t Napolitaanse Peerdt* Anno 1714[4)]. Men herinnert zich hierbij het bijschrift van Vondel op Mas Anjello, die

Het kitteloorigh Paert van Napels holp aen 't hollen.

In en om Assendelft placht wel een rood bordje uit te hangen (misschien zijn ze er nog) met een wit paard beschilderd, en daaronder: *Dit is in 't Waape van Assendelf*. Den oorsprong daarvan verhaalt ons de geleerde kanonik van St. Augustinus te Stein bij Gouda, Guillelmus Hermanus Goudanus. Er is een tijd geweest, dat de Assendelvers nog nooit een paard gezien hadden. Nu gebeurde 't, dat een wit paard, niemand wist waar van daan, aan den dijk kwam gezwommen. 't Heele dorp raakte in allarm en vloog te wapen, en heeft met groote dapperheid dat onbekende beest gedood. En

1) DE POTTER, blz. 185.
2) Medeged. door den heer v.d. Noordaa.
3) *Nav.* 1867, blz. 223.
4) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

ter gedachtenis van dat feit voeren zij nog heden dat paard in hun wapen en hangen 't aan de herberg uit. - 't Staat ook nog boven in een gevel aan de Haringpakkerij.

De d u b b e l e A d e l a a r komt nog dikwijls op gevelsteenen voor: ook voerde de brouwerij van Claes Hasselaer dien als uithangteeken. Men weet, dat die Adelaar 't familiewapen was der Hasselaers, en ook op 't ruiteschild onder 't portret van Kenau voorkomt in Arends 'Geschiedenis des Vaderlands.'

Ook in Engeland pronkt menig boekdrukker, zoo wel als menig bierhuis, met *den Dubbelen Adelaar*. De vader van Milton, die van beroep makelaar was, had hem tot wapen en tot uithangteeken. 't Huis in Breadstreet Cheapside, waar hij uithing, en waar de dichter op 9 Dec. 1608 geboren werd, verging in den grooten brand van 1666, maar zijn naam is nog bewaard; want bij de plek waar 't stond vindt men *Black-Spread-Eagle Court*.

Toen in Januari 1506 Filips de Schoone de reis naar Kastiliën aanvaard had, noodzaakte een geweldige storm hem, in een Engelsche haven binnen te loopen. Diezelfde storm deed den koperen Arend van de spits der St. Pauluskerk te Londen omlaag tuimelen, en juist neêrkomen op een uithangbord, waar mede een Arend op geschilderd was: zoodat de eene Arend den anderen verpletterde: een voorval, waarin velen een 'sonderlingh voorbeduytsel' zagen en dat tot vele profetiën aanleiding gaf, die natuurlijk allen vervuld werden of nog zullen worden.

De Fransche Adelaar (*l'Aigle d'or*) hangt natuurlijk in Frankrijk op vele plaatsen uit; - maar zelfs heeft te Oudenaarde Belgische naäperij den *Olifant* in *l'Aigle d'or* veranderd[1].

Ook de K l a a u w van den Adelaar kwam als uithangteeken voor. Het had zijn oorsprong te danken aan de Kloveniers, die den Klaauw tot symbool van hun gilde gekozen hadden[2]; en menig schutter zal 't ook aan zijn huis of zijn fabriek uitgehangen hebben. Daarvan had vermoedelijk ook een Delftsche brouwerij in de 16de eeuw haar naam van *de Klaeu* gekregen, en, toen de brouwer een hofje stichtte, heette dit ook weêr het Klaeushofje. Later, toen de schuttersgilden verdwenen en kloveniers en klaauwen vergeten waren, noemde men de figuur den *Arendspoot* of den *Vogelpoot*, en die namen komen ook als geslachtsnamen voor.

Een Leidsche kok hing dien gelardeerd uit:

* In *de Gelardeerde Vogelpoot*.
Hij smaakt naar Wijn en Wittebroot.

1) DE POTTER, blz. 132.
2) Zie de afbeelding van den steen *Svych Wtrecht*, op blz. 257.

De Griffoenen kwamen bij vele geslachten als helmteeken en aan vele wapens als schildhouders voor, omdat men die beesten hield voor de sterkste - sterker dan acht leeuwen en dan honderd arenden. 't Monster wekte in hooge mate de belangstelling van natuur- en oudheidkundigen. De laatsten bewaarden de griffoen-eieren of klaauwen - die zij als kostbare kuriositeiten duur betaald hadden - met groote zorgvuldigheid: en de eersten verzekerden, dat een griffoen zonder groote moeite een grooten hengst of een paar ossen in zijn bek nam en er meê opvloog naar zijn nest. Zulk een beest was dus wel waard op een uithangbord voor te komen, vooral aan voorname herbergen of aan boekwinkels, in zulke steden, die een griffoen op haar wapenschild of (wat nog meer voorkomt) twee griffoenen tot schildhouders voerden. Dit laatste is 't geval met Dordrecht, en van daar hing ook in de 17de eeuw, bij den boekverkooper Jasper Gorisz, *de Griffoen* uit.

VII.

De M e e r m a n en de M e e r m i n verschenen zeer dikwijls op de uithangborden en gevelsteen en, zoo in Engeland als ten onzent. Half mensch, half visch, dobberende op de golven, heeft de Meerman een helm op 't hoofd, 't schild aan den arm, 't zwaard in de hand; terwijl 't wijfje een spiegel in de eene hand houdt en met de andere de lange haren kamt[1].

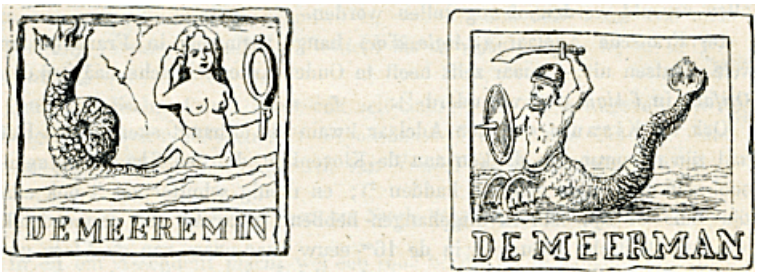

Men weet, dat de wijzen van vroeger eeuwen aan het bestaan dier wezens niet twijfelden, en dat de oude kronijken er verschillende merkwaardigheden van hebben opgedischt.

Eens - 't is heel lang geleden - kwam er een Meerwijf uit de Zuiderzee voor den mond der Vecht opduiken. Zij keek het dorp Muiden of Amuden eens aan, dat niet veel meer was dan een hoop houten huisjes, en waar toen juist een tolhuis gebouwd werd, omdat er nog al schepen doorvoeren, en deklameerde toen, zoo deftig of zij 't op 't Leidscheplein geleerd had:

Muden sal Muden bliven,
Muden sal nyet becliven.

1) Zie blz. 31.

Wat het beteekende, begreep niemand; wat met deklamatiën wel meer het geval is: en, spreekt de tweede regel den eersten lijnrecht tegen, ook dat gebeurt meer in poëzy. Genoeg - Muiden voelde zich zoo verrast door dat bezoek, dat de schout onmiddellijk een fotografie liet maken van de Meermin, en deze naast het wapen zette, waar zij nog staat.

Maar nog treffender is het verhaal van de Edammer-Meermin, dat ons de geleerde Junius nagenoeg op de volgende wijze mededeelt:

't Is gebeurd ‘in 't Jaer nae Christi geboorte 1403’ - hoe jammer dat de juiste datum ontbreekt! - dat een zeer zware storm een Meermin met éénen ruk uit de Middellandsche in de Zuider-zee en met een tweeden ruk uit deze in 't Purmermeer gesmeten heeft. Natuurlijk had dit aan haar persoon en toilet geen goed gedaan; altans zij was er ‘seer vuyl ende ongaeylyck’ van geworden. Toen, 's anderen morgens, de boeremeiden de koeien kwamen melken, en die Waterjuffer zagen, was haar eerste beweging, op de loop te gaan, ‘meynende dat het een gespoeck was’; maar, na rijp beraad, begrepen zij, malkaâr te helpen om 't rare ding te vangen. Dat gelukte, en zij brachten de Meermin naar Edam, waar zij allereerst als een mensch heeft leeren eten. Daarna heeft Haarlem een ‘Legaetschap ghesonden’, verzoekende zich met de verdere educatie te mogen belasten. En daar heeft de Meermin 't zoo verre gebracht, dat ze niet alleen het spinnen, maar ook haar katechismus geleerd heeft, en als een kristenmensch gestorven en op 't kerkhof begraven is.

Nu wil Junius er wel geen eed op doen, dat het alles precies zoo gebeurd is, maar tegenspreken wil hij 't evenmin, en wel om twee zwaarwichtige redenen: 1°. om de gheloofweerdigheydt der Chronycken; 2°. omdat hij zich ‘teghen de ghedachtenisse door de vrouwkens van handt tot handt overghelevert, niet stellen en wil.’ - En zeer oneerbiedig zegt Ludolf Smids, hierop zinspelende: ‘die lust heeft aan oudewijveloopjes gaa naar Junius[1)]. Immers, voor weinige jaren nog kon men op de (nu gesloopte) Purmerpoort te Edam het origineele konterfeitsel der Meermin binnen het verwulfsel zien, met het rijm er bij:

> Dit beelt hier opgerecht tot een gedachtenis,
> Wat in het Purmermeir voorheen gevangen is.
> Anno 1403.

En men kon met Jack Cades buurman zeggen: *the stones are alive to attest it*.

Volgens Guicciardini[2)] is er ook eens een Meerman gevangen, en wel in

1) *Schatkamer*, blz. 139.
2) F°. 209.

't jaar 1530 in de Friesche zee, die vele jaren geleefd heeft, en die zelfs door de Raden van Holland en andere voorname lieden dikwijls bezocht is.

Maar bovendien, in 't begin der 17de eeuw is er te Londen weêr een Meermin te zien geweest, en in 1824 nogmaals, die, volgens de dagbladen reeds den eersten dag door meer dan 150 '*distinguished fashionables*' bezocht werd; alleen wist men van dit tweede exemplaar niet of 't een mannetje of een wijfje was - '*for the sex was discreetly left in dubio*.' Maar dat was niet dubieus bij de Meerminnen, die wij nog op de Botermarkt gezien hebben, met naauwkeurige aanduiding, door wien en waar zij gevangen waren. En dan nog dorsten ongeloovigen zeggen, dat die zoogenaamde meermeiden eenvoudig Amsterdamsche deernen waren, die met het onderlijf in een geschubde huid met een vischstaart gekropen waren, en zich 't bovenlijf met wat zeewater en wat kleursel hadden laten besmeren, en dat zij van 't zelfde allooi waren als de 'Bokkeneezen' en Nieuw-Zeelanders, die levende kippen verslonden, en de sterke vrouwen, die molensteenen aan haar haarvlechten tilden, welke allen ons door Duivelshoek of Vlooienburg geleverd werden, zoodat soms een kennis onder de toeschouwers ze met hun waren naam begroette.

Maar, dat alles nu ter zijde gelaten, van waar die figuren? Rietstap, waar hij in zijn 'Handboek der Wapenkunde' vertelt, dat de Meerman het mannetje is der Sirene, heeft zich blijkbaar hierin vergist, dat hij Sirene en Meermin voor woorden van gelijke beteekenis hield, wat, althans naar de beschrijving, die van beiden gegeven wordt, geenszins het geval is. - Bovendien, de Sirene behoort tot de mythologie, en al kende Horatius de 'vrouw met den vischstaart' reeds[1] toch is de Meermin een heraldieke figuur, waarvan de voorstelling in naauw verband staat met die van den Meerman, - den Oud-Germaanschen *Mereman*.

Wat dezen betreft, zijn oorsprong is uit het noorden. Hij is de zeeridder, die, niet te land, maar ter zee uitgaat op avontuur, en 't schip dat hem over de baren voert, wordt, in de dichterlijke voorstelling, zijn staart. - De Meerminne of 't Meerwijf (in 't Eng. *mermaid*) is zijn *minne*, zijn liefje, in wier armen de zwerver komt uitrusten van zijn moeitevollen tocht. En daarom zijn de attributen der heraldieke Meermin spiegel en kam, met behulp waarvan zij zich opknapt om haar held te ontvangen.

In de middeleeuwen nu was *de Mermynne* een gewild uithangbord voor herbergen en kwam in de 15de eeuw ook voor als de naam van een Leuvensche brouwerij.

Een paar eeuwen later vinden wij: *de Meermin*, misschien om 't rijm alleen, bij een Arnhemschen tinnegieter:

1) *Heu turpiter atrum*,
Desinit in piscem mulier formosa superne.

* Hier in de Meeremin
Giet men allerhande tin.

't Kan echter dezelfde zijn, die men reeds in een register van 1511 vermeld vindt. In een lijst van die Bruderen ende Susteren van Sunter Claes, die der zijn in den leven in der moeder Kercke t' Arnhem,' komt o.a. voor zekere 'Gueken in de Meermin.'[1)]

In 1557 werd een huis *de Meermin* te Antwerpen gekocht door Heylwich van Doornik, in de wandeling Heyl mitte huycke geheeten. Zij schijnt nog al vermaardheid gehad te hebben: immers niet alleen werd de Meermin 'Heyl mitte huycke' verdoopt; maar zelfs de straat kreeg er haar naam van. Twee-en-vijftig jaar later verkocht zij het huis weêr: zij schijnt dus een goeden ouderdom bereikt te hebben[2)].

Te Londen ging reeds in de 15de eeuw Sir John Howard zich met zijn vriend Nicholas Latimer in de Meermin in Breadstreet vermaken, als uit oude rekeningen blijkt. In die zelfde Meermin stichtte in 1603 Sir Walter Raleigh een letterkundige club, ongetwijfeld de eerste in Engeland, waarvan ook Shakspere, Ben Jonson en andere vlugge geesten leden waren.

Een andere beroemde Meermin was er in Cheapside, waar Jasper Mayne en, later, John Dryden ook verkeerden. Ook hing zij uit bij den boekdrukker John Rastall, den schoonbroeder van Sir Thomas More, in 1527 en bij Henry Binneman, drukker der koningin, in 1576[3)].

VIII.

De Roos hangt voor een herberg te Vianen uit, als het wapenbeeld van den Graaf van der Lippe, aan wien weleer de Heerlijkheid heeft toebehoord.

Heraldieke Rozen en Leliën zijn nog op zeer veel gevelsteenen te vinden; dikwijls ziet men een van beiden op gelijkvormige gevelsteenen aan twee of meer huizen naast elkander, ten bewijze, dat die door één man gebouwd zijn.

Voor 30 of 40 jaren stond voor een winkelhuis in de Nieuwe-leliestraat, waar vroeger *het Kruis* had uitgehangen, een heraldiekelelie op 't uithangbord met dit rijm:

De Witte Lelie is mijn schild,
Een schild om op te roemen:
'k Heb veertig jaar het kruis gewild;
Maar nu kies ik de bloemen.

1) G. VAN HASSELT, *Arnh. Oudh.* II. blz. 107.
2) *Antw.* blz. 50.
3) *Hist. of Signb.* p. 226, 227.

Te Arnhem, te Utrecht, te Gorkum hangt nog aan logementen *de Geldersche Blom* uit, die vroeger vrij algemeen was, als zijnde de M i s p e l b l o e m , uit het oude wapen van Gelre, die men nog in de wapens van Lochem en van Deutichem terug vindt.

Even als het K r u i s op ontelbare wapenschilden voorkomt, zoo is het ook als uithangteeken van ouds zeer gewoon, wat zich uit verschillende oorzaken laat verklaren.

Waar twee landwegen elkaâr kruisten was het een geschikt punt om een herberg op te zetten; en men noemde daarom ook in scherts de herbergen kapelletjes, omdat deze ook 't meest aan de kruiswegen werden gevonden. Zeer natuurlijk gaf die kruisweg den waard aanleiding tot het uithangen van een Kruis, dat verguld of gekleurd werd, om al van verre in 't oog te vallen. Op zeker punt tusschen Dunchurch en Daventry snijden drie wegen elkander, en daar was weleer een herberg, die, met toepassing daarop, *de Drie Kruisen* had uithangen. Nu gebeurde 't, dat Deken Swift er aanlandde, en dewijl hij niet bijzonder zwierig gekleed was en toch veel drukte maakte om haastig geholpen te worden, duwde de waardin hem toe, dat zij haar klanten niet kon laten wachten voor ‘zoo een als hij.’ Onze Deken, die noch door geduld noch door bescheidenheid uitmuntte, schreef hierop dit puntdicht op 't glasraam:

Aan den Waard.

Op 't uithangbord prijken drie kruisen alhier;
Hang je wijf er nu bij, dan hebje d' er vier.

In dit geval dus had het Kruis betrekking tot de lokaliteit, en zoo vatte Huygens 't ook op, toen hij een goed predikant ‘een Tafel-waerd in 't Kruys’ noemde[1)].

Maar ook dankten vele Kruisen hun oorsprong aan 't wapen der plaats, van waar de herbergier of winkelier herkomstig was. Zoo b.v. hing wie van Trier of van Amersfoort kwam en zich elders nederzette, een *rood*, wie van Zwol kwam een *wit* en wie van Keulen kwam een *zwart* kruis uit. Dit laatste kwam te Groningen voor een huis in de Guldenstraat te hangen, waar voor honderd jaren de Akademiedrukker Hajo Spandaw woonde, en dat toen nog *'t Oude Swarte Kruis* genoemd werd.

Behalve de Vergulde, komen Roode, Witte en Zwarte kruisen 't meest voor; andere kleuren zijn zeldzaam. Te Mechelen vindt men een Bruine-kruische brug[2)]; daar schijnt dus *'t Bruine Kruis* te hebben uitgehangen, dat wellicht oorspronkelijk rood, door tijdsverloop bruin geworden was, even zoo als het veld van menig Amsterdamsch wapen.

De Roode kruisen waren echter het talrijkst; waartoe mede heeft bijgedragen, dat zij het teeken der kruisvaarders waren. De herbergiers der

1) *Zedeprinten*.
2) DE POTTER, blz. 123.

middeleeuwen hingen ze uit tot aanwijzing voor de doortrekkende kruisvaarders; en deze, als zij den tocht naar 't Heilige Land gemaakt hadden en daar levenslang roem op droegen, zullen natuurlijk, als zij later een nering of handel begonnen, dat kruis voor hun gevel hebben vertoond.

Ook was het Roode Kruis het onderscheidingsteeken der Tempeliers, en, dewijl deze Ridders uitstekende drinkers waren, zoodat zelfs het ‘zuipen als een tempelier’ spreekwoordelijk werd, kon dit voor menigen waard een voldoende reden zijn om het uit te hangen.

Het Roode Kruis pronkte tevens op het schild van S^{t}. Joris, en zoo populair als deze was, moest ook zijn kruis wel zijn, en was dus voor den waard, die gaarne schutters tot zijnent zag, een geschikt uithangteeken.

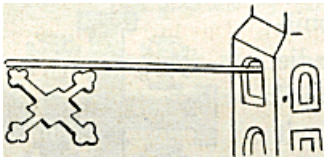

Overigens werden de kruisen op de uithangborden, even als op de wapenschilden, op allerlei wijzen vercierd, - gebloemd, gelelied, geankerd, enz. De nevensstaande afbeelding is gevolgd naar een teekening in een psalmboek der 14de eeuw. Nog kan men er een ander voorbeeld van vinden op een uithangbord in de Nes bij de Heremietensteeg - *het Vergulde Kruis* - dat door zijn vorm bewijst al vrij oud te zijn. Wij zullen in de beide volgende Boeken nog wel eens weêr op de Kruisen terug komen.

Ook het D u b b e l e K r u i s hing enkele malen uit. In 't begin van de 17de eeuw had Delft twee brouwerijen van dien naam, d' eene op 't oude Delft, de andere achter de Kerk: ja al 100 jaar vroeger had men er *het Dubbelde Kruys*. Het beroemdste wapenkruis van dien

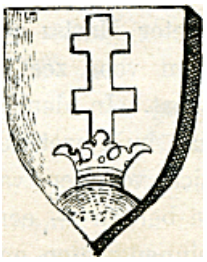

vorm is dat van Hongarijen; maar 't komt ook in sommige stedewapens voor, als in dat van S^{t}. Omer en in dat van Iperen; en dewijl nu in de twee vorige eeuwen menschen uit alle landen zich hier kwamen nederzetten om hun beroep uit te oefenen laat zich de aanwezigheid dier kruisen lichtelijk verklaren.

't B o r g o n d i s c h e K r u i s behoefde hier door geen

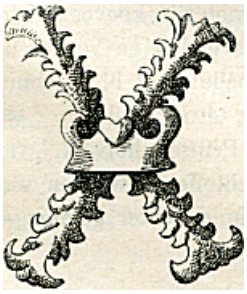

vreemdelingen gebracht te worden. 't Was inheemsch, al sedert de 15de eeuw. 't Roode ‘Borgoense cruys’ blonk in de vanen te velde, in de vlaggen op zee, en dat

zoowel onder de Spaansche als onder de Borgondische Regeering, ja zelfs stelde Keizer Karel ter gelegenheid zijner verovering van Tunis in 1535, een Orde van 't Borgondisch Kruis in[1]. 't Was dus te dier tijde zoo populair als later 't Prinsenwapen; te meer nog, daar ieder 't in zijn eigen hand droeg en er goed

1) TH. DE ROUCK, *Ned. Her.* blz. 188.

of kwaad uit voorspellen liet; zoo zegt in Brederoos ‘Lucelle,’ Lecker-beetje tegen Pannetjevet:

> En daar sie 'k in jou Borgoense Kruys
> Dat gy met de jonge maets veel tijts loopt in 't Olykoeckshuys.

Van de uithangborden verdween 't echter meest na 't afwerpen van 't Spaansche juk. Slechts een enkel bleef er hier en daar over. Te Valkenburg vindt men nog een hôtel *la Croix de Bourgogne*, en soms vertoont een oude schier afgesleten steen u nog *'t Borgoe Cruys*.

't J e r u s a l e m s - k r u i s was, als heraldieke figuur, van de tijden der kruistochten af steeds in eere. Het voeren van dit kruis in het wapen

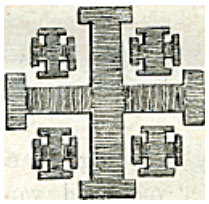

werd beschouwd als een bewijs, dat men afstamde van een der tochtgenooten van Godfried van Bouillon. Ook voerden in de 15de en 16de eeuwen ‘die ridderlijcke broederschap van den Heyligen Lande’ en zelfs sommige Schuttersgilden dit kruis in 't blazoen[1].

Als uithangteeken kon men het in de 16de en 17de eeuw zien aan een huis op den Oude-zijds-voor-burgwal tegenover 't Prinsenhof (het tegenwoordig stadhuis), welk huis een treurige vermaardheid kreeg door een gruwelijken moord, die aldaar werd gepleegd. In Maart 1581 n.l. vertoefde de Prins van Oranje te Amsterdam, en 's Prinsen bottelier had voor zijn vrouw een kamer gehuurd in 't genoemde *Jerusalems Cruys*, dat toen bewoond werd door zekeren Gerbrant Gerritsen en zijn dochter. Een lakenkooper uit Muiden, Pieter Martsz geheeten, die wel eens geld van Gerbrand geleend had en hem voor zeer rijk hield, nam voor, zich meester te maken van diens schat. In den voormiddag van Zondag 12 Maart vervoegde hij zich daar aan huis, wetende dat Gerbrant in de ‘Menniste Vermaning’ was, en had zich voorzien van een koevoet, een groot mes, en een zak om 't geld in te bergen - een en ander onder zijn mantel verborgen. Door de dochter binnengelaten op zijn verlangen om zijn boodschap aan haar vader op een briefje te schrijven, vermoordde hij eerst haar en toen de botteliersvrouw, die op 't gerucht was komen toeloopen, brak toen met zijn koevoet kisten en kassen open, vulde zijn zak met geld en kostbaarheden en verliet bedaard het huis, de deur achter zich toehalende, zoodat het bloedtooneel eerst ontdekt werd toen Gerbrant uit de Vermaning terugkeerde.

In 't eerst vielen de vermoedens op iemand van ‘'s Prinsen hofvolk,’ vermits juist de vrouw van een zijner dienaars het slachtoffer geworden was. Maar de moordenaar had zelf het bewijs zijner schuld achter gelaten -

1) Zie de ‘Schutterij van 's Gravenhage’ in de *Gemeentewapens*, uitgegeven door Baron d'ABLAING VAN GIESSENBURG.

den koevoet namelijk, dien hij in een put achter 't huis geworpen had. Toen deze was gevonden, werden al de meesters van 't Smidsgilde voor de Heeren van den Gerechte ontboden en een hunner herkende den koevoet als zijn werk niet alleen, maar wist zelfs den man te noemen, aan wien hij dien geleverd had. De misdadiger kreeg dan ook het loon dat hij verdiende; doch, wat opmerking verdient is, dat de zaak, op 's Prinsen verlangen, behandeld werd door de Gekombineerde Gerechten van Amsterdam en Muiden, omdat de misdaad wel te Amsterdam begaan, doch de misdadiger te Muiden geäpprehendeerd was.

't Huis werd later een brouwerij, en een wandelaar in Breeroos Moortje spreekt er van:

> Doe ginghen wy verby de brouwery van 't Jerusalems Kruys.

In 1656 eindelijk was er een R.K. kerk in 't gebouw gevestigd.

In sommige steden zijn de uithangteekens der logementen de heraldische figuren, die 't wapen der stad vercieren, b.v. *de Burg* te Alkmaar en de *Posthoorn* te Hoorn. Somtijds ook waren de wapenfiguren der stad geplaatst op het uithangteeken van 't logement. Boven de deur van het logement *de Bel* op den hoek van 't Haarlemmerplein stond een b e l , en die was beladen met de drie kruisen van 't Amsterdamsche wapen.

De F l e s c h is 't wapenbeeld van Vlissingen. Aan een huis op 't Beursplein, dat in 't laatst der vorige eeuw bewoond werd door Burgemeester de Cluyver, vindt men dezen gevelsteen, die uit het laatst der 16de eeuw dagteekent. Het onderschrift geeft te kennen, dat de f l e s c h (Vlissingen) altijd trouw aan Nassau bevonden is, en immer goed en bloed voor hem zal veil hebben. - Twee eeuwen lang had deze steen, fraai met kleuren beschilderd, daar gepronkt, toen hij eerst aanstoot had van de Patriotten, die huis en steen met teer besmeerden, en vervolgens, in 1795, op last van het revolutionair Bewind moest worden weggenomen. De metselaar Heyblom bewaarde hem intusschen zorgvuldig en bracht hem in 1814 weder op zijn oude plaats terug: doch de kleuren waren verdwenen en de steen was en bleef effen graauw, totdat het bezoek, in 1862 door Koning Willem III aan Vlissingen gebracht, aanleiding gaf, hem op nieuw met oranje, groen, goud en bruin te vercieren[1].

1) Medegedeeld door den Heer P. Goeree te Vlissingen.

De R u i t eindelijk is mede een heraldieke figuur. Zij hing in de 17de eeuw uit zoowel aan een Haarlemsche als een Delftsche brouwerij, van welke laatste de Ruitsbrug den naam ontleend heeft. Ook staat nog te 's Gravenhage op de Bierkade een gevelsteen met hetzelfde blazoen. De Ruit is op een wapenschild geplaatst, met een kroon daarboven, en rondom leest men de vroegere beteekenis: *D' bierstekerij de Ruyt*, en daaronder: *Bier en Mol te koop*. Waarschijnlijk had de biersteker zijn bier uit *de Ruit* te Delft en ook aan deze zijn blazoen ontleend, als meermalen geschiedde.

IX.

Men kent de aloude gewoonte om landen en steden voor te stellen door M a a g d e n : men kent die van penningen en munten, van titelprenten en allegorische voorstellingen en van de schetsen in den Nederlandschen Spectator; men kent ze ook uit de gedichten, waarin ze bezongen en verheerlijkt werden, al ware 't maar uit den aanhef van den Vierden Zang van de Hollandsche Natie, dien gij reeds op school hebt leeren opdreunen:

> Daar staat zij, Neêrlands Maagd, enz.

en die u op driehonderd regels is te staan gekomen, toen gij eens ondeugend genoeg waart, om bij 't declameeren dier woorden, met den vinger te wijzen op de smerige schoonmaakster, die juist boven kwam om *monsieur* zijn twaalf-uurtje te brengen. En de Amsterdamsche Maagd kent ge immers uit het vers van den ouden Heer Lodeesen, waar zij tegen Jan Six zeî:

> Wrijfje oogen maar eens uit, 'k ben de Amsterdamsche Maagd[1)].

Welnu, die maagden hebben ook al de eer genoten, op uithangborden geschilderd te worden; twee vooral kwamen bijzonder in aanmerking, die van Dordrecht en die van Enkhuizen, waarbij wij, om 't klaverblad vol te maken, nog een derde kunnen voegen: de Maagd van Gent.

De Dortsche Maagd werd voorgesteld staande in den Hollandschen Tuin, met een gravekroon op 't hoofd, de vrijheidsspeer in de eene en het stads-wapenschild in de andere hand: zoo stond ze vroeger in haar eigen stad, met dit rijm:

> * Hier in de *Dortse Maagt*. Graaf Diedriks waardste pant
> Was door het Luikse heir en 't Keuls bijna vermant;
> Doch zij behielt haar eer, schoon 't hem het leven kostte.
> Noit krenkt men deze Maagt haar eer, die 't volk verloste.

1) *Ernst en Luim*, D. II. blz. 77.

Dit ziet op de bekende gebeurtenissen van 't jaar 1049, die men in elke Geschiedenis des Vaderlands lezen kan en wij dus hier niet hebben na te vertellen.

Te Amsterdam werd de Dortsche Maagd ook gehuldigd, en wel met maaltijden. Zij stond omstreeks 1700 voor een gaarkeuken op 't Rok-in.

De Enkhuizer Maagd is een eenvoudige Juffer in 't wit gekleed, die 't wapen der stad aan een strik vasthoudt: nog verschijnt zij als tenant bij 't wapen. Men zag haar vroeger dikwijls voor de winkels van haringkoopers, omdat het wapenschild van Enkhuizen met drie haringen beladen is. Een Hoornsche haringman had er dit rijm bij laten maken:

* Hier in de zuivere *Enkhuizer Maagt*,
Die drie haringen in haār wapen draagt,
Verkoopt men haring met de tonnen,
Zo der niet veel gevangen is, zoo word er weinig gewonnen.

De voorkeur, die deze twee Maagden genoten, blijkt ook uit het ‘Winkel en luyfen Banquet,’ vermits zij, en geen andere, als uithangteeken genoemd worden. Naar de Enkhuizer Maagd was steeds een van 's lands oorlogschepen gedoopt, en in 1650 hielp zij mede Amsterdam van den zeekant bewaken.

De Maagd van Gent eindelijk zag men te Delft op de Groote Markt in een gevelsteen. Zij stond, met de vrijheidsspeer in de linkerhand, in een tuin, en daaronder: *de Maagd van Gend*. Natuurlijk had zij haar aanzijn daar aan een Gentenaar, die zich te Delft gevestigd had, te danken.

De Hollandsche Tuin is een zinnebeeld, dat in Holland oud en algemeen en ook daar buiten niet zeldzaam is. Vooral herbergen, tabakswinkels en scheepstimmerwerven pronkten er meê, en men zag 't ook, in gevelsteenen gehouwen, voor partikuliere huizen. De voorstelling was niet altijd dezelfde. Somtijds de Maagd, die in den Tuin zat, met den vrijheidshoed op 't hoofd en 't zwaard in de hand. Die voorstelling is al wel oud; men ziet die reeds op een penning van 1573, met het omschrift: LIBERTAS PATRIAE. Somtijds heeft de Maagd een stormhoed op en draagt den vrijheidshoed op de speer; terwijl de Leeuw aan hare voeten ligt. In andere voorstellingen weêr ziet men alleen den Leeuw in den Tuin, de speer met den hoed in den eenen klaauw, en 't schild van Holland met den anderen vasthoudende, en zoo ziet men 't nog geschilderd boven de deur van een tabakswinkel in de Kalverstraat bij den Dam, met het onderschrift: *Het Oude Wapen van Holland*. Eindelijk ziet men ook nog den Leeuw met het zwaard en de pijlen, dus eigentlijk den Staten-leeuw, in den Tuin, gelijk op een gevelsteen op 't Cingel bij 't Kleêrveer. Dat deze voorstelling al vrij oud is, bewijst een penning van 1576.

In 1496 was er te Antwerpen een Hollandsche Tuin ‘Jan Lemsoenshuys’ bij de Veemarkt[1)], en in 1579 was te Amsterdam bij de Haarlem-

1) *Antwerpen*, blz. 248.

merpoort (die toen stond waar nu de Nieuwe-Haarlemmersluis ligt) *den Hollantschen Tuyn*, waar 'de edele ende voorsichtige Jan Vaderszoon'[1] woonde, en in de 17de eeuw was er een vermakelijke herberg van dien naam in de Tweede-anjeliersdwarsstraat, waar de naam nog te lezen staat, en een logement op de Tesselschekaai. Maar ook 's Hertogenbosch had zijn Hollandschen Tuin, dien we in de Haarlemmer courant van 8 Juni 1688 vinden vermeld in een advertentie wegens den verkoop van landerijen: en nog heden kan men aan een logement, zoo te Alkmaar als te Zutfen op de Markt, den Hollandschen Tuin zien uithangen.

Op gevelsteenen kan men hem nog dikwijls vinden, o.a. te Dordrecht wijk B, no. 54, en voor een heerehuizinge te Vianen[2]: voorts op uithangborden van herbergen, als te Vlaardingen, te IJselmonde, te Loosdrecht, te Oostzaan, enz.: op scheepstimmerwerven, als op het Bickerseiland, enz. en op boerewagens[3].

Maar als tegenhanger van al die Hollandsche, verschenen er ook andere Tuinen op de uithangteekens. Zoo is bijna twee eeuwen lang de *Fransche Tuin* in de Elandsstraat bekend geweest; elders *Engelsche Tuinen*, ja ook de *Bremer Tuin*, waarvan de naam nog boven een deurtje in de Koningsstraat te lezen staat.

't Zinnebeeld van den Tuin was dan ook niet uitsluitend Hollandsch.[4] Behalve Gent, als wij zoo even zagen, had ook Iperen zijn tuin, waarvan men in een oud lied van den 'Tuindag' leest:

> Aensiet de stadt van onder tot de kruyn,
> 't Schijnt als besloten in een stercken Thuyn.

Op 't Vrijthof te Maastricht vindt men, aan een gebouw uit den Spaanschen tijd, boven drie vensters, heraldische figuren, die aan Karel V herinneren. Boven het middelste den Rijksadelaar, en boven de beide anderen het devies van den Keizer: de zuilen van Herkules met de spreuk: PLVS OVLTRE op een banderol, en de Keizerskroon daarboven. Tusschen de vensters hebben weleer ook de borstbeelden van Karel V en Filips II gestaan, met opschriften, waarvan nog is overgebleven, - links: PHS. ARCHID. AUSTRIE, HISPANIAR. REX. - regts: ....A..C..VS.

Het gebouw heeft toebehoord aan het Kapittel van St. Servaas, en de overlevering zegt, dat de twee genoemde Vorsten er gelogeerd hebben[5].

1) Dr. P. Scheltema, IJzeren kapel, bl. 236.
2) Medegedeeld door den Heer A. Aaltsz, te Vianen.
3) Vgl. blz. 66.
4) Op oude munten ziet men den Zeeuwschen Tuin, een Maagd in een Tuin zittende en met den vinger ten hemel wijzende, en 't wapen van Zeeland voor zich.
   Den gesloten Tuin van Henegouwen zagen we op een penning van 1576, en zelfs op een munt van Montferrat vonden wij den Tuin met een liggend Hert daarin (*Thresoor* 1580).
5) Medegedeeld door den Heer Victor de Stuers, te Maastricht.

Eindelijk, afbeeldingen van R i d d e r o r d e n . Hier was het oudtijds die van 't Gulden-Vlies, die de eer genoot, te worden uitgehangen. Zij dankte die eer aan haren roem, en dien roem aan de voorrechten, die zij schonk. Te Amsterdam zag men het nog in 't midden der 17de eeuw op 't Rok-in tegenover de Oude-turfmarkt, gehouwen in een gevelsteen, die een oud, maar groot en schoon huis vercierde, dat van 1549 dagteekende. Jan Zoet noemde 't Gulden Vlies onder de kroegen der Floristen:

> Piet Malmond liep by Frans, Joost Slegthoofd ging met Jorden,
> Dan na *de Basterdpijp*, en dan na *'t Gulden Vlies*,
> Of in *de Gouwe Haan:* 't was nummer gien verlies.

Even als in de 14de eeuw de Helm, was in de 16de het Gulden Vlies een uithangteeken van herbergen voor aanzienlijken, maar weldra werd het zeer algemeen, zoodat men geen stad vond, of 't had zijn Gulden Vlies, en soms meer dan een. In sommige steden, o.a. te Axel, vindt men 't nog, en te Alkmaar kan men het zelfs aan een boerenherberg in de Koestraat zien[1]. Te Delft vindt men het Ordeteeken boven een poortje in de Papensteeg uitgehouwen, dat van achteren toegang verleende tot het voormalig koffiehuis, later societeit, *het Gulden Vlies*. Ook te Maastricht is die ridderketen gebeiteld in den gevel van een huis in de Groote Staat, dat in ouden tijd tot lakenhal diende en in 1616 het eigendom was geworden van Adam Dries, die het tot onderpand stelde, bij gelegenheid, dat hij werd opgeroepen ter verantwoording als Directeur van de Munt, daar hij een menigte *liards* had laten slaan, die te licht bevonden werden, zoodat zij te 's Hertogenbosch, Antwerpen, enz. verboden werden en er te Maastricht een oproer door ontstond[2].

In Engeland hing en hangt nog de Orde van den Kouseband uit. Al wie te Richmond geweest is, herinnert zich de *Star and Garter* - en de rekening van den waard. Een tabakswinkel op den hoek van 't Spui en de Spuistraat heeft de *Eikenkroon*, echter alleen den naam, geen afbeelding. De dekoratiën van de Militaire Willemsorde en den Nederlandschen Leeuw hangen bij Moussault in de Kalverstraat uit, doch hier als aanduidingen van 't beroep.

1) Zie *Navorscher*, 1860, blz. 65.
2) Medegedeeld door den Heer v.d. Noordaa.

Derde hoofdstuk.
Vlaggen.

De V l a g komt als uithangteeken voor: 1°. als werkelijke vlag; 2°. vlaggen op een bord geschilderd; 3°. waar 't bord zelf als vlag is geschilderd; 4°. in een gevelsteen gebeiteld; 5°. als toevoegsel aan een uithangteeken; 6°. de enkele vlaggestok.

Vlaggen worden als vreugdeblijken uitgehangen: vooreerst uit de vensters der woningen op nationale feestdagen, ter eere van den vorst of ter viering eener heugelijke gebeurtenis: ten anderen op molens en schepen bij huiselijke feesten, vooral ter eere eener bruid. Vroeger en tot in de 17de eeuw werden ze uit de vensters van den Doelen gestoken, wanneer het schuttersgilde maaltijd hield of het Papegaaifeest vierde. De oorsprong is in de middeleeuwen te zoeken, wanneer, bij feestvieringen, de banieren werden geplant op voorpoort en muren, op de torens en valbruggen der burchten. Het planten van vlaggen op valbruggen bleef in de steden nog lang in gebruik. Ons heugt nog, hoe op 's Konings verjaardag (24 Augustus), even als vroeger op Prinsjesdag, op de wippen der voormalige Kattenburgerbrug altijd z e s vlaggen aan hoog oprijzende vlaggestokken wapperden, twee voor ieder eiland.

Als 't op de dorpen kermis was, hing, waar de viool bespeeld en gedanst werd, ook de vlag uit, gelijk men dat op schilderijen van Jan Steen of Teniers, of op de oude prenten en etsen van Dusart en anderen, kan zien, of lezen in den Hollandschen Spektator: ‘weet men niet, dat er wijn te koop is, waar een krans uithangt? weet men niet, dat er het veêltje gaat, waar op kermis een vlag ten vensteren uitsteekt?’[1)] - Ja, nog is dat gebruik niet overal verloren gegaan, en zelfs te Amsterdam hangen nog vlaggen uit op Hartjesdag aan de herbergen bij de Haarlemmerpoort.

Ook aan de zoetelaarstenten hing de vlag uit, zoowel bij winter op 't ijs als, in andere saizoenen, op kermissen, paardemarkten, enz. Dikwijls was

1) Vergelijk blz. 323.

er dan ook voor de tent een mast geplant, met groen vercierd en van

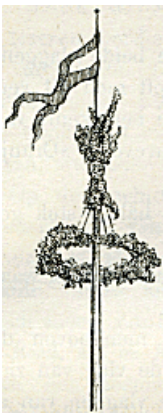

welks top de vlag wapperde; gelijk men dit o.a. op schilderijen van Wouwerman kan zien. Naar 't zelfde model werden in 1795 de vrijheidsboomen ingericht; doch die kregen dan een hoed op den top, met driekleurige linten.

De vlag hangt in oorlogstijd ook uit aan de werfhuizen; en ook daar gaat het vrolijk toe; ofschoon niet ieder, die er van daan kwam, zijn vrolijkheid lang behield, als hij aan de verbintenis dacht, die hij er had aangegaan.

De vlag is het uithangteeken der haringkoopers, wanneer de nieuwe haring is aangekomen. Men herinnert zich hierbij Spandaws lied op den Nieuwen Haring:

> Triomf, de vreugde stijgt ten top:
> Hijsch, Holland, vlag en wimpels op.

Maar de vlag alleen was niet genoeg: ook een groote kroon moest er bij, van groen loof en bloemen, met vlaggetjes van klatergoud, waaronder een verzilverde haring hing aan een oranjelint. Tegenwoordig wordt die aloude haringkroon vervangen door een moderne ijzeren Kroon, die groen geschilderd en met ijzeren Vlaggetjes, rood, wit en blaauw geschilderd, is vercierd: ook wel door een Visscher, die tusschen de haringtonnen staat en in de opgeheven hand een miniatuur-haringkroon houdt. Van dezen kan men een mooi exemplaar bij Saur op de Reguliersbreêstraat zien.

Mede wordt de vlag uitgestoken, wanneer een huis onder dak is gebracht, en wel met een groenen tak er bij: een oud gebruik, zoo echt vaderlandsch, dat Tollens meende, het zelfs de Hollanders op Nova-Zembla niet te moeten laten verzuimen, toen ze hun hut zoo verre gereed hadden, dat de scheepsplecht omhoog rees om 't open dak te sluiten. En daar die goede lieden op dat bevroren eiland geen groenen tak, ja in 't geheel geen tak konnen krijgen, liet hij hen de figuur van een tak van sneeuw samenkneden, en zeî:

> Een sneeuwen meiboom steekt bevrozen zich naar buiten.

Een uithangteeken van sneeuw was - iets zeldzaams - echt Nova-Zemblajaansch! Maar toch echt Hollandsch ook: immers nog lang daarna vonden er de tabaksverkoopers wel eens aardigheid in, het rookend Moortje tijdelijk te doen vervangen door een sneeuwman, met de pijp in den mond.

Ook in tijden van volksbewegingen diende de Vlag niet enkel als partijleus, maar ook als uithangteeken, om te kennen te geven wat men voorhad. Toen in 't laatst van Juni 1672 te Dordrecht de gemoederen aan 't gisten raakten, en de burgerij begeerde, dat de Prins tot Stadhouder zou verkozen worden, werd er niet alleen een Oranjevlag uit den toren gestoken, maar tevens een Witte vlag daaronder, waarop duidelijk te lezen stond wat men wilde:

Oranje boven en Wit onder,
Die 't anders meent, dien sla de donder.

Dat ‘Oranje boven en Wit onder’ doelde letterlijk op de beide vlaggen; doch zinspeelde op den val van Jan de Witt. Later heeft men dit verknoeid: zelfs zij, die optraden om aan anderen ‘de ware beteekenis van het Oranje boven’ uit te leggen, begrepen 't niet en schreven: ‘Oranje boven! de W i t t e n onder’[1].

Als teeken van rouw strekt de Vlag, wanneer zij ter halver stok geheschen is.

Eindelijk duidt zij 't bedrijf aan, wanneer zij uithangt aan winkels, waar vlaggen genaaid of verkocht worden.

Vlaggen, op u i t h a n g b o r d e n g e s c h i l d e r d, vindt men boven de zeemanskroegen. Immers Janmaat zet gaarne koers op de vlag van zijn land af; doch dewijl de waard hij geen mogelijkheid de vlaggen van al de natiën, die hij graag tot zich lokken zou, kan uitsteken - wat hem bovendien verboden zou worden, want hij zou er de straat meê verdonkeren - zoo laat hij ze op zijn bord schilderen en geeft aan zijn kroeg een houten vlaggekaart tot uithangteeken. Janmaat mag dan, als hij komt aanlaveeren, de zijne zoeken; andere aanwijzing behoeft hij niet, en hij zeilt, met een goeden stoker, het gat (van de deur) binnen.

D e N e d e r l a n d s c h e v l a g, afzonderlijk op een bord geschilderd, kennen wij niet en dit opschrift even min. Trouwens die naam is van onze eeuw en de v l a g v a n e e n N a t i e eerst sedert den Amerikaanschen oorlog bekend. *Au Pavillon Français* komt in Frankrijk meermalen voor, ook heeft de naäperij haar te Mechelen doen uithangen[2]. Te Rouaan zag men vroeger, aan een kroeg, *le Penneret* (‘het Vaantje’)[3].

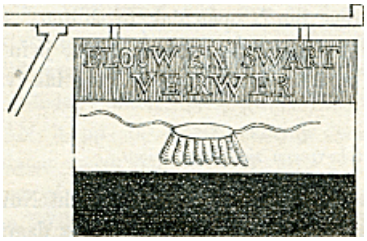

Een oud gebruik hier te lande, doch waar men weinig voorbeelden meer van vinden zal, was, aan ververijen zoowel als aan kroegen, het uithangbord zelf met gekleurde banen als een vlag te beschilderen. Toch zagen wij -er nog twee. Te Michielsgestel een verversbord met drie banen, z w a r t, w i t, z w a r t[4]; de titel staat met witte letters in de bovenste baan; de figuur van een *blaauw boezelaar* in de

1) *Over de ware beteekenis van het Oranje boven*, door CHR.. Amst. bij Ten Brink en De Vries, 1863, blz. 4.
2) DE POTTER, blz. 67.
3) Id. blz. 23.
4) De etser heeft bij vergissing de bovenste baan als *rood* aangeduid.

middelbaan. Te Hilversum hangt nog aan een boerenherberg een bord, met r o o d , w i t en b l a a u w bestreken, en 't woord TAPPER in het wit.

IJzeren bordjes, in den vorm eener vlag, komen voor die oude borden in de plaats. Op 't Spui te 's Gravenhage steekt aan een kantoor van aanteekening zulk een bordje uit, golvend, met drie punten uitgesneden, en rood, wit en blaauw geschilderd, terwijl er de plaatsen op te lezen staan, waarheen men goederen verzendt.

Op den achterboeg der visscherspinken te Schevelingen ziet men ter wederzijden van het roer gewoonlijk een figuur geschilderd, als: twee zwaantjes, sterren, klaverbladen of harten; maar meer nog twee vierkante vakjes als vlaggen in drie banen, soms r o o d , w i t en b l a a u w , doch meest r o o d , w i t en g r o e n , de oude vlag van Schevelingen.

Rood, wit en blaauw is ook een uithangbord, dat te Liverpool aan meer dan een zeemanskroeg voorkomt. 't Is daar synoniem met *de Drie Admiralen*, die van de Roode, Witte en Blaauwe Vlag.

Gevelsteenen, die een vlag op zich zelve voorstellen, zijn zeer zeldzaam. Wij althans kennen er maar één voorbeeld van, en wel in den gevel op den hoek van den Oude-zijds-voorburgwal en Armsteeg. Die steen is de oude vlag van Riga, op welke een kasteel met een leeuw in de poort en boven 't kasteel twee gekruiste sleutels werden gezien.

Als t o e v o e g s e l van sommige uithangteekens komen wel eens vlaggetjes voor; b.v. op een gruttersmolentje. Op de stevens van beurtschepen,

vooral stoombooten, ziet men dikwijls een matroosje pronken in zijn rood baaitje en witten pek-broek, met den hoed in de linker en een vlag in de rechter hand zwaaiende; terwijl men in de witte baan dier vlag: *Hier ben ik*, of den naam van 't vaartuig leest.

Maar ook de enkele v l a g g e s t o k komt als uithangteeken voor.

Nog in de eerste jaren dezer eeuw was het, vooral in de Noord-hollandsche steden en dorpen, maar ook in andere gewesten van ons Vaderland, gebruikelijk, dat de barbier een vlaggestok, rood, wit en blaauw geschilderd, uitstak. Ook in Engeland en Noord-Amerika is de Barbierspaal (*the Barber's pole*) algemeen, soms rood en wit, soms blaauw en wit, zwart en wit, maar ook rood, wit en blaauw.

Die stok wordt in de *History of Signboards* op de volgende wijze ver-

klaard[1]. De patiënt, die een aderlating onderging, greep den stok met de hand, opdat het bloed te beter vloeien zou. De roode kleur van den stok verbeeldde het bloed, de witte het linnen verband. Dit verklaart echter het gebruik, niet den oorsprong, want om den patiënt bij de lating een stok in de hand te geven, behoeft men juist geen vlaggestok uit te steken. Beter bevalt ons wat door Nederlandsche uitleggers dienaangaande gezegd is[2], dat n.l. de vlaggestok van ouds het onderscheidingsteeken was van zulke barbiers of chirurgijns (vroeger woorden van ééne beteekenis), die als heelmeesters gevaren hadden. Deze nu genoten, om de ondervinding en bekwaamheid, die men bij hen onderstelde, grooter vertrouwen. Maar allengs, als 't gemeenlijk gaat, begonnen ook anderen, ofschoon ze nooit zee geroken hadden, zich hetzelfde onderscheidingsteeken aan te matigen, en zoo werd van lieverlede het uitsteken van dien vlaggestok aan barbierswinkels algemeen.

1) P. 342.
2) *Nav.* Dl. I. en II.

Vierde hoofdstuk.
Zegels en merken.

Dit hoofdstuk kan zeer kort zijn. Over figuren, aan S t e d e z e g e l s ontleend, die als windwijzers dienen, is reeds gesproken[1]. Volledige stedezegels in hun eigenaardigen vorm zagen wij als uithangteekens nooit: - immers dan werden ze omgewerkt tot een wapenschild, en als 't zoogenaamde oude wapen der stad ten toon gesteld[2].

Wel vonden wij een enkele maal een k e r k e l i j k z e g e l, in zijn eigen vorm met een randschrift, als uithangteeken. Aan den gevel der Schotsche Zendingskerk te Amsterdam hangt het ronde kerkzegel uit; het brandende braambosch met het omschrift: *Nec tamen consumebatur*, Exod. III vs. 2.

Onder de m e r k e n zijn de beroemdste geweest die der Oost- en West-indische Compagnie, die in de gevels en boven de poorten van alle gebouwen pronkten, welke aan die Maatschappijen behoorden, en nog hier en daar zijn overgebleven. Wij hebben er in 't vorige Boek op gewezen[3] en voegen er hier nog bij, dat het merk der Oostindische Compagnie nog dikwijls voorkomt op de koffiebaaltjes, die bij kruideniers uithangen. Zoo taai zijn de traditioneele voorstellingen. Al is de Compagnie reeds meer dan zeventig jaren dood, toch moet zij den kruidenier nog altijd zijn koffie leveren!

Huismerken vindt men vooral in 't Noorden, schoon ze in de middeleeuwen ook bij ons in gebruik waren en er mogelijk, ten platten lande, nog enkelen te vinden zijn. 't Waren oorspronkelijk *runen*, vermoedelijk tooverspreuken; maar de beteekenis is niet meer te ontcijferen. Zij stonden, en staan in 't Noorden nog, aan den gevel of op de deurpost.

Uit de huismerken zijn de *koopmansmerken* voortgesproten: deze worden op gevelsteenen nog dikwijls gezien; evenwel niet als zelfstandige uithangteekens, maar almede op balen en vaten, in allerlei vormen.

[Tweede deel]

1) Hierboven, blz. 292.
2) Zie blz. 373.
3) Zie blz. 291.

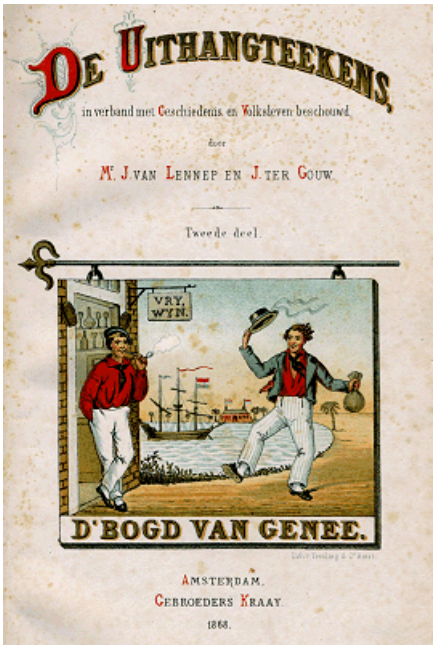

J. van Lennep en J. ter Gouw, *De uithangteekens*

Vervolg op de naamlijst der inteekenaars.

Het Departement voor de zaken der R.K. Eeredienst te 's Gravenhage.
Königl. Öffentl. Hof- und Staats-Bibliotheek zu München.
Het Friesch Genootschap voor Geschied- Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden.
De Maatschappij ‘Felix Meritis’ afdeeling Letterkunde te Amsterdam.
De Districts-Bibliotheek van Dordrecht.
De Leesbibliotheek te Soerabaya.
Het Rotterdamsch Leeskabinet.
Het Leesgezelschap ‘Voorwaarts’ te Amsterdam.
Het Leesgezelschap te Bergambacht.
Het Leesgezelschap ‘Tot Beschaving enz.’ te Doesburg.
Het Leesgezelschap ‘Nut en Genoegen’ te Dordrecht.
Het Officieren Leesgezelschap te Haarlem.
Het Leesgezelschap ‘Tot Nut en Genoegen’ te Haarlem.
Het Leesgezelschap ‘Vereeniging’ te Haarlem.
Het Leesgezelschap ‘Kennis en Genoegen’ aan den Helder.
Het Leesgezelschap ‘Nut en Vermaak’ te Heusden.
Het Leesgezelschap onder de zinspreuk ‘Tot Zinnelijk Vermaak en Zedelijk Genoegen’ te Koog en Zaandijk.
Het Leesgezelschap ‘Varia’ te Macasser.
Het Leesgezelschap ‘Kennis en Smaak’ te Middelburg.
Het Leesgezelschap te Muntok.
Het Leesgezelschap ‘Waarheidsliefde’ te Nijkerk.
Het Leesgezelschap ‘Keur van Letteroogst’ te Paramaribo.

Het Leesgezelschap ‘Amicitia’ te Sidho Ardjo.
Het Leesgezelschap ‘Verscheidenheid’ te Weesp.
Het Leesgezelschap te Warfum.
Het Onderwijzers Gezelschap te Wolvega.

Aarlanderveen.
C.P. Aartse.
J.C. van Kerkwijk.

Almelo.
W.J. Mesritz.

Alphen.
W. Cambier van Nooten.

Amersfoort.
H. Blom.
H. Heinzel.

Amsterdam.
G. Bakker.
J.C. Belinfante.
B.H. Blankenberg, Jr.
J. Borski.
La Grappe Dominicus.
Mevr. de wed. P. Elias-Arntsenius.
J.H. van Eys.
P. Smidt van Gelder.
J.C. Greive, Jr.
W. Heineken.
J.G. Helt.
A. van der Hoeven.
J. de Jong Schouwenburg.
Kerkhoven & Coutinho.
J.J. Kroon.
J.H. Kruseman Aretz.
H.M. Labouchère.
A.L.J. Landré.
C. Lind.
A. Luden.
M.E. Malefeyt.
A.A. Martini Buys.
J.A. Matthes.
C. Noorduijn.
C.J.Q. Noteboom.
U.H. van Notten.
W. van Oosterwijk Bruyn.
H. Oyens.
Mevr. van de Poll.
A.J. van de Poll.
J.H.V. Riemens.

Jhr. W. Roëll.
Jhr. H.J. Rutgers v. Rozenburg.
Scheltema & Holkema.
G. Sommeling.
C.A. Spin, Jr.
H.N. Tetterode.
Mej. C. Toe Laer.
Baron C.J. Tuyll van Serooskerke.
H. Vos.
J.B. Westerwoudt.

Arnhem.
W.L. Bleckmann.
J.C. Engelhart.
Mr. A. de Jong.
Mr. J.M. de Kempenaer.
C.W. Graaf v. Limburg Stirum.

Bandong.
J.C. Kummer.

Batavia.
N.P. van den Berg.
P.L. de Gaay Fortman.
Lange & Co.

Beek.
Mevr. Geiselmans.

Bergen op Zoom.
L.J. Kesper.
J. Knuppe.
Lambert de Ram.

De Bilt.
C.E. Fraser.

Breda.
Lt. van der Weg.

Dalfsen.
W.J.G. Baron Bentinck.

Delft.
R. Fennema.
J.H. Lux.

Delftshaven.
J.M. Vuylsteke.

Deventer.
Mevr. de Wed. Halbertsma, Hamaker.

Dixmuiden.
P.C. Rembry.

Dordrecht.
A.H. van den Blijk.
D. van Tienen Jansse.
Mej. J. van der Schoor.

Ee.
E.F. Meindersma.

Elburg.
A. van Nieuwbeert Oonk.

Enkhuizen.
A.K. Daneels van Wijkhuyse.

Franeker.

G. Haima v.d. Wal.

Geldern.
Fr. Nettesheim.

Gent.
Jos. Peeters.

Goes.
Z.D. van der Bilt la Motthe.

Gorinchem.
D. Brandt.

Gouda.
G.B. van Goor Zonen.
A. Quant.

's Gravenhage.
J.E. Andries.
Bodien.
J.F.G. Boerlage.
E.H.E. Graaf van Bylandt.
Mr. C.H. Gockinga.
M.W.L. Hartt.
Mr. L.P. op den Hooff.
J.C. van der Müelen.
H.C. Playter.
Jonkvr. Gravinne E. van Rechteren.

J. Siliakus.
C. Stam.
Y. Ykema.

Groningen.
Prof. W. Modderman.
R.J. Schierbeek, R.Jzn.
P. van Wicheren, Hz.

Haarlem.
A.W. Bruna.
P. van Cittert.
H. Lalau.
J.H. Stoel.
Monsr. G.P. Wilmer.

Harderwijk.
F. Alb. O. de Ridder.

Havelte.
J.J. Swiers.

Heerde.
E. Vas Visser.

Helden.
J. van Reymersdael.

's Hertogenbosch.
W.C.G. Abbema.
D.A. de Haan.
A.H. Kante.

Joure.
Jhr. V.L. Vegelin v. Claerbergen.

Kampen.
B. Berghuys.

Kapelle.
Leendert Wouterse.

Koog a/d Zaan.
P. Out.
C.E. Smit.

Leerdam.
C. van Tuinen & Zn.
H.J. Droogleever Spiegel.

Leeuwarden.
E. Baron Collot d'Escury.
H. Bokma.

Leiden.
Mr. J.T. Bodel Nyenhuis.
Mr. A.E.v. Boelens van Eysinga.
C. van Eysinga.
E.G. de Gelder.
D. Noothoven van Goor.
Dr. C. Leemans.
L.A. Leenders.
M.C.L. Lotsy.
F.P. ter Meulen.
T.B. Rinses.
O. Thissen.

Lochem.
H.G. Hartman, Jzn.

Maastricht.
Mr. C. Bergers.

Meppel.
H. Tuinhout.

Middelburg.
G.W. Bergmans.
H.A. Boudewijnse.
G.N. de Stoppelaar.

Naarden.
Dr. G.P.J. Mol.

Nieuwerkerk a/d Yssel.
H.G. Holsteyn.

Nieuwveen.
D. van Hulst.

Nijmegen.
A. Cranendoncq & Zonen.
Mevr. Wed. Most.
W. Viersen.

Nijkerk.
G.F. Callenbach.
A.H. Ouwens.

Oene.
G.H. van Hengel, Jr.

Oldebroek.
A.J. van Asselt.

Oldemarkt.
J. van der Meer.

Onstwedde.
T. Elema.

Oud-Beijerland.
J. de Jong.

Raalte.
D. Baron van Slingelandt.

Ridderkerk.
Joh^{s} van der Vorm.

Rhoden.
G.J.H. Ebbinge Wubben.

Rotterdam.
E. Balguerie Guerin.
Mr. H.J. van Büren.
J.H. Dunk.
Mr. G.J. de Haas.
H. Heykamp.
Mr. A. Hoynck van Papendrecht.
W.G. van Krieken.
F.A. Landsman.
J. Mees.
H. Rochussen.

H. Roelofs Heyrmans, Jr.
J.R. Smalt.
J.G. Thooft.
J. Tiele.

De Rijp.
J^{b}. Blaauw, Azn.
P. van Raven.

Sneek.
Mr. J.J. Bolman.

Soerabaya.
Thieme & Co.

Tangerang.
C. Tromp.

Tholen.
Dr. Boom.

Uskwerd.
W. Janssonius.

Utrecht.
Jhr. W.H. de Beaufort.
Jhr. F.K. Bosch.
F.A. Manus v.d. Jagt.
H.F. Kamphuyzen.
Mr. C.R. Merkus.

Jhr. J.A.A.C. Ridder van Rappard.
G.J. Roijaards.
Mr. W.J. Rooijaards v.d. Ham.
H.J.A.M. Schaepman.
Douair. W.H.P. Baron van Utenhoven.
A. van Velthuysen.
J. Rouppe van der Voort.

Veenwouden.
Dr. T. Spree.

Venlo.
Wed. H.H. Uyttenbroeck.
J.B. Zelis.

Winschoten.
Dr. J. Bosman Tresling.
Mr. A.J. de Sitter.
Mr. B. Haitzema Viëtor.

Wissekerke.
G.L. van der Heyde.

Wolfaartsdijk.
Mr. C.P. Lenshoek.

Wolvega.
T.K. Buitinga.
N.O. Veenstra.

Wormer.
Hero Stant.

Zalt-Bommel.
Joh^{s}. Noman & Zoon.

Zutphen.
W.J. Thieme & Co.

Zuylen.
Baron Tuyll van Zuylen.

Zwartsluis.
A. van der Flier.

Derde boek.
Emblematiek.

Eerste hoofdstuk.
Zinnebeelden.

Dat Z i n n e b e e l d e n in den smaak onzer voorouders vielen, bewijzen zoo vele poëtische voortbrengselen, onder dezen of dergelijken titel verschenen, van Cats, van Hooft, van Heins, van De Brune en anderen. Geen wonder, dat zij dan ook veelvuldig als uithangteekens voorkomen.

Willen wij beginnen met wat het talrijkste voorkomt, dan moet in de eerste plaats *'t Fortuin* genoemd. Hoewel *Fortuna* onder de godinnen gerekend en als een vrouw wordt voorgesteld, zoo wordt toch het woord meestal onzijdig genomen. Prof. Brill zegt: '*Fortuin* voor het *geldelijk vermogen* onzijdig, doch voor *de geluksgodin* genomen vrouwelijk'[1]. Natuurlijk hadden zij, die 't zinnebeeld uithingen, altijd het eerste in 't oog, en kon de godin hun geen oortje schelen; daarom is 't ook steeds *'t Fortuin*. 't Was overal gewild, in de stad als op 't land, op de hoofdgrachten en in de gangetjes der achterbuurt, en 't komt dus, op uithangborden en gevelsteenen, overal voor. - Fortuin te maken was van oudsher het streven van vrome lieden, zoo wel als van avonturiers, en zijn 't niet allen fortuin-m a k e r s geweest, die 't Fortuin uithingen, zeker waren 't allen fortuin-z o e k e r s .

't Fortuin wordt afgebeeld als een naakte vrouw, staande op een rad van avontuur, terwijl ze een wimpel boven 't hoofd slingert; soms heeft ze vleugeltjes aan de voeten.

Dat het Fortuin naakt wordt voorgesteld, bewijst, dat het niet gemak-

1) *Nederl. Spraakleer*, I. Dl. bl. 161.

kelijk te vangen is; wie gekleed is, kan men bij de slippen grijpen. Het rad van avontuur duidt de wisselvalligheid van 't Fortuin aan. Op vele afbeeldingen wordt dit rad vervangen door een bol, die op de golven dobbert; - mogelijk een toepassing der woorden van Juvenalis: *non sufficit orbis*, op den tijd toen de Hollanders Oost en West aan zich schatplichtig maakten. Ook de wimpel, die den sluier, waar Fortuna bij de ouden meê vertoond werd, heeft vervangen, schijnt te doelen op de zeevaart, hier, voor de meesten, middellijk of onmiddellijk, een bron van welvaart.

Wij geven hier de afbeelding van een Vlissingsche Fortuin, uit het begin der 17de eeuw, waarvan de opvatting eenigszins van de gewone verschilt.

De preutschheid onzer eeuw heeft zich natuurlijk ten aanzien der zinnebeelden niet onbetuigd gelaten. Zijn de oude Fortuintjes naakt, de nieuwe hebben een kleedje aangetogen. Men kan er een staaltje van zien op den Haarlemmerdijk bij de Brouwersstraat, boven de deur van een tabakswinkel, waar 't Fortuin netjes geschilderd staat met een jurk aan en een wimpel van rood, wit en blaauw over 't hoofd zwierende.

Bij de oude Fortuintjes ontbrak 't zelden aan rijm: wij zullen er een paar voorbeelden van geven, uit den hoop genomen.

Een Gorkummer schreef voor zijn luifel wat zijn levenservaring was:

* Als imant de Fortuyne dient,
Dan waayt hem aan so menig vriendt,
Maar krijgt hy slagen op den kop,
So sijn de vrinden weêr haas-op!

En een ander te Asperen.

* Wangunst niemant profijt,
Wilt elk op Godt betrouwen,
Of iemant my benijt,
't Fortuin sal sijn loop houën.

Dit rijm kwam, telkens gevariëerd, doch de laatste regel onveranderd, zeer dikwijls voor.

Op de Gelderschekaai te Amsterdam las men:

> * Fortuin is jonst;
> Voor (B o v e n) wijsheit en konst
> Men 't dickwils hoort prijsen:
> Sulck lof is vilein,
> Want geluck is gemein
> Voor sotten en wijsen.

Een ander in de Vinkenstraat daar-en-tegen hield Fortuin voor synoniem met ‘Gods zegen’. De gevelsteen staat er nog, waarop hij een Fortuintje liet uithouwen, met dit rijmpje ter weêrszijde:

> Gods seegen behouwen
> Heeft mij doen bouwen.

En wie de geschiedenis van 't huis De Fortuin op de Keizersgracht lezen wil en belang stelt in de juiste kennis der sommen, die het op onderscheiden tijden heeft gegolden, moge 't Nederlandsch Magazijn van 1863 opslaan. Wij houden niet van al die cijfers, maar zien liever beeldjes.

Zeldzaam komt 't Fortuin, een naakt beeldje zijnde, anders dan in vleeschkleur voor. Toch vond men in de 17de eeuw in de Hasselaarssteeg een logement, *'t Witte Fortuin*. Over de beteekenis van dat bijvoegsel *Witte* zouden wij een geleerd betoog kunnen schrijven en er de opdracht van den Gulden Winkel,[1)]

> De Deught, de *Witte* Deught, enz.

zoowel als Halbertsmaas belangrijke en geestige verhandeling over de ‘Witte Wiven’[2)] bij kunnen te pas brengen, of ook de gissing, dat op de bedstede gezinspeeld werd, die onze huismoeders, wanneer ze haar kinderen daarheen brachten, de w i t t e D o e l e n noemden[3)]; - maar liever nemen wij eenvoudig aan, dat er een wit beeldje voor 't huis stond.

Ook het W a n g e l u k kwam als uithangteeken voor. Te Bever boven Geeraartsbergen in Henegouwen las men voorheen: *à la Male Fortune*[4)].

't Rat van Avontuur kwam, afzonderlijk, dikwijls op uithangborden, zelden op gevelsteenen voor.

Wat ook, als zinnebeeld, zeer dikwijls voorkomt, is de W e r e l d . Zij wordt voorgesteld als de zoogenaamde Rijksappel, doorgaans blaauw, omgord met goud en met een gouden kruis. Zoo hing zij uit aan tal van brouwerijën, pakhuizen, fabrieken en werkplaatsen, winkels en kroegen,

1) VONDELS *Leven en Werken*. I. 147.
2) *Overijss. Alm.* van 1837.
3) En daar lag iets satyrieks in, dat vader wel begreep. Hij toch ging 's avonds ook naar den Doelen, zich met zijn vrienden vermaken, en liet vrouwlief alleen t' huis.
4) *Male* is hier *mauvaise*, als in *malheur* voor *mauvais heur*.

en hangt nog ontelbare malen uit. De Brouwerij *De Wereld* gaf zelfs aanleiding tot het spreekwoord: ‘er gaat wat om in die Brouwerij de Wereld!’

Bij de Wereld of afzonderlijk kwam ook zeer dikwijls de spreuk voor, die als het devies van dit zinnebeeld beschouwd werd - *Opiniën der menschen regeeren de wereld*[1] - een spreuk, die, wanneer men ze fijn uitpluist, tot een aantal diverse explikatiën en schoone moralisatiën aanleiding geven kan en die wij dus aan een Nutsverhandelaar of Werkende-Stands-Redenaar ernstig aanbevelen. Te Delft in de Korte-breêsteeg wordt de Wereldbol vastgehouden door twee loopende Engeltjes; terwijl de genoemde spreuk tot onderschrift dient[2]. Verbeelden nu die Engeltjes de Opiniën? Maar, als die toen zoo engelachtig waren, van waar dan in de uithangrijmen zoo vele klachten over der menschen boosheid?

Een Gentenaar drukte zijn opinie over de wereld, onder de Wereld, die voor zijn luifel stond, aldus uit:

> * Wie deze Warelt wil doorwandelen met eeren,
> Moet bij geen Warelts volck, dat Warelts is, verkeeren,
> Maer wandelt die maer door of gij een pelgrim zijt.
> Dit Warelts leven duurt maer voor een korten tijt.

Te Massemen-Westrem in Vlaanderen hing in 1859 de Wereld uit aan een kroeg, die door een snijder gehouden werd; - met dit onderschrift:

> Hier in de Weireld woont
> Simoen Raes kleêrmaker
> en herbergier en zijne vrouw
> Marie-Theresia De Deyn
> mutsenstelster, en zij
> leven in de hope en de
> vrede met hunne
> kinderen, bemoeit u
> met uw eigen zaken[3].

Ook in den gevel van aanzienlijke koopmanshuizen pronkte De Wereld: als in dien van het groote huis, dat Jan van Aldewerelt in 't begin der 17de eeuw had doen bouwen op de Heerengracht tegenover de Korsjespoortssteeg: - vermoedelijk met zinspeling op zijn naam.

De *Blaauwe Wereld* hing in de 17de en 18de eeuw uit op de Bloemmarkt, en *d'Gulde Werelt* in de Warmoesstraat; deze waarschijnlijk bij een goudsmid. De Groninger boekdrukker Samuel Pieman had in de 17de eeuw *de Wereld vol druckx* uithangen: nog hangt op den Nieuwendijk bij een koperslager *de Koperen Wereld* uit; een komenijsman te St. Michielsgestel

1) Vergelijk Deel I, blz. 363.
2) Medeg. door den Heer Mr. J. Soutendam.
3) DE POTTER, blz. 111.

hangt voor zijn volgepropt winkeltje een bordje, waarop de Wereld geschilderd is, daar boven: *In de;* daar onder: *is alles te koop;* en zoo schikt zich op tal van verschillende wijzen de bijvoeging naar het beroep.

De V e r k e e r d e W e r e l d was een satyriek symbool, dat voorheen zeer populair was. Wie herinnert zich de prenten uit zijn kindsche jaren niet, onder dien titel, en waarop de haas wierd voorgesteld, die den jager doodschoot, en de os, die den slager naar de slachtbank voerde, en tal van dwaasheden meer van dien aard. De voorstelling van de Verkeerde Wereld als uithangteeken was dezelfde als die wij van de Wereld gegeven hebben; behalve dat deze hier op haar kop - d.i. met het kruis omlaag - stond. Zoo ziet men haar nog in de Ridderstraat op een gevelsteen van 1634. Die Verkeerde Wereld kwam veelal voor herbergen en kroegen voor, o.a. met dit bijschrift:

* De Werelt staet niet recht; voor de deur hangt zij verkeert.
Ik tap hier wijn en bier en 't geen gij maer begeert.

In Engeland hing de *Verkeerde Wereld* nog voor 25 jaren aan den weg bij Greenwich uit; doch daar voorgesteld als een aardbol, met een man, die onder aan tegen de Zuidpool staat.

Ook de B l i n d e W e r e l d kwam dikwijls voor. In de 16de eeuw vonden wij reeds een *Blinde Wereld* te Delft[1)]: elders, een eeuw later, met dit rijm:

* Schalkheit wort verheven,
De deugt wort verdreven,
Oneer is geworden eer,
Daarom dwaalt de Werelt seer.

Eindelijk had men ook den *Worstelaar door de Wereld*. Voor een halve eeuw stond hij nog bij een kleêrmaker in de Warmoesstraat, in de gedaante van een reizend ambachtsman, met een pakje op zijn rug, die een berg beklimt. In de 17de eeuw kwam hij doorgaans voor als een man, die in de Wereld zit, waar hij met kop, handen en voeten uitsteekt, met het onderschrift: '*Dus na ben ick door de Werelt*,' of: '*hoe kom ick door de Werelt?*' In Engeland zag men een gelijke figuur, met het onderschrift: '*Help me through this World*'; derhalve een verzoek om door de wereld g e h o l p e n te worden, terwijl de Hollander er zelf d o o r w o r s t e l d e - natuurlijk een Hollander van de 17de eeuw; die van onzen tijd zijn zoo viesch niet van iemand, die ze een duwtje geeft - adres aan de Courant-advertentiën, waarin een premie wordt uitgeloofd aan wie iemand een baantje bezorgt.

Maar onder een van die Worstelaars schreef een spotvogel:

1) Zie Dl. I, blz. 48.

* Met liegen en bedriegen sonder schromen,
Is dese man dus na door de werelt gekomen.

Onder een ander las men:

* Die met de honden wel kan huylen,
En met het kussen werpen buylen,
Die liegen kan en 't feyt verzaken,
Die sal best door de werelt raken.

Men ziet, dat de uithangborden-filozofie van die dagen juist niet tot de zoetsappigste behoorde en dat onze voorouders op die houten tafelen harde waarheden te lezen gaven. Op de Prinsengracht hing vroeger een uithangbord, waarop men geen Worstelaars, maar S l o o v e r s zag. De Wereld in 't midden, en daar-om-heen een aantal mannetjes met bijlen en hamers, die er op inhakten en sloegen, en daaronder:

* Zo sloven de vromen,
Zullen zij door de werelt komen.

O Christelijcken knoop!
Ick sie de deughden selfs, Geloof en Liefde en Hoop,

laat Vondel den Bode in zijn Gijsbreght zeggen. Die beeldspraak was populair, en verzinnelijkt voor menigte van huizen; echter minder op uithangborden dan op gevelsteenen, waarvan vele nog overig zijn.

't G e l o o f wordt voorgesteld als een vrouw, die met de eene hand een kruis omvat en met de andere een evangelieboek houdt[1], de H o o p als een vrouw, die met de eene hand op een anker steunt en op de andere een vogel houdt[2], de L i e f d e als een moeder met haar kroost.

In de Noorderkerkstraat vindt men de drie deugden door een enkel beeldje voorgesteld: de vrouw streelt met de eene hand haar kind, houdt in de andere het kruis, heeft het evangelieboek nevens zich, en het anker, waarop de vogel zit, aan hare voeten liggen, terwijl het onderschrift luidt: *het Geloof, Hoop en Liefden*. Doch dit is een uitzondering; - in den regel wordt elke deugd afzonderlijk voorgesteld.

Somtijds vindt men de drie aan één gevel vereenigd, gelijk b.v. te Hoorn op het Noord in een gevel van 1621[3]; terwijl men ze te Delft op de Brabantsche Turfmarkt kan zien in beeldjes, die nog dertig jaren ouder zijn[4]. Maar doorgaans werden ze over drie gevels verdeeld[5] en dat wilde dan zeggen, dat de eigenaar ze in Geloof, Hoop en Liefde gebouwd had en er dus zegen op verwachtte - in den vorm van op den termijn

1) Zie Deel I. blz. 75.
2) Zie Deel I. blz. 75.
3) NIJHOFF, *Bijdr.* D. IV. blz. 172.
4) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.
5) Zie Deel I. blz. 75.

betaalde huurpenningen. Zoo ziet men ze in de Koestraat aan drie huizen naast elkaâr, in aardige beeldjes. De meêdogenlooze tijd echter, die niets ontziet, heeft nu eens de eene, dan weder de andere deugd verjaagd. Wandelt men b.v. de Leidschestraat op, om de poort uit te gaan, dan ziet men, eer men de Prinsengracht nog heeft, ter linkerhand *de Hoop* en *de Liefde*, maar *'t Geloof* is verdwenen; en, terwijl men nog moralizeert over het treurige feit, hoe al meer en meer 't Geloof overal wegraakt, daar vindt men het aan de overzijde der brug terug, en de Liefde ook; - maar hier en dat is het treurigste van alles - heeft hun de Hoop begeven.

Tegen dat ontbreken van eene der Deugden staat weder over, dat men aan het drietal soms een vierde heeft toegevoegd, n.l. nu eens de G e r e c h t i g h e i d , dan de S t a n d v a s t i g h e i d .

Geloof, Hoop, Liefde en *Standvastigheid* pronken op vier mooie steentjes aan vier gevels op den Heiligeweg: de drie eersten, met de *Gerechtigheid*, aan een gevel op den hoek van den Nieuwendijk en de Brouwerssteeg.

Elke deugd kwam ook afzonderlijk voor. Te Edam stond het *Geloof* voor een luifel geschilderd; maar, blijkens het onderschrift, meer in de beteekenis van ‘krediet:’

> * 't Geloof wiert eertijts aan het menschelijke leven,
> Mits elk daardoor bestont, ten hoogsten top verheven.
> Nu is zij door 't bedrog zoo ver ter zij gestelt,
> Dat men 't Geloof mistrouwt indien zij heeft geen gelt.

Geloof wordt hier vrouwelijk gemaakt, als door een vrouwebeeldje voorgesteld.

Drinkebroêrs gebruikten 't woord nog in een anderen zin, en dan met het adjektief o u d : o u d Delftsch bier was bij hen bekend onder den naam van 't O u w e g e l o o f . In Brederoos ‘Klucht van de Koe’ zegt Joosje: ‘Haal mij eens van 't ouwe geloof’. - ‘Wat is dat?’ vraagt Giertje, en 't antwoord is: ‘Delfts.’ Wellicht was die benaming aan 't uithangteeken ontleend van de brouwerij, of 't bierhuis, waar 't bier van daan kwam.

De H o o p kwam zeer dikwijls voor: te Enkhuizen met dit rijm:

> * Ik leef op hoop, ofschoon de hoop mij heeft begeven,
> Zo ik niet hoopte, 'k zou niet trachten meer te leven:
> Schoon dat het los geluk den mensch somtijds verstoot,
> Noch moet men hopen tot aan 't einde van zijn dood.

't Is een ‘dichterlijke uitbreiding’[1)] van de korte spreuk, die dikwijls onder 't beeld der Hoop geplaatst werd: ‘Hoop doet leven.’

Aan de herberg bij de Duivendrechtschebrug - voorheen een geliefd uitspanningsoord der Amsterdammers - hing ook *de Hoop* uit, en zij werd

1) Een dichtsoort, waar Cats zeer aan deed, die Vondel ook op menige stichtelijke stoffe toepaste, en die tot over 't midden der 18de eeuw bijzonder bij ons in trek was.

met 18de-eeuwsche deftigheid *'t Huis de Hoop* genoemd. Hoewel men destijds op de Duivendrechtschebrug, of op de Kuipertjesbrug, zoo als zij door velen nog werd genoemd[1] een oortje tol betalen moest, waren evenwel alle bezoekers van 't Huis de Hoop daarvan vrijgesteld. Dit voorrecht genoot de kastelein, omdat zijn voorvaders, eer de brug bestond, eigenaars van het pontveer waren geweest. Maar die bruggetol had, tot nog in deze eeuw, deze zonderlinge eigenaardigheid, dat alleen de voetganger er betaalde, terwijl paarden en vee, rijtuigen en die er inzaten, vrij waren[2].

De wakkere verdediging van dit huis tegen de Pruisen, in 1787[3], kwam den kastelein duur te staan. Immers de brave patriotten, die, bij 's vijands nadering, 's mans inboedel en kostbaarheden trouwhartig hadden geborgen, lieten hem die, toen alles afgeloopen was, voor goed geld terug koopen.

Aan herbergen hing vaak *de Goede Hoop*, aan een tabakswinkel te 's Gravenhage *de Rijzende Hoop*, en bij een stalhouder te Amsterdam op de Prinsengracht *de Gekroonde Hoop* uit, met deze waarschuwing:

> * In de Gekroonde Hoop,
> Verhuurt men paarden, cheezen, kārren, alles goetkoop.

De L i e f d e vindt men nog op een aantal gevelsteentjes, en de naam van Liefdegang, dien men dikwijls in achterbuurten ontmoet, schijnt te bewijzen, dat er oudtijds nog veel meer geweest zijn. Op uithangborden vindt men er nog, o.a. bij een herbergier te Kruiningen, met dit fraaie rijm:

> DE LIEFDE.
> Waak bij dag en nagt,
> En dat met goede zinnen,
> Die mijn hulp behoeft,
> Die kan mijn altoos vinnen.
> *Goed logys*[4]

Niet in de beteekenis van *Charitas*, maar van *Amor*, kwam zij op een luifel te Voorburg voor:

> * De liefde is 't merg en pit van al wat leven heeft,
> Die alles voortbrengt daar natuur haar kracht in zweeft,
> Die 't menschelijke hart wel eertijds kon betoomen:
> Maar nu wort liefde door het gelt haar kracht benomen.

1) Zij heette zoo, omdat de eerste tolgaarder, die in 1686 door Burgemeesteren van Amsterdam was aangesteld, was geweest 'de kuyper, wonende aan het Sluysje van de Duyvendrechtse Polder.'
2) Zie *Ned. Stad- en Dorpbeschr.* 1795. Deze bepaling was hier te vreemder, omdat zij van de oorspronkelijke afweek; immers in de Tollijst van 1686 was de tol wel degelijk gesteld voor paarden, vee, rijtuigen, en ieder mensch 'op een koets of wagen sittende boven den voerman'.
3) Zie D. I. blz. 152.
4) Medegedeeld door den heer J. Franse te Kruiningen.

De T r o u w wordt doorgaans afgebeeld door twee ineengeslagen handen - en zoo vindt men dat zinnebeeld ook op huwelijkspenningen: ook wel met een vlammend hart boven de handen, als men zien kan op het vaantje, 't welk door een knaap gedragen wordt, op de groote plaat van de Huwelijksfuik in de oude oorspronkelijke uitgaven van Cats.

De Trouw trof men van ouds op vele plaatsen aan. In 1616 komt zekere Adriaen Bartholomeusz *in de Trouw* onder ‘eenighe quaetwilligen’ voor[1)]: al weêr een bewijs, hoe weinig men vertrouwen kan op hetgeen de menschen u i t h a n g e n . 't Was dan ook niet te verwonderen, dat een burger te Leuven op zijn luifel schreef:

* In de trou.
Die trou wiert ons eerst als een Reus voor 't oog gestelt,
Maar nu gelijk een dwerg, mits Ontrou haar verselt.
Dit ziet men hedendaags, by mannen en by vrouwen.
Was 't om de Werrelt niet, de Trou zou niemant houen.
Daarom zo raed ik dat een yder voor zig ziet,
Vertrout in tijt van noot uw eigen vrinden niet.

Maar geen *Trouw* is meer bekend, dan die in de Warmoesstraat, waar eenmaal Vondel zijn winkel had; ofschoon niemand meer weet aan te wijzen, waar die Trouw in den gevel stond.

De adjectiva, waarmeê de Trouw voorkwam, waren gewoonlijk de G o e d e en de O u d e . De laatste stond ergens met dit bijschrift:

* In *de Oude Trou*.
De Trou is een waarde gast.
Die Trou vint die house vast.
Maar Trou is nu verdwenen
En Loosheit is verschenen.
Schande is geworden eer,
Daarom dwaalt de werelt seer.

H o e die Trou verdwenen was, vertelde een ander opschrift:

* Toen Trou ter werelt was geboren,
Vloodze in een harders horen,
De harder blies haar in den wint,
So dat men qualick Trou meer vint.

In Frankrijk had men 't zelfde zinnebeeld, *la Bonne Foi*, in 1624 uithangen bij Pierre Billaine, boekverkooper en drukker te Parijs in de rue S^{t}. Jacques.

In Engeland wordt *Hand in hand* niet genomen voor ‘Trouw’ (*fides*), maar voor ‘Trouw’ (verbintenis) en was het een gewoon uithangteeken voor koppelaars. ‘Als ik in mijn jeugd nabij Fleetstreet wandelde’, vertelt

1) Mr SOUTENDAM, *Mededeelingen*, blz. 170.

Pennant,' werd ik dikwijls lastig gevallen met de vraag: 'wil je niet binnen komen, mijnheer, en je laten trouwen?' Daar in die wettelooze buurt trof men herhaaldelijk een uithangbord aan, met een mans- en een vrouwehand ineengesloten, en daaronder: *hier sluit men huwelijken*. Een smerige vent riep u binnen: de dominee kuiërde voor zijn winkel op en neêr - een haveloos, liederlijk voorwerp, in een bonte gescheurde japon, met een vuurrood bakkes, die ieder oogenblik klaar was, voor een borrel of een pruim tabak, een huwelijk in te zegenen.'[1)]

In de 17de eeuw waren ook te Amsterdam koppelaarshuizen niet zeldzaam. Bredero zinspeelt er op in zijn 'Spaanschen Brabander', waar hij Jan tot Andries zeggen laat:

> Men weet wel wat voor huys dat ghy hier pleecht te houen.
> En is hier een hylick te roffen in de Stadt,
> Daar hebt ghy Andries het makelgelt of gehadt.

En nog zestig of zeventig jaar later gaf Van den Berg in zijn Luiffen-Banquet opschriften ten beste voor koppelaars-winkels, b.v.

> Dese Koppelaar kan vermurven
> Een heldre weeuw of suyvre maagd,
> Die hij kan krijgen bij de lurven,
> Dat wie het is, sijn dienst behaagd.

of:

> Een Vrijster, Weeuw, beproefde Maagd,
> Kan dese Kopp'laar U besorgen:
> Als gij naar dees of gene vraagd
> Eer dat den Haan kraayt op een morgen.

Ook als zinnebeeld der V r i e n d s c h a p komen die twee ineengeslagen handen te Amsterdam en elders voor tapperijen meermalen voor.[2)] Zulk een bord wilde voor eenige jaren een tapper te Brugge hebben: boven de handen moest alleen IN DE staan, dat, met de figuur, *In de Vriendschap* zoû uitmaken. Hij bestelde het bij een uithangbordschilder; maar beknibbelde dezen verre beneden den prijs. 'Wacht maar,' dacht de schilder, 'ik zal jou wel betrekken.' Hij schilderde het bord met de woorden 'In de' met olieverf, doch de handen met waterverf. Pas had het bord eenige dagen gehangen of daar kwam een plasregen, en spoelde de Vriendschap weg. De tapper op hooge beenen naar den kunstenaar: 'Wat heb je

1) *Hist. of Signb.*, p. 493.
2) Ook hierbij komen somtijds weêr bijzondere onderscheidingen voor, b.v. *de Vriendschap van Arnhem* voor een kroegje op de Weesperstraat. Waarschijnlijk een uitnoodiging, aan de pleizierreizigers naar Arnhem gericht, om hier eerst op de vriendschap te drinken.

geschilderd?' - 'De Vriendschap, dat weet je wel.' - 'Wat zou ik weten: de Vriendschap is weg.' - 'Natuurlijk,' zei de schilder koeltjes, 'dat komt van jou afdingen: bij zoo'n vrek kan geen Vriendschap het houen.'

In diezelfde stad, doch veel langer geleden, had iemand *de Rechtvaardigheid* voor zijn luifel, met de fabel van Astrea, aldus gemoderniseerd:

> * In de Rechtvaerdigheit, wel eertijts hoog geagt,
> Maer nu van Eigenbaet bijna ten val gebragt,
> Mits ieder van haer vlugt gelijk een snoot gewemel,
> Woont sij niet meer op aerd, maer woont nu in den Hemel.

De Dankbaarheid was het uithangteeken in de 17de eeuw van den boekverkooper Justus Danckerts in de Kalverstraat - vermoedelijk met toespeling op zijn naam. Hoe zij afgebeeld was, weten wij niet; wel dat, na Danckerts, Jeroen Jeroense er een tijd lang dezelfde zaak in dreef.

De Spaarzaamheid wordt op een gevelsteen van 1770 aan den Buitencingel bij de Wetering voorgesteld door een paar schaapjes, onder twee appelboomen staande, dîe de blaadjes eten en de vruchten sparen.[1)]

D e M a t i g h e i d werd gewoonlijk door een passer voorgesteld. Zoo vonden wij haar vermeld met dit opschrift:

> **** In de gekroonde Passer.***
>
> De Matigheit die wort gekroont,
> Wanneer die wert te recht betoont.
> De Matigheit haar minnaars loont,
> Wyl by haar Deugt en Zeegen woont.

Aan den boekwinkel van Hero Nauta op den hoek der Peperstraat bij de Groote Markt te Leeuwarden[2)] hing *de Gekroonde waarheid* uit. 't Was een theologische boekwinkel, en dus was dat symbool daar volkomen wel geplaatst. Maar wanneer wij ons herinneren, dat de Waarheid werd afgebeeld als een naakte vrouw, met een stralenkrans om 't hoofd, dan twijfelen wij toch bijkans, of 't wel de naakte waarheid was, die daar uithing.

L e v e n en D o o d werden beiden op de uithangteekens gevonden, en wel meest aan herbergen. 't Leven werd afgebeeld als een naakt belle-blazertje; de Dood als een geraamte, met een zwarten mantel omhangen, een zeis in de eene en een zandlooper in de andere hand. 't Klinke vreemd, dat men aan herbergen zoo'n symbool als de Dood uithing, dat weinig geschikt was om gasten te lokken, toch was het zoo. Vóór ons ligt de Haarlemmer Courant van 6 Mei 1688, waarin een herberg *de Doot*, te Deventer, vermeld is, en nog hangt de Dood tegenover Deventer uit en een andere in Vrieseveen bij de grenzen. De Amsterdamsche smid, die zich-zelven in 1651 met een broodmes van den steen sneed, heette Jan

1) Medegedeeld door Jonkvrouwe Maria Hartsen.
2) Haarl. Cour. 18 Nov. 1688.

Janszoon de Dood, en had dien toenaam zeker naar 't uithangbord van zijn vaders huis.

Ook het enkele d o o d s h o o f d hing in vroegere eeuwen meermalen uit; wellicht was 't eigen aan chirurgijns. Maar Geurt Dirkszoon, die in 1567 op 't Rok-in te Amsterdam *in 't Dootshooft* woonde, schijnt een koopman te zijn geweest, vermits hij een pakhuis bezat, dat hij afstond ten dienste der Hervormde preêk.

Een Broek-in-Waterlander had op 't krat van zijn boerewagen verscheidene doodshoofden laten schilderen, en daar onder:

> Wie was Koning? wie was Keyser?
> Wie was bedelaar? wie was wyser?

Lager stond:

> Een is te naauw, twee is te wijd,
> Drie is veel te wijd.
> Een geheim[1].

De geestigheid, die hierin lag opgesloten, zal wel voor de meesten een geheim zijn gebleven; doch opmerkelijk is het, dat een inwoner van het nette, gesteven, gestreken en vergulde Broek zoo'n kollektie leelijke doodshoofden op zijn wagen hebben wou.

Te Lyon heeft waarschijnlijk ook een doodshoofd uitgehangen; althans men vindt er een Rue de *La Tête de Mort*[2].

De Onseeckere Tijt, almede een zinnebeeld, dat op den dood doelt, hing uit in de Kalverstraat bij den boekverkooper P. van de Keere.

De O o r l o g heeft weleer aan twee huizen te Antwerpen in de Beukelaarsstraat uitgehangen; 't eene heette *de Groote Oorloge*, 't ander *de Kleyne Oorloge*[3]. Hoe die oorlogen voorgesteld waren, is ons niet gebleken.

Veel meer hing en hangt nog de V r e d e uit. Hoewel het woord thans mannelijk zij, blijft de Vrede, als zinnebeeld, vrouwelijk, omdat zij steeds wordt voorgesteld als een vrouw met den olijftak in de hand. Somtijds heeft zij, omdat door haar de handel bloeit, een Merkuriusstaf in de andere hand, of, als bron van welvaart, een hoorn des overvloeds. Meermalen heeft zij het woord *Pax* tot onderschrift, gelijk op een gevelsteen in de Pijlsteeg: of de woorden *Vrede is mijn doelwit*, als op de Bloemgracht bij de Baangracht.

Te Grave pronkte voorheen de Vrede voor een luifel, met dit rijm:

1) Medegedeeld door den Heer J. Blaauw Az.
2) DE POTTER, blz. 59.
3) *Antwerpen*, blz. 110.

* Dit is in de Vrede: Maer die is nu gemist,
De werelt is overal vol twist,
Een boos wijf sal haer man wel slaen,
En 't kint tegen vaêr of moêr opstaen.

Voor ettelijke jaren zag men aan twee huizen, op 't Cingel, tusschen de Gasthuismolen- en Huiszittenstegen, twee fraaie gevelsteenen. Een vrouw, die den hoorn des overvloeds droeg, ontving van iemand, die den hoed in de hand hield, een olijftak, terwijl een ander, mede met een olijftak, daarachter stond. Onder las men: *Aengenaem Vrede*. Op den anderen steen, waarop de voorstelling nagenoeg dezelfde was: *Wellekom Vrede*. Waarschijnlijk heeft de bouwheer met die tafreelen zijn blijdschap willen uitdrukken over 't sluiten van het twintigjarig bestand in 1684, dat hier te lande groote vreugde verwekte, vooral te Amsterdam, waar men al zeer weinig lust betoond had, op nieuw in kostbare oorlogen gewikkeld te worden. 't Is te bejammeren, dat die goed bewerkte steenen, bij een verandering der gevels, verdwenen zijn.

Dikwijls komt de Vrede g e k r o o n d voor, ook wel eens met het epitheton *eeuwige*. Echter niet in dien zin, waarin de politiek dat gebruikte, maar in een meer ernstigen zin. *De Eeuwige Vrede* stond weleer aan den ingang van begraafplaatsen.

De E e n d r a c h t [1)] kwam voor onder 't zinnebeeld van een Bijekorf, zinspelende op de eendrachtige samenwerking van die nijvere diertjes. *De Gekroonde Eendracht* hing omstreeks 1700 aan een logement in de Kalverstraat uit.

De *Vrijheid* stond te Saardam voor een gevel, en daarbij:

* Die voor de vrijheit strijen,
En haar gemoet bevrijen
Voor slaafse slavernijen,
Die door gewetens dwang,
Den mensch het maken bang,
Zal zig in 't eind verblijen.

Bij de Romeinen werd de Vrijheid afgebeeld als een vrouw, leunende op de tafel der wet, met het zwaard in de hand om die te verdedigen. Onze vrijheid daarentegen is een Maagd, die een hoed op de punt van een speer draagt. Ook wel een onbeteugeld springend Paard, met het onderschrift: *Libertas*.

G e w e l d en D w a n g hingen ook uit; hoezeer niet in de beteekenis van ‘tirannij’. Een winkelier te Gouda, die de hamers, bijlen en dissels, welke hij te koop had, als de zinnebeelden van 't Geweld beschouwde (die dingen kunnen nog al g e w e l d maken), hing ze uit, en schreef er onder:

1) Vergelijk D. I. blz. 391.

* *In het Geweld*,
Verkoopt men voor gelt,
Allerhande timmermansgereedschappen,
Ook dissels en bijlen om meê te kappen.

En een breukbandmaker te 's Hertogenbosch had zulk een voorwerp op zijn bord doen schilderen en daaronder:

* In *de Beklagelijke Dwang*,
Die 't vele menschen maakt te bang,
Dat zij door pijn wel bijten op haar tanden.
Hier maakt men voor jongen en ouden allerlei breukbanden.

De Verloren Arbeid was een zinnebeeld, dat weleer meermalen voorkwam en verschillend werd voorgesteld. In de Wolvenstraat ziet men op een gevelsteen het voorgesteld door een boogschutter, die schiet zonder doel. Te Gent in de Palingstraat hing nog in 1860 een uithangbord, waarop een vrouw bezig was een neger te wasschen, met het onderschrift: *In den Verloren arbeid*[1]. Dit is dezelfde voorstelling, die bij ons bekend is als 'den Moriaan geschuurd'.

De Vijf Zinnen, voorgesteld door vrouwenbeeldjes, was een zinnebeeld, dat in de 17de eeuw zeer in den smaak viel, zij werden geteekend, gegraveerd, berijmd[2] en op gevelsteenen vertoond. Het fraaiste exemplaar staat in de St. Nikolaasstraat, waar alle *Vijf* te zamen op een steen zijn voorgesteld.

Meermalen echter staan ze afzonderlijk aan vijf huizen op een rij; maar dan ook ontbreekt er doorgaans eene of meer aan. Nog voor een drietal jaren zag men op de Utrechtschestraat het stel kompleet: vijf juffers - eene, die voor den spiegel haar toilet maakt (*het Gezicht*,) eene, die gebak proeft (*de Smaak*), eene, die op de guitaar speelt (*'t Gehoor*), eene, die aan een

1) De Potter, blz. 108.
2) Vondels L. en W., V. 520.

bloem ruikt (*de Reuk*), eene, met verbonden arm (*'t Gevoel*). Twee eeuwen lang hadden zij elkaâr trouw gezelschap gehouden, toen er eene tot vernietiging werd gedoemd. Op de Heerengracht over de Parkbrug zijn nog het Gezicht, het Gehoor en het Gevoel door borstbeelden vertegenwoordigd; terwijl op 't Springweg te Utrecht alleen nog 't Gezicht en 't Gevoel van de vijf zijn overgebleven[1)].

Aan het huis *het Vlieghenden Hert* te Gent, op den hoek der Oudburchten Roodekoningsstraten, welks gevel (1669) geheel met beeldjes en basreliefs bedekt is, vindt men ook vijf steenen met zinnebeeldige voorstellen der vijf zinnen. Dit huis is, ten opzichte van het beeldwerk, dat van een ervaren hand getuigt, het merkwaardigste van Gent.

De V i e r J a a r g e t i j d e n , hoezeer door penceel, teekenpen, etsnaald en dichterlied nog meer dan de vijf zinnen verheerlijkt, schijnen voor uithangteekens minder in trek te zijn geweest, en komen maar enkele malen voor. Wiesbaden heeft zijn *Hôtel des quatre Saisons*, en te Amsterdam zien wij ze voor 't Keizershof op den Nieuwendijk bij de Gravenstraat door vier levensgroote beelden voorgesteld. De *Lente* is een jongeling, wiens eene hand op een boomstam rust, waaraan de bladeren ontluiken; terwijl hij op de andere een vogel draagt. De *Zomer* is een krachtvolle vrouw, met een sikkel in de hand en, nevens zich, korenaren. De *Herfst*, mede een vrouw, draagt den Hoorn des Overvloeds; terwijl de *Winter* is voorgesteld als een grijsaard, in een mantel gewikkeld en die ons den ‘ouden korsselkop’ van Gijsbert Japiks herinnert, die

> Staeg hoeste, krijsd' en piept', aemborstig, naer verkoude,
> Weshalve hij vocht, quyl en qualster-speecksel spoude.

De Winter alleen hing omstreeks 1700 uit bij een bontwerker in de Torensteeg *in de Kouwe Winter*. Welk tafereeltje er boven was geschilderd weten wij niet; maar wij kunnen 't ons licht verbeelden: op den voorgrond een paar oudjes in dikke pelsen gewikkeld; op den achtergrond het ijsvermaak, zoo als Lammert in Brederôos Moortje het schildert:

> Hoe reden de boerensleen soo hier soo daer om var!
> Hoe liep onse Amsterdamse adel daer mit de nar!
> En ienighe jonge paertjes
> Mit noch ien hiele streeck van ouwe drooghe vaêrtjes
> Al after ammekaêr, die rijen dattet giert,
> Sy hebben diese kunst de gangsen of'eliert.

Als opschriften vindt men soms de namen van Jaargetijden aan hofsteden: *De Lente* in de Haarlemmermeer en onder Mijdrecht; *de Zomer, de Herfst* en *de Winter* te Zevenhoven.

1) N., Utr. Cour. 1867, n°. 501.

De M o d e zien wij aan 't Magazijn van Sinkel gesymbolizeerd door twee mans- en twee vrouwekoppen, wier hoofdtooisels de drachten van vroeger eeuwen vertegenwoordigen. Eigentlijk een zonderling symbool om de n i e u w s t e modes aan te bevelen. Of is 't een geestige herinnering, dat de Godin der Mode het nieuwe uit het oude schept?

Het Tijdverdrijf - de afbeelding van een rooker - hing bij tabaksverkoopers uit. Een Engelsch uithangbord in 't midden der 18de eeuw (in *Banks Collection* bewaard) vertoont drie beeldjes: een rooker, een snuiver

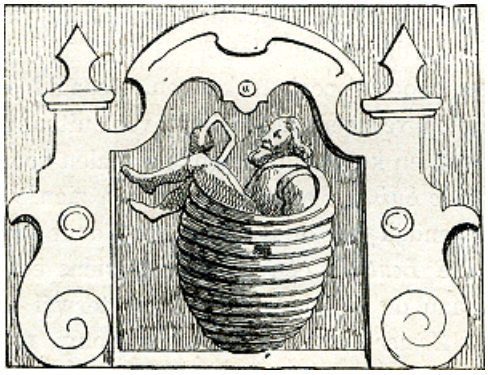

en een pruimer. '*Voule vous de rapé?*' vraagt de snuiver: '*Will You have a quid?*' vraagt de pruimer; maar de rooker antwoordt '*No dis*[1] *been better*'.

Den Z o e t e n I n v a l hebben wij reeds vermeld[2] en er een afbeelding bij gegeven. Wij bieden er hier een tweeden aan, die te Alkmaar voorkomt in den Verdronken-oord.[3]

Te Koevorden hing er een uit met deze zedelijke toepassing:

* *In den Zoeten Inval*.
In 't quaet te vallen is eerst Zoet,
Doch het verandert ras in roet,
Maar dese Inval kan yder gerijven,
Gij geeft geld, ik waar, elk kan hier eerlijk blijven.

Nog ziet men *den Zoeten Inval* vaak op uithangborden van winkels en op deuren van poffertjeskramen geschilderd. En dat het zinnebeeld nog even zeer in den smaak valt als toen voor twee eeuwen de Koevordsman het bovenstaande rijm schreef, bewees verleden jaar Schiedam. Toen daar op 18 Januari 1867 een gemaskerde sledevaart gehouden werd met fakkellicht en muziek, was eene der sleden tot een koekjesbakkerij ingericht en had tot uithangbord *de Zoete Inval*. Al narrende bakte men daar en gaf het gebak aan de bijloopers te proeven.

De G e l d b o o m en de G o u d b o o m zijn twee zinnebeelden, doelende op geldwinning en welvaart, die in Vlaanderen voorkomen. *De Geldboom* hing vroeger uit aan een tabakswinkel in de Langemunt te Gent, met dit rijm boven de deur gebeiteld:

1) Uit dit *dis* voor *this* is kennelijk, dat door den rooker een Hollander wordt aangeduid. De snuiver is een Franschman en de pruimer een Engelschman.
2) Zie Dl. I, blz. 120.
3) Medegedeeld door den Heer Mr. G. van Leeuwen te Alkmaar.

Toebac en Snuyf is nu gemeyn
In den Geldboom is 't magasijn.
Wilt Gij Vrienden daervan sijn bedient,
Komt dan maer binnen lieve Vrient!

In dit huis is thans een mutsenwinkel, die een nieuw bord met *den Lindeboom* (‘linte-boom’) heeft uitgehangen; doch - vrij zot - 't oude rijm laten staan.

De Goudboom behoort ook aan een tabakswinkel en heeft een bijna gelijkluidend bijschrift, dat echter thans half door een nieuwe winkelkast verborgen is[1)].

Wij gaan nu over tot de Zinnebeelden van Kunsten. *De Bouwkunst* leest men boven den ingang van een huis op 't Cingel over de Appelmarkt; zij wordt er voorgesteld door beeldjes en symbolen. *La Sculpture* is het uithangteeken eener beeldhouwerij aan den Buitencingel bij den Overtoom. 't Zijn twee beeldjes, die een gevelsteen vasthouden, waarop een vioolspeler is uitgehouwen; een kapiteel en eenige fragmenten liggen aan hunne voeten.

Pictura, zeker de nalatenschap van een schilder, staat nog op een gevelsteen afgebeeld te Dordrecht, Wijk B, N°. 1242[2)].

De drie Leerkonsten (Teeken-, Graveer- en Drukkunst?) hingen uit bij den boekdrukker Adriaan Van der Venne te 's Gravenhage, die in 1631 het tafereel uitgaf van ‘de belachende Werelt.’

Bij Thimotheus ten Hoorn, later Nikolaas ten Hoorn te Amsterdam, hing *'t Sinnebeelt* uit. Wat dat Zinnebeeld was zien wij op de titels hunner werken: een groote jachthoorn, omgeven van boeken en instrumenten en de spreuk: *Ingenio et industria*.

Wij besluiten dit Hoofdstuk met de beschrijving eener zinnebeeldige voorstelling voor een M o s t e r d h u i s , zoo als ze ons door een onbekend poëet is nagelaten.

* Op zeker uithangbord, in een van Hollands steden,
Zag men een hand gemaald, die uit de wolken greep
En in eens menschen neus met duim en vinger kneep.
Hier nevens stond een ham, recht sierlijk opgesneden,
Waarop, geschreven in het rond,
Alhier verkoopt men mosterd, stond.

1) DE POTTER, blz. 92, 182.
2) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

Tweede hoofdstuk.
Zinnebeelden, aan volkssprookjes en gezegden ontleend.

De Zinnebeelden, in 't voorgaande Hoofdstuk behandeld, waren eenvoudig de uitdrukking van een gedachte of een woord, door een beeld. Er zijn echter ook Zinnebeelden, wier beteekenis niet altijd even duidelijk, wier oorsprong meestal onbekend is, en die aan een sprookje, een legende, een gezegde, soms misschien aan een misverstand haar ontstaan te danken hebben. Wij bedoelen zulke als de Man in de Maan, de Vrouw zonder Hoofd, de Hond in den Pot, het Paard in de Wieg en dergelijke.

I.

De Man (of 't Mannetje) in de Maan hebben wij hier te lande niet meer als uithangteeken gevonden; ofschoon hij er van ouds zeer goed bekend is; maar op Engelsche uithangborden komt hij veelvuldig voor.

Op een tabaksverkoopers-uithangbord, in *Banks Collection* bewaard, is 't een man met pijp en bierkan, en een hondje nevens zich, staande in

een liggende halve Maan, waarop de uitnoodiging te lezen staat: '*Who'll smoak with ye Man in ye Moon*?' - Op een nog ouder bord, uit de 17de eeuw, is 't een half naakt man, die de maan bij de horens grijpt. Een derde *Man in the Moon*, die nog uithangt in Vinestreet, Regentstreet, vertoont hem met zijn takkebos op den rug en den hond aan zijn zij. Beide attributen zijn hem van ouds toegekend: ook Shakspere teekent hem zoo.

De schrijvers der *History of Sign-*

boards noemen den Man in de Maan *a semi-religious legend;* maar beteekenis en oorsprong blijven duister.

Men heeft een bijbelsche herkomst voor hem meenen te vinden in Numeri XV:32-36. Een man had op Sabbat hout gesprokkeld, werd gegrepen, voor Mozes gebracht, en veroordeeld om gesteenigd te worden. Die straf scheen nog niet zwaar genoeg en zoo werd hij in de Maan gezet. Een Talmudisch verhaal spreekt van Jacob in de Maan, en bij Dante is hij Kaïn, en de takkebos het hout van zijn offer, dat door God niet was aangenomen, maar met den offeraar naar de Maan geworpen werd. Volgens anderen - en hier verlaten wij het Bijbelsch terrein - lag een dronkaard aan de helling van een heuvel, met zijn hoofd op een takkebos te slapen, toen de opkomende maan, die juist sikkelvormig was, met de punt van haar benedensten hoorn zoowel in het touw van de takkebos als in den broekzak van den zuiplap haakte, en beiden van den grond lichtte en met zich naar de hoogte meênam. De vent, in die hangende positie wakker wordende, en vreezende naar omlaag te zullen vallen, werkte zich op en plaatste zich overeind tusschen de hoornen van de maan, en nam de takkebos op zijn nek, hopende, over een uur of wat, als de maan onderging er bedaard weêr uit te stappen. Dat is hem echter tot heden niet gelukt, en tot schrik van alle dronkaards moet hij ten eeuwigen dage in de Maan blijven pronken. Wel verdiende hij daarom op het uithangbord van een afschaffers-logement te prijken.

Maar volgens anderen is hij de eerste tabaksrooker geweest, die, tot straf, dat hij de menschen tot schoorsteenen maakte, door den schoorsteen naar de Maan gevlogen is. Doch 't is niet te gelooven, dat hem in dat geval de tabakswinkels tot uithangteeken zouden gekozen hebben.

Volgens de Geldersche boeren is de Man in de Maan een arme drommel geweest, die op Kersnacht met zijn hond uitging om een takkebos te stelen. Erger kon 't niet, op Kersnacht - ‘het hooghste feest van 't jaar’, gelijk Willebord het noemt! - daarom werd hij dan ook met hond en takkebos in de Maan aan de kaak gesteld.

Anderen weêr brengen 't zinnebeeld in verband met de zeer gewone uitdrukking: ‘loop naar de maan.’ Maar zij denken daarbij niet om de takkebos, - en wij, schoon wij menigmalen iemand er hebben hooren heensturen, hebben niet gehoord, dat iemand ooit aan 't verzoek voldaan heeft.

't Mannetje in de Maan is, volgens de Hollandsche poëten, geen dronkaard noch houthakker, maar 't begeerlijk voorwerp, waar jonge juffertjes, die nog geen vrijer hebben, op turen, en dat zij met de oogen uit de Maan pogen weg te pinken.

Huygens had er een andere historie van gehoord:

> Een jeughdig Capiteyn van 't schip de Volle Maen,
> Hadd' menighmael met Neel zijn willetje gedaen,

Haer Koeckoeck wierd jaloers, en woud 't haer overstrijden,
Neen, sei sy, hertjelief, dat sal ick noyt belijden,
De Mann en heeft sich noyt met Neel, uw wyf, ontgaen,
Ja niet meer, soo men seght, als de Mann in de Maen[1].

Huygens zinspeelt in dezen laatsten regel op een oude spreekwijze, waarmeê men zijn onschuld betuigde ‘'k 'eb er netsoveul deel 'an as de Man in de Maen.’ En die spreekwijze heeft men weêr afgeleid van den herder Endymion, die slapende door Diana werd gekust, zonder dat hij 't helpen kon natuurlijk, of er iets van merkte.

Volgens Breêro zou 't eigentlijk geen *Man in de Maan* zijn, maar een mooie meid, Angeniet, die voor hare straf, omdat ze goden en menschen bedroog, door Jupiter ‘in de Mane werdt gestelt.’

Eindelijk, volgens zeer geleerde oudheidkundigen, zou 't symbool zijn oorsprong hebben van den maandienst onzer heidensche voorouders. Doch

Wat nieuwe verklaring ge er verder bij riept,
Wij willen er liever van zwijgen:
Wie in die materie te veel zich verdiept,
Kan zelf wel de maanziekte krijgen.
Wij laten den Man in de Maan
Dus maar staan
Om tot wat vermaaklijkers over te gaan.

II.

't Van ouds vermaarde Vrouwtje zonder Hoofd of de Goê vrouw is door heel Europa even bekend als bij ons, - *the good woman, the silent woman, the quiet woman* in Engeland, *la femme sans tête* in Frankrijk, *la buona moglie* in Italiën - 't is alles dezelfde als onze Hollandsche ‘Goê vrouw.’ In Italiën komt zij meest aan herbergen, in Engeland bij oliekoopers, bij ons te lande bij schoenmakers voor. In Frankrijk heeft zij veelal tot bijschrift: *tout en est bon fors la tête*.

Een schoenmaker te Amsterdam schreef onder *de goê vrouw:*

* Waar is ter wereld eenig man,
Die warelijk verklaren kan,
Dat hij sijn wijf niet en ontsiet,
Die krijgt hier schoenen gants om niet.

Dit was een zeer gewone aardigheid bij schoenmakers, en een navolging van 't vers onder den Goudschen Laarzenman. Deze laarzenman was een schilderij van 1567, in den Doelen te Gouda, den notaris Diephorst voor-

1) Sneldichten, XIV, Boek n°. 30.

stellende, met een paar laarzen aan den rechterarm en een bel in de hand. Beneden las men:

Dit paer laerzen wil ik vrolijck schyncken,
Den man, die sijn wyf nyet en ontsiet.
Verre heb ick mijn belle doen clincken, roepen en wincken,
Maer noch en heb ick hem gevonden nyet.
Aldus coem ick om weten also men my siet,
Of hy mach sijn int goudtse dal,
Die my dese laersen afhalen sal.

Wellicht had deze schilderij de aardigheid weêr aan een of ander oud tooneelstukje ontleend, waarover straks nader.

In de Nieuwe-leliestraat stond de Vrouw zonder Hooft op een gevelsteen uitgehouwen, met het onderschrift: *de Goê Vrou*, en op den luifel werd er deze verklaring van gegeven:

* Niet sonder reden wert dees vrouwe goet geroemt;
Want had sy 't hooft, sy was t' onrechte dus genoemt,
Doordien men selden siet, dat vrouwen sich gedragen,
Na recht en reden, want sy syn meest manneplagen.

Elders leest men onder een dergelijke afbeelding:

Hier is de Goede Vrouw te vinden,
Naar 't leven zeer wel afgebeeld,
Daar niets als 't hoofd maar aan en scheelt,
Dewijl dat draait met duizend winden:
Indien er 't hoofd was aangebleven,
Sy was niet goed haar gansche leven[1)].

In de Tuinstraat stond op een bord in de tweede helft der 17de eeuw een Goê Vrou geschilderd, waar Bernagie herhaaldelijk in zijn kluchtspelen op wijst[2)]. Daaronder las men:

Mijn reden en mijn zin gelooft,
Dat dese vrou is sonder hooft.

Natuurlijk ontbrak op den Overtoomschen weg, toen daar de schoenmakerij nog bloeide[3)], ook de Goê Vrouw niet. En, om niet meer te noemen, ook op de Utrechtschestraat bij de Botermarkt hing voor veertig jaar, alweêr bij een schoenmaker, *de Gekroonde Vrouw zonder hoofd* uit. 't Was de bekende figuur, met een kroontje op den hals, te midden van schoenen, laarzen en muilen op een bord geschilderd.

Te Parijs in de rue St. Marguerite vindt men de Goê Vrouw op 't uit-

1) *Hist. of Signb.* p. 455.
2) Zie *De Goê Vrouw* en *De Huwelijken Staat*.
3) Zie Dl. I. blz. 113.

hangbord van een spekslager en leest men daaronder, in gouden letters: *tout en est bon depuis les* [hier zijn vier varkenspootjes geschilderd] *jus-qu'à la* [hier een varkenskop]. Die gelijkstelling van een vrouw met een varken is zeker niet vleiend; maar nog erger dan de Fransche spekslager maakte het een Engelsch geestelijke, Ambrosius Westrop. Deze, die in 1644 vikaris in Essex was, betoogde in een preêk, dat een zeug beter was dan een vrouw. Immers, het vleesch eener zeug kon men eten, en van het vel een zadel maken, en met de borstels kon een schoenpoetser nog de kost verdienen: ten tweede, een zeug loopt weg, als men 'hei!' roept; maar een vrouw zal niet weggaan, ten zij men haar wegransele. En al het onderscheid tusschen hen beiden zit in den nek, dien een vrouw kan draaien en een zeug niet. Trouwens, die Westrop werd afgezet, als hij wel verdiende[1].

Wat den oorsprong betreft eener voorstelling, die zulk een bitteren smaad werpt op de eene helft van 't menschelijk geslacht, Brady[2] wil dien afleiden van een heilige martelaresse, die onthoofd was geworden en met het hoofd nevens haar afgebeeld. Ongelukkig noemt hij haar niet en is er geene martelares (wel martelaars, waarover later) bekend, die zoo wordt afgebeeld. Bovendien komt de Goê Vrouw nooit voor met het hoofd nevens zich; - er is bij haar in 't geheel geen hoofd te ontdekken.

Anderé Engelsche uitleggers, in aanmerking nemende, dat de figuur bij hen te lande meestal aan oliewinkels voorkomt, gissen, dat het Vrouwtje zonder Hoofd doelt op de dwaze maagden uit de gelijkenis, die vergeten hadden olie in haar lampen te doen, en brengen het in verband met de gewone vraag, die men tot vergeetachtige menschen richt: 'waar is je h o o f d ?' - Die verklaring zou kunnen opgaan, indien het onderschrift luidde: 'de dwaze Maagd'; of 'de vergeetachtige Maagd'; - maar is lijnrecht in strijd met het onderschrift, zoo als het nu luidt. En wil men aannemen, dat de oliekooper niet de d w a z e , maar de w i j z e Maagd meende, die dan ook beter klant voor hem was[3], waarom zou hij die dan zonder hoofd hebben voorgesteld, daar zij juist getoond had, er een te bezitten? - Doch bovendien, de Goê Vrouw kwam niet alleen bij den oliekooper voor.

Weêr anderen hebben in die Vrouw zonder Hoofd Anna Boleyn meenen te herkennen, en wel, omdat men te Widford by Chelmsford een uithangbord kende, dat op de eene zijde den kop van Hendrik VIII en op de andere een hoofdelooze vrouw vertoonde, gekleed in 't kostuum van de tweede helft der 18de eeuw, met het onderschrift: *Forte bonne*. Hier is echter geen Anna Boleyn te erkennen; maar alleen een kombinatie van *'t Koningshoofd*[4] en *de Goê Vrouw*.

1) *Hist.* of *Signb.* p. 456.
2) In zijn *Clavis Calendaria*, Vol. II. p. 203.
3) Vergelijk Boek IV, Hoofdstuk 2.
4) Vgl. Dl. I. blz. 76.

Hier te lande heeft men, in de Goê Vrouw, die van Sylvius Paternus willen herkennen, die door Cats in zijn ‘Houwelijck’ (Vierde Deel, ‘Vrouwe’) geprezen wordt om haar zachtzinnigheid. Maar vooreerst is het uithangteeken ouder dan het gedicht van Cats; ten andere hebben de Franschen, Engelschen en Italianen het zinnebeeld wel niet aan Cats ontleend, en eindelijk wordt Mevrouw Paterna niet z o n d e r h o o f d voorgesteld en zegt Cats alleen:

> Zy heeft noyt sueren mont getoont.

Eindelijk zou de oorsprong te vinden zijn in het feit van zekeren bakker, bezongen in een rijm der 17de eeuw, getiteld: ‘De konstige Bakker, verbakkende alle Mannen en Vrouwen hun Quade hoofden in zijn Ooven à la mode, gedrukt voor de Korsel-koppen.’ Deze bakker zou namelijk zekere Griet;

> een juweel, dat derfde kloeck,
> Een blaeu oogh wagen voor de broeck,

verbeteren, en begon daarom met haar het hoofd af te slaan.

> Griet, seyd ick, sit een weynigh neêr,
> Het werd nu oock eens uwen keer;
> En soo sy maer het kapmes sagh,
> Sy schreeuwden eer sy kreegh den slagh;

(wat waarachtig niet te verwonderen is!)

> Ick heb het Hooft haer afgevelt
> En daer een sluytkool op gestelt,
> En kneeden het eens wel ter deegh,
> 't Was wonder, dat een wyfs hooft sweegh.

Intusschen zien wij niet, waarom de oorsprong van de voorstelling juist aan eenig historisch feit òf aan eenige voorstelling of opschrift moet zijn ontleend. Het hoofd wordt beschouwd als de zetel van alle nukken en booze grillen; van daar al die uitdrukkingen als s t i j f k o p , k r i b b e k o p , d w a r s k o p , s l e c h t h o o f d , k o r s e l h o o f d , k o p p i g h e i d . En nu was er waarlijk geen geleerdheid, zelfs niet veel verbeelding noodig, om, als men een goede vrouw wilde voorstellen, haar af te beelden, beroofd van dien zetel van nukken en grillen, met een woord, zonder hoofd. Zondigt de voorstelling van een anderen kant, welnu! dat deed die van Diogenes ook, toen hij beweerde dat een kip zonder veêren een mensch was naar de definitie van Plato.

Dat de voorstelling zoo populair is bij schoenmakers, zal wel een gevolg zijn geweest van de zoo even besproken schilderij van den ‘Laarzenman’ en wellicht was die weèr een navolging van een oude klucht. Er bestaat er eene uit de 15de eeuw van ‘'t Moorkensvel’, zijnde een paardenhuid, door

middel waarvan een kwaad wijf verbeterd werd: wellicht heeft er nog een vervol op die klucht bestaan, waarin iemand van die huid een paar laarzen maakte om ze ten geschenke te geven aan

Den man, die sijn wijf niet en ontsiet.

Een tegenbeeld van het vrouwtje zonder hoofd vinden wij - doch alweder niet zonder de l a a r s - in de nevensgaande voorstelling, die zoo wel in Frankrijk als in Belgiën voorkomt: een vrouwenhoofd, een aap en een kat kijken uit een laars. Men ziet die o.a. aan een kroeg bij Hasselt in Limburg, met dit onderschrift: *à la Botte pleine de Malice;* te Troyes in Frankrijk, met: *Le Trio de Malice*.

Een anderen tegenhanger vinden wij te Diepenbeek, bij dezelfde stad Hasselt: *in de Kwâ Vrouw*. 't Is dezelfde voorstelling als de Goê Vrouw; en met haar naamsverandering heeft het zich op de volgende wijze toegedragen. 't Gebeurde voor eenige jaren, dat een sterke wind het bord, 't welk aan oude en verroeste hengsels zat, van den stang sloeg en op den kop van een boerelummel deed neêrkomen, die juist voorbijging en er deerlijk door bezeerd werd. Na dit voorval was de Goê Vrouw bij de Diepenbeekers haar reputatie kwijt en moest zij voortaan de Kwâ Vrouw heeten.

III.

De *Hond in den Pot* was langen tijd een vermaarde herberg op den Dam. De gevelsteen, die nog aanwezig is, dagteekent uit het midden der 17de eeuw, doch heeft waarschijnlijk destijds een oud uithangbord vervangen. Trouwens, 't zinnebeeld is al oud, en in Engeland evenzeer als bij ons.

Evenmin als voor de Vrouw zonder Hoofd behoeft voor den Hond in den Pot naar beteekenis of oorsprong gezocht te worden. 't Spreekt wel van zelf, dat, waar de vrouw, in plaats van tegen etenstijd in de keuken te blijven, of althans zorg te dragen, dat potten en pannen behoorlijk gedekt zijn, op straat met haar buurwijven gaat kakelen, en er geen zorg voor draagt, hond of kat er gebruik van maakt om zich van den inhoud van gezegd keukengereedschap meester te maken, zoodat den man bij zijn t' huiskomen de aangename verrassing bereid wordt, het huisdier nog met den snoet in den pot te vinden, bezig om weg te likken, wat er nog aan den binnenwand was blijven kleven: en wie van ons, ouden van

dagen, herinnert zich die treffende voorstelling niet van de Sineesche schimmen, als Mietje op het spek moest blijven passen, maar zich door Pietje liet overhalen, om wat met hem te loopen spelen, terwijl poes van hare afwezigheid profiteerde om met het spek op den loop te gaan - en de s m a r t e l i j k e gevolgen, die dit, bij moeders t' huiskomst, voor Mietje had! De Hond in den Pot stelt dus eenvoudig de gevolgen der onbedachtzame zorgeloosheid voor; doch dat er ook een zedelijke beteekenis in opgesloten ligt, leert ons Cats, waar hij de ‘vrouw van den huyse’, na dat zij de meid heeft bekeven, omdat ze ‘liet den hutspot open staen’, waarin de hond was te gast gegaan, nog deze les aan haar dochter geven laat:

Een open pot, een open beurs,
Een open deur, een open keurs,
Een open mont, een open kist,
Daer wort gemeenlick yet gemist.

Zeer juist; want *porte ouverte tente le saint*.

In Engeland schijnt men den Hond in den Pot hoofdzakelijk te hebben voorgesteld als het zinnebeeld van ‘slordige slonzigheid.’ Bij een ballade van ‘den omgevallen wagen’ komt een houtsnede voor, waar allerlei vieze en vuile handelingen vertoond worden, en het uithangbord van 't huis is de Hond in den Pot. Een ruwe houtsnede van het begin der 18de eeuw, doch kennelijk naar een veel ouder origineel, stelt twee smerige oude wijven voor, met hooggetopte hoeden, stijve halskragen en schoenen met hooge hakken, in een keuken, waar alles overhoop ligt. De hond likt den pot schoon en zijn staart wordt door een der wijven tot vaatdoek gebruikt, om er de borden meê droog te wrijven. Onder de prent las men:

Gij vuile slonsen kijkt eens hier;
Hier ziet ge uw eigen huisbestier:
Let op, hoe zuinig ik mij toon:
Ik hou mijn tafeldoeken schoon,
Mijn hondje lekt den pot heel kloek,
En 'k neem zijn pluimstaart voor een doek.

't Zelfde dichterlijke denkbeeld komt ook in een andere ballade voor:

En al heeft ze geen doek om te vegen,
Daarom staat ze toch nimmer verlegen:
Want de hond likt den pot naar den aard,
En haar bord veegt zij schoon met zijn staart.

IV.

Het P a a r d i n d e W i e g staat als uithangteeken in geen reuk van heiligheid: men kent het uit de Zandstraat te Rotterdam. Vroeger kwam

het meer voor dan tegenwoordig; ook te Londen kende men het in 1667 in S^{t}. Martin's Lane.

De schrijvers van *the History of Signboards* willen er den oorsprong van zoeken in de Nederlanden; doch op vrij zonderlinge gronden. Vooreerst nemen zij aan, dat in vroeger eeuwen de Engelsche vrouwen te deugdzaam en te kuisch waren, dan dat zij zoodanig bedrijf, als hier bedoeld wordt, zouden hebben willen uitoefenen, en dat daartoe vrouwen uit de Nederlanden overkwamen, die dan ook het gewone zinnebeeld der bordeelen, *het Paard in de Wieg*, in Engeland overbrachten. Zoo dit waar is, moet het al vele, zeer vele eeuwen geleden zijn; immers de Hostess Quickly, die Shakspere ten tooneele voert, leefde onder Hendrik IV, en zij was voorwaar niet van elders gekomen. De tweede grond der gezegde schrijvers is een etymologische. Het P a a r d in de Wieg zou oorspronkelijk zijn geweest Het P a a r in de Wieg: dat P a a r werd P a a r t j e , en dit ging over in P a a r d j e en P a a r d ; waardoor *the indelicate sign* met een lichten sluier bedekt was[1)]. Zeer vernuftig gevonden; maar die Engelsche heeren hadden moeten begrijpen, dat zulk een p a a r , als zij bedoelen, niet in een w i e g gaat liggen.

En toch behoort die Wieg er bij. Zelfs had, in de vorige eeuw, die enkele Wieg als uithangteeken in Engeland een beteekenis, die met de zoo even bedoelde wel eenige verwantschap had. Met het voeteneinde naar den gevel gekeerd duidde zij aan, dat, waar zij uithing, gelegenheid was voor een bedrogen meisje om haar kraam uit te leggen. Was echter het hoofdeinde naar den gevel gekeerd, dan was de Wieg het uithangteeken van een huis van ontucht. Wij leeren dit uit den *Complet Vintner*, 1720.

Misleide en wreed verlaten maagd,
Die uw verloren eer beklaagt,
En, duchtend, dat een krijtend wicht
Eerlang uw schande brengt aan 't licht,
Vast rondziet naar een stille plek,
Waar trouwe hulp uw misstap dekk',
Begeef u op den weg en sla
Zorgvuldig de uithangteekens gâ;
En ziet ge een wieg, wier voetenend
Is naar den gevel toegewend,
Gij kunt er veilig binnengaan:
Dat huis biedt rust en bijstand aan.
Maar zorg, dat u geen schijn bedrieg'!
Want is het hoofdeneind der wieg
Naar 't huis gekeerd - in dat verblijf,
Daar oefent wis een schaamtloos wijf
Om snood gewin een vuil bedrijf.

1) P. 445.

Dat alles verklaart evenwel nog niet, wat het Paard in de Wieg beteekende. Zeker is 't, dat dit symbool reeds eeuwen oud is, en, zonderling, dat het weleer een kerkelijk symbool was.

Nog in 't midden der 17de eeuw zag men het in de Oude Kerk te Amsterdam. Het stond uitgehouwen in de lijst van 't koor boven de Noorder-zijdeur en dagteekende waarschijnlijk uit de 15de eeuw. Het paard lag er, even als op de uithangborden, op den rug in de wieg; maar werd gewiegd door een kat, en daar naast stond een ezel op den preêkstoel. Zeventiende-eeuwers hebben gepoogd, er, op hunne wijze, verklaringen van te geven, die echter niets anders bewezen, dan dat men er toen ook al naar giste.

Daar het paard van ouds het symbool was van 't heidendom, en de ezel, - omdat Kristus op een ezel zijn intocht binnen Jeruzalem gedaan had - dat des Kristendoms, kan de voorstelling al zeer oud, althans van de vroegste tijden van den steenen-kerkbouw zijn. Maar waarom het dier in een wieg moest liggen, en hoe dit een uithangbord werd voor bordeelen, ziedaar wat wij niet kunnen verklaren en waar wij ook niet in den blinde naar willen gissen.

V.

D o e t e r n i e t t o e (‘Doet er niet meer bij’) was een toenaam, die in 't laatst der 16de en in 't begin der 17de eeuw te Amsterdam gedragen werd door lieden, die tot den welvarenden burgerstand behoorden.

‘Jonge Jan Doet er niet toe’ behoorde onder de 36 achtbare schutters, die op 27 Mei 1578 aangewezen werden, om een nieuwe Regeering te verkiezen; dat J o n g e veronderstelt, dat er ook een O u d e was, die zoo heette.

‘Jan Dirksz. Doet er niet toe’ verkocht in 1611 aan de Stad een huis op den Nieuwe-zijds-voorburgwal, waar thans de achtergevel van 't Paleis staat.[1)]

Ook Breêro in zijn ‘Moortje’ noemt een ‘Jan Doet er niet toe’, waar oude Lammert het ijsvermaak op den Amstel aldus teekent:

> Get, hoe pronckt droncke Keesje van de Slochter
> Met sijn mooye tuyt-meyt, - hier ouwe Japen-dochter,
> En Mieuwes mal-monckt dîe reet mit sen jongste snaer,
> Morsighe Mary Slomps reet mit heur bestevaer.
> Maer Jan Doet er Niet toe die schoof in een schuyf-sleetje,
> Syn bestemoêr, sen wijf, sen ky'ren en sen peetje.

Bij Breêro is de naam kennelijk gekozen om de zware vracht, die Jan had voort te schuiven, en waar inderdaad niets behoefde t o e - of bij-gedaan.

1) P. SCHELTEMA, *De Beurs*, blz. 25.

Maar de bovengenoemde werkelijk bestaan hebbende personen zullen wel hun naam aan een uithangteeken hebben ontleend.

Welk zinnebeeld echter boven dat opschrift geplaatst was, weten wij niet: vermoedelijk een lastdrager, reeds zoo zwaar belast dat er niets meer bij mocht - als een zinspeling, hetzij op de zorgen des levens, hetzij op het pak der zonden.

De Zeven Zwaben, een haas bestrijdende, is een Straatsburger legende,

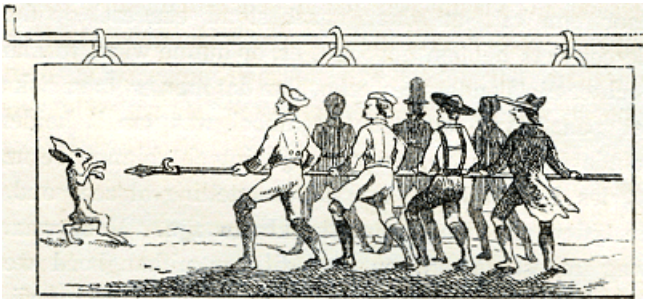

die men op een uithangbord te dier stede ziet, en die ook op de glazen der toover-lantaarns vertoond wordt.

Tot voor eenige jaren hing in de Rue de la Grande Truanderie te Parijs een oud uithangbord, waarop een put geschilderd was met het onderschrift: *Le puits d'Amour*.

't Was onder de regeering van Filippus Augustus gebeurd, dat zekere jonkvrouw, Agnes genaamd en de dochter van een van 's konings hovelingen, uit wanhoop van door haar minnaar versmaad te zijn, zich in een put wierp en verdronk. Drie eeuwen later wilde een jongeling, die ook verliefd was en ook wanhopig over de koelheid van zijn liefste, 't haar nadoen en sprong in denzelfden put. Maar hij kwam er beter af; want de juffer, die op eens van koel warm geworden was, schoot toe, wierp hem nog gaauw een touw toe en vischte hem op. De gelukkige kwibus liet hierop, ter gedachtenis aan zijn mirakuleuze redding, een deksel op den put maken, met dit inschrift:

L'amour ma refait
En 1523 *tout à fait*.

Het was de afbeelding van dien put, die op het uithangbord te zien was.[1)]

Te Lyon heet zeker huis sedert meer dan drie eeuwen *la Pierre Percée* en de straat is er naar genoemd. Ook hiervan wordt een legende verhaald.

De eigenaar van 't huis was een vrek, met een hart als een steen. Een knecht van hem vond een onbeduidend voorwerp in huis, en zag er geen bezwaar in, het zich toe te eigenen. De vrek bracht hem voor 't gerecht

1) SAUVAL, *Antiquités de Paris*.

en de dief werd veroordeeld om gehangen te worden voor de deur zijns meesters. De heele stad had medelijden met den armen sukkel en vloekte op den hardvochtigen heer. En deze, om wel sekuur te zijn dat de patiënt voor zijn deur zou hangen, liet daartoe een groote kei doorboren, om er het galghout door te steken. Die doorboorde kei werd bewaard en ingemetseld aan den drempel van 't huis. Reeds in 1540 was het onder dien naam bekend[1)].

Te Schelderode in Vlaanderen hangt een uithangbord *Den Leeuw*. Er staat een leeuw op geschilderd, die een zijner klaauwen slaat op een groot menschenaangezicht, dat geheel van doornen omgeven is[2)]. De legende, die er bij behoort, zijn de Vlamingen vergeten, en wij weten die ook niet.

1) DE POTTER, blz. 47.
2) Id. blz. 185.

Derde hoofdstuk.
Spreekwoorden.

Men heeft de spreekwoorden ‘de wijsheid der volkeren’ genoemd. In allen gevalle zijn zij gangbare munt, omtrent wier waarde men 't eens en die overal van kracht is. Zelfs was het en is 't nog niet vreemd, menschen te ontmoeten, wier wijsheid, als die van Sancho, bestaat in 't gedurig gebruik van zekere spreekwoorden, of wel van één spreekwoord, dat zij zich tot lijfspreuk kozen: en zoo iemand deed dan ook niet zelden de figuurlijke voorstelling dier lijfspreuk, in steen gehouwen voor zijn gevel, of geschilderd op luifel of uithangbord pronken.

Een spreekwoord, dat ontelbare malen op die wijze werd afgebeeld, omdat het de levensondervinding van zoovelen was, is: *Niemand zonder vyand*. In de Rapenburgerstraat ziet men 't nog op een ouden gevelsteen voorgesteld door een duif, die door een sperwer wordt nagezeten. Ook te Arnhem stond het bij de S^{t}. Eusebiuskerk, op den hoek der Kerkstraat, aan 't huis, dat in 't begin dezer eeuw bewoond werd door den pastoor Pruim en later door den predikant Overduin. De spelling *Nimand sonder viand* gaf aan een schrander taalgeleerde stof tot deze opmerking: ‘geest en vleesch voeren gedurig strijd, en daar het vleesch van nature onze v i a n d is, zoo is dit woord afgeleid - of omgekeerd - van 't woord *viande*’[1)]. Verwonderlijk zijn de vindingen van taalgeleerden.

Niet minder algemeen was het oude: *Elk huis heeft zijn kruis*. Wij zien in de Korte-Leidschedwarsstraat een gevelsteen van 1667, waarop het huis, waar hij voor staat, zelf is afgebeeld; doch met een groot kruis behangen, en daaronder: *elck huys heeft syn kruys*. Te Franeker stond het kruis voor den luifel geschilderd, en daaronder:

* Ik hang het kruis buiten mijn deur;
Maar og! het klopter al weer veur.
Elk huis heeft zijn kruis wilt wel versinnen,
Is 't niet van buiten dan ist van binnen.

1) Medegedeeld door den Heer L. van den Bor, te Magelang.

Te Enkhuizen had de waard *in 't Kruis* op zijn uithangbord:

* Wie leeft er sonder kruys?
Dit is in 't Schippers huys.

Aanzien doet gedenken las men dikwijls voor winkels, waar allerlei spijs en drank te koop was, onder een geschilderde voorstelling van 't geen men voorhanden had. In onzen tijd zagen wij 't nog dikwijls met het enkele spreekwoord, maar oudtijds was 't gewoonlijk in rijm gevat, b.v. voor een gaarkeuken te Saardam:

* Aensien doet gedenken.
Niet eten doet de maeg krenken.

en elders voor een kroeg:

* Komt hier in huis na jou behagen,
Watje niet siet, daar kanje na vragen[1].
Want aanzien doet gedenken.
Een halfjen of twee kan niemand krenken.

Een landman, die zijnen akker omspit, verzinnelijkt het spreekwoord: *Niets sonder arbeid*, dat daaronder gesteld is, op een ouden gevelsteen in de Reestraat. En *Niets sonder Segen* hangt bij Berkel in Zuid-Holland uit.

Alle zegen komt van boven werd voorgesteld door een landbouwer, die zijn schoven verzameld heeft. Op den Nieuwendijk, aan den hoek van de Smaksteeg, ziet men dit voorgesteld op een grooten steen. Een boer had het achter op zijn wagen, met dit rijm:

* Wat doet niet menig mensch,
Eer hij zijn ijdlen wensch
Met moeite heeft verkregen?
Een schat, een hand vol niet,
Ja meest nog maar verdriet,
Het hangt al aan Gods zegen.

Te Ferwerd in Friesland had een bakker, van wien men vertelde, dat hij 's nachts met een schuitje zakken vol meel slook, dit op zijn luifel doen schrijven:

De zegen komt van boven:
Dat moogt gij vrij gelooven.

1) Maar ook k r i j g e n ? dat is een tweede vraag. Intusschen, de spreekwijze was zeer gewoon in de winkel- en beroepstaal en kwam telkens in opschriften voor, b.v. voor een kousewinkel:

Kom hier vrij in
Zie je geen kous naar je zin,
Na uw behagen.
Je kunt er na vragen.

Tusschen in was een *Kous* geschilderd.

Maar den volgenden morgen had een ander daaronder geschreven:

Dat lieg je, duivelsch guitje,
Die zegen komt uit jou schuitje[1].

Te 's Gravenhage op 't Spui had een man, mogelijk ook niet zonder reden, op zijn luifel:

* Mijn haters zijn zot.
Alle zegen komt van God.

Aan hun haters een hatelijkheid te zeggen konnen ze toch zelden laten. Intusschen, met die haters werden gemeend zij, die *niet kunnen zien dat de zon in 't water schijnt*. Dit laatste vinden wij te Vlissingen op een gevelsteen van 1629, en wel met een tegenhanger er nevens, die bewijst, dat het van een zeeman herkomstig is. Twee gevelsteenen, op den eenen de Zon en op den anderen de Maan. Onder de Zon leest men:

Het is voor menig mensche grote pine
Dat hij de sonne in't water siet schine.

en onder de Maan:

Het is voor den Zeeman gheen pine,
Dat hi de Mane bi nachte siet schine.[2]

Het oude *Nooit volmaakt* wist een stoelemaker, op de Brouwersgracht over 't Melkmeisjesbruggetje, niet beter te verklaren dan door twee stoelen, waarvan de een slecht en eenvoudig met een mat, de ander zeer cierlijk en gemakkelijk is, met welgevulde rug en zitting: ‘Hoe goed men ook gezeten

is’, wilde hij zeggen, ‘men heeft het nooit volmaakt naar zijn zin.’

Respice finem. De Hollander had somtijds een hangslot voor den luifel of gevel geschilderd, en daaronder: *Siet op het slot*. Maar meer gewoon was de spreuk: *'t Endt draagt den last*. Dit zien wij op een ouden gevelsteen in de Rapenburgerstraat vertoond door een *end* of eendvogel, die een wereldbol op den rug draagt.

Op sommige plaatsen hield men zich getrouw aan den Latijnschen tekst, zoo op een luifel:

1) Medegedeeld door den Heer J.H. Heyman, te Ferwerd.
2) Medegedeeld door den Heer P. Goeree, te Vlissingen.

* O mensch, wie dat gy zijt
Of waar gij henengaat,
Bedenk het end altijt;
So doet gy nimmer quaet.

terwijl een boer, die *'t Fortuin* op zijn krat geschilderd had, hierop toepaste:

* Voert u Fortuin op voorspoeds wagen,
Zie toe in weelde, al zijt gij rijk.
Denk in uw goede en kwade dagen:
't Eind was 't begin wel ongelijk.

Ieder zijn zin, of *zijn meug*, is, als spreekwoord, bij alle volkeren bekend, als: *Chacun son goût, Every one his fancy* enz. Bij ons had men er meermalen nog een toevoegsel bij, en zeide: ‘elk zijn meug, zei de boer - en hij at vijgen,’ of wel, als in Paffenrodes ‘Hopman Ulrich’ - ‘en hij at rijstebrij met hooivorken.’ Op twee gevelsteenen, de eene in de Eerste-bloemdwarsstraat, de andere in de Runstraat, komt echter geen boer voor, maar leest men *Yder* of *Een elk syn sin* onder een ongetoomd springend paard.

Hou een oog in 't zeil wordt gewoonlijk voorgesteld door een scheepje met vol Zeil, waarin een Oog is geschilderd. Te Amsterdam placht men het veel aan aardappelhuizen en schipperskroegen te vinden: 't schijnt thans uit de mode te raken. Te Arnhem staat het nog op een net geschilderd uithangbord voor een herberg, op dezelfde plaats, waar vroeger het huis *Roermond* stond, naar 't welk nog het Roermonderplein zijn naam draagt.[1)]

Een Amsterdamsche kroeg had er dit rijmpje bij:

* In 't Oog in 't Zeil alhier
Verkoopt men goed Weesperbier.

En een Haagsche tabakswinkel:

* Gebruik dit heilzaam kruit, geteelt tot 's menschen heil,
De saus van wijn en bier, maar hou een Oog in 't Zeil.

Terwijl, te Bergen op Zoom, de gevelsteen van een Zoutkeet een Zeilend Scheepje vertoont, met een schipper, die, aan 't roer zittende, stipt naar zijn zeil kijkt; waarbij deze vermaning:

Vertrou de werelt niet: bij menschen is geen heil.
Zij draaien als de wind, hou zelf een Oog in 't Zeil.[2)]

Een herbergier te Duren, schreef voor zijn deur:

1) Medegedeeld door den Heer P. Nijhoff.
2) Medegedeeld door den Heer Pouwels te Bergen op Zoom.

* In Duren tapt men lekker nat.
Is Duren niet een schoone stad?

Duren is een schoone stad; maar Kortrijk ligt er dichtbij zegt men, niet met het oog op het stadje in 't Guliksche, dat nooit bijzonderen roem van schoonheid heeft gehad, noch op de Vlaamsche stad, die niet zoo heel dicht bij Duren ligt, - maar met toespeling op het werkwoord d u r e n ; waarbij dan van zelf de waarschuwing behoort, dat 's werelds zaken onbestendig zijn en, als wij 't goed hebben, ons r i j k dikwijls k o r t is.

Uit het hierboven aangehaald opschrift blijkt, dat men, in de 17de eeuw, in 't land van Gulik nog dezelfde taal sprak als bij ons. Tegenwoordig zou 't in de Pruisische Kreitshoofdplaats Duren wel geen kroeghouder meer in 't hoofd komen, een rijm anders dan in 't Hoogduitsch voor zijn deur te plaatsen.

Een tegenhanger van 't vorige vindt men te Maagdeburg:

Wenn man recht viele Gelder hat,
Ist Braunschweig eine Schöne Stadt[1].

De Kleêren maken den Man was een zeer gepaste spreuk voor een kleêremaker, en stond dan ook nog in 't begin van deze eeuw op een uithangbord in de Kalverstraat.

Even zoo eigende de Schoenmaker zich de spreuk toe: *die de Schoen past trekt hem aan;* en had er doorgaans de voorstelling bij van een Juffrouw, die een schoen aanpaste. Dat ziet men nu ook al niet meer; - de Schoenmaker (b.v. op den Kloveniersburgwal over het Trippenhuis) doet het maar met een enkele Schoen af en 't spreekwoord er onder.

Maat houdt staat daar-en-tegen hoort aan kroegen t'huis; waar een volle m a a t de matigheid persifleerde.

De tijd zal 't leeren was een spreekwoord onzer voorouders: wij zeggen 't niet meer; want onze tijd is uitgeleerd. Maar een ouderwetsche Vlaming, die, in 't dorp S^{t}. Laurens, een kroeg houdt, schrijft het nog op zijn uithangbord:

De tijt zal alles leeren: bij M....
Verkoopt men drank[2]

Het Fransche spreekwoord *Chercher midi à quatorze heures* was vroeger, op een uithangbord te Parijs, voorgesteld door een wijzerplaat, waarvoor eenige lieden stonden, die naar het middaguur op XIV zochten, terwijl de wijzer op XII stond. 't Bord was reeds oud, want de straat - *Rue Cherchemidi* - is er naar genoemd.[3]

1) Medegedeeld door den Heer A.H. Broens, Predikant te Delft.
2) DE POTTER, blz. 113.
3) Id. blz. 59.

Vierde hoofdstuk.
Zinnebeeldige voorstellingen van gedachten, gevoelens en wenschen.

Vele zinnebeelden en rijmen voor de gevels waren de uitdrukking van gedachten, gevoelens of wenschen. Elke straat was bij een open boek te vergelijken, waarin men lezen kon, wat de bewoners dachten en verlangden. 't Was dan ook een gewoonte geworden, dat, als iemand een gelukkigen inval had, een ander tot hem zeî: ‘Schrijf 't op je luifel.’

Voor een gevel in de Taanstraat vinden wij een steen, waarop een Amsterdammer uit de dagen van Prins Maurits zinspeelt op de l u s t e n dezer W e r e l d . *O Werelts Lusthof!* roept hij uit; terwijl hij ons een lusthof vertoont, waarin een Jonkman zijn Vrijster naar een priëeltje geleidt.

Een ander, op den Nieuwendijk bij de Smaksteeg, die eenige jaren later leefde, verklaarde al de goederen dezer wereld voor n i e t . De welvaart stroomt hem toe; het eene schip na 't andere komt rijkgeladen binnen; de hemel stort schatten over zijn huis: toch noemt hij het *Al niet*.

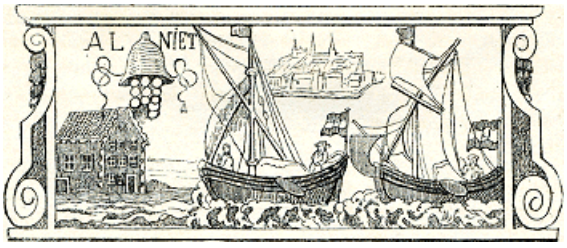

De juiste verklaring dezer woorden vinden wij in een opschrift voor het hofje van Van der Dussen te Delft.

Het is al niet
Die de Werelt besiet.

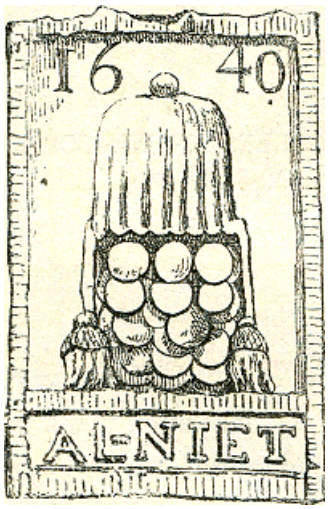

In de Smaksteeg zien wij hetzelfde denkbeeld eenvoudiger uitgedrukt; 't is hier de enkele geldzak, waar het goud uit wordt gestort. En juist deze zelfde figuur vonden we ook op de koorbanken in de Oude Kerk, - hetgeen bewijst dat het reeds in de 15de eeuw een bekend symbool was.

Een materialist in de Bloedstraat, die geen grooter genot kende dan eten en drinken, liet een Schaap afbeelden, dat een lam zoogt, en daaronder:

Dat voet is goet.

Een Saardammer had drie G's op zijn luifel doen schilderen en, daaronder, deze verklaring:

* Liefde, Waarheit ende Recht
Hebben haer tot slapen gelegd;
Daertegen Gelt, Gewelt en Gunst
Gebruiken haer macht en vrije kunst.

Iemand, die de bekende figuur van den Man met Ladder en Boek op een uithangbord had laten schilderen, schreef op den stok:

* De Werelt is vol haat, nijt en bedrog.
Ik hoor, ik zie, en *ik leer noch*.

Haat, Nijd en Bedrog waren de drie spoken der 17de eeuw, die men, door er rijmen tegen te schrijven op zijn luifel, meende te kunnen bezweren. Men kan er in de Verzameling van Jeroense eenige dozijnen van vinden: ons papier is er te kostbaar en onze ruimte te beperkt voor.

Een boer had op het achterkrat van zijn wagen een mooie boerin laten schilderen, en daaronder:

* Een wagen met schoone paarden
Is een cierlijk ding op der aarden,
Maar een schoone vrou vol deugt en ootmoet,

Als de Man wat seit, dat se dat voort doet,
En geen stuursheyt laat blijken,
Zo een Vrou is bij geen Wagen of paarden te vergelijken.

'*Oh! Mademoiselle est cent fois plus belle que tous ces chevaux*', zegt in *les trois jumeaux de Bergame* een der drie Harlekijnen tegen een juffrouw, aan wie hij een mooi kompliment wil maken. Trouwens, als zijn mentor hem influistert, dat men geen juffrouw met een paard vergelijkt, haast hij

zich, zijn misslag te vergoeden met te zeggen: *Oh non! c'est vrai, mademoiselle n'est pas belle comme des chevaux*.

Voor een halve eeuw hing bij een schoenmaker op Oostenburg het bordje uit, hiernevens afgebeeld. En te Heemstede bij de kerk zag men, en ziet men misschien nog, een uithangbord op 't welk een man was voorgesteld, die beproefde zijn paard te bestijgen, doch er zijn hoed bij verloor. Daaronder stond: *'t is een toer om er op te komen*.

Aan den weg tusschen Aarschot en Scherpenheuvel ziet men, aan een kroeg, een bordje, waarop een borstbeeld is geschilderd met een glas in de hand, en daaronder; *in de eyderin* (‘iedereen’) *ziet men zugten*. Om dit recht te verstaan dient men den Katechismus der Drinkebroêrs te raadplegen, en dan vindt men daar deze vraag en antwoord:

> *Vr.* Wat zei Mozes tegen Aäron, toen hij den berg beklom?
> *Antw.* Broêr, laten we nog eens zuchten.

Hieruit leert men, dat z u c h t e n , onder zeker slag van menschen, ook een mystieke beteekenis had; en dat het opschrift dus niet anders wil zeggen, als: ‘iedereen drinkt een slokje.’

Heeft het Afschaffings-Genootschap in die buurt nog geen afdeeling gesticht?

Sommige van die geüite gedachten en gevoelens zijn ons in geschrifte bewaard gebleven, zonder dat wij weten of zij van geschilderde of gebeeldhouwde figuren verzeld zijn geweest. Wat daarvan zij, de opschriften waren 1°. van politieken aard, 2°. van zedekundige of wijsgeerige strekking of 3°. zinspelende op het beroep.

Onder de uitingen van politieke gevoelens bekleedde die van Oranjezucht een voorname plaats: b.v. in de Bloemdwarsstraat:

> * Zo lang Oranje bloeit in 't hart der burgery,
> Is 't Vaderlant bevrijt van list en schelmery.

Ontevredenheid met de Statenregeering in de dagen van Jan de Witt gaf aanleiding tot tal van bijtende opschriften op luifels, uithangborden en boerewagens, die doorgaans even spoedig weêr moesten worden weggenomen als ze uitgehangen waren, b.v. te Beverwijk:

> * Veel Colonels en onvrije Staten,
> Veel Capiteyns en weinig Soldaten,
> Veel Vergaderingen en weinig Secreeten (*Geheimen*),
> Dat zijn drie dingen, die een land opvreten.

Rustiger hingen de borden met zedekundige en wijsgeerige opmerkingen.

Zij mochten moralizeeren en filosofeeren zoo veel zij wilden, mits zij van de politiek afbleven. Zelfs mocht een Grutter wel een ‘Gods loon’ belooven aan wie hem de klandizie gunde:

* Hier verkoopt men Gort, Erreten en Boonen,
Die my 't gelt gunt, Godt wil 't hem loonen.

Terwijl het bordje, dat Hebe op onze titelplaat maar half kijken laat, voluit dus luidde:

* Hier leert men meisjes brajen en lesen.
Die sijn kinders niet laat leeren, moet wel een botmuil wesen.

Onder de W e n s c h e n , die op de uithangteekens werden uitgedrukt, bekleedt het verlangen naar vrede wel de eerste plaats. Bij de zoo veelvuldige oorlogen in de 17de eeuw was die wensch van den nijveren burgerstand vrij natuurlijk. Als iemand een huis liet bouwen, onder duizend zuchten over al die ‘extraordinaire lasten’ en ‘cessatie van negociatiën’ en verbod hier en verlies daar, en 't was zoo ver gevorderd, dat er ‘een figuere aan den gevel ‘geordineert’ moest worden, dan kwamen de woorden: ‘ik verlang naar vrede’ uit zijn hart opwellen. Dikwijls ontmoet men dan ook de voorstelling van een vrouw, bij een berg staande, boven welken een Engel zweeft met een olijftak, en daaronder de woorden: *Ik verlang na vrede*. Voorbeelden er van leveren ons nog de Runstraat, de Tweede-egelantiersdwarsstraat, enz. In de Stokstraat te Maastricht leest men voor een gevel: *Nous desiron la Paix* 1790[1)].

De h o o p o p v r e d e (wat nog iets meer zegt dan het verlangen er naar) werd ook dikwijls uitgedrukt, b.v., op de Elandsgracht, met het beeld der Hoop, op haar anker rustende en daaronder: *Ik hoop op vreede*. Ook in België vindt men die vredehopers. Voor een kroeg te Laarne staat: *In de hope van vrede*. Maar de tegenwoordige waard, tevens baardscheerder en linnenwever zijnde, heeft er nog een rijm bijgevoegd:

Hier word den baerd zeer zacht geschoren,
Het hair gesneeden met fasoen;
Geweeven zonder ooit een draedken verloren,
Zoodat het niemand beter zou doen.

Boven een kroeg te Auwegem staat het eenvoudig, in 's lands dialekt: *In den oppe van vreede verkoopt men drank*.

Aan den straatweg van Lovendegem naar Somergem, tegenover den eersten molen, vindt men nog een andere Hoop uitgedrukt. In die kroeg kon weleer niemand het houden; 't was of de nering dat huis ontvlood. Nadat

1) Medegedeeld door den Heer Victor de Stuers, te Maastricht.

het drie jaren had leêg gestaan, waagde in 1854 of 1855 een waard de proef nog eens, en schreef op zijn bord: *In de hope van beternis*. ''t Schijnt dat het er thands weinig beter gaat dan vroeger' schreef De Potter in 1861[1].

Een grutter op de Leidschestraat had op zijn uithangbord een grooten *Neus* geschilderd, en daaronder dezen wensch:

* Die 't smeer vervalschen en verkoopen de lui quaat licht,
En een ieder het ontstelen in maat en gewigt,
Ik zeg, dat ik wenschte aan al die dit plegen,
Datze een houte neus van een elle lang kregen.

En een boere-prinsman liet in 1679 een *Olifantssnuit* en een *Pad* op zijn achterkrat schilderen, en daaronder het rijm:

* Ik wou, dat die den Prins haten, borsten als padden,
En datze elk een neus als een Olyfant hadden.

Een Amsterdammer in de Stilsteeg, wiens bedrijf zeker met den landbouw in betrekking stond, had op zijn gevelsteen den spittenden landman doen uithouwen, zoo als men dien dikwijls in houtsnede als titel-vignet ontmoet, o.a. ook in den Staten-bijbel, met het devies *Fac et Spera* '(werk en hoop') doch hier, op den gevelsteen, met het onderschrift: *God bewaer den landman*.

De wensch naar W e l v a r e n komt ontelbare malen voor - eigen Welvaren, 't Welvaren van ambacht, handel of scheepvaart, 's lands Welvaren, enz.

Hoe men zijn eigen welvaren wenschte was te lezen op den luifel van een Zaanschen boer:

* O groote God en Hemels Koning!
Bescherm ons hier in dese woning,
En geef ons zegen en gewin:
Breng ons hierna ten Hemel in.

Een vers, dat zeker de Dominee voor hem gemaakt had.

Publieke welvarens werden meestal op de uithangborden van herbergen gewenscht, met dien verstande, dat de waard, welk welvaren hij ook uithing, toch altijd zijn eigen welvaren beöogde en behartigde, terwijl de welvaartdrinkers er niet zelden de hunne bij verdronken.

Geen ambacht, waar geen welvaren aan werd toegedacht[2]. Maar zij werden ook herdacht in 't gemeen. Op de Achtergracht bij den Roetersburgwal heeft een uithangbord van een schaftkelder, bij de gewone geschilderde voorstelling, tot opschrift: *de Roem van Ambachts-welvaren*, met dit rijm:

Roem boven roem.
Het oude heb ik afgelegd,
Het nieuw heb ik opgeregt.

1) DE POTTER, blz. 109.
2) Vgl. Dl. I., blz. 126.

Die dit schreef was blijkbaar een man van vooruitgang; maar wat hij precies meende te zeggen kunnen wij niet raden.

's Lands welvaren werd ook niet vergeten; zelfs in 't Gein hing in de vorige eeuw aan de herberg *'s Lands welvaren* uit. In de steden en op de zeedorpen was er doorgaans een zeilend schip bij voorgesteld, zoo b.v. op een gevelsteen in de Haverstraat te Utrecht[1]. Ten platten lande daarentegen het boerebedrijf; de boer verstaat doorgaans onder 't L a n d alleen z i j n land.

Te Haarlem stond op de winddeur van een herberg:

**** In 's Lands Welvaren.***

De welvaart van het Land wil ons de hemel geven,
Opdat wij neringrijk in voorspoed mogen leven,
Dat onze zeevaart niet gekrenkt word noch belet,
Maar dat al 't snoot gespuis word tot den gront geplet.
So bloei Oranje tot behoud van Stad en Staten,
Tot spot der vyanden, en allen die ons haten.

Geen wensch is zeker algemeener dan die naar een vrolijk leven, en even zeker is 't, dat die wensch niet krachtiger en schilderachtiger kon worden uitgedrukt dan zulks gedaan werd door Jan Harmensz Grootendorst in deze uitboezeming, welke hij liet schilderen achter op zijn boerewagen, en waarmede wij dit Hoofdstuk besluiten:

* Ik wou dat ik waar,
Een ouwe kluizenaar.,
En altijt had op den dis
Gebrade hoenderen[2] en vis;
En dat Rijnsche wyn
Dagelijks mijn drank mogt zijn,
En een oud wijf van drie maal zes jaar,
Poezel, blank en geel van haar,
En slap in 't buygen van haar lenden.
Daarmeé zou ik mijn leven wel enden.

1) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502.
2) De man had blijkbaar het *toujours des perdrix* van den Franschen biechtvad niet gelezen.

Vijfde hoofdstuk.
Zinspelingen op den naam van den huisheer.

Even als het in de heraldiek ten aanzien van s p r e k e n d e wapens niet altijd is uit te maken of het geslacht zijn naam van 't wapen, dan wel het wapen zijn figuur van den naam heeft ontleend, zoo is het ook bij de uithangteekens niet altijd zeker, of het uithangteeken van den naam, dan wel deze van 't uithangteeken is voortgekomen. Zoowel het een als het ander heeft voortdurend plaats gehad[1)], doch met dit onderscheid, dat vroeger de uithangteekens de geslachtnamen deden ontstaan, en later de uithangteekens (even als de nieuwbakken wapens) zijn gemaakt naar den naam.

Hendrik Laurensz. Spieghel liet in 't laatst der 16de eeuw aan een zijner huizen drie gevelsteenen plaatsen; op den middelsten was een Spiegel uitgehouwen, links zag men een L, rechts een M; en dit las men: *el spiegel em* (‘elk spiegele hem’ of ‘zich’) - een spreuk, die hij, met toespeling op zijn naam, gekozen had.

Toen in 1624 de schepen Jacob Reael de huizen bouwen liet op 't eiland, dat naar hem genoemd is, zette hij den *Reaal*, op een gevelsteen gebeiteld, aan 't hoekhuis, waar die nog staat: en dit verdient te meer opmerking, om dat die geslachtnaam zelf een halve eeuw vroeger zijn oorsprong ontleend had aan *den Gouden Reael* op 't Water.

De Thezaurier Pieter Adriaansz Raep plaatste voor 't hofje, dat hij in 1648 op de Palmgracht stichtte, een groote *Raap* met P.A. daarboven en daarin las ieder zijn naam. Een *Gekroonde Raap* in een gevel uit het begin dier eeuw, op den Oude-zijds-achterburgwal bij den Niezel, wijst nog vermoedelijk zijn woonplaats of die van zijn vader aan.

De huizen van Kromhout op de Heerengracht bij de Huidenstraat - vier witte gevels, in 1662 door een Kromhout gebouwd - voeren nog het *Krom*

1) Vgl. Dl. I. blz. 169 en volgg.

Hout in den gevel. De geslachtnaam, waarschijnlijk van een vroeger krom hout ontleend, was al meer dan een eeuw ouder.

Het uithangteeken van den boekverkooper Nikolaas Visscher was een *Visscher:* het beeld stond bijna levensgroot op zijn luifel, met een kabeljauw in de rechter- en een haak in de linkerhand.

Zijn konfrater Justus Danckers woonde ‘in de Calverstraat in *de Dancbaerheyt*.’ Die dankbaarheid was eenvoudig een zinspeling op Danckers (‘zoon van Dancker’).

De boekverkooper Jacob van Meurs had in 1648 op 't Cingel over de Appelmarkt voor zijn gevel *de Stad Meurs*, waar hij vermoedelijk van daan was, - en bij den juwelier Isaac Hogenbergh in de Voetboogsstraat hing in 1684 *de Hooge Bergh* uit.

In de Jonge-Roelensteeg ziet men nog een mooien grooten gevelsteen van 1728, waarop een hand, die een beitel op een steen slijpt en daaronder: *de Wetsteen*. Dit was 't uithangteeken van den beroemden boekdrukker Wetstein, dat echter al verscheidene jaren ouder was dan deze steen; want op den titel van Spieghels ‘Hertspieghel,’ dien Hendrik Wetstein in 1694 uitgaf, ziet men 't zelfde zinnebeeld op den titel met de spreuk: *Terar dum prosim:* (‘dat ik slijte, mits ik dienst doe’). Wetstein had echter zijn boekwinkel niet in deze steeg, maar in de Kalverstraat, in het huis, waar thans Grotius in den gevel staat, en dat hij in 1692 gekocht had. J. en R. Wetstein lieten het in 1728 vertimmeren, deden toen den zoo even genoemden steen in den gevel metselen, en plaatsten er deze inscriptie bij:

Dum teritur cos, litteratis usui
Et litteris prosit bonis.

d.i.:

‘Terwijl de wetsteen slijt, strekke hij den geletterden tot nut,
den letteren tot voordeel.’

Toen Tirion in 1761 het huis kocht, liet hij den Wetsteen naar het achterhuis in de steeg overbrengen, doch liet de inscriptie staan, en plaatste daarbij Grotius voor den gevel[1)].

In plaats van een naamplaatje op zijn deurpost of een visitekaartje met mikroskopische lettertjes voor een vensterruit, had men voorheen den gevelsteen, die op een meer in 't oog loopende manier den naam aan wie er meê noodig had verkondigde. Hoe duidelijk staat daar nog in de Nieuwstraat *Ratbergen* te lezen; want voor den botterik, die niet lezen kon, is 't er in beeldschrift boven gezet: een r a d boven drie b e r g e n . Ieder dus, 't zij hij lezen geleerd had of niet, kon zonder navraag 's mans woning vinden. Men beweere dus niet langer, dat in onze dagen alle dingen worden v e r g e m a k k e l i j k t ('t woord is niet van ons); - onze vaderen hadden er in menig opzicht vrij wat beter slag van.

1) FR. MULLER, *Cat.* van de Bibl. der Vereen. tot bevordering des boekh. 1856, bl. 111.

Wie Wildeboer heette, liet een net gekleed boertje, dat zich in de struiken verwart (even als de edelman op de prent van Cats 'Houwelijck') uithouwen, en *de Wilde Boer* daaronder zetten, gelijk men 't nog op den hoek van de Spuistraat en 't Klimopstraatje zien kan. Of deze famielje was van den Haarlemschen Wildeboer?[1] Wie 't weten wil, kan misschien dien aangaande nog inlichtingen bekomen bij de vroedvrouw, die weinige schreden verder woont en nog, blijkens haar bordje, den naam Wildeboer voert.

Het getal gevelsteenen van deze soort was ongetwijfeld vroeger vrij talrijk; daar zij, bij verandering van bewoners, meestal zullen zijn weggenomen; en 't is bijna te verwonderen, dat er nog van zijn overgebleven.

In de Goudsbloemsstraat, op den hoek der Eerste-dwarsstraat, staat een

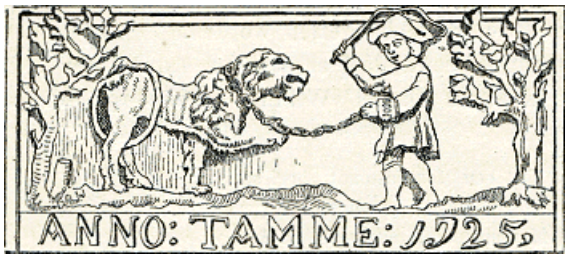

fraaie steen van 1725, waarop een Leeuw aan een ketting, die door een man met een zweep geslagen wordt, en daaronder het woord TAMME; waarschijnlijk de naam van den stichter, die er dezen Leeuwentemmer als zinnebeeld bij had gekozen. Op den Haarlemmerdijk bij 't Cingel vindt men een dergelijken steen, waaronder wel de naam Tamme niet staat; maar die anders met den eersten zooveel overeenkomst heeft, dat hij wel van gelijken oorsprong zal zijn.

In de Elandsstraat ziet men een steen van 1756, waarop een S l u i s , met de letters J.V.D.S. - een zinnebeeldig naambord van *Jan van der Sluis*.

Op den Oude-zijds-achterburgwal, op den hoek der Spinhuissteeg, ziet men een h u i s en een m a n op den gevelsteen uitgehouwen en daaronder HUYSMAN. Even zoo plaatste een ander, die Berghuis heette, een steen voor den gevel, met een h u i s op een b e r g , als men nog op den hoek van de Prinsengracht en Egelantiersgracht vinden kan, met het onderschrift: *in Berghuys*.

Te Straatsburg vond men vóór 25 jaren nog een oud uithangbord *zum Gertenfisch*, waarop een Visch geschilderd was, bereden door een Engeltje met een toom in de hand. 't Laatste is slechts verciering; de visch is de hoofdzaak. Die wees oorspronkelijk het adres aan van zekeren Gerten Fisch ('Gerrit Visch' of 'Visscher') die al in een akte van 1466 bekend is, derhalve oud genoeg om belangwekkend te zijn[2].

1) Zie Dl. I. blz. 172.
2) De Potter, blz. 52.

Een snaaksche Fransche bocheljoen te Château-Gontier in Mayenne, die toevallig B o s s e heette, terwijl de familie-naam zijner vrouw Q u e l l e was, liet als naambord boven zijn deur zetten: *Quelle Bosse*. 't Moet nog niet vele jaren geleden zijn, dat dit bord daar te zien was[1)].

Een kruidenier te Antwerpen had voor eenige jaren de volgende r e b u s op zijn deur doen schilderen: de letter B, een okkernoot, de muzieknoot Re, een vogelnestje, en de letter R. 't Viel niet zwaar, hier 's mans naam uit te ontcijferen: Benoit Renier[2)].

Ook buitenplaatsen hadden hare uithangteekens, meestal bestaande in zinnebeelden, aan den naam of aan 't beroep van den eigenaar ontleend, en boven den ingang geplaatst. Enkele voorbeelden daarvan zijn aan ‘hofpoorten’ uit de 17de en 18de eeuw overgebleven. Somtijds ook was er een gevelsteen in 't huis gemetseld, wanneer die namelijk, door de ligging van 't huis, op den openbaren weg kon gezien worden.

In 't begin der voorgaande eeuw lag er aan den Amstel een buitenplaats, de *Morgenstond*, waarvan Daniël Willink in zijn rijmend proza opdreunde:

> Hier rijst een Morgenstondt, heel schoon,
> Die vruchten, maar geen licht kan geven,
> Een Morgenstondt, met recht de kroon
> Der uitgelezen wandeldreven.
> Hier ziet Voordaag, op eigen grondt,
> Bij d' ochtendt zijnen Morgenstondt.

Werkelijk was in den voorgevel van 't gebouw een steen gemetseld, waarop de Morgenstond bij rijzende zonne cierlijk was uitgehouwen, en dit alles met zinspeling op den naam van den eigenaar, Jacob V o o r d a a g . Die Voordaag - om er dit nog bij te voegen - wilde niet alleen ‘hofheer;’ maar ook poëet zijn; immers er staat een lofdicht, met zijn naam er onder, voor Willinks ‘Buitensingel:’ ja hij heeft zelfs een paar treurspelen gemaakt.

Niet alleen bij den Haag, ook aan den Amstelveenschen weg, op het landgoed Elsrijk, kende men, voor bijna anderhalve eeuw, gedurende eenigen tijd een *Huis ter Noot*, om geen andere reden, dan dat de eigenaar toen Philip Moilives van der Noot heette.

Beiden, Elsrijk en het Huis ter Noot, zijn lang verdwenen en vergeten, ondanks al de mooie Laura-, Sylvius-, Silvester-, Visschers- en Jagerszangen, waarmeê de ‘zoetvloeiende dichter’ Jan Baptist Wellekens ze poogde te vereeuwigen.

1) DE POTTER, blz. 143.
2) Ibid. blz. 107.

Vierde boek.
Bijbelsche en kerkelijke figuren.

Eerste hoofdstuk.
Bijbelsche historie.

Vreemdelingen hebben de opmerking gemaakt, dat het Bijbelsche karakter in de oude Hollandsche uithangbord-opschriften zoo sprekend uitkwam. 't Was, volgens hen, of deze niet onder de oogen van een Hollandsch publiek konnen gebracht worden, dan onder geleide van een heilige personaadje uit de Schrift, die er dan doorgaans met de haren bijgesleept was, alleen om den poëet een rijmslag te bezorgen[1)].

De opmerking is geenszins onjuist; want al heeft men ook buiten ons land evenzeer uithangborden, aan de bijbelsche historie ontleend, toch op verre na niet in die talrijkheid en ruime verscheidenheid als in ons vaderland, en, wat tevens karakteristiek is, ook niet van zulke potsierlijke rijmen vergezeld, als de Hollandsche snaaksheid daarbij heeft uitgedacht.

Die Bijbelsche richting was een natuurlijk gevolg der Reformatie. Vóór deze had men ook reeds bijbelsche uithangteekens; doch slechts in kleinen getale en meestal haren oorsprong dankende aan de mysteriespelen der middeleeuwen. Na de Hervorming zien wij ze plotsling vermenigvuldigen, en geen wonder. De Hervorming had den Bijbel in ieders handen gegeven; voor den Bijbel werd al het overige ter zijde geschoven; de menigte las bijna niet anders dan den Bijbel of wat daarover geschreven werd; - en zoo hadden de bijbelschriften, zoo niet altijd in hun hart, dan zeker in hun hoofd een plaats gevonden; de bijbelsche personaadjen waren hun goede bekenden geworden, en de bijbelsche tafereelen stonden hun even goed voor den geest, zoo niet beter dan die, welke in hun tijd en om

1) *Hist. of Signb.* p. 18.

hen heen voorvielen. Vooral het Oude Testament, met zijn wonderlijke geschiedenissen gelijk met zijn profetiën, was hun een milde bron van onderhoud en overdenking, en dit bleek o. a, uit het feit, dat zij hun kinderen, bij den doop, bij voorkeur Oud-Testamentische namen gaven. Een vrouw in den Briel beviel van drie zonen; zij werden Abraham, Izaäk en Jacob gedoopt[1]: een andere, te Dordrecht, bracht een vierling ter wereld, ook allen jongens: zij kregen de namen van Abraham, Izaäk, Jacob en Samuel[2]: Maaiken de Wolff, de huisvrouw van Vondel, kwam er tegen op, dat haar zoontje Konstantijn zou heeten en verlangde voor hem een naam uit de Schrift[3]. Gaarne ziet men wat men goed kent, gaarne spreekt men er over en hoort men er van; en kon het dus anders of de gemeenzaamheid met den Bijbel moest invloed hebben op hetgeen men zeide, verlangde en verrichtte?

Reeds van zijn geboorte af leefde het kind in een bijbelsche atmosfeer, en men kon, zonder te ver gedreven beeldspraak, er van zeggen, dat de bijbelstudie hem met de pap werd ingegeven; want zoowel de paplepel als de steel van den drinknap waren met bijbelsche figuren vercierd. 's Morgens en 's avonds hoorde het iets uit ‘Gods woord’ lezen en al wat hem omgaf strekte om het gehoorde in herinnering te houden. In snijwerk van kasten en slaapsteden, op schilderijen en omlijste merkdoeken, op kistjes en koffertjes, op drinkglazen en bierkannen, op schotels en tafelborden, op tabaks- en loddereindoozen, op tafelschellen en schoenhorentjes, overal zag het bijbelsche tafereelen of teksten, stichtelijke rijmen of spreuken, en, aan de haardsteden, de gansche bijbelsche historie in blaauwe figuurtjes op de Delftsche tegeltjes - de zoogenaamde Steentjes uit de Schrift. Zaten de menschen ‘in een goed doen’, dan prijkte moeders juweelkistje met een bijbelspreuk op het deksel: - ‘Jhezus boven alle dinc’ was daartoe zeer gezocht. En als vader zijn zilveren doos - 't zij de tabaksdoos, 't zij - in later eeuw - de snuifdoos - voor den dag haalde, dan liet hij den vriend, wien hij ze aanbood, gaarne zien wat daarop was afgebeeld: de Heiland in Gethsemane, of de Verheerlijking op den Berg, nooit zonder een toepasselijk rijm. En zoude nu, bij dat te pas brengen van bijbelgeschiedenis en bijbelleer bij al wat zich binnen het huis bevond, datzelfde huis die beiden alleen aan de buitenzijden hebben gemist? - 't Is veeleer te verwonderen, dat wij het er niet nog in grooter hoeveelheid hebben aangetroffen.

Op de tentoonstelling, die eenige jaren geleden te Delft gehouden werd, zagen wij een koperen beddepan, met dit opschrift:

> Met. de. brandende. liefde. van. Christo. onsen. Heer.
> Sal. ick. mijn. plaets. verwermen. ter sijnder eer. 1618.[4]

1) ANTONIDES, *Gedichten* blz. 311.
2) BALEN, *Dordr.* blz. 814.
3) Zie *Vondels Leven en Werken*, Dl. III. blz. 157.
4) Catalogus n°. 858.

Hoe grooten eerbied wij koesteren voor de vroomheid onzer vaderen, toch valt het ons moeilijk, een glimlach te bedwingen, wanneer zij zich op dergelijke wijze openbaart, en dan mag 't ons niet verwonderen, wanneer de toepassing der bijbelsche historie op de uithangteekens tot gelijke uitkomsten leidt. En te meer moet dit bij de laatsten het geval zijn, omdat die toepassing doorgaans betrekking heeft op beroep of nering - waar 't dan toch hoofdzakelijk om te doen was. 't Kan niet missen, of zij moest, nu eens verrassend en vermakelijk zijn, dan weder zonderling, en toch staat men meermalen in twijfel, wat men er van denken moet, of 't de kinderlijke naïviteit van een eenvoudige ziel is of de ondeugende luim van een spotter, die uit de rijmen spreekt; maar juist door dat zonderlinge karakter zijn die uithangteekens voor de kennis van den geest en de begrippen des volks in dien tijd zeer merkwaardig.

Zoowel de Bijbel zelf als bijbelteksten en bijbelsche historie verschijnen aan gevels, op luifels en borden: de Bijbel echter als b o e k , en behoort dus elders behandeld; de teksten besparen wij tot een volgend hoofdstuk. Wij bepalen ons voor 't oogenblik tot de bijbelsche h i s t o r i e , en behandelen 1°. de Oud-testamentische en 2°. de Nieuw-testamentische tafereelen.

I.

A d a m e n E v a of h e t P a r a d i j s was eeuwen lang een zeer geliefde voorstelling op gevelsteenen en muurschilderingen, op luifels en uithangborden, zoo hier als in Engeland, en daar volkomen dezelfde als bij ons: Adam en Eva staande ter wederzijde van een boom, om welken de slang gewonden is, terwijl Eva den noodlottigen appel aan Adam toereikt. Zij komt er bij verschillende beroepen voor, bij boekverkoopers zoowel als bij tappers. De schrijvers der *History of Signboards*[1] meenen, dat Adam en Eva hun uithangborden-populariteit te danken hadden aan de eer, die zij genoten, bestendige *dramatis personae* in de middeleeuwsche mysteriespelen te zijn, en voegen er de kurieuze bijzonderheid bij, dat in die spelen, ‘naar de naïviteit dier dagen’, Eva op het tooneel verscheen in hetzelfde kostuum als waarin zij zich voor Adam vertoonde, toen zij hem den appel aanbood: een bijzonderheid, die zij aan HONE *Ancient Mysteries* ontleenen, doch aan wier juistheid door anderen - wij gelooven met recht - getwijfeld wordt.

Zeker is 't, dat het Paradijs een zeer oud uithangteeken is, en dat wij het ook in de middeleeuwsche spreekwijzen zien leven. ‘Ic bevele u Gode van Paradise!’ was de gewone afscheidsgroet, waarvan het latere ‘Gode bevolen’ een verkorting was.

1) P. 257.

Naar wij meenen, is er echter, behalve de invloed van de Mysteriespelen, dien wij geenszins ontkennen, nog een andere oorzaak geweest, die tot het vermenigvuldigen der voorstellingen van Adam en Eva heeft medegewerkt. De zoo even beschreven voorstelling was het blazoen van het Appelkoopersgild, en aan de broeders van dit gild hebben ongetwijfeld vele Adam-en-Evaas hun oorsprong te danken. Werd later de woning van zulk een koopman in fruit door lieden van een andere nering betrokken, dan bleef 't uithangteeken waar 't was, en zoo kwam allengs de Adam-en-Eva, of 't Paradijs, aan allerlei winkels, en zelfs aan toehuizen (als aan dat van Haesje Claesdochter[1] uit te hangen.

Ook warmoeziers en groenteverkoopers pasten dit tafereel op hun beroep toe. Op den luifel van een huis, waarin een groentenering gedreven werd, las men:

* Adam en Eva gestelt in 't groene Paradijs,
Aten hun buikje vol van de lekkerste spijs.
Maar sij wierden verleit van den schelmschen droes.
Hier verkoopt men kool, wortelen, rapen en groen warmoes.

Een tuinman, die *'t Paradijs* uithing, schreef er een zedelijke toepassing bij:

* Adams hof
Is aard en stof.
Elckeen wied zijn onkruyt groen;
Ick heb genoeg met het mijne te doen.

Wordt in deze voorbeelden het Paradijs beschouwd als de kweekhof van lekkere groenten, een bakker te Maastricht beschouwde 't meer bepaald als 't luilekkerland der gouden eeuw en zette, onder den *Adam en Eva*, die op zijn luifel prijkte:

Adam en Eva, dat waren de eerste menschen,
Zij hoefden niet to werken, maar plukten na hun wenschen;
Nu moet men, als 't koren gegroeit is, het laten malen en brengen in de stad,
En dan nog builen en bakken, dat het sweet loopt bij je g..
Dog 't gelt versoet het weer, daar sijn wij toe genegen,
Mijn brood is schoon en swaar, die 't niet gelooft kan het wegen.

Aan een huis te Delft in de Molslaan, vinden wij het Paradijstafereel in mozaïek, samengesteld uit Delftsche tegeltjes, en daaronder:

Nitimur semper in vetitum cupimusque negata[2]
(Wij hunkeren altijd naar 't verbodene en begeeren wat geweigerd wordt.)

Tallooze malen komt de voorstelling op gevelsteenen voor: te Antwer-

1) Zie Dl. I. blz. 37.
2) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.

pen op ettelijke huizen in een en dezelfde straat, die er dan ook de Paradijsstraat naar heet[1].

Twee Amsterdamsche gevelsteenen wijken van de gewone wijze van voorstelling af. Op den eenen (op de Appelmarkt) heeft de slang het bovenlijf van een mensch: - op den anderen (in de Batavierstraat) is Eva alleen met de slang: deze stelt dus een vroeger moment in de geschiedenis voor.

'Het vlammigh lemmer eenes sweerts, dat sich omkeerde, om te bewaren den wegh van den boom des levens'[2] schijnt ten onzent nimmer tot uithangteeken gekozen te zijn. Wel in Engeland, waar het - omdat dit zwaard het oudste is, waar in de oorkonden des menschdoms van gesproken wordt - bij zwaardvegers en messemakers uithing. Maar dat een herbergier te Nottingham het *Vlammende Zwaard* voor zijn deur hing was een vreemde inval: zijne bedoeling kon het toch niet zijn, iemand, 't zij vrome of zondaar, buiten z i j n Paradijs te houden.

Abels offerande ziet men op een gevelsteen in de St. Anna-dwarsstraat: dat wel geen andere bedoeling zal hebben dan dat hij, die er den steen liet zetten, zelf Abel heette.

Om dezelfde reden beeldde een bakker te Heusden den eersten broedermoord voor zijn luifel af, met dit bijschrift:

* Kaïn sloeg Abel in het oosten doot,
Daarom woont Abel hier in 't westen en hij bakt er broot.

Een andere bakker had dezelfde voorstelling op zijn uithangbord, met dit rijmpje daaronder:

Kaïn sloeg Abel dood,
Al om een hoekje,
Hier verkoopt men wittebrood,
En ook een koekje[3].

Ook in de reeds genoemde Paradijsstraat te Antwerpen komen *Kaïn en Abel* voor, en op menige andere plaatsen.

Misschien is er geen bijbelsch uithangteeken, dat meer gebruikt is dan d e A r k e N o a c h s , in de volkstaal, bij verkorting, doorgaans ''t Arkie' genoemd. Reeds vóór de Hervorming was de Arke vermaard, want de zondvloed was eene der meest gezochte vertooningen, en nog in de 16de eeuw wist Karel van Mander - de oude natuurlijk, en niet de vriend van Vondel - die zoo natuurlijk mogelijk te maken. Hij schilderde een menigte lijken van menschen en beesten op een zeil, dat over het tooneel getrokken werd. Daarbij liet hij, door middel van pompen, die 't water naar boven voerden, zulk een geweldigen plasregen op het tooneel vallen, dat de kijkers die vooraan stonden dien niet alleen zagen en hoorden,

1) *Antwerpen*, blz. 191.
2) *Genes.* III:24.
3) Medegedeeld door Mej. A. Hoefer, te Sittard.

maar ook voelden. Op dat neêrgeplaste water dreef de Ark, en alles was zoo natuurlijk, dat velen hun tranen niet konnen weêrhouden, bewogen om het lot van zoovele rampzalige menschen. Trouwens, men huilde toen lichter dan tegenwoordig.

Maar niet alleen omdat de historie populair was, ook omdat, als uithangteeken, de Ark bij menig beroep zeer goed paste, kwam zij dikwijls voor. Noach was de eerste wijnplanter en wijndrinker tevens; hij was dus een geschikt voorwerp om aan een herberg te paradeeren: - en bovendien, gaarne zag de waard zijn kroeg zoo vol als een ark. Voorts was de Ark, waar van alles in was, een zeer voegzaam uithangteeken voor winkels waar van alles te koop was. En ook voor scheepstimmerwerven maakte de Ark, als het eerste bekende schip, een zeer bekwaam figuur.

Op eene daarvan, te Saardam, hing *de Arke Noachs* uit, met deze rijmen:

* Toen Noach 't eerste schip liet drijven op de baren,
Door Gods bevel, om d' heele werelt te bewaren,
Zo volg ik hem en maak meê schepen net en schoon,
't Zij vaartuig klein of groot, als men mij geeft goet loon.

En zelfs een spijkermaker op de Reguliersbreêstraat plaatste de Ark voor zijn luifel en gaf er den navolgenden zeer logischen grond voor op:

* Noach maakte de Ark,
Byzonder groot en sterk,
't Is niet volbracht zonder spijkermakerswerk.

Uit de menigte nog bestaande gevelsteenen, waarop de Ark is afgebeeld, en uit het getal Arke-Noachs-gangen dat men aantreft, kan men opmaken hoe vele men vroeger van die voorstellingen te zien kreeg.

Maar ook nog deze bijzonderheid levert de Arke Noachs op, dat zij te Amsterdam tot uithangteeken van bedehuizen is gebezigd, en wel door de Doopsgezinden: in 't begin der 17de eeuw op de Heerengracht tusschen de Korsjespoorts- en Roômolenstegen, en in 't laatst dier eeuw op den Nieuwe-zijds-achterburgwal bij de Lijnbaanssteeg, welke laatste zeker eene der aardigste is, die nog te vinden zijn. De Heer en Mevr. Noach en verdere familie kuieren er - uitgedoscht als Amsterdamsche burgerluidjes, die, met hun pakje onder den arm, voor pleizier een uitstapje naar Haarlem gingen maken - naar de Ark, die als een schuit aan den wal ligt met een breede plank om er over te gaan. Wie twijfelen mocht of het vader Noach wel is, kan 't onder het tafereel lezen.

Noachs D u i f met den olijftak verscheen ook afzonderlijk, het zij als vertegenwoordigende - de Ark, gelijk op een gevelsteen op de Bloemgracht, waar de Duif is afgebeeld, zittende op iets, dat de nok van de Ark verbeelden moet, waarom dan ook 't opschrift luidt: *d' Arke Noachs* - het zij als *Vrededuif*[1].

De *Regenboog* verscheen met de Duif in Engeland als een verversuithangteeken, en alleen was hij ook zeer gezocht en hangt o.a. in Fleetstreet uit aan een der oudste koffiehuizen van Londen. Dat hij ook hier is voorgekomen, bewijst het bestaan zoo van famieljes als van hofjes en gangen, die er hun naam aan ontleend hebben.

S e m hebben wij nergens gevonden; doch dewijl de naam reeds in het begin der 17de eeuw als familienaam voorkomt, onderstellen wij, dat hij ook wel op gevelsteenen zal gepronkt hebben.

Bij alle liefhebberij die er ten onzent voor de jacht was, heeft men toch als uithangteeken van geen N i m r o d willen weten; wel van den *Toren van Babel*[2].

Deze was zeer uitlokkend voor timmerlieden en metselaars: een Alkmaarder hing hem uit, met dit rijm er bij:

> * In den Toren van Babel woon ik Klaes Everts, timmermansbaas.
> Sy wouden die tot aan den hemel bouwen: og wat zijn de menschen dwaas!
> Daarom liet God de Heer hun spraak veranderen, opdat het werk niet voort zou gaan,
> Maar nu konnen de Bazen malkander hedendaags nog al minder verstaan.

Op wat grond echter de *Toren van Babel* voor een tabakswinkel uithangt, gelijk te Leeuwarden, is niet duidelijk; misschien lag er een zinspeling in op den naam van den winkelier.

Traditioneel wordt A b r a h a m voorgesteld op het oogenblik, dat hij gereed is zijn zoon te slachten, en daarin weêrhouden wordt - een voorstelling bekend onder den naam van *Abrahams offerande*[3]. Een Noordhollandsche boer had de gedachte, die men daaraan verbond, uitgedrukt in 't

1) Vgl. Deel I, blz. 275.
2) Zie Deel I, blz. 38.
3) Zie de afbeelding Deel I, blz. 71.

rijm, dat onder de geschilderde voorstelling op 't achterkrat van zijn wagen stond:

> God gaf een gebod en Hij wilde 't niet,
> Het wierd volbracht en 't geschiedde niet[1].

Maar dit rijm was niet oorspronkelijk. De twee regels, met nog een derde er bij:

> Nu zeg mij dan wat dit bediedt.

vormden een dier bijbelsche raadsels, waar men vroeger zooveel meê op had en die ten minste gedurende twee eeuwen stof tot onschuldig genoegen schonken.

Waaraan Abrahams Offerande zijn groote populariteit te danken had is geen raadsel. Die tragische *scène* uit het leven des Aartsvaders werd zoowel in de kerkelijke mysteriën als in de moralisatiën der Rederijkers den volke telkens voor oogen gesteld, - al begon men 't in de 16de eeuw wat verveelend te vinden, dat Abraham zulke lange gebeden in den mond werden gelegd en al zeide men er van:

> Abrams gebedt is gemeenlijck langck,
> Hij heeft veel noten in synen sangk.

Abrahams Offerande was te Dordrecht het uithangteeken van het huis, waarin de Graaflijkheidstol van Geervliet geheven werd en dat in 1677 behoorde aan den oud-schepen Willem de Witt[2]. En nog is er naauwelijks een stad in ons vaderland, waar men de voorstelling niet aantreft: te Amsterdam alleen op Vlooienburg wel drie; en op de St. Antonies-breêstraat staat er eene in den gevel met Hebreeuwsch onderschrift:

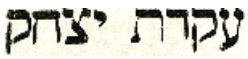

Ja zelfs op dorpen vindt men ze: te Bussum eene, die gekleurd en in houten lijst gevat is, zoodat de steen als een schilderijtje voor den gevel hangt: het onderschrift is niet het gewone, maar HEBR. XI vs. 17[3]. Ook buiten ons vaderland komt Abrahams Offerande als uithangteeken voor: doch niet zoo talrijk als bij ons. Te Norwich hing *Abraham offering*

1) Medeged. door den Heer J. Blaauw, Az.
2) BALEN, *Dordrecht*, blz. 71.
3) Steenen, in houten lijst gevat, kwamen meer voor. Op 't archief te Utrecht vindt men er een, afkomstig van het Kruis-gasthuis, die een opschrift bevat betreffende de eerste-steen-legging in 1408. Die steen vermeldt, dat de eerste steen is gelegd door ‘Dirc Ruische, Canonik tot Sinte Johan, op Sinte Joris dach 1408.’ En evenwel vindt men in den *Tegenw. Staat van alle volken*, XXI, blz. 393, 394, dat de tijd der stichting onzeker schijnt, ‘ofschoon die van sommigen op 't jaar 1407 gesteld wordt.’

his son in 1750 aan een winkel uit en *Le Sacrifice d'Abraham* ziet men op een gevelsteen te Rijssel.

Een koopman in brandhout te Amsterdam levert ons een sprekend voorbeeld, hoe iemand in de 17de eeuw een bijbelsch tafereel op zijn nering toepasselijk wist te maken; hij schreef op zijn uithangbord:

* Het hout is gehakt op dat men 't zou branden,[1)]
Daarom is dit nu in Abrahams offerande.[2)]

Anderen kozen het tafereel om geen andere reden, dan omdat zij zelf Abraham heetten. Zoo b.v. Abraham Jansz., die er op 't krat van zijn boerewagen meê pronkte en er bij schreef:

* Doe altijt Gods bevel,
Al valt het vleesch wat swaer,
God uitkomst geven sel,
Dat bleek aan Abram klaer.

Dezelfde voorstelling en hetzelfde rijm zag men nog voor een veertigtal jaren achter op een vrachtwagen, die bij besloten water de trekschuit van Haarlem op Leiden verving[3)]. Misschien was de eigenaar van dien wagen nog een afstammeling van Abraham Jansz. Zulke wagenschilderingen gingen, als andere uithangteekens, van vader tot zoon over.

Een afwijking van de gewone voorstelling leverde een Joodsche bakker: hij vertoonde op zijn bord niet Abrahams offerande, maar *Abrahams schoot*, en die vol Joden. Hieronder las men:

* Hier leggen al de Joden in Abrahams schoot,
Maak dat j' er bijkomt en koop mijn paaschbrood.

L o t h s V r o u w vinden wij op de Baangracht aan den hoek der Willemsstraat voorgesteld op een gevelsteen, en wel op het oogenblik, dat zij in een zoutpilaar verandert. Van achteren is zij reeds een zoutklomp, van voren nog een mensch: in 't verschiet vertoont zich 't brandende Sodom. Ongetwijfeld is deze fraai bewerkte steen van een zeventiende-eeuwschen zouthandelaar afkomstig.

1) T.w. het hout in zijn winkel.
2) Want die had ook hout gehakt. Zie *Gen.* XXIII:3.
3) Medegedeeld door den Heer Paul H. Berkhout, te Loenen aan de Vecht.

Ook aan L o t h m e t z i j n d o c h t e r s schijnt in die dagen een bijzondere belangstelling ten deel te zijn gevallen. Voor een winkel te 's Gravenhage kwam hij voor, met dit rijm:

> * In *Loth en zijn dochters*, die Sodoma en Gomorra zagen branden,
> Verkoopt men allerhande fijne kammen van schildpad en olifantstanden.

Wij merken op dat rijm aan, vooreerst: dat het onhistorisch is; want dat zij alle drie in dat geval ook in zout zouden zijn gemetamorfozeerd, net als Mevrouw Loth; ten andere, dat het waarschijnlijk is vervaardigd door iemand, die, toen hij 't huis bewonen kwam, het tafereel reeds in den gevel of op den luifel vond staan en nu zijn best moest doen om het met zijn affaire, ware 't maar alleen door een rijmwoord, in verband te brengen.

Den aartsvader I z a ä k kan men op gevelsteentjes in den Jodenhoek te Amsterdam vinden. *Izaäk Jacob zegenende*, schijnt in den Briel te hebben uitgehangen; een knoopemaker, die 't huis betrok, schreef op zijn luifel:

> * Izaäk gaf Jakob den zegen door 's moeders bedrijven,
> Dus moest Esau tot zijn leetwezen wel een ongelukkige drommel blijven;
> Want op zijn geboorterecht had hij in 't minst niet meer te hopen.
> Hier maakt en verkoopt men tot ieders gerief allerhande knoopen.

J a k o b werd op drieërlei wijze voorgesteld, als: 1°. wandelende met zijn staf; 2°. in zijn droom (*Gen.* XXVIII:12); 3°. worstelende (*Gen.* XXXII:24); van alle drie kan men voorbeelden op gevelsteenen vinden.

Van n°. 1 op de Leidschestraat en op Vlooienburg. Ook stond het vroeger ergens boven een poortje, waar op den hoek een melkboer woonde, die op zijn bordje schreef:

> * Jacob met zijn staf en zijn hond gingen over de Jordaan,
> Hier op den hoek van deze poort verkoopt men melk en zaan[1].

Volgens het bijbelsch verhaal ging Jacob wel met zijn staf over de Jordaan, maar niet met een hond; doch in de populaire voorstelling der 17de eeuw kon de hond niet gemist worden.

De afbeelding van J a c o b s d r o o m of van d e n L a d d e r J a c o b s kwam van de drie 't meeste voor. Men ziet die nog op een aantal gevelsteenen, o.a. in de Nieuwe-zijds-armsteeg, in de Rapenburgerstraat tegenover de Houttuinen en vroeger zag men die ook op de Leidschestraat, waar sints onheugelijke tijden, een garen- en lintwinkel, onder den naam van *de Ladder Jacobs*, bekend is. Een fraaie steen, met het opschrift: *in Jacobs Leer* 1628 vindt men te Rotterdam in de Halvemaansstraat. Naast den ladder staat een botervat en een stapel kazen, 't geen eens iemand de opmerking ontlokte, hoe die goede Hollanders begrepen, dat Jacob, zelfs

1) *Zaan* is 'room': een roomkaasje heette toen een 'zaankese.'

in die woeste plaats, niet ontbijten kon zonder Delftsche boter en Leidsche kaas. Onze lezers begrijpen wel, dat die eetwaren tot het winkelbedrijf betrekking hadden.

Een levensgroote afbeelding van den droomenden Jacob ziet men in den gevel van een huis op den hoek van den Oude-zijds-voorburgwal en de Kuipersteeg. Jakob ligt uitgestrekt met het hoofd op een steen; zijn groote pelgrimshoed is half afgevallen: de kalabas ligt aan zijn voeten en twee Engelen verschijnen aan den geöpenden hemel; doch de ladder is niet te zien. Blijkbaar heeft men hier den Aartsvader met Sint-Jacobus verward.

De *Worsteling Jacobs* staat niet onaardig uitgehouwen in een gevelsteen in de Nieuwe-zijds-armsteeg, juist tegenover den (op de vorige bladzijde genoemden) Ladder Jacobs. Op den voorgrond ziet men het oogenblik, waarop de Engel Jacob de heup ontwricht. Op den achtergrond staat Jakobs woning, een Amsterdamsch burgermanshuisje; 't Oostersche karakter is echter bewaard gebleven door een paar palmboomen.

Uit de omstandigheid, dat de naam E s a u nog als geslachtnaam bestaat, meenen wij te mogen gissen, dat die personaadje ook vroeger als uithangteeken is voorgekomen.

R a c h e l hebben wij reeds op het bord eener Middelburgsche vroedvrouw gevonden[1)] en wij hopen haar nog eens te ontmoeten.

Van J o z e f bestonden verschillende voorstellingen. Vooreerst: *Jozef in de put*, zoo als bij een graankooper te Dokkum:

* Jozef werd van zijn broêrs in een put gesmeten.
Hier verkoopt men alle granen goed gemeten.

Ten andere, *de Kuische Josef;* een kleêrekooper had er dit vernuftig rijm bij:

* Benje bij Potifars wijf geweest en verloorje je jas,
Kom dan hier, ik heb er net een van pas.

1) Zie Deel I, blz. 132.

Eindelijk: *het Korenhuis van Egypte*, bij een korenkooper.

* Jozefs broeders hadden hem geheel vergeten,
Maar hier verkoopt men koren en graan vrij ruim gemeten.

De tweede regel is, als men ziet, met kleine variatie dezelfde als bij den Dokkummer, doch staat ten minste in eenig verband met het uithangteeken: tusschen de regels zelve is bij geen van beiden 't minste verband te vinden.

Op het bordje van den aanspreker Benier las men:

* In den ouden Joseph 't kan niet missen,
Woont, Esaias Benier,
Bedienaar der begrafenissen,
Dien gij kunt vinden hier.

Maar wie was nu die *oude Jozef?* Bedoelde men er den man van Maria mede? of was ‘in den ouden Jozef’ synoniem met: ‘in het huis, waar van ouds Jozef heeft uitgehangen’ en waar nu Esaiäs Benier was komen wonen? Wij zouden op die vraag alleen kunnen antwoorden indien wij het uithangteeken g e z i e n hadden.

B e n j a m i n vinden we op 't krat van een wagen, en wel, waar hij als dief wordt ‘overgebracht.’

* In *Benjamins zak* de beker was,
Men bracht hem in Egypte ras.

J o b wordt altijd o p d e n m e s t h o o p voorgesteld. Bij een grutter voor den luifel, met dit rijmpje:

* In *Job op de Mesthoop*,
Verkoopt men erten en boonen goetkoop.

Bij een schoenlapper voor het pothuis:

* Job was een lijtzaam man.
Die daar heeft minst meê te doen,
Is er best an;
Dies zit ik in mijn kluisje,
In dit pothuisje,
En lap muyl en schoen,
Voor elk man.

Duidelijker, ofschoon niet beter van vorm, was de wijze raad, op een luifel gegeven:

* Door haat en nijt,
De lijtzaamheyt
Dog niet begint,
Jobs veel verwint.

Maar de mooiste voorstelling van Job, die wij kennen, vindt men op een

gevelsteen in de Langestraat. Job zit naakt op den mesthoop vóór zijn

huis: tegen over hem staat zijn wijf met jak en rok en boezelaar, juist of zij in de Langestraat t'huis hoorde: in 't verschiet een kerk. Natuurlijk: een Hollander kon zich geen dorp zonder kerk denken, en 't dorp, waar Job woonde, moet die dus ook hebben gehad. - Het onderschrift is D.G. I, wat zeker zal moeten beteekenen: *De Geduldige Job*.

In de Spuistraat bij 't Postkantoor zit hij op den mesthoop, alleen, met de letters **J o b** .

Zoo zag men ook, in den gevel van een niet onaanzienlijk gebouw in de Laan bij de Visschersstraat te Groningen, een grooten steen met een nis, in welke een beeld was uitgehouwen, waaronder stond:

Dit is Job[1)].

Op een uithangbord, waarop Job wel niet afgebeeld, maar toch het hoofdonderwerp van het rijm was, las men:

* De duivel sloeg met sware slagen,
Den vrome Job aan siel en lijf,
En heeft hem al sijn goet ontdragen,
Maar tot het swaarste van sijn plagen,
Liet hij hem nog alleen sijn wijf.
Dit is *in het Gestickte lijf*.

Te Utrecht stond Job in hout gebeiteld boven den ingang van het Sint Jobs-gasthuis - dat zeker geen beter patroon had kunnen kiezen. 'tBeeldje, uit het begin der 16de eeuw, berust thans op 't stads-archief.

M o z e s werd op vierderlei wijze voorgesteld: 1°. in het biezekistje, 2°. staande met de steenen tafelen nevens zich, 3°. knielende op den berg, welke voorstelling ook als *de Berg Sinaï* betiteld werd, en 4°. met zijn broeder Aäron.

Mozes in het biezekistje zag men in de 17de eeuw op een bakkers uithangbord, met het volgende bijschrift:

* Moyses wiert gevist,
Uyt het water,
Die hier waar haalt krijgt vrij gist,
Een Paasbroot, en op Korstijt een deuvekater.

1) Medegedeeld door den Heer T. van Halteren, te Wildervank.

Dezelfde voorstelling had een vroedvrouw, bij wie zij althans een weinig beter op haar plaats was, met dit eenvoudig rijmpje:

* Door Godes hant,
Kwam Moses te lant.

Maar de zonderlingste vertooning maakte zij bij een tandmeester:

* Men viste Moses uyt de biezen,
Hier trekt men tanden en kiezen.

Mozes met de steenen tafelen ziet men nog op Vlooienburg in een gevelsteen met *Mosis* tot onderschrift. Aan een zeventiende-eeuwsch wafelhuis stond hij evenzoo voor den luifel, waar hij wellicht zijn plaats alleen te danken had aan zijn *tafelen*, die juist rijmden op *wafelen;*

* Moyses schreef de Wet op twee tafelen,
Hier verkoopt men boekweiteflensjes, oliekoeken en wafelen.

Een konkurrent nam 't zelfde zinnebeeld, maar vond weêr een ander rijm uit:

* Moses sprak tegen het volk: Gij zult den Heere zoeken.
Hier verkoopt men gebakke visjes, wafelen en oliekoeken.

Mozes op den berg Sinaï knielende en de steenen tafelen uit den geopenden hemel ontvangende, is nog in de Bergstraat op een zeer oud gevelsteentje te vinden. Ook stond diezelfde voorstelling in 't midden der voorgaande eeuw geschilderd op 't uithangbord van den boekverkooper Crajenschot op den hoek van de Heerengracht en de Heisteeg.

Mozes en Aäron stonden in de 17de en 18de eeuwen in den gevel van een huis op de Joden-breêstraat, dat door een Israeliet gebouwd was, maar later tot een R.K. kerk werd ingericht, welke den naam van het uithangteeken behield. In 1837 is dit huis gesloopt, en door een kerkgebouw met twee torens vervangen. En schoon die kerk thans den naam van St. Antonius van Padua draagt, toch blijft die van Mozes en Aäron zich in 't spraakgebruik handhaven, en de beide oude Israeliten staan dan ook werkelijk weêr aan den achtergevel.

Aan het oude stadhuis te Londen stonden de beelden van Mozes en Aäron voor den gevel[1]. Of in 't midden der 17de eeuw het voornemen bestaan heeft, dit in Amsterdam na te volgen, kunnen wij niet beslissen; zeker is 't dat de straat tusschen het Paleis en de Nieuwe kerk sedert twee eeuwen de Mozes- en Aäronsstraat heet.

De tocht door de Roode zee placht mede als uithangteeken niet weinig in trek te zijn. Te Enkhuizen kwam hij voor in een vers op den luifel:

1) *Hist. of Signb.* p. 260.

* *Int Rode Meir.*

De dolkoppige Pharo vervolgde Mozes door 't Roô meir;
Dat waren eldermentse stuypen!
Maar Mozes raakte er droogvoets deur,
En hij met al zijn kanailje moest verzuypen.

Een tabakswinkel te Goes had dit rijm bij de voorstelling:

* Mozes heeft de kinderen Israels droogvoets door 't Roode meir geleyt,
Dat Pharao en al zijn volck op 't droevigst heeft beschreyt.
Heer wilt my mee zo goedgunstig als Mozes zijn.
Hier verkoopt men tabak, gedisteleerde Wateren en Brandewijn.

Dezelfde gebeurtenis werd herdacht in 't navolgende rijm, dat vóór 50 jaar nog te Utrecht in de Agnietensteeg voor eene tapperij uithing, maar hier met *Farao* zelf op 't uithangbord.

Een ieder wiedt zijn onkruit groen,
En heeft genoeg met zich zelf te doen.[1)]
Die een ander jaagt moet zelf gaan loopen.
Daarom is Farao met al zijn volk verzopen.[2)]

Dat *Farao* stond er zeker met toepassing op het bier, dat er verkocht werd. Te Barley in Engeland was weleer een beroemd bierhuis, dat *the old Pharao* heette, mede als zinspeling op 't bier van dien naam. Volgens de Engelschen heette het bier 'Pharao', omdat Farao koppig was, en 't bier ook: omdat Farao de lui niet wilde laten gaan, en 't bier ook niet.[3)] Niet alleen de Engelschen brouwden dat bier: wij lezen ook van 'Delftsch Pharao ende Israel, dewelcke altemets wel de hoofden van de Huysluyden op haere maeltijden doen omkeeren.'[4)] 't Moet dus wel koppig bier zijn geweest, en zeker heeft de Israël het van den Farao nog gewonnen.

Huygens kende de beide bieren ook; maar zij schijnen in zijn tijd al merkelijk verdund te zijn geweest, want beiden komen bij hem als 'klein bier' voor. Onder dat opschrift vinden wij in zijn Sneldichten:[5)]

Dirck heeft geen geld om wijn te koopen,
Soo suypt hy Israël met stoopen.
Siet eens, hoe gaet het hier?
Dirck is dick van dunn bier.

En, onder 't opschrift 'Momm'[6)]:

Heer Oom moght niet als Momm.
Ick vraeghden hem, waerom?

1) Men vergelijke hier het versje bij den tuinman op blz. 48.
2) Medegedeeld door wijlen Jhr. Mr. F.A. Ridder van Rappard.
3) *Hist. of Signb.* p. 261.
4) BOITET, Delft, bl. 645.
5) Boek XIII, n°. 11.
6) *Ald.* n°. 101.

Foey, Pharo, sey de Pater,
Heel kleyn bier is half water.
Maer keert Mom om end om,
't Is voor en achter Mom.

De bloeitijd van beide bieren schijnt dus hier te lande de 16de eeuw geweest te zijn; in de 17de eeuw leden zij reeds aan verval van krachten, en na dien tijd hooren wij er hier niet meer van, zoo min als in Engeland. In België daar-en-tegen blijft de Faro zijn ouden naam krachtvol handhaven.

De Vleeschpotten van Egipte hingen nog in 't laatst der vorige eeuw uit aan een herberg te Schiebroek[1] en de *Aanbidding van 't Gouden Kalf* ziet men nog op een gevelsteen in de Niezel.

De Vurige Kolom is reeds vermeld[2], doch niet *de Kinderen Israels in de woestijn*, waarvan o.a. een schoenmaker de voorstelling op de navolgende wijze wist toepasselijk te maken op zijn bedrijf:

* Toen de kinderen Israels in de woestijn waren,
Droegen zij haar schoenen veertig jaren.
Als de boeren en burgers nu ook zo deden,
Mogt de droes zijn kindren op 't schoenmaken besteden.

Te Lyon in de rue Bourgchanin stak voor weinige jaren nog een bord uit, dat van 1612 dagteekende: *à l'Arche d' alliance*, vergezeld van een omschrijving der Tien Geboden in Fransche verzen, die wij hier maar niet zullen uitschrijven,

In den omtrek van Oudenaarde vindt men *Egypte* uithangen, benevens *Palestina, Jeruzalem*, en *Babyloniën*.[3]

't Land van Belofte is altijd zeer in trek geweest. De voorstelling is onveranderlijk dezelfde: twee mannen, die een monster-druiventros aan een stok dragen. Of *'t Heilige Land*, dat in de 18de eeuw aan den hoek der Roskamssteeg uithing, dezelfde voorstelling was, weten wij niet; maar wel, dat het aantal gevelsteenen, waarop wij die voorstelling vinden, zeer groot is. Veelvuldig kwam zij ook voor aan kroegen; natuurlijk zag de waard gaarne, dat ieder bij hem zijn land van belofte kwam zoeken, en bovendien... die groote druiventros had zoo iets aantrekkelijks!

't Is waar, titel en afbeelding schijnen niet overeen te stemmen; want het *Land* ziet men niet. Maar men bedenke wel, dat dit doorgaans het geval is met hetgeen beloofd wordt, en dus nog in de onzekere toekomst ligt. Hier krijgt men van 't beloofde ten minste nog een proefje, wat niet eens altijd het geval is.

Te Rotterdam, aan het eerste huis als men van buiten den Schiedamschen dijk opkomt, ziet men boven de deur een mooi exemplaar: de beide

1) *Nederl. Stad- en Dorp-Beschr.*
2) Deel I, blz. 50.
3) DE POTTER, bl. 111.

verspieders zijn er in G r i e k s c h gewaad, met een helm op 't hoofd, en de achterste van de twee heeft een antieke schenkkan in de hand, opdat men, niet alleen over de druiven zelve zou kunnen oordeelen, maar ook over den wijn, dien zij opleveren.

Een *Land van belofte* te Dordrecht aan de Nieuwbrug behoorde weleer aan zekeren Jacob Gerritse Cuyp, en vermoedelijk is daar de beroemde schilder Albert Cuyp geboren. 't Huis is later afgebroken, om de oprij der brug te verbreeden.

In Engeland kent men dezelfde voorstelling onder den naam van *the Two Spies* en somtijds werd die daar 'vermeerderd en verbeterd', door aan de twee verspieders een derde toe te voegen.[1] Dan heette 't natuurlijk *the Three Spies;* doch waar de derde zijn plaats vond is ons niet gebleken; misschien zat hij boven op den stok, en dan zou de voorstelling niet kwalijk geleken hebben naar het ronddragen van een laatsten heipaal te Amsterdam.

B i l e a m met zijn sprekende ezelin speelde ook al een voorname rol in de oude mysteriën en 't was een bekende aardigheid, aan iemand, die vóór zijn beurt sprak, toe te voegen, dat hij deed als Bileams ezelin, die sprak vóór 't haar gevraagd werd. 't Mag ons daarom verwonderen, dat wij dien geleerden man met zijn wonderdier op geen uithangteeken meer gevonden hebben. In 1722 stond hij te Londen op een uithangbord:[2] en bij ons vinden wij hem vermeld als afgebeeld op een wagenkrat, met dit onderschrift:

* De Engel die hielt *Bileams* ezel tegen,
De Ezel was met zijn Meester en de Meester met zijn Ezel verlegen.
Alzo steken er veel Ezels in menschenvellen die haar Paarden onwetende slaan,
Maar de beesten zijn wijzer als de Meester, omdat sy geen onbequame wegen willen gaan.

Het opmerkelijkst in dit rijm is, dat wij hier een voorlooper vinden van de Maatschappij tot bescherming der dieren.

IOSVE, die de zon doet stilstaan, vinden wij zeer uitvoerig en mooi voorgesteld op een steen aan het hoekhuis van de Leprozengracht. Jozua placht bij menigen schoenlapper uit te hangen, met toepassing op de 'oude en gelapte schoenen', waarmede de Gibeoniten hem

1) *Hist. of Signb.* p. 261.
2) *Hist. of Signb.* p. 261.

beet namen[1]. - Opschriften van uithangborden, hem betreffende, zijn ons niet voorgekomen, waarom wij, bij gebreke van een ander, het volgende mededeelen, dat op een kerkglas stond:

* Toen Jozua Godts volck in Canaan had geleit,
Trock hy zijn schoenen uit, gelijck hem wert gezeit[2]
Veel min voegt ons de schoen der zonden aen te houen,
Als wy Godts heerlyckheit zelf wenschen aen te schouweu.

J e f t a , de dappere veldheer, maar die zich tevens door zijn offerbelofte een tragische vermaardheid verwierf, verscheen ook als beul zijner dochter op de uithangteekens, en 't gezond verstand der burgerij schroomde niet, hem van zijn lichtzinnigen ijver een verwijt te maken. Zoo deed een koopman in dommekrachten hem op zijn uithangbord schilderen met dit rijm:

* In *Jephta*, die den slag verwon
En blonk door deugt gelijk de zon,
Liet om een woord zijn dochter slagten.
Hier verkoopt men dommekrachten.

Niet onaardig wordt hier aan Jefta d o m m e k r a c h t verweten. 't Was of de winkelier het derde bedrijf van Vondels treurspel had bestudeerd.

Een ander te Jutfaas kwam er zonderling meê voor den dag, toen hij op zijn luifel schreef:

* Toen Jephta uit den stryt quam merkte hy aan 't hondje byna de leus,
Maar toen zijn dochter volgde stond hy elderments slecht en keek op zijn neus.

Dat hondje komt hier wonderlijk tusschen, en was dit het eerst geweest, dat Jefta te gemoet kwam, welnu! dan had hij zijn dochter kunnen sparen.

S i m s o n - de Herkules der H. schrift, begaafd met al de goede en verkeerde hoedanigheden van den Griek, en die bovendien nu eens aan een middeleeuwschen meistreel, dan weêr aan den razenden Roeland, en bij

wijlen aan een modernen Don Juan doet denken - Simson was juist de rechte held voor de uithangteekens. Wij vinden er zijn gansche levensgeschiedenis op terug.

Aan een der oudste gedeelten van de Oude Kerk te Amsterdam zien wij een beeldhouwwerk, dat wellicht nog uit de 14de eeuw dagteekent; Simson, den leeuw verscheurende. 't Was, volgens de kerkelijke symboliek, 't zinnebeeld van

1) *Josua* IX.
2) *Josua* V. vs. 15.

Kristus'kracht: Simson, de honigraat uit den muil des leeuws trekkende, gelijk de Verlosser de zielen uit de Hel'[3)].

3) ALBERDINGK THIJM, *Dietsche Warande*, dl. VII, blz. 123, noot.

Hoe Simson de 300 vossen met de brandende fakkels aan hun staarten in de korenvelden der Filistijnen joeg, zag men in de 17de eeuw voor een luifel van een tand- en breukmeester, met dit vernuftig rijm:

* Simson 300 vossen aan malkander bond,
En dat is zijn leven niet meer gebeurt.
Hier zet men tanden in 's menschen mont,
En maakt makkelijke banden voor die sijn gescheurt.

Het verband tusschen die vossen en die tanden en banden is niet duidelijk, maar schijnt in 't zamenbinden gezocht te moeten worden.

Hoe Simson met een ezelskinnebakken duizend Filistijnen de hersens insloeg, kan men nog zien op een gevelsteen *in den Ouden Samson* op den Nieuwe-zijds-voorburgwal op den hoek der Armsteeg. De steenhouwer toont in de meening verkeerd te hebben, dat het kinnebakken, waarmeê zich de held zoo dapper weerde, en waar natuurlijk wel wat schilfers afvlogen, dat van een reusachtigen ezel geweest moet zijn.

Hoe Simson, op Delilaas knieën slapende, van zijn hoofdhaar beroofd werd, werd almede uitgeschilderd en wel door iemand, die van 't s n i j d e n zijn beroep maakte. Men las er bij:

* Delila sneed Simson het hair af en doe wierd hij gebonden.
Hier verkoopt men zoetemelk en scharbier en snijt katten en honden.

Te Dordrecht werd zijn gansche historie in vier regels samengevat. Men las er voor een luifel:

* Toen Samson door sijn kracht de leeuw betemmen kon;
Den Philistijn versloeg, de vossen overwon,
Wierdt hij nog door een vrou van sijn gezicht berooft,
Gelooft geen vrou dan of sij moet sijn zonder hooft[1)].

Eindelijk, Simsons dood. Te Breda zag men hem voor een luifel geschilderd, zoo als hij, in den tempel van Dagon geplaatst, met elken arm een kolom omvatte, zich kromde en 't gebouw deed instorten, - en daaronder deze elegie op den held:

* Samson vermorselde de Philistijnen met al het gantsche gezin,
Maer hij was te beklagen want die goede hals schoot er zelf meê den bek bij in.

Bovendien zag men Simson aan tal van herbergen, onder anderen omstreeks 1700 op 't Cingel. Voorts aan pakhuizen, niet zelden met Herkules, Goliath en Atlas tot zijn naaste buren. Ook in Engeland komt *Samson and the Lion* veel voor.

Te Parijs in 't Faubourg Saint-Germain draagt een huis het opschrift: '*Ancienne demeure de Bernard Palissy en* 1575.' Tusschen de vensters

1) Vgl. omtrent het symbool, waar deze laatste regel op doelt, blz. 48.

der eerste verdieping bevindt zich een medaillon, dat den kunstenaar zelven wordt toegeschreven, en Simson voorstelt, een Filistijn ter aarde werpende, met het randschrift: *Au fort Samson*.

Ruth de Moabitische hing weleer in de Anjeliersstraat uit. - Maar geen van alle bijbelhelden, die meer in trek was dan haar achterkleinzoon D a v i d . Eer wij echter tot dezen overgaan, vermelden wij nog, dat op den hoek van den Nieuwendijk en Martelaarsgracht weleer *d' Stam Jesse* uithing; thans ziet men enkel den naam op een gevelsteen. Ook te Parijs, in de rue St. Denis, een basrelief: *l'arbre de Jesse*.

Vooral was D a v i d e n G o l i a t h een zeer geliefdkoosd tafereel: natuurlijk! de kleine man, die den reus overwint, verdiende wel aller bewondering; daarom ontbrak hij ook evenmin op onze vaderlandsche gedenkpenningen als in 't Oude Doolhof, en evenmin op het tooneel als op de uithangteekens. Van de tooneelstukken noemen wij slechts ‘het Schiedams *Rood Roosjens Spel van David ende Goliath*, door J. de Wael in 1619 uitgegeven, en voegen er bij, dat de titel ‘Rood Roosjensspel’ doelt op de Schiedamsche kamer ‘de Roô Rozen,’ waar 't stuk voor geschreven werd. Van de uithangteekens zullen wij een zevental mededeelen, als blijken, hoe de overwinning op den Reus bij alle beroepen te pas gebracht kon worden.

In de eerste plaats, voor den luifel van een roer- en spiesmaker las men:

* Ben ik dan een hont, sprak Goliat onbeschroomt,
Dat gij met een stok op mij aankoomt?
David wert gewapent van Sauls knapen,
Maar David kon niet dragen zulken wapen.

Voor een komenij heette het:

* Goliat was een Reus, maar David was een ander man.
Hier verkoopt men zout en zeep, en bier bij de haal-kan.

Een schoenmaker te Leeuwarden bij de Vischmarkt, had er ook een toepassing op gevonden:

* Hier verkoopt men schoenen, voor rond en achter plat,
Passense David niet, dan passense Goliat.

Een Saardammer molenaar had de beide kampers voor zijn zaagmolen doen schilderen en dit rijm er bij:

* In den molen van Goliath, die door David wiert verslagen,
Verkoopt men allerhande hout en wil geerne voor de kooplui zagen.

Op een inbrengsters-bordje kwamen de helden ook te pas, met een vernuftig gevonden rijmwoord:

* Toen Goliath voor David viel ging het buiten zijn meening.
Hier gaat men voor de Luy in de Bank van Leening.

Maar nog vernuftiger deed het een zwavelstokken-vrouw, die zeker de kracht der beide helden aan een bestendig gebruik van mosterd toeschreef:

* Al was de Reus een stouter held,
David heeft 'em ter neêr gevelt,
Hier haalt men zwavelstokken en maalt men mostert om gelt.

Eindelijk nog een Leidsche vinding:

* Goliath was groot; maar David was doorslepen,
Hier verkoopt men rokkeband en broekeband met streepen.

Voorwaar! onze voorouders waren vindingrijk en de schakeering hunner tafereelen bont en schilderachtig. En dat ze met voorstelling en opschrift hun doel troffen, ligt buiten twijfel: de klanten voelden zich door het tafereel aangetrokken, omdat het Bijbelsch was, en door het opschrift, omdat het rijmde - en derhalve de gelijkenis volkomen en de toepassing juist moest zijn.

In Engeland vertoont men Goliath of Golias alleen, of wel zijn portret, onder den titel van *Goliath's head*. Doch men twijfelt er aan, of daarmede oorspronkelijk wel de Reus bedoeld was. Immers op 't einde der 12de eeuw leefde er een volksdichter en grappenmaker, die Golias heette, en wiens burleske rijmen langen tijd zeer populair zijn geweest. Deze was dus geen oneigenaardig held voor kroegen en bierhuizen[1)].

Te Straatsburg hangen *David en Goliath* aan een bierhuis uit, met dit rijm:

Ich, Bierhaus, werd' zum Riesen genannt;
Ein Beispiel steht an dieser Wand,
Vom grossen Riesen Goliath,
Welcher David erleget hat,
Ohne Ansehn, keiner Rüstung schwer,
Mit einem Stein und der Schleuder,
Drum Niemand auf sich selbst baut,
Sondern allein auf Gott vertraut.

Een gelijke voorstelling, reeds van 1660 dagteekenende, vindt men te Lyon, met het bijschrift:

Petit David.

Zacht gestemde zielen vonden meer behagen in de voorstelling van *David en Jonathan;* zoo, b.v. een Enkhuizer touwwinkelier, en 't kwam hem ook beter in 't rijm te pas:

* David had Jonathan zoo lief, ja boven de liefde eener vrouw.
Hier verkoopt men Marlijn, Dievekoort, Bintgaren en Kabeltouw.

1) *Hist. of Signb.*, p. 262.

Dat k a b e l t o u w sloeg natuurlijk op den sterken band der vriendschap tusschen David en Jonathan - en 't d i e v e k o o r t was voor de Filistijnen.

Een teêrhartige besteedster koos den *Weenenden David* en, zinspelende op de b o e z e m-smart, verkondigde zij, dat zij er zalf voor had:

* David weende over Saul en Jonathan en zijn broêrs.
Hier verkoopt men salf voor zeere speenen en besteet ook meisens en minnemoêrs.

Al deze tafereelen stellen David voor in het tijdperk, toen hij nog de jeugdige held en meistreel was, beurtelings als konings schoonzoon vereerd en als condottiere rondzwervende; in de volgende zien wij hem als K o n i n g D a v i d , den gekroonden harpzanger. In deze gestalte komt hij voor, zoo hier als in Engeland en Frankrijk.

Op de Lindengracht zag men hem in de vorige eeuw voor de laken-fabriek van Jacob Hartsen, en nog staat hij zoo op Uilenburg boven het poortje van een gang. Twee Davidbeeldjes, aan twee naast elkander staande gevels voorkomende (als b.v. in de Lindenstraat), zijn altijd naar elkander toegewend. Hij was ook het geliefde uithangteeken voor speel- en danshuizen, zoo omdat hij een s p e e l m a n was, als omdat hij d a n s t e voor de ark. Nog in onzen tijd was de *Koning David* op de S^{t}. Antonies-breêstraat bekend en befaamd.

Voor een wafelkraam - wel is waar een 17de eeuwsche - was David biddende voorgesteld, en daaronder las men:

* Met David bid ik den Heer,
Dat hij mijn haters dog bekeer.

Sedert zijn de wafelkramen minder stichtelijk geworden: - of dat aan de wafelmeisjes ligt weten wij niet.

Op een G i l d e b a r r e (‘doodbaar’) te Groningen las men:

Wij gaan gekleed in 't zwart,
Gelijck als David deê.
Al valt het ons wat hart,
De tijd die brengt het meê[1)].

Dit is een zinspeling op de laatste eer, die Koning David aan den verslagen Abner bewees, toen hij, ‘achter de bare’ ging[2)], natuurlijk, naar de begrippen onzer voorouders, met een rouwmantel om, en een lanfer aan zijn tulband.

Op een steen aan 't S^{t}. Geertruiden-gasthuis te Deventer vindt men David te bed liggende, terwijl de profeet Gad tot hem komt, om hem de keur te geven tusschen drie plagen[3)], met dit onderschrift:

1) Medegedeeld door den Heer Van Halteren, te Wildervank.
2) Zie II *Samuel* III:31.
3) Id. XXIV. vs. 11 en volgg.

Voor Kriichs vervolg int landt,
Of dueren tiit noch best is,
Te vallen in Godts handt,
Want troestelicker pest is[1].

De uithangteekens kunnen soms verbazend fijne onderscheidingen maken. Op de Brouwersgracht staan twee pakhuizen nevens elkander, waarvan

het eene *de David*, 't andere *de Koning David* heet.

A b s a l o n , met zijn haren aan een boomtak hangende, terwijl zijn muildier onder hem doorgaat, is, zoo hier als buiten 's lands, van ouds het pruikemakers-uithangbord geweest. Wij geven er hiernevens een, herkomstig uit Purmerend. Het opschrift was doorgaans van denzelfden - min of meer gevariëerden - inhoud, of als het volgende:

* Had uwe Koninklijke Hoogheid een pruik gedragen,
Dan zou zij over haar ongeluk nu niet klagen.

Men ziet, de Hollander verliest den behoorlijken eerbied voor den P r i n s niet uit het oog. - Wij willen er nu ook een Engelsch en een Fransch voorbeeld bijvoegen.

Een barbier uit Northamptonshire had eenvoudig geschreven: ‘Absalon, hadt gij een pruik gedragen, dan waart gij niet verhangen.’

Maar een pruikemaker voegde er David bij, weeklagende op dezen trant:

Och Absalon, och Absalon!
Och Absalon mijn zoon!
Zoo jij een pruik gedragen had,
Je waart niet bij de doôn.

Te Parijs kwamen - zoo luidt het verhaal - een pruikemaker en een haarsnijder tegen over elkander te wonen. De eerste hing *Absalon* uit, en schreef er onder.

Une perruque aurait sauvé sa vie.

De haarsnijder, dit ziende, liet op het zijne een man schilderen die bezig was te verdrinken, en een ander, die toegeschoten was om hem te redden, doch wien alleen de pruik des drenkelings in de hand bleef, en daaronder:

Une perruque est cause de sa mort.

Minder geestig, of liever vrij plomper, was een Dortsche pruikemaker. Onder de gewone voorstelling van Absalon schreef hij:

1) Medegedeeld door den Heer Dozy, te Deventer.

Zoo moeten ze varen,
Die dragen 'er eigen haren.

Waarop een haarsnijder in de buurt het verdrinken van Jan Willem Friso voor zijn deur liet schilderen, en daaronder:

Zoo moeten ze varen,
Die dragen een andermans haren.

Wij besluiten met het quatrain, dat men nog voor eenige jaren bij La Croix, *perruquier-coiffeur* te Parijs, Rue Basse 9, lezen kon:

Passans, comtemplez la douleur
D'Absalon pendu par la nuque.
Il eut évité son malheur,
S'il eût voulu porter perruque[1].

S a l o m o verschijnt op gevelsteenen en uithangborden als de wijze Koning en als de tempelbouwer. S a l o m o n s e e r s t e r e c h t was wel een geliefde voorstelling in Vierscharen en Schepenkamers, maar als uithangteeken hebben wij 't nergens gevonden.

Een Deventerkoekebakker, die in de Spreuken wel gelezen had van ‘lippen, die druppen van honichzeem,’[2] en dus oordeelde, dat Salomo een wijs man was en wel paste bij de koekebakkerij, hing *den Vorst Salomo* uit en schreef er onder:

* Hier in Vorst Salomo, den alderwijsten Koning,
Daar bakt men zoete koek, gemaakt van graan en honing.

Timmerlieden hingen ook gaarne Salomo uit, wiens wijsheid ook wederom daarin blijkt, dat hij hen evenmin als de koekebakker om een rijmwoord verlegen laat. Men hoore slechts:

* Salomo was een wijs vorst en magtig koning,
Hij timmerde zijn Schepper een huis en een woning.

Een ander schreef voor zijn luifel:

* De Tempel Salomoos wiert gebout,
Van staal, ijzer, zilver en gout,
Door konst des werkmans bereit,
Heerlijk zoo de schrijver zeit.

In Engeland was Salomo met geen enkel uithangbord vereerd, wat te vreemder is, naarmate men den pedanten Koning Jacobus den Eerste zoo gaarne met dien naam verheerlijkte. Daarentegen bewezen de Engelschen die eer aan *de Koningin van Scheba*, waarvan wij de voorstelling nergens vonden dan in 't Doolhof, waar zij met al haar Juffertjes paradeerde, doch nu ook verdwenen is.

1) DE POTTER, bl. 101.
2) V. 3.

Den Koning J e r o b e a m vinden wij te Hoorn op een gevelsteen, die twee tafereelen vertoont. Het eerste geeft ons te zien, hoe de Profeet Ahia aan Jerobeam, door de zinnebeeldige handeling van 't in stukken scheuren van zijn mantel, het Koningschap over de Tien Stammen voorspelt[1]. Het tweede vertoont ons, hoe een ander Profeet, na den Koning over zijn afgodendienst de les gelezen te hebben, onder een eikenboom zit, waar hem een oude kollega vond, die hem met zich, tegen Gods bevel, naar Bethel troonde. Op den achtergrond zien wij de straf, die op de ongehoorzaamheid volgde, n.l. hoe de man door een leeuw wordt opgegeten[2].

De Profeet E l i a verschijnt steeds nederzittende bij de beek Krith, terwijl de raven toevliegen om hem van spijs te voorzien. Ontelbaar zijn de gevelsteenen, waarop men hem nog in die gestalte zien kan[3]; terwijl daarentegen onze Engelsche voorgangers maar een enkel voorbeeld weten op te noemen, dat bij een slager te vinden was[4]. Te Rotterdam hing *Elia* aan een gaarkeuken uit, en de toepassing was er bij te lezen:

* Elias quamen de ravens in de woestijne spijzen,
Ik spijs de passagiers, die zijn vermoeit van rijzen,
Met koude of warme kost, wat iedereen begeert,
Ik dien haar even wel, die veel of weinig verteert.

Somtijds lag de toespeling in den naam van den man die 't uithing, gelijk b.v. bij den Amsterdamschen drukker Paulus van Ravesteyn in 1620, die Elias tot uithangteeken koos, niet om hem, maar om de r a v e n .

Te Hoorn, aan 't zelfde huis, dat wij zoo even reeds noemden, ziet men in een gevelsteen een dubbele voorstelling van Elia: de eene de gewone: de andere, ons zijn hemelvaart in een vurigen wagen vertoonende.

De historie van N a b o t h s w i j n g a a r d vinden wij op een mooien gevel-

1) I Kon. XI:29.
2) I Kon. XIII:14, 24. Zie NIJHOFF, *Bijdr.* Dl. IV. bl. 175, 176.
3) Zie de afbeeld. Dl. I, blz. 73.
4) *Hist. of Signb.* p. 264.

steen uit de eerste helft der 17de eeuw in de Vinkenstraat bij de Korte Prinsengracht. De steen stelt het oogenblik voor, waarop Achab tot Naboth zegt: ‘geeft my uwen wyngaert’ enz. en Naboth antwoordt: ‘Dat late de Heere verre van mij zijn, dat ick u de erve mijner Vaderen geven soude.’[1] Onder den steen leest men:

Al is de leugen nog so snel,
De waarhijdt agterhaalt se wel,

en ter wederzijden: *Nabos wijnberg*.

J o n a s , door den ‘Wallevis’ op 't strand gespogen, was een echt schippers-symbool. Ten voorbeelde geven wij hiernevens de afbeelding van

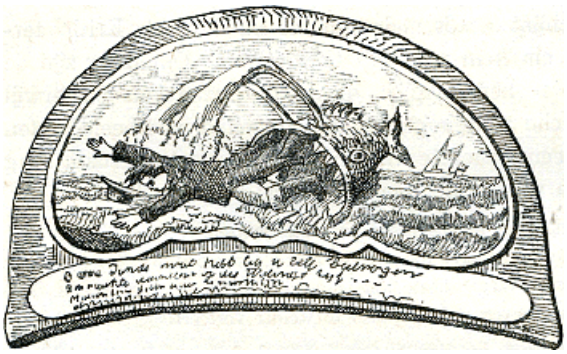

een tafereel, dat voorkwam op 't hakkebord van een Friesche tjalk, waarop het in kleuren geschilderd was. Jonas had een zwarten rok aan, een broek van nanking, blaauwe das en laarzen met gele kappen De visch was lichtbruin met sneeuwwitte tanden: de lucht sterk blaauw met helderwitte wolkjes: het water grasgroen met witte krulranden die 't schuim verbeelden. In 't verschiet zag men de tjalk met een Hollandsche vlag. - Onder de voorstelling staat:

O arme Jona wat hebt gij u self bedroge,
En raakte daardoor in des Walvisses lijf,
Maar daar gij nu weer levent op het lant word gespoge,
Bekeer u en prijs Gods genade en zijn bedrijf.

In een land van scheepvaart als 't onze kon 't meermalen gebeuren, dat een verloren-geächte zwerver onverwacht terugkwam, en licht heeft menige gevelsteen, waarop Jonas is uitgehouwen, zijn oorsprong daaraan te danken. Althans van een zoodanigen steen, in de Buiten-brouwersstraat, met het onderschrift *Jones Proph*, zegt de overlevering, dat die daar is geplaatst door de vrouw van een koopvaardijschipper, ter gedachtenis, dat zij haar man, dien zij door schipbreuk verloren achtte, onverwacht terugzag.

De voorstellingen - en zij zijn talrijk - zijn niet overal gelijk. Somtijds komt Jonas ten halven lijve uit den visch te voorschijn, somtijds staat hij, gerokt en gehoed, met een stok in de hand, op zijn voeten, terwijl de visch hem nakijkt. Op den Nieuwe-zijds-voorburgwal bij den Gravenstraat zijn Jonas en de Walvisch in een groote schelp aan de deurpost uitgehouwen.

1) I Kon. XXI:2, 3.

Op de Oude Moesmarkt te Maastricht komt Jonas *uit* den Walvisch springen; maar het onderschrift luidt juist anders-om: *In den Walvis* 1783[1].

Doch 't was niet enkel een schippers- maar ook een katechizeermeesterssymbool; want Jonas ging 'om te leeren.' Zoodanig een kathechizeermeester te Schevelingen, die tevens baardscheerder was, had dan ook *Jonas* uithangen, met dit epigram:

> Doe de Wallevis Jonas uitspoog, ging hij te Ninivé leeren,
> Hier Catechiseert men en men gaat ook uyt scheeren[2].

Als de man in alles zoo naauwkeurig op Jona geleek, waren zijn leerlingen te beklagen; immers 't was juist omdat Jonas n i e t naar Ninivé was gegaan, dat de Heer hem strafte.

Maar ook wie J o n a s gedoopt was - en het getal daarvan was niet gering - hing gaarne zijn patroon uit; zoo b.v. een winkelier te Veere:

> * Jonas was in de buik van de Wallevis drie dagen en drie nagten;
> Evenwel hielt de Heer hem nog in gedagten.
> Ik wensch, dat ik van Hem mag worden zoo bemint.
> Hier verkoopt men, tot ieders gerief, swart linnen, garen en lint.

De groote N e b u k a d n e z a r , de bijbelsche Napoleon, hing uit bij een koopman in kruit en lood:

> * *In de Koning Nebukadnezar*, die zeven jaren leefde in 't velt,
> Tot dat hij aan zijn volk weêr wiert ten toon gestelt,
> Om zo gelijk voor dees zijn landen te bestieren,
> Verkoopt men hagel, kruit, maten en bandelieren.

De Profeet D a n i ë l wordt steeds voorgesteld in den leeuwenkuil. Al in 1578 vinden wij te Amsterdam *een Kuil der Leeuwen*, waar zekere Simon Pietersz. woonde. Nog ziet men hem op verschillende gevelsteenen, o.a. op de Leidschestraat bij de Kerkstraat, en in de Buiten-Oranjestraat een van 1641, met het onderschrift: *in daniel K.* Waarschijnlijk heeft gebrek aan ruimte die verkorting noodig gemaakt; in allen gevalle was *K* voor *kuil* den Amsterdammers volkomen verstaanbaar. In hunne steenen keldervloeren toch of op hunne binnenplaatsen was eveneens on een der steenen doorgaans een *K* te vinden; 't was de steen, die de plaats aanwees, waar zich de k u i l bevond, en dien men dus oplichtte, wanneer, de kuil te eeniger tijd moest geöpend worden.

Een kok te Maastricht, die Daniël heette, en van een misdaad beschuldigd, doch vrij gesproken was, koos zich ook *Daniël in den Leeuwenkuil* tot uithangteeken en schreef op zijn luifel:

1) Medegedeeld door den Heer Victor de Stuers, te Maastricht.
2) Medegedeeld door den Heer D. Buddingh, te Utrecht.

* Toen Daniël in de kuil der leeuwen wiert gesmeten,
Mits hij geen schult had, heeft geen leeuw hem opgegeten.
Zo ben ik Daniël meê van het straffen vrij.
Dus blijf ik kok en hou mij bij de braderij.

De *drie Jongelingen in den vurigen oven* ziet men op gevelsteenen in de Handboogsstraat en in de Nieuwstraat.

De Koning A h a s u e r o s hing uit voor een boerenhuis in de Veenen, waar men rottevallen verkocht; doch 't schijnt, dat de woordspeling minder hem dan Haman gold, die ‘als een oude rot in de val’ liep. 't Vers luidde:

* *In de Koning Assuerus*, die Vasthi verstiet,
Om dat sij hāar te veel op haar grootsheit verliet.
Toen heeft hij Hester om haar schoonheit ten troon verheven,
Waardoor Mordechaï en al de Joden behielden het leven.
Maar Haman wiert om zijn snoot bestaan te Zusa aan een galg gehangen.
Hier verkoopt men alderhande vallen, om rotten, muizen en mollen in te vangen.

De kuische S u z a n n a hing te Woerden uit - wellicht aan een tapperij; want aan een winkel, waar vrouwen te wachten waren, zou een opschrift als 't volgende kwalijk gepast hebben:

* Hier *in Suzanna*, die twee boeven fel bestreden,
Om te bespieden haar ontbloote kuische leden.
Dog door haer vroomheit wierden deze guits gevaên.
Maar 't vrouwvolk leeft niet meer als het toen heeft gedaen.

De dichter, die dat schreef, bezat weinig logica. Immers dat men t o e n over die vroomheit van Suzanna - tegen over twee ouwe boeven - zoo'n bombarie maakte, bewijst juist, dat men het al iets heel buitengewoons achtte.

Eindelijk de Heeren T o b i a s , vader en zoon: - de vader, altijd voorgesteld, als door de onoplettendheid van een zwaluw zijn gezicht verliezende: de zoon, wandelende aan de hand van een Engel.

Voor 200 jaren stond *de Oude Tobias* in een gevelsteen op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis, en in dat huis woonde de beroemde schoonschrijver Lieven van Coppenol[1]. Elders was zijn droevig ongeval op een uithangbord geschilderd, en dit rijm er bij, op den stok:

* Tobias was moê van 't begraven der dooden zeer gezwint,
Een zwaluw sch ... hem in de oogen en hij wiert blint.

Uit den eersten regel, en vooral uit dat ‘zeer gezwint’ is 't blijkbaar, dat de bewoner van 't huis een podas-okus-Achilles moet geweest zijn[2].

1) *Navorscher* 1866, blz. 303. Zie verder over Coppenol *Vondels Leven en Werken*, V. 519 volgg.
2) Vergl. Deel I, blz. 198, 199.

Een spekslager te Gorkum had hetzelfde uithangteeken, met deze vier regels:

> * Tobias heeft zijn gezigt door de drek van een swaluw verlooren.
> Sommige menschen kan men van spijt niet sien nog hooren.
> Die mij benijden wensch ik ook haar oogen verblint door drek.
> Hier verkoop ik, tot ieders gerief, saucijzen en pekelspek.

Men ziet, dat de man alles behalve kristelijk dacht over zijn benijders. Reeds hebben wij meer van die klachten over haat en nijd hooren aanheffen en wij hebben er nog lang niet mede gedaan, al geven wij niet al wat wij dienaangaande zouden kunnen geven. En toch meenden stellig al die klagers, dat zij heele vrome, brave lieden waren, en zeker per slot nog hun zin zouden krijgen, door de straf hunner weêrpartijders te aanschouwen; immers wat zij zeiden was niets anders dan een gewijzigde aanhaling van hetgeen David in zijn Psalmen zong. - Die opschriften, hoe laf en onbeduidend zij dikwijls ook schijnen mogen, zijn daarom belangrijk, omdat zij ons in de Oudtestamentische richting dier dagen een dieper inzicht geven.

De Jonge Tobias komt nog op gevelsteenen, en kwam dikwijls op uithangborden voor. Men vond hem o.a. weleer, op een bord geschilderd, voor een werf op 't Realen-eiland en op een gevelsteen in de Haarlemmer-houttuinen; nog kan men hem op een steen op Uilenburg vinden en wellicht op meer plaatsen. Te Leeuwarden had een waard hem tot uithangteeken gekozen, en zeer gepast; immers hij wenschte daarmede aan ‘den reizenden man’, die bij hem zijn intrek genomen had, een goed geleide toe. Het daarbij gekozen opschrift luidde aldus:

> De Engel Rafaël leide den jongen Tobias
> Langs bergen en dalen zeer ras.
> Hier houdt men nachtslapers op dit pas.

Toch is 't gezelschap niet voltallig; de Bruid ontbreekt. Daar heeft Vondel beter aan gedacht, als hij, in zijn Gijsbreght, Broer Peter zeggen laat:

> Zijt gij dat, Rafaël? Sijt ghij dat self, die beyde,
> Tobias en sijn Bruyd soo veyligh t' huis geleyde?

Maar wellicht had de Leeuwarder met opzet van de Bruid gezwegen; hij had voor dames geen logies.

Om der verscheidenheidswille, maar hoogst onjuist, liet een Overijselaar Tobias ‘te paard’ reizen en vergat daarbij den Engel. Men zag dit in 1814 te Diepenheim. Op een uithangbord was een man te paard geschilderd, en daaronder: *in den Jongen Tobias*, met dit diepzinnig rijm:

> Tobias liet zijn paard beslaan,
> Om over hooge bergen te gaan,
> Hooge bergen, diepe kuilen,
> Niemand kan den dood ontschuilen,

Want de dood die komt zeer snel,
Wacht u voor de zonde wel.
Hier tapt men wijn, bier, uit het beste vat,
Ook koffie en genever nat.

II.

Bethlehem was reeds in de middeleeuwen en bleef ook later een geliefde voorstelling. De naam werd niet alleen aan kloosters en godshuizen van verschillenden aard gegeven; maar ook menigeen vond er voor zijn gemoed iets streelends in, al was het dan maar figuurlijk, in Bethlehem te wonen.

Nog blijkt dit uit menig voorbeeld. In de Gasthuisstraat te Gorkum, wijk C. n°. 11, staat voor een huis:

Dit is in Bethlehem.

Vreest den Heer,
Doet hem eer,
Want den dach van sterven haest hem seer.
1566[1].

In de S[t]. Nicolaasstraat te Amsterdam stond onlangs nog een ander steentje in een gevel, met het opschrift: NIVT BETTELEM, dat 'Nieuw Bethlehem' beteekende.

De Salutatie kwam in Engeland zeer menigvuldig voor, en wel het meest aan herbergen. Weinige uithangteekens hebben zooveel wijzigingen ondergaan. Het was oorspronkelijk de Engel, de Maagd Maria begroetende. In den tijd van de Puriteinen werd het veranderd in: *de Soldaat en Burger* (*!*) Later ging het over, of in de enkele *Maagd*, of in den enkelen *Engel*, met een rol in de hand, waarop oorspronkelijk had gestaan: *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum*. Tegenwoordig wordt de *Salutatie* meestal voorgesteld door twee samengevoegde handen en de woorden: *Welkom in de stad*[2].

In de Vlaamsche gewesten kwam de Salutatie voor onder den titel: *de Blijde Boodschap*.

Te Amsterdam ziet men de *Maria Groetenisse* nog op een gevelsteen op den hoek van den Kloveniersburgwal en Spinhuissteeg.

Maria met het kind Jezus ziet men op een gevelsteen in de Warmoesstraat bij de Guldehandssteeg. Op een anderen, op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht, zit Maria met haar kind op den heuvel Sion: een jongeling (Joannes?) knielt voor het kind; op den heuvel, ter zijde, een

1) Medegedeeld door den Heer Van den Honert.
2) *Hist. of Signb.* p. 264, 266, 267, 272.

boomstam - de afgehouwen tronk van Jesse. In de lucht, tusschen draperiën, twee Engelen, die Maria kroonen.

Op 't archief te Utrecht berust een oude gevelsteen, die weleer gestaan heeft aan het huis in de Stroosteeg, dat vroeger de Luthersche Kerk is geweest en die mede *Maria met het kind Jezus* voorstelt.

J o z e f was de patroon der timmerlieden en hing dus meest bij deze uit. Zoo vinden wij hem te Vlissingen op een gevelsteen, met een zaag in de hand[1)]. En elders las men, onder een dergelijke afbeelding op een timmermans-uithangbord:

* *In Joseph*, die een zoon uit Davids geslacht geboren was,
Hebben wij Timmerlui tot een patroon vercoren ras.

Maar ook de houtkoopers eischten hem op:

* Joseph was een Timmerman,
En hij ging hem geneeren,
Al in de vreeze des Heeren,
Daar was hij noit te slimmer van.
Laat het u niet verveelen,
Hier verkoopt men Balken, Sparren en Deelen.

De W i j z e n v a n h e t O o s t e n verschijnen steeds in het traditioneele drietal en in Koninklijk karakter. De overlevering wist niet alleen hunne namen te noemen, maar zelfs precies, hoe oud elk hunner was: Kasper, die 't goud offerde, was 60 jaar, Balthazar, die de myrrhe offerde, 40 jaar, en Melchior, die den wierook offerde, 20 jaar. Volgens sommigen zijn zij de typen der drie standen - den koninklijken, priesters- en krijgsmans-stand - en zoo stellen ze de schilders dan ook doorgaans voor; volgens anderen van de drie toen bekende werelddeelen, waarom een van hen dan ook als een zwarte wordt afgebeeld. Als uithangteeken zijn zij van den tijd der middeleeuwen af zeer gezocht geweest, en geen wonder. Het Driekoningsfeest was van ouds een vrolijk volksfeest, dat gevierd werd met het omgaan met de star en met gezang er bij, met trekbrief en kroon, met brood en boon, en met kaarsjespringen. Dat alles is voorbij en vergeten - al heugt het enkelen ouderen van dagen nog - voorbij en vergeten, met de S^{t}. M a a r t e n s v u u r t j e s en de f i e r e P i n k s t e r b l o e m, die een krans met rozen en een herdersstaf droeg, en de K l i s s e b o e r, en zoo veel andere vrolijke uitingen van onschuldige volkspoëzy! - Maar daar wil ons hedendaagsch positivisme niet van weten. 't Heeft toch wat

1) Medegedeeld door den Heer P. Goeree.

anders in de plaats gegeven, dat misschien niet even vermakelijk, maar, zoo men hoopt, vrij wat nuttiger zal zijn - de v o r m l e e r [1].

De Drie Koningen dan - om tot hen terug te keeren - komen nog op verscheidene gevelsteenen voor: men ziet ze b.v. te Dordrecht W.B. n°. 161, tegelijk met drie andere steenen, die *dit is in Beerenburch, Klein Jeruzalem* en *Spagnien* voorstellen en die nog uit de 16de eeuw dagteekenen[2]. Een fraai exemplaar vindt men nog te Amsterdam in de Paardenstraat. In de Vinkenstraat hingen ze weleer bij een timmerman uit, die er een rijm in zocht op zijn naam:

* In de Drie Koningen uit het Oosten,
Hier woont de timmerman Jillis Joosten.

En in 1657 woonde Jan de Vinck, 'Coopman *in de Drie Coningen*,' op de Brouwersgracht.

Dewijl de Drie Koningen reizigers waren, voegden zij ook zeer goed aan een herberg, en licht vindt men ze hier en daar nog. Te Maastricht prijkten zij voor de 'luybe' of 't bakkersgildehuis, met toespeling op het Driekoningsbrood, en ook in de Platielstraat voor een gevel, met het tijdvers:

epIphanIa DoMInI CaeLo eXaLtata[3].

De V l u c h t n a a r E g y p t e wordt altijd voorgesteld op de navolgende wijze: Maria zit met het kind Jezus op een ezel en Jozef stapt vooruit met een zaag in de hand. 't Was ook een timmermans-uithangteeken, dat zij op hun gildeplaten, banieren en penningen voerden. Men vindt het op de gevelsteenen nog tallooze malen. Te Rotterdam had een kleêremaker *de Vlucht naar Egypte* op zijn bord; doch 't was hem niet, als den timmerlieden, om Jozef te doen, maar om den ezel, als blijkt uit het rijm:

Joseph vluchtte met Maria naar Egypte op een Ezel,
Hier woont de meester-kleermaker Dirk van Wezel.

De t e r u g k o m s t u i t E g y p t e komt ook voor, soms met het bijschrift: *uyt Egypte hebbe Ick mijnen Sone geroepen*. Men vindt dit nog op 't Begijnhof op een gevelsteen. De voorstelling is even als die van de Vlucht, met dit onderscheid, dat bij deze de figuren rechts[4], bij de Terugkomst links gewend zijn.

J o a n n e s d e n D o o p e r, voorgesteld als den Heiland doopende in de Jordaan, vindt men hier te lande meermalen op gevelsteenen, o.a. te Am-

1) Art. 1 der Wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad N°. 103.)
2) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.
3) Medegedeeld door den Heer Victor de Stuers.
4) *Rechts* in heraldieken zin, d.i. naar de linkerhand van den beschouwer.

sterdam aan 't hoekhuis der S^{t}. Jansstraat, en te Dordrecht, wijk C. n°. 576; maar op uithangborden is hij ons niet voorgekomen. Daarentegen komt in Engeland zijn hoofd (*the Baptist's Head*) sinds eeuwen zeer veel op uithangborden voor en men brengt daar den oorsprong tot den tijd der pelgrimstochten terug[1]. Te Parijs had reeds in 1487 een voornaam boekdrukker, Jean Carcain, het hoofd van Joannes den Dooper uithangen. Dit blijkt uit een zestal Latijnsche verzen op den titel van een zijner boeken, die wij hier (de verzen namelijk) vertaald geven:

De brug van St. Michiel kunt ge in Parijs licht vinden,
Er staan veel huizen op: één is het meest bekend.
't Is dat, waar gij het hoofd des Doopers uit ziet hangen,
Daar vindt ge een boekzaal vol met wat gij maar begeert;
En zoudt gij ook den naam des drukkers willen weten?
Zijn naam is Jean Carcain. Vraag meer niet en vaarwel.

't Was in Frankrijk een oude uithangbords-aardigheid, om Joannes den Dooper voor te stellen door een aap in batist gekleed. 't Was dus: *le Singe en batiste = le St. Jean Baptiste*[2].

K r i s t u s is voorgesteld op een gevelsteen op het Damrak voorbij de Oudebrug: 't is een borstbeeld, met de rechterhand zegenend opgeheven, in de linker een wereldbol.

Met de Twaalf Apostelen prijkt *Kristus* op een steen aan het Apostelhuis te Maastricht, een gesticht voor oude R.K. minvermogenden. Een onderschrift vermeldt, dat het huis den 3^{den} Mei 1493 door Lambert van Middelhoven is gesticht.

Tallemant des Réaux vertelt, in zijn *Contes et Historiettes*, van een waard in de straat Montmartre te Parijs, die *la Tête Dieu* op zijn uithangbord had geplaatst, en dit, ondanks al de aanmaningen van den pastoor, niet wilde wegnemen, tot dat eindelijk de overheid hem er toe noodzaakte[3].

Te Waterland-Oudeman in Vlaanderen hangt aan een kroeg uit: *in Celeskest tapt men*. Voor Hollanders onverstaanbaar. Maar *Celeskest* wordt verklaard als een verbastering van ''s Helich Kerst,' d.i.: 'Heilig Kerst (Kristus)[4]. Die oude, zeer oude Vlaamsche uithangteekens kunnen ons nog leeren, hoe 't ook bij ons vóór de Reformatie was.

D e V i e r E v a n g e l i s t e n komen op de uithangteekens op drieërlei wijze voor:

1°. Elk afzonderlijk afgebeeld op vier naast elkander staande gevels.

2°. Alle vier te zamen op één gevelsteen of uithangbord.

1) *Hist. of Signb.* p. 273.
2) *Id.* p. 274. - Een gelijke aardigheid is ook bekend met *St. Germain d'Auxerre* Zie J. TER GOUW, *Studiën over Wapen- en Zegelk.* blz. 197.
3) *Hist. of Signb.* p. 279.
4) DE POTTER, blz. 114.

3°. Gekroond. - In ieder geval vergezeld van hun eigenaardige attributen, zoo als Jeremias de Decker ze opgeeft:

Een E n g è l bij Matthijs, of Serafijnsche man;
Bij Markus eenen L e e u w , gewoon het overwinnen:
Een O s bij Lukas en een A r e n d bij Sint Jan.

Van n°. 1 vindt men zelden meer de verzameling volledig; doorgaans zijn er een of meer door verbouwing weggeraakt. Zoo b.v. ziet men aan drie huizen naast elkander in de Utrechtschedwarsstraat, Markus, Lukas en Joannes; doch Mattheus heeft voor lang zijn graf in den biksteenkelder gevonden. Daarentegen vinden wij Joannes alleen op de Leidschestraat

bij de Keizersgracht - zie hier nevens - en op 't Begijnhof.

Van n°. 2 zijn nog verscheiden voorbeelden, vooral op uithangborden van boekwinkels: zie b.v. in de Heisteeg.

De vier Evangelisten stonden in de eerste helft der 17de eeuw ook aan een hofje in de Vinkenstraat, en hingen in 't laatste dier eeuw uit bij den boekverkooper Frederik van Metelen in de Warmoesstraat.

De Vier Gekroonde Evangelisten was in de 17de eeuw het uithangteeken

van den boekverkooper Philips van Eyck te Antwerpen[1)], en hoe ze nog te Amsterdam in de Kolksteeg op een gevelsteen staan, kan men hier nevens zien. Zij zitten rondom een tafel, elk met zijn attribuut bij zich, ‘dus in 't geheel acht koppen,’ zou een zeeman zeggen.

1) Zie *Navorscher* 1866.

De Bruiloft te Cana was, als feestdisch, voor pasteibakkers[2)], en omdat de wijn er een hoofdrol speelde, voor herbergiers een zeer gepast uithangteeken. Een dezer laatsten, een Saardammer, schreef voor zijn luifel:

* Wie d'edle wijnstoksvocht begeert, koop s' hier bij mijn.
Christus maakte te Cana in Galilea wijn,
En so hij dit niet hadde gedaan,
Al de gasten waren droomerig naar huis gegaan.

Maar wie zou aan een Melkhuis *de Bruiloft te Cana* gezocht hebben? Van melkdrinkers was daar toch geen sprake geweest. Toch had een

2) Zie Dl. I, blz. 162 zulk een uithangteeken aangehaald.

Amsterdamsche melkslijter dat tafereel op zijn uithangbord doen schilderen, en er bijgeschreven:

> * Op de bruiloft van Cana in Galilea veranderde het water in wijn,
> Opdat er de menschen verheugt zouden zijn,
> Maar nu is de wijn en sterke drank een bederf voor vele menschen.
> Hier verkoopt men melk, huy en scharrebier, na ieders wenschen.

Leefde de man, het Afschaffings-genootschap vroeg zeker om zijn adres.

De beide Wonderbare Spijzigingen vinden wij te Amsterdam - ongetwijfeld beiden bakkers-uithangteekens. Van die der 5000 mannen met vijf brooden en twee visschen[1] zien wij een zeer uitvoerige afbeelding in de Vinkenstraat op den hoek der Binnen-Dommersstraat, onder den titel: *de Veyf Garstenbrooden*[2], en met het bijschrift:

> 17 Naar gunst van menschen moet men wenschen. 20.

terwijl de spijziging der 4000 met zeven brooden[3], onder den titel: *het Gezegent Brood*, in de Binnen-Brouwersstraat voorkomt.

De Wonderbare Vischvangst[4] staat gebeiteld op een grooten steen in een gevel te Hindeloopen aan de haven bij de Groote sluis. De steen is goed bewerkt, maar zonderling is 't, dat aan de vlaggestok achter op het schip de Prinsevlag waait[5]. *La Pèche miraculeuse* hing in 't laatst der 17de eeuw uit bij den boekverkooper Poisson te Parijs. 't Was dus een zinspeling op 's mans naam, en wij vinden vermeld, dat nog heden 't zelfde huis bewoond wordt door een boekverkooper van denzelfden naam en 't zelfde geslacht[6].

De Samaritaansche Vrouw bij de fontein Jacobs[7] komt in Engeland dikwijls voor onder den titel van *Jacob's Well* en in Frankrijk onder dien van *La Samaritaine*. Hier te lande hing zij in de 16de en 17de eeuw uit als *'t Vrouwke bij de put;* ja zelfs gaf zekere Rutgaert Jansen in 1602 een troost-spel uit:

> Van 't Vrouken bij de put.
> Siet wat 't geloof vermach:
> Twort tot veel menschen nut
> Ghegeven aan den dach.

En nog vindt men haar o.a. te Alkmaar op de Groenmarkt, met de kruik in de hand bij een fontein staande[8].

1) *Matth.* XIV:17-21.
2) Te Zaandam had een bakker weleer *de* 3 *Garstebrooden* uithangen, doch dat huis verbrandde op den laatsten Maart 1836. - *Zaanl. Jaarb.* 1853, blz. 42.
3) *Matth.* XV:34-38.
4) *Lukas* V:4-9.
5) Medegedeeld door den Heer Johan Winkler, te Leeuwarden.
6) *Hist. of Signb.* p. 275.
7) *Johannes* IV.
8) Medegedeeld door den Heer Mr. G. van Leeuwen, te Alkmaar.

Te Rouaan vindt men *la Samaritaine* op een gevelsteen van 1588, terwijl de Parijzer boekverkooper Jacques Dupuy, wonende in de Rue S^{t}. Jacques, en nog niet te vrede met deze zinspeling op zijn voornaam, er nog eene op zijn geslachtnaam bij begeerde en daarom de Samaritaansche bij de put uithing[1)].

De bergen T a b o r en K a l v a r i ë n waren, even als de Vier Evangelisten, geliefkoosde boekverkoopers-uithangteekens. Den *Berg Tabor* ziet men nog in een gevelsteen aan het hoekhuis van Cingel en Beulingsstraat; de andere hing uit op meer dan eene plaats, o.a. ook in de Kalverstraat, waar hij zelfs aanleiding gaf tot een vernuftige vergissing ten aanzien van den naamsoorsprong dier straat[2)].

De berg Kalvariën levert met dat al een bijzonderheid op, die onder de uithangteekens zeldzaam genoeg is, om opgemerkt te worden; hij schijnt namelijk erfelijk te zijn geweest in de familie Stichter, en zelfs op hare erfgenamen te zijn overgegaan. Immers in de 17de eeuw hing te Antwerpen *de Berg Calvarië* uit bij den boekverkooper Joannes Stichter, en honderd jaren later hing *de Oude Berg Calvarië* uit bij ‘de Erfgen. van de wed. G. Stichter op 't Rockin bij de Gaper-steeg.’

Boursault, een verdienstelijk Fransch schrijver en tijdgenoot van Racine en Boileau, beklaagde zich in een brief aan Bizoton, een van de hoofden der politie, over de heiligschennende uithangborden. Onder die, welke hem 't meest ergerden, noemde hij *la Trinité, le Saint Esprit, l'Image Notre Dame*, enz. Maar wat hem 't meeste hinderde was een bord, waarop de gevangenneming van Jezus geschilderd was, met deze woordspeling: *au Juste prix*[3)]. Het bord hing aan een kleine gaarkeuken in een dwarsstraat, die van de Rue St. Honoré naar de Rue Richelieu liep. En hoezeer Boursault zoo hevig tegen den waard had aangegaan, dat deze het schandelijk bord had ingehaald, zoo kwam dit toch later weêr te voorschijn en was, nog voor weinige jaren, te zien voor een ijzerwinkel in de Cour du Dragon[4)].

Een zeer fraaie K r u i s d r a g i n g vindt men in de Enge-kerkssteeg bij 't Oude-kerksplein. 't Is een gevelsteen uit het midden der 16de eeuw, zoo 't schijnt, en die mogelijk, daar dit huis destijds tegenover 't Kerkhof gelegen was, eenige betrekking had tot de toenmalige plechtige omgangen. Naast Kristus zijn er de drie Kristelijke deugden, Geloof, Hoop en Liefde, voorgesteld[5)].

La Couronne d'épines (de D o o r n e k r o o n) hing in 1640 te Parijs uit, bij

1) *Hist. of Signb.* p. 275.
2) Zie J. TER GOUW, *Amsterdam*, Eerste stuk, blz. 149, 150.
3) Dit kon beteekenen: ‘In den gevatten Rechtvaardige’ of ‘in den naasten prijs’ - voor welken Judas zijn Heer verraden had - of voor welken men in de gaarkeuken eten kon.
4) *Hist. of Signb.* 279.
5) Zie de afb. Deel I blz. 58.

den boekverkooper George Josse in de rue S^{t}. Jacques: de echte doornekroon behoort onder de heilige reliquieën, waar Parijs roem op draagt[1)].

Het Heilige Graf heette vroeger een slecht befaamd kroegje te Gent: en nog heeft men er *den Kelder Gods*[2)].

The Resurrection (de Opstanding) hing te Londen bij een boekverkooper uit in de dagen van Koningin Elisabeth: doch 't was eigentlijk niet dan een profane en vrij flaauwe aardigheid. Er was namelijk op 't bord een slaper geschilderd, die door een ander werd opgewekt met de woorden: *Arise, for it is* DAY. (Sta op, het is dag.) De boekverkooper heette John Day.

De Emmausgangers ziet men op een aantal gevelsteenen. De voorstelling is doorgaans goed Hollandsch. In de Marktstraat te Naarden staat een der jongste: '*Emmaus* Anno 1779': drie beeldjes met een Hollandsch dorpskerkje in 't verschiet: - en zoo zijn ze gewoonlijk.

De Verschijning aan 't meer van Tiberias komt op een gevelsteen voor op de Rozengracht. 't Is 't *Scheepje van Petrus:* de Apostelen halen 't net op en Kristus staat op den oever.

De Bekeering van Paulus hing in de 17de eeuw in den Haag op de Vischmarkt en voor den luifel las men:

> * Zegen baart nyt,
> Zelden tyt zonder stryt.
> Heer geef ons vrede,
> En bekeert ons gelijk gij Paulus dede.

Deze regels hangen als droog zand aan elkaâr; de drie eerste zijn gemeenplaatsen, die telkens voorkomen; de laatste bevat een bede, die de man zeker terug gehouden zou hebben, indien hij Mattheus III vs. 2 gelezen had: 'Bekeert *u*,' luidt het daar, en niet: 'Bid om bekeerd te *worden*.'

Tabitha is de naam - meer niet - van een pakhuis in de Haarlemmer-houttuinen. Die naam doet echter vermoeden, dat in den gevel van dit gebouw weleer de historie van Tabitha stond uitgehouwen.

Eindelijk, Joannes op Patmos. Te Delft staat boven de poort van 't Begijnhof een steen, met een bas-relief, dat weleer *Joannes op Patmos* voorstelde, doch thans onherkenbaar is.

1) *Hist. of Signb.* p. 275.
2) DE POTTER, bl. 107.

Tweede hoofdstuk.
Zinspelingen op bijbelplaatsen.

Gevelsteenen, waarop een bijbeltekst is uitgehouwen, zijn niet zeldzaam. Enkele malen komt de tekst in 't Latijn voor; meermalen in 't Hebreeuwsch, natuurlijk aan huizen van Israëlieten. Daar wij echter geen v e r z a m e l i n g van opschriften geven, en deze opschriften (doorgaans alleen mottoos, door den steller gekozen), juist omdat het bijbelteksten zijn, niets nieuws behelzen, zoo zouden wij 't een gansch overtolligen arbeid achten, daarvan een lijst te geven. Wij bepalen ons dus tot de z i n s p e l i n g e n op bijbelplaatsen, vermits die altijd, zij 't ook in geringe mate, van eigen vinding, nadenken of meening getuigen, en dus iets karakteristieks hebben. Ook hier zullen wij, 1°. die uit het Oude, en 2°. die uit het Nieuwe Testament bespreken.

I.

Op den stok van een uithangbord in de Rozenstraat las men:
Aan de eene zijde:

* Job sey: God gaf, God nam.

Aan de andere zijde:

De Heere sel 't versien, sey Abraham.

De eerste regel zinspeelt op Job I:21; de andere op Genesis XXII:8. Waarschijnlijk doelde dit opschrift op een smartelijk verlies, geleden door hem of haar, die 't gesteld had: wellicht was 't een weduwe, die, na den dood van haar man, een winkelnering was begonnen, om haar brood te winnen. - 't Aangehaalde gezegde van Abraham alleen vinden wij ook nog onder een *Abrahams Offerande* te Oudenbosch[1].

1) Medegedeeld door den Heer E.G. Volkertsz, te Zutfen.

Op de Joden-keizersgracht (de zoogenaamde Moordenaarsgracht) aan den hoek van den Amstel, ziet men een grooten steen, waarop de aartsvader *Isaäc* is afgebeeld, staande onder een boom, bij een put: aan de andere zijde twee ossen en drie mannen, daaronder;

Nu heeft ons de Heere ruymte gemaakt, Gen. XXVI vs. 22.

Dit gebouw was, in de voorgaande en nog in 't eerste gedeelte van deze eeuw, het Oude-vrouwenhuis der Portugesche Israëlieten.

Te Maassluis stond voor een gevel:

Denckt op den tijdt,
Dien Josep hadt,
Doen hi syn broeders
Ootmoedich badt,
En sy hem nyet
Wilden verhooren,
Nochtans bleef hij
Van Godt verkooren. Anno 1649[1].

't Rijm zinspeelt op Gen. XLII:21; maar wat het op dien gevel beteekende is duister. Wellicht heette de man zelf Jozef en had hij ook eens benaauwde oogenblikken gehad.

De *Tien Geboden* hingen in de 17de eeuw bij den boekverkooper Anthony Jansz. Tongerloo te 's Gravenhage uit[2]; wel vermoedelijk niet de geheele tekst; maar alleen de afbeelding der twee steenen tafelen.

Eben-haëzer is een opschrift dat zeer dikwijls voorkomt, soms met bijvoeging der woorden: 'Tot hiertoe heeft mij de Heere geholpen.' I Samuel VII:12. Die hulp schijnt aan 't Haagsche Monument voor 1813 te falen.

Een bakker te Leiden had op zijn luifel gezet:

* Oprecht, vroom en wel wegende,
Job een, 't negende.

Hiermede zinspelende op Job 1:9. 'Is 't om niet dat Job God vreest?' en de bakker wilde daarmede te kennen geven, dat hij zoo godvreezend was als Job, en den menschen goed gewicht gaf. 't Schijnt echter, dat niet iedereen in den lof kon instemmen, dien de man zich zelven toekende; althans er kwam er een en schreef onder die betuiging van vroomheid:

* Liegende, bedriegende, niemand ontziende,
Job aan 't tiende.

En een ander maakte 't nog erger, door er achter te voegen:

1) Medegedeeld door den Heer P. Knuttel, te Maassluis.
2) *Navorscher* 1866.

* Zuipende, zwelgende, altijd hetzelfde,
Job aan 't elfde.

Schoon die bakker en zijn ware of vermeende vroomheid ons thans vrij onverschillig zijn, toch zijn die opschriften merkwaardig, omdat zij ons leeren, hoe de uithangteekens in die dagen niet enkel dienden om tot den voorbijganger het woord te richten, maar tevens ook tot wisseling van gedachten. Wat men thans elkander in meer of min bedekte termen in een dagblad zou toevoegen, deed men toen op een bord, dat aan de publieke straat hing, en onze eeuw, die zich beroemt, de p u b l i c i t e i t te hebben uitgevonden, kan uit de hier aangehaalde staaltjes zien, hoe hare veel oudere zuster haar daaromtrent niets gewonnen gaf.

Buiten de Leidschepoort te Amsterdam hing *'t Dorstige Hert* uit, en daaronder dit rijm, dat op Psalm XLII:2 zinspeelde, en dat ook, min of meer gevariëerd, op tal van plaatsen voorkwam:

* Gelijk het hert by fris water zig komt te verblijden,
Komt also in huis om u van de dorst te bevrijden.

Voor *'t Huis te Bot* buiten de S^{t}. Antoniespoort te Amsterdam, las men:

* 't Huis te Bot ben ik geheeten,
Menig is bot en wil 't niet weten.
't Fortuin komt en wort gestiert van Godt almachtig,
Gelijck men lezen kan....

'Psalm honderd zeven en dertig,' staat er bij Jeroense; - maar vooreerst rijmt dat niet, en ten andere wordt in Psalm 137 niets gezegd, dat bij 't Fortuin te pas komt. 't Zal wel 'Psalm negen en tachtig' moeten zijn en de rijmer gedoeld hebben op vs. 18, waar men leest: 'door u welbehagen sal onsen hoorn verhooght worden.'

Voor een luifel te Naarden las men vóór anderhalve eeuw:

* Salomon die seyde
Die de segen des Heeren heeft behoeft niet te arbeyden.

En iets dergelijks staat te Maassluis voor een gevel - echter zonder dat Salomo er bij genoemd wordt:

De segen des Heeren maeckt rijck sonder arbeyt.

Kennelijk hebben beiden 't oog gehad op Spreuken X:22. 'De zegen des Heeren die maeckt ryck ende hy en voeghter geen smerte by.' Maar even zeker heeft het nooit in de bedoeling van Salomo, die den luiaard naar de mieren verwees, kunnen liggen, door het tweede lid van 't vers te kennen te geven, 'zonder arbeid.' Dit heeft het vernuft der uitleggers gedaan, die 't in verband hebben gebracht met Psalm CXXVII:2.

‘t Is alsoo, dat Hy 't synen beminden als in den slaep geeft’[1]. Op deze vrij algemeene volksopvatting zinspeelt ook Huygens:

> Trijn trock 't haer weynigh aen; sy docht, het goed sal komen,
> All slapende: men seght, soo sent het God den vromen[2].

Voor sommige winkels las men de volgende gemoedelijke berijmde zinspeling op Spr. XI:1, die echter den koopers nog altijd geen waarborg tegen valsch gewicht of slechte waren opleverde:

> * Gewicht,
> Te licht
> Of swaer,
> Is grouwel voor den Heer,
> Maar valsheit in de waar,
> Dat quetst de siel noch meer.

De Lelie onder de doornen, die in de 17de eeuw uithing bij den boekverkooper Nicolaas Biestkens op de Keizersgracht, was een zinspeling op het tweede vers van het tweede hoofdstuk van het Hooglied.

De figuur komt, met het omschrift ‘Gelijck eene lelie onder de doornen, so is mijne vriendinne onder de dochteren. *Cant.* 2.’ reeds voor op de Nederduitsche overzetting van den Heidelbergschen Catechismus, ‘ghedruct te Embden bij Willem Gailliart, anno 1566.’ 't Was een zinnebeeld der Hervormden in de 16de eeuw en komt zeer dikwijls voor op de zegels der Hervormde kerken.

Op den luifel van een melkslijter las men:

> * *Rachel* beschreide haar kintje,
> Hier verkoopt men melck bij 't pintje.

Wat er bij afgebeeld was vonden wij niet aangeteekend. Uit de geschiedenis van Rachel, gelijk die in Genesis geschreven is, blijkt niet, dat zij ooit een kind door den dood verloren heeft. Hier valt dus te denken aan de plaats bij Jeremia (XXXI:15.) ‘Rachel weent over hare kinderen,’ die plaats, door Vondel zoo onnavolgbaar schoon bezongen in de ‘Rey van Klaerissen.’ 't Is zelfs niet onmogelijk, dat het Vondels poëzy geweest is, die den eenvoudigen melkslijter tot de keuze van dat uithangteeken gebracht heeft. Ieder toch geeft de ontvangen indrukken terug op zijne wijs.

In 't midden der 18de eeuw las men te Hattem op een witten steen, geplaatst in den gevel der pastorie:

1) Zie de kantteekening in den Staten-Bijbel.
2) *Trijntje Cornelis*, Voorbericht.

Wee. den. Narre. propheet. die. hare
eigne geist. nae. folgen. Ezech. 13. 3.

Een n a r r e - p r o f e e t is een dwaze profeet, een - die zijn eigen dwaasheid voor wijsheid opdischt.

Te Dordrecht leest men op een gevelsteen in wijk A. n°. 44:

De vreese des Heeren is den rechten Goeds
Dienst. Syrach int eerste Cappittel. 1598.

II.

Er was in de 17de eeuw een kleêrmaker, die *Twee Scharen* had uithangen en, daarbij een toepasselijk bijbelsch opschrift verlangende, niet beter wist te vinden dan: 'Ende Jezus sprak tot de scharen.' Hierbij was ongetwijfeld aan geen spotternij te denken, maar integendeel aan eenvoudigheid van geest, die aan de letter hangen blijft. Ja, van zulke 17de-eeuwsche voorbeelden kan men nog 19de-eeuwsche tegenhangers ontmoeten. Op de begraafplaats buiten Naarden staat een nieuwe grafkapel, in 1865 gebouwd. Op drie zijden las men verschillende bijbelteksten; op de vierde, b o v e n d e d e u r, die tot den grafkelder geleidt:

Joh. X. vs. 9.
IK BEN DE DEUR.

Dit stond er nog in Maart 1867; doch is kort daarna weggenomen.

De voorstelling *In Duizend Vreezen* of *Honderdduizend Vreezen* kwam en komt nog op onderscheiden plaatsen voor. Van die te Rotterdam, waar zich een overlevering aan vastknoopt, is reeds gesproken[1)]. Ook in Leiden vond men een Honderd-duizend-vreezen-huisje. Maar den lakenpapper, die er woonde, konnen die Vreezen, die zijn voorzaten misschien zeer gekweld hadden, weinig schelen, als 't hem maar goed ging, en hij gaf dit voor zijn luifel te kennen:

* In hondert duisent vreezen;
Dog God zij lof bovenal.
Die mij wel bewaren zal.
Hier papt men allerley lakens, breet en smal,
God geeft wint en son na syn vermogen, (*sic*)
Daarby hoop ik wel te droogen.

In het Noordeinde te 's Gravenhage wordt nog een uithangbord gevonden, voorstellende een schaap op een heuveltje en drie wolven daar om

1) *Deel I.* blz. 264.

heen, met het opschrift *In de Duizend Vreezen*. Een andere dergelijke voorstelling, doch die thans niet meer bestaat, zag men te Amsterdam op den Blaauwburgwal voor een luifel, met dit opschrift:

* Dit wreede gedierte zoekt mij te verscheuren,
Maar als 't God blieft zo zal 't hem niet gebeuren.

Daar echter zag men maar één wolf - even als op den steen, die zich

te Alkmaar in de Schoutensteeg bij het Stadhuis bevindt, en waarvan hiernevens een afbeelding gaat. De voorstelling kwam en komt nog op onderscheidene plaatsen voor, met allerlei variatiën. Te Maastricht in de Plankstraat is het een schaap tusschen een wolf en een leeuw, met het onderschrift op een banderol: *in de duyzent Vrees*[1].

Voor de herberg te Gastel, in Noord-Brabant, vindt men, behalve den steen met het gewoon onderschrift: *Duysent Vreezen*, nog twee andere; - den eenen met het rijm:

Als de Harders het Ampt der Wolven handteeren,
Wie zal alsdan de arme Schapen regeeren.

En een anderen met de vertroosting: *Verhopen hierna beter*[2].

En dan nog - want wij zouden onmogelijk alle huizen en erven in ons land kunnen opnoemen, waar de naam voor prijkt - vinden wij een boerenhoeve te Gorsel, die aldus gedoopt is, en aanleiding gegeven heeft tot een aardig versje van een modernen Poot, wel geen welgestelden, in de mythologie ervaren landman, maar een eenvoudigen boerenarbeider, te Vorden, met name W. de Jong, die onlangs bij den boekhandelaar W.J. Thieme & Co. te Zutfen, onder den titel ‘Eerstelingen’, een bundel heeft uitgegeven van allerliefste gedichtjes. In het versje - zeven koepletten lang - speelt hij met den naam van de boerenwoning, waarin hij te gast is, en toont, hoe hij voortdurend i n d u i z e n d v r e e z e n is. Wil men een staaltje, men hoore:

In een oord, waar kermisvreugd
  Zich alom deed hooren,
Waar bij ouderdom en jeugd
  Niets die vreugd kwam storen:

1) Medegedeeld door den Heer Victor de Stuers, te Maastricht.
2) Medegedeeld door den Heer H. Littooy Hz., te Lage Zwaluwe.

Waar een eerplaats aan den disch
Mij werd toegewezen,
Zat ik toch, hoe vreemd het is,
Steeds in duizend vreezen.

Vraagt men naar de beteekenis van het symbool, dan leeren wij die uit een oud mozaïek in de kerk van San Praxide te Rome, dat van de 9de eeuw dagteekent. Daarop ziet men evenzoo een schaap op een heuvel, door wolven omringd[1]. Het was dus een kristelijk symbool en zinspeelt op Matth. X:16: ‘Siet ick sende u als schapen in 't midden der wolven.’ Het zinnebeeld komt ook voor op zegels van Hervormde kerken, b.v. op dat van Lochem, een schaap op een heuvel tusschen twee wolven en het bijschrift: *Ovis inter lupos.* Maar blijkbaar ook aan datzelfde symbool ontleend is de titelplaat voor de oude uitgaven van Vondels ‘Palamedes,’ waar Palamedes (of Oldenbarnevelt) de plaats van 't Lam bekleedt, met deze regels er onder:

Het ongediert begrimt, met open muil en pooten,
Manhafte onnoozelheyt in 't beestenperk beslooten.
Nog zwichtze niet, hoezeer de boosheyt brult en tiert,
Maer spreekt voor 't heyligh recht, dies Themis haer lauriert.

De Duizend vreezen kwamen zelfs op het tooneel. In 1763 verscheen er een ‘blijspel der bankroetiers’ getiteld: ‘De duizend vreezen of de eerlijkheid onder de voeten;’ en nu onlangs (in 1867) werd de Rotterdamsche legende van *de Duizend Vreezen* door den Heer N.A. Peypers voor het tooneel bewerkt, en met groot succes door het gezelschap der Heeren Albrecht en Van Ollefen vertoond.

Vele van de g e l i j k e n i s s e n zag men afgebeeld op uithangborden met een rijm daarbij, of op gevelsteenen, met een eenvoudig onderschrift. Geen menigvuldiger dan de *Barmhartige Samaritaan*. Zoowel in Engeland[2] als hier te lande was die, vooral bij de chirurgijns en bij de herbergiers, in trek: bij gene omdat er een gewonde in werd voorgesteld, bij deze omdat de man in een herberg gebracht werd:

Hij loedt hem op syn Ezeldier,
En paeyt voor hem den Tavernier,

Zoo als Bredero zegt[3]. - Een Leeuwarder wondarts had dit rijm bij de voorstelling:

* Gelijck de wijn ‘fijn
Dryft zorgen uit de herten,
So geneest medicyn ‘pijn
En ontlast van smerten.

Geene stad in ons vaderland - zelfs Naarden niet - of men vindt er hier of daar een Barmhartigen Samaritaan. De traditioneele voorstelling

1) *Navorscher* 1867, blz. 37.
2) *Hist. of Signb.* p. 274.
3) *Poëmata*, bl. 7.

is deze: een bergachtig oord, dat de woestijn moet verbeelden: de Samaritaan, die zich over den gewonde

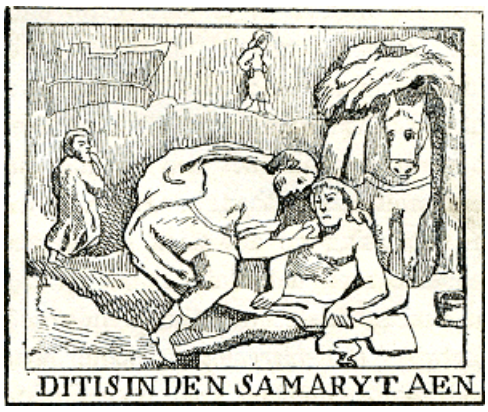

bukt; de ezel die er bij staat; in 't verschiet de Priester en de Leviet, en een huisje, dat de herberg verbeelden moet.

Onder zulk een voorstelling te Vlaardingen van 1613 leest men:

Dits in den Samaritaen,
Die oly en wijn in de wondē heeft gedaē.

Terwijl de hiernevensstaande te vinden is in de Keizersstraat te Alkmaar[1].

Ook de Z a a i e r komt nog dikwijls voor. Vroeger hing hij uit aan een huis op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht, dat vervolgens een R.K.

kerk werd, die nog onder dien naam bekend is. Op een aantal gevelsteenen vindt men nu eens *de Zaaijer*, dan *de Zaadzaaijer* (als aan een tabakswinkel te Groningen), soms *de Jonge*, dan weêr *d'Oude Zaaijer*. Op de Bloemgracht staan twee groote gevelsteenen dicht bij elkaêr, op ieder van welke een landman zijnen akker bezaaiende staat uitgehouwen, de eene met het onderschrift: *De Saaijer* 1752; de andere: *de jonge Saaijer* 1763. Een zeer fraaie *Saeijer* uit het begin der 17de eeuw vindt men in de Warmoesstraat bij de Guldehandssteeg.

De gelijkenis van de *Wijze en Dwaze Maagden* vond men te Arnemuiden, vermoedelijk bij een oliekooper, voor den luifel:

* Dit is *in de Zeven Wijze Maagden*, wilt weten,
Haar lampen branden, zij hebben haar olie niet vergeten.

Hoe de man aan z e v e n kwam weten wij niet: Mattheus (XXV:2) spreekt maar van v i j f, en om de maat was 't den man toch niet te doen, hij had genoeg aan zijn oliematen en kon zich met die van zijn rijmen niet ophouden.

1) Medegedeeld door den Heer Mr. G. van Leeuwen.

De Verloren Zoon was zeer populair, en wij behoeven zelfs, om dit te verklaren, van den invloed der mysteriespelen, waarbij hij op de indrukwekkendste wijze, in vormen aan dien tijd ontleend, werd voorgesteld, niet

te gewagen. Maar het kleine drama is een van die, welke uit het leven gegrepen en van tijd noch plaats afhankelijk zijn en die een ieder dagelijks, zoo niet in eigen huisgezin, dan toch bij geburen of bekenden, spelen ziet. Zelden ontbrak hij dan ook onder de bijbelsche tafereelen, die de woning vercierden; zelfs bij den behoeftige zag men nog een viertal bont gekleurde prentjes van den Verloren Zoon aan den met kalk gewitten, doch door rook met een bruine laag bedekten wand. Toch vonden wij hem niet als uithangbord: en ook dit laat zich verklaren; men vreesde de toepassing op den zoon des huizes. Waar zoo'n doorbrenger woonde, behoefde men dat niet aan de klok te hangen; en waar het symbool alle toepassing miste, waartoe diende het dan gebezigd? Als gevelsteen troffen wij *den Verloren Zoon* echter aan; en men kan hem nog zien op den Oude-zijds-achterburgwal bij de Oude-doelenstraat; hij hoedt er de varkens onder de eikeboomen. Waarschijnlijk woonde daar vroeger een spekslager, wien 't niet om den zwierbol, maar om de v a r k e n s te doen was.

Lazarus en de Rijke Man stond weleer op een gevelsteen in de Korte-Leidschedwarsstraat bij de Leidschegracht. Sedert 1773 staat het er echter maar in letters uitgehouwen.

Een koopman in mosterd had *het Mostaardzaad* tot uithangteeken, en daarbij:

* Het mostaartzaat is kleen,
Wie zou zijn krachten weten?
Gedreven door den steen,
De kost doet smaaklijk eten.
Het hemelsch koningrijk gewis
Bij 't mostaartzaat geleken is.

De gelijkenis van den *Wijnstok* vond men bij een tuinier te Mijdrecht:

* God is de wijnstok: wij zijn de ranken,
Al wat wij hebben moeten wij hem voor danken.

Die van den *Balk in 't oog* vooral kwam dikwijls voor op gevelsteenen. Zij lag zoo geheel in den geest van ons volk, en wij zagen reeds hoe de moraal die zij voert, op allerlei wijzen en verschillend gevariëerd in tal van rijmen werd gereproduceerd. Te Amsterdam bewaart nog altijd een steeg den naam van zulk een steen: te Hoorn in de Kerkstraat kan men er nog een vinden met het onderschrift:

In propriis talpa, argus in alterius.
'Blind als een mol voor onze eigene, honderdoogig voor eens andermans gebreken'.

Of, zoo als La Fontaine zegt:

Lynx envers nos pareils et taupes envers nous.

De Goede Herder of *de Getrouwe Herder* (Joh. X.) wordt nog op tal van gevels gelezen, soms met de voorstelling van den Herder er bij; en de naam

alleen, als uithangteeken van menigen winkel; want het symbool heeft nog steeds een onweêrstaanbare aantrekkelijkheid. *Au fidèle Berger* placht een zeer beroemde kleêremakerswinkel te wezen in de Rue Richelieu te Parijs. Bij Boom, in Belgiën, leest men boven een kroeg:

O fidel Bergé,
Bon bier en geniève.

Ook op zegels van Hervormde kerken vindt men het symbool, b.v. op dat van Naarden met het bijschrift: *Ego sum pastor bonus*.

In de Bethaniestraat zien wij een zonderlinge zinspeling op de plaats in de Handelingen der Apostelen, waar de bekeering van den Moorschen kamerling verhaald wordt: - een Moriaansborstbeeld, staande in 't water tusschen twee zwemmende Zwanen, en 't bijschrift ACT. 8, v. 37, 38. Zeker wil dat zeggen, dat de Moriaan, door den doop gereinigd, blank als een Zwaan geworden was; doch duidelijk is 't raadsel niet.

Een Hagenaar, die huizen had laten bouwen bij de Lepelbrug, waarvan hem de rekening was tegengevallen, wilde zijn wrevel daarover lucht geven en toch schriftuurlijk besluiten, en wel met zinspeling op II. Korinth. V:1. Hij zette in zijn gevel:

* Huysen te timmeren, dat is een lust,
Maar dat het zooveel kostte had ik niet gewust.
Wij timmeren Huysen en Muuren vast,
Maar wij bewonen ze als een vreemde gast.
O Godt, laat ons bouwen Huysen en Muuren,
Die *van nu tot in der eeuwigheit* duuren.

Op denzelfden tekst zinspeelde zeker ook wat men ergens op een staldeur las:

* Hier stalt men ossen en koeijen.
En wilt het niet verfoeijen,
Gelijk den apostel Paulus zeyt,
Van nu tot in der eeuwigheit.

Ra ra! wat is dat? zal menigeen zeggen. Wij meenen, dat de laatste regel er de oplossing van geeft, 't Is een soort van weêrslag op 't vorige rijm en de boer bedoelt dit: ‘Ik heb, 't is waar, niet dan een beestestal gebouwd; niet zulke mooie huizen als die mijnheer daar ginds - maar zie daarom niet met verachting op mij neêr; immers, 't is toch maar voor een korten tijd, en, als de Apostel zegt, weldra wordt ons aardsche huis verbroken en hopen wij er een in den hemel te hebben.’ - En zoo ongeveer dacht er ook een timmerman over, die op zijn luifel schreef:

* Wij timmeren huizen, men bewoontze binnen de muren;
Hierna zullen wij huizen bouwen die eeuwig zullen duren.

Op een steen van blaauw arduin, eertijds boven den uitgang van 't Klaeushofje te Delft bij de Oostpoort, nu in een buitenmuur aan het plantsoen uitkomende, gemetseld, staat onder 't wapen van den stichter: *die mildelijck zaeijen in der armen Hoven*, en onder dat zijner vrouw: *sullen rijckelijk maeijen in den ougst hierboven*. Anno 1605. De beide regels zinspelen op II. Kor. IX. vs. 6 en Gal. VI. vs. 7 en 8.

Somtijds vindt men ook de enkele aanduiding van bijbelteksten op gevelsteenen uitgehouwen, o.a. op de Heerengracht bij de Korsjespoortssteeg. IOH. 17, v. 20, 21, 17. De toepassing zal de steller beter begrepen hebben dan de lezer.

Eindelijk vonden we nog een voorbeeld van iemand, die geen bijbelteksten gaf, maar den voorbijganger uitdaagde, hem die te leveren. In de Tuinstraat las men voor een luifel:

* Wie kan bewijzen,
't Zij jongen of grijzen,
En dat met schriftuurlijke reên,
Dat men kan dooden
Heiden, Turk of Joden,
Om het geloove alleen?

Of er te eeniger tijd jongen of grijzen bij hem zijn binnengetreden om hem de gevraagde schriftuurplaatsen voor te leggen, is ons niet gebleken; maar de man verdiende in allen gevalle achting voor den geest van verdraagzaamheid, die uit zijn uitdaging spreekt.

Derde hoofdstuk.
Hemel, hel en vagevuur, engelen en duivels.

I.

Hemel, Hel en Vagevuur waren, vóór de Kerkhervorming, zeer gewone uithangteekens, die, als later Geloof, Hoop en Liefde, of Zon, Maan en Ster, aan drie naast elkander gebouwde huizen werden gegeven. Voorbeelden ontleenen wij uit een charter van 't eerste jaar der regeering van Hendrik VII van Engeland (1485), waarbij ze worden opgegeven als de namen van drie nevens elkander staande huizen te Londen[1]: en uit de nog bestaande namen in een buurt te Amsterdam, tegen over het *End van de Wereld*[2]. Te Antwerpen is een Hemelstraat, waar alzoo een *Hemel* heeft uitgehangen. Te Berchem vindt men nog een kroeg *het Hemeltje*. Te Gent hing in de 15de eeuw in de Langemunt *het Vaghevier* uit, en in 1820 aan een herberg op de Reep *de Eeuwigheid*.

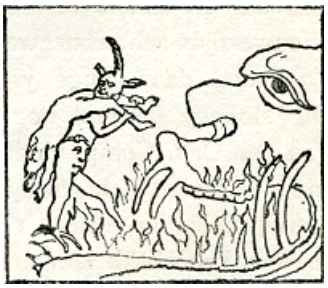

Of er voor de afbeelding van den Hemel op de uithangborden in de 15de eeuw en later, een traditioneele type bestond, kunnen wij met geene zekerheid zeggen; van die der *Hel* geven wij hier de voorstelling, gevolgd naar een teekening uit de 15de eeuw. Die van 't Vagevuur kan men zich lichtelijk verbeelden: een bord vol roode en gele vlammen, waar tusschen zich een aantal hoofden en samengedrukte handen vertoonen. In 't midden der 15de eeuw hing te Amsterdam, vermoedelijk bij de Papenbrug, zulk een bord uit, dat op zekeren Vastelavond door eenige vrolijke zwierbollen die ‘als Vastelavonts-gecken’, met flambouwen door de stad liepen, in brand gestoken werd, om de voorstelling nog natuurlijker te maken.

1) *Hist. of the Signb.* p. 301.
2) Zie J. TER GOUW, *Amsterdam*, II. st. blz. 107, 108.

In de 17de eeuw kwamen de namen nog dikwijls, en ook thans nog komen ze hier en daar voor.

Te Londen had men in 1660 een soort van restauratie, belendende aan de vergaderzaal van 't Huis der Gemeenten, en bekend als *de Hemel*. Een erf in de buurt droeg den naam van *'t Paradijs;* terwijl men aan onderaardsche gangen, die er op uitkwamen, de namen van *Hel* en *Vagevuur* gegeven had. Onder de regeering van Jacobus I was *de Hel* afgebeeld op het uithangbord van een kroeg, voornamelijk door prokureursklerken bezocht[1)].

't Hemelrijk te Dordrecht was in 1677 't eigendom van vrouwe Sofia van Beveren[2)].

Bij de oude Hollanders liet, zelfs bij een voorstelling van de Hel[3)], zich de vrolijke luim niet onbetuigd, en zoo schreef een smid te Haarlem voor zijn luifel:

* Zo ik koom in de Hel,
Als ik hoop dat ik niet en zel,
Zal ik stoken zulke vuren,
Datter niet een duivel in de Hel zel duren.

Maar nog feller vuren dan de smids stooken de suikerbakkers, en geen wonder dat zij dan ook 't zelfde zinnebeeld kozen. 't Opschrift van een suikerbakkerij te Amsterdam, waar *de Hel* uithing, luidde:

* Hier in de Hel,
Hier is het wel,
Al is 't wat duur,
Nog is 't beter hier als in 't Vagevuur.

Waar dit laatste te zoeken was leert ons Melchior Fokkens: ‘Op den Nieuwe-zijds-achterburgwal, aan 't Noordende, daar is 't oude vermaarde *Vagevuur*, daar lange jaren het ijsselijke suykerige vuur gestookt is’[4)]. Die stokerij bestond nog in 't laatst der 17de eeuw; want in de rekeningen der O.I. Comp. vindt men: ‘1691, Nicolaas Hayman Rafinadrijmaker, in 't Vagevier, achterburgwal.’

Wij noemden straks *'t Hemeltje* te Berchem bij Antwerpen; doch ook in ons koninkrijk kan men 't vinden, als b.v. bij IJselstein, bij Bemmel, bij Nederhorst den Berg, tusschen Utrecht en Houten, enz. *'t Hemelrijk* hangt uit bij Adorp in Groningen, *In het Hemelrick* 1708 te Maastricht, *de Hel* bij Apeldoorn, de *Roode Hel* bij Bolsward, *'t Vagevuur* onder Odijk aan den Houtenschen weg en onder Halsteren in Noordbrabant.

1) *Hist. of Signb.* p. 301.
2) BALEN, *Dordrecht*, blz. 71.
3) *De Hel* op den Oude-zijds-achterburgwal onder St. Agniet, is lang als bergplaats van aangehaalde goederen bekend geweest.
4) Blz. 78.

Bij Zwolle liggen twee kleine buurten, die *Hemel* en *Hel* heeten, terwijl het geheele drietal tusschen Aarle en Lieshout in Noord-Brabant op geringen afstand van elkander gevonden wordt.

II.

Volgens *the History of Signboards* zou de E n g e l op de uithangteekens zijn ontleend aan de Salutatie[1] en als grond hiervoor wordt opgegeven, dat hij op de uithangborden bijna nooit anders voorkwam dan met de rol in de hand. De Maagd, wordt gezegd, was, na de reformatie, als een te Katholiek zinnebeeld weggelaten, en de Engel alleen overgebleven.

Wij laten in 't midden in hoeverre die rol op bijna a l de Engelsche uithangborden voorkwam; doch zeker is 't, dat er in ons vaderland altijd Engelen - onafhankelijk van de voorstelling der Salutatie - zijn vertoond geworden, en de geheele redeneering der Engelsche schrijvers kan dan ook maar alleen op den Engel G a b r i ë l slaan. De Engel M i c h a ë l werd altijd en overal met den duivel of draak aan zijne voeten afgebeeld, zonder rol in de hand; E n g e l e n in 't algemeen doorgaans vliegende, en dan meest verguld, en met een krans of kroon in de hand, waarvan men nog een versleten exemplaar kan zien uithangen aan 't logement *den Engel*, dat aan den voet van 't prachtige Rhederoord gelegen is.

Ook bestaat er geen enkele reden, waarom de Engel niet al voor eeuwen, zoowel als de Duivel, een zelfstandig uithangteeken zou geweest zijn. En dat hij dit reeds vóór de reformatie was, blijkt o.a. daaruit, dat in 1468 Leuven reeds een brouwerij *de Ingel* had, dat in 1550 (meer dan 25 jaren voor dat in Amsterdam de reformatie werd ingevoerd) gesproken wordt van ‘der Stede huys genaempt *den Engel* op der sluyse’; terwijl in 1578 Barent Claassen, Regent van 't Burger-Weeshuis, al woonde in *de drie Engelen*.

De Engelen nu komen als uithangteekens op vierderlei wijze voor: met naam - zonder naam - gekleurd - en in 't meervoudig getal.

Met eigen namen komen voor Gabriël en Michaël, en 't mag vreemd schijnen, dat Rafaël, die nu 231 jaren achtereen met Nieuwejaar zich te Amsterdam telkens voor 't publiek vertoont, nooit tot uithangteeken is gekozen. *De Engel Gabriël* hing op Uilenburg uit boven een gang. *D' Engel Michaël*, door Pater Abraham van St. Clara

1) p. 266, 267.

‘de allereerste soldaat’ genoemd, zien wij op een gevelsteen te Rotterdam op de Zalmhaven, waarvan wij

hier de afbeelding geven. In 1539 hing *St. Michaël* (die ook Michiel en Michel heette) te Londen bij den boekverkooper Mychel Lobley uit, die alzoo zijn naam-patroon tot uithangbord gekozen had - iets, dat in die dagen zeer gebruikelijk was.

Een meer dan levensgroote voorstelling in beeldhouwwerk van denzelfden aartsengel vindt men tegen den gevel van een huis op de Heerengracht bij de Utrechtschestraat. Op het voetstuk, ondersteund door een olifantskop, kromt zich een kolossale Heldraak, die door den Engel met de speer doorstoken wordt. St. Michiel is hier kenbaar aan zijn vleugelen; hij wordt overigens wel eens met St. Joris verward, en wanneer de laatste te voet wordt voorgesteld en de Maagd ontbreekt, en bij den eersten de weegschaal is weggelaten, is de vergissing zeer mogelijk; te meer, dewijl beiden een kruis op 't schild voeren, en bij een gebeeldhouwde voorstelling de *émaux* - voor St. Michaël zilver op lazuur, voor St. Joris keel op zilver - ontbreken.

Het enkele *de Engel* zonder aanduiding van naam, kwam en komt nog ontelbare malen op gevelsteenen en uithangborden (vooral van herbergen) voor, zoo hier te lande als daar buiten. Om met ons land te beginnen: op Oostenburg stond voor ruim een halve eeuw nog een oude gevelsteen, waarop een Engel was afgebeeld, met den bliksem in de hand, boven eenige wolken, en daaronder het zonderling bijschrift: *de lucht doet wondre*. Te Londen is *de Engel* het uithangbord geweest van het koffiehuis van zekeren Jood, Jacob geheeten, in 1650 opgericht, 'waar' zegt Anthony Wood, 'de koffie het eerst geproefd werd door sommigen, die vermaak in nieuwigheden scheppen'[1]. Het *Hôtel de l'Ange* (Rue de la Huchette) was in de 16de eeuw het beste van Parijs, waar dikwijls vreemde gezanten hun intrek namen. Ook vindt men een beroemd wijnhuis van dien naam vermeld, dat in de 17de eeuw bloeide en waar de vrolijke en vernuftige geesten van dien tijd zich vereenigden. Chapelle getuigt er, in een zijner brieven, aldus van:

Je n'ay pas vu vostre théâtre,
Qu' aussitôt je ressors de là,
Pour un Ange que j'idolâtre,
A cause du bon vin qu'il a.

En niet enkel aan voorname logementen, ook aan boerekroegen hangt *de Engel* uit, b.v. aan den Serpenthoek bij Taeyman te Woumen in Vlaanderen:

In den Engel verkoopt men dranken met gaven,
En al wie dorst heeft kan men laven.[2]

1) *Hist. of Signb.* p. 268. Doch vergelijk p. 502, waar *the Rainbow* als 't oudste koffiehuis wordt opgegeven. Wellicht moet men 't dus opnemen, dat *the Rainbow* als 't eerste 'bezochte en beklante' koffiehuis te beschouwen is, waar de proef, in *the Angel* genomen, met goed gevolg werd d o o r g e z e t .
2) DE POTTER, bl. 96.

Wie nu weten wil wat *dranken met gaven* zijn, mag het aan Taeyman zelf gaan vragen; wij kunnen 't hem niet zeggen. Wie weet - er is in die Vlaamsche streek nog veel bewaard, dat oud en goed is; misschien is in die dranken nog een nasmaak te proeven van Wodans d i c h t e r m e e d e . Of 't kan de *Divinations-Gabe* zijn, die wij met die dranken bekomen: - of hebben zij de gaaf, dat men er van drinken kan, zooveel men wil, zonder dronken te worden? dan was 't wel de kosten waard, dat het Afschaffings-Genootschap een kommissie naar Woumen zond om de zaak eens te onderzoeken.

Die *legio* van Engelen, die uitgehangen werden, maakte onderscheiding noodzakelijk, en zoo werden zij verguld of gekleurd. De *Gouden* of *Vergulde Engel* hing meermalen bij goudsmids en vergulders uit; o.a. hing de *Gouden Engel* bij den goudsmid Ellis Gamble in Cranbourn Alley, bij wien Hogarth de kunst geleerd heeft in zilver te graveeren. Maar hetzelfde uithangteeken kwam evenzeer aan logementen voor, zoo b.v. nog te Utrecht.

De gekleurde Engelen zijn meest w i t of b l a a u w , naar 't kleed dat hun om de leden hangt. Meest komen zij voor op de uithangborden van herbergen, echter ook op gevelsteenen en luifels bij verschillende bedrijven. Te Amsterdam zag *de Blauwe Engel* 'opte Niewedijck' in 1535 zijn huisvrouw met haar zoon in de deur opgehangen, omdat zij logies verleend hadden aan den herdoopers-bisschop Jacob van Campen. - 'De *Witte Engel* in de Oude-Brughsteegh' was het uithangteeken van den boekverkooper Dirk Pietersz Voskuyl, terwijl hij ook nog te Utrecht op een gevelsteen voorkomt[1)]. Te Maastricht vindt men een blaauwen gevelsteen, die eenmaal de plaats van een tappers-uithangbord innam: men leest er, onder den Engel, dit rijmpje op:

> In den Engel bemind,
> Treê binnen mijn vrind,
> Hier tapt men met plezier,
> Jenever en bier[2)].

Te Arnhem in de Rijnstraat zag men, tot in 1827, een huis: *de Witte Engel* (Wijk C. n°. 12). Die Engel was een goed bewerkt steenen beeld van drie voet hoog, boven den ingang in den muur gemetseld, met het onderschrift:

> *Intranti pacem, exeunti salutem*,
> (Vrede zij uw ingang, zalig uw uitgang).

Toen dit huis, welks eigenaar (een ijverig patriot) in 1787 door de

1) *N. Utr. Courant*, 1817, n°. 50.
2) Medegedeeld door den Heer v.d. Noordaa.

Prinsgezinden geplunderd werd, verdween de Engel. Het onderschrift bleef nog staan tot in 1827, toen de oude ingang door een nieuwen vervangen werd[1].

Van de Engelen in 't meervoud vinden wij een tweetal op een tabaksverkoopers-uithangbord met dit onderschrift:

> * In den *Engel Gabriël* en *St. Michiel*,
> Verkoopt men Toebak, Bier en Brandewijn, bij mijn ziel.

Dat 'bij mijn ziel' moge hier om 't rijm geplaatst zijn, 't was toch geen onverschillig toevoegsel; het drukte, in zeventiende-eeuwschen stijl, 's mans naauwgezetheid uit.

Anders zijn de Engelen in 't meervoudig getal doorgaans drie, waarvoor verschillende redenen zijn op te geven; maar de voornaamste zal wel altijd die zijn, dat drie het heraldiek getal is. Te Maastricht ziet men in de Linkulenstraat (Leemkuilen) n°. 2194 een gevelsteen met drie Engelen, waarvan de middelste op een hoogte staat. Zij houden boven hun hoofd een banderol, waarop: *In de dry Enghelen* 1719[2]. Dewijl de Engelen doorgaans voorgesteld worden in lange linnen gewaden, pasten zij goed voor linnenwinkels en vertoonden deze in Engeland ze op hun uithangborden.

In Frankrijk vindt men niet zelden *le bon Ange*, wat eigentlijk meer bepaald 'den beschermengel' uitdrukt.

Eindelijk, daar in Engeland kombinatiën zeer gewild zijn, vinden wij er ook den Engel met allerlei zaken vereenigd en vertoonen zich op de uithangborden: *de Engel en de Bijbel, de Engel en de Kroon, de Engel en de Handschoen, de Engel en de Balans, de Engel en de Wolbaal*, enz., - waarbij echter niet zelden de zoogenaamde Engel een Kupidootje is. Bij ons hebben wij ook een voorbeeld van zulk een kombinatie gevonden: *de Engel en de Bel*, te Dordrecht, waar in 1677 de oud-schepen Kornelis Beljaart woonde[3].

III.

De Duivel was zeker geen uitlokkend uithangbord, waar men meê hopen kon veel gasten of klanten te winnen, en toch - er valt over den smaak niet te twisten - toch prijkte hij hier en daar aan herbergen en burgerwoningen[4] en werd zeker ook al mooi en zinrijk gevonden. Te Amsterdam was men ten minste zoo voorzichtig, hem aan een ketting te

1) Medegedeeld door den Heer L. van den Bor, te Magelang.
2) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers.
3) BALEN, *Dordrecht*, blz. 72.
4) Zie Dl. I, blz. 40.

leggen[1] en dat er te Arnhem een D u i v e l s h u i s bestond, weet ieder; daarover is al zoo veel geschreven, dat het noodeloos is, er hier iets van te zeggen.

Ook in Engeland en Frankrijk ontbrak hij niet. Te Londen had een beroemde herberg, bij Temple Bar, *de Duivel en St. Dunstan* uithangen. Men weet, hoe, volgens de legende, de goede Dunstan, die een goudsmid van zijn ambacht was, eens zoo satansch door den Duivel geplaagd werd, dat hij helsch werd, een gloeiende tang oppakte en er den Nikker den neus meê dichtkneep - en die epizode was dan ook op 't bord geschilderd. In Engelsche tooneelspelen vindt men allerlei zinspelingen op gezegd uithangbord, waaruit blijkt, dat het reeds in 't midden der 16de eeuw bekend is geweest. Men hoore de navolgende tweespraak uit de *Match by Midnight* van William Rowley:

> *Bloodhound*. Als je by Temple Bar komt, loop dan eventjes naar den Duivel.
> *Tim*. Naar den Duivel, vader?
> *Sim*. Mijn meester meent, waar de Duivel uithangt; en hij zal je niets doen, gek! want een Heilige heeft hem bij den neus.
> *Tim*. Wel weêrgaas! wat doen de Duivel en een Heilige te zamen op een bord?
> *Sim*. Wat een vraag! wat doen mijn meester en zijn gebedenboek 's zondags te zamen in een kerkbank?

In 't begin der 18de eeuw zag Londen in Fleetstreet ook nog een *Jongen Duivel;* maar hoewel het Oudheidkundig Genootschap er zijn eerste vergaderingen hield, die Jonge Duivel hield het niet lang uit en sloot spoedig zijn deur. Ook was er ter zelfder tijd nog een derde duivelsherberg, *de Kleine Duivel*, waar Ned Ward het heel pleizierig vond, die den waard en zijn vrouw, en de dochter en de meid, en den punch en den wijn om strijd roemde.

Parijs had evenzeer zijn Duivels. *Le Diable* was een vermaard *Café*, dicht bij het Gerechtshof, waarvan gewaagd wordt in een *Ode à tous les cabarets:*

> *Lieux sacrés, où l'on est soumis*
> *Aux saints oracles de Thémis*,
> *Encor que vous ayez la gloire*,
> *De voir tout le monde à genoux*,
> *Sans le* Diable *et la* Tête noire[2]
> *Je n'approcherais pas de vous*.

In de 17de eeuw had Parijs er zijn *Petit-Diable* bij; *le Diable Boiteux*, zoo bekend uit den roman van Le Sage, hangt er nog aan verscheiden winkels uit.

Het *Duivelshuis* was in de vorige eeuw een geliefkoosde vereenigings-

1) Zie Dl. I, blz. 45, en J. TER GOUW, *Amst.*, 2de St. blz. 152; en *Amst. Kleinigh.* bl. 67.
2) *'t Moriaanshoofd*, een andere kroeg.

plaats te Islington: het had dien naam reeds in 1611 en dagteekende uit de dagen van Koningin Elisabeth. Te Royston is een herberg bekend onder den naam van *de Duivelskop:* er is geen uithangbord; maar een gebeeldhouwde kop voor den gevel, met den naam er onder. Wij herinneren ons daarbij den rooden Duivelskop in het Oude Doolhof, die van achter een luikje te voorschijn kwam en water uit mond, neus, oogen en ooren spoot.

Voor een luifel bij de S^{t}. Antoniespoort te Amsterdam zag men in 't midden der 17de eeuw *de Duivel en de Houthakker* geschilderd. Onder den laatsten las men:

* Ik arme knecht;
Wat krom is hak ik recht.

en, onder den Duivel:

* Nochtans zult gij 't recht houwen,
Of ik zalje met mijn klauwen klouwen.

Toen Willem III in 1673 Naarden belegerde, las men voor een zoete-laarstent in 't leger:

* Hier verkoopt men Wijn, Broot en goet Zuivel,
Wilje niet koopen, so loopt voor den duivel.

't Kan zijn dat die *duivel* hier alleen was aangebracht om op *zuivel* te rijmen; maar in 't omgekeerde geval is 't zeer mogelijk dat de zoetelaar een Duivel als uithangteeken geschilderd had op het zeil of de vlag van zijn tent of op het daarvoor aan een staak geplaatste bord.

Een boer uit die dagen had op het achterkrat van zijn wagen dit tafereel geschilderd: een boer, op zijn gaffel leunende: tegen over hem een edelman, in 't rood gekleed, en achter dezen Sinjeur de Duivel. Daaronder las men:

Boer. * Ik ben slecht en recht;
Daarom blijf ik de ouwe knecht.
Edelman. Omdat ik het recht weet krom te maken,
Daarom draag ik ook scharlaken,
Duivel. Daarom zal jij ook mijn duivelse neuten kraken.

Bij Ommen vindt men nog tegenwoordig een hoeve, die de *Duivelshutte* heet.

In 1378 was te Antwerpen een straat, d e E u v e l s c a l c s t r a t e genaamd: er moet dus toen aan een huis *de Euvele Schalk* hebben uitgehangen, waar m o g e l i j k een schalknar of potsemaker, doch meer waarschijnlijk de ‘Duivel’ (d' Euvele) meê bedoeld werd.

Ongetwijfeld hingen hier te lande in de middeleeuwen nog verschillende Oud-Germaansche booze geesten onder hun eigenaardige benamingen uit,

als de Molik, de Bullebak, de Bijtebaauw, de Nikker, de Droes. In de mythologie onzer heidensche voorouders waren dat allen verschillende kwelgeesten; doch na de invoering van 't Kristendom werden zij - trouwens even als de goden en godinnen - allen tot Duivels gemaakt:

> Minne, het zijn *duvele* alle
> Die ons gherne brochten ten valle,

schreef een dertiende-eeuwsche professor, die een ‘Natuurkunde van 't Heelal’ op rijm gemaakt heeft. Soms vindt men die namen in 't spraakgebruik, als synoniemen van 't woord Duivel: in Brederoos ‘Lucelle’ zegt Pannetjevet tegen Leckerbeetje:

> En soo ick niet betaal, soo haalt me de Duyvel stracx,

waarop de ander:

> Wil ick je wat segge, Pannetjevet? Ick ben niet goet *bullebacx*.

Toch bleven ze van den eigentlijken S a t a n onderscheiden en drukten meer ondergeschikte leelijke monsters uit. Een enkele van dat goedje, *den Bijtebaauw*, die doorgaans met een Zwijnskop werd afgebeeld, zag men, omstreeks 1700, nog uithangen bij een spekslager te Amsterdam, bij *'t Kasteel van Antwerpen*, (d.i. op den Nieuwe-zijds-voorburgwal tegen over 't Stadhuis), met dit rijm:

> * Hier in de bitibau, de schrik en kinderplager,
> Daar woon ik Jaques, die vermaarde swijnenslager.

Vierde hoofdstuk.
Heiligen.

De H e i l i g e n kwamen in vroeger eeuwen en komen nog in katholieke landen in onnoemelijken getale als uithangteekens voor. Zeer velen als gildepatroons; immers geen gilde zonder beschermheilige: niet minderen bij personen, die hun naam voerden[1] of een bijzondere devotie voor hen koesterden. Dat in dit een en ander eenige beperking kwam in die landen, waar, zoo als hier, de Hervormde godsdienst de heerschende geworden was, spreekt van zelf; doch men zou zich bedriegen, indien men meende, dat het toen ophield. In de 17de eeuw werden ten onzent nog, even als vroeger, beelden van Heiligen op gevelsteenen gebeiteld, en, zoo het uithangen van Heiligen daarna zeldzamer werd, toch bleven er nog vele uit vroegere tijden over.

Wij zullen ons overzicht alfabetisch geven; dan vermijden wij tevens alle kwestie over tijdorde of rang, die bij Heiligen nog moeilijker valt uit te maken dan bij diplomaten.

S^{t}. A l b a a n wordt in Engeland geëerd als de *protomartyr* of de eerste der martelaren, en komt daar ook veel op de uithangborden voor; hier te lande vonden wij hem niet[2].

S^{t}. A n d r i e s wordt afgebeeld staande naast of gebonden op een kruis in de gedaante van een X, omdat hij, volgens de overlevering, aan een kruis van dat fatsoen den marteldood heeft ondergaan. Hij werd en wordt nog in verschillende landen en steden, en ook door bijzondere instellingen, als beschermheilige vereerd, en zijn afbeelding alom gevonden; zonder dat wij bijzonderheden dienaangaande hebben gevonden, belangrijk genoeg om ze hier te vermelden. Te Amsterdam vond men in 1656 een R.K. kerk op 't Cingel bij de Gasthuismolensteeg, *in St. Andries*.

1) Zie hiervan een voorbeeld blz. 96. Zoo hing de boekverkooper Johan Butler *St. Jan*, een ander, wiens vrouw Katrijn heette, *St. Katharina* uit, enz.
2) Zie blz. 105.

Even talrijk waren voorheen de afbeeldingen van S^t^. A n t o n i u s ; omdat een aantal gasthuizen hem gewijd waren en zijn afbeelding gewoonlijk boven den ingang stond. Men vindt er nog enkele hier en daar: die van 't S^t^. Antonies-gasthuis te Utrecht wordt nog op 't archief der stad bewaard. *St. Antonie* wordt afgebeeld als een grijsaard in een pij, met een boek in de eene en een kruk in de andere hand, en een zwijn nevens zich. Het boek beteekent, dat de Heilige zich heeft gewijd aan de beöefening der H. Schrift. De kruk is niets anders dan een antieke vorm van het kruis, en 't woord *kruk* is dan ook eenvoudig 't Latijnsche *crux*. Het zwijn is, volgens sommigen, het beeld van den Booze, aan wiens verzoekingen en plagerijen de man bestendig ten doel bleef staan; men kent die uit de schilderijen van den ouden Breugel en David Teniers en uit de etsen van Jacob Callot. Volgens anderen is het zwijn aan S^t^. Antonie gewijd, omdat dit dier van ouds den rijkdom uitmaakt van den behoeftige. St. Antonie werd aangeroepen om alle ziekten van de varkens te weren, en in steden en dorpen werden varkens aan hem toegewijd, die geringd en gebeld langs straat liepen[1)]. Zelfs ontstond daaruit een spreekwoord, als uit Brederoos 'Lucelle' blijkt; men hoore:

> Holla, daar is hy juyst, ay hoor den grijnsert morren,
> *Dat hy Sint Teunis verckens ophad, hy mocht niet meer knorren*,
> Hy knarst, hy knoeyt, hy hort, hoort, knor! knor! knor! knor! knor!
> Nu ick mach swijgen stil eer ick hem meerder por.

In Holland werd, gelijk hier door Bredero, S^t^. Antonie doorgaans Sint-Tonis of Sint-Teunis genoemd, en deze laatste naam heeft te Amsterdam groote vermaardheid verworven. Ja, even als N e e f Teunis de patroon der matrozen, zoo werd S i n t Teunis die der O u s k o o p s . De sluis, naar hem genoemd, is sedert twee eeuwen het middelpunt der Joodsche handelaars in oude en weêr nieuw geworden kleedingstukken en in alle mogelijke huisraad; en zoo is, door een samenloop van omstandigheden, deze oude kluizenaar, ondanks al zijn kristelijken ijver en rechtzinnigheid, werkelijk in een Joodschen heilige, en de eenzame woestijnbewoner in het symbool van het woeligste leven en het luidruchtigste gejoel gemetamorfozeerd.

Bekend en beroemd als logement is de *Grand St. Antoine* te Antwerpen op de Rubens-plaats.

S t . A r n o u d hing omstreeks 1820 te Gent uit.

De groote kerkleeraar S t . A u g u s t i n u s , die doorgaans wordt afgebeeld in bisschoppelijk gewaad, dragende in de hand een vlammend hart, doorsto-

1) De lezers van den *Pleegzoon* zullen zich herinneren dat het St. Antoniesvarken daar geen onbelangrijke rol in speelt. Vgl. ook J. TER GOUW, *Wandeling door Amsterdam in de* 17de *eeuw*, 2de druk, blz. 88.

ken met een schicht, pronkte in de 16de eeuw op het uithangbord van den boekverkooper Hugh Singleton te Londen.

Ook het A g n u s D e i, het 'Lam Gods', placht dikwijls uit te hangen. 't Is een lam met den *nimbus* om 't hoofd, en een standaard dragende, waaraan een wit vaantje met een rood kruis wappert; somtijds staande, somtijds liggende op het boek met de zegelen. Het komt ook op zegels van Hervormde kerken voor, met het bijschrift: *Ziet het Lam Gods*.

Behalve aan kerken, gelijk boven de poort der Armenische kerk op Krom-Boomssloot, wordt het hier te lande nog slechts op gevelsteenen of in snijwerk boven deuren gevonden. In Frankrijk komt het nog op uithangborden voor, en ook in Engeland, waar het echter zoo weinig meer begrepen wordt, dat het er eenvoudig *'t Lam en de Vlag* genaamd wordt, en op het bord van een bierhuis te Swindon zelfs geschilderd staat met een rood-wit-blaauwen wimpel aan de stok of speer.

St. B a r b a r a wordt afgebeeld staande naast of dragende op de hand een toren met drie vensters. Die toren stelt de gevangenis voor, waarin haar heidensche vader haar had doen opsluiten. Oorspronkelijk had de toren slechts twee vensters; doch zij zelve maakte er, in haar gevangenschap,

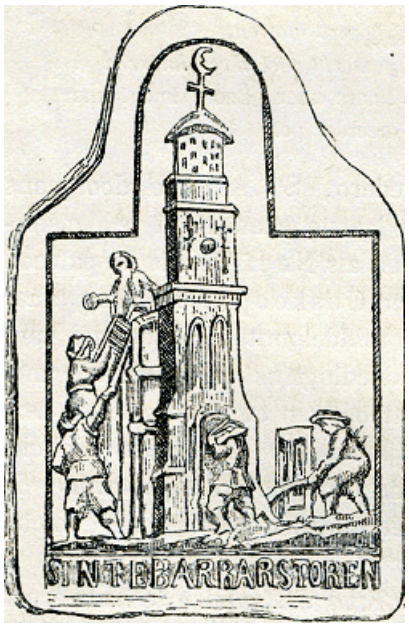

een derde bij, ter eere der H. Drievuldigheid. Als patrones der Bouwkunst hing zij dikwijls bij metselaars uit. Te 's Gravenhage in 't Noordeinde ziet men nog een gevelsteen, waarop zij, staande naast haar toren, is afgebeeld. En te Rotterdam in de Zeilwatersteeg vertoont een steen, waarvan de afbeelding hiernevens gaat, *Sinte Barbars Toren*.

St. Blasius hebben wij hier te lande niet aangetroffen; in Engeland is hij, als patroon der wolkammers, in sommige distrikten zeer algemeen. Hij wordt afgebeeld met een ijzeren kam in de hand, dewijl, volgens de legende, hem, in 289, met zulk een werktuig 't vleesch van 't lichaam was gerukt.

St. Clemens en *St. Cuthbert* zijn insgelijks Engelsche uithangteekens; doch *St. Cornelius* kennen wij ook bij ons. Hij pronkte, nog geen eeuw geleden, aan de herberg te Limmen[1]. St. C o e c i l i a schijnt te Woubrechtegem, een Vlaamsch dorpje, van sekse veranderd te zijn; immers het luidt daar, voor een estaminet: *au sint Cécile*.

1) *Ned. Stads- en Dorps-Beschr.*

Op de Oude-turfmarkt, in 't opgaan der Grimnessersluis, ziet men, boven een poortje, een zeer ouden steen, waarop de onthoofde *St. Dionisius*, met zijn hoofd op de beide handen voor de borst. 't Is algemeen bekend, hoe die Heilige, die de eerste Bisschop van Parijs is geweest, en in 272 werd onthalsd, op die wijze, voor de oogen (en tot groote stichting) der toeschouwers, van Montmartre is gewandeld naar de stad, die nog zijn naam draagt. Trouwens 't mirakel is door St. Albaan en anderen ook verricht.

Het poortje, waar boven wij den ouden steen vinden, was weleer de ingang van het klooster van ‘Sinte Dyonisius in die Lelyen,’ dat in 1403 gesticht is en in de wandeling ‘de Nieuwe Nonnen’ placht genoemd te worden.

Een Parijzer kastelein hing in de 17de eeuw *St. Dominikus* uit, om geen ander reden, dan omdat de Dominikaner monniken den naam hadden, goede drinkers te zijn. Aan zijn huis vormde zich een klub van nathalzen, uit tien leden bestaande, die zich ook ‘de Dominikanen’ noemden. Een tijdgenoot laat hen dus spreken:

Nous sommes dix, tous grands buveurs,
Bons ivrognes et grands fumeurs,
Qui, ne cessant jamais de boire,
Et de remuer la mâchoire,
Méprisent d'amour les faveurs.

St. Dominikus wordt afgebeeld met een ster boven het voorhoofd, en een hond nevens zich, die een brandenden fakkel in den bek draagt.

De H. D r i e v u l d i g h e i d kwam almede als uithangteeken voor, en wel onder de gedaante van een gelijkzijdigen driehoek, met een cirkel aan elken hoek, waarin de woorden *Pater, Filius* en *Spiritus* stonden, en, tusschen de cirkels, langs elke zijde, de woorden *Non est*. Zoo hing zij te Londen uit bij een boekverkooper aan St. Pauls kerkhof in 1520.

Ook in Parijs hing in de 17de eeuw *la Trinitê* uit.

St. E d m u n d behoort in Engeland t' huis. *St. Edmundshoofd* hangt uit te Bury St. Edmunds.

St. E l o o i is daarentegen een Nederlander. Hij kwam daar en in Fransch Vlaanderen van ouds veel voor, als patroon van goud-, zilver-, ijzer- en kopersmids, van harnasmakers, slote- en messemakers - en dewijl hij met een hamer in de hand werd afgebeeld, is 't vermoedelijk zijn beeld geweest, dat, bij de invoering van 't Kristendom, dat van Thor verving. Te Gouda hing hij bij een messemaker uit, met dit rijm:

* In den deugdzamen *Sint Elooy*
Maakt men messen, scherp en mooi.

Nog heden ziet men hem voor een smidswinkel op den Schiedamschen

dijk te Rotterdam. 't Beeldje heeft een ouder vervangen, dat nog fraaier geweest moest zijn.

St. Ewoud hing in 1677 te Dordrecht uit aan 't huis van Juffrouw Jacomina van Beverwijk[1]. Hij was te Dordrecht de gildepatroon der kuipers en zijn naam was en is nog in onderscheidene aanzienlijke Dortsche familiën zeer gewoon.

S^t^. F i a c r e , hoewel, volgens de legende, een Schotsche Koningszoon, is toch een Fransche heilige; want hij verkoos de kluizenaarshut in 't bosch van Fordille boven den troon. Hij was de patroon der tuinlieden en kousebreiers. Hij had echter meer talenten; immers, wanneer hij op een steen ging zitten, veranderde die in een mooien leuningstoel. Een exemplaar werd, nog tot op de Fransche revolutie, in de hoofdkerk te Meaux bewaard. En toch heeft het grillig spraakgebruik geen stoelen, maar rijtuigen naar hem gedoopt. De *fiacres* dagteekenen van den tijd van Lodewijk XIII; maar 't is niet zeker, hoe zij aan dien naam gekomen zijn. Volgens sommigen had de rijtuigmaker, die ze 't eerst vervaardigde, het beeld van *St. Fiacre* uithangen; volgens anderen was *St. Fiacre* het algemeen uithangbord der koetsiers te Parijs; volgens weêr anderen heetten de karretjes, waarmede de bedevaartgangers naar S^t^. Fiacre te Beuil, in de nabijheid van Meaux reden, van ouds al *fiacres:* en eindelijk, volgens een vierde lezing, was er in de dagen van Lodewijk XIII, een hôtel S^t^. Fiacre te Parijs en was het de eigenaar daarvan, Sauvage genaamd, die 't eerst op de gedachte kwam, rijtuigen voor de liefhebbers gereed te houden.

De H. G e e s t , voorgesteld onder de gedaante eener duif met uitgespreide vleugels, was het uithangteeken van alle liefdadige gestichten, gast-, wees- en armhuizen, aan den H. Geest gewijd, en is het daarom ook nog van het Burgerweeshuis te Amsterdam. Ook burgerwoningen, die aan zoodanig gesticht behoorden, waren gewoonlijk met dat teeken in den gevel gemerkt, als men dat nog aan verscheiden huizen kan zien[2].

1) BALEN, *Dordrecht*, blz. 71.
2) Te Amsterdam ziet men die duif in steen gehouwen nog voor gevels in de Taanstraat, op den Nieuwendijk bij de Engelschesteeg, in de Karthuizersstraat, enz.

Ook boekverkoopers en drukkers hadden den *H. Geest* uithangen, o.a. in de 17de eeuw, François Foppens te Brussel, in 1558 de boekdrukker John Cawoode te Londen en in 1602 nog zijn opvolger William Leake.

Te Maastricht, voor het St. Gillis-hospitaal, een der oudste godshuizen aldaar, ziet men het borstbeeld van een Bisschop, met het bijschrift: *In St. Gillis Hospitaal - 1762*[1].

St. Hieronymus wordt afgebeeld als een halfnaakte grijsaard, met kalen schedel en langen baard, en met een steen in de hand, waarmede hij zich voor de borst slaat, terwijl een leeuw hem vergezelt. Aangaande dezen zegt de legende, dat de Heilige eens een strompelenden leeuw ontmoette en hem een doorn uit den poot trok; waarom het dankbare beest hem altijd gevolgd was en allerlei diensten bewezen had. - Te Amsterdam heeft *St. Hieronymus* uitgehangen in de Tweede-lindendwarsstraat boven een gang, die op een hofje uitliep.

St. Hubertus hangt in België dikwijls aan herbergen uit - en geen wonder: hij was in zijn tijd de beroemdste jager van 't Ardennerwoud. Hij wordt dan ook afgebeeld in jachtgewaad, staande tegenover een hert, dat tusschen zijn gewei een kruisbeeld heeft. - Voor de herberg te Waarschoot leest men, onder zijn afbeelding: *Au St. Hubert logist à pied et à cheval*.

St. Hugo, of eigentlijk *St. Hugoos gebeente*, was vroeger in Engeland een schoenmakers-uithangbord, waarop eigentlijk niets anders dan allerlei schoenmakers-gereedschap geschilderd was. Hij was (natuurlijk) een Vorstenzoon, en zijn historie begint met een romaneske vrijaadje met een zeer vrome kokette. Daarna werd hij een dolend ridder, weêrstond al de verzoekingen van Venetiën, zoo knap als St. Antonius die van den duivel, en had tallooze avonturen, waar die van den Baron van Monnikhuizen maar wisjewasjes bij zijn. Eindelijk, na 't vermakelijkst mengelmoes van anakronismen, werd hij martelaar onder de regeering van Keizer Diokletianus. Een poosje had hij, na in een schipbreuk al wat hij bezat verloren te hebben, de kost met schoenmaken verdiend, en, omdat hij aan zijn gildebroeders niets anders kon laten, legateerde hij hun zijn gebeente. Zij zorgden er dan ook voor, hem, toen hij gehangen was, van de galg te nemen en hun legaat tot schoenmakers-gereedschappen te verwerken, die dan ook, van nu af, 'St. Hugoos gebeente' werden geheeten.

Sint Jakob kan men in de Plantaadje te Amsterdam levensgroot vinden boven de poort van 't gesticht dat naar hem genoemd is. Hij wordt immer als Pelgrim afgebeeld, naar aanleiding der overlevering, dat hij de eerste der apostelen geweest zou zijn, die naar 't verre westen trok en in Spanje het Evangelie ging verkondigen. Te Rotterdam in de

1) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers.

Jakobsstraat vindt men een zeer fraai S^{t}. Jakobs-beeldje in een nisje: wij

geven er hiernevens de afbeelding van. De zeeschelpen, waarmede het schouder-manteltje (*pélérine*) bedekt is, zinspelen op zijn zeereis en worden naar hem S^{t}. Jakobs-schelpen genoemd. Somtijds wordt hij zelf in zulk een schelp geplaatst; zoo ziet men hem op een gevelsteen in de Hoogstraat te 's Gravenhage, met het onderschrift *St. Jacop*. Dit huis was reeds in 1597 bekend en vermoedelijk een gildehuis der hoedemakers, die S^{t}. Jakob tot hun patroon gekozen hadden, omdat oudtijds de hoed alleen werd opgezet als men op reis ging, en de pelgrim met zijn grooten hoed hun juist voegde.

S^{t}. Jakob placht te onzent veel uit te hangen; waarom zelfs onderscheidingen door adjektieven noodig waren. Zoo had de Groninger boekdrukker Dominicus Lens (1672-1678) *d' Olde Sint Jacob*. waarmede hij tegen jonger konkurrenten zijn ouder rechten handhaafde.

S^{t}. J a n hing ontelbare malen uit, 't zij de Evangelist, 't zij de Dooper, die wel te onderscheiden zijn en toch dikwijls verward worden. S^{t}. Jan de Evangelist wordt gewoonlijk schrijvende afgebeeld, met den Arend nevens zich[1)], - S^{t}. Jan de Dooper daarentegen staande en met de hand wijzende op een *Agnus Dei*, dat zich nevens hem bevindt. - In plaats van een aantal gevelsteenen op te noemen, waarop Sint-Jannen voorkomen, zullen wij een viertal opmerkingen maken. - Vooreerst: S^{t}. Jan leefde in de volkstaal als de patroon der l i e f d e . Een meisje noemde haar vrijer haar 'S^{t}. Jan.' Als Bouwen Langh-lijf in Brederoos Griane vertelt, hoe hij aan zijn vrouw gekomen is, zegt hij o.a.:

> So haest als se mijn sach, so stongh ick heur wel an,
> Want sij riep, in 't volle seltschip: dit is mijn eyghen Sint-Jan.

Ten anderen: de Sint-Jannen hebben de bijzonderheid, dat zij zoo druk vertegenwoordigd zijn, gedeeltelijk ook aan hun hoedanigheid van gilde-patroon te

1) Vgl. de Afb. blz. 78.

danken en aan de algemeenheid van den naam van Jan; er is toch reeds op gewezen, hoe gereedelijk men zijn doopheilige tot uithangteeken koos.

Ten derde: vele beeldjes zijn reeds voor lang verdwenen, terwijl

soms de naam nog is overgebleven: zoo ziet men op den Nieuwendijk een gevelsteentje, juist groot genoeg om de vier letters *S. Jan* te bevatten, dat al vrij oud is en blijkbaar tot onderschrift voor een beeldje gestrekt heeft, dat nu niet meer bestaat.

Ten vierde eindelijk: dat S^{t}. Jan vroeger vrij algemeen aan de kroegen moet hebben uitgehangen, immers in Brabant, getuigt het spreekwoord: ‘hij komt van St Jans sermoen,’ voor: ‘hij heeft een slok op.’

Boekverkoopers hingen bij voorkeur den Evangelist uit, omdat die met een boek wordt afgebeeld; terwijl bontwerkers daarentegen den Dooper uithingen, om het haren kleed, dat hij droeg.

S^{t}. J o b hangt nog hier en daar in België uit; vroeger te Gent op den Steendam, met het tautologisch onderschrift: *In den Heiligen Sint Job*.

De Ridder S^{t}. J o r i s met den draak is in alle landen te vinden. Van hem mag gezegd worden wat Vellejus Paterculus van Pompejus zei: ‘zoo vele gewesten er op aarde zijn, aan zooveel oorden verrijzen de gedenkteekenen zijner overwinningen.

S^{t}. Joris (S^{cts}. G e o r g i u s in 't Lat., S^{t}. G e o r g e in 't Eng. en 't Fr.) was een Romeinsch krijgsbevelhebber onder Keizer Diokletianus. Eens op reis naar Syrië zijnde, waar zijn keurbende lag, kwam hij door de stad Beiruth, waar hij alles in angst en benaauwdheid vond. Er was een groote en verschrikkelijke draak verschenen, die zich even buiten de stad gelegerd had en geregeld zijn ontbijt, zijn middag- en avond-eten vorderde. Al de schapen uit de buurt had het monster reeds opgepeuzeld: al de kinderen beneden de vijftien jaren waren ook reeds verorberd, en nu moest 's Konings dochter, ‘de schoone Cleodelinde’, er aan. Niet naakt, zoo als wijlen Andromeda, bij een dergelijke gelegenheid, maar in haar zondagspak, stapte zij de poort uit, onverzeld; want niemand had lust haar uitgeleide te doen: 't monster mocht eens aan ééne niet genoeg hebben. Daar kwam juist S^{t}. Joris aanrijden en vroeg, waarom zij, die zoo mooi was aangekleed, zoo bitter weende. ‘Wat?’ riep hij uit, toen zij hem verhaald had, wat lot haar te wachten stond, ‘zou zoo'n leelijke draak zoo'n mooie meid tot zijn dejeuné gebruiken? dat zal niet gebeuren. Laat ik maar eens even met je meê gaan.’ - Zoo gezeid zoo gedaan, en hij trok met haar op het logement af, waar de draak zijn hoofdkwartier had. Daar werd het een geduchte vechtpartij, voor de bijzonderheden waarvan wij u naar Ovidius, Ariosto, l'abbé Vertot en andere waarheidlievende schrijvers verwijzen, ter plaatse waar zij het verhaal opdisschen van de bataljes, door Kadmus, Perseus, Jazon, Roeland en Deodaat van Gozo met dergelijke gedrochten geleverd. De uitslag was ook dezelfde: S^{t}. Joris kreeg (met behulp van zijn wakkeren bles) het monster onder en priemde het met zijn zwaard aan den grond vast. ‘Eilieve!’ zei hij toen, terwijl hij vast in zijn zakken grabbelde naar een end touw, tegen Cleodelinde, die tot nog toe niets gedaan had als toekij-

ken, ‘kom eens even hier, beste Prinses, en leen mij die mooie *cordelière* die daar aan je zij bungelt; die zullen wij mijnheer van Drakenburg om zijn hals binden.’ Zij voldeed aan zijn verzoek; en hij bond het koord wel stijf om den hals van het monster heen, en het eene end zelf houdende, bood hij met een beleefde buiging het andere het meisje aan - en tevens zijn arm om haar t' huis te brengen. En zoo keerden zij naar de stad, S^{t}. Joris en Cleodelinde geärmd, den draak aan de *cordelière* leidende, even als een heer en een juffrouw, die met een hondje aan een rood lint bij schemeravond een grachtje omgaan. Al 't volk liep uit, en zwaaide met de mutsen, schreeuwende: ‘mirakel! mirakel! de draak is om zeep!’ - En niets was natuurlijker, dan dat Cleodelinde, en de Koning, en de heele stad, gedoopt en dat Sint Joris een beroemd heilige en de patroon van alle ridders en schutters werd.

Men beeldt hem af, in ridderlijke wapenrusting te paard zittende, den draak, die onder het paard ligt, doorstekende, terwijl de maagd naast hem staat; op de uithangteekens ontbreekt echter meest altijd deze laatste[1)]. De draak - dien Langendijk, in navolging van de Duitschers een ‘lintwurm’ noemt:

> Hier hangen hare schilderijen,
> Vooreerst een stuk van Albert Duur,
> Waar Joris en de lindwurm strijen[2)].

- de draak of lintwurm is een monster met vier tijgerklaauwen, drakevleugels, geschubde huid en slangestaart.

Oudtijds twijfelde niemand aan de waarheid der vertelling; men wist zelfs precies, wanneer S^{t}. Joris geleefd had. Later kwamen de twijfelaars en beweerden, dat de historie van S^{t}. Joris niets anders was dan een tweede editie van die betreffende den aartsengel Michaël, die Satan overwon, of wel de oude mythe van Perseus, op kristelijken bodem overgebracht: - een derde maakte er een versje op:

> Sint Joris heeft, als wordt gemeld,
> Een fellen draak ter neêr geveld,
> Een maagd verlost uit diens geweld -
> Die dappere Sint Joris!
> Maar menigeen - wat droeve zaak!
> Schept nu in twijflen boos vermaak,
> En zegt: Sint Joris en de Draak
> Zijn geen van tweên historisch.
> Er is op aarde nooit zoo'n beest,
> En evenmin zoo'n Sint geweest.
> Wel hopen wij voor 't minst, mijn vrinden,
> Dat men er nog een Maagd moog vinden.

1) Zie blz. 96.

2) Zie LANGENEIJK de Eneïs, IV^{de} Boek.

Maar, geweest of niet, de roem en de vereering, die S^{t}. Joris in alle landen genoten heeft en nog geniet, is aan geen twijfel onderhevig. Engeland, Genua en Moskoviën, vele Bisdommen, Steden, Kerken, Kloosters en Gasthuizen, vereerden hem als hun patroon. Te Konstantinopel was wel een half dozijn kerken aan hem gewijd, en zelfs de zeeëngte, die Aziën van Europa scheidt, en die wij gewoon zijn de Dardanellen te noemen, placht naar S^{t}. Joris te heeten. Verscheidene Ridderorden zijn hem ter eere gesticht. De S^{t}. Joris-banier was in Duitschland een twistappel tusschen de Zwabische en Frankische Ridderschap. Beroemd was in Zwabenland, in de 15de eeuw, 't verbond van 't S^{t}. Joris-schild (zilver met een kruis van keel) en te Genua *la Compera di San Giorgio*. Als patroon der schuttersgilden stond de Kristelijke Ridder ook in hooge achting bij de poorters, ja bij de dorpers - en in alle landen zijn hem in de uithangteekens van Doelens en kroegen, van burgerwoningen en godshuizen, ontelbare gedenkteekenen gesticht. Zoo populair was hij in de volkstaal, dat, als een meisje aan een jonkman een mooien naam wou geven, zij uitdrukkingen bezigde als:

> Nou mijn Ridder van St. Joris, nou mijn vrijer[1)].

Wat de gevelsteenen betreft, waarop men hem ziet afgebeeld, zij voeren doorgaans het onderschrift: *In de Ridder St. Joris;* ook wel *in Sinte Joryaens*. Op de uithangborden van kroegen komt zijn naam doorgaans voor met een ‘expresselijk te zijner eere vervaardigd’ rijmwoord, namelijk dat van b r a n d e m o r i s [2)] voor ‘brandewijn.’ Die opschriften, in hun eenvoudigsten vorm, luidden als een, dat ons uit Leiden is bewaard gebleven:

> * Dit is in de Ridder Sint Joris,
> Hier verkoopt men brandemoris

Maar niet zelden werden er krulletjes aan toegevoegd, als:

> * De Ridder St. Joris
> Bruit het vat stremmeling en drinkt brandemoris.

d.i.: de Ridder S^{t}. Joris is geen afschaffer, hij bedankt, zich de maag te verkoelen met een glas kouwe karnemelk en verwarmt zich liever met een borrel.

En elders:

> * In de Ridder St. Joris.
> Men drinkt hier geerne brandemoris;
> De vaêr en twee zeuns dobblen niet mis,
> Zodat de Moêr met drie gecken gebruit is.

1) *Spaansche Brabander*, bl. 35.
2) 't Woord was in de dagen van Bredero reeds oud en komt al in vroegere kluchtspelen voor. 't Volk, dat, als wij zagen, veel van bijbelsche toespelingen en vooral van oud-testamentische namen hield, maakte uit *brandemoris* weêr *brandemozes*.

Een deftiger vorm, die mede met tallooze varianten voorkomt, was deze, die nog te Delft boven een herberg staat:

In Sint Joris vol van waarden,
Tapt men wijn en bier en stalling voor de paarden[1],

In de Kanaalstraat te 's Gravenhage, boven den ingang van den tuin *Roos en Doorn* staat St. Joris met zijn draak, en daaronder: *Virtus in actione consistit*, 't geen zeggen wil, dat men zijn wakkerheid door ‘daden’ toonen moet. Op de beide pilaren van het hek leest men *ubi mel, ubi fel*, 1783; doch dit heeft geen betrekking tot ons onderwerp.

Dat ook boekverkoopers *St. Joris* uithingen, als b.v. Jacob Adriaensz. op de Breêstraat te Leiden, kan ons niet verwonderen, vermits zich de boekwinkels even als de herbergen van alle mogelijke dingen meester maakten; maar wat hij met biksteen en schulpzand te maken had schijnt minder begrijpelijk. Toch vonden wij dit Rotterdamsch opschrift:

* In den Ridder St. Joris, die den draak verwant,
Verkoopt men roô en witten biksteen en schullepzant.

Wij willen het raadsel pogen op te lossen. De biksteenkelder is de moordkuil der gevelsteenen: wat van dien aard gesloopt wordt gaat derwaarts om vergruisd te worden. Nu zal onze Rotterdammer, onder den rommel die hem t' huis gebracht werd, een St. Jorisbeeld gevonden hebben, dat hij te mooi achtte om 't stuk te slaan en daarom liever boven zijn kelder plaatste, met een rijmpje er onder. 't Ging dan daar met den St. Joris als te Amsterdam met den Erasmus in de Batavierdwarsstraat[2].

St. Juliaan was de patroon der reizigers en van verscheidene tappersgilden; en men kent onder de vertellingen van La Fontaine die, welke tot opschrift voert *l' Oraison de St. Julien* en zeker niet de minste uit den bundel is. In Engeland en Frankrijk placht hij aan tal van herbergen uit te hangen, en het opschrift, dat er bij kwam, was doorgaans een variatie op Mattheus XXV: 35, ‘ick was een vreemdelingh ende gij hebt mij geherberght.’ - Hier te lande vonden wij hem niet.

St. Katharina komt op onderscheiden gevelsteenen voor, en wel, als dit gewoonlijk met martelaars plaats heeft, met het werktuig, waarmede zij gefolterd werd, bij zich, t.w. een rad.

St. Krispijn en Krispiniaan waren twee Romeinsche broeders, zoons van een Koning (hoe dit samenhing moge geleerder dan wij uitmaken) die naar Galliën gingen om het kristendom te prediken en met schoenmaken den kost verdienden. Leêr behoefden zij niet te koopen; want

1) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.
2) Zie Dl. I, blz. 215.

dat brachten hun de Engelen; waarom zij dan ook aan de armen de schoenen voor niet gaven. Een andere overlevering zegt ronduit, dat Krispijn het leêr stal. Wat daarvan zij, zeker is 't, dat zij, na in 308 te Soissons onthoofd te zijn (echter niet op grond van leêrdieverij, maar wegens hun geloof) de patroons der schoenmakers werden en dat hun veel eer bewezen is: zelfs is er een tooneelspel gemaakt om door schoenmakers gespeeld te worden, onder den titel: ‘Glorieuse Martelie van de twee H.H. gebroeders Crispinus en Crispinianus, onder de bloeddorstige Regeringe van Maximianus, Roomsch Keizer; eerst speelsgewijs vertoont door de schoenmakers 1739.’

Somwijlen werden zij beiden afgebeeld voor een schoenmakersluifel, als:

* Sinte Crispinus en Crispiniaan.
De een was blootvoets en de ander had geen schoenen aan.
Sinte Crispinus zeit:
Het loon verzoet den arrebeid.
Zou het loon den arbeid niet verzoeten,
Dan zou de schoenmaker de poort uit moeten.

Maar meestal is 't Krispijn alleen, als:

* Hier maakt men schoenen en muilen, na ieders begeer.
Sinte Crispinus gaf de schoenen om Gods wil; maar hij stal het leêr.

Een wijsgeerige schoenmaker te Bergen op Zoom schreef voor zijn luifel

* Hier in Krispijn kan men den mensch uit beestevellen
Elk schoenen na zijn voet voor gelt terstont bestellen.
Dog menig beest alhier steekt in een menschenvel,
Draagt zelf zijn broeders huit, en 't staat dat beest nog wel.

Voor een aantal jaren stond *Krispijn* tusschen een menigte schoenen en laarzen op een geschilderd uithangbord boven een schoenmakerswinkel op den Nieuwendijk bij 't Hekelveld. De schilder had hem in ridderlijk gewaad uitgedoscht, hem wellicht verwarrende met den Krispijn uit de oude kluchten, die, met kraag en mantel en een bandelier en een lang rapier op zijde wordt afgebeeld[1)].

Te 's Gravenhage vindt men nog in den achtergevel van een gebouw, in de Wagenstraat, dat vroeger het Schoenmakersgildehuis was, een steen met den schoenheilige, en daaronder: *dit is Sinte Crispijn* 1620. De steen zat oorspronkelijk in den voorgevel, waar hij ook behoorde, doch is in 1854 gedegradeerd.

St. K r i s t o f f e l, de groote Kristusdrager, was voorheen zeer populair, waarvan wel het sprekendst bewijs was, dat ook in 't Doolhof op de Ro-

1) Vgl. Dl. I. blz. 329.

zengracht ‘de noyt gevonden groote Kristoffel’ boven op de fontein stond. Tegenwoordig is hij half vergeten: en 't is wel de langste, maar niet de beste helft, die wij van zijn naam hebben overgehouden. 't Is dan ook niet overtollig, te herinneren wat de legende van hem vertelt.

Er was eens een verbazend groote kerel met een leelijk, grimmig gezicht, die Offero heette. Deze zwoer, niemand te willen dienen dan den machtigsten Vorst, die op de wereld te vinden was. Eindelijk, na veel zoekens, meende hij dien gevonden te hebben en bood hem zijn dienst aan. Nu gebeurde 't, dat er een reizend meistreel aan 't hof van dien Koning kwam en een lied zong, waarin telkens de naam van Lucifer gehoord werd: - en dan sloeg de Vorst telkens een kruis. Dat kwam Offero vreemd voor, en toen hij vernomen had, dat de Vorst zulks deed om zich tegen Satan in veiligheid te stellen, maakte hij daaruit op, dat Satan de machtigste moest zijn van de twee, en hervatte hij zijn reis om dien Satan op te zoeken en te dienen. Werkelijk vond hij hem en trad in zijn dienst. Maar nu merkte hij weêr op, dat Satan sidderde telkens als hij een kruis zag, en besloot dus, dat er een nog machtiger wezen moest dan Satan. Zoo vernam hij den naam van Kristus en ging andermaal op weg om dien te zoeken. Een kluizenaar, dien hij na lang dolens ontmoette en raadpleegde, zeide hem, dat hij, om Kristus te vinden, moest vasten en bidden. Maar van vasten wilde Offero, die een rechte slokop was, niet hooren, en bidden had zijn moeder hem niet geleerd. ‘Dan,’ zei de kluizenaar, ‘moet gij goede werken doen,’ en hij wees hem een rivier aan, bij wier overtocht de reizigers verdronken; daar moest Offero veerman worden. Dit leek onzen maat beter: hij zette zich bij den stroom neêr, trok een palmboom uit den grond, om hem tot staf te dienen, en droeg de reizigers op zijn rug veilig door het water, dat, hoe verbazend diep, hem slechts tot aan den middel kwam. Dit liefdewerk had hij reeds jaren bij de hand gehad, toen hij eens op een nacht gewekt werd door een kind, dat naar de overzijde wilde. Offero nam het kind op den schouder, greep zijn staf en stapte de rivier in. Doch naarmate hij verder ging, klom het water al hooger en hooger, werd het kind op zijn schouder al zwaarder en zwaarder, en zonk hij dieper en dieper, zoodat zijn knieën knikten en hij niet dan met de grootste moeite den overkant bereikte. Daar werd het raadsel hem opgelost: hij had nu Kristus gedragen. Hij nam dan ook van dat oogenblik den naam aan van Kristoforus of ‘Kristusdrager,’ bekeerde vele heidenen en ontving ten leste de martelkroon.

St. Kristoffel wordt afgebeeld als een reus met een palmboom in de hand, tot de enkels in 't water staande, en met het kind Jezus op den schouder; en zoo kan men hem o.a. nog te Maastricht in de Koestraat n°. 2593[1)] en op meer plaatsen zien.

1) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers, te Maastricht.

In de middeleeuwen vond men alom zijn beeltenis: men schilderde die op de muren van huizen en van kerken, van torens en schuren, omdat men hem vereerde als den behoeder tegen vuur, water en aardbeving.

Maar ook hielden de boeren hem in eer, omdat een blik op zijn beeld het beste middel was om bij zwaren arbeid niet vermoeid te worden. Daarom lieten zij hem schilderen op een plank, die ze, boven hun deur, tegen een schuur of tegen een boom spijkerden. Op dat gebruik zinspeelt Huygens in 't navolgende sneldicht:

> 'k Hoor van een soet krackeel; Boer Jaep wil St. Christoffel
> Doen schildren op een' planck, niet langer als sijn' schoffel:
> De schilder weett geen' raed en thoont hem waer het schort.
> Boer Jaep seght: 't is geen nood, all valt de planck wat kort,
> Christoffel kander op, men hoefse niet te langen;
> Soo ghij de beenen maer beneden uyt laet hangen.

De aanspreker Hidde Tjercx, dus een Friesche Achilles, die geen uithangbord bekostigen wou, behielp zich met dat van zijn overbuurman en schreef zijn adres: ‘tegen over *den Grooten Christoffel*,’ vertrouwende, dat die ieder wel goed in 't oog zou vallen.

Maar ook de wandelstok van den Heilige werd van toepassing gemaakt, als uit het navolgende Rotterdamsche uithangbord blijkt:

> * Dit 's in Christoffel, die met zijn stok de zee kon overspringen.
> Hier verkoopt men opregte rottings, wandelstokken en veel meer andere dingen.

In Tyrol, een land, dat zich meer dan eenig ander nog altijd door tal van beschilderde uithangteekens onderscheidt, en waar de hotels altijd vercierd zijn met het beeld van dezen of genen heilige, is de meest geliefkoosde figuur die van *St. Christoffel*, op den muur of op natten kalk geschilderd, en er is iets aardigs en verrassends in, wanneer men, na een langen rit in de bergen van dat schoone land, plotselings bij een eenzaam gelegen herberg stilhoudt, waarop die heilige, soms 30 voet hoog, staat afgebeeld, met het kindeken Kristus op zijn schouders door de rivier wadende. Ook *St. Joris en de Draak* zijn er niet ongewoon. De Tyroolsche herbergier munt daarin boven zijn konfraters ten platten lande uit, dat hij een minnaar is van de kunst, en men vindt meermalen in de meest afgelegen dorpen uitmuntende kopijen, naar beroemde schilderijen van oude meesters, als uithangteeken gebruikt.

Weinige martelaren zijn algemeener bekend en vereerd dan

> De heilige L a u r e n t i u s ,
> Die op zijn rooster sprak aldus:
> ‘Het is aan deze zij reeds gaar,
> Keer om, tiran, en eet nu maar.’

De ‘tiran’ was, volgens de overlevering, Keizer Valerianus.

Dewijl hij altijd wordt afgebeeld met zijn rooster in de hand, hing *St. Laurens* bij voorkeur bij koks en braders uit; bij een te Vlaardingen met dit rijm:

* Sint Louwerens,
Een Christen mens,
Niet om zijn misdaden,
Maar om 't geloof,
Gelijk als roof,
Op den rooster gebraden.

St. Levijn of *St. Lieven*, de Apostel van Brabant, die in 656 den marteldood onderging, hangt uit aan een estaminet in 't Vlaamsche dorp Woubrechtegem.

St. L u k a s was de patroon der schilders en hing daarom bij schilders uit, of aan herbergen, waar bij voorkeur schilders verkeerden. Bij zekeren Pieter Aten, met dit keurig rijm:

* Den schilder is hoog verheven,
Al is hij out, zijn handen mogen niet beven;
Sint Lucas heeft deze konst gedaan,
Daarom heeft hem Pieter Aten nagegaan.

Wie deze Pieter Aten was weten wij niet; vermoedelijk een schilder van uithangborden; maar zooveel is zeker, dat, als hij trouw de voetstappen van St. Lukas is 'nagegaan,' hij een prul in de kunst gebleven is. Immers dat Lukas zelf het er niet ver in gebracht had, bewijst het portret der H. Maagd, dat hem wordt toegeschreven en dat nog in de kerk van Selivria, aan de Propontis, (het oude Solymbria) bewaard wordt. Toch doet dat leelijke ding mirakelen; maar het grootste wonder is, dat niet zijn eerste poging in die richting geweest is, zich zelf in een goede schilderij te veranderen[1].

Maar St. Lukas kon ook al zijn tijd niet aan 't schilderen wijden; hij had nog andere zorgen. Vooreerst was hij de patroon van de boekverkoopers, die van ouds mede onder de St. Lukas-gilden begrepen waren, en te recht: want St. Lukas wordt s c h r i j v e n d e afgebeeld. Maar bovendien was hij de patroon van het hoornvee, en in die hoedanigheid riep het landvolk hem aan. Ongetwijfeld heeft hij deze eer te danken aan den os, die hem ter zijde staat. - Zonderling, dat terwijl de eenige hoedanigheid, welke hem in de Schrift wordt toegekend, die van 'medicijn-meester' is[2], hij juist als zoodanig het minst vereerd is geweest.

Te Rotterdam hangt *Sint Lucas* uit aan een der oudste en meest bezochte hotels van de stad.

Te Maastricht, in de Stokstraat, komt St. Lukas in gezelschap met St. Nikolaas voor. Twee Engeltjes dienen tot tenants van een cartouche waarop men: *in den Steenen Bergh* leest; - links staat St. Lukas met zijn

1) *Hist. of Signb.* p. 286.
2) *Koloss.* IV.:14.

os en regts St. Nikolaas met de drie kindertjes. Iets hooger staat andermaal een cartouche met het jaartal 1609 tusschen een stroomgod en een Maasnimf. Wat de beide genoemde heiligen met dat heidensche volk uit te staan hebben, is uit dien Steenen Berg niet te verklaren[1].

De Heilige Maagd of Onze Lieve Vrouw zal men hier te lande weinig meer vinden: zoo zij hier vóór de Reformatie uitgehangen heeft, is zij met de komst van deze verdwenen. In Frankrijk en Engeland heeft het nooit aan *Notre Dames* en *Our Lady's* ontbroken, en wellicht zijn er hier en daar nog te vinden. In 't laatst der 17de eeuw woonde te Parijs, in de rue de la Seine, een kwakzalver, die de *H. Maagd* uithing, met dit bijschrift: *refugium peccatorum* (toevlucht der zondaren), dat hij op zijn lapzalverij toepaste.

Te Gent achter het station van den Waasschen spoorweg staat boven een oud poortje te lezen:

Ick groete u Maria
daer gy staet.
gy sijt goedt
en ick ben quadt,
belieft my in myn
uytterste te
gedyncken
eenen ave Maria
zal jck u
schyncken.[2].

St. Maarten, wiens laatste herinneringen in 't volksleven nu ook al zijn uitgestorven, was vroeger zeer populair hier te lande, zoo wel als bij onze naburen. Van de uithangborden aan de herbergen is hij al vroeger verdwenen; maar nog herinneren wij ons het gezang der jongens op den avond van St. Maarten aan de deuren der ingezetenen, om bijdragen, in turf, hout of kopergeld, voor hun St. Maartensvuurtjes te erlangen.

Sint Martijn was Bisschop van Tours in 't laatst der vierde eeuw en de overlevering roemt hem als een voorbeeld van milddadigheid. Nog een jongeling zijnde was hij in een zeer strengen winter op reis en ontmoette, niet ver van de stad Amiëns, een bijkans naakten arme. Ziende, hoe andere lieden den ongelukkige voorbij gingen zonder naar hem om te zien, trok hij zijn zwaard, sneed zijn mantel door midden en gaf er de helft van aan den arme. Deze legende verklaart de gewone afbeelding van den heilige: te paard, zijn mantel met zijn zwaard doorsnijdende, terwijl de bedelaar achter 't paard staat; gelijk men hem te Maastricht aan de Steenenbrug no. 2569 op een gevelsteen vinden kan, met dit bijschrift: *hoC*

1) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers, te Maastricht.
2) De Potter, blz. 183.

teMpore DestrVIt nVnC erIgItVr (1718). Op zegels komt S. Maarten dikwijls voor; maar dat van een *Chorherrnstift* in Wurtemberg levert de bijzonderheid, dat de bedelaar op een rolwagentje zit[1].

Toen St. Maarten nog op uithangborden geschilderd werd, was 't meest op die van herbergen. Hij deelde met St. Juliaan in Frankrijk en St. Joris bij ons den roem van zijn gasten goed te onthalen. *Avoir l' hôtel Saint Martin* zei in 't Fransch volkomen 't zelfde als *Avoir l' hôtel St. Julien* en als het Hollandsche: *Hij is bij St. Joris in den kost*. Wil men een voorbeeld? Als Jean de Boves, in een vertelling, die hij *l'anneau* betiteld heeft, een grap verhaalt van twee studenten, die een waard betrokken en zich lekker lieten opdisschen zonder te betalen, besluit hij met deze woorden: '*c'est ainsi qu'ils eurent à ses dépens l'ostel Saint Martin*.'

De H. N a a m of Z o e t e N a a m (Jezus) werd voorgesteld door de drie eerste letters daarvan in 't Grieksch *I H Σ*; doch later verving men de Grieksche *Σ* door de Latijnsche S. Door die verandering ging de oorspronkelijke beteekenis verloren en werden de letters verklaard als I*esus* H*ominum* S*alvator* '(Jezus der menschen Verlosser'). Bovendien werd een kruis op de H gezet en maakte men er van I.H̶
Fig. 1.

.S. *In Hoc Signo* ('in dit teeken'), met toepassing op het kruis, dat aan Konstantijn verscheen en waarmede hij overwinnen zou.

De H. Naam neemt nog heden zijn plaats onder de uithangteekens in; doch wij kennen dien hier alleen aan de gevels van sommige R.K. kerken. Te Parijs echter, waar men ten allen tijde met het gewijde nog al tamelijk profaan is omgesprongen, kwam hij ook op de uithangborden, en was of is er nog o.a. in de Rue Mondétour een koffiehuis *au nom de Jésus*.

Thans brengt ons de volgorde der letters tot St. N i k o l a a s of Sinterklaas, van al de Heiligen in ons vaderland zeker de meest populaire. Toch zullen wij over dezen kindervriend niet uitweiden; immers wij hebben over hem gesproken[2] en kunnen ten overvloede onzen lezer verwijzen naar 't geen over hem voorkomt in een stuk, dat een onzer hem vroeger heeft gewijd[3].

Slechts een paar opmerkingen voegen wij hierbij: vooreerst, dat hij wel voornamelijk uithing en soms nog uithangt aan koekebakkers- en speelgoedwinkels, maar dat hij ook voorkwam aan winkels, waar andere waren verkocht werden - intusschen toch altijd dezulke, die men met den algemeenen naam van 'kinderwinkels' bestempelde. Ten bewijze strekke het opschrift van een luifel te Dordrecht, waar *St. Nikolaas* uithing:

1) *Ned. Spect.* 1867, blz. 412.
2) Zie Dl. I. blz. 83.
3) Zïe den Alm. *Holland* voor 1862 en *Amst. Kleinigheden;* alsmede *Nalezing op mijne Amstelodamiana*, blz. 145. Maar vooral ook de verhandeling van Dr. EELCO VERWIJS bij M. NIJHOFF te 's Gravenhage 1863.

* Hier in de Bisschop Sinter Niklaas,
Hij was wel goet, maar geenszins dwaas.
Hij toonde weldadigheyt aan jongen en ouwen.
Daarom maakt men hier kapers en mutsen voor kinderen en vrouwen.

Ten andere, dat, dewijl de volksvoorstelling van Sinterklaas een andere is dan die der kerkelijke legende, hij ook in de volkstaal als Zwarte Klaas werd betiteld. Op den hoek van een dwarspad buiten de Raampoort te Amsterdam, heeft weleer een Sinterklaasje uitgehangen en naar dat beeld placht het pad 'in de wandeling' *het pad van Zwarte Klaas* te heeten en wordt nog zoo genoemd.

Sommige Heiligen zijn tot bepaalde landen beperkt. Ten voorbeelde noemen wij St. Patrick of Patricius, die uitsluitend een Iersch uithangteeken, maar bij de Ieren ook zeer populair is. Hij wordt afgebeeld in bisschoppelijk gewaad, een troep slangen, padden en ander ongedierte voor zich uitdrijvende, waarvan hij Ierland heeft verlost.

Zijn leven was vol schoone mirakelen, en toen hij onthoofd was, nam hij zijn hoofd onder den arm, of, volgens de beste autoriteiten, tusschen zijn tanden, en zwom er den Shannon meê over. Dit had plaats a°. 464.

De H. Petrus wordt afgebeeld als een grijsaard met een kaal hoofd en twee sleutels in de rechterhand, een van goud en een van zilver, terwijl de linkerhand den kromstaf voert. Als de patroon der visschers, en dan

gemeenlijk *Sint Pieter* genoemd, zien wij hem op onze uithangteekens eenigszins anders voorgesteld, namelijk met een sleutel in de rechter en een kabeljaauw in de linkerhand; zoo prijkt hij op een gevelsteen in de Visschersstraat te Amsterdam, en even zoo op een te Delftshaven, waarvan de afbeelding hiernevens gaat. Nog op een derde wijze is hij te Maastricht afgebeeld op den hoek van de straat, die naar hem heet, namelijk wel met den sleutel in de rechter, maar met een boek in de linkerhand. 't Opschrift luidt *In Sinte Peeter* 1714[1)].

In alle steden van de Nederlanden waren zijn afbeeldingen talrijk en er zijn er nog vrij wat te vinden. Te Antwerpen vond men in St. Petersvliet den *St. Peter* en den *kleinen St. Peter*.

1) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers.

Dat St. Pieter ook bij anderen dan bij visschers of vischkoopers uithing, bewijzen de navolgende voorbeelden:

* In Sinte Pieter, den visser des Heeren,
Verkoopt men alderhande gemaakte kleeren,

Hier blijkt tevens, dat men zich vergist, wanneer men meent, dat de winkels van gemaakte kleêren eerst in onzen tijd, na 't verval der gilden, zijn opgekomen. Reeds in de 17de eeuw bestonden zij en kon men zich even goed als tegenwoordig binnen weinige oogenblikken van 't hoofd tot de voeten in een nieuw pak steken, naar de laatste mode van Parijs. Als de winkelier slechts het snijdersgild voldaan had, kon hij kleêren verkoopen zooveel hij wilde.

Elders hing St. Pieter bij een houtkooper uit:

* Sint Pieter was een visscher: laat het u niet vervelen.
Hier verkoopt men planken en deelen.

Noch de kleêrekooper, noch de houtkooper voerden St. Pieter om dat hij hun gildepatroon, maar omdat hun doopnaam P i e t e r was, of omdat het beeld er al uithing toen zij het perceel betrokken.

De twee voornaamste Apostelen hingen ook meermalen te zamen uit, Petrus met de sleutels, Paulus met het zwaard. Te Amsterdam zag men *Pieter en Paulus* weleer op den Haarlemmerdijk bij de Dommersstraat, en te Londen bij een boekverkooper aan St. Paulus kerkhof.

St. Quentijn, de patroon der stad die zijn naam draagt, werd vroeger schier algemeen door de kooplieden dier stad uitgehangen en men kon op hun uithangborden al de verschillende tooneelen zijner marteling zien voorgesteld. Thans zijn die borden verdwenen, op een na, dat terzelfder plaatse wordt gezegd te hangen, waar de H. Martelaar gevangen en gepijnigd zou zijn[1].

St. S e v e r u s werd in sommige steden als de patroon der metselaars vereerd. Te Gent op de Ketelvest staat een huis van 1666, dat aan 't metselaarsgild behoorde. In den gevel staan drie bas-reliefs met schier levensgroote afbeeldingen: *St. Severus* met den troffel in de hand, Sint Carpus[2] en de Moeder Gods[3].

St. T r u i e n is een stad in België, waar men in 't Fransch *Saint Tron* van gemaakt heeft; en ofschoon men vruchteloos een heilige van dien naam op den kalender zoeken zal, prijkt die toch te Dordrecht op een gevelsteen in 't Augustijnenkamp. Vermoedelijk moet het *St. Truie* zijn, en in dat geval is 't een eenvoudige verkorting van St. Geertrui, die de dochter

1) DE POTTER, blz. 16.
2) Er worden twee Heiligen van dien naam vermeld: de een een discipel van Paulus, (zie II. Timoth. IV:13) de ander een Romeinsche Bisschop en Martelaar.
3) DE POTTER, blz. 43.

van Pepijn van Landen was en in België vereerd wordt als patrones tegen de veldmuizen: - waarom zij dan ook wordt afgebeeld als een abdis, tegen wier kromstaf en kleederen de muizen opklauteren.

St. U r b a a n is de patroon der wijngaardeniers en wordt daarom gewoonlijk afgebeeld met een vruchtdragenden wijnstok in de hand[1]. Hij paste dus wel voor een wijnkoopersgildehuis en wij vinden hem nog boven de poort van 't gebouw in de Koestraat, dat weleer die bestemming had. Hij staat er in de gestalte van een wijngaardenier, met een snoeimes in de hand, omringd van wijnranken vol trossen.

Te Maastricht was *St. Urbanus* de gildepatroon der hoveniers; ook daar staat hij nog, vergezeld van een snoeimes en een spade, in den gevel van 't voormalig gildehuis in de Brusselschestraat[2].

St. Ursel vindt men boven de poort van 't Begijnhof, ook binnen 't Hof en nog op verscheiden oude gevelsteenen[3].

Op de Prinsengracht bij de Leidschekruisstraat staat op een gevelsteen *St. Vechter* uitgehouwen, - een gewapend ridder, met het zwaard in de eene en een molentje op de andere hand: ter zijde - een huis met een trapjesgevel. Wellicht is die St. Vechter al dikwijls aangezien voor een Don Quichot, die tegen de windmolens vecht. 't Is echter *St. Victor*, de patroon der molenaars. De trapjesgevel op den steen zal wel het huis zijn, waarin die steen oorspronkelijk heeft gestaan en de molenaar woonde.

Anders is de afbeelding van *St. Victor* op een steen in den molen van dien naam op de Schans bij de Raampoort. Hij staat er in bisschoppelijk gewaad met het kruis in de linker- en den molen op de rechterhand, terwijl hij met zijn voeten op harnassen, helm, degen en vaandels treedt. De legende verhaalt, dat Victor van Marseille geboortig en een dapper ridder was; dat hij echter de wapens vaarwel zeide om 't kruis te prediken, en onder Diokletianus den marteldood onderging. Hij was veroordeeld om door een molensteen verpletterd te worden, doch die brak midden door, waarop men hem 't hoofd afsloeg. 't Is om die reden dat hij met een molen op de hand wordt voorgesteld.

Eindelijk *St. Willebrord*, de Apostel der Nederlanden, de eerste Bisschop van Utrecht. Zijn naam heeft aan de geleerden veel moeite veroorzaakt, juist omdat hij de apostel der Nederlanden was en dus bij zijn naam ook een Nederlandsche uitlegging onmisbaar scheen. Een aantal hunner sloofden zich af om een verklaring van dien naam te zoeken in de bijzonderheid, dat zijn moeder de m a a n ingeslokt had, zoodat Willebrord, bij kontraktie, uit ‘wonderlijk geborene’ zou zijn ontstaan. Toen hun dit niet gelukte, kreeg een dier taalgeleerden, Schriekius genaamd, het

1) *Volks-alm. voor Nederl. Kathol.* 1855, blz. 25.
2) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers.
3) Zie de afb. Dl. I, blz. 59.

land, en zei, dat hij Willebrord een b e r o e r d e n naam vond. Maar zie! pas was hem dit ontvallen, of hij riep, als Archimedes zijn *ἑύρηκα*, uit: Willebrord - 't kon niet anders - stond voor 'Wille-beroerd' en beteekende, dat de Apostel, door de macht zijner prediking, den w i l b e r o e r d e , en alzoo de menschen bekeerde. Toch had zijn verklaring, hoe mooi ook, geen algemeene goedkeuring verworven; anderen kwamen en beweerden, dat Willebrord gelijk stond met 'Willig brood,' 'omdat hij seer w i l l i g was in b r o o t uyt te deelen.' Eindelijk kwam Simon van Leeuwen, die ontdekt had, dat *Wile* een oud Duitsch woord was en 'heilig' of 'zalig' beteekende - waarvan nog b.v. '*Wijlen* mijn vader' voor 'mijn vader *zaliger*' - en dat *brord* = bror = broêr' moest zijn. Wille-brord verknutseld tot Wile-broer, beteekende dus: 'heilige broeder'[1)].

Willebrord wordt afgebeeld in bisschoppelijk gewaad, met een groot krucifiks in de rechterhand en de Domkerk op de linker. Nevens hem een wijnvat, een flesch en een springende bron of een put. Het krucifiks doelt op zijn geloofsprediking hier te lande, en de Domkerk op de stichting der kerk te Utrecht: de overige voorwerpen op mirakelen, door hem gedaan. Het v a t herinnert, hoe hij eens in een klooster kwam, waar de arme monniken niets meer te drinken hadden; waarop hij zijn staf in een ledig vat stekende, dit van wijn deed overloopen: een kunstje, dat Mefistofeles, die het in Goethes 'Faust' ook vertoont, hem zeker had afgekeken. De f l e s c h herinnert, hoe hij eens 12, op een anderen tijd 40 gezellen zich uit zijn flesch zat liet drinken, terwijl die altijd vol lekkeren wijn bleef. De b r o n of p u t eindelijk herinnert de bijzondere gave, die hij bezat, om de menschen gratis van goed drinkwater te voorzien; - men weet, dat de put te Heiloo naar hem genoemd is en aan het water daarvan nog steeds een wonderbare geneeskracht wordt toegeschreven.

's Mans afbeelding wordt nog op tal van gevelsteenen gevonden; vele zijn van wijnhuizen afkomstig; want juist omdat vat en flesch zijn attributen zijn, was hij een zeer gezocht uithangteeken bij herbergiers.

Ten slotte nog de opmerking, dat niet enkel aan de Heiligen, maar ook aan uithangteekens, die Heiligen voorstelden, mirakelen zijn toegeschreven en vereering bewezen is; - en van elk een voorbeeld.

Tallemant des Réaux vertelt van een uithangbord, waar *Notre Dame* (dicht bij de brug van dien naam) op geschilderd was. Bij zekere gelegenheden stortte dit beeld tranen en spoog bloed, wat zulk een toeloop veroorzaakte, dat de Aartsbisschop het bord liet wegnemen.

Te Amsterdam stond in 't begin van de 17de eeuw op een pakhuis aan den Grimburgwal een beeldje van *St. Pieter*, omdat dit pakhuis aan 't

1) *Batavia Illustrata*, blz. 433.

St. Pieters-gasthuis toebehoorde. Nu was te dier tijde de Turfmarkt nog op de gracht, die nog immer de Oude-turfmarkt genoemd wordt. Er voeren vele turfschippers door dien Grimburgwal, die dan niet verzuimden, hun eerbied aan den Heilige te bewijzen, vertrouwende, dat dit hun een voordeelige markt zou bezorgen. Doch dit gaf ergernis aan de ijverige Gereformeerden, en zoo maakte de Regeering een einde aan die devotie, door 't beeld zijn sleutels af te nemen en 't een lauwerkrans op 't hoofd te zetten, zoodat niemand er langer een St. Pieter in herkennen kon. 't Pakhuis heeft echter den naam bewaard.

Vijfde hoofdstuk.
Kerkelijke personen en zaken.

I.

Afbeeldingen van hooge kerkelijke waardigheid-bekleeders hingen steeds en hangen nog veel uit aan logementen van den eersten zoowel als van minderen rang.

Wij hebben reeds vroeger gezegd[1)], dat de logementhouders er prijs op stelden, de afbeeldingen of wapens uit te hangen van voorname gasten, die bij hen hun intrek genomen hadden - dus ook van hooge Geestelijken. Men verhaalt daaromtrent een aardige anecdote betreffende den Kardinaal Gousset, die in 1866 overleden is. Hij was te Arcachon bij Bordeaux in 't Hôtel *de Arend* afgestapt. De kastelein deed 's avonds aan Z. Eminentie den wensch verstaan om, ter herinnering van dit doorluchtig bezoek, zijn hôtel te mogen herdoopen in *Hôtel Cardinal*. De Kardinaal had er niets tegen en ging naar bed. Maar zie! 's morgens ontwakende mist hij zijn horlogie, zegelring en kruis, die op zijn bedde-tafeltje gelegen hadden. Hij schelt; men doet onderzoek; doch de dief is niet te ontdekken, De verschrikte kastelein biedt aan, de waarde te vergoeden en smeekt om geheimhouding. ‘Ik begeer niets,’ antwoordt de Kardinaal, ‘alleen geef ik u den raad, daar 't u toch om de herinnering van mij te doen is, noem uw hôtel, in plaats van *hôtel Cardinal, hôtel Vide-Gousset*.

Intusschen, dat een herberg naar een voornaam persoon genoemd was, bewees niet altijd dat die er gelogeerd had. De woorden *In den Kardinaal* duidden dan ook alleen de waardigheid, geen Kardinaal in 't bijzonder aan, en niemand kon er iets tegen zeggen, als men dat uithangteeken koos. Doch ook speelde de konkurrentie hierbij haar rol, en waar de een den K a r d i n a a l had, wilde een ander hem overtreffen en hing den P a u s uit, al

1) Dl. I, blz. 252, 362.

was hij zeker, dat de H. Vader nimmer een voet bij hem aan huis zou zetten.

Hierom hing dan ook, zelfs nog lang na de Reformatie, *de Paus* zoo wel hier te lande als in Engeland, aan menigen boekwinkel en herberg uit. Te Groningen was in de 17de eeuw een wijnhuis van dien naam, waar studenten verkeerden en een hunner een vierregelig versje[1] op 't glas schreef, de reden ontvouwende, waarom hij liever student dan Paus was, namelijk, uit liefde voor het schoone geslacht.

Te Londen hing de Paus (*Pope's head*) in 1590 uit bij den boekverkooper Charlwood in Lombardstreet, en de bekende waterpoëet Taylor vermeldde in 1636 wel vier herbergen, waar de Paus uithing. De vermaardste was die in Cornhill en heeft tot nog in 't laatst der vorige eeuw bestaan.

Bij Amsterdam kan men *den Kardinaal* met rooden hoed en mantel nog op een uithangbord geschilderd zien voor een snuiffabriek aan den Amstel. In de Zuidelijke Nederlanden komt hij natuurlijk meer voor dan ten onzent; doch vooral de *Prins-Kardinaal:* en geen stad in België, waar men er niet een, zoo niet meer dan een, aan herberg of winkel kan wijzen. Te Parijs is *le Café Cardinal* op den hoek van de Boulevard en de Rue Richelieu een der voornaamste.

In Engeland placht de *Kardinaalshoed* veel voor te komen, alweder aan herbergen. Bagford dagteekende zulks van Kardinaal Wolseys tijd; doch hij vergiste zich; want het uithangteeken was te Londen al in 1459 bekend, dus een eeuw voor Wolsey.

B i s s c h o p p e n zijn almede, zoowel hier te lande als in Engeland, talrijk, doch van verschillenden oorsprong. Bij ons zijn 't - althans buiten 't Sticht - oorspronkelijk Sinterklaasbeeldjes: in Engeland daarentegen waren 't de Bisschoppen der Staatskerk, die, als *Bishop* of *Bishop's head*, op de uithangborden pronkten: een dier laatsten hing in 1663 bij den boekverkooper J. Thompson bij St. Paul's te Londen: meest vertoonden zij zich aan herbergen.

Maar meer nog dan de Bisschoppen zag men er hun m i j t e r s . In den *Mitre* in Fleetstreet verkeerde Hogarth en noodigde er somtijds zijn vrienden ten eten, en in diezelfde Tavern vergaderde het Oudheidkundig Genootschap in de eerste helft der 18de eeuw, elken donderdag-avond. Ook aan menig danshuis hing dat eerwaardig zinnebeeld uit; - doch 't meest ziet men het nog, naar Engelsche wijze met iets anders gekombineerd, als: de *Mijter en Roos*, de *Mijter en Duif*, de *Mijter en Sleutels*, enz. - wat dan eigentlijk beteekent: ‘de gemijterde Roos, Duif, Sleutels,’ enz.[2].

Afbeeldingen van geestelijke personen van minderen rang, vooral m o n n i k e n , worden nog veel gevonden, zoo wel in het oud beeldhouw- en snijwerk aan kerkgebouwen en koorbanken, (waar wij ons hier niet mede

1) Bij JEROENSE te vinden.
2) Vgl. Dl. I, blz. 384.

bezig houden), als voor de gevels of aan de hoeken der gebouwen aan de openbare straat. In de laatste gevallen zijn 't eenvoudig beeldjes in kerkelijk of kloostergewaad, en dan: òf herinneringen van een voormalig klooster; òf herkomstig uit een voormalig geestelijk gebouw, en in den gevel, waar zij nu staan, overgebracht; òf willekeurig aangenomen uithangteekens.

Het graauwe Monnikje,. dat aan 't hoekhuis van den Oude-zijds-achterburgwal en de Monnikenstraat staat en bij de Amsterdammers sinds lang als *'t Munnikje* bekend is, vermits zich daaraan de herinnering verbindt van een *musico* op den hoek, herinnert ons het Minderbroêrsklooster, dat in de 16de eeuw een groote uitgestrektheid besloeg, en waarvan nog in 1662 eenige houten huisjes en cellen bestonden, achter de huizen ten Zuiden der Bloedstraat, die toen door een brand werden vernield. 't Beeldje is waarschijnlijk nog uit het klooster afkomstig, althans het is er oud genoeg voor. De kastelein evenwel, die in *'t Munnikje* tapte en musiceerde, had hem nog eens, geschilderd op zijn uithangbord.

Ook in 't Klooster, bij de Kalverstraat, stond in de vorige eeuw, boven een poortje, een Monnik uitgehouwen, met de drie kruisen van 't Amsterdamsche wapen[1)]. Die Monnik werd vermoedelijk bij 't bouwen van dat huis omstreeks of kort na 1600 daar geplaatst met toespeling op den naam der steeg - het K l o o s t e r . Maar in dat geval vergiste zich de bouwmeester: 't was een klooster van Klarissen, en dat had een nonnetje tot vertegenwoordigster geëischt.

In de Buiten-Bantammerstraat staat voor een gevel in een nis een beeldje, dat een geestelijke voorstelt, en dat stellig veel ouder is dan de straat. Vermoedelijk is 't herkomstig van een der kloosters, waarvan in 1646, toen deze straat gebouwd werd, nog overblijfsels bestonden, die gaande weg zijn opgeruimd.

Monniken, (althans van sommige orden) werden wel eens geprezen als lustige drinkebroêrs, als in het oude Fransche liedje:

Boire à la Capucine,
Cest boire pauvrement;
Boire à la Célestine,
C'est boire largement;
Boire à la Jacobine,
C'est chopine à chopine;
Mais boire en Cordelier,
C'est vider le cellier.

Daarom werden dan ook de monniken meermalen aan herbergen uit-

1) Van dat poortje bestaat in den atlas van den Heer Louis Splitgerber (bl. 79 no. 7) een teekening door H.P. Schouten, van 1792, waaruit blijkt, dat het de toegang was tot een trap, van welke een vrouwtje in ochtendgewaad afkomt om melk te nemen van den boer, die haar heeft 'opgescheld.'

gehangen, vooral zoo als nog te Dordrecht in de Wijnstraat, *de Zwarte Monnik;* om den naam, dien de Dominikanen hadden, goed te drinken. Brugge had in 1468 een brouwerij, *de drye Moniken*[1], en deze hingen in de 17de eeuw ook uit bij den boekverkooper Hendrik van Dunwalt op de Melkmarkt te Antwerpen. In betrekking tot den boekhandel waren monniken de zinnebeelden der belezenheid.

N o n n e t j e s zelfs hingen aan herbergen uit; wellicht alleen bij wijze van tegenstelling; want als de eene waard de Drie Monniken had uitgehangen, nam licht een ander, die tegenover hem een kroeg opzette, de Drie Nonnen. Ook in *antithesen* ligt de oorsprong van menig uithangteeken.

Ofschoon wij de *Drie Nonnen* in de 17de eeuw als uithangbord van een voer- en karremanskroeg te Londen in Aldgate vinden, kwamen zij toch in Engeland meer aan manufactuurwinkels voor, omdat de Nonnen van ouds beroemd waren om haar bedrevenheid in 't vervaardigen van prachtige stoffaadjen en kleedingstukken.

In de Nieuwe-Rapenburgerstraat (weleer de laagte van den Kadijk) vindt men nog een gevelsteen met *de Non*, waarvan de oorsprong ons onbekend is.

De Pelgrim of *de Pelgrijn* is een uithangteeken, dat al van de middeleeuwen af steeds zeer veel voorkwam, - te Gent hing in 1411 *de Pelgrijn* uit op de Hoogpoort nabij 't Schepenhuis[2]; - en nog tegenwoordig kan men het dikwijls vinden. *De Twee Pelgrims* hing weleer uit aan een huis op de Keizersgracht over de Groenlandsche pakhuizen, dat in de eerste helft der 17de eeuw aan de familie Cloeck behoorde, die met den Drossaart Hooft verwant was[3].

II.

Van het K r u i s hebben wij reeds gesproken[4] en wij moeten er hier op terugkomen. 't Hing als kristelijk symbool reeds van de eerste tijden van 't Kristendom uit, oorspronkelijk van hout samengespijkerd, of met witte verf op den muur geschilderd, later in allerlei kleuren, verguld, en in steen gehouwen. Een *Wit Kruis* in de Olieslagerssteeg is, sints bijna twee eeuwen, even vermaard als de Haarlemmerolie, die er verkocht wordt, en 't Witte Kruis staat nog altijd in die donkere steeg op het zwarte bord geschilderd, al heeft ook de bewuste olie, onder de konkurrentie van pillen, poeders, droppels, elixers, extrakten, enz. enz., een harden kamp te strijden. *'t Swarte Kruis* op de Heerengracht bij de Heerensluis

1) Kronijk van 't Hist. Genootschap, XXII, blz. 26.
2) De Potter, blz. 17.
3) Medegedeeld door den Heer P.E.H. Praetorius, te Amsterdam.
4) Zie Dl. I, blz. 22, 398, 399, en Dl. II, blz. 30.

was in 1656 een R.K. kerk, en de Priester, die er dienst deed, schijnt een heel oud man geweest te zijn, immers hij heette in de wandeling ‘Bestevaêr.’ Van r o o d e kruisen hebben wij al genoeg gezegd. *'t Blaauwe Kruis* hing in 1662 uit in de Dirk-van-Hasseltssteeg en *'t Vergulde Kruis*, omstreeks 1700, aan een logement op den Nieuwendijk. Er meer op te tellen achten wij onnoodig. Men was hier te lande zoo dwaas niet als de Puriteinen in Engeland, die in ieder kruis *popery* zagen en ze op hoog gezag deden weghalen. Een *Gouden Kruis* aan een herberg op 't Strand was den Heeren van 't Huis der Gemeenten in 1643 wel de moeite waard geweest om er zich aan te ergeren en er de wegneming van te gelasten, - en 't was anderen evenzeer de moeite waard om aan te teekenen, dat het, na de herstelling van Karel II, zijn oude plaats hernam.

In Frankrijk plaatste men wel eens het Kruis op den rug van een zwaan en dan kon de voorbijganger, als hij snugger genoeg was, er uit lezen: *au signe* (cygne) *de la croix* ‘in het teeken des kruises.’

Kruisen, in den gevel gebeiteld, duiden gemeenlijk aan, dat zulk een gebouw vroeger een klooster of kapel is geweest.

Te Maastricht vindt men een P a s s i e k r u i s in een poort van een oude kazerne in de Boschstraat. 't Gebouw was van 1673 tot aan 1794 een klooster van Rekollëkten of Penitenten. Een soortgelijk kruis in de Brusselschestraat herinnert het klooster de Beyaart, waar eens een nichtje van Keizer Karel voor 't outer knielde. Die Beyaart had heugenis van drie belegeringen, 1579, 1632 en 1673, en van elk een kogel in den gevel. Maar in 1794 viel er een bom in, zoodat er niets van overbleef, dan dit kruis[1)].

De *Kerk* is nog tegenwoordig in Engeland een vrij gewoon uithangteeken aan bierhuizen, natuurlijk niet zonder spotternij, waaraan de oude Hollanders ook niet vreemd waren. Zij ook noemden de kroeg de ‘kerk.’ In Brederoos ‘Spaansche Brabander’ heet het:

> Ghy gaet me wel in de *kerc*, daer men de heyligen met hoepen bynt[2)],

Te Amsterdam vond men voor anderhalve eeuw op de Botermarkt een kroeg, waar *de Oostindische Kerk* uithing: een compliment aan de vroomheid onzer Oostindische Hollanders; - van dien tijd natuurlijk, toen ieder, die in Holland niet deugen woû, nog goed genoeg gerekend werd voor 't Peperland. Tegenwoordig is alles anders, en vindt men ook daar zeer vrome lui.

In de Koningsstraat vindt men in een gevelsteen een G e w i j d e k e l k met de hostie: onder den steen staat een bijschrift in Armenische letters

1) Medegedeeld door den Heer v.d. Noordaa.
2) *Heiligen met hoepen* zijn ‘vaten met hoepels.’

en 't jaartal 1765. Waarschijnlijk woonde hier de Priester Joannes de Minas, die meer dan dertig jaren lang de Armenische gemeente heeft

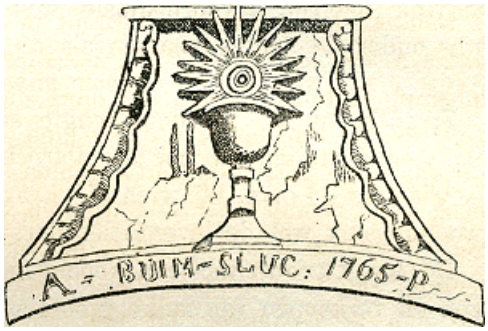

bediend en een bemiddeld man schijnt geweest te zijn, dewijl hij op eigen kosten een nieuwen ingang aan de kerk op Krom-Boomssloot heeft doen bouwen en daar boven een marmeren *Agnus Dei* doen beitelen.

Bij Auwegem, aan den weg tusschen Gent en Oudenaarden, staat een herberg, waaraan een bord uithangt, in welks midden een d o o p v o n t is geschilderd, met een Bisschop er naast; ter wederzijden een man te paard, wien de herbergierster een glas bier brengt; onder die voorstelling leest men: *in de Bisschops vonte*. Weinige schreden verder treft men een ander huis aan, met een dergelijk uithangbord, doch zonder de twee reizigers, en daaronder: *in de Nieuwe Bisschops vonte*. De oudste van die twee herbergen bestaat reeds een paar eeuwen en het bord herinnert het navolgende voorval. Niet ver van den straatweg, op 't gebied van Auwegem, vindt men, over een tamelijk groote lengte, nog de overblijfselen van een Romeinschen heirweg, en langs deze een gracht. Langs dien weg kwam de Bisschop Triest, die te Gent den mijter droeg van 1622 tot 1657, eens in zijn koets aangereden: het rijtuig viel om en stortte met Bisschop en al in de gracht. Gelukkig kwam de man er met een nat pak af, en zoo gaf het voorval, dat slecht had kunnen afloopen, aanleiding tot scherts, en gaf men aan de gracht, waarin de Bisschop dus gedoopt was, den naam van ''s Bisschops vont.'

Een steegje op den Oude-zijds-voorburgwal bij de Oude Kerk heette nog in 't midden der 17de eeuw het Paternostersteegje; welke naam later in dien van Sleepersteegje is veranderd, toen er een sleeper zijn bedrijf kwam uitoefenen. De oude naam wijst op het uithangen van een *Paternoster* aan 't hoekhuis, en gewis ontbrak, in de 16de eeuw, het in de nabijheid der kerk niet aan een winkel, waar voor ieder geloovige, die ze noodig had, paternosters, rozekransen, kruisjes, enz. te koop waren. - In Brabant en Vlaanderen hing de *Paternoster* veel uit, doch vroeger meer dan tegenwoordig. Het woord komt ook als geslachtnaam voor.

De *Rozehoed* of *'t Roosen Hoeyken* - een zinnebeeldige voorstelling eener bijzondere vereering, aan de H. Maagd gewijd - hing in 1509 te Leuven aan een herberg uit[1].

1) DE POTTER, blz. 17.

Te Amsterdam in de Gravenstraat hing in de 16de eeuw de *Paeskaers* uit[1], ongetwijfeld hij een kaarsemaker; want ieder vertoonde gaarne als lokvink hetgeen 't voornaamste was in zijn soort, en de P a a s c h k a a r s was onder de andere kaarsen als de Maan

inter minora sidera.

Zij toch muntte uit door lengte en dikte en werd des zaturdags vóór Paschen door den Pastoor der Parochiekerk met veel plechtigheid gewijd. Gewis was de man, bij wien die kaars uithing, en die vlak achter de kerk woonde, ook wel de leverancier der waskaarsen.

De K e r k k r o o n was een koperslagers-uithangteeken: niet omdat het maken en verkoopen van zulke groote voorwerpen hun dagelijksch werk was; maar ook wederom omdat zulk een kroon boven al hun overig werk in omvang en kunst van bewerking uitmuntte. Op gevelsteenen ziet men ze nog dikwijls; maar het heugt ons, ze ook nog op uithangborden gezien te hebben, mooi verguld. Onder anderen hing er voor ongeveer 45 jaren nog een heel mooie in de Kalverstraat over de Kapelsteeg bij den koperslager Paap, met het onderschrift *de Getrokken Kerkkroon*, die beter was dan een gegoten.

Onder de vele ambachten, die onder het St. Jozefsgild behoorden, was ook dat van preêkstoelmakers: wie dat uitoefende zette *den Preekstoel* in zijn gevel. In 1567 vinden wij een Regent van 't Burgerweeshuis, Gerrit Jansz., die, blijkens zijn bijnaam P r e e k s t o e l , in een huis woonde, waar dat voorwerp uithing.

In Brederoos 'Spaanschen Brabander' vinden wij de *Drie Testen* als uithangteeken genoemd en maken daaruit op, dat de stoven althans in 't laatst der 16de eeuw reeds in gebruik waren. Dat ze spoedig druk in de mode waren, leeren ons de platen bij Cats en de 'Sneldichten' van Huygens[2]. Maar ook de K e r k s t o o f was reeds bekend; althans zij komt voor op een gevelsteen uit die dagen, die zich te Delft bevindt, en wel op het Oude Delft aan den hoek der Binnenwatersloot. 't Voorwerp vertoont een halven achthoek, met vijf gaten in het bovenblad. Uit de omstandigheid, dat men die stoof bepaaldelijk een K e r k s t o o f noemde, mag men de logische gevolgtrekking maken, dat zij, die in de kerk hen, die aan koude voeten lijden, van stoven voorziet, wel degelijk een k e r k e l i j k e bediening uitoefent, - een punt, dat vroeger aan twijfel onderhevig was en onder anderen in de Tweede Kamer een belangrijke diskussie uitlokte bij de behandeling in 1853 van het wetsontwerp tot regeling der kerkelijke zaken. Door den heer Elout van Soeterwoude, afgevaardigde voor Gorkum, was namelijk een amendement voorgesteld, houdende, dat geen vreem-

1) *Navorscher*, 1867, blz. 223.

2) Boek XII, no. 182, 184.

deling zonder 's Konings bewilliging een kerkelijke bediening mocht waarnemen, en dit gaf aanleiding tot de navolgende

Klacht eener stovenzetster.

Ik wist nog van den Prins geen kwaad,
Ik bracht, te vreden met mijn staat,
Mijn sloofjes aan de Dames rond;
Ik gaf tot klachten nimmer grond,
En oogstte met gerusten zin
Op Nieuwejaar mijn fooitjes in,
En oefende, door niets gestuit,
Mijn kerklijke bediening uit.

Maar ach! toen mij 't amendement
Van 't Lid uit Gorkum werd bekend,
Toen ik vernam het naar bericht
En waar de Wet mij toe verplicht,
Toen werd ik beurtlings paars en bleek
En ben geheel nu van mijn streek.
Ik heb geen rust, ik tril en beef;
Want ach! 'k ben vreemdling, 'k ben uit K l e e f .

Nu moet ik - 'k weet voorwaar niet hoe -
Nu moet ik naar den Koning toe;
Dan kost mij dat amendement
Aan 't zegel een-en-twintig cent:
En dan, wie weet, waarvan wellicht
Men bij den Koning mij beticht?...
Daar niemand op deze aarde leeft,
Die hier of daar geen vijand heeft.

'k Raak mooglijk dus, door haat of nijd,
Eerlang nog mijn bediening kwijt,
Tot ongerief en bitter leed
Der Dames, die ik steeds voldeed.
Wie weet, of 'k door die mooie wet
Niet nog de grens word uitgezet!
Och! wat niet soms de beste man
Zijn naaste al leeds beroknen kan!

Tot de kerkelijke uithangteekens kunnen ook gerekend worden diegene, welke in Stiermarken bestemd schijnen om de reizigers bang te maken.

Men vindt daar op elke plek, waar een ongeluk heeft plaats gehad, hetzij aan een rivier, hetzij op een brug, een schilderij, die een voorstelling van het ongeluk geeft. Hier, waar de weg over een rivier loopt, ziet men een meisje, dat in 't water valt: iets verder, bij een scherpen hoek, rolt

een wagen omver en tuimelen de reizigers in den afgrond: ginter worden bergbeklimmers door een sneeuwlawine overvallen. Naast de schilderij staat meestal een bus, waarin men verzocht wordt een gift te werpen, om de priesters een mis te laten zeggen voor de rust van de zielen der verongelukten. Die uithangteekens hebben blijkbaar een tweevoudig doel: vooreerst dienen zij om aan de reizigers hun sterfelijkheid te herinneren, en hen te bewegen tot het geven van aalmoezen, en ten andere als waarschuwing, om in een land, zoo vol gevaren, toch vooral niet zonder gids uit te gaan.

Vijfde boek.
De mensch en zijn bedrijf.

Eerste hoofdstuk.
Menschenbeeldjes.

De mensch heeft zich zelven en zijn bedrijf op de uithangteekens niet vergeten: meestal komt hij daarop voor in betrekking tot zijn beroep; maar ook met andere toespelingen. Bij onze beschouwing splitsen wij deze soort van uithangteekens in negen onderdeleen, als:

1°. Beeldjes, die den man zelven te zien geven.
2°. Beeldjes, die als zinnebeelden of vertegenwoordigers van beroep of bedrijf te achten zijn.
3°. Beeldjes, die de klanten of bezoekers voorstellen.
4°. Beeldjes, die op den naam van den winkelier zinspelen.
5°. Beeldjes, die een woordspeling bevatten.
6°. Beeldjes, die op gebeurtenissen betrekking hebben, of naar aanleiding van een bijzondere gelegenheid gesteld of genoemd zijn.
7°. Beeldjes, die hun oorsprong aan bijbelsche voorstellingen ontleenen.
8°. Vermakelijke of satyrieke voorstellingen.
9°. Willekeurige of onzekere.

I.

Allereerst beschouwen wij de uithangteekens, die ons den man (of de vrouw) zelven te zien geven - en hier komen ons alle bedenkelijke ambachten en bedrijven voor oogen.

S c h u i t e v o e r d e r s - en K u i p e r s b e e l d j e s waren te Amsterdam steeds zeer talrijk: thans vindt men ze nog slechts op gevelsteenen; maar in de

17de eeuw ook op uithangborden en luifels. Een Schuitevoerder liet zich op zijn uithangbord schilderen, op zijn schuit staande, en daaronder:

* Hier sta ik op mijn schuit,
Om mijne kost te winnen,
Die mij van doen heeft, koom maar uit,
Ik zal zoo dadelijk beginnen.

Gevelsteenen, waarop Kuipertjes zijn uitgehouwen, zijn nog in menigte voorhanden: wij noemen ten voorbeelde slechts twee mooie exemplaren aan een pakhuis in de Spuistraat bij 't Kattegat, op ieder van welke een Kuiper, doch verschillend, is voorgesteld; terwijl op den eenen: *de twee Cuypers*, en op den anderen *Anno* 1734 te lezen staat. Ook den W i j n k o o p e r in zijn kelder vol vaten, doorgaans met een liefhebber, die zijn wijn proeft, ontmoeten wij menigmalen, o.a. op den hoek van de Vijzelstraat en Reguliersdwarsstraat, op den hoek der Vijzelstraat en Kerkstraat, op den Groeneburgwal, enz.; en, in verband daarmede, ook den W i j n s l e e p e r, met zijn slede vol vaten, die wij echter later zullen terugvinden.

K o k s en B a k k e r s komen mede niet weinig voor. Op de Jodenbreêstraat ziet men een Kok bij

zijn ketel, en wel een, die grijs geworden is in 't vak, want hij had, toen hij dien steen daar plaatste, al zestig jaren gekookt, en uitte daarbij den vromen wensch: *Got wil hem en alle menschen bewaren!*

Een andere Kok had onder zijn afbeelding dit zonderling bijschrift:

* Emmerlock! emmerlock!
Dit 's in de *Polityke Kok*.

't Woord *emmerlock* komt in Brederoos 'Moortje' voor, waar een vischwijf Kackerlack toeroept:

Emmerlock! hoort hier kornuyt, komt hier me vaer: koopt een sootje!

't Woord is samengesteld uit *emmer* of *immer* en *lock* of *luk* ('geluk).' 't Is een uitroep van gelukwensching, bijna overeenstemmende met het Latijnsche *salus, salve!* of 't meer deftige 'heil!' In 't Engelsch zegt nog de koopvrouw: *Good luck to you, Sir*.

De B a k k e r liet zich meestal bij zijn gloeienden oven afbeelden: ja men kan dien zelfs (aan 't einde der Bloemgracht) in 't heraldieke drietal vin-

den: *d'3 gloeyende Ovens*, natuurlijk een bluf, om den grooten bakker uit te hangen. Te Amsterdam ziet men veel gevelsteenen met bakkers, waar thans geen bakker meer te vinden is; maar te Franeker in de Kerkstraat is een mooi voorbeeld, dat aan een nog bestaande bakkerij uithangt, met dit rijmpje:

Den oven is mijn sin,
Met Godt zoek ik gewin[1].

Een uit de 17de eeuw had een dergelijk uithangbord, en daaronder:

* Och! och! och!
In den bakker van Goch.

Zeker was de man uit de stad Goch in Kleefsland.

Die voorstellingen van den bakker bij zijn oven waren echter reeds modern: 't aloude gebruik was, dat de bakker zich schilderen liet, blazende op zijn hoorn, gelijk wij 't in een oud rijm van 'den konstigen bakker' leeren, die tot zijn knecht zegt:

Tsa jongen, blaas den horen wat,
Blaast overhoop de hiele stadt,
Gaat henen en roept wijt en breet,
Langs al de straten: heet! al heet!
Voor kleyn en groot al wie 't belieft,
Te zijn naar eysch en wensch gerieft.

Zulk een *Blazenden Bakker* ziet men nog te Bergen-op-Zoom op een onderdeur geschilderd, met dit onderschrift:

Gij siet mij aan en kunt niets hooren,
Tree maar in huis: wij komen voren[2].

Op den Kloveniersburgwal te Amsterdam stond een fraaie gevelsteen, *de Jonge Bakkers*, waarop in een zevental beeldjes de geheele bakkersfamilie was voorgesteld: - de steen is voor weinig tijds geleden verdwenen.

Niet minder talrijk zijn de S m i d s , en de voorstellingen zijn doorgaans nog al fraai en uitvoerig. *De Werckende Smit* 1662 is 't opschrift van een gevelsteen op de Leidschestraat bij de Prinsengracht: op den voorgrond is de smid bezig 't ijzer te hameren, terwijl links achter hem de jongen de blaasbalg trekt. Een soortgelijke afbeelding ziet men op de Prinsengracht bij de Looiersgracht: een derde uit de Vinkenstraat geven wij hierbij.

1) Medegedeeld door den Heer J. Doorenbos.
2) Medegedeeld door den Heer P. Ouwels.

In de Spiegelstraat staat de T i m m e r m a n aan zijn schaafbank en 't heet er: *in de Schaefbanck*.

Een L o o d g i e t e r op den Haarlemmerdijk over de Heerenmarkt had zich zelven op zijn deur laten schilderen met een dubbele pomp en daaronder dit rijm, dat niet voor zijn nederigheid getuigde:

* Vijf zinnen eischt zoo'n werk.
Vijf zinnen vijf mael is dit ambagts merk.
Vijf mannen hebben dit werk geregt.
Vijf meesters zijnze in plaets van knegt.

Een S p e k s l a g e r in de Reguliersdwarsstraat uit die dagen had ook zich zelven op 't uithangbord doen schilderen; terwijl hij met de knie op 't varken lag en 't keelde, onder den uitroep:

* Worderlijke werken!
De slager leit op 't verken.
Met de zegen des Heeren
Wil ik mij geneeren.

In de Goudsbloemsstraat vertoont een gevelsteen ons nog 's mans tijdgenooten, *Slagers*, die een os dollen. In de Ridderstraat ziet men: *de Scheepstimmerman;* in de Zoutsteeg: *de Jonge Glascramer*[1] (een man met een glaskorf en drie flesschen); in de Vischsteeg *d' Decker* (een leidekker, die op een dak zijn werk verricht); in de Rapenburgerstraat: *de Spiesenmaker;* op den Amstel bij de Achtergracht: *de Kruiwagenmaker;* in de Utrechtschedwarsstraat: *de Koekebakker;* op den Heiligeweg, naast het Rasphuis: *de Mandemaker;* en op den hoek der Brouwersgracht en Palmstraat: *de Korenmeter*.

De Kaarsemaker is nog boven aan den top van een gevel op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis te zien; een aardig steentje op de Bickersgracht stelt *den Voerman* voor, loopende achter zijn paard, met den zweep in de eene, en het leisel in de andere hand, terwijl naast hem een klein kereltje staat, misschien zijn zoon, die 't ambacht reeds leeren moet.

De Landmeter hing in 't laatst der 16de eeuw in de Kalverstraat uit, waarschijnlijk het eigen-gemaakt afbeeldsel van den bewoner, den vermaarden Joost Jansz. Beeltsnijder. *De Boekbinder* hing in de 17de eeuw uit bij den boekverkooper Joannes Naeranus te Rotterdam; *de Leydse Boeckbinder* te Middelburg bij Pieter van Goetthem; en *de Bonte*[2] *Drukker* te Enkhuizen bij Meinard Mul[3]. Hoe *de Parapluiemaker* zich zelf uithangt kan men nog zien op den Haarlemmerdijk, tusschen 't Cingel en de Visschersstraat, in een schilderwerk, boven de deur van een parapluie-winkel, dat, blijkens de

1) Het bijvoegsel *Jonge* is zeer gewoon; zie Deel I, blz. 73, *de Jonge Barent*.
2) Zie over dat *bonte* Dl. I, bl. 239.
3) Navorscher, 1866.

kleederdracht, van vijftig jaar her dagteekent. Men ziet er een juffrouw in fellen wind en regen: de wind blaast haar rokken op en haar regenscherm aan flarden; maar de winkelier schiet toe en reikt haar een nieuw.

Ook voor de gevels der gildehuizen zag men somtijds, in plaats van 't gildeblazoen, een gildebroeder afgebeeld, gelijk men daarvan tot 1840 een fraai exemplaar kon zien in het levensgroot beeld van een *Huidekooper*, dat op 't Rusland boven den ingang van 't Huidekoopers-gildehuis stond. Wij voegen hier de afbeeldingen bij van vier oude steenen, die nog gevonden worden in den gevel van een huis op de Zeilmarkt te Vlissingen, dat weleer tot Gildehuis diende.

Rondom de deur zijn ook nog eenige steenen verciersels, en boven de deur een klein borstbeeld en een wapentje aangebracht, te veel geschonden echter om nog herkend te worden[1].

De Garenman stond vroeger dikwijls boven zijn eigen garen- en lintwinkel uitgehouwen of geschilderd; *de Wisselaar* hing weleer uit aan 't hoekhuis der Wisselstraat te Antwerpen, een straat, die vroeger de Warmoesstraat heette, doch van naam is veranderd uithoofde der vele zilversmids en wisselaars, die er kwamen wonen[2].

1) Medegedeeld door den Heer P. Goeree.
2) *Antwerpen*, blz. 29.

Ook de *Koopman* plaatste zichzelven voor zijn gevel. In 1330 hing *de Coman* uit in de Pottenstraat te Antwerpen, en in 1645 woonde Jacob Booth, koopman, op den hoek van de Keizersgracht en Leliegracht *in de Coopman;* terwijl *de Jonge Koopman, de Handelaars* of *de Jonge Handelaars* nog dikwijls op uithangborden van tabakswinkels voorkomen.

De Viskooper staat, in zijn zondagspak, met een deftigen overrok aan, een pruik met batterijen en een eerwaarden punthoed op, op een gevelsteen van 1764, in de Rozenstraat; en *de Mosselman*, in zijn dagelijkschen arbeid, in de Wieringerstraat.

Een koopman in kanarievogels in de Gaperssteeg te Amsterdam had *de Vogelaar in 't hart* uithangen en adverteerde in de Haarlemmer Courant van 23 September 1688:

> ‘Frans Vogelaar t' Amsterdam in de Gaperssteeg, in de *Vogelaar in 't Hart*, notificeert aan de Liefhebbers van Canarye-Vogels, dat hij een partij puycks-puycke sulcke Vogels van de Vlaemsche Eylanden gekregen heeft, die hij verkoopt bij 't stuk en 't dozijn.

Op zijn uithangbord waren aan de eene zijde vogeltjes geschilderd, en daaronder:

> * Zie hier Canary, Vink en Putter,
> Die 't Vooglen haat, dat is een dutter.

Op de andere zijde zijn eigen portret, met:

> * Men stoft dan vrij op al wat vogels tart,
> Ik ben een Vogelaar in 't hart.

Later zette hij er een oesterwinkel bij op en toen werden de rijmen veranderd, zoodat men aan de eene zijde las:

> * Zoo iemants grage lust tot oesters wert gedreven,
> De Vogelaar in 't hart zal u de beste geven.

En aan de andere:

> 'k Verkoop hier oesters! 't is de eêlste winterfruit,
> En gij hoort het muziek der Vogels haar geluit.

Een vogeltjeskoopman te Dordrecht, maar die tevens in honden deed, nam 't zoo hartelijk niet op als de Amsterdammer; hij had eenvoudig *de Vogelaar* uithangen, met dit bijschrift:

> * Hier in de Vogelaar kan men de vogels leeren,
> 'k Heb ook honden te koop: die ruyg zijn kan ik schereu.

De Mostaartman prijkte almede op zijn eigen uithangbord, met een vaatje onder den arm, en dit versje:

* In de Mostaartman,
Van leden wel gestelt,
Een ieder voor zijn gelt
Hier Mostaart krijgen kan.

Terwijl een Leidsche *Nachtwerker* zich met twee konfraters afbeelden en daaronder dit stichtelijk rijm liet plaatsen:

* Van u Heer goet
Wacht ik voorspoet,
En milden zegen,
Wij gaan Nachtwerken,
Wilt ons versterken,
Op onze wegen.

Eenmaal aan dit geurig onderwerp zijnde mogen wij niet nalaten te spreken van een bord, dat aan een herberg, tusschen Burght en Cruybeke, aan den linkeroever der Schelde hangt: en waarop men een gezelschap nachtwerkers en brouwers ziet:

Gens, tont étonnés de se trouver ensemble,

en, om het zonderlinge nog te vermeerderen, twee Juffers daar naast, met een menigte tonnen en tobben, enz., met het opschrift:

In het Schippershuis, bij weduwe Beckx,
Verkoopt men beer en bier met maten,
Den schipper wacht na zijn geld,
En de brouwer na zijn vaten[1].

Ongetwijfeld zijn de twee Juffrouwen een dubbele voorstelling van Juffer Beckx zelve, die aan de eene zijde met haar leverancier van beer, en aan de andere met haar brouwer spreekt; - maar men moet, naar 't ons dunkt, al geweldig veel dorst hebben, eer men zich genoopt voelt, in dat *Schippershuis* een glas bier te gaan drinken.

Een man uit de Kempen, die lang ter zee gevaren, maar er nu genoeg van had, keerde naar zijn vaderland terug en zette bij Minderhout een kroegje op. Nu moest hij een uithangbord hebben; maar *de Zeeman* hing er reeds uit aan een andere kroeg. Toch had hij geen lust of geen brein om iets anders te verzinnen en liet zich dus op zijn bord afbeelden, met het onderschrift *de Nieuwe Zeeman*, en dit couplet:

Hij heeft zoo lang gevaren,
Al op de woeste baren;
Nu is hij weêr op 't land,
En vraagt de gunst van alle kant[2].

1) DE POTTER, blz. 98.
2) DE POTTER, blz. 98.

Even als de Bakker zich zelven als ‘de lekkere’ betitelde, zoo deden 't ook de H e r b e r g i e r s . *'t Lekkere Waardje* vindt men nog bij Est in Gelderland; en *de Lekkere Baes* moet te Vlissingen hebben uitgehangen, waar nog een slop er den naam van draagt[1].

Een W a a g d r a g e r op de Prinsengracht tusschen de Laurier- en Rozengrachten te Amsterdam, had tevens een tabakswinkel. Hij had zich zelven op zijn deur laten schilderen, met een pijpje in den mond en een rolwagen op den nek. Daaronder stond:

* Al rookende draeg ik dees waage,
Ik heb Toebak na uw behaage,
Gaet niet verbij, maar treê vrij in,
'k Heb blaadjes na u lust en zin.

Op den titel van het rekenboek van Jan Belot, dat in 1621 bij Jan Jochemsz. Byvanck is uitgegeven, vindt men de afbeelding van een S c h o o l met bijschriften[2]. Deze afbeelding is kennelijk genomen naar een uithangbord van die dagen, waarschijnlijk naar dat van den schrijver zelf; waarom dan ook de schoolmeester Fransch spreekt; want Jan Belot was van Dieppe, en blijkt bovendien een geleerd man te zijn geweest, die Aristoteles op zijn duimpje had. - Op die plaat dan zit hij met knevel en puntbaard, gekraagd, gehoed en getabberd, deftig achter zijn lessenaar, en de leerlingen op banken in de rondte; maar achter de leuning van 's meesters stoel kijkt een duivelskop uit, symbool van *het Hooftzweer*[3], dat met groote letters boven het tafereel prijkt. Een vader is binnengekomen, een echte Noordhollander uit de dagen van Jan Pietersz. Koen, met mantel, wambuis en wijden broek, wijdbeens stappende en met zijn zoontje aan de hand, dat hij ter schole komt besteeden. De man is nog van de oude leer; immers zegt hij:

Slaet hem vry en spaert plack noch roe,
Eer ick hem elders doe.

Maar tegelijk komt ook een moeder met haar zoontje binnenstuiven en keft tegen den meester:

Ic ben schier ontsint,
Ic kan niet verdrage,
Dat mijn soete kint,
Dus ghij hebt gheslage!

1) *Navorscher*, 1867, blz. 126.
2) Een nette en naauwkeurige kopy van dit merkwaardig prentje vindt men in de *Tentoonstelling voor onderwijs te Amsterdam in* 1860, *door* H.W. BLOEM en J. TER GOUW, 1861, tegen over blz. 12.
3) Vgl. Deel I, blz. 109.

En daarop heft de meester aan: '*Malheureus est l'homme, dit Aristote, quy a la charge d'enfans de plusieurs mères*.' De wijze man troostte er zich mede, dat de schoolmeesters in de dagen van Aristoteles al even zoo'n verdrietig lot hadden als in de zijne.

Een navolging van dit uithangbord was in 't laatst der 17de eeuw geschilderd voor den luifel eener school in de Vinkenstraat. Den Vader en de Moeder werden er dezelfde woorden in den mond gelegd als op dat van Jan Belot; doch deze meester was bescheiden genoeg om niet te willen pronken met een kennis der oude filozofen, welke hij niet bezat, en zei daarom eenvoudig: *'t Is Hooftsweer*.

Te Lisieux in Frankrijk ziet men aan een huis van 't laatst der 14de of 't begin der 15de eeuw, op de deurposten, in snijwerk, ter eene zijde een geneesheer, aan de andere een apotheker. De eerste is in een langen mantel gewikkeld en beziet den inhoud van een fleschje; de laatste houdt een dubbele teems in de hand. Onder ieder van die basreliefs, die vooral om 't kostuum merkwaardig zijn, heeft een wapenschild gestaan, waarvan niets meer te erkennen is dan op 't een drie horentjes, naar welke 't huis dan ook den naam draagt van *Hôtel des trois Cornets*.

Wij hebben straks in Juffrouw Beckx reeds een voorbeeld gezien van een vrouw, die zich uithing. Dit was mede het geval met zekere Vlaamsche Trijn te Zwijndrecht, die onder haar beeltenis zetten liet: *In Trien goê bier*. En ook na haar dood bleef zij op 't uithangbord leven en nog leest men er: 'In Trien goê bier bij J.D.V.'

Zoo hebben wij ook nog *de Spinster* te vermelden, die in 't midden der 17de eeuw op den Nieuwe-zijds-achterburgwal bij de Wijdesteeg uithing, voor een huis, dat in 1656 een R.K. kerk was.

De Min, die een kindje zoogt, staat op een gevelsteen van 1662 in de Nieuwe-leliestraat; *de Turfvulster* op een gevelsteen in de Land-van-Beloftesteeg; terwijl *de Melkmeid* herhaalde reizen voorkomt. Op de Appelmarkt ziet men er eene van 1607; een ander en heel aardig exemplaar in de Goudsbloemsstraat bij de Baangracht; nog een op de Palmgracht en elders. Toen de Pijpenmarkt nog de Melkmarkt was, placht er eene op een uithangbordje geschilderd te zijn, en daaronder:

* Hier zit ik boerin:
Verstaat den zin,
Hier melk ik in.

Over 't uithangen van Melkmeiden aan tabakswinkels spreken wij later.

De V o d d e v r o u w , die tegenwoordig *de Voddemolen* uithangt[1], liet

1) Zie de Afb. Deel I, blz. 132.

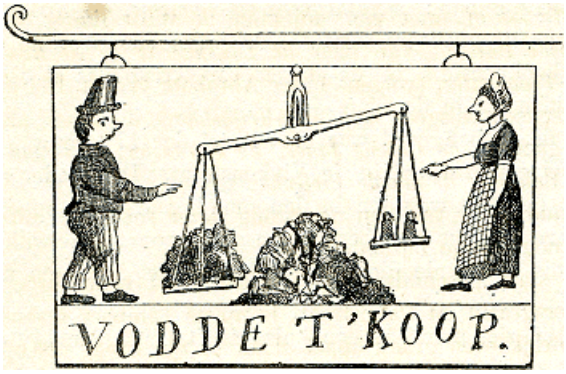

vroeger zich zelf met den koopman op haar bordje schilderen. Van een oud exemplaar, dat wij nog in een achterbuurt vonden, geven wij hier de afbeelding.

De G o o i e r en de F r i e s komen te Amsterdam veelvuldig voor: van beiden kwamen er zich velen aldaar neêrzetten, die dan zich zelven uithingen - doorgaans als stevige boeren; de eerste, 't zij met den enkelen titel *de Goijer*, als op de Joden-breêstraat, 't zij als *de oude Goijer van Naarden*, gelijk op den Nieuwendijk[1)], 't zij als de *Gooische Boer*, als in de Eerste-looiersdwarsstraat; - de laatste soms als *de Vries* of als *de Vriesche Boer*. Te Muiden aan de brug liet een Gooische boer, die daar vóór anderhalve eeuw een herberg opzette, zich zelf levensgroot in steen houwen en boven de deur zetten: even als een boertje van Westzaan, die, te Haarlem op de Bakenessergracht een bierhuis hebbende opgezet, zich zelf op een bord liet schilderen en er door een Haarlemschen Jan van Gijzen dit rijm bij liet maken:

* Liefhebbers van het moutig nat,
Hier is goed Engels bier in 't vat,
Komt in *de Boer* al *van Westzaan*,
En koopt er altemet een vaan.

En terzelfde tijde opende een Schagerboer een kroeg bij de Amsterdamsche Ossenmarkt en hing almede zich zelven uit; doch zijn rijm is te gelijk met het oude uithangbord verloren geraakt; terwijl alleen de naam *'t Boertje van Schagen* overbleef.

't Was niet zeldzaam, dat een, die lang in den krijg gediend had en zijn verdere levensdagen wat rustiger slijten wou, een kroeg of een komenij begon; gelijk b.v. die Friesche heldin en die Trommelslager haar 'Camerade', die, na jaren lang 't prinsenvendel gevolgd en veel heldendaden gedaan te hebben, 'binnen Groeningen met eenen winkel van vette waren haer t' samen geneerden'[2)]. Zulke oude gedienden dan, als ze een uithangbord moesten bedenken, vonden er doorgaans behagen in, zich zelven in hun vroeger kostuum te laten schilderen.

Vandaar het uithangteeken *de Ruiter*, waaraan zoo menigeen zijn fami-

1) Zie de Afb. Deel I, blz 58.

2) v. METEREN, *Ned. Hist.* 23e B. Vgl. ook Dl. I, bl. 340.

lienaam te danken heeft: - of, met een adjektief, *de Witte Ruiter, de Blaauwe Ruiter, de Groene Ruiter*. Van daar *de Lansknecht*[1], *de Busschieter, de Tamboer, de Trompetter*, (volgens Pater Abraham van St. Klara, die 't weêr van een Atheensch wijsgeer had, de '*Krijgshaan*, die kraait als 't op een vechten moet gaan'), *de Groene Jager, de Kurassier, de Grenadier, de Schutter*, en in België: *de Garde Civieck*.

Bij deze algemeene aanduiding van den oorsprong dezer soort van uithangteekens voegen wij nog eenige bijzonderheden.

Een *Schutter-Tamboer* staat geschilderd op 't uithangbord eener kroeg op den hoek der Brouwersgracht en Palmstraat. Is nu de Tamboer tevens tapper, dan wil hij natuurlijk even graag appèl slaan in zijn kroeg als op 't exercitieveld. Dit was in de 17de eeuw ook zoo; toen deed een Schutter-tamboer te Kampen een kroeg en hing er zich zelven uit met dit rijmpje er bij, dat juist niet veel voor 's mans heldhaftigheid pleitte:

* Ik Tamboerijn der Burgerije,
Sla op mijn trom met groot verblijen,
Dog was 't alarm, dan zou ik schroomen,
Maar 'k hoop het zal der nimmer toe komen.

Te Rotterdam staat nog heden op een gevelsteen in de Boompjes zulk

een zeventiende-eeuwsche Schutter-tamboer uitgehouwen, die er ruim zoo los en bevallig uitziet als de hedendaagsche, waarom wij ook zijn afbeelding hiernevens plaatsen.

De *Jonge Ruiter* hing in de 17de eeuw uit bij den boekverkooper Pieter Koumans te Leeuwarden, die vermoedelijk in zijn jeugd had gediend. De *Keulsche Ruiter* is nog de naam van een pakhuis in de Haarlemmer-houttuinen, en de *Groene Ruiter* staat nog boven de deur eener tapperij op den hoek van den Nieuwe-zijds-voorburgwal en de Lijnbaanssteeg.

De *Guarde van Zijne Hoogheyt* hing in 1688 te 's Gravenhage in de Veenestraat uit[2] en *de Gekroonde Huzaar* in de vorige eeuw aan de herberg te Haastrecht[3]. Te Delft staat in de Molenstraat nog een gevelsteen, met een beeldje uit de dagen van Prins Maurits, en daar onder: DE MVSKETTJER; - terwijl in 1690 te Amsterdam op

1) Zie de afbeelding Dl. I, blz. 7.
2) Haarl. Courant 30 Maart 1688.
3) *Ned. Stad- en Dorpsbeschr.*

den Oude-zijds-achterburgwal *de Duytse Vaendrager* uithing[4)], zoo wij meenen een herberg, waar de

4) Rekeningb. der O.I. Comp.

herbergier, die er zeer zeker roem op droeg, vroeger *des Heiligen Römischen Reichs Sturmfahne* gedragen te hebben, zich ook daarmeê in de hand had laten schilderen.

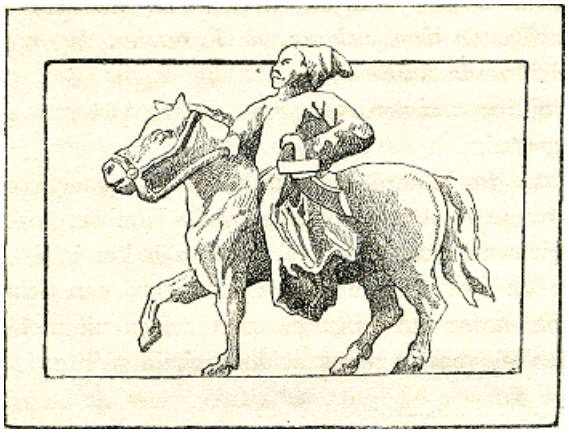

De Poolsche Kozak staat nog op een gevelsteen uit het midden der 17de eeuw in de Schapensteeg (bij de Botermarkt)[1].

Denkelijk had de man, die dit uithing, vroeger den Koning van Polen als Kozak gediend, - immers was Amsterdam in dien tijd de vergaârbak der heele wereld, en menigeen, die lang genoeg gezworven had, zette zich ten laatste hier neêr.

In de Kromme-palmstraat heeft in 't midden der 17de eeuw een zeeman zich zelven voor zijn gevel doen uithouwen, en hij staat er nog: *de Boosman*.

Eenvoudiger kan 't wel niet, dan een man in de St. Jansstraat in 1708 deed, die zich op een gevelsteen liet uithouwen, deftig wandelende met een rotting in de hand tusschen het geboomte, en niets anders daar onder stellen liet dan D'MAN. Wellicht had hij 't voornemen, naast zijn huis er nog een te koopen en daar zijn wederhelft op te plaatsen, betiteld als D'VROUW.

Een blindeman, die pens verkocht, had zich zelf, doch gekroond, voor den luifel doen schilderen, met dit rijm:

* Dit 's *in de Gekroonde Blindeman*,
Die hem siet die kijkt hem an,
Og wat is een blint mensch!
Hier verkoopt men koepens.

II.

Zwarte en donkerkleurige vreemdelingen hebben altijd veel aantrekkelijks gehad voor tabaksverkoopers, t.w. om ze voor hun winkel uit te hangen. Natuurlijk! de ten verkoop aangeboden waar kwam van de andere wereld, en dus moest dat ook door wezens uit de andere wereld worden aan-

1) De teekenaar heeft het onderschrift: *De Poolse Kozak*, weggelaten, daar 't voor hem onleesbaar was.

getoond: en, in de eerste plaats, door Indianen. De tabak was afkomstig uit Amerika, en wel uit Virginia, een volkplanting, door Sir Walter Raleigh aangelegd, van waar Drake den tabak naar Engeland overbracht, als een heilzame plant tegen een rauwe maag[1]. Maar, waren 't de Amerikanen of Indianen, die den tabak voortteelden, het waren de Negers, die hem plantten; tusschen Negers en Mooren maakte men in die dagen geen onderscheid, en zoo kwamen zij allen, onverschillig wie, op de luifels of op de stoepen der tabaksverkoopers.

M o o r e n of M o r i a n e n stonden intusschen niet alleen aan de winkels der laatstgemelden te prijken, maar ook aan herbergen en aan de gevels der burgerwoningen. Wie te Amsterdam kent b.v. *de Moriaantjes* niet, op de Heerengracht tusschen de Vijzelstraat en Reguliersgracht? Te Antwerpen had men, behalve Mooren, Morianen en *Moriaanshoofden*, ook *'t Kint van den Moriaen, de Slave van den Moriaan*[2], gelijk te Amsterdam *de Turksche Slaaf*[3]. Te Brugge hing *de Moriaan* bij een vischkooper, met dit onderschrift:

* Dit huis is wel bekent: hier in den Moriaen
Verkoopt men haring, stokvis en labberdaan.

Wij willen geen bladzijden vullen met een optelling van al de uithangteekens, waarop die figuur in haar verschillende vormen voorkomt; - maar alleen een vraag oplossen, en een bijzonderheid vertellen. De vraag, die wij dikwijls hoorden doen, was deze: 'Wat bekoorlijks toch hadden die zwartkoppen, dat men er zoo gaarne meê pronkte?' - 'Misschien,' antwoordden sommigen, 'omdat het zwart der figuur goed afstak tegen 't wit van den gevel.' - Dat kan hier en daar tot de keuze hebben medegewerkt; doch 't is de ware reden niet: die is eenvoudiger: zij hangen er, om aan de schoone sekse genoegen te geven; en vraagt iemand bewijs voor ons beweeren, wij geven het met de woorden van Angenietjen uit Brederoos 'Moortje':

Mij was weleer geseyt en ick recht heb onthouwen,
Dat die Moorianen zijn genegen seer tot vrouwen: -

en wederkeerig zien de vrouwen gaarne wie haar genegen is.

De bijzonderheid, die wij te vertellen hebben, geldt *den Moriaan* op de Markt te Bommel. Toen in 1624 de vijand het land van alle zijden bestookte, was het noodig geöordeeld, onderscheidene grenssteden van krijgsvolk te ontblooten, die daarentegen door burgers uit de Hollandsche steden moesten bezet worden. Zoo trok uit Amsterdam op den 4^{den} April een burgervendel van 212 man naar Bommel, onder bevel van den Schepen en Raad Jacob Jacobsz Hinlopen, als Kapitein, van den oud-Schepen Jan Willemsz Bogaerd, als Luitenant, van Nicolaes Kloeck, als Vaandrig, en de Sergeanten Roelof de Vrij en Hans de Keyser; - de drie eersten bij al

1) *Sir* RICHARD BAKER'S *Chronicles*, a^{o}. 1588.
2) *Antwerpen*, blz. 34.
3) Deel I, blz. 342.

wie de gedichten van Vondel gelezen heeft, wel bekend[1]. Twee maanden slechts bleven zij in Bommel liggen; doch lang genoeg om den vijand ontzag in te boezemen, onder anderen door het volgende feit. Eenige Amsterdammers gingen op den laatsten April, 's avonds, in 't gezicht van den vijand, aan de Maas een Meiboom zoeken, dien zij, zonder zich aan 't schieten te storen, kapten, naar de stad droegen, en den volgenden morgen, voor de deur van *den Moriaan*, waar hun Kapitein zijn intrek had, plantten, met dit onderschrift, dat, naar den smaak dier tijden, rijk was aan woordspelingen:

> Soo *Hindeloopen* is een *Bogaert Cloeck*elijck,
> En een *Vry Keyser* leeft in 't onbedwongen rijck,
> Soo leeft ghij sonder jock[2], o Batavische quanten,
> Maeckt hier de vrijheit sterck en wilt de Mey nu planten[3].

De M o o r , in zijn eigentlijke funktie, is *de Rookende Moor*, van wien men exemplaren bij honderden voor tabakswinkels vinden kan. Somtijds is die Moor met zijn lange pijp tevens tot schilddrager verheven van het stadswapen, - zie b.v. op den Nieuwendijk bij de Gravenstraat. Het grootste exemplaar op een gevelsteen zal wel dat op de Nieuwe-zijds-kolk zijn, waar de Moor, levensgroot, liggende zijn pijp rookt.

De Rookende Amerikaan hangt aan een tabakswinkel te Leeuwarden uit: en nog voor weinige jaren had een kruidenier, in de Peperstraat te Groningen, *de Drie Marylanders* uithangen[4]. Elders vonden wij *de Drie Slaven*, heel deftig hun lange pijp rookende, en *den Neger* aan een tabakswinkel te Sneek. Ook *de Rookende Pool* wordt aan zulke winkels aangetroffen; o.a. staat hij, goed geschilderd, op de Leidschestraat; ofschoon anders *de Pool* gewoonlijk voorkomt als het symbool van den graanhandel, en hier en daar nog in zijn zeventiende-eeuwsch kostuum te zien is, gelijk aan een pakhuis in de Kerkstraat bij de Reguliersgracht.

Een tabakskooper te Amsterdam, die *in Jozua* woonde ('t huis had namelijk een steen met die bijbelsche figuur in den gevel), maar begreep dat die geen geschikt uithangteeken was voor een tabakswinkel, plaatste een *Indiaan* op zijn stoep en bracht heel handig beide personaadjen in zijn opschrift te pas:

1) Zie *Vondels Leven en Werken*, Dl. XII. *Register van Personen en Zaken*.
2) 'Juk.'
3) WASSENAER, *Hist. Verh.* April 1625, blz. 5.
4) Uit de verzameling van den Heer Mr. W.B.S. Boeles, te Assen.

* Jozua bad den Heere van harte aan,
Dat de Zon en Maan bleef stille staan.
Puik van Varinas en goê blaân
Haalt men hier in den Indiaan.

Een Haagsche tabaksverkooper, die den Indiaan op zijn uithangbord had, liet op zijn zakjes drukken:

* Liefhebbers, die den rechten Canaster-tabak bemint,
Bij Claude Ally men den allerbesten vint,
Die uithangt den Indiaan,
Ende ook heeft puik van blaân,
Send in de Torenstraet
Al wat gij halen laet.

De *Tabaksplanter* is ook een vrij gewoon tabaksverkoopers-uithangbord, even als, weleer, *de Gooische Boerin*, toen nog de boerinnen van Gooiland als rooksters bekend waren; een merkwaardigheid, die nu ook al sedert

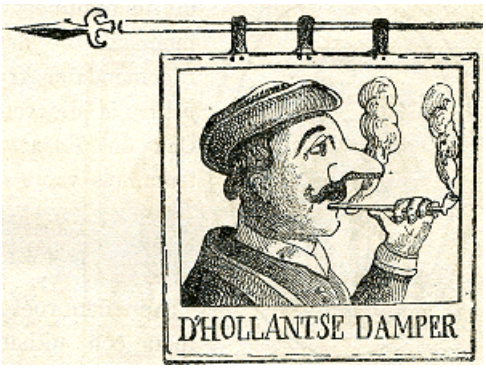

lang aan 't uitsterven is. Maar een van de mooiste 17de eeuwsche uithangborden was *de Hollandsche Damper*, waarvan wij hiernevens de afbeelding geven, naar een oude houtsnede gevolgd. Ook *de Twee Rookers* was een oud Hollandsch uithangbord, waarop men twee zulke koppen tegenover elkander zag.

In de Vijzelstraat bij 't Cingel placht voor 40 jaren een goed geschilderd bord te hangen, waarop drie jonge lieden waren afgebeeld, de een met een witten, breedgeranden stroohoed op, in een kaneelkleurigen rok met zwaluwstaarten, naar den toenmaligen smaak, een ander in 't zeegroen, doch alle drie in zomer-habijt, aan den oever der zee staande tusschen tabaksrollen, met een neger op den achtergrond, en daaronder: *de Drie Jonge Italiaanders*. Dat bord is lang verdwenen; maar een soortgelijk ziet men thans aan een tabakswinkel op den Heiligeweg en het onderschrift is door een taalgeleerde verbeterd in: *de Drie jonge Italianen*. 't Is mogelijk, dat voorheen drie jonge lieden van die natie te Amsterdam een tabakswinkel hebben opgericht; maar anders deden van ouds de Italianen hier meer in specerijen en geurige artikelen, en prijkte daarom ook dikwijls voor winkels, waar deze te koop waren, de *Italiaan* als uithangteeken, b.v.

* Dit's *de oude Italiaan*, wiens balsem dat weleer
Van al de werelt kreeg de allerhoogste eer.
Ik ben zijn nazaet[1)], hierom wil mij gelooven,
Gij vint dien balsem noch bij Janus Kerrickhoven.

De P e r s i a a n placht, als vertegenwoordiger der zijden doeken en prachtige tapijten, een geliefkoosd uithangteeken te zijn van manufaktuurwinkels. Zijn naam staat nog te lezen op 't Koningsplein; maar 't beeldje, dat wij er vroeger zagen, is verdwenen. In 1685 had ook een tabaksverkooper op den Haarlemmerdijk, Harmen Stagge, *den Persiaen;* doch dat zal wel een rookende geweest zijn.

De W i l d e m a n n e n aan herbergen van meerderen of minderen rang waren en zijn nog legio: 't zij ze vertoond worden als Herkules, met een leeuwenhuid[2)], 't zij als de h e r a l d i s c h e Wildeman, met het eikenloof om de heupen. Een levensgroot exemplaar staat nog boven in een gevel in de Haringpakkerij, met een reusachtige druiventros daaronder, als herinnering van vroegere dagen.

T r o m p e t t e r s werden dikwijls uitgehangen aan allerlei winkels en

fabrieken om den lof der waren of van 't fabrikaat uit te bazuinen: zoo b.v. ziet men er een te Bloemendaal, die den lof trompet der voortreffelijke Bloemendaler kruidnoten. De nevensstaande *Trompetter* is die van een Goudsche pijpenmakerij. - Ook de *Trommelslager* kwam bij een maker van trommels voor, met dit rijm:

* Tot nut van Kerk en Stad en Staat,
Is 't dat men op den trommel slaat.

Aan den voet der Hezelstraat te Nijmegen vindt men een uithangbord *de Zwarte Ruiter*, voorstellende een dragonder in de kleederdracht van 't einde der vorige eeuw[3)], doch met z w a r t gelaat. De voorstelling van beeldjes met een zwart gelaat is al oud: men deed zulks in de middeleeuwen zelfs de Moeder Gods[4)] en grondde dit op de woorden in het Hooglied, I:5: 'Ik ben zwart', enz. In Engeland beeldde men ook soms den *Zwarten Prins* af met een zwart gezicht, en zoo hier ook den Zwarten Ruiter, die wellicht van oude herkomst, en later in een modern pak gestoken was.

Aan den koornmolen *de Ruiter* (die thans gesloopt is), aan de westzijde van Zaandam, las men, onder het uithangbord, dit gedicht, 't welk wij alleen

1) 'Zijn opvolger,' zouden wij nu zeggen.
2) Zie de afb. Dl. I, blz. 30.
3) *Navorscher* van 1867, blz. 37.
4) O.a. die van Alten-Oetting. Zie Von HEFNER, *Wappenbuch*, B. I, 4 *Abth.*

meêdeelen als een proeve van molen-poëzy, die overal van gelijken aard was, vermits ze overal een slag van den molen weg had:

De Ruiter in het veld,
Rijdt om den buit te halen.
En ik ben hier gesteld,
Om tarw en rog te malen,
Gelijk een ruiter waagt,
Voor 't vaderland zijn lijf,
Zoo ben ik hier gestaag
Den burger tot gerijf.

In 1621 hing aan een huis te Dordrecht, niet ver van het Nieuwpoortje, *de Drie Zeildragers*. In dat huis beviel op den 9den Juni van dat jaar de vrouw van Jacob Kosterus van een vierling, een zoon en drie dochters, van welke laatste echter eene levenloos ter wereld kwam; de drie overige kinderen werden ‘met groote staci en plechtelikheyd ten doop geleyd’ en in de Augustinen-kerk gedoopt[1].

De Historieschrijver was in de 17de eeuw het uithangteeken van den boekverkooper Jan ten Hoorn, over het Oude-zijds-Heerenlogement te Amsterdam.

Beeldhouwers hadden doorgaans een beeld uithangen met het een of ander passend bijvoegelijk woord, als: *het Gesneden Beeld, het Gehouwen Beeld, het Schoonder Beeld, het Houten Beeld, het Gouden Beeld*. Voor een manufaktuurwinkel op den Kloveniersburgwal aan den hoek der Hoogstraat is de *Tonbreker* geschilderd, zijnde een man, die bezig is, een ton vol goederen uiteen te slaan; dit uithangbord, dat dienen moest om de menigte van waren aan te duiden, die men in dien winkel ontving, is in onze dagen vernieuwd; en heeft vermoedelijk reeds een aantal voorgangers gehad.

Een gevelsteen op het Groote Oost te Hoorn vertoont ons twee kaasboeren als vertegenwoordigers van de kaaskooperij[2].

1) BALEN, *Dordrecht*, bl. 73, 874.
2) Door bezorging van den Heer Handelaar, te Hoorn.

Aan een koekwinkel in de Koningsstraat hangt de *Groninger koekverkooper*

uit, - een geschilderd uithangbord, waarop men de Botermarkt in volle kermistenue ziet: de spellen met den uitlegger er voor, die met zijn geschilden wilgetak manoeuvreert; de draaischuitjes, de pierewaaiers en kwâjongens, een soldaat, die met een meisje stoeit, en op den voorgrond Jaap van Groningen, die, staande op zijn kist (die J.v.G. gemerkt is) zijn koek veilt.

III.

Aan herbergen en logementen werden veeltijds de afbeeldingen uitgehangen van hen, op wier bezoek de waard zijn hoop bouwde. Zoo zag men, in 't laatst der 17de eeuw, aan een logement op 't Water, *de Drie Friesche Koopluy* uithangen, en aan een ander in de Dubbeleworststeeg *de Drie Friezen*, en dit was juist de buurt, waar de Friesche schepen aankwamen en men dus gasten van die zijde verwachten kon. Even zoo zal het huis, waar in 1567 *de Engelschman* uithing, een logement voor Engelschen zijn geweest. Te Haarlem was in 1734 een kroeg, waar zekere Frans van den Berg kastelein was, en destijds de hyacinten-handel gedreven werd. Liefhebbers reisden toen om schoone exemplaren te zoeken naar Brabant; maar nog meer Brabanders kwamen hier om te handelen, en ter hunner eere prijkte dan ook de kroeg met *de Drie Brabanders*.

Toen 't voormalig Oostindisch-huis in de Hoogstraat te Amsterdam nog in fleur was, wemelde 't in de Bethaniestraat en -dwarsstraat van zeemanskroegen. Van eene daarvan is in laatstgemelde straat nog de gevelsteen afkomstig met *d'* 3 *Oostindisvaeris*, waarop wij drie mannetjes zien, die schijnen afscheid te nemen met de oude Amsterdamsche groet: ‘Vaarwel! aan de Kaap zien we mekaêr weêr.’

Een andere steen vertoont *de Grasmaaijer*: zeker is daar eenmaal een moffen-logement geweest. Trouwens, dat paste niet kwalijk nabij 't Oostindisch-huis, in een buurt, waar de Hans-Michels en de Slenderhinkes dikwijls met heele troepen geronseld werden om de schepen van Jan Kompagnie te bemannen. 't Eerste tooneel, als ze in 't Kompagnieshok aan boord gebracht waren, was gemeenlijk een oproertje: het tweede het ophangen van een paar schreeuwers aan de ra, waar zij bleven bungelen tot het schip

in zee ging, en dat op de anderen indruk genoeg maakte om ze verder zoet te houden.

K o r e n d r a g e r s waren van ouds goede drinkers, en aan de herbergen, waar ze bijeen kwamen, hing ook altijd *de Korendrager* uit: wij zien er nog hier en daar eenigen op gevelsteenen. Een beroemde kroeg hadden wij in de 17de eeuw op de Kolk, waar de tapper op zijn deur twee Korendragers had laten schilderen met de spreuk: *Al voor een ander;* wat slaan kon, zoo wel op het koren, dat zij droegen, als op het bier en den brandewijn, die de waard v o o r e e n a n d e r ten beste had. Onder dat schilderwerk las men de navolgende poëzie:

* Als Tromp dat leeuwenhert aen d' Brit zijn moet gink koelen,
Zo kan een laf gemoet aen Mom zijn hert hier spoelen.
Dees mannen die Gij siet, vermoeit van koorendraagen,
Die eens hier is geweest, die komt weêr daatlijk vraagen.
Maar steroogt niet te veel op 't geen dat Gij hier ziet,
Men drinkt van daag voor gelt, en morgen borgt men niet.

In buurten, grootendeels met pakhuizen bezet (zoo als de Brouwersgracht, van de Prinsengracht tot de Moordenaarsbrug)[1] hing aan de kroeg op den hoek doorgaans *de Rustende Waag-* of *Korendrager* uit, (zie b.v. op den hoek der Binnen-Dommersstraat).

De *Reizende Man* is reeds vermeld[2]; hij kwam zoowel aan aanzienlijke als aan geringe logementen voor. Te Mechelen had een waard, die in de spelling niet zeer bedreven was en daarin het Mechelsche straatdialekt volgde, dat *ei* als *a* doet hooren, op zijn bord geschreven: *in de Razende Passant;* terwijl een fransquillon in de Vliersteeg te Antwerpen op het bord van zijn hôtel voor straatzangers *de Reizende Man* vertaalde met: *de Voazeur*.

Ook in Engeland is de Reizende Man bekend; niet bloot als *the Traveller*, maar nog een weinig schilderachtiger als *the Weary Traveller*. Ook hangt daar op menige plaats *the Traveller's Rest* uit, somwijlen met een gemoedelijk *Rest and be thankful* er bij. Te Leeuwarden vond men, in den tijd toen het reizen te paard nog in gebruik was, in 't Ruiterkwartier een Reizenden Man met dit bijschrift:

Gij Reisbaar luy, wie dat Gij zijt,
Rijd niet voorbij, komt in met vlijt;
Hier vint gij stalling t' aller tijdt
  En vrouw en meit,
  Ten dienst bereit.
Men schaft hier alles, Wijn en Bier,
En wat Gij eischt tot uw pleizier.

1) Zie J. TER GOUW, *Nal. op mijne Amst.* blz. 83.
2) Zie Dl. I, blz. 129.

Een waard te Amsterdam in de Gordijnensteeg, (een steeg, die in de Bloedstraat uitkomt) wachtte niet op den r e i z e n d e n , maar op den w a n d e l e n d e n man; daarom had hij *den Wandelaar* uithangen, die nog in den gevel staat. Een man wandelt onder de boomen - die destijds misschien ook wel in de Gordijnensteeg gestaan hebben, want men vond ze toen in vele straten en stegen - maar tevens langs een korenveld (dat daar zeker n i e t is te zien geweest), en aan den hoek van 't tafereel staat de herberg, die op een Hollandsche wandeling niet ontbreken mocht. De Gordijnensteeg zal toen zeker gezelliger zijn geweest dan tegenwoordig, nu er niet licht een wandelaar zijn schreden meer heen zal richten.

De *Vrolijke Snaak*, de *Drinkende Baas*, de *Beste Man*, waren van ouds kroeg-uithangborden, waarop het *nomen et omen*[1] toepasselijk mocht gemaakt worden. De naam van *Le Bon Buveur*, een kolenmijn te Jemappe in België, die in Februari 1867 instortte, is ongetwijfeld mede oorspronkelijk die eener tapperij geweest.

Te Vianen staat op een uithangbord een man, met een glas in de hand, en daaronder 't reeds vermelde[2]:

> Drink ik dan bederf ik;
> Drink ik niet, dan sterf ik.
> Doch het is beter gedronken en bedorven,
> Als niet gedronken en gestorven[3].

Te 's Gravenhage stond aan een huis, op den hoek der Spui- en Veenestraten, een gevelsteen boven den ingang, waarop een Visscher met een kabeljauw in de hand en een scheepje in de verte. Volgens de overlevering was dit huis vroeger de herberg, waar de Schevelinger visschers bijeenkwamen, en kon men daar van het dak in zee zien. Bij de verbouwing van 't huis in 1863 is die steen naar de verzameling op 't Raadhuis overgebracht. - Juist een dergelijke, uit het begin der 17de eeuw en fraai van uitvoering, staat te Amsterdam in de Groote-houtstraat bij de Schans: zeker ook voorheen een plaats van bijeenkomst voor de visschers; immers in de streek van daar tot den Zandhoek bloeide de visscherij naast den scheepsbouw.

Maar niet alleen de visschersherberg hing *den Visscher* uit: evenzoo de winkels waar de visschers kwamen om hun voorraad op te doen; - zoo b.v. te Amsterdam op den Nieuwendijk, waar 's maandags de Volendammers met hun vrouwen op en neêr slenteren, aan een kruidenierswinkel *de Volendammer Visscher*, aardig afgebeeld, staande op zijn schuit, met een schepnet in de eene en een visch in de andere hand. Zoo te Makkum, een plaats, die aan de kalkovens haar bloei te danken heeft, aan een tabakswinkel, waar de schelpvisschers hun voorraad haalden: *de Schulpvisser*.

1) Naam en voorteeken.
2) Dl. I, blz. 128.
3) Medeged. door Dr. G. Ribbius.

Aan herbergen, waar de boeren bijeen kwamen, hing op dergelijke wijze *de Boer* uit, dikwijls met aanduiding der streek waar hij van daan kwam: zoo te Monster *de Westlandsche Boer;* te Amsterdam bij de Slijpsteenen *de Waterlandsche Boer:* en waar melkschuiten aankwamen, *de Melkboer;* terwijl de konkurrent van dezen, om 't nog uitlokkender te maken, *de Melkmeid* (als te Pijnakker) of *'t Melkmeisje* (als te Delftshaven) uithing. En zoo is 't dan ook niet te verwonderen, dat *de Melkmeid*, in steden of dorpen, waar boeren ter markt kwamen, ook wel voor tabakswinkels pronkte.

Onze Engelsche voorgangers hebben, bij 't vinden van een paar voorbeelden als dit laatste, gemeend, dat in Holland de Melkmeid bij uitnemendheid het uithangbord van den tabakskooper was en van dat verschijnsel een verklaring gezocht, door behulp van een kettingregel: op een tabaksdoos hadden zij gevonden: *Troost voor zuigelingen:* zuigelingen leven van m e l k ; de melk wordt bezorgd door de M e l k m e i d : daarom de Melkmeid voor de tabakswinkels. Maar zoowel in hun opvatting als bij hun kettingregel zijn zij mis; de zaak verklaart zich op eenvoudiger wijze.

Zij voeren voorbeelden aan van twee tabakswinkels te Amsterdam, die Melkmeiden uithingen; vooreerst de *Goudsche Melkmeid*, met dit rijm:

> Goede waar en goed bescheid,
> Krijgt gij hier in de Goudsche Melkmeid,
> Puyk van Verinas en Virginia tabac,
> Kunt gij hier rooken op uw gemak.

Ten andere de *Waalsche Melkmeid:*

> Leckere Neusen, eele baasen,
> Die bij 't klinken van de glaasen,
> Tot het smooken zijt bereyt;
> Zoekje 't beste van den acker,
> Puyck Verynis? komt dan wacker
> By de Walse Mellikmeid[1)].

Deze twee voorbeelden bewijzen geenszins, dat de tabaksverkoopers b i j v o o r k e u r een Melkmeid uithingen, maar bevestigen eenvoudig de zoo straks door ons gemaakte opmerking. De Melkmarkt te Amsterdam was destijds (want de aangehaalde voorbeelden zijn uit de 17de eeuw) op de Pijpenmarkt, waar tevens het Goudsche Veer was - en nog de boot op Gouda afvaart - wat was dus natuurlijker, dan dat een tabaksverkooper, daar gevestigd, de Goudsche Melkmeid uithing? - en dat even zoo een ander, die op de Kromme-waal woonde, waar de andere Melkmarkt was, op zijn uithangbord zoowel hierop als op den naam der gracht zinspeelde? Maar nog bovendien: onder de Goudsche fabrieken, die, in onze jeugd

1) *Hist. of Signb.* p. 353, 354.

beroemd waren voor de fijnheid van haar pijpen, was *de Melkmeid* de voornaamste. Niets vreemds was er dus in gelegen, dat tabakswinkels, waar pijpen uit die fabriek werden verkocht, ook het uithangteeken dier fabriek hadden overgenomen.

Een tabakskooper, die zijn nering van de zeelui wacht, hing en hangt nog een rookenden Zeeman uit, met een toepasselijk onderschrift, als b.v. *Zeeprovisie;* en hij, die zich bij de Groenmarkt gevestigd heeft: *de Rookende Boer*. Zoo een zag men voorheen in de Elandsstraat met dit rijm:

* Hier zit ik Boer op mijn gemak,
En rook een vers pijpje Varinis tabak,
En wagt de kooplui met plaizier
Om tabak te koopen op haar vizier[1)],
Huiden voor gelt,
Als een helt,
Morgen om niet,
Dat is mij geen verdriet.

Vroeger, en voor dat de cigaren zoo algemeen waren, ging niemand uit jagen dan met het neusbrandertje en de tondeldoos in zijn koperen tabaksdoos. Geen wonder dus, dat de tabakswinkels zulke goede klanten tot zich zochten te lokken door uithangborden, als: *de Jager, de Jacht, de Weiman*, maar vooral *het Wildschut*, welk laatste vooral nog op vrij wat plaatsen te zien is. Nu eens stelt het een Jager voor, die aanlegt, dan weêr een zittenden Jager, die met de rechterhand een geveld haas opheft, terwijl in den linkerarm de snaphaan rust en de hond voor

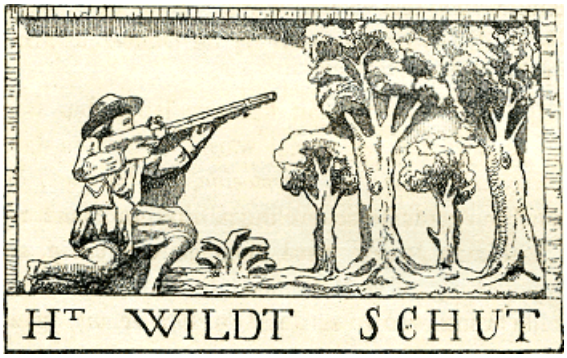

hem zit. Op de zeventiende-eeuwsche gevelsteenen vonden wij *het Wildschut* ook meermalen, o.a. een mooi exemplaar in de Nieuwstraat, waarvan wij hiernevens de afbeelding geven.

'*Het Wildschut*' is echter een fout, begaan door de latere zeventiende-eeuwers, die 't woord niet meer verstonden. 't Moet '*de* Wildschut' zijn, en zoo schreven hun grootvaders ook, die wel wisten dat een s c h u t niet een 'schot,' maar een 'schutter' en een w i l d s c h u t , een 'jager' is. Zoo zegt, in Breêroos 'Klucht van de Koe', de Boer van een zekeren Jelis Lichthart:

1) *Op haar vizier* is letterlijk: 'die hun in 't oog valt,' - overdrachtelijk; 'die hun 't best bevalt, naar hun gading, of smaak.'

Hy was een *Wildschut*, een Doelheer: hy schoot ooc na de Papegay.

Ook kwamen *de Jager, de Jacht, de Weiman* voor aan winkels, waar men jachtgeweeren, weitasschen, kruit en lood verkocht. W e i m a n is 't zelfde als 'jager,' Cats zei:

> Een haas daar men geen loop van siet,
> En vangt een goede *Weiman* niet.

En evenzoo wordt bij Bredero, in de zoo even aangehaalde klucht, die zelfde Jelis Lichthart een W e i m a n genoemd[1].

In de Warmoesstraat lezen wij, op een gevelsteen, die ook de voorstelling bevat van een jager, die knielend aanlegt: *in de Waitman*. Te Grave stond vroeger, *de Weyman* geschilderd op den luifel van een winkel, waar men jachttuig verkocht, met dit onderschrift:

> * Hier in de Weyman maakt men roeren en weitassen,
> Om 't wilt gedierte op 't velt behendig te verrassen.

Met de r o e r e n namelijk: zelden heeft men voorbeelden gezien van hazen of hoenders, die bij abuis in een w e i t a s c h kropen.

Te Nazareth, in Vlaanderen, staat op het uithangbord der herberg een Jager geschilderd, en daaronder: *Ik jager*. Of 't werkwoord *jageren* een Vlaamsche uitvinding is durven wij niet zeggen.

De J a c h t e n , die wij hier en daar op gevelsteenen zagen, en waarvan men een fraai staaltje vinden kan in de Haarlemmer-houttuinen op den hoek der Brouwersstraat, een jachtpartij in een bosch voorstellende, zijn vermoedelijk ook van zoodanige winkels overgebleven. Een huis, waar *de Jager* in den gevel stond, in de Warmoesstraat bij de Oude-zijds-armsteeg, was in 1656 een R.K. kerk.

Dat jagertjes en visschertjes honderdmaal aan kroegen langs den weg uithangen, behoeven wij niet te herhalen, en veelal waren de eersten door een bijvoegelijk woord onderscheiden, als: de *Vermoeide*, de *Dorstige*, de *Vrolijke*, maar vooral de *Rustende Jager;* te Schevelingen hing de *Standvastige Oranje jager uit*; maar met dien J a g e r werd mogelijk een schip, en geen man bedoeld.

Even als de J a g e r , waar jachttuig, zoo hing de H e n g e l a a r uit, waar vischtuig verkocht werd, als b.v. te Weesp.

> * Hier in *de Hangelaar* verkoopt men hangels en hoeken,
> Die veel vis wil vangen moet goede plaatsen zoeken.

1) 't Woord komt, behalve in *weitasch*, nog in tal van composita voor. Zoo zong D.J. VAN LENNEP, in zijn *Duinzang*:

> 'Nog is jagt hier genoeglijk en *'t weispel* in eer.'

Zoo vinden wij elders: *waylien* voor 'jagers;' zoo een *wayschuit*, voor 'een schuit om ter jacht te varen.'

Als variant vinden wij te Amsterdam *d' Ostinyise Hengelaer* op een gevelsteen, waarop een hengelaar in een schuitje is uitgehouwen. Het adjektief ‘Oostindische’ is waarschijnlijk aan de lokaliteit ontleend; want de steen staat in de Batavierstraat of Bataviastraat.

Aan ammunitiewinkels hing *de Krijgsman* of *de Krijger* uit. Voor zulk een winkel las men:

> * Hier in de Krijger, daar verkoopt men krijgsmanswaren,
> De krijgers krijgen al den bras, waardoor de burgers qualijck varen;
> Het krijgen word bij elk geagt nu voor eer,
> Die 't beste krijgen kan leeft nu gelijk een Heer.

Die krijgerswinkelier had een vreemde manier om het hof te maken aan zijn klanten.

De hammenkoopman zoowel als de kruidenier hingen ook 't portret hunner klanten uit: de eerste *den Hameter*, als op 't Cingel bij den Toren, waar nog een steegje zijn naam van heeft, - de tweede *den Vijgeneter*, als nog te Vlissingen. Beiden vormen met den *Koeketer* te Haarlem een klaverblad. En wij kunnen er *den Lekkerbek* bijvoegen, dien wij in de gemeente IJselmuiden vonden.

Maar ook de handelaar in zeevaartkundige boeken en zeekaarten deed als de kruidenier en de hammenverkooper. Johannes van Keulen, boeken kaartdrukker, woonde in 1681 bij de Nieuwebrug *in de Gekroonde Lootsman*, en een ander *Lootsman*, ongekroond, hing uit bij zijn gildebroeder Jacob Theunisz op 't Water; terwijl een derde, Jacob Robijn in de Nieuwebrugssteeg, *den Stuerman* op zijn bord had, die in 1706 evenzeer te zien was voor een dergelijken winkel te Middelburg bij Aaron van Poulle.

Zelfs aan de oude stedelijke scholen, Groot- of Hoofdscholen genaamd, hing men de bezoekers der instelling uit. *De Scholier* was afgebeeld boven de schoolpoort te Delft, die nu gesloopt is.

Maar onze tijd heeft nog een nieuw soort van uithangteekens zien geboren worden, die boven alle andere de bepaalde bestemming hebben om menschenbeeldjes te vertoonen, en wel ‘met volkomen gelijkenis.’ 't Zijn die der plaatsvervangers van de voormalige ‘portretteurs’ - of liever der veroveraars, die met onweêrstaanbaar geweld en in ontelbare menigte het rijk dier kunstenaars hebben ingenomen - de uithangteekens der fotografen: kopjes van mannen en vrouwen en kinderen, die door de openingen kijken van een omlijst ding, dat een zeventiende-eeuwer een ‘kaerte’ zou genoemd hebben. 't Schitterendst voorbeeld vonden wij op de Egelantiersgracht. Twee fotografen in één huis; - de eene beneden, de andere boven. Welk een concurrentie! De ingangen rijk met de genoemde soort van uithangteekens geïllustreerd; - de boven-fotograaf schrijft daar bij:

> *Wegens concurrentie*,
> *Portretten à* 20 *cent, enz.*,

terwijl de beneden-fotograaf aan zijne uitstalling een ijzeren hand bevestigd heeft, die op zijn deur wijst met de woorden: *Aan deze deur schellen*.

Wij geven ten slotte hiernevens de afbeelding van een fraaien gevelsteen, die zich voordoet aan een huis in de Vijzelstraat, tusschen de Prinsengracht en Kerkstraat. De geschiedenis van dien steen is ons niet bekend; wij bepalen ons dus bij het inlasschen van een samenspraak, die wij met betrekking tot hem tusschen twee voorbijgangers hoorden voeren, waarvan de een blijkbaar een dichter was en de ander een wis- en natuurkundige.

De Dichter.

Ei zie! wat lief en zacht gelaat,
Dat ginter op dien gevel staat!
't Stelt ons gewis een maagd voor oogen,
Die eenzaam en verlaten treurt.
Haar minnaar werd haar wreed ontscheurd
Zij zag haar zoetste hoop bedrogen.

De Wis- en Natuurkundige.

Wel neen! - 't geldt hier geen minverdriet.
De meid heeft kiespijn: zie je 't niet?
Het is een uithang-steen, die toonde,
Dat hier een Kiezetrekker woonde.

IV.

De menschenbeeldjes waren ook dikwijls zinspelingen op den naam der winkeliers.

Bij den bekenden boekverkooper Claes Jansz Visscher in 't begin der 17de eeuw, eerst in de Kalverstraat, later op de Nieuwe-zijds-kolk, hing *de Visscher* uit, of liever, hij stond, van hout gebeiteld, op den luifel.

Aan een tabakswinkel in de Vijzelstraat hangt sedert jaren evenzeer *de Visscher* uit; dit kan daar niet geschilderd zijn om ‘visschers’ te lokken; want die kwamen die buurt niet uit. Wel zal 't bord zijn naam ontleend hebben aan hem, die 't eerst den winkel opzette. Wie weet of 't bij hem niet was, dat het navolgende opschrift t' huis moest gebracht worden:

* Dit 's wel in de Visser;
Maar proeft ze, dat 's nog wisser.

D.i.: ‘gij zijt hier wel bij den rechten man; maar gaat niet op den naam alleen af, mijn tabak kan gerust de proef doorstaan.’

Wij vinden in 1653 in de Heintjehoekssteeg een ‘factoor in lakenen’, die Hendrick Willemsen Spanjaert heette en bij wien *de Spanjaart* uithing. Wat later hing bij Johannes Loots *de Jonge Lootsman* uit. Evenzoo zal ook het beeldje van een gravenden Landman op een gevelsteen op de Egelantiersgracht bij de Prinsengracht, met het onderschrift: *de Graef-man*, wel herkomstig zijn van iemand, die Graafman heette; gelijk ook 't geschilderd uithangbord *de Bouwman*, dat almede sedert langen tijd voor een kruidenierswinkel op den hoek van 't Rokin en de Kapelsteeg prijkt, wel oorspronkelijk zal zijn van een dusgenoemden kruidenier. Het was, wij hebben 't vroeger reeds doen opmerken, weleer zeer gewoon, op zulk een schilderachtige wijze zijn naam aan zijn deur te zetten.

V.

Andere beeldjes zijn alleen gekozen om een woordspeling of een rijmslag. Een droogist te Vlaardingen had *de Alchimist* uithangen, en maakte er a l g e m i s t van:

* In *d' Algemist* verkoopt men kruiden en drooge waren,
Als 't *al gemist* is moeten wij naar Oost-Indiën varen.

‘Naar Oost-Indiën varen’ was de gewone uitweg in de 17de eeuw voor wien 't hier was tegengeloopen. En wat de woordspeling betreft, die moet op 't gehoor en niet naar de spelkunst beöordeeld worden; dan is zij zachts zoo goed als menige fransche *calembourg*. Dat de hier vermelde in der tijd in den smaak viel, blijkt uit den titel van een kluchtspel van 1709, in 't welk de veldtocht van 't vorige jaar besproken wordt: ‘*Algemist of de Verwaande Pocher bekaayt*.’

Iemand, die rozewater distilleerde, hing *de Drie Matrozen* uit en schreef voor zijn luifel:

* In de Drie Matrozen,
Disteleert men water uit rozen,
En is men bezig te practizeeren,
Om uit Rozewater gelt te disteleeren.

Zeker zou men die Janmaats eer zoeken waar Schiedammer nat dan waar rozewater te koop was, doch er was een rijm op r o z e n noodig en

Zoo zijn die matrozen,
Alleen maar gekozen,
Tot rijmwoord op rozen.

VI.

Gebeurtenissen, 't zij van bijzonder, of van algemeen historisch belang, gaven meermalen aanleiding tot het uithangen van een beeldje.

Waar een nieuw logement was opgezet, werd somwijlen de eerste gast - hij die, naar de oude spreekwijze, handgift gegeven had, en dien men als den voorbode aanmerkte van den gehoopten zegen - op 't uithangbord geschilderd, waar hij op pronken bleef ook nadat de aanleiding tot zijn verschijning lang vergeten was. Zoo was het vermoedelijk een jeugdige hopman uit Bremen, die 't eerst het logement op den Zeedijk binnentrad, waar later jaren lang *de Jonge Bremer Hopman* uithing.

Op de Palmgracht vinden wij nog een Boekanier van 1648, en om de zeldzaamheid geven wij er de afbeelding van. De Boekaniers waren, als men weet, Westindische vrijbuiters, in de 17de

eeuw berucht, meest Franschen en Engelschen, doch ook Hollanders waren er bij; een van welke den te vroeg aan de letteren ontrukten Meijer de stof voor een treffend dichtstuk geleverd heeft. Of onze Palmgrachter zelf een Boekanier geweest was, kunnen wij niet beslissen.

In de voorgaande eeuw had, in Frankrijk, een eenoogige kommies aan een herbergier meer geld afgeperst, dan door dezen verschuldigd was. De tapper, om zich te wreken, deed op zijn uithangbord het portret van den ambtenaar schilderen, met het onderschrift: *Au borgne qui prend*. Dit werkte: de aldus ten toon gestelde kwam het te veel ontvangene terug brengen en verzocht den waard, nu ook het bord te veranderen: 'Natuurlijk', zei deze - en streek de *p* uit.

Het beruchte jaar 1795 maakte, dat er ons heele vaderland door een macht van B a t a v e n op de kroeg-uithangborden verschenen; de een in 't kostuum uit de dagen van Tacitus, de ander in dat van Generaal Daendels: maar 't was en bleef altijd *de Bataaf*. Doch alles heeft zijn tijd, en toen de B a t a a f s c h e slokjes uit de mode en 't Oranje-bitter weêr in trek raakte, verdwenen de Bataven van zelve weêr.

Evenzoo zag men nimmer zoo veel S c h u t t e r s boven de kroegdeuren dan A°. 1830 en eerstvolgende jaren. Wij herinneren ons zelfs, op de Botermarkt het geheele hoofdkwartier uitgeschilderd te hebben gezien. Te Eindhoven hangt nog een *Rustende Schutter* uit, met dit dichterlijke opschrift:

Rust met lust,
En drinkt met maten,
Maar die geen centen heeft
Moet het drinken laten.

De tweede regel bewijst, dat het opschrift gesteld is in den tijd, toen het Matigheids-genootschap opkwam, en dat de kastelein zich dit niet tot vijand wilde maken. De Afschaffing echter achtte hij alleen raadzaam voor wie g e e n c e n t e n had.

En even als de Hollandsche hun Schutters, zoo hingen de Belgische kroegen *in den Garde Civieck* uit. Men kan er nog een zien te Gavere[1)].

En wie herinnert zich niet het bezoek der Japanners te Amsterdam? Ook daaruit is een nieuw uithangbord geboren: - *de Vergulde Japannees* op den Heiligeweg, bekend om zijn (vaak heel aardige) kranterijmpjes ter eere van Sinterklaas.

VII.

Enkele menschenbeeldjes, die uitgehangen werden, ontleenen hun oorsprong aan bijbelsche uithangteekens: dit is het geval met de veelvuldige h e r d e r s , die aan allerlei winkels voorkomen. Wie stelde niet gaarne zijn huis of nering onder de hoede van *den Goeden* of *den Getrouwen Herder?* Bij sommigen ging echter de schriftuurlijke beteekenis mettertijd verloren en bleef slechts de figuur van den herder over, doorgaans zittende onder een boom en leunende op zijn staf, of blazende op zijn fluit, met een schaap twee drie om hem heen, waarvan men nog een mooi exemplaar uit den tijd van Prins Maurits in de Taanstraat zien kan. Hij werd dan ook meer bepaald d e S c h a a p h e r d e r genoemd, en kwam weldra ook G e k r o o n d voor; en als variant verscheen d e H e r d e r i n tegen hem over, ook al nu en dan met een Kroon.

Op de Pijpenmarkt te Amsterdam was tot voor weinige jaren een herberg *de Schaapherder*. Boven de deur stond hij met zijn kudde gebeeldhouwd en gekleurd; en dat dit uithangteeken daar al eeuwen heugde bewees het opschrift boven de poort daarnevens: *die Scaepharders Poort*.

Bij een *Herder* op een luifel te Hoorn las men dit rijm, blijkbaar een zinspeling op den ‘Getrouwen Herder’ van 't Evangelie:

> * 'k Behoe mijn kudde zonder slapen,
> En zorg voor mijn onnosle schapen,
> Opdat de wolf haar niet verslint.
> 'k Wensch dat de Heer mij meê zo mint.

En, mede in de 17de eeuw, stond op den luifel van een tabakskooper in den Jordaan bij 't Karthuizerskerkhof te Amsterdam:

> * Zoekt gij puikpuiks Tabak, zo gaat niet verder,
> Maar komt hier in tot Fopoom, *in den Gekroonden Schaapherder*.

De Herderin - een aanlokkend voorwerp - hangt aan een logement te

1) DE POTTER, blz. 114.

Hasselt en op meer plaatsen uit; *de Gekroonde Herderin* o.a. aan een tabakswinkel te Groningen. Op de afbeelding, die wij zagen, draagt zij haar kroontje op den bol van een grooten flodderhoed, en het is wel wat raadselachtig, hoe ooit een Koning op zoo'n Aspasia verliefd is geraakt. Trouwens

Il ne faut disputer des goûts ni des couleurs.

De Torenwachter, een man, staande op een antieken burg, met de Trompet aan den mond, staat voor een pakhuis op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht op een steen, en stamt ook al af van den bijbelschen W a c h t e r o p d e n t o r e n , den T r o m p e t t e r o p S i o n , als men hem noemde in de 17de eeuw, toen dat symbool, ook in de spreektaal, zeer populair was, maar bovendien hier ook historisch te verklaren is, daar het gebouw in 1632 dienst deed als Doopsgezinde kerk.

VIII.

De vrolijke luim of bijtende scherts van sommigen bracht vermakelijke en satirieke toespelingen voort, die ook in beeldjes uitgehouwen of geschilderd werden.

Voor een luifel te Schagen stond een boer geschilderd, die schreide bij zijn stervende koe, met het bijschrift:

In de Bedrukte Boer.

* Zie hoe die arme duivel krijt,
Omdat zijn koe op sterven leyt.
Ik wed hij wis zijn wyf wel voor de koe zou geven;
't Wyf doet maar quaet: de koe geeft melk om van te leven.

''t Gaat hoe langs hoe slimmer,' zei de negentiende-eeuwsche boer 'eerst m'n wyf, toen m'n koei, en nou m'n verken!' - men ziet dat de boeren voor 200 jaren net zoo waren als nu.

Een ander had op zijn wagenkrat een jongen laten schilderen, die in de eierkorf t a s t t e , en daaronder:

* Ik tast toe en loer:
't Is een erfje van Kees de boer.

Heel duidelijk is de aardigheid niet; wellicht had Kees den jongen tot straf op zijn wagen laten zetten om hem zoo als eierdief ten toon te stellen.

Weleer hing aan een komenij *de Boer in de Eierkorf* uit, en aan een kroeg, op den hoek van de Joden-breêstraat, *de Boer in de Kan*, met dit rijm:

* In de Boer in de Kan,
Die wil die komt an.

Een en ander was toepasselijk op de nering, en een dronken boer in een eierkorf of in een kan te laten vallen had althans een komischen zin. Maar wat de *Meid in de Traliemand* te doen had bij een tabakskooper verklaren wij niet te begrijpen, en het bijschrift:

> * Geen beter Toebak in 't Lant men vant, (*vindt*)
> Als in de Meit in de Tralymant.

heldert het niet op. Mogelijk hebben wij hier aan den titel van een oud kluchtspel of aan 't referein van een toen bekend liedje te denken. Zoo was voor 50 jaren ‘Jan die sloeg Lijsje’ en nog een half dozijn jaren vroeger ‘Passemijoole’ in aller monden bestorven - en wie, die ze thans meer weet te verklaren?

Sommigen gaven zich zelve den naam van k o d d i g , al was er in hun rijmen evenmin iets koddigs te vinden als er luim te ontdekken is in die van sommige negentiende-eeuwsche makers van l u i m i g e verzen: - men oordeele:

> * Hier woont een *Koddige Draaier*,
> In de werelt geen fraaier
> En is er te vinden,
> Want hij draait met alle winden.

Enkele waarden waren geestige grappemakers of wilden er voor doorgaan en hingen dan, om 't volk te lokken, hun eigen konterfeitsel met een narrekap uit. In 1623 hing te 's Gravenhage in 't Achterom zulk een

nar uit, met het bijschrift: *'t Zotje*, waar eenigen van de samenzweerders tegen Prins Maurits hun intrek namen. Wij voegen hier de afbeelding bij van een middeleeuwschen zot, gevolgd naar een ouden steen, die in 1842 in de Langstraat te Arnhem uit den grond opgegraven is[1)],

Een arme drommel te Leuven hing zich zelven uit, met dit deerniswekkend rijmpje:

> In den Soekelaar, (*Sukkelaar*)
> Zijt hem genegen.
> Was het niet waar,
> Hij had het gezwegen.

In Engeland kende men weleer een uithangteeken, dat bestond in de afbeelding van een persoon, die alle lichaamsdeelen bezat, behalve een lijf: *Nobody*[2)], ‘geen

1) Medegedeeld door den Heer L.H. Eberson, te Arnhem.
2) Een allergeestigst boekje onder dien titel vertoont op de titelplaat zulk een figuur, in een kamer, bezig met alles stuk te slaan, om te gooien en te bederven, met het bijschrift: *Mr. Nobody amusing hemself*. 't Werd later nagebootst op een andere plaat, waar al hetzelfde werd toegeschreven aan de kat (*the cat did it*). 't Waren geestige toespelingen op de gewone

lijf' of 'Niemand.' Bij ons heette die figuur met een eenigszins plomper naam: K o p e n g a t .

verontschuldigingen, die men hoort als iets gebroken of weg is. 't Is altijd *niemand* (of *de kat*) die de schuld er van krijgt.

Op een uithangbord waren een visscher, een akkerman, een weiman, een smid en een juffer geschilderd, met het opschrift: *de Vier Elementen;* terwijl men onder de afbeelding las:

* *Visscher.* Ik zoek 't in 't water.
Akkerman. Ik zoek 't in de aarde.
Weiman. Ik zoek 't in de lucht.
Smid. Ik zoek 't in 't vier.

Juffer. Ach du narren alle vier.
Wat dy soekst is immers hier.

Zeer bekend is de voorstelling, die weleer op tal van uithangborden, meest ten platten lande, te zien was:

Een Predikant, met de woorden: *Ik bid voor u*.
Een Advokaat, met de woorden: *Ik pleit voor u*.
Een Soldaat, met de woorden: *Ik vecht voor u*.
Een Hen, of een Boer met een Hen: En of jij bidt of vecht of pleit,
Ik ben de hen, die d'eieren leit.

In Engeland zag men 't zelfde denkbeeld, iets anders uitgedrukt; 't waren vijf figuren: 1°. de Predikant, met: 'ik bid voor allen;' 2°. de Advokaat, met; 'ik pleit voor allen;' 3°. de Boer, met: 'ik onderhoud allen;' 4°. Koning George III, met: 'ik strijd voor allen;' 5°. de Duivel, met: 'ik pak ze allen meè,' Men zal toegeven, dat de Hollandsche voorstelling, die Vorst en Duivel er buiten liet, wel zoo onschuldig was.

Op het uithangbord van een herberg aan den straatweg tusschen Alkmaar en Heiloo vindt men *de Vier Staten* ('d.i. standen') voorgesteld door een Edelman, een Predikant, een Burger en een Boer. De bedoeling is, eenvoudig, dat die daar allen voor hun geld te recht kunnen.

Te Rotterdam in de Raamstraat bij de Zandstraat vindt men, boven een herberg, een uithangbord, waarop een herberg is geschilderd bij een brug, die over een vaart ligt. In die vaart ligt een drenkeling, die: 'Help! help!' schreeuwt. Over de brug wandelt een man met een pijpje in den mond, die hem zeer koelbloedig toevoegt: 'Houje maar stil.' Onder de voorstelling: 'Vrij wijn'[1)].

Te Dordrecht aan de Nieuwebrug op den Steiger hing vroeger een bord, waarop twee bierdragers waren geschilderd, met de ruggen naar elkander gewend: de een wil den kelder in, de ander de deur uit, en daaronder:

1) Door een onbekende hand ons toegezonden.

Door het dwaze misverstand,
Zijn wij hier zoo neêr geplant[1].

Dezelfde voorstelling komt te Ouden Rijn en op meer plaatsen voor; ook te Gent, op den hoek der Galgebergsstraat, met het onderschrift: *In het Misverstand:* de afbeelding gaat hiernevens.

De Geleerde Man placht tot voor weinige jaren een beroemde herberg te zijn aan den straatweg tusschen Haarlem en Hillegom, tegenover de Bennebroekerlaan. Daar hing boven de deur, vroeger op 't uithangbord, later op 't glas geschilderd, de man uit, die, deftig in 't zwart gekleed, en met een boek in de hand, een g e l e e r d e voorstelde, doch, daar hij het hoofd door de sporten van een l e e r (ladder) stak, dubbel geleerd was. De herberg was des zomers altijd druk bezocht en het keerpunt der *équipages*, als zij 's Zondags den Heerenweg opreden. Koning Willem II hield er, toen hij nog Prins van Oranje was, altijd stil om zijn paard drinken te geven en maakte dan een praatje met Jan Duin, den alom bekenden kastelein. De herberg was tevens een *rendez-vous*, waar advokaten uit den Haag en Amsterdam te zamen kwamen konfereeren - en natuurlijk ook eten en drinken; - want Jan Duin moest er toch ook eenig voordeel bij hebben. Eens waren daar eenigen vergaderd, toen Mr. Aart Veder uit Rotterdam aan zijn *confrères* de vraag voorstelde, hoe zij den naam der herberg in 't Latijn zouden vertalen, zoo dat de woordspeling bewaard bleef. Men keek op en keek rond

En krabde zich den kop,
En gaf het eindlijk op.

Toen hij, met dien fijnen grimlach, die hem kenmerkte, het antwoord gaf: *Scaliger* - van *scala* 'ladder' en *gero* 'ik draag.'

Den Geleerden Man heeft men dikwijls nagevolgd, ook op gevelsteenen, somtijds met het onderschrift: *Ik leer noch*. Ook *Geleerde Varkens* kwamen er bij, wat niet meer dan natuurlijk was; maar ook te Dordrecht, aan de Nieuwstraat, een boer op klompen, met een ladder op elken schouder en daaronder: *In den Geleerden Boer*.

Niet Mr. Aart Veder, maar toch een stadgenoot van hem, en wel een zwaardveger, gaf voor zijn luifel het navolgende raadsel op:

1) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

* Hier verkoopt men degens schoon en klaar,
Al bij den Vermakelijken Dobbelaar
F....! 't is een van de Hagenaars,
Daarom heeft hij ook 700 gulden aan renten 's jaars.

En gaarne doen wij een fraai ingebonden exemplaar van dit werk prezent aan hem, die 't ons oplost.

Te Edam had een winkelier twee duellisten op zijn bord laten schilderen en op den stok las men, aan de eene zijde: *Die dit wint verliest den hemel:* aan de andere: *Die dit verliest wint de hel*.

IX.

Eindelijk werden sommige beeldjes geheel willekeurig uitgehangen, of althans naar aanleidingen die ons onbekend zijn; ook bij navolging. Als 't den eenen tabakskooper *in den Visscher* naar wensch ging, hing een ander, die pas begon, den *Jongen Visscher* uit, en nog een, al was hij de jongste van de drie, den *Ouden*, en een vierde den *Gekroonden Visscher*. Soms las men bij die visschers:

* Dees Visser staat en gaat uit vissen,
Wat hij niet vangt dat moet hij missen.

En dan dikwijls nog een paar rijmen er bij, zinspelende op 't visschen op Gods - of op St. Petri - genade.

De R e u s in 't Oude Doolhof (die thans in 't Stads-Archief oppasser geworden is) was de stamvader van tal van uithangteekens: wien 't lust die kan nog *den Reus* zien boven den ingang van een werf op 't Bickers-eiland. Natuurlijk waren die afstammelingen zoo groot niet als hun stamvader.

Een deftig man met geplooiden kraag, langen mantel en den hoed in de hand, staat op een gevelsteentje uit 't begin der 17de eeuw, in de Bloemstraat, kort bij de Prinsengracht. Bovenaan leest men: *in den* - maar wat onderaan staat is met lood bedekt: zoo lang dat niet is weggenomen kunnen wij den lezer dus niet vertellen of 't een advokaat verbeeldt dan wel een dominee.

Evenmin weten wij, wie vertegenwoordigd wordt door een man, wiens borstbeeld, met open mond en oorbellen, men te Maastricht in 't Mariestraatje kan vinden. Duidelijk is, in dezelfde stad, op de Groote Markt een man, die een molensteen met beide handen torscht, terwijl het opschrift luidt:

1792. *In den Mevlensteen*.

T' is eenen sterken man,
Die hem draghen kan[1)].

1) Beiden medegedeeld door Jhr. V. de Stuers, te Maastricht.

Te Bergen-op-Zoom hing bij een Grutter *de Bruid op de Trappen* uit[1], d. is.: ‘de B r u i d , die altijd B r u i d blijft.’ - Men kent (ook uit de verzameling van den Heer Harrebomee) het spreekwoord ‘de trappen van 't Stadhuis zijn glibberig’; en vermoedelijk was de eigenaarster der grutterij een Bruid geweest, die dat ook begrepen had en gedacht: ‘beter ten halve g e k e e r d dan ten heele g e d w a a l d .’

Ergens (wij weten niet waar) hing *het Vliegend Kind* uit, met deze hatelijkheid er onder:

* Wat staje hier en kijkt een kindjen op zijn vlerken,
Jij vliegt ook dapper hoog, maar weinig kunje 't merken.

In de Kolksteeg hangt aan een komenij *de Turksche Boer* uit; eens was hij gestolen, maar werd gelukkig door de zorg der politie terug gebracht[2]. Waarom die boer juist een Turk moet zijn, weten wij niet; wel, dat hij ook in de Nes en meer aan komenijen voorkomt.

De Akkerman, een van ouds zeer gewild uithangteeken, is doorgaans afgebeeld achter den ploeg, zijn tweespan bestierende. Op een gevelsteen in de Langestraat echter heeft hij nog een helper, die als postiljon op het ploegpaard zit.

In den gevel op de St. Antonies-breêstraat bij de Hoogstraat, waar thans een blaauwe steen met den naam *Rembrandt* staat, (die daar evenmin gewoond heeft als Vondel op den Achterburgwal) stond vóór 1830 een steen met een *Boomkweeker*, die een spade in de hand hield, en het onderschrift: *de Botienter*, wat wel de B o o m p j e s e n t e r zal moeten verbeelden[3].

Bij de Zaagmolenspoort te Amsterdam hing voorheen *de Pagie* uit:

* Dit is in de sleepdragende Pagie,
Die veel slooft voor weinig gagie.

Die pages (dikwijls Moortjes) uit de 17de eeuw, waren geen edelknapen maar knechts[4]: zoo zegt Jonker Jerolimo in Brederoos ‘Spaanschen Brabander’ tegen zijn dienaar Robbeknol:

Krijcht mij mijn bonnet met den royen plumagie,
En mayn stekagie; gaat voort, haalt water, *pagie!*
Met een suyvere dwael (‘*handdoek*’) en het vergult lampet.

1) Medegedeeld door P.
2) Medegedeeld door den Heer A. Heinsius, te Amsterdam.
3) Zie KILIAEN: *Botte*, germen.
4) En dat zijn ze in Engeland nog: allen, 't zij gij bij een Hertog of bij een Schoolmeester komt (zoo als wijlen mijn vriend G. van de Linde), in een blaauw buisje gedoscht met drie rijen koperen knoopjes: hun hoofdbezigheid is de brieven of kaartjes, die er komen, op een zilveren blaadje binnen te brengen. J.v.L.

Waarop Robbeknol, tegen 't Publiek:

> Wat rijdme die vent! Hij weet wel, dat hij niet en het
> Als een gebroken pot.

Eindelijk, en hiermede besluiten wij dit Hoofdstuk, in de Jonkersstraat hing uit:

> * *In de man met Toebakspijpen*.
> Hier doet men niet als scharen en messeslijpen.

Dit klinkt niet rijmeloos, maar toch ongerijmd. - Hoe kwam 't een bij 't ander. Waarschijnlijk omdat de schareslijper een uithangbord op de Noordermarkt gekocht had, waar die - als men nog op de plaat in den Atlas van Fouquet kan zien, bij menigte te koop waren. Had nu de neringdoende daar 't mooiste of goedkoopste, dat hij vinden kon, gekocht, dan nam hij 't meê, en had hij er dan een opschrift bij, dat rijmde, wel! wat zou hij dan meer verlangen?

Tweede hoofdstuk.
Lichaamsdeelen.

Medea - een allerbeminnelijkste jonge juffrouw in haar tijd - sneed, toen zij met Jazon op de hort ging en haar vader hen op de hielen zat, haar broêrtje Absyrtes in onderscheiden stukken en verspreidde die langs den weg, opdat Papa zijn tijd zou verliezen met ze bijeen te zoeken. Ook in later tijden, en nog geen eeuw geleden, placht men de l i c h a a m s d e e l e n zoo te verspreiden: en toch zullen wij, spijt den titel, dien dit Hoofdstuk draagt, daarover niet hier, maar bij een andere gelegenheid spreken, waar zulks beter te pas komt. Hier beschouwen wij elk deel afzonderlijk en beginnen, als van zelf spreekt, met het H o o f d .

Hieronder verstaan wij natuurlijk niet het Hoofd, dat, bij wijze van portret, den geheelen mensch vertegenwoordigt, en welke soort van uithangteekens wij reeds behandeld hebben; maar het Hoofd, dat als zoodanig uithangt, als b.v. het profiel, dat men te Maastricht in de Muntstraat zien kan, met het bijschrift *In het Gulden hoof* 1752[1)]. Die gulden Hoofden - oorspronkelijk ongetwijfeld Goudsmids-uithangteekens, doch later ook aan herbergen of bijzondere woningen voorkomende, waren van ouds zeer in trek. Te 's Gravenhage, op den hoek van Groenmarkt en Hoogstraat, ziet men, aan beide gevels, een verguld hoofd, en rondom: *'t Goude hooft* 1660. 't Was echter reeds honderd jaar vroeger als *het Gulden Hoofd* bekend. Uit een akte van 29 Maart 1578 blijkt, dat dit huis het inkomen van de straat had of de huur van eenige *cabaret-huisjes* op de markt aldaar. Dit recht, gelijk het in de verkoopakte van 5 November 1714 genoemd is, om de kleine steenen met zitplaatsen of kramen te bezetten, heeft in 1862 aanleiding gegeven tot een rechtsgeding met de gemeente.

Ook te Amsterdam was in 1567 een *Gouden Hoofd*, waar Andries Boeleszoon in woonde, en een eeuw later was te Leeuwarden *'t Vergulde Hoofd*

1) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

eene der voornaamste herbergen, waar op 18 September 1695 aan Prinses Amalia en haar zoon Jan Willem Frizo door Gedeputeerde Staten een overheerlijk collation werd aangeboden, onder 't afsteken van vuurwerken en het branden van piktonnen, alles ter viering van de verovering van Namen.

Te Goes bij 't Stadhuis is nog een *Gulden Hooft*, en leest men in den gevel:

> Dit huis is Gode bequame,
> In *'t Gulden Hooft* is sijnen name.

Een opschrift, dat, honderd maal gevariëerd, even zoo vele malen voorkwam: men heeft slechts voor de kursief gestelde woorden andere in de plaats te zetten.

Zekere Levijn, die een kwaad wijf had, had ook een Gulden Hoofd als uithangteeken, en daarop maakte een poëet het volgende sneldicht:

> * Levijnen uithangbord is 't Gulden Hooft, dat 's waar:
> Sijn Truy wil 't hoofd zijn, maar dit hooft geleek nooit haar;
> Levijn is mooi gehooft: hij heeft (schoon tegen zin),
> Een goud hooft voor zijn deur, een drommelskop daar in.

Doch behalve gouden hoofden zag men er ook andere, als b.v. *'t Zarasijnshooft*, dat in 1677 te Dordrecht uithing aan een huis, dat aan juffrouw Machelina van Mewen behoorde[1)]: - *'t Romeins Keysershooft*, op de Jodenbreêstraat bij de Uilenburgersteeg in een gevelsteen[2)] en hiernevens in prent te zien: en vooral *'t Moriaanshoofd*, dat op tal van plaatsen aanwezig was.

Voor een paar honderd jaren zag men op den Binnen-Amstel een uithangbord voor een tapperij, op 't welk een kop geschilderd was met een zeer geleerd uitzicht en verwarde haren, waarin 't van muizen krioelde, en daaronder:

> * *In het Hoofd vol Muizenesten*[3)]
> Is de wijn voor gelt ten besten.

natuurlijk om de muizenesten te verdrijven.

1) BALEN, Dordr. blz. 70.
2) Medegedeeld door den Heer J.G.L. Rieke te Amsterdam.
3) *Muizenesten* is een verbastering van *muysenisse*, als men nog bij Kiliaen vindt en wat afgeleid is van *muyseneeren* (nog in 't Eng. *to muse*), 'zijn geest met iets bezig houden.' Zie hierover uitvoeriger BATO, *Tijdschr. voor Jongens*, Jaargang 1866, Dl. II, blz. 260.

Een tegenbeeld van dat figuur kijkt in de Koningsstraat van een geveltop op de voorbijgangers neêr: een leelijke kaalkop; - wellicht is hij daar in der tijd gezet door een pruikemaker, die van de kaalkoppen leven moest.

In 't midden der 16de eeuw hing te Amsterdam ergens *'t Houten Aangezicht* uit, waar de makelaar Lourens woonde, voor dat hij, in 1567, wegens de beroerten, de wijk naar elders nemen moest.

A r m e n placht men voorheen, als men over straat ging, bij honderden te ontmoeten, doch alleen om een voorwerp vast te houden, waar 't eigentlijk om te doen was: een hamer, zwaard, stokvisch, roemer of iets anders Was de Arm in een gevelsteen uitgehouwen, dan werd in het onderschrift alleen het vastgehouden voorwerp genoemd, als b.v. *de Roode Hamer*, in de Hoogstraat te Rotterdam, *de Rontvis* in de Eggertsstraat te Amsterdam, *de Haemer* in de Spuistraat - al valt toch overal de Arm het meest in 't oog. Stak de Arm van den gevel uit, dan was hij meest altijd verguld. De meesten van die Armen, die vroeger zulk een blinkenden luister aan de straten gaven, zijn verdwenen onder den invloed der moderne begrippen, die den oorlog verklaren aan al wat u i t s t e k e n d is: enkelen zijn nog over, of worden ons nog herinnerd. Zoo b.v. leest men nog boven de deur eener tapperij op de Leidschestraat: *den Vergulden Arm*, die zeker eens den voorbijgangers gul den beker aanbood; - evenwel als aan Tantalus, zoodat niemand er de lippen aan kon slaan.

De Gouden Arm hangt nog aan een logement te Maagdeburg uit, waarvan wij lezen:

> An Liebchens Brust, da ruht sich's warm,
> Doch auch im Bett *zum goldnen Arm*[1].

Even als *'t Romeins-hoofd* hing ook *de Romeins-arm* uit, o.a. aan den hoek der straat te Amsterdam, die er nog naar heet.

De H a n d e n zijn zeer talrijk onder de uithangteekens.

Vooreerst hing de enkele Hand uit, als zinnebeeld van den arbeid. *De Hand* was een brouwerij te Delft in de 17de eeuw.

Ten tweede, de M e t a l e n Handen. Van deze kwam de *Gulden Hand*, vermoedelijk van goudsmids afkomstig, het meest voor. Wij kennen die reeds in de 15de eeuw en nog ziet men er verscheidene, b.v. te Maastricht een uitgestrekte hand, met kanten manchetten en het bijschrift: 1737 *De gulde handt*, op de twee gevels van een huis op den hoek van Groote Staat en Muntstraat[2]. - Maar aan de overzijde der Maas, te Wijck in de Hoogbruggestraat No. 24, vindt men een hand afgebeeld met het opschrift: *In de Eysere Handt*[3].

Ten derde, g e k l e u r d e Handen - meestal bij ververs, en zeer gepast;

1) ARTHUR SCHMIDT, *Magdeburg im Winter*.
2) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers te Maastricht.
3) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers te Maastricht.

immers de verver is kenbaar aan zijn geverfde handen. Zoo zag men in 1656 *De Ghele Hant* op de Verversgracht hij David Fransz, ten wiens

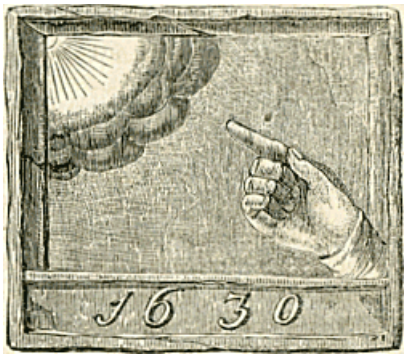

huize toen een R.K. Kerk was gevestigd. Te Antwerpen hing aan twee verschillende ververijen *de Blaeuw Hant* uit, en nog kan men die te Maastricht op de Groote Markt zien[1]. Te Amsterdam deed *de Zwarte Hand* van een verver den naam van Schoolsteeg in dien van Zwartehandssteeg veranderen. *De Roô Hand* eindelijk hangt op de Turfhaven te Hoorn uit aan een huis, dat in 1630 door Dominicus Sapma tot een Remonstrantsch bedehuis werd ingewijd[2].

Ten vierde, *de Warme Hand:* deze hing uit aan 't einde van den Outewalerweg bij de brug van de Diemermeer, aan een herberg, die, voor het bouwen van het Rechthuis aan de overzijde, in 1777, ja nog lang daarna, zeer bezocht was. De afbeelding, zoo die er ooit geweest is, is sedert lang verdwenen; doch de plaats heeft nog altijd haar naam behouden, die op deze wijze verklaard wordt. Het was op die brug altijd ontzettend druk met rijtuigen[3] en dus ook met tol betalen. De herbergier was tevens tollenaar en zijn hand had geen rust van geld ontvangen en teruggeven. Daarom zou men hem en zijn huis *de Warme Hand* genoemd hebben - warm n.l. van 't dubbeltjes tellen.

Ten vijfde, *de Volle Hand:* - voor ieder een aangenaam symbool; nog te vinden aan den Ysel tegenover Deventer.

Ten zesde, *de Schrijvende Hand:* - in 't midden der 16de eeuw een boekverkoopers- en kaartemakersuithangteeken, later dat der schrijfmeesters. 't Is een hand, die de pen voert. Nog enkele malen zien wij die afgebeeld op gevelsteenen, als in de Egelantiersstraat bij de Eerste dwarsstraat - en daar is de schrijfpen met een kroontje omgeven. Hier woonde eenmaal, in de eerste helft der 17de eeuw, het gouden tijdperk der schoonschrijfkunst, een *Maître de la Plume couronnée*, een kunstbroeder van Felix van Sambix en den Feniks Van den Velde en Lieven van Coppenol, - schrijvers, als Vondel zong:

> Schryvers, die voor niemant wijcken,
> Niemant vreesen, en gaen strijcken
> Met de kroone van de Pen.

1) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers te Maastricht.
2) Door bezorging van den Heer Handelaar te Hoorn.
3) 'Zeer sterke doortogt van rijtuigen', zegt Wagenaar, die nooit overdrijft.

Lieve hemel! wat is 't ellendige gekrabbel, waarmeê ons v e r b e t e r d onderwijs zich behelpen moet, wat is de smakelooze overhaal-methode onzer dagen bij de schrijfkunst van dien tijd, waardig, zoo als zij toen beöefend werd, een kunst te heeten: - 'de zuster van Pictura,' zei Karel van Mander: 'oorspronkelijk uyt den hemel,' zei Elias Noski; 'd' eelste,' zei Vondel:

> d' eêlste die ick ken,
> 'Ay, kus eerbiediglijck dat becxken van de Pen.

Wanneer een zeventiende-eeuwer aan 'de constigste en eêlste vernuften' verzocht, zijn 'stamboeck' met eenige vrucht van hun pen of penceel te vercieren, dan schreef de hooggeleerde daar een regel Grieksch of Hebreeuwsch in (ook meestal kalligrafisch) en zijn beroemden naam er onder - wel eens het merkwaardigste van de geheele inscriptie: dan vulde de dichter een blaadje met Hollandsche, Latijnsche - ook wel Fransche of Italiaansche - verzen, veelal zinspelingen bevattende op namen en omstandigheden, soms geestig aangebracht, doch ook dikwijls staaltjes van valsch vernuft: - dan kwamen de schilder en de teekenaar, en hielden de eer op der S^{t}. Lukas-bent, door met penceel of pen een kunststuk in miniatuur op 't papier te tooveren; - maar dan verscheen ook de *Maître de la Plume couronnée* in den kring der geleerden en kunstrijken en verrijkte het Album met een juweeltje van kalligrafie, waar nog na twee eeuwen het oog met welgevallen op rust. Doch waar kwam die *Plume couronnée* van daan? Het recht om die te voeren werd verworven op de opentlijke wedstrijden, waar de schrijfmeesters van 't gansche land aan deelnamen. Even als de Schutterijen van ouds prijzen stelden 'tot eene oefeninge ende onderhoudinghe der Conste,' en de Rederijkers de 'Chaerte' deden uitgaan, om alle kamerbroeders ten prijskamp te dagen, zoo hielden toen ook de schoonschrijvers of, als men toen zei, de 'schriftgeleerden', hun wedstrijden in de kunst. Een der beroemdste was die, welke in 1590 te Rotterdam plaats vond en door den ouden Van Mander 'den vermaerden Veder-strijdt of Wedtspel der pennen' genoemd werd. Wellicht had ook deze Meester in de Egelantiersstraat - wij twijfelen of 't niet Antonie Smijters geweest zij - daar het gouden kroontje van zijn pen verworven.

Later, toen 't geslacht dier schrijfkunstenaars was uitgestorven en van de kunst niets overbleef dan het Krulwerk, later tot Prulwerk verbasterd, werd *de Schrijvende Hand* het uithangteeken der penschrijvers, die er hun beroep van maakten, brieven, rekesten en gelegenheidsgedichten te schrijven. Te Londen hing zij ook uit bij de huwelijksmakelaars in Fleetstreet.

Ten zevende, de Hand als w e g w i j z e r . *De Hand van Leiden* is een herberg met een buurtje bij Amstelveen, 'zo genoemd, omdat er een paal staat met een hand er aan, die den weg naar de stad aanwijst.'[1)] Ook

1) *Ned. Stad- en Dorpbeschrijver.*

een winkelier op de Leidschestraat hing *de Hand van Leiden* uit, die naar de nabijgelegene poort wees - door welke toen de gewone weg naar Leiden liep. Den naam leest men er nog, doch de Hand is verdwenen.

Eindelijk, de Hand, die uit een wolk komt - en hoedanige ons uit tallooze prenten der 16de en 17de eeuw bekend is: men behoeft slechts de 'Sinne- en Minnebeelden' van Cats op te slaan om er voorbeelden van te zien. Diezelfde Hand komt ook bij de uithangteekens voor: 't zij uitgestoken aan muur of deurpost als *tenant*, om 't symbool van 't bedrijf vast te houden, 't zij geschilderd op een bord of gehouwen op een gevelsteen, doch almede om iets vast te houden. Gevelsteenen, op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis en op 't Gingel bij de Lijnbaanssteeg strekken daarvan ten voorbeeld. Een Hand, die uit een Wolk komt, houdt een bijl boven een blok en boven de bijl is een kroontje geplaatst. Doch 't uithangteeken is *de Gekroonde Bijl* en op de Hand is toepasselijk al wat wij zoo even over den Arm, als *tenant*, gezegd hebben.

De Hand komt ook voor in verbinding met andere lichaamsdeelen: kwakzalvers hadden meermalen een Hand, wijzende op een Oog of een Oor, om aan te toonen, dat de groote doctor zoo wel blinden als dooven genas. In de *Harleian Collection* te Londen berust een annonce van zekeren S. Ketelby, beëedigd arts, die woonde in de *Hand en het Oor*, in Exeter Street, Strand: en voorgaf doofheid, verlamming en nog veel meer te kunnen genezen. De annonce is te kurieus om ze niet te vertalen:

> 'Hij is thans bij machte niet alleen te genezen, wien anderen niet genezen kunnen, maar ook zulken, die hijzelf zes maanden geleden niet genezen kon. - NB. Hij helpt alle lijders, die door uitwendige oorzaken doof zijn geworden, hetzij geneeslijk of niet, in twee minuten, zoowel in 't donker als op vollen middag, wat geen ander kan doen.'

Een andere Londensche kwakzalver had *de Hand en 't Aangezicht* uithangen. Voorts vindt men in Engeland nog een aantal kombinatiën met de Hand; b.v. aan gemeene koffiehuizen in Fleetstreet vroeger een Hand, die een koffieketel hield; dan, *de Hand en de Ster*, het *Hart in de Hand*, de *Hand en de Bal*, de *Hand en de Bijbel*, bij alle welke, zoo als bij ons de Hand uit de Wolk, de Hand slechts *tenant* is.

Van de Beenen kunnen wij alleen *het Enaksbeen* vermelden, dat weleer aan een kousenwinkel op Wittenburg uithing.

Voeten hingen en hangen nog in menigte uit, en wel als *de Vergulde* of *Gouden*, of als *de Witte Voet* aan herbergen, brouwerijen, winkels, fabrieken en bijzondere woningen; - maar juist niet bij schoenmakers, die toch 't meest met den voet te doen hebben. 't Is dan ook niet uit te maken, aan welk bedrijf dat uithangteeken zijn oorsprong te danken heeft. Het veld der gissingen is ruim; en wil men in spreekwijzen als: 'op een grooten, op een goeden voet leven,' 'een witten voet bij iemand hebben,' enz., een aanleiding tot die symbolen zien, wij hebben er niets tegen.

Te Antwerpen, op de Melkmarkt, leest men aan een goederenwinkel, niet *in den witten Voet*, maar *in den Witvoet*. 'Witvoet' is de spotnaam, dien de Aalstenaar draagt, gezamentlijk met dien van 'Draaier'[1].

Het menschelijk H a r t vinden wij ook soms op uithangborden geschilderd, doch met een kroontje daarboven, als *het Gekroonde Hart*.

Zelfs de B a a r d kwam afzonderlijk voor, wel geen blonde, zwarte of grijze, maar de *Gouden Baard*, wat nog de naam is van een voormalig Gildehuis te Maastricht in de Kleine Staat. *La Barbe d'Or* komt te Parijs voor in de Rue la Bourdonnaie en te Amiens op de Groenmarkt. 't Is een oud en edel symbool uit de middeleeuwen. De Hertog van Lotharingen ging, na den slag van Nancy, waarin hij Karel den Stoute had verslagen, in plechtigen optocht het lijk bezoeken, gekleed in diepen rouw en vercierd met een gouden baard, die tot aan zijn midden reikte, naar de gewoonte der oude helden, die, na een schitterende overwinning op een vijand, met zulk een baard werden vercierd[2].

Bij de kiezetrekkers hing steeds een groote *Kies*, doorgaans rood geverfd, aan een ijzeren stangetje uit: men kan er nog een van 't echte model in de Dirk-van-Hasseltssteeg zien. 't Spreekt van zelf, dat, bij v o o r n a m e kiezetrekkers *de Gekroonde Kies* uithing; zoo voor honderd jaren, op den hoek der Botermarkt en (toenmalige, nu gedempte) Reguliersgracht, eene onder een vergulde kroon en van een gouden ketting omgeven; - en evenzeer spreekt het van zelf, dat de hedendaagsche d e n t i s t e , die op een vrij hooger standpunt staat, geen bord voor zijn deur heeft, maar een mooi kastje ten toon stelt met witte tanden op zwart fluweel, achter glas, soms beweegbaar bovendien, zoodat de ivoren gebitten de mine maken als hadden zij een krentebroodje beet.

De Mond is in Engeland al sedert eeuwen een kroegsymbool: hij wordt gapende voorgesteld, soms met een heelen os daarin, terwijl druivetrossen de plaats van een baard vervullen.

Wij zouden d e n N e u s niet vermelden, daar geen snuifwinkel, zelfs geen brillekoopman dien ooit heeft uitgehangen, ware het niet, dat te Amsterdam een *huis met de neuzen* bekend is: en werkelijk zien wij daar, boven aan den gevel, drie neuzen, die nog al uitstekend zijn, aan even zoo vele aangezichten pronken.

't Huis staat op 't Cingel bij den Blaauwburgwal naast *de Zon* en de Neuzen worden op verschillende wijzen verklaard. Volgens de eene zou de man, die 't huis liet bouwen, twee zonen hebben gehad, even als hij zelf door de natuur met buitengewoon groote neuzen bedeeld, en hadden op een vrolijke partij eenige spotvogels aangeboden, een fraai lofwerk aan zijn gevel te laten maken, met de portretten van alle drie vercierd,

1) DE POTTER, blz. 122.
2) *Richardsoniana*, Londen 1776, p. 47.

wat door hem was aangenomen. Volgens een andere lezing stellen de drie koppen man, vrouw en dochter voor. 't Kan zijn; doch wij gelooven dat wij met dezelfde famielje *Mamouchette* te doen hebben, wier wapen in den gevel van 't huis *Parijs* op de Bierkaai bij de Pijlsteeg staat[1]. 't Kan echter ook zijn, dat daar op 't Cingel die Sinjeur Groenestein woonde, van wien Jan Zoet zong:

> De geevel van het hoofd is een regtschapen domp,
> Dat kan ons Groenestein met zijnen snaavel toonen:
> Want wie hem wel beziet, die agt hem voor geen lomp;
> Maar waardig met een kroon van Neuzenburg te kroonen[2].

Maar wie dan ook dat huis op 't Cingel heeft doen bouwen, hij heeft zich zijn neus niet geschaamd; en waarom ook zou hij zulks gedaan hebben? goede neuzen zijn ten allen tijde wetsteenen van 't vernuft geweest; maar hebben tevens gegolden als uithangteekens van knappe koppen; daarvan kunnen onder meer die van Jan de Witt en Prins Willem III getuigen.

Te Gent, bij de Akkergemkerk, staat een herberg, die gedoopt is: *Marsch dat been*. Hier beduidt *been* ‘gebeente, doodsbeenderen.’ Ten tijde, toen nog rondom elke parochiekerk een kerkhof lag, vond een werkman aan den hoek van de Akkergemvest eenige beenderen, welke hij verachtend wegschopte met de woorden: ‘Marsch dat been.’ De Akkergemsche koolkappers (de toenaam der parochianen) waren over dien smaad, hun aangedaan, zeer vertoornd, en 't schempwoord bleef in 't geheugen, zoodat het, toen ongeveer honderd jaar later op dezelfde plek, waar 't Akkergemsche been was weggeschopt, een kroeg kwam te staan, daar als opschrift voorkwam en er nog te lezen is[3]. 't Is intusschen nog al karakteristiek, dat de toorn der parochianen over den smaad, hun gebeente aangedaan, na honderd jaar gegist te hebben, zich oploste in het bouwen van een kroeg.

1) Zie Deel I, blz. 366.
2) *Digtk. Werken*, p. 304.
3) DE POTTER, blz. 55.

Derde hoofdstuk.
Handel, scheepvaart, landbouw en visscherij; fabrieken, winkels en werkplaatsen.

De uithangteekens van deze soort zijn meest gevelsteenen - in den regel uitvoerig en goed bewerkt - soms ook houten *basreliefs* boven de deurpost, of geschilderde uithangborden. De laatste komen veelal aan herbergen voor, en, ook al munten ze maar zelden door kunstwaarde uit, hebben zij toch door de eigenaardigheid der voorstelling doorgaans iets aantrekkelijks. Even zoo is 't gesteld met de *basreliefs* aan de deurposten, vooral wanneer die met kleuren zijn afgezet.

Een andere eigenschap van deze uithangteekens is, dat zij bijzonder weinig aanleiding geven tot kritische beschouwing; dewijl zij, door hun uitvoerigheid zoo wel als door den aard der voorstelling, zich zelve verklaren. Wij bepalen ons dus tot een overzicht en voegen er de afbeelding van eenige fraaie gevelsteenen bij.

De Koophandel is een uithangbord, dat dikwijls aan tabakswinkels gevonden wordt: een groep balen en vaten op den voorgrond, waartegen een Merkurius leunt, en een koopvaardijschip in 't verschiet; - het bord zelf verdwijnt echter al meer en meer, en waar wij 't kort geleden nog zagen, lezen wij nu alleen maar: *de Koophandel*, zonder meer.

Handel en *Landbouw* te zamen zijn door hun attributen aangewezen op een fronton uit het einde der vorige eeuw aan een huis op het Vrijthof te Maastricht[1)].

Bijzondere takken van den handel komen dikwijls voor in verband tot de lokaliteit, en de voorstelling is, juist omdat de algemeenheid hier wegvalt, te levendiger en aardiger. *De Veehandel* hangt uit op een geschilderd bord van een tapperij op de Weesperstraat tegenover de nieuwe veemarkt; 't is een bord vol ossen en schapen en in de handen klappende beestekoopers: - *de Kaashandel* hangt te Hoorn uit aan een logement; en de

1) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

Huidehandel is het opschrift van een steen aan de Oostzijde van het Oosteinde te Delft, waarop men twee kooplieden ziet afgebeeld, aan weêrszijde van een ossehuid staande en elkander den handslag gevende. - *De Scheepvaart* is ruimschoots vertegenwoordigd, behalve door Neptunus en zijn stoet, door tal van vaartuigen[1], waarover later. De *Landbouw* wordt op een menigte geschilderde uithangborden gesymbolizeerd door zaaiende en ploegende akkerlieden. Men vindt die meest aan kruideniers- en tabakswinkels in binnensteden, waar de boeren uit den omtrek zich van den noodigen voorraad komen voorzien. De *Visscherij* is vertegenwoordigd door tal van visschen, waarover wij ter bestemder plaatse zullen handelen, en, in plaatsen, die voornamelijk door de visscherij bloeien, door geschilderde herbergsuithangborden; zoo de *Visscherij* te Schiedam, de *Visscherijen* te Middelharnis[2]. De voorstellingen zijn natuurlijk gewijzigd naar de lokaliteit. Te Amsterdam werd de visscherij vroeger doorgaans vertegenwoordigd door de *Walvischvangst*, op gevelsteenen waar men een walvisch ziet, waterstralen uitspuitende, met een schip op den achtergrond, en mannen in een boot, die den visch harpoenen, op den voorgrond. Men kan er een voorbeeld van zien in de Vijzelstraat tusschen de Heeren- en Keizersgrachten. Hoe te Vlaardingen *de Groote* en *de Kleine visscherij*

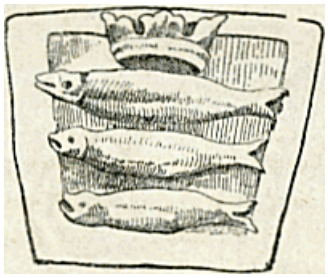

op gevelsteenen zijn afgebeeld, vertoonen bovenstaande afbeeldingen.

De fabrieken, winkels en werkplaatsen zullen wij in vieren verdeelen, naar de uitgangen der benamingen op *ij, winkel, molen* of *werk*.

Die op *ij* stellen allen werkplaatsen voor, die geen verklaring behoeven; wij bepalen ons bij 't geven van eenige voorbeelden.

Talrijk waren de uithangteekens, die een D r u k k e r i j voorstelden, en enkele zijn er nog op gevelsteenen overgebleven, b.v. te Leeuwarden in de St. Jacobsstraat, waar men niet alleen de drukkerij, maar ook een verzameling van boeken in den gevel ziet[3]. De *Druckerije* hing in 1621 te

1) Zie Deel I, blz. 129 en 319.
2) *Nederl. Stad- en Dorpbeschr.*
3) Medegedeeld door den bewoner van 't huis, den Heer E.J. Kuipers.

Hoorn uit bij den boekdrukker Jan Jochemsz. Bijvank, - in 1656 te Haarlem op de Groote Markt, bij Vincent Casteleyn, wiens zoon Abraham de eerste uitgever was der Haarlemmer Courant, - te Middelburg op den Dam bij Simon Meulert. - *De Nieuwe Druckerije*, in diezelfde eeuw, bij den boekverkooper Jacobus van Egmont op de Reguliersbreêstraat te Amsterdam, en bij Geeraert van den Vivere te Middelburg; - en, een eeuw later, *de Nieuwe Konst- en Boekdrukkerij* bij Gijsbertus Noorman in dezelfde stad.

Te Groningen was, in 't begin der 17de eeuw, *de Vergulde Drukkery* het uithangteeken van Hans Sas, wiens zondagsche naam Joannes Sassius luidde: de man moest natuurlijk zijn naam verlatijnschen, want hij was Akademiedrukker; als Hans Sas was hij bovendien Taalman van de Gezworene Meente en Hopman der burgerij.

G e k r o o n d e drukkerijen had men natuurlijk ook; maar er is baas boven baas. Simon onder de Linde, aan de Vischmarkt te Dordrecht, die in 1678 Balen uitgaf, had op zijn bord: *de Groote Gekroonde Druckerye*.

Even als de Bierbrouwerijen plachten de Looierijen slechts een eenvoudige figuur tot uithangteeken te hebben, meestal een dier, en wel een van die soorten, wier huiden tot leêr bereid werden, of ook een laars (waarover later). Maar een looierij in de Nieuwe-looiersstraat maakte 't veel zwieriger en pronkte met een mooien gevelsteen, zelfs met het wapen van den eigenaar in 't midden.

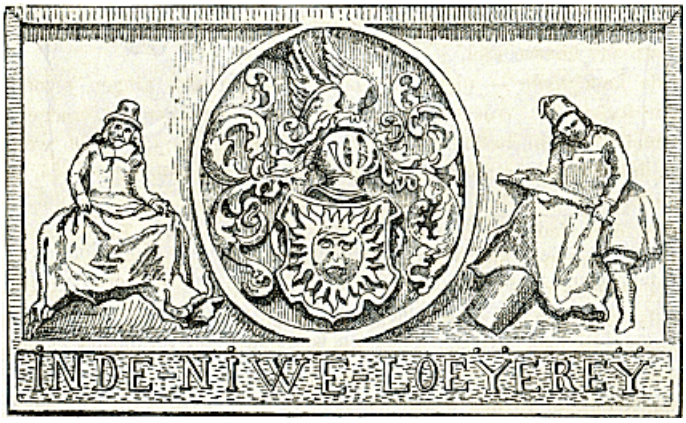

B r a n d e r i j e n hadden dikwijls den distilleerketel uithangen, met nog een bijzondere figuur (Zon, Hamer, Wildeman, enz.), die den naam der inrichting aanduidde; toch werd somtijds, in de 17de eeuw, de Branderij zelve in steen afgebeeld en in den gevel gemetseld. Op de Lindengracht kan men een fraaie afbeelding van *de France Branderij* vinden, met de

Cévennes, of andere Fransche bergen, in 't verschiet.

Een tafereel van een H o e d e m a k e r i j schijnt in de 17de eeuw te hebben uitgehangen op de Prinsengracht bij de Leidsche-kruisstraat; maar werd vervangen door een steen met de enkele woorden: *de Hollantsche Hoedemakerij A*o. 1736. 't Herinnert ons een tak van nijverheid, die te Amsterdam vroeger sterk bloeide, maar tevens de 'groote insolentiën en complotterijen' van de hoedemakersknechts. De bloei der fabrieken ging doorgaans gepaard met baldadigheid van 't werkvolk. Den zondag, in plaats van naar de kerk te gaan, zaten zij in de kroeg, waar 't Hoedemakers Welvaren uithing, te zuipen en elkander op te hitsen, 'tot schade en de nadeel van hare Meesters, mitsgaders bederf van derselver winckels' - en bovendien tot gruwelijke ergernis van Mijne Heeren van den Gerechte, die geen komplotterijen in hun stad wilden hebben; - waarom dan ook die Heeren den 18den Mei 1657 een keur maakten, waarbij zij ordonneerden en statueerden, dat er geen komplotterijen meer zouden zijn; want dat 1o. geen knecht er meer deel aan mocht nemen, en 2o. geen meester een knecht, die 't evenwel deed, in zijn dienst zou mogen houden, alles op een boete van zoo en zoo veel.

En de keur hielp - niets. De hoedemakersknechts gingen 's zondags naar de kroeg als vroeger, en maakten komplotterijen als vroeger - voornamelijk daarin bestaande, dat zij geen vreemdelingen op de winkels wilden dulden; dat ze alle knechts, die met een vreemdeling op een winkel werkten, voor s c h e l m e n en den winkel zelf voor v u i l verklaarden, waardoor deze door alle knechts verlaten moest worden. En de meesters joegen de knechts, die daaraan deel namen, evenmin weg als vroeger, want zij hadden geen anderen om hen te vervangen: - en niemand betaalde de boeten. En zes jaren later zagen Mijne Heeren van den Gerechte verwonderd op, dat de keur niets geholpen had en 'tegens hunne goede meening en intentie merckelick overtreden en gecontravenieert' werd - en toen stuurden zij een stadsbode met de keur in de hand op alle hoedemakerswinkels om die aan de knechts voor te lezen en alle knechts hun hand te laten teekenen ten onderpand, dat ze de keur zouden nakomen. - En toen hielp het? - Zoo veel, dat het in 1721 nog precies het zelfde was, en de Heeren alweêr een keur maakten, en deze in 1723 nog eens gerenoveerd moest worden. Wat er eerst een einde aan maakte was de verminderde bloei der nering, die van zelve de knechts bedaarder deed worden.

De Hollandsche Kaaskooperij kwam vroeger zeer veel voor, mooi geschilderd met boertjes en boerinnetjes bij de stapels kazen: men leest den naam nog voor een winkel op den Haarlemmerdijk; maar de schilderij is verdwenen.

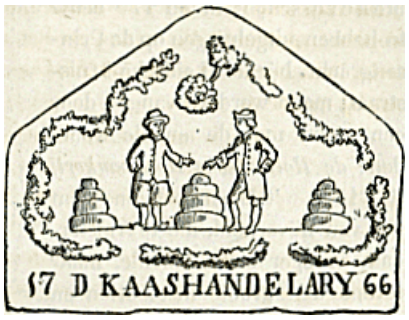

Zeer opmerkelijk is 't, dat een Hollandsche steen, *d' Kaashandelary*, is ingemetseld boven een zijdeur van 't kasteel Abbotsford, het bekende verblijf van Sir Walter Scott. Wij geven hem hier volgens de afbeelding, door den Heer C.P. van Eeghen op de plaats zelve genomen.

De Meierij, niet die van den Bosch, maar de *Villa Rustica*, of ‘groote boerenhofstede,’ staat uitgehouwen op de Keizersgracht aan den hoek

der Brouwersgracht. 't Is een vrij uitvoerige voorstelling van 't boerebedrijf. Ja ook de B l e e k e r i j komt als uithangteeken voor; te Dordrecht vertoont een gevelsteen, Wijk C. n°. 1005, *de Gekroonde Bleekerij*.

Een fraaie *Bakkerij* ziet men afgebeeld in den gevel van 't hoekhuis der Nieuwebrugssteeg en St. Olofspoort[1)].

Aan 't voormalige Smidsgildehuis te Hoorn vond men een gevelsteen met de nevensstaande afbeelding der *Smederij*[2)]. 't Zal een dergelijke voorstelling te Leeuwarden geweest zijn, waaronder weleer de volgende dialoog te lezen stond:

1) De *Komenij* is reeds afgebeeld Deel I, blz. 117.
2) Medegedeeld door den Heer Handelaar, te Hoorn.

* Hou Man,
Daar is de kan!
Wel Wijf, de kan is mijn gerijf,
Maar wachtje voor de vonken;
Het ijzer heet, moet eerst gesmeet,
En dan daarna gedronken.

De G e s c h u t g i e t e r i j te Middelburg moet ook in deze rubriek vermeld worden; al wordt die naam, in het opschrift, dat er voorstond, niet vermeld, maar een andere, *het Klokhuis*, dien zij als K l o k g i e t e r i j droeg: en dat opschrift luidde:

* Hier in het *Klokhuis* wordt het grof kanon gegoten,
Dat aard en zee en lucht doet beven door zijn kracht;
Wanneer het uitbraakt wat het lichaam heeft besloten,
Dan proeft zijn vijant eerst die onweerstaanbre macht.

W i n k e l s ziet men op gevelsteenen en uithangborden, op de laatste dikwijls vrij poetsierlijk afgebeeld, wanneer de kladschilder den winkel te gelijk van binnen en van buiten heeft willen laten kijken en zoowel de toonbank als de straat met een opslag doen zien; men vindt daar nog een voorbeeld van op de Oude-schans bij de Eerste-Batavierdwarsstraat.

't Eenvoudigst uithangteeken van deze soort was *'t Winckeltken* te Antwerpen;

maar dat was ook in 't begin der 16de eeuw; nu klinkt niet alleen w i n k e l , maar zelfs m a g a z i j n reeds te eenvoudig en 't moet *bazaar* zijn. 't Fraaiste, dat we zagen, is *de Groninger Koussewinkel*, een gevelsteen in de Heisteeg te Amsterdam, die daar van de 17de eeuw is overgebleven.

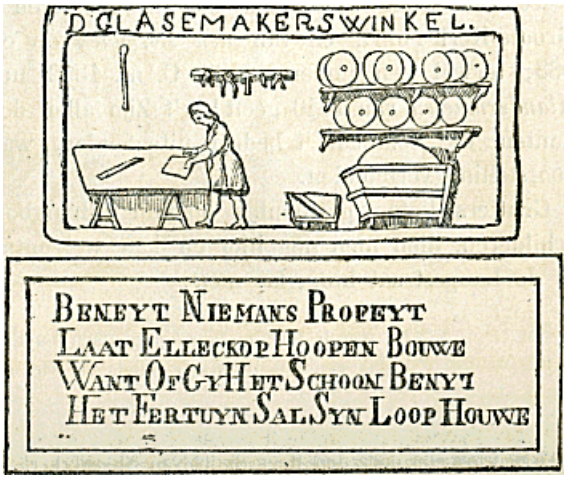

Even zoo heeft een gildebroeder en tijdgenoot van Jan Vos ons de afbeelding van zijn winkel nagelaten en, als men ziet, nog een wijze les er onder.

De Haagsche Krantwinkel hing in 1708 in de Stilsteeg uit: de *Boeck-Winckel* in de 17de eeuw bij Joost Hartgers, boekverkooper in de Gasthuissteeg: de *Boeckbinders-Winckel* in 1604 bij Am-

brosius Janszoon in de Halsteeg: *de Boek- en Bijbelwinkel* in de tweede helft der 18de eeuw te Groningen bij Lubbertus Huysingh: *de Schilderijwinckel* te Middelburg bij Jan Pietersz. van der Venne in de 17de eeuw: *de Caartwinckel* bij C. Allardt te Amsterdam op den Dam, en de *Gecroonde Const- en Caertwinckel* bij Clement de Jonge in de Kalverstraat.

De Oude Damster Garenwinkel is een aardig gekleurd basrelief boven de deur van een garenwinkel, die even vermaard als oud is, op den Nieuwezijds-voorburgwal bij de St. Nikolaasstraat: twee mannetjes ter wederzijde van een garenvat en menigte balen en strengen daarom heen.

De Haagsche Parapluwinkel is een geschilderd uithangbord op de Weesperstraat bij de Heerengracht, waarop de winkel met een paar beeldjes door den leerjongen van een kladschilder is voorgesteld.

Wij gaan over tot de M o l e n s , die men, in verschillende soorten ziet uithangen; *de Suikermolen* b.v. in de Laurierstraat; - *de Roo Olymolen* op 't Cingel bij de Leliestraat: - en van den *Koopermoolen* een zeer fraai exemplaar in de Warmoesstraat bij de Kapelsteeg, hiernevens afgebeeld:

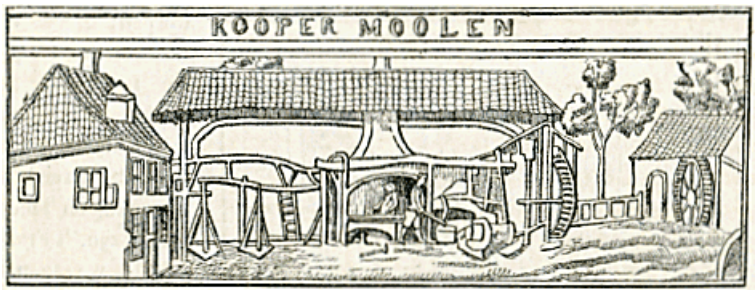

een dergelijke van 1746 vindt men nog boven de deur van een huis op de Keizersgracht bij de Hartenstraat.

Te Dordrecht vindt men nog afbeeldingen van *den Trasmolen*, in de Groote-Kerk-buurt, en van *den Rosmolen* op een gevelsteen Wijk D. no. 983; terwijl een andere, Wijk C. no. 1392, nog een afbeelding van *den Klandermuelen* van 1646 geeft[1] 't Zijn allen de uithangteekens der fabrikanten, die eenmaal 't bedrijf uitoefenden, waarvan zij op hun gevel de voorstelling vertoonden.

Grutters lieten gewoonlijk op hun uithangbord *den Grut-* of *Gortmolen* schilderen, dien men nog hier en daar wel ontmoet. Bij een daarvan, die in de Langestraat hing, las men:

* De werelt holt en springt gantsch buyten bant en beugel,
Gelijk een moedig paart ontslagen van den teugel.

1) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

Wat echter al zeer weinig bij zijn gortmolen paste; aangezien het daarin loopende paard veeleer een symbool is van gedwongen en slaafschen arbeid.

Beter paste in den mond eens Grutters het volgende rijm:

* *In de Wijker Gortmolen* kan men goedkoop harde scheepsgort halen,
Zo goetkoop als men de slegte bij een ander moet betalen.

Van *den Snuifmolen* kennen wij geen afbeeldingen; echter komt hij als opschrift voor.

Ook op w e r k gingen vrij wat namen van uithangteekens uit: men had *het Kastemakerswerk, 't Beste Werk, 't Nieuwe Werk, 't Begonnen Werk*, enz., met de afbeelding gewoonlijk er bij. Zij zijn thans bijna geheel verdwenen. Een vindt men er nog voor een gevel in de Vinkenstraat: een gekleurde voorstelling van den pas begonnen bouw van een huis, en daaronder:

I n t b e g o n n e W e r c k .

Vierde hoofdstuk.
Handelsartikelen.

Wanneer wij spreken van uitgehangen H a n d e l s a r t i k e l e n of koopwaren, bedoelen wij niet die dingen *in natura*, maar een afbeelding daarvan. Zeker is het ten toon stellen der winkelwaren aan deur en vensters even oud als de winkelnering zelve. Reeds de Grieksche en Romeinsche verkoopers van eetwaren wisten zeer goed klanten te lokken, door hun geitevleesch met mirtetakjes te besteken, of hun varkensribben tusschen olijven en vijgen te leggen (een aanduiding, met welk voedsel de geiten of varkens gemest waren), of door fraaie monsters van hun artikelen onder vazen met water gevuld te plaatsen, waardoor die voorwerpen altijd grooter schenen dan zij werkelijk waren. Dat alles is u i t s t a l l e n , en wij spreken alleen van wat u i t g e h a n g e n wordt, niet om verkocht te worden, maar als t e e k e n van wat men te koop biedt, en daaronder zouden dus wel gerekend kunnen worden, b.v. de honderden kleine schildpadjes, die men, te Londen in de schildpadsoep-huizen, of te Parijs bij Chevet, in de vensterkozijnen ziet op en neêr wandelen, alleen om aan de lekkerbekken te toonen, dat hun papaas en mamaas binnen zijn en ieder ze daar bestellen kan om ze aan zijn *lunch* of aan zijn *diner* te gebruiken.

Maar even als de gezegde handelaars in fijne eetwaren uitstallen wat zij niet of nog niet verkoopen, om te toonen wat zij te koop hebben, even zoo stallen boekverkoopers titelpaginaas en vignetten uit van boeken, die min gezocht worden, om te herinneren, dat zij er betere in hun winkels hebben, waarvan zij de titels niet uithangen om de exemplaren niet te schenden. Diezelfde reden, dat verkoopbare goederen niet kunnen uitgestald worden zonder alras door stof, zon, regen of hoe dan ook bedorven te worden en alzoo niet langer verkoopbaar te zijn, heeft reeds vroeg den winkelier genoopt, liever de afbeelding dan de zaken zelve ten toon te hangen - vooral als zulks b u i t e n d e d e u r moest geschieden. Ten andere deed de behoefte aan een naam voor den winkel daartoe dikwijls het handelsartikel kiezen, vaak in den vorm van een baal, vat of zak, en

dit geschilderd of gebeeldhouwd, aan den gevel uithangen. Van daar zoo vele balen, vaten, zakken, kisten, pakken, enz. als uithangteekens. Wij zullen er slechts een overzicht van geven.

Onder de gevelsteenen, waarop deze soort wordt vertegenwoordigd, is die waarvan de afbeelding hiernevens gaat, een der fraaiste. Hij staat

in den gevel, waar thans de drukkers Gebroeders Binger wonen, doch waar, in het laatst der 17de eeuw, een katoenhandel gevestigd was. De steen vertegenwoordigt ons den koopman, die te midden der katoenbosschen van Koromandel zijn inkoopen deed, wat natuurlijk maar een bluf was, vermits de katoenbalen met de schepen der Oostindische Compagnie herwaarts gevoerd werden, en de reis van den koopman, als hij zich van nieuwen voorraad had te voorzien, zich niet verder dan naar de Hoogstraat had uit te strekken.

Even als de katoenhandelaar *de Katoenbalen*, hing de zijhandelaar *de Zijbaal*, de hennepkooper *de Hennepbaal*, anderen weêr *de Koffy-, de Rijst-, de Gierst-* of *Meebaal* uit.

Op de Zijbaal vinden wij een rijm, dat te Monnikendam uithing:

> * Hier in de Zijbaal verkoopt men veel slag van Zijen,
> Die 't later weven wil moet het eerst doen berijen.

Te Rotterdam, in de Boompjes, stond een Hennepbaal voor een luifel geschilderd, en daaronder:

> * Hier in de Hennepbaal verkoopt men hennep en touwen,
> Schoon dat de dieven van dat stof niet veel en houwen,
> Nochtans is 't voor het land heel dienstig, als men in zee
> Het schip wil stieren dat men takelt op de ree.

De Twee Levantsche Coffybalen hingen in 1709 uit bij Frederik Smit in de Keizersstraat bij de Oude-schans, en in 1707 vinden wij David Jansz., Koffieschenker *in de Koffybael*. Nog hangt de Koffybaal bij verscheiden Kruideniers uit; de Rijstbalen mede, als ook bij Grutters. Te Rotterdam

in de Molensteeg vindt men *de* 3 *Rijsbalen* op een ouden gevelsteen. Te Amsterdam op de Anjeliersgracht hingen weleer *de Gierstbalen* uit; te Utrecht in de Twyestraat leest men nog *in de Meelbael* op een gevelsteen[1], en te Delft op 't Oude Delft, wijk 4 n°. 469, *in den gulden Meebael*. Men ziet, dat ook zelfs hij balen het vergulden niet vergeten werd: hoe meer men hetgeen men vertoonde in de oogen kon laten schitteren hoe mooier, al was 't maar klatergoud op den groven draad van een baal, en men begrijpt daarbij hoe noodig het veeltijds was het spreekwoord in herinnering te brengen: ‘het is al geen goud wat er blinkt.’

S t u k k e n l a k e n zag men dikwijls afgebeeld. Op de Prinsengracht bij de Vijzelstraat ziet men boven een poortje twee uit steen gehouwen stukken laken en daarboven *'t Gekroont Laken;* terwijl men te Dordrecht, op een gevelsteen, wijk D n°. 30, *het Groene Laken* vindt[2].

In de St. Annastraat te Amsterdam vertoont ons een gevelsteen uit de 17de eeuw twee stukken, waar een Kat overheen komt kijken. In 't verschiet boomen, die een tropisch voorkomen hebben, en een stadspoort. Zeker was *de Kat* het eigentlijke uithangteeken en doelt de rest op den handel van hem, die den steen heeft laten uitbeitelen. Indien de beide stukken katoen voorstellen, dan kunnen de boomen katoenboomen verbeelden, en de stadspoort die van Negapatnam, de hoofdzetel van onzen katoenhandel, te onzaliger ure, bij den vrede van 20 Mei 1784, aan de Engelschen afgestaan.

Broer Stegman, koopman op den Fluweelenburgwal, had in 1697 *'t Armozijn* uithangen; - een zeer kostbare stof, waar de zeventiende-eeuwsche juffrouwen japonnen van droegen.

> 'k Wil Sondaeghs in 't tamast gaen en 's werkedaeghs in armozy,

zoo hoorde, volgens Hooft, in zijn tijd, dien der ‘oude eenvoudigheid,’ menig man zijn lieve wederhelft ‘dagelijks snappen’[3].

Aan linnenwinkels zag men uithangen: *'t Stuk Linnen, 't Alkmaerse Linnen, de Webbe Linnen, de Drie Webben, 't Ongepapt Linnen, 't Gepryseert Linnen, 't Stapel Linnen*.

Ook andere artikelen werden bij s t a p e l s uitgehangen. *In den Staapel*

1) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.
2) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.
3) *Warenar*.

Koffie vonden wij bij een kruidenier te Groningen. *De Gekroonde Stapel Cnoopen* hing in 1656 uit bij Pieter Voskuyl in de Warmoesstraat, ten wiens huize destijds een R.K. kerk gevestigd was. Aan een andere R.K. kerk op de Stroomarkt bij de brouwerij *'t Osje* hing in 't zelfde jaar *'t Stapel Kurck* uit. En te Nijmegen aan de Waal *'t Stapel Was*, met dit rijm:

> * Hier in de Stapel Was maakt men waskaarsen om te kijken;
> Ook wasligt voor de snijers, om de naden te bestrijken.

V a t e n hingen er in ontelbare menigten uit. Van het Worstvat is reeds gesproken[1]. *'t Suikervat* hing vooral uit waar men s o e t verkocht. Suiker was bij onze voorouders een zinnebeeld van al wat liefelijk en begeerlijk was. Een vrijer noemde zijn meisje: 'mijn s u i k e r d e p r y'[2] en Pers wist zijn sonnet tot aanbeveling van 'den Gulden Winckel' niet krachtiger te sluiten dan met:

> De Deught bereyckt de kroon, zy eyndicht al in suycker[3].

Van *'t Tabaksvat* staat nog een mooi exemplaar op de Gelderschekaai bij den Schreiershoek, en wij vonden 't ook aan een tabakswinkel te Harlingen, en *'t Nieuwe Tabaksvat* te Groningen, *'t Koffijvat* zien wij nog geschilderd boven een kruidenierswinkel op den Nieuwendijk bij de Ramskooi; *'t Smirrens Rozijnvat* gehouwen op een gevelsteen op de Reguliers-breêstraat, waar 't nog volkomen op zijn plaats is, vermits er nog altijd een kruidenierswinkel gevestigd is. *'t Spijkervat* hing weleer in de Hoogstraat over de Zanddwarsstraat uit: *'t Vlasvat* in 1566 bij de weduwe van Pieter Dirkszoon; terwijl *'t Potasvat* een mouterij was op 't Roeterseiland, waar in 1670 een brand woedde, die wel drie dagen aanhield. *'t Garenvat* hing vroeger aan vele garen- en lintwinkels uit[4] en *'t Zuurkoolvat*, natuurlijk met het adjectief *Frankforter* daarbij, staat nog op menig uithangbordje boven kelders geschilderd.

Maar talrijker nog als uithangteekens dan de vaten, die d r o o g e waren inhielden, waren die, waar d r a n k e n van alle soort in geborgen werden.

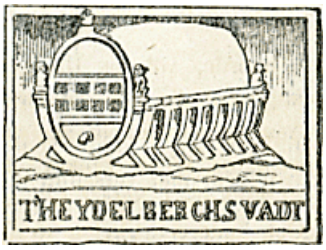

't Wijnvat was, en is nog, een gewoon uithangteeken van tapperijen. Maar aan't hoofd van alle wijnvaten blinkt h e t H e i d e l b e r g e r, dat meer dan twee honderd voeder wijn bevatten kan en nog in den kelder van't Slot ligt, maar thans leêg; er is sedert 1781 geen druppel wijn meer in geweest. Sedert meer dan twee eeuwen pronkt het als uithangteeken op 't Rok-in en wij geven er hier de afbeelding van.

1) Zie Dl. I, blz. 91.
2) *De Bruiloft van Kloris en Roosje*, 1e Tooneel.
3) VONDELS *Leven en Werken*, Dl. I, blz. 151.
4) Vergl. Dl. I, blz. 99.

Op een Duitschen gedenkpenning, op welks voorzijde het vat was afgebeeld met het jaartal 1664, en de opgave van den inhoud: ‘204 fuder 3 ohm 4 virt’, lazen wij op de keerzijde dit rijm:

Von Carl Ludwig bin ich erbaut,
Dem Carl Philipp wurd anvertraut,
Da dieser zur Regirung kahm,
Und von den Land die Handtreu nahm. 1716.

Voorts: *'t Rinse Anijsvat, 't Kristallen vat*, vroeger ook: *'t Slukvat, 't Beste* of *'t Patersvaatje*. Van 't laatste sprak reeds Horatius, en sedert zijn tijd bleef men volhouden met zinspelingen te maken op den fijnen proef der geestelijke heeren, b.v. in 't oude liedje:

Dichte bij de Goude Leeuw,
Gaf ik een verbruide schreeuw:
'k Sprak daar zonder complimenten,
‘Piet! Extract voor noble venten!
Geef van 't allerbeste nat,
Rood of Rhyns uit Paters vat.’

Te Zutfen hangt aan een herberg een *Vat* uit, dat leêg loopt: naast het vat staat een Zwijn, (de dronkaard?), dat de kraan bekijkt en aangeblaft wordt door een Hond (de afschaffer?). Daaronder:

Dit vat is goed gevuld, als ieder kan bemerken,
De kraan steekt in het vat, en daarop loert het verken,
't Sa hond; pas op! want als het zwijn loopt met de kraan,
Dan moet de hospes hier van daan[1)].

Elders las men onder een *Wijnvat:*

* Wijn in de mans, gedult in de vrouwen,
Dat doet het huis in vrede houen.

Niet ver van 't Huis ten Deil onder Wassenaar las men voor een kroeg:

* Hier *in het Vat*,
Daar is goed nat,
Voor de vromen.
Wie 't vechten haat,
En 't borgen laat,
Mag hier vrij binnen komen.

Dit rijm komt, zooverre de Nederduitsche taal gesproken wordt, ontelbare malen, met verschillende lezingen voor. De hier aangehaalde schijnt te bewijzen, dat het al vrij oud moet zijn; immers de uitdrukking *goed nat* was in de 16de eeuw de gewone benaming voor ‘sterke drank.’ Walich Sieuwertsz verhaalt ons: ‘Des nachts tusschen den donderdach

1) Medegedeeld door den Heer Mr. L. Ed. Lenting, te Zutfen.

ende vrijdach soo wert de Passie ghepredickt, ende die dezelfde gaen hooren voorsien haer ghemeynlijck met een Cruycxke *goet nats*, met een deel koecx, razijnen, vijghen, craeckelinghen' enz. En ze wisten zich wel daarmede te vermaken, 'ende', voegt Walich er bij: 'maeckent ghemeynlijck dat die Passie ende die Cruyck ghelijck uyt is, achtervolgende 't ghemeene spreek woort daervan zijnde'[1].

Niet alleen W i j n-, ook B i e r v a t e n werden als uithangteekens gevonden: en vooral *'t Scharbiervat*, aan de komenijen, omdat die ook klein bier verkochten.

De *Toelast*, door ons reeds vroeger besproken[2], hangt te Haarlem, te Alkmaar, te 's Gravenhage, te Hoorn, enz. aan logementen uit, en dat was reeds voor eeuwen het geval. Te Delft vertoonde een gevelsteen in de Dertien huizen zoodanig voorwerp, en daaronder: *In den Vergulden Toelast*.

In dezelfde stad werd op 15 Januari 1688 *in den Toelast* publieke verkooping gehouden van de 'oude en vermaarde Heerlycheden van Out en Nieu Matenes.'

Te Ooltgensplaat las men in dienzelfden tijd voor een logement op den stok van 't uithangbord, waarop *de Toelast* geschilderd was:

> * Wat hangt hier uit? - de Toelast,
> Daar geld bij wijn en bier past.
> Bier en wijn zoek je even:
> Maar de Waart moet daarvan leven.

't Romenyboot hing in 1578 te Amsterdam uit aan de woning van den Schepen en Raad Mr. Cornelis Jansz., die er een toenaam aan ontleende[3]. Dat dit ook een wijnvat was blijkt o.a. uit de 'Informacie' van 1514, waar gesproken wordt van een 'b o e t e ("boot") Maleveseye of R o m e n y e[4]' Op den Oude-zijds-achterburgwal bij de Monnikenstraat staat op een gevelsteen een groot vat uitgehouwen, dat weêr anders betiteld is: *'t Byernze Tossane Oxhooft* 1689. Het T o s s a a n O x h o o f d behoorde ook tot de 'fustagie van de wijnen,' en wij lezen in een ordonnantie op het loon der Bierdragers, dat 'drie Tossane Oxhoofden wijn voor een Vat' gerekend werden. Het voorgevoegde *Byernze* zal wel Beiersch moeten beteekenen.

Een andere benaming voor 'wijnvat' was P i j p. In 1684 woonde de wijnkooper Pieter aux Brebis op den Kloveniersburgwal over 't Oudmanhuis *in de Spaensche Wijnpijp*. Dat zijn familienaam wel van een uithangbord met s c h a p e n afkomstig zal zijn geweest, merken wij in 't voorbijgaan op.

Het diminutief van den T o e l a s t was het T o n n e t j e.

1) R. MYST, Voorr. blz. 14.
2) Dl. I, blz. 125.
3) PONTANUS, Nederd. Uitg., blz. 339.
4) Blz. 178.

Het Tonnetje, de *Twee* of de *Drie Tonnetjes* hingen aan tal van kroegen uit. *'t Vergulde Tontje* was een herberg te Leeuwarden bij de Waagpijp, die daarvan den naam bekwam van Tontjespijp[1], welk p i j p hier niet beteekent 'wijnvat', zoo als boven, maar 'brug.' - *De Twee Tonnen* ziet men nog op een gevelsteen boven een poortje te Utrecht met het onderschrift:

Als het goedt begaet
Is het beter beneit dan beklaet[2].

't Was echter niet alleen aan herbergen, maar aan allerlei winkels, dat men t o n n e n zag; want die werden voor allerlei waren gebruikt. Zoo nog te Dordrecht op de Voorstraat *de Drie Aschtonnen*, en op een gevelsteen te Amsterdam op den hoek van Appelmarkt en Heisteeg almede *de* 3 *As-tonnen*. De *Boterton* hing in 1699 uit bij Roelof Middelvelt, boterkooper in 't Hemelrijk. Wie zou daar ooit een boterkooper gezocht hebben? maar de rekeningen der O.I. Compagnie wijzen 't uit. *De Stiselton* ('stijfselton') hing in 1656 uit op de Keizersgracht, naast het Hofje, dat toen genoemd werd 'een geestelijck Wed'hof by Claes Riniers gesticht' en thans bekend is onder den naam: *Liefde is 't fondament. De Beschuitton* hangt nog te 's Gravenhage uit aan 't hoekhuis der Korte-hoogstraat en kwam weleer bij beschuitbakkers dikwijls voor, even als *de Gortton* bij grutters en *de Vijgenton* bij kruideniers. Maar wat een smid met een ton te doen had is minder duidelijk; vermoedelijk was dan ook *'t Engelse Tonnetje*[3] aan 't huis, waar in 1578 Hendrik Meindertsz zijn smederij had, door een vroegeren bewoner uitgehangen.

Z a k k e n van allerlei soort hingen zeer dikwijls uit, ook, even als de balen en vaten, met het koopmansmerk er op, als b.v. op den Nieuwendijk bij de Oudebrugssteeg: *d' Veere-Sak;* zelfs ook verguld: zoo, op een gevelsteen te Dordrecht, wijk D n°. 487, *de Gulde Zak*[4].

De *Hoppezak* hing in 1566 te Amsterdam bij Hendrik Simonsz uit. Te Termonde las men, een eeuw later, op den luifel van een koopman in hop:

* Hier in de Hoppezak verkoopt men hop om bier meê te brouwen,
Hoe dat het zwaerder gebrouwen is, hoe dat de menschen er meer van houen.
Al is de hop licht, hij is evenwel vol vreugt,
Daer is menigeen, die zwaer schijnt en hij is licht van deugt.

De Hoppezak schijnt in den bloeitijd van 't bierdrinken zeer veel te hebben uitgehangen, zoodat zijn naam zelfs in de volksspreekwijze overging en aan iemand, die er log en lomp uitzag, werd gegeven. - Ook de *Haverzak* kwam dikwijls voor en gaf o.a. zijn naam aan een gang in de

1) EEKHOF, *Beschr. v. Leeuw.*, Deel II, blz. 433.
2) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.
3) Zie Deel I, blz. 30 en 48.
4) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

Tuinstraat. Te Wijck over Maastricht prijkt hij nog voor een gevel in de Hoogbruggestraat n°. 232, met dit tijdschrift er over heen geschreven, waar het jaartal 1733 uit te lezen is:

CVstoDIatVr
saCCVs
hiC
aVenaCeVs
reCens aeDIfICatVs.

d.i.: 'blijve deze pas gebouwde *haverzak* behoed'[1].

De Meelzak was een zoo gewoon uithangteeken van den grutter, dat het hem zelfs den naam van Mr. Meelzak bezorgde. De *Gortzak* hangt bij Tholen uit, en de *Korenzak* staat afgebeeld aan den ingang van een tuin bij Leiden, omdat, zegt de sage, die tuin in den Spaanschen tijd voor een zak koren verkocht is[2], - wat wij natuurlijk gaarne gelooven, - anders zou de zak er immers niet staan.

Ook vond en vindt men nog K i s t e n . *De Drie Pruysische Kisten* hingen in de 16de eeuw uit te Amsterdam bij de Oude-zijds-Kapel[3] en *de Linnenkist* ziet men nog in de Hofstraat te Deventer bij een kruidenier, die er zeker een linnenkooper is komen vervangen[4]. Anders hadden kruideniers meer *de Suikerkist* tot uithangbord of wel *de Rozijnenkorf*, gelijk nog, mede bij een Deventerschen kruidenier, in de Assenstraat.

De *Zoutbak* hing bij zoutverkoopers, *de Tabaksrol* en *de Kanasser* aan tabakswinkels uit; *'t Getwijnd Garen, 't Gekeperd Lint, 't Bos Lint, 't Bos Wit Garen*, aan garen- en lintwinkels.

In vroeger eeuwen, toen steenkooper en metselaar nog doorgaans in één persoon vereenigd waren, hing deze een houten raampje uit, waarin eenige metselsteenen, gewoonlijk vier, waren gevat, natuurlijk steenen met verheven beeldwerk, naar den smaak van dien tijd. Nog in de maand December 1865 hing (en welligt hangt het er nog) te St. Michielsgestel bij den steenkooper zulk een houten raampje met vier steentjes aan de deur: echter geen oude baksteenen met verheven beeldwerk, maar verglaasde ticheltjes, drie met blaauwe figuurtjes en een effen wit.

1) Medegedeeld door den Heer Jhr. V. de Stuers.
2) Medegedeeld door den Heer D. Buddingh.
3) *Navorscher* 1867, blz. 222.
4) Medegedeeld door den Heer Dozy te Deventer.

Vijfde hoofdstuk.
Munten en medailles.

Geen handel zonder g e l d : en ook dit laatste vond men op de uithangteekens. 't Schijnt, dat menig koopman of winkelier het indrukwekkender vond, een stuk geld dan een baal of een zak uit te hangen. Ten andere verschijnt het stuk geld wel eens als vertegenwoordiger van 't geen men daarvoor bekomen kon, als b.v. de s t u i v e r voor den borrel. En ten derde zijn de muntstukken als uithangteekens hun aanzijn verschuldigd aan bijzondere omstandigheden uit het leven der kooplieden, waarvan de geschiedenis geen melding maakt en alleen de overlevering somtijds een herinnering bewaart. Wil men een voorbeeld van wat wij bedoelen? - Een jeugdige vreemdeling komt te Amsterdam met een Hollandschen daalder, niet meer, in zijn zak. Toch gaat hij aan 't werk en slaagt zoo gelukkig, dat hij na twintig jaren een welgesteld man is. Hij laat zich een huis bouwen, en plaatst, uit een gemengd gevoel van dankbaarheid en bijgeloof, de bron van zijn fortuin, den Hollandschen daalder, in den gevel, opdat de zegen, daaraan verbonden, hem en zijn huis verzekerd blijve.

Wij beginnen met den S t u i v e r , die reeds in de 15de eeuw als uithangteeken voorkwam, vermoedelijk ook elders, zeker te Amsterdam. Reeds in 't midden dier eeuw had het aldaar zijn naam aan een Burgemeester gegeven, Hendrik Dirksz. Stuyver, en in 1498 kwam Kleyne Heinrick Stuver voor onder de voornaamste kooplieden der stad; - een Hendrik, k l e i n van persoon, en een huis bewonende, waar *de Stuiver* uithing. Omstreeks een eeuw later was Gerrit Stuiver Burgemeester van Haarlem.

Behalve toenamen van personen, getuigen van 't veelvuldig uithangen van den Stuiver verscheidene Stuiversgangen, die nog te Amsterdam en elders bestaan; terwijl de populariteit van den Stuiver bewezen wordt uit tal van spreekwijzen, waartoe hij aanleiding gegeven heeft, als: ‘Een s t u i v e r gespaard is een s t u i v e r gewonnen. - Een s t u i v e r t j e kan aardig rollen. - Zij heeft van haar ouders een aardig s t u i v e r t j e geerfd. - Als hij een s t u i v e r op zak heeft, heeft hij voor een d u b b e l t j e

dorst.' - Dat de Stuiver gold als 't zinnebeeld van een zedig gewin, blijkt ook nog uit de woorden, waarmede onze voorouders uitdrukten wat het doel was van hun handel en bedrijf, t.w., 'een s t u y v e r te winnen en conquesteeren.'

Nog hangt de Stuiver hier en daar aan herbergen uit, doorgaans met de onderscheiding of het de e e r s t e dan wel de l a a t s t e is. De *Laatste Stuiver* hangt bij Houten, bij Bemmel, bij Beusichem, bij Opijnen, enz. *het Laatste Stuivertje* te Heemstede, *de Uiterste Stuiver* bij Dongen, aan den weg naar Tilburg, uit. Sedert twee eeuwen nagenoeg kent men de herberg aan den hoek van den Overtoomschen weg, waar, boven de eene deur, aan de stadszijde, *de Eerste*, en boven de andere *de Laatste Stuiver* staat. Hier namen van ouds de 'Uitgaanders,' die zich naar den Overtoom begaven om aal en baars te eten en te varen op den Schinkel, bij 't heengaan hun e e r s t e n borrel en gingen dan de deur ter stadzij in. 's Avonds naar huis keerende, traden zij de deur aan de Overtoomsche zijde binnen en bekroonden het werk van den dag door er hun l a a t s t e slokje te nemen.

't N e g e n m a n n e k e n is een Brabantsch muntje, dat van de tijden van Maria van Borgondiën tot aan Karel V in omloop is geweest[1] en de waarde had van een kwart groot 'oft deutgen' (duitje)[2]. 't Kan ons dus niet verwonderen, dat men het vroeger op uithangborden geschilderd zag, aan de eene zijde het Kruis, aan de andere de Munt; wel, dat het, schoon sedert lang buiten omloop, tot heden ten dage als uithangteeken bewaard is gebleven. In het Dagblad 'Vlaamsche Tijding' van 19 Mei 1867 vinden wij een verkooping van landerijen aangekondigd ten huize van 'Jacobus Kuykens, herbergier in het *Negenmanneken*, aan den steenweg van Brussel naar Hal, te Kleinen Bijgaarden, onder S^{t}. Peters-Leeuw.

De R e a a l hing te Amsterdam in 't midden der 16de eeuw zoowel in goud als in zilver uit. Lijsbet, de weduwe van den korenkooper Pieter Meeuwszoon, woonde in 1567 in *den Zilveren Reael*, en Laurens Jacobsz. te zelfden tijde in *den Gouden Reael* op 't Water, die aan zijn geslacht den naam gaf, terwijl naar een anderen Reaal een ander geslacht denzelfden naam reeds vroeger voerde. Nog wordt die naam herinnerd door 't Realen-eiland en *de Gouden Reaal* op een gevelsteen aldaar.

De Rozenobel hing te Delft in de Choorstraat uit bij den vermaarden drukker Floris Balthasar, en *de Gouden Nobel* aan een ververij te Amsterdam, die den 1sten November 1666 afbrandde. Even als de Reaal heeft de Nobel aanleiding tot een geslachtnaam gegeven.

Nog vindt men op een gevelsteen van 1737 in de Muntstraat te Maastricht *den Roosenobel* afgebeeld. 't Is 'de oude enckele Rosenobel van Eduard III'[3].

1) P.O. VAN DER CHIJS, *Munten van Brab. en Limb.* blz 176, 190, 204, 293.
2) P. SCHELTEMA, *IJzeren Kapel*, blz. 208.
3) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

Op de Keizersgracht bij de Westermarkt stond nog voor weinige jaren *d' Hollantse Daelder* in een gevel van 1619; *de Rijksdaalder* staat op een

gevelsteen van 1641 te Utrecht op den hoek der Gortsteeg[1)]; en *de Sassendaelder* (Saksische daalder) hing in de 16de eeuw te Amsterdam bij de Gravenstraat uit[2)].

In de Foeliedwarsstraat vertoont een groote gevelsteen nog *de Gouwe Rijer*, met de wapens van Holland en Amsterdam ter wederzijden[3)] en de *Drie Dukatons* hangen nog aan een herberg te Leeuwarden uit.

Somtijds werd de koopmanschap nevens het geld uitgehangen. Een gevelsteen te Utrecht heeft er ons een voorbeeld van bewaard: een ton, twee zakken en twee stukken geld[4)]. Geestiger is het uithangbord te Deventer in de Lange-bisschopsstraat, voor de bekende koekebakkerij: '*In de van oudsher Gekroonde Allemansgading*,' waar men een zak g o u d s t u k k e n op ziet, tusschen een edelman en een bakker[5)]. Te Parijs zag men dikwijls een muntstuk op een uithangbord, met dit omschrift:

Crédit est mort: les mauvais payeurs l'ont tué.

Te Rouaan hing vroeger aan een herberg *le Gros Denier* uit; en te Parijs las men, onder de afbeelding van een goudstuk, niet onaardig: *le Grand Passepartout*. Te Geraertsbergen, in Vlaanderen, heeft een winkel tot opschrift: *In de Kontante Penningen*[6)].

Wij lazen onlangs van een goudstuk, dat n i e t op het uithangteeken vertoond, maar integendeel verborgen was en toch meer kracht uitoefende dan ooit door een zichtbaar uitgehangen goudstuk werd te weeg gebracht. Zeker pasteibakker te Parijs was namelijk een jaar of drie geleden op den vernuftigen inval gekomen om aan te kondigen dat, in een van ieder honderd saucysen die hij verkocht, een goudstuk van 5 franken verborgen zat, en zijn uithangbord luidde dan ook: *in de Gouden Saucijs*. Geen wonder, dat men zijn winkel bestormde, en menigeen had zich een overladen maag bezorgd aan saucyzen, in de hoop van het gouden muntstukje tusschen zijn tanden te voelen, toen de bemoeizieke politie tusschen beiden kwam en den winkel sloot, onder voorwendsel, dat de eigenaar klanten zocht te lokken door middel van dobbelspel, wat bij de wet verboden

1) *N. Utr. Courant* 1867, no. 502.
2) *Navorscher* 1867, blz. 223.
3) De etser heeft een fout gemaakt; het onderschrift moet zijn: *De gouwe rijer is mijnen naem*.
4) *N. Utr. Courant* 1867, no. 501.
5) Medegedeeld door den Heer Dozy.
6) DE POTTER, blz. 115.

is. - Maar het kunstmiddel vond alras een navolger en wel te Nieuw-York, waar geen verbod van de zijde der politie te duchten viel en de spekulatie natuurlijk op zijn Amerikaansch, dat is op royale wijze, werd behandeld. Een tabakskooper aldaar heeft namelijk in de nieuwsbladen bericht, dat op een zeker getal pakjes tabak, die bij hem verkocht worden, er een is, waarin hij een bankbriefje van honderd dollars verborgen heeft; terwijl de tabak tegen den gewonen prijs wordt afgeleverd. En sedert dien tijd gaat er geen dag voorbij of het bepaalde getal pakjes, die niet meer dan vijf stuivers het stuk kosten, wordt afgeleverd. Hoevele malen er al een rooker door bevoordeeld is geworden, is ons niet ter oore gekomen; maar wel, dat de winkelier goede zaken doet.

Bij het Geld behooren ook het G e l d h u i s , de G e l d k i s t , de G e l d b e u r s en de S p a a r p o t .

Het Geldhuis vindt men aan den Geldweg te Nieuwenhoorn; terwijl *de Geldkist* in de 17de eeuw dikwijls uithing aan Neurenburgerwinkels, gelijk men toen die noemde, waar ijzer- en koperwaren verkocht werden, omdat de beste destijds te Neurenburg vervaardigd werden.

Een G e l d b e u r s , ofschoon slechts geschilderd, was als uithangteeken toch een aanlokkelijk figuur, en hing meermalen uit, o.a. in de Goudsbloemsstraat; bij Sneek de *Gouden Beurs*, en elders *het Sprokkelbeursje*, met het bijschrift: *Veel kleintjes maken een groot*. De *Tassche* (geldtas) hing in 1466 te Gent in de Yperstraat uit.

De S p a a r p o t was altijd een geliefd symbool: van daar nog zoo vele Spaarpotsstegen: te Amsterdam wel drie; hoeveel er elders zijn weten wij zoo precies niet. Te Gorkum op den Appeldijk, wijk B no. 312; vindt men

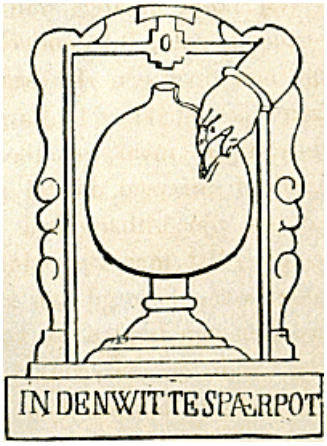

nog een gevelsteen van 1613, waarop een Spaarpot is uitgehouwen en een hand, die er een stuk geld in steekt. Het onderschrift luidt: *In den Witte Spaerpot*[1]. - Op de Rozengracht te Amsterdam zien wij op een gevelsteen *de* 3 *Spaerpotten:* een zinnebeeld van Amsterdamsche spaarzaamheid in den overtreffenden trap.

Maar in de 17de eeuw begonnen anderen er behagen in te vinden, precies het tegenovergestelde uit te hangen. Hooft had Warenar met zijn pot vol goud op het tooneel laten uitlachen, en de leer verkondigd, dat het beter was, het geld onder de menschen te brengen dan 't in een pot te begraven: Hooft had de ‘ruimschottelde Miltheit’ triomfantelijk op de planken gebracht, om ‘de Gierigheit met haar mag're bek’

1) Medegedeeld door den Heer Van den Honert, te Gorkum.

de deur uit te jagen: - en nu symbolizeerden velen die Mildheid door een omgekeerde Pot, waar 't geld uitrolde.

Zulk een Pot ziet men nog te Rotterdam, wijk 11 n°. 516, op een gevelsteen, gelijk mede te 's Gravenhage in de Wagenstraat, met het onderschrift: *Aldus pot ik mijn gelt*, en te Amsterdam in de Nadorststeeg: *in de Verkeerde Pot*. In de Baafjessteeg was omstreeks 1700 een logement *de Omgekeerde Pot;* en nog op 't einde der vorige eeuw te Sassenheim een dito.

Op een gildepenning van 't Lichtermansgilde te Amsterdam[1] ziet men, ter wederzijde van 't Amsterdamsche wapen, links het lettermerk van den Gildebroeder, rechts een omgekeerde Beurs, waar 't geld uit rolt: ongetwijfeld zijn uithangteeken. Gelijke beteekenis had ook: *Schud de beurs*, dat hier en daar aan herbergen uithing, en nog te vinden is bij Hulst, bij de Lage Zwaluwe, op 't eiland Schouwen, enz.[2].

De M e d a i l l e s , die men als uithangteekens thans groot en blinkend dikwijls aantreft, zijn allen modern. 't Zijn prijs-medailles, gouden, zilveren of bronzen, op tentoonstellingen behaald en die, zoo groot mogelijk, geschilderd, verzilverd en verguld op hare beurt worden ten toon gesteld, somtijds wel zeven op een rij, als in de Kalverstraat bij den Heiligeweg.

1) In de verzameling van den Heer F. H Maschhaupt.
2) Zie Deel I, blz. 26, 168.

Zesde hoofdstuk.
Werktuigen en gereedschappen.

Den oorsprong en de oudheid dezer soort van uithangteekens hebben wij reeds in de Eerste Afdeeling aangewezen; - wij vonden ze reeds bij de Romeinen in gebruik, en ook al vroeg in de middeleeuwen hier te lande; en ofschooze deze laatste sedert lang verdwenen zijn, zijn er toch afbeeldingen van sommige werktuigen en gereedschappen uit de 13de, 14de en 15de eeuw bewaard gebleven in zegels en op wapenschilden, waaruit wij zien kunnen, hoe die figuren er op de uithangteekens moeten hebben uitgezien. Wij geven er hier eenige als voorbeelden:

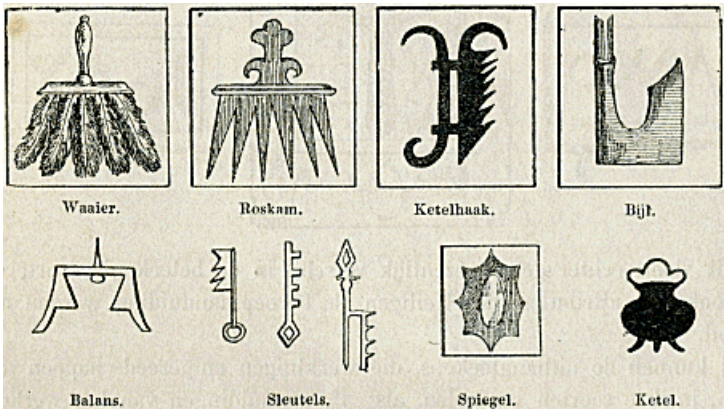

Werktuigen en gereedschappen werden allereerst uitgehangen door hen, die ze tot hun arbeid gebruikten; vervolgens door hen, die ze vervaardigden of als winkeliers te koop stelden; eindelijk, door kroeghouders, die onder een bepaalde soort van handwerkslieden hun klanten zochten. Vroeger hadden tallooze kroegen werktuigen uithangen (waarvan nog enkele voorbeelden over zijn, als b.v., op den hoek van Vinkenstraat en Mouthaanssteeg, *het Disseltje*); want het was in vroegere eeuwen meer dan

tegenwoordig de gewoonte, dat lieden van 't zelfde beroep ook in dezelfde kroeg bijeen kwamen. Men vond alzoo snijderskroegen, hoedemakerskroegen, smidskroegen, kroegen voor alle ambachten. Die verzamelplaatsen stonden alzoo schier gelijk met de latere Klubs of Societeiten, - geen vreemde vogel werd er geduld; en zoo kon men er veilig die 'komplotterijen' smeden, waar wij in een vorig Hoofdstuk een voorbeeld van hebben bijgebracht; geen wonder dan ook, dat zij als onderscheidingsteeken het werktuig uithingen, waar de bezoekers hun brood meê wonnen.

Somtijds, ja misschien mogen wij zeggen dikwijls, ontleenden die werktuigen hun oorsprong van een Heilige; want vooral in de middeleeuwen was het gebruikelijk, de Heiligen voor te stellen enkel door 't attribuut, waarmede zij werden afgebeeld, als b.v. S^{t}. Michael door een weegschaal, S^{t}. Pieter door een sleutel, S^{t}. Matthijs door een bijl, S^{te}. Katharina door een rad, S^{t}. Elooi door een hamer, S^{t}. Laurens door een rooster. Van dit laatste gaat een afbeelding hiernevens; een gevelsteen te Delftshaven:

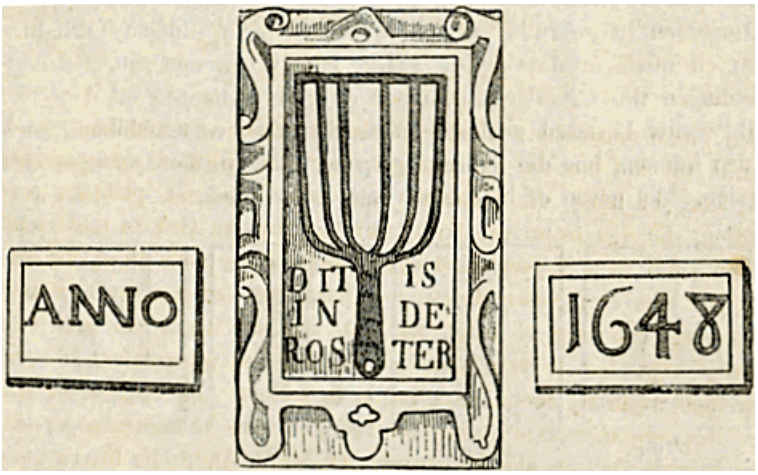

Hieruit vloeit echter geen wezentlijk verschil in de beteekenis voort, vermits ook die attributen der Heiligen als beroepsaanduiding werden aangewend.

Wij kunnen de uithangteekens, die werktuigen en gereedschappen voorstellen, in drie soorten verdeelen, als: 1°. aanduidingen van het werkelijk gedreven beroep; 2°. zinspelingen op een beroep, dat vroeger in het huis gedreven werd; 3°. geheel willekeurig gekozene.

I.

De Gouden Bal is, zoowel bij ballemakers als aan een fabriek van gouden zilvergalon (in 't begin dezer eeuw in de Nes bij Frank van den Kor-

put) en aan een speelgoedwinkel, lichtelijk als beroepsaanduiding te herkennen. En evenzoo is de *Balans*, dikwijls *de Goudbalans* (als de volmaaktste), het gewone uithangteeken van balansmakers. *De Balance* hing reeds in 1457 op de Hoogpoort te Gent uit.

Een huis te Antwerpen in de Blauwbroekstraat heette de *Blaeuw-Cuyp*[1]: blijkbaar was dit het uithangteeken eener blaauwververij; terwijl de straat aan een andere ververij, de *Blauwe Broek*, haar naam ontleende.

De Boor was gemeenlijk verguld. Voor een winkel van timmermansgereedschap te Hoorn las men:

* Hier *in de Gouden Boor* verkoopt men naar behooren
Veel slag van booren om een dicht gat op te booren.

En te Harlingen:

* *In de Drie Vergulde Booren*,
Die niet arbeidt gaat verloren,
Want de luiheit is een plaag,
Die ik uit mijn huis verjaag.
Schoon ik niet veel doe met vlijt,
Maar mijn tijt met praeten slijt.

De Timmermans-boor werd oudtijds S p i j k e r b o o r genaamd, omdat hij diende tot het b o r e n van een gat voor den s p i j k e r, en opmerkelijk is het, hoe, in bijna alle Gewesten van ons Vaderland, plaatsen gevonden worden, die den naam van S p i j k e r b o o r dragen. Ook in onderscheidene steden vindt men Spijkerboorsteegjes, te Deventer zelfs twee, die zoo heeten naar den vorm, dien de steeg er aanneemt: en aan een gelijke reden, kromming van weg of vaart, zal ook wel de naam van vele ‘Spijkerbooren’ zijn toe te schrijven[2]. Toch is ook meermalen de oorsprong van dien naam bij een uithangteeken te zoeken. *De Spijkerboor* hing uit aan timmermanswerkplaatsen, aan winkels van timmermansgereedschap, aan brouwerijen en aan herbergen. Onder de Delftsche brouwerijen was in de 16de eeuw ook *'t Spijkerboor*. Een Spijkerboorssteegje te Amsterdam ontving zijn naam niet, als de Deventersche, van zijn vorm, die lijnrecht is, maar van 't uithangteeken op den hoek, dat echter lang verdwenen - even als 't woord zelf reeds verouderd is.

Drie Blokken, half verheven in de deurposten gehouwen - een boven en een aan elke zijde - duidden den blokkemaker aan. Men kan ze nog aan oude blokkemakerijen vinden, o.a. op 't Droogbak.

De Distilleerketel is van oudsher het uithangteeken van branders en likeurstokers, even als *de Zeepketel* van zeepzieders. Nog pronkt de distilleerketel in miniatuur bij Fockinck in de Pijlsteeg, naar de oude manier

1) *Antwerpen*, blz 56
2) *Navorscher* 1858, blz. 304.

op een plank voor 't venster; en *de Vergulde Zeepketel* hangt nog op 't Springweg te Utrecht uit[1] als herinnering eener oude zeepziederij. Groote k e t e l s plachten talrijk uit te hangen, en in alle steden ziet men ze nog op gevelsteenen: zelfs te Naarden, waar in de heele stad naauwelijks een half dozijn gevelsteenen te vinden zijn, is onder die weinige toch nog een *ketel* van 1647. De vorm is doorgaans die van een grooten kookketel met twee handvatsels of met een hengsel. Waarschijnlijk zijn ze allen van koperslagers en ketelmakers afkomstig. Somtijds is nog een ander figuur in of boven den ketel geplaatst, b.v. in de Reestraat: een rund in een ketel, doorgaans, om de alliteratie, *het Kalf in den Ketel* genoemd, wat aanduiden moest, dat die koperslager ketels maakte, zoo groot, dat men er een heel rund in koken kon; te Utrecht: *het Keteltje onder den Aker*, van een voormalige brouwerij[2].

De *Pomp* hebben wij reeds vroeger aangeduid als een uithangteeken der loodgieters[3]. In Engeland komt die meermalen aan bierhuizen voor[4],

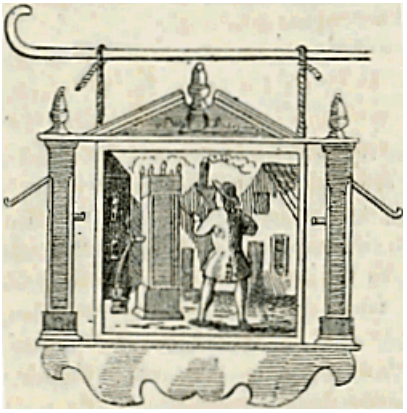

echter geen bier-, maar wel degelijk een waterpomp. Het nevensstaande voorbeeld, aan de *Harleian Collection* ontleend, dagteekent van 't begin der 18de eeuw.

De D o m m e k r a c h t , als uithangteeken van een Houtzaagmolen, kan mede als beroepsaanduiding gelden. Men kent *de Groote Dommekracht* op het Zuidelijk-zaagpad bij Amsterdam, en die wordt reeds vermeld in de Haarlemmer Courant van 30 Maart 1688.

De Graadboog is eigenaardig aan een winkel van zeevaartkundige boeken en instrumenten, en in de 17de eeuw hing hij aan dien van Willebrord Eling, te Middelburg bij de Engelsche Beurs uit.

* Wat is er onbequamer,
Als een timmerman sonder hamer?

schreef een Haagsche timmerman onder de afbeelding van den hamer op zijn uithangbord: en een Middelburgsche smid, zijn tijdgenoot, op het zijne:

* Den Hamer is 't beginsel van alle wercken.

Een wijze spreuk; maar wat minder wijs was, diezelfde smid had een

1) *N. Utr. Courant* 1867, no. 501.
2) *N. Utr. Courant* 1867, no. 501.
3) Deel I, blz. 112.
4) *Hist. of Signb.* p. 396.

varken gekocht zonder het te kunnen betalen, waarom de verkooper onder die spreuk dit rijm schreef:

* En als de smid geld had, betaalde hij sijn vercken.

Een andere smid, die mede zijn hamer in eere hield, zong zijn lof op deze verhevene wijze:

* Den Hamer schoon,
Die spant de kroon,
Van alle gebouwen;
Ik hoop tot loon,
Des Hemels troon,
Eeuwig te aanschouwen.

Men ziet uit deze voorbeelden, dat de *Hamer* het uithangteeken was beiden van smids en timmerlieden. Maar ook van draaiers en goudslagers. Deze hingen *den Gouden*, gene *den Gedraaiden* Hamer uit. Die hamers werden doorgaans vastgehouden door een uitgestoken arm.

Een gevelsteen op het West te Hoorn uit het begin der 17de eeuw, vertoont ons een kaasslede. Het voorwerp dunkt ons wel eenig antiquarisch belang te hebben, en daarom geven wij er de afbeelding van[1].

't Kantoor-inkvat hing in 1662 uit bij den boekverkooper Marcus Willemsz. Doornick, op de Tesselschekaai bij 't Damrak, en volgde hem, toen hij twee jaar later verhuisde, naar den Vijgendam.

De Vergulde Coffymolen hing in 1705 aan een winkel in de Rozenstraat uit.

Korenmeters of anderen, die hun bestaan aan de Korenmarkt vonden hingen de K o r e n m a a t of de K o r e n s c h a a l uit. Bij een hunner prijkte *de Korenmaat* met dit diepzinnig rijm:

* O veranderlijke staet!
Korenmaet!

Zeker had de man betere dagen gekend dan hij in zijn tegenwoordig beroep genoot en moest hij dit aan de wereld vertellen.

Zulk een Korenmaat kan men nog zien op een gevelsteen van 1724 in de Bergstraat; en *de Korenschaal* hangt nog uit op de Kolk tegenover het

1) Door bezorging van den Heer Handelaar, te Hoorn.

Korenmetershuis. Van *de Coorenharp* kan men de afbeelding zien op een gevelsteen van 1623 op Boomssloot.

Een ladder of leêr, doorgaans gedragen door een man, met het onderschrift: *Ik leer noch*, kwam dikwijls op uithangborden en gevelsteenen voor, niet alleen bij Leêremakers (die tevens boomen, puthaken en kleêrstokken vervaardigden en voor wie zelfs een afzonderlijke markt op de Torensluis[1)] geördonneerd was) maar ook, om 't zinrijk bijschrift, bij allerlei slag van lieden. Men verhaalt van een kastelein, die zich zelven voor een heel slimmen vos hield en daarom op zijn uithangbord met het opschrift: *Noyt bedroge* blufte. Nu gebeurde 't, dat de vaandrig van een Zwitser-regiment, die dagelijks zijn bittertje bij hem nuttigde, de weddingschap met hem aanging, om een half ankertje, dat hij hem een ouden tamboer zou zenden, die hem met open oogen zou bedriegen. 'Dien wacht ik,' zei de waard, 'en je half ankertje bovendien.' Den volgenden dag, toen de vaandrig weder als gewoonlijk zijn pijp aan den gemeenen haard zat te rooken, kwam de tamboer binnen stappen, zette een klein fleschje op de toonbank neêr en vroeg om een 'musje klare.' De kastelein tapt het hem, de tamboer steekt met de eene hand het fleschje in den borstzak van zijn grijzen kapotjas en legt met de andere een dubbeltje op de toonbank. - 'Oho!' roept de waard, wiens argus-oogen terstond bespeuren dat het dubbeltje eenvoudig van blik is: 'dacht je mij zóó beet te hebben? Neen, dat 's al te dom! Hier maat, pak jij je dubbeltje maar weêr op en zet dat fleschje gaauw weêr neêr, waar je 't van daan hebt genomen.' - De oude tamboer zet een scheef gezicht, doet als hem gelast wordt en schuift druipstaartend de deur uit. - 'Zie zoo!' roept de nooit bedrogen kastelein den vaandrig toe: 'als je m i j foppen wilt moet je slimmer gasten sturen. Ik zal, in afwachting van je half ankertje maar reis op je gezondheid drinken,' en met een schenkt hij zich een glas in uit het fleschje, dat de tamboer had neêrgezet. 'Avoes, heer vaandrig.... Verd..!' schreeuwt hij op eens, terwijl hij het glas tegen den grond smeet: 'de kerel heeft mij toch bedrogen: 't is klare p o m p e g n a c .' De tamboer had namelijk twee fleschjes in zijn zak meêgebracht en het fleschje met jenever tegen een met water verruild. Nu was de beurt van lachen natuurlijk aan den vaandrig, en de kastelein veranderde zijn *Noyt bedroge* in *Ik leer noch*.

De L e e s t behoort bij schoen- en bij leestemakers. Meestal was 't een houten leest op een stangetje; soms ook werd hij op een gevelsteen gebeiteld. *De Groene Leest* staat nog in de St. Jacobsdwarsstraat.

De Groote Melkmout hing nog voor weinige jaren uit op 't Rok-in aan een winkel van houten gereedschappen: *de Kleine Melkmout* op 't Damrak.

1) Als een proeve van cierlijke naauwkeurigheid van uitdrukking teekenen wij aan, dat Wagenaar schrijft: 'Op de *Jan-Rooden-Poorts-Toorens-brugge*.' 't Was den Amsterdammers niet kwalijk te nemen, dat zij aan *Torensluis* de voorkeur gaven.

De Molensteen was het uithangteeken van komenijen, die grutten verkochten. Zulk een winkel, onder Haarlem, aan den kleinen Houtweg, gaf er nog dit stichtelijk woord bij:

> * Door Godes woort wort menig hert ontloken;
> Maar door den Meulensteen werd Koorn en Grutte gebroken.

Aan het einde der Bickersstraat staat een werkelijke molensteen als uithangteeken in den gevel gemetseld. Zeker was het ding te zwaar om 't aan een stang te hangen.

De Stalen Naald, de Snijders Naald, hingen bij Naaldemakers en aan Naaldewinkels uit. Bij de Naald mogen wij wel de N a a i m a c h i n e voegen, en tevens de opmerking, dat, zijn de werktuigen en gereedschappen, die wij nog zien uithangen, meer oud dan nieuw, wij er hier een vinden van de nieuwste soort. Op 't Damrak bij de Papenbrug staat *de Naaimachine* afgebeeld op een cierlijk uithangbord in een vergulde lijst, die met druivetrossen is gedekoreerd. Welke betrekking deze laatste hebben tot het artikel, dat daar verkocht wordt, begrijpen wij niet.

Bakkers hadden *den Oven* of *den Gloeienden Oven. De Gekroonde rode Oven* is het onderschrift van een gevelsteen op den Haarlemmerdijk bij 't Cingel, waar een bakkerij op is afgebeeld.

Kan men schilderachtiger naam voor een schilder uitdenken dan Jan Smeer? Deze woonde in 1704 in de Langestraat in *de Vergulde Plet* d.i. ‘palet’, welk uithangteeken meer bij schilders voorkwam en o.a. nog verguld te zien is op den top van een huis op 't Haarlemmerplein, door een schilder bewoond.

De Pers komt, als beroepsaanduiding, bij drukkers en bij tappers voor: bij de laatsten natuurlijk *de Wijnpers. De Witte Persse* hing vóór 1610 uit in de Oudebrugssteeg bij 't Water, en later op 't Water bij dezelfde steeg, bij den boekdrukker Dirck Pietersz, die naar dat symbool den toenaam ‘Pers’ aannam en zich als dichter en historieschrijver ook *Theodorus Petrejus Persius*, ook wel, naar zijn geboorteplaats, ‘Persius van Emden’ liet noemen. Zijn opvolger, Willem van Beaumont, bracht de *Witte Pers* naar de Kalverstraat bij de S^{t}. Luciënsteeg over.

Een andere *Witte Pers* hing in 1648 uit te Westsaerdam bij Hendrik Jacobsz Soeteboom, en *de Vergulde Parsze* in 1637 bij Adriaan Roman in de Groote-Houtstraat te Haarlem; - *de Wijnpers* in 1578 te Amsterdam bij Aagt Simonsdochter, wier zoon, Gerrit Hein, zich in de beroerten ijverig Spaansch betoond en daarom met de verandering der regeering de stad geruimd had.

Ploegen en *Eggen* hangen voor kruideniers- en tabakswinkels in platte-landsstadjes, als lokazen voor de boeren. *De Egge* aan een tabakswinkel te Muiden, *de Ploeg* te Naarden; en de laatste komt ook aan tal van herbergen voor.

De Roede was een schoolmeesters-uithangteeken[1]. De roede van wilgentakken behoorde tot 's mans ‘gereedschap’, als 't uitdrukkelijk geleerd wordt in den ‘Regel der Duytsche Schoolmeesters’ van Dirck Adriaensz Valcooch, schoolmeester te Barsingerhorn in 't laatst der 16de eeuw.

Al die een ambacht wil leeren en handelen,
En wil maken dat zijn werc niet com' tot schandelen,
Hy sie toe, dat hy eerst heb' gereetschap goet,
Daer hy lustich sijn ampt en hantwerck me doet,
So sal ick nu hier leeren den Schoolmeesters sampt
Wat gereetschappen sy moeten hebben tot haer ampt.
Ten eersten sal hy hebben een fraeye hantplacke
Met een wackere roede van wilgentacke.

Nu moge men met de roede spotten en, even als het wijze jongetje bij Van Alphen, uitroepen:

Laat ze komen als ze kan!

al is zij thans even machteloos als de leliesepter der Bourbons en de klaauw van den St. Markusleeuw, eenmaal toch was zij de staf van kommando, wier veelbeteekenend wenken zelfs Trompen en De Ruyters deed sidderen: namelijk, toen ze nog Martijntje en Machieltje heetten. In dien tijd lieten de Schoolmeesters, ten blijke dat zij hun gereedschap in orde hadden, *de Roede* voor den luifel schilderen, met een deftig rijm er onder, b.v.:

* De Roê is niet als berkenrijs,
Maar maakt de kinders goet on wijs;
Wie al te veel dit tuygje spaart,
Die maakt of laat een boozen aart.

Hiertegen zal natuurlijk onze eeuw luid protesteeren, die van dat *tuygje* niet weten wil en toch ook niet gaarne een *boozen aart* in haar kinderen ziet; - maar de 17de eeuw zal zich even luid verdedigen en beweeren, dat zij 't aan 't rechte eind had. Wij achten ons ongeroepen om in dit geschil te beslissen, en al riep men er ons toe, wij deden 't nog niet.

De Roskam, op 't gebied der poëzy zoo beroemd door Vondels hekeldicht, is niet min bekend als uithangteeken en men gaf er ook als zoodanig wel eens een satirieke toepassing aan. Zoo, bij voorbeeld, las men voor een staldeur:

* Een paart, dat niet en let of deert,
Is voor den Roskam niet verveert.

Nog hangt *de Roskam* uit aan herbergen, waar paarden gestald worden, of aan voormalige herbergen, als aan den straatweg tusschen Velp en Rhede. Meestal is hij verguld; somtijds in het drietal.

1) Vergelijk Deel 1, blz. 17.

De Schaaf, de Zaag en ander timmermansgereedschap behoort bij den timmerman of aan den winkel waar 't verkocht wordt. Maar ook de kroeg maakte er zich meester van, gelijk weleer een hospes aan den Leidschendam, die passer, bijl, zaag, boor, schaaf en bierkan op zijn bord had laten schilderen, en daaronder dit rijm:

* De Passer is een Graef,
De Bijl is een Slaef,
De Saeg heyt een Sin,
Het Booren heyt veel moeyten in.
De Schaef maekt ruyg tot glat,
En het Bier maekt drooge keelen nat.

Gereetschap spant de kroon was een opschrift, dat in de 17de eeuw op uithangborden van kroegen dikwijls placht voor te komen. Met dit gereedschap werden echter bijlen noch hamers, maar ‘penningen’ bedoeld. Jan Zoet[1] vertolkt het met: ‘Gereed geld spant de kroon.’ 't Wilde dus zeggen, dat de waard lîefst klanten zag, die kontant betaalden.

De Schaar prijkte van ouds op het snijders uithangbord[2] en komt thans nog in vereeniging met scheermes en alle mogelijke snijdende werktuigen voor op dat van den slijper, vroeger met het onderschrift: *slypt scharen en messen*, tegenwoordig verbeterd en deftiger: *slijpt alle soorten van instrumenten*.

De Verroeste Spaai (‘spade’) - een mooi uithangteeken voor een boereherberg - vindt men aan den straatweg van Boxtel naar Eindhoven.

De Friesche Schaats zagen wij op de Utrechtschestraat en elders als gewoon schaatsemakers-uithangteeken.

De Vergulde Sleutel aan een ijzeren stang met min of meer cierlijk krulwerk is nog altijd dat van Smids en Slotemakers. Eens hadden in ééne straat twee lieden van dat vak ieder dien sleutel aan zijn gevel pronken, maar de eene sleutel met een mooie vergulde kroon vercierd. ‘Dat lokt klanten,’ dacht de eigenaar, ‘omdat ik de kroon span.’ - ‘Neen,’ zei de ander, ‘zij komen liever bij mij, waar zij alleen voor den sleutel, en niet, nog extra, voor de kroon hebben te betalen.’

De Stampkuip is een bleekers-uithangteeken, dat wij onlangs zagen, gesneden achter op een bleekerswagen van Bussem.

De Teerkwast hing in de 17de eeuw op de Joden-breêstraat uit met dit onderschrift: *Hier gaat men Vitteren* (lees: *uit teren*.)[3]

De Toetssteen hing voorheen aan goud- en zilverwinkels uit, ter aanduiding, dat hetgeen aldaar verkocht werd, den toets kon doorstaan. Bij een daarvan las men daaronder:

1) *Digtk. Werken*, bl. 305
2) Vergelijk Deel 1, blz. 112.
3) JEROENSE.

* Het is geen goud al dat er blinkt
En geen fijn zilver dat er klinkt.
Gebruik den toetssteen, die nooit liegt,
Eer u de valsche schijn bedriegt.

De Troffel of het Truweel, oorspronkelijk een Metselaars-uithangteeken, was ook aan brouwerijen en herbergen zeer in trek. Delft telde onder zijn brouwerijen meer dan een *Truweel*[1]. *De Troffel* hangt nog op allerlei wijzen uit: nu eens geschilderd op een bordje, met het bierglas aan de eene, en de pijp met het jeneverglas aan de andere zijde: dan weder, uitstekende op een stangetje[2], of vastgehouden door een hand, als op de Gaardbrug te Utrecht[3], of ook op een gevelsteen gebeiteld, als op een van 1737 in dezelfde stad[4].

Men weet, dat in de eeuwen, die aan de onze zijn voorafgegaan, elke Stad haar eigen maat had, maar minder bekend is 't, dat ook het Leger te velde zijn eigen *Veldmaat* had, die de Zoetelaars gehouden waren te gebruiken. Toen Prins Willem III in September 1673 Naarden belegerde, hing aan een Zoetelaarstent *de Prince Veldmaet* uit, met dit rijm:

* Dit is in de Prince Veldmaet.
De duivel haal hem die voorbygaet.
Hier verkoopt men brandewijn, bier en tabak,
Koopt het en haalt het en drinkt het met gemak[5].

De Zadelboom hing bij Zadelmakers uit. Op de Reguliersbreêstraat kende men in de 17de eeuw *den Rooden Hongaarschen*, welke soort zeker toen voor de beste gold. Dat de zadelmaker geen Hollander was, blijkt uit 's mans luifelpoëzy:

**** Den Rooden Ongerschen Sadelbom.***

Hier in deese Kopstad,
Woe der iemand is, die ein Sadelbom toe maken had,
't Zij burger, boer of kopman,
Ik deselve wel maken kan.

II.

Men vindt nog een aantal afbeeldingen, meest op gevelsteenen, of enkele namen van werktuigen of gereedschappen, die hoogstwaarschijnlijk beroepsaanduidingen geweest zijn, doch door de komst van nieuwe bewoners hun

1) Zie Deel I, blz. 78.
2) Zie de afb. Deel I, blz. 6.
3) *N. Utr. Courant* 1867, No. 502.
4) *Ibid*, No. 501.
5) Men herinnere zich, dat men toen nog sprak van 'tabak drinken.'

beteekenis verloren hebben. Zoo is *het Spinnewiel*, dat men in de S^{t}. Jacobsstraat ziet afgebeeld, zeker in de 17de eeuw het uithangteeken geweest van iemand, die zulke voorwerpen vervaardigde. De man is lang dood: zelfs is het ambacht te niet gegaan; maar zijn gevelsteen heeft beiden overleefd. Even zoo zal *het Twijnwiel* in de Madelievenstraat wel aan een garentwijnder behoord hebben; *de Groene Hekel* in de S^{t}. Nikolaasstraat, met een mannetje, dat een lange vork in de hand houdt, aan de eene, en een vlasspinstertje aan de andere zijde, aan een vlaskooper; en de hakblokken, die men nog aan verscheidene gevels vindt met het onderschrift: *In 't Block*, aan slagers.

De Fuik vindt men ook nog hier en daar: in de Warmoesstraat over de Pijlsteeg *de Twee*, elders *de Drie Fuiken*[1]. Ten bewijze hoe populair dit zinnebeeld was, hebben wij slechts te wijzen op de 'Afbeeldinge van 't Huwelijck en 't gheen daeromtrent is, onder de ghedaente van een Fuyck,' bij Cats.

Op den Haarlemmerdijk aan den hoek der Visschersstraat staat nog, voor een gevel van 1692, een steen met *Vijf Hamers* - een groote in 't midden en twee kleinere aan elke zijde. Heeft hier wellicht een man gewoond, die met vier wakkere zonen een hamerend ambacht uitoefende?

Zelfs de Koevoet vinden wij nog. Boven een poortje te Utrecht staat hij uitgehouwen met het opschrift: *In den Koeivoet* 1691[2]. Geen werktuig is er te bedenken, dat niet hier of daar als uithangteeken heeft gediend, en dit ons beweeren wordt gestaafd door zoo vele familienamen, als b.v. Molenijzer, Spijker, Nagel, Bijl, Mes, die tevens namen van werktuigen en ongetwijfeld van uithangteekens ontleend zijn, al zijn ook vele van deze laatste nu niet meer te vinden.

Raderen zijn, als beroepsaanduiding, dikwijls van radermakers afkomstig; niet altijd echter, want het Rad had al van ouds een symbolische en mystieke beteekenis. De Germaansche Zonnegod werd door onze heidensche voorouders vereerd onder de gedaante van een gouden Rad, en dat Zonnerad bleef nog lang in de herinnering en in de poëzij voortleven: 't was 't eerste woord van Huygens, toen hij 't Voorhout wilde bezingen:

> 't Sonnen-rad begint te stooten
> Tegens Noorder kreeften beck.

't Rad was een der attributen van Fro, den God, die geluk en voordeel schonk, van daar ook het rad van avontuur. De mystieke beteekenis van het Rad werd in de middeleeuwen verkristelijkt, doch de voorvaderlijke traditiën bleven dezelfde. Daarom vond men dan ook Raderen uithangen waar ze geen beroep aanduidden en komen zij ook dikwijls in

1) Vergl. Deel I, blz. 169.

2) *N. Utr. Courant* 1867, N°. 501.

oude stamwapens voor. *'t Vergulde Radt*, 't oude symbool der zon, hing in 1656 op de Jodenbreêstraat uit, aan een huis waarin een R.K. kerk gevestigd was.

De Gekroonde en *Vergulde Kompassen* komen voor als beroepsaanduidingen van Kompasmakers, de *Gekroonde Jaaglijn* (bij de Munt) van een Touwslager, *de Gekroonde Stang* (Reguliersdwarsstraat) van een Smid. *Wannen* vindt men nog meermalen op gevelsteenen uitgehouwen, vermoedelijk waar iemand woonde, die ze maakte en verkocht, even als men nog bij Zeeftemakers een *Zeeft* op een stangetje ziet uitsteken. *De Vischpaen* (vischmand) hing in 1377 te Gent bij de Watermolenbrug uit: - p a e n (Fr. *panier*) heette oorspronkelijk een 'broodmand', later een mand in 't algemeen. De *Vischkorf* vindt men nog bij IJselstein, en *de Dry Vischcorven* hingen uit aan een huis op de Bloemmarkt, 't zesde van de Wijdesteeg af geteld (thans F 122), waar in het laatst der 17de eeuw de Burgemeester Jean Appelman woonde, die dat uithangteeken heeft verwisseld met *den Appelboom* uit zijn wapen, op een steen, die nog in den gevel staat[1]. De Bloemmarkt was in dien tijd een zoo aangename en deftige gracht, dat er verscheiden Burgemeesters gewoond hebben. - Eindelijk, *le Panier d'Or* hangt nog aan een logement te Brugge uit.

De Lantaren, als middel ter straatverlichting, gold weleer tevens als uithangteeken van hoekhuizen, waaraan zoodanig voorwerp was geplaatst. Wij spreken van vóór de 17de eeuw, toen voor die verlichting nog maar schaarsch gezorgd werd, en bedoelen steenen lantarens, gelijk men er een vond te Amsterdam, aan den hoek van 't St. Elizabets-gasthuis bij 't trapje. Elders vond men soms zoodanigen lantaren aan den muur van een voorname herberg, en de zeldzaamheid dier voorwerpen was oorzaak, dat het huis er naar genoemd werd. Te Hoorn vindt men nog een logement *de Oude Lantaren*, dat ongetwijfeld zijn naam aan zulk een reden verschuldigd is[2].

Den P a s s e r zou men als uithangteeken eer bij metselaars en timmerlieden zoeken, dan aan tapperijen, en toch hangt hij te Londen, en zeer dikwijls in het drietal, aan verscheidene van deze laatsten uit, soms met dit rijm tusschen de beenen van den Passer:

Blijf binnen den Passer,
Zoo zult gij vermijden
Een aantal van rampen,
Die anderen lijden[3],

1) Medegedeeld door den Heer E. Meijer te Amsterdam.

2) Zie het XIde Hoofdstuk hierachter.

3) *Keep within Compasses*
And then you'll be sure,
To avoid many troubles,
That others endure.

Niet minder opmerkelijk is het, dat in de 16de en 17de eeuw, zoo in als buiten ons vaderland, de Passers zoo menigvuldig bij Boekdrukkers voorkomen. In 't midden der 16de eeuw hing *de Vergulde Passer* uit bij 'Jan Ewoutszoon, Figuersnijder[1)], gesworen boeckprenter der K(oninklijke) M(ajesteit)' te Amsterdam. Zijn merk was een passer, tusschen de beenen het gekroonde wapenschild der Stad, en ter wederzijde van den kop de letters **J. E**, in Gotischen vorm.

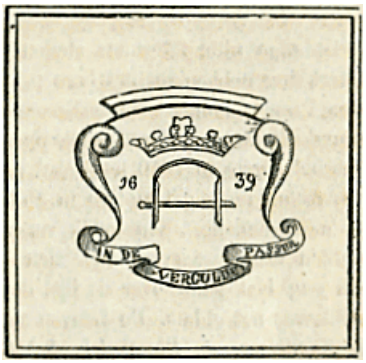

Hetzelfde teeken hing in 't laatst dier eeuw uit bij Herman Jansz. Muller, 'Figuersnijder in de Warmoesstraat', die in 1590 'Lowys Porquin' uitgaf: - en in 1639 te Vlissingen in de Breêwaterstraat. Van dezen laatsten *Vergulden Passer*, die tevens Gekroond was, voegen wij de afbeelding hiernevens[2)], met de opmerking, dat de hier voorgestelde vorm in dien tijd niet bestendig zoo was; want dat de passer van Jan Ewoutszoon, die bijna een eeuw ouder is, den gewonen vorm Λ heeft.

De Passer, ditmaal niet verguld, was in 1656 het uithangteeken eener R.K. kerk in de Warmoesstraat te Amsterdam; doch ook deze was afkomstig van een boekverkooper, die zijn huis tot kerkelijk gebruik had afgestaan. Omstreeks dien tijd hing op de Keizersgracht *de Gekroonde Passer* uit, met dit rijm:

* De Matigheit die wort gekroont,
Wanneer die wort te recht betoont.
De Matigheit haar minnaars loont,
Wijl bij haar Deugt en Zegen woont.

De Weegschaal hing uit aan menige waag of andere plaatsen, waar het werktuig gebezigd werd. Wij vinden nog te Maastricht in de St. Pietersstraat No. 2545 *de Weegschaal* op een gevelsteen met dit bijschrift: 'In de ovde waegh 1714, *paX ChrIstI sIt In haC DoMo*,' welk Latijn nogmaals het jaartal te lezen geeft.

Te Dordrecht hangt in de Wijnstraat *de Groote Kraan* uit. Te Amsterdam ziet men aan een huis van 1662, op den hoek der Stroomarkt en Engelschesteeg, een gekleurden gevelsteen met de afbeelding van *de Scheepskraan*. Werkelijk heeft, tusschen 1620 en 1660, tegenover dit huis,

1) *Figuersnijder* is 'uitgever van plaatwerken.'
2) Medegedeeld door den Heer Goeree.

op de Stroomarkt, de Kleine Kraan gestaan, die vervolgens naar het Bickerseiland is overgebracht. Vermoedelijk was dit huis vóór 1660 de herberg en 't kantoor tevens, en duidt het jaartal 1662 een herbouwing van den gevel aan, toen, na de verplaatsing van de Kraan, het huis een andere bestemming kreeg.

III.

Sommige uithangteekens stellen werktuigen voor, die geen de minste betrekking hebben tot het beroep dat binnen 't huis gedreven werd. Hoe, vraagt men, kon 't een boekverkooper in 't hoofd komen *den Vergulden Brandewijnsketel* of een lakenkooper *de Eyerkorf* uit te hangen? En toch was het eerste in 1610 het geval met Gerrit van Breugel in de Raamsteeg te Amsterdam, en 't andere in 1659 met Jan de Putter in de Veenestraat te 's Gravenhage. Een gelijk verschijnsel neemt men vooral bij de Brouwerijen waar, waarvan ieder zich overtuigen kan, die in ons Eerste Deel een oog laat gaan over de lijst der aldaar genoemde[1]. En even als te Delft was het elders. De Leuvensche Brouwers hadden in 1468: *de Teemps, de Kandelaer, de Blaesbalck, het Huyfijser, de Cruywagen, de Persse, de Moelesteen, de Mortier*, enz.

De zeepzieder Bijnsdorp op 't Water te Amsterdam, in 't laatst der 16de eeuw, had aan zijn fabriek *de Hamer* uithangen. ‘Geld slaat men met hamers,’ zegt het oude spreekwoord; maar de zeep wordt evenmin als de boter met hamers bewerkt. Toch rustte er zegen op het symbool van Bijnsdorp, die schatrijk werd en uit liefde en barmhartigheid een hofje stichtte op een ledig erf aan den Stadswal (d.i. nu op de Heerengracht bij de Heisteeg). Voor dit hofje liet hij alweêr zijn Hamer uithouwen; naar welken die huisjes, die nog altijd door dertig Roomsche bestjes bewoond worden, de Hamershuisjes heetten. Thans wil niemand meer gelooven dat het huisjes zijn, omdat ze in de diepte zijn verzonken en het geheel er uitziet, als had men daar den ingang te zoeken tot Helaas rijk:

> En hij wendde zich Oostwaart
> Naar Hela's poort,
> Waar, diep begraven,
> De waarzegster lag[2].

Is het daarom, dat die liefdadige instelling van Bijnsdorp reeds voorlang betiteld is als het Hofje van Verdriet?

Casparus Commelin, de uitgever der Amsterdamsche Courant in 1688,

1) Blz. 78 en 79.
2) *Odins Hellevaart*, in D. BUDDINGHS *Verhand. over de N. Godenleer*.

en samensteller van een Beschrijving van Amsterdam, die voor 19/20 de oude Domselaer was, woonde in de Hartenstraat *int Vergulde Block*. 't Blok staat er nog; maar 't verguldsel is er af. Toen mocht men vragen, welk verband er bestond tusschen een Blok en de Amsterdamsche Courant? Maar even zoo vragen wij thans, wat *de Fakkel* voor een manufaktuurwinkel doet? Is 't, om aan de dames de ontvlambaarheid der dunne stoffaadjes te herinneren, waarmede zij zich tooien? En wat doet een tabakswinkel met *de Gekroonde Vijzel*, die er even weinig past als de Arm met *den Hamer*, die alles dreigt plat en stuk te slaan, bij een winkelkast vol vrouwemutsen in de Weteringsstraat, en aan een speelgoedwinkel in de Wolvenstraat[1].

Het H o e f i j z e r is een uithangteeken, dat bijzonder in den smaak viel en aan allerlei winkels en huizen gevonden werd, ook bij neringen, die niets met paarden of ijzers te maken hadden. Als Bredero Niesje aan Symen sonder Soeticheit laat vertellen, waar zij 't goedkoopst haar schuurgoed haalt, is 't ook al *in 't Hoefijzer:*

> Ick hael mijn Loogh in 't Hoef-yser, daer krijgh ick sooveul om ien duyt as ywers om ien oortje.

De oorsprong lag in 't oude bijgeloof, dat een Hoefijzer, aan de deurpost gespijkerd, de heksen afweerde en geluk in huis bracht, - een bijgeloof dat ons Wodans paard herinnert. Daarom had zoo menigeen een hoefijzer aan zijn deur, dat later, en toen men wellicht niet eens meer aan 't oude bijgeloof of de heksen dacht, omdat het huis nu eenmaal bij dien naam bekend was, van de deurpost naar uithangbord of gevelsteen verhuisde.

Aan herbergen hingen de hoefijzers dikwijls uit en hadden er gelijken oorsprong. Niemand bracht gaarne de nacht door in een huis, waar hij gevaar liep behekst te worden en stapte dus bij voorkeur daar binnen, waar hij 't beveiligend hoefijzer zag aangeslagen en voor geen kollen of tjoenders te vreezen had. Later werd het Hoefijzer, gewoonlijk in het heraldieke drietal, voor den luifel geschilderd. In de Haarlemsche Courant van 5 Augustus 1688 lezen wij, dat 'het vermaarde logement *de Drie Hoefijsers*' toen te huur of te koop was. Het had vijf of zes beneden- en verscheidene bovenkamers, en uit die bijzonderheid, dat het getal der benedenkamers onzeker gesteld, en dat der bovenkamers geheel niet genoemd wordt, mag men opmaken, dat reeds toen de kamers in logementen, naar verkiezing, door een middelschot konnen worden in tweeën gedeeld. Ook aan brouwerijen (b.v. te Haarlem) en zelfs aan kerken hing 't Hoefijzer uit; in 't begin der 17de eeuw (tot 1626) te 's Gravenhage aan de Luther-

1) Dit schijnt men gevoeld te hebben; want sedert wij dit schreven is de hamer den laatsten uit de hand genomen en kan die arm nu alleen nog met de vuist dreigen.

sche, en in 1656 te Amsterdam aan een R.K. kerk. 't Eerste was een verguld Hoefijzer; anders was 't gewoonlijk zwart.

Somtijds echter was de naam van *'t Hoefijzer*, vooral aan buitenplaatsen, boerenerven of groote gebouwen, gegeven, niet ter aanduiding van het voorwerp zelf, maar omdat de lokaliteit in den v o r m van een hoefijzer was aangelegd of gebouwd. Men vindt nog *het Oude Hoefijzer* als naam van een buitenverblijf tusschen Wassenaar en den Haag.

Wij besluiten dit hoofdstuk met nog één werktuig, d e D r e g . Wij vinden het als uithangteeken vermeld in het blijspel van Hooft, waar Ritsert aan Warenar vraagt:

Jy hebt mijn vader wel gekent, gis ik, Dirk *in de Drie Dreggen*,
Die een man van de oude wet was, effen en goedt?

Warenar. Zoud' ik niet? Wy zijn in een buert op evoedt;
Doe hy dusken jongen was, droegh hy al kamelotte aepsrokken.

Ritsert. En mijn moeder Geertruid?

Warenar. Die is van 't geslacht van de Gaepstokken.

Zulk een praatje diende om op 't rechte *à propos* te komen en 's mans dochter ten huwelijk te vragen.

Nog ziet men in sommige steden bordjes uithangen, waarop een Dreg geschilderd is. 't Zijn aanwijzingen, waar men dat werktuig vinden kan, als men 't noodig mocht hebben om een drenkeling op te visschen.

Zevende hoofdstuk.
Kleeding en opschik.

De voorwerpen van kleeding en opschik hebben een zeer talrijk kontingent aan de groote armee der uithangteekens geleverd, en wien zal dit verwonderen? Zij zijn 't halve leven van den mensch. Vergeefs beproefde Huygens er in zijn ‘Kostelick Mal’ den draak meê te steken: 't hielp geen zier en hij zelf droeg er geen ‘wollen draed’ minder om. En heeft dan de Natuur den mensch ook niet bestemd tot een kleêren-dragend en opschik-behoevend wezen? 't Is daarbij niet eens noodig op de vrouwen te wijzen, de mans kunnen evenmin den opschik ontbeeren.

> Wie sal een Pleyter-vos sijn hoogh-geleerde Mouwen,
> Wie sal een Rechter-heer sijn Tabbaerd-eer onthouwen,
> Een spijtigh Spies-gezel sijn schrickelicke Veer,
> Sijn wreeden Sluyer-lap, sijn leeuwelick Geweer?

Wij kunnen als regel stellen, dat de voorwerpen van kleeding en opschik als uithangteekens voorkomen daar, waar zij gemaakt en verkocht worden; doch haasten ons, er bij te voegen, dat op dezen, gelijk op alle bedenkelijke regels, ook weêr uitzonderingen zijn; - en evenzeer, dat die ook weêr speciaal aan herbergen, brouwerijen en boekwinkels te vinden zijn, als de voorbeelden 't zullen aantoonen.

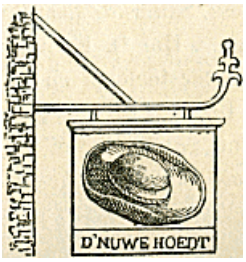

Wij beginnen met den H o e d . ‘Mijn buerman hangter hoeden in 't bort, die hy verkoopt,’ zei Hilarides in de ‘Verklaaringe’ van zijn uithangbord, waarover wij in 't Tiende Hoofdstuk breeder zullen spreken. Van zulk een zeventiende-eeuwsch bord, waar d e H o e d op geschilderd was, voegen wij de afbeelding hiernevens: het hing op den hoek van den Zeedijk en de St. Olofspoort. Een Gentsche hoedemaker uit dienzelfden tijd had een soortgelijken Hoed uithangen, en daaronder:

Onder den Hoedt
Schuylt quaet en goet[1],

welk rijmpje nog tegenwoordig bij een Hoedemaker te Leeuwarden in 't Naauw te lezen is[2]. Andere hoedemakers vertoonden op gevelsteenen een Hoed of drie Hoeden, zwart geschilderd met gele of vergulde koorden: men vindt die nog, met één Hoed, o.a. op de Keizersgracht bij de Remonstrantsche kerk en in de Passeerdersstraat: - met drie Hoeden op de Prinsengracht over de Elandsstraat en op de Rozengracht boven een gang. 't Werd, later nog, een ijzeren Steek met goud geboord en opgetoomd, en uitgestoken op een stang: waarvan men o.a. nog een exemplaar vindt op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis.

Op een gevelsteen in de Donkeregaard te Utrecht, herkomstig van een voormalige hoedemakerij, ziet men een driekanten Hoed met strikken[3]. Bij een Amsterdamschen hoedemaker las men, onder een Hoed, de navolgende alexandrijnen:

* Den Hoet die wert gemaakt om op het Hooft te dragen;
En hebje er een van doen, je kunt er hier na vragen.

Als alle andere dingen kwam de Hoed drievoudig voor; ja zelfs uitgestoken op een stang, de middelste wat hooger, de zijdelingsche een weinig schuins. Een hoedemaker te Leeuwarden had - de Hemel weet waarom - bij zijn Hoeden Tromp te pas gebracht in 't navolgende rijm:

* Dit is *in de Drie Hoeden*,
Om 't hoofd te behoeden
Voor wind en koud.
Tromp was stout
Voor der Staten kroon:
Hier maakt men hoeden schoon.

Te Islington (toen b i j , nu i n Londen) was een vermaarde herberg, *de Drie Hoeden*, waar beroemde lieden verkeerden. In 1766 was er het paardespel van Sampson te zien en werden er veel kijkers gelokt door Mistress Sampson, die voor de eerste paardrijdster doorgaat: - wat wij echter betwisten, want Semiramis is haar lang voor geweest; en, vertoonde Mistress Sampson haar kunsten in de Drie Hoeden met grooten toeloop, ook van 't Hof[4], Koningin Semiramis deed het in haar tijd te Babel met nog grooter toeloop, en ook van 't Hof.

Bij het groote getal hoedemakers moet de Hoed wel, ter onderscheiding, met allerlei adjektieven voorkomen. 't Meest las men *de Nieuwe Hoed* en *de Sterke Hoed*. Een Delvenaar had hierbij 't volgende rijm:

1) *Hist. of Signb.* p. 399.
2) Medegedeeld door den Heer J.S. Spoelstra te Leeuwarden.
3) *Nieuwe Utr. Courant* 1867, n°. 502.
4) *Hist. of Signb.* p. 402.

* Hier in *de Sterke Hoed* maakt men na elks behooren,
Goe koddebekken, heele en halleve kastoren.

Wie hier naar de beteekenis van dat *Koddebek* zou gaan zoeken en zich in bespiegelingen verdiepen over die samenstelling van *kodde* met *bek*, die zij in tijds gewaarschuwd, zich de moeite te sparen. Wij hebben eenvoudig, even als in *kastoor*, met een bastaardwoord te doen. Men had in dien tijd *le chapeau Caudebec*, en men kan in alle Aardrijkskundige woordeboeken lezen, dat de stad Caudebec weleer vermaard was om hare hoedefabrieken.

Voorts had men nog: *de Breede Hoed, de Ronde Hoed, de Breed-rand Hoed, de Opgemaakte Hoed;* ook *de Roode Hoed*, 't zij, dat die alleen rood gekleurd was om te beter in 't oog te vallen, 't zij, dat hier aan een afstamming van den Kardinaalshoed te denken is. Ook *in diminutivo* hing de Hoed uit, en wel aan herbergen, als *'t Roode Hoedje* te Oudenaarde, waar de verzamelplaats was der Vlaamsche linnen- en garenkoopers. 't Is thans ook al verfranscht en heet *le Chapeau Rouge*[1].

Het Toppershoedje hing somtijds aan een matrozenkroeg uit. Wijders is het uithangen van een Hoed aan een herberg nog daaruit te verklaren, dat de Hoed van ouds het zinnebeeld van reizenden was[2]; maar wat zou een boekverkooper bewegen, den Hoed, en nog wel een gekroonden, uit te hangen? En toch zag men in de 17de eeuw *de Gecroonde Hoedt* pronken boven den boekwinkel van Casparus van Hilten aan de Beurs. Nu liet een kroontje zich nog wel zien boven een lossen, fladderenden zeventiende-eeuwschen breedrand-hoed, maar men denke zich dat boven een hedendaagsche kachelpijp! Toch vonden wij *den Gekroonden Hoed* nog boven een hoeden-, petten- en cigarenwinkel te Groningen.

In de 16de eeuw hing te Amsterdam in de Warmoesstraat bij een zeepzieder *de Keysers Hoet* uit:[3] - hoe die er uitzag weten wij niet; vermoedelijk was 't een groote kastoren, aan de eene zijde opgeslagen, met een pluim vercierd en een kroontje van edelgesteenten om den bol. *De Coninghs Hoet* hing aan de Beurs bij den boekverkooper Abraham de Coningh uit[4], die een treurspel op de dochter van Jefta dichtte, waar Vondel in 1620 een klinkdicht op schreef. - Hier was de Koningshoed alleen een zinspeling op den naam van den bewoner, als wij die meer hebben gezien.

Franklin had een vertelling van een hoedemaker in Noord-Amerika, die nog een schoolkameraad van hem was geweest. De man had zich den kop moede gepraktizeerd over een gepast uithangbord en opschrift voor zijn hoedewinkel; 't zeî nog al wat, zoo iets ten toon te stellen, dat door ieder zou gelezen en beöordeeld worden. Eindelijk was hij er meê klaar; doch besloot, voorzichtigheidshalve, het produkt van zijn gepeins eerst aan de kritiek van zijn vrienden te onderwerpen. Het luidde:

1) DE POTTER, blz. 132.
2) Zie Deel I, blz. 14.
3) *Navorscher* 1867, blz. 222.
4) Zie *Vondels Leven en Werken*, Deel II, blz. 333, 334.

JOHN THOMPSON, *Hoedemaker*,
Maakt en Verkoopt HOEDEN
voor kontant geld,

en daarboven stond een H o e d geteekend. De eerste vriend, bij wien hij kwam, zei: ''t Is heel goed; maar dat woord *Hoedemaker* is overtollig.'

THOMPSON. Dunktje dat?

Vriend. Waarachtig. Oordeel zelf: *Hoedemaker maakt* HOEDEN! Zullen ze al te met om hoeden komen bij een apteeker?

THOMPSON. Je hebt gelijk; ik zal 't doorhalen. - En met het verbeterde ontwerp kuiert hij naar een tweeden vriend. Deze las: *John Thompson, maakt en verkoopt hoeden voor kontant geld*. - 'Ben je gek, kerel?'

THOMPSON. Hoe dat?

Vriend. Omdat je schrijft: 'Voor kontant geld.' Je affronteert je klanten, door te onderstellen, dat ze je hoeden op krediet zouden nemen. En als je nu eens krediet wilt geven, waarom dan vooruit je de handen te binden?

THOMPSON. Je hebt gelijk: ik zal 't uitkrabben.

En, met het andermaal verbeterd ontwerp stapt hij naar een derden vriend. '*John Thompson, maakt en verkoopt hoeden*,' las deze. 'Maar denkje dan, dat het iemand, die bij jou een hoed koopt, wat schelen kan, wie hem gemaakt heeft?'

THOMPSON. Wat meenje daar meê?

Vriend. Wel! datje die woorden *maakt en* kunt weglaten.

THOMPSON. Je hebt gelijk: ik kan ze missen.

'Nu zal 't toch wel onberispelijk zijn,' dacht Thompson, doch vond het niettemin goed, nog eens het oordeel van een vierden vriend te vragen.

John Thompson verkoopt hoeden, las deze. '*Verkoopt!*' herhaalde hij: '*Verkoopt!*' Maar denkje, dat iemand zoo mal zal wezen, om te meenen, dat hij ze van jou present krijgt?'

''t Is waar,' zei Thompson: 'ik zal 't doorhalen,' en begaf zich naar een vijfden vriend.

'*John Thompson, hoeden*,' las deze. 'Wat beduidt die onzin? Er staat immers een Hoed boven geteekend.' Haal een streep door dat 'Hoeden', dan is 't goed.

En Thompson haalde er een streep door, maar liep nu spoedig naar huis; 'want,' dacht hij, 'ga ik verder, dan cijfert een zesde vriend mijn voornaam, en een zevende zelfs *Thompson* weg.' En zoo kwam op zijn uithangbord eenvoudig die naam met een Hoed te staan, en ging 't daarmede ongeveer als met Niebuhrs 'Romeinsche historie,' waarvan de 'laatste editie,' volgens den Schoolmeester, niet meer behelsde dan

Den band en den tytel alleen.

De Hoed niet slechts, ook de P l u i m of V e ê r , die den hoed vercieren

moet, kwam afzonderlijk als uithangteeken voor, en dit niet alleen bij ‘Hoedstoffeerders,’ maar ook elders. Een groote witte Pluim, *de Oude Veêr* genaamd, stond nog voor weinige jaren aan den grooten luifel van een lakenwinkel op den Nieuwendijk bij 't Hekelveld. Het bijvoegsel ‘oude’ bewijst, dat dit uithangteeken al van voor lang dagteekende en waarschijnlijk reeds van de eerste helft der 16de eeuw; immers in 1532 was Albert de Veer lakenkooper te Amsterdam; zijn toenaam bewijst, dat bij hem *de Veêr* uithing. Al is de luifel van 't opgemelde huis nu verdwenen, niet alzoo de Oude Veêr, die nog verviervoudigd op de posten staat.

Ook de bekende eigen namen P l u i m en v a n d e r P l u y m zullen wel van uithangteekens afkomstig zijn.

't Zijn alleen de manshoeden, die uithangen: vrouwenhoeden zijn daartoe over 't algemeen te fijn en te licht van stof.

Toch zal, in vroeger tijden, de K a p e r wel hier of daar hebben uitgehangen, en doet hij 't mogelijk nog wel, waar hij nog in zwang is. Een ander hoofdhulsel, *de Hul* (een linnen vrouwenmuts)[1] komt te Zwijnaarde bij Gent nog als uithangteeken voor,[2] ofschoon muts en naam reeds lang verouderd zijn. Even als de Kaper, kon hij tegen zon en regen en er was dus tegen 't uithangen daarvan geen bezwaar.

Maar wel gold dit bezwaar de K o r n e t t e n , en daarom hing de winkelier, die ze verkocht, de enkele *Karkas* uit; men kon die weleer voor een luifel op de Nieuwmarkt zien, en al is de ingang van 't huis verbouwd en de luifel verdwenen, de naam staat er nog te lezen.

De P r u i k e n hingen alleen bij pruikemakers uit; die niet alleen hun pruikebol of kamijnpop hadden buiten staan, maar bovendien nog een geschilderd bord boven de deur, waarop een deftig gelaat, omhuld met een nog deftiger plenipotentiarispruik. Voor ruim 100 jaren had een pruikemaker zijn winkeltje tegen het Nieuwe-zijds-Heerenlogement aan den Haarlemmerdijk: boven de deur stond een bord in den vorm van een winkelhaak en op elk vlak een gepruikt portret, precies als dat van Bruno van der Dussen, in het 17de deel van Van Wijns Bijvoegselen op Wagenaar.

De titels, waaronder de pruik bij ons verscheen, waren de *witte paruik* - de eerwaardigste - de *blonde*, de *ronde*, de *minnaars paruik* en de *levende paruik*, d.i. van levend haar gemaakt; - in Engeland had men ook de *blaauwe pruik*.

Vrouwen droegen geen p r u i k e n of wilden 't althans niet weten: - wel k u i v e n en zoo kwam dan ook als uithangteeken de *Juffers-kuif* hier en daar voor.

Van 't h o o f d naar den h a l s afdalende, vinden wij te Maastricht op

1) 't Schijnt, dat die vrouwenmutsen door mannen gemaakt werden, die men h u l s n i j d e r s noemde; in 1578 komt te Amsterdam een ‘meester Hans Hulsnijder’ voor. WAGENAAR, Amsterdam I, blz. 383.

2) DE POTTER, blz. 114.

de Groote Staat het voorbeeld aan een huis van 1754, *In den Gulden Kraag* geheeten. De kraag (en wel een Spaansche) komt echter niet alleen op 't uithangteeken voor, maar om den hals van een jongeling, wiens borstbeeld den gevel verciert[1].

Voor winkels, waar Heeren-artikelen te koop waren, hing in 't laatst der 17de eeuw dikwijls *de Kravat* uit, welke halsbekleeding door de jonge Fransche Edelen, die den Keizer in den oorlog tegen de Turken hadden gediend, in de mode werd gebracht. Zij hadden die overgenomen van de Kroaten, die men toen veelal Chorwaten, Krawaten of Krabaten noemde[2] wat tevens den naamsoorsprong verklaart. Maar ook de jonge Juffers droegen dassen[3], zoodat *de Juffers-das* mede geen ongewoon uithangteeken was; terwijl Jeroense[4] een *Gesteven Halsneusdoek*[5] en een *Geplukt Kraagje* als uithangteekens op een stijfstersbordje vermeldt.

Ook de Sluier kwam als zoodanig voor: aan een kinderwinkel bij de Noordermarkt wel twee, met dit dichterlijk bijschrift:

* *In de Twee Oranje Sluyers*,
Verkoopt men kinderkleeren en ook Swachtels en Luyers.

De Tabbaard en *de Mantel* waren in vroegere dagen uithangteekens van herbergen, natuurlijk van zulke, waar deftige lieden, mannen van staat en rang, hun intrek namen. Beiden komen ook onder de Leuvensche brouwerijen in 1468 voor[6]. *De Tabbaard* was van het begin der 14de eeuw tot het laatst der 17de een beroemde herberg in Southwark (Londen), en Jeffrey Chaucer met zijn 29 pelgrims naar Kantelberg begon van daar zijn reis[7].

De Mantel werd met bont omzoomd en gevoerd, en *de Bonte Mantel* was reeds in de 16de eeuw het uithangteeken van een Delftsche brouwerij. In de 17de hing hij uit bij den boekverkooper Joannes van Soest op de Groote markt te Antwerpen, alsmede te Amsterdam op de Heerengracht over de Romeinsarmssteeg. Hier woonden in 1662 de Hunthums, 'kooplieden in kostelijk bontwerk', zegt Fokkens.

1) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
2) De krabbende *Krabaet*, voor duyvel uitgepickt,
Wiens scherpe sabel hackt, wiens nare kreet verschrickt,
zegt VONDEL in zijn *Verovering van Grol*.
3) Zie Deel I, blz. 116.
4) Deel I, blz. 88.
5) Men gaf voorheen, en nog in onze jeugd; aan een vrouwenhalsdoek, den naam van *neusdoek;* en aan hetgeen wij nu 'zakdoek' heeten dien van *zakneusdoek*, oudtijds *snutteldoeck*. 't Was omtrent als in 't Fransch, waar *mouchoir* ('snuitdoek') evenzeer voor halsdoek gold, al snoot men zich daar niet in. De Hollandsche benaming ontleende vermoedelijk haar oorsprong daaraan, dat die halsdoeken zeer hoog opstonden, en een vrouw er bijna haar neus in bergen kon.
6) DE POTTER, blz. 19.
7) *Hist. of Signb.* p. 407, 408.

De Hunthums zijn uitgestorven en hun huis bestaat niet meer; terwijl de plaats is ingenomen door 't Blinden Instituut; maar de *Bonte Mantel*, figuur en naam beiden, staan nog gebeiteld boven een der vensters.

De Schoudermantel hangt nog onder Bunnik uit.

't W a m b u i s was in de 16de en 17de eeuw een kleêremakers uithangteeken. 't Figuur werd, even als andere, ook uit hout vervaardigd en op

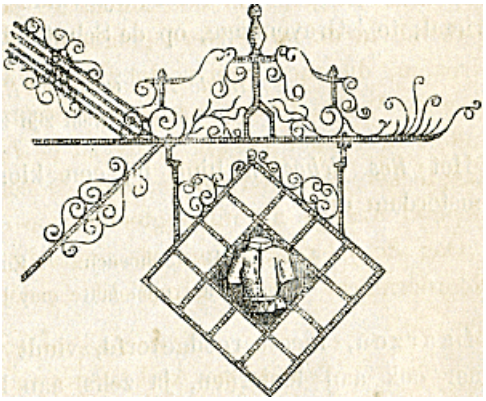

een staak uitgestoken, en zoo hing in 't begin der 17de eeuw te Amsterdam op de Reguliers-breêstraat bij de poort (d.i., nu bij de Botermarkt), op den hoek van 't eerste steegje (nu dicht getimmerd), *het Houte Wambeys* uit. Een fraai exemplaar vinden wij te Londen van 't laatst der 17de eeuw.

Dat een snijder ook 't K a m i z o o l uithing is niet vreemd, maar wel, dat kleedingstuk, en nog wel v e r r o t , bij een schoenmaker te vinden. Onder de menigte van schoenmakersbordjes, die nog in 't begin dezer eeuw langs den Overtoomschen weg pronkten, was er een op 't welk een kamizooltje geschilderd was, waar de lappen bijhingen, met het onderschrift: *In 't Verrotte Kamizooltje*.

't Volmaakte Kleed was in de 17de eeuw een kleêrmakers-uithangteeken en *de Blaauwe Broek* hing bij een verver te Antwerpen uit, gelijk het *Blaauwe Boezelaar* dit nog doet bij een verver te Sint Michielsgestel[1)].

Een H a n d s c h o e n , groot genoeg voor Goliath, geschilderd of verguld - en niet zelden met den naam en 't adres van de fabriek er op vermeld - is 't gewone uithangteeken der winkels, waar die voorwerpen te verkrijgen zijn. Aan den Handschoen is meer eer bewezen dan aan eenig kleedingstuk. Hij was voorheen het zinnebeeld van overdracht of verlij, bij verkoop of opdracht van vaste goederen: hij werd bij plechtige gelegenheden, door overheidspersonen gedragen, of door hen aan anderen geschonken. Het toewerpen van den handschoen was een uitdaging tot den kamp. Edellieden droegen op hun hoed den handschoen hunner geliefden, en wie, als gemachtigde voor een ander, een huwelijk aangaat, wordt gezegd ‘met den Handschoen te trouwen’: - in één woord, de Handschoen is met tallooze plechtigheden en gebruiken in verband gebracht. Maar wat hij met den boekhandel te maken had, begrijpen wij niet. Toch had de zeventiende-eeuwsche boekverkooper en koerantier Jan van Hilten in de Beurssteeg *de Geborduurde Handschoen* uithangen.

1) Zie Deel I, blz. 408.

Van de handen tot de voeten overgaande, vinden wij de K o u s alleen aan kousewinkels; meestal *de Roode Kous*, soms ook *de Witte, Blaauwe, Zwarte* of *Zijden Kous*.

De S c h o e n was het uithangteeken der schoenmakers, zoo: *de Sterke Schoen, de Volmaakte Schoen, de Beste Schoen;* op den Haarlemmerdijk bij de Brouwersstraat: *d' Swarte Schoen;* op den Nieuwendijk bij 't Hekelveld: *d' Vergulde Schoen*. - Maar wij vinden de schoenen ook in 't heraldieke drietal; te 'sGravenhage, op de Schutteldoekshaven, las men op een bordje:

* *In de Drie Graauwe Nieuwe Schoenen*,
Die mooi en fraai zijn zonder boenen.

Het *Bos Schoenen* hing bij een klompemaker in de Prinsenstraat te Amsterdam uit:

* In het Bos Schoenen. 't En zijn geen lompen,
Hier maakt men nette meysjes klompen.

L a a r z e n , meest roodgeverfd, vindt men niet enkel bij schoenmakers, maar ook aan looierijen, ja zelfs aan brouwerijen. Een Delftsche brouwerij in de 17de eeuw heette *het Laersgen. De Groene Leers* vinden wij nog in de Nieuwstraat op een gevelsteen van 1667. Een Leeuwarder schoenmaker had *De Laars* op zijn bord en daaronder dit geestig vers:

* Een laars bedekt een voet, een laars bedekt noch meerder,
Een laars verwekt een vaars, een laars maakt ook geleerder.
Een laars staat statelijk voor die is in den staat,
Een laars past passelijk voor die van passen gaat.
Een laars dient dienstelijk voor die gaan reizen willen,
Een laars voegt voegelijk voor die hun kuyt verspillen,
Een laars hooft hooffelijk in hooffelijken stoet.
Komt kooper koopt een paar, uw gunst mij voordeel doet.

De Beschimmelde Laars hing in 't begin dezer eeuw bij een schoenmaker aan den Overtoom uit - een *pendant* voor 't Verrotte Kamizooltje.

Twee looierijen op de Baangracht bij de Vijzelgracht hadden Laarzen uithangen: wij zien de figuren nog op gevelsteenen van 1665; *'t Mannetie in de Laars* en *de Gekroonde Keysers Laars*. - Dat mannetje in de laars, waarvan wij de afbeelding hiernevens voegen, bewijst ons, hoe men in die krachtvolle 17de eeuw, die wij ons gaarne breed geschouderd en kloek gebeend voorstellen, ook al kleine ventjes met groote laarzen heeft gekend; terwijl de Gekroonde Keizerslaars - ingeval die namelijk naar 't leven is afgebeeld - ons leert, dat de Roomsche Keizer in die dagen zijn wapen op zijn laars droeg; wellicht omdat het daar, wanneer hij te paard zat - en anders droeg Z.M. geen laarzen -

beter in 't oog viel. In de middeleeuwen droeg de Ridder zijn wapen als een heiligdom voor de borst; de zeventiende-eeuwsche Keizer droeg het op zijn laars; zoo was het edel blazoen gedaald!

Maar niet alleen Keizers- ook K o n i n g s l a a r z e n vonden wij als uithangteekens; onder een der laatsten de navolgende dwaze vereeniging van onzamenhangende denkbeelden:

* *La botte royael*. Looft Godt,
La botte royael. Hout zijn gebodt.

De K l o m p e n behooren aan klompenwinkels en ook alweêr aan herbergen: deze doen overal in meê.

Herbergen, en nog wel zeer bezochte en beroemde, waar *de Klomp* uithangt, vindt men te Veenendaal, te Enschedé, tusschen Arnhem en Nijmegen, enz.

De Groote Klomp, de Roode Klomp, enz. steken aan klompenwinkels op staken uit. In de Bloemstraat had men voor ruim 30 jaren een *Blaauwe Klomp*, waar met witte letters op te lezen stond:

In de Blomstraat,
Waar de Klomp staat.

En na nog vermeld te hebben, dat *het Baaijen Hemd* (een rood hemd op een bord geschilderd) op de Nieuwmarkt aan een winkel voor zeevolk uithangt, gaan wij over tot de voorwerpen, die niet zoo zeer als kleeding-stukken zijn te beschouwen, dan als tot den opschik behoorende, en dan noemen wij in de eerste plaats *de Bonte Mof*, die bij den bontwerker uithing; voorts de *Fontansen* of beter *Fontanges* (opnaaisels onder aan de japonnen, door M^{w}. de Fontanges in de mode gebracht, toen zij een wijl den toon gaf aan 't hof van Lodewijk XIV), die men destijds voor manufaktuurwinkels zag prijken, even als de *Mejuffers-Pinjoor* (‘*peignoir*’ of ‘kapmantel’): de *Point de Venise, Point d' Alençon* en *Kant à la mode*, die te kennen gaven, waar men fijne kanten koopen kon: voorts, die, noodzakelijker dan al de rest, ook het meeste voorkwam, den K n o o p .

Deze hing in alle soorten uit, doch voornamelijk v e r g u l d ; zoo o.a. bij een knoopemaker in de Koningsstraat, met dit rijm:

* *In de Vergulde Knoop*
Zijn de knoopen heel goetkoop.
Na gunst van menschen
Is al ons wenschen.

Vreemder is 't, zulk een knoop te vinden bij een boekverkooper. Toch had Pieter Jansz. Slijp, in de 17de eeuw, op den Nieuwe-zijds-achterburgwal, zijn boekwinkel *in de Goude Knoop*.

Ook *Haren-* en *Zijden Knoopen* hingen uit, en bij den knoopemaker Smith, in de Lijnbaanssteeg, in 1695 *de Drie Princeknoopen*: de knoopen, die hij

verkocht, waren met 's Prinsen portret vercierd en zeer in trek bij de ‘Prinsenliefhebbers.’

In de middeleeuwen waren het niet alleen de Narren, die met b e l l e n liepen. Deze waren een tijd lang vrij algemeen als cieraad in zwang en Jan van Egmond, in ‘Vrouw Jakobaas tijd’ de voornaamste aanvoerder der Kabeljaauwen, was 't best bekend onder zijn bijnaam J a n m e t d e b e l l e n. Wij vinden in de 17de eeuw nog twee brouwerijen te Delft, de eene *de Simbel* of *Rosbel*, de andere *de Drie Simbellen* genaamd[1]; terwijl in de Tuinstraat te Amsterdam *de Witte Bel* uithing, en op een gevelsteen te Utrecht *de Gekroonde Bel* te vinden is[2]; hier echter is bel = ‘klok’ en op deze komen wij later terug.

De *Diamantring* hing bij Juweliers, *de Gouden Ring* bij Goudsmids uit. *De Vijf Ringen*, op heraldieke wijze *en sautoir* gesteld, hingen in 1616 uit bij Simon Simonsz te Amsterdam. Maar ook de Delftsche brouwerijen ringden meê: *de Ringh, de Twee Ringen, de Diamantring*. Te Antwerpen hingen *de Trouwvingerlinck* en *de Grootvingerlinck* uit, en de straat werd er de Vingerlinckstraet naar geheeten. Een v i n g e r l i n g, weet men, is een ‘ring’: en wie 't niet weet, kan 't van vader Gozewijn leeren, als hij zegt:

> Breng hier den gouden ring
> En steeck aen dese hant, die beeft, den vingerlingh,
> Waer ick de bruyd van 't Sticht, de Roomsche kerck, meê trouwde.

In Engeland plachten *de Ring, de Gouden Ring*, bij verschillende boekverkoopers uittehangen, en men wil zulks daar toeschrijven aan de overlevering, volgens welke Guttemberg het eerste denkbeeld om te drukken zou ontleend hebben aan den zegelring, waarmeê afdrukken in was werden gemaakt[3]. Een gissing, even vernuftig als die van een Hollander wezen zou, wanneer hij het uithangen van een gouden *Knoop* door den straks genoemden Pieter Slijp, aan diens meening toeschreef, dat Laurens Coster zijn vinding ontleend had aan den afdruk, dien zijn losgesprongen broeksknoop in 't zand had achtergelaten.

De *Gouden Ketting* is te Amsterdam vermaard, en de gedienstige overlevering geeft er ons een vertelling bij. Daar was 'reis (natuurlijk meer dan 100 jaar geleden; of 't mag wel 200 zijn) een Oostindisch kapitein, die zich rijk gevaren had, en een huis betrok op de Keizersgracht, tusschen de Ree- en Beerenstraten. Maar zie, niet lang was hij er gevestigd, of zijn geld was opgeraakt. Toen besloot hij weêr 't zeegat uit te gaan en zei aan zijn vrouw tot afscheid: ‘ik breng een gouden of een ijzeren ketting meê.’ De fortuin was hem andermaal gunstig; hij kwam rijk terug, bewoonde weêr 't zelfde huis, en hing er, ten aandenken van zijn gezegde,

1) Vergl. Deel I, blz. 290.
2) *N. Utr. Courant* 1867, no. 502.
3) *Hist. of Signb.* p. 412.

de Gouden Ketting op, die er nog aan een ijzeren stang uitsteekt. Een ander, die aan geen traditiën gelooft, komt ons de verzekering geven, ‘dat dit huis, volgens daarvan nog bestaande koopbrieven, het eigendom zou geweest zijn van een halsketenmaker, die dit sprekend uithangteeken voor zijn *affaire* koos.’[1)].

De Gouden Ketting was echter populair genoeg, ook zonder overlevering; wij vinden zelfs een kluchtspel, onder den titel: ‘de Gouden Ketting beschimpt en verdedigt’ of ‘Zamenspraak tusschen zes persoonen over een zekere groote Voet-siaansche Beuling.’ - Ook hing dit halscieraad meermalen uit bij winkeliers in goud- en zilverwerken: men kan den naam nog hier en daar lezen. Te Leeuwarden in 't Ruiterkwartier was het, in 't begin der 18de eeuw, geen goud- maar een houtkooper, Jouke Joukes Selsma, die den *Gouden Keten* uithing[2)].

De Gouden Kamp (naar 't nog bestaande Maastrichtsche spraakgebruik voor *kam*) hangt te Maastricht in de Brugstraat aan no. 1023 uit.

‘Wanneer ik alles wel bezie,’ schreef een thans overleden natuurvorscher,

> Wanneer ik alles wel bezie,
> Wat is de mensch toch wonderbaar gezegend!
> Behalve de aap, is hij 't alleen maar, die
> Kan loopen met een *paraplui*
> Wanneer het regent.

De P a r a p l u i en P a r a s o l behooren dan ook wel degelijk tot het kostuum, dat den mensch van de overige dieren onderscheidt. In het midden van de 18de eeuw schreef een Hollander, die Parijs bezocht had: ‘'t Is een Comedie om te zien als 't reegend, hoe elk met een *Para Plu* loopt. Lieden van het Hof, den Tabbaard en den Degen, deze gaan zoowel als de Paruikjongens, Schoenepoetzers en Petits-maitres, chapeau-bas onder deze machines, die men van allerhande stof en koleuren heeft. 't Is niet onvermakelijk te zien als ze elkaâr, door een of ander rijtuig gedrongen zijnde, wijken; dan is het eveneens als met de trekschuitten, die de mast voor elkaâr laaten vallen en ophaalen! 't Is geen geringe kunst om wel met dezelve om te gaan; dikwils blijft er een tusschen een koets en een huis in de loop, dan gaat men evenwel chapeau-bas door den regen’[3)]. - 't Blijkt uit deze woorden vrij klaar, dat de Para-Plu toen nog iets nieuws was.

Parapluies en *Parasols* (waarom men standvastig die uitheemsche benamingen boven ons R e g e n - en Z o n n e s c h e r m verkiest te bezigen is ons nooit duidelijk geweest) zijn alom de onveranderlijke uithangteekens van hen, die in gezegde artikelen handelen: meest zijn zij rood of met banen

1) *Navorscher* 1855, blz. 187, 188.
2) EEKHOFF, *Leeuwarden*, II, blz. 433.
3) *Nederl. Spect.* 1867, blz. 230.

van twee afstekende kleuren, om en om. 't Is voor het thans levend geslacht gewis onbegrijpelijk, hoe men het vroeger zonder dat onmisbaar artikel stelde. 't Was echter reeds bij de Ouden niet onbekend, en in de Oostersche landen, bijzonder in Sina, werd van ouds het zonnescherm een zoo weldadig voorwerp geacht, dat het tot zinnebeeld eener hooge waardigheid werd verheven. En ook ten onzent was het, schoon niet als draagbaar

scherm, reeds voorlang in gebruik, en op schilderijen en platen van de 17de eeuw, ziet men de kwakzalvers, op markten en bruggen, met hun tafel onder een groote parapluie zitten. Deze zonneen regenscherm tevens, en vermoedelijk doorgaans van stevig zeildoek gemaakt, deed eigentlijk de dienst van luifel. 't Was de ambulante luifel van den ambulanten winkel[1].

Als meubel om in de hand te dragen, en dus van lichtere stof, kwam het echter, als uit de boven aangehaalde plaats blijkt, eerst in de vorige eeuw in gebruik. Voorheen behielp men, bij regenachtig weêr, zich met een mantel, en Pepys vertelt in zijn vermakelijk Dagboek, hoe, toen hij met den Hertog van York (later Jakobus II), in het Park van St. James wandelde en het plotselings hard begon te regenen, hij zich verplicht zag, zijn mantel aan den Hertog te leenen. Bij een andere gelegenheid was Pepys uit met niet minder dan vier dames, en hoewel het den geheelen dag regende bleven alle vier onder zijn mantel droog. Het zou een aardige stof voor een schilderij opgeleverd hebben, Pepys vertoond te zien, vier dames onder zijn m a n t e l d e r l i e f d e beschuttende. Onder de regeering van Koningin Anna liepen de v r o u w e n reeds veilig onder het 'geoliede scherm'[2]; doch de filantroop Hanway was de eerste, die te Londen, in 't laatst der 18de eeuw, den lach en spotlust zijner stadgenooten braveerde en hen aan 't gezicht wende van een m a n, die met dat nuttig meubel gewapend was. 'Als het regende,' verhaalt John Pugh, die 's mans 'Leven' schreef, beschermde een kleine[3] *parapluie* zijn pruik en zijn gelaat, en zoo was hij altijd klaar om zich ordentelijk, en zonder schijn van achteloosheid op zijn voorkomen, in gezelschap te vertoonen. Hij was de eerste man, die het waagde, met een regenscherm door Londen te wandelen, en, nadat hij er dertig jaar meê geloopen had, zag hij ze in algemeen gebruik gekomen.'

1) De afbeelding is genomen naar een ets, voorstellende de Nieuwmarkt, in DAPPER, *Beschr. van Amst.* 1663.
2) Zie de *Trivia* van GAY, Boek I, p. 221.
3) Dit woord zal wel in betrekkelijken zin dienen te worden opgevat. De parapluies, die men in onze jeugd droeg, waren klein, met de Sineesche, maar kolossaal, met de hedendaagsche vergeleken.

Voltaire beschrijft in eene zijner vertellingen den Paus, als een oud man, die aan niemand kwaad doet en een lijfgarde heeft, die de wacht betrekt met een parasol: - en de tijd heugt ons nog zeer goed, dat geen officier in uniform zich met een regenscherm zou hebben durven vertoonen. Het zal nog geen dertigtal jaren geleden zijn, dat de zucht om hoeden, en vooral epauletten, tegen bederf door den regen te beveiligen, over het vooroordeel en de vrees voor den blaam van verwijfdheid, zegevierde.

Te Londen in Old Street Shoreditch is een kleine parapluie-winkel, genaamd het *Parapluies-Gasthuis:* voor 't raam ziet men twee plakkaten, waarvan het eene de analogie aantoont tusschen een mensch en een regenscherm, en het andere de lijst bevat der prijzen, die berekend worden voor het heelen der gebreken, waaraan een regenscherm is onderworpen. Hier volgt de lijst:

	Sh d.
Voor het herstellen van een gebroken rib	0.6
Voor het herstellen van een been	0.6
Voor een nieuw dito	1.0
Voor het hernieuwen der muscularia	0.6
Voor nieuwe ledematen	2.6
Voor het herstellen van het verband	1.0
Voor het te recht zetten van een scheeven nek	0.6
Voor het herstellen van een gebroken nek	0.9
Voor een nieuw zenuwgestel	1.0
Voor een nieuwe rib	0.6
Voor een nieuwe spier	0.3
Voor het herstellen der veêrkracht	1.6
Voor een nieuwe hand	0.6
Voor het vastzetten van den kop	0.3
Voor een nieuwen kop	1.0[1)]

1) *Hist. of Signb.*, p. 413.

Achtste hoofdstuk.
Spijs en drank, tafel- en drinkgereedschap.

I.

Afbeeldingen van S p i j z e n als uithangteekens vinden wij natuurlijk bij hen, die ze te koop hadden. Wij beginnen met h e t B r o o d .

Bij bakkers hing dikwijls een bord uit, waarop brooden geschilderd waren, met het onderschrift: *het Gezegend Brood, het Gegeven Brood, het Voedzaam Brood, het Dagelijksch Brood:* ook was de voorstelling wel eens op den luifel afgebeeld of in een houten bas-relief boven de deur.

Een bakker te Leiden op de Achtergracht had voor zijn luifel een man doen schilderen met een stuiver bollen in den mond, en daaronder:

* *Nominativo, hic, haec, hoc*,
Dit is *in de Bolleschok*.

Uit den eersten regel zou men opmaken, dat de bakker een verloopen theologant is geweest; het woord *bolleschok* in den tweeden kan zoowel op de b o l l e n zelve als op den b o l l e n - e t e r slaan. Immers, neemt men s c h o k in den zin van ‘hoop, verzameling,’ dan beteekent b o l l e s c h o k de acht tot één stuk verzamelde bollen; doch s c h o k kan ook ‘vraat’ beteekenen: althans wij vinden bij vroegere schrijvers s c h o k k e n (thans s c h r o k k e n) voor ‘gulzig inzwelgen’, als b.v. in Brederoos ‘Moortje’:

Dat pleech onse Arent voor klock-spijs met huydt en met hayr in te *schocken*.

Een andere bakker, die vroeger *de Drie Roggebrooden* uitgehangen had, doch gedwongen was tot verhuizen, had aan zijn nieuwen winkel nog één brood meer bij zijn opschrift gevoegd, als een zinnebeeld der vermeerderde nering, waar hij op hoopte, en schreef:

* Al heeft mij haat en nijd uit *de Drie Roggebrooden* verdreven,
Nogtans, hoop ik, zal de Heer in *de Vier Roggebrooden* mij zegen geven.

In de Eerste Afdeeling reeds hadden wij het Ongegunde Brood[1]; bij een Hagenaar uit de 17de eeuw vonden wij *den Ongegunden Brok*, wat dezelfde beteekenis heeft:

** Dit is in den ongegunden brok.*
Hoe smaakt mij mijn benijde brok!
Als ik over straat ga zo hoor ik geschimp en geschok.
Die mij benijden om mijn profijt,
Die breken haar hooft en verslijten haar tijt.

Hier beteekent *geschok* in den 2den regel niet 'geschrok' maar 'geschimp, gesmaal'; 't is van 't Fr. *choquer*, wat bij ons in de volkstaal, met wijziging van beteekenis, in s c h o k k e e r e n is overgegaan, en van welk laatste men zelfs s c h o k k a a d j e voor 'schimpscheut' gemaakt heeft.

De K r a k e l i n g , en wel een groote, hing bij bakkers uit, *in natura*, zoowel als in afbeelding. Van 't eerste ziet men nog een voorbeeld bij een bakker buiten de Raampoort; terwijl men in de St. Nikolaasstraat een gevelsteen kan vinden met een grooten Krakeling. Echter kan daar even goed een wiskundige gewoond hebben; want in de hoogere wiskunst speelt de Krakeling, als ons uit geleerde verhandelingen gebleken is, een groote rol: - of misschien was die Krakeling daar gebeeldhouwd als de l i e f d e k n o o p , waarvan zij van ouds het zinnebeeld was.

Op den hoek van Elands- en Hazenstraten staat nog bij een bakker *De Gekroonde Krakeling en Stuiver Bollen* in den gevel, en daaronder *De Ploegende Landman*.

K a z e n hingen en hangen nog bij kaaskoopers en aan komenijen uit: nu meest in hout aan een stangetje, vroeger op gevelsteenen en geschilderde uithangborden. Een gevelsteen met kazen, reeds meer dan twee eeuwen oud, staat nog bezijden 't Paleis[2]. Te Leiden las men op een bord:

* Dit is *in de Drie Kazen* bij de Marepoort,
Ik bid u, kom in, koopt wat, maar bruyt niet voort.

En de Kaesbrug te Antwerpen heeft vermoedelijk haar naam ontleend van het hoekhuis, dat *De Kaesen* tot uithangbord had[3].

Kaas en Brood, vereenigd, ziet men nog op een uithangbord te Monster in Zuidholland.

De H a m komt dikwijls voor, doorgaans in vereeniging met O s s e t o n g e n , en wel: 1°. houten Hammen en houten Tongen, uithangende aan een stang; 2°. geschilderde op bord of luifel: 3°. op gevelsteenen afgebeeld. In de Dirk-van-Hasseltssteeg ziet men nog een dezer laatste met Drie Hammen, en een in de Eerste-egelantiersdwarsstraat met Eén Ham

1) Deel I, blz. 159.
2) Id. blz. 273.
3) *Antw.*, blz. 53.

en het bijschrift: *De Seegen des Heeren*. Bij spekverkoopers las men niet zelden: *in den Westfaalschen Ham*. Te Antwerpen wordt de Ham H e s p genoemd, en heeft de Hespenstraat haar naam naar *de Dry Hespkens*, die er weleer uithingen[1]. *De Ham* was in de 17de eeuw een brouwerij te Delft[2] en *Spek en Ham* voor ruim 50 jaren een befaamde kroeg te Amsterdam[3].

Bij Delft, aan den weg naar Rotterdam, tegenover de plaats, waar weleer de Abdij Koningsveld stond, staat een boerenhuis met een oude voorpoort, in welke twee Hammen gebeiteld zijn, waarom dit huis als *het Huis van de Hammen* bekend is. 't Zou, volgens de sage, in den Spaanschen tijd voor twee Hammen zijn verkocht[4], of wel, omgekeerd, zou de bewoner van 't erf twee Hammen, bij hongersnood, zoo duur hebben verkocht, dat hij er 't huis, dat er nu staat, van gezet had en de Hammen ter herinnering aan de voorpoort laten beitelen[5]. In Gelderland vindt men ook een *Huis de Ham*, waarvan dergelijk verhaal gedaan wordt[6]. Doch Ham heeft ook andere beteekenissen dan bij den spekkooper: men denke maar aan i n h a m , b o t e r h a m , B l a n k e n h a m , I J s s e l h a m , U i l h a m , en zoovele andere woorden, waarin h a m 't zij ‘greep’, 't zij ‘hoek’, 't zij ‘heem’ of ‘heim’ beteekent, wat de ‘taalgeleerden’ mogen uitmaken.

In 't midden der 17de eeuw hing *de Dubbele Worst* te Amsterdam ten minste op twee plaatsen uit, aan de hoekhuizen der stegen, die er haar naam van dragen: - ook *de Beuling*, aan dien der Beulingsstraat, en *het Smakelijk Vinnezoen* hier en daar bij een pasteibakker of aan een gaarkeuken. *De Gekonfijte Peer* was in die dagen geen ongewoon uithangteeken bij kruideniers, gelijk meer afbeeldingen van versnaperingen, die men hoopte, dat den lust des voorbijgangers zouden opwekken. - Aan welke soort van winkel *de Rijstebrijberg* uithing weten wij niet meer; wel dat hij voor ongeveer een halve eeuw nog te Amsterdam op een uithangbord geschilderd stond, met een jongen, die er zich met den mond een doortocht in baande, even als in de voorstelling op de oude prent van Luilekkerland.

Op de rekening van een maaltijd, dien de Staten van Utrecht in 1640 aan Frederik Hendrik gaven op 't Duitsche Huis[7], vinden wij een kok vermeld, met den zonderlingen naam van Papen-Aes. Vermoedelijk had hij op zijn uithangbord eenige lekkere smulkost geschilderd met het onderschrift: *Papen-Aes*, en ontleende hij daarvan zijn naam.

K o e k van allerlei soort hing, voorheen als thans, geschilderd of van hout bij koekebakkers uit. Op gevelsteenen is zij ons niet voorgekomen, en de vorm effen vierkant, rond of ovaal, leende zich ook niet tot cierlijk beitelwerk. De namen, die daaronder pronkten in de 17de eeuw,

1) *Antw.*, blz. 80.
2) Zie Deel I, blz. 79.
3) Id. bl. 152.
4) Medegedeeld door den Heer Buddingh.
5) *Navorscher* 1857, blz. 379.
6) Medegedeeld door den Heer Buddingh.
7) *Kron. van 't Histor. Gen.* Jaarg. XXII. blz. 479.

waren: *de Beniste Koek, de Confijte Koek, de Kolksche Koek, de Kruidkoek, de Honig Koek, de Kaneel Koek, de Deventer Koek*. De eerstgenoemde gold voor heel lekker, en wordt o.a. in Brederoos 'Moortje' vermeld:

> Dan 't kosten hem wel een halfvierdevat
> Rabbauwen met een Beniste koek en derdalfpont karstengen.

'Deventerkoek' was in de 16de eeuw een scheldnaam, dien men een stijven, droogen, langen lummel toeduwde, zoo'n boonestaak als dien Reinier Adriaensz., die, bij Asselijn, naar Saartje Jans komt vrijen en ons door Troost is afgebeeld; ja Hooft vermeldt als een merkwaardigheid, hoe de Burgerweezen te Amsterdam, toen zij waren 'bezeeten met booze geesten,' zelfs Mijnheer den Schout voor een Deventerkoek scholden, 'omdat hij van wanstallighe lengte was.'

Op den Heiligeweg hing voor een dertigtal jaren een bord uit, beschilderd met allerlei gebak, en daaronder:

> Gaat niet voorbij,
> Maar komt bij mij,
> Wilt niet vergeten
> Hier gebak te eten.

Op den Haarlemmerdijk herinnert ons een *Halletjesberg* nog altijd het oude gebruik om, als men een 'dag naar Haarlem' geweest, en gehouden was, zijn vrienden wat echte Haarlemmer halletjes meê te brengen, die, gemakshalve, bij terugkomst, van den Haarlemmerdijk meê te nêmen.

Maar een andere herinnering vinden wij in de Groote-Houtstraat bij den Anegang te Haarlem. 't Is *de Gulde Bergh*, van 'letters', die, al hadden Koning, noch Schinkel, noch De Vries, noch Noordziek geschreven, 't in steen gebeeldhouwd bewijs zouden opleveren, dat de beweegbare letters te Haarlem zijn uitgevonden.

II.

D r a n k e n leenden er zich niet toe - althans niet afzonderlijk - om afgebeeld of uitgeschilderd te worden, als de Spijzen, en wat niet voorgesteld kon worden, werd niet als uithangteeken genoemd. De kan gold voor den wijn: wanneer van stadswege aan een aanzienlijk vreemdeling *de eerewijn* werd aangeboden, heette zulks: *hem met de stads kannen te vereeren*, gelijk b.v. die eer aan Hooft te Augsburg[1] en aan de gezanten Aerssen, Joachimi en Burmania te Middelburg werd bewezen[2]. Wij vinden echter ook dranken, gelijk *de Morgendrank, de Frissche Dronk, de Heldere Dronk*,

1) Brieven no. 329.

2) *Verbaal* enz.; in de Werken van het Hist. Genootschap no. 10, bl. 2.

de Goede Drank vermeld als uithangteekens, maar die toch ook wel door een gevuld glas of een kan zullen zijn voorgesteld. Ook *de Dorst* hing uit, en wel tweeërlei: *de Groote dorst* en *de Nadorst;* - een *Grootendorst* hebben wij reeds vermeld in de Eerste Afdeeling[1] en een andere hing uit bij Bart Duin op de Gedempte Reguliersgracht, wiens kroeg wij in 1794 als een werfhuis vinden aangeduid[2].
Kraantje-lek aan den voet van den Blinkert is sedert eeuwen vermaard. Mogelijk zou men meenen, dat die naam eenvoudig is afgeleid van 't lekkend kraantje, op 't uithangbord geschilderd, doch daar komen zoowel oudheid- als natuurkundigen tegen in verzet. Hier (zegt de een) was in den tijd van 't Heidendom het heiligdom van Bacchus; - zoo verklaart zich de naam *Kraantje-lek* historisch. Diep onder den grond heeft men nog ‘oude wortelen en struiken van aan hem gewijde wijngaarden’ teruggevonden. ‘De plaats is met eenige ontzaglijke eiken bezet, uit een van welke gestadig water zijpelt.’ Dat water is daar vrij natuurlijk, maar wat heeft Bacchus daarmeê te maken? Of meende men, dat de oude wijngod een afschaffer geworden is? - Ja (zegt een ander) wel mogen wij dit oude *Kraantje-lek* voor een zeer klassieke plek houden. Daar was eens een schilderachtig en boschrijk oord, waarin een meertje lag, het Volmeer genoemd, waaruit de Haarlemsche beek[3] haar oorsprong nam. Aan den oever van dat meer lag een dorp, Rukaas of Rokkes geheeten, een naam, dien men van Roruk den Deen afleidt. Terwijl men den naam *Kraantje-lek* kan afleiden van een ouden, maar onbekenden, plaatsnaam, die uitging op *leek, laca*, op gelijke wijze als men Medemblik afleidt van *Medemelaca*[4].

Wij erkennen gaarne, dat niets vernuftiger is dan die afleiding van een *onbekenden* naam! Zoo heeft men zelfs geen *Umlaut* noch *Guna* en *Wriddhi* noodig.

In Drente vindt men meermalen *Nietap* of *Nyentap*, o.a. aan de oude Smildevaart en op de grens der provincie, nabij de Leek. Dat woord duidt een n i e u w e n t a p aan, en zegt dus hetzelfde als ‘de nieuwe herberg.’

Doch kwam de drank zelf niet voor, des te meer 't d r i n k g e r e e d s c h a p . Allereerst de K r u i k . Oudtijds hing die aan de drinkhuizen van lageren rang uit, waar slechts bier en ‘goê nat’ (sterke drank) te bekomen was, gelijk aan wijnhuizen de K r a n s . En naar de bestendige gewoonte bij ons volk, aan uitheemsche woorden een ongunstige beteekenis te geven, ook al hebben zij die in 't oorspronkelijke niet, werd het

1) Zie Dl. I, bl. 149.
2) Ned. Jaarb. 1794, bl. 1200.
3) Vergelijk Deel I, bl. 356.
4) Zie Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Nederl. Volksoverleveringen en Godenleer*, Utrecht 1836, bl. 68 en 69; - en F.W. VAN EEDEN, *De Bosschen van Kennemerland*, in het *Album der Natuur*, 1867 bl. 194 en 218.

Hoogduitsch *Krug*, bij ons als k r o e g uitgesproken, de naam, aan die soort van herbergen toegekend.

De Drie Kruikjes bleven nog lang een zeer gezocht uithangteeken voor kroegen. *De Zes Kruiken* hadden te Amsterdam een zekere vermaardheid; want in 't huis, waar dit teeken uithing, op den Nieuwe-zijds-achterburgwal tusschen de Lijnbaans- en Spaarpotssteegen, was van 1632 tot 1646 een Doopsgezinde kerk gevestigd. Was 't vroeger een herberg geweest, het was dit weder geworden in Wagenaars tijd. Asselijn liet den makelaar Jan Jasperszoon in 't Kattegat, den vader van Saartje Jans, een man ‘die zich bij de vromen hield,’ ook in *de Zes Kruiken* wonen, eenvoudig om daardoor zijn karakter uit te drukken.

K a n n e n vond men in ontelbare menigte, niet alleen aan drinkwinkels, als b.v. aan de herberg te Graauw:

In de Zwarte Kan
Ontvangt men alle man[1].

of waar ze verkocht werden, als b.v.:

* *In de Drie Kannen* verkoopt men kannen en kruiken,
Als ze niet breken kan men ze heel lang gebruiken.

- maar ook elders. *De Goede Kan* hing in 1512 bij een kerkmeester der Oude Kerk, Jan Lambrechtsen uit, en *de Silveren Kan* in 't midden der 17de eeuw bij den boekverkooper Broer Jansz, op den Nieuwe-zijds-achterburgwal, en daarna bij zijn weduwe op 't Damrak.

De Melck-Can op den Binnen-Amstel was in 1656 een R.K. kerk; *de Schenkkan* en *de Flapkan* Delftsche brouwerijen. *De Schenkkan* (die ook wel aan tapperijen voorkwam) ziet men nog op een steen boven een poort in een huis op de Molslaan te Delft, en *de Flapkan* met het jaartal 1497 boven een poortje op het Oude Delft[2]. *De Wijnkan* hing natuurlijk aan wijnhuizen, gelijk *de Tinnen Kan* aan tinnewinkels uit.

Op 't Cingel stond een kan op een luifel geschilderd, met het navolgende raadsel er onder:

* Ik kan, omdat ik niet en kan;
Dat ik kon, ik zou niet kannen,
Maar omdat ik niet en kan,
Zoo kan ik.

wat natuurlijk onverstaanbaar was, voor hem, die niet wist, dat k a n n e n , als werkwoord, ‘in een kan doen’, ‘tappen’, beteekent, doch voor onze lezers volkomen duidelijk is.

Maar misschien weten sommigen onder hen niet zoo precies wat een

1) Medegedeeld door Jhr. Mr. Th. Serraris, te Hulst.
2) Medegedeeld door Mr. J. Soutendam, te Delft.

k i t is. 't Is een groote beker van langwerpigen vorm. In Brederoos ‘Moortje’ lezen wij:

> Tapt nu eens een *kit* en suypt dan dat je swiet!

Dronkaards noemde men daarom k i t t e b r o e r s [1] en als 't symbool der dronkenschap werd allengs *kit* een scheldnaam voor dronkemanskroegen. In zeker oud kluchtspelletje van ‘de vrolijke Klarijn’ zegt de held van 't stuk:

> Ik weet wel, datje de bol van de *kit* bent; maar wat kan my dat schelen?

waarop de hospes uitvalt:

> Scheld jy mijn huis voor een *kit* uit? dat zou me waarlijk verveelen!

In zijn oorspronkelijke beteekenis hing *de Kit* zeer te recht aan een Delftsche brouwerij uit en zou 't woord zeer gepast weêr in zwang mogen komen in plaats van 't omslachtige ‘Beiersch-bier-glas’.

De S n e l daar-en-tegen was een kleine beker, die in één teug kon worden uitgedronken, even als een w i p p e r t j e en een s n a p j e . In Vlaanderen leest men nog meermalen op een kroeg-bordje: *in de Snelle;* ook te Antwerpen op den Dam[2]. In de Baronie van Breda is er een met *de Drie Snellen*, en te 's Hertogenbosch met *de Drie Snellekens*, waarvan de Snellestraat haar naam ontleent[3]. Naar dat bekertje heette ook het slokje, dat men even voor den eten, als gezondheids-maatregel, gebruikte: e e n d o k t e r (of d o k t e r s) S n e l .

't Waren echter niet alleen kroegen, waar de Snellen uithingen. In 1588 woonde te Dordrecht, *in de Drie Snellen*, de schoenmaker Jacob Willemsz, wiens vrouw Mayken Kornelisdr. op den 27sten Februari van dat jaar van vier levende zoons beviel. Deze mochten in een tijd, toen Dordrecht juist voor de vierde maal vergroot werd, wel als h o o p j e s hunner Vaderstad worden beschouwd en werden dan ook plechtig door het Vendel van de wijk ten doop geleid, terwijl de oudste, die Abraham gedoopt werd, een Burgemeester; de tweede, Izaak, de Pensionaris, de derde, Jakob, de vier Kolonellen, en de vierde, Samuel, de twaalf Kapiteins tot doopheffers had[4].

Nog kleiner dan de S n e l was de N a p , die dan ook meer voor kinderen dan door volwassenen werd gebruikt en daarom ook in zamenstelling met melk voorkomt. Het uithangbord *de Melcknap* gaf zijn naam aan een kapitein, die in 1627 onder den Admiraal Reael diende.

Geen drinktuig intusschen dat meer uithing en nog uithangt dan de R o e m e r of R o o m e r , zoo als die vroeger heette: immers Huygens spreekt

1) Vergelijk Deel I, blz. 238.
2) DE POTTER, blz. 121.
3) Mr. J.H. HOEUFFT, *Proeve van Bredaasch Taaleigen*, blz 557.
4) BALEN, *Dordrecht*, blz. 73 en 864.

van ‘Rynsche Roomertjens’, en een oude gevelsteen in de Roomolensteeg geeft de afbeelding met het onderschrift: *in de* 3 *Romers* 1635.

Aan sommige wijnhuizen hing men eenvoudig: *de Roemer* uit, met of zonder bijschrift. Te Amsterdam op de Bloemgracht, te 's Gravenhage in de Boekhorststraat en Joost weet op hoe vele plaatsen meer, las men er onder het banale:

* Als gij dees Roemer ziet, gij kuntze prijzen of laken,
Maar komt in, proeft mijn nat, dat zal u beter smaken.

Maar de voorzichtige Hagenaar had er op laten volgen:

* Maar ziet eerst, wat hier achter staat,

en dan, op de keerzijde:

* Betaalt eerst als je henen gaat,
Of anders hoet en mantel laat.

Maar dikwijls had ook de Roemer een adjektief bij zich ter onderscheiding, en heette 't: *de Gouden, de Groote, de Oude, de Rinse Roemer*, enz. *De Frissche Roemer* hing uit aan de herberg, waar 't Vrouwtje van Sloterdijk gewoond had[1)], en ook aan menig andere kroeg, met een rijm, als:

* In den frisschen Roemer vermaert,
Hier drinkt men en sprinkt men en rijt men te paert.

Een mooi exemplaar van *den Gouden Roemer* ziet men nog op den Heiligeweg, met *guirlandes* van druiventrossen gebeeldhouwd en verguld. Ook te Groningen aan een tabakswinkel hangt hij uit: - wellicht nog een overblijfsel van den tijd, toen men bij den tabak ook drank verkocht.

G o u d e n b e k e r s hingen de kooplieden in gouden en zilveren werken uit. In de Hoogstraat over 't Oostindisch huis ziet men er nog een voor zoodanigen winkel geschilderd met het opschrift: *in den Gouden Beker*. Hilarides - over wien later - schreef in zijn ‘Verklaaringe’:

En naast mijn deur daar staat een gouden beker in, (*in het uithangbord*)
Mits silver daar en 't gout dient tot een lief gewin.

De *Fluit* of *Wijnfluit* hing voornamelijk aan glaswinkels uit.

't Wijngaardsche bekken hing in 1794 uit aan een kroeg in de Nes bij de Vischmarkt, die destijds tot werfhuis diende[2)].

De K o p (te weten, de ‘Drinkkop’) kwam ook meermalen voor. Een fraaie *Gouden Kop* prijkt nog aan een gevel in de Teertuinen en *de Gouden Kop* op 't Water was twee eeuwen een voorname herberg. Den *Melkkop* kent men bij Rotterdam.

1) Zie Deel I, blz. 339.
2) *Ned. Jaarb.* 1794, blz. 1200.

Kop en Schotel zijn meer modern: een reusachtig exemplaar hebben wij al vroeger genoemd[1]. Zij behooren bij de theedrinksters, als de gouden koppen bij de wijndrinkers behoorden; doch beiden ontleenen hun naam van de gewoonte onzer heidensche voorouders, die, naar men vertelt, uit de hersenpannen (koppen) van verslagen vijanden dronken. Alboin, Koning der Longobarden, had met eigen hand Koenemond, den Koning der Gepiden, gedood en vervolgens diens schoone dochter Rozemond getrouwd. Eens, dat hij een festijn gaf en al meer dan genoeg had, liet hij den schedel van wijlen Koenemond brengen, dien hij fraai had laten vergulden, schonk dien vol en prezenteerde hem aan zijn vrouw, met de woorden: 'Schatlief, drink reis met je vader.' - 'Dat zal ik je betaald zetten, leelykert!' zei ze niet, maar dacht ze, en liet kort daarna Alboin door zijn wapendrager Helmich - die natuurlijk er zijn loon voor bedong - om hals brengen. Vondel zou hier een treurspel op gemaakt hebben, doch bleef bij 't eerste tooneel steken; gewis vond hij, bij nader inzien, het geval meer gruwzaam dan echt dramatisch, en beter voor Jan Vos geschikt.

De F l e s c h is in de taal der afschaffers het symbool der dronkenschap, en *de Drie Fleschjes* dan ook als tappers-uithangteeken niet onbekend. Maar toch hielden niet alle flesschen sterken drank in: - ja zelfs de geheel-onthouder, de *Teatotaller*, zou niet geschroomd hebben in te gaan, waar *Twee Flesschen* uithingen, met het volgende rijm:

* Ga niet voorbij - Indien dat gij - Soekt goeje Thee,
Sie, ruyk en smaak - Tot u vermaak - En neem wat meê.

III.

Van de uithangteekens zullende spreken, aan het T a f e l g e r e e d s c h a p ontleend, kennen wij den voorrang toe aan de M e s s e n , als 't eerst in gebruik. Deze kwamen bij messemakers, en wel geschilderd op uithangborden voor. Op een daarvan las men:

* Hier maakt men messen recht en krom.
Zijn ze niet goet, zo brengt ze weêrom.

De *Ingelegde Messen* was in 1692 het uithangteeken van den winkelier Joost Haen in de Gasthuismolensteeg.

Op gevelsteenen herinneren wij ons niet, ooit messen gezien te hebben; wel weten wij, dat voor vijftig jaar, op de Leidschestraat, tusschen Keizers- en Heerengrachten, voor den Engelschen messewinkel van Dodge, een stalen mes uithing, dat, met het heft, een gewone mans lengte had. 't Was een prachtige winkel; doch die, na op zijn best een jaar gestaan te hebben, weêr verdween.

1) Deel I, blz. 69.

In verscheiden steden vindt men L e p e l s t r a t e n . Zijn die zoo genoemd om dat er, bij lepelmakers, s p i j s l e p e l s uithingen? Of moet men soms aan den vorm der straat of aan de l e p e l s van een h a a s denken? Wij willen dit niet beslissen; maar wat daarvan zij, *de Lepel* als uithangteeken is al vrij oud, en zeer natuurlijk; want hij nam in 't leven onzer voorouders een eervolle plaats in. Aan de schutters werden zilveren lepels vereerd, en wederkeerig gaven de schutters aan Vorsten lepels ten geschenke[1].

De *Tinnen Schotel* hing uit aan tinnewinkels, de *Schelpschotel* (een schotel in de gedaante een er schelp) te Delft, op den hoek der Groote Markt[2]. Ook de M o s t e r d p o t kwam vroeger veel voor, en wij zagen er nog een aan een herberg op de Turfmarkt bij de Vijzelstraat. Voor een ander huis, waar *de Mosterdpot* geschilderd was, stond er het navolgende rijmpje bij, een aardigheid behelzende, die meer verkocht werd:

* Ik lever uit,
Een zeldzaam kruit,
Daar zijnder weinig in de stad,
Of 'k heb ze bij de neus gehad.

De Mosterd gold als 't zinnebeeld van kracht. ‘Mijn paard is zoo sterk als mosterd,’ zei de sleper op 't Rok-in: wat hem echter niet zoo slecht bekwam als in 1566 den Utrechtschen geus zijn gezegde tegen de Vroedschap, die zich ‘t' onsterk vond’ om een besluit te nemen. ‘Eet ham met mostard, zoo wordje sterk!’ duwde hij den Heeren toe, wat hij later met den hals moest boeten[3].

Een nieuw en goed geschilderd uithangbord, met spijzen en dischgereedschap, kan men zien boven een restauratie op de Botermarkt. Doch ook de best geschilderde uithangborden van onzen tijd staan hierin bij de vroegere achter, dat ze de rijmen missen, waarin deze spraken. En was die taal niet altoos even keurig en gepolijst, zij had een eigen karakter, en de naïeviteit van 't volk spiegelde er zich in terug. Waar niets gezegd wordt zal zeker niet tegen den fijnen smaak van anderen gezondigd worden; maar daar valt ook niets op te merken en niets te leeren. Op 't kerkhof spreken voor 't minst de grafschriften nog.

‘Wees meester van de Taal, gij zijt het van 't gemoed,’
Sprak Bilderdijk, en 't woord klonk goed,
Maar 't is ook altijd waar geweest,
‘Wees meester van het Bord, gij zijt het van den geest.

1) Vergl. J. TER GOUW, *de Gilden*, blz. 60.
2) Medegedeeld door den Heer Mr. J. SOUTENDAM.
3) HOOFT, *Ned. Hist.* blz. 105.

Negende hoofdstuk.
Allerlei huisraad.

Er is geen stuk huisraad of keukengerei te bedenken, dat niet onder de uithangteekens een plaats heeft ingenomen. Ontelbaar is het aantal en niet te overzien de verscheidenheid dier voorwerpen: 't is juist de bonte voorraad daarvan, die ons tot kortheid noopt. Hun geheele geschiedenis is begrepen in deze enkele woorden: het huisraad wordt uitgehangen bij hen, die 't maken of verkoopen. Zoo zag men vroeger gewoonlijk *het* (geschilderd, maar thans een werkelijk loopend) *Uurwerk* boven de deur des horlogiemakers: zoo (en. nóg wel) *de Pomp* bij den loodgieter, *de Koperen Kandelaar* bij den koperslager, *de Blikken Doos* of *het Keukenblik* bij den blikslager, *de Balie* of *Traliemand* bij den mandemaker, enz.

Slechts enkele voorbeelden, die om deze of gene bijzonderheid opmerking verdienen. De K a a r s kwam soms g e k l e u r d voor: *de Groene Kaars* hing in de eerste helft der 17de eeuw uit op de Heerengracht bij de Romeinsarmssteeg: *de Drie Strijkijzers* ziet men nog op een gevelsteen op de Leidschestraat bij de Lange-Leidschedwarsstraat, en elders steekt nog een groot *Koperen Strijkijzer* op een stang uit, als op den hoek der Keizersstraat en Dijkdwarsstraat. De *Schildpatte Koffer* hing in 1709 uit bij den schildpadwerker Abraham van der Burgh in de Barndesteeg. Bij borstelmakers werden vroeger, en nog meermalen, de borstels gebezigd om niet slechts het uithangteeken, maar ook het opschrift te vormen: zoo las men vroeger op sommigen *de Spinverjager, de Drekveger*, welke woorden uit verschillend gekleurde borstels waren samengesteld: zoo leest men nog, boven de deur van een huis op den Haarlemmerdijk over de Heerenmarkt, het woord *Borstelwerk* op een grooten borstel; zoo te Lier in de Berlaarstraat, op gelijke wijze, den naam des borstelmakers, *J. Volkaerts*.

De *Noteboome Tafelstoel*, waarvan wij de afbeelding op de volgende bladzijde geven, is te Amsterdam op een gevelsteen in de Pijlsteeg te zien: waarschijnlijk stelde die het proefstuk voor, dat de stoelemaker had vervaardigd om het meesterschap te verwerven.

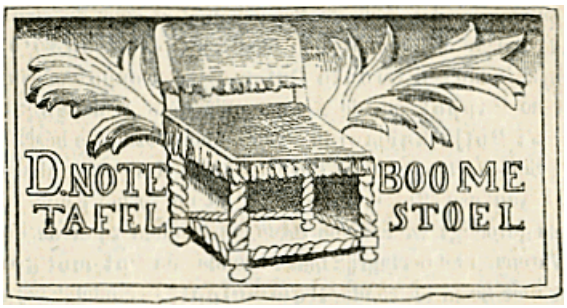

Een *Kraamstoel* uit het begin der 17de eeuw is zeldzaam genoeg om er

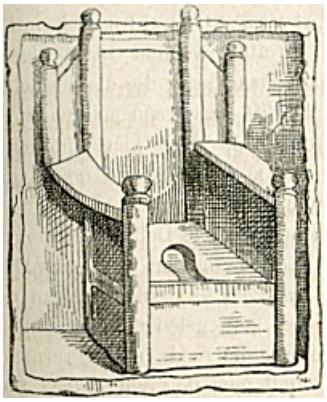

de afbeelding van mede te deelen. Men vindt dien op een gevelsteen op het Groote Noord te Hoorn[1].

Elders ziet men *de Vrouwenstoel* (Rapenburgerstraat); *de Spaence Stoel* (te Utrecht van 1647[2], *de Vouwstoel* (op gevelsteenen, achter 't Paleis en op de St. Antonies-breêstraat, hoog in den zijmuur tegen 't Zuiderkerkhof), ja *d' Groene Ghecroonde Driestal* (op een gevelsteen in de Wieringerstraat). Voorts *de Setstoel, de Haerlemse Stoel*, die beiden nog tot de 16de eeuw behooren: - *de Ruststoel, de Scheerstoel* - deze laatste weleer ook al een meesterstuk; hij moest zijn 'met drie kromme stijlen, toonen en leliën, en een heel bort, voor een duym overgesteken, met vierkante pennen in malkanderen gewerkt, onder en boven wel sluytende;' - dan nog: *de Felpe Stoel, de Juchtestoel* en, om bluf te maken, *de Hagendeveld van Stoelen* (groote overvloed). En zulk een Hagendeveld hebben wij gekend. Herinnert zich iemand nog de oude Amsterdamsche Osjesluis, met dat donkere gewelf daar beneden en dat aardige pleintje daarboven[3]? Dat pleintje was, toen de ossen 't niet meer noodig hadden, een allerpleizierigste speelplaats voor de jongens; maar - 't zal nu wel vijf en veertig jaren geleden zijn - daar kwam een stoelemaker wonen en bezette met zijn koopwaar 't heele plein. Toen had men daar werkelijk een Hagendeveld van stoelen.

De verscheidenheid van Potten is nog grooter dan die van stoelen. Vooreerst was het enkel *de Pot*, al in de 16de eeuw een geliefkoosd uithangteeken; trouwens, als men de spreekwoordenlijsten wil raadplegen,

1) Door bezorging van den Heer Handelaar.
2) *N. Utr. Courant* 1867, no. 501.
3) Verg. *Aurora* 1868, blz. 58 en 59.

zal men ontwaren, dat daar *de Pot* ook nog al eens op voorkomt - en geen wonder; daar de mensch toch bij de d a g e l i j k s c h e P o t zijn leven onderhoudt, zij 't dan een G r o o t e P o t, een B u r g e r p o t of een A r m e l u i p o t: zij 't de P a p p o t van de Aalmoeseniersmin of de S n e r t p o t van 't Weeshuis: ''t P o t j e k a r m e l c k' van Symens 'zalighe besje,' de H u t s p o t van 't Sint-Martijnsgild, de G o r t p o t van droogen Jorden of de L a b b e k a k p o t van een Kattenburgerwijfje uit de vorige eeuw. Zelfs als de dichters iets gevoeligs wilden voortbrengen haalden zij er de Pot bij. Hooft kon zijn Warenar niet belangrijk maken zonder de P o t m e t g o u d: Vondel 't Hanekot niet bezingen zonder R o m m e l p o t; - eindelijk wij allen streven vergeefs naar genoegens, zoo streelend als die, welke wij smaakten in onze kindsche jaren, wanneer 't ons mocht gelukken, door een gelukkigen gooi, de krieken of moppen te verzamelen, die de P o t v a n 't G a n z e b o r d bevatte.

Maar nu eenige variatiën van de Pot. In 1690 woonde Gerrit Claesz op 't Cingel *in de Blaupot*, en droeg er zijn toenaam van, die als geslachtnaam nog bestaat. De *Aarde Pot* hing (in de 17de eeuw) aan pottewinkels, *d' Porceleyne Blompot* aan een porceleinwinkel op den Haarlemmerdijk (waar men nu nog alleen maar den naam leest), *de Delftsche Tuynpot* aan een winkel in Delftsch aardewerk op Uilenburg uit.

De Metalen Pot was in de 17de eeuw een brouwerij te Delft, *de Olie-Pot* een dito te Haarlem, en in 1578 woonde Klaas Franszoon te Amsterdam *in de Drie Koperen Potten*. Dat de *Tinnen Pot*, te Gent, waarvan de Tinnepotstraat haar naam heeft[1] al voor zeer lang geleden moet hebben uitgehangen, blijkt daaruit, dat de Tinnenpotbrugghe reeds in 1589 vermeld is[2]. Ook te Dordrecht wijk C. no. 29 vindt men nog een *Tinnen Pot* op een gevelsteen: en te Delft een *IJzeren Pot* met het jaartal 1669. In Drente bij 't Zuidlaardermeer hangen, aan twee huizen aan den weg, niet ver van elkander, *de Breipot* en *de Knolpot* uit.

In de Egelantiersstraat vertoont een gevelsteen *de Braspot;* een man heeft een grooten pot voor zich staan, waaruit een rook of vlam opstijgt, en een kleiner potje in de hand. 't Zal daar wel een ordinaris geweest zijn, waar men b r a s s e n, d.i. 'veel en lekker eten' kon, even als *de Kook-Lepel*, die op Marken uithing, een eethuis van minderen rang, een 'Moeder Schep-op' zal hebben aangeduid.

De Koffijpot staat geschilderd op een uithangbordje te Mechelen bij de Bruinekruischebrug, en, ware het nu in een Hollandsche stad, men zou daaronder lezen: *Hier zet men koffie;* - maar hier leest men in zuiver Mechelsch: *Huer tabt men buer* (lees *ie* voor *ue*[3]. Eindelijk hing in de

1) DE POTTER, blz. 59.
2) *Histoire de la Gilde Souveraine des Couleuvriniers, Arquebusiers et Canonniers, dite Chef-confrèrie de Saint-Antoine à Gand*, par F. VANDERHAEGHEN 1866, p. 4.
3) DE POTTER, blz. 123.

vorige eeuw *de Gulde Syrooppot* uit aan een huis te Leiden, dat men voor een van de drie oudste der stad hield[1], en nog hangt bij Asch onder Buren *de Strooppot* uit.

En, als alle andere dingen, kwam ook de Pot gekroond voor. *De Pot met de Kroon* was in de 17de eeuw een Delftsche brouwerij.

Een Vijzel, volkomen gelijk aan dien, waarvan wij in ons Eerste Deel een afbeelding hebben gegeven[2] kan men nog te Doesborgh voor een apotheek zien uitsteken en op de Oude Gracht te Utrecht vindt men er drie op een gevelsteen met het onderschrift: *In de Drîe Vijzels*[3]. Omstreeks 1600 hing 't zelfde *in diminutivo* uit aan een huis bij de Vischmarkt te Amsterdam. Zoo verhaalt Kackerlack bij Bredero:

> Doen traden wy na de aelwijven, daer an *de Drie Vijseltjes* sij,
> By Griet Jan Dieken en Fy, die soo fiks is op 't vel te stroopen,
> Daer wast: hoor hier vrient, salje neb-ael, grof-ael of fijn-ael koopen?
> Soeckje puyt-ael, leb-ael, kat-ael? Wilt niet verder loopen!

De ‘Drie Vijzeltjes sij’ was dus de aalmarkt, wat wij niet zouden weten, als Bredero 't niet gezegd had; want in de boeken, die volgens keuren en ordonnantiën geschreven worden, vindt men zulke bijzonderheden niet. Daarom hebben kluchten en liedjes, die ons 't dagelijksch bedrijf van vroeger dagen schetsen, zooveel waarde voor de historie.

Tapijten, Vloerkleeden of Matjes vonden wij op geen gevelsteenen, wel op geschilderde uithangborden; doorgaans een opgerold kleurig loopertje of karpetje aan de eene en een rol matten aan de andere zijde, met de aanduiding in woorden daar tusschen.

Enkele malen hing een winkelier een stuk huisraad uit, niet omdat hij 't voorwerp zelf, maar omdat hij datgene verkocht, zonder 't welk men 't voorwerp niet gebruiken kon. Zoo hing een kruidenier *de Brandende Lamp* uit, met dit rijmpje:

> * Mijn lampje brandt uit den Oriënten,
> Hier verkoopt men oly, vijgen en krenten.

Uit den Oriënten wil zeggen: ‘uit den treuren, heel mooi, uitstekend.’ 't Woord werd in de 17de eeuw en vroeger gebezigd bij al wat men als voortreffelijk wilde kenmerken. In Brederoos ‘Moortje’ leest men:

> Writsert heeft sijn sin geleyt,
> Op eener die de Luyt en andere Instrumenten
> Kan handelen wel braef, ja uytten oriënten.

1) HALMA, *Tooneel der Vereen. Nederl.* Dl. II, bl. 43.
2) Blz. 108, en vergelijk het aldaar vermelde aangaande de beteekenis.
3) *N. Utr. Courant* 1867, no. 501.

De *Blaasbalg* is reeds genoemd in het Eerste Boek[1]; 't is nog het gewone uithangteeken van blaasbalgmakers. In de Oudebrugssteeg staat een groote op een bord geschilderd. Van die soort evenwel, die 't scheeps-timmermansgild te Amsterdam in 't laatst der 16de eeuw bezat, en 'tot gerieve van eenen ieghelijcken,' voor drie stuivers daags verhuurde, 'om de schepen leggende in 't water opgeblasen ende besocht te werden'[2], hebben wij geen exemplaar meer kunnen ontdekken; - wat wel jammer is; want zeker zou in onzen tijd zulk een werktuig somtijds nog wel eens goede diensten kunnen doen.

't Schijnt zonderling, den *Blaasbalg* als een boekdrukkers-uithangteeken te vinden. De *Groene Blaasbalg* hing uit bij Johan Stoll en Peter de Cesaris, die in de laatste helft der 15de eeuw te Parijs in de rue St. Jaques de boekdrukkerij uitoefenden. Ook in andere steden van Frankrijk zag men dit symbool als uithangbord gebezigd, en nog vindt men te Abbeville, voor een huis in de Jacobijnenstraat, een gevelsteen uit de 17de eeuw, met het opschrift: *le Vert Soufflet*. De schrijvers der *History of Signboards* meenen, dat het in verband stond met de alchimie en goudmakerij en de Groene kleur gebezigd werd als die der hoop[3]. 't Is mogelijk, ofschoon de B l a a s b a l g , even als de S p i e g e l , in vroegere dagen een zeer gewone titel was voor boeken. Ten voorbeelde halen wij den titel aan van een boekje in 12o, dat in 1677 te Antwerpen bij A. Everaerts werd uitgegeven of herdrukt: 'Kleynen Geestelycken Blaes-balgh, om de Goddelijcke Liefde te doen blaecken ende branden in de herten aller geloovige Minnaeren ende Minnaressen tot het alderheyligste Sacrament,' enz.

De *Blaes-balck*, zonder aanduiding van kleur, hing in de 15de eeuw uit aan een Leuvensche brouwerij, gelijk ook de *Kandelaer*, dien wij in de 16de eeuw ook te Delft vinden. De *Wieg* hing te Antwerpen uit aan een herberg in de Wiegstraat[4] en in de Kammestraat aldaar was een brouwerij *de Spieghel*. In den gevel van een huis te Wijck over Maastricht, in de Rechtstraat no. 201, ziet men een spiegel met een lijst in den smaak van Lodewijk XV afgebeeld; daarboven: *CLeMentIa: DeI: at qVe: operIbVs: strVCta* - waaruit het jaartal 1768 te lezen is - en daaronder *in den Spiegel*[5]. In 1616 woonde te Amsterdam Hendrik Hendriksz. *in de Christelyn Spieghel*.

De S n u i t e r , dien men te Maastricht S m o k s c h e e r (smook-schaar') noemt, komt aldaar in de Brugstraat voor op een gevelsteen met het bijschrift: *In do Smocscher* anno 1735, en te Wijck in de Hoogbruggestraat, zonder jaartal: *in de Goude Schmouckscheer*[6].

Den Z a n d l o o p e r , voorheen zeer algemeen een voorwerp van huislijk

1) Deel I, bl. 244.
2) Gildebrief van 5 Oct. 1589, art. 18.
3) p. 394.
4) Vgl. hierboven blz. 26.
5) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
6) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

gebruik, die nog in 't begin dezer eeuw in vele huisgezinnen en op alle preêkstoelen gevonden werd, ziet men nu nog hier en daar aan gevels en deurposten uitgehouwen; somtijds ook als zinnebeeld. Op de St. Antonies-breêstraat bij de Hoogstraat vindt men nog *de Drie Zandloopers*.

In 1535 woonden te Amsterdam Gerrit en Volkje, die om de herdooperij de vlucht genomen hadden, *in de Leêren Emmer*. Vermoedelijk werden in dat huis brandemmers gemaakt, als b.v. ook op de Baangracht bij de Elandsgracht, waar men nog op een gevelsteen *de Gouden Brandemmer* vindt: een staaltje hoe men liefhebberij had om voorwerpen van allerlei soort in goud voor te stellen; maar, lieve hemel! - zou de Schoolmeester gezegd hebben:

> Lieve hemel! had men de brandemmers heusselijk van goud gemaakt,
> Wat waren er al spuitgasten met emmers en al schoot geraakt!

Of *de Drie Testen* omstreeks 1600 of vroeger een werkelijk uithangteeken geweest is, dan of Bredero 't alleen om 't rijm geïnventeerd heeft, is niet uit te maken; maar 't verband, waarin 't voorkomt, bewijst, dat toen reeds de warme stoof als het eigenaardig attribuut van een oud vrouwtje gold. Van zulk eene goede oude ziel zegt een spinster:

> Kijck alle dingh is duur, maar Anne Klaes *in de drie Testen*,
> Die doet so veul goets (God loontser!) hier an de vesten.
> Ghy wetet niet, hoeveel boogjes datse 's jaers wel huurt
> En daerse alle Sondags warmis, kool, erreten en boonen stuurt
> En stockvis en brij.

Aan de vesten lag de achterbuurt, waar de geringe luidjes woonden, en het zijn deze laatsten, aan wie zij ‘veul goets’ deed. Al had onze arme spinster nooit latijn geleerd, toch volgde zij hier den regel: *continens pro contento;* zoo gaat de natuur boven de leer. De *boogjes*, waarvan gesproken wordt, waren de verwelfde bogen aan de binnenzijde van den stadsmuur, waarin behoeftige lieden huisvesting vonden. Sommige werden van stadswege voor niet begeven; andere door weldadige lieden gehuurd om er armen in te laten wonen. Die muren zijn in 1601 afgebroken: Anne Klaes behoorde dus in de 16de eeuw t'huis. Trouwens ‘de Spaansche Brabander’, het stuk waarin de aangehaalde verzen voorkomen, speelt in een der jaren tusschen 1572 en 1578. - En wat nu de testen betreft, men heeft zelfs gevraagd of 't niet te vermoeden is, dat die er bijna even vroeg moeten zijn geweest als er vrouwen waren; en of niet de potscherf, die Job gebruikte om zich te krabben, een stuk van een test uit zijn vrouws stoof kan geweest zijn? Wij bevelen deze vraag den oudheidkundigen ter overdenking aan, en gaan tot deftiger onderwerp over.

Tiende hoofdstuk.
Boeken, kaarten, letters, cijfers en mathematische figuren.

I.

B o e k e n hingen natuurlijk bij boekverkoopers uit en wel, in de eerste plaats, het ‘beste Boek,’ de B i j b e l . 't Is zeer opmerkelijk, dat in geen land, zelfs in Engeland niet, de Bijbel zoo veelvuldig voorkwam als ten onzent; niet alleen aan zoodanige winkels, waar bij voorkeur bijbels en godsdienstige werken verkocht werden, maar aan boekwinkels in 't algemeen; en niet alleen daar, maar zelfs ook voor logementen, en hij hangt er nog uit. Dit laatste is echter zeer verklaarbaar. De Bijbel was in de 16de eeuw de leus geworden der Protestanten, en wanneer die op reis gingen, was het hun natuurlijk aangenaam, bij geloofsgenooten hun intrek te kunnen nemen. Zoo hing dan de Protestantsche herbergier den Bijbel uit, als aanwijzing voor Protestantsche reizigers; en later bleef het eenmaal aangenomen uithangteeken in gebruik.

Bij het groot aantal uitgehangen Bijbels moesten ze door allerlei bijvoegsels onderscheiden worden. Wij zullen van die onderscheidingen een overzicht trachten te geven, zoo beknopt mogelijk.

Wij vonden dan:

1°. *De Bijbel*, in 1563 te Gent bij Gheraert van Salenson; in 1596 te Amsterdam bij Laurens Jacobsz; te 's Hertogenbosch in 1605 bij Jan van Turnhout; te Rotterdam in 1611 bij Felix van Sambix op 't Steiger[1]; te 's Gravenhage in 1619 bij Aert Meuris, boekverkooper in de Papenstraat; te Delft in 1647 bij Jacob Dirksz Plantenburg; te West-Saardam in 1661 bij Joris Jacobsz; - ook bij den boekverkooper Doesborg te Dordrecht in de Voorstraat, bij 't Raadhuis; wij weten niet in welk jaar; wel, dat een ‘goede vriend’ er onder schreef:

1) Niet de beroemde schoonschrijver; deze woonde te Delft. Er zijn verschillende personen van dien naam geweest. Zie ook hierachter, blz. 251.

Doesborg, die lange magere schuifel,
Zet Mij - de Waarheid - op zijn luifel,
Doet Mij vernachten op de straat:
Een klaar bewijs, dat hij mij haat.[1)]

Nog hangt te Amsterdam in de Haringpakkerij bij den Nieuwendijk een opengeslagen *Bijbel* uit, doch met witte blâren en waarop niets anders te lezen staat dan: *Kantoor-Boek- en Papierwinkel*.

Boven gangen en sloppen hing ook meermalen de Bijbel uit, somtijds omdat daar de ingang was tot een drukkerij, somtijds ook, omdat ergens in zulk een gang een oefening gehouden werd, waar, als Hooft zegt:

Men disputeert uit de Schrift, ergo dit, ergo dat[2)].

Ook bestond er te Amsterdam in de Jordaan een B i j b e l h o f j e , dus genoemd naar den Bijbel, die boven den ingang was afgebeeld[3)].

2°. *De Bijbel na de laetste Correctie*, te Enkhuizen, in 1660, bij Jeurriaen Rieuwertsz Landtman.

3°. *De Nieuwe Bijbel*, te Amsterdam in 1631 bij Abraham Meindertsz; te Leeuwarden in 1650 bij Cornelis Martens; te Leiden in 1653 bij Frans Basteyn; te Rotterdam in 1684 bij Marcus van Rossum en te Enkhuizen bij Cornelis Jansz. Lastdrager.

4°. *De Groote Bijbel*, in de 17de eeuw bij twee boekverkoopers te Dordrecht, en te Amsterdam bij de weduwe van Gijsbert de Groot op den Nieuwendijk; in 1728 te Haarlem bij Johannes Marshoorn.

5°. *De Gulden* of *de Vergulde Bijbel*, in de 16de, 17de en 18de eeuwen, bij tal van boekverkoopers, te Amsterdam, Antwerpen, Arnhem, Brussel, Delft, Deventer, Emden, Gent, Hoorn, Leeuwarden, Leiden, Leuven, Middelburg, Vlissingen, enz.[4)] - en behalve bij boekverkoopers ook bij boekbinders; doch dan niet o p e n g e s l a g e n , als bij de eerstgenoemden 't geval was, maar g e s l o t e n , om den b a n d te vertoonen. Ook aan gangetjes; gelijk nog, voor weinige jaren, in de Pijlsteeg, boven de Vergulde-Bijbelsgang.

6°. *De Staten-Bijbel*, te Haarlem in 1645 bij Robbert Tinneken; te Krommenie in 1657 bij Wouter Govertsz.; te Amsterdam in 1682 bij Gerbrant Schagen.

1) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.
2) *Warenar*, IIIe Bedr. 5e Tooneel.
3) Van dit Hofje vindt men in den Atlas van den Heer Louis Splitgerber, Cat. blz. 84 nog een fraaie teekening van 1797, door H.P. Schouten.
4) Wij geven geen Catalogus van de namen, maar vermelden hier in 't voorbijgaan den titel van een boek, dat bij een hunner, J.P. DE CORT te Antwerpen, in 1772 uitkwam: '*Berigt van Constig gemaekte sneeuwe beelden, van half January tot het begin van February, tot Antwerpen gezien met groote verwonderinge en zonderling vermaak der Inwoonders, uitgegeven tot Lof der onvermoeijelijke lief hebbers der beeldhouderskonst, en eeuwige gedagtenisse van soo loffelijken ijver*.'

7°. *De Nieuwe Staten-Bijbel*, in 1642 te Amsterdam, bij Anthony Tiellemans.

8°. *De Vergulde Staten-Bijbel*, in 1651 te Monnikendam, bij Pieter Frederiks.

9°. *De Kerckbijbel*, in 1610 te Amsterdam, bij Pieter Pietersz.; in 1662 te Schoonhoven, bij Samuel Knudde.

10°. *De Vergulde Kerck-Bijbel*, in 1623 te Leiden, bij David Jansz. van Ilpendam en in 1649 bij Cornelis Banheyningh.

11°. *De Beslagen Bijbel*, (dat wil zeggen, met koperen sloten en hoeken voorzien), aan een aantal boekwinkels: te Amsterdam, Delft, Emden, Haarlem, Leiden en Wormerveer.

12°. *De Sagrijnen Bijbel*, (d.i. een bijbel, in 'robbevel [*peau de chagrin*]' gebonden) te Amsterdam, bij Jan Spanseerder.

13°. *De Koninklijke Bijbel*, te 's Gravenhage, bij Hermanus Gaal: te Middelburg bij Johan Misson.

14°. *De Gekroonde Bijbel*, in de 17de eeuw te Amsterdam bij Jacob ter Beek, in de Beurssteeg; in 't laatst dier eeuw bij Steven Swart, bezijden de Beurs en in 1729 bij Johannes Kannewet.

15°. *De Gekroonde Jugten Bijbel*, in 1761 bij Johannes Kannewet in de Nes: - hij gaf van eenige middeleeuwsche romans, als 'de Historie van Floris en Blanchefleur,' 'de Ridder mette Zwane,' enz., een nieuwe uitgave met houtsneedjes; zeker begreep de smalle gemeente die beter dan de hooggeroemde poëzy van die dagen.

16°. *De Liesveldsche Bijbel*, (zijnde 'dat Oude ende dat Nieuwe Testament,' in 1526 gedrukt te Antwerpen bij Jacob van Liesveldt 'op dye Cammerpoort-brugghe,' met houtsneden, en de oudste volledige Nederduitsche vertaling van den geheelen Bijbel) te Amsterdam in 1582 bij Willem Jansz. Buys alias Ghysen, en in 1620-1636 te Hoorn bij Zacharias Cornelisz.; maar, behalve bij boekverkoopers, ook aan verscheiden logementen. In 1662 noemt Melchior Fokkens onder de voornaamste logementen '*de Lijsveltse-Bijbel* tot Monsieur Meurs'; in de Warmoesstraat, en op het einde dier eeuw waren er niet minder dan drie van dien naam in diezelfde straat, onderscheiden als *de Eerste, de Tweede* of *de Middelste* en *de Derde Liesfeldse Bijbel:* alle drie bestonden nog in 1795[1)]; thans is maar een daarvan nog in wezen en de groote opgeslagen Bijbel pronkt nog boven de deur, het rechterblad in letterdruk, het linker met zes houtsneêprenten. Het onderschrift luidt echter tegenwoordig *Bible-Hôtel:* het logement wordt dan ook voornamelijk door Engelsche en Amerikaansche reizigers bezocht.

Ook op 't Rok-in placht een logement *de Liesveldsche Bijbel* te staan. 't Was een oud gebouw, dat in 1820, toen 't op 't punt was van afgebro-

1) *Ned. Stad- en Dorpbeschr.*

ken te worden, om plaats te maken voor 't Lees-Muzeum, door Jelgerhuis werd in teekening gebracht[1].

17°. *De Nieuwe Liesveldsche Bijbel*, (een verbeterde druk, mede te Antwerpen, bij Willem Vorsterman, 'in die Cammerstrate, *in den Gulden Eenhoorn*' 1528-1531), te Amsterdam, in 1596, bij Ewout Cornelisz. Mulder.

18°. *De Duitsche Bijbel*, te Leiden in 1599, bij Jan Jansz.: en in 1608 te Middelburg bij Simon Jansz. Die Duitsche (wel te verstaan: Nederduitsche) Bijbel was ook een Antwerpsch produkt: 'die Bibel int Duitsche neerstelick overgheset' en gedrukt bij Hans van Roemundt voor Peter Kaetz. in 1525; derhalve nog ouder dan de Liesveldsche.

19°. *De Delftsche Bijbel*, te Amsterdam bij Jan Evertsz. van Heerden in 1611; later in de 17de eeuw bij Gerrit van Goedesbergh op 't Water bij de Nieuwebrug, en in 1726 en 1727 zoowel bij Carel van Rijschooten als bij Cornelis van der Stock.

Deze Bijbel was de eerste, die in onze taal gedrukt werd, en tevens 't eerste werk in onze taal, dat met een datum in 't licht kwam. Aan 't slot leest men deze woorden:

> 'Dese jegenwoerdige Bible mit horen boecken, ende elc boeck mit alle sijne capitelen, by enen notablen meester wel overgeset wt den latine in duitsche ende wel naerstelic gecorrigeert, ende wel gespelt; was gemaekt te Delf in Hollant metter hulpen Gods ende bij ons Jacob Jacobsoen ende Mauricius Yemantszoen ende tot stichticheit ende leeringhe der kersten ghelovighe menschen. Ende wort voleynt in 't jaer der incarnacien ons heren duisent vierhondert zeven ende 't zeventich, den thienden dach der maent Januario.'

20°. *De Biestkens Bijbel*, in 1642, te Amsterdam, bij Denys van der Schuere.

Dit was: 'den Bibel, inhoudende dat Oude ende Nye Testament,' gedrukt te Emden, bij Nicolaas Biestkens, in 1560. Denys van der Schuere gaf er in 1642 een nieuwen druk van uit, ten dienste der Mennonieten, onder den titel: 'Biblia, d.i. de gantsche H. Schrifture des O. en N.T., gedruckt naer het exemplaer van N. Biestkens' - en dat verklaart de keuze van zijn uithangteeken.

21°. *De Dortsche Bijbel*, in 1612 bij Abraham Huybrechtszoon te Amsterdam.

22°. *De Gereformeerde Bijbel*, in 1613 bij Pieter Arentsz. te Haarlem.

23°. *De Luiterze Bijbel*, in 1714, bij Phlip Verbeek, op den Nieuwendijk, den uitgever van: 'd' Uitsteekenste digtkunstige werken' van Jan Zoet.

24°. *De Nederlandsche Luthersche Bijbel*, in 1672, bij Barend van der Plaat.

1) De teekening berust in de Verzameling van den Hr. L. Splitgerber, Catal. bl. 32.

25°. *De Vergulde Luthersche Bijbel*, in 1678 bij Jan Castricum, beiden te Amsterdam.

26°. *De Nederduitsche Bijbel*, in 1655 bij Cornelis Jansen te Emden.

27°. *De Fransche Bijbel*, in 1648 te Amsterdam, bij Isaac de la Tombe, en in 't laatst dier eeuw te Emmerik, bij Florentius Abbema, die herberg hield, en te wiens huize ook verkoopingen van vaste goederen gehouden werden. In de Haarlemmer Courant van 22 Januarij 1688 werd aangekondigd, dat bij S^r^. Abbema te Emmerik *in den Franschen Bijbel* zouden verkocht worden 'den plaisant welgelegen Adelijck Havesaet genaemt *de Wilt*, gelegen in de Heerlijckheyt Gendringen, in 't Graafschap 's Heerenberg.'

28°. *De Hoogduitsche Bijbel*, in 1610, te Amsterdam, bij Willem Jansz. Stam en in 1664 bij Joachim Noschen op den Haarlemmerdijk.

29°. *De Vergulde Hoogduitsche Bijbel*, in 1641, te Amsterdam, bij Dirk Meijer.

30°. *De Italiaensche Bijbel*, in 1619 bij 'Cornelis Lodewijcksz. van der Plasse op de Beurs.'

31°. *De Hebreeuwsche Bijbel*, mede te Amsterdam, in 1611 bij Hessel Jansz. van Valkenburgh en in 1682 bij Christiaan Moelen.

32°. *'t Nieuwe Testament*, bij boekverkoopers te Amsterdam, Emden, 's Gravenhage, enz., o.a. bij Abraham de Wees op den Middeldam, die de meeste werken van Vondel uitgaf, en bij zijn opvolger. Ook ziet men 't nog op een gevelsteen in de Reguliersdwarsstraat, op den hoek der Geelvinckssteeg.

33°. *'t Nieuwe Verbont*, in 1650, te Leiden bij Willem van Rijnenburch.

34°. *'t Vergulde Testament*, in 1666 te Delft, bij Anthony van Heusden.

35°. Eindelijk, *Biestkens-Testament*, in 1638, te Hoorn, bij Jan Jansz. Deutel. Biestkens Testament was: 'Dat Nyeuwe Testament ons liefs Heren J.C.' bij Nic. Biestkens in 1560 te Emden uitgegeven. Een naamgenoot van dezen, vermoedelijk zijn zoon of kleinzoon, dreef in 't begin der 17de eeuw den boekhandel te Amsterdam op de Keizersgracht in *de Lelie onder de Doornen*[1)].

In Engeland placht de Bijbel ook veel, zoo bij boekverkoopers als aan logementen en bierhuizen uit te hangen. Thans ziet men hem daar niet meer. Maar wat in Engeland voorkwam en niet bij ons, waren de g e k l e u r d e Bijbels, of Bijbels, op heraldieke wijze drievoudig uitgehangen. Onder de gekleurde was *de Blaauwe Bijbel* 't meest in gebruik. De schrijvers der *Hist. of Signboards* zien in dat blaauw het symbool van waarheid en deugd[2)]; kluchtig is 't, dat in onze taal b l a a u w juist een tegenovergestelde beteekenis heeft:

> O loghens sonder grondt! o al te dobble reên
> Van onschult; maer *te blauw* en vol lichtvaardicheên,

1) *Navorscher*, Dec. 1866.
2) p. 253.

zegt Ritsaart in Brederoos ‘Moortje’ en Fronto spreekt in Vondels ‘Batavische Gebroeders’ van

Een lasterstuck, dat *blaeu* den schijn van waerheit heeft.

B l a a u w e exkusen neemt niemand aan en aan b l a a u w-boekjes hecht geen verstandig mensch geloof. Op een b l a a u w e n maandag is nooit iets goeds gebeurd; een b l a a u w e n Bisschop dreef men de poort uit; het b l a a u w e koetje gaf geen melk en b l a a u w e begijnen noemde men de lichtekooien. Met ‘die blauwe scute’ ging de duivel uit zeilen in de lichte maan; en een b l a a u w t j e wil nog niemand graag loopen. En als wij hierbij nagaan, dat ook in 't Fransch *contes bleus* van ouds een eufemisme was voor ‘logens’ en zelfs in 't Engelsch *blue devils* wat wij ‘muizenissen’ of ‘kwellingen des geestes’ noemen, meenen wij eenigen twijfel te mogen voeden, of onze Engelsche voorgangers zich wel verzekerd hebben, dat die *Blue bible*, waar zij van gewagen, inderdaad een b i j b e l was.

Werkelijke Bijbels werden bij hen, op de uithangborden, als naar gewoonte, met vele andere dingen in vereeniging gevonden. Zoo b.v. bij den papierkooper Henry Parson op London Bridge, in 1711, *de Drie Bijbels en de Brie Inktkokers*, en, al uit den tijd van Karel I, *de Bijbel en de Kroon*, in hout gebeiteld, geschilderd en verguld - eerst in 1853 afgenomen, en nog bij den eigenaar bewaard. *De Bijbel, Kroon en Konstitutie* hingen in 't begin dezer eeuw bij den uitgever en politieken roervink Cobbett, van wien men beweerde, dat hij ze alleen had opgestoken, om later te kunnen zeggen, dat hij ze neêrgehaald had[1]. *De Bijbel, Septer en Kroon* kan men nog in hout gebeiteld zien aan een bierhuis in High Holborn. Voorts zag men in Engeland weleer *den Bybel* met *het Lam* (‘agnus Dei’), *de Duif* (‘de H. Geest’), *de Paauw* ('t symbool der ‘opstanding’), *den Sleutel* ('t symbool der ‘kennis’), *de Zon* (‘Licht der Wereld’) enz. gekombineerd.

In ons land hebben wij maar ééne kombinatie met den Bijbel gevonden, maar die des te pikanter is: *de Bijbel met een spel Kaarten*. Johannes

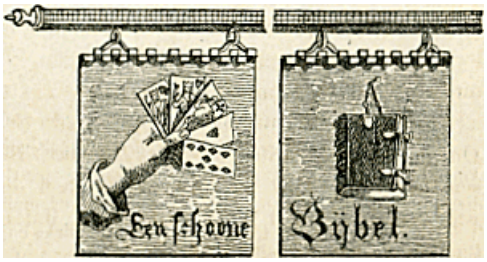

Hilarides, boekverkooper in de Hoogstraat te Dokkum, had in 1695 een uithangbord, waarop aan de eene zijde een Bijbel was afgebeeld, met het woord *Bijbel* daaronder, en aan de andere een hand, die vijf speelkaarten hield en daaronder: *een Schoone*.

De kerk ligt in het hoogste gedeelte der stad (de terp), de straat die

1) *Hist. of Signb.* p. 254.

derwaarts leidt, heet de Hoogstraat, en in 't midden dier straat woonde Hilarides. Zijn huis had een luifel, van welken de stok uitstak, waaraan 't bord hing. Op de Zuidzijde van 't bord was de bijbel geschilderd, waarop dus het oog der Dokkumers viel, wanneer ze ter kerk gingen; maar, als zij er uit terugkeerden, viel hun oog op de noordzijde van 't bord en zij zagen de kaarten (wel *een schoone hand;* een vierde van 't aas met de n e l !) Dit gaf ergernis:

> Daar ergert zich het volk, 't welk lust een taal te voeren,
> Die niemand machtig is op straat den mond te snoeren.

Hilarides verantwoordde zich met te zeggen, dat hij alleen deed wat ieder ander deed, en de voorwerpen, die hij te koop had, op zijn uithangbord vertoonde. Maar de Regeering gelastte hem evenwel die *schoone* te bedekken. Hilarides voldeed daaraan met er een matje voor te hangen, dat echter alleen aan den bovenkant was vastgehecht, en bij elken ademtocht van den wind opwoei[1)]. Toen hij vervolgens zijn *Phaedri fabulae Aesopiae* met de vertaling uitgaf - hij was niet enkel boekverkooper maar ook Latijnsche meester, en poëet op den koop toe - gaf hij daarachter een afbeelding van zijn uithangbord[2)] met een ‘verklaaringe,’ uit bijna 900 saaie alexandrijnen bestaande, die wij den lezer niet zullen opdisschen, behalve alleen de 22 laatste, omdat zij 1°. de minst verveelende zijn; 2°. bewijzen waar 't eigentlijk op aankomt, den titel van 't uithangbord, en 3°. tot een staaltje mogen strekken van Latijnsche-schoolmeesters poëzy uit die dagen.

> De dikke metselaar zat in mijn huis te werk;
> Die sprak niet minder als van *bijbel* en van *kerk*:
> Van steentjes uytte schrift, met Aadam en met Eeve,
> Met Samson, met de Reus, met Jefta daar beneeven.
> Mits kreeg mijn uythangbord van outheit schier de schop:
> Hij porde my, daar moest een gouden *bijbel* op,
> En nog wat kout daarbij; met heen en weer te praaten,
> Een *bijbel* haalde 't deur, ik moest een schildren laaten.
> Een *bijbel* op het bord? op 't uithangbord soo kaal?
> Mij dacht, dat was te plat, t' eenvoudig en te schraal.

1) Medegedeeld door den Heer J.J. Hansma, te Dokkum.
2) Het exemplaar, dat ik bezit, is een tweede druk en vermeerderd met een voorrede van 41 bladzijden, opgedragen aan den welbekenden Willem Deurhoff, ‘vroeger binnen Amsterdam de naauwkeurichste Ondersoeker der Grondwaarheden en der Sekerheit van dien,’ gedagteekend ‘10 m. 169.’ - In dit exemplaar is *de schoone* met een gordijntje bedekt, dat van boven tegen den rand is geplakt en dus kan opgetild worden. Dit stelt het matje voor, waarvan boven gesproken is. Of dat ding alle dagen daar voor hing, of alleen 's zondags, weet ik niet; wel, dat het boekske mij, nu ik 't weêr ter handen neem, zeer genoeglijke uurtjes herinnert, waarin ik op de Latijnsche school met mijn makkers mij vermaakte met die allerdwaaste vertalingen uit den fabeldichter.
J.v.L.

Daar stak niets geestigs in; men sou my seeker hoonen
Voor klaar schijnheilig, met een *bijbel* te vertoonen;
Voor *bijbelsuster*, off voor *kerkuil*, voor *devoot*
Een *pîjlerbijter;* die de Godsdienst droeg te bloot.
Dat geusde mij te hard. Dies wilde ik 't liever maaken,
Dat ick niet licht mocht aan soo kwaaden naam geraaken.
Daar moest wat anders bij, dat ieder licht verstond,
Hoe ik niet op de rol van dommen kerkuil stond.
Des die mijn bord dan heeft ten sinnebeeld genoomen,
Die siet by wat geval het soo is bygekoomen,
Is 't een de hoochste ernst, een speeltje weer het aêr;
Dus doe 'k, in vrije keur, aansien mijn winkelwaar.

II.

B o e k e n waren de natuurlijke uithangteekens van boekverkoopers; schoon 't niet mogelijk en ook niet noodig is, altijd aan te wijzen waarom 't eene boek boven 't andere als zoodanig verkozen werd. Doorgaans was 't een boek, dat als type gelden kon van de soort van boeken, waarin iemand handel dreef.

R e l i g i e u s e B o e k e n vinden wij in de eerste plaats.

Adriaen van Berghen, ‘op die Camerpoert-brugghe,’ die in 1524 ‘dat Nyeuwe Testament’ uitgaf, had *'t Gulden Missael* uithangen.

't Psalmboek hing uit bij Pauwels Hendricx te Middelburg, en - in 1701 - de *Gereformeerde Cathechismus* bij den handschoenmaker Johan van Hoven in de Torenstraat te Dordrecht. Wat, zal men vragen, bewees de kathechismus voor de deugdzaamheid zijner handschoenen? Wij zouden hier omtrent de aanleiding tot de keuze van het uithangteeken in vrij wat gissingen kunnen treden; maar de vraag blijft, of hier aan keuze van iets vreemds te denken viel en of de man niet eenvoudig het bord, dat hij bij 't betrekken der woning vond, er liet hangen, in welk geval de zaak niet vreemder is, dan dat er te Amsterdam bij een boekverkooper een handschoen uithing[1)]. Een voorbeeld van afwisseling levert Anthony de Latere die in 1630 te Vlissingen *in 't Licht der Zeevaert*, in 1660 te Middelburg in de Lange Delft in de *Keyserscroon*, in 1664 aldaar op den Burgt in *'t Gecroont Papier* en in 1667 op de Groote Markt in *de Bonte Koe* zijn boekhandel dreef.

't Martelaersboek hing uit bij den R. Katholieken boekverkooper Jan Rieuwertsz. in de Beurssteeg. Zijn opvolger, Jan Blom, verplaatste de zaak naar 't Rok-in bij de Kapel: hij adverteerde in de Haarlemmer Courant van 25 December 1688:

1) Zie hierboven blz. 219.

‘Joost van den Vondel, Warande der Dieren, verciert met 125 kopere Figuren
‘Item, Altaer-Geheymenis, Heerlyckheyt der Kerke en Maeghde-Brieven in 4°.
‘Item, Johannis Ducheris, Kerckelijcke Historie of vervolg van de Wandelende Ziele, beginnende met Jesu Christi Hemelvaert en eyndigende op het jaar 1688, 2 Deelen in. 12°.

De Historie van Titus Livius hing uit bij Jan Jacobsz. Schipper op de Prinsengracht en wel, omdat hij zelf er in 1646 een nieuwe uitgave van bezorgd had: ‘Romainsche Historien van Titus Livius enz. van nieus vertaalt en met een tweede Decade verrijkt, en op ontellijke plaatsen vermeerdert; met een vervolg tot aan de doot van C. Julius Cesar,’ enz.

Om gelijke reden hing *de Vergulde Chronyck* uit bij Willem Jansz. Cloppenburgh bij de Beurs, *C. Huygens Werken* bij Johannes Ratelband op den Dam bezijden 't Stadhuis: *'t Stede-Boeck* bij Manuel Colijn op de Beurs - en, wie weet? misschien volgen onze uitgevers, bewogen door al 't geen wij ter aanprijzing der uithangborden gezegd hebben, en voldaan over het debiet van dit werk, nog eenmaal zulk een loffelijk voorbeeld en kiezen zij *de Uithangteekens* tot uithangteeken.

En waarom niet? Anderen hingen wel een geheele bibliotheek uit. Joost Hartgers in de Gasthuismolensteeg bij de Heerengracht zette voor zijn luifel: *de Boeckwinkel:* dat was zijn opvolger, Jacobus van den Bergh, te eenvoudig, die *de Amsterdamsche Bibliotheek* uithing, 't Is wonder, dat hij die niet k r o o n d e , want Lodewijk Spillebout in de Kalverstraat had reeds hetzelfde uithangteeken.

Paulus Matthijsz in de Stoofsteeg hing *het Muzyc-boeck* uit, en Lodewijk Lodewijks in de Heerenstraat *het Kunstboek* (een boek met fraaie platen, gewoonlijk zinnebeelden). Beiden, Muzykboek en Kunstboek golden in die dagen als symbolen van smaak en beschaafdheid, en op de plaat van ‘'t Maeghde-wapen’ voor het ‘Houwelijck’ van Cats ziet men ze beide liggen voor de voeten van het beeld, dat de Leersucht voorstelt.

In de winkels waar meer bijzonder k a n t o o r - b e h o e f t e n voorhanden waren, had men *het Groot Kantoor-boeck* boven de deur, gelijk bij Gerrit Willemsz Doornick op 't Cingel bij de Janrodenpoortstoren, wiens broeder Marcus op de Tesselschekaai daarvan een pendant gaf in zijn *Kantoorinkvat*[1].

Bij Hendrick Laurentsz en Nikolaas van Ravestein op 't Water hing *het Schrief-Boeck* uit, dat Johannes van Ravestein later in *'t Schrijfboek* veranderde. Op dezelfde kaai, dicht bij de Oudebrug, had, in 't laatst der 16de en in 't begin der 17de eeuw, Cornelis Claesz hetzelfde uithangbord; ook, in 1636, Isaac Willemsz te Hoorn op 't Noord, en na hem zijn zoon Abraham Isaacsz van der Beeck. *'t Vergulde Schrijfboeck* hing, in 1634,

1) Zie blz. 201.

te Delft in de Pepersteeg bij Felix van Sambix uit; *'t Witte Schrijfboek*, in 1606, te Groningen bij Johannes van den Rade of Radens, en *'t Schrijfboek* zonder kleur of verguldsel, in dezelfde stad bij Jan Klaassen of Johannes Nicolai, gedurende de eerste helft, en bij diens opvolger Frans Bronkhorst in de tweede helft der 17de eeuw, en - om er niet meer te noemen - in 1609 te Gorkum op de Markt bij Adriaan Helmich.

De boekverkoopers, die dit teeken uithingen, deden vooral in 'schoolgoed,' gelijk dan ook Cornelis Claesz in 1607 een nieuwen druk uitgaf van een handboek voor onderwijzers, dat in dien tijd zeer geächt was en zulks ten volle verdiende: den 'Regel der Duytsche Schoolmeesters van Dirck Adriaensz Valcooch.' Die Schoolboekhandel verhinderde echter niet, zich met arbeid van meer verheven aard bezig te houden. Jan Klaassen en Frans Bronkhorst te Groningen waren Stadsdrukkers; Johannes van Ravesteyn was dit te Amsterdam en gaf in 1672 een tweeden druk van Huygens' 'Korenbloemen', gelijk zijn vader in 1644, met Laurentsz, Grotius Testament, en later nog meer werken van Vondel, had laten drukken. Bij Cornelis Claesz waren in 't laatst der 16de eeuw verscheiden 'Chronycken' uitgekomen, een artikel, dat in dien tijd vrij wat aftrek vond Van een daarvan schrijven wij hier den titel af, als een staaltje van de lektuur onzer Vaderen:

> 'Het Tweede Deel van de Hollandtsche ende Zeelandtsche Chronycke, mitsgaders der Brabandtscher, Vlaemscher, Gelderscher, Vriescher ende d' ander Nederlandt scher ende derselver omliggende Provintien Geschiedenissen ende veranderinge in der Religie, met d'Oorlogen, daerwt ontstanden, enz. Met grooter vlyt byeen vergadert door E. de Veer. Amsterdam, by Corn. Claesz, 1591.'

De Almanak duidde een winkel van zeevaartkundige werken aan. Aäron van Poulle te Middelburg, bij wien *de Stuerman*[1] uithing, verhuisde in 1715 naar de Gortstraat en hing toen *den Almanach* uit.

Het Huysboeck daarentegen, dat in 1669 bij Abraham van Blancken in de Molsteeg uithing, was een winkel, waar de huismoeder zich voorzien kon van al wat zij voor huiskamer en keuken noodig had: 'Aaltje de Volmaakte - en onsterfelijke - Keukenmeid' in de eerste plaats; tal van kook-, distilleer- en recepteboeken; waschboeken en huishouboeken; gebedenboeken, als: 'de Lust der Heilighen in Jehovah'; stichtelijke huis- en liederboeken, als: 'het Lusthof der Zielen' en ''t Geestelijck kruydhofken'; maar ook vrolijke liedeboekjes, als: 'de May-gift van verscheyde Vogelen aen alle eerbare jonge Lieden.' - En mochten onze Lezeressen vragen, welke k o o k - en d i s t i l l e e r b o e k e n het waren, die de zeventiende-eeuwsche Juffers ten dienste stonden, wij kunnen ze hier niet allen noemen, maar willen gaarne van elk een titel afschrijven.

1) Vergl. blz. 156.

Bruyn Harmansz Schinckel te Delft gaf in 1599 uit:

> ‘Eenen Nieuwen Koock-Boeck, dat noch noyt in druc geweest en is. Vergadert wt vele verscheyden Boecken, als wt het Latijne, Françoys ende Italiaansch etc. Leerende, hoe dat men alderhande Vleesch, Vogelen, Wiltbraet ende Visch koken sal; ende wanneer alle Spijse ende Wijn tot haren besten is; ende van alderhande Spijse, Wijn ende Azijn goedt te houden. Ende alle manieren van Salaedt te maken. Ende veel goede Leeren hiertoe dienende.’

En Broer Jansz te Amsterdam in 1622:

> ‘Een Constich Distillier-boeck, inhoudende die rechte ende waerachtige Conste, om alderhande Wateren, Cruyden, Bloemen, Wortelen, ende alle andere dingen te leeren distilieren, op 't alderconstichste beschreven door M. Philippum Hermanni.’

Uitgevers van Couranten hingen doorgaans *de Courant* uit, hoewel ook weêr niet zonder uitzondering; immers de uitgever der Amsterdamsche Courant in 't laatst der 17de eeuw had *het Vergulde Block*[1]. *De Courant* hing in 1686 te Utrecht op twee plaatsen uit; op den hoek der Ballemakersstraat bij ‘Broer Appelaer, geöctroyeerden Courantier van de Ed. Mo. Heeren Staten 's landts van Utrecht,’ bij wien de Maandagsche, en op de Neude, waar de Vrijdagsche Courant werd uitgegeven. In 1687 kon men reeds alle dagen, behalve 's Zondags, een Courant lezen:

Maandag en Vrijdag, de Utrechtsche,
Dingsdag en Donderdag, de Haarlemmer en Amsterdammer,
Woensdag, de Leidsche,
Zaturdag, de Haarlemmer, Amsterdammer en Leidsche[2].

Nieuwsblaadjes dagteekenen al van veel vroeger tijd; Hooft laat ze al in 't begin der 17de eeuw de Juffers lezen op haar kransjes:

> *Tweemael ter week* leest men van bladt tot bladt
> De *Courante nouvellen* uit de vier hoeken van de stadt
> Getrouwelick vergadert door Secretaris Snapal[3].

En wat hij in zijn Warenar, met den bastaardnaam *courante nouvellen* noemt, dat verduitscht hij in zijn deftiger briefstijl met ‘loopmaren.’

Ook aan pamftetten, schuitpraatjes en wat men nu spoorweg-lektuur zou noemen, ontbrak het niet. Het bewijs vindt men in 't ‘Winkel- en Luyfen-Banquet,’ dat, onder het opschrift *de Nieuwe Tijding*, een rijmpje geeft voor de winkels, waar die verkocht werden:

> Hier kan men koopen, mede dragen,
> Om in een schuit, of op een wagen,
> Te lesen wat er is geschied,
> In Steden, Hoven, Zeegebied.

1) Zie blz. 211.
2) Volgens de aanteekening van een tijdgenoot. Zie *Ned. Spectator* 1867, blz. 188
3) *Warenar*, IIIde Bedrijf, 5de Tooneel.

Een uithangteeken van gelijken aard als de Courant is *de Zeelijst*, die uithangt om van elken voorbijganger gratis ingezien te kunnen worden op den hoek van Cingel en Haarlemmerdijk. Maar hoeveel honderden winkeliers (meest boekverkoopers, maar ook grutters, komenijhouders, enz.) het d o m i n e e s b r i e f j e aan hun deur hadden of hebben hangen, geen die dit (en evenmin een tooneel- of andere affiche) als een uithangteeken beschouwd, en er zijn winkel naar genoemd heeft, wat met de Z e e l i j s t en de C o u r a n t wel het geval is.

III.

G l o b e s en L a n d - of Z e e k a a r t e n hingen, als van zelf spreekt, daar uit, waar zij verkocht werden; en bij den bloei der zeevaart in de 17de eeuw kon 't niet anders of zij - en vooral de Kaarten - moesten veelvuldig voorkomen.

De *Globe* hing in 1668 uit bij Jacques Tierens in de Giststraat te Middelburg, en later bij zijn opvolger Joannes Meertens. Meer dan de Globe hing *de Sfeer* uit, die doorluchtig en daarom lichter is, maar ook cierlijker vorm oplevert. Op vele plaatsen stak hij op een ijzeren krulwerk uit, soms in vereeniging met een ander figuur, dat dan als 't eigentlijke uithangteeken gold; zoo als *de Wackere Hont* bij de Hondiussen, eerst in de Kalverstraat, later op den Dam, waarover later. En nog tegenwoordig zien wij de Sfeer op menigen geveltop, waar een koopman haar, met toepassing op den wereldhandel, die hem verrijkt had, had doen pronken.

De *Werelt-Caert* hing uit bij David de Meyne aan de Beurs en, later in de 17de eeuw, bij J. Ottens en Zoon op den Nieuwendijk.

De *Pas-Caert* in 1602 bij Hans Matthijsz., boekverkooper op 't Water, poëet en uitgever van een der oudste Hollandsche liedeboeken, 'den Nieuwen Lusthof': voorts, in 1612, bij zijn opvolger Hessel Gerritsz. die de 'Beschrijvinghe van der Samoyeden landt,' door Isaac Massa[1)], drukte; ook bij Jan Jansz. op 't Water, en nog vele anderen; - *de Witte Pas-Caert*, in 1662, bij F. de Wit in de Kalverstraat bij den Dam.

Een geheelen Atlas - niet den mythologischen wereldtorscher[2)], maar een kaartenboek - vinden wij almede. Bij Petrus Schenck, in de Nes bij den Vijgendam, hing, voor bijna een eeuw, *N. Visschers Atlas* uit.

1) ISAAC MASSA, door Dr. A. VAN DER LINDE, blz. 15.
2) Zie Deel I, blz. 323.

IV.

Het *Vergulde A-B-C-bordje* werd dikwijls door schoolmeesters uitgehangen, maar ook aan boekwinkels, waar schoolboeken te koop waren. Ook werd het in de 17de eeuw soms door een gevelsteen vervangen, die school en boekwinkel overleefde. Nog voor weinige jaren stond zulk een steen met *'t Vergult A B C Anno* 1659 aan een huis op den Haarlemmerdijk bij de Baanbrugssteeg, en nog ziet men te Utrecht bij de Choorstraat een gevelsteen met het A B C[1].

In 1610 hing *'t Gulden A B C* te Delft op 't Marktveld uit aan den boekwinkel van Jan Andriesz. en later woonde er Abraham Dissius, die in 1676 een nieuwen druk uitgaf van Niervaerts 'Oprecht onderwijs van de Letterkonst.' In 1631 hing *'t Vergulde A B C* ook uit aan den boekwinkel van Cornelis Willemsz. Blaeulaken in de St. Jansstraat te Amsterdam.

Op de Lindengracht bij de Baangracht vond men tot 1864 een tweelinggevel van 1662 met drie gevelsteenen, op ieder van welke eene der drie letters stond, A B en C. Bij de herbouwing zijn de drie steenen weêr in de nieuwe gevels ingemetseld. Zoo de ligging van dit A-B-C-huis als de ruime lokaliteit doen ons vermoeden, dat daar in de 17de eeuw een kostschool gevestigd was[2].

Vlissingen had een A-B-C-straat[3] en de Schoolstraat te 's Gravenhage draagt haar naam van een school, die vroeger aldaar gevestigd was en waar nog de herinnering van bewaard wordt in de letters A E I O U, die men er voor een gevel ziet.

Te Maastricht in de Nieuwstraat prijkt voor 't huis no. 1129 een gevelsteen van 1752 met het opschrift: *In de Goude B*[4].

Ook aan sommige brouwerijen kwamen enkele letters voor, als te Delft *de Grieksche A, de B, de P*, te Haarlem *de W.* Te Parijs hing weleer een groen geschilderde I uit: *Le Grand I vert* ('Le grand hyver') en elders een A boven een hengsel: *A sur anse* ('Assurance'). - De Goudsche pijpenmakerijen hadden allerlei uithangteekens - maar vooral gekroonde letters en cijfers, als: *de Gekroonde E, de Gekroonde G, de Gekroonde H, de Gekroonde* 7, *de Gekroonde* 27, *de Gekroonde* 43. Ook dubbele letters als: *de Gekroonde ES*. Die letters en cijfers waren soms ontleend aan den

1) *N. Utr. Courant* 1867, no. 502.

2) Dit gedeelte der Jordaan had in de 17de eeuw een gansch ander voorkomen dan in onzen tijd. Vergl. J. TER GOUW, *Amsterdam*, IIe stuk, blz. 35 en 36.

3) *Nav.* XV. blz. 381.

4) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

naam van den eigenaar. De pijpenmakerij *de Gekroonde* 5 was in 't midden der 17de eeuw opgericht door den Schepen en, later, Burgemeester van Gouda Gerart Cincq. En ook te Amsterdam op de Rozengracht hing, vermoedelijk aan een fabriek, *de Groene* 5 uit; want in 1663 woonde de makelaar Jan Sander op die gracht ‘naast de Groene Vijf.’

Onder de mathematische figuren zijn het de D r i e h o e k , de V i j f h o e k en de Z e s h o e k , die als uithangteekens voorkomen; *de Vijfhoek* 't meest, en wel aan brouwerijen, molens en herbergen. Niet altijd echter hadden die figuren een mathematischen oorsprong. Aan 't pakhuis op den hoek der Driehoekstraat kwam *de Driehoek* te staan, eenvoudig aan den naam der straat ontleend, en, zoo bij opvolging, aan de pakhuizen daarnevens *de Vierhoek* en *de Vijfhoek*. De *Gelijkzijdige Driehoek* stond geschilderd boven den ingang der Kwakerskerk op de Keizersgracht bij de Leliegracht, waar hij een symbolische beteekenis had.

Elfde hoofdstuk.
Muziek-instrumenten.

De Muziek-Instrumenten hebben oorspronkelijk als uithangteekens de winkels aangeduid, waar zij verkocht werden; gelijk wij nog *de Bas van Amsterdam* zien uithangen aan zoodanig een winkel in de St. Jansstraat, die wij hier aan beide zijden te zien geven.

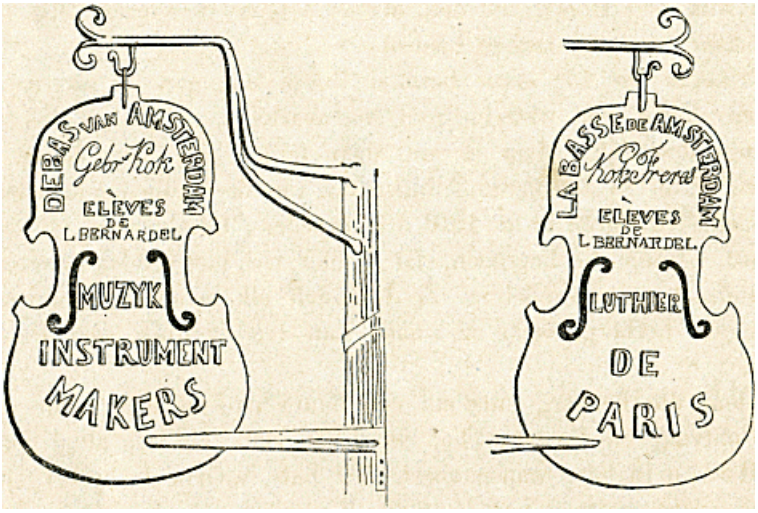

Sedert lang echter zijn zij zoodanig verspreid geraakt, dat wij ze vinden aan herbergen en pakhuizen, brouwerijen en kerken, fabrieken en woonhuizen.

De Hoorn, de Trompet en de Klok of Bel komen 't meeste voor.

De Hoorn was ten allen tijde een geliefkoosd uithangteeken aan herbergen, waarbij natuurlijk op 't onderscheid tusschen Drinkhoorn en Jachthoorn niet altijd zoo naauw gelet werd.

't Was eens gebeurd, in 't jaar 982, dat Graaf Otto van Oldenburg, op de jacht zijde, van dorst versmachtte en nergens een kroeg of bierhuis zag. ‘Voor den drommel!’ riep hij uit: ‘had ik maar een koelen dronk!’ En zie, daar opent zich een grot en een jonkvrouw treedt te voorschijn -

natuurlijk zeer schoon - met een gouden en kunstig bewerkten beker, die de gedaante van een jachthoorn had, en vol wijn was, in de hand. De Jonkvrouw verzekerde hem, dat, als hij den hoorn tot den bodem toe ledigde, het zijn huis altijd wel zou gaan. Maar de Graaf vertrouwde het spul niet, omdat hij 'voor den Drommel!' geroepen had en dacht: 'jij bent zeker een tooverheks; maar ik laat mij zoo niet beet nemen; liever sterf ik van dorst.' En meteen nam hij wel den hoorn aan, maar goot den wijn over den schouder uit en reed spoorslags heen - zonder te betalen, wat hem in allen gevalle niet mooi stond. De heks, (want dat moet zij wel geweest zijn) was zoo verbouwereerd, dat zij op de plaats met den mond vol tanden staan bleef; en toen Graaf Otto t'huis kwam zag hij hoe verstandig hij gedaan had, met niet van dien betooverden wijn te drinken, want er waren eenige droppels op het paard gestort en daar was terstond het haar uitgevallen. De hoorn werd in de familie van den Graaf bewaard en later in 't museum van Kopenhagen geplaatst. Sedert dat voorval, zegt de overlevering, hangen de herbergiers, die een dronk voor de lieden ten beste hebben, *den Hoorn* uit.

Aan zulk een Hoorn zou ook, alweêr volgens de overlevering, de stad Hoorn haar naam te danken hebben.

In 't begin der 14de eeuw bestond Hoorn nog niet en was daar niets dan een sluisje, een wetering met een overtoom, en eenige visschershutten langs den dijk. Maar er was daar buiten een goede haven en zoo kwamen er nu en dan vreemdelingen om van de landlieden kaas en zuivel te koopen. Nu waren er in 1316 drie broeders, Hamburgers, en bierbrouwers van beroep, die begrepen, dat zij hier wel bier zouden kunnen slijten aan landzaat en vreemdeling. Zij bouwden elk een huis, brouwden bier en hielden herberg, waar zij, naar hun landsgebruik, *den Hoorn* uithingen.

Rondom die herberg ontstond een buurschap, die haar naam van den Hoorn ontving, en die buurschap werd een stad, die nog altijd den rooden Hoorn in haar wapen voert. Het huis, waarin de herberg in 1316 was opgericht, bestond nog in 1560; 't was van groote baksteenen opgemetseld en had aan den gevel een steenen lantaarn, waarin 's nachts licht brandde, om den schippers tot een baken te strekken.

In Holland, waar men met de sage van Graaf Otto vermoedelijk niet zeer bekend was, hing de Hoorn om een andere reden bij de kasteleins uit: als jachthoorn, om de jagers te trekken. Later, toen de postboden werden ingevoerd, en er rust- en pleisterplaatsen noodig waren, hing elke waard, die zich daartoe wilde aanbevelen, *den Posthoorn* uit; - en navolgingszucht deed allengs Horens uithangen, waar nimmer postbode of jager voorbijkwam.

Als men, nog in 't laatst der 16de eeuw, de Heeren van de Regeering spreken moest, ging men ze in de herberg zoeken:

Waar sel ic den Schout best vinden? tot Anne Claes *in den Horen?*
Of tot het lekkere Waartje in den *Munnekendammer toren?*

laat Bredero in zijn 'Spaanschen Brabander' een Amsterdammer zeggen. *De Hoorn* was alzoo toen een bekende herberg te Amsterdam; en er zijn er sedert dien tijd nog een aantal andere geweest.

Te Antwerpen heeft de Hoornstraat haar naam gekregen van *de Gulden Hoorn* die er uithing[1], en zoo had men ook Witte, Roode, Zwarte, Oude en Nieuwe Horens.

Te Amsterdam hangt, op den Zeedijk bij de Kolksluis, nog een zeer oud exemplaar uit, met het onderschrift in Gothische letters: *Dit is in de swarten hoern*.

De Roode Hoorn hangt ook te Maagdeburg uit, waarvan men in Remme's *Magdeburg im Sommer* gerijmd vindt:

Das *rothe Horn* erbietet uns manche Heiterkeit,
Wenn hier das Fest der Schützen gefeiert kurze Zeit;
Dann fahren Omnibusse bei Tage und bei Nacht,
Die Magdeburg'sche Kinder zum Trubelplatz gebracht;
Doch ist das Fest vorüber, so wird oft frequentirt,
Das Leihhaus und die Casse nach Kräften restaurirt[2].

De Posthoorn hangt nog aan logementen uit te Dokkum, te Ede, te Amerongen, te Gennip, enz.; ook aan tabakswinkels, en, in de vorige eeuw, aan een Delftsche brouwerij. Van 1687 tot 1863 was op de Prinsengracht bij de Brouwersgracht een R.K. Kerk in *den Posthoorn* gevestigd, en zóó is men aan dat symbool ('t welk van een vroegere paardenposterij afkomstig zijn zou) gehecht, dat nu die kerk verplaatst is naar een nieuw gebouw in de Haarlemmer-houttuinen, men toch weêr een Posthoorn boven de deur der pastorie heeft aangebracht.

De Trompet, meest voorkomende als *de Gekroonde* of *de Vergulde*, is 't best op haar plaats aan speelgoedwinkels; doch men ziet haar ook elders, zelfs aan koopmanshuizen, b.v. op een gevelsteen op de Keizersgracht bij de Leidschestraat.

In het begin der 17de eeuw hing *de Vergulde Tromp* of *Trompet* uit aan de woning van Simon Verdoes of Van der Does, dien Vondel daarom ook in zijn 'Rommelpot' als Trompman voorstelde:

Doe kreet Trompman: by mijn trompen,
By mijn fluyten, dat gaat wel!

Moest de trompet dienen om den lof van iemands bedrijf of waren uit te trompetten, met een soortgelijk inzicht bezigde men de Klok als uithangteeken. Iets aan de klok hangen wil zeggen "t alom bekend

1) *Antwerpen*, blz. 64.
2) Medegedeeld door den Heer A.H. Broens, predikant te Delft.

maken', en herbergiers, winkeliers en kooplieden hingen 't gaarne aan de klok, dat men bij hen te recht kon. Ook Delftsche brouwerijen hadden *de Groote Klock, de Klok met de Kroon* en *de Drie Klokken*. Nog hangen *de Klok, de Gouden Klok*, enz. op onderscheidene plaatsen uit, en menigte van Klokkengangen herinneren ons, dat er vroeger nog meer waren. De Klokkengang op den Nieuwendijk is vereeuwigd in het heldendicht van Schenkman op het Soeploods-oproer van 1835, waar hij den Kommandant der Veteranen laat deklameeren:

'k Stel tot verzamelplaats d'alouden Klokkengang.

Onder den naam van *de Bel* hing de klok uit aan herbergen in de nabijheid eener poort, waarbuiten een trekschuiteveer was, als toespeling op den schuitebengel. Beroemd was in zijn tijd *de Bel* op den hoek van den Haarlemmerdijk en 't Plein: 't *rendez-vous* van hen die te zamen eens een dag naar Haarlem gingen, zoo als b.v. die vrolijke teekenmeesters, Simon Fokke en zijn vrienden in 1759, en die 't in 1760 nog eens deden, omdat het hun zoo goed bevallen was[1]. Dan werd eerst in de Bel een glaasje op 'de pleizierige reis' elkander met z w i k en z w a k naar stijle toegebracht, en dan ging 't, in vrolijken optocht, de bochtige Haarlemmerpoort door en de schuit in.

Oudtijds droeg het klokkespel den naam van B e i j a a r d en zoo hing in 1398 *de Beyaert* te Gent in de Scheldestraat uit[2].

Even als de Trompet, hing d e T r o m aan speelgoedwinkels uit, of ook aan kroegen, wanneer de waard voorheen als Tamboer had gediend. Nog hangt, bij Kruiningen, op 't bord van een herberg aan den weg, *de Trom* uit, en daaronder leest men:

Vrienden, hier in den *Koperen Trom*
Zijt gij altijd wellekom,
Het zij burgers of heeren,
Die mij met hun gunst vereeren.
Wil mij tevens dan gedenken
En mij uwe gunsten schenken,
Goede drank in groote glazen,
Daar kan niemand over razen[3].

Wij gaan over tot hetgeen men meer gewoon is S p e e l t u i g e n te noemen. De antieke L i e r komt zelden op borden, maar des te meer in den gevel of op den top van Schouwburgen of Koncertzalen voor. Onder den min Hollandschen naam van L u i t zag men de L i e r ook aan bijzondere

1) Zie Atlas van den Heer L. Splitgerber. Catal. blz. 69, n°. 3, 4.

2) DE POTTER, blz. 20. In de 16de eeuw werd de klokkenist der Oude Kerk te Amsterdam *de Beijerman* genoemd.

3) Medegedeeld door den Heer J. Fransen te Kruiningen.

woningen, en waarschijnlijk had de advokaat, die Vondels verdediging op zich nam, toen hij om zijn 'Palamedes' in ongelegenheid geraakt was, zijn naam ontleend aan *de Luit*, die zijn huis tot uithangteeken diende. Ook laat Bredero in zijn 'Spaanschen Brabander' Byateris aan Ghierige Gerrit vragen:

> Waer bleef jou ouwe kornuyt
> Beningje Nanincx susterlings after-kynt *in de bonte luyt?*

waaruit men veilig mag opmaken, dat een uithangteeken van een dergelijken naam toen bestond, of kortelings bestaan had.

De H a r p wordt nog meermalen op gevelsteenen gevonden; V i o l e n en B a s s e n, behalve aan muziekwinkels, ook op de bordjes der achterbuurts-virtuozen, die zich aankondigen met:

> SPEULD OP BURGER EN BOEREBRUILOFD.

De Blouw-Moezel ('zakpijp, doedelzak') hing te Antwerpen uit in een straat, die er naar genoemd is[1)], en mede in de 15de eeuw had men te Leuven een brouwerij, die, vreemd genoeg, *de Orgele* genoemd was[2)].

1) *Antwerpen*, blz. 33.
2) DE POTTER, blz. 20.

Twaalfde hoofdstuk.
Wagens, karren, sleden en postboden.

De Wagens op de oude uithangteekens zijn: Postwagens, Koetswagens en Verguldе Wagens.

De postwagens waren in 1660 hier te lande een nieuwe instelling. Wel had men hier al veel vroeger vrachtwagens, die op de wagenpleinen voor de poorten hun standplaatsen hadden en daar afreden, en waarmeê ‘de reysende man’ naar omliggende steden ‘varen’ kon; doch die wagens reden niet op vastgestelde tijden af, maar zoo vaak ‘’t gebeurde datter vracht quam’, en onder vracht verstond men toen zoowel passagiers als goederen. Nog in de eerste jaren der 17de eeuw waren het open wagens; tegen 't midden dier eeuw werden 't overdekte bakwagens. De postwagens waren van de vrachtwagens onderscheiden door betere inrichting en omdat zij ‘een geregelden tijd van rijden’ hadden. Zij vertrokken op bepaalde uren en moesten ‘precies op het slaan der klokken afrijden.’ Het kantoor, waar men vooraf zijn plaats nam en betaalde, heette het Post-Comptoir, en daarvoor hing, geschilderd of in steen gehouwen, *de Postwagen* uit. Gebeurde 't, dat onderweg de wagen omviel, dan hadden de passagiers het recht om bij de Direktie te klagen over de onvoorzichtigheid of de dronkenschap van den ‘knecht of postillon,’ die dan, volgens de reglementen, gestraft werd met een boete van zes gulden, ten voordeele der Diaconie-armen. Wat zij te doen hadden, zoo ze bij den val den hals gebroken hadden, zeiden de reglementen niet.

De eerste postwagen, die te Amsterdam in 1660 werd aangelegd, was de Haagsche. Wij vinden er de afbeelding nog van op een gevelsteen voor een huis op 't Cingel bij de Korsjespoortssteeg, waar te dier tijde het kantoor gevestigd was. 't Is een wagen met leêren klappen aan weêrszijden open, en waarvan ieder, die nog voor 40 jaren b.v. van Nijmegen naar den Bosch met een dergelijk vehikel gereden is, zich een duidelijk denkbeeld maken kan. In Holland werden die wagens in de helft der 18de eeuw allengs vervangen door wagens met zijglazen. - De

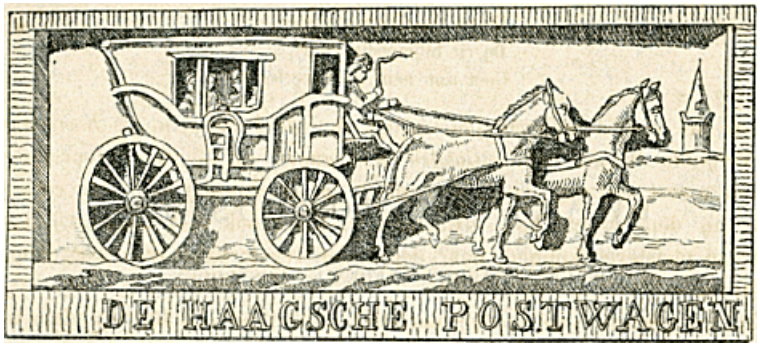

vader van Professor Francius werd in 1664 postmeester van den Haagschen wagen, en in 1672 was het een knecht van dien wagen, die bij den moord der De Witten met den mantel van den Raadpensionaris op de loop ging en den Admiraal Tromp toeriep: ‘hier heb ik de fulpen lap van den verrader Lange Jan.’

De tweede postwagen te Amsterdam was de Arnhemsche, in 1687 aangelegd. Deze heeft nog tot in 1865 staan prijken aan 't voormalig ‘post-comptoir’ op den hoek van de Botermarkt en Reguliersbreêstraat, onder den titel van *de Vergulde Wagen*. De steen berust thans in het museum van 't Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en de afbeelding staat nog boven een herberg.

Nog op een aantal gevelsteenen worden zeventiende-eeuwsche wagens gevonden, waarvan een der fraaiste onder den titel van *de Vergulde Wagen*, voorkomt in de Korte-Leidschedwarsstraat bij 't Plein. 't Is een koetswagen,

met twee paarden vol mans en vrouwen; terwijl de voerman de zweep over de paarden legt. Zeer bijzonder is *de Gouwe Wagen* op de Korte-Prinsengracht: wellicht stelt de vrouw, die er in zit, Koningin Semiramis voor, zoo als ze weleer in 't Oude Doolhof te zien was.

Te Groningen vindt men aan den Nieuwen Weg, op een gevelsteen van 1762, een kapwagen met vier paarden, waaronder staat uitgehouwen:

De wel de weg bespoort,
En rit des Heeren wegen,
De rit blijmoedig voort,
Godt laat hem nooit verlegen[1].

Aan tal van dorpsherbergen hangt nog *de Postwagen, de Koetswagen, de Vergulde Wagen* of *de Gouden Koetswagen* uit - wat oorspronkelijk dienen moest en nog dient, niet alleen tot aanduiding voor den reiziger, waar hij den wagen kon afwachten[2], maar ook voor pleizierrijtuigen, waar zij pleisteren konnen, naar den ouden regel: 'kort over weg, lang in de kroeg.'

En ten gerieve van 'potverteerders' vindt men ook hier en daar herbergen, waar hun voertuig, *de Glazenwagen* (een soort van hangkamer op wielen met vijf banken, op ieder waarvan v i e r personen plaats nemen - of, als 't naaimeisjes zijn, v i j f) op 't bord uitgeschilderd staat.

Even als ten onzent hebben de Sineesche stalhouders te Batavia op hun bord aan elken hoek een rijtuig met twee paarden bespannen en een inlandschen koetsier op den bok geschilderd en, in 't midden: *Hier verhuure men Bendys en Wagens* of soms het enkele: *Wagensverhuurerij*[3].

V r a c h t k a r r e n en K r u i w a g e n s ziet men op de uithangborden van hen, die er de kost meê verdienen. Doch wij hebben vooral de aandacht te vestigen op die, welke men op oude gevelsteenen ontmoet.

Te Dordrecht, wijk D n° 267, vertoont een gevelsteen *de Vergulde Cordewagen:* een 'koordewagen,' d.i. een vrachtkar, met touwen getrokken. Te Antwerpen kende men C o r d e w a g e n k r u d e r s (wagenkruiers), en Jan Zoet liet in zijn Vastelavondsgedicht een dronken kerel op zoo'n wagen naar huis brengen;

Zeeper, 'k mot er nog om lacchen,
Dat ik 't ander jaar al zag,
Hoe een, die om slemp ging pracchen,
Op een *kordewagen* lag.

Een gevelsteen te Amsterdam op de Weesperstraat bij de Prinsengracht geeft er ons nog een voorstelling van: een geladen handkar, met een man er achter, en een jongen, die aan het touw trekt, er voor; terwijl het onderschrift zegt, wat de man bij zijn zuren arbeid bemoedigde:

Aan Gods segen is 't al gelegen.

Maar ook karren, door paarden getrokken, dienden oudtijds tot vervoer van koopmansgoederen. Een paar aardige afbeeldingen daarvan leveren

1) Medegedeeld door den Heer Schiffer, Offic. van Just. te Groningen.
2) Zie Deel I, blz. 130 en, over 'Stalhouder', blz. 122 en 123.
3) Medegedeeld door den Heer J.F. Eyzendooren te Batavia.

ons twee andere gevelsteenen: *de Vergulde Kar* op de Palmgracht, uit het midden der 17de eeuw, en *de Oude Karman* 1720, op den Nieuwendijk. De *Gochsche Kar* hangt te Venloo en *Au chariot de Bois-le-duc* te Hasselt uit.

Geladen H o o i w a g e n s , met het onderschrift: *in 't hooi*, plachten de uithangteekens van kooplieden in hooi te zijn: in de Oostenburger-voorstraat, op de Leidschestraat bij 't Plein en elders zijn ze nog op gevelsteenen overgebleven. Te Maastricht in de Grachtstraat vertoont er een een bespannen hooiwagen met twee paarden *en flêche*, den voerman op het achterste paard en een hondje naast den wagen, met het onderschrift: *J. den groden hey wagel*, 1775[1]. - Te Utrecht hangt nog *de Vergulde Hooiwagen* aan een logement uit.

K r u i w a g e n s van zeventiende-eeuwsch maaksel vindt men nog dikwijls. Op gevelsteenen boven gangen uitgehouwen (als in de Vinkenstraat) of in den gevel van een pakhuis (hoek van Cingel en Droogbak) zijn ze als symbolen van den arbeid aan te merken; doch waar ze voor koopmanshuizen staan (b.v. een van 1625 op de Brouwersgracht bij de Keizersgracht,) staat het vrij er een figuurlijke beteekenis aan te hechten, en aan ‘een goeden kruiwagen’ te denken.

T o e s l e e d e n , W i j n s l e e d e n en V r a c h t s l e e d e n waren de sprekende

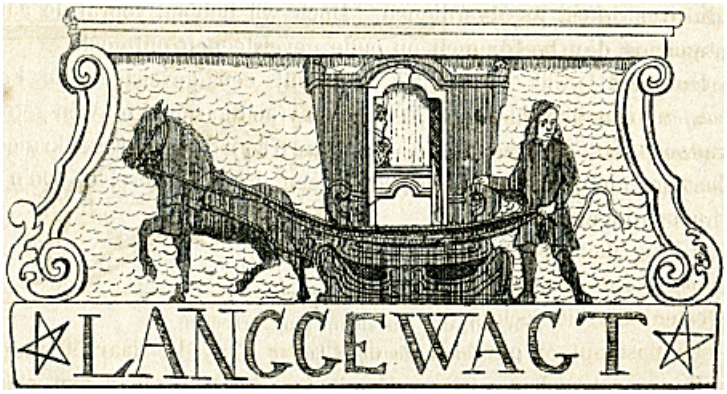

uithangteekens van den sleeper. Van de eerstgenoemden geven wij, daar

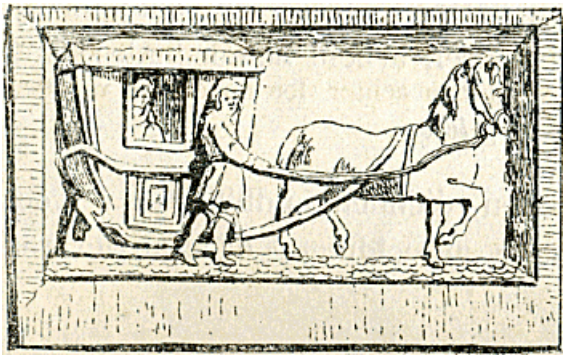

zij langzamerhand tot de antiquiteiten beginnen te behooren, hier twee afbeeldingen. De eerste is genomen naar een gevelsteen in de Wijdesteeg, en heeft het naïve en bij een sleeper zeer gepaste onderschrift: *Lang gewagt*. De tweede, die van omstreeks 1664 is en veel ouder dan de voorgaande, staat in de Reguliersdwarsstraat bij 't Koningsplein; het onder-

1) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

schrift, dat nu niet meer leesbaar is, was vroeger: *de Fransse Sleeper* en schijnt aan te duiden, dat men deze nieuwe soort van voertuig - vroeger reed men in h e k s l e e d e n - als de uitvinding van een Franschman hield. Zeker intusschen is het, dat de Franschen zich nooit bediend hebben van die *voiture amputée*, gelijk zij die noemden.

Van ouds waren de posterijen hier zoodanig ingericht, dat de koopmansbrieven en pakjes van waarden door B o d e n te paard, zoover dit mogelijk was, en verder te water, werden vervoerd. Die reizende boden waren te Amsterdam reeds in of voor 1400 bekend. Geregelde posten werden er echter niet voor 1568 ingesteld: toen werden zes l o o p e n d e of k o o p m a n s b o d e n aangesteld om den postdienst tusschen Amsterdam en Antwerpen waar te nemen. Allengs werden die posterijen meer en meer uitgebreid en de bediening daarvan zoo voordeelig, dat, in 't midden der 17de eeuw, de vroegere postboden zich postmeesters begonnen te noemen en anderen voor zich lieten rijden. De reizende post had het valies met brieven achter zich op 't paard en blies bij aankomst en vertrek op zijn hoorn. Zulk een postrijder met den hoorn aan den mond was het uithangteeken der postmeesters en wordt nog hier en daar op gevelsteenen gevonden. Een fraai exemplaar van 1635 staat in een gevel op den Nieuwendijk

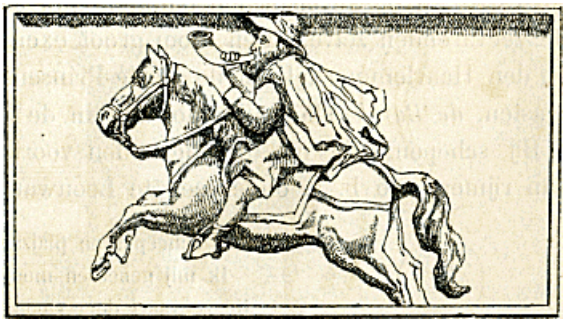

over de St. Jacobsstraat, waarvan de afbeelding hiernevens gaat[1)].

In de nabijheid van een postkantoor was doorgaans een herberg, of een rustplaats voor de wachtenden, en daar hing dan veelal *de Brievenpost* of *de Koerier* uit. Op Oostenburg is echter nooit een postkantoor geweest, en *de Pruyse Post*, die daar 50 jaar geleden uithing, zal wel zijn aanzijn te danken hebben gehad aan een postrijder, die aan paard en hoorn vaarwel gezegd, en een kroeg opgezet had.

1) De hoeven der achterpooten van 't paard zijn door den steenhouwer niet vergeten, maar voor 't oog van den teekenaar bleven ze verborgen achter den onderrand van den steen, die vrij diep uitgehouwen is.

Dertiende hoofdstuk.
Vaartuigen en scheepsbehoeften.

In een land als 't onze, dat van wateren doorsneden is en door de zeevaart bloeide, moesten natuurlijk s c h e p e n en s c h u i t e n in tallooze menigte als uithangteekens gebezigd worden. Wie ze allen bijeen had zou een vloot bezitten, grooter en veelsoortiger, dan ooit te water is gebracht.

S c h e p e n op gevelsteenen dankten hun aanzijn in de eerste plaats aan de zeevarenden zelve. Een mooi groot exemplaar van een schip ziet men op den Haarlemmerdijk bij de Korte-Prinsengracht, en een schip met vier masten, *de Barck*, staat uitgehouwen in de St. Nikolaasstraat.

Bij schepen, die op uithangborden voorkwamen, ontbrak het ook niet aan rijmen, zoo b.v. onder een te Leeuwarden:

* Met scheepvaren plaizant,
Ik mij geneeren moet,
De zeevaart door Gods hant
Het land floreeren doet.

Een ander daar ter plaatse, die zeker een wedstrijd met hem wilde houden in 't hardzeilen, schreef onder zijn schip:

* Die in de lij
Mij vaart voorbij,
Zal hebben een Rijksdaalder, en 't gelag vrij.

Een Harlinger, die ernstiger gestemd was, had onder zijn zeilend schip deze scheepssymboliek doen plaatsen:

* De mensch is als een schip, de wereld als een zee,
De Bijbel mijn kompas, den hemel is de reé;
Wel neem ik dan een loods voor 't stranden;
Dat is de Goede Geest:
Heeft die alleen het roer in handen,
Dan ben ik niet bevreesd.

Anderen deden 't met een enkele spreuk af. Zoo leest men dikwijls op uithangborden, maar te Bergen op Zoom op een gevelsteen onder een zeilend scheepje: *Niet altijt voor de wint*[1].

Dikwijls werd op de voorstelling de naam van 't schip vermeld; zoo op een gevelsteen van 1661 te Hoorn, *'t Schip Bantam*[2]; op de Lindengracht te Amsterdam, *Het Schip Beeckvliet;* op de Korte-Prinsengracht, *de Vrouw Cornelia;* en op den hoek van de Heerengracht en Utrechtschestraat *het Schip de Parel*, waarmede in 1654 Gerard Hulft 'voorwind naa nieuw Batavia' vertrok[3], doch de steen is 11 of 12 jaren jonger.

Waar een zeeman zijn anker neêrlei, om een welverdiende rust te genieten, plaatste hij zijn onttakeld schip in den gevel, waarvan men een voorbeeld kan vinden op den Amstel bij de Kerkstraat, met het bijschrift: *Zeemansrust*.

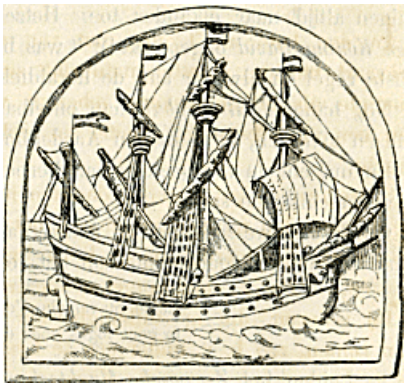

Aan sommige schepen hecht zich eenige historische herinnering. Te Delftshaven staat op een gevelsteen een schip uitgehouwen, (waarvan wij de afbeelding hiernevens geven) tegenover de woning van Piet Hein, daar geplaatst ter gedachtenis van de overwinning van de Zilvervloot.

Te Amsterdam in de Beerenstraat ziet men, boven de deur en op den geveltop van een bewaarschool, het schip *Amsterdams Welvaren*, dat oppervlakkig wel een zonderling uithangteeken schijnt voor een bewaarschool, doch zijn historische reden heeft. Gedurende den oorlog met Engeland in de voorgaande eeuw was een deel der waarde van een Hollandsch schip, *Amsterdams Welvaren* genoemd, aan een Engelschen kwaker ten deel gevallen. Daar het tegen de beginselen der Broederschap strijdt, aan een oorlog deel te nemen of er voordeel uit te trekken, stelde hij dat geld in handen van het besturend Comité, ten einde het aan den eigenaar terug te geven, als deze zich aanmeldde; doch herhaalde oproepingen bleven zonder gevolg. In 1824 wilde het Comité dat geld op een nuttige wijze besteden en raadpleegde daarover den verdienstelijken schoolhouder J.S. Mollet, die toen te Amsterdam de eenige en laatste vertegenwoordiger der Broederschap was. Mollet stelde de oprichting voor van een bewaarschool, die in

1) Medegedeeld door den Heer H.F. Bovenkerk, te Amsterdam.
2) NIJHOFF, *Bijdr.* Deel IV, blz. 173.
3) *Clioos Kraam*.

1828 in de Beerenstraat tot stand kwam. Voor weinige jaren werd de gevel herbouwd en het schip toen boven de deur en op den top geplaatst.

Haringreeders hingen *de Buis* uit, en vandaar komen *Buizen* en *Vergulde Buizen*, op gevelsteenen, zoowel als de geslachtnaam Buys, zoo menigvuldig voor. Van de rijmen, die onder uitgehangen Buizen stonden, geven wij dit ten voorbeeld:

* *De Haringbuis*

Vaart uit en t' huis.
Om pekelharing te vangen in touwen, (*in netten van touw gebreid*).
Waarna janken jongen en ouwen.
Men vangt ze in 't razende holle water,
En ze worden gesmuld door Begijn en Pater.

Waar twee huizen naast elkander *de Buis* voeren, zeilen de twee vaartuigen altijd naar elkander toe. Hetzelfde hebben wij reeds vroeger van *den Koning David* opgemerkt[1]; 't was bij 't plaatsen van gevelsteenen een vaste regel en alweder aan de heraldiek ontleend.

Nog hangt *de Haringbuis* aan ontelbare herbergen uit; zelfs waar nooit buizen afvoeren, b.v. in den Aardenhout bij Haarlem.

En nu, enkele voorbeelden van herbergen, waaraan vaartuigen uithingen van verschillende soort.

Op de Nieuwe-zijds-kolk te Amsterdam hing weleer *de Staversche Veerman* uit; de veerman stond aan het roer:

* In de Staversche Veerman,
Is goet logijs voor de rijzende man.

Te Leiden het *Zeeuwsche Marktschip* en daaronder:

* Is God met ons, wie kan ons deeren,
Zoo wij zeilen of laveeren?
Dit is in het Marktschip van Leiden op Zeelant,
Wel voorzien van zeil, treil en want.

Een ander waard had op zijn uithangbord een zeilend schip laten schilderen, waar de schipper aan 't roer en zijn jongen voorop stond, en daaronder deze niet onaardige toepassing op zijn nering:

* Mijn kint,
Daar is een rak in de wint.
Wilt het zeil wat nat maken,
Wij zullen dit hoekje wel te boven raken.

Nog heden vindt men, te Rotterdam: *'t Oude Curacousche Jacht;* te Maasland: *de Pinas*, elders: *de Tonneboeier. De Smak* was vroeger zeer gezocht en hing al in de 15de eeuw bij een Amsterdamsch koopman uit[2].

1) Zie blz. 66.
2) Zie Deel I, blz. 40.

In 't midden der 17de eeuw was *de Smack* in de Warmoesstraat een voornaam logement; 't was een zeer oud gebouw met een schilderachtigen gevel uit de dagen van Keizer Karel. Maar op Kersnacht in 1681 raakte *de Smack* in brand: zoo hevig, dat de logeergasten 't in hun hemd moesten ontvluchten, en dat nog wel van achteren uit, door 't water heen. Wel was het toen:

> De Kersnacht lagh aan stukken!

en *de Smack*

> Gingh plotselingh te gronde en zonck met eenen *smack*.

Toch werd zij herbouwd en bloeide nog in de voorgaande eeuw.

't Onvolmaakte Schip kwam veel voor op plaatsen waar timmerwerven waren. Het wijnhuis van dien naam op het Kattenburgerplein heeft in 1787 een treurige vermaardheid gekregen, toen het bij den Kattenburger oorlog werd uitgeplunderd. Nog hangt *het Onvolmaakte Schip* aan een logement te Hoorn en elders uit.

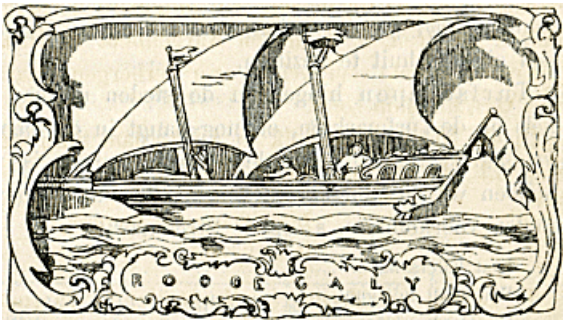

Winkels en werkplaatsen ten dienste van den scheepsbouw en de uitrusting van schepen, hadden almede vaartuigen uithangen; een der oudste en fraaiste van dien aard, *de Roode Galij* in de Teertuinen, vertoonen wij hiernevens. En op den hoek van den Oude-zijds-achterburgwal en de Korte-stormsteeg hangt een bord uit, waarop allerlei soort van schepen geschilderd zijn, met het onderschrift: *Scheepswater-leverancier*.

Veerschippers lieten gewoonlijk zich zelve in steen houwen en voor den gevel hunner woning plaatsen. Zoo ziet men nog in de Nieuwstraat; *de Beurtman van Amersfoort:* 't zeilende schip, met den schipper aan 't roer. De ligplaats dier schippers was niet ver van daar: in 't Damrak voor de Vrouwensteeg; en in de Nieuwstraat waren verscheiden logementen, waar *Amersfoort* uithing, want doorgaans hielden die veerschippers tevens herberg. Onder meer kan men nog *de Arnhemsche Veerman*, met zijn schip, in de Voetboogsstraat vinden.

Maar ook kooplieden, die hun waren uit zee kregen, toonden dit, door een schip uit te hangen. Zoo had de korenkooper Jacob Simonsz de Rijk (later als Watergeus beroemd) *de Hulk* uithangen, en een ander, Jan Ysbrandszoon, *de Blaauwe Hulk*.

Van symbolieken aard is het *St. Pieters-Schip*, dat bij de schuitevoer-

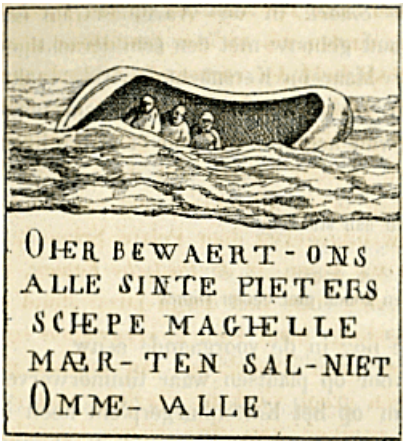

ders een zeer geliefd zinnebeeld was. Te Vlaardingen komt het vrij zonderling op een gevelsteen voor; het onderschrift luidt:

O Her bewaert ons alle,
Sinte Pieters Schepe mag helle
Maer ten sal niet omme-valle[1].

En dit: 'Sint Pieters Scheepje mag hellen maar zal niet vergaan' vindt men op vele plaatsen, min of meer gewijzigd, terug. Maar dat te Amsterdam St. Pieter slechts een V l o t s c h u i t gegeven werd, is reeds elders gezegd[2]. Onder de talrijke gevelsteenen, die de schuitevoerders hebben nagelaten, vinden wij er sommige met spreuken, b.v. op de Weesperstraat bij de Prinsengracht, onder de afbeelding van een welgeladen vlotschuit: *Noyt gedogt;* zeker omdat de man zich niet had voorgesteld, ooit een eigen schuit te bezitten.

T u r f s c h e p e n hingen in de steden uit aan herbergen en tabakswinkels op de Turfmarkten, en nog hangt in de veenstreken aan menige kroeg *het Turfschip* uit. Van de aardappelhuizen is reeds gesproken[3], hier hebben wij dus alleen een voorbeeld van een rijm te geven dat nog meermalen voorkomt, o.a. op de Stroomarkt:

Laat haters haten en nijders nijden,
Wat Godt mij gunt (In het midden het dat moet gij lijden,
Wie laadt en lost S c h e e p j e met het devies: en tijdlijk vaart,
Die is zijn kost *Regt door zee*.) en drank wel waard.
Maar die zijn tijd onnut verslijt,
Is waardig dat hij honger lijdt.

T r e k s c h u i t e n waren gewoonlijk en zijn nog geschilderd op de uithangborden van veerhuizen en logementen in de nabijheid van een Veer. Maar zeventiende-eeuwsche schippers lieten hun trekschuit ook op gevelsteenen houwen: men ziet er nog een voorbeeld van aan de Weesperzijde, en een nog ouder, *de Uiterse Schietschuit*, in de Bethanie-dwarsstraat. Het U t r e c h t s c h e s c h i e t s c h u i t e n v e e r bestond al in de eerste helft der 16de eeuw.

Het Jaagschuitje hing (althans te Amsterdam, waar 't nog hier en daar voorkomt) dikwijls uit aan winkels, die op de marktdagen door de boeren der omliggende dorpen bezocht werden.

1) Medegedeeld door den heer P.K. Drossaart, te Vlaardingen.
2) Deel I, blz. 162.
3) Aldaar blz. 99 en 119.

Er bestond voorheen ook een veer van roeischuitjes op het Diemermeer; - zelfs dit, *het Meerschuytje*, vinden wij op een gevelsteen in de Jonkersstraat, als bewijs voor de volledigheid der verzameling vaartuigen, die de uithangteekens opleveren. *De IJsbreker* hing weleer uit (nu staat er nog alleen de naam) aan de Weesperzijde; 't was een groot gevaarte, met scherpe ijzers voor den breeden, platten steven, dat door 25 of 30 paarden werd voortgetrokken; men kan er de afbeelding nog van vinden op de groote plaat, in de vorige eeuw uitgegeven door Petrus Schenck.

Maar 't zonderlingste vaartuig, dat wij zagen, is *de Poolsche Kamay*, op een gevelsteen van 1620, die nog vóór een half dozijn jaren stond op den Achterburgwal bij de Lijnbaanssteeg, maar toen is verdwenen zonder ons te waarschuwen, zoodat wij er geen afbeelding van kunnen geven. Die Kamay of Kamey was een groot vierkant vaartuig met een huis in 't midden, waarop negen mannen aan drie zijden boomden, terwijl de tiende, die de gezagvoerder scheen, bij 't huis stond. Het was een riviervaartuig, waarmeê in Polen de granen stroomafwaarts gevoerd werden. Of nu Sybrand Kamay, op wiens bruiloft en op wiens boekerij Vondel een gedicht maakte[1], in 't voormelde huis woonde en er zijn naam van had, laten wij in 't midden.

Ook verhuurders van schuiten en pleiziervaartuigjes hadden weleer hun geschilderde uithangborden. Een oud exemplaar daarvan zagen wij, voor vele jaren geleden, nog op de Baangracht bij de Raampoort, en geven er hier de afbeelding van.

Wat scheepsbehoeften betreft, wij vinden *'t Gedraaid touwwerk* of *'t Kabeltouw* aan touwwinkels, *den Mast zonder spint* bij mastemakers, *de Scheepspomp* en de *Pokhoutschijf* bij pomp- en blokkemakers, *het Anker* of *de Drie Ankers* bij ankersmids, *de Scheepspot*, die men ook nog op gevelsteenen ontmoet, bij smids en koperslagers. *'t Stuurmans-Gereedschap* hing in 1661 uit bij Hendrik Doncker, boekverkooper en graadboogmaker in de Nieuwebrugssteeg. De scheepsbehoeften hingen dus uit bij hen, die ze verkoch-

1) *Leven en Werken*, Deel VII, blz. 666, 667.

ten. Alleen *'t Anker* maakt daarop een uitzondering; dit zag en ziet men nog overal, aan brouwerijen, herbergen en allerlei winkels, en 't verschijnt, ook in vele zegels van hervormde kerken, en geen wonder: 't is het zinnebeeld der hoop; en dit spreekt o.a. uit het navolgende rijmpje, dat onder een Anker op het uithangbord van een winkeltje te Sommelsdijk voorkomt:

Ik leef op goede hoop
En wacht op Godes zegen,
Al is de wangunst groot,
Ik doe mijn best er tegen.
Dan leef ik vergenoegt;
Wil God mij zegen geven,
Zoo zal ik door de gunst
Van vele menschen leven[1)].

Maar geen symbolische beteekenis heeft het Anker als het met een adjektief voorkomt. Zoo *het Dubbele Anker* voor een Delftsche brouwerij; het *Zwarte Anker* te Rotterdam; het *Roode Anker* aan een tabakswinkel te Schiedam; *het Onklaar Anker* aan een herberg op het Droogbak; en *Vergulde Ankers* op verschillende plaatsen.

Een Anker met het jaartal 1436 prijkt nog op een gevelsteen te Delft, op den hoek der Jacob-Gerritsstraat en den Ouden Langendijk.

1) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

Veertiende hoofdstuk.
Wapentuig.

‘**I**n den oorlog,’ zegt pater Abraham van St. Clara, ‘zijn die wapens de alderbeste, die uit des Roormakers handen koomen.’ En daarop vertelt hij, hoe de soldaten, in 't begin der wereld, geen ander geweer hebben gehad dan hunne vuisten en daarna kwastige knuppels en Janbroers, vervolgens pieken, bogen en degens, totdat eindelijk een Duitscher het buskruit uitvond en de snaphanen geboren werden, - gelijk mede de a m m u n i t i e w i n k e l s . Deze, waar men ‘amonitie van oorlog’ verkocht ten dienste der koopvaardijschepen, die toen altijd goed gewapend moesten zijn op een zee vol kapers en roovers, hadden tot uithangteekens: *'t Kanon, de Donderbos, de Donderkloot, de Kardoes, de Oorlogskogel, de Oorlogsgranaat* of *de Bom*. Van zoodanigen winkel, als er, vooral tusschen de Nieuwebrug en de Haarlemmersluis, vele langs den Ykant waren, vindt men in de Haringpakkerij nog een herinnering in een scheepskanon van natuurlijke grootte voor den gevel uitgehouwen. *'t Kanon* zien wij nog aan

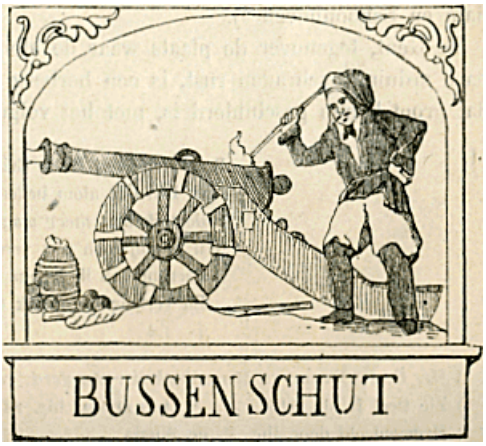

vele gevels, dikwijls met den kanonnier er bij, als tot ‘aanwijzing van 't gebruik,’ even als bij de medicijnen in de Courant. Een fraaien gevelsteen met zoodanige voorstelling vindt men in de Uilenburgerstraat bij de Oosterschekaai, waar vroeger het hoofdpunt van scheeps-uitrusting en wapening was, en een anderen boven een gang in de Rapenburgerstraat met het bijschrift *Bussenschut*, waarvan ook een geslacht zijn naam heeft ontleend.

De Pijl, de Handboog en 't Rondas behoorden tot de oudste uithangteekens dezer soort. Pijl is reeds in de 15de eeuw te Amsterdam als toenaam bekend, en *de Pijl*, het schutters-symbool, hing dan ook op menige plaats uit. *De Oude Pijl* in de Pijlsteeg was door heel Europa befaamd, tot zij in 1862 verdween. *'t Vergulde Rondas* was van den wapensmid afkomstig, en 't hing nog in 't laatst der 16de eeuw uit aan een huis van Jan Deyman op den Nieuwe-zijds-voorburgwal, het vijfde benoorden de Lijnbaanssteeg, dat van 1585 tot 1629 tot R.K. Maagdenhuis diende.

De Twee Gekruiste Bussen (snaphanen) hingen bij den bussemaker uit, en dezelfde figuur pronkt nog in 't wapen der familie Cats Bussemaker te Amsterdam[1].

De Karabijn, de Degen, de Wolfskling, 't Pistool, 't Zinkroer, hingen uit bij wapensmeden en roermakers; *'t Conincx Swaert* in 1701 bij den zwaardveger Jan Wolferts in de Warmoesstraat bij de Papenbrugssteeg; *het Zwaard*, dat de zwaardveger uithing, werd, als wij reeds vroeger hebben opgemerkt[2], door een arm vastgehouden.

Maar ook aan brouwerijen, herbergen en tabakswinkels hing wapentuig uit. *Het Hapken* (bijltje) en *de Donderbusse* waren in 1468 brouwerijen te Leuven; *het Swaert, de Twee Swaerden, de Twee Pijlen, de Handboog, het Hellebaert* en *het Dubbele Hellebaert* Delftsche brouwerijen in de 16de en 17de eeuw. *De Boog* was een brouwerij te Dordrecht en *het Sweerd* eene te Antwerpen in de Kammerstraat, waarvan het Sweerdstraetke zijn naam ontleende[3].

Te Maastricht in de Brugstraat heeft het huis no. 1041 een gevelsteen van 1734, waarop een stormhoed is afgebeeld, met het onderschrift: *In den Stormhoedt*[4].

De Donderkloot, een huis in de Wagenstraat te 's Gravenhage, was, volgens sommigen, weleer de herberg der Afgevaardigden van Gorkum, Schiedam en Schoonhoven[5].

Te Gent, tegenover de plaats waar de alom bekende Dulle Griet op hare arduinen schragen rust, is een herberg met een uithangbord, waarop dat groot kanon geschilderd is, met het volgende rijm er naast:

Rooden duivel, Dulle Griete,
Ik ben dus alom bekend,
Sedert ik niet meer mag schiete,
Wil ik mij toch niet verdriete,
Daerom hou ik logement
En verkoop nu drank te Gent[6].

1) Mr. C.E. VAILLANT, *Wapenboek der Amsterd. regeringsleden*, 1861.
2) Zie Deel I, blz. 115.
3) *Antwerpen*, blz. 83 en 108.
4) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
5) *La Haye par un habitant*, II, p. 200.
6) DE POTTER, bl. 92.

Aan een tabakswinkel te Groningen hangt *het Halve Kanon* uit.

Eindelijk vond men ook v e s t i n g w e r k e n als uithangteekens. Op de Riviervischmarkt te 's Gravenhage, op den hoek van 't Westeinde, staat in den muur een steen, voorstellende een bastioen met twee zijvleugels en twee soldaten er bij, links een piekenier en rechts een busschieter. Het onderschrift is eenvoudig: *Loopschans*. 't Huis komt reeds voor in een akte van 1598 als *'t Loopschansken*. Een dergelijke figuur met het onderschrift: *Dit is in die Loopschans*, hing uit aan 't kommissarishuis van 't Rotterdammerveer, bij de gesloopte Schiedamsche- of Ketelpoort te Delft[1]. Een L o o p s c h a n s heette in de 16de eeuw een licht opgeworpen bolwerk om den eersten aanloop des vijands af te weeren.

De Vriesche Schans hing omstreeks 1700 uit aan een logement op de Nieuwe-zijds-kolk; boven in den gevel van twee huizen op den Amstel bij de Korte-Amstelstraat staan de platte gronden der vestingwerken van Luik en Venloo uitgehouwen, en op een gevelsteen op de Bloemgracht een vestingwerk met het onderschrift: *de Oude Schans*.

1) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.

Vijftiende hoofdstuk.
Varia.

Dat 't G e r e c h t of d e G a l g als uithangteeken voorkwam, moge ons tegenwoordig wat vreemd klinken; 't was echter vroeger zoo ongehoord niet; de P u t g a l g verscheen wel als symbool in de zegels der Edelen. De Galg was dan ook vroeger minder een voorwerp van afschuw dan een teeken van hoog gezag, en zekere deftige Mevrouw, die in de laatste helft der vorige eeuw de Heerlijkheid Heemstede kocht, vond niets natuurlijker, dan den dag, waarop zij die in bezit nam, een galg aan den slotmuur uit te steken, opdat ieder weten zou dat zij het recht van jurisdiktie bezat. 't Zou dan ook niet vreemd zijn, dat dorpsherbergen, waar Schout en Schepenen hun vergaderingen hielden, en die daarom gewoonlijk *het Rechthuis* plachten genoemd te worden, de Galg als uithangteeken gevoerd hadden; doch wij moeten erkennen daar in ons vaderland geen voorbeeld van te hebben kunnen opsporen. Wel lezen wij op het titelblad van zeker kamerspelletje: 'De Half-geschoorne Ouderling. Gedrukt te Leiden in de oven van de Vaderlievende Trago, daar *de Galg* uithangt;' doch dit is slechts een paskwil. - In Vlaanderen echter kwamen, nog na de 16de eeuw, *het Galgeveld* en *het Galgehuizeken* als uithangteekens voor[1] en nog heden, in vele Vlaamsche dorpen, *de Vierschare*, hetzelfde als ons *Rechthuis*.

Waren de hier genoemde uithangteekens aan de justitie ontleend, de Justitie had ook haar eigen uithangteekens. In 1531 werd door de Magistraat te Wezel de aflaathandel verboden en de verkoopers van aflaatbrieven uit de stad gebannen, op straffe dat hun, zoo zij er zich weêr vertoonden, neus en ooren zouden worden afgesneden; en, als sprekende waarschuwing, hing men m e s s e n aan de poorten uit[2].

Maar de Justitie had nog andere uithangteekens, die er nog veel akeliger

1) DE POTTER, blz. 20.
2) J. KONING, *Lijfstr. Regtsoef.* blz. 78.

uitzagen; vierendeelen van menschelijke lichamen, die met kettingen gehangen werden aan de hoofdpoorten der stad, anderen ten exempel. Dit had o.a. te Amsterdam plaats in 1569, toen een schareslijper uit de Oudebrugssteeg gevierendeeld werd, en de 'vier quartieren' van zijn lichaam aan de Haarlemmer-, de St. Antonies-, de Heiligewegs- en Regulierspoorten uitgehangen werden. 't Zelfde geschiedde in 1582 te Antwerpen met het gevierendeelde lichaam van Jan Jauregui; het hoofd werd 'geplant op een bolwerk der Burgh, d' andre leeden tot vier poorten uitgehangen'[1]. Een ander uithangteeken der Justitie was: een afgehakte rechterhand tegen 't Stadhuis gespijkerd[2].

Het koorend van de St. Pieterskerk te Grouw in Friesland, als een donker hok van het ruim der kerk gescheiden, werd vroeger gebezigd om er ondeugende straatjongens in op te sluiten en twintig jaren geleden stond boven de deur van dat hok het Friesche woord *Betterwird*, dat in 't Hollandsch beteekent: 'word beter'[3].

Dat beter worden doet ons aan Geneesmiddelen denken. Deze hingen somtijds uit bij de kwakzalvers, die ze verkochten. Zoo, in de eerste helft der voorgaande eeuw, te Londen, *het Pijnstillend Halssnoer*, aan den winkel, waar dat middel, 't welk, even als nu de Holloway-pillen, tegen alle kwalen probatum was, werd uitgevent[4]. Bij een droogist te Batavia in de Buiten-nieuwpoortsstraat hangt *de Gezondmakende Pil* uit[5].

De Luchtbal heeft, ondanks al de opstijgingen, van Abraham Hopman, 'den eersten Bataafschen luchtreiziger' in 1804, af, tot Nadar toe, ten onzent als uithangteeken nog geen opgang gemaakt. Wel in Vlaanderen, waar hij te Nederboelare, op den Gentschen straatweg, boven een herberg staat te pronken, met het bijschrift:

J.B. de B.
'Kloefmaker *in den logtbal*[6]

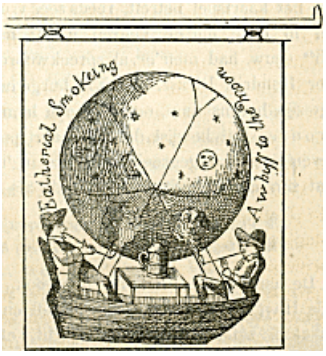

Die kloefmaker zit dus hoog genoeg.

In Engeland is de luchtbal als uithangteeken sedert hel laatst der vorige eeuw vrij algemeen geworden. En dewijl de bol, naar de volksmeening van die dagen, met rook gevuld werd, zoo beschouwden de tabakskoopers hem als hun attribuut. Wij voegen hier een voorbeeld van een hunner uithangborden bij.

De Teerlingen en Kegels vin-

1) HOOFT, *Ned. Hist.* blz. 815.
2) KONING, a.v. bl. 93.
3) Medegedeeld door den Heer Johan Winkler, te Leeuwarden.
4) *Hist. of Signb.* p. 405.
5) Medegedeeld door den Heer J.F. Eyzendooren, te Batavia.
6) DE POTTER, blz. 113.

den wij opgegeven onder de Vlaamsche uithangteekens[1], zeer waarschijnlijk aan de winkels, waar zij verkocht werden; en dat zal bij ons ook wel het geval zijn geweest, al hebben wij er geen voorbeelden van gevonden, dan alleen *den Dobbelsteen*, aan den straatweg bij Margraten in Limburg. Nu! de dobbelsteenen zijn er oud genoeg toe: zij zijn zoo oud als het koninkrijk Lydiën. Toen eens Spartaansche Gezanten te Korinthe kwamen om een verbond te sluiten en de Heeren van de stad met dobbelsteenen zagen spelen, maakten zij rechts-om-keert, zeggende, dat de Spartanen veel te soliede lui waren om een verbond aan te gaan met dobbelaars. En toen den Koning der Parthen werd medegedeeld, dat zeker ander Koning, zijn buurman, zich toerustte tot een vijandelijken aanval, riep hij uit: ‘Wat? die luilak? die kwibus? Wacht! ik zal hem wat sturen, dat hem beter past dan de wapenen;’ en hij zond hem een paar gouden dobbelsteenen. De dobbelsteenen zijn dus nooit veel in achting geweest, en de Lydiërs hadden niet veel eer van hun uitvinding.

Zoo oud als de dobbelsteenen zijn de speelkaarten niet, meent men. Maar 't is de vraag, of ze eerst in 't laatst der 14de eeuw door een Fransch vernuft zijn uitgedacht om een gekken Koning te vermaken, dan wel of ze al veel ouder en van Sineeschen oorsprong zijn. 't Is met deze vraag echter als met die omtrent de uitvinding van 't buskruit en de drukkunst; waren die al eeuwen vroeger buiten Europa bekend, zoo had dit toch geen invloed op de Europeesche wijze van oorlogvoeren of op de Europeesche beschaving, en evenmin hebben ooit Sineesche kaarten dien gehad op het gezellig verkeer in Europa. Maar toen eenmaal buskruit, kaarten en drukkunst in dit werelddeel voor den dag kwamen, brachten zij de drie grootste omwentelingen voort, die misschien immer in de maatschappij hebben plaats gehad. Wat nu het kaartspel betreft, reeds zeer vroeg is dit ook bij ons in zwang gekomen en in onze oudste keuren wordt het q u a i r t e n al genoemd[2]. In de 16de eeuw had men er al spreekwoorden van ontleend: toen de Sloterdijker Hendrik Dirksz. in 1536 burgemeester van Amsterdam werd en alles op zijn horens nam, noemde men hem h e t A a s j e, of d e T i e n v a n d e r t r o e v e, wat bewijst dat het kaartspelen toen reeds innig met het volksleven was saamgegroeid. En als in 't laatst dier eeuw een waard klaagde, dat zijn nering niet meer bloeide als vroeger, zei hij:

> 'k Plag fray volck te krijgen, versintje wel? nou krijg ik schuyte-boeven,
> Mit waegdraegers of snyers, die een hiele weeck om duyte troeven.

De aanzienlijke lui t r o e f d e n ook, maar om iets meer dan om duiten. Als Huygens met Haagsche heeren en dames een tochtje naar Rotterdam maakte, zaten ze pas in 't jacht, of ‘'t heiligh kaerte-blad’ kwam op tafel, en

1) DE POTTER, blz. 20.
2) Zie Deel I, blz. 115.

Aen giugh den edlen tuysch: op geld, op geen vertrouwen,
't Pickquetje voor de Mans, 't Roemsteeckje voor de Vrouwen.

Te Amsterdam woonden in de 17de eeuw veel speelkaartemakers in de Warmoesstraat en in de stegen rondom 't Oudekerksplein en hadden bordjes uithangen met *de Speelkaart, de Troefkaart*, of vier kaarten, van elke soort eene, of *een Schoone Hand*, als die van Hilarides.

Let eens daar d' *Oude* stadt haar *Kerk* heeft eerst geboud,
Hoe menigh straatje daar op 't kerkpad sich outvoud,
Veel bortjes, die *de Caart* en al haar blaên vertoonen,

gelijk die geleerde Dokkumer in zijn ‘Verklaaringe’ zingt.

J'aime les jeux où l'esprit se déploie;
C'est, monsieur, par exemple, un joli jeu que l'Oie,

zegt Hector in den *Joueur* van Regnard; en het Nieuwe Vermakelijk Ganzenspel blijft en zal, welke nieuwmodische navolgingen men er telken Sinterklaas-avond ook van verschijnen ziet, wel in zijn zuivere oorspronkelijkheid altijd even nieuw en gezocht blijven als toen het voor een eeuw of wat werd uitgevonden. Geen wonder, dat het, met 't van ouds Vermaarde Uilenbord, ook op uithangborden verscheen. Nog vindt men, onder Angerloo, aan den weg naar Doetinchem, het *Groot Ganzenspel* en het *Klein Ganzenspel* niet ver van elkander, en, in Menaldumadeel, mede aan den weg, *de Steenen Uilenborden*.

De Pop of *de Hansop*, doorgaans als een Hansworst uitgedoscht, hingen aan poppenwinkels uit: ook *de Blaas met Boonen*, van ouds het wapentuig van den Schalknar.

Zoo roept, bij Langendijk, Arlequyn Actionist tegen Kapitano:

En ik, om op mijn beurt mijn dapperheid te toonen,
Zal jou zo jagen, gek, met deze blaas met boonen,
Dat jij van angst terstond zult kruipen in je nest.

Nog zegt men van een bloodaard, dat hij met een ‘Blaas met Boonen’ kan weggejaagd worden. Wat beteekenis dat uithangteeken echter bij een teekenaar van borduurpatronen hebben kon is ons niet duidelijk, en toch te Gent vond men er een voorbeeld van, met dit rijm er bij:

* Hier in de blaes met boonen,
Daar trekt men goê patronen,
Om kanten van te maken,
En zoo aan gelt te raken.

Zesde boek.
Geografie en topografie.

Eerste hoofdstuk.
Landen, steden, dorpen, bergen, wateren, enz.

Wij zouden een vrij volledig aardrijkskundig woordeboek kunnen schrijven, wilden wij al de afbeeldingen en namen verzamelen van landen, steden, dorpen, bergen, wateren, enz., die op uithangteekens voorkwamen en nog voorkomen. Maar de lezer, die zoo iets verlangt, heeft slechts b.v. het 'Woordenboek der Geheele Aarde' van Kramers voor zich te leggen, en daarin al de namen uit te schrappen, waar de handeldrijvende en neringdoende wereld nog geen notitie van genomen heeft - en hij zal hebben wat hij begeert. Wij bepalen ons dus tot een algemeene beschouwing en dan is in de eerste plaats de vraag: aan welke oorzaken is de oorsprong van al de uithangteekens van deze soort toe te schrijven?

Een eerste reden om ze aan te brengen ligt in de herkomst van den eigenaar. De liefde tot zijn land is, als Vondel zegt, ieder aangeboren, en de vreemdeling, die zich ergens vestigde, om er zijn brood te winnen, bewaarde gaarne in zijn uithangteeken een herinnering van zijn geboorteplaats.

Zoo hing een Vlaming, die zich te Antwerpen ging nederzetten, zijn geliefd *Vlaanderen* uit, en werkelijk wordt reeds in een schepenbrief van 1398 een huis van dien naam vermeld, dat aldaar in de Appelstraat gelegen was[1)]. Even zoo was het huis *Bourgonje*, te Amsterdam op de Bloemmarkt, (thans F 123) zijn naam verschuldigd aan een Bourgondiër,

1) *Antwerpen*, blz. 149.

die er wonen kwam, en die naam werd zelfs zijn geslachtnaam, zoodat wij aldaar nog in 't laatst der 17de eeuw een ‘Maria van Bourgonje’ aantreffen, toen reeds een ‘bejaerde dochter, suster en erfgenaame van Dr. Gerardus van Bourgonje.’ Zij verkocht het huis in 1681 aan den Oud-Schepen en Raad Jean Appelman, die er naast woonde[1].

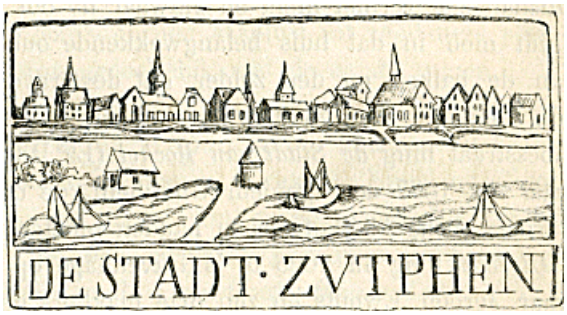

Zoo zal het ook wel een Zutfenaar geweest zijn, die in de Runstraat *de Stadt Zutphen* zoo groot en fraai op een gevelsteen deed houwen; gelijk een Edammer te Naarden *de Stad Edam* in haar zestiende-eeuwsche gedaante, omringd met een hoogen muur en waltorens, zeer uitvoerig beitelen liet, om er meê in zijn gevel te pronken.

Een Arnhemmer, die te Amsterdam een linnenwinkel opzette, hing *Arnhem* uit en schreef er onder:

* *In Arnhem aan den Rijn*
Verkoopt men linnen, grof en fijn,
Kanten, hemden en katoen,
Voor die 't heeft van doen.

Zoo een Keulenaar, die te Gouda een zalmwinkel had opgezet:

* *Dit is in Keulen*, in het Duitsche land.
Hier verkoopt men Moscovische gerookte Zalm en gezoute naar advenant.

Nog eenige voorbeelden van uithangteekens dezer soort noemen wij hier op.

E i l a n d e n . *'t Eiland Malta* hing in 't laatst der 17de eeuw op 't Cingel uit, *'t Eiland Terschelling* aan een scheepstimmerwerf op 't Bickers-eiland, *'t Eiland Wieringen* hangt nog op 't Hekelveld uit[2].

S t e d e n . Een gevelsteen op de Heerengracht aan den hoek der Gast-huismolensteeg, die meer dan derd'halve eeuw oud is, geeft ons nog een uitvoerige afbeelding van *de Wyck tot Maestricht. Wijck bij Duurstede* komt nog in de St. Nikolaasstraat voor; *de Stadt Sluys* op den Haarlemmerdijk bij de Binnen-Dommersstraat, waar men de schepen nog varen ziet in 't Zwin, waar nu de landman oogst; *de Stad Benthem* te Leeuwarden, terwijl *Tilburg*, toen nog een dorp, maar reeds vermaard om zijne uitgestrektheid en welvaart, te Rotterdam uithing, met dit dichterlijk bijschrift:

1) Medegedeeld door den Heer E. Meijer. Vergl. blz. 208.
2) Zie de afbeelding Deel I. blz. 71.

* In Tilburg wijd en groot,
Zijn Ballen en koehair te koop.

Gorinchem hing in 1550 te 's Gravenhage uit aan 't huis der Jonkvrouw van Persijn, bij wie de Afgevaardigden van Amsterdam logeerden; *Doornik* in de Warmoesstraat over de Papenbrugssteeg, aan 't huis, waar in 1573 Ducdalf zijn verblijf hield en 'alwaar hy ook banckeroet speelde'[1]. Nog vindt men in dat huis belangwekkende oudheden, bestaande in snijwerk aan de balken op den zolder, dat de Graven van Holland uit de Huizen van Beyeren, Bourgondiën en Oostenrijk voorstelt[2]. Mede in de Warmoesstraat hing *de Stadt van Rochel* (La Rochelle) uit, en wel aan 't huis waar in 1587 de Ingenieur Gianibelli, de uitvinder der vuurschepen, die Parmaas brug bij Antwerpen hadden moeten vernielen, zijn intrek nam.

Utrecht hing in 1623 te 's Gravenhage op 't Spui uit aan een herberg, waar Jeroen Ewouts en zijn drie makkers gelogeerd waren, die den aanslag op Prins Maurits aan 't licht brachten.

D o r p e n . Dat steeds veel Gooiers te Amsterdam hun fortuin kwamen zoeken is reeds door ons opgemerkt; een hunner, een Blarikummer, die er een winkel had opgezet, had zijn dorp er voor laten schilderen en daaronder:

* Dit is *in Blarikom* in 't Gooi,
Verkoopt men kinder-goet-koop en mooi.

Opmerking verdient de samentrekking van *kindergoed* en *goedkoop*.

Te Dordrecht vindt men nog op een gevelsteen *Loosduynen*, tusschen twee spreuken, rechts: *Eert Godt bovenal* en links: *Niet sonder Godt*. Een afbeelding van 't dorp *Baanbrug* hing in 't begin der 17de eeuw op den Haarlemmerdijk uit aan den hoek eener steeg, die nog naar dat lang verdwenen uithangbord haar naam draagt. Het dorp Vreeland komt nog voor op de Bickersgracht, met het onderschrift: *In Vreelant*, en even zoo *In Loenen* op den Heiligeweg. Van *'t Dorp Besoien* te Rotterdam is reeds vroeger de afbeelding gegeven[3]. Een Langendijker liet in 't begin der 17de eeuw twee huizen naast elkander bouwen, die hij beiden met een afbeelding van zijn geboorteplaats vercieren liet; doch hij had smaak genoeg om die niet gelijk te maken, maar *Langendijk* van twee verschillende zijden te zien te geven. De beide gevelsteenen zijn nog op den Haarlemmerdijk aanwezig. Soms zijn de namen bijna onkenbaar gemaakt. *Lamuien* b.v. komt op een gevelsteen in de Palmstraat voor en beteekent 'Leimuiden'.

Een tweede bron voor 't ontstaan van de uithangteekens, die wij thans bespreken, ligt in den naam of toenaam.

De boekverkooper Jacob van Meurs op 't Cingel over de Appelmarkt

1) M. FOKKENS, blz. 368.
2) Medegedeeld door Prof. J. Tiedeman.
3) Deel I, blz. 74.

en later in de Nieuwstraat, hing aan beide winkels *de Stadt Meurs* uit. Even zoo de lakenkooper Pieter Jacobsz. Purmerent op den Nieuwendijk in 1643 *de Stad Purmerent* en de koopman Abraham Limburg in dezelfde straat in 1703 *de Stad Limburg. De Groene Berg* was het uithangteeken van den boekverkooper P. van den Berge in de Kalverstraat bij de Wijde-Kapelsteeg. - Daar evenwel het voeren van een toe- of geslachtnaam, aan een plaats ontleend, doorgaans op een afkomst uit zoodanige plaats wijst, zoo vloeit deze tweede bron gedeeltelijk met de eerste samen.

Handelsbetrekkingen leverden een derde bron op. De koopman koos het land, waar hij handel op dreef, of de voornaamste koopstad of zeehaven, tot uithangteeken. Zoo kwamen Spanje, Frankrijk, Engeland, Noorwegen, enz. aan menigen gevel te staan. Op de Keizersgracht over het Molenpad vertoont een groote en goed bewerkte gevelsteen *de Stad Marseille* en een dergelijke van 1663, in de Langestraat: *Buenos-Aeyres*.

Batavya staat te Hoorn op een gevelsteen van 1661[1)]. De visscherij gaf aanleiding tot het uithangen van *Hitland, Groenland, Spitsbergen*, enz. *Spitsbergen* was het onderschrift van een uithangbord, op hetwelk men een afbeelding van hemelhooge ijsbergen zag, en dat nu twintig jaar geleden nog te zien was voor een wijnhuis op den hoek van den Dam en Oost-zijderkerk te Zaandam. Toen de Groenlands- en Straat-Davis-visscherij nog in fleur was, werd in dat huis het scheepsvolk aangenomen en gemonsterd en hielden vele kommandeurs er hun verblijf[2)].

Winkeliers wilden dikwijls door hun uithangteekens de herkomst hunner waren bewijzen, en ook als zij die niet uit de eerste hand van daar ontvingen, het toch doen gelooven. Zoo zag men *de Stad Lyon* bij menigen winkelier in zijden stoffen, en hing in 1567, bij Andries den koperslager te Amsterdam *Neurenburg* uit, dat toen de beste koper- en ijzerwaren leverde. Wijnkoopers hingen *de Stad Bordeaux* of *Bergerac* - een van hen, Cornelis Bors, die, in 't begin der 18de eeuw, op den Oude-zijds-voorburgwal tegen over *Vredenburg* woonde, - *de Spaense Zee* uit. Nog heden ziet men lakenwinkels op den Nieuwendijk met *de Stad Verviers* en *de Stad Sédan*, zij 't dan ook slechts in naam, pronken. En 't zal wel een kruidenier geweest zijn, die in de 17de eeuw in de Reguliersdwarsstraat *Smirna* uithing, waar een teekenmeester, die zijn opvolger of kommensaal was, onder schreef:

* In Smirna leert men Teekenkonst,
Men zoekt ook aller vrienden gonst,
't Zij 's morgens vroeg of 's avonds laat:
Zo leeft de konst tot 's Meesters baat.
En die 't den Meester niet en gont,
Wensch ik een glas wijns in zijn mont.

1) NIJHOFF, *Bijdr.* Deel IV, blz. 173.
2) Medegedeeld door den Heer J. Honig Jz., te Zaandijk.

De twee laatste regels waren een vrij gewone aardigheid; doch *het glas wijn* getuigt reeds van een vordering in kieschheid. Vroeger zou men daar wat anders voor gezegd hebben.

De Zeevaart deed aan herbergen l a n d e n en w a t e r e n uithangen. Langs den Zeedijk en Buitenkant: *de Oostzee, de Noordzee, de Sont, de Reê van Texel*, enz.

In de Hoogstraat te Amsterdam stond het Oostindische Huis, geen wonder, dat in de Bethaniestraat en -dwarsstraat *Sumatra* en *de Kaap de Goede Hoop*, in gezelschap van *d'* 3 *Oostindisvaeris* en van *'t Oostindische Huis* zelf, aan kroegen en werfhuizen uithingen. Ook *de Bogt van Guinee* kwam in vele steden voor. Te Amsterdam waren in 1700, alleen in de Nieuwstraat, twee logementen van dien naam, en toen de Jonkers- en Riddersstraten nog waren opgevuld met matrozenkroegen en speelhuizen hing ook daar aan meer dan een de Bocht van Guinea uit. Van een dezer laatst en komt de afbeelding op het titelblad voor. Op een ander zoodanig bord las men:

> * Dit 's in de Bogt van Guinee.
> Men tapt er bier en wijn en men eet er visch meê.

Te 's Gravenhage, Leiden en in andere steden vindt men straten, de Bocht van Guinea geheeten; doch die zich dan ook onderscheiden door dat zij in een halven cirkel zijn gebouwd, en daaraan kan de naam zijn toe te schrijven, zonder dat wij er stellig bij hebben te denken aan een uithangbord.

AUSTRALIE, CALIVORNI, pronken met groote letters boven aan den gevel van een herberg aan het Kamperhoofd te Amsterdam; men zou licht denken, dat men daar een plaats kon bespreken naar het Zuid- of naar het Goudland; maar wie den blik langs den gevel een weinig nederwaarts laat glijden, ziet, dat het eenvoudig te doen is om de stoombootvaart naar - Nieuwendam. Stouter hyperbole is naauwlijks denkbaar.

Ook rivieren hingen aan herbergen en tabakswinkels uit, doorgaans in verband met de aankomst of ligplaats van schepen in de nabijheid. Zoo zag men voor verscheiden jaren *de Zaanstroom* op een goed geschilderd uithangbord boven een tabakswinkel op het Damrak; 't hangt nog, verlept, boven de deur van een tapperij in de Kalverstraat. *De Merwede* komt op een gevelsteen voor te Dordrecht, wijk C. n°. 314; elders *de Maasstroom, de Rijnstroom, de Amstelstroom*, enz.

Van de tallooze namen van steden, die men voor logementen aantreft, zullen wij geen lijst opmaken: 't ware een onbegonnen taak, en ieder begrijpt, dat die namen in verband stonden met de oorden, van waar men de meeste reizigers verwachtte. Toch niet altijd; maar dan moet het een naam wezen, die de algemeene aandacht trekt. Zoo hangt te Everghem in Vlaanderen *Sebastopol* uit, met het kurieuze onderschrift: *In Sebastepol*

P. Everaert herborgen winkelier[1]. En dat zelfde Sebastopol is, toen het voor eenige jaren een vermaardheid kreeg, die overal doordrong, ook aan menige boerenherberg te land gekomen.

Ook namen van landen komen aan logementen voor: reeds in de 16de eeuw hing te Amsterdam op den Nieuwendijk aan een groot huis: *In Spaengnen* uit. Filips von Zesen geeft als reden hiervan op, dat gemeld huis de eer had gehad, een Koning van Spanje te herbergen; doch hij vergeet te zeggen, welken? Zeker weten wij, dat, in 1535, Hans van Gheelen, een aanvoerder der Wederdoopers, er gelogeerd heeft. Die avonturier 'quam in credit bij de principaelste van der stadt, door sijne groote en heerlycke beloften', en om zich meer aanzien te geven, 'ghing hij t' huys leggen in 't huys ghenaemt *Spagnien*.' Te Dordrecht vindt men in wijk B. nog op verscheidene gevelsteenen: *Spagnen, Klein-Almagnen, Groot Almagnen* (Duitschland), *Groot Henegouwen, Klein Noorwegen, Holland*, en uit Balens 'Beschrijving van Dordrecht' blijkt, dat er, behalve deze, in de 17de eeuw nog meer waren, als: *Oostenrijk, Beieren*, enz. Het huis *Holland* stond op dezelfde plek waar, in 1048, zich het gebouw bevond, waaruit de pijl geschoten werd, die Graaf Dirk IV doodde; - het werd in 1677 bewoond door Nikolaas Staphorst, 'uyt ten veertigen der stede'[2].

De Provinciën van ons Vaderland werden dikwijls aan logementen en tapperijen uitgehangen; ook als *de Zeven Provinciën*, als b.v. op 't Oude Schild op Tessel. - Zelfs *het Landschap Drenthe* ontbreekt niet. Het pronkt in schilderij bovén de deur eener herberg in de Ramskooi; de aanleiding daartoe is dat, voor de straat, de ligplaats is van den Meppeler beurtman. - Een herbergier in de Riddersstraat had in 1711 *In 't Vaderlant* uithangen; zeer sprekend voor een zeemanskroeg. Een Leuvensche brouwerij in 1468 heette *'t Walsche lant*.

Een zesde bron dezer uithangteekens lag in 't vroom gemoed der bewoners; daaraan zijn b.v. uithangborden toe te schrijven als *de Berg Thabor, de Berg Calvariën*, die wij op vele plaatsen vinden. Te Vlissingen had men: *in 't Land Gozen*[3]. Een Dortenaar liet, even nederig als godvruchtig, *Klein Jeruzalem* op zijn gevelsteen beitelen (wijk B. no. 161). *Rome* hing meermalen uit, zelfs aan herbergen, als te Bleiswijk en te Warmond[4]. Op een luifel in de Bakkerssteeg te Utrecht was de reis van Utrecht naar Rome voorgesteld, door de voornaamste steden, welke men op dien weg doortrekt, en daaronder dit gedicht:

* Dit is de regte weg na 't wijtvermaarde Romen,
Dien ik twee maal te voet ben heen en weêr gekomen,
En voor de derde maal niet meer verhoop te doen,
Zoo mijne winkel mij maar fokken kan en voên.

1) DE POTTER, blz. 184.
2) Blz. 70, 72.
3) *Navorscher* XV, blz. 381.
4) *Ned. Stad- en Dorpbeschr.*

Dus, vrinden, wilt maar gelt voor mijne waren bieden,
Opdat mijn derdemaelse voetgang niet geschieden.
Die wil na het Hemels Romen
En moet voor geen kruissen schromen.

Zulk een luifel, met zoo vele steden beschilderd, was inderdaad een merkwaardigheid, en had wel verdiend, in een Oudheidkundig Museum bewaard te worden. Het vers is ook opmerkelijk; de twee eerste regels lezende, meent men met een vromen beêvaartganger te doen te hebben; de vier volgende verraden den negotiegeest, en de beide slotrijmen zijn weêr van stichtelijken aard, wat echter niet belette, dat zijn buurman, de kleêrekooper, er den spot meê dreef en op zijn luifel den man liet uitschilderen, met zijn pakje op den rug, - en deze regels er onder:

* Ziet ik, Romein, drage mijn last,
Elk zal de zijne dragen, dat gaet vast,
Moeide hem een ieder met het zijne, dat waar best,
Want hij zal genoeg te dragen vinden op het lest.
Dit gaet al meê na Romen,
Die kleeren van doen heeft behoeft maar hier te komen.

Enkele malen lag de grond voor 't plaatsen van afbeeldingen van dorpen voor gevels van huizen in b e z i t t i n g . Op de Prinsengracht, het 12de en 13de huis noordwaarts van de Spiegelstraat ziet men *Purmerland* en *Polsbroek* op de gevelsteenen; wellicht behoorden die huizen aan de familie De Graeff, even als de beide Heerlijkheden.

Somtijds ook bepaalde het getal der huizen, die men bouwen liet, de keuze. Op de Prinsengracht over het Paleis van Justitie worden zeven gelijktijdig gebouwde huizen *de Zeven Provinciën* genoemd, omdat zij elk den naam eener Provincie in den gevel dragen. Wie vier huizen liet bouwen, plaatste soms de namen der vier werelddeelen voor de gevels, gelijk in de Utrechtschedwarsstraat in de 17de eeuw. In de Kerkstraat bij den Amstel hebben vier huizen van 1672 gevelsteenen met afbeeldingen van *'t Nuwe diep* (een haven met schepen), *Huisduinen, den Helder* en *Wieringen*.

Ten negende moeten wij opmerken, dat ook vele geografische uithangteekens (zoo goed als andere) uit den geest van konkurrentie zijn geboren. Had een logement *de Stad Lyon* uithangen en was 't wel vermaard, dan kwam een ander er bij en hing *la ville de Lyon* uit (beiden in de Nes, 1700), wat, dacht hij, de Fransche reiziger toch nog beter zou verstaan. Even zoo kwam nevens *de Stad Amersfoort* ook een *Nieuw Amersfoort* (Nieuwstraat, 1700), en, naast *Kopenhagen, 't Gekroont Kopenhagen* en *'t Oud Gekroont Kopenhagen* (Gelderschekaai, 1700).

Eindelijk, ten tiende, werden ook voorstellingen van plaatsen geheel willekeurig gekozen, alleen met het doel om een mooi uithangbord te heb-

ben. Zoo hing een tabaksverkooper te Workum *de Stad Amsterdam* uit, en had zich, naar de eene of andere plaat, een Ygezicht laten schilderen, dat er gansch niet onaardig uitzag. Nog heden zijn er onder de afbeeldingen van deze soort meer, die een vrij goede en uitvoerige, somtijds fraaie, voorstelling van de plaats geven; andere daar-en-tegen zien er uit, of zij naar de penteekening van een schoolknaap vervaardigd zijn. Eenige zijn nog goed bewaard, andere naauwlijks meer te herkennen, gelijk b.v. *Vollenhove*, waarvan in 't Eerste Deel gesproken is[1]. De meesten komen op gevelsteenen voor, en zijn van vroeger tijd, daar men 't nu meestal met den naam alleen afdoet; maar al nam men ook vroeger soms den naam alleen, dan geschiedde dat toch altijd met zekeren zwier en bevalligheid. In de Haringpakkerij stond voor meer dan honderd jaren een voorname herberg, die *Oud Saandam* heette. Die afbeelding van het dorp aan den Zanerdam was toen al te oud en werd vervangen door den enkelen naam; - maar dezen, niet op een platte houten plank met de kwast uitgestreken, neen, gebeiteld op een kronkelend lint, dat op een groote schelp rust, die in een krans van druiventrossen gevat is. In anderen smaak is de naam *Campen* voor een pakhuis op de Leidschegracht aangebracht. 't Is een guirlande van bloemen, half bedekt door een kleed met franje, waarop de naam staat. De afhangende einden ter wederzijde dragen elk een wapenschildje voor Heer en Dame.

Nog eenige opmerkingen ten slotte.

Een aardig oud steentje ziet men in de Foeliedwarsstraat: *de Hael in Waterland*. Op den voorgrond eenige mannen, die aan een touw trekken om een schuit over den haal te brengen en in 't verschiet het dorp Rarep. Wij voegen de afbeelding hier bij. 't Zijn de boeren van Rarep[2] die de melkschuit overhalen. Vermoedelijk was hier eenmaal de herberg of de winkel, waar die melkboeren verkeerden.

Het d u i n is op de gevelsteenen dikwijls vertegenwoordigd, nu met jagers, als, op den Zeedijk; dan met schapen, als *Lammerduyn*, in de Tweede-boomdwarsstraat.

Een bijzonderheid levert de Bergstraat te Antwerpen op door haar ber-

1) Zie de Afbeelding Deel I, blz 58.
2) Hoe dit hoofddorp van Waterland eigentlijk heet is niet uit te maken: - Ransdorp, Randorp, Rendorp, Raardorp, Raar-op, *Rarep* - men vindt het op allerlei wijzen gespeld.

gen van alle soort. Naast den gewijden *Berg van Calvariën* had men den onheiligen *Venusberg* (nu onlangs door Richard Wagners 'Tannhauser' meer algemeen bekend geworden) en den *Alvenberg*, die ons de Noordsche mythologie herinnerde; voorts den *Reusselberg*, den *Meulenberg*, den *Hontsberg*, den *Cattenberg*, den *Lammerenberg*, den *Geytenberg*, den *Blyenberg* en den *Keyenberg*[1].

In den Arenberg leest men voor een gevel op de Groote Staat te Maastricht, doch daar komt het, blijkens de afbeelding op den gevelsteen, voornamelijk aan op den A r e n d - t.w. den dubbelen Adelaar, die met elken poot op een berg rust[2].

F o n t e i n e n vielen als uithangteekens steeds zeer in den smaak, ook omdat men er iets eerwaardigs aan hechtte, om de voorname rol, die putten en fonteinen in 't Nieuwe zoowel als in 't Oude Verbond, en zoowel in geestelijken als in werkelijken zin, spelen. Toch kwam men in meer dan eene inrichting, waar *de Fontein* uithing, juist niet om psalmen te zingen of zich met vrome overpeinzingen bezig te houden. - Te Parijs had voor een veertigtal jaren de wijnkooper Joublin in de rue de Charonne op zijn uithangbord zijn huis met de fontein, die er bij stond, laten uitschilderen met het bijschrift: *à la Bonne Fontaine*. Dat was voor een wijnkooper wat al te naïef, en gaf aanleiding tot het liedje:

C'est l'eau qui nous fait boire
Du vin!

Te Amsterdam vindt men op de Baangracht bij de Looiersgracht voor een pakhuis nog, op een mooien gevelsteen: *de* 3 *Fonteyne*. 't Is de afbeelding van een buitenplaats van voor anderhalve eeuw (toen 't ook nabij Amsterdam aan geen springende fonteinen ontbrak) met drie fonteinen op den voorgrond; waarschijnlijk de buitenplaats van den koopman, die dat pakhuis heeft doen bouwen.

't Conduyt (leiding) was een Delftsche brouwerij in de 17de eeuw. Hier was het uithangteeken ontleend van de waterleiding der brouwerij, langs welke 't opgepompte water naar de ketels werd gevoerd.

't Putje is bekend uit de putjes-uitgaven, waar 't op het titelblad pronkt, met het onderschrift: *Elck zijn beurt*, zinspelende op de twee emmertjes, die beurtelings op- en nedergaan. - Een Fransch wijnhuis had voor vele jaren ook een Put uithangen met de woordspeling: *le Puissant Vin*[3].

Wij hebben zoo even *de stad Lyon* in de Nes genoemd - *Lyons* stond er eigentlijk - en willen dit Hoofdstuk met een historische herinnering besluiten. Daar was in 1787 de Burger-Societeit gevestigd, en op Vrijdag 24 Augustus werd op de bovenzaal een vergadering gehouden, waar wel

1) *Antwerpen*, blz. 17.
2) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
3) H. SAUVEL, *Antiquités de Paris*.

twee honderd afgevaardigden bijeen waren uit alle Patriotsche Vereenigingen en zelf opgeworpen lichamen, die in die dagen 't land regeerden of liever in de war stuurden. De voorzitter was Mr. Reyer van den Bosch uit Delft, en de beraadslagingen liepen over den invloed van 't volk op de regeering, over de vrijheid van de drukpers, enz., maar meer bijzonder over het verkiezen van 25 nationale gekonstitueerden tot de zaak der onderhandelingen te Parijs. Immers men vertrouwde natuurlijk onze Ambassadeurs niet en die moesten zoo'n keurbende Patriotten naast zich krijgen om hun te zeggen hoe 't hoorde. 't Was toch zoo verre gekomen, dat de bijzondere korporatiën, die geen mandaat hadden, dan van zich zelven, zich, in naam des volks, als soeverein en de Staten als uitvoerders hunner bevelen beschouwden. Maar de wind draaide eer men 't verwacht had. De groote vergadering in de Stad Lyons was op 25 Augustus op reces gescheiden, om den 17^{den} September terug te komen; maar toen waren de Pruisen al in 't land, en maar een klein hoopje van de dappere demagogen, de meesten met vrij benaauwde gezichten, vertoonde zich deze reis in dezelfde zaal, waar men nog geen maand geleden zoo luid gekraaid had, - en men ging maar spoedig weêr naar huis, omdat niemand wist wat te doen of wat te besluiten.

Tweede hoofdstuk.
Burgen en kasteelen.

***M**y house is my castle*, zegt de Engelschman, en, is het gezegde bij ons niet tot s p r e e k w o o r d geworden, de zaak zelve is bij ons altijd even zeer zoo beschouwd als in Engeland. Men woonde bij ons van ouds liever in een klein huisje, dan dat men, als in Frankrijk, bij troepen in 't zelfde hotel verblijf hield; maar in dat huisje wilde men dan ook vrij zijn, als de edelman op zijn burg: dit denkbeeld drukte men gaarne in zijn uithangteeken uit, en menige geslachtnaam, op *burg* uitgaande, zal nog, lang nadat alle oude gevelsteenen vermorseld zijn, de herinnering bewaren der burgen, die voor onze gevels pronkten.

Vooreerst kwam en komt nog *de Burg* zonder toevoegsel zeer dikwijls voor. *De Burg* was in de 16de eeuw een herberg in den Haag, waar de afgevaardigden, die Amsterdam ter dagvaart zond, hun gewone verblijf hielden; *de Burg* was in 't begin der 17de eeuw de brouwerij van Cornelis Claesz. Hasselaer te Amsterdam, en *de Burg* is nog een logement te Alkmaar,

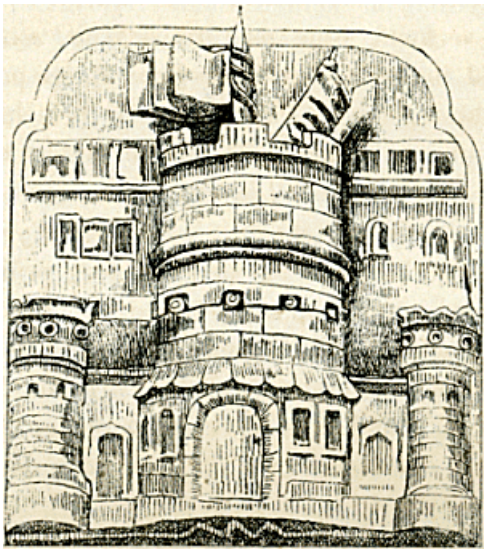

aan 't Nieuwediep, en elders - om niet eens van *den Burg* te Leiden te spreken, die werkelijk in zijn tijd een b u r g geweest was en waar in onze dagen de kastelein, altijd nog onder den titel van B u r g g r a a f , promotiepartijen en fijne soupertjes gaf. - De vorm van den Burg als uithangteeken was gewoonlijk die van een zwaren toren met een plat dak, een poort in 't midden, twee spiegaten daarboven en een borstwering met kanteelen om het plat. Maar somwijlen was de Burg van cierlijker en meer samengestelden

bouwstijl, als b.v. op den gevelsteen op den Schiedamschen dijk te Rotterdam, dien wij op de vorige bladzijde te zien geven. - Zeldzaam verscheen de Burg verguld, meermalen gekleurd, b.v. *de Blaauwe Burg*, een voormalige ververij op de Heerengracht, en *de Roode Burg*, waar onderscheidene families R o o d e n b u r g naar heeten. *De Gekroonde Burg* kwam ook hier en daar voor, en *Kroonenburg* werd somwijlen voorgesteld door een Burg met een Kroontje daarboven.

Meest komen de Burgen op gevelsteenen voor: enkele malen op uithangborden. 't Zijn somtijds afbeeldingen van burgen, die werkelijk bestaan, of bestaan hebben; somtijds kasteelen in de lucht. Wij zullen van elke soort eenige voorbeelden opgeven.

I.

Eene der oudste afbeeldingen van burgen, die wij kennen, is die van den *Enghelenburch*, het kasteel van Rome, te Amsterdam, in het begin der zestiende eeuw; deze hing uit ‘in die Kercstrate (d.i. Warmoesstraat), bij die Papenbrugghe,’ bij den boekdrukker Doen Pieterssoen, die in 1525 uitgaf ‘een cleyne corte Informacie, om te verdienen dye Stacien ende Oflaten der Seven Kercken van Romen.’ Al vroeger echter (1523) had hij het Nieuwe Testament, volgens de overzetting van Luther, in het Nederduitsch uitgegeven, dat zoo gretig ontvangen werd, dat hij daarvan in 1526 een tweeden druk uitgaf, en in 1527 ook het Oude Testament, onder den titel ‘Dye alderheylichste Bibel.’ Later hing de Enghelenburch uit in de Sint-Annenstraat, bij Willem Jacobszoon, die Doens opvolger schijnt geweest te zijn, en die in 1568 een Mirakelboekje, en in 1572 een Liedeken van Broer Hendrik van Biesten uitgaf.

De Burg van Leiden, zoo even vermeld, hing zeer dikwijls uit, zoo wel op borden geschilderd als gebeiteld in steen. *Het Kasteel van Buren* pronkt nog op een gevelsteen te Utrecht tegenover Paushuizen[1)]; het Kasteel Vreeburg op een gevelsteen te Delft, van 't jaar 1609, met het onderschrift: *Dit is in Vreborch tot Utrecht*, en *het Casteel van Limborg*, op een gevelsteen in de Hoogbruggestraat te Wijck bij Maastricht[2)]. *'t Slot van Egmondt* te Amsterdam op den Oude-zijds-voorburgwal bij de Armsteeg prijkt in een gevel, die bovendien met een aantal koppen vercierd is. *Kroonenburgh* vindt men op de Brouwersgracht bij de Lindengracht, en *'t Huys te Bentem* in de Bethaniestraat bij den Kloveniersburgwal. *'t Casteel van Nieuwenhuys* hing in de 17de eeuw uit bij den kuiper Dirk Jansz. op den Oudezijds-achterburgwal, en *'t Kasteel van Antwerpen* was, in 't midden der 18de eeuw, een logement naast het postkantoor.

1) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502.
2) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

De Ruïne van Brederode verciert een koekebakkers-uithangbord te Bloemendaal, en in de Westerstraat te Amsterdam zou men meenen het slot in welstand te zien; immers op een gevelsteen aldaar leest men, onder de afbeelding van een kasteel met torens, poort en brug: *Van, Breroo*, doch de steen is uit de 17de eeuw en de voorstelling een dichterlijke vrijheid. Even zoo is dit het geval met een steen in de Zanddwarsstraat, waarop men een kasteel vertoond ziet met het bijschrift: *in 't Huys van Nassou*, dat nog op een aantal plaatsen voorkwam, als in de Leidschedwarsstraat, in de Tweede-leliedwarsstraat, enz.

Doch ook een meer bij ons bekend en nog bestaand slot, en dat in 't jaar 1867 meer bezoekers kreeg in drie dagen dan ooit te voren in drie jaren, *het Slot te Muiden*, is nog, zeer goed afgebeeld, op een gevelsteen op de Weesperstraat bij de Keizersgracht te vinden. Vroeger was het geschilderd op het uithangbord van een kroeg in de Muiderstraat met dit rijmpje, dat n i e t van Hooft, n i e t van Huygens en ook n i e t van Vondel is:

* In 't Slot van Muyen
Daar is 't goet bruyen
Voor die mogen tabak en wijn.
Wie droes zou dan niet vrolijk zijn?

Sommige aanzienlijke huizen hadden hun eigen naam tot uithangteeken, somtijds met, somtijds zonder een afbeelding, ook wel met een rijm, als b.v. in den gevel van *het Huis Blanckesteyn* te Arnhem:

In olden tiden was ic wel becant
Ooc eer men eenighe Voochden van Gelre vant,
Doe Vrou Leonora regierde 't Lant
Was ic al en blijf noch de Blanckesteyn genant[1].

Het Huis Fluytesteyn, op den hoek van 't Springweg en de Haverstraat te Utrecht, is nog kenbaar aan een steen met dit opschrift:

Die mynen naem wilt weten
Fluytesteyn ben ik geheten,. 1654[2].

En een huis op 't Springweg aldaar heeft een gevelsteen met de afbeelding en 't bijschrift: *Dit huys heet Scherpenburch*[3].

II.

De g e f i n g e e r d e Burgen zijn, vooreerst, zinspelingen op den naam van den bewoner, als vroeger zeer gebruikelijk waren. De Admiraal Tromp

1) Medegedeeld door den Heer P. Nijhoff te Arnhem.
2) *N. Utr. Courant* 1867, no. 501.
3) *N. Utr. Courant* 1867, no. 501.

noemde zijn landhuis te 's Graveland *Trompenburg* en mijn Heer Van Pingelen het zijne, aan den Amstel bij 't Kalfje, *Pingelenburg*.

De Hagenaar Cor. Mich. Soetens stichtte, in 't midden der 17de eeuw, een lustverblijf boven op het duin, ‘tot Scheveningh aan zee’, en noemde het *Soetenburgh*. Huygens getuigde van hem:

> daer d' onkundige verschricken op den Duyn,
> Staet hy der soo gerust als midden in sijn' Thuyn.
> Getuygh Nieuw Soetenburgh, op 't steilste van die bergen,
> Spijt wind en waternood, en schier om bei te tergen,
> Voorsichtigh, moedigh, en vermaeckelick geplant.

Zoo vindt men in het Kattegat te Amsterdam een gevelsteen met een burg en het bijschrift: *Grootenburg*, en een in de Utrechtschedwarsstraat, die een kasteel vertoont, waartegen een ladder geplaatst is, waarbij twee mannen met hamers staan te kloppen, met het onderschrift: *Kloppenburg*. Men weet, dat Kloppenburg, als geslachtnaam, reeds vroeg te Amsterdam bekend was, en hoe zich aldaar vooral de Predikant Joannes Cloppenburgh een naam maakte, door in 1628 met zijn ambtgenoot Smout tegen de verdraagzaamheid der Regeering te ijveren, doch in 't volgende jaar zich genoodzaakt zag, de stad te ruimen, en in 1630 een beroep aannam in den Briel, waarop Vondel[1] doelt in de volgende verzen:

> Geen stokebrand magh hier den wervel draeyen.
> De tochtschuyt leyd gereed voor all' die oproer kraeyen.
> Als Smout en Cloppenburg, wien nu het herte breeckt,
> Soo dick hy, in den Briel, voor ses paer ooren preeckt.

Toch werd de man nog Professor, eerst te Harderwijk, later te Franeker.

Ook *Vinckenborch, Kuypenburgh, Beverenburgh, Rodenburg* en *Marienburg*, die te Dordrecht in wijk B gevonden worden[2], zijn vermoedelijk zinspelingen op de namen der bewoners; bij Balen vindt men er in de 17de eeuw nog *Zwartsenborg, Rijnenborg, Groot- en Klein Kruyssenburg*, enz. 't Eerstgenoemde bestond reeds in 't begin der 16de eeuw, Rijnenborg in 1371[3].

Andere burgen zinspelen op 't bedrijf van den eigenaar. *Paardenburg* is een uitspanning te Ouderkerk, en de B u r g , waaruit een B e e r opstijgt, staat boven op den gevel van 't huis op de Stroomarkt, waar de ‘*Beerenburger* maagkruiden’ verkocht worden.

Andere weêr zijn ontleend aan de lokaliteit. Op een gevelsteen van 1737, bij de Tolsteegpoort te Utrecht, derhalve in dien tijd bij de stadsw a l l e n , staat *Wallenburgh*.

Er is er zelfs, die een dichterlijken oorsprong hebben, gelijk de steen

1) *Leven en Werken*, Deel III, blz. 77.
2) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.
3) BALEN, blz. 70 en 71.

met *Swanen-burch* in de Staalstraat te Amsterdam, die aan Vondels 'Gysbreght van Aemstel' het aanzijn dankt[1].

Een groot aantal Burgen op gevelsteenen is ontstaan bij toespeling op Psalm XVIII, vs. 3: 'De Heere is mijne steenrotze ende mijn borcht'. Vooral het beroemde lied van Luther: *Ein fester Burch, u.s.w.*, had bijgedragen om de woorden van den Psalmist populair te maken, en, zoo wel op zegels van Hervormde kerken als op gevelsteenen komt een Burg met de woorden: *de Heere is mijn Burg* of *Nomen Dei turris fortis* meermalen voor. Werd echter in Bijbeltaal gesproken van een burg, op een r o t s gebouwd, ten onzent begreep men het zinnebeeld naar den aard van 't land te mogen wijzigen en den Burg aan 't water te zetten, meest aan zee, en dan somtijds met een uithangende lantaarn en een zeilend schip op den achtergrond. Een mooi exemplaar, dat van 1685 is, vindt men op

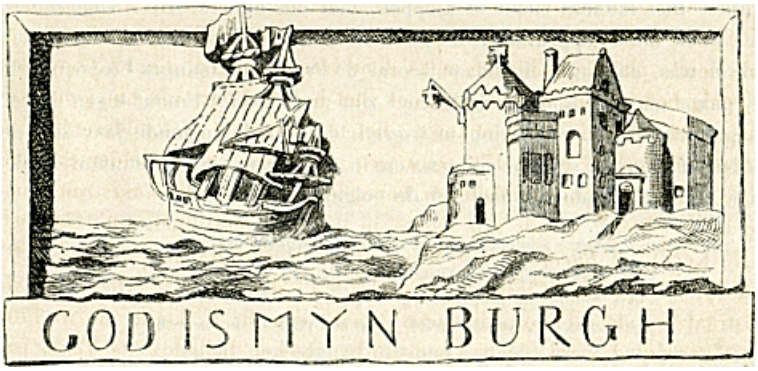

den Oude-zijds-achterburgwal bij de Oudekennissteeg.

Van onderscheidene Burgen op gevelsteenen is 't niet meer uit te maken, of zij huizen of hofsteden voorstellen, die werkelijk bestonden, dan wel aan een zinspeling hun ontstaan danken.

Te Hilversum vertoont een gevelsteen een kasteel met torens op een bergje, en daaronder: KASTEEL VLIENB^{O}RG; een ander, te Utrecht in de Jufferstraat, een huis op een rots, met: *Het Huis Bloomberg;* op den hoek der Hamburgerstraat: *in Romerborg;* voor een brouwerij: *Klein Payenborch*[2].

Te Amsterdam vindt men gevelsteenen met *Bernalenburg* (Zandstraat), *het Huis Ringenburg* (Oude-waal), *Rustenburch*, een groot kasteel met vlaggen op de torens (Leprozengracht), *Schotenburch* (Krom-Boomssloot); doch wij achten 't noodeloos er meer te noemen.

1) Zie J. TER GOUW, *Amst. Kleinigheden*, blz. 121-136, waar ook de steen is afgebeeld.

2) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.

Derde hoofdstuk.
Afbeeldingen van gebouwen.

Tot het uithangen van g e b o u w e n waren verschillende aanleidingen. In de eerste plaats geschiedde zulks door vreemdelingen, die, bij 't opvatten van eenig bedrijf, van welken aard ook, het hoofdgebouw van hun geboorteplaats, 't zij stadhuis, kerk of toren, lieten uithouwen of schilderen. Een Hamburger opende in de 17de eeuw een logement op de Gelderschekaai, en, op 't bezoek zijner landslieden hopende, hing hij *'t Raadhuis van Hamburg* uit. Ook *'t Raethuis van Cuelen* in de Oude-teertuinen (in 1656 een R.K. Kerk), *'t Raethuys van Wesel* op de Heerengracht (waar in 1664 de koopman Willem Clermont woonde), *'t Stadhuis van Hoorn* in de Spuistraat bij de Korsjespoortssteeg (mede een R.K. kerk, die in 1763 geheel herbouwd werd, doch 't oude uithangteeken behield), *de Toren van Amersfoort* te Hoorn[1)], *de Groninger Toren* en *de Munnekedammer Toren* in de 16de eeuw te Amsterdam, *de Diemertoren* in de Vijzelstraat op den hoek der Keizersgracht, *de Kerk van Diemen* 1663 in de Bloemstraat, *de Dom van Keulen* te Kampen, en een aantal anderen zijn, hoogst waarschijnlijk, hun naam aan een dergelijke oorzaak verschuldigd.

Een tweede aanleiding tot de keuze van zoodanig gebouw als uithangteeken gaf het wonen in de onmiddellijke nabijheid daarvan[2)]. Aan een herberg op den hoek van de Gravenstraat en den Voorburgwal hing *de Onvolmaakte Toren* uit; 't was die van de Nieuwe kerk daartegenover, een steenmassa, die in 1785 geheel afgebroken en nu reeds vergeten is. Zoo hing een tabaksverkooper te Leeuwarden zijn *Oldenhoof* uit, mede een onvolmaakten toren, en een ander te Franeker *'t Stadhuis van Franeker*. Een loodgieter te Amsterdam op de Westermarkt had *de Westerkerk* op zijn uithangbord en daaronder:

* In de groote hooge kerk
Maakt men scheeps- en burgerwerk.

1) NIJHOFF, *Bijdr.*, Deel IV, blz. 173.
2) Verg. Deel I, blz. 127.

In de Donkeregaard te Utrecht hing weleer *de Groote Domtoren* uit, in hout gebeiteld, en die nog op 't Stads-Archief bewaard wordt[1]. Te Amsterdam staat hoog in den gevel van een huis in de Zwanenburgerstraat, het tweede van den Amstelkant af, een groote afbeelding van de Blaauwbrug in de eerste helft der 17de eeuw met het onderschrift: *De Blaavwbrvgh over den Amstel*, welke brug, in 1601 gebouwd, voor een heerlijk werkstuk gold.

Zoo hingen, te Groningen, te Sneek en te Amsterdam, tabaksverkoopers *de Waag* uit, omdat het zoo genoemde gebouw in hun nabijheid was, - in laatstgemelde stad *de Regulierswaag* op den hoek der Breêstraat; - en een herberg op den Amstel *de Keulsche Waag*, die daar weleer stond. Zoo had men in den omtrek der Beurs aldaar onderscheidene logementen, koffiehuizen en winkels, waar *de Beurs* uithing. En elders was dat hetzelfde.

Maar het gebouw, waar het uithangteeken op wees, behoefde juist niet in de buurt te staan, als het maar door de plek, waar men zich bevond, in 't geheugen werd geroepen. Voor bijna 20 jaren hing in de Oude-teertuinen, boven de deur van een theewinkel, *het Oude Stadhuis* uit. 't Was een zeer fraai geschilderde afbeelding, gevolgd naar de ets, die in Dappers 'Beschrijving der stadt Amsterdam' voorkomt, en 't Stadhuis voorstelt, dat in 1652 is afgebrand. Nu heeft dat Stadhuis wel nimmer aan den Y-kant gestaan, maar toch is 't te bejammeren, dat het op zich zelf fraaie stuk door de vereenigde krachten van weêr en wind en van bezems en glazewasschers is te niet gegaan.

Een niet minder fraai uithangbord, geschilderd door N.M. Wijdoogen, en *den Haringpakkerstoren* bij winter voorstellende, hing voorheen aan een tabakswinkel op den hoek van den Nieuwendijk en Haringpakkerij, en onderging gelijk lot[2].

Een herberg op den hoek der Utrechtschestraat en Achtergracht, alzoo liggende aan den weg, die naar Utrecht leidde, had in de vorige eeuw een bord uithangen, waarop *de Dom van Utrecht* geschilderd was; thans staat de figuur in 't glas boven de deur geschilderd. Om gelijke reden heeft een herberg op 't Haarlemmerplein het stationsgebouw uithangen, met het onderschrift: *Aankomst der Spoor*. 't Is voorwaar een dubbel stoute rhetorische figuur, waardoor men niet alleen van het Spoor een vrouwspersoon maakt, maar haar zelfs laat a a n k o m e n !

Een merkwaardig gebouw, dat vroeger ergens gestaan had, gaf mede aanleiding, dat terzelfder plaatse later een uithangteeken zulks in herinnering bracht. Te Maastricht in de Brugstraat vindt men een gevelsteen met *het Kerkxken* 1740. 't Is de afbeelding der Kapel, aan St. Evergistus gewijd, die tot voor twee eeuwen op die plek gestaan heeft[3].

1) *N. Utr. Courant* 1867, no. 502.
2) Zie Deel I, blz. 186.
3) Medegedeeld door den Heer van der Noordaa.

Even zoo ziet men te Amsterdam op 't Koningsplein tegen 't hoekhuis der Heerengracht *de Heyligeweghspoort* uitgehouwen, die van 1636 tot 1663 daar gestaan heeft. Toen, nu honderd jaar geleden, de boekverkooper Pieter Jan Entrop in dat huis woonde, prijkte die steen in den voorgevel; bij de herbouwing werd hij naar den zijmuur verplaatst.

Somtijds was het de nieuwheid van een gebouw, die een uitloksel was om het te doen schilderen. Lang voordat *het Paleis voor Volksvlijt* zich nog in zijn ijzeren volkomenheid vertoonde, stond het reeds *in effigie* te pronken op 't uithangbord van een tabakswinkel op de Utrechtschestraat; en van de redevoeringen, uitgesproken bij de onthulling van *'t Monument op den Dam* was nog 't laatste woord niet gesproken, of de nabootsing daarvan kwam al boven de deur van een tabakskooper op den Zeedijk.

Wie aan de oprichting van een voornaam gebouw had medegewerkt, droeg daar gaarne roem op en trachtte zulks wel eens op blijvende wijze in herinnering te brengen. Wij zien daarvan een bewijs in twee gevelsteenen in de Tuinstraat, waarvan de eene *'t Nieuwe Diakens-Weeshuys* voorstelt, dat in 1657 is gebouwd, en de andere den bouwmeester zelf, die van Breda was, met den truffel in de hand, tusschen de wapens van Amsterdam en Breda, met het onderschrift: *de Bredase Messelar*.

Een andere reden om een gebouw uit te hangen lag in de vermaardheid die het verworven had. Daarom ziet men alom uithangborden, of gevelsteenen, die *den Keulschen Dom, de Zeven Kerken van Romen, de Brug van Londen, de Beurs van Amsterdam, 't Loo* of *het Konings Loo* (sedert Willem III) de *Oranjezaal* (te Dordrecht, als variant, *de Gouden Zaal*) voorstellen.

Daarom ook vindt men te Maagdeburg een *Colosseum* en een *Walhalla;* van het eerste zegt Remme in 't meergenoemde *Magdeburg in Sommer:*

> Im schönen Colosseum da hält Concilium,
> Der Ausschus von dem besten und feinsten Publikum,
> Und dennoch kommt mitunter bei diesem edlen Chor,
> Wenn meistens auch nach Zehne ein Intermezzo vor;
> Doch was sich schäkernd necket, sich auch fast immer liebt,
> Dies alte wahre Sprichwort hier bald den Ausschlag giebt.

Van het laatste:

> Walhalla, Götterhalle! du süsses Paradies,
> Wie kam 's dass Terpsichore in dir sich niederliess?
> Wo abgeschied'nen Helden sonst nur der Lorbeer winkt,
> Dem Lebenden noch Schönres zu holen hier gelingt:
> Denn Sonntags wird ein Tänzchen fidele aufgespielt,
> Wobei das grösste Lumen sich oft sein Müthchen kühlt.

In de 16de en 17de eeuw was de Warande te Brussel beroemd - het Park van 't Hof, doch waar gedurende zekere uren van den dag een

iegelijk voor een geringe *entrée* mocht wandelen. Dat deden in 1564 twee leden der Regeering van Oudewater, die naar Brussel waren afgevaardigd, en bij hun t' huiskomst de verteering aldaar gemaakt, in rekening brachten, als:

'In de Warande te gaen i st.

'Aen noeten in de Warande ij d.[1].'

De heeren hadden dus ieder vier duiten aan den ingang betaald en zich aan één duit noten vergast.

Die Warande nu werd dikwijls uitgehangen, niet slechts aan herbergen, maar ook aan winkels, als uit het volgende rijm blijkt, dat men te 's Gravenhage las:

* Hier *in de Brabantsche Warande*
Verkoopt men velerhande
Mutzen, valhoeden en leybanden.

Te Wulpen in Vlaanderen leest men nog voor een kroegje: *In de Warande verkoopt men dranken en melk*.

Eindelijk, te Vlissingen vindt men een uithangteeken van deze soort, dat oorspronkelijk een eereteeken was; 't is een gevelsteen met *den Bosscher Toren* in de St. Jacobsstraat. Toen

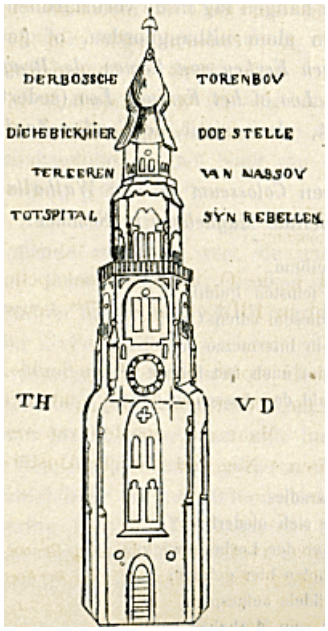

in 1629 Prins Frederik Hendrik 's Hertogenbosch belegerde, nam zekere Pieter Jansen, die vroeger onder de Spanjaards gediend had als sergeant, doch thans gehuwd was, en te Vlissingen als snijders-knecht werkte, dienst als vrijwilliger en werd tot vaandrig benoemd. Er werd bres geschoten en de belegerden zonden een trompetter om wapenstilstand te vragen. Die gelegenheid nam Pieter Jansen waar, zijn vaandel om 't lijf windende, sloop hij de stad in en liep naar de kerk. Hier het torendeurtje open vindende, ijlt hij naar boven, beklimt den torentop, maakt zijn vaandel vast aan 't kruis en keert terug gelijk hij gekomen is. Belegerden en belegeraars waren even verbaasd, 't O r a n j e , b l a n j e , b l e u van den toren te zien wapperen. De hoofden daar binnen dachten aan oproer of overval, de bezettelingen en de burgerij meenden, dat tot

1) *Kon. Hist. Gen.*, Deel XV, blz. 266.

de overgave besloten was, de belegeraars dat zij nu vrij konnen inrukken; in 't kort, ieder was in de war; doch de uitkomst was, dat de Prins meester werd van de stad[1]. Toen hij nu later vernam, wat hij aan de koene list van den Vlissinger te danken had, bood hij dezen bevordering aan indien hij wilde blijven dienen; doch hij weigerde dit. De Prins vereerde hem daarop een beurs met vijfhonderd dukaten en een afbeelding van den toren in zilver. Voor 't geld kocht onze gewezen vaandrig zich een huis en plaatste de afbeelding van den toren in den gevel, als hiervoren te zien is. 't Gebeurde in later tijd, dat in 't weeshuis kinderen werden opgenomen, die van hem afstamden. Onder hetgeen hun toebehoorde vonden Diakenen een lommerdbriefje, waaruit bleek, dat de zilveren toren was beleend. Deze werd door hen gelost en in de weeshuisschool opgeveild. De zilversmid Lambrecht van der Woordt kocht den toren voor twintig dukatons, maar verkocht hem weer aan Monsr. Samuel Bonnecroi, die 't stuk bij uitersten wil aan de stad vermaakte[2].

Afbeeldingen van kerken zijn legio; doch te Dordrecht vindt men verscheidene kapellen. Op een gevelsteen in wijk B. n°. 19 *Wijnkoopers Kapel* a°. 1594. 't Is de kapel van 't Wijnkoopersgilde, gesticht in 1325, die in 1586 tot een Walekerk ingericht en later, in 1656, den Engelschen A v a n t u r i e r s (*Merchant-adventurers*[3] tot een kerk is afgestaan[4]. Voorts, in de Voorstraat, *de Ploegkapel*, O.L. Vrouwenkapelle van de Ploeg, in 't begin der 15de eeuw gesticht en in 1613 tot burgerwoningen vertimmerd[5] en *de Kruyskapel* - 'de H. Kruyskapelle,' in 1306 gesticht en in 1645 in een pakhuis veranderd, voor welks gevel te lezen stond:

> Dit Huys is wel befaemt,
> De Kruyskapel is 't genaemt.

Eindelijk, *de Kapel van Kromelleboog*, d.i. de O.L. Vrouwenkapelle in den hoek van den Kromelleboog, gesticht in 1313 en in de 17de eeuw in burgerwoningen veranderd[6],

P o o r t e n werden vooral uitgehangen in de straat, die er heen leidde. Men vindt ze gewoonlijk aan tabakswinkels en herbergen, en wij achten 't onnoodig er voorbeelden van op te geven. Maar ook poorten van ver afgelegen steden werden somtijds uitgehangen. Nog ziet men te Amster-

1) Vgl. VAN WIJN op Wagenaar Deel XI, blz. 109; *Verh. van 't Zeeuwsch Genootschap der Wetensch.* Deel XI; TE WATER, *Inhuldiging van Willem V als Erfheer van Vlissingen*, blz. 52.
2) Medegedeeld door den Heer P. Goeree.
3) Zie over hen WAGENAAR *Vad. Hist.* Deel IX, blz. 6 en 7.
4) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk. Vgl. BALEN, blz. 193, 195.
5) BALEN, blz. 196.
6) BALEN, blz. 196.

dam (in de Spuistraat naast het Postkantoor) in een nieuwen gevel een ouden steen, waarop een Stadspoort met twee torens is afgebeeld en daaronder: DIE PORT VAN LIMBVRCH.

De T o r e n s die uithingen zijn ontelbaar; wij bepalen ons tot één voorbeeld. Op den Fluweelenburgwal vond men in de 17de eeuw *In de Muysen-toren*. Ieder kent dien toren, vroeger zoo schilderachtig aan den voet van 't Niederwald in den Rijn gelegen, doch die thans schier niet meer opgemerkt wordt, nu een lomp en log stationsgebouw *cum annexis* daar vlak tegenover de halve rivier ingenomen en het geheele gezicht bedorven heeft; en ieder kent ook uit Murray of Baedeker de legende van Bisschop Hatto en de verschillende lezingen aangaande den naamsoorsprong van dien toren; doch, hoe die te Amsterdam op den Fluweelenburgwal kwam, vertellen Murray en Baedeker niet - en wij zullen 't ook niet zeggen, omdat wij 't even min weten als zij.

Geen stad, hoe klein ook, die in de middeleeuwen, en tot op 't einde der 16de eeuw, niet haar Schuttersgilden had, en dus ook een D o e l, D o e l e of D o e l e n ('t woord komt met drieërlei spelling en in drieërlei geslacht voor) waar de Schutters zich vereenigden en oefenden, waar zij schoten en praatten, en - wat er hier en overal bij behoorde - aten en dronken. Het kasteleinschap in die Doelens was dan ook een winstgevend baantje en bleef dit ook na de opheffing der Schuttersgilden, toen die Doelens in logementen veranderden, en, even als de R e c h t h u i z e n op de dorpen, werden in de steden de D o e l e n s als de voornaamste logementen geächt. Toen Huygens in 1660 met zijn vrienden en vriendinnen een uitstapje naar Rotterdam maakte, was bij hun aankomst aldaar hun eerste weg naar *de Doelen*, om bij den dikken kastelein Swaenenborgh een middagmaal te bestellen:

> Van 't Veer trock 't Leger, op zijn voetjens, na *de Doelen;*
> Daer 't Vrouw-volck, hoofd voor hoofd, zijn meesterlick gevoelen
> Van Snoeck en Baersen sprack; maer Baersen, Baersen, Heer
> Wat waren 't Baersen!

En daarna volgde een wandeling door de stad, die vrij lang duurde,

> Eer yemand hopen moght dat m' in *den Doel* belende.
> In 't ende raeckte m' er, en aen den ronden Disch,
> Daer 't vreeslick afliep met den hooghgemelten Visch.
> De honger was zoo scherp van kijcken en van praten,
> Dat het de Baers ontgold tot op de leste graten,
> En 't is geloofelick dat dicke Swaenenborgh
> Stond met zijn Huysvrouwtje en hy keeck niet sonder sorgh,
> [1]

1) BALEN, blz. 196.

Dat het bij dat geslick sijn tinnewerck moght gelden[1].
Men sagh 't oock aen 't, gelagh, dat hy soo ruympjens stelden,
Dat daer wat meerder scheen gegeten als geschaft.

En de Doelens behielden den voorrang, totdat de vooruitgang der tijden ze - hoewel nog lang niet overal - door nog voornamer logementen overvleugelen deed.

Op een gevelsteen te Dordrecht, wijk C n°. 1179, leest men: *Heelhaaks-doel* 1730. De St. Kristoffels- of Heelhaaks-Doelen stond tot in 't laatst der 16de eeuw in 't Steeg-over-sloot. De heelhaaks, waarmeê de schutters van dit gild waren gewapend, waren dubbele bussen, zoo genoemd in tegenstelling der halfhaaks of handbussen. Op een gedeelte van 't erf van dezen Doelen is in 1657 de aanzienlijke huizing Doelesteyn gebouwd door den Tresorier Kornelis Vaans[2].

Ook B r u g g e n dienden in ons waterrijk land meermalen tot uithang-teekens. In de vorige eeuw was *de Steene Brug* een druk bezochte herberg aan den Buiten-Amstel (Utrechtsche zijde). Boven de deur stond een uithangbord, waarop een brug met drie bogen geschilderd was, over welke een jager zijn paard dreef. Nog voor-eenige jaren zag men een dergelijk bord met gelijk onderschrift boven een kroeg in een kelder daaromtrent, die den titel der verdwenen herberg had overgenomen.

Ook *de Steenen Molen* werd uitgehangen aan herbergen, die in de buurt van zulk een molen werden opgericht. Trouwens M o l e n s en M o l e n t j e s , zonder adjektief, hingen en hangen nog overal in menigte uit. Onder de gekleurde was vooral *de Roo Molen* in trek; in de Kalverstraat hing hij in 1656 aan een R.K. Kerk uit. *De Gouden Windmolen*, die nog in de Groote Staat te Maastricht op een gevelsteen te zien is, was in de vorige eeuw de herberg, waar, eer zij nog een eigen herberg hadden, de Gedeputeerden van Hunne Hoogmogenden logeerden, als zij om de twee jaren in die stad kwamen om de hangende geschillen af te doen. Volgens het zeggen van oude lieden hebben in dien Windmolen achtereenvolgens Voltaire en Cagliostro gelogeerd[3].

Te Dordrecht in de Nieuwstraat staat op 't uithangbord van een kruidenierswinkeltje een *Molen* en een zeilend scheepje geschilderd, met dit rijm:

Ik laat alle winden waaijen,
En alle molens draaijen,
En alle waters vloeijen,
En ieder zich met het zijne bemoeijen.
Geduld overwint alles.

1) Hij was bang, dat de gasten zijn tinnen borden meê zouden opeten.
2) BALEN, blz. 671.
3) Medegedeeld door den Heer Van der Noordaa.

't Molentje aan den Amstel was in 't laatst der 17de en in 't begin der 18de eeuw een zeer vermakelijke herberg aan den Omval, druk bezocht door de zeiljachten:

Heugt u nog van oude dagen,
Toen uw Bestevaêr
Hier in Admiraalschap zeilde,
Wieglend op de baar?
Hoe ze aan *'t Molentje* daar ginder
Landden met hun vloot,
En, bij baars en vollen beker,
't Hart volop genoot?

Eindelijk had menig huis zijn eigen afbeelding tot uithangteeken. Op uithangborden van herbergen was dat weleer menigmaal het geval onder

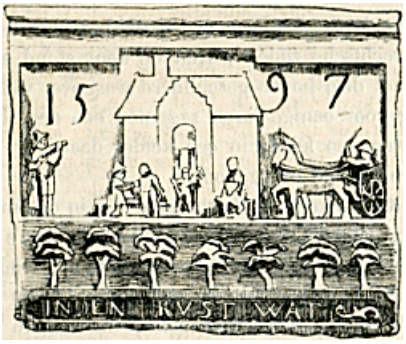

den titel van *Rustwat*. Wij voegen hierbij de afbeelding van zulk een *Rustwat* van 1597, die, in steen gehouwen, te Rotterdam aan den Schiedamschen dijk bewaard gebleven is[1)]. De rij knotwilgen op den voorgrond verbeeldt aan den dijk te staan; ter eener zijde komt een wagen aangereden, ter andere een speelman de gasten wat vervrolijken[2)]. Zulk een *Rustwat* hangt ook nog uit bij Hulst, en aan de herberg te St. Amands bij Antwerpen; op het bord der laatste zitten twee kaartspelers aan een tafeltje en een derde kijkt er naar.

Ook aan bijzondere woningen vindt men nog gevelsteenen, die er de afbeelding van vertoonen. Een gevelsteen te Utrecht van 1614 getuigt nog, hoe tevreden destijds de bouwheer over zijn huis was, want het onderschrift

1) Medegedeeld door den Heer Schutze van Houten. In *'t Ned. Mag.* 1864, blz. 821, vindt men de afbeelding van een *Rustwat* aan den Hoogen Maasdijk, een kwartier gaans van Rotterdam, die daar genoemd wordt een 'voormalige herberg nog van den grafelijken tijd', dat uit een niet genoemd jaartal schijnt te moeten blijken. De houtsnede geeft ons een eenvoudig boerenhuis, met wat kippen, maar niets bijzonders, te zien. De naam *Rustwat* was dan ook zoo bijzonder niet, maar kwam overal voor.

2) In een Drama van den Heer Peypers, dat, terwijl wij dit schrijven (najaar 1867) te Rotterdam wordt opgevoerd en den twist met de Spanjaarden in April 1572 tot onderwerp heeft, speelt niet alleen het elders door ons besproken huis *In Duizend Vreezen*, maar ook de herberg *In den Rustwat* een rol.

luidt: *het Schoon huys*[1]. Te Amsterdam zagen wij verscheiden voorbeelden van dien aard; wij noemen er slechts twee. In de Vinkenstraat ziet men op een gevelsteen: *de Twee Nieuwe huysen* en herkent ze terstond, want zij staan er nog in dezelfde gedaante als toen zij voor derd'halve eeuw n i e u w waren. En in de Korte-Leidschedwarsstraat vertoont een gevelsteen van 1667 almede het huis zelf, doch beladen met een groot kruis en daaronder: *Elck huys sijn kruys*.

De Steenen Kamer of *Steenkamer* komt nog op verscheiden plaatsen voor. De naam is oud en dagteekent uit den tijd, toen ten platten lande de meeste woningen nog van hout waren en een steenen huis een zeldzaamheid was. Even als nu nog in de steden, die in Noord-Amerika uit den grond rijzen, de Kerk, de School en de Herberg de eerste steenen gebouwen zijn, zoo was het (met uitzondering der tweede) ook bij ons op de dorpen, en vandaar vindt men de benaming doorgaans aan een herberg. Enkele malen komt voor s t e e n e n een ander adjektief voor, b.v. bij Reenen, *de Blaauwe Kamer*.

Ook andere d e e l e n van gebouwen werden uitgehangen, vooral poortjes. *De Rode Poort* komt voor op een gevelsteen van 1739 in de Stokstraat te Maastricht[2]; *de Vergulde Poort* (reeds in de 15de eeuw bekend) aan logementen te Utrecht en te Turnhout en bovendien op gevelsteenen in meer dan eene stad; en *de Poort van mijns Heeren Herberge*[3] in de Voorstraat te Dordrecht.

Het maken van een W e n t e l t r a p was weleer een timmermans proefstuk voor 't meesterschap; daarom hing *de Wenteltrap* meermalen bij een timmerman uit. 't Was *in den Wenteltrap* te 's Gravenhage op de Langegracht, dat in 1672 de kinderen van Jan de Witt, ten dage van den moord, aan dezen gepleegd, gebracht werden bij de Doopsgezinde gezusters Koster, wellicht timmermansdochters, om vervolgens, 's anderendaags, in stilte naar Amsterdam vervoerd te worden.

Het Hekje of *In 't Hekje* hing mede zeer dikwijls uit. 't Was oorspronkelijk een ijzeren hekje voor den stoep van 't huis geplaatst, wat in de 16de en nog in de 17de eeuw voor een bijzonder cieraad gold, waarom de afbeelding van zulk een Hekje op een bord werd geschilderd[4]. In 't Vlaamsch noemde men 't een V e k e n [5] en van daar heeft te Antwerpen nog de Vekenstraat haar naam.

1) *N. Utr. Courant* 1867, no. 502.
2) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
3) *Mijns Heeren herberg* werd ook *Leeuwenburg* genoemd, vermoedelijk naar 't grafelijk wapen. BALEN, blz. 73.
4) Zulk een uithangbordje met een hekje daarop geschilderd hing nog voor een dozijn jaren in de Elandsstraat.
5) Vgl. KILIAEN.

Vierde hoofdstuk.
Hoven en huizen.

Wij voegen deze in een afzonderlijk hoofdstuk bijeen, omdat vooreerst, de beteekenis van h u i s en h o f in een vloeit, en ten andere, deze uithangteekens gewoonlijk slechts namen, geen afbeeldingen zijn; al achten wij 't vrij zeker, dat die namen voor een groot deel vroeger de onderschriften van afgebeelde gebouwen zijn geweest, immers enkele zijn 't nog. Verreweg het meerendeel der Hoven en Huizen komt aan herbergen voor.

I.

Geen Hof komt in ons land zoo veelvuldig vo als *'t Hof van Holland*. Reeds in 't begin van de 16de eeuw hing 't uit aan een voorname herberg op den Dam. Voorts vindt men het in alle Hollandsche steden, tot zelfs in Muiden en Naarden, en op vele dorpen; maar ook buiten 't oude Graafschap, b.v. te Bergen op Zoom en te Eindhoven, ja zelfs buiten 's lands, waar men Hollandsche reizigers verwacht. Op die plaatsen in Holland echter, waar vroeger een afzonderlijke Heer regeerde, vindt men een ander Hof; zoo te Vianen *het Hof van Brederode*, te Monster *het Hof van Polanen*[1].

Ook *'t Hof van Parijs* en *'t Hof van Brussel* kwamen vroeger, misschien nog wel hier of daar, voor: 't eerste tot aanloksel voor de Franschen, die hier heenstroomden; 't laatste om de levendige handelsbetrekkingen tusschen Holland en Brabant; ja 't hing hier nog uit lang nadat het niet meer bestond, immers die stichting van Jan II werd in 1731 door brand vernield.

't Hof van Parijs hing o.a. uit bij een kleêremaker te Breda, die daarmede wilde aanduiden, dat hij naar de Fransche mode werkte:

1) *Ned. Stad- en Dorpbeschrijver*.

* In 't Koninklijke Hof en Lustplaats van Parijs,
Maakt men *à la mode* kleeren na iedereen zijn eys;
Doch zo de mensch nu ging als eerst in Adams tijen,
Wierd ik soldaat en had den drommel van het snijen.

Te Amsterdam in de Elandsstraat droeg tot voor een tiental jaren een smerige gang, die op een pleintje uitliep, den naam van *'t Hof van Parijs:* 't had, volgens de overlevering, dien naam van een uithangbord, dat daar in de 17de eeuw voor den ingang pronkte, om een herberg voor Fransche vluchtelingen aan te duiden. Maar in onze dagen was 't, wat vóór anderhalve eeuw Jan van Belle het Fransche Pad noemde, 'een berucht dievennest.'

Het Hof van Brussel hing vroeger meest aan herbergen uit, maar, nu ruim 40 jaar geleden, ook aan een wafelhuis op den Heiligeweg, met dit rijmpje:

In 't Hof van Brussel gaat men rusten,
En eten wafelen met lusten.

En nu men met lusten overal Beiersch bier drinkt, is *'t Hof van Beieren* in de mode gekomen.

't Hof van Arkel en *'t Hof van Meurs*, beiden te Arnhem in de 15de eeuw[1] hadden vermoedelijk eens een Heer van Arkel en een Graaf van Meurs gehuisvest.

't Hof van Vrieslant hing te Leeuwarden over de Kasteleinij uit, en *de Canselaary van Vriesland* staat gehouwen op een gevelsteen op den Nieuwendijk bij de Vrouwensteeg te Amsterdam; thans alleen met letters; doch ongetwijfeld stond der vroeger een afbeelding in den gevel van die Kanselarij, het grootste en schoonste antieke gebouw van Friesland, de vroegere zetel van 't Hof van dit gewest - in 1824 tot een gevangenhuis ingericht! - Nu vergadert het Hof dier Provincie in een soort van antieken witgepleisterden tempel in modernen timmermans-bouwstijl, dien men niet genaken kan zonder gevaar te loopen van om te waaien, en binnen welken men vergaat van de tocht.

Omstreeks 1700 kookte, te Amsterdam op 't Rok-in, een Geldersche kok in *'t Hof van Aarnem* voor Geldersche reizigers een Geldersche pot; en drie eeuwen vroeger hing te Antwerpen in de Zirkstraat *'t Hof van Antwerpen* uit, ongetwijfeld het oude Hof der Hertogen van Neder-Lotharingen, uit het Huis van Ardenne. Aan dat oude Hof, dat toen nog in wezen, althans in herinnering was, had vermoedelijk ook de Hofstraat haar naam ontleend[2].

Het Keizershof is nog steeds het deftigste logement in den Haag, waar de Leden der Eerste Kamer logeeren; ook elders vindt men dien naam, zoo aan manufaktuurwinkels als aan herbergen; in onzen tijd is ook *het*

1) G. VAN HASSELT, *Arnh. Oudh.*, Deel III, blz. 80, 89.
2) *Antwerpen*, blz. 29.

Koningshof daarnevens gekomen. *Het Schuttershof*, dat te Haarlem in de 17de eeuw uithing, was een andere naam voor ‘de Doelen’[1].

II.

Namen van Heerenhuizen - werkelijk bestaande of ingebeelde - hingen meest aan herbergen uit; evenwel ook aan burgerwoningen, en zelfs aan drukkerijen. Te Antwerpen ‘binnen die Camerpoorte’ hing *'t Huys van Delft* uit, in 't welk Henrick Eckert van Homberch, in 1498: ‘Dat Vaderboeck dat in den latijne is ghehieten Vitas patrii’ - in 1503: ‘D leven ons liefs heeren Jhesu Christi’ met houtsneden - en in 1512: ‘Den Wijngaert van Sinte Franciscus’ uitgaf. En de drukkerij van Hans van Roemundt of Romundt was in 't begin der 16de eeuw in *'t Huys van Wachtendonck*, dat ‘op die Lombaerden veste’ stond.

In den Nederlandschen Stad- en Dorpbeschrijver vinden wij - te Pijnakker: *het Huis ter Lucht*, dat ook elders voorkwam, te Maasland: *het Huis ter Hecht*, te Loosduinen: *het Huis te Halfwege*, te Duivendrecht: *het Huis de Hoop*[2], te Diemerbrug: *het Huis te Rust*, te Wassenaar: *het Huis den Deyl*, te Rhoon: *het Huis te Rhoon* - als herbergen genoemd. *'t Huis te Bijweg* en *'t Huis te Rust* leest men voor hofsteden onder Bennebroek. *'t Huis ter Hart* tusschen Amsterdam en Haarlem was reeds in 't begin der 16de eeuw en zeker al vroeger bekend en voerde een h e r t in den gevel, als voormalig jachthuis van de Heeren van Polanen. Ja volgens Domselaer zou daar zelfs eens een hert gevangen zijn - vermoedelijk was het arme dier verdwaald, en vond het tusschen Y en Spieringmeer geen uitweg. - *'t Huis in 't Veld* vindt men bij Heteren, en te Hoorn, op een gevelsteen, *'t Huis te Staveren*[3]. Nog in onzen tijd was *'t Huis ter Vraag* een buitenplaats aan den Sloterweg, die reeds vóór 1650 bestond; en toen las men voor een boerderij, die er nevens gelegen was, dit zonderling opschrift:

> * Kees Komenaal brengt altijt zijn gras aan de Regulierspoort en hij melkt zijn koeyen,
> Daarom moet Trijn Jurriaans met haar karremelk altijt naar stee roeyen.

Zij hadden alzoo 't werk verdeeld en 't beiden druk: 't was daar naar 't oude spreekwoord: ‘help vrouw! help man! help al wie helpen kan,’ - en zij wilden 't wel weten. Maar toch lost dat de vraag niet op naar den oorsprong van dien naam *het Huis ter Vraag?* - Een overlevering verhaalt, dat, toen Amsterdam nog Spaansch was, een spion der Geuzen, die

1) ‘Schuttershoven ofte Doelens,’ schrijft DOMSELAER, Boek IV. blz. 208.
2) Vergl. Deel I, blz. 152, en Deel II, blz. 8.
3) Zie NIJHOFF *Bijdr.* Deel IV, blz. 173.

een aanslag op de stad in den zin hadden, hier naar den weg kwam v r a g e n - wat achterdocht wekte en het ontwerp verijdelde.

't Huis ten Halve vindt men bij Veere, bij Vugt, bij Hoeven, enz. Wil 't zeggen, dat het maar voor de helft aan den bewoner behoorde? dat het maar half was afgebouwd? of, dat het den eigenaar maar half voldeed, en hij 't nog eens zoo groot wenschte? zegge 't wie 't kan.

Te Amsterdam stond op de Brouwersgracht bij de Keizersgracht *'t Huys d' Popta*, en denzelfden naam leest men nog voor een pakhuis op de Brouwersgracht bij de Driehoekstraat; de bouwheer was de koopman Hendrik Jacobsz. Popta[1], kort voor 't midden der 17de eeuw. 't Noemen van een huis naar zijn eigen geslachtnaam was destijds zeer gebruikelijk. Op gelijke wijze had men, op den Fluweelenburgwal, *'t Huys Oosterwijck*, waar in 1704 de koopman *Jacob van Oosterwijck* woonde, en *het Huis Beaumont* te Dordrecht[2] naar een geslacht van dien naam, dat reeds in de 15de eeuw te dier stede bloeide. Ook *'t Huys te Boede*, dat nog te Amsterdam op de Heerengracht bij de Romeinsarmssteeg boven in een gevel te lezen staat, heet wellicht zoo naar den stichter.

't Huis te Bot stond in 't midden der 17de eeuw buiten de St. Antoniespoort[3]. *'t Huis in 't Bos* hing te Rotterdam aan een kroeg uit, in den Patriotschen tijd, en men ziet het afgebeeld op een schilderij van Ch. Rochussen in de historische galerij van den Heer De Vos, voorstellende Kaat Mossel, die de vrijkorporisten uitlacht. Op 't bord staat in een ovaaltje een huis tusschen twee boomen; ter weêrskanten: *vry-wyn* en daaronder: *'t huis in 't bos*. En te Amsterdam was *het Huis in 't Bosch* een 'liefhebberij-komedie' in de Weesperkerkstraat, die in 1844 afbrandde[4].

't Hooger- en Lagerhuis, dat zich te Londen zoo grootsch aan den Teems verheft en zoo vele millioenen gekost heeft, hebben wij ook te Amsterdam nog gekend - als een aansprekerskroeg.

III.

Namen, ontleend aan 't bedrijf en samengesteld met h u i s , vindt men in menigte. Thans is 't woord *Verkoophuis* in zwang - waarschijnlijk om

1) Hendrik Jacobsz. Popta was te Leeuwarden geboren, en in 1636 te Amsterdam gehuwd met Jannetje Cornelis; en hun zoon Hendrik trouwde in 't voorjaar van 1674 met Anna ter Gouw. Deze Popta's waren dissenters, vermoedelijk Doopsgezinden; maar een andere tak der familie was tot de heerschende kerk overgegaan en hiertoe behoorde Mr. Jacob Popta, die in 1676 Schepen te Amsterdam was. - Volgens mededeeling van wijlen Mr. W.J.C. VAN HASSELT. Vergl. ANTONIDES, *Gedichten* (3de druk) Deel II, bl. 102.
2) BALEN, blz. 71.
3) Vgl. Deel I, blz. 81.
4) VAN DER VIJVER, *Beschr. v. Amst*, Deel IV, blz. 340.

dat het tevens alles en niets zegt. Vroeger hadden zulke samenstellingen althans een beteekenis. In *'t Baaihuis* kon men om baai te recht: in *'t Kinderhuis* om kindergoed, *'t Moffenhuis* was een bontwinkel; *'t Wafelhuis, 't Bankethuis, 't Spekhuis, 't Garenhuis* leverden op wat de naam aanduidde. Op een bord waar 't laatste uithing las men, voor wie nog twijfelde:

* Hier *in 't Wit Garenhuis* verkoopt men garen om te naaijen,
Tot speldewerken is 't meê goet, en ook om kousen van te braaijen.

Wat *het Huis van Overvloed* betreft, dat in de vorige eeuw wel bij kruideniers, komenijhouders en uitdragers uithing, 't was een prozaïsche modernizeering van den ouden *Hoorn van Overvloed*, die op het uithangbord *en beau désordre* alles te zien gaf wat binnen te koop was: - maar *'t Huis van Overvloed* vorderde enkel letters, geen schilderij.

In 1704 hing op de Prinsengracht *'t Goude Leerhuys* uit: te Dordrecht vindt men nog op een gevelsteen in wijk D n°. 699 *het Oude Gildehuys*, in de Voorstraat *het Cramershuis* en aan de Tolbrug *het Kuipershuis*. In de nabijheid der ligplaats van schepen leest men ook doorgaans voor deze of gene herberg: *Schippershuis*, soms zelfs vindt men dien titel aan deftige logementen.

Wij wezen reeds meer dan eens op den tegenzin, dien onze natie heeft, ergens ‘op een droogje te zitten.’ Daarom ten onzent koffiekamers in de schouwburgen en in de vergaderplaatsen der Staten-Generaal: daarom k a p e l l e t j e s rondom de kerken en de stadhuizen, en daarom ook van ouds op de dorpen, het Rechthuis en de herberg in één lokaal vereenigd. Schout en Schepenen moesten van tijd tot tijd de keel toch eens smeeren en de boeren zouden niet hebben willen trouwen of ter te-rechtzitting verschijnen, waar ze geen borrel konnen krijgen. Zoo was dan, weleer op alle, in 't begin dezer eeuw op de meeste, en nog op vele dorpen, *het Rechthuis* de voornaamste herberg.

Het Tolhuis kwam insgelijks veel voor; want de tolgaarder wilde gaarne aan wie tol betaalde nog wat extraas verdienen. Twee tolhuizen zijn vooral bekend: dat tegen over Amsterdam, waar omstreeks 1770 een mooie koepel of ‘tuynhuys’ werd gebouwd, omdat het druk bezocht werd om ‘'t schoon gesigt van 't Ye,’ - en dat aan den Rijn, vermaard in 's Lands historie, zoo omdat zich Prins Maurits er in 1598 en 1599 door wakkere daden onderscheidde, als omdat Lodewijk XIV er in 1672 door zijn grootheid aan den oever vastgeklonken zat, immers volgens Boileau. Op sommige plaatsen bleef de naam van een opgeheven tol op het uithangbord der herberg voortleven, als: *de Oude Tol* te Voorburg, te Tedingerbroek, enz.[1)].

1) *Ned. Stad- en Dorpbeschr.*

Nog talrijker dan het Tolhuis, komt *het Veerhuis* voor, maar 't is onnoodig er over uit te weiden[1].

Eindelijk behoort tot de h u i s -namen nog die van *Koffijhuis*, een naam, die met alle bedenkelijke adjektieven, vooral aan natiën of steden ontleend, wordt opgesmukt. Zelfs in Limburg, onder de gemeente Maasbracht, nabij den Roermonder straatweg, treft men *het Amsterdamsche Koffijhuis* aan, en de Nederlander, die met de boot naar Londen is gegaan, en, na uit den beestenstal, die aan Catherine-Docks voor bureau der douanen doorgaat, te zijn verlost, den Tower omrijdt, is zeer verbaasd, op het eerste bord, 't welk zijn oogen treft, te lezen: *het Noord-Hollandsche Koffijhuis*.

Nu ten slotte de g o u d e n en g e k l e u r d e Huizen. Die in goud zijn hier te lande zeldzaam; toch vermeldt Starter een *Gouden Huis* in eene zijner kluchten, ‘de Advocaat en de Boer.’ Maar al wie te Parijs geweest is kent *la Maison Dorée*, dat haar naam met dubbel recht draagt, dewijl het van buiten verguld is, en niemand er ooit ging eten, die er niet een of meer goudstukken zitten liet. - Wat gekleurde huizen betreft, die kan men hier meer vinden: *'t Swarte Huis* was een herberg aan den Amstel, waar verkoopingen van vee gehouden werden, b.v., den 12^{den} Mei 1688, ‘een partij sware Schoonsse ossen; eerst uit zee (van S c h o n e n) aangekomen.’ *'t Blaauwhuys* stond op de Heerengracht bij de Hartenstraat, en, wat verder op dezelfde gracht, had men *'t Kleyn Blauhuys*, beiden in 't begin der 17de eeuw gebouwd. Te Dordrecht in de Wijnstraat heeft men *de Blaauwe Gevel;* elders Groene en Roode huizen, bruine winkels, enz.[2].

1) Vgl. Deel I, blz. 129.
2) Vergl. Deel I, blz. 90.

Vijfde hoofdstuk
Zichten en lusten.

Geene streek in ons Vaderland, of zij heeft haar buitenplaatsen en boerderijen, optrekjes en herbergen, wier namen op z i c h t en l u s t uitgaan. Waren zij vroeger doorgaans opgeluisterd door de afbeelding van 't geen men z a g of waarin de l u s t gevonden werd, tegenwoordig zijn 't meestal slechts namen, en indien zich, voor zoo verre de z i c h t e n betreft, het oog van den voorbijganger van de juistheid der naamgeving kan overtuigen, zijn verbeelding dient zich die voor te stellen, wat de l u s t e n aangaat.

Vooreerst komen alle groote en kleine rivieren van ons land met z i c h t voor; wij behoeven ze niet op te tellen. Voorts tallooze malen *Ruimzicht*, waar 't oog over uitgestrekte weilanden, op hei- of watervlakten dwaalt. *Schoonzicht* begint wat al te gemeen te worden en wordt door de *Bellevue's* en *Belvedere's* verdrongen. Hoevele *Land-, Veld-, Zee-, Meer-, Vaart-, Dijk-, Bosch-, Duin-, Hei-, Stad-* en *Poortzichten* er wel zijn, behalve nog de *Bosch- en Vaart-. Land- en Stad-, Vee- en Veld-, Vee- en Vaart-, Land- en Dijk-* en dergelijke dubbele *zichten* meer, hebben wij niet geteld. In de laatste jaren zijn er *Spoor-, Spoorweg-* en *Land - en Spoorzichten* bijgekomen. Ook aan *Over-, Door-, Boom-* en *Torenzichten* ontbreekt het niet, en van *Brugzicht* is reeds gesproken[1)], zelfs *Straatzicht* vonden wij op Voorne, en *Nengzicht* in Gooiland.

In Noordholland lazen wij *Geestzigt*, niet omdat er Geesten te zien zijn, maar omdat men er rechtuit op het dorp Uitgeest kijkt. Iemand te Zuid-Beijerland keek uit zijn koepel recht oostwaarts en noemde zijn landhoeve *Oostzicht*, een ander, die zuidwaarts opzag, *Zuidzicht*, een derde, die meer dan Zuid en Oost wou zien, *Meerderzigt*. Bij Vlissingen vindt men *Fortzigt*, omdat men er het fort De Ruyter ziet, - op Wieringen *Kaapzigt*, omdat men er 't uitzicht op den Waterkaap heeft. Te Langeruigeweide in Zuid-

1) Zie Deel I, blz 152.

holland heeft men een *Domzigt*, wat natuurlijk den Dom van Utrecht geldt, en een optrekje aan den Buiten-Amstel bij Amsterdam heet *Slotzigt*, omdat men er van de bovenkamer het Muiderslot in 't oog kan krijgen. *Zeilzigt* komt aan 't Noordhollandsch kanaal bij Alkmaar voor en *Kooizigt* op Voorne, om 't riante uitzicht op een eendekooi.

Toen nog de Zuiderzee wat levendiger aanzien had dan tegenwoordig, en met gansche vlooten van Oostinje-, Straat-, Noords-, Oostzee- en Moskovievaarders en tallooze pleizierjachten bedekt was, toen vond men aan den Diemerdijk ook een *Pampuszigt* voor de Amsterdamsche wandelaars, die een zeeluchtje scheppen en zich in 't afwisselend schouwspel der zeilende schepen wilden verlustigen.

De L u s t e n zijn van allerlei aard; maar 't eerst willen wij *Lommerlust* noemen, het buitentje bij Beverwijk, beroemd door 't verblijf van Wolff en Deken, die er Sara Burgerhart en Willem Leevend hebben geschreven.

Andermaal verschijnen ons de namen van rivieren en meren (de droog-gemaakte niet uitgesloten) in verbinding met *lust*. Voorts honderden

Jachtlusten, niet zelden met een jager, die juist een haas schiet; en nogmaals honderden *Vischlusten*, meestal met een hengelaartje, als hiernevens, dat buiten Gouda aan de Gouwe uithing[1)]; - ook wel *Jacht- en Vischlust*. Doch dit zijn (met *Zeemanslust*, dat zeldzaam buiten, maar gemeenlijk in de stad, boven een kroeg verschijnt) de eenige, die nog met afbeeldingen voorkomen, de overige zijn slechts namen. *Bouwlust* vonden wij ontelbare malen, soms vermeerderd tot *Bouw- en Veelust, Bouw- en Weilust, Bouw- en Vlaslust* (te Groote Lindt), ook *Landbouwlust* (op Schouwen bij Zonnemare), en *Landmanslust* (op Zuidbeveland bij 's Heerenhoek). Al de *Vee-, Kweek-, Bosch-, Boom-, Land-, Tuin-, Zomer-, Mei-, Duin-, Plant-, Werk-, Vreden-, Rust-, Zee-, Meer-, Buiten-, Binnen- en Hoogerlusten* op te tellen l u s t ons niet, wij willen slechts nog enkele andere voorbeelden noemen.

In de Haarlemmermeer lazen wij *Marialust*. De vraag deed zich voor, of Maria lust in die bouwhoeve, of de bouwer lust in Maria had? Om zoodanige dubbelzinnigheid te vermijden, schreef een ander, aan de tegen-

1) Medegedeeld door den Heer W.H.J. van Kempen.

overgestelde zijde van den polder: *Maria's lust*. Ook andere samenstellingen kunnen dubbelzinnig schijnen. Als gij *Gooilust* voor een herberg leest, wil dat niet zeggen, dat de waard l u s t heeft, u de deur uit te g o o i e n , maar integendeel, dat hij u uitnoodigt, zes weken bij hem te Bussem te logeeren. Vindt gij bij Maarsen *Kooilust*, dan is dat geen l u s t om te k o o i te gaan, maar lust in de eendevangst. *Grutterslust* bij Purmerend is niet dubbelzinnig, maar een sprekende naam voor 't optrekje van een g r u t t e r ; wat echter bij Vugt *Notenlust* beteekent is minder duidelijk; woont er iemand, die graag een nootje kraakt? woont er een komponist? of een kommentator? of is 't een samentrekking van *Nood en Lust* en 't devies van iemand, die, half gedwongen, zijn heil in de afzondering zoekt? - Even zoo is 't met *Waslust* - in de vorige eeuw een buitenplaats aan den Amstel. Doelde dat op de l u s t van den Heer Coman, die er woonde, om zich te w a s s c h e n ? op die, welke zijn vrouw schepte in 't opmaken van d e w a s c h ; of was Coman een w a s fabrikant; of beteekende 't, dat hij *lust* vond in 't *wassen* der planten; of dat de *lust* zelf hier altijd *waste?* of was w a s hier een imperfectum? de navolgende verzen van een tijdgenoot van Feitama:

O Waslust! schoon gezigt!
Heer Coman kan gerust hier zijnen adem halen,
Gij meugt op hem, en hij op uwe schoonheid pralen!

leeren ons niets.

Het tegenovergestelde van l u s t is v e r d r i e t . Ook v e r d r i e t e n werden uitgehangen; vooreerst negatief: *Niemandsverdriet*, wat zooveel zeggen wilde als ‘ieders lust’; en te Gent: *Zonder Verdriet*, 't geen men, ruim dertig jaar geleden, aldaar voor een bierkroeg las:

In het Kelderken sonder verdriet
Van dage voor geld en morgen voor niet[1].

Maar ook pozitief: *het Vrouwen-verdriet* - voor de Bier- en Wijnhuizen, waar de mannen hun vermaak vonden en lieten ‘het wijf t'huis zitten kijken’, als Bernagie zegt. En

Dat zijn geen Snijjers-jongens moet je weeten,
Maar wel fatsoenlijke lui, ja van de treffelijkste, die 'r Vrouwen vergeeten,
En wat nood was het, kwamen ze noch t'huis op behoorlijke tijd;
Maar neen, als men verliest is het te groote spijt;
Dan gaat het: geef revengie, geef revengie! ik moet mijn schâ weêr in zien te haalen[2].

Voor een bierhuis in de Slijkstraat las men:

* In het Drukkers-welvaren en het Vrouwen-Verdriet,
Verkoopt men alderhande goet bier, van daag voor gelt, en morgen voor niet,

1) DE POTTER, blz. 79.
2) *De Huwelijken Staat*, vierde Tooneel.

Te Rotterdam bij de Groote Kerk hing, bij een koopman in ragebollen en glazewasschers, het *Spinneverdriet* uit:

> * In het Spinneverdriet,
> Hier maakt men schuijers, borstels en glasewassers van swijneveêren,
> Die stuiven niet.

Dit zegt Thomasvaêr ook:

> 'k Schenk haar een bed met varkensveêren.
> Wel hoe! wat 's dat? Wel lach je, nar?
> 't Is maklijk; want het stuift niet var.

Bij koperslagers hing somwijlen een bord uit, met koperen pannen en ander keukengerei beschilderd, en daaronder: *het Maagdenverdriet*, omdat de meiden het land aan al dat schuren hadden.

Zesde hoofdstuk.
Uithangteekens in betrekking tot de namen der straten.

Reeds uit menig opgegeven voorbeeld is 't den lezer gebleken, hoe talrijk de namen van straten en stegen zijn, aan uithangteekens ontleend; ja, in die namen leeft nog dikwijls de herinnering van uithangteekens, die reeds voor eeuwen verdwenen zijn. Toch moesten wij aan dit onderwerp een afzonderlijk hoofdstuk wijden, maar mogen zeer kort zijn, en behoeven alleen op te merken, dat hier twee gevallen te onderscheiden zijn: de straat is genoemd naar het uithangteeken, of het uithangteeken is gekozen naar den naam der straat. Enkele voorbeelden mogen ter opheldering voldoende zijn.

Te Rotterdam zijn de Witteleeuwensteeg en de Tweeleeuwensteeg beiden dus genoemd naar de gevelsteenen, waarvan de afbeeldingen hiernevens gaan. Te Utrecht draagt de Eikenboomensteeg haar naam naar den

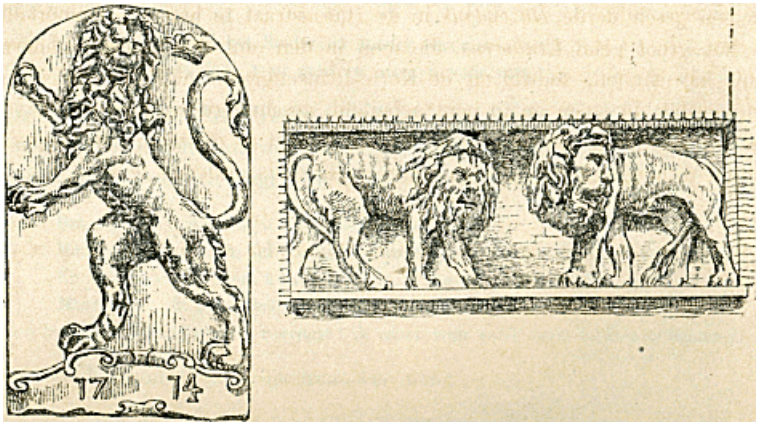

Eikenboom, die nog op een gevelsteen aan den ingang zijn kruin verheft. Te 's Gravenhage heeft men een Hamerslopje, genoemd naar den *Hamer* van 1685, dien men nog boven het poortje kan zien afgebeeld. Te Alk-

maar is de Kitsteeg genoemd naar *de Kit*, die aan 't hoekhuis uithing, en de Schapensteeg naar een houten *Schaap*, dat op een stok aan den hoek der Zijdelstraat uitstak[1]. Te Dordrecht heet het Torenstraatje naar *den Rooden Toren*, die in de 17de eeuw uithing aan 't huis, 't welk gebouwd was op de plaats, waar vroeger die Toren had gestaan[2].

Somtijds schetst ons zulk een gevelsteen tevens den vroegeren toestand eener straat. Zoo b.v. *de Stal int Nu Lant* (‘de Stal in 't Nieuwe Land’), in de Zandstraat te Amsterdam. Het is een stal, op een ledigen zandgrond, en de steen vertoont ons den toestand, zoo als die was bij 't aanleggen dier straat, op 't einde der 16de eeuw, toen daar 't moeras met zand werd aangehoogd om vervolgens betimmerd te worden.

Dikwijls werd de keus van een uithangteeken bepaald door den naam der straat[3]. Zoo hing George Carter, een winkelier te Londen, *St. Albaan* uit, om geen andere reden, dan dat hij in St. Alban's-street woonde, ofschoon die straat naar den Hertog van dien naan heet en met den Heilige niets te maken heeft. Zoo kwam te 's Gravenhage in de Nieuwe-molstraat iemand in 1714 op de gedachte, een gevelsteen te laten maken met eenige mollen op een bergje en dien *Mollenberch* te doopen; en hing een tabaksverkooper in de Kasuarisstraat *den Kasuaris* uit. Zoo liet weleer een tapper te Amsterdam op het Rusland een jager onder een boom gezeten op zijn bord schilderen en zette er onder: *het Rustland;* terwijl een kaas- en boterkooper op den hoek van de Botermarkt en de Halvemaanssteeg (oostzijde) een bijna levensgroot Rijnlandsch boertje een zitplaats gaf boven op zijn luifel. Zoo kwam de gevelsteen met *den Keizer* in de Keizersstraat, een met *den Oranjeboom* in de Oranjestraat, een met *den Beer* tegen een boom leunende, (nu verdwenen) in de Beerenstraat, en een geschilderde *Hazendans* in de Hazenstraat te hangen. Opmerkelijk is het groot getal *Eenhorens*, die men in den omtrek van de Eenhoorns-sluis kan vinden, zoowel op de Korte-Prinsengracht als langs den Haarlemmerdijk, in steen en in hout gebeiteld, geschilderd en geschreven, voor en op de gevels en zelfs aan kelders, - 't is zeldzaam een zoo groot aantal uithangteekens aan den naam eener sluis ontleend te zien.

1) *Kronijk van Alkm.*, blz. 174.
2) *Batav. Illustr.*, blz. 88.
3) Vergl. Deel I, blz. 75.

Zevende boek.
De natuur.

Eerste hoofdstuk.
Hemellichten en luchtverschijnselen.

Sur les chemins des grands villes et champs
Ne trouverez de douze maisons l'une,
Qui n'ait enseigne d'un soleil ou d'une lune,
Tous vendant vin, chacun en son quartier.

zingt reeds in de 16de eeuw de Fransche dichter Désiré Arthus[1]. Zon en Maan dagteekenen als uithangteekens nog uit den tijd onzer heidensche voorouders, en in die oudheid ligt misschien de verklaring hunner talrijkheid. Even zoo is 't met de Ster gelegen, en moge b.v. *de Ster van Bethlehem* een Kristelijk karakter dragen, toch is de oorsprong der Ster als uithangteeken voor-kristelijk en geworteld in het heidensch bijgeloof, dat ook in de middeleeuwen in volle kracht bleef:

Gods schickinge, ick beken't,
Is stercker dan de mensch of sijn geboortestarre,

zegt Vosmeer, als hij bij Gijsbreght de vrome ziel wil uithangen. Ja, dat geloof aan den invloed van de ster, onder welke hij geboren is, op 's menschen lot, deed tot zelfs op onzen tijd de planeetlezerij voortduren. En zoo woonden eeuwen lang duizenden gaarne in *de Ster;* want de mensch is van nature geneigd tot dwaasheid en bijgeloof.

Zon, Maan en Ster komen voor aan alle mogelijke instellingen; men

1) In zijn *Loyaulté Consciencieuse des Taverniers*. Vgl. verder, over de Oudheid dezer uithangteekens, hetgeen wij Deel I, blz. 22 hebben gezegd.

zag of ziet ze aan kerken en kroegen, aan brouwerijen en schoftkelders, aan hofjes en bordeelen. Te Amsterdam kent men een *Zon*, die afwisselend geweest is brouwerij, kerk, Nut van 't Algemeen, en nu lokaal voor publieke verkoopingen is. In 't jaar 1784 had *de Zon* 'digt bij het Raadhuys van Amstels Tyrus' een bijzonderen luister, door zeker grappig voorval, dat tot platen en rijmen, ja tot kluchtspelen, brieven en gedenkschriften aanleiding gaf, en waarbij de lakenkooper *in de Zon*, zekere 'Engelsche Marie', die hem in 't kostuum van een Amerikaansch kapitein bezoeken kwam, en de vrouw van den lakenkooper de hoofdpersonen waren.

De rijmen, die men onder de Zonnen las, waren daarom niet altijd even schitterend; het navolgende kwam bij een goudleêrmaker te Mechelen voor:

* Hier in de Son, die rijst en daalt des avonds neêr,
Verkoopt en maakt men heel goet gout en sulverleêr.

Somwijlen komt de Zon tusschen handelsartikelen voor, die 't beroep van den winkelier aanduiden: zoo staat b.v. op het Damrak bij de Nieuwebrug *de Son*, tusschen tabaksvat en knaster, als het uithangteeken van een voormaligen tabakswinkel.

De adjektieven, waar de Zon meê voorkomt, zijn doorgaans de o p g a a n d e , de r i j z e n d e en de v e r g u l d e .

De Vergulde Zon was in 1759 een herberg te Delft, waar vier Leidsche studenten, die te Delft ongeregeldheden gepleegd hadden, onder bewaking van stadsboden, gegijzeld werden. *De Witte Zon* (zeldzaam) hing te Leeuwarden uit bij de Duco-Martenaas-pijp, aan een logement. *De Morgenzon* is niet ongewoon bij neringen, waar vroeg opstaan te pas komt. De A v o n d z o n hebben wij nergens aangetroffen; maar zeer populair was in ons vaderland van ouds *de Oranje Zon;* wij vonden die o.a. nog in de Vrouwepolder op Walcheren.

De Drie Zonnen was een brouwerij te Delft in de 17de eeuw.

Zon en Maan zag men ook vereenigd. Voor zeker slecht huis las men, onder die gekombineerde voorstelling, deze dwaasheid:

* Dit is de Zon, en dat is de Maan,
Zalig zijn ze, die met de Zon omgaan.

Het oude spreekwoord zegt: als de maan vol is schijnt ze o v e r a l ; maar op de uithangteekens is zij op verre na niet o v e r a l v o l , waarom ook Hudibras (in 't gedicht van dien naam) aan Sidrofel vraagt:

Wat is de reden toch, dat op een uithangbord,
De Maan altijd maar h a l f , nooit v o l geschilderd wordt?

Wij antwoorden:

De wapenkunst kan u de reden,
Van dit verschijnsel straks ontleden:
Het is de h e r a l d i e k e maan,
Die gij op 't uithangbord ziet staan.

Toch komt de Maan ook weleens *vol* voor, b.v. te Maagdeburg:

Die Harfe tönt, die Cymbel klingt,
Im *Vollen Mond* man Lieder singt[1].

Sinds eeuwen zag men hier te lande de Maan aan logementen uithangen, maar die zelden van den eersten, zelfs niet van den derden rang waren; want ‘slapen in 't logement *de Maan*’ had even min een gunstige beteekenis als, in 't Fransch, ‘*être logé* à la belle Etoile.’ - Ben Johnson klopte eens bij avond aan de deur der *Halve Maan* in Aldersgatestreet; doch hem werd niet opengedaan. Toen wandelde hij naar *de Zon* in Long Lane en schreef, onder 't drinken van een glas Spaanschen wijn, dit epigram:

Sinds mij die lompe Halve Maan,
Den toegang weigren kon,
Ontvangt zij ook mijn geld niet meer,
En 'k breng het in de Zon.

De Maan komt ook v e r g u l d en w i t voor. Te Utrecht op de Lijnmarkt ziet men nog op een gevelsteen: *in de Vergulde Maen*[2] en voor een snuifwinkel in de Plantaadje te Amsterdam las men weleer:

* *In de Witte Halve Maan*
Verkoopt men snuiftabak voor die met sinkings zijn belaan.

De Drie Halve Manen was een Delftsche brouwerij in de 17de eeuw, en de *Gekroonde Maan* hebben wij reeds te zien gegeven[3]. Op een luifel aan den Hoorn op Tessel zag men de Maan in haar verschillende schijngestalten aldus:

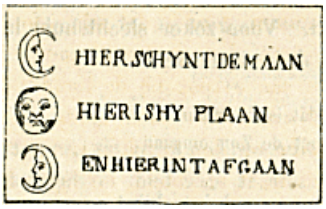

1) Medegedeeld door den Heer A.H. Broens, Predikant te Delft.
2) *N. Utr. Courant* 1867, no. 502.
3) Deel I, blz. 75.

M a a n en S t e r r e n kwamen somtijds in vereeniging voor. Ten voorbeelde diene bovenstaande gevelsteen, die te Rotterdam in de Hoogstraat staat. En het uithangbord van een herberg tusschen Rijp en Graft heeft aan de eene zijde *de Halve Maan* met het alom bekende:

Zoo gij zijt vermoeit van 't gaan,
Rust wat in de Halve Maan.

En op de andere zijde *de Zeven Sterren* met deze variant:

Is de reis u al te ver,
Rust wat in de Zevenster[1].

En van dergelijke uitnoodigingen zouden wij nog vele voorbeelden kunnen optellen.

Bijna even ontelbaar als aan het uitspansel zijn de S t e r r e n op de uithangborden, nu eens gevariëerd als *het Sterretje, de Drie Sterren* of *de Zevenster*, dan als *de Morgen-* of *de Noordster*. Ook g e k l e u r d komt de *Ster* voor, niet alleen de *Witte* en *Blaauwe*, maar zelfs *de Zwarte*, welke laatste men nog boven een poortje van 1613 in de Geertesteeg te Utrecht ziet[2]. Te Rotterdam vond men aan een katoenwinkel *de Star*, met dit bijschrift:

* Hier in de Star verkoopt men allerlei katoen,
Al is de Man niet t' huis de Vrou kan 't ook wel doen.

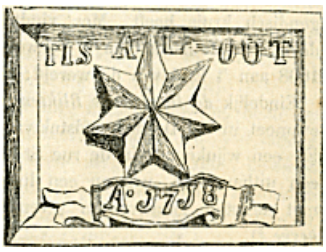

Somtijds vindt men de Ster met een spreuk, waarvan men den zin dan raden mag, b.v. in de Reguliersdwarsstraat te Amsterdam op bijgaanden gevelsteen.

De Zevenster verscheen vroeger meermalen in een cirkel, en de Sterren geplaatst 1, 2, 1, 2, 1. Zoo ziet men ze nog te Delft op de Groote Markt, het tweede huis van de Hoofdwacht, op een gevelsteen van 1615. Ook in Engeland komt dit uithangteeken voor; de schrijvers van de *History of Signboards* erkennen daarin *a masonic emblem*[3], en wij zijn het met hen eens. Doch ook aan andere uithangteekens, en vooral op oude steenen, zijn somtijds vrijmetselaarssymbolen te herkennen, zonder dat wij, voor 't algemeen schrijvende, het noodig hebben geächt, die opzettelijk aan te wijzen.

De Morgenster was, als uithangteeken van 'vroeg bij de hand', de konkurrent van de Morgenzon, en d e N o o r d s t e r was alom te vinden, o.a. stond zij in 't midden der 17de eeuw op den geveltop van het tweede huis in de Kalverstraat, van de Gasthuisstraat af geteld, en lager las men op den gevelsteen: *de Noordt Star*. Met *het Kompas* vereenigd hing *de Noordstar* uit aan een zeemanskroeg, met dit *nauticum:*

* Als 't kompas is verloren
Is de Noordstar uitverkoren.

1) Medegedeeld door den Heer J. Blaauw te Rijp. Die uitnoodiging om w a t t e r u s t e n heeft ook aan menige kroeg haar naam gegeven. Zie blz. 302.
2) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.
3) p. 500.

Van *de Vyerige Colom* hebben wij reeds vroeger gesproken; ook van den R e g e n b o o g [1]. Deze laatste kwam mede in het heraldieke drietal voor. In de Geertesteeg te Utrecht leest men nog boven een poortje: *De inganck van de* 3 *regenbooge* 1657, denkelijk een voormalige ververij.

De Morgenstond komt veelvuldig op de bordjes van kroegen en kelders voor, die vroeg open zijn om den werkman zijn m o r g e n s l o k j e te verschaffen; even zoo *de Dageraad*, ja zelfs *de Vroege Dageraad*. Hij stond op het bord van een Doesburger geschilderd, met dit dichterlijk bijschrift:

> * Dit 's in *den Dageraet*, die ons nu komt verschijnen,
> En doet al 't nachtgezicht door hare glans verdwijnen.
> Ik wensch dat ik gezont die weêr zie ondergaan,
> Om morgen met den dag met haar weêr op te staan.

De Vier Winden zag men vooral uithangen aan hoekhuizen, die op alle winden stonden. Zij worden afgebeeld door vier gevleugelde koppen met bolle wangen, die, uit de vier hoeken van 't bord of den steen, een luchtstroom naar 't middelpunt blazen; zoodat het geheel den vorm van een Bourgondisch kruis heeft. Men vindt ze alom: te Haarlem op den hoek van de Groote-Houtstraat en 't Verwulft; te Amsterdam op een gevelsteen van 1608 aan 't End van de wereld; te Straatsburg op een uithangbord.

Eindelijk *de Donder* en *Bliksem*. Wij hebben er reeds een voorbeeld van ontmoet in het Derde hoofdstuk van het Vierde boek: *de lucht doet wondre*[2]. En een wijnkooper in de rue St. Jacques te Parijs had voor eenige jaren een uithangbord, waarop een lucht vol onweêrswolken geschilderd was, met de stad Tonnerre in 't verschiet, en daaronder: *Aux vignes de Tonnerre*[3].

1) Zie Deel I, blz. 50 en Deel II, blz. 51.
2) Deel II, blz. 96.
3) DE POTTER, blz. 76.

Tweede hoofdstuk.
Viervoetige dieren.

Wellicht maakt deze of gene, als hij den titel van dit hoofdstuk leest, de aanmerking, dat wij, met onze ‘viervoetige dieren,’ geheel niet op de hoogte van de zoölogische wetenschap zijn; wij zouden aan zoo iemand wederkeerig toevoegen, dat hij niet op de hoogte is van ons onderwerp. Wij behandelen geen zoölogie, maar uithangteekens, en wij maken geen wetenschappelijke verdeeling, maar eene, die bij ons onderwerp past.

De dieren van alle soort zijn - reeds onze Eerste Afdeeling heeft het aangetoond - van ouds als uithangteekens verschenen, en wel talloos, wat door 't veelvuldig voorkomen van dieren- als familienamen bewezen wordt. De meeste afbeeldingen van dieren zijn oorspronkelijk aanduidingen van 't bedrijf dergenen, die ze uithingen; - andere voorstellingen, b.v. van een *blinden ezel* of een *dansend kalf*, een *ezel te paard*, enz., dankten hun oorsprong aan luim en spotzucht; terwijl de opgemerkte bijzonderheid, dat de L e e u w , de W o l f , de V o s , de B e e r en de H a a n de oudste en algemeenste zijn, het vermoeden opwekt, dat deze aan den beroemden dieren-epos, ‘Reineken de Vos,’ zijn ontleend.

En nu de d i e r g a a r d e eens doorloopen, zonder ons, langer dan noodig is, bij elken viervoet op te houden.

Den L e e u w hebben wij reeds behandeld als heraldieke figuur, in welke hoedanigheid hij zich 't meeste vertoont. Natuurlijke leeuwen komen echter ook voor: wij hebben er eenige bladzijden vroeger een paar laten kijken, die wandelende waren voorgesteld. *De liggende Leeuw* treft men aan voor een tabakswinkel te Groningen.

D e T i j g e r , aan Bacchus gewijd, kwam eigenaardig voor aan menige tapperij. Een andere tabakswinkel, mede te Groningen, prijkt met *den Bonten Tijger. Het Tijgervel* hangt bij bontwerkers uit.

De Beer kwam voor op uithangborden en gevelsteenen. *De Zwarte Beer* is een logement te Maastricht en *de Witte Beer* pronkt te Leeuwarden aan een winkel, *de Nieuwe Beer* te Rotterdam wijk 11 n°. 447 op een ge-

velsteen; en *de Roode Beer* hing voorheen te Utrecht bij een komenijhouder, die ongetwijfeld uit Engeland herkomstig was, als wij uit de taal opmaken, waarin het bijschrift was geschreven:

* Dit is in de Roô Beer,
Hier verkoopt men kaarsen en smeer,
En ook goeje gengebier (*gingebeer*, gemberbier,)
En Bier-azijn of 't Wijn-azijn wier. (*were*, ware).
Ja ook te zelfder stee,
Verkoopt men klare meê.

De Klimmende Beer (niet in heraldischen zin, maar zeer natuurlijk afgebeeld) komt voor op een Haagschen gevelsteen in den zijmuur van het huis op den hoek van 't Spui en de Amsterdamsche-veerkaai. De steen is halfrond en moet weleer in een boog van een zestiende-eeuwschen gevel gestaan hebben.

Men kent de anekdote van den ‘Beer aan het touw,’ door Hermanus Asschenberg berijmd. Een winkelier wilde een beer op zijn uithangbord geschilderd hebben, die met een touw aan een paal gebonden lag. ‘'t Moet aan een ketting zijn,’ zei de schilder. - ‘Ik wil een touw,’ zei de winkelier. - ‘De beer vreet het touw door,’ zei de schilder. - ‘Die beer kan niet vreten,’ zei de winkelier. - De schilder moest toegeven; maar hij wilde toch gelijk hebben, en schilderde den paal en het touw met olieverf en den beer met waterverf. Bij de eerste onweersbui regende de beer weg. ‘Zie je nou wel!’ zei de schilder:

Het touw is losgerukt door dien verwoeden beer,
Nu is hij naar de maan; gij ziet hem nimmer weêr.

De winkelier liet nu den beer aan een ketting schilderen en had met Nieuwjaar een dubbelen B e e r aan den schilder te betalen.

't Beerennest vindt men bij Horsen in Gelderland.

Behalve bij de koekebakkers[1] hangt *de Olifant* ook aan herbergen uit, b.v. te Soeterwoude en te Hoogeveen. Te Leiden was weleer een brouwerij *de Olifant* en in dienzelfden Olifant was in het laatst der vorige eeuw de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde gevestigd. Op den 17^{den} Mei 1397 brandde heel Bergen op Zoom af, op twee huizen na, *de Olifant* en *de Draak*, waarop toen dit gedicht werd gemaakt:

In het soetste van de Meye,
Was tot Bergen groot geschreye,
't Verbrandde alle stocke en staecke,
Behalve *den Olifant* en *den Draecke*.

1) Zie Deel I, blz. 114.

Waar een t a m m e Olifant wordt voorgesteld, heeft hij een toren op zijn rug: zoo vertoont ons Delftshaven er een op een gevelsteen.

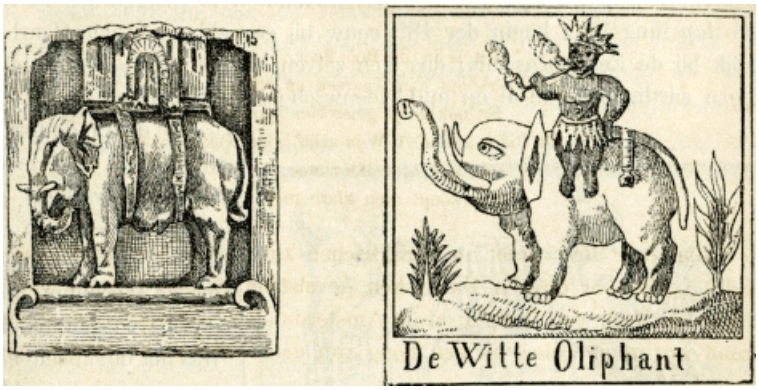

Aan een tabakswinkel op den Buitenkant tusschen de Bantammerstraat en de Kraansluis hing in de vorige eeuw *de Witte Oliphant* uit; op den rug van 't beest zat een moriaan, die rookte uit een pijp met een dopje![1)]

Minder dan de Olifant komt de Kameel voor; toch zien wij nog *d' Kameel* op een gevelsteen op den Fluweelenburgwal te Amsterdam, en hing, in de 16de eeuw, *de Gulde Kameel* in de Warmoesstraat uit.

Hoe de A a p van ouds voor tabakswinkels prijkte is reeds gezegd[2)]. In de Anjeliersstraat had zulk een winkel, op 't uithangbord, aan de eene zijde een *Aap*, aan de andere een *Uil*, beiden met een pijp in den bek, en daaronder dit rijmpje:

* Sijt gij met weelde of wee belaân,
Denk dat die beide als rook vergaan.

Op de deur van een tabakswinkel te Hoorn stond het *Aapje met de kraag* geschilderd, en dit vers daaronder, dat ook op de tabakszakjes stond:

* Gij burgers en boeren, en wilt niet voorbijgaan,
Want hier vint gij den oprechten welriekenden Nicoxiaan,
Die alle flegmatieke humeuren doet opdroogen,
Sij is goet voor een druipende neus en loopende oogen.
Komt maar in, vrienden, hier hebje hagendevelt,
Een pijp vooraf voor niet, en veel voor je gelt.
Sij zelje deurwarmen van agteren en van voren,
En kruipen door je neusgat en beide jou ooren.
Hebje wat van doen, volg dit briefje maar, en vraag
Na Joris Muishond, in *'t Aapje met de kraag*.

1) Uit de verzameling van den Heer Mr. W.B.S. Boeles, te Assen.
2) Zie Deel I, blz. 118.

Wie weet of 't niet van dien winkel was, dat de later zoo beroemde A a p j e s s n u i f zijn oorsprong nam.

De Gouden Aap hangt nog aan twee logementen te Brugge uit. *De Slijpende Aap* hing in 't begin der 18de eeuw bij een slijper op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis; dus zich zelven als een aap voor te stellen was een aardigheid, die al op middeleeuwsche zegels voorkomt.

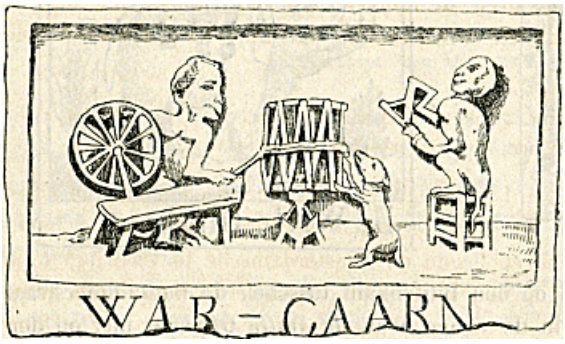

Op de Lindengracht vindt men een zeventiende-eeuwschen gevelsteen met apen aan 't spinnewiel, waarvan wij de afbeelding hiernevens voegen. Nieuw was het denkbeeld echter niet; reeds in 1460 hing te Gent *Werregaren* uit, waar nog 't Werregaren-straatje naar heet. Te 's Gravenhage is een straat, die zeker ook naar een voormalig uithangbord *Apendans* heet; de voorstelling op dat bord zal wel zijn geweest als die in Cats 'Sinne- en Minnebeelden', no. XLII.

Ieder weet, hoe een Parijsche linnenkooper uit het begin dezer eeuw zich een vrij onbetamelijke woordspeling had veroorloofd, door een aap met manchetten en jabot op zijn uithangbord te schilderen, 't geen dan *singe en batiste* (Saint-Jean-Baptiste) verbeelden moest. Maar minder bekend - natuurlijk omdat het te Amsterdam en niet te Parijs voorviel, - is het gebeurde met een levenden aap, die bij een der talrijke kleêrmakers in de Langestraat[1] tot uithangteeken diende. Het beest kreeg alle drie maanden een nieuw rokje en een nieuw broekje aan, zoodat het voor een levende modeplaat gold en ieders aandacht trok. Maar het kon zijn apennatuur niet afleggen en deed den buren vrij wat overlast, vooral een schoenlapper, die tegenover den snijer in een pothuis zat. Deze man toch vond dikwijls, als hij na 't schaft-uur in zijn atelier terugkeerde, al zijn oude schoenen en muilen, zijn lapjes leêr en pikdraden, enz., door elkaâr geworpen. 't Was de aap, die afgeneusd had, hoe Baas Pikdraad de hand door een open ruitje stak en zoo den grendel van de deur schoof en binnenging, en hij was slim genoeg om 't hem na te doen en dan in ' t pothuis, bij afwezigheid van den lapper, den baas - of liever den beest - te spelen. 'Wacht!' zei eindelijk Baas Pikdraad tot zich zelven, 'ik zal je dat eens voor al afleeren en, toen het schaft-uur weêr naderde, nam hij zijn

1) Dat die straat vol lieden van dat vak was is reeds gezegd Deel I, blz. 246.

snijmes, sleep het op een steen, streek zich een keer of wat met het scherp langs den hals, lei het neêr en vertrok. - Bij zijn terugkomst vond hij den armen Sim, die ook deze *manoeuvre* had willen naäpen, doch de zaak te ernstig had opgevat, met afgesneden hals in het pothuis liggen.

In de 17de eeuw was de Amsterdamsche C i v e t beroemd, en vooral in Spanje zeer gezocht. Een gezelschap kooplieden te Amsterdam had octrooi van de Staten om Civet-katten te houden. Bij deze kooplieden hing *de Civet-kat* uit; maar ook een winkelier in parfumeriën pronkte er meê, met dit bijschrift:

* Dit is *in de Civet-kat*, gelijk gij kunt aanschouwen,
Maar komt hier binnen, hier zijn parfuimen voor mannen en vrouwen.

Maar reeds in 1663 werd geklaagd over 't vervalschen van de Civet, waarvan, als gewóonlijk, de schuld geweten werd aan ‘die van de Joodse Natie.’ De Engelsche Civet begon de Amsterdamsche te verdringen, en in de 18de eeuw was die nering hier reeds geheel verdwenen. Toch zullen sommige lezers zich ‘'t Beestenspel’ hier wel herinneren: ‘Zay komt uit Leeg Indiën, waar die lekkere oteuren van taan komen; aber 't heeft op ier nog keen efekt kehad, want zay schtinke infaam; ich krijg ter self kopfschmers van als ik ter lang an ruik.’

De gewone voorstelling van den V o s is: wegloopende meteen witte gans in den bek. 't Meest wordt hij betiteld als *de Roô Vos;* een tabaksverkooper in de Nieuwstraat had echter *de Zwarte Vos* uithangen. Dat de Vos als geslachtnaam gansch niet zeldzaam is, is ongetwijfeld aan 't veelvuldig voorkomen van den Vos als uithangteeken te danken, Zoo heeft b.v. nog de tabaksverkooper Jan Vos te Assen een Vos uithangen[1)]. Een levensgroot en mooi exemplaar van een Vos, die een haan verscheurt, staat voor den gevel van een onaanzienlijk huis in de Oude-zijds-armsteeg. *De Vliegende Vos* staat op gevelsteenen op 't Cingel en op den Blaauwburgwal; en *het Vosje* hangt op tal van plaatsen uit.

De Vossesteert was in 1468 een brouwerij te Leuven. *'t Vossennest* komt op de Veluwe bij Nijkerk voor.

Van *den Wolf* vermelden wij, dat hij in der tijd in de Warmoesstraat bij Vondels zwager Hans de Wolff uithing, en dat men *den Ouwen Wilden Wolf* nog in een gevelsteen in de Wolvenstraat vinden kan. *De Oude Wulf* hing in 1366 te Gent uit; *de Hongerige Wolf* placht vroeger in de oostelijke gewesten van ons land dikwijls aan boereherbergen uit te hangen en men vindt dien nog bij Wedde en bij Ommen.

't Wild Zwijn - een oud en edel wild - kwam zeldzamer als uithangteeken voor, dan men vermoeden zou; want 't liet zich vertegenwoordigen door zijn kop, waarover zoo aanstonds. Eerst moeten wij vertellen, hoe

1) Medegedeeld door den Heer Mr. W.B.S. Boeles, te Assen.

een tapper te Gouda 't beest had uithangen met een bril op den neus; dat dit een *persiflage* was op den pachter van den wijnaccijns, bleek uit het bijgevoegde rijm:

* *In het Swarte gebrilde Swijn*,
Verkoopt men alderhande wijn.
'k Zal 't Varken voor spion gebruiken,
Die met zijn bril wel ziet na 't sluiken.

Het *Zwijnshoofd* komt nog tegenwoordig aan tal van logementen voor. Jacobus Scheltema[1] wil, dat het afkomstig zijn zou van Hendrik van Brederode en wel uit den tijd van 1560-66, toen het uitgehangen werd als vereenigingsleus der misnoegden tegen Granvelle. Zijn verklaring is echter niet aannemelijk, want vooreerst dwaalt hij, door het Z w i j n s h o o f d te vereenzelvigen met het S c h i l d v a n V i a n e n, en dit laatste voor een uithangbord te houden, - 't was een koperen legpenning: - ten andere was het Zwijnshoofd, geplaatst boven twee kruislings liggende vlammende stokken, als devies der Brederoden veel ouder dan Hendrik, want Jonker Frans voerde het reeds met de spreuk: *ardent désir*, - en eindelijk was het als uithangteeken reeds lang en overal bekend. Wie heeft Shakspere[2] gelezen en kent het *Zwijnshoofd* in Eastcheap niet, waar Prins Hendrik, Sir John Falstaff en hun makkers verkeerden? Uit echte stukken blijkt, dat dit *Zwijnshoofd* reeds tijdens de regeering van Richard II, in het laatst der 14de eeuw, bestond. - 't Zwijnshoofd is zoo oud als het jachtvermaak. Als de edeling met zijn stoet van 't vermoeiende najagen van herten en zwijnen terugkeerde, wat kon hem dan welkomer zijn dan een goede maaltijd, en welk geschikter en uitlokkender uithangbord kon de waard dan uithangen dan den Zwijnskop? En ook later, toen adeldom en wilde zwijnen reeds tot het verledene behoorden, bleef dat uithangbord toch zijn oude beteekenis behouden; want de Zwijnskop bleef in eere en zelfs

De trouwe komparant van elk promotiefeest[3].

En men vindt hem niet alleen aan herbergen uithangen, maar ook bij koks, als b.v. op de Leidschestraat.

Van gelijken oorsprong als de voorstelling van het Zwijn, doch oneindig talrijker en in grooter verscheidenheid is die van het H e r t. Men vindt het in alle kleuren: maar voornamelijk het W i t t e, dat in Engeland, en het R o o d e, dat hier te lande het meest voorkomt. Het Witte Hert is doorgaans vercierd met een gouden halsketen, en de oorsprong dier figuur klimt tot de hoogste oudheid op. Aristoteles vertelt van zulk een hert, dat door Diomedes aan Diana was toegewijd, en duizend jaar later door

1) Zie Deel I, blz. 147.
2) *First* en *Second Part of Henry the Fifth.*
3) *Acad. Idyllen.* VIII.

Agathokles, koning van Siciliën, werd gedood[1]. Volgens Plinius was het Alexander de Groote, die een Wit Hert, dat hij gevangen had, met een gouden halsketen vercierde[2]. Overleveringen van dezen aard waren zeer geschikt om de verbeeldingskracht der middeleeuwsche schrijvers op te wekken. Zij stelden Julius Cezar in de plaats van Alexander en brachten de fabel over naar de westersche streken, ten gevolge waarvan thans onderscheiden landen op de eer bogen, het Witte Hert met den gouden halsband te hebben voortgebracht. Een zoodanig Hert was, naar men beweerde, in 't woud van Windsor gevangen, een ander op de meente van Rothwell Haigh in Yorkshire, een derde bij Senlis in Frankrijk, en een vierde bij Maagdeburg - welk laatste door Karlemanje zou gedood zijn. Volgens anderen weêr had deze keizer een Wit Hert in de wouden van Holstein gevangen en het, als van zelf spreekt, met een gouden halsband voorzien. Meer dan drie eeuwen later, in 1172, werd dat dier gedood door Hendrik den Leeuw, als men dit nog lezen kan in een Latijnsch opschrift aan den muur der hoofdkerk te Lubeck. Het Witte Hert met den Gouden Halsband was het geliefkoosd zinnebeeld van Richard II, Koning van Engeland. Toen hij in 1390 op Smithfield een prachtig tornooi gaf, ter gelegenheid, dat hij eenige Heeren (waaronder Willem van Oostervant, later Willem VI van Holland) tot Ridders van den Kouseband had geslagen, droegen allen, die van 's Konings huis waren, één livrei: hun rokken, wapens, schilden en paardedekken, waren geborduurd met witte herten, die gouden halsbanden droegen, waar gouden ketens bij nederhingen.

Het Groene Hert hing uit aan het buitenverblijf van zekeren Van Erpekom (of Erpecum) te Amsterdam, wiens weduwe en dochter Tanneken daar nog woonden in 1665, toen de dochter overleed. Op den begrafenispenning ziet men op de eene zijde Tanneken met een waaier in de hand op de buitenplaats wandelen, en op de keerzijde leest men een vers van Vondel, dat dus eindigt:

> Uw vermaeck was 't Groene hart,
> Nu ontbeert het u met smart[3].

Wellicht zijn *de Vijf Groene Herten*, dat zoo vele pakhuizen zijn op de Brouwersgracht over de Willemsstraat, nog gebouwd door den vader van Tanneken en woonde hij ook in *'t Groene Hert*. 't Was in die dagen niet ongewoon, dat de koopman aan zijn buitenplaats en zijn pakhuizen 't zelfde uithangteeken gaf als aan zijn woning prijkte.

't Blaauwe Hert komt nog aan een houtzaagmolen bij Amsterdam voor.

't Gekroonde Hert was o.a. een brouwerij te Delft in de 17de eeuw.

1) *Histor.* Lib. IX, cap. VI.
2) *Histor. Nat.* Lib. VIII, cap II.
3) *Leven en Werken*, Deel X, blz. 486 en Deel XII blz. 257.

Maar aan herbergen zijn van ouds de d o r s t i g e en d r i n k e n d e Herten ontelbaar. Zie hier een paar rijmen, daarop betrekkelijk:

Te Enkhuizen voor een luifel: *In 't Dorstig Hert:*

> * Dit Hert dat smagt van dorst door 't jagen heen en weer,
> Maar ach! de mensch is koel en dorst niet na den Heer.

Te Leiden, op een uithangbord: *In 't Drinkend Hert:*

> * Gelijk een hert, van jagen moe, lust te drinken water rein,
> Alzo verkoopt men hier, tot versterking van de mage, toebak, bier en brandewijn.

't Vliegend Hert hangt nog uit aan 't voornaamste logement te Naarden; dat v l i e g e n was zeker een zinspeling op de snelheid der postpaarden, want vroeger was hier de paardeposterij gevestigd.

't Vluchtend Hert zagen wij geschilderd op een bordje aan den weg tusschen Hilversum en Laren; een Hert, door een hond vervolgd, en daaronder:

> Wie had dit ooit gedagt, dat ik als weeduvrou,
> Hier in dit vlugtend hart een borrel tappen zou?

En, om niet meer verscheidenheden te noemen, voegen wij hier nog slechts bij *het Oude Hert* van Dominé Vrolikhert (wiens vader gewoond had in *'t Vrolik Hert*, dat natuurlijk een speling was met de dubbele

beteekenis van h a r t of h e r t). Wij zien het op een gevelsteen van 1624 te Vlissingen aan den hoek der Hellebaardiersstraat, en wij geven er hier de afbeelding van. Gezegde D^{s}. Vrolikhert was de schrijver van den 'Vlissingschen Kerkhemel,' en de Vlissingsche predikanten hadden, blijkens de rekeningen hunner verteringen, hun aardschen hemel in die herberg. Had er een nieuwe Dominee gepreêkt, er was na de preêk een partijtje bij *Tanneken in 't Hart*. Die Tanneken - wie weet? misschien een grootmoeder der Amsterdamsche - was kasteleines in dat huis in de dagen van Leycester en het huis veel ouder dan de steen, die van een latere verbouwing dagteekent. 't Was in de 16de eeuw de voornaamste herberg van Vlissingen, en in 1580 werd daar zelfs, 'door een gezworen exploiteur van den Hove, 'de Stad en Heerlijkheit van Vlissingen geveylt en opgeroepen.'

De *Hertekop* en de *Hertshoorn* hingen meermalen, zoo bij drogisten, als aan herbergen en brouwerijen uit.

De Wilde Ree zien wij nog op een gevelsteen op de Brouwersgracht bij de Keizersgracht.

De Antilope, hier te lande niet bekend, hing vroeger te Oxford uit aan een herberg, waar zekere Frank Hil kastelein was, die niet kon nalaten te gapen als hij 't een ander zag doen. Eens hadden de studenten hem al zijn eenden ontstolen en ging hij naar den Onder-kanselier om er over te klagen. Doch toen hij zijn aanklacht zou uitbrengen stond een der studenten achter den Onder-kanselier en deed een schrikkelijken mond open. Nu kon de arme Frank geen woord uitbrengen en deed niets dan gapen, zoo dat de man van 't gezag dacht, dat hij gek of dronken was en hem de deur liet uitzetten[1].

D e (of h e t) Haas behoort aan herbergen en bij koks te huis. Een dezer laatsten had er dit rijm bij:

* Een haas loopt snel.
Gespekt en gebraden smaakt ze wel,
Daar weet niemant beter als ik van,
Want ik verdien er mijn geld an,
En ik heb er de slik van.

't Beest heeft dus drie geslachten: volgens de schoolmeesters M, volgens de jagers O, volgens de koks V. 't Is gelukkig niet alleen in de s p e l l i n g , dat de eenparigheid ontbreekt.

De Koolhaas kwam vroeger meermalen voor, en meer dan een famielje heeft er haar naam van; en *de Gouden Haas* is een logement te Elburg. *De Hazendans* hing nog voor een goede veertig jaar in de Hazenstraat

uit, mooi geschilderd als 't hierboven staat. 't Was een tegenhanger van den Haagschen Apendans en viel bijzonder in den smaak der Amsterdammers; immers men had er nog een op Oostenburg, op de onderdeur van een komenij geschilderd, en een anderen op den Kadijk, en nog hangt er een, oud en verweerd, in de Tweede-goudsbloemsdwarsstraat. Evenwel

1) *Hist. of Signb.* p. 110.

kent men dien ook elders, b.v. te Oud-Vroenhoven bij Maastricht. - Ook *de Hazenjacht* komt als uithangteeken voor.

't Diminutief ontbreekt ook hier niet, en *'t Haasje* is een van ouds vermaard logement aan het Damrak.

't Konijn kwam te Amsterdam op een luifel voor, met deze wijsgeerige toepassing:

* 't Konijn loopt in de duynen en leeft gelijk na wensch,
Het kruipt voort in zijn holletje, verneemt het eenig mensch;
Maar de menschen weten hedendaags meê wel holletjes te zoeken.
Hier verkoopt men, tot ieders gerijf, alderhande geplamuurde doeken.

Zeldzamer dan 't Haas komt het Konijn alleen voor; maar daarentegen, voor de kroegen aan den duinkant, des te meer *Konijnsbergen*, waar men een d u i n - alias ‘een hoop zand’ geschilderd ziet - met twee of drie graszooden of helmsprieten en een troep konijnen, deels zittende, deels uit hun holletje kijkende, er om heen. Ook bij de steden zag men vroeger wel een *Konijneberg* buiten de poort, als de kastelein er tot vermaak der bezoekers zoo'n bergje met konijnen in zijn tuin op nahield.

Een andere wroeter in de aarde is d e M o l : deze placht zelfs dikwijls uit te hangen en komt nog vaak op gevelsteenen voor. Te Dordrecht in de Grootekerksbuurt zag men *de Mol* met dit rijm:

* Tot Godts lof, prijs, eer en faam,
Heeft dit Huys naar den Mol sijn naam.
Ouderdom wordt seer begeerd,
Maar als hij komt is die onweerd.

Even als de Mol komt ook de O t t e r dikwijls voor als geslachtnaam en als uithangteeken. Te St. Gilles bij Dendermonde hangt aan een herberg *Den Otter* uit, en wel ten gevolge van het aandoenlijke voorval, dat wij verhalen gaan. Vóór honderd jaren was een Italiaan, Tornaco genaamd, kommandant van Dendermonde en onderscheidde zich door twee eigenschappen, 1°. dat hij zeer streng was, 2°. dat hij graag visch at, vooral bliek; - ‘een rare smaak!’ zal men zeggen; maar de legende luidt zoo. 't Was hem daarom zeer lief, dat de vestinggracht vol bliek zat, en hij behield als kommandant het vischrecht in die gracht uitsluitend aan zich, ja benoemde zelfs een man om die visscherij te bewaken en te bedienen. Toch kreeg hij weinig bliek te smullen, want er was niet te vangen; de Otters kwamen 's nachts, zei zijn oppasser, en aten den visch op. Daar had Tornaco het zijne niet van; hij ging eens stilletjes een nachtronde doen en zag toen wie de Otter was, die den visch stal: - 't was de oppasser zelf. De kommandant barstte uit in een krachtigen Italiaanschen vloek, dien Satan beter verstaat dan Hollandsche vloeken en ook dadelijk vervulde, door den visscher in een Otter te veranderen. Deze merkte dat niet eens, maar nam, van schrik op 't zien van zijn kapitein, dadelijk de vlucht en holde op zijn vier pooten, naar St. Gilles, waar hij dood neêrviel,

juist voor de herberg, waar hij de gestolen visch verkocht had en waar sedert, ter herinnering van die gebeurtenis, *de Otter* uithangt.

De vischdief brengt ons van zelf tot nog lastiger dieven, de R o t t e n en M u i z e n. Van de eerstgenoemden had een Hollandsche boer er *drie* op zijn wagenkrat laten schilderen met deze toespraak, tot de recensenten gericht:

> * Dese wagen heb ik doen maken,
> d' Een sal 't prijsen, d'ander laken,
> Maar die de wagen niet is naar sijn sin,
> Die blaast dese Rotten van agteren in.

Te Mendonck in Vlaanderen hangt aan een herberg *de Zwarte Ratte* uit. Op 't uithangbord ziet men een Rot geschilderd, aan een paal gebonden, die naar een ham springt zonder er bij te kunnen komen: en daaronder:

> De ratte zal de hesp niet meer opeten;
> Want zij ligt gebonden aen een keten.

Niet m e e r - de rot had het dus vroeger gedaan en moest daarom nu de straf van Tantalus lijden.

Te Eecke bij Gent, een waterrijk oord, staat ook een Rot op 't uithangbord, en vroeger las men daaronder: *In de Waterratte;* maar toen in 1829 en 1830 de Vlamingen petitiën indienden om de invoering van de Fransche taal te verkrijgen, begreep de waard die beweging te moeten volgen en schreef op zijn bord *o ra de lo*.

Dat bezorgde hem natuurlijk ontzettend veel Fransche klanten!

't Was zeker vrij dwaas; maar waarom Hollanders *rat* schrijven, anders dan om op *kat* te rijmen (als Van Alphen in zijn kindergedichtjes), is ons een raadsel. Wie heeft ooit tot zijn meisje gezeid: ‘je bint een lief r a t j e .’

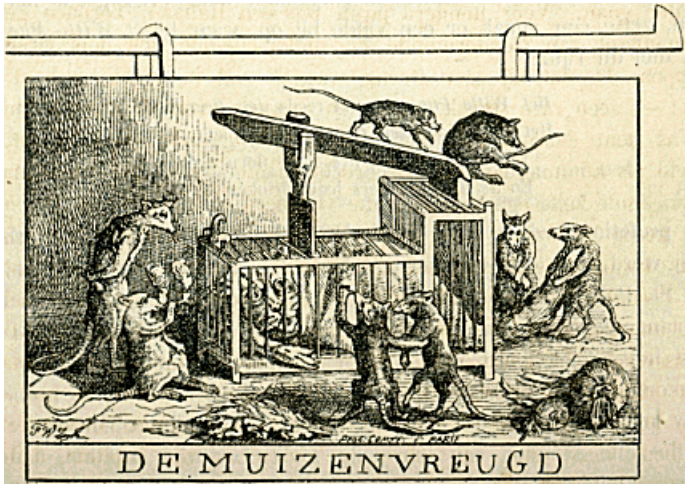

De M u i s verscheen eenvoudig als *de Muys* of *'t Muysken;* maar ook *in den val* (gevelsteen in de Spuistraat bij de Molsteeg), en *in den Wijngaard* (gevelsteen op den Achterburgwal bij de Kreupelsteeg).

Te Vynckt in Vlaanderen vindt men: *in het Muyzenhol;* maar gewoner is: *de Muizenvreugd*, - de muizen dansende rondom een val, waarin de kat gevangen is, en Vondel zinspeelt er op in zijn 'Roskam':

> Maer nu is 't Muysevreughd, de kat sit in de val.

't Uithangbord komt nog aan menige tapperij voor, te Alkmaar in de Heerenstraat, en te Amsterdam in de St. Luciënsteeg als op de voorgaande bladzijde.

De Gouden Muizenval komt te Utrecht voor.... in Langendijks 'Wederzijdsch Huwlijksbedrog', en mocht ook wel weder eens op een zijscherm van den schouwburg te zien komen.

En nu onze last- en huisdieren, en, in de eerste plaats, de P a a r d e n .

Die vinden wij vooreerst aan herbergen, wat vooral natuurlijk was in een tijd, toen men meest te paard reisde; voorts bij stalhouders, hoefsmids en paardekoopers, en eindelijk bij partikulieren, die om deze of gene reden een paard uithingen. Men vindt ze in alle kleuren, ook v e r g u l d e - alleen g r o e n e niet. Klaas van den Bosch, die in 1535 uit Amsterdam vluchtte om de Herdooperij, woonde *in 't Koo Paert* - wat echter ook een 'affuit' kan geweest zijn.

Een hoefsmid te Schagen had *het Witte Paard* op zijn luifel en daaronder:

> * In 't Witte Paard worden de paarden haar hoeven met ijser beslagen,
> Dat men de menschen dat meê kon doen, zij hoefden dan geen schoenen te dragen.

In een stad in Warwickshire in Engeland, waar v i e r goede herbergen waren, zette een snaak er een vijfde bij op, waar hij *'t Witte Paard* uithing, met dit rijm:

> *Het Witte Paard* maakt reeds *den Beer* beducht,
> Het jaagt aldra *den Engel* op de vlucht,
> 't Zal spoedig ook *het Schip* doen zinken,
> En *de drie Roemers* ledig drinken.

De profetie werd vervuld; geen der vier kon het tegen hem uithouden, en hij werd, zegt de overlevering, de stamvader van een rijke famielje.

Te St. Polten, in Oostenrijk, vond men, lang geleden - het jaartal staat niet aangeteekend - achter de kerk, een herberg *het Zwarte Paard*, van welke het spreekwoord 'de Waarheid vindt geen herberg' in de wereld is gekomen. De kastelein had een langen neus en kromme beenen, zijn vrouw maar één oog, dat nog wel scheel zag, en de Schout van St. Polten, die alle avonden zijn kan wijn in 't Zwarte Paard kwam drinken, was een klein ventje met een groot en bochel. Nu gebeurde 't, dat op een

dorp, dat eenige uren verder gelegen was, een echtpaar, welgestelde landlieden, hun zoon Heintje hadden uitgezonden om op zijn ambacht te reizen. Behalve een stok, een pak kleêren en een goedgevulde beurs, hadden zij hem, als van zelf spreekt, een honderd zedelessen medegegeven. ‘Wacht u vooral,’ had vader gezegd, ‘voor het liegen; spreek altijd de waarheid, zoo komje 't best door de wereld.’ En Heintje had beloofd, die vermaning getrouw steeds te volgen.

Zijn weg leidde hem over St. Polten, en daar besloot hij zijn eerste nachtverblijf te houden. Hij vraagt naar een goede herberg en men wijst hem naar 't Zwarte Paard. De waardin stond juist voor de deur toen hij aankwam, en dat gaf hem aanleiding al dadelijk een bewijs te geven, hoe hij 't vaderlijke voorschrift ter harte nam. ‘Goeden avond, mijn scheele eenoogige Vrouw Waardinne,’ begon hij met een vriendelijken groet; maar de Vrouw Waardinne nam 't n i e t vriendelijk op, stoof in huis en riep haar man. Toen Heintje dezen zag, riep hij op nieuw: ‘Goeden avond, Heer Waard met je langen neus en je kromme beenen!’ Woedend liep de Waard terug en haalde den Schout, die bij zijn kan zat. De kleine bultenaar kwam met een grimmig gelaat op Heintje af, die nog altijd op stoep stond, en dreigde hem te slaan. ‘Ach, lief leelijk bocheltje!’ riep Heintje, die alleen 's mans uiterlijke zag, zonder zijn qualiteit te kennen, ‘sla me toch niet;’ maar nu regende 't knuppelolie op zijn rug, waarna hij door den diender naar den toren gebracht, daar de trap afgesmeten en in een keldergat opgesloten werd. Toen hij den volgenden morgen weêr uit zijn kerker verlost en met een paar schoppen tot afscheid het stadje uitgejaagd was, had hij ook heilig voorgenomen, nimmer meer de waarheid te spreken en luide verkondigde hij overal, ‘hoe die geen herberg vindt.’

't Blaauwe Paard hing voorheen te Rotterdam bij een stalhouder uit, met dit rijm:

> * In 't Blaauwe paart
> Zeer wijt vermaart
> Zoo ieder mag aanschouwen.
> Hier huurt men paarden, chesen en carossen, goedertieren van aard,
> Daar ieder op kan rijden en wezen niet vervaard,
> 't Zij Burgers, Heeren of Juffrouwen.

Maar niet alleen bij dien Rotterdammer, die zulke goedertieren karossen te huur had, ook te Amsterdam hing *'t Blaauwe Paard* uit; wij lazen 't nog voor een kroeg in de Willemsstraat, en dit, zoowel als 't oude, hooge huis, dat er tegenover staat - een opeenstapeling van verdiepingen, wat in 't Amsterdamsch, een f o r t heette - herinnerde ons de dagen van voorheen, toen 't O u d e F r a n c e p a d t nog in volle tier en 't Blaauwe Paard een berucht huis was; toen de achtkante boer (als de sage meldt) over de

Goudsbloemsgracht sprong, en de dienaars van den Schout, die hem op de hielen waren, maar geen lust hadden om hem na te springen, uitlachte.

B r u i n e en B o n t e Paarden vindt men 't meest. Te Haarlem op de Botermarkt staat nog een paard gebeiteld op een gevelsteen, met het onderschrift: *in het Bruine Peerd;* terwijl op een strook gelen steen over de geheele breedte van het huis dit rijm gebeiteld staat:

> Ik wou dat ik een peerd kon gekrijgen, dat yder prees, en van verachten mocht swijgen[1].

Voorts vindt men aan logementen: *de Koppelpaarden, het Postpaard;* te Amsterdam in de Kerkstraat op een gevelsteen *het Hantpaart*, een man, die een paard bij den toom leidt; te Groningen: *het Tijgerpaard, het Oude Tijgerpaard* en *het Getijgerde Paard* - alle drie logementen. *De Schimmel* hing van ouds op meer dan eene plaats uit en heeft zijn naam aan meer dan een familie gegeven.

't Zieke Paard hangt tusschen Haps en Rykevoort in Noordbrabant aan den Nieuwen Hapschendyk uit. Ongetwijfeld woonde daar vroeger een waard, die tevens hoefsmid en veearts was, en wie weet hoe vele boeren, zelfs van verre plaatsen, naar hem toekwamen om hun z i e k e p a a r d e n door hem te laten genezen.

't Vergulde Paertshooft hing in de 16de eeuw bij een goudsmid uit, in de Molensteeg te Amsterdam; en nog is *de Paardekop* (in Engeland een geheel Paard) opgetuigd, een zadelmakers-uithangteeken. Tot een geheel ander einde dient de paardekop, die nog op sommige plaatsen door bijgeloovige boeren boven de staldeur wordt gehangen - te weten om de nachtmerrie af te weren; - een gebruik welks oorsprong tot de dagen van den Wodansdienst opklimt.

Bij Franeker vindt men *de Drie Paardestaarten*: - of daar ooit een ‘Bassa van 3 paardestaarten’ gelogeerd heeft is ons niet gebleken.

Den Ezel vonden wij niet dan met adjektieven: *den Gulden Ezel* te Dordrecht aan de Lommerdsbrug; *den Blenden Esele* reeds in 1451 te Gent; te Amsterdam *den Blinden Ezel* voor 300 jaren aan een zeepziederij op het Water (welk beestje er nog tot 1865 op een gevelsteen pronkte, terwijl men den naam nog op een gangdeur daarnaast leest); te Antwerpen voorheen bij de ‘Cordewagenkrudersbrugge’ en nog te Vlissingen in de Kortenoordstraat[2].

De Gelaarsde Ezel - oorspronkelijk een schoenmakers-uithangbord - hing ook aan winkels uit; als te Leiden, met:

> * In den gelaarsden Ezel seer kloek,
> Verkoopt men toebak, brandewijn en knapkoek.

Den Ezel te peerde hing te Antwerpen op 't Vingerlinck uit[3]. *Den*

1) Medegedeeld door den Heer Majoor der cavallerie H. del Campo gen. Camp.
2) *Navorscher* 1867, blz. 127.
3) *Antwerpen*, blz. 260.

Ezel op den rechterstoel ‘met veel dieren rontom hem’ kwam op het krat van een boerewagen voor, met dit vers:

* Den Ezel is hier op den regterstoel gezeten,
Hij heeft een groot gehoor, behoort ook veel te weten,
De dieren rontom hem ontzien het lompe heest,
Omdat een iedereen zijn grove stemme vreest.

Les beaux esprits se rencontrent. Vondel laat Willebord vertellen, hoe de Reus

Egmond met zijn klock en grove stem vervaerde.

Misschien ook had hij de poëzy van den boer, of had de boer, toen hij zijn schout dus persifleerde, Vondels ‘Gijsbreght’ gelezen.

L'âne rayê (een zebra of onager) hing in de 17de eeuw te Parijs uit, bij Pierre Costar.

En nu de R u n d e r e n . Hoewel de S t i e r of B u l hier niet minder dan in Engeland een hoofdpersonaadje voor de veehouders is, komt hij hier als uithangteeken nergens, daar schier overal voor; en omgekeerd vindt men daar zelden een Os.

Hier was de O s of het O s j e in de eerste plaats een slagers-uithangteeken, maar kwam ook, soms *Gekroond*, aan verscheiden brouwerijen voor. *De Bonte Os* op den Nieuwe-zijds-achterburgwal was in 1656 een R.K. kerk.

Wij vonden op een uithangbord het navolgende adres vermeld:

* Dit is *in den Bonten Os*,
De oudste zoon van Maarten Pos.

En op een ander een toepassing, die de bewoner, een Hagenaar, op zich zelven maakte; doch die ons niet veel licht geeft:

* *Den Os* weyd daar het groen is,
Den Man woond daar hij van doen is.

Aan een herberg tusschen Haarlem en Leiden las men deze omschrijving eener kompagnieschap.

* Hier *in den Os* wonen twee waarden, dat 's een zwier,
De een verkoopt den wijn, d'ander borrel en bier.

Den Weelderigen Os vond men aan den Schevelingschen weg, en daaronder:

* Den Os in 't velt seer lustig leeft,
En na zijn dood ons voedsel geeft.

De Gouden Os was in de 17de eeuw een groot huis te Dordrecht, dat vrouwe Katharine van Beverwijk toebehoorde[1].

1) BALEN, blz. 70.

De Gelaarsde Os hing bij een schoenmaker uit, met deze opheldering:

* Den os geeft den schoenmaker 't leêr, daar hij schoenen van maakt om te verslijten,
Ik heb den os weêr met leêr tot dank gelaarst en gespoort doen conterfijten.

Op gevelsteenen vindt men nog dikwijls *den Gilde Os*[1], en te Amsterdam op de Noordermarkt aan den hoek der Prinsengracht *de Deensche Os* (een zeer dikke). Ook *de Leggende* (sic) *Os* komt meermalen voor.

Dat *de Ossekop* bij leêrkoopers hangt hebben wij reeds gezegd; nu geven wij het rijmpje, dat bij een hunner voorkwam:

* Ik draag hoornen, dat iedereen 't ziet,
Maar menig dragen hoornen en weten 't niet.

Een slagersmof, aan wien men gezegd had, dat k o p in 't Hollandsch niet fatsoenlijk luidde, vroeg aan een juffrouw, die vleesch noodig had: 'blieft de madam kedient fan 'n O s s e n k e s i c h t ?' Ook de koekbakker, die vóór een paar eeuwen de Utrechtsche theerandjes uitvond, had waarschijnlijk hetzelfde vernomen, en daarom luidde zijn uithangbord *het Ossenhoofd*. Ieder kent de voornoemde theerandjes en 't papier met roode figuren en letters, waar ze in gewikkeld worden. Op 't papier van 's mans opvolgers zagen wij den Ossekop tusschen de letters G en V R; boven aan den naam 'W. Hopman', en lager, de 12 roode vierkantjes, die theerandjes verbeelden. Voorts de vermelding, dat de drie koekebakkers 'Willem Hopman, Gerrit van Rijn en Willem Arnoldus van Rijn' woonden in de Schoutensteeg *in het Ossenhoofd* te Utrecht. En eindelijk dit alles opgeluisterd met dit gedicht:

Neemt ze voor de vermaarde soorten niet aan,
Of daar moet een merk van 't Ossenhoofd bij gaan,
Daarom hebt geen abuis,
Om te komen van de Neu aan de linkerhand het eerste huis[2].

De *Ossehuid* hing soms bij een schoenmaker uit met een gekroonde elst er boven; men vindt er nog een voorbeeld van op een gevelsteen in de St. Annenstraat. En bij een vervaardiger van dobbelsteenen en andere beenen voorwerpen las men:

* *In de Gekroonde Ossebeenen*,
Verkoopt men tabaksdoozen en dobbelsteenen.

K o e i e n komen talloos voor: r o o d e , w i t t e en b o n t e . Van de laatste hebben zelfs beroemde mannen hun naam ontleend.

1) Zie J. TER GOUW, *de Cilden*, blz. 18, 19.
2) Medegedeeld door den Heer Mr. W.B.S. Boeles, te Assen.

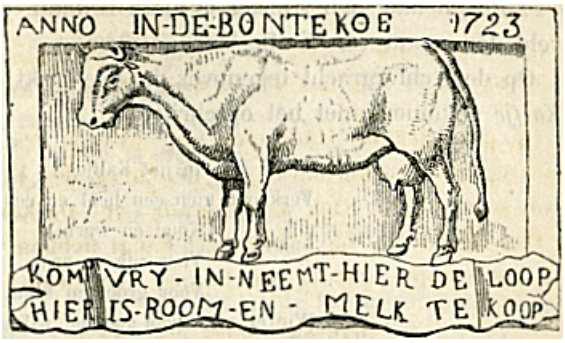

Van een Rotterdamsche *Bonte Koe*, aan den Goudschen weg n°. 767 geven wij hier de afbeelding.

De *Bonte Koe* vindt men nog ontelbare malen, op een houten bordje geschilderd, bij melkslijters uithangen.

Voor een gangetje in de Jordaan las men onder de afbeelding van een koe:

* Koeytje, bewaar je hoofje wel; de slagers komen aan,
Hier achter in dit slopje verkoopt men Melk en Zaan.

En een Saardammer houtkooper, die in zijn houttuin zijn melkkoe hoopte te vinden, hing ook dat heest uit, met een mooi rijm:

* Dees Houttuin hoort Jan Ysbrants toe,
Sijn toenaam is *de Mellekkoe*,
Puik van branthout, sparren en planken,
Die van mij koopt zal 't hem bedanken.

De *Vette Koe* vinden wij bij Zuidhorn in Groningen.

Een zonderlinge adreskaart op een uithangbord is de volgende:

* *In de Zwarte Koe met den Witten Staart*,
Woont Pieter Vuilbaart.

Maar zulke zonderlingheden werden opzettelijk uitgevonden om de aandacht te trekken, wat toch het hoofddoel der uithangborden was: - even als men nu in de courant, advertentiën het onderst boven laat drukken.

De *Gelaarsde Koe* hing te Amsterdam in de Warmoesstraat uit, met:

* Zie deze koe heeft laarzen aan,
Was 't nog een bul dan kon het gaan.

Vergulde Koeien vonden we alleen op een boerewagen in Noordholland; maar de boer begreep zelf, dat het zoo niet behoorde; want hij schreef er onder:

Ziet eens achter dezen wagen,
Twee koeijen in het goud beslagen:
Maar als men alles wel beziet,
Verdient de koe dat goud toch niet.
Want zie, dat is ook alles mis,
Omdat het niet natuurlijk is[1)].

1) Medegedeeld door den Heer J. Blaauw.

't Kalfje aan den Amstel is alom bekend, en heeft aan 't Kleine Loopveld den naam van Kalfjeslaan gegeven.

Op de Achtergracht tegenover de Veemarkt is onlangs weêr een nieuw *Kalfje* gekomen, met het opschrift:

In het Kalfje
Verkoopt men een heel en een halfje,
Koud en warm,
Voor rijk en arm,
Voor groot en klijn,
Wie er maar van gediend wil zijn.

Een levensgroot *Kalf* vindt men in de Warmoesstraat bij de Guldehandssteeg op een gevelsteen: G i l d e k a l v e n vindt men ook nog hier en daar, natuurlijk achtergelaten door slagers, die er gewoond hebben.

Te Amsterdam had een slager zich zelven op zijn uithangbord laten schilderen, staande met een glas wijn in de hand, tusschen twee Kalfjes, en daaronder - wat voor die beestjes, zoo ze 't begrepen hadden, heel tergend zou zijn geweest:

Zijt verblijt,
So lang g' er sijt[1].

Het K a l f komt b o n t , v e r g u l d , v l i e g e n d of d a n s e n d voor, doch in 't laatste geval moeten zij met hun tweeën zijn. - *Het Vlygende Kalf* (van 1633) kan men in de Spuistraat bij de Lijnbaanssteeg vinden. - *De*

Kalverdans hing uit bij T. Reeskamp, op de Oudegracht bij de Jacobibrug te Utrecht - een konkurrent van de straks genoemde theerandjes-bakkers. Zijn dansende kalveren waren even rood als 't Ossehoofd en zijn rijm niet minder mooi:

De *Kalverdans* van ouds genoemd,
In 't lekker bakken zeer geroemd,
Verkoopt Theerandjes zoo 't behoort
En van het allerbeste soort,
Bij Reeskamp is de voorraad klaar,
Dus, vrienden, koopt en eet ze maar.

Het S c h a a p komt, volgens de Engelschen, nimmer als uithangteeken voor; wel hier te lande. In 1656 was *'t Schaap* een R.K. kerk in de Uilenburgerstraat en er prijkt nog een mooi exemplaar van op den hoek

1) *Hist. of Signb.* p. 187.

der Prinsengracht en Spiegelgracht. Ook te Leeuwarden had men er een aan een tabakswinkel in de Peperstraat, met deze regels:

* Schaapjen goet,
Staat hier ten toon;
Geeft u in overvloet,
Goe Tabak en Pijpen schoon,
Oranje-appels en Limoenen excellent,
In de Peperstraat is 't *Schaap* bekent.

't Blaauwe Schaap - wellicht een zinspeling op de blaauwe sajet - hing vroeger op verscheiden plaatsen uit, o.a. te Amsterdam bij 't Leidschekerkhof, met dit zonderlinge rijm:

* 't Schaap staat op zijn klaauwen,
Als 't wel groent dan zal 't wel blaauwen.

't Bevers-Schaap was in de l7de eeuw een aanzienlijk huis te Dordrecht en aldus genoemd naar de Beverens, aan wie 't behoorde[1].

Geestig was de voorstelling, die in onze jeugd in de Sparenwouderstraat te Haarlem te zien was op een uithangbord. Aan de eene zijde, *Schapen* in de wei en daaronder:

Dees Schaapjes loopen in de wei;
Maar ze weten niets van de andere zij.

Aan de andere zijde, *Schapen* die geslacht werden, en daaronder:

Dees Schapen hebben veel verdriet;
Maar dat weten die andere Schaapjes niet.

Achter op een voermanswagen vond men mede een voorstelling van grazende schapen, zonder tragisch element, maar met een materialisme, dat zelfs onzen dagen eer zou aandoen:

* Deze Schapen loopen in het groen.
Deze voerman rijt daar hij heeft te doen.
Al hadje Salomons wijsheit en Samsons kracht,
Hebje geen gelt, je word niet geagt.

De R a m komt zelden voor. De schilder Jan van der Eem woonde in 1705 in de Vijzelstraat, 'daer *de Rammekens* uythangen,' en *het Ramshoofd* vond men in de Wiegstraat te Antwerpen.

Meer dan vader en moeder te zamen komt *het Lam* voor. Eene der brouwerijen van dien naam, op 't Cingel over den Garnalendoelen, heeft haar naam aan een Doopsgezinde kerk gegeven.

't Werd somtijds eenvoudig als een schaap voorgesteld; maar meestal

1) BALEN, blz. 72.

als een *Agnus Dei*, dat het ook eigentlijk was. Onder Zuilen aan den straatweg vindt men *het Gekroonde Lam*, en in 1646 hing bij den boekverkooper Gerrit Jansz. in de Anjeliersstraat, *het Overijselsche Lam* uit. - Ook L a m m e t j e s had en heeft men nog bij menigte als uithangteekens van sajet- en garenwinkels, en men kent de L a m m e r t j e s z a l f [1] en L a m m e r s c h e kruiden. - Bij een Rotterdamschen bleeker hing, met toespeling op zijn groen bleekveld, het *Lammetje groen* uit.

* In 't Lammetje groen.
Wilt u wat spoên,
Om te bleeken koen;
Want ik heb gelt van doen.

Van zulk een uithangteeken ontleende vermoedelijk ook de Lamgroensbuurt te 's Gravenhage haren naam.

De B o k hing te Amsterdam aan verscheidene looierijen uit: *de Bok, de Swarte Bok, de Bonte Bok*, enz. Ook op gevelsteenen van burgerwoningen leest men meermalen *d' Bock*.

Sedert men het B o k b i e r heeft, en een B o k h a l l e in de Plantaadje, hangt aan deze laatste *de Bok* uit, die springend is voorgesteld, met de voorpooten een schild vasthoudende, dat met een bierkan beladen is.

Op den Zeedijk hangt een uithangbord, waarop een Bok geschilderd is, die aan een biervat ruikt, en daaronder: *Bok-ale*.

In de Streek (tusschen Hoorn en Enkhuizen) hing *de Bok* uit aan een mosterthuis:

* Hier in de Bok kan men de beste mostert malen,
Men zal ze u brengen, die 't te var is om te halen.

Een Leidenaar, die een *Bok* had uithangen, verwisselde dien tegen een *Blaauwen Hoorn* en koos dit motto:

* Geruckt is wech de Bock,
Wilt u daaraan niet stooren,
Ik wacht mijn eeuwig g'lok
En heil in den *Blaauw Horen*.

Welk verband die man zag tusschen zijn eeuwig geluk en zijn uithangbord is ons niet duidelijk. Doch wij willen nog een paar andere bokkerijmen mededeelen, die tevens als raadseltjes kunnen dienen. 't Eerste stond voor een houtkoopers-luifel aan de Zaan:

* Met *bokken* wint de timmerman zijn broot,
In Noorwegen slaan ze de *bokken* om de vellen doot,
Te Enkhuizen verkoopt men de *bokken* vrij wat duur,
En als men ze hier om niet geeft kijken de menschen nog zuur.

1) Zie Deel I, blz. 172.

Dit rijm was intusschen niet dan een variante op een oorspronkelijk ‘quickje’ van Roemer Visscher, 't welk de houtkooper op zijn beroep had toegepast door er den timmerman en Noorwegen in te brengen. De echte lezing, zoo als zij voorkomt in de ‘Brabbelinghe’ van gezegden schrijver[1], luidt aldus:

> De Thuyn-man wint met moeyelyck Bocken sijn broodt,
> Om 't vel te verkoopen slaet de Boer de Bocken doot,
> De geroockte Bocken (*bokking*) verkoopen die van Enckhuysen duer:
> En als Mieuwes een Bocken (*stomp*) om niet krijght, soo siet hy suer.

Opmerkelijk is 't, dat men bij Engelberts Gerrits alweêr een andere lezing van dit bokkenrijm vindt[2]. Dit bewijst zijn populariteit; want even als het oudtijds ging met de sagen en legenden, die in den mond des volks onophoudelijk veranderden, zoo ging 't ook met versjes en liedjes.

Aan een looierij op de Looiersgracht te Amsterdam had men *de Twee Stootende Bokken*, en daaronder:

> * Weinige Bokken willen met Bokken Bokken gerijven,
> Maar of Bokken Bokken stooten zoo zullen Bokken Bokken blijven.

De Geit vindt men op een bordje waar geitemelk verkocht wordt; ze komt anders bij ons weinig voor. In Antwerpen vond men vroeger *de Gouden Geyte, de Blauw Geyte*[3]. Horace Walpole had te Parijs een dansende Geit, (*la*

Chêvre qui danse) gezien en nog ziet men een gewapende geit (*Goat in armour*) te Bristol, en op den Fulham Road onder Londen, *een Gelaarsde Geit*, (*Goat in boots*). Het huis, waar deze laatste voorkwam, heette in 1663 alleen *de Geit* en men heeft gevraagd, wie dat dier de laarzen had aangetrokken. Een vernuftig schrijver, onlangs overleden[4] gaf er een Hollander de schuld van, die een Merkuur had uitgehangen met het onderschrift: *der Goden bode*, waarvan de Engelschen *the Goat in boots* hadden gefabriceerd. 't Is aardig gevonden en wij kunnen ons alleen verwonderen, dat Engelschen 't nog hebben willen weêrleggen. De Geit heeft haar laarzen gekregen even als de Koe, de Ezel en de Kat die gekregen hebben.

't V a r k e n hangt natuurlijk bij spekslagers uit. Bij een Amsterdamschen las men:

1) Het Seste Schock n°. 49.
2) *Schoonh. uit de Nederl. Dichters*, Deel I, blz. 5.
3) *Antw.*, blz. 107.
4) T.C. CROOKER, *A Walk from London to Fulham*, 1860.

* Mijn voorhuis is vol spek,
En *'t Varken* voor de deur,
Menig Jonker is een gek;
Menig Varken een sinjeur.

Bij een Zeeuwschen spekslager:

* Zo lang het Varken is op stal,
Zo baat het Varken niet metal,
Maar als 't gekeelt is heeft men spek,
En zo zal 't gaan met ieder vrek.

Bij een ander, die, om uit te drukken dat hij g e z o n d e Varkens slachtte, een Varken had laten uitschilderen, dat door de z o n beschenen werd:

* Dit Varken is *gezont* en 't schijnt het wil wel eten;
God zal in eeuwigheit de zijne niet vergeten.

De laatste (hier of daar gestolen) regel slaat ook net als een tang op dat *Varken*.

't Geleerde Varken kwam vooral zeer dikwijls voor, doorgaans eenvoudig een geslacht Varken, dat aan de l e ê r hing; maar somtijds ook met een toespeling, die van ouds den k l e r c k e n (wat juist rijmde op v e r c k e n) gold: een Varken, met de achterpooten op een leêr staande, en met de voorpooten een boek vasthoudende; - op die wijze heeft het langen tijd uitgehangen in de Koningsstraat te Amsterdam.

Andere spekslagers hadden *'t Varken sonder hooft;* men vindt er nog voorbeelden van op een geschilderd bord op den Haarlemmerdijk en op twee gevelsteenen in de Zanddwarsstraat.

De *Drie Zwarte Varkens* hangen nog uit bij een spekslager in de Oudebrugssteeg.

Maar ook bij anderen dan bij spekslagers hingen Varkens uit: zoo o.a. bij een Walschen schilder, - waarom, wist hij zelf niet; maar hij toonde zijn kunst door het te vergulden en hij schreef er onder:

* Hier woon Jean Conée,
Een schildre rare, ziet,
Hij schildre dat hem jou gebiet,
Et sy Oven, Tuinen en Kerken,
Ba! dit is in *de Vergulden Verken*.

Het Vliegende Varken hing in 't laatst der 16de eeuw bij een Regent van 't Burgerweeshuis uit, en nog in deze eeuw aan een kroeg op den hoek der Weteringstraat en Baangracht.

Bij Breda woonde een herbergier, wiens vrouw scheel keek, en die drie Varkens op zijn bord had laten schilderen met deze uitnoodiging:

* In *de Drie scheele Varkens*, wie duyvel sou 't versinnen!
Wie 't Vierde wil zien, die komt maar binnen.

Een andere waard, te Dordrecht in den Augustijnenkamp, had een zeer dikke vrouw, en vertoonde nu twee vette Varkens op zijn bord, met:

In de drie vette varkens, zonder zinnen,
Twee hier buiten, en een hier binnen[1)].

Wie van de twee waarden het plagiaat begaan had kunnen wij niet uitmaken.

In vele Fransche steden vindt men de *Spinnende Zeug* (*la Truie qui file*). De Legende schrijft den oorsprong dezer vreemde voorstelling toe aan 't gebeurde met zekere jonkvrouw, die, toen haar eer in gevaar was, de kuische heldinnen van Ovidius navolgde en bad om in een zeug veranderd te worden: alleen dezen wensch er bijvoegende, dat zij haar spinnewiel behouden mocht.

Het Varken komt, in Engeland, even als de Geit, g e w a p e n d (*in armour*) voor en de benaming wordt er door 't gemeen op de scherpschutterij toegepast.

Ook de enkele pooten van 't beest hingen bij een spekslager uit, met dit zonderling bijschrift:

* Maria ging Jozef begroeten.
Dit is *in de Gekroonde Varkensvoeten*.

Misschien heette de spekslager Jozef en zijn vrouw Maria.

In Overijsel vindt men zelfs den S t a a r t van 't Varken en ook zijn H o k . Te IJselmuiden, ter weêrszijden van den straatweg naar Zwol, liggen drie hofsteden in een driehoek, *Zwijnsstaart, Zwijnshok* en *Zwijnsleger!*

'De H o n d', zegt Pater Abraham van S^{t}. Klara, 'is onder de schepselen Gods niet het minst', en als de trouwste medgezel van den mensch was hij dan ook zijn plaats onder de uithangteekens wel waardig. Wij vinden hem zonder en met bijvoegsel, z w a r t , w i t en b o n t , doch zelden of nooit v e r g u l d .

De Wackere Hondt hing uit in de Kalverstraat bij Jacobus Hondius, die er naar heette. Bij dezen verscheen in 1611 'Pontanus *Rerum et urbis Amstelodamensium historia* S u b c a n e v i g i l a n t i' en in 1614 de Nederduitsche vertaling van dat werck 'in de Calverstraet *in den Wackeren Hont*.' Zijn opvolger Hendrik Hondius woonde in 1633 op den Dam en gaf in dat jaar den Atlas van Mercator uit '*in den Waecksamen Houdt*.' Toen kon men dat v i g i l a n t e dier tusschen de Beurs en de Kromelleboogsteeg

1) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

zien zitten met den globe en sfeer voor zich, op een vrij groot uitsteeksel voor 't midden van den gevel, waarop te lezen stond: *de Wackere Hondt;* en boven op den top van 't huis was een sfeer geplaatst tusschen twee zittende Honden. In 't laatst dier eeuw woonde er onze vriend Jeroen Jeroense, en nog tegenwoordig staat aan 'tzelfde huis *de Wackere Hondt*, op een gevelsteen, doch nu zonder globe of sfeer.

De dorstige Hond hing in de 17de eeuw aan een tabakskroeg uit, met dit rijm:

* In den dorstigen Hond
Verkoopt men Toebak bij 't loot of 't pont,
Die 't wel gebruikt, dien is 't gegont.

Een Haagsche tijdgenoot van dezen had op zijn bord een hond, die beentjes kluifde, laten schilderen, en deze erotische toepassing er bijgevoegd:

* Die kluift het been
Moet zijn alleen.
De hond en wil geen makker lijen.
Zoo ook de minnaar die gaat vrijen.

Te Battlebridge in Engeland had men in 1668 *de Dansende Honden* op een uithangbord; en Rouaan had weleer een *Lachenden Hond* (*Le Chien qui rit*). Jammer, dat daar geen fotografie meer van te krijgen was; maar 't beest is lang verdwenen, en zelfs de straat die naar hem heette is ook al vernoemd en heet thans Du Guay Trouin.

Van den Hond in de Pot is reeds gesproken[1)], maar in Engeland kent men ook *den Hond in 't Wambuis*, die reeds voor eeuwen uithing en 't nog hier en daar doet. Dr. Johnson bewees aan dat uithangbord zelfs de eer, er een *metaphora* aan te ontleenen: sprekende van een opgewarmde grap, zeide hij lachende: ‘'t is de oude hond in een nieuw wambuis[2)].

Den *Waterhond* en den *Engelschen Dog* hebben wij reeds genoemd[3)], maar onder de verschillende bijzondere soorten van honden is er geen die meer voorkomt dan de W i n d h o n d of H a z e w i n d , als jachtsymbool. *Le Grand Levrier* is nog de voornaamste herberg te Maastricht.

Te Dordrecht was voor een lintwinkel een *Windhond* geschilderd, die over een lint sprong, en opdat men 't goed weten zou stond er onder:

* Den Hazewint
Springt over 't lint.

‘Wat lijkt het meest op een k a t ?’ Natuurlijk een k a t e r , en daarom werd bij de voorstelling van het dier er altijd bij gezet of men Mijn Heer of de Juffrouw bedoelde. Beiden toch kwamen van ouds dikwijls voor:

1) Zie hierboven, blz. 24.
2) *Hist. of Signb.*, p. 443.
3) Zie Deel I, blz. 32 en 47.

naar *den Kater* heeten de Katersstegen en -straten; naar *de Kat* menige famielje.

De Kat hing al zeer vroeg aan herbergen uit, 't welk blijkt uit hetgeen wij bij Van Hasselt lezen[1], hoe te Arnhem in 1533 zekere Gijsbert Mess beschuldigd werd een tinnen kan weggemoffeld te hebben, die Wendel, de waardin uit *de Kat*, hem uit de mouw gehaald had; en hoe, toen de zaak voor Schepenen kwam, Wendel zich had laten bepraten, om te verklaren, ‘dat sy Gysbert Mess die canne nyet uytter mouwe genoemen had’, welk verhaal het bewijs oplevert, dat de spreekwijze ‘hij heeft ze in de mouw’ niet van gisteren is, en tevens, dat een vrouw zich toen ook al vrij licht b e p r a t e n liet.

De Kat wordt veelal voorgesteld *met een muis in den bek*[2] en zoo vindt men haar reeds op een Romeinsch mozaïek te Oranje, *le Chat de Barrière*[3]. Trouwens muizen was van ouds haar ambacht. Maar de Kat houdt ook wel van vogels en vooral van vischjes.

> Wat hart wordt door geen goud verlokt?
> Wat huiskat door geen visch?

vraagt Bilderdijk; en daarom was ook aan den Zandhoek, waar voorheen niets dan vischkoopers woonden, tusschen de afbeeldingen van allerlei visschen, als *de Bot, de Salm, de Snoek*, enz., ook *de Kat* aangebracht, die men er nog voor den gevel kan zien uitgehouwen.

Kat en Kater kwamen ook g e k l e u r d en v e r g u l d voor. *De Bonte Kat* placht een bontwerkers-uithangteeken te zijn; *de Roode Kat* hebben wij vroeger reeds ontmoet[4] en *den Vergulden Kater* vinden wij nog op een gevelsteen van 1664 op de Leidschegracht bij de Korte-Leidschedwarsstraat; een Kater, met de muis tusschen de klaauwen en daaronder:

> In die Vergulde Cater
> in die nieu stat.

De Gouden Kat hangt nog uit aan een huis op de Brol te Leeuwarden, waar weleer de apteekerij langen tijd is uitgeoefend door de familie Cathuis, welker zondagsche naam echter Catsius luidde, en waaruit o.a. de beroemde Leuvensche professor Arnoldus Catsius is voortgesproten[5].

De Cypersche Kat kwam vroeger veel voor; doch schijnt thans uit de mode te zijn geraakt; wij vinden haar nog op den hoek van de Keizersgracht en Leliegracht als *d' Oude Siepersche Kat* uithangen.

Volgens den Schrijver van het ‘Staats-examen’[6] zou P o e s de *vocativus*

1) *Arnh. Oudheden*, Deel I, blz. 253 Vgl. Deel I, blz. 47, 48.
2) AITZEMA, *Saken van Staet en Oorlogh*, XXXIV, blz. 912.
3) GASPARIN, p. 122; BASTET, p. 288.
4) Zie Deel I, blz. 249.
5) EEKHOF, *Leeuwarden*, Deel II, blz. 419.
6) *Holland*, Jaarg. 1851, blz. 194.

van K a t zijn; men vond haar echter *în nominativo* op het onderschrift van een uithangbord: *De Slapende Poes onder de hoenders*. Zoo'n Poes of Kat, die ineengerold ligt te slapen, terwijl allerlei vogeltjes er om heen trippelen, was vroeger een voorstelling, die nog al in den smaak viel.

De Kat komt met allerlei voor- en bijvoegselen en in allerlei toestanden voor. *De Dansende Kater* was (ook al weêr voorheen) een zeer gewild uithangbord: er was een jongen op geschilderd, die op de viool speelde, en de Kater danste er bij. Wellicht is de spreekwijze: ''t is een danse-kater' er van afkomstig. Zoo kende men in de 17de eeuw te Londen *de Kat met den Vedel* als een uithangbord van speelhuizen[1]. K a a t s e n d e , p r e e k e n d e en v i s s c h e n d e Katten hingen te Parijs uit: *le Chat qui pelote, le Chat qui prêche, la Chatte qui pêche*. Te Londen had men *de Twee niezende Katten* (*the Two sneezing Cats*) welke laatste afbeelding zeker even kunstig moet zijn geweest als die van *den Lachenden Hond*.

Een Kat z o n d e r n a g e l s is een specialiteit, die men in onze dagen niet meer aantreft, doch die vroeger zeer gewaardeerd werd. Te Leerdam hing ze uit met dit rijmpje:

* *In de Kat sonder nagelen*. Dat is een van de goejen,
Maar die hier binnen woont, die laat haar nagels groeijen.

't Schijnt, dat de huisvrouw niet wilde worden aangezien voor een katje, dat men zonder handschoenen kon aanpakken.

De gebochelde Katten (*les Chats bossus*) ook een varieteit, zag men voor twintig jaren te Rijssel in de Rue Sec-Arembault.

De Kat in den Wijngaard is een fraai basrelief, dat tevens de tapperij met vaten en flesschen voorstelt, op den hoek der Lindengracht en Tweede-goudsbloemsdwarsstraat. Men ziet het ook nog geschilderd boven een kroeg te Sloterdijk en elders. De beteekenis was oorspronkelijk: 'de Vrouw in 't Wijnhuis.'

De Kat in het Rad of *de Kat in de Maling* was de voorstelling van een molenrad, dat verondersteld werd te draaien, terwijl een Kat tusschen de spaken zat. Ten platten lande had men *de Kat in 't Vat*, een zinspeling op 't katjesknuppelen, vroeger een zeer algemeen vermaak bij de boeren, dat nog niet geheel uit de mode is, doch waaraan wij onderstellen, dat de Maatschappij tot Bescherming der Dieren eerlang een eind zal maken.

1) Zie Deel I, blz. 148.

Derde hoofdstuk.
Vogels.

Wij geven de prioriteit aan den Z w a a n ; want die komt als uithangteeken alleen meer voor dan alle andere vogels te zamen.

Volgens Jacobus Scheltema dagteekent de oorsprong van den Zwaan als uithangteeken van de dagen der hervorming, omdat hij als zinnebeeld van Luther werd vertoond aan zulke herbergen, waar Lutheranen zich vereenigden[1)]. Een Navorscher bragt hier tegen in, dat de Zwaan even zeer gevonden wordt op de uithangborden in de dorpen der Meierij van den Bosch, 'waar de Lutherschen nooit een vereenigingsteeken noodig hadden.' Dit laatste zou dien Navorscher zwaar vallen te bewijzen; in de eerste helft en het midden der 16de eeuw was de toestand geheel anders dan later en tegenwoordig. Men denke slechts aan de dagen, toen te Antwerpen, te Gent, en in zoovele andere plaatsen Lutherschen en Hervormingsgezinden den baas speelden, die er thans niet dan bij uitzondering te vinden zijn, en in de Meierij zullen zij toen even goed zijn geweest als elders in Brabant. - Doch al gaat het argument van den Navorscher niet op, wij kunnen daarom evenmin het gevoelen van Scheltema aannemen. Wel worden in de plakkaten en keuren van dien tijd werkelijk de h e r b e r g e n als vereenigingspunten der Lutheranen genoemd; doch nergens blijkt, dat aan d i e herbergen de Z w a a n uithing, immers in dat geval zou daarop, als op een herkenningsteeken, in die keuren en plakkaten wel gewezen zijn. Er is alzoo geen bewijs voorhanden, dat de Zwaan als uithangteeken hier te lande een Luthersche partijleus was. - Bovendien is 't de vraag, of dat symbool van Luther toen reeds zoo bekend en algemeen was als 't later geworden is? Maar zeker is 't, dat de Zwaan al lang voor de dagen van Luther, immers reeds in de 15de eeuw, uithing[2)]; en zoo het Lutherdom in de twee vorige eeuwen het reeds

1) *Gesch. en Lett. Mengelw.* IV. D. II. st. blz. 246, en *Navorscher* II, blz. 312.
2) Zie Deel I, blz. 40.

bestaande aantal Zwanen nog met eenige vermeerderd heeft, toch was het uit geheel andere oorzaken, dat ‘het vrolijke waterdier’[1] zoo algemeen was. - Vooreerst, omdat het zulk een vrolijk waterdier is, dat met zijn langen hals een bijzondere geschiktheid heeft, diep in 't nat te duiken, een rechte n a t h a l s , en alzoo 't beste symbool, dat men aan een drinkhuis wenschen kon. En die verklaring is niet nieuw. Niet slechts de Patriotsche bakker van 1787[2] zeide:

> Een tapper hangt een Zwaan, die zich met kop en vlerken
> Graag in het nat verbergt;

maar reeds in de 17de eeuw schreef een poëet op een glas in een herberg waar *de Zwaan* uithing:

> * De Swaen voert ieder kroeg, zo wel in dorp als stad,
> Omdat hij altijt graeg is met de bek in 't nat.

Ten andere, was de Zwaan een e d e l e vogel, die in de middeleeuwen in de burgwallen der kasteelen, vervolgens ook in die der steden, onderhouden werd. De bewaarders der Zwanen, die daartoe van wege den Heer of de Stad werden aangesteld, hielden herberg en natuurlijk hingen zij *de Zwaan* uit; - en evenzeer geschiedde dit later, daar, waar een kastelein er tot vermaak der bezoekers Zwanen op nahield.

Ten derde werkten hier en daar plaatselijke oorzaken mede om dat uithangteeken te doen kiezen. Waterland b.v. voert den Zwaan in 't wapen en zoo kwam die van zelf in de Waterlandsche dorpen voor de herbergen te hangen; - en evenzoo geschiedde zulks in die streken, waar de sage van den Z w a n e r i d d e r populair was.

Een vierde reden is wellicht daarin te zoeken, dat Z w a a n t j e vroeger een zeer geliefkoosde vrouwenaam was, ja als synoniem voor ‘mooi meisje’ gebezigd werd:

> Datter weêr een nuwt kaertje of *Swaentjen* is gekomen,
> Yewers in een kufje, daer hy hem by vergeet,

lezen wij in Brederoos ‘Moortje,’ - en Hooft geeft ook den naam van Zwaantje aan de onbekende schoone, die hij ‘'t vertrek des Heeren Laurens Reael’ laat beschreien. 't Zwaantje op het uithangbord kan dus in menig geval de mooie herbergierster zelve hebben aangeduid: - en een mooie herbergierster was ten allen tijde een aanbeveling voor de herberg.

En die naam Z w a a n t j e , waaruit was hij, als meisjesnaam, ontstaan? - Wel waarschijnlijk uit de lieftallige Z w a n e m a a g d e n ; in de Duitsche overleveringen bekend en die weder ontleend zijn aan de Valkyriën, de maagden in Walhalla, die niet enkel vliegen konnen, maar ook zwemmen, en zich dan in de gedaante van blanke Zwanen op stroomen en meren

1) Zie den bekenden Rei in Vondels ‘Noah.’
2) Zie Deel I, blz. 151.

vermeidden; - waarom het ook bij onze heidensche voorouders een groote zonde was een Zwaan te dooden en zoo bij geval een Valkyrie te treffen: - ja zelfs lang na dat men van geen Valkyriën meer afwist, bleef die onschenbaarheid der Zwanen gehandhaafd en strafte men den moord, aan een Zwaan gepleegd, zelfs hier en daar even streng als een menschenmoord. In die sagen der Germaansche mythologie zien wij een vijfde, en wellicht de oudste reden der verschijning van den Zwaan als uithangteeken.

De merkwaardigste herberg, waar *de Zwaan* uithing, was het o u d s t e h u i s van den Haag, veel ouder zelfs dan 't Hof, door den Roomschkoning Willem gebouwd. Vermoedelijk was 't oorspronkelijk 's Graven jachthuis en herberg, en ging 't, na de stichting van 't Hof, in andere handen over. 't Huis heeft, afwisselend, ook andere namen gedragen: in 1459 *St. Joris*, in 1525 *de Draak*, en 't was toen nog het gewone logies voor Vorsten en aanzienlijke reizigers. Later werd het huis bewoond door Hippolytus van Persijn, Raad in den Hove van Holland, later achtereenvolgens Voorzitter van 't Hof van Friesland en van dat van Utrecht. 's Mans zoon, Jan van Persijn, verkocht het huis aan Hendrik Michielsz, vroeger kastelein in *de Pauw*, en in den verkoopbrief wordt het wederom *de Zwaan* geheeten. 't Was in deze herberg, dat op Zondag, den 6^{den} Mei 1649, de beruchte Izaak Doreslaar, als afgezant van Cromwell, was afgestapt en op den 12^{den} daaraanvolgende, des avonds te tien uren, met eenige gastvrienden aan tafel zittende, door gemaskerde personen overvallen en vermoord werd. In 1697 werd het gebouw, dat toen *de Oude Zwaan* heette, afgebroken en twee huizen op het erf gebouwd[1)].

De adjektieven, waarmede de Zwaan voorkomt, zijn hoofdzakelijk de W i t t e en de V e r g u l d e of G o u d e n.

In *de Vergulde Zwaan* te Amersfoort hielden Pieter van Houten en Richard Saab vergaderingen, waaruit oproerige bewegingen ontstonden, die beiden op den 3^{den} October 1703 met den hals moesten boeten.

De Gepluimde Zwaan hing vroeger uit aan een kroeg te Leiden:

* In de gepluimde Swan
Is goet logys voor de reizende man.

De naam de *Groote Zwaan*, te Dordrecht, duidde niet zoo zeer de grootte van den vogel aan, als die van 't huis, waar in de 17de eeuw het kantoor van het Postmeesterschap gehouden werd[2)].

De *Twee Zwanen* en de *Drie Zwanen* zijn beiden herbergen te Zaandam.

In Duitschland kent men *de Zwaan* ook, b.v. te Maagdeburg:

Wer gut logiren will und kann
Der gehe in den *Weissen Schwan*[3)].

1) *La Haye par un habitant*, Tom. II, p. 3.
2) BALEN, blz. 72.
3) Medegedeeld door den Heer A.H. Broens, predikant te Delft.

Op Engelsche uithangborden kent men ook den *Zwaan met twee halzen*. 't Is een heraldieke figuur, van gelijken aard als de leeuw met twee staarten. Bij ons hebben wij die figuur niet gevonden, die te Londen al in de 16de eeuw bestond, en waar ook, later, Taylor de Waterpoëet nog van spreekt. Voor ruim anderhalve eeuw was *de Zwaan met twee halzen* een zeer bekende voermansherberg in Ladlane Cheapside, waar in zeker jachtgedicht op gezinspeeld wordt:

> Als eens in 't zaal de jager zit
> Kent hij geen vrees, maar jaagt naar 't wit,
> Of hij een nek voor 't breken droeg,
> Gelijk de Zwaan voor Lad-laan's kroeg[1)].

Even als in de Heraldiek komt ook de hals van den Zwaan als uithangteeken afzonderlijk voor. *'t Swaenshals* was een brouwerij te Delft in de 18de eeuw.

Het Zwaanskuiken hing uit tusschen Gorkum en Vianen aan 't Zederikskanaal, waar de Zwaanskuikensbrug den naam van ontleend heeft. De Z w a n e n b u r g e n zijn in ons Vaderland niet te tellen; alleen noemen wij, als variant, *Zwaantjeshof*, dat in de gemeente Echt in Limburg wel twee maal voorkomt.

De Haan, als uithangteeken, geeft den Zwaan in ouderdom niets toe, en hoe talrijk hij van ouds voorkwam, kan de menigte *de Hanen* bewijzen, die men in alle Adresboeken vinden zal. Reeds bij de Romeinen en ook bij onze Germaansche voorouders troffen wij hem aan[2)] en in de Kristen-wereld is hij met een mystiek waas omgeven. Zeker heeft intusschen hier te lande de Haan zijn populariteit voor geen klein deel te danken aan 't beroemde Haneboek - van welk boek wij hier de geschiedenis gaarne zouden mededeelen, indien dit hoofdstuk, en bij gevolge o n s boek, er niet te lang door werd, - en even zeker zal de oorsprong van dien Haan in 't Haneboek wel geen andere zijn dan het uithangbord van een zestiende-eeuwschen schoolboekdrukker[3)], zoo dat er, van dien tijd af, een onafscheidelijk verband tusschen het lager onderwijs en den Haan heeft bestaan: wat de teekenaar, die de ‘Vermakelijke Spraakkunst’ illustreerde, dan ook te recht

1) *Hist of Signb.*, p. 217.
2) Zie Deel I, blz. 15, 16 en 25, en vgl. blz. 291.
3) Met het begin der 17de eeuw was het Haneboek reeds alom verspreid. Ketel drukte het toen te Groningen (Gerhart Ketel 1603 en zijn weduwe 1607) *Navorscher* XII, blz. 306. Zie over 't Haneboek ook den *Geïllustreerden Almanak* van 1864, blz. 154-157, waar men 't ook uitgeteekend vindt.

begrepen heeft, toen hij den Haan als Hulponderwijzer voor 't zwarte bord plaatste.

De Haan komt meest als de R o o d e , somtijds ook als de W i t t e en de B l a a u w e voor.

Een vrome Kathechizeermatres, die op den Achterburgwal in *de Roode Haan* woonde, deed op haar luifel schrijven:

* Mary Gerrits, in de Roô Haan,
Die zayt: Gods woord moet boven aan staan.

En een winkelier in de Bloemstraat, die 't zelfde uithangbord had:

* D o e de Haan begost te kraaijen,
T o e n begon Petrus te schraaijen[1].

en aan de andere zijde:

* De Haan die kraait niet bij geval:
Vraagt Petrus, die 't u zeggen zal.

De Witte Haan staat op de Achtergracht bij 't Weesperplein op den nok van 't dak.

Nog pronkt *de Blauwe Haan* op een gevelsteen in de St. Nikolaasstraat; en naar een anderen *Blaauwen Haan*, die op de Pijpenmarkt uithing, draagt nog de Blaauwehaanssteeg haar naam. 't Zij aan een van deze, 't zij weêr

aan een anderen Blaauwen Haan, ontleende ook Johannes Blaauwenhaan, die in 1650, tijdens den aanslag op Amsterdam, tot Kapitein der Waardgelders werd aangesteld, zijn toenaam. Ook op de Pijpenmarkt hing *de Stoute Haan* uit, en elders te Amsterdam (bij een schoenmaker) *de Gelaarsde Haan*, waarvan wij de afbeelding geven, en weêr elders met een bijbelsche toepassing:

* Dit is in de Gelaarsde Haan.
Christus is naar 't kruys gegaan
Met een doornekroon op 't hooft:
Hij slacht Thomas, die 't niet gelooft.

Onder *een Kraaienden Haan* leest men veelal: *in den Vroegen Morgen*.

De derde in het drietal Vogels, dat ten onzent vooral in aanmerking kwam, is de O j e v a a r - O d e b a a r , A d e b a a r of E i b e r - de gelukbrenger, aan wien 't volksgeloof van ouds bijzondere deugden toeschreef,

1) Opmerkelijk is het verschil, dat hier in acht genomen is tusschen *doe* en *toen*, een onderscheid, dat men voor 50 jaar nog vrij algemeen gevoelde, doch dat de taalbeschavers geheel hebben weggeschaafd. *Doe* werd gebezigd voor 't Fransche *lorsque*, en *toen* voor *alors*. Volgens Prof. Brill is *toen* ontstaan uit *te doe* met de paragogische *n*.

en van wien zoo vele dichterlijke sagen weten te spreken. Den jongen Ojevaar, die den ouden op den rug droeg en voedde - zinnebeeldige voorstelling der ouderliefde - vond men niet alleen in emblematische gedichten,

maar ook op uithangborden der 16de eeuw, als b.v. bij de Nutiussen te Antwerpen, terug. Nog vroeger, in de 15de eeuw, zag men *den Odevare* reeds aan een Leuvensche brouwerij, en waarschijnlijk in dezelfde houding afgebeeld, als waarin hij later hier te lande altijd voorkwam, staande op één poot, en de andere opgetrokken, even als de levende Ojevaar, die - gelijk dit te Bern met de beeren 't geval is - nog voortdurend in den Haag wordt onderhouden; wat te edelmoediger van de Hagenaars is, omdat hij geenszins, gelijk de Bernsche beeren, een aanzienlijk kapitaal bezit, waarvan de stad de renten trekt.

De vermaardste *Ojevaar* te Amsterdam was die op de St. Antoniesbreêstraat, waarvan men nog in onzen jongen tijd zong:

Kom dan meê in 't Ojevaartje;
Daar is alles heel briljant:
Zestien stuivers maar het paartje
En dan zijn wij uit den brand.

Het glas brandewijn kostte er n.l. acht stuivers. Maar vooral in de vorige eeuw was het etablissement, als musico (als *café chantant*, zou men nu zeggen) zeer in bloei. Als in dien tijd een Amsterdamsch naaistertje vertelde, hoe zij met een vrindinnetje 's Zondags eens een wandelingetje naar de Bloemmarkt ging doen, dan was het slot: 'Wij bereikten dikwijls ons oogmerk, met ieder een Geleigeest op te doen, met wie wij in *het Groene Woud* en van daar na het Joodenquartier, bij *Vader Bagchus* of *den Ojevaar* tot laat in den avond ons buitengemeen diverteerden'[1].

Juist in dezelfde houding als de Ojevaar verschijnt de K r a a n v o g e l ; doch met dit kenmerkend verschil, dat de Kraan in den opgetrokken poot altijd een keisteen vasthoudt. Nog voor weinige jaren stond zulk een vogel (die thans, als uithangteeken, vrij zeldzaam geworden is) op een gevelsteen te Leeuwarden in de Breestraat, met dit onderschrift:

Aldus moet men waken
In de Kranenwacht[2].

1) *Utr. Almanack* 1776. - *Het Groene Woud* was in de Zandstraat: waar *Vader Bagchus* uithing is ons onbekend.
2) Medegedeeld door den Heer J.S. Spoelstra, te Leeuwarden.

Het devies van den Kraanvogel was van ouds *Vigilia et labore;* want hij was het symbool der waakzaamheid. Nog hangt *de Kraanvogel* aan den Amstel uit, op de grens tusschen Utrecht en Zuid-Holland.

De *Lepelaar*, kenbaar aan zijn lepelvormigen snavel, komt nog wel op gevelsteenen voor.

Ook *de Reiger* hing aan herbergen uit, o.a. te Diemen.

De A r e n d hing aan brouwerijen en burgerwoningen uit, en in 1656 ook aan een R.K. kerk te Amsterdam op de Heerengracht. Te Antwerpen in de Sauciesstraat heeft zelfs een oude juffrouw een Arend uithangen met dit beloovend bijschrift:

In den Arend bij weduwe Klampers,
verkoopt alle soorten van pamade, belast zich met boodschappen te doen,
geeft les in de guitare en verkoopt taf voor de eksteroogen[1].

D e S t r u i s v o g e l staat nog op een aantal gevelsteenen uitgehouwen.

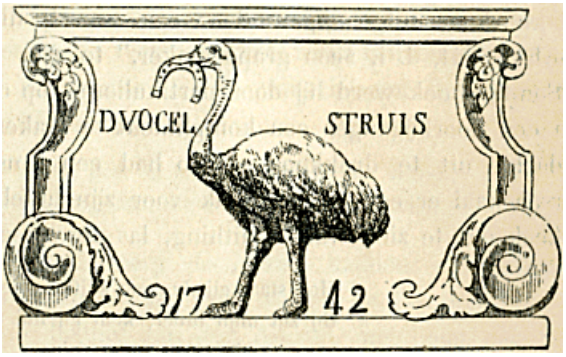

't Is altijd de heraldieke, met het hoefijzer in den bek. De hier afgebeelde is te vinden in de Batavierstraat bij de Oosterschekaai. Ook bij den boekverkooper Tijmen Houthaak op de Kolk, die onderscheidene werken van Vondel uitgaf, hing *de Vogel Struis* uit; en te Leiden, aan een tabakswinkel, gekroond, met dit rijm:

* *In de Gekroonde Vogelstruis* verkoopt men goe Tabak,
Voor groot en klein tot ieder zijn gemak.
Van daag voor geldt en morgen om niet,
Naar dat het mij in mijn hooft schiet.

De P e l l i k a a n is mede altijd de heraldieke[2]. Als zinnebeeld der liefde komt hij voor op onderscheidene zegels van Hervormde kerken; op dat van Appingadam met het bijschrift: *Jesus Christus Pellicanus noster*. Op luifels en uithangborden werd hij in gelijke beteekenis opgenomen, als uit het navolgende opschrift blijkt, dat men te Utrecht buiten de Weerdpoort las:

* Glori en vrede soet,
Hebben de Engelen gezongen,
Uit reine liefde met zijn bloet
Spijst *de Pellicaan* zijn jongen.

1) DE POTTER, blz. 121.
2) Vgl. Deel I, blz. 31.

Nog dikwijls wordt *de Pellikaan* op gevelsteenen of in het beeldhouwwerk boven liefdadige hofjes aangetroffen.

Over *de Valk*, als uithangteeken van herbergen, vooral in de nabijheid van 't jachtveld, maar ook in de steden, hebben wij reeds vroeger gesproken[1]. Hij komt in alle kleuren voor, graauw, groen, wit, zwart, enz. Op een ouden gevelsteen te 's Gravenhage, op den hoek van 't Hartogsstraatje staat: *de Vergulde Gripend Valck;* - een Valk, die een vogel grijpt.

Het tegenbeeld van den Valk is de U i l. In *den Uil* te Montfoort at Huygens op zijn speelreis in Juni 1628:

> Montfoort was al te na; daer rusten wy te noen,
> En hadden met een Uyl of met een waard te doen[2].

Een Uil, als n a c h t v o g e l, kon een gepast uithangteeken geächt worden voor plaatsen, waar n a c h t v e r b l i j f te bekomen was; doch werd bij voorkeur uitgehangen door een waard, die pretensie maakte e e n r e c h t e U i l, d.i. 'een grappemaker,' te zijn.

Somtijds ook werd hij door partikulieren op den luifel geschilderd, 't zij om den voorbijganger een kompliment te maken, 't zij om een satyrieke gedachte uit te drukken. - Zoo had een Amsterdammer op de Gelderderschekaai er een op een kruk voor zijn luifel gezet, en ieder, die dan opkeek om te zien wat er uithing, las deze begroeting:

> * Hoe staat gij dus zoo stijf en ziet?
> Gij zijt mijn broêr, kent gij mij niet?
> *Serviteur mon frère*.

Een Dortenaar daarentegen - in de Voorstraat - had een *Uil* met een bril op, die, met een brandende kaars naast zich, in den bijbel las, en daaronder stond:

> * Wat baat mij kaars en bril,
> Als ik niet zien en wil?

De R a v e n waren bij onze Heidensche voorouders de Wodansvogels, die rondvlogen om alles te bespieden wat in de wereld gebeurde en dit aan den God te boodschappen. Om het onheil te bezweren, dat men van dien vogel vreesde, plaatste men diens beeltenis voor zijn woning of onderhield er een levende op zijn erf. Als een gevolg van dat bijgeloof komt nog *de Raaf* wel hier en daar op een gevelsteen voor. Ook *de Indische Raaf* moet op een uithangbord hebben gestaan; althans in de 17de eeuw komen personen met dien toenaam voor. Gerrit Jacobsz. Indischeraven was in 1639 schutter onder 't vaandel van Roelof Bicker, en een Maria Indischeraven trouwde in 1667 met den makelaar Klaas Wagenaar.

1) Zie Deel I, blz. 125.
2) *Korenbloemen*, blz. 506.

Spelde de Raaf onheil, de K r a a i werd bij onze voorouders en wordt nog in Engeland als een geluksvogel beschouwd[1]; daarom hingen Kraaien ook zeer veel uit. Wil men een voorbeeld van een kraaien-epigram? wij nemen 't uit Schoonhoven van een koeken-bakster[2]:

* *In de Kraay*.
De Kraay die vliegt om aas te zoeken,
Daarom bak ik hier ook boekende koeken.

Reeds in 1394 hing *de Papegaai* uit aan een papiermolen in Gelderland[3]. Ook de vermaarde Amsterdamsche Burgemeester Joost Buyck woonde in *de Papegay*, en nog is die vogel 't uithangteeken eener R.K. kerk in de Kalverstraat. Dat hij aan tal van herbergen uithing laat zich uit het vroeger alom in zwang zijnde P a p e g a a i-schieten voldoende verklaren.

De P a a u w wordt, even als in de heraldiek, op twee wijzen afgebeeld: met neêrgeslagen staart, waarvan men nog een fraai exemplaar kan zien op een gevelsteen in de Warmoesstraat bij de Guldehandssteeg, - of met opgezetten staart, d.i. p r o n k e n d e, waarbij een Dokkumer het volgende rijm voor zijn luifel had:

* Gelijk een Paauw groen, geel en blaauw opsteekt zijn veêren,
Zoo gaan ook alle kaale en schraale straatloopers braveeren.

Weinig plaatsen, die geen herberg *de Paauw* hadden: enkele malen hing *de Paauwin* uit. Te Amsterdam was weleer *de Paauwentuin* vermaard. 't Was een fraaie lusthof aan den Amstel, met hoog geboomte en nog hooger toren, van waar men een schoon uitzicht genoot. Boven den ingang stond een net geschilderd bord met Paauwen. Die tuin, langen tijd een veelbezocht uitspanningsoord der deftige burgerij, was in onzen tijd reeds in verval en werd eindelijk gesloopt.

In *de Paauw* te Dordrecht hield Prins Willem III den 29sten Juli 1672 het middagmaal, toen hij, op 't drijven der Oranjegezinde burgerij, door de Regeering tot een bezoek in de stad genoodigd was en ‘met een groote toeloop en juychtoon des volks, onder 't afbranden en lossen der hand- en donderbussen, eerbiedelijk ingehaald, ontfangen, en met volle plechtelikheyd bewellekomt werd.’ En 't was in dezelfde herberg, dat de Prins, almede ten gevolge van de dringende begeerte der burgerij, door de aldaar vergaderde, ‘Vroedschappen, Goede Luyden van Achte, en Ministers der stad Dordrecht’ tot Stadhouder verklaard werd[4].

1) Vergelijk *Holland*, jaarg. 1865, blz. 141-147.
2) Wel te onderscheiden van een koekebakster. Deze laatste bakt k o e k en zou zich zeer geäffronteerd achten, indien men haar, met de nieuwe woordenlijst, voor een koeken-bakster hield.
3) VAN HASSELT, *Arnh. Oudh.* Deel IV, blz. 236.
4) BALEN, blz. 891.

In 't eerste vierdedeel dezer eeuw was te Leiden *de Paauw* het beroemdste koffiehuis, waar de studenten vergaderden, en de kastelein, Du Vieux, een braaf man, die hun graag een ruim krediet verleende, mits zij vlijtig studeerden. Hij wist wel, dat dan alles later te recht kwam, en voer er wel bij.

De Paradijsvogel was vroeger ook nog al in trek, en bekend als koffiehuis in de Kalverstraat. In *de Arke Noach's* (1799 n°. 38) zegt een oude heer tegen een fatje van 15 of 16 jaren; 'zo gij roken wilt, rook te huis, en zo gij een kop chocolade wilt drinken, doet dat in den Paradijsvogel, daar zult gij meer kinderen van uwe jaren vinden.'

D e n K a l k o e n en gewoonlijk den h a a n , met opgezetten staart, ziet men nog wel op gevelsteenen: ook op uithangborden kwam hij voor, en evenzoo G a n z e n en E e n d v o g e l s . De Gans was als *St. Maartensgans* een treflijk uithangteeken voor wildverkoopers en koks: om de p e n n e n , die hij leverde, kon hij 't ook aan winkels van schrijf- en kantoorbehoeften zijn; en het altijd Nieuw en Vermakelijk Ganzebord had aan zijn naam een zelden overtroffen populariteit gegeven. Geen wonder dus dat hij meermalen voorkwam. Dominee Petrus Leupenius woonde in 1651 op de Prinsengracht over de Noordermarkt *in de Witte Gans: de Goedkoope Gans* is op de Joden-breêstraat te vinden: en *de Gelaarsde Gans* is geschilderd op 't uithangbord van een schoenmaker te Montplaisir in Frankrijk, met het bijschrift:

A l' Oie bottée,
Prenez mes bottes, laissez mon oie.

Een Gans, met een ruiter op den rug, kwam vroeger niet zelden voor:

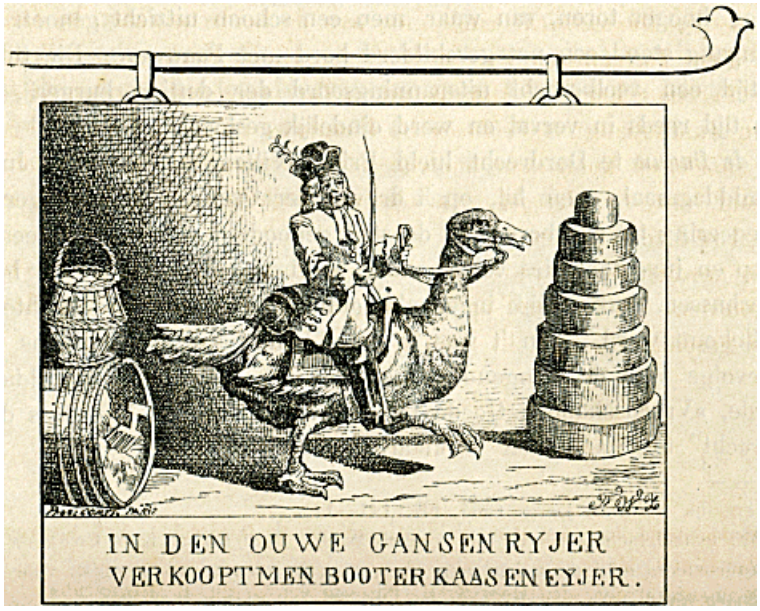

1)

1) BALEN, blz. 891.

hij schijnt thans van de uithangborden geheel verdwenen, hoewel zijn titel van *Ganzerijder* nog in de volkstaal als spotnaam voortleeft.

Op de Prinsengracht bij de Reestraat ziet men op een gevelsteen een *Eend* met zeven jongen in 't riet. 't Is niet mogelijk na te gaan, of er een toespeling, en, zoo ja, welke, in die figuren verborgen ligt. Niet ongewoon daar-en-tegen is de woordspeling met E n d , gelijk de vogel doorgaans in jagerstaal geheeten wordt. Te Dordrecht vindt men nog een gevelsteen, waarop een Eendvogel is voorgesteld, gespannen voor een slede, waarop een zware last is geladen en daaronder: *het lastigh Endt*. Een tweede eend speelt voor sleeper en houdt de leidsels[1]. Het straatje, waarin dat huis gelegen is, heeft dan ook den naam gekregen van de Lastig-end-steeg.

De Eend kwam ook verkleind voor: bij Vugt in Noordbrabant heeft men *het Eendje*.

De H e n , het uithangteeken der eierhuizen[2], kwam ook bij boekverkoopers voor, zeker in tegenstelling van den Haan. *De Zwarte Hen*, tegenover de Nieuwe Kerk, is als schoolboekwinkel lang vermaard geweest; *de Witte Hen* was in de 17de eeuw het uithangteeken van den Antwerpschen boekverkooper Hendrik Thieullier, en *de Vette Hin* in 1581 dat van den Delftschen Cornelis Jansz. Nog hangt, maar niet aan een boekwinkel, *de Vette Hen* bij Raalte, en *de Kip* bij Hummeloo uit. *In de Oude Vette Hen* is een bakkerij in de Driehoekjes te 's Gravenhage[3].

De D u i f verscheen in tweeërlei gedaante: met uitgespreide vleugels, als 't symbool van den H. Geest, zoo als men dat nog op verscheidene plaatsen kan zien[4]; - of als V r e d e d u i f j e , met den olijftak in den bek. - De *Duivenvlucht* vindt men aan de Leidsche vaart, bij Oegstgeest.

De Twee Tortelduiven was in 1656 een R.K. Kerk op den Zeedijk.

De Tureluur hangt te Bunnik uit. *'t Tureluurshuisje* vonden wij te Waarder in Zuidholland; *'t Veldhoen* bij Baanbrug en *'t Veldhoentje* bij Elst.

De Koekkoek komt voor bij Almen, te Hoevelaken, bij Ruurloo, te Ruinerwold, enz. *De IJsvogel* o.a. aan een kalkoven onder Zuilen, zeker om den g l o e d te bekoelen.

Zoo gewoon de M e r e l is in de wapens, zoo zeldzaam is die op de uithangborden. Toch stond op den wagen van een boer buiten Haarlem *de Merel* geschilderd, met dit rijmpje er bij:

> De Merel vliegt door 't veld staag met gezwinde vlerken,
> Zoo gaat de huisman ook gestaag te velde werken.

1) Medegedeeld door den Heer A.A. Grondhout, te Dordrecht. Vgl. hiervoor blz. 32.
2) Zie Deel I, blz. 133.
3) Medegedeeld door den Heer M.H. Ph. van den Bergh, te 's Gravenhage.
4) Zie hiervoor blz. 106.

De Merel doet het om zijn jongen uit te broên (?)
De boer om met Gods hulp zijn huisgezin te voên[1].

Het vinken was van oudsher in Holland een liefhebberij, waarvoor men zelfs vacantie gaf aan de Hoogeschool[2], en de Amsterdammers noemen nog ieder vogel een 'vinkie'. Geen wonder, dat de herbergen talrijk waren, waar *de Vink* uithing. De meest beroemde is nog het Koffiehuis aan den Rijn, bij Leiden. Ook op gevelsteenen komt de Vink voor, b.v. te Amsterdam op de Leidschestraat, wel drie naast elkander.

Op dezelfde straat vond men in de 17de eeuw (wat men er nu niet meer behoeft te zoeken) een tuin, waarin men 's zomers altijd een nachtegaal kon hooren, en boven de deur las men:

* Terwijl de wijn hier 't hart verheugt,
Voltoit de Nachtegael de vreugt.
Dies is onder de schaduw van mijn linden
Vermaek en lekkernij te vinden.

Ook aan deftige huizen hing *de Nachtegaal* uit, als in 1677 aan dat van den Oud-raad Johan de Jong te Dordrecht[3].

Nachtegalen zingen maar eens in 't jaar en laten zich moeilijk in een kooi bewaren. K a n a r i e v o g e l s daarentegen zijn gemakkelijk in 't leven te behouden en neuriën 't heele jaar door. Geen wonder dan ook, dat zij in vele herbergen er op nagehouden werden en aan sommige uithingen. Nog ziet men op den hoek der Dommersstraat en Haarlemmer-houttuinen, boven de deur eener tapperij, een bord, dat zijn beste dagen gehad heeft, maar toch nog de blijken draagt, een goed schilderstuk geweest te zijn. 't Vertoont een boschrijk landschap: in 't zwaar geboomte op den voorgrond dartelen de kanarievogels.

Dikwijls ook hing aan zulke herbergen *de Vogelezang* uit, dat van ouds een geliefkoosde naam was, die in Holland een historische vermaardheid heeft, maar overigens in alle gewesten, zelfs in Drenthe, voorkomt. Ja, ook buitenslands, o.a. te Maagdeburg, blijkens 't al meer aangehaalde *Magdeburg im Sommer:*

Wo Vogelsang, da athmet in Wonne der Natur,
Da ist von allen Sorgen der Erde keine Spur!
Es nennt der Magdeburger den Vogelsang darum
Mit seinem schönen Parke ein Erd-Elysium;
Denn selig kann man werden von Liebe und von Bier
Und Beides ist zu finden in vollem Maasse hier[4].

De Vogelesangk vindt men nog op een gevelsteen te Dordrecht; - ook

1) Medegedeeld door den Heer H. Braun.
2) *Leven van Mr. C.v. Lennep*, blz. 55.
3) BALEN, blz. 70.
4) Medegedeeld door den Heer Broens, Predikant te Delft.

onder de slikken van de Biesbosch, waar men eerder Vogelg e k r i j s c h verwachten zou, vindt men een Vogelezang.

Van K e m p h a n e n krioelt het in Holland en in meer drassige gewesten van ons rijk. Geen wonder dan ook, dat zij op vele plaatsen werden uitgehangen; doorgaans twee, om een paar dappere strijders voor te stellen, of in 't heraldieke getal van drie.

Niet de M e e s is het uithangteeken van een beroemde wafelkraam, maar zijn n i c h t, en die *Nicht van Mees* heeft al voor een half dozijn geslachten wafelen gebakken. Het opschrift was oorspronkelijk een hatelijkheid. Zekere Mees was rijk geworden en liet de dochter van zijn eenigen in kommervolle omstandigheden overleden broeder gebrek lijden. De meid had een wakkeren kop en was niet bang om een publiek schandaaltje te verwekken: zij zette een wafelkraam op, tegenover de deur van haar hardvochtigen oom, en boven den luifel daarvan: *de Nicht van Mees*. De stoute handeling had den gewenschten uitslag en tal van klanten kwamen de wafels eten, die de nicht van den gierigaard bakte. Of zij trouwde en de kraam aan kinderen dan wel aan kollateralen naliet vermeldt de legende niet; maar zeker is 't, dat de naam, waaronder de kraam was opgericht, in waarde werd gehouden en wellicht zal blijven bestaan zoo lang er nichten, mezen en wafelen op de wereld gevonden worden.

Ook aan een naam zijn *de Drie Mezen* haar naam verschuldigd, die, blijkens een keurig tabaksplaatje, door Vinkeles in koper gesneden, uithingen bij den tabakskooper Hendrik M e y s e n h e i m op den Vijgendam.

De Leeuwrik is lang een beroemd logement te Haarlem geweest; - de *Ekster* stond te Utrecht op een gevelsteen[1] en hing uit bij T. van Exter te Hoorn[2]. *De Kievit* hangt uit bij Someren in Noord-brabant, en *de Drie Kievitten* hingen in 't begin dezer eeuw uit aan een komenij op Oostenburg, misschien om de kievitseieren, die er te krijgen waren en waar de Oostenburgers, toen 't eiland zijn goede dagen had, veel van hielden.

De M o s c h - die vroeger (en ook nog in woordeboeken en bij schoolmeesters) M u s c h heette, maar sedert, eerst de Griffier van dien naam, en later zijn vrouw en zijn dochter, hem in diskrediet brachten, altijd M o s c h wordt genoemd - komt zelden op uithangborden voor. Toch von-

1) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.
2) Medegedeeld door den Heer Mr. W.B.S. Boeles, te Assen.

den wij hem, en nog wel drievoudig, op dat eener waschvrouw uit de 17de eeuw, die er tevens een *bureau de mariage* op nahield:

* *In de drie Mossen*, sy singen als lijsters.
Men wascht 'er om gelt,
Men stijft 'er en bestelt
Ook aan mekaar,
So voor als naar,
Hupse vrijers en mooie vrijsters.

V o g e l n e s t e n van allerlei soort kwamen onder de uithangteekens voor, en worden nog gevonden; 't meest *Ojevaars-* en *Kraaienesten;* ook *'t Zwaluwnest* meermalen. *'t Kievitsnest* hangt aan 't Zwarte Water uit, onder Zwartsluis, en *'t Hanenest* bij Buren.

Vierde hoofdstuk.
Visschen, schaaldieren en schelpen.

Hier verdient de W a l v i s c h den voorrang, niet enkel om zijn grootte, maar omdat hij zoo talrijk op de uithangteekens wordt vertegenwoordigd: herinnering van den voormaligen bloei der visscherij, toen nog onze zeelieden op de kusten van Groenland en Spitsbergen goudmijnen vonden, toen de Amsterdammers jaarlijks een vloot van anderhalf à derd'halfhonderd schepen, ter walvischvangst uitgerust, op 't Y zagen paradeeren, en Smeerenburg een Amsterdamsche kolonie in de IJszee was[1].

't Was in de 16de eeuw, wellicht reeds vroeger, althans ook later nog, gebruikelijk, een walvischbeen, rib of kaak, met ijzeren kettingen ten toon te hangen aan stadhuizen, kasteelen, torens en andere groote gebouwen. Zulk een walvischbeen hing tot aan den brand van 1652 voor de Vierschaar te Amsterdam te pronken, en op 't stadhuis te Haarlem bewaart men een walvischkaak, door Jan Huygen van Linschoten meêgebracht[2]. Nog in 1816 hing aan een der torens van 't slot Develstein in den Zwijndrechtschen waard aan een ketting een walvischrib, die gezegd werd van de 14de eeuw te dagteekenen[3]. Ook voor een pakhuis in de Haarlemmer-houttuinen schijnt zulk een walvischbeen gehangen te hebben; immers ziet men er nog een gevelsteen, waarop het been, aan een ketting hangende, is uitgehouwen met het bijschrift:

> Het *Walvisbeen*
> Is nu steen.

Na den Walvisch spant de H a r i n g de kroon, en wat zijn gewicht voor de visscherij aangaat, overtrof hij dien nog verre.

1) Zie over *Smeerenburg* J. TER GOUW, *Nalezing op mijne Amstelodamiana*, blz. 114 en 115.
2) *Aardbol*, Deel III, blz. 86.
3) SCHOTEL, *Gesch. Letter- en Oudh. uitsp.*, blz. 93.

De Koning van de Haring staat op een gevelsteen van 1502 te Delftshaven uitgehouwen, hiernevens afgebeeld.

Aan een optelling van al de *Haringen, Pekelharingen, Vergulde* en *Gekroonde Haringen, Drie Haringen, Vier Haringen*, enz., die aan scheepstimmerwerven, brouwerijen, winkels en koopmanshuizen uithingen, zullen wij niet beginnen; wij bepalen ons tot een tweetal.

Te Enkhuizen hing in de 17de eeuw bij een haringkooper de Gekroonde Haring uit met een Latijnsch monorijm en dubbelrijm tevens. Men moet zich daarover niet verwonderen; de kennis van 't Latijn was toen vrij algemeener dan tegenwoordig. Toen kenden velen zeer goed Latijn, zonder een akademischen graad te bezitten; - tegenwoordig bezitten velen een akademischen graad, maar verstaan zij nu allen het volgende?

Halec sal satum: crassum blancum grave latum,
Illud dorsatum scissum perventrificatum,
Huic caput ablatum sic pellibus excoriatum,
Intus mundatum, crudum vel ïgne crematum,
Illi saepe datum, dum transis nocte cubatum,
Hoc thyriacum valet antidotum pretiatum.
Quod parat optatum, potamen largis luatum,
Dans de mane ratum, guttur rebibende paratum,
Haustu postratum reparat, madidatque palatum,
Et caput, et pectus, desiccat phlegmatisatum,
Dans urinatum cito mox, deinde cacatum,
Dirigit, inslatum, cibum penetrat, veteratum,
Hoc medicinatum Laurens fert verificatum.

Bij een woordelijke vertaling zou de aardigheid verloren gaan. Voor onze lezeressen, die geen latijn b e h o e v e n te verstaan, zeggen wij alleen, dat de haringkooper uitlegt, hoe een haring bij ongesteldheid meer helpt dan alle medicijnen, en besluit:

Ook de oudste en hardste stof moet voor dit middel buigen:
De deugd van dit recept kan Laurens u getuigen.

Die Laurens was natuurlijk de koopman zelf.

Op de Gedempte Oudegracht te Haarlem staan voor een huis drie gevelsteenen; op den middelsten een Zalm, en daaronder *in de Gulden Salm*, op ieder van de beide kleinere een *Haring*. Dwars over den gevel leest men:

Al is de Salm een goede vis, de Haring spant de kroon gewis[1].

Onder de honderden Z a l m e n , die er uithingen, noemen wij alleen *de Leckerkerckse Salm*, op de Boerenvischmarkt te Amsterdam, omdat hij ons leert, waar toen de beste zalm van daan kwam.

De Dolfijn is altijd zeer in achting geweest:

Cet animal est fort ami
De notre espèce: en son histoire
Pline le dit, il faut le croire[2].

En Pater Abraham van St. Clara vergeleek zelfs de advokaten bij de Dolfijnen; ‘want,’ zeide hij, ‘gelijk deze visch de menschen op zijn rug neemt en uit de gevaren der zee redt, zoo helpen de goede en knappe advokaten ook menigeen uit groote gevaren.’ De nevensstaande moge al zijn makkers vertegenwoordigen: 't is een Rotterdamsche gevelsteen op het Spinhuiswater; - en als een pendant van hem plaatsen wij een

Delftshavensche, met een *Steur*.

De B r u i n v i s c h gold bij onze voorouders en nog tot in de 16de eeuw voor een lekkernij en kwam dus ook als uithangteeken voor. 't Is vreemd, dat bij de vermeerderde konsumptie van visch en vermeerderden uitvoer naar Engeland, men 't niet beproeft, hem weêr aan de markt te brengen. - Bij een zoutkooper hing *de Bruinvisch* uit met deze uitnoodiging:

* Kom in de Bruinvisch om pekel en zout,
Want hier van beids is voor jonk en out.
Men zal u gerijf doen elk met gemak,
Pekel met de maat en zout bij de zak.
Hier is pekel te koop, elk zijn gerijf,
Gij zult hier vinden een vriendelijk man en een geriefelijk wijf.

1) Medegedeeld door den Heer H. del Campo gen. Camp, Majoor der Cavallerie,
2) DE LA FONTAINE, *Le sing et le dauphin*.

Meer kon men waarlijk niet verlangen.

Zoowel van den Bruinvisch als van tal van andere visschen, als: *Kabeljaauw, Schelvisch, Stokvisch, Rondvisch, Leng, Karper, Bot, Snoek, Baars, Voren, Zeelt*, enz., kan men nog tal van exemplaren vinden, die de natuurlijke uithangteekens waren van vischverkoopers of van hen, die, als de zoutkooper van zoo even, eenig beroep dreven, dat tot de visscherij in betrekking stond. Ook aan scheepstimmerwerven, aan brouwerijen, die voor schepen brouwden, aan herbergen of winkels, die door visschers bezocht werden, hingen visschen uit. En talrijk komen, vooral in de streken waar veel te hengelen valt, de *Baarzen* voor: zoo b.v. hangen aan den weg van Gouda naar Waddinksveen *de Oude Baars* en *de Nieuwe Baars* tegen over elkander uit, en *de Braadaal* aan de Waal tegenover Brakel.

De Visschen op de gevelsteenen verschillen hierin van de ‘heusselijke,’

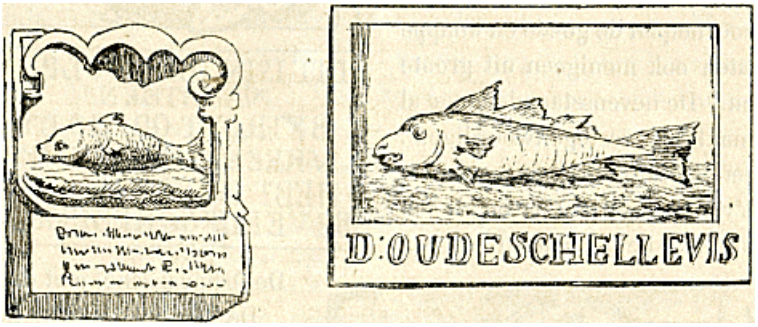

dat ze niet i n , maar o p het water zwemmen, als uit de twee bovenstaande voorbeelden blijken kan. De kleinste steen is uit een zeer ouden gevel te Maassluis: de andere is *de Oude Schellevis* in de Reguliersdwarsstraat te Amsterdam.

In welke wateren *Snoek zonder graat* gevangen wordt weten wij niet: men dient dit na te vragen op den hoek der Snoekstraat te 's Gravenhage, waar het bordje uitsteekt[1].

En niet minder kurieus is het (op de volgende bladzijde afgebeelde) uithangbord in de gedaante eener *Schar*, dat te Zwijnaerde (een dorp in de nabijheid van Gent) uithangt bij een voerman, scheerder, haarsnijder en vischkooper.

En nu nog de Visschen in 't algemeen. Op een boerewagen in 't laatst der vorige eeuw stond achterop een boer geschilderd, die, met zijn zoon

1) Medegedeeld door den Heer M.H. Ph. van den Bergh, te 's Gravenhage.

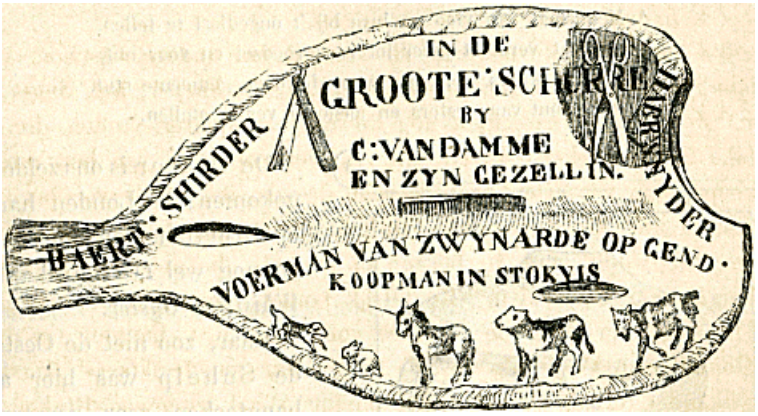

aan de hand, aan 't strand stond naar de visschen te kijken, en daaronder:

Groote vissen, kleine vissen,
Kleine vissen 't meest.
De groote eten de kleine op,
Zo is 't altijt geweest.

En op een uithangbord boven een haring- en zoutevischwinkel in de Jordaan las men onder eenige zwemmende visschen:

De vissies in de zee,
Die leven van mekander,
Zoo doen de mensen mee,
Den een leeft van den ander.

In de Fransche woordeboeken van vroegeren tijd vindt men de Kreeft aangeduid als een *petit poisson rouge qui marche à reculons*, waarop alleen valt aan te merken, dat de Kreeft 1°. geen visch is, 2°. niet rood is[1)] en 3°. niet achteruitloopt. Met dat gezag der Fransche woordeboeken voor ons hadden wij ten minste vrijheid om de k r e e f t e n en andere s c h a a l d i e r e n met de v i s s c h e n in eene en dezelfde rubriek op te nemen. - *De Kreeft* nu was bekend als het huis, waar Roemer Visscher op 't Cingel benoorden de Jan-Roodenpoortstoren gewoond heeft, eer hij naar den Zeedijk verhuisde. Te 's Gravenhage in de kroonlijst van een huis in 't Noordeinde en ook elders wordt de Kreeft nog gevonden. *De Vergulde Krab* is nog een ververij te Amsterdam op de Brouwersgracht.

Een vischkooper te Dokkum had een *Garnaal* op zijn uithangbord laten schilderen en daaronder had een poëet - wellicht Hilarides - de navolgende verzen geleverd:

1) Maar gij dacht dan aan de Kreeft, en
Hoe ze *zwart* ziet als ze leeft en
Rood ziet als zij ligt in 't graf,

schrijft Wilhelmina in de *Gedichten* van den SCHOOLMEESTER.

* Men singt van vloo en luys bij 't ongediert te tellen,
Garnaat verdient meer lof voor voedsel en voor nut,
't Is Dockums welvaart, want die daer gemeente stut,
Bij 't nut van oesters en ansjovis ver te stellen.

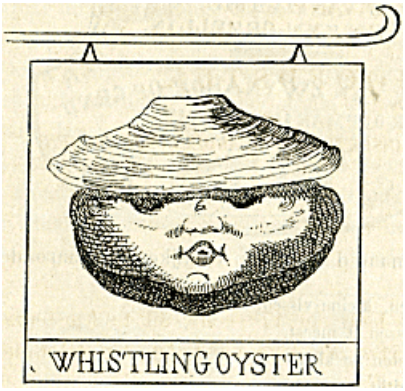

De O e s t e r is ons zelden voorgekomen; te Londen hangt die op Drurylane aan een oesterhuis en nog wel f l u i t e n d uit - *the Whistling Oyster*.

Maar, zoo niet de Oester, wel de S c h e l p was hier als uithangteeken zeer gemeen. *De Schulp*, naar welke de Schulpbrug haar naam heeft, was in de vorige eeuw een mooie pleiziertuin aan den Amstel:

De Schulp en zijne brug, beroemd door 't overvaren,
En 't weemlen heen en weêr van duizend wandelaren,

zong een weinig bekend Amsterdamsch poëet, die G. Tijsens heette.

Op de Keizersgracht bij de Leidschestraat had men *de Witte Schulpen* en *de Roode Schulpen*, pakhuizen, die in het voorjaar van 1852 zijn ingestort, en op welker plaats thans een kerk staat. *De Drie Schulpen* was een brouwerij op de Prinsengracht bij het Huiszittenhuis. Voorts komen nog *de St. Jacobsschelp, de St. Michielsschelp*, enz. als uithangteekens voor.

De Parel hing weleer dikwijls uit. Nog vindt men b.v. *de Blaauwe Parel* op de St. Antonies-breêstraat, waar nu een koperslager woont, die gezegde Parel echter heeft overgenomen van een juwelier, die er vroeger woonde; - en in de 17de eeuw was *de Parel* een brouwerij op Wittenburg, die toen ieders bewondering gaande maakte - zoo geweldig groot, zei Filips von Zesen, ja zoo prachtig en met zulke sterke muren, dat men die eer voor een kasteel dan voor een brouwerij zou aanzien. Omtrent het zelfde zegt men thans van de nieuwe Beiersch-bier-brouwerij aan de Weesperzijde, en niemand kijkt die prachtige Parel van Reynst en Grootenhuys meer aan.

Vijfde hoofdstuk.
Amfibiën, kruipende dieren, insekten en denkbeeldige dieren.

***D**e Krokodil* hing in de eerste helft der 17de eeuw uit te Amsterdam aan de woning van Dr. Karel Lenertsz, die door Vondel in zijn 'Rommelpot' wordt betiteld als 'Oogentroost':

> Oogentroost die huylde tranen;
> Was het niet een sotte gril
> Van die malle *Crocodil?*

Gemelde Doctor werd, met eenige andere woelgeesten, wegens oproerigheid, den 5den Januari 1629 vastgezet en vervolgens gebannen.

De Slange was een Delftsche brouwerij in de 17de eeuw, en *'t Vergulde Serpent* een herberg te Amsterdam. In Brederoos 'Spaanschen Brabander' vraagt Joosje:

> Waar waarje? Tot moer Joosten? of tot moer Huygen? of tot Meyns
> Met de Vlack? of in de Kodderij? of in 't Vergulde Serpent?

waarop Jasper antwoordt:

> My dunckt, datje al de herbergen van 't Langt schier kent!

Te Dordrecht ziet men nog *'t Serpent* op een gevelsteen, wijk A no. 54.

Constantijn Huygens gaf aan een snijder *Schildpad en Slak* tot uithangbord:

> Een Snijder vraeghde mij wat hij best in zijn schild hadd',
> Daermeê dan 't uythangberd
> Oock wat verheerlickt werd?
> Een Slack, sei 'ck, en een Schildpadd'.
> Treckt gh' u die schoenen aen, de schuld en is niet mijn:
> De Schildpadd' en de Slack beduyden t'uwer eeren,
> Dat ghij gemackelick' en niet te wijde kleeren
> En niet te nauw' en snijdt als Slack en Schildpadd' zijn.
> De Snijder was te vreen en ick was uyt de pijn[1].

1) *Sneldicht*, XX Boek, no. 13.

De Schildpad was geen verzierd, maar een werkelijk voorkomend uithangteeken, als b.v. bij den boekverkooper Claude Jordan te Leiden, die in 't laatst der 17de eeuw een maandelijksche Kronijk uitgaf, onder den titel: *Histoire abrégée de l'Europe*, die veel vertier had.

De Kikvorsch hangt te Hoevelaken, te Maarn, aan de Lage Zwaluwe, en op menige plaats uit[1]. Volgens *The History of Signboards* is *de Gouden Kikker* de voornaamste herberg op 't eiland Tessel: - dat moge vroeger zoo geweest zijn, en werkelijk kennen wij wel op Tessel een Notaris Kikkert, en hebben ook een Admiraal Kikkert gekend en talrijke knappe lieden meer van dien naam, zoodat het vroeger bestaan van zoodanig uithangteeken aldaar zeer waarschijnlijk is, doch tegenwoordig kennen wij het daar niet meer. Maar dat de Kikkers, die - altijd volgens het Engelsche boek - hier even talrijk zijn als de Hollanders, nog steeds in den smaak vallen, bewees onlangs een bontwinkel op den Nieuwendijk, waar wij niet minder dan a c h t opgezette Kikkers zagen; 3 daarvan billardden, 2 speelden kaart en 1 zat de krant te lezen, terwijl de 2 anderen duëlleerden.

De Zigdeworm hing uit aan winkels, waar zijden stoffen verkocht werden, en, in 1656, aan een R.K. Kerk in de Kalverstraat.

Het *Kameleon* past wel aan een ververij; wij vonden het te Leiden, met:

* Ik zal u dienaar zijn als gij mij hebt van doen,
Mijn verf maakt alle kleur en slacht de Chamelioen.

De B i j e k o r f , met de daaromheen zwermende bijen, vinden wij niet alleen bij de koekebakkers[2], maar ook elders, o.a. te Rotterdam aan een kantwinkel op den Schiedamschen dijk, met dit vers:

* *In de Bijkorf* verkoopt men kant,
Geen beter in 't Lant,
Voor geld contant
Strak in de hant.

Die man had gelijk: 't spaarde hem bankroetjes, en de moeite van 't rekeningen schrijven.

Te Groningen buiten de A-poort ziet men een vergulde Bijekorf afgebeeld met het opschrift *De Byekoer* en het onderschrift, in slecht Friesch:

In 't hûs de Byekoer
Der bakt men Grinserkoeke,
Mar troch de goede waer
Mat men de minscen loeke.

d.i.: 'in 't huis de Bijekorf, daar bakt men Groningerkoek; maar door de goede waar moet men de menschen lokken.' 't Uithangbord is boven-

1) Vergelijk Deel 1, blz. 330.
2) Zie Deel I, blz. 114, 308.

dien een zeldzaamheid, want zelfs in de provincie Friesland is de Friesche taal van de uithangborden zoo goed als verdwenen[1].

De Hommel hangt bij Utrecht aan den Ouden Rijn en bij Arnhem uit.

De Heidekrekel komt in Noordbrabant voor aan den weg van Veldhoven naar Knegsel.

De Spin vindt men op een hek aan den Rijswijkschen weg met deze, niet nieuwe, zedeles:

De Spin die spint haar net
Om vliegen in te vangen,
De groote vliegen door,
De kleintjes blijven hangen[2].

De V l i e g hebben wij alleen in 't v i j f t a l gevonden[3]; maar *de Vloo* aan den straatweg van Lochem naar Zutfen, en *de Platluis* zoowel onder Ossendrecht op de Belgische grens, als te Caaskerke in Vlaanderen.

Van de d e n k b e e l d i g e dieren hebben wij sommige reeds bij de heraldieke figuren besproken. Hier behandelen wij nog: den E e n h o o r n, den D r a a k, den F e n i x, het Z e e p a a r d, den S a l a m a n d e r en den B a s i l i s k u s.

De Eenhoorn hing aan verscheidene brouwerijen uit en komt nog op steenen of gebeeldhouwd aan tal van gevels voor. Meestal is het eenvoudig *de Eenhoorn;* somtijds *de Vergulde Eenhoorn*, gelijk men hem, in de Kalverstraat bij den Dam, boven op den hijschbalk zag staan, waar hij niet weinig blonk, als de zon er op scheen; - een enkele maal ook *den Swerten Eenhoorn*, een brouwerij te Delft in de 17de eeuw; - de gewone kleur is echter wit. Ook aan herbergen hing de Eenhoorn uit, o.a. aan eene te Edam, waar in 1787 het 'Vaderlandsch Genootschap' vergaderde, dat in Mei van 't zelfde jaar, ten gevolge van een oploop der Oranjegezinden, ontbonden werd.

Ten aanzien van den Eenhoorn bestaan gelijksoortige verhalen als die, welke wij reeds aangaande het Witte Hert hebben medegedeeld, en hij wordt somtijds op gelijke wijze met een gouden halsband en keten afgebeeld. Tusschen de wijze, waarop men de twee dieren ving, was echter een groot verschil: het Hert werd gejaagd en geschoten, doch den Eenhoorn kon men (naar luid der oude verhalen) niet vangen, dan door een jonge maagd te doen nederzitten op de plek, waar het dier gewoon was te komen grazen. Zoodra had de Eenhoorn haar niet gezien of hij kwam op haar af, lei den kop op haar schoot en viel in slaap, en dan werd het arme dier door haar aan de jagers overgeleverd, even als Simson door Delila aan de Filistijnen. Vondel schildert dit in de schoone verzen, die hij, in zijn 'Adam in Ballingschap', Belial tot Eva zeggen laat:

1) Medegedeeld door den Heer Johan Winkler, te Leeuwarden.
2) Medegedeeld door Mevrouw van Buuren, te Naarden.
3) Zie Deel I, blz. 47.

Het zou den wilde Eenhoren lusten
In uwen zuivren maagdeschoot,
Noch van geen hant gerept, te rusten,
Gaeft ghy uw aenschijn voor hem bloot.
Die snelvoet geeft zich niet gevangen
Dan aen een maeght en smilt en schreit
Als hy u ziet, van groot verlangen,
Om zulck een schoone, hem ontzeit.
Zo prickelt min zijn maeghdedriften.
Zijn horen kan venijnen schiften.

Die fabel van den Eenhoorn, die zijn hoofd in den schoot eener maagd legt, gaf aanleiding, dat de eerste Kristenen hem tot het zinnebeeld van Kristus kozen, en daartoe droegen ook de plaatsen in het Oude Testament bij, waarin van een h o o r n gesproken werd en die typisch op den toekomstigen Verlosser werden toegepast. De Hoorn, die 'venijnen schiften kan', werd evenzeer het zinnebeeld van het overwinnen en te niet doen der zonde door den Messias. De vroegste boekdrukkers, die meest godvruchtige werken drukten, kozen gaarne uithangteekens, die een godsdienstige beteekenis hadden, als *Bijbel, Missael, Engelenburg*, enz. en ook den Eenhoorn. Willem Vorsterman te Antwerpen 'in die Cammerstrate, in *den Gulden Eenhoren*', in 1528, is er een

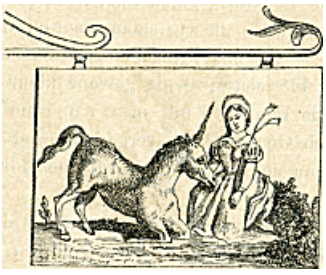

voorbeeld van. En nog 100 jaar later had een boekverkooper in Keulen het nevensstaande uithangen.

Een Londensche boekverkooper in 't begin der 17de eeuw had *den Eenhoorn en den Bijbel*.

Diezelfde kracht, aan den Hoorn toegekend, gaf aanleiding, dat de Eenhoorn ook door apothekers en chemisten werd uitgehangen. 'De hoorn van den Eenhoorn,' zegt Albertus de Groote, 'zou, naar sommigen beweeren, beginnen te zweeten in de nabijheid van vergift, en daarom op den disch van aanzienlijken gebracht en tot heften van messen gebezigd worden, welke laatsten, in de tafel gestoken, de aanwezigheid van venijn verraadden; de waarheid hiervan is intusschen niet voldoende bewezen.'

Wat het ook moge geweest zijn, dat voor den hoorn van den Eenhoorn verkocht werd - vermoedelijk die van den narwal - het gold aanzienlijke prijzen. In de schatkamers der Vorsten en der kloosters werden zulke hoornen als iets buitengemeen kostbaars bewaard; onder de krooncieraden van Engeland was er een, die op tienduizend pond werd geschat, en te Rome was er een verkocht voor 90,000 kroonen. De Mariakerk te Utrecht had er zelfs drie, die aan haar door Keizer Hendrik V waren

geschonken, en het werd als iets wonders aangemerkt, dat er op de bruiloft van Karel den Stoute zeven hij elkander waren te zien geweest[1].

De groote waarde dier hoornen was oorzaak, dat ook goudsmids, althans in Engeland, zich den Eenhoorn tot uithangteeken kozen. In zeker Engelsch dagboek wordt verhaald, hoe op 1 Mei 1561 de zoon van meester Godderik den goudsmid zich voor zijn vaders winkel verhing en wel 'aan het uithangbord met *den Eenhoorn*.'

Te Maastricht in de Brugstraat n°. 1050 komt op een gevelsteen van 1762 een Eenhoorn in een landschap voor, met het onderschrift *In het Eenhoorn*[2]. Waarschijnlijk nam men hier - en ook elders - het onzijdige geslacht, omdat men er *dier* bij verstond, terwijl men het mannelijk bezigde als men den hoorn zelven bedoelde.

De D r a a k is een zeer oud symbool. 't Was reeds bij de oude Germanen een veldteeken en in de middeleeuwen deelde hij met *St. Joris* naam en faam. Wij hebben hierboven[3] gezien, hoe het oudste huis in den Haag afwisselend beide namen droeg, natuurlijk omdat beiden, de Ridder en *de Draak*, op het uithangbord voorkwamen. Dat de Draak ook als cieraad aan verscheiden kasteelen voorkwam, bewijzen de namen Drakenstein, Drakenborg, enz.

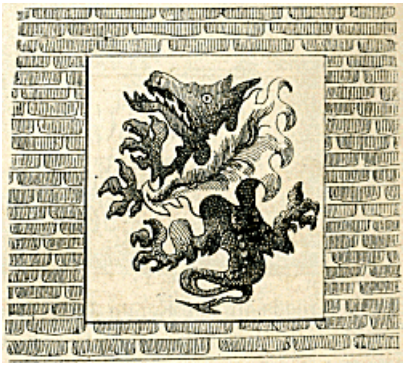

Als uithangteeken komt hij thans zelden meer voor; vroeger meermalen. Toen in 1397 Bergen op Zoom afbrandde, was *den Draecke* een van de twee huizen, die staan bleven[4]. *De Drake* te Dordrecht was in 1677 het eigendom van Sofia van Beveren. En aan dat huis op de Tesselschekaai te Amsterdam, waar 't Erasmusbeeldje in den gevel stond[5], hing, in 't begin der 18de eeuw, toen 't een herberg was, *de Vergulde Draak* uit; terwijl terzelfder tijd (1714) Teun Andriesz 'baes-kladschilder in de Batavierstraet' *den Groenen Draak* had uithangen. In Engeland vindt men nog vele Draken, meest g r o e n e ; maar ook r o o d e en zeldzaam w i t t e .

Te Maastricht in de Groote Staat n°. 1818 ziet men t w e e Draken, met de koppen naar elkander gekeerd, en daaronder: *In het Draakenveld*, 1769[6].

D e F e n i x kon worden uitgehangen door iemand, die zich als een Feniks (d.i. als eenig in zijn soort) wilde aankondigen. Op een gevel-

1) Zie over dit onderwerp VAN HEUSSEN en VAN RIJN, *Bisdom van Utrecht*, Deel I, blz. 231 en de aant. 8.
2) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
3) Zie blz. 349.
4) Zie blz. 322.
5) Zie Deel I, blz. 214.
6) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

steen te Dordrecht, wijk B n°. 60, ziet men *de Vogel Phoenix*, en *de Fenix* is nog een logement te Leeuwarden. Maar dikwijls had de Fenix als uithangteeken zijn bestaan aan een brand te danken. Pieter Luytjes van der Meulen en zijn broeder lieten in 't midden der vorige eeuw te Leeuwarden een tweemaal verbranden runmolen geheel van steen herbouwen, en plaatsten er toen het navolgende voor:

De jonge Fenix.

Rees de Fenix uit de kolen
En des Vaders assche weêr,
So doet ook dees nieuwe molen.
Twee verslond het vuur weleer, enz.[1].

En zoo is dan ook in onzen tijd niet oneigenaardig de Fenix het blazoen van meer dan eene brandwaarborgmaatschappij.

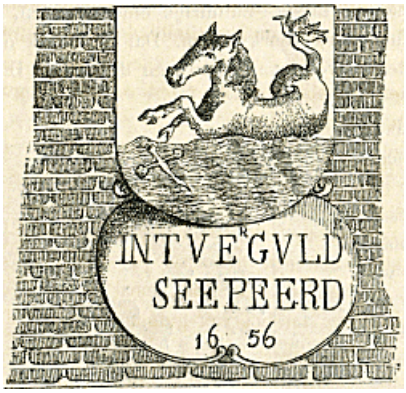

't Z e e p a a r d komt meest op de uithangborden van zeemanskroegen voor. *'t Vergulde Seepeerd* 1656 vindt men nog op een gevelsteen te Dokkum[2].

In 't begin der 16de eeuw hing aan een boekwinkel te Brussel *de Zee-Ridder* uit; maar daar wij hem nimmer gezien hebben, kunnen wij niet zeggen, of 't een Ridder op een Zeepaard, dan wel de bekende Meerman was.

Den S a l a m a n d e r hebben wij reeds in het Eerste Deel[3] aangeduid als eigenaardig bij de Chemisten. Op de Oude-schans bij de Koningsbrug te Amsterdam zagen wij *den Salamander* op een mooien gevelsteen.

Den B a s i l i s k u s hebben wij hier te lande als uithangteeken niet gevonden; doch in *the History of Signboards* wordt hij vermeld als het uithangteeken van een plaats van openbare vermakelijkheden te Highbury in 't begin der 17de eeuw, en hij behoort dus ook in Engeland reeds tot de antiquiteiten. In het *Bestiarium*, een oude natuurlijke historie der dieren, wordt zijn geboorte dus verhaald. Als de Haan zeven jaren oud is, groeit er een ei in zijn lichaam. Zoodra hij dit bemerkt, wordt hij benaauwd en angstig en zoekt een heimelijke plaats op, waar hij het ei kan leggen. Hij krabt een

1) EEKHOFF, *Leeuwarden*, blz. 437.
2) Medegedeeld door den Heer Burgemeester van Dokkum.
3) Zie blz. 108.

kuiltje in den grond en loopt er tienmaal daags heen, telkens hopende het ei kwijt te zullen raken. Dan riekt de Pad het venijn, dat de Haan bij zich draagt en legt zich op de loer. Pas heeft nu de Haan het ei gelegd en zich verwijderd, of de Pad gaat er op zitten broeien. En als de tijd verstreken is, komt er een dier uit het ei, dat kop, hals, borst en pooten als een Haan, doch voor 't overige het lichaam van een Slang heeft en dit is de Basiliskus. Dat werkelijk de Hanen hun fatsoen zoo verre te kort deden, dat zij eieren legden, wil men bewijzen uit een proces, tegen een hunner in 1474 te Bazel gevoerd, en waarvan het gevolg was, dat hij overtuigd werd, en veroordeeld om, met zijn ei, als een toovenaar verbrand te worden, wat met evenveel plechtigheid geschiedde als waarmeê men 't een ketter zou gedaan hebben. Anderen echter beweeren, dat die Bazelingen gebazeld hebben en een kraaiende kip voor een haan hebben aangezien. Nog heden ten dage heeft de landman een afkeer van een kraaiende kip en meent, dat die onheil op zijn erf brengt[1)]. Maar de lezers der Jobsiade zullen nu beter begrijpen, waarom de boeren van Ohnewitz zoo ontsticht waren, toen de kandidaat Jobs, in het Haneboek, op het titelblad een ei nevens den Haan plaatste.

Wie weet of de Basiliskus niet bedoeld werd door het ongekende wanschepsel, dat aan een bierhuis te Leiden uithing:

* *In 't ongeboren Monsterdier*
Verkoopt men goet vier guldens bier.

Hoe jammer, dat alleen het rijm en niet de afbeelding is bewaard gebleven; 't zou een prachtige stof voor een historisch-physisch-medisch-chirurgische dissertatie hebben gegeven, de herkomst, aard en soort van dat ongeboren dier en zijne verhouding tot het vier-guldens-bier te onderzoeken.

1) Een Perzisch spreekwoord luidt: ‘als de hen wil kraaien gelijk de haan, moet men haar de keel afsnijden.’ *Verhandelingen van* J. LUBLINK de jonge, Deel I, blz. 270.

Zesde hoofdstuk.
Planten.

Even als de geslachtnamen, die aan d i e r e n , kunnen die, welke aan p l a n t e n ontleend zijn, aanwijzen, welke b o o m e n , b l o e m e n of v r u c h t e n 't meest werden uitgehangen. Ook hier was de keus veeltijds willekeurig; somtijds echter merkt men er een zinspeling in op, op beroep of handel of op den naam der bewoners. Ook waren zij niet zelden de uitdrukking van godsdienstige, en, voor zooveel de O r a n j e b o o m en de O r a n j e a p p e l s aangaat, ook van politieke gevoelens. Ten aanzien der boomen bestond nog een andere aanleiding, t.w. het werkelijk bestaan van zulk een boom voor 't huis waar hij uitgehangen werd.

I.

De O r a n j e b o o m verdient in de eerste plaats genoemd, zoowel om zijn menigvuldigheid als uithangteeken, als om de beteekenis, die er aan gehecht werd. Reeds Vondel had gezongen in zijn ‘Oranje-maylied’:

O hoe saligh is 't te duycken,
Onder den Oranjeboom[1],

en een menigte van kasteleins, komenijhouders, grutters, burgers en boeren waren 't met hem eens. Wij kunnen aan geen optelling zelfs beginnen; maar ten blijke, dat het niet altijd partijzuchtige rijmpjes waren, die er bij te lezen stonden, deelen wij er een mede, dat te Rotterdam aan de Rotte voor een luifel onder *d' Oranjeboom* stond:

* Daar Neering groeit,
En Liefde bloeit,
En Vreeze Godts omtrent is.

1) *Leven en Werken*, Deel II, blz. 562.

Daar is Voorspoet,
In overvloet,
Want Godt het fondament is.

Dat was zoo kalm en bezadigd mogelijk. Op de kratten der boerewagens waren de uitdrukkingen doorgaans het levendigst gekleurd. In de jeugd van Prins Willem III had een boer een Oranjeboom op zijn wagen doen schilderen tusschen een gescheurden tak en een geknakt riet, en daaronder het duizendmaal herhaalde:

* Al scheurt de tak, al buigt het riet,
Nochtans en treurt Oranje niet.

Maar toen de Prins tot Stadhouder verheven was, veranderde hij schilderwerk en rijm:

* Weleer stond hier d' Oranjeboom alleen op geplant,
En daaronder gesteld: Viva Oranje, Prins van ons Land!
Maar toen onze Heeren Staten dat loffelijk werk volbrochten,
Heb ik, Arien Kreliszen, die met leliën en rozen doorvlochten.

Met de leliën en rozen werd zeker op Frankrijk en Engeland gedoeld, tegen wier geweld de Prins het land verdedigde.

Natuurlijk werd in 1795 aan al die Oranjeboomen de oorlog verklaard en moesten zij voor andere figuren plaats maken. Evenwel weerde men ze niet geheel. Te Leeuwarden stond er een boven een uitgebouwden ingang van de Groote kerk, en toen, b i n n e n in de kerk, alles weggebroken werd, wat adellijke titels of 't Stadhouderlijk gezag in herinnering brengen kon, ontsnapte die boom v o o r de kerk aan de opmerkzaamheid der vernielers en bleef gespaard. Een andere Oranjeboom ontsnapte mede aan 't gevaar, die op nederiger plaats uithing, t.w. aan een kroeg te Blokzijl: - en hoe druk die kroeg bezocht werd door de Fransche soldaten, die er in 1811 ten getale van 200 in bezetting lagen, niet een, die er erg in had, of zelfs vermoedde, dat zoo'n groen plakkaat met Oranje plekken iets beteekenen kon.

Bij de herstelling van 't Huis van Oranje in 1813 zag men te Windeweer in de provincie Groningen aan de herberg een uithangbord, op welks eene zijde een Oranjeboom geschilderd was, met eenige mannen daaromheen, met schoppen gewapend, en een op den voorgrond, die 't woord voerde:

Gij dom en dwaas geslacht, wilt gij dees boom uitroeijen?
Die is van God geplant en blijft daar eeuwig (?) groeijen.
Ei, werpt de schoppen weg; het graven kan niet baten,
Gij moet *d' Oranjeboom* met rust en vrede laten.

Deze uitboezeming achtte de kastelein aan zijne politieke gevoelens verschuldigd; - maar op de keerzijde mocht hij zijn zaak wel aanbevelen, en daarom schreef hij er:

Komt vrienden, komt in huis en eet en drinkt met maten.
De waard verlangt naar geld, de brouwer naar de vaten[1].

Ook de Wijnstok hing veel uit; doch deze uit een godsdienstig beginsel, als het zinnebeeld van Kristus. Als zoodanig komt hij ook voor op zegels van Hervormde kerken, met het bijschrift: *Christus vera vitis et nos palmites*.

Boomen, van wier gewas spijzen of dranken vervaardigd worden, hangen doorgaans uit bij hen, die gemelde produkten verkoopen. Zoo hangt *de Cacaoboom* uit aan den chokolaadwinkel, *de Theeboom* bij den theekooper, enz.

U i l e n in de boomen geschilderd met het onderschrift *d'Uylleboome* was een uithangbord, dat vroeger zeer in den smaak viel en nog aan enkele boereherbergen voorkomt; terwijl ook een lange gracht in den Haag er haar - wel niet officieëlen maar gebruikelijken - naam van draagt.

Een fraaien *Noteboom* vinden wij op den Schiedamschen Dijk te Rotter-

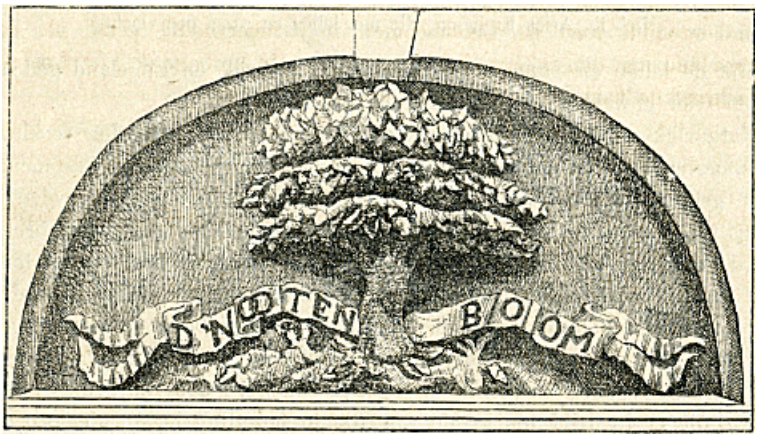

dam boven een poortje, dat naar een molen brengt.

In verschillende herbergen op dorpen, waar *de Rozeboom* uithangt, vertelt men u dat die boom vroeger voor of naast het huis had gestaan. Op een dorp bij Kortrijk had de herberg weleer een Rozeboom voor de deur, die beroemd was om zijn ouderdom en zijn schoonheid, en de herberg heette naar hem *de Oude Rozelaar*. Eindelijk stierf de boom en toen liet de waard hem op zijn bord schilderen, maar hij moest er, volgens de mode, een Fransch opschrift bij hebben: - en nu leest men er onder: *au Vieux Rogier*[2].

Meer nog dan de Rozeboom komt de L i n d e b o o m voor, een boom,

1) Medegedeeld door den Heer J.H. Blouw, te Zuidbroek.
2) DE POTTER, blz. 136.

die in ons vaderland even als in Duitschland oudtijds voor heilig gehouden werd[1]. Menige stad voerde den grooten Lindeboom, die haar marktveld vercierde of voor 't Raadhuis pronkte, op zegel en wapenschild, en menig Edelman bezaaide zijn schild of vercierde zijn helmteeken met lindeblaren. Voor oude Lindeboomen vooral had men eerbied: feesten en plechtigheden, bruiloften vooral, werden onder 't lommer van zijn kruin gevierd. De oude Germanen spraken recht onder een ouden Lindeboom; daarom stond er doorgaans voor de dorpsrechthuizen (tevens herbergen) een Lindeboom, en men vindt ze er nog wel.

Te Eemnes heeft men de herberg *de Lindeboom*, en voor de deur staat een prachtige Lindeboom, waarvan men zegt, dat hij nu anderhalve eeuw oud is: ook te Blaricum en elders doet zich hetzelfde geval voor[2]. Die boomen zijn echter nog maar jongelingen in vergelijking van den Lindeboom op het burgplein te Neurenburg, die, zoo de overlevering niet liegt, door Kunegonde van Luxemburg, de gemalin van Keizer Hendrik II geplant is en dus maar eventjes een goede achthonderd jaar telt.

Somtijds vindt men de Lindeboomen in 't meervoudig getal, als op Zuidbeveland aan den 's Gravepolderschen weg de herberg *de Vier Linden*. Ook schreef de kastelein wel: *Onder de Linden*, b.v.:

* Dit is onder de digte Linden,
Die 't glaasje zoekt, die zal 't haast vinden.

Dat O n d e r d e L i n d e n was oudtijds in de erotische poëzy geliefd, als in 't volgende liedje:

Onder de Linden,
Uptie weide,
Waer ons tweër bedde was,
Daer moochdi vinden,
Scone beide,
Ghebroken bloemen ende gras.

En, behalve in zoo menig ander, ook in het beroemde lied: *Het daghet in den Oosten:*

Waer wout ghi mi dan voeren,
Stout ridder, wel ghemoet? -
Al onder die linden groene,
Mijn lief, mijn waertste goet!

W i l g e b o o m e n kunnen in ons land evenmin ontbreken; op Schouwen bij Oudendijke vindt men aan een herberg *de Drie Wilgen*.

Een verzameling van E i k e b o o m e n vondt men te Antwerpen in de Eykestrate: *Stronck-eyck, Nieuw-eyck, Cleyne Eyckenbosch, Groene Eycke*,

1) Mr. L. PH. C. VAN DEN BERCH, *Nederl. Volksoverl. en Godenleer*, blz. 79.
2) Zie over den Lindeboom op de Brol te Leeuwarden: EEKHOFF, Deel II, blz. 40 en 119.

Verdrooghde Eycke, Opgaande Eycke en *Cromme Eycke*[1]. Een Eikeboom met de beeltenis van Karel II tusschen de takken is in Engeland zeer populair en hangt nog aan tal van winkels en bierhuizen uit onder den

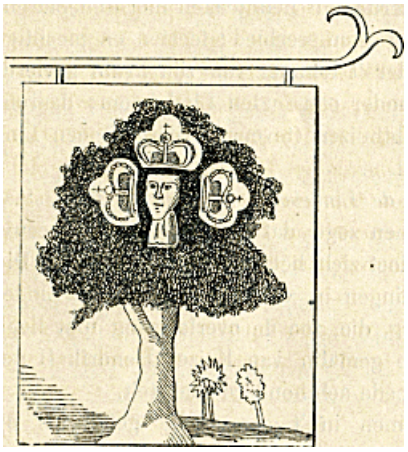

titel van *the Royal Oak* (‘de koninklijke Eik’). De figuur heeft een historischen oorsprong. Na den slag van Worchester in 1651 had Karel, op wiens hoofd het Parlement duizend pond gezet had, zich verscholen in een bosch, in welks midden een jachthuis stond, Boscobel genaamd, waar hij zich 's nachts onthield, maar over dag in een hollen eikeboom, die van daar sedert dien tijd de Koninklijke genoemd werd. Toen Karel weêr op den Engelschen troon hersteld was, pronkte *the Royal Oak* ook op den spiegel van een Engelsch oorlogschip. - De figuur werd hier te lande eenigszins nagevolgd, door den Oranjeboom met het borstbeeld van den Prins te vercieren; hoewel, zoo verre bekend is, nooit een Prins van Oranje in Karels geval, en in een hollen Oranjeboom verscholen geweest is.

De Eikeboom komt hier niet zelden onder den thans min gebruikelijken naam van *Akerboom* voor, gewoonlijk met het varken er bij, dat zich aan de akers vergast: men kan o.a. er een vinden in de St. Nikolaasstraat. Sommige boomen nemen den uitgang a a r aan, als de R o z e l a a r, en zoo heeft men ook den A p p e l a a r, waarvan de Utrechtsche courantier Broer Appelaer in 1685 zijn naam ontleende[2]; en in de ‘Vlaamsche Tijding’ van 19 Mei 1867 leest men nog: ‘Guil. Jacobs, herbergier *in den Notelaer* aan Brusselbaan te Volsem onder St. Pieters Leeuw.’

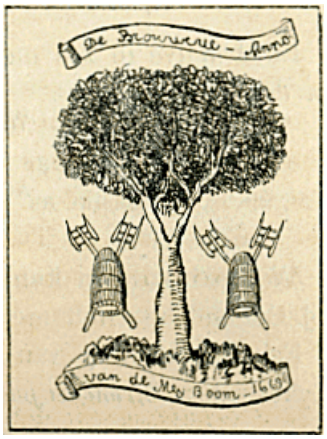

1) *Antwerpen*, blz. 76.
2) Zie blz. 252.

Ook de M e i b o o m , vrolijker gedachtenisse, werd niet vergeten. De bijgaande hangt uit aan een brouwerij te Vlissingen, die op 't einde der 16de eeuw gesticht is door Joost Buisson, den zoon van een Fransch uitgewekene, en nog in wezen is[3].

In den Keirsseboom voor ‘in den Kerseboom’ leest men op een gevelsteen van 1752 te Wyck bij Maastricht[4].

Ook als naamspeling komen boomen voor: zoo b.v. op de vier pakhuizen van Pels op de

3) Medeged. door den Hr. P. Goeree.
4) Medegedeeld door Jonkhr. V. de Stuers.

Keizersgracht bij de Leidschestraat, waarvan de namen *Palmboom, Eikeboom, Lindeboom, Sparreboom*, in de voorletters des bouwheers naam teruggeven, of liever teruggaven; want de beide middelste zijn verdwenen.

Ook zonder aanduiding der soort komen Boomen met allerlei adjektieven voor, als b.v. *de Hooge Boom* (gemeenlijk met een klein huisje naast den boom, om de hoogte te doen uitkomen) *de Twee Opgaande Boomen* (waar twee jongelui een zaak begonnen); ook *de Groene Boom; zum Grünen Baum* is een logement te Tapio-bicske in Hongarije, waar in de eerste jaren dezer eeuw de vader van den bekenden Ludwig Kossuth kastelein was[1]. Ja, te Westwoud vindt men voor een herberg *de Zeven Groene Boomen*. Bij Bunnik vonden wij *den Gaauwdieven Boom*, - een soort, zelfs bij De Beucker niet bekend - doch, volgens de overlevering, de boom, waar men gaauwdieven aan ophing.

Ook met spreuken komen Boomen voor: als op den Zeedijk tegenover de Molensteeg een, met het opschrift D. HULSE, en ter wederzijden:

't Tijdlijk vergaat,
't Eewig bestaat.

Natuurlijk komen de Boomen ook als B o o m p j e s voor, dat daarom niet bewijst dat zij niet volwassen waren; want de volkstaal vond ten allen tijde bij ons behagen in diminutieven. Te Maastricht in de Smeestraat n°. 2939 heeft men *het Lavrier Boomken*[2] en, mede op een gevelsteen, te 's Gravenhage in de Vliersteeg: *die-lynde-boem-kens*, 1651. Te Amsterdam op de Nieuwmarkt staat voor een tapperij: *van ouds de Boompjes;* - en in de Reguliersdwarsstraat bij de Schapensteeg: *van ouds onder de Boompjes*. - Er stonden weleer daar een aantal boompjes voor de deur, welk plantsoen nog afkomstig was uit dien tijd, toen daar de stadswallen langs liepen en de herberg dus aan de schans gelegen was.

II.

Geheele B o s s c h e n zelfs werden uitgehangen. *'t Groenewoud* was in de Zandstraat in de vorige eeuw een huis van openbaar vermaak, waar alles lust en leven was, doch dat, voor een half dozijn jaren, heeft plaats moeten maken voor een Tusschenschool, waar natuurlijk geen minder leven is. *'t Eikenbosch* hing aan de Delftsche vaart te Rotterdam uit met dit rijmpje:

* In 't Eekenbosch men u ontfout,
Verkoopt men alderhande Eekenhout.

Het *Schakerbosch*, dat vermaarde woud, 't welk men beweert, dat voor

1) *Handelsblad* 14 Dec. 1867.
2) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

18 eeuwen geheel Zuidholland bedekte, hangt nog, als antiquarische herinnering, aan een herberg te Voorschoten uit[1]. *Het Gooyerbosch*, dat eens 300 morgen besloeg, maar reeds in de dagen van Hooft verdwenen was, hing in de 16de eeuw te Amsterdam op 't Oudekerksplein uit; - *het Hagedoornbosch* leest men nog boven een m u s i c o in de Pieter-Jacobsstraat.

De wijnkooper Bogaert woonde voor honderd jaren op den hoek van de Boomdwarsstraat *in de Bogaert*, en tal van namen, van *Boomgaard* of *Bogerd* afgeleid, getuigen van vrij wat huizen, waar die uithingen.

Bij bakkers stond en staat nog hier en daar een basrelief boven de deur of een steen in den gevel met: *in 't Koorenlandt* (Bickersstraat) of *de Tarweakker* (Groeneburgwal 1665). De *Korenakker* hangt doorgaans daar uit, waar k o r e n - b r a n d e w i j n (gelijk de jenever bij de Schiedammer stokers in hun adressen aan de Kamers geheeten wordt) te koop is. - Ook T u i n e n - behalve de h e r a l d i e k e , waarvan vroeger gesproken is - hingen uit: b.v. aan een herberg te Rotterdam *de Rijstuin*, waarop het volgende rijmpje gemaakt werd:

* In de Rijstuin, wilt het weten,
Komen veel droncke lickers en poëeten[2].

Te Amsterdam, in de Plantaadje, had men nu anderhalve eeuw geleden, *het Stuyvers Tuyntje*, en nog vindt men buiten de Muiderpoort, *D'Roomtuin*.

III.

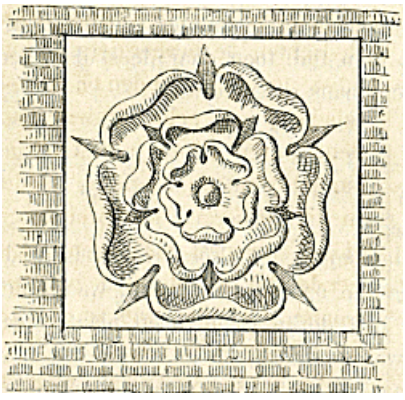

Een volledige Flora is op de uithangteekens te verzamelen; wij zullen er slechts enkele bloempjes van plukken.

De R o o s is meestal de heraldieke, b.v. op den Haarlemmerdijk aan twee huizen naast elkander: *de Witte Roos* en *de Provens Roos. De Gulde Roos* was in 't begin

1) *Ned Stad- en Dorpbeschr.*
2) Waarschijnlijk u i t h a n g b o r d p o ë e t e n . Een hunner althans maakte dit rijm voor den waard, om 't voor den luifel te zetten:

* Hier woont een man, hij wou varen met Jan Beerewous,
Maar hij bleef t' huis omdat hij het hield met de kous.

De kastelein had het namelijk eens in 't hoofd gekregen om een zeetocht te maken, maar zich bedacht, een vrouw genomen en een kroeg opgezet.
Beerewouts was de naam eener aanzienlijke familie te Amsterdam: Frederik Beerewouts was Kapitein van een vendel schutters en schoonzoon van Burgemeester van de Poll Jan Beerewouts schijnt een Zeekapitein geweest te zijn.

der 18de eeuw het uithangteeken van den boekverkooper Willem Linnig van Koppenol op den Vijgendam.

Ook in 't heraldieke drietal komen de Rozen voor, o.a. te Maastricht in

de Brusselschestraat, met dit bijschrift: *e*XCV*ssae a*L*bae* rosae DICaVIMV - wat het jaartal 1777 aangeeft.

Natuurlijke rozen komen echter ook voor, o.a. *de Roode Roos* bij een apteeker in de Wagenstraat te 's Gravenhage; en vroeger ook te Arnhem, aan een établissement Mont-Athos, met dit onderschrift:

> De Roos is eene schoone blom,
> Wie binnenkomt is wellekom.

De Lelie, 't zij ze als de Witte, de Blaauwe, de Gulde of de

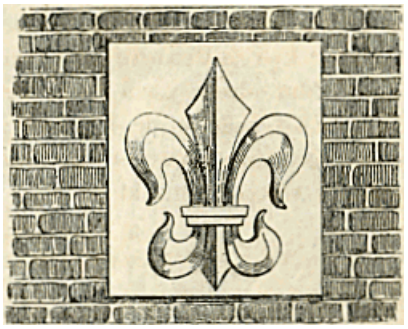

Gekroonde voorkomt, is altijd de heraldieke. Waar men *de dry lelyen* vindt, is dit doorgaans aan 't wapen van Frankrijk toe te schrijven.

De Tulp daar-en-tegen heeft als uithangteeken geen heraldieke, maar een historische beteekenis. Zij hing ten tijde van den Tulpenhandel aan herbergen uit, waar Collegiën van Floristen, anders gezegd handelaars in tulpen, ‘haer kamer’ hadden, waar zij hun koopmanschap dreven, hetzij ‘met de schijven ofte borden,’ hetzij ‘in 't Ootje.’ En van de bedriegerij, die daarbij plaats vond, is nog het spreekwoord herkomstig ‘iemand in 't Ootje nemen.’ Later, na den val van die hoog opgedreven windnegotie, zag men op vele uithangborden den naam van Tulp verdwijnen voor dien van Zottebol, en, waar vroeger had gestaan *in de dry Tulpe-bollen*, las men toen: *in de dry Sottebollen*. Toch lachten de herbergiers in hun

vuist; terwijl duizenden bij die zottebollerij hun geld verkwist hadden, waren zij er 't best bij gevaren; want de Floristen hadden in die herbergen niet weinig gesmuld en vooral gedronken, ‘denkende dat de bloemen niet wel zouden opkomen, zoo ze niet ter deeg begoten werden.’

De Drie Tulpen, waarvan wij de afbeelding hiernevens voe-

gen, komen te Hoorn voor op den gevelsteen, waarvan wij in het Eerste Deel, bl. 271, gesproken hebben.

't Viooltje hing uit in de Waisegasse- of Weezestraat te Keulen, aan 't huis waar Vondel geboren werd. Hij zinspeelt daar meermalen op in zijn gedichten, o.a. in zijn 'Olijftack aen Gustaef Adolf'[1].

Een heymelijcke treck
Verleyt het hart na mijn geboortstad Keulen.
Daer heb ick 't eerst om honigh uytgevlogen
Omtrent den blonden Rhijn,
Beplant met Rhijnsen wijn,
En als een bie *violendau* gesogen.

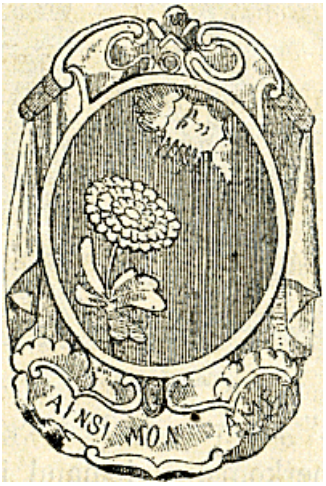

De G o u d s b l o e m (in Engeland onder den naam *Marygold* bekend), was in de middeleeuwen 't zinnebeeld der H. Maagd, en een geliefkoosd uithangteeken. Het nevensgaande hing in Fleetstreet te Londen nog in 1670 uit.

Twee bloeiende Aloës zijn het uithangteeken van een winkel op den Nieuwendijk.

De K o r e n b l o e m e n kwamen ook nu en dan voor, en iemand, die op den hoek van den Kloveniersburgwal en de Zandstraat woonde, maakte er een soort van hieroglyfisch schrift van. Op den gevelsteen ziet men z e v e n Korenbloemen geplaatst 2, 3, 2; daar tusschen D K - B N (De KorenBloemeN). Wellicht waren D.K. en B.N. de naamcijfers van hem en zijn vrouw en hadden zij te zamen zeven kinderen.

Over de K r a n s e n, als uithangteekens van wijnhuizen, hebben wij reeds overvloedig gesproken[2]. De kransen met een bijvoeging, die 't meest voorkomen, zijn de R o z e k r a n s en de G u l d e n K r a n s. De *Gulden Krans* kan men nog te Dordrecht in de Wijnstraat zien; *de Rozekrans* te Amsterdam op verscheiden gevelsteenen (Riddersstraat, Oude-turfmarkt, enz.) In 1734, tijdens den Hyacintenhandel, was *de Rozekrans* het uithangteeken van een kroeg te Haarlem, waar die handel gedreven werd. Dan ook bij anderen dan wijntappers, 't zij door overerving, 't zij om andere redenen, hingen die kransen uit: zoo in de 16de eeuw *de Gulden Crans* bij een hoedemaker op den Oudezijds-achterburgwal bij de Oudekerkssteeg, en in de 17de las men boven de deur eener kerkbewaarster der Menniste kerk in den Haag:

* Dit is *in de Rozekrans*,

1) *Leven en Werken*, Deel III, blz. 148.
2) Zie Deel I, blz. 13, 63, 86.

Hier woont Trijn Anne Jans,
Wilt het wel onthouen,
Zij verkoopt Tepelzalf voor jonge vrouwen.

IV.

De A p p e l , reeds van 't Paradijs af de vertegenwoordiger van alle boomvruchten, kwam dus ook ten onzent, als overal, 't meeste als uithangteeken voor, dikwijls met een stichtelijke toepassing, als b.v. op den hoek van 't Fransche Pad:

* De *Appelen* worden afgeplukt,
De eene mensch den anderen verdrukt,
Maar God, die nimmermeer gaet slapen,
Kent wel de Bokken uit de Schapen.

Te Antwerpen had men een Appelstraat; intusschen vond men er op de uithangteekens geen enkelen Appel, maar wel *de Cool, de Reesen-Ajuin* en *de Raap*[1], de laatste verguld en met dit bijschrift:

* Hier in *de Goude Raep* plaisant,
Verkoopt men fijne en valsche kant.

R a p e n waren bij onze voorouders zeer in achting. De Consul M. Curius Dentatus had Rapen gegeten, en onze voorouders hadden te veel eerbied voor de klassieke oudheid, dan dat ze de aardvruchten, waar zulk een beroemd man zich meê voedde, niet in eere zouden houden. 'Rapen is een edel kruid,' zeiden zij, en zij hingen Rapen uit. Voor den gevel van een deftig huis uit het begin der 17de eeuw, op den Oudezijds-achterburgwal tusschen den Niezel en de Oudekennissteeg, staat nog een groote *Gekroonde Raap* - een aandenken aan de familie van dien naam, waarvan, zoowel als van 't Rapenhofje, alreeds gesproken is[2].

De Drie Rapen hing te Amsterdam in de Beurssteeg, bij den boekverkooper Pieter Arents, ook onder den toenaam van Schrijver bekend. Deze, op 1°. Februari 1616 in 't boekverkoopersgild te Haarlem aangenomen, had aldaar in de Kleine-Houtstraat gewoond en er huisvesting gegeven aan Dirk Rafelsz Camphuyzen, op wiens lijf een prijs gesteld was. Vreezende, deswege gevat te zullen worden, was hij op 1 Mei 1617 met Camphuyzen naar Norden in Oostfriesland geweken. Van daar te Amsterdam gekomen, vestigde hij zich eerst in de Warmoesstraat, vervolgens in de Beurssteeg. Zijn zoon en naamgenoot, en vervolgens diens schoonzoon Kornelis van der Sijs, bleven de zaak *in de Drie Raapen* voortzetten[3].

Maar ook om een andere reden was de Raap als uithangteeken zeer gewild, n.l. omdat hij aanleiding gaf tot woordspelingen. Zoo las men onder een afbeelding van drie Rapen dikwijls:

1) *Antwerpen*, blz. 30.
2) Zie blz. 41.
3) Uit het Gildeboek te Haarlem medegedeeld in den *Nederl. Spectator* 1867, blz. 133 en 155.

Rapen is een zeldzaam kruid,
Ieder is op *rapen* uit,

een rijm, dat met verschillende varianten voorkwam. - Een ander voorbeeld levert de hiernevens afgebeelde gevelsteen, die op den Verversdijk te Delft voor een huis staat. Bij de mededeeling daarvan opperde de Heer Archivaris Soutendam de gissing, dat voor *Geeckeyck* zou moeten gelezen worden *gecke ick*, zoo dat de steen een rebus zou voorstellen: *onder de rapen gek ik;* en hij herinnerde ons het devies der Delftsche Rederijkers: *Wij rapen geneugt*, waarbij 't woord *rapen* ook door twee r a p e n was voorgesteld. De gissing komt ons hoogst aannemelijk voor: en wellicht woonde in 1437, in dat huis, de kamer-nar der Rederijkers.

Dat de *Oranjeappel* niet vergeten werd spreekt van zelf - nog altijd hangt hij te Amsterdam uit aan 't Weeshuis der Doopsgezinden. *De Granaatappel* zag men in de Wolvenstraat aan een katoenwinkel en wij deelen het rijmpje mede, dat voor den gevel stond en een duidelijke omschrijving biedt van wat er al in zoo'n zeventiende-eeuwschen winkel te koop was:

* *In de Granaatappel* verkoopt men:
Allerlei zoort van gedrukt catoen,
Bij stuk of el na ider heeft van doen;
Ook Voeringlinnen, Bombazijn,
En wat u meer kan dienstig zijn.
Des komt maar vrij in huis als vriend,
En koopt van 't gene dat u dient.
Men verkoopt ook mede Japansche Dekens en Rokken[1],
Kinder-Samaren, Jurken en Borstrokken.

D r u i v e t r o s s e n , w i t t e , b l a a u w e , m u s k a d e l k l e u r i g e en v e r g u l d e , h a n g e n op tallooze plaatsen in letterlijken zin u i t , vooral aan hoekhuizen, onder den hoek, die boven den ingang uitspringt, en kondigen een tapperij aan. Op de Bloemgracht bij de Baangracht vindt men een gebouw, welks frontespies geheel overdekt is met groote blaauwe *Druivetrossen* en groene *Wijngaardbladen*, - en dat is natuurlijk een wijnkooperij.

Een Zutfenaar liet een *Meloen* voor zijn luifel schilderen en maakte er de volgende toepassing bij:

* Gelijck een goet Meloen zeer qualick is te vinden,
Zo gaet het hedendaags in 't kiezen van de vrinden,

1) Zie over de 'Japansche Rokken', J.T.G. *Nalezing op mijne Amstelodamiana*, blz. 88.

Van vijftig qualik een daar mangelt dit of dat,
En zelden trouwe vrient of daar schort altijt wat[1)].

Een warmoezenier bij Gouda had voor 't hek van zijn huis *de Drie Radijzen*, en daaronder een vers gemaakt, waarvan de vinding inderdaad verrassend is:

* Ik woon *in de Drie Radijzen*,
En Adam en Eva in den Paradijzen.
Zelden aten zij stokvis, maar heel veel warmoes, kropsla en radijzen,
Hier vindje allerhande aardgewas om menschen meê te spijzen.

Te Wijck tegenover Maastricht pronkt in de Rechtstraat een gevel met een vergulden Wortel, en, opdat niemand het voor iets anders zou aanzien, staat er onder: *Dit huys is ghenaemt in de Gulde Wortel*. Men moet hierbij in aanmerking nemen dat die van Wijck van ouds, even als die van Hoorn in Noordholland, den bijnaam hadden van W o r t e l b o e r e n .

De Drie Bramen is een bekend uithangteeken van bierbrouwerijen en azijnmakerijen.

De Eikel hing ook dikwijls uit; men ziet daarvan nog een exemplaar op 't Damrak aan den hoek der Kapelsteeg, met het onderschrift: D'AKER.

V.

Aan een tabakswinkel op den Haarlemmerdijk hing *de Oranjespruit* uit:

* Dit is in d' Oranje spruit,
En daar haalt men heel goed kruit,
Komt in en gaat niet voorbij,
Maar proeft en koopt het vrij.

Toen er twee takken van 't Huis van Nassau in ons land bloeiden, was er wel eens een weinig naijver, althans bij de Friezen, die hun Stadhouder even hoog geschat wilden hebben als dien der andere Gewesten. Dit gaf aan een Fries, die hier een tabakswinkel opzette, en wel in de Gravenstraat, waar, wegens de ligplaats der Friesche schepen in het Damrak, veel van zijn landgenooten kwamen, aanleiding om, tegenover de Haarlemmerdijksche Oranjespruit, een *Friesche spruit* uit te hangen, waarbij hij 't versje van zijn konkurrent eenigermate uitbreidde:

1) *Les amis de ce temps qu'on vante*,
Ont la nature du melon:
Il faut en essayer cinquante,
Avant d'en trouver un de bon,

zegt een Fransch dichter: wij weten niet, wie van beiden, hij of de Zutfenaar, op de eer der vinding aanspraak maken kan; doch wij veronderstellen, geen van beiden.

* Wel kameraet.
Wat raet?
't Is hier geen deeg,
Mijn pijpje is uit en mijn doos is leêg.
Gaan we na *de Friesche Spruit*,
Daar is goede brandewijn en Varinis kruit.
Ei gaan we niet voorbij,
Maar eerst proeven en dan koopen wij.

K o o l v e r k o o p e r s zijn er altijd geweest en dus kwam er ook K o o l op de uithangborden, en wel voornamelijk *de Bloemkool*, die wij o.a. aan den straatweg van Breda op Bergen-op-Zoom vonden, in de nabijheid zoo wel van de eene als van de andere stad.

De T a b a k s p l a n t werd van lieverlede een zeer gewoon uithangteeken voor tabakswinkels: 't V l a s kwam voor aan linnenwinkels, en meer bepaald: *het Gebraakt Vlas, het Gehekeld Vlas, het Alkmaarder Vlas, het Brabantsch Vlas*, enz. H e n n i p aan touwwinkels: *het Bos Hennip, het Ouwaters-Hennip*, welke soort de beste werd geächt. K o r e n s c h o v e n bij grutters; o.a. aan een voorname grutterij op 't Kleêrveer, in de vorige eeuw, *de* 3 *Schoove*.

't Meerblat, dat de gedaante heeft van een menschenhart en ook in de heraldiek veel voorkomt, was in 1656 het uithangteeken van een R.K. kerk te Amsterdam op 't Cingel tusschen de Lijnbaans- en Korsjespoorts-steegen.

't K l a v e r b l a d was zeer populair. - ‘Alle goede dingen bestaan in drieën,’ was 't oude gezegde, en het Klaverblad was de natuurlijke voorstelling van dat denkbeeld:

Drie glaasjes zijn drie teugen,
Drie is een Klaverblad,

zong men nog in onze jonge dagen, en talloos zijn de verzen, vooral bij drinkliedjes, waarin dat Klaverblad gevormd wordt. En bij de drie b l a a d j e s moet dan ook nog het s t e e l t j e komen, als o.a. blijkt uit hetgeen in 't ‘Moortje’ van Bredero een jonkman vertelt van de pret, die hij op den Doelen gehad heeft:

Het was biget sucken kelck met nuwe Spaense muskadel,
Ick roock, ick proefde, ick dronckse, o mijn het smaackte so wel,
Dan wast met een beniste boortje, en dan met een rondeeltje,
Dan de *santé* van de matres, dan *een klaverblaadje met een steeltje*,
Dan konfloribus, enz.

Op gevelsteenen, luifels en uithangborden, vindt men *het Klaverblad* niet enkel groen, maar in alle kleuren. Het *Gulden Klaverblad* hing weleer uit aan de herberg, waar nu de *Haringbuis* uithangt, aan het klaphek op den Zandvoortschen straatweg in den Aardenhout. Als men er de herberg binnentreedt, leest men het volgende vers op een bord aan den wand:

Gedenkteeken van den hertog van Langeveld.

Als men zestien honderd acht en twintig schreven,
Was den Hertog van Langeveld in 't fleur van zijn leven.
Kwam in den Aardenhout in 't *Gulden Klaverblad*,
Heeft een maaltijt gedaan van twee uren, en at
Dees nabeschreven spijs, zoo ons de waard vertelde,
Die hem de spijs en drank met eigen hand bestelde.
Acht ponden roggebrood en vier tarwebollen fijn,
Tien pond zoetemelkskaas en haring een dozijn.
Ook liet hij metterhaast nog door het keelgat snappen,
Van 't goet acht guldens bier omtrent de veertien flappen[1].
De waard rekend' 't gelag: hier wel ter deeg op let,
't Beliep de gulden vier en nog vijf stuivers net.

Die hertoglijke maaltijd luidt anders dan wat Jerolimo bij Bredero zegt:

Een ajuyncken, een ciepelken, een sneeken broot en twee vijghen,
Dat 's een Heeren kost.

Maar wie was nu die Hertog van Langeveld, waar Loosjes, die in zijn ‘Hollandsche Arkadia’ 't gedicht ook opneemt, niet anders van weet te zeggen, dan dat hij ‘een schrokkige kaerel’ was - en waar latere historici, die de herberg bezochten, zich vruchteloos den kop over hebben gebroken? - Vermoedelijk niemand anders dan Hendrik II van Orleans, Hertog van Longueville. In 1595 geboren, kon hij werkelijk in 1628 gezegd worden ‘in 't fleur van zijn leven’ te zijn. Al vindt men bij kronijkschrijvers niet geboekt, dat Longueville Nederland bezocht heeft, hun stilzwijgen bewijst niets. Zij hebben evenmin de reis geboekt, die de Hertog van Rohan in 1599 door onze provinciën heeft gedaan, en ons zou daar ook niets van bekend zijn, als de Hertog niet zelf een dagboek gehouden en een hoogst bevallig verhaal van zijn reis geschreven had. In de dagen van Maurits en Frederik Hendrik waren bezoeken van Fransche Edelen, ja van Prinsen van Koninklijken bloede zelfs, menigvuldig. Bovendien was er in 1627 en 1628 groote spanning aan 't Fransche hof tusschen Richelieu en den hoogen Adel, zoodat er voor Longueville goede redenen konnen bestaan om zich voor een tijd te verwijderen. 't Is voorts bekend, dat, zoo later zijn vrouw, de beroemde Hertogin, de ziel was der zoogenaamde Fronde, hij zelf een onbeduidend wezen, en, wat hier 't meest afdoet, een rechte smulpaap was - waarop men o.a. *de Trois mousquetaires* kan naslaan. Dat men eindelijk in den Aardenhout van Longueville Langeveld maakte, kan niemand bevreemden, althans niet hen, die weten, hoe algemeen die laatste naam daar in de buurt is.

't Gekroonde Klaverblad kwam ook dikwijls voor. Op een gevelsteen uit het begin der 17de eeuw op de Brouwersgracht bij 't Cingel houden twee

1) ‘Kannen,’ die men *Flappen* of *Flapkannen* noemde.

leeuwen de Amsterdamsche Keizerskroon boven het klaverblad. - Meermalen ook komen *de Drie Klaverbladen* voor.

De rol, die 't S t r o o als uithangteeken te vervullen heeft, hebben wij reeds vroeger beschreven[1]. Wij voegen er nog twee opmerkingen bij. De eerste is, dat op sommige plaatsen, o.a. te Kleef, aan huizen, die gerepareerd worden, een stok wordt uitgestoken, waar een bosje stroo aan hangt, en zulks ten einde de voorbijgangers te waarschuwen[2]. De andere, dat, even als alles wat uithing in hout werd nagebootst, zoo ook, aan rijtuigen of meubelen, die te koop gesteld zijn, het bosje stroo wordt afgebeeld door een stuk hout, dat gespleten en gekruld is.

1) Zie Deel I, blz. 136-142.
2) Op gelijke wijze hangt men te Parijs een *houten kruis* uit.

Là je trouve une croix de funeste présage,

zegt reeds BOILEAU in zijn satyre van *les Embarras de Paris*.

Zevende hoofdstuk.
Delfstoffen.

De uithangteekens, die D e l f s t o f f e n vertegenwoordigen, zijn, op weinige uitzonderingen na, aan beroep of handel ontleend.

De M e t a l e n worden meest door B e r g e n vertegenwoordigd, of door M i j n e n.

In de St. Annendwarsstraat hing *de Goudberg* uit. In die straat vond men 't Goudsmidsgildehuis. Natuurlijk woonde de Gildeknecht er dichtbij en deed, als de meeste Gildeknechts, een kroeg, zoo tot bevordering van 't gezellig verkeer onder de Gildebroeders, als tot bestelhuis voor de knechts, en daarenboven tot wachtkamer voor al wie Dinsdags of Vrijdags wat te doen had op 'het Comptoir.' 't Uithangbord van zulk een Goudsmids-gildekroeg kon niet anders dan *de Goudberg* zijn.

De *Zilverberg*, de *Zilverpronk*, de *Tinberg*, het *Pronktin*, de *Koperberg*, de *IJzerberg*, hingen uit bij hen, die uit zoodanige metalen handelsartikelen vervaardigden of ze verkochten. Den *Silverbergh* vindt men nog op een gevelsteen van 1638 te Utrecht. *Den Koperen Berg* hing in 1667 uit bij den koopman Gerrit Feyga op de Heerengracht.

Somtijds ook vervangt de m i j n den b e r g en zoo heeft men *de Oude Loodmijn, de IJzermijn*, enz.; ook *de IJzerstaven*.

Bij handelaars in of bewerkers van edele gesteenten hing het J u w e e l zelf of de B e r g uit. Nog ziet men op een gevelsteen op 't Rok-in: *de Rouwe Diamant*, en op den Buitenkant: *de Safierberg*. Van den Diamant zijn verscheidene Diamantssteegen en Diamantsgangen afkomstig, zelfs is er een, waar men dien niet zoeken zou - in den Duivelshoek. Zeker heeft daar *de Diamant* uitgehangen aan een kroeg, waar de Diamantslijpers bijeen kwamen, die daar weleer gewoond moeten hebben; immers heeft nog een andere gang, weinige schreden verder, hun naam bewaard. Er zal tegen 't midden der 17de eeuw hier, aan de zijde der Reguliersdwarsstraat, een diamantslijperij hebben gestaan, welke tak van nijverheid reeds

in dien tijd bloeide te Amsterdam: - en van daar ook, bij tegenstelling, de naam van g r o v e - d i a m a n t s l i j p e r voor ‘straatslijper.’

Steenkoopers hingen *de Marmeren Steenrotz* uit; - ook *den Steenbergh*, welke men beiden nog op zeventiende-eeuwsche gevelsteenen bewaard vindt, de eerste op de Reguliersgracht bij de Prinsengracht, en den tweeden op de Joden-breêstraat. In de Eerste-laurierdwarsstraat ziet men op een gevelsteen van 1641 twee Bergen afgebeeld met het onderschrift: *de* 2 *Kruutbargen*, waarschijnlijk woonde daar een kruit- en vuurwerkmaker.

In *den Krijtbergh* - op 't Cingel - was reeds in 1656 een R.K. kerk.

Een echt-Hollandsche delfstof is d e T u r f. *De Lichte Turf* vermeldt de Ned. Stad- en Dorpbeschrijver als het uithangteeken van een herberg te Voorburg; - *de Veenhoop* en de *Nieuwe Veenhoop* hangen aan herbergen uit aan de Smilde, waarbij men moet opmerken dat hier gespeeld wordt met de dubbele beteekenis van 't woord *hoop*. Voor 't overige komt de Turf op borden dikwijls voor in de gedaante van een opgestapelde mand, met het onderschrift *de Turfmand*, aan zulke kroegen, waar turfdragers verkeeren.

Aan een wijnhuis te Batavia hing in de voorgaande eeuw *het Hollandsche Kooltje* uit en men verhaalt daarvan de volgende geschiedenis. Een schip voer naar Oostindiën en elk van de maats had het een of ander meêgenomen, dat hij daar ginds met winst hoopte te verkoopen. Een was er echter, die zijn kist met turf had volgestopt. De anderen lachten hem hartelijk uit; aan wien zou hij zijn turf slijten in dat warme land? Jan liet ze lachen; maar te Batavia gekomen, nam hij zijn ontslag en zette een wijnhuis op, dat het bovengenoemde opschrift kreeg, terwijl hij aankondigde, dat ieder bij hem zijn pijp aan een echt Hollandsch kooltje kon komen opsteken. Men rookte toen nog geen cigaren en wie pijpen rookt kent het genot, dat er bestaat, wanneer men, na zich beholpen te hebben met plaggen of houtskool (steenkool was toen nog niet in gebruik) of fidibussen, weêr eens een zuiver doorbrande turfkool tot dat einde bekomen kan[1)]. Geen wonder dus dat de man toeloop kreeg - ook van de deftigste Onder- en Opperkooplieden. En toen eenmaal de kist ledig en de turf op was, was 't huis wel beklant en de waard *in bonis*.

Sommige uithangteekens dezer soort hebben betrekking tot plaatselijke bijzonderheden. Zoo hangt aan de herberg te Rokanje *de Steenrots* uit[2)]. De eenige merkwaardigheid, welke dat dorp bezit, en waarom het

1) Toen ik, in 1829, van Brussel komende, waar men altijd aan een vlammetje opstak, te Willemsdorp in de herberg was, hield een heer werktuigelijk nog een brandenden zwavelstok aan de lange pijp. Zijn buurman blies dien uit en bood hem 't komfoor aan, met de woorden: ‘steek nu op aan een Hollandsch kooltje, wij zijn niet meer in Brabant.’
J.T.G.

2) *Ned. Stad- en Dorpbeschrijver*.

somtijds door vreemdelingen bezocht wordt, is de Waal, een water dat veel koolstofzure kalk inhoudt en daardoor de eigenschap bezit, hetgeen men er inwerpt te versteenen.

Een tabaks-, koffie- en theewinkel te Utrecht op de Oudegracht noemt zich naar den *Gesloten Steen;* dat is een steenklomp, die, aan den hoek eener steeg, met een ijzeren ketting aan 't huis is vastgesloten; welk sluiten, volgens de overlevering, voor de rust der burgers noodzakelijk was, vermits anders de Duivel en zijn maat hem alle nachten gebruikten om er c a s t i e meê te spelen: 't geen zulk een rumoer maakte, dat niemand, zelfs de Bisschop, een oog kon toedoen, zoodat deze laatste bevel had doen geven, den steen vast te leggen en den Duivel te noodzaken, ergens anders zijn vermaak te gaan zoeken.

De Hoeksteen eindelijk, die boven een gang in de Looiersstraat uithangt, heeft een godsdienstige beteekenis. 't Is een groote steen, waarop een schrijfpen is uitgehouwen, met het jaartal 1786, en daaronder *de Hoecksteen*. Wie aan den steen in dat jaar dien vorm gegeven heeft is ons onbekend. Vóór 1760 was de Hoeksteen een hofje der Doopsgezinden, en de aloude vorm van den Hoeksteen, die sedert de dagen der Kerkhervorming een symbool van Hervormde Gemeenten is geweest, was deze: een driekante steen, op elke zijde met een V gemerkt, waarvan de beteekenis was: *ego sum Via, Veritas, Vita*, (‘ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven’). Vermoedelijk zal vóór 1786 deze steen ook wel een zoodanige geweest zijn.

De Hoeksteen plagt vroeger ook wel tot uithangteeken van hoekhuizen gekozen te worden; men leest den naam nog aan 't hoekhuis van den Binnenkant en de Bantammerstraat.

Achtste boek.
Opschriften zonder beeld- of schilderwerk.

Eerste hoofdstuk.
Enkele namen.

Al leveren e n k e l e n a m e n zeer weinig stof tot beschouwing, toch mogen wij ze niet stilzwijgend voorbijgaan, dewijl zij toch ook tot uithangteekens dienen en, in onzen tijd vooral, zeer talrijk zijn. In oudere gevels staan zij in steen gehouwen; voor buitenplaatsen uit de vorige eeuw dikwijls in cierlijk krulwerk aan 't ijzeren hek; voor de hedendaagsche winkels, fabrieken, koffiehuizen, herbergen, boerenhofsteden, enz., doorgaans alleen met de verfkwast op een houten bord of op den muur geschreven, en dan meestal, omdat het hedendaagsch geslacht niet bijster scherp ziet, met letters, die zoo groot mogelijk zijn.

Vele van die namen, en bepaald die op steen gehouwen en in den gevel gemetseld zijn, doch ook geschrevene, zijn de remplaçanten van vroegere a f b e e l d i n g e n , die bij herbouwing of herstelling verworpen werden. In de Korte-Leidschedwarsstraat leest men op een gevelsteen: *Lasarus en de reyke man*, Anno 1773. De oude gevelsteen met de beeldjes is hier blijkbaar bij een herbouwing, die in 't aangeduide jaar plaats had, door een steen met letters vervangen. Enkele malen evenwel heeft men bij 't plaatsen van zulk een lettersteen de figuur toch bewaard en alleen verplaatst. Zoo leest men op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht op een gevelsteen enkel: *de Bonte Vos;* doch ontwaart bij nadere beschouwing, dat de Vos zelf ook nog aanwezig is: hij is naar 't dak geklommen en gluurt over den gevelrand naar beneden.

De Plaats Royaal komt, als opschrift van herbergen, enz., dikwijls voor. Reeds was dit in de 17de eeuw het geval; doch toen zal er wel een af-

beelding boven geprijkt hebben. Die Plaats Royaal toch was de *Place Royale* te Parijs, een groot vierkant plein, van zuilegangen omringd, dat in 1610 was aangelegd op de plaats van 't Hotel des Tourelles en destijds voor 't schoonste plein van Europa werd gehouden.

Andere namen bewaren de herinnering van 't gebouw, dat weleer op de plek stond, of gezegd werd er gestaan te hebben: zoo b.v. het opschrift: *d' Oude Doelen* in de Oude-Doelenstraat, het steentje met de woorden CATVISERS KLOSTER in de Karthuizersstraat, 't opschrift: *het Oude Stadhuis*, dat weleer in de Kapelsteeg gevonden werd.

De vroegere gedaante van een gebouw wordt soms ook bewaard in den naam, die tot uithangteeken dient. *'t Loosje* is een likeurstokerij, sinds lang wijdvermaard, doch de naam schijnt aan te duiden, hoe die uit kleine beginselen ontstond en de eerste oprichter zijn zaak in een nederige loods begon.

De nabijheid van een voornaam gebouw gaf meermalen aan een tapperij of bierhuis aanleiding tot naams-usurpatie. Zoo was het *Amstel-Hôtel* pas verrezen, of men las den naam op het bord eener tapperij op den hoek van den Amstel en Utrechtschedwarsstraat.

Een onnoemlijk getal namen heeft zijn oorsprong van de lokaliteit. Vandaar *de Brakke Grond* in de Nes, een naam die al eeuwen oud is: vandaar zoo veel *Welgelegens* en *Bellevues*. Ook: *Nabij Buiten, Even Buiten* (te Oud-Beijerland), *Om en Bij* (bij Alkmaar), *Vlak Over* (te Hof van Delft), *Uit en 't Huis*, enz. In de nabijheid van dorpen vindt men dikwijls *Bijdorp*. Voorts: *Al te Ver* (Schermer), *Al te Naauw* (bij Fransum in Groningen), *Wat Afgelegen* (bij Schermerhorn), *Ongelegen* (op Walcheren, bij Veere), *Lucht en Veld* (in Haskerland). In de nabijheid van groote steden, bij voorkeur aan herbergen, *de Eenhonderd Roê, de Tweehonderd* (of 'meer') *Roê*, - wat den wandelaar in staat stelde, de lengte zijner wandeling naauwkeurig te bepalen. - Van daar ook zoo vele namen met *meer* samengesteld, en aan hofsteden gegeven, die in de buurt van eenig m e e r gelegen waren, als: *Meerhuizen, Meerlust, Meerzicht, Meer en Berg, Meerhoeven, Meeroogst, Hoogermeer, Overmeer, Oostermeer, Middelmeer, Eindmeer, Welmeer;* - en ook andere, van nieuwere vorming en getuigende van den hedendaagschen smaak voor klinkklank, b.v. *Flevorama* in Gooiland, een naam, die op cierlijke wijze te kennen moet geven, dat men vandaar de Zuiderzee kan zien, - wat juist zoo'n groote zeldzaamheid niet is.

Namen om opgang te maken ontbreken niet. Oudere van dezen aard waren, voor winkels: *de Allemansgading, de Hagendeveld;* thans klinkt dat: *de Bazaar, Centraal-Kleedingmagazijn*, en vooral *Specialiteit van*.... Ook *de Konkurrent* is in onze dagen een geliefdkoosd winkel-opschrift. - In de vorige eeuw had een koffiehuis in den Haag, waar in 1781 Keizer Jozef II logeerde, den bluffenden naam aangenomen van *het Parlement van Engeland*.

De naam *Heerenkroeg* voor een koffiehuis zou in ons Nederduitsch zeker al heel ploerterig klinken, maar in 't Hoogduitsch word dat heel mooi gevonden, b.v. te Maagdeburg:

> Romantisch an der Elbe da liegt der Herrenkrug;
> Den Sonntags sehr bevölkert das Dampfschiff Zug um Zug,
> Die reizenden Alleeen, der grosse, schöne Wald,
> Dies beut in Sommerszeiten den liebsten Aufenthalt;
> Der Wirth und die Bedienung sind sehr Coulant und fein,
> Kann wohl zum Amusiren noch mehr geboten sein?[1)]

Andere namen daar-en-tegen getuigen van een beminnelijke nederigheid. Zoo b.v. *Bagatelle*, dat aan tal van buitentjes voorkomt, *Nederig* op Walcheren, bij Domburg, *Goed Genoeg*, enz.

Het welbehagen in eenzaamheid en rust deed weêr andere namen kiezen, als: *de Eenzame* (mede bij Domburg): *La Solitude, Ma Retraite* - die op vele plaatsen voorkomen: *Bon Repos* (mede op Walcheren); *Vreugde en Rust* (te Voorburg): *Vrijwel* (in de Haarlemmermeer); maar gebrek aan r u s t deed honderden malen te voorschijn komen *Zelden Rust*.

Menigeen, die een huis liet bouwen of een buitenplaats aanleggen, gaf daaraan den naam van plaatsen, waarop hij handel dreef. Allerlei namen van landen en steden komen hierbij voor. Op de Keizersgracht bij de Muidergracht vindt men aan drie gevels naast elkander: *Spanhola, Curaçao* en *Portorico*, wat doet denken aan een Portugeeschen Jood uit de vorige eeuw, die op de West handelde. Ook aan hofjes werden zulke namen gegeven. Jacob Stoffels, een koopman in 't midden der 17de eeuw, was rijk geworden door den handel op Venetiën en noemde daarom een hofje, dat hij in de Elandsstraat liet bouwen, *Venetia*.

Andere namen werden ontleend aan scheepvaart en visscherij. Aan de herberg op den hoek van den Binnenkant en de Kalkmarkt leest men *de Noordsche Houtvloot*, 't geen ons den tijd voor den geest roept, toen Antonides zong:

> Hier zeilt de houtvloot aen met hondert zwaere schepen,
> Die in den schoot van 't Y de Noortsche bosschen slepen;
> Matroos, gemoedigt door zijn winst, begroet alree
> Zijn jonge vrou, die t' huis gesmoort in hartewee,
> Den Hemel smeekt, dat hij zoo lang de wilde baeren
> In toom hou, tot het schip komt voor de paelen maeren,
> En Volkert, haere min waerderende uit haer trou,
> Zijn spaerpot uitschudde in den schoot van zijne vrou.

Een hofstede te Baarland draagt den naam van *de Parelvisscherij*, die ons den bloeitijd der Oostindische Compagnie herinnert, toen

1) F.W.C. REMME, *Magdeburg im Sommer*.

Het vruchtbaere Cochin, daer een gewenschte May,
Gedurig 't velt vereert met haere bloemlievrey,
En looftapijten,

nog zijn schatting aan den Nederlander opbracht, en van daar ‘een rijke schat van paerlen’ werd

aengevoert,
Waervan de schoonste zijn geregen en gesnoert,
Om zich te spieglen in den boezem der Mevrouwen,
Em met het levend sneeu van 's Joffers hant te trouwen.

Menig vroegere werkplaats, thans geen werkplaats meer, draagt er nog den naam van in den gevel. Op een grooten steen in de Warmoesstraat bij de Oudebrugssteeg leest men *de Weverij*, nog herkomstig uit den tijd, toen te Amsterdam een Weversgild bloeide.

Het W e n s c h e n , H o p e n , S t r e v e n , enz. was een milde bron voor naamgeving: *de Hoop, de Vlijt, de Gunst, de Goede Verwachting, de Onderneming, Zorg en Vlijt* (Haarlemmermeer), *Dank en Hoop* (ald.), *Vlijt en Zegen* (Zevenhoven), *Vrede en Welvaart* (Wijde Wormer), *de Spaarzaamheid, de Volharding, de Voorzorg, de Verbetering, de Nieuwe Aanleg*, enz.

Anderen drukten hun genoeglijke gewaarwordingen uit, natuurlijk bij voorkeur aan optrekjes en buitentjes: *Mijn Zin, Mijn Lust, Mijn Genoegen, Ons Genoegen, Wel te Vreden, Zorgvliet*, bij honderden: *Na de Lust* (Kockengen), *'t Verlangen* (onder Mijdrecht), *Vreugderijk* (aan den IJsel tegenover Zalk), *Vrede best* (Wijde Wormer), *Vrijheid-Blijheid* (in de vorige eeuw de buitenplaats van Permenter in de Diemermeer), *Mon plaisir* (op Schouwen), *Mes délices* (te Baarn, waar de bekkesnijers uit den omtrek altijd vroegen, welk *mes* daar toch uithing).

Sommige naamgevingen doelen op levensbijzonderheden, waar de voorbijganger, als hij 't opschrift leest, naar gissen mag. Zoo: *Betwiste Rust* (op Tessel), *Nooit Gedacht* en *Niet Verwacht* (zeer menigvuldig); *Ongedacht* (Bommel in Zuidholland), *Blijde Komst* (aldaar), *Toeval* (Purmer), *Treurenburg* (St. Laurens op Walcheren), dat aan een verlies doet denken, tijdens 't bouwen der hofstede door den bouwheer geleden; *Waarborg*, welke? weten wij niet (bij Waarder in Zuidholland), *Lang Verzwegen* (in de vorige eeuw, aan den Amstel), *Kort Beraad* (op Schouwen), *Burenstam* (in de Wijde Wormer).

Wie een vreemde vrouw getrouwd had, gaf wel eens aan zijn nieuwe woning of hofstede den naam van haar geboorteplaats om haar 't genoegen te verschaffen zich weêr in Schotland of Drafna, in Florence of Parijs te bevinden. Iets dergelijks deed Lammorael van Egmond reeds, toen hij in 1557 eenige schorren en gorzen liet bedijken, en dat nieuwe land, ten genoege van Sabine van Beyeren, zijn vrouw, *Beyerland* noemde.

Vrouwenamen met een of ander woord samengesteld vallen nog steeds

in den smaak: b.v. te Oosterbeek, *Alida's hof;* of men loope de Haarlemmermeer door, waar men niets ouds vindt: *Betsyhof, Allegonda's Hoeve, Wilhelmina's Hoeve*, enz.

Namen van voorname lieden, vooral van regeerende Vorsten, worden dikwijls tot uithangteekens gekozen. Maar ook de eigen naam van een gewezen kastelein werd al van ouds uitgehangen, wanneer 't huis eens onder dien naam bekend was. Zoo is te Amsterdam in de Nes, van opvolger tot opvolger, de naam van *Toontje*, die der stichteresse, blijven staan, tot hij voor eenige jaren verdwenen is; en dat die naam door geheel Europa beroemd was, kan uit de volgende anecdote blijken. Wijlen Jhr. Mr. Dirk Alewijn, dien ouderen van dagen zich nog herinneren zullen als een man van fijne beschaving en smaak, zich voor 50 jaren geleden te Rome bevindende en aldaar bij prachtigen maneschijn bij een groot feest tegenwoordig zijnde, waar hij, van de herinneringen der oudheid vervuld, van 't Vatikaan af zijn gedachten over de Cezarsstad liet dwalen, werd plotselings door zijn buurman gestoord, die de vraag in 't Hoogduitsch tot hem richtte, waar hij van daan was.

'Aus Holland.'

'Aus Holland? Vielleicht aus Amsterdam?'

'Ach ja.'

'So! denn kennen Sie *Thoontjen?*'

Alewijn gevoelde grooten lust, den vrager 'van de tinne des tempels' naar beneden te smijten.

En niet verre van Toontje had men *Trui de Bie*, en wat verder *Blinde Dirk*, en nog heeft men *Aaltje*, allen lang dood en begraven. Maar de Duitscher op 't Vatikaan had zoo groot ongelijk niet; want:

> Roemt Roomen, prijst Parijs, kraeyt Caïros heerlickheit

en die van Weenen en Berlijn er bij, dan was toch Amsterdam de eenige stad in de wereld, waar, op elk uur van de nacht, een fatsoenlijk man, zonder buitengewone geldverteering, wat te eten en te drinken kon bekomen.

Ook vele Hotels en koffiehuizen zijn alleen onder de namen hunner eigenaars bekend; zoo *'t Hôtel Bauer*, te Zurich, en *'t Hôtel Monnet* te Vevay; zoo *'t Hôtel Meurice* te Parijs, *Mivart* en *Morley's Hôtel* te Londen, de *Hôtels Fuhri* en *Paulez* in den Haag en *'t Café Roscamm* te Amsterdam. Ook andere établissementen; in de Nieuwstraat lezen wij: *Magazijn van Brandstoffen*, DE JONGE MEIJER, en daarbij den naam van den eigenaar: *C. Meijer*.

Sommige namen schijnen oorspronkelijk spotnamen geweest te zijn, als: *de Kruip-in* (bij Kamerik en bij Hummeloo); *Vuil Wammes* (in Oud-Vroenhoven aan den straatweg op Hasselt); *de Koude Herberg*, bij Wolfhees, een naam, die toch evenmin als de vorige, een aanbeveling is voor een logement. Bij Nieuwolda in Groningen vindt men *Kop-af*, - of daar een

moordgeschiedenis was voorgevallen dan of er de *Goede Vrouw* uithing, is ons onbekend, - *Pas-op* vindt men bij Hummeloo.

Te Brugge in de Peperstraat leest men: *Huis voor Omhoogkijkers*[1].

Eenige namen zijn, zonder beeld, toch zinnebeeldig, b.v. *Zeeooft*, een buitentje aan den Haarlemmerweg, vermoedelijk gesticht door iemand, die zijn geld met 'z e e b a n k e t' alias 'haring', gewonnen had.

Samenstellingen met *rust, daal, veld, hof, burg, stein, oord, rode*, komen in menigte voor. Die met *rust* hebben meest betrekking tot het beroep, b.v. *Zeerust* (1688) op de Keizersgracht bij de Vijzelstraat; *Post-rust*, in de vorige eeuw een buitenplaats aan den Haarlemmerweg, aan den Postmeester Van Duyst behoorende. De overige: 1°. tot bloemen en boomen, als: *Rozendaal, Rozenhof, Rozenburg, Tulpenburg, Lommerhof, Plukhof, Karsenhof, Ipenburg, Boekestein, Ipenrode, Berkenrode, Groenendaal, Elzenoord;* - 2°. tot den naam: *Trompenburg, Pingelenburg, Hoofdenburg, Bassenhof* (buitenplaatsen van T r o m p , V a n P i n g e l e n , H o o f t en D e B a s); - 3°. tot de lokaliteit: *Berg en Daal, Amstelburg, Zuiderburg, Meereveld, Schoonoord, Vredenoord*, enz.

Voeg nu bij de reeds genoemde nog een eindelooze lijst van namen, langer en bonter dan die van de ziekten, die voor het Malz-Extrakt de vlag strijken; namen van alle beteekenis: *de Jonge Jan* en *de Oude Walvis, Nimmerdor* en *Immergroen, de Slokop* en *Neêrlands bessengaard;* - Bijbelsche en Mythologische: *Pniël* (bij Naarden) en *Apollo;* - in alle talen (b.v. *Socka Brenti* aan den Heerenweg onder Heemstede - wat wij niet beter weten te vertalen dan met 'R u s t w a t') ja misschien vindt men ze tot in 't Sanskrietsch en Middelnederlandsch toe. Een pakhuis op de Verversgracht heet *Voorwaarts*, mogelijk nog een herinnering van Augustus 1831.

Bierhalle is tegenwoordig een geliefkoosde naam voor bierhuizen en dito kelders; maar onlangs kwam er de *Drinkhalle* nevens, die mogelijk ook wel opgang zal maken. Men leest dit op 't koepeltje bij de Nieuwe-Stads-herbergsbrug, dat vóór ruim vijf jaren tot een 'publikatie-huisje' gebouwd, maar, door een lotwisseling, in Holland niet ongewoon, in een drinkwinkeltje veranderd is.

't Paradijs komt herhaaldelijk voor; *de Nadorst* nog voor menige kroeg, o.a. bij Hoorn en bij Adorp in Groningerland. Iemand, die een zeldzamen naam begeerde, en er geen vinden kon, die hem zeldzaam genoeg voorkwam, schreef ten leste op 't hek van zijn tuin eenvoudig 't woord *Zeldzaam* (bij Utrecht); - en hoe niet iedereen op r o z e n g e u r gesteld is bewijst de naam van *Koelucht*, aan een hofstede bij Zalk aan den IJsel gegeven.

De opschriften in de riet- of pannedaken van boerehuizen, steenbakke-

1) DE POTTER, blz. 115. Verg Deel I, blz. 70.

rijen, looierijen, enz. behelzen in kolossale letters den naam der boereplaats of fabriek, doch zijn, wal den inhoud betreft, vrij gelijk aan de reeds genoemde en even veelsoortig, b.v.: *Bouwlust, Goed Fortuin, het Zwarte Paard*, enz. Maar nog veelsoortiger zijn de scheepsnamen. Die der schepen van 's Lands vloot zijn heden ten dage ontleend, 1°. aan 't Koninklijk Huis; 2°. aan de naamrollen onzer zeehelden; 3°. aan de mythologie en den Griekschen heldentijd. De Nederlandsche koopvaardijvloot verschaft de rijkste verscheidenheid en bontste afwisseling. De *Staatsraad Gouverneur X* ligt tusschen twee lieve jonge juffrouwen, die benepen worden door een *Cykloop* en een *Kandanghauer*. De groote schepen vertoonen nog doorgaans de weelde van een gebeeldhouwd uithangteeken aan den voorsteven, terwijl de kleine binnenvaarders zich met enkele namen in gouden letters op voor- of achterboeg vergenoegen. Vrouwenamen spelen op die schepen de hoofdrol. De reden daarvan wordt verklaard in een rijm, dat een zeilend poëet op den balk van zijn schip zette:

* Waar dat ik zeil
Of waar ik peil
In 't klare nat,
De schipper mint zijn liefste schat.

En hoe een schipper ook behoefte gevoelt aan een wederhelft, blijkt daaruit, dat we eens een Groninger schip zagen, dat de *Toekomende Vrouw* gedoopt was; - dat de schipper een vrouw moest hebben stond paalvast bij hem; hij wist nog maar niet wie 't zijn zou.

Ook zinspelingen op levensbijzonderheden komen onder de scheepsnamen voor. *Troost voor moederloos* is de naam van een vaartuig van Wildervank. Zinnebeeldige scheepsnamen zijn soms zeer sprekend, als *de Trekvogel* van Delfzijl, *de Zeeploeg* van Wildervank.

In Antwerpen vindt men een Twaelf-maenden-straet, die haar naam ontleent van de namen der Maanden, die voor twaalf huizen te lezen stonden[1)]. Te Amsterdam heeft men wel geen Twaalf-maandengracht, maar toch wel een Achtergracht bij *de Twaalf Maanden*, zijnde even zoovele pakhuizen, die elk naar een maand heeten, terwijl het dertiende *de Zon* heet, als de vader van 't gezin.

Omtrent die pakhuizen bestaat een legende, die schier vergeten is en die wij dus aan de vergetelheid willen ontrukken.

Eer die pakhuizen daar stonden, d.i. nu juist 200 jaar geleden, had daar een schuitevoerder zijn schuiten aan den wal liggen. Maar elken morgen als hij er bij kwam vond hij ze van haar plaats en door elkander gehaald. Dit verveelde hem, en ofschoon die plek destijds nog zeer stil en eenzaam was, en zijn buren hem verzekerden, dat het er 's nachts niet pluis

1) *Antwerpen*, blz. 81.

was, hij wilde weten, wat er met zijn schuiten gebeurde en besloot eens stilletjes op de loer te gaan liggen. Op de plaats, waar nu de pakhuizen staan, was toen een timmerwerf met een houtloods. Zoodra de nacht gevallen was, sloop hij moedig de werf op en verborg zich in de loods, waar hij door een reet het oog op zijn schuiten had. Tot de klokke twaalf bleef alles stil; maar toen bespeurde hij op eens een tooverachtig licht en deed zich omtrent hetzelfde schouwspel voor hem op, dat Kasper Larifari in ‘'t Vrouwtje van den Donau’ trof. Hij zag een heele troep meisjes in luchtig wit gewaad; 't waren de spooknimfen, niet van den Donau, maar van den Amstel, die zijn schuiten gingen losmaken, om daarmede op de rivier te spelevaren. 't Hart van den schuitevoerder begon te kloppen als een hamer; maar, eensklaps moed grijpende, springt hij uit zijn hinderlaag en op de schoone Elvinnen toe. 't Bekwam hem beter dan Kasper, want, verre van hem te betooveren, namen zij verschrikt de vlucht. Eene echter kreeg hij nog te pakken bij den slip van haar kleed en sloot die zoo stevig in zijn armen, dat de arme spooknimf niet wist wat zij maar belooven zou om weêr los te komen. Een schuit vol goudkorrels was 't rantsoen, ‘maar voort betalen,’ zeî de welberaden Amsterdammer, ‘want ik zie je toch nooit weêrom.’ En op 't zelfde oogenblik zag de man zijn schuit boordevol en was de Elvin uit zijn ontsloten armen verdwenen.

Voor dien verkregen schat kocht de man de werf en bouwde de dertien pakhuizen. Dit, zegt men, is de laatste verschijning der spooknimfen aan den Amstel geweest. Trouwens, 't is vrij natuurlijk, dat zij zich nu niet meer vertoonen: dat was goed in een tijd, toen, als de wacht tien uren riep, ieder zijn vuur inrekende, de kaars snoot en in zijn kooi kroop: - maar thans ligt men er te middernacht nog niet in en zijn er altijd menschen op straat.

Ten slotte nog de opmerking, dat de hedendaagsche gewoonte om voor winkels, herbergen, enz. slechts een naam te schrijven, ten gevolge heeft, dat die namen zeer onbestendig en afwisselend zijn. Wij lazen aan menigen gevel, binnen een kort tijdsverloop, bij herhaalde verwisseling van bewoner, telkens weer wat anders. In vroeger tijd, toen de uithangteekens niet alleen netjes op bord en luifel geschilderd, maar ook in hout en steen gebeiteld werden, waren zij veel bestendiger en leefden soms eeuwen. Trouwens, spoedige verwisselingen behooren op elk gebied tot het kenmerkende van onzen tijd, en 't is dus volkomen natuurlijk, dat wij die ook bij de uithangteekens waarnemen.

Tweede hoofdstuk.
Spreuken en rijmen.

De spreuken, die voor de luifels stonden, zijn natuurlijk met de luifels verdwenen, doch er zijn er nog genoeg overgebleven op hekken en gevelsteenen; terwijl ze, zoo wel aan gevels als aan boerehofsteden en schepen zelfs nog niet geheel uit den smaak zijn.

Dat deze spreuken en rijmpjes, niet als Opschriften, maar inderdaad als Uithangteekens te beschouwen zijn, bewijzen de spreekwijzen:

Hij woont in *'t Is niet anders*,
of: Hij woont in *Na lijden komt verblijden*,
of: op de Heerengracht naast *Mijn glas loopt ras*,
of: naast *Tecum habita*.

De talen, waarin wij die spreuken gesteld vinden, zijn, behalve onze eigen moedertaal, de Latijnsche en Hebreeuwsche; - op die in de twee laatste zullen wij onze lezers niet onthalen, niet uit een onbeleefd vermoeden, dat zij die niet verstaan zouden; doch ons boek wordt al dik genoeg. Een enkele maal komt een Fransch rijm voor, b.v. *Nulle science sans diligence*, te Haarlem, een herinnering van den zeventiende-eeuwschen schoolmeester Jean de la Chambre. Sommige spreuken komen zeer dikwijls voor, wat bewijst dat zij algemeen in den smaak vielen; andere vinden wij niet dan een enkele maal, als de uitdrukking der gedachte van een bijzonder individu.

Tot die, welke men overal vindt, op gevelsteenen en borden, op hekken en deuren, behoort in de eerste plaats: *'t Is niet anders*. Een voorbeeld van een mooien steen met die woorden uit het begin der 17de eeuw kan men nog vinden op den Zeedijk bij de Kolksluis; en een ander van 1733 in de Koningsstraat; - doch buiten langs de wegen leest men 't honderd malen, en 't heeft daar al menigeen tot troost verstrekt. Wanneer een gezelschap Amsterdammers (in den tijd toen niemand nog van stoombooten of pleiziertreinen droomde) eens naar Sloten was geweest en op 't Haarlemmermeer gevaren en gehengeld had, en dan op de terugwandeling door een onweêrsbui overvallen werd, terwijl men *'t Dronkemanshuisje* reeds

ver achter den rug en *'t Huis ter Vraag* nog bij lange na niet in 't vizier had, en den mannen de rand van den hoed regende, terwijl de vrouwen met de japon over 't hoofd liepen en ‘geen droogen draad meer aan 't lijf hadden,’ en allen morden en jammerden, - viel daar hun oog onverwacht op het groene hek van een weiland, waarop met witte letters *'t Is niet anders* te lezen stond, en op eens maakte een schaterlach zich van 't natte troepje meester, en de verloren opgeruimdheid was teruggekeerd.

Een andere spreuk, die men dikwijls aantreft, is: *Na lijden komt verblijden*. Reeds in 1574, tijdens het beleg van Leiden, had men er dit rijmpje bij gemaakt:

Quam door Lijden geen Verblijden.
So was Lijden groot verdriet;
Maer door Lijden komt Verblijden,
Daerom acht ik Lijden niet[1)].

Op het venster van een herberg tusschen Wageningen en de Grebbe leest men de zelfde spreuk, en daaromtrent is ons het volgende medegedeeld[2)]. Bij de doorbraak op 5 Maart 1855 werd het huisje, dat hier vroeger stond, door het ijs vernield en de bewoner in armoede gedompeld. Toen hij zich tot de Kommissie wendde en om onderstand vroeg, ontving hij den raad, maar op de deur van zijn noodschuurtje te schrijven: *Na lijden komt verblijden*. De man deed het en vond de spreuk bewaarheid; en daarom leest men die nog aan 't herbouwde huis.

Vele dier spreuken hebben betrekking tot den arbeid en de welvaart der nering. *Klein van begin* schreef een Drentenaar onder Ruinen en hoopte natuurlijk, dat zijn klein begin groot zou worden. *Wie weet nog hoe?* schreef een boer in de Wijde Wormer en verzweeg de rest, die dus ieder naar eigen verkiezing mocht aanvullen. Zijn buurman wou toonen, hoe druk hij 't had, en schreef: *Wij loopen de dingen na*, en een derde, die zeggen wilde, ‘of jij 't niet weet, en of jij loopt, 't komt al op 't zelfde neêr,’ schreef zeer lakoniek: *Alles gelijk*.

Een Haarlemmermeerder leeft *Op hoop van zegen*, en een ander, die zijn meening nog duidelijker wou zeggen, *Op hoop van beter. Onvermoeid vooruit*, zegt een derde, en daartoe is 't noodig, volgens een vierde, *Alles op zijn tijd* te doen, en, zegt een vijfde, *'t Oog omhoog*. Maar een zesde valt er zeer materialistisch tusschen met zijn *Pas op de kleintjes*.

't Oude Delfische *Ken u zelven* wordt ook onnoemelijke malen den voorbijganger voorgehouden, en soms levert een buurman daarvan een tegenhanger in 't oud-Hollandsche *Yder gek heeft zijn gebrek*. Ook de spreuken: *Als God met ons is, wie zal tegen ons zijn? - Vrede zij met u. - Liefde is 't fondament. - Bid en Werk*, en meer dergelijke, komen op verschil-

1) BIZOT, *Med. Hist.* blz. 24*.
2) Door den Heer Mr. J.A.M. Haack, te Wageningen.

lende plaatsen voor. *Niet altijd zomer* staat, voor wie dat niet weten mocht, bij Middelburg te lezen; *Vrede geeft zegen* op Schouwen; *Altoos dankbaar* bij Overmeer aan de Vecht; *Al beter* te Alfen; *Altijd zorg* bij Diemerbrug; *Doe wel en zie niet om*, te Schermer; *Geduld overwint* bij Schermerhorn; *Oog in al* bij Utrecht aan den Rijn, enz. 't Oude *Hoop doet leven* komt nog op menig winkeluithangbord en op menigen scheepsboeg voor. *Elk weird hem* (‘elk weert zich, elk doet zijn best’) komt in Vlaanderen meermalen voor, en even zoo: *Minst moeyens best*[1].

Te Emden staan nog vele echt oud-Hollandsche huizen met fraaie uithangborden en opschriften: dat deze laatste echter niet allen even verstaanbaar zijn, blijkt uit het volgende, dat in een achterstraat boven een gebeeldhouwd poortje van hoogen ouderdom staat:

Elckseupsichsulve.

Uit deze letters, die allen aaneen geschreven zijn, moet men lezen:

‘Elk zie op zich zelven.’[2]

Het oude: *Van daag voor geld, morgen voor niet* komt in 't oneindige voor, ook, als wij gezien hebben, in rijmen ingevlochten; en buiten 's lands kent men 't insgelijks, en talrijk zijn ook daar de waarschuwingen, tot slechte betalers gericht. In Engeland luidt het: *Betaal van daag, en morgen zal ik borgen;* of er staat een graftombe op 't uithangbord geschilderd met het opschrift: *Gewijd aan de nagedachtenis van* GOED VERTROUWEN, *dat hard streed met* BEDROG *en sneuvelde onder Generaal* SLECHTE BETALING. In Frankrijk is 't: *Krediet is door de slechte betalers vermoord*. In Italiën ziet men, onder een Haan: *Wanneer dit Haantje kraait, zal ik krediet verleenen*. Ja bij de Sinezen huldigt men een gelijke leer en leest men, voor elken winkel, in dik vergulde letters op zwart verlakte borden, nevens het bedrijf van den koopman, opmerkingen als de navolgende:

Babbelen en lang zitten zijn twee dingen, die 't afdoen van zaken belemmeren.
Vroeger ondervinding heeft voorzichtigheid geleerd en hier wordt niet geborgd.
Goede waren en matige prijzen; want de handel draait als een rad.
Onze vorige klanten hebben ons een les gelaten: hier geeft men geen krediet.

En de laatste waarschuwing vond men reeds bij de Ouden. Te Pompeji las men: *Eme et habebis;* dat is, in Hollandsch rijm:

Kom vrij halen;
Maar betalen!

Want dikwijls werd de spreuk, die men aan luifel of gevel wilde uithangen, in den vorm van een rijmpje gegoten. Die rijmlustigheid onzer

1) DE POTTER, blz. 108, 185, 186.
2) Medegedeeld door den Heer J. Winkler.

natie is bekend, en nog ontvangt men er telkens de bewijzen van wanneer er giften na watersnood of bij andere groote rampen verstrekt worden.

Maar nog meer dan onder de spreuken zijn er onder de rijmpjes altijd vele geweest, die tot in 't oneindige herhaald werden, om de eenvoudige reden, dat vroeger zoowel als thans het papegaaien-ras onder de menschen zeer talrijk was. Zie hier een tiental van die papegaairijmen:

Oost west,
T'huis best.

Aan Gods zegen
Is 't al gelegen.

Mijn lot
Weet God.

De mensch wikt
En God beschikt.

Zelden tijd,
Zonder strijd.

Niets bij geval,
God doet het al.

Gods segen behouwen,
Heeft mij doen bouwen.

De segen komt van Godt,
De gunst van goede menschen.
Den hemel tot ons lot,
Wie sou er niet na wenschen?

Wie tegen regt en rede strijt,
Raakt veeltijts gelt en eere quijt.

Seght niemant uw gesint,
Of uwer siels gedenken,
Die heden is uw vrint,
Die kan u morgen krenken.

Het oude *ruit hora* staat, al sedert meer dan twee eeuwen, verduitscht op een pakhuisdeur op de Heerengracht bij de Brouwersgracht, en mogelijk nog op veel meer plaatsen:

Mijn glas
Loopt ras.

En in de Goudsbloemsstraat heet het:

Met iver en vlijt
Passeert onse tijt.

Te Rotterdam op den Binnenweg:

Terwijl een Maassluiser wat over geduld filosofeerde:
Die lijd En siet Doet strijt Te niet.

De Latijnsche spreuken, die op onze gevels het talrijkst voorkomen, zijn: *Soli Deo Gloria* en *Si Deus pro nobis, quis contra nos*. Het Hollandsche *Ken u zelven* komt te 's Gravenhage in de Pastoorswarande op een steen van 1615 in 't Latijn voor als *Nosce te ipsum*, met de bijvoeging: *Patientie verwint Lijden;* terwijl *Onderzoek u zelven* op de Heerengracht te Amsterdam teruggegeven wordt door *Tecum habita*. Ook *Nulla certa domus, Ora et labora, Pax intrantibus* en *Favente Deo*, komen meermalen voor.

Derde hoofdstuk.
Aardigheden.

Kontrasten, woordspelingen en andere aardigheden of dwaasheden, zijn ons in den loop onzer beschouwingen reeds in menigte voorgekomen,

Mais ce champ ne se peut tellement moissonner,
Que les derniers venus n'y trouvent à glaner.

En, dewijl wij, (als La Fontaine zegt) naar den aanleg van ons werk, aan deze soort van uithangteekens een afzonderlijk hoofdstuk moeten wijden, geven wij hier nog eenige proefjes, zoodanig gekozen, dat men ze in hun verschillende *nuances* kan leeren kennen.

I.

Wij hebben reeds opgemerkt, hoe Jan van Galen aan een wafeltjeshuis en Koning David bij een besteedster werden uitgehangen. Andere kontrasten zijn niet in de uitgehangen figuren maar in de omschrijving der nering zelve gelegen. Ook daarvan hebben wij reeds voorbeelden ontmoet, o.a. zeker Lemmersch opschrift: *Hier verkoopt men koffy en kousen*[1)], - dat tegelijk een bewijs oplevert hoe de zucht tot alliteratie, die vroeger, ja reeds in de vroegste eeuwen, het Duitsche vers beheerschte, nog niet verdwenen is; dat: *Koopt - Koffij - Kousen*, zou een vers van 't Hildebrandslied tot cieraad hebben gestrekt. - Doch tot andere.

Op den weg van Brugge naar Bloemendaal leest men op een bordje:

Hier scheert men.
Mijn zoon is Notaris.
Hier zet men lavementen.

En te Clercken, een Vlaamsch dorp:

Bij Cies Verdru.
Franschbrood en horlogiën

1) Zie Deel I, blz. 156.

Te Brugge, op de Kaai achter 't Stadhuis:

Hier fabrikeert men
A m e r i k a e n s c h e n tabak van A m s t e r d a m.

terwijl men te Amsterdam hier en daar op een uithangbord onder een schoen en laars te lezen krijgt: EIGEN*gemaakt werk van* TILBURG.

In Mei 1810 kwam Napoleon met Maria Louize te Gent en werd er plechtig ingehaald. Aan triomfbogen was er natuurlijk geen gebrek, maar aan het kleine Vleeschhuis hadden de slagers een opschrift geplaatst, dat goed gemeend was, doch den Keizer niet beviel:

Les petits bouchers de Gand,
à
NAPOLEON *le Grand*.

De vinding was van den geleerden Cornelissen; maar 't werd spoedig weggenomen; - de Keizer wilde niet *le grand boucher* heeten[1)].

II.

Onder de Engelsche woordspelingen is deze zeker eene der aardigste. In Fishstreet-Hill te Londen zette iemand, die Farr ('verre') heette, een tabakswinkel op en schreef op zijn uithangbord: *The best tobacco by Farr* ('de beste tabak bij Farr,' of: 'verreweg de beste tabak.') Die aardigheid bezorgde hem een aantal klanten, waaronder, die vroeger bij zijn overbuurman kwamen. Deze wist echter raad en liet op zijn bord zetten: *Far better tobacco than the best tobacco by Farr*, ('beter tabak dan de beste bij Farr'); en de zet werd zoo goed gevonden, dat zijn klanten tot hem terugkeerden. Dat de anecdote waar is, wordt bevestigd door tabaksbriefjes, die nog in 't Britsch Museum, in de zoogenaamde *Bank's Collection*, bewaard worden.

Met de Fransche woordspelingen op uithangborden zou men een boekdeel kunnen vullen. Ten bewijze dat zij niet van gisteren bestaan, deelen wij er eene mede uit de 15de eeuw. De lijfarts van Lodewijk XI heette Coytier. Van welk karakter die Koning was leert ons de geschiedenis. Coytier viel bij hem in ongenade en liep gevaar zijn hoofd te verliezen; maar de slimme geneesheer was tevens astroloog, en, wetende wat gevaar hem bedreigde, gaf hij den bijgeloovigen despoot te kennen, hoe hij uit de sterren gelezen had, dat de Koning drie dagen na hem (Coytier) zou sterven. Dit deed Lodewijk besluiten, het leven van Coytier te sparen niet alleen, maar zoolang mogelijk te rekken, en hij gaf hem een goed pensioen. Coytier ging daarvan te Parijs leven en plaatste in den gevel van zijn huis een abrikozeboom met het bijschrift: *à l'Abricotier* (*Coytier à l'abri*).

1) DE POTTER, blz. 115, 116, 164.

Onder de restauratie had men voor sommige gaarkeukens te Parijs op 't uithangbord een os, als een juffrouw naar den laatsten smaak gekleed, en daaronder: *Boeuf à la mode*. Nu gebeurde 't, dat een deftig gekleede, doch zwaarlijvige burgervrouw een magazijn uitkwam op 't oogenblik, dat twee juffertjes van de lichte soort het binnentraden. ‘Zeg eens, Pélagie,’ zei de eene, haar gezellin met den elboog aanstootende, ‘daar gaat *Boeuf à la mode* van tafel.’ - ‘Ja,’ zei de dikke Mevrouw: ‘en 't w i l d komt in de plaats.’

Maar onze Hollanders zijn in hun woordspelingen soms niet minder gelukkig geweest: bij die met den *Geleerden Man*, het *Geleerde Varken*, enz. voegen wij nog het navolgende puntdicht op den predikant Lantsman:

* De grootste predikant der Haagsche predikanten,
En van de minste niet, die tegen het gevoel
Der Remonstranten zich liet hooren in den stoel,
Heeft onlangs zelf aanvaard de leer der Remonstranten.
Dit baart zeer veel gebaar bij die het niet verstaan,
En des te meerder noch, dewijl de Consistorie,
Schoon haar de waarheid bleek zeer klaar van dees historie,
Hem laat in zijn beroep, ja, keurt dit wel gedaan,
Om dies wil, dat de leer der Remonstrantsche kerken,
Den Hemel nader quam dan 's Leeraars eigen leer;
Doch die 't rechtzinnig vat verwondert zich niet zeer;
Hij nam de langste leer omdat hij 't hoogst liet werken.

De man had namelijk een reparatie boven aan zijn huis gehad en den ladder der nabijgelegen Remonstrantsche kerk geleend, omdat zijn eigen te kort was.

De veenkolonie Kielwinneweer, een uur bezuiden de gemeente Hoogezand gelegen, is haar naam aan een woordspeling verschuldigd. Ten tijde dat de Groningers daar een vaart groeven tot afvoer van het veen, ontstond er een twist met de Drenters, die den voortgang zochten te beletten. De zaak werd echter geschikt en het graven hervat, waarop de Groningers zeiden: ‘wij winnen weêr,’ of ‘de kiel wint weêr.’ Het eerste huis, dat er te staan kwam, was natuurlijk een herberg, en op het uithangbord las men:

Dit huis in 't veen gebouwd, dat staat niet in Sapmeer,
Daarom wordt dit genoemd *de Nieuwe Winneweêr*.
Die mij de nering gunt, dien wil ik graag beminnen,
Wat ik verloren heb zoek ik hier *weêr te winnen*[1].

Te Leeuwarden aan den hoek van de Torenstraat bij de Vrouwenpoort las men boven een gangetje: *het Leven is een doorgang*[2].

1) Medegedeeld door den Heer J.H. Blouw te Zuidbroek.
2) Medegedeeld door den Heer J.S. Spoelstra te Leeuwarden.

Een buitenplaats in Zuidholland, die *Spruitenburg* heette, werd, nadat zij door een apteeker gekocht was, nooit anders dan *Spuitenburg* genoemd; een andere, die *Buitenrust* heette, werd te koop aangeslagen; doch door een ongelukkige drukfout kwam er een *l* in plaats van de *i* op het aanplakbiljet te staan, wat te onaangenamer voor den eigenaar was, omdat hij juist van een b u l t voorzien was, en 't niet weten wou.

III.

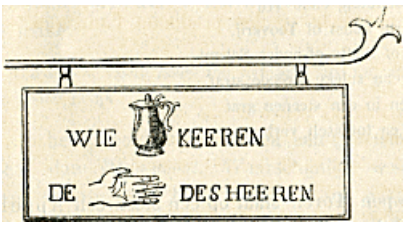

Voor een tapperij aan den weg tusschen Leiden en Warmond vindt men een aardigheid, zoo geestig als men die voor een tapperij kan verlangen, daar de kan boven de hand staat en 't geheel evenwel een stichtelijken zin heeft[1].

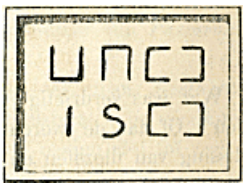

Als tegenhanger geven wij 't volgende tinnegieters-uithangbordje, dat een vrij kabbalistisch voorkomen heeft[2], zoodat het aan de geleerden stof tot diepzinnige beschouwingen had kunnen geven, indien de tinnegieter er niet zelf de verklaring had onder geschreven, waaruit bleek, dat het zoo eenvoudig was als het ei van Columbus:

Dat gaat op, en dat gaat neêr,
Dat gaat heen, en dat gaat weêr,
Dat is recht, en dat is krom,
Dat gaat heen, en dat weêrom.

Er zijn meer dingen, waar een diepe zin in schijnt te steken en die, als men ze doorschouwt, even onbeduidend blijken te zijn als bovenstaand rebus.

Andere zijn met cijfers samengesteld. Voor een luifel te Lekkerkerk las men, onder een afbeelding van Adam en Eva in 't Paradijs:

't A A. 10. is. 11. 8. zoekt. die. 20.

De verklaring vond men, als men de cijfers in 't Fransch las: *dix, onze, huit, vingt;* en, voor de dubbele A: paar A, - en dan stond er:

't Paradis is ons: wie 't zoekt, die vindt.

1) Medegedeeld door den Heer M.H. Ph. van den Bergh te 's Gravenhage.
2) Medegedeeld door den Heer P., zonder opgave van plaats.

Te Wognum leest men voor een boerenhofstede:

O Mensch U U U U U U U U Godt.
(O Mensch *acht Uwen* God)[1].

IV.

Bij een tabaksvorkooper te Haarlem in de Groote-Houtstraat las men het navolgende R a a d s e l op het uithangbord:

* Hij is onschuldig ende vrij
Van Swarte konst of Tooverij,
Van Moort of Diefte of ander Schant.
Waarom dan sulcke wreede straf,
Te werden in een steenen graf
Tot pulver en tot asch verbrant?

Het antwoord was: *Toebak*.

Te Leeuwarden aan den Stompen Toren staat op een steen een A p p e l b o o m uitgehouwen; aan een tak hangt een schild, waarop een v e r k e e r d e w e r e l d, met dit onderschrift:

Anno 1570
Is 't niet verdrietich?[2]

Wat was verdrietig? Dat Adam en Eva van dien boom gesnoept hadden? Of dat de wereld zoo verkeerd was? - Wij laten 't aan de beslissing van filozofen en filantropen of zij in die 300 jaren een haar beter geworden is.

Zoo mocht het ook wel een raadsel heeten, als de reiziger in Italiën, voor een paarhonderd jaren, op de deur van een herberg las *est*, en als hij verder kwam *est* en alweêr *est*. Dan begreep hij er niets van, voordat het hem werd uitgelegd, en wij willen 't onzen lezers ook uitleggen. Zeker prelaat, die zeer op goeden wijn gesteld was, had de gewoonte, wanneer hij zijn pastorale bezoeken ging afleggen, een zijner dienaars vooruit te zenden, die in elke herberg den wijn proeven moest en, waar hij dien goed bevond, op de deur schreef: *est* (''t is'); en dan wist de prelaat als hij daar langs kwam, dat hij gerust kon afstappen en een goede teug bekomen. Niets was natuurlijker, dan dat de waarden aan den koerier de moeite uitwonnen en zelve *est* op de deur schreven: - een gewoonte, die later van lieverlede haar beteekenis weêr verloor. Toen nu onze geestelijke Heer wat te lang en te veel van 't lekkere nat geproefd had en stierf, schreef zijn dienaar op zijn graf:

1) Medegedeeld door den Heer Handelaar, te Hoorn.
2) Medegedeeld door den Heer J.S. Spoelstra, te Leeuwarden.

Est, est, est! Propter nimium est
Dominus meus mortuus est,

waarvan de vrije vertaling luidt:

Al te veel *est*, steeds van het best,
Was mijn meesters dood op het lest.

Op de Doodkistenmakersgracht te Amsterdam staat een gevelsteentje, waarop men leest: *Noit als nu en van dusent niet een*. Dit steentje is uit het begin der 17de eeuw en zinspeelt vermoedelijk op den bloei van Amsterdam. Men zal 't dan dus moeten aanvullen, om den zin verstaanbaar te maken:

Amsterdam heeft *nooit* zoo gebloeid *als nu, en van duizend* steden is *niet eene* aan deze stad gelijk.

Op het Droogbak vindt men een gevelsteen, waarop niets anders te lezen staat dan *Paas-avent*. Waarschijnlijk was dit een herinnering van den dag, waarop het huis voltooid, en, naar oud gebruik, met een vrolijke partij was ingewijd. Maar 't kon ook wel den naam van den eigenaar verbeelden: immers zoo goed als men in den Aardenhout van *Longueville* ‘Langeveld’ maakte, kon een Amsterdamsche steenhouwer van *Passavant* ‘Paas-avent’ maken.

Op de Heerengracht bij de Oude-spiegelstraat zegt een steen: *Geeft wat tijt*. En als men op de Keizersgracht bij de Spiegelstraat voor een huis leest: *In 't derde vredejaar*, geeft dit den wandelaar eenige stof tot overdenking, hoe hij dit jaar berekenen moet.

Bij een Sinees te Batavia leest men op een bord:

Baas-Zeilschoenmaker.

In Holland kent men z e i l s c h e p e n en z e i l s c h u i t e n - zelfs een z e i l w a g e n ; doch men weet er nog van geen z e i l s c h o e n e n , en men is geneigd te vragen, of hier ook te denken valt aan geperfektioneerde w a t e r s c h o e n e n , waar men meê naar 't Hemelsche Rijk zeilt. De zaak is echter eenvoudig: de man maakt s c h o e n e n van z e i l d o e k en die ‘zeildoeksche schoenen’ noemt hij, kortheidshalve, *zeilchoenen*[1].

V.

Een welgestelde boer, doch die niet lezen of schrijven kon, had te Amsterdam een nieuwen wagen besteld en toen die klaar was moest hij er

1) Medegedeeld door den Heer J.F. Eyzendooren, te Batavia.

ook een rijm op hebben. Hij kuierde naar een poëet en deze schreef op een papiertje:

Plat van neus en scheef van beck,
Altijd droncken, altijd geck,
Onbequaem om zorgh te dragen,
Is de voerman van dees wagen.

De boer was recht in zijn schik, ging met zijn papiertje naar een schilder, die het vers op het krat schilderde, en reed, met zijn mooien wagen en zijn signalement, triomfant naar huis.

Dat de legende de grap aan Vondel toeschrijft is natuurlijk. 't Is met Vondel gegaan als in onze dagen met Talleyrand. Even als alle kwinkslagen, die in de laatste tachtig jaren uitgekraamd werden, op rekening van dezen gesteld zijn, even zoo heeft men aan Vondel alle rijmen toegeschreven, waar de overlevering geen maker voor wist aan te wijzen. Een anecdote en een gezegde hebben altijd meer zout, wanneer men er een naam aan vast kan hechten, en hoe beroemder die naam is hoe beter.

Toch mogen wij hier in 't voorbijgaan herinneren, dat Vondel volstrekt geen grappenmaker was, en dat de bovenstaande vertelling van onderscheiden boeren wordt verteld en het tooneel der handeling mede verschillend wordt opgegeven[1]. Misschien heeft men meer dan één dommen boer met hetzelfde rijm beet genomen.

Hetzelfde is 't geval met een ander rijm, dat een boer, die zijn vrouw in haar zondagspak op zijn wagen had doen schilderen, aan een poëet kwam vragen om 't er ter harer eere onder te plaatsen. Toen de dichter niet terstond antwoordde, maar aan 't nadenken ging, dacht de boer, dat de ander hem niet verstaan had en vroeg herhaaldelijk: ‘Verstèje me wel?’ - De poëet gaf hem hierop het volgende, dat de boer, niet kunnende lezen, onder zijn vrouws beeltenis liet stellen:

Verstéjeme wel? is 't eenig woord,
Dat m' uit den vent zen bakkes hoort,
Het wijf is mooi en blank van vel,
Maar speult de h ... - verstéjeme wel?

Ook dit heeft men aan Vondel toegeschreven; veeleer echter zou men Huygens voor den maker mogen houden; immers er komt onder zijn sneldichten werkelijk een voor, dat er op zinspeelt[2].

Op het Spui te 's Gravenhage las men boven de deur van een korsettemaker:

Hier maakt en repareert men
  Dames en kinderen
Corchetten met en zonder naad
En zet men ringetjes in dezelve[3].

1) Te Naarden werd het ons van een Blarikummer boer verteld.
2) XVI^{de} Boek n°. 100.
3) Meêged. door den Heer M.H. Ph. v.d. Bergh, te 's Gravenhage.

Te Rousselaere in Vlaanderen leest men aan een klein huisje:

> Hier verjongt men menschen,
> Bij Raveschot Anna,
> Kleermaker.

Niemand zal begrijpen hoe een boerensnijder zich beroemen kan de menschen door een nieuw buis jonger te maken; maar de zaak wordt opgehelderd door een s c h e e r m e s , dat boven dit opschrift geschilderd staat. Raveschot is kleermaker, en zijn vrouw Anna scheert de lui, gelijk dit op meer plaatsen gebruikelijk is.

Te 's Hertogenbosch op de deur van een baardscheerder:

> Verkoop en inkoop van menschen hair
> In *alle* kleuren[1].

En de Nederlandsche Spectator[2] las op 't besteedstersbordje van de weduwe Philips in de Muiderstraat te Amsterdam:

> zet ook *Lava Mente*.

Boven het pothuis van een zeventiende-eeuwschen pantoffelmaker las men:

> Mijn vrou en ik hebben samen twee bochels,
> Maar nergens vindje sulcke stercke pantoffels.

't Is niet zoo zeer om die twee bochels, dat wij 't rijm aanhalen, als om dat het op nieuw bewijst, hoe naauw *ch* en *f* aan elkander verwant zijn, zoo, dat ze zelfs op elkander rijmden, even als men ook onverschillig *verkocht* en *verkoft, gracht* en *graft, achter* en *after, brulocht* en *bruloft*[3] schreef, omdat men 't gelijkluidend uitsprak. En nog heden zijn het '*hecht* van een mes' en het '*heft* van een mes' beiden in gebruik.

Op een uithangbord voor een herberg tusschen Arnhem en Zutfen stond een berg geschilderd, waar boven rook of wolken, en daaronder het woord *Moskou*. Ieder ging op de andere zijde kijken, maar vond er dezelfde voorstelling. 'Waar,' vroegen zij dan aan den waard, 'waar leit Moskou nu?' - 'Wel!' was 't antwoord, 'dat leit achter den berg.'

Voor een herberg tusschen Nijmegen en Grave placht een steen in den gevel te staan met de woorden: *Wie weet of het waar is*. Die steen is er niet meer; maar de woorden staan nog in de gelagkamer op een plankje, tegen een balk gespijkerd. Die herberg was van ouds een *rendez-vous* voor de jagers, en wanneer deze hier hun jacht-avonturen zaten op te snijen, waaronder niet weinig bonken liepen, en de spreker den kastelein

1) DE POTTER, blz. 118 en 124.
2) 1867 blz. 5.
3) 'De *brulocht*, dair onse Heere van water wijn maicte.' A. DE ROVERE, *Kron. Hist. Gen.* XXII. bl. 28.

tot getuige riep met de vraag: ‘Harmen is 't niet waar?’ dan hield Harmen zich neutraal, als 't past aan een verstandigen waard, en zei: ‘Wie weet of het waar is?’ waarvan de herberg den naam kreeg, die eerlang in den gevel kwam te staan. - En nog heden, als de kastelein in 't zelfde geval komt van iets te moeten bevestigen, vergenoegt hij zich met, van achter zijn toonbank, de oogen op het plankje te slaan, waar Harmens advies nog geschreven staat.

VI.

Wij willen dit hoofdstuk met een paar kakografiën besluiten, en kiezen er een uit het Noorden en een uit het Zuiden. Een zeventiende'-eeuwsch uithangbord te Leeuwarden:

* Hir makt en verko
ptmen velr. han
deware. waar. vande kunst
zoekende. een
ige. zeer. nette
modelties, hir kan
vinden.

Een hedendaagsch Vlaamsch, te Brugge in de Peperstraat:

Hier verkoop
men eenive
raen 5 centi
men den
druepel
en bier aen
8 centen
de kanne[1)],

Ceniver aen 5 *centimen den druepel* wil zeggen: ‘genever à 5 centimes het glaasje.’ Toen, voor een halve eeuw, de Brusselaars den smaak voor den Hollandschen jenever hadden weggekregen, was 't altijd: ‘'n *druppelken* Ollands, zulle?’

1) DE POTTER, blz. 116.

Laatste hoofdstuk.
Vraagteekens en opmerkingen.

I.

Wanneer men van een uithangteeken alleen den naam vindt en de afbeelding niet gezien heeft, kan het somtijds wel eens raadselachtig zijn, wat men er door te verstaan heeft.

Juffrouw Suzanna Massa - die familie, vermoedelijk een zuster, was van dien Izaak Massa, van Haarlem, die zich in 't laatste gedeelte der 17de eeuw zeer verdienstelijk gemaakt heeft, zoowel ten opzichte van den handel op Rusland als van de geografie van dat land - woonde in 1627 ‘te Haarlem bij de Markt in de Houtstraat, in 't *Gekroonde Binnenwerck*[1].’

Wat hebben wij hierdoor te verstaan? Een oud vestingwerk? - of een binnenwerk voor een kanten muts? - Of dat van een horologie of ander mechaniek samenstel? - 't Laatste kwam ons 't eerst voor den geest, omdat wij ons daarbij Meester Jochem uit het Oude Doolhof herinnerden en 't rijmpje onder zijn afbeelding:

> Jochemus sit en speelt hier vast,
> Verscheiden deuntjes bij de tast;
> Zijn handen, oogen en zijn hooft,
> Bewegen dat men 't naeuw gelooft,
> Met sulck een kunst en aardigheit,
> Doch 't Meesters werck van binnen leyd.

Het maken van zulke kunstwerken was juist in den tijd, waarin Juffrouw Massa leefde, zeer in trek, en 't is wel mogelijk, dat zij bij iemand inwoonde, die daarmeê de kost verdiende.

Onder de zeventiende-eeuwsche herbergen te Leeuwarden kwam ons ook *de Oude en Nieuwe Slingerij* voor. Wat beteekende die naam? Was de slingerij een soort van spel? - Stond *Slinger* met ‘schommel’ gelijk? - Of had men er een doolhof met slingerpaadjes?

1) Dr. A. VAN DER LINDE, *Isaac Massa*, blz. 3.

Te Delft vonden wij 't *Conduyt* aan een brouwerij[1]: die naam scheen ons vrij duidelijk. De waterleiding toch was bij een brouwerij volkomen op haar plaats, beter dan de waterfontein bij den wijnkooper. Pas echter hadden wij 't laten drukken, of ons oog viel op een plaats in Roemer Visschers, 'Sinne-poppen,' die ons leert, dat wij dit woord niet op zijn Hollandsch maar op zijn Delftsch verstaan moeten. Hij spreekt daar van 'een koperen instrument, hetwelk tot Delft een c o n d u y t en voort overal in Hollandt een k r a e n genaemt wordt'[2]. Wie drommel had ook kunnen droomen, dat de Delvenaars zoo eigenzinnig waren, om een aparten naam te willen hebben voor een ding, dat alle andere Hollanders 'een koperen kraan' noemen?

II.

In het omgekeerde geval, wanneer men wel de afbeelding voor zich heeft, maar het bijschrift geheel of gedeeltelijk ontbreekt, kan het uithangbord soms evenzeer duister en raadselachtig zijn.

De hiernevens vertoonde gevelsteen is een der oudste van Amsterdam: hij staat op de Tesselschekaai aan den hoek van 't Damrak en is van 1558. Wie stellen die twee personen voor, met dat Kupidootje naast hen? Wij weten 't niet; maar gissen, dat het een figuurlijke voorstelling is van 't oude spreekwoord: 'oud mal gaat boven al.' Immers de 'oudemans-vryagie' is al van de vroegste tijden af een voorwerp van bespotting geweest, - een dwaasheid, waarvan reeds Grieksche poëeten een verklaring gezocht hebben, die ons vertelden, hoe Kupido en de Dood eens toevallig hun intrek genomen hadden in dezelfde herberg, waar *de Schutter* uithing, en hoe 's morgens de Dood bij vergissing Kupidoos pijlkoker op zijn wervelkolom[3] had gehangen en daarmeê afgemarcheerd was. Sommigen zeggen, dat Kupido, die altijd vol malle streken zit, de pijlen opzettelijk verruild had, om den Dood en de ouwe-mannetjes eens beet te nemen; - maar

1) Zie blz. 288.

2) Eerste Schock, n°. 48.

3) Voor onze lezeressen, die dit woord misschien niet verstaan, zij hier gezegd, dat het de benaming is, die de geleerden heden ten dage geven aan 't geen men vroeger gemeenlijk 'ruggegraat' heette. Niet dat wij 't moderne woord zooveel mooier vinden; maar wij willen toch toonen, dat wij met onzen tijd vooruit gaan en op de hoogte zijn van *de* wetenschap.

Vondel, die 't althans even goed weten kon als de Grieksche poëeten, verzekert ons, dat het zonder erg geschied is:

> Onwetende nam d' een des anderen geschut.

En zoo is het dan gekomen, dat men somtijds ziet, hoe

> den ouden Stock vrijt om zijns herten lief.

Cats vertelt het geval ook in zijn ‘Rhodope,’ en geeft er nog een liedje bij, dat niet kwalijk als onderschrift van bovenstaanden steen zou passen:

> Wat magh den droogert overgaan?
> Wat maalt hem in de sinnen?
> Sijn jeugt en vreugt die heeft gedaan,
> En noch soo wil hij minnen.

Van geheel anderen aard is een uithangteeken in de Bloemstraat bij de Baangracht, waarop een Zwaan in 't midden, ter eener zijde een Engel met de bazuin, ter andere een Man met een driekanten hoed en een boek in de hand - doch zonder onderschrift. Wellicht heeft daar vóór honderd jaren een Luthersche Dominee gewoond.

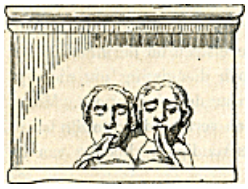

Maar omtrent de zonderlinge figuur, hiernevens afgebeeld, en die voorkomt in de Westerstraat in een gevel van 1663 weten wij zelfs niet te gissen. Er heeft blijkbaar vroeger meer op dien steen gestaan, dat afgehakt is.

Meermalen is op oude gevelsteenen het onderschrift zoodanig afgesleten of met de verfkwast overgesmeerd, dat het geheel onleesbaar, en daardoor tevens de eigentlijke beteekenis der voorstelling is verloren gegaan. Op de St. Antonies-breêstraat bij de sluis staat nog een gevelsteen uit het laatst der 16de eeuw, waarop een Soldaat is afgebeeld, die een Burger zijn opperkleed ontneemt. Daaronder heeft een tweeregelig versje gestaan, dat ongetwijfeld heel pikant is geweest, doch waarvan alleen de laatste woorden leesbaar zijn: *en laat hem gaan*. Aan 't huis daarnaast vindt men een even ouden gevelsteen, waarop een Raap, drijvende op de zee, een Fontein en een Zon zijn uitgehouwen; maar geen mensch begrijpt, wat dat beteekent, want van het tweeregelig versje, dat ook hier onder stond, is niets meer te lezen.

Meermalen vindt men gevelsteenen aan achterhuizen, waar zij vermoedelijk van een andere plaats zijn heengebracht. Op de binnenplaats van een huis op den Nieuwendijk bij den Dam (H. 238) ziet men boven een venster een zeer fraaien steen van wit marmer ingemetseld. Hij stelt een schipbreuk voor, met een groot aantal beeldjes, doch is zonder bijschrift, zoodat

men niet weten kan, op welke gebeurtenis gedoeld wordt. De oude brieven van 't huis kunnen daaromtrent geen inlichting geven, omdat ze niet meer voorhanden zijn[1)], en men moet zich te vrede houden met het vermoeden, dat een voormalige bewoner van dit huis schipbreuk geleden en ter gedachtenis zijner redding dien steen heeft doen maken.

III.

Toch gebeurt het ook bij wijlen, dat men zoowel de afbeelding als het bijschrift kent en des-niet-te-min moet vragen: *quid est?*

In de Kalverstraat, aan het hoekhuis der Taksteeg, zien wij een ouden gevelsteen, waarop een antieke stadspoort is uitgehouwen, met een herder op den voorgrond. Het onderschrift luidt: *In Jacobs poort*. Natuurlijk is die herder de Aartsvader Jacob en die poort de stad Haran. Maar daarmeê is nog de vraag niet beäntwoord, wat die Jacobspoort dáár eigentlijk beteekent.

Er is te Amsterdam nooit een Jacobspoort geweest; de poort, die in de 15de en nog in de eerste jaren der 16de eeuw stond waar nu de Osjesluis is, heette de Binwycker- of de Regulierspoort. De Rotterdamschepoort te Delft heette oudtijds de St. Jacobspoort, en nu zou men kunnen gissen, dat een Delvenaar, die vroeger in de nabijheid van die poort gewoond had, en zich te Amsterdam was komen nederzetten, dien gevelsteen ter herinnering aan zijn vroegere woonplaats had uitgehangen; doch die gissing zou niet opgaan, want wij hebben hier geen St. Jacob, maar den Aartsvader. Mogelijk had een ander *Jacobs* l a d d e r uithangen en verkoos daarom zijn buurman *Jacobs* p o o r t - en ligt hierin de eenvoudige verklaring van figuur en bijschrift.

In de Rapenburgerstraat vindt men een grooten gevelsteen, waarvan wij de afbeelding hier plaatsen. Het opschrift in den bovenrand is echter

1) Medegedeeld door den Heer E. Meijer, te Amsterdam.

door den etser niet goed gelezen; er staat: *de Heere heeft ons ruimte gegeven* 1718. Dit opschrift maakt het hoogstwaarschijnlijk, dat een Jood den steen heeft doen maken; maar waarom hij *den Twijfelaar* uithing, en wat hij met zijn vermaning op den onderrand eigentlijk meende, is ons niet duidelijk.

Blijkens een tabaksbriefje, dat ons onder 't oog is gekomen, moet aan een tabakswinkel te Oude Pekel-A uithangen of uitgehangen hebben het borstbeeld van *Jan op 't Holt*. Zeker een heel beroemd man in die landstreek; maar op 't gevaar af, dat alle Westwoldingerlanders zich verbazen over onze onwetendheid en ons toeroepen: ‘hé! ken jelui hem niet?’ belijden wij, dien Jan niet te kennen.

IV.

Zijn er onder de menschen ongeluksvogels, die zich nergens kunnen vertoonen, of zij moeten er een veêr laten, men vindt die ook onder de uithangteekens: 't een wordt door de verfkwast getempteerd; 't ander is de dupe van steenhouwer en letterzetter en kan nimmer zijn onderschrift in zijn geheel vertoonen.

Dit laatste is het geval geweest met dien Groninger kop, dien wij in ons Eerste Deel blz. 274 en 275 besproken hebben. Rabenhaupt heeft gezegd: *ick kick noch in 't jat*. Maar de steenhouwer, wien 't werk was opgedragen, keek niet goed; hij had zijn ruimte zoo kwalijk afgemeten, dat hij voor 't laatste woord geen plaats meer had en zoo kwam er onder den kop te staan: *ick kick noch in 't*. ‘De rest weten de Groningers wel,’ dacht de man, en 't was ook zoo, want de straat, waar de steen op den hoek staat, hebben zij tot heden nooit anders genoemd dan de *Kiekintjatstraat*.

Maar ook anderen dan de Groningers moesten het opschrift leeren kennen, en wel door middel van ons boek. Het werd ons toegezonden precies zoo als 't er staat. Doch wat gebeurt er? *Hoe* 't gebeurd is, weten wij niet; want wie weet ooit, hoe drukfouten in de wereld komen? - wij zeggen alleen, *wat* er gebeurd is:

Een *c* veranderde in een *e*,
Ch verkleedde zich als *g*,
De *t* is op de loop gegaan.
't Gevolg was, dat er kwam te staan:
Ick kiek nog in.

Wat heeft dat ongelukkige opschrift ons een knorren doen beloopen! Uit heel het Oude Friesland tusschen Flie en Eems is men ons met brieven komen bombardeeren, om ons te vertellen, dat onze lezing niet deugde,

en Rabenhaupt had minder last van Bommen-Berend en zijn hannekenmaaiers dan wij van de kitteloorige Friezen en Groningers. En zoo wij nu opentlijk met een *poenitet* voor den dag komen, is 't minder om ons te verschoonen, dat wij een opschrift, dat toch al verminkt was, nog meer hebben laten bederven, dan wel om den geächten inzender, die 't ons behoorlijk en duidelijk gezonden had, van alle schuld in deze vrij te waren.

De verfkwast kan ook soms de uithangteekens aardig beet nemen.

Op blz. 262 van dit Deel hebben wij de afbeelding van *de Gouwe Wagen* gegeven, en menigeen zal zich bij 't zien daarvan dadelijk den staatsie-wagen van koningin Semiramis uit het Oude Doolhof herinnerd hebben. Doch wat is er, sedert onze teekenaar zijn werk verrichtte, gebeurd? De steen is nieuw opgeschilderd en de verfkwast heeft een wonder gedaan. Koningin Semiramis is herschapen in een ouden heer: - niemand kan haar in die vermomming meer herkennen, wel den wagen, waarin die Haarlemmerdijker uit de vorige eeuw thans een vrij dwaas figuur maakt. Wij mogen ons nu te meer verheugen, de afbeelding gegeven, en daardoor den oorspronkelijken vorm bewaard te hebben.

Doch 't zijn niet alleen de Friezen en Groningers, die ons brieven schreven. Ook uit den Haag zijn ons verwijten toegekomen, hoezeer van tegenovergestelden aard. Immers daar klaagt men, dat wij de lieden naar de Plaats sturen om een *Zoensteen* te zoeken[1], die er niet meer aanwezig is. De langbeenige driehoek van witte keien, vlak over het Groene Zoodje, zoo schrijft men, in het midden van wiens onderste zijde de bewuste blaauwe steen gevonden werd met zeven kerven, zinspelende op de zeven houwen of steken, waarmede Aleid van Poelgeest zou zijn vermoord, is weggenomen toen de plaats op nieuw geplaveid werd. Wij zeggen al weêr *peccavimus;* doch wij verwijzen tevens naar onze noot op blz. 245 van het Eerste Deel, waarin reeds gezegd is, dat wij ons niet telken reize overal in persoon kunnen gaan overtuigen of hetgeen wij vroeger ergens zagen er nog steeds aanwezig is.

'De Nederlandsche Spectator'[2] meent den Dortschen haarsnijder, van wien in het Tweede Deel op blz. 68 is gesproken, op een domme vergissing betrapt te hebben. 'De man had het volkomen mis; de Prins droeg geen pruik,' zegt de Spectator; maar hij heeft het uithangbord niet goed gespekteerd. De Dortenaar zei niet, dat de Prins een pruik droeg; maar dat hij 't *verdrinken* gunde aan alle pruikdragers.

De Heer Mr. A. de Vries te Amsterdam deelde ons dezer dagen mede, dat *'t Gekroont Laken*, op blz. 186 genoemd, weleer een lakenververij, en de gevelsteen, op blz. 157 afgebeeld, *de Reuk* is geweest, gelijk uit de brieven dier huizen blijkt. - Zeker had die juffer in de Vijzelstraat, toen

1) Deel I, blz. 358.
2) 1868, blz. 161.

ze nog *de Reuk* was, ook een bloempje in de hand, waar ze aan rook. Daar zij haar bloempje nu schijnt verloren te hebben, en 't bijschrift, zoo 't er immer was, ook al verdwenen is, zoo kan 't ons niet verwonderen, dat zelfs geen Wis- en Natuurkundige haar meer herkennen kon voor 't geen ze weleer was. 't Had ons van veel nut kunnen zijn, indien ieder, wiens huis nog niet een gevelsteen versierd is, vroeger, toen wij zulks opentlijk gevraagd hebben, zijn brieven eens had willen inzien en ons mededeelen wat daar te lezen staat.

Ook andere Amsterdammers hebben ons geschreven en ons gevraagd, of alleen Joost en niet zijlieden mochten weten, waar Merkurius gebleven was[1]. Wel zeker; maar wij vertelden 't niet, omdat wij ons schaamden over de behandeling, den ouden vermaarden God des handels, die meer dan anderhalve eeuw trouw op zijn post had gestaan, zoo onverdiend bij 't sloopen van zijn oude 'koopslot' aangedaan. Men heeft hem namelijk het teeken zijner waardigheid, den slangestaf, uit de hand gerukt en hem, dus gedegradeerd, naar den Stadstimmertuin gebannen. Gezegde staf intusschen werd op 't Stadhuis in de Rariteitskamer bezorgd, waar hij nog te zien is voor ieder, die hem zien wil[2].

En eer nu anderen 't ons vragen, zullen wij zelf zeggen, dat wij vergeten hebben, op blz. 130 van het Tweede Deel bij Cats en Huygens ook Roemer Visscher te noemen; - immers deze geeft ook in zijn 'Sinne-poppen, het Derde Schock' N°. 56, de afbeelding van een s t o o f , en noemt die: *Mignon des Dames*, er bijvoegende: 'een stoof met vyer daer in is een bemindt juweel by onse Hollandtsche Vrouwen.'

Doch wij willen er tevens bijvoegen, in antwoord op alle vragen, die nog zouden kunnen gedaan worden, dat wij onmogelijk alles konnen zeggen wat wij hadden kunnen zeggen; bij een onderwerp als 't onze komt allerlei te pas. Hadden wij van alle gebouwen willen gewagen, die bij 't behandelen van uithangteekens in verschillende plaatsen ter sprake hadden kunnen komen, en daarvan alle wetenswaardige bijzonderheden opsommen, ons boek zou een algemeene plaatsbeschrijving zijn geworden. Hadden wij alle gebeurtenissen vermeld, over alle personen uitgeweid, alle gedichten en oude rijmpjes, dictionnaires en brieven aangehaald, die te pas konnen gebracht worden, - gelijk b.v. de Nederlandsche Spectator dit ten aanzien van de f i a c r e s begeerde[3] - wij weten niet, wat ons boek dan wel zou geworden zijn; maar achtten 't best, ook iets voor de 'nalezers' over te laten. Bij 't behandelen van een onderwerp als 't onze moet men zich grenzen stellen, ook wat den omvang van 't werk betreft, en zeker is 't, dat ons werk onmatig zou zijn uitgedijd, indien wij alles hadden w i l l e n zeggen, wat wij hadden k u n n e n zeggen.

1) Deel I, blz. 318.
2) Catalogus, blz. 27, N°. 22.
3) 1868, blz. 161.

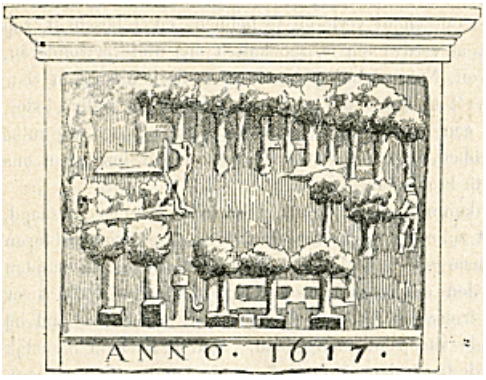

Ten slotte nog een afbeelding en een opmerking. Hiervoor op blz. 380 hebben wij *den Bogaert* genoemd. Wij ontvingen daar nog een afbeelding van uit Alkmaar[1)], genomen naar een gevelsteen aan de Ritsevaart, waar een kompleete boomgaard, met den bogerman en zijn knecht, den hond en de pomp, op uitgehouwen is, en die bovendien uit een tijd is, waaruit wij verscheidene vermaarde mannen kennen, die geslachtnamen voerden, aan zoodanige uithangteekens ontleend; zoo als den Amsterdamschen schepen Jan Willemsz. Bogaard, den Haagschen predikant Joannes Uitenbogaard, den Voorzitter der Dortsche Synode Joan Bogerman, enz.

Onder 't afdrukken der bladen zagen wij alweêr uithangteekens, ook geschilderde uithangborden, verdwijnen; elders onderschriften verandering ondergaan. Maar ook zagen wij er een aantal nieuwe te voorschijn komen, o.a. werd in de Amstelstraat, onder den titel: *Amsterdamsche Kladderadatsch*, dezelfde potsierlijke Hans-Michels kop op een bord geschilderd, die ook op 't blaadje van dien naam prijkt; en op de Waal bij de Kraansluis verscheen een mooie *Neptunus* op zijn zeekaros, met zijn weêrhelft naast zich en zijn zwemmende trompetter en trawanten om zich heen. Het kan onze meening niet zijn, van zoodanige mutatiën een lijstje te geven; 't zou toch morgen alweêr onvoltallig zijn. Alleen willen wij opmerken, dat het schijnt, als begint de zin voor figuurlijke uithangteekens en geschilderde borden weêr aan te wakkeren; wij merkten daarvan een aantal bewijzen op, natuurlijk met genoegen; al zijn wij niet verwaand genoeg om te beweren, dat de uitgave van ons boek daartoe iets heeft bijgedragen.

En nemen wij met deze opmerking tevens afscheid van onze lezers, het zal slechts voor zeer kort zijn, daar wij hen weldra in het BOEK DER OPSCHRIFTEN weder hopen toe te spreken.

1) Van den Heer Mr. G. van Leeuwen.

Register der uithangteekens, in dit werk vermeld.

Het Romeinsche cijfer wijst het Deel, het Arabische de bladzijde aan. De woorden, waarachter geen Romeinsch cijfer het Arabische voorafgaat, in het Eerste Deel te zoeken.

A A 10 is 11: 8 zoekt die 20, II. 407.
A B C, II. 254.
A E I O U, II. 254.
A l'Abricotier, II. 405.
A la Normande, 182.
A sur anse, II. 254.
Aaltje, II. 396.
Aan Gods zegen *enz.*, II. 403.
Aangenaam Vrede, II. 13.
Aankomst der Spoor, II. 296.
Aanzien doet gedenken, 133: II. 31.
Aap, 180, 293.
Aapje met de kraag, II. 323.
Aarde Pot, II. 238.
Aartsengel Michaël, 292.
Aballino, 327.
Abels Offerande, II. 49.
Abraham 's Offering, II. 52.
Abrahams Offerande, 71: II. 51, 52, 82.
Absalon, II. 67.
Achilles, 199, 200.
Acht Kikkers, II. 368.
Achtergaal, 163.
Adam en Eva, 77.
Adams Wapen, 362.
Admiraal Tromp, 229, 230, 232.
Admiraal van Gent, 232.
Admiraal van Wassenaer-Opdam, 233.
Adolf van Nassau, 209.
Afgehakte Rechterhand, II. 277.
Agnus Dei, II 129, 340.
Aigle d' Or, 392.
Ajuin, II. 382.
Aker, II. 385.
Akerboom, II. 378.
Akkerman, 40, II. 166.
Al beter, II. 402.
Al niet, II. 35, 36.
Al te naauw, II. 393.
Al te ver, II. 393.
Alchimist, II. 158.
Alida's Hof, II. 396.
Alkmaarder Vlas, II. 386.
Alkmaarsch Linnen, II. 186.
Alle zegen komt van boven, II. 31.
Allegonda's Hoeve, II. 396.

Allemansgading, II. 393.
Alles gelijk, II. 401.
Alles op zijn tijd, *enz.*, II. 401.
Almanak, II. 251.
Als gij uw werk hebt gedaan, *enz.*, 273.
Als God met ons is, *enz.*, II. 401.
Alte Fritz, 247.
Altijd zorg, II. 402.
Altoos dankbaar, II. 402.
Alverberg, II. 288.
Amersfoort, II. 269.
Amstelbrug, II. 397.
Amstelgod, 320.
Amstel-Hotel, II. 393.
Amstelnimf, 320.
Amstelstroom, II. 284.
Amsterdams Welvaren, II. 267.
Amsterdamsche Bibliotheek, II. 250.
Amsterdamsche Kladderadatsch, II. 420.
Amsterdamsche Koeketer, 286.
Amsterdamsche Koffijhuis, II. 309.
Ane rayé, II. 335.
Ange, II. 96.
Anijsvat, 125.

Anker, 18, 48, 77, 377: II. 271, 272.
Ankertje, 79.
Anna van Denemarken, 241.
Antilope, II. 329.
Antwerpsche Kroeg, 77.
Anxter, 39.
Apelles, 201.
Apendans, II. 324.
Apollo, 321: II. 397.
Appel, 82: II. 383.
Appelaar, II. 378.
Appelboom, II. 208.
Arbre de Jesse, II. 64.
Arenberg, II. 288.
Arend, 281: II. 124, 353.
Arend met het kind, 76.
Arendspoot, 393
Arion, 319.
Arke Noachs, 75: II. 49, 50, 51.
Arm (met een Stok- of Rondvisch) 119.
Armozijn, II. 186.
Arnhem aan den Rijn, II. 281.
Arnhemsche Veerman, II, 296.
Atala, 338.
Atlas, 323.
Au Juste Prix, II. 80.
Au Signe de la Croix, II. 128.
Australiën, II. 284.

B, 78: II. 254.
Baaien Hemd, II. 221.
Baaihuis, II. 308.
Baanbrug, II. 282.
Baardze, 40.
Baars, 48, 78, 79: II. 364.
Babbelen en lang zitten, *enz.*, II. 402.
Babyloniën, II. 60.
Bacchus, 315, 317.
Bacchus op 't Vat, 315.
Bagatelle, II. 394.
Bakkerij, II. 180.
Balance, II. 199.
Balans, II. 197, 199.
Baleine, 150.
Balie, II. 236.
Balk in 't Oog, II. 90.
Bankethuis, II. 308.
Baptist's Head, II. 77.
Barbe d'Or, II. 174.
Barber's Pole, 409.
Barend van Galen, 244.

Bark, II. 266.
Barque de Caron, 322.
Barmhartige Samaritaan, II. 88.
Bas, 48.
Bas van Amsterdam, II. 256.
Basiliscus, II. 372.
Bassenhof, II. 397.
Basterdpijp, 408.
Bataaf, II. 159.
Bataille de Solferino, 98.
Batavia, II. 283.
Bazaar, II. 393.
Bedrukte Boer, II. 161.
Beeldsnijder, 170.
Beemster Varken, 115.
Beer, 95, 108; II. 315, 321, 322.
Beer en Bacchus, 153.
Beer en Burg, 172: II. 293.
Beer en Dolfijn, 76.
Beer met de Egge, 76.
Beer met den Hoed op, 14
Beer met den knoestigen Stok, 76, 386.
Beerekop, 77.
Beerenest, II. 322.
Begonnen Werk, II. 183.
Beieren, II. 285.
Bekeering van Paulus, II. 81.
Bekkens, 105, 113, 122.
Beklagelijke Dwang, II. 14.
Bel, 401: II. 259.
Beleg van Leiden, 266.
Belle Alliance, 284.
Belle Occasion, 97.
Belle Vue, II. 393.
Belle Zwaan, 156.
Bell Savage Inn, 76.
Benjamins Zak, II. 56.
Beniste koek, II. 229.
Berg, II. 57.
Berg Calvariën, II. 80, 285.
Berg Sinaï, II. 57.
Berg Tabor, II. 80, 285.
Berg en Daal, II. 397.
Bergerac, II. 283.
Berggeest, 338.
Berghuis, II. 43.
Berkenrode, II. 397.
Bernalenburg, II. 294.
Beschimmelde Laars, II. 220.
Beschuitton, II. 190.
Beslagen Bijbel, II. 244.
Beste Man, II 152
Beste Vaatje, II. 188
Beste Werk, II. 183.

Betaal van daag, *enz.*, II. 402.
Bethlehem, II. 74.
Betsyhof, II. 396.
Betterwird, II. 277.
Betwiste Rust, II. 395.
Beugel, 78.
Beukelaar, 288.
Beuling, II. 228.
Beurs, 262, 281: II. 296.
Beurs van Amsterdam, II. 297.
Beurtman op Amersfoort, II. 269.
Beverenburg, II. 293.
Bevers-schaap, II. 339.
Bid en Werk, II. 401.
Bierdragers, 16.
Bier- en Broodpot, 169.
Bière de Mars, 99.
Bierhalle, II. 397.
Biestkens Bijbel, II. 245.
Biestkens Testament, II. 246
Bijbel, II. 242, 243, 247.
Bijbel en Duif, II. 247.
Bijbel en Kroon, II. 247.
Bijbel en Lam, II. 247.
Bijbel en Paauw, II. 247.
Bijbel en Sleutel, II. 247.
Bijbel en Zon, II. 247.
Bijbel en Zwaan, 153.
Bijbel, Kroon en Konstitutie, II 247.

Bijbel na de laatste correctie, II. 243.
Bijbel, Septer en Kroon, II. 247.
Bijdorp, II. 393.
Bijekoer, II. 368.
Bijekorf, 114, 308: II. 368.
Bijl, 79: II. 179, 205.
Bijtebaauw, II. 101.
Bileams Ezel, II. 61.
Bilhamer, 170.
Biron, 248.
Bishop, II. 125.
Bishop's Head, II. 125.
Bisschop, 114, 170.
Bisschops Vonte, II. 129.
Blaas met Boonen, II. 219.
Blaasbalg, II. 210, 240.
Blaauw Boezelaar, 408: II. 309.
Blaauw Huis, 90; II. 309.
Blaauw Jan, 281.
Blaauwbrug, II. 26.
Blaauwe Bijbel, II 246.
Blaauwe Broek, II. 199, 219.
Blaauwe Burg, II. 291.
Blaauwe Engel, II. 97.
Blaauwe Geit, II. 341.
Blaauwe Gevel, II. 309.
Blaauwe Haan, II. 351.
Blaauwe Hand, II. 171.
Blaauwe Helm, 386.
Blaauwe Hert, II. 327.
Blaauwe Hoorn, II. 340.
Blaauwe Hulk, II. 269.
Blaauwe Kamer, II. 303.
Blaauwe Klomp, II. 221.
Blaauwe Kous, II. 220.
Blaauwe Kroon, 381.
Blaauwe Kruis, II. 128.
Blaauwe Leeuw, 391.
Blaauwe Lelie, II. 381.
Blaauwe Paard, 47: II. 333.
Blaauwe Parel, II. 366.
Blaauwe Paruik, II. 217.
Blaauwe Ruiter, II. 143.
Blaauwe Schaap, II. 339.
Blaauwe Wereld, II. 4.
Blaauwkuip, II. 199.
Blaauwpot, II. 238.
Blanche Marguerite, 176.
Blarikom, II. 282.
Blazende Bakker, II. 135.
Bleekmand, 274.

Blenden Esele, II. 334.
Blijde Boodschap, II. 74.
Blijde Komst, II. 395.
Blijenburg, II. 288.
Blijt hier Opyuene regeert, 363.
Blikken Doos, II. 236.
Blinde Bedelaar, 337.
Blinde Dirk, II. 396.
Blinde Ezel, 83; II. 334.
Blinde Wereld, 48; II. 5.
Bloemkool, II. 386.
Blok, 170, 171.
Blonde Paruik, II. 217.
Blouw Moezel, II. 260.
Blue Bible, II. 247.
Bocht van Guinee, II. 284.
Boek- en Bijbelwinkel, II. 182.
Boekanier, II. 136, 181.
Boekestein, II. 397.
Boekwinkel, II. 250.
Boer, II. 153.
Boer in de Eierkorf, II. 161.
Boer in de Kan, II. 161.
Boer van Westzanen, II. 142.
Boerenhol, 94.
Boertje van Schagen, II. 142.
Boeuf à la mode, 97: II. 406.
Bogaard, II. 380, 420.
Bok, 48: II. 340, 345.
Bok-ale, II. 340.
Bokken, II. 340, 341.
Boksbier, II. 340.
Bokshalle, II. 340.
Bolleschok, II. 126.
Bom, II. 273.
Bon Buveur, II. 152.
Bonne Foi, II. 9.
Bonne Fontaine, II. 288.
Bonne Volonté, 150.
Bonte Bok, II. 340.
Bonte Drukker, II. 136.
Bonte Hertog, 239.
Bonte Kat, 61: II. 345.
Bonte Koe, 169, 268: II. 249, 337.
Bonte Luit, II. 260.
Bonte Mantel, 48: II. 218.
Bonte Mof, II. 221.
Bonte Os, II. 335.
Bonte Paard, 131.
Bonte Tijger, II. 321.
Bonte Vos, II. 392.
Boom, 40.
Boomgaard, 48: II. 380, 420.
Boomkweeker, II. 166.

Boompjes, II. 379.
Bootsman, II. 144.
Borgne qui prend, II. 159.
Borgoe Cruys, 400.
Borgonje, II. 280.
Borstelwerk, II. 236.
Bos Hennip, II. 386.
Bos Lint, II. 191.
Bos Schoenen, 220.
Bos Wit Garen, II. 191.
Bosscher Toren, II. 298.
Bosscher Veerhuis, 129.
Bot, II. 364.
Boterton, II. 190.
Botienter, II. 166.
Botte pleine de malice, II. 20.
Botte royaal, II. 221.
Bottervat, 218.
Bouwkunst, II. 17.
Bouwlust, II. 311, 397.
Bouwman, II. 158.
Braadaal, II. 364.
Brabantsche Warande, II. 298.
Brakke Grond, II. 393.
Brandende Lamp, II. 239.
Brant pype vt, 134.
Braspot, II. 238.
Bredasche Metselaar, II. 297
Bredero, 170.

Breede Hoed, II. 215.
Breedrandhoed, II. 215.
Breero, II. 292.
Breipot, II. 238.
Bremer Tuin, 404.
Briel 48.
Brievepost, II. 265.
Bril, 39, 48, 78, 300.
Broeders met den hoed op, 15.
Brug van Londen, 154: II. 297.
Brugzicht, 152, 226.
Bruid op de trappen, II. 166.
Bruiloft te Cana, II. 78.
Bruiloft van Canaän, 162.
Bruine Kruis, 398.
Bruine Paard, 131, 158, 182: II. 334.
Bruinvisch, II. 363.
Buenos Ayres, II. 283.
Builkist, 47.
Buis, 78: II. 268.
Buitenrust, II. 407.
Buona Moglie, II. 20.
Burg, 401: II. 290, 294.
Burgemeester Huydecoper, 233.
Busschieter, II. 143.
Bussenschut, II. 273.
Byernse Tossane Oxhooft, II. 189.

C. Huygens Werken, II. 250.
Cacaoboom, 118: II. 376.
Café Cardinal, 281.
Café Chantant, 280.
Café de la Bourse, 281.
Café du Pont Royal, 281.
Café du Théâtre, 281.
Café italien, 277.
Café Molière, 281.
Café Procope, 281.
Café Roscamm, 396.
Café Théâtre, 280.
Californiën, 98: II. 284.
Calvinus, 216.
Cambrinus, 316.
Canselarij van Vriesland, II. 305.
Cardinal, II. 125.
Carotte d' Or, 384.
Casimirus, 243.
Cater, 170.
Ce bas pold, 163.
Celeskest, II. 77.
Centaurus, 293.

Centraal-kleeding-magazijn, II. 393.
Cezar, 204.
Chapeau rouge, II. 215.
Chariot de Bois-le-duc, II. 262.
Chat de Barrière, II. 345.
Chat qui pêche, II. 346.
Chat qui pelote, II. 346.
Chat qui prêche, II. 346.
Chats bossus, II. 346.
Cherche-midi, II. 34.
Chêvre qui danse, II. 341.
Chien qui rit, II. 341.
Chimère, 150.
Christelijn-Spiegel, 170.
Cicero, 205, 234.
Ci-devant jeune homme, 97.
Civet-kat, II. 325.
Cleyne Eyckenbosch, II. 377.
Coffe en Te, 134.
Colosseum, II. 297.
Columbus,. 211.
Coman, II. 138.
Compte de Vlaendre, 239.
Comte Ory, 176.
Conduyt, 79: II. 288, 414.
Confijte-koek, II. 229.
Coq déplumé, 150.
Cormandelsche katoenbalen, II 185.
Cour impériale, 161.
Courant, II. 252.
Couronne d' épines, II. 80.
Couronnement de la Rosière, 176.
Cramershuis, II 308.
Cricket-spelers, 178.
Croix de Bourgogne, 400.
Cromwell, 61, 249.
Crown-Tavern, 381.
Cupid, 321.
Cupido, 322.
Curacao, II. 394.
Cybele, 318.
Cygne et Soldat, 336.
Cykloop, II. 392.
Cypersche kat, II. 345.

Dagelijksch Brood, II. 225.
Dageraad, II. 320.
Dambord, 52, 53.
Dame Blanche, 97.
Dandie Dimmont, 338.
Daniël, II. 71.
Dank en Hoop, II. 395.
Dankbaarheid, II. 11, 42.
Dansende Honden, II. 344.

Dansende Kater, II. 346.
Dat gaat op en dat gaat neêr, *enz.*, II. 407.
David, II. 67.
David en Goliath, II. 65.
David en Jonathan, II. 65.
De Liefde, 234.
De mensch mikt *enz.*, II. 403.
De zegen komt van God, *enz.*, II. 403.
Deensche Admiraal, 249.
Deensche Os, II. 336.
Degen, II 274.
Dekker, II. 136.
Delft, 48.
Delftsche Bijbel, II. 245.
Delftsche Tuinpot, II. 238.
Demokriet, 201.
Deventer, 47, 48.
Deventerkoek, II, 229.
Diable, II. 99.
Diable boiteux, II. 99.
Diamant, II. 389.
Diamantring, 78; II. 222.
Die de schoen past, *enz.*, II. 34.
Diemer Toren, II. 295.
Dieu d' Amour, 322.
Dioskorides, 201.
Dissel, 79.
Disseltje, II. 197.
Distilleerketel, II. 199.

Dit is in Beerenburg, II. 76.
Dit is in de oude Goyer van Naarden, 58.
Dit is in Vollenhove, 58.
Dobbel Vierslag, 94.
Dobbelsteen, II. 279.
Doctor Syntax, 338.
Doe wel en zie niet om, II. 402.
Doelen, II. 300.
Dolfijn, II. 363.
Dolle Hertog te Paard, 242.
Dom van Keulen, II. 295.
Dom van Utrecht, II. 297.
Domzicht, II. 311.
Don Quichotte, 151.
Donderbos, II. 273.
Donderkloot, II. 273, 274.
Doodshoofd, 48: II. 12.
Doornik, 46: II. 282.
Dorp Besoyen, 74: II. 282.
Dorp van Sloten, 70.
Dorre Boom, 263, 373.
Dorstige Hart, 125: II. 84, 328.
Dorstige Hond, II. 344.
Dorstige Jager, II. 155.
Dorstige Pleiaden, 338.
Dortsche Bijbel, II. 245.
Dortsche Maagd, 402.
Draak, II. 349, 371.
Drakenveld, II. 371.
Drekveger, II. 236.
Drie Admiralen, 409.
Drie Akeren, 78.
Drie Ankers, II. 271.
Drie Aschtonnen, II. 190.
Drie Baarsjes, 26, 168.
Drie Beurzen, 261, 262.
Drie Bijbels en Drie Inktkokers, II. 247.
Drie Bloeyende Korenaren, 88.
Drie Blokken, II. 199.
Drie Botjes, 273.
Drie Botterikken, 177.
Drie Brabanders, II. 150.
Drie Bramen, II. 385.
Drie Brooden, 352.
Drie Dreggen, II. 212.
Drie Dukatons, II. 193.
Drie Edele Kikvorschen, 330.
Drie Engelen, 48; II. 95, 98.
Drie Estrikken, 47.
Drie Fleschjes, II. 234.
Drie Gloeyende Ovens, II. 135.

Drie Graauwe Nieuwe Schoenen, II. 220.
Drie Halve Manen, 79: II. 318.
Drie Hameren, 79.
Drie Haringen, 78: II. 362.
Drie Hoeden, II. 214.
Drie Hoefijzers, 78: II. 211.
Drie Huizen, II. 231.
Drie Jonge Italiaanders, II. 147.
Drie Jongelingen in den Vurigen Oven, II. 72.
Drie Kannen, II. 231.
Drie Kazen, II. 227.
Drie Kievitten, II. 359.
Drie Klaverbladen, II. 388.
Drie Klokken, 78: II. 259.
Drie Koningen, 47: II. 76.
Drie Koperen Potten, 48: II. 238.
Drie Kranen, 77.
Drie Kroonen, 78, 382.
Drie Kruikjes, II. 231.
Drie Kruisen, 23, 398.
Drie Leerkunsten, II. 17.
Drie Leliën, 52, 53: II. 381.
Drie Marylanders, II. 146.
Drie Matrozen, II. 158.
Drie Mezen, II. 359.
Drie Monniken, II. 127.
Drie Mossen, II. 360.
Drie Nonnen, II. 127.
Drie Oostindievaarders, II. 150, 284.
Drie Paardestaarten, II. 334.
Drie Pellikanen, 23.
Drie Prinseknoopen, II. 221.
Drie Pruisische Kisten, II. 191.
Drie Radijzen, II. 385.
Drie Rapen, II. 383.
Drie Regenbogen, II. 320.
Drie Risten Uien, 273.
Drie Roemers, II. 233, 332.
Drie Roggebrooden, II. 226.
Drie Rotten, II. 331.
Drie Schele Varkens, II. 342.
Drie Schilden, 388.
Drie Schoven, II. 386.
Drie Simbellen, 78: II. 222.
Drie Slaven, II. 146.
Drie Snellekens, II. 232.
Drie Sottebollen, II. 381.
Drie Spaarpotten, II. 195.
Drie Sterren, 78: II. 319.
Drie Strijkijzers, II. 236.
Drie Testen, II. 130, 241.
Drie Tonnetjes, II. 190.
Drie Truweelen, 78.
Drie Tulpebollen, II. 381.

Drie Turven, 365.
Drie Vaten, 76, 78.
Drie Vergulde Boren, II. 199.
Drie Vette Varkens, II. 342.
Drie Vijzels, II. 239.
Drie Vischkorven, II. 208.
Drie Webben, II. 186.
Drie Wilgen, II. 377.
Drie Zandloopers, II. 241.
Drie Zeildragers, II. 184.
Drie Zonnen, 79: II. 317.
Drie Zwanen, 152: II. 349.
Drie Zwarte Varkens, II. 342.
Drie Zwemmende Eendjes, 375.
Driehoek, II. 255.
Driemaster, 291, 275.
Drinkende Baas, II. 152.
Drinkende Hert, II. 328.
Drinkhalle, II. 397.
Dronkemanshuisje, II. 400.
Druivetrossen, II. 384.
Drukkerij, II. 177.
Dry Hespkens, II. 228.
Dubbele Adelaar, 392.
Dubbele Anker, 78: II. 272.
Dubbele Arend, 31: II. 292.
Dubbele Beugel, 78.
Dubbele Hellebaard, 78: II. 274.
Dubbele Kruis, 49, 78, 79, 399.

Dubbele Kruis, achter de Kerk, 78.
Dubbele Passer, 78.
Dubbele Sleutel, 78.
Dubbele Vuisthamer, 78.
Dubbele Worst, II. 228.
Duif, 59, 83; II. 357.
Duifje, 293.
Duitsche Bijbel, II. 245.
Duitsche Vaandrager, II. 143.
Duivel, 40: II. 100.
Duivel en Houthakker, II. 100.
Duivel en St. Dunstan, II. 99.
Duivelshuis, II. 99.
Duivelskop, II. 100.
Duivenvlucht, II. 357.
Duren, II. 34.
Dux Gelriae, 211.

Eben Haëzer, II. 83.
Eekeloo, 363.
Een elk zijn zin, II. 33.
Eend, II. 357.
Eendje, II. 357.
Eendracht, 391.
Eenhonderd Roê, II. 393.
Eenhoorn, 79: II. 315, 369, 371.
Eenhoorn en Bijbel, II. 370.
Eenzaam, II. 394.
Eerste Aanleg, 129.
Eerste Stuiver, 129: II. 193.
Eeuwige Vrede, II. 13.
Eeuwigheid, 94: II. 93.
Egge, 77: II. 203.
Egypte, II. 60.
Eierkorf, II. 210.
Eikeboom, II. 314, 379.
Eikel, 293: II. 385.
Eikenbosch, II. 379.
Eikenkroon, 405.
Eiland Malta, II. 281.
Eiland Ter Schelling, II. 281.
Eiland Wieringen, 71: II 281.
Eindmeer, II. 393.
Ekster, 178: II. 359.
Elias, 73, 75; II. 69.
Elk heeft zijn kruis, II. 30, 303.
Elk spiegel hem, II. 41.
Elk weird hem, II. 402.
Elk zie op zich zelven, II. 402.
Elzenoord, II. 397.
Eme et habebis, II. 402.

Emmaus, II 81.
Enaksbeen, II. 173.
End draagt de last, II. 32.
End van de wereld, II. 93.
Enfants d'Edouard, 97.
Engel, 76: II. 74, 95, 96, 98, 332
Engel Gabriël, 81: II. 291, 371.
Engelsche Dog, 47: II. 344.
Engelsche Tonnetje, 404.
Engelsche Tuin, 404.
Enkhuizer Maagd, 402.
Erasmus, 70, 171, 214.
Erasmus van Rotterdam, 215.
Escu de France, 370.
Escu de Sable, 388.
Eskulaap, 321.
Est, II. 408.
Euvele Schalck, II. 101.
Even buiten, II. 393.
Ezel in den Molen, 16.
Ezel op den Rechterstoel, II. 335.
Ezel te paard, II. 334.

Faam, 22, 323.
Faeton, 325.
Fakkel, II. 211.
Farao, II. 59.
Fa-sol, 48.
Favente Deo, II. 403.
Felpe Stoel, II. 207.
Femme sans tête, II, 20.
Fenix, II. 372.
Fidèle Berger, II. 91.
Filips, II. 212.
Fille mal gardée, 175.
First house in England, 129.
Flapkan, 78: II. 231.
Flesch, 401.
Flevorama, II. 393.
Flora, 322, 323.
Floris de Vijfde, 206.
Fluit, II. 233.
Fontansen, II. 221.
Fontein, 48, 50, 77: II. 228.
Fort Samson, II. 64.
Forte Bonne, 22.
Fortuin, 81, 170, 293: II. 1, 2, 3, 33.
Fortune, 150.
Fortzicht, II. 310.
Frankforter Zuurkoolvat, II. 187.
Franschbrood en Horologies, II. 404.
Fransche Bijbel, II. 246.
Fransche Branderij, II. 178, 179.
Fransche Koffijhuis, 277, 280.

Fransche Schild, 81.
Fransche Sleeper, II. 265.
Fransche Tuin, 404.
Friesche Schans, II. 275.
Friesche Spruit, 85: II. 385, 386.
Frissche Dronk, II. 229.
Frissche Roemer, 339: II. 233.
Fuik, 47, 48, 169.

Gaauwdievenboom, II. 379.
Galg, II. 267.
Galgehuizeken, II. 276.
Galgeveld, II. 276.
Gans, 55: II 356.
Ganzerijder, II. 356.
Gaper, 94, 105, 106, 107.
Garde civiek, II. 143, 160.
Garenhuis, II. 308.
Garenman, II. 137.
Garenvat, 99, 119: II. 187.
Garnaal, II. 365.
Gebloemde Os, 94.
Geborduurde Handschoen, II. 219.
Gebraakte Vlas, II. 386.
Gebraden Haan, 114.
Gebrilde Hond, 55.
Gedraaide Touwwerk, II. 271.
Geduld overwint, *enz.*, II. 402.
Geduldige Job, II. 57.

Geeft wat tijd, *enz.*, II. 409.
Geele Hand, II. 171.
Geelvinck, 169.
Geestzicht, II. 310.
Gegeven Brood, II. 226.
Gehekeld Vlas, II. 386.
Gehelmde Beer, 14.
Gehouwen Beeld, II. 249.
Geit, 16, 77: II. 341.
Geitenberg, II. 288.
Gekeperd Lint, II. 191.
Gekerde Keyser, 212.
Gekonfijte Peer, II. 228.
Gekroonde Allemansgading, II. 194.
Gekroonde Bel, II. 254.
Gekroonde Bijbel, II. 244.
Gekroonde Bijl, II. 173.
Gekroonde Binnenwerck, II. 413.
Gekroonde Bleekerij, II. 180.
Gekroonde Bot, 32.
Gekroonde Burg, II. 291.
Gekroonde E, II. 254.
Gekroonde E.S., II. 254.
Gekroonde Eendracht, II. 13.
Gekroonde G, II. 254.
Gekroonde H, II. 254.
Gekroonde Haring, II. 362.
Gekroonde Hart, II. 174.
Gekroonde Herderin, II. 161.
Gekroonde Hert, II. 327.
Gekroonde Hoed, II. 215.
Gekroonde Hollantse Coffyhuis, 383.
Gekroonde Hoofdzweer, 109.
Gekroonde Hoop, II 7.
Gekroonde Huzaar, II. 143.
Gekroonde Jaaglijn, II. 208.
Gekroonde Juchtleeren Bijbel, II. 244.
Gekroonde Kaartwinkel, II. 182.
Gekroonde Keizerslaars, II. 220.
Gekroonde Kies, II. 174.
Gekroonde Klaverblad, II. 387.
Gekroonde Kompas, II. 208.
Gekroonde Kopenhagen, II. 286.
Gekroonde Krakeling, II. 227.
Gekroonde Laken, 186: II. 418.
Gekroonde Lam, II. 340.
Gekroonde Lelie, II 381.
Gekroonde Lootsman, II. 156.
Gekroonde Luipert, 392.
Gekroonde Maan, 75: II. 318.
Gekroonde Oesterhuis, 383.

Gekroonde Oost- en Westindisch Worstvat, 91.
Gekroonde Os, II. 335.
Gekroonde Ossebeenen, II. 336.
Gekroonde Papier, II 249.
Gekroonde Passer, II. 11.
Gekroonde Raep, 384: II. 41, 383.
Gekroonde Schaapherder, II. 160.
Gekroonde Scharlaken, 70.
Gekroonde Stang, II. 208.
Gekroonde Stapel knoopen, II. 187.
Gekroonde Stokvisch, 119.
Gekroonde Trompet, 119: II. 258.
Gekroonde Varkensvoeten, II. 343.
Gekroonde Vijzel, II. 211.
Gekroonde Vlies, 253.
Gekroonde Vogelstruis, II. 353.
Gekroonde Vrouw zonder hoofd, II. 212.
Gekroonde Waarheid, II 11.
Gekroonde Wapen van Holland, 371.
Gekroonde 5, II. 255.
Gekroonde 7, II. 254.
Gekroonde 27, II. 254.
Gekroonde 43, II. 254
Gekruiste Sleutels, 49.
Gelaarsde Bok, 178.
Gelaarsde Ezel, II. 334.
Gelaarsde Gans, II. 356.
Gelaarsde Haan, II. 351.
Gelaarsde Kat, 332.
Gelaarsde Koe, 82; II. 337.
Gelaarsde Os, II. 336.
Gelardeerde Vogelpoot, 393.
Geldboom, II. 16.
Geldersche Blom, 398.
Geldhuis, II. 195.
Geldkist, II 195.
Geleerde, II. 137.
Geleerde Boer, II. 164.
Geleerde Man, II. 164.
Geleerde Varken, 115: II. 164, 342
Gelijkzijdige Driehoek, II. 255.
Geloof, II. 7.
Geloof, Hoop en Liefde, 75: II. 6, 7.
Generaal Laudon, 252.
Generaal Suwarow, 252.
Gepluimde Zwaan, II. 349.
Gepryseerde Linnen, II. 186.
Geraamte, 308.
Gerard van Velsen, 209.
Gerechtigheid, 289.
Gereedschap spant de Kroon, II. 205.
Gereformeerde Bijbel, II. 245.
Gereformeerde Catechismus, II. 249.
Gesloten Steen, II. 391.

Gesneden Beeld, II. 149.
Gesteven Halsneusdoek, II. 218.
Gestikte Lijf, II. 57.
Getijgerde Paard, II. 334.
Getrokken Kerkkroon, II 130.
Getrouwe Herder, II. 160.
Getwijnd Garen, II. 191.
Geuze Duivel, 55.
Geweld, II. 14.
Gewijd aan de nagedachtenis, *enz.*, II. 402.
Gezegend Brood, 113: II. 79, 226.
Gezonde Apotheek, 113.
Gezonde Varken, II. 342.
Gezondmakende Pil, II. 277.
Gierstbaal, II. 185, 186.
Gilde Os, II. 336.
Glazemakers Winkel, II. 181.
Glazewagen, II. 263.
Globe, II. 253.
Gloeiende Oven, II 203.
Goat in armour, II. 341.
Goat in boots, II. 341.
Gochsche Kar, II. 264.
God bekwaam, 94.
God beware den Landman, II. 39.
Godsdienst, 289.
Gods zegen behouwen, *enz.*, 403.
Godt regiert al, 289.
Goê Vrouw, II. 20, 21.

Goed Fortuin, II. 397.
Goed genoeg, II. 394.
Goed Logies, 129.
Goede Dronk, II. 230.
Goede Herder, II. 90, 160.
Goede Hoop, II. 7.
Goede Kan, 48: II. 231.
Goede Verwachting, II. 395.
Goede Waren en matige prijzen, *enz.*, II. 402.
Goedkoope Gans, II. 356.
Golden Crown, 380.
Goliath's Head, II. 65.
Goltzius, 235.
Good Woman, II. 20.
Gooier Bosch, II. 380.
Gooilust, II. 312.
Gooische Boer, II. 142.
Gorinchem, II. 282.
Gortmolen, II. 182.
Gortton, II. 190.
Gortzak, II. 191.
Goudbalans, II. 199.
Goudberg, II. 389.
Goudboom, II. 117.
Gouden Aap, II. 324.
Gouden Arm, II. 170.
Gouden B, II. 254.
Gouden Baard, II. 174.
Gouden Bal, II. 198.
Gouden Beeld, II. 149.
Gouden Beker, 377: II. 233.
Gouden Beurs, II. 195.
Gouden Boor, II 199.
Gouden Brandemmer, II. 241.
Gouden Engel, II. 97.
Gouden Geit, II. 341.
Gouden Haan, 405.
Gouden Haas, II 329.
Gouden Hamer, II. 201.
Gouden Hoofd, 47: II. 168.
Gouden Huis, II 309.
Gouden Kamp, II. 223.
Gouden Kat, II. 345.
Gouden Keten, II. 223.
Gouden Ketting, 100: II. 222, 223.
Gouden Kieken, 252.
Gouden Kikker, II. 368.
Gouden Klok, II. 259.
Gouden Knoop, II. 221, 222.
Gouden Koetswagen, II. 263.
Gouden Kop, 377: II. 233.

Gouden Kroon, 381.
Gouden Leerhuis, II. 308.
Gouden Leeuw, 23, 227, 390.
Gouden Kruis, II. 128.
Gouden Muizenval, II. 332.
Gouden Nobel, II. 193.
Gouden Os, II. 335.
Gouden Plum, 163.
Gouden Poort, 262.
Gouden Reael, 46: II. 41, 193.
Gouden Rijder, II. 194.
Gouden Ring, II. 222.
Gouden Roemer, II. 233.
Gouden Saucijs, II. 194.
Gouden Smocsceer, II. 194.
Gouden Vlies, 253.
Gouden Voet, II. 173.
Gouden Wagen, II. 262, 418.
Gouden Windmolen, II. 301.
Gouden Zaal, II. 297.
Goudsbloem, 94: II. 382.
Goudsche Melkmeid, II. 153.
Goyer, II. 141.
Graadboog, II. 200.
Graaf van Emden, 237.
Graaf van Holland, 208.
Graaf van Meurs, 238.
Graaf van Starrenberg, 237.
Graaf van Vlaanderen, 239.
Graafman, II. 158.
Graauwe Paard, 131.
Granaatappel, 82; II. 384.
Grand I. Vert, II. 254.
Grand Passepartout, II. 194.
Grand St. Antoine, II. 103.
Grasmaaier, II. 160.
Grave Maurits, 220.
Grenadier, II. 143.
Grieksche A, 79; II. 254.
Griffoen, 394.
Gryse Hinckst, 163.
Grijze Ezel, 252.
Groene Berg, II. 283.
Groene Blaasbalg, II. 240.
Groene Boom, II. 379.
Groene Draak, 76; II. 374.
Groene Eik, II. 377.
Groene Gekroonde Driestal, II. 237.
Groene Hekel, II. 207.
Groene Helm, 386.
Groene Hert, II. 327.
Groene Huis, 90.
Groene Jager, II. 143.
Groene Kaars. II. 286.

Groene Laars, II. 221.
Groene Laken, II. 186.
Groene Leest. II. 202.
Groene Ruiter, II. 143.
Groene Veld, 169.
Groene Woud, II. 153.
Groene 5, II. 255.
Groenendaal, II. 397.
Groenewoud, II. 376.
Groenland, II. 283.
Groninger Koekverkooper, II. 150.
Groninger Kousenwinkel, II. 181.
Groninger Toren, II. 295.
Groot Almanje, II. 285.
Groot Ganzenspel, II. 279.
Groot Henegouwen, II. 285.
Groot Kantoorboek, II. 250.
Groot Keizershof, 154.
Groot Kruisenburg, II. 293.
Groote Bijbel, II. 243.
Groote Christoffel, II. 115.
Groote Dommekracht, II. 200.
Groote Domtoren, II. 296.
Groote Dorst, II. 230.
Groote Gekroonde Drukkerij, II. 178.
Groote *Grosse Caisse*, 156.
Groote *Heyweghel*, II. 264.
Groote Keizerskroon, 380.
Groote Klok, 78; II. 259.

Groote Klomp, II. 221.
Groote Koning van Frankrijk, 240.
Groote Kraan, II. 209.
Groote Melkmout, II. 202.
Groote Mogol, 241.
Groote Oorloge, II. 12.
Groote Roemer, II. 233.
Groote Schild van Frankrijk, 154.
Groote Theebos, 118.
Groote Vaart, 129.
Groote Visscherij, II. 177.
Groote Zaar vau Moskoviën, 245.
Groote Zwaan, II. 349.
Grootenburg, II. 293.
Grootendorst, 149.
Grootvingerling, II. 222.
Grünen Baum, II. 379.
Grutmolen, II. 182.
Grutterslust, II. 312.
Guarde van Ziju Hoogheid. II. 143.
Gulde A.B.C, II. 254.
Gulde Berg, II. 229.
Gulde Bijbel, II. 243.
Gulde Ezel, II. 334.
Gulde Hand, 39, 47, 82: II. 170.
Gulde Hoofd, II. 168, 169.
Gulde Kameel, II. 323.
Gulde Klaverblad, II. 386.
Gulde Kraag, II. 208.
Gulde Krans, II. 382.
Gulde Hoorn, II. 258.
Gulde Landskroon, 381.
Gulde Leeuw, 390.
Gulde Lelie, II. 380.
Gulde Meelbaal, II. 186.
Gulde Missaal, II. 249.
Gulde Paard, 46.
Gulde Raap, II. 383.
Gulde Roos, II. 380.
Gulde Syrooppot, II. 239.
Gulde Vlies, 52, 53, 58, 77, 253, 405.
Gulde Wereld, II. 4.
Gulde Wortel, II. 385.
Gulde Zalm, II. 363.
Gunst, II. 395.
Gustaaf Adolf, 242.
Gwy van Warwick, 337.

Haagsche Krantwinkel, II. 181.
Haagsche Parapluwinkel, II. 182.
Haagsche Postwagen, II. 262.

Haagsche Wapen, 373, 374.
Haal in Waterland, II. 287.
Haan, 16, 39, 47, 172: II. 316, 350.
Haantje, 291, 293.
Haas, II. 329.
Haasje, 82; II. 330.
Hadrianus Junius, 213.
Hagedoornbosch, II. 380.
Hagendeveld, II. 393.
Hagendeveld van stoelen, II. 237.
Halfmaan, II. 318.
Halletjesberg, II. 229.
Halve Bos wortelen, 273.
Halve Kanon, II. 275.
Halve Maan, 49, 77, 79; II. 318.
Halve Maan met de Kroon, 79, 384.
Ham, 79: II. 228.
Hamburg, 47.
Hamer, II. 170, 201, 210, 211, 314.
Hamer met de Kroon, 79.
Hamertje, 78.
Hameter, II. 156.
Hand, 78; II. 170.
Hand en Aangezicht, II. 173.
Hand en Bal, II. 173.
Hand en Bijbel, II. 173.
Hand en Oor, II. 173.
Hand en Ster, II. 173.
Hand in Hand, II. 9.
Hand met een Schaar, 112.
Hand van Leyden, II. 171, 172.
Handboog, 78: II. 274.
Handel, II. 176.
Handel van Commercie, 163.
Handelaars, II. 138.
Handpaard, II. 334.
Handschoen, II. 210.
Hanenest, II. 360.
Hansop, II. 279.
Hapken, II. 274.
Hardebol, 170.
Haren Knoop, II. 221.
Haring, 40, 48, 293: II. 363.
Haringbuis, II. 266, 386.
Haringkroon, 119.
Haringpakkerstoren, II. 296.
Haspel, 79.
Haverzak, II. 190, 191-
Hazendans, II. 313, 329.
Hazenjacht, II. 330.
Hazewind, 76.
Hebreeuwsche Bijbel, II. 246.
Heelhaaksdoel, II. 301.
Heidekrekel, II. 369.

Heidelberger Vat, 83: II 187.
Heilige Drievuldigheid, II. 105.
Heilige Geest, II. 106, 107.
Heilige Graf, II. 81.
Heilige Lam, 76.
Heilige Land, II. 60.
Heilige Maagd, II. 117.
Heiligewegspoort, II. 297.
Hek, 79.
Hekje, II. 203.
Hektor, 200.
Hel, II. 93, 94, 95.
Helder, II. 286.
Heldere dronk, II. 229.
Hellebaard, 78: II. 274.
Helm, 23, 36, 47, 76, 385.
Hemel, II. 93, 94, 95.
Hemelrijk, II. 94.
Hemeltje, II. 93, 94.
Hendrik Casimir, Graaf van Vriesland, 225.
Hendrik de Keyser, 235.
Hendrik van Brederode, 216.
Hendrik Darnley, 241.
Hengelaar, II. 155.
Hennepbaal, II. 185.
Herakliet, 201.
Herder, II. 160.
Herderin, II. 160.
Herfst, II. 15.

Herkules, 76, 323.
Herrenkrug, II. 393.
Herstelder, 284.
Herstelling, 284.
Hert, 47: II. 326.
Hert met de Kroon, 78.
Hertekop, II. 328.
Hertog van Brandenburg, 238.
Hertog van Lotharingen, 239.
Hertog van Marlborough, 252.
Hertshoorn, 77, 108; II. 328.
Hier maakt en repareert men, *enz.*, II. 412.
Hier maakt en verkoopt men, *enz.*, II. 412.
Hier scheert men, *enz.*, II. 404
Hier verjongt men menschen, II. 411.
Hij is onschuldig ende vrij, *enz.*, II. 408.
Hillebrant, 329.
Hippokrates, 200, 321.
Historie van T. Livius, II. 250.
Historieschrijver, II. 149.
Hitland, II. 283.
Hoed, 113: II. 213, 214, 216.
Hoefijzer, 78, 170: II. 210, 211, 212.
Hoeksteen, II. 391.
Hof van Antwerpen, II. 305.
Hof van Arkel. II. 305.
Hof van Arnhem, II. 305.
Hof van Beieren, II. 305.
Hof van Brederode, II. 304.
Hof van Brussel, II. 304, 305.
Hof van Holland, 45; II. 304.
Hof van Meurs, II. 305.
Hof van Parijs, II. 304, 305.
Hof van Polanen, II. 304.
Hof van Vriesland, II. 305.
Hog in armour, II. 343.
Holland, II. 285.
Holland op zijn smalst, 98.
Hollander, 154.
Hollandsche Daalder, II. 194.
Hollandsche Damper, II. 147.
Hollandsche Hoedemakerij, II. 179.
Hollandsche Kooltje, II. 390.
Hollandsche Leeuw, 390.
Hollandsche Maagd, 275.
Hollandsche Tuin, 66, 403, 404.
Hommel, II. 369.
Hond, 76: II. 343.
Hond en Haas, 153.
Hond in de Pot, II. 24.
Hond in 't Wambuis, II. 344.

Hongerige Wolf, II. 325.
Honigkoek, II. 229.
Hoofd vol Muizenesten, II. 169.
Hoofdenburg, II. 397.
Hoofdzweer, 109: II. 140.
Hoogduitsche Bijbel, II. 246.
Hooge Berg, II. 42.
Hooge Boom, II. 379.
Hooger- en Lagerhuis, II. 307.
Hoogermeer, II. 393.
Hoop, II. 7, 395.
Hoop doet leven, II. 402.
Hoop op zwarten Walvisch, 341.
Hoop van beternis, II. 39.
Hoop van Vrede, II. 38.
Hoorn, II. 257, 258.
Hoorn van Overvloed, II. 308.
Hoorntje van Oranje, 368.
Hoppezak, 47: II. 190.
Horens, 76.
Hotel Bauer, II. 396.
Hotel Fuhri, II. 396.
Hotel Meurice, II. 396.
Hotel Monnet, II, 396.
Hotel Paulez, II, 396.
Houten Aangezicht, II. 170.
Houten Beeld, II. 149.
Houten Wambuis, II. 219.
Houtkliever, II. 137.
Houtzager, 178.
Hovenier, 94.
Hugo Grotius, 234.
Huidekooper, II. 137.
Huis Beaumont, II. 307.
Huis Blankestein, II. 292.
Huis Bloomberg, II. 294.
Huis Fluitestein, II. 292.
Huis Oostenrijk. II. 307.
Huis Ringenburg, II. 294.
Huis d'Popta, II. 307.
Huis de Ham, II. 228.
Huis de Hoop, II. 306.
Huis den Deyl, II. 306.
Huis in 't Bosch, II. 307.
Huis in 't Veld, II. 306.
Huis te Benthem, II. 291.
Huis te Bijweg, II. 306.
Huis te Boede, II. 307.
Huis te Bot, 81; II. 307.
Huis te Halfwege, II. 306.
Huis te Hoop, 152.
Huis te Rhoon, II. 306.
Huis te Rust, II. 306.
Huis te Staveren, II. 306.

Huis ten Halve, II. 307.
Huis ter Hart, II. 306.
Huis ter Hecht, II. 306-
Huis ter Lucht, II. 306.
Huis ter Noot, II. 44.
Huis ter Vraag, II. 306, 401.
Huis van de Hammen, II. 228.
Huis van Delft, 41; II. 306.
Huis van Nassau, II. 292.
Huis van Omhoogkijkers, II. 396.
Huis van Overvloed, II. 308.
Huis van Wachtendonk, II. 306.
Huisboek, II. 251.
Huisduinen, II. 286.
Huisduinsche Visschers, 70.
Hul, II. 217.
Hulk, 46; II. 269.
Hut van Oom Tom, 338.
Hygieia, 201, 321.

Jaagschuitje, II. 270.
Jacht, II. 154, 155.
Jachtlust, II. 311.
Jacob van Campem, 235.
Jacob's Well, II. 79, 80.
Jacobs leêr, II. 54.
Jacobs poort, II. 416.
Jacobus de eerste, 241.
Jacobus de tweede, 244.

Jager, II. 154, 155.
Jan Aberdaan, 94.
Jan op 't Holt, II. 417.
Jan van der Sluis, II. 43.
Jan van Galen, 229.
Jan van Renesse, 209.
Jan Vijf Vliegen, 357.
Janneman, 337, 338.
Ici on rajeunit, 97.
Ick kick noch in 't, 274: II. 417.
Ieder zijn zin, II 33.
Iedereen ziet men zuchten, II. 37.
Jefta, II. 62.
Iemand en Niemand en Niemendal, 328.
Jeroboam, II. 69.
Jeruzalem, II. 60.
Jeruzalems Cruys, 400.
IJsbreker, II. 271.
IJsvogel, II. 357.
IJzerberg, II. 389.
IJzeren Hand, II. 170.
IJzeren Man, 282.
IJzeren Pot, II. 238.
Ik hoop op Vrede, II. 38.
Ik leer nog, II. 36, 164, 202.
Ik verlang naar vrede, II. 38.
Ikarus, 325.
Image notre dame, II. 80.
Immergroen, II 397.
In de Prumboom, 58.
In Duizend Vreezen, 264; II. 86, 87, 88.
In Honderdduizend Vreezen, II. 86.
In Trien Goe Bier, II. 141.
Indiaan, II. 146, 147.
Indische Raaf, II. 354.
Ingelegde Messen, II. 234.
Insula Dei, 297.
In 't Derde Vredejaar, 275; II. 409.
Joannes de Dooper, II. 76.
Joannes op Patmos, II. 81.
Job op den Mesthoop, 267; II. 56.
Joconde, 176.
Johnson, 235.
Jonas in den Walvisch, II. 71.
Jonge Bakker, II. 135.
Jonge Barend, 73.
Jonge Bremer Hopman, II. 158.
Jonge Fenix, II 372.
Jonge Glaskramer, II. 136.
Jonge Goudsbloem, 75.
Jonge Graaf van Buren, 227.

Jonge Graaf van Holland, 208.
Jonge Handelaars, II. 138.
Jonge Herder, 81.
Jonge Hertog, 211.
Jonge Jan, II. 397.
Jonge Koning van Spanje, 240.
Jonge Koopman, II. 138.
Jonge Lootsman, II. 158.
Jonge Prins, 152, 225, 226.
Jonge Romein, 127.
Jonge Ruiter, II. 143.
Jonge Tobias, II. 73.
Jonge Tromp, 232.
Jonge Visscher, II. 165.
Jonge Zaaier, II. 89.
Jovial Dutchman, 128.
Jozef, II. 75.
Jozef in de Put, II. 55.
Jozua, II. 61, 146.
Ipenburg, II. 397.
Ipenrode, II. 397.
Is een deun om er op te komen ('t), II. 37.
Is niet anders ('t), II. 400.
Italiaan, II. 147.
Italiaansche Bijbel. II. 246.
Juchtestoel, II. 237.
Juffersdas, II. 218.
Jufferskuif, II. 217.
Juno, 320.
Jupiter. 318.
Izaak, II. 83.
Izaak Jacob zegenende, II. 54.

Kaap de Goede Hoop, II. 284.
Kaapzicht, II. 310.
Kaarsemaker, II. 136.
Kaart, II. 279.
Kaartwinkel, II. 182.
Kaas en Brood, II. 227.
Kaashandel, II. 176.
Kaashandelarij, II. 180.
Kaasslede, II. 201.
Kabeljauw, II. 364.
Kabeltouw, II. 271.
Kaïn en Abel, II. 49.
Kalf, 26, 48, 71, 168: II. 338.
Kalf in den Ketel, II. 200.
Kalfje, II. 338.
Kalkoen, 47: II. 356.
Kalveren, II. 338.
Kameel, II. 323.
Kameleon, II. 368.
Kamijnpop, 113.
Kamizool, II. 219.

Kampen, II. 287.
Kan, 40.
Kanarievogel, II. 358.
Kanasser, II. 191.
Kandanghauer, II. 398.
Kandelaar, 48, 79: II. 210, 240.
Kaneelkoek, II. 229.
Kanon, 49; II. 273.
Kant *à la mode*, II. 221.
Kantoor-Inkvat, 50: II. 250.
Kapel van Krommelleboog, II. 299.
Karabijn, II. 274.
Kardinaal, II. 124, 125.
Kardinaalshoed, 49; II. 125.
Kardoes, II. 273.
Karel de twaalfde, 246.
Karel hou de lantaarn, 386.
Karkas, II. 217.
Karper, II. 364.
Karseboom, 152, 281.
Karsenhof, II. 397.
Karthuizersklooster, 355, 356.
Kasseeuwke, 163.
Kassierke, 163.
Kasteel, 49, 76.
Kasteel van Antwerpen, II. 107, 291.
Kasteel van Limburg, II. 291.
Kasteel van Nieuwenhuis, II. 291.
Kasteel van Vlienburg, II. 294.

Kastemakerswerk, II. 183.
Kasuaris, II. 315.
Kat, 47, 48, 76, 159, 160, 169: II. 345.
Kat en Muis, 153, 155.
Kat en Uil, 158, 159.
Kat in de Maling, II. 346.
Kat in de Wijngaard, II. 346.
Kat in 't Rad, 148: II. 346.
Kat in 't Vat, II. 346.
Kat met de Vedel, 148: II. 346.
Kat zonder nagelen, II. 346.
Kater, 46: II. 345.
Katje vangt de Muis, 94.
Katoenbaal, II. 185.
Katoenboom, 118.
Katten, 23.
Kattenberg, II. 288.
Kazen, II. 227.
Keienberg, II. 288.
Keizer, 39, 46, 211: II. 315.
Keizer binnen Diest, 212.
Keizer van Rome, 204.
Keizer Jozef de tweede, 247.
Keizer Karel, 52, 211.
Keizer Napoleon, 247.
Keizerrijk, 357.
Keizershoed, II. 215.
Keizerskroon, 79, 154, 380: II. 249.
Kelder Gods, II. 81.
Kemphaan, II. 359.
Ken u zelven, II. 401.
Kerk, II. 128.
Kerk van Diemen, II. 295.
Kerkbijbel, II. 244.
Kerkstoof, II. 130.
Ketel, II. 199.
Ketelhaak, II 197.
Keukenblik, II. 230.
Keulen, II. 281.
Kenlsche Dom, II. 297.
Kenlsche Ruiter, II. 143.
Kenlsche Waag, II. 296.
Keurvorst van Brandenburg, 238.
Keurvorst van Kenlen, 239.
Kies, II 174.
Kievitsnest, II. 360.
Kikvorsch, II. 368.
Kind van den Moriaan, II. 145.
Kinderen Israëls, II. 60.
Kinderhuis, II. 308.
Kindjeshaven, 355.

King Arthur's Round Table, 333.
Kip, II. 357.
Kit, 78; II. 232, 315.
Klaauw, 78, 393.
Klap-Coote, 163.
Klaverblad, 78; II. 386.
Kleêren maken den man, II. 34.
Kleêrmand, 274.
Klein Almanje, II. 285.
Klein Blaauwhuis, II. 309.
Klein Jeruzalem, II. 76, 285.
Klein Kruisenberg, II. 293.
Klein Noorwegen, II. 285.
Klein Payenburg, II. 294.
Klein van begin, II. 401.
Kleine Melkmont, II. 202.
Kleine Oorloge, II. 12.
Kleine St. Peter, II. 119.
Kleine Visscherij, II. 177.
Klimmende Beer, II. 322.
Klok, 49, 76: II. 259.
Klok en Leeuw, 153.
Klok met de Kroon, 78, 384; II. 259.
Klokhuis, II. 181.
Klomp, II. 221.
Kloppenburg, II. 293.
Kluw, 119.
Knaster, 378.
Knolpot, II. 238.
Knoop, II. 221.
Koddebek, II. 215.
Koddige Draaier, II. 162.
Koe, II. 293.
Koe met Laarzen, 82.
Koek, 48.
Koekebakker, II. 136.
Koeketer, II. 156.
Koekkoek, II. 357.
Koelucht, II. 397.
Koerier, II. 265.
Koesveld, 48.
Koetswagen, II. 263.
Koevoet, II. 207.
Koffiebaal, II. 185.
Koffiebaaltjes, 118.
Koffiehuis, 281: II 309.
Koffiepot, II. 238.
Koffievat, II. 187.
Koggeschip, 292, 373.
Kolksche Koek, II. 229.
Komenij, 116.
Konijn, II. 330.
Konijnsberg, II. 330.
Konijnsberg, II. 330.

Koning, 52, 239.
Koning Assuerus, II. 72.
Koning David, 81: II. 66, 67, 137.
Koning Hendriks Hoofd, 76.
Koning Nebukadnezar, II. 71.
Koning van Boheme, 242.
Koning van Denemarken. 240.
Koning van den Haring, II. 362.
Koning van Engeland, 223, 240.
Koning van Frankrijk, 243.
Koning van Holland, 227.
Koning van Polen, 241.
Koning van Portugal, 239.
Koning van Spanje, 240.
Koning van Zweden, 154, 240.
Koningin van Scheba, II. 68.
Koninginnenhoofd, 76.
Konings-Eik, 178.
Konings Hoed, II. 215.
Konings Hof, II. 306.
Konings Hoofd, 76, 77.
Konings Loo, II. 297.
Konings Wapen, 76.
Konings Zwaard, II. 274.
Koninklijke Bijbel, II. 244.
Konkurrent, II. 393.
Kontante Penningen, II. 194.
Konyngin, 163.
Kooilust, II. 312.

Kooizicht, II. 310.
Kooklepel, II. 238.
Kool, II. 383.
Kool en Appelen, 273.
Koolhaas, II. 329.
Koophandel, II. 176.
Koopman, II 138.
Kop, 49, 78: II. 233.
Kop-af, II. 396.
Kop en Gat, II. 162.
Kop en Schotel, II. 234.
Kopenhagen, II. 286.
Koperberg, II. 389.
Koperen Berg, II. 389.
Koperen Kandelaar, II. 236.
Koperen Strijkijzer, II. 236.
Koperen Trom, II. 259.
Koperen Wereld, II. 4.
Kopermolen, II. 182.
Koppelpaarden, II. 334.
Koren-akker, II. 380.
Koren- en Veldzicht, II. 310.
Koren-harp, II. 202.
Koren-huis van Egypte, II. 56.
Koren-land, II. 380.
Koren-maat, II. 20.
Koren-meter, II 136.
Koren-schaal, II. 201.
Koren-zak, II. 191.
Kort Beraad, II. 395.
Koude winter, 74: II. 15.
Koude Herberg, II. 396.
Koulikan, 241.
Kous, II. 31, 220.
Kouseband, 76, 77.
Kraai, II. 355.
Kraaiende Haan, II. 351.
Kraaienest, II. 360.
Kraamstoel, II. 237.
Kraan, 49.
Kraantje-lek, II. 230.
Kraanvogel, II. 352.
Krakeling, 377: II. 227.
Krakkeelmes, 116.
Kranenwacht, II. 352.
Krans, 25, 63, 86, 87.
Kravat, II. 218.
Krediet is dood, II. 402.
Kreeft, II. 365.
Krijgsman, II. 156.
Krijtberg, II. 390.

Krispijn, 329; II. 113.
Kristallijne spiegel, II. 240.
Kristus, II. 77.
Krokodil, II. 367.
Kromhout, 47; II. 41.
Kroon, 76, 79, 146, 380, 389.
Kroon en Burg, II. 291.
Kroon en Rasp, 384.
Kroon in de rouw, 147, 236.
Kruidkoek, II. 229.
Kruip-in, II. 396.
Kruis, 18, 22, 293, 397; II. 31.
Kruisdraging, 58; II. 80.
Kuriskapel, II. 299.
Kruisvaarders, 255.
Kruiwagen, II. 210.
Kruiwagenmaker, II. 136.
Kuil der Leeuwen, 48; II. 71.
Kuipenburg, II. 293.
Kuipershuis, II. 308.
Kuische Jozef, II. 55.
Kunstboek, II. 250.
Kupido, 14.
Kurassier, II. 143.
Kurketrekker, 179.
Kwa Vrouw, II. 24.

Laars, 113; II. 220.
Laarsje, 78; II. 220.
Laatste Aanleg, 129.
Laatste Stuiver, 129; II. 193.
Ladder Jacobs, II. 54.
Lady of the Lake, 338.
Lam, II. 339.
Lam Gods, II. 104.
Lam en Vlag, II. 104.
Lammerduin, II. 287.
Lammerenberg, II. 288.
Lammert Melisz., 217.
Lammetje, 172.
Lammetje Groen, II. 340.
Lamuien, II. 282.
Land Gozen, II. 285.
Land van Belofte, II. 60.
Land van Nevele, 314.
Landbouw, II. 176, 177.
Landgraaf van Hessen, 238.
Landschap Drente, II. 285.
Landmeter, 46, 170; II. 136.
Lands Welvaren, 152; II. 40.
Landskroon, 381.
Lang gewacht, II. 264.
Lang verzwegen, II. 395.
Langendijk, II. 282.

Lansknecht, 7; II. 143.
Lantaren, II. 208.
Last house in England, 129.
Lastig Endt, II. 357.
Laurens Coster, 210.
Laurierboom, II. 379.
Lazarus en de Rijke Man, II. 90, 392.
Leeren Emmer, II. 241.
Leest, 113.
Leeuw, 27, 176; II. 321.
Leeuw in den Tuin, 291.
Leeuwenburg, II. 303.
Leeuwrik, II. 359.
Leggende Hen, 133.
Leggende Os, II. 336.
Lekkerbek, II. 156.
Lekkere Baas, II. 140.
Lekkere Bakker, 113.
Lekkere Waard, II. 140.
Lekkerkersche Zalm, 273; II. 363.
Lelie, 39, 76, 83.
Lelie onder de doornen; II. 85, 246.
Leng, II. 364.
Lente, II. 15.
Leopold, 247, 248.
Lepel, II. 235.
Lepelaar, II. 353.
Levende Paruik, II. 217.
Leyden Ontset, 266.

Leydse Boekbinder, II. 136.
Libertas, II. 13.
Licht der Zeevaart, II. 249.
Lichte Turf, II. 390.
Liefde, II. 8.
Liefde is 't fondament, II. 190, 401.
Lier van Apollo, 94, 321.
Liesveldsche Bijbel, 82; II. 244.
Liggende Leeuw, II. 321.
Lindeboom, 227; II. 16, 17, 377, 379.
Linnenkast, II. 191.
Little John, 337.
Lodewijk de Veertiende, 244.
Logement van Meurs, 82.
Lokomotief, 293.
Lommerhof, II. 397.
Lommerlust, II. 311.
Loo, II. 297.
Loodsje, 172: II. 293.
Loopschans, II. 275.
Loosduinen, II. 282.
Lootsman, II. 156.
Loreley, 326, 338.
Loth en zijne dochters, II. 54.
Louis le Juste, 243.
Lucas van Leiden, 235.
Lucht en Veld, II. 393.
Ludovicus Justus, 243.
Lugt te koop, 135, 413.
Luipert, 392.
Luit, II. 260.
Lust (namen samengesteld met), II. 311.
Luthersche Bijbel, II. 245.
Luthersche Dominee, II. 415.

Ma Retraite, II. 394.
Maagd, II. 74.
Maagd van Gent, 402.
Maagdenhoofd, 76.
Maagdenverdriet, II. 313.
Maan, II. 32, 318.
Maasstroom, II. 284.
Magna Charta, 256.
Maison dorée, II. 309.
Male Fortune, II. 3.
Man, II. 144.
Man in de Maan, II. 20.
Man in the Moon, II. 20.
Man met euvel bezwaard, 177.
Man met toebakspijpen, II. 167.
Man onder den beer, 340.

Mandemaker, II. 136.
Mannetje, II. 220.
Manpad, 255.
Manshand boven, 345.
Mantel, II. 218.
Maréchal de Turenne, 251.
Maria Groetenisse, II. 75.
Maria met het kind, II. 75.
Maria Stuart, 241.
Maria 's lust, II. 312.
Marialust, II. 311.
Mariënburg, II. 293.
Marmeren Steenrots, II. 390.
Marsgen, 47.
Marquis Spinola. 248.
Mars, 318.
Marsch dat been, II. 175.
Martelaars-boek, II. 149.
Martelaars-hoofd, 243.
Marygold, II. 382.
Mast zonder spint, II. 271.
Mauvaise Alliance, 150.
Meebaal, II. 185.
Meelbaal, II. 185.
Meel-zak, II. 191.
Meer-en-Berg, II. 393.
Meerblad, II. 386.
Meerderzicht, II. 310.
Meereveld, II. 397.
Meerhoeve, II. 393.
Meerlust, II. 393.
Meerman, 31, 292, 293, 394, 395, 396.
Meermin, 31, 76, 394, 395, 396, 397.
Meeroogst, II. 393.
Meerschuitje, II. 271.
Meerzicht, II. 393.
Meiboom, II. 378.
Meid in de traliemand, II. 162.
Meierij, II. 180.
Mejuffers-pinjoor, II. 221.
Melkboer, II. 153.
Melkkan, II. 231.
Melkkoe, II. 337.
Melkkop, II. 231.
Melkmeid, II. 141, 153, 154.
Melkmeisje, II. 153.
Melknap, II. 232.
Meloen, II. 384.
Melpomene, 321.
Merel, II. 357.
Merkurius, 318.
Merwede, II. 284.
Mes Délices, II. 395.
Messen, II. 276.

Met ijver en vlijt, II. 403.
Metalen Pot, 78: II. 238.
Metselaars Welvaren, 283.
Meulenberg, II. 288.
Middelmeer, II. 393.
Mijn Genoegen, II. 395.
Mijn Glas loopt ras, II. 403.
Mijn Lust, II. 395.
Mijn Vrou en ik, *enz.*, II. 411.
Mijn Zin, II. 395.
Mijter, 76, 77.
Mijter en Duif, II. 125.
Mijter en Roos, II. 125.
Mijter en Sleutels, II. 125.
Milton, 235.
Min, II. 141.
Minerva, 320.
Minnaars-pruik, II. 217.
Minst moeijens best, II. 402.
Misverstand, II. 164.
Mivart's Hotel, II. 396.
Moffenhuis, II. 308.
Mol, 36, 46: II. 330.
Molen, 77: II. 301.
Molensteen, II. 165, 203, 210.
Molentje, 118: II. 302.
Mollenberg, II. 315.
Mon Plaisir, II. 395.
Mon Repos, II. 394.

Mond, 77: II. 174.
Monnik, 40.
Monnikendammer Toren, II. 258.
Montelbaan, 333.
Monument op den Dam, II. 297.
Moor, 83.
Morat the Great, 277.
Morgendrank, II. 229.
Morgenster, II. 319.
Morgenstond, II. 44, 320.
Morgenzon, II. 317.
Moriaan, II. 145, 146.
Moriaanshoofd, 168: II. 145, 169.
Moriaantjes, 100: II. 145.
Morley's Hotel, II. 396.
Mortier, II. 210.
Mosch, II. 359.
Mosselman, II. 138.
Mostaardman, II. 138.
Mostaardpot, II. 235.
Mostaardzaad, II. 90.
Mozes en Aaron, II. 58.
Mozes in het biezekistje, II. 57.
Mozes met de steenen tafelen, II. 58.
Mozes op den berg Sinaï, II. 58.
Muilezeldrijver, 175.
Muiltromp, 78.
Muis, 159, 160: II. 332.
Muis in den Wijngaard, II. 332.
Muis in den Val, II. 332.
Muisken, II. 332.
Muizenhol, II. 332.
Muizenvreugd, II. 332.
Muizetoren, II. 300.
Munnikje, II. 126.
Munt, 281.
Muskettier, II. 143.
Muziekboek, II. 250.

N. Visschers Atlas, II. 253.
Na de lust, II. 395.
Na den brand van Delft, 51, 261.
Na lijden komt verblijden, II. 400.
Naaimachine, II. 203.
Naarderwapen, 372.
Nabij buiten, 272; II. 393.
Naboths Wijngaard, II. 69, 70.
Nachtegaal, II. 358.
Nachtwerkers, II. 138.
Nadorst, II. 230, 397.
Nap, 87.

Napolitaansche Paard, 392.
Ne Jupiter quidem omnibus, 289.
Nederig, II. 394.
Nederlandsche Luthersche Bijbel, II. 245.
Neêrlands Bessengaard, II. 397.
Negenmanneken, II. 193.
Neger, II. 146.
Nengzicht, II. 310.
Neptunus, 293, 318, 319: II. 420.
Neurenburg, 47, 119: II. 283.
Neus, II. 39, 174.
Nicht van Mees, II. 359.
Niemandsverdriet, II. 312.
Niemandsvriend, 35.
Niet altijd zomer, II. 402.
Niet verwacht, II. 395.
Niets bij geval, *enz.*, II. 402.
Niets zonder arbeid, II. 31.
Niets zonder zegen, II. 31.
Nieuw Amersfoort, II. 286.
Nieuw Bethlehem, 59: II. 74.
Nieuw Eik, II. 377.
Nieuwe Aanleg, II. 395.
Nieuwe Baars, II. 364.
Nieuwe Beer, II. 321.
Nieuwe Bijbel, II. 243.
Nieuwe Diakens Weeshuis, II. 297.
Nieuwe Diep, II. 286.
Nieuwe Drukkerij, II. 178.
Nieuwe Hoed, II. 213, 214.
Nieuwe Kroon, 381.
Nieuwe Kunst- en boekdrukkerij, II. 178.
Nieuwe Liesveldsche Bijbel, II. 245.
Nieuwe Looierij, II. 178.
Nieuwe Staten-Bijbel, II. 244.
Nieuwe Tabaksvat, II. 187.
Nieuwe Testament, II. 246.
Nieuwe Veenhoop, II. 390.
Nieuwe Verbond, II. 246.
Nieuwe Werk, II. 183.
Nieuwe Winneweer, II. 406.
Nieuwe Zeeman, II. 138.
Niger Pullus, 23, 191, 360, 365.
Nimmerdor, II. 397.
Nobele Zeevaart, 129.
Nobody, II. 162.
Noces de Vulcain, 98.
Nom de Jésus, II. 118.
Non, II. 127.
Nooit als nu, II. 409.
Nooit bedrogen, II. 202.
Nooit gedacht, II. 270, 395.
Nooit volmaakt, II. 32.
Noord-Hollandsche Koffijhuis, II. 309.

Noordsche Houtvloot, II. 394
Noordstar, II. 319.
Noordstar en kompas, II. 319.
Noordzee, II. 284.
Nosce te ipsum, II. 403.
Noteboom, II. 376.
Noteboomen tafelstoel, II. 236.
Notelaar, II. 378.
Notenlust, II. 312.
Notre Dame, II. 117, 122.
Nulla certa domus, II. 403.

O Mensch U U U U U U U U God, II. 408.
O ra de lo, II. 331.
Odevaar, II. 352.
Ofen, 275.
Ojevaar, 78: II. 351, 352.
Ojevaarsnest, II. 360.
Olde St. Jacob, II. 108.
Oldenhoof, II. 295.
Oliepot, II. 238.
Olifant, 113, 392: II. 322.
Olifant en Draak, II. 322.
Olifantssnuit, II. 39.
Olijfboom, 154.
Om en Bij, 272: II. 393.
Omgekeerde Pot, II. 196.
Onder de Linden, II. 377.
Onder de Rapen gek ik, II. 384.

Onderneming, II. 395.
Ongeboren Monsterdier, II. 373.
Ongedacht, II. 395.
Ongegunde Brok, II. 227.
Ongelegen, II. 393.
Ongepapt Linnen, II. 186.
Onklaar Anker, II. 272.
Onvermoeid Vooruit, II. 401.
Onvolmaakte Schip, 152: II. 269.
Onvolmaakte Toren, II. 295.
Onze vorige klanten, *enz.*, II. 402.
Onzekere Tijt, II. 12.
Oog in 't Zeil, 56: II. 33.
Oog Omhoog, 401.
Oorlogschip, 76, 291: II. 267.
Oost West, t' huis best, II. 403.
Oostenrijk, II. 285.
Oostermeer, II. 393.
Oostindische Hengelaar, II. 156.
Oostindische Huis, II. 284.
Oostindische Kerk, II. 128.
Oostzee, II. 284.
Oostzicht, II. 310.
Op Hoop van beter, II. 401.
Op Hoop van Zegen, II. 401.
Opgaande Eik, II. 378.
Opgemaakte Hoed, II. 215.
Opiniën der menschen, *enz.*, II. 4.
Opmeer, 357.
Opperliefde, 94.
Ora et labora, II. 403.
Oranjeboom, 314: II, 315, 374, 375.
Oranje Spruit, II. 385.
Oranje Tuintje, 149.
Oranje Zaal, II. 297.
Oranje Zon, II. 317.
Orfeus, 321.
Orgel, II. 260.
Os, 71, 78: II. 335.
Osje, II. 187, 335.
Ossekop, 76, 77, 113.
Ossehoofd, II. 336.
Ossehuid, II. 336.
Otter, 48: II. 330.
Oud Gekroond Kopenhagen, II. 286.
Oud Zaandam, 287.
Oude Baars, II. 364.
Oude Befaamde Berg, 154.
Oude Berg Calvariën, II. 80.
Oude Curaçaosche Jacht, II. 268.
Oude Damster Garenwinkel, II. 182.

Oude Doelen, II. 393.
Oude Geloof, II. 7.
Oude Gildehuis, II. 308.
Oude Graaf van Holland, 208.
Oude Goyer van Naarden, II. 141.
Oude Herder, 15, 16.
Oude Hert, II. 328.
Oude Hertog, 211.
Oude Hoefijzer, II. 212.
Oude Jozef, II. 56.
Oude Karman, II. 264.
Oude Keizershof, 211.
Oude Kroon, 381.
Oude Lantaren, II. 208.
Oude Mans kroeg, 76.
Oude Prins, 151, 152, 218, 225, 226.
Oude Prine van Oranje, 154, 225.
Oude Prine Willem, 219.
Oude Roemer, II. 233.
Oude Romein, 127.
Oude Roode Haan, 168.
Oude Rozelaar, II. 376.
Oude Samson, II. 63.
Oude Schans, II. 275.
Oude Schellevis, II. 364.
Oude Siepersche Kat, II. 345.
Oude Stadhuis, 183: II. 296, 393.
Oude Tijgerpaard, II. 334.
Oude Tobias, II. 27.
Oude Tol, II. 308.
Oude Veer, II. 217.
Oude Vette Hen, II. 357.
Oude Visscher, II. 165.
Oude Vlotschuit, 162.
Oude Walvis, II. 397.
Oude Wapen van Holland, 403.
Oude Wilde Wolf, II. 323.
Oude Wolf, II. 325.
Oude Zaaier, II. 89.
Oude Zwaan, II. 349.
Oude Zwarte Kruis, 398.
Oude Zwijger, 219.
Our Lady, II. 117.
Out Vergult Kalf, 71, 154.
Ouwaters Hennip, II. 386.
Oven, II. 203.
Overijselsch Lam, II. 340.
Overmeer, II. 393.
Ovis inter lupos, II. 88.

P, II. 254.
P ^{P} P, 291.
Paard, 76, 78, 168, 293: II. 332.
Paard in de Grutmolen, 118.

Paard in de Wieg, II. 25, 26.
Paardekop, 76: II. 324.
Paardenburg, II. 293.
Paardje, 79.
Paas-avent, II. 409.
Paaschkaars, II. 130.
Pauw, 40, 48, 78, 287: II. 349.
Pauwin, II. 355.
Pad, II. 39.
Pagie, II. 166.
Palais d'Industrie, 98.
Paleis van Volksvlijt, 182: II. 297.
Palestina, II. 60.
Pallas, 320.
Palmboom, 100: II. 379.
Paltsgraaf, 259.
Pampuszicht, II. 311.
Panier d'Or, II. 208.
Papegaai, 46, 78, 292: II. 355.
Papenaas, II. 228.
Paradijs, 47: II. 48, 94, 397.
Paradijsvogel, II. 356.
Parapluiegasthuis, II. 225.
Parapluiemaker, II. 136.
Parel, II. 366.
Parelvisscherij, II. 394.
Parijs, 48, 365: II. 175.
Parlement van Engeland, II. 393.

Pas-Caert, II. 253.
Pas op, II. 396.
Pas op de kleintjes, II. 401.
Passage des Courtisans, 150.
Passer, 78: II. 205, 208, 209.
Pater Peters, 250.
Paternoster, II. 129.
Patersvaatje, II. 188.
Patientie vcrwint lijden, II. 406.
Patriot, 95.
Paus, 239: II. 125.
Paus Adriaan, 122.
Paushoofd, 76.
Pavillon français, 161, 408.
Pax, II. 12.
Pax intrantibus, II. 403.
Pêche miraculeuse, II. 79.
Pegazus, 321.
Pekelharing, II. 362.
Pelgrim, II. 127.
Pellikaan, 31, 54, 88: II. 353.
Penneret, 408.
Pereboom, 39, 357.
Pers, II. 203, 210.
Persiaan, II. 148.
Petit David, II. 65.
Petit Diable, II. 99.
Petit Dunkerque, 175.
Petite Cendrillon, 327.
Peynst en Doet, *enz.*, II. 403.
Pickwick, 338.
Pictura, II. 17.
Pierlala, 330.
Pierre Percée, II. 28.
Piet-Hein, 227.
Pieter en Paulus, II. 120.
Pijl, 82, 292: II. 274.
Pijnstillend Halssnoer, II. 277.
Pilier Vert, 108.
Pinas, II. 26.
Pingelenburg, II. 293, 307.
Pinten, 86.
Pistool, II. 274.
Plaats Royaal, 154: II. 392.
Plat van neus, *enz.*, II. 410.
Ploeg, 76: II. 203.
Ploegende Landman, II. 227.
Ploegkapel, II. 299.
Pluim, II. 217.
Pluimen, 387.
Plukhof, II. 397.

Point d' Alençon, II. 221.
Point de Venise, II. 221.
Pokhoutschijf, II. 271.
Polityke Kok, II. 136.
Polsbroek, II. 286.
Polyfeem, 317.
Pomp, 112: II. 238.
Pompemaker, 94.
Poolsche Kamay, II. 271.
Poolsche Kozak, II. 144.
Poort van mijns Heeren Herberg, II. 303.
Pop, II. 279.
Pope, 235.
Pope's Head, II. 125.
Porceleinen Pot, II. 238.
Portobello, 177, 281.
Portorico, II. 394.
Posthoorn, 293, 401: II. 257, 258.
Postpaard, II. 334.
Postrust, II. 397.
Postwagen, II. 261, 263.
Pot, 47: II. 237, 238.
Pot met de Kroon, 78, 384: II. 239.
Pot van Egypte, 74.
Potasvat, II. 187.
Preekboom, 262.
Preekstoel, 48: II. 130.
Présidence, 98.
Pniël, II. 397.
Prince-quartier, 271.
Prince-stal, 272.
Prins, 40, 217, 218, 225.
Prins Eugenius, 252.
Prins Kardinaal, II. 125.
Prins Maurits, 219.
Prins Rogier, 335.
Prins te paard, 225.
Prins ter jacht, 226.
Prins van Denemarken, 240.
Prins van Friesland. 236.
Prins van Luik, 239.
Prins van Oranje, 45, 218, 224, 225.
Prins van Wallis, 240.
Prins van Wallis Pluimen, 287.
Prins Willem I, 218, 219.
Prinsen Veldmaat, II. 206.
Prinsen Wapen, 76, 367.
Proefslot, 112.
Profeet, 98, 328.
Pronktin, II, 389.
Prophête, 97.
Pruimeboom, 162.
Pruyse Post, II. 265.
Psalmboek, II. 249.

Puissant Vin, II. 288.
Puits d'Amour, II. 28.
Purmerland, II. 286.
Putje, 50: II. 288.

Quatre Saisons, II. 15.
Quatre Vents, 150.
Queen Elisabeth, 198.
Queen of Bohemia, 242.
Quelle bosse, II. 44.
Quvila, 165.
Quiet Woman, II. 20.
Quincampoix, 149, 277.
Qwinzenjermaker, 165.

Raadhuis van Hamburg, II. 295.
Raadhuis van Keulen, II. 295.
Raadhuis van Wezel, II. 295.
Raaf, II. 354.
Raap, II. 41, 383, 384.
Rachel, II. 85.
Rammekens, II. 339.
Ramshoofd, II. 338.
Rat van Avonturen, 154: II. 3.
Ratbergen, II. 42.
Razende Passant, II. 151.
Reael, 48: II. 41.
Rebbe, 94.
Recht door zee, II. 270.

Rechthuis, II. 276, 308.
Ree van Tessel, II. 284.
Reekalf, 48.
Regulierswaag, II. 296.
Reiger, II. 353.
Reine des Fleurs, 322.
Reizende Man, 130: II. 151.
Rembrandt, 235, 236: II. 166.
Respice finem, 304: II. 32.
Resurrection, II. 81.
Reuk, II. 15, 418.
Réunion des bons enfants, 97.
Reus, II. 165.
Reusselberg, II. 288.
Ridder met de Zwaan, 336.
Ridder St. Joris, 111.
Rijnenburg, II. 293.
Rijnstroom, II. 84.
Rijstbaal, II. 185.
Rijstebrijberg, II. 228.
Rijstuin, II. 380.
Rijzende Hoop, II. 7.
Ring, II. 222.
Ring in 't Diep, 331.
Rinse Anijsvat, 188.
Rinse Roemer, II. 233.
Rinse Wijnvat, 125.
Robin Hood, 337.
Robinson Crusoe, 338.
Rob Roy, 338.
Roede, II. 204.
Roeland, 334.
Roeland van Bremen, 334.
Roem van Ambachts-welvaren, II. 39.
Roemer, 125: II. 233.
Roermond, II. 33.
Roger Bontemps, 98.
Rogge, 47.
Roitelêt, 151.
Rome, II. 285.
Romein, 127: II. 286.
Romeinsch keizershoofd, II. 169.
Romenijboot, 47: II. 189.
Romerborg, II. 294.
Ronde Hoed, II. 215.
Ronde Paruik. II. 217.
Rondvisch, 69: II. 170, 364.
Roô Bel, 78.
Roô Hand, II. 171.
Roô Kruis, 48.
Roô Laars, 8.

Roô Leeuw, 52, 53, 78, 388.
Roô Meulen, 47.
Roô Olymolen, II. 182.
Roô Paard, II. 332.
Roô Vos, II. 325.
Roô Wagen, 48.
Rood, Wit en Blaauw, 409.
Roode Anker, II. 272.
Roode Beer, II. 322.
Roode Burg, II. 291, 293.
Roode Galei, II. 272.
Roode Haan, 168: II. 351.
Roode Hamer, 70: II. 170.
Roode Hel, II. 94.
Roode Hert, 23.
Roode Hoed, II. 215.
Roode Hoedje, II. 215.
Roode Hongaarsche Zadelboom, II. 206.
Roode Hoorn, II. 258.
Roode Huis, 90.
Roode Kat, 249; II. 345.
Roode Klomp, II. 221.
Roode Koning, 239.
Roode Kous, II. 220.
Roode Kruis, 47, 48, 77, 169.
Roode Leeuw, 28, 76, 77, 79, 388, 390, 391.
Roode Meer, II. 59.
Roode Poort, II. 303.
Roode Roos, II. 381.
Roode Schild, 171, 388.
Roode Schulpen, II. 366.
Roode Toren, II. 315.
Rookende Amerikaan, II. 146.
Rookende Boer, II. 154.
Rookende Moor, 100, 118: II. 146.
Rookende Pool, II. 146.
Rookende Zeeman, II. 154.
Roomolen, II. 301.
Roomtuin, II. 380.
Roos, 23, 52, 54, 79, 387: II. 380, 381.
Roos en Doorn, II. 112.
Roosen Hoeyken, II. 129
Rooster, 79: II. 198.
Roothaan, 169.
Rosbel, II. 222.
Roskam, 79: II. 204.
Rosmolen, II. 182.
Rouwe Diamant, II. 389.
Rouwmantel, 120.
Rozeboom, 83: II. 367.
Rozehoed, II. 129.
Rozekrans, 100: II. 382.
Rozenburg, II. 397.
Rozendaal, II. 397.

Rozenhof, II. 397.
Rozenobel, II. 193.
Rozijnekorf, II. 191.
Rudolf Agricola, 210.
Ruimzicht, II. 310.
Ruïne van Brederode, II. 292.
Ruit, 78, 402.
Ruit hora, II. 403.
Ruiter, II. 142, 148.
Ruste van Leopold, 285.
Rustenburg, II. 294.
Rustende Jager, 100, 117: II. 155.
Rustende Korendrager, II. 151.
Rustende Schutter, II. 159.
Rustende Waagdrager, II. 151.
Rustland, II. 315.
Ruststoel, II. 237.
Rustwat, II. 302.
Ruth, II. 64.
Ruysdael, 235.
Ruytenburch, 47.

Sacrifice d' Abraham, 150: II. 53.
Sael, 48.
Safierberg, II. 389.
Sagrijne Bijbel, II. 244.
Saint Esprit, II. 80.
Salamander, 108: II. 372.
Salomo, II. 68.

Salutatie, 76, 147, 149: II. 74.
Samaritaan, II. 79.
Samson and the Lion, II. 63.
Sassendaalder, II. 193.
Saturnus, 317.
Scevola, 203.
Schaaf, II. 205.
Schaap, 48, 71: II. 315, 338.
Schaapherder, II. 160
Schaar, 78, 112, 377. II. 205.
Schaarslijper, II. 137.
Schaats, II. 205.
Schaerken, 154.
Schakerbosch, II. 379.
Schapen, II. 339.
Schar, II. 364.
Scharbiervat, II. 188.
Scheepje, 119.
Scheepje van Petrus, II. 81: II. 270.
Scheepken, 94.
Scheepskraan, II. 209.
Scheepspomp, II. 271.
Scheepstimmerman, II. 136.
Scheepvaart, II. 177.
Scheermes, Kam en Bekken, 122.
Scheerstoel, II. 237.
Schelpschotel, II. 235.
Schelvisch, II. 364.
Schenkkan, 79: II. 231.
Schepel, 357.
Scherpenburg, II. 292.
Schild, 48, 79, 388.
Schilderijwinkel, II. 182.
Schildpad, II. 308.
Schildpad en Slak, II. 307.
Schildpadden koffer, II. 236.
Schiller, 235.
Schimmel, II. 334.
Schip, 18, 76, 293: II. 267, 332.
Schip Argo, 253.
Schip Bantam, II. 267.
Schip Beeckvliet, II. 267.
Schip de Parel, II. 267.
Schip van Damiate, 254.
Schippershuis, II. 138, 308.
Schoen, II. 205.
Schoenmakers Welvaren, 378.
Schol, 48.
Schol en Braje, 111.
Schommynkel, 94.
School, 109.

Schoon Huis, II. 303.
Schoonder Beeld, II. 149.
Schoonoord, II. 397.
Schotenburg, II. 294.
Schoudermantel, II. 219.
Schrief-boeck, II. 250.
Schrijf-boek, II. 250, 251.
Schrijvende Hand, 46: II. 171, 172.
Schud de beurs, 26, 168: II. 196.
Schuitjen, 48.
Schulp, II. 366.
Schulpvisscher, II. 152.
Schutter, 99: II. 143.
Schutter Tamboer, II. 143.
Schutters Doelen, 82.
Schutters Hof, II. 306.
Scrayerhouck, 258.
Sculpture, II. 17.
Sebastopol, 163: II. 284.
Seght niemant uw gesint, II. 403.
Seneka, 205.
Serpent, II. 367.
Sfeer, II. 253.
Shakspere, 235.
Si Deus pro nobis, II. 403.
Silent Woman, II. 20.
Simbel, 78: II. 222.
Simson, II. 62.
Singe en batiste, II. 76, 324.
Sinterklaas, 83, 114, 273: II. 118.
Sir John Falstaff, 96.
Sirene, 326.
Slaapbollen, 108.
Slager, II. 136.
Slang, 49, 78: II. 367.
Slapende Poes, II. 346.
Slaven met den wijnzak, 16.
Sleutel, 47, 48, 79: II. 197.
Slijpende Aap, II. 324.
Slok-op, II. 397.
Slot te Muiden, II. 292.
Slot van Egmond, II. 291.
Slotzicht, II. 311.
Smak, 40, 154: II. 268, 269.
Smakelijk Vinnezoen, II. 228.
Smaksken, 94.
Smirna, II. 283.
Smirnasch Rozijnvat, II. 187.
Smokscheer, 100, II. 240.
Sneeker Wapen, 170, 374.
Snel, II. 232.
Snijders Naald, II. 203.
Snoek, II. 345, 364.
Snoek zonder graat, II. 364.

Snoekje, 82.
Snuifmolen, II. 182.
Snuit van den Zaagvisch, 108.
Socka Brenti, II. 397.
Soetenburg, II. 293.
Soldaat en Burger, 147: II. 74. 415.
Soli Deo Gloria, II. 403.
Solitude, II. 394.
Sonnambule, 97.
Sonneur de St. Paul, 97.
Sont, II. 284.
Souterrain d'Artevelde, 358.
Souverain, 211.
Spaansche Stoel, II. 237.
Spaansche Vloot, 271.
Spaansche Wijn-pijp, II. 189.
Spaansche Zee, II. 283.
Spaarzaamheid, II. 11, 395.
Spade, 79: II. 205.
Spanhola, II. 394.
Spanjaard, II. 158.
Spanje, 46: II. 76, 285.
Specialiteit van, *enz.*, II. 393.
Speelkaart, II. 279.
Spek en Ham, II. 228.
Spekhuis, II. 308.
Spiegel, 48: II. 197, 240.
Spiesmaker, II. 136.
Spijkerboor, 26, 79: II. 199.

Spijkervat, II. 187.
Spin, II. 369.
Spinnende Zeug, II. 343.
Spinnenverdriet, II. 313.
Spinnewiel, II. 207.
Spinster, II. 141.
Spinverjager, II. 236.
Spitsbergen, II. 283.
Sprokkelbeursje, II. 195.
Spruitenburg, II. 407.
St. Albaan, II. 102, 105, 315.
St. Andries, 47: II. 102.
St. Antonie, 154, 298, 310: II. 103.
St. Arnout, II. 103.
St. Barbers Toren, II. 104.
St. Blasius, II. 104.
St. Cecilia, II. 104.
St. Clemens, II. 104.
St. Cuthbert, II. 104.
St. Dominikus, II. 105.
St. Dunstan, 76: II. 99.
St. Edmund, II. 105.
St. Elooi, II. 105.
St. Ewoud, II. 106.
St. Fiacre, II. 106.
St. George, II. 109.
St. Gillis Hospitaal, II. 107.
St. Hieronymus, II. 107.
St. Hubert, II. 107.
St. Hugoos gebeente, II. 107.
St. Jakob, II. 107, 108.
St. Jakobs Schelp, II. 366.
St. Jan de Dooper, 38: II. 76.
St. Jean Baptiste, II. 77. 324.
St. Job, II. 109.
St. Joris, 179, 292, 310: II. 109, 112, 115, 371.
St. Jozef, 38: II. 75.
St. Juliaan, II. 112, 118.
St. Katharina, II. 112.
St. Katharinaas Rad, 148.
St. Krispijn en Krispiniaan, II. 112, 113.
St. Kristoffel, II. 113, 115.
St. Laurens, II. 115, 116.
St. Levijn, II. 116.
St. Lukas, 310, 377: II. 116.
St. Maarten, II. 117, 118.
St. Michael, II, 95, 96.
St. Michiel, 310: II. 96, 98.
St. Michiels Schelp, II. 366.
St. Nikolaas, II. 118.
St. Patrick, II. 119.

St. Peter, II. 119.
St. Pieter, II. 119, 120, 122.
St. Pieters Schip, II. 269, 270.
St. Pieters Vlotschnit, 162.
St. Quentijn, II. 120.
St. Sebastiaan, 310.
St. Severus, II. 120.
St. Teunis, II. 103.
St. Tron, II. 120.
St. Truien, II. 120.
St. Urbanus, II. 121.
St. Ursel, II. 121.
St. Vechter, II. 121.
St. Victor, II. 121.
St. Willebrord, II. 121.
St. Yvo, 156.
Staatsraad Gouverneur, II. 398.
Stad Amersfoort, II. 286.
Stad Amsterdam, II. 287.
Stad Benthem, II. 281.
Stad Bergerac, II. 283.
Stad Bordeaux, II. 283.
Stad Edam, II. 281.
Stad IJsselstein, 71, 154.
Stad Limburg, II. 283.
Stad Lyon, II. 283, 286, 288.
Stad Marseille, II. 283.
Stad Meurs, II. 42, 283.
Stad Purmerend, II. 283.
Stad Remun, 100.
Stad Sedan, II. 283.
Stad Sluis, II. 281.
Stad van Rochel, II. 282.
Stad Verviers, II. 283.
Stad Zutfen, II. 281.
Stadhuis van Franeker, II, 295.
Stadhuis van Hoorn, II. 295.
Stal in 't Nu Lant, II. 315.
Stalen Naald, II. 203.
Stam Jesse, II. 64.
Stampkuip, II. 205.
Standvastige Oranje Jager, II. 155.
Standvastigheid, II. 7.
Stapel Kazen, 273.
Stapel Koffie, II. 187.
Stapel Kurk, II. 187.
Stapel Linnen, II. 187.
Stapel Was, II. 187.
Star and Garter, 405.
Staten Bijbel, II. 243.
Staversche Veerman, II. 268.
Stede-Boeck, II. 250.
Steenberg, II. 390.
Steenen Berg, II. 116.

Steenen Brug, II. 301.
Steenen Molen, II. 301.
Steenen Uilenborden, II. 279.
Steenrots, II. 390.
Ster, 40, 49, 75, 77, 78, 94: II. 316.
Ster van Bethlehem, II. 316.
Sterke Hoed, II. 214, 215.
Sterke Schoen, II. 220.
Sterretje, II. 319.
Steur, II. 363.
Stijfselton, II. 190.
Stijsel te koop, 133.
Stokvisch, II. 368.
Stormhoed, II. 351.
Stoute Haan, II. 351.
Straatzicht, II. 310.
Stronkeik, II. 377.
Stroo, II. 388.
Strooppot, II. 239.
Struisvogel, 31: II. 353.
Stuiver, II. 192.
Stuivers Tuintje, II. 380.
Stuk Linnen, II. 186.
Stukvat, II. 188.
Stuurman, II. 156, 251.
Stuurmans Gereedschap, II. 271.
Suikerbrooden, 118.
Suikermolen, II. 182.
Suikervat, II. 187.

Sukkelaar, II. 162.
Sultane's Coffeehouse, 277.
Sumatra, II. 284.
Suzanna, II. 72.
Svych Wtrecht, 257.
Swardt Oliehuis, 73, 90.
Swartenhont, 169, 170.
Swicht Utrecht, 257, 258.

Tabaksplant, II. 386.
Tabaksplanter, II. 147.
Tabaksrol, II. 191.
Tabaksvat, II. 187.
Tabbaard, II. 218.
Tabitha, II. 81.
Table Roland, 333.
Tafel-Ronde, 333.
Talbot, 76.
Tam 'o Shanter, 338.
Tamboer, II. 143.
Tamme, II. 43.
Tanneken in 't Hart, II. 328.
Tarweakker, II. 380.
Tassche, II. 195.
Tecum Habita, II. 400, 403.
Teemps, II. 210.
Teerkwast, II. 205.
Tête de Mort, II. 12.
Tête Dieu, II. 77.
Tête Noire, II. 99.
Thalia, 321.
The best tobacco by Farr, II. 405.
Theeboom, II. 376.
Theofrastus, 201.
Three Spies, II. 60.
Tien Geboden, II. 83.
Tiende Penning, 262.
Tijd. 317.
Tijd zal 't leeren, II. 34.
Tijdverdrijf, II. 16.
Tijgerpaard, II. 334.
Tijgervel, II. 321.
Tilburg, II. 281.
Tinberg, II. 389.
Tinnen Kan, II. 231.
Tinnen Pot, II. 238.
Tinnen Schotel, II. 235.
Tinnen Stang, 115.
Toekomende Vrouw, II. 398.
Toelast, 125: II. 189.
Toetssteen, II. 205.

Toeval, II. 395.
Toilette de Psyché, 322.
Toison de Cachemire, 176.
Tolhuis, II. 388.
Tombeau de Napoleon, 99.
Tonbreker, II. 149.
Tonneboeier, II. 268.
Tonnetje, II. 190.
Toontje, II. 396.
Toppershoedje, II. 215.
Toren, 61.
Toren van Amersfoort, II. 295.
Toren van Babel, 38: II. 51.
Torenwachter, II. 161.
Tour de Malakof, 98, 166.
Tour de Nesles, 98.
Traliemand, II. 236.
Trasmolen, II. 182.
Traveller, II. 151.
Traveller's Rest, II. 151.
Trechter, 78.
Trekvogel, II. 398.
Treurenburg, II. 395.
Trinité, II. 80, 105.
Trio de Malice, II. 24.
Triton, 112, 319.
Troefkaart, II. 279.
Troffel, 377: II. 206.
Troje, 254.
Trois Cornets, II. 141.
Trois Grâces, 322.
Trois Mousquetaires, 97.
Trois Sultanes, 176.
Trommelslager, II. 148.
Trompenburg, II. 293, 397.
Trompetter, II. 143, 148.
Troost voor moederloos, II. 398.
Trouw, 69: II. 9.
Trouwvingerling, II. 222.
Trui de Bie, II. 396.
Truie qui file, II. 343.
Truweel, 78: II. 206.
Truweel met de Kroon, 78.
Truydeman en zijn wijf, 212.
Tully's Head, 205.
Tulpenburg, II. 397.
Tureluur, II. 357.
Tureluurshuisje, II. 357.
Turf en Hout, 135.
Turfmand, II. 390.
Turfschip, II. 270.
Turfschip van Breda, 267.
Turfvulster, II. 141.
Turksche Boer, II. 160.

Turksche Keizer, 239, 277.
Turksche Slaaf, 343.
Turkskop, 176.
Twaalf Maanden, 398.
Twee Bijlen, 78.
Twee Bloeiende Aloëes, II. 382.
Twee Boeven, 292.
Twee Flesschen, II. 234.
Twee Gebroeders, 88.
Twee Gekruiste Bussen, II. 274.
Twee Kampvechters, 17.
Twee Klimmende Leeuwen, 392.
Twee Kruitbergen, II. 390.
Twee Kuipers, II. 134.
Twee Leeuwen, II. 314.
Twee Leeuwtjes, 374.
Twee Levantsche Coffybalen, II. 185.
Twee Nieuwe Huizen, II. 303.
Twee Opgaande Boomen, II. 367.
Twee Oranje Sluiers, II. 218.
Twee Paarden, 122.
Twee Pelgrims, II. 127.
Twee Pijlen, 78: II. 274.
Twee Pinten, 123.
Twee Rapen, 48: II. 384.
Twee Ringen, 79: II. 222.
Twee Rookers, II. 147.
Twee Scharen, II. 86.
Twee Sottebollen, II. 323.

Twee Stootende Bokken, II. 341.
Twee Tonnetjes, II. 190.
Twee Tortelduiven, II. 357.
Twee Vaatjes, 123.
Twee Zwaarden, 79: II. 274.
Twee Zwanen, II. 349.
Tweehonderd Roe, II. 393.
Twijfelaar, II. 416, 417.
Twijnwiel, II. 207.
Two Dutchmen, 128.
Two Sneezing Cats, II. 346.
Two Spies, II. 60.

Uil, 84, 160: II 354.
Uileboomen, II. 376.
Uit en t'huis, II. 393.
Uiterse Schietschuit, II. 270.
Uiterste Stuiver, II. 193.
Undine, 326.
Utrecht, II. 282.
Uurwerk, II. 236.

Vaantje, 8, 292.
Vache, 154.
Vader Bacchus, II. 352.
Vaderland, II. 285.
Vagevuur, 39: II. 93, 94.
Valk, 83: II. 354.
Van daag voor geld, *enz.*, II. 402.
Van Dijck, 236.
Van Ouds de Boompjes, II. 379.
Van Ouds de Schutter, 99.
Van Ouds het Bruine Paard, 158.
Van Ouds onder de Boompjes, II. 379.
Varken, 94, 153: II. 342.
Varken zonder Hoofd, II. 342.
Vat, II. 188.
Vanpeur, 157.
Vechters-boogaert, 357.
Veehandel, II. 176
Veerenzak, II. 190.
Veerhuis, 129: II. 309.
Veldhoen, II. 357.
Veldmaat, II. 206.
Velt, 169.
Venetia, II. 394.
Venusberg, II. 288.
Verbetering, II. 395.
Vercierde pijp, 69.
Verciersterskastje, 221.
Verdroogde Eik, II. 398.

Verdwaalde Maagd, 329.
Verftonnetje, 119.
Vergulde A. B. C., II. 254.
Vergulde A. B. C. bordje, II. 254.
Vergulde Anker, II. 272.
Vergulde Arm, 70: II. 170.
Vergulde Arm met den Hamer, 115.
Vergulde Arm met het Zwaard, 115.
Vergulde Bekken, 170.
Vergulde Bijbel, II. 243.
Vergulde Blok, II. 211, 252.
Vergulde Brandewijnketel, II. 210.
Vergulde Buis, 48: II. 268.
Vergulde Chronijk, II. 250.
Vergulde Cordewagen, II. 263.
Vergulde Draak, 70: II. 371.
Vergulde Drukkerij, II. 178.
Vergulde Eenhoorn, II. 369.
Vergulde Grijpende Valk, II. 354.
Vergulde Haring II. 362.
Vergulde Helm, 368.
Vergulde Hoofd, II. 168.
Vergulde Hoogduitsche Bijbel, II. 246.
Vergulde Hooiwagen, II. 264.
Vergulde Japannees, II. 160.
Vergulde Kar, II. 264.
Vergulde Kerkbijbel, II. 244.
Vergulde Knoop, II. 221.
Vergulde Koeien, II. 337.
Vergulde Koffiemolen, II. 201.
Vergulde Kompas, II. 208.
Vergulde Kop, 79, 320.
Vergulde Krab, II. 365.
Vergulde Kroon, 232.
Vergulde Kruis, 399.
Vergulde Luthersche Bijbel, II 246.
Vergulde Maan, II. 318.
Vergulde Olifant, 114.
Vergulde Paardshoofd, II. 334.
Vergulde Passer, 46: II. 209.
Vergulde Pers, 50: II. 203.
Vergulde Plet, II 203.
Vergulde Poort, II. 303.
Vergulde Pot, 48.
Vergulde Rad, II. 208.
Vergulde Roemer, 125.
Vergulde Rondas, II. 274.
Vergulde Schild, 388.
Vergulde Schoen, II. 220.
Vergulde Schrijfboek, II. 250.
Vergulde Serpent, II. 366.
Vergulde Staten-Bijbel, II. 244.
Vergulde Testament, II. 246.
Vergulde Troffel, 8.

Vergulde Trompet, 119: II. 258.
Vergulde Voet, 79: II. 177.
Vergulde Wagen, 130: II. 262, 263.
Vergulde Zeepaard, II. 372.
Vergulde Zeepketel, II. 199.
Vergulde Zon, II. 317.
Verjaagde Geus, 56.
Verkeerde Pot, II. 196.
Verkeerde Wereld, 79: II. 5, 408.
Verkoophuis, II. 307,
Verlangen, II. 395.
Verlangend Hert, 108.
Verloren Arbeid, 169: II. 14.
Verloren Zoon, II. 90.
Vermakelijke Dobbelaar, II. 165.
Vermoeide Jager, II. 155.
Verroeste spaai, II. 205.
Verrotte Kamizooltje, II, 219.
Versté je me wel, II. 410.
Vert de Galand, 94.
Vert Soufflet, II. 240.
Vette Hen, II. 357.
Vette Koe, II. 337.
Vette Varken, 115.
Vier Elementen, II, 136.
Vier Evangelisten, 75, 247: II. 77, 78.
Vier Gekroonde Evangelisten, II. 78.
Vier Haringen, II, 362.
Vier Heemskinderen, 332.

Vier Jaargetijden, II. 15.
Vier Kaarten, 115.
Vier Kroonen, 383.
Vier Linden, II. 377.
Vier Roggebrooden, II. 226.
Vier Staten, II. 163.
Vier Winden, II. 320.
Vierhoek, II. 255.
Vierschaar, II. 276.
Vieux Royier, II. 376.
Vigilate Deo Confidentes, 289, 291.
Vignes de Tonnerre, II. 320.
Vijf Gerstebrooden, 79.
Vijf Groene Herten, II. 327.
Vijf Hamers, II. 207.
Vijf Prinsen, 323.
Vijf Ringen, 170: II. 222.
Vijf Vliegen, 47. 169.
Vijf Zinnen, 75: II. 14.
Vijfhoek, II. 255.
Vijgeneter, II. 156.
Ville de Lyon. II. 286.
Vink, 48: II. 358.
Vinkenburg, II. 381.
Virgilius, 205.
Visch, 78.
Vischkooper, II. 138.
Vischkorf, II. 208.
Vischlust, II. 311.
Vischpaan, II. 208.
Visscher, II. 42, 152, 157, 165.
Visscherij, II. 177.
Vlaanderen, II. 280.
Vlag, 119, 406, 410.
Vlak over, II. 393.
Vlammend Zwaard, II. 49.
Vlasvat, 47: II. 187.
Vleeschpotten van Egypte, II. 60.
Vlieg, II. 369.
Vliegende Hert, II 15, 328.
Vliegende Kalf, II. 338.
Vliegende Paard, 321.
Vliegende Varken, 48: II. 342.
Vliegende Vos, II. 323.
Vlijt, II. 395.
Vlijt en Zegen, II. 395.
Vloo, II. 369.
Vlucht naar Egypte, 28, 75: II. 76.
Vluchtende Hert. II. 328.
Voazeur, II. 151.
V.O.C., 291.

Voddemolen, 132: II. 141.
Vodde t'koop, II. 142.
Voedzaam Brood, II. 226.
Voerman, II. 136.
Voetangel, 35.
Vogel, 49.
Vogel Phoenix, II. 372.
Vogel Struis, II. 353.
Vogelaar, 83: II. 138.
Vogelaar in 't Hart, II. 138.
Vogelezang, 94: II. 358.
Vogelpoot, 393.
Volendammer Visscher, II. 152.
Volewijk, 108.
Volharding, II. 395.
Volle Hand, II. 171.
Vollen Mond, II. 318.
Vollenhove, II. 287.
Volmaakte Kleed, II. 219.
Volmaakte Schoen, II. 220.
Vondel, 236.
Voorwaarts, II. 397.
Voorzorg, II. 395.
Voren, II. 364.
Vos, 55: II. 325.
Vos die de passie preêkt, 331.
Vos en Druiven, 331.
Vos en Zeven Sterren, 153.
Vosje, 281: II. 325.
Vossenest, II. 325.
Vossesteert, II. 325.
Vouwstoel, II. 237.
Vrede, II. 12.
Vrede en Welvaart, II. 395.
Vrede geeft Zegen, II. 402.
Vrede is mijn doelwit, II. 13.
Vrede zij met u, II. 401.
Vredebest, II. 395.
Vrededuifje, 275: II. 51.
Vredejaar, 282.
Vredenburg, II. 283.
Vredeoord, II. 397.
Vreeburg, II. 291.
Vreeland, II. 282.
Vreugde en Rust, II. 394.
Vreugderijk, II. 395.
Vriendschap, II. 10.
Vriendschap van Arnhem, II. 10.
Vries, II. 142.
Vriesche Boer, II. 142.
Vrij wel, II. 394.
Vrij wijn, 123.
Vrijheid, II. 13.
Vrijheid Blijheid, II. 395.

Vroege Dageraad, II. 320,
Vroege Morgen, 129.
Vroeger Ondervinding heeft *enz.*, II. 402.
Vrolijk Hert, II. 328.
Vrolijke Jager, II. 155.
Vrolijke Schuitevoerder, 345.
Vrolijke Snaak, II. 152.
Vrouw Cornelia, II. 167.
Vrouwestoel, II. 237.
Vrouwenverdriet, II. 312.
Vrouwken bij de Put, II. 79.
Vrouwtje van den Donau, 326.
Vrouwtje van Sloterdijk, 339.
Vuil Wammes, II. 369.
Vulkanus, 316, 317.
Vurige Kolom, 50.
Vurige Salamander, 82.

W, II. 254.
Waag, II. 296.
Waaier, II. 197.
Waakzame Hond, II. 343.
Waalsche Land, II. 286.
Waalsche Melkmeid, II. 153.
Waarborg, II. 395.
Wafelhuis, II. 308.
Wagensverhuurerij, II. 263.
Wakkere Hond, II. 253, 343, 344.
Walhalle, II. 297

Wallenburg, II. 293.
Walvisch, II. 71, 361.
Walvischbeen, II. 361.
Wambuis, II. 219.
Wan, II. 208.
Wandelaar, II. 152.
Wanneer dit haantje kraait *enz.*, II. 402.
Wapen van Aalsmeer, 375.
Wapen van Amerika, 370.
Wapen van Assendelft, 392.
Wapen van Delft, 374.
Wapen van Dokkum, 273.
Wapen van Doornik, 374.
Wapen van Drente, 371.
Wapen van Emden, 152.
Wapen van Emmerik, 375.
Wapen van Engeland, 371.
Wapen van Friesland, 371.
Wapen van Leiden, 373, 374.
Wapen van Londen, 371.
Wapen van Hall, 374.
Wapen van Holland, 79, 151.
Wapen van Hunsingo, 371.
Wapen van Molquerum, 376.
Wapen van Oudenaarde, 373
Wapen van Portugal, 370.
Wapen van Rijp, 376.
Wapen van Seelant, 371.
Wapen van Spanje, 79, 370.
Wapen van Ter Schelling, 371.
Wapen van Tessel, 371.
Wapen van Zwol, 375.
Warande, II. 298.
Wargaren, II. 324.
Warme Hand, II. 171.
Waslust, II. 321.
Water en Vuur, 134.
Waterhond, II. 344.
Waterlandsche Boer, II. 153.
Waterratte, II. 331.
Weary Traveller, II. 151.
Webbe Linnen, II. 186.
Weegschaal; II. 209.
Weelderige Os. II. 335.
Weenende David, II. 65.
Weesper Varken, 115.
Weiman, II. 154, 155.
Weissen Schwan, II. 349.
Welgezinde, 173.
Welkom t'huis, 129.
Wellekom Vrede, II. 13.

Welmeer, II. 393.
Welna, 272.
Weltevreden, II. 395.
Welvaart, 129.
Welvaren, II. 39.
Wenteltrap, II. 303.
Wereld, 31, 78, 243: II. 4, 5.
Wereld vol druks, II. 4.
Wereldbol, 77.
Wereldkaart, II. 253.
Werkende Smid, II. 135.
Werregaren, II. 324.
Westerkerk, II. 295.
Westfaalschè Ham, II. 228.
Westlandsche Boer, II. 153.
Wetsteen, II. 42.
Weverij, II. 395.
Whistling Oyster, II. 366.
Wie kan keeren, *enz*, II. 407.
Wie weet of het waar is, II. 411.
Wie weet nog hoe? II. 401.
Wieg, II. 240.
Wieltje, 100.
Wieringen, II. 286.
Wij loopen de dingen na, *enz.*, II. 401.
Wijk bij Duurstede, II. 281.
Wijk tot Maastricht, II. 281.
Wijker Gortmolen, II. 182.
Wijnfluit, II. 233.
Wijngaardsche Bekken, II. 233.
Wijnkan, II. 231.
Wijnkoopers Kapel, II. 299.
Wijnpers, 47: II. 203.
Wijnstok, II. 90, 376.
Wijnvat, II. 187, 188.
Wilde Boer, II. 43.
Wilde Jager, 338.
Wilde Ree, II. 328.
Wilde Zwijn, II. 325.
Wildeman, 47: II. 148.
Wildschut, II 154.
Wilhelm van Oranje, 221.
Wilhelmina's Hoeve, II. 396.
Willem Tell, 328.
William and Mary, 223.
Windhond, II. 344.
Winkeltje, II. 181.
Winter, II. 15.
Wisselaar, II. 137.
Wit Garenhuis, II. 308.
Wit Kruis, II. 127.
Witte Bel, II. 222.
Witte Cornelisz de With, 232.
Witte Engel, II. 97.

Witte Fortuin, II. 3.
Witte Haan, II. 351.
Witte Halve Maan, II. 318.
Witte Hen, II. 357.
Witte Hert, 76: II. 326.
Witte Hoorn, 78.
Witte Klaverblad, 79.
Witte Kous, II. 220.
Witte Kroon, 381.
Witte Kruis, 77.
Witte Leeuw, 78, 178, 390: II. 314.
Witte Lelie, 78: II. 381.
Witte Olifant, 114: II. 323.
Witte Paard, 76, 131: II. 332.
Witte Paruik, II. 217.
Witte Paskaart, II. 253.
Witte Pers, II. 203.
Witte Roos, 79: II. 380.
Witte Ruiter, II. 142.
Witte Schrijfboek, II. 251.
Witte Schulpen, II. 366.
Witte Spaarpot, II. 196.
Witte Valk, 46, 118.
Witte Voet, II. 173.
Witte Zwaan, 17, 83.
Witvoet, II. 173.
Wolf, 55: II. 325.
Wolf in 't Schaapskleed, 330.
Wolfskling, II. 274.

Worstelaar door de Wereld, II. 5.

Yder gek heeft zijn gebrek, II. 401.
Ygod, 320.

Zaadzaaier, II. 89.
Zaaier, II. 89.
Zaag, II. 205.
Zaanstroom, 183: II. 284.
Zadelboom, II. 206.
Zalm, II. 345.
Zandlooper, 373.
Zarasijnshoofd, II. 169.
Zeeft, II. 208.
Zeelijst, II. 253.
Zeemanslust, II. 311.
Zeemansrust, II. 267.
Zeepaard, 31.
Zeepketel, II. 199.
Zeeploeg, II. 398.
Zeeprovizie, II. 154.
Zeeuwsche Marktschip, II. 268.
Zeeuwsche Schip, 99.
Zeevaart. 129.
Zegen des Heeren, II. 228.
Zeilzicht, II. 311.
Zelden Rust, II. 394.
Zeldzaam, II. 397.
Zes Kruiken, II. 231.
Zeshoek, II. 255.
Zet ook *Lava Mente*, II. 411.
Zeven Groene Boomen, II. 379.
Zeven Kerken van Rome, II. 297.
Zeven Keurvorsten, 238.
Zeven Korenbloemen, II. 382.
Zeven Planeten, 76.
Zeven Provinciën, 76: II. 285, 286.
Zeven Sterren, II. 319.
Zeven Vette Jaren van Egypte, 76.
Zeven Wijze Maagden, II. 89.
Zeven Zwaben, II. 28.
Zevenster, II. 319.
Zicht (Namen samengesteld met), II. 310.
Zieke Paard, II. 334.
Ziet op het slot, II. 32.
Zijbaal, II. 185.
Zijden Knoop, II. 221.
Zijden Kous, II. 220.
Zijdeworm, II. 368.
Zijne Roomsch Keizerlijke Majesteit, 238.
Zilverberg, II. 389.

Zilveren Hoorn, 375.
Zilveren Kan, II. 231.
Zilveren Reael, 47: II. 193.
Zilverpronk, II. 389.
Zinkroer, 100: II. 274.
Zinnebeeld, II. 17.
Zoete Inval, 120: II. 16.
Zoïlus, 202.
Zomer, II. 15.
Zon, 22, 77, 83: II. 32, 174, 317, 318, 398.
Zon en Maan, II. 317.
Zon, Maan en Ster, 75.
Zelden tijd zonder strijd, II. 403.
Zonder Verdriet, II. 312.
Zonnewijzer, 50.
Zorg en Vlijt, II. 395.
Zorgvliet, 395.
Zotje, II. 162.
Zoutbak, II. 191.
Zoutmaat, 95.
Zoutsteen, II. 53.
Zuidzicht, II. 310.
Zum Gertenfisch, II. 43.
Zuurkoolvat, II. 187.
Zwaan, 40, 49, 147, 293: II. 347, 348, 349.
Zwaan met twee halzen, II. 350.
Zwaanshals, 79: II. 350.
Zwaanskuiken, II. 350.
Zwaantje, 79, 125.
Zwaantjeshof, II. 350.
Zwaard, 48, 79, 100: II. 274.
Zwaluwnest, II. 360.
Zwanenburg, 290: II. 294.
Zwarte Anker, II. 272.
Zwarte Beer, II. 321.
Zwarte Bok, II. 340.
Zwarte Eenhoorn, 78: II. 369.
Zwarte Gebrilde Zwijn, II. 325.
Zwarte Hand, II. 171.
Zwarte Hen, II. 357.
Zwarte Hoorn, II. 258.
Zwarte Huis, II. 309.
Zwarte Kan, II. 231.
Zwarte Kip, 23, 365.
Zwarte Klaas, II. 119.
Zwarte Klok, 76.
Zwarte Koe met den Witten Staart, II. 337.
Zwarte Kous, II. 220.
Zwarte Kruis, II. 127.
Zwarte Kuiken, 23.
Zwarte Leeuw, 390, 391.
Zwarte Monnik, II. 127.
Zwarte Olifant, 114.
Zwarte Paard, 131: II. 332, 397.

Zwarte Prins, II. 148.
Zwarte Ratte, II. 331.
Zwarte Ruiter, II. 148.
Zwarte Schoen, II. 220.
Zwarte Stier, 76.
Zwarte Vos, II. 325.
Zwartsenborg, II. 293.
Zwijger, 219.
Zwijnshok, II. 343.
Zwijnshoofd, 125, 147: II. 326,
Zwijnsleger, II. 343.
Zwijnsstaart, II. 343.
Zwitsersche Kantons, 118.